

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Exiliats i emigrants espanyols a la República Dominicana (1939-1964)

Elisenda Barbé i Pou

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Barcelona

Facultat de Geografia i Història

Departament d'Història Contemporània

Tesi Doctoral:

**Exiliats i emigrants espanyols a la
República Dominicana (1939-1964)**

Doctoranda: Elisenda Barbé i Pou

Director de la Tesi: Antoni Segura i Mas

Programa de Doctorat: Societat i Cultura

Samalús – La Garriga – Barcelona, 4 de novembre de 2015

Al meu pare, la meva mare i el meu germà,
per haver-me ajudat a arribar fins aquí.

Als dos homes de la meva vida,
en Jordi i l'Albert.

Sumari

Introducció	13
Capítol 1. La República Dominicana. Caracterització geogràfica i històrica	43
1. La República Dominicana de Rafael Leónidas Trujillo	
Molina (1930-1961).....	43
1.1. Descripció geogràfica de la República Dominicana	43
1.2. Breu història de la República Dominicana abans de la dictadura de Trujillo.....	44
1.2.1. De les primeres notícies de l'illa fins a la seva independència	44
1.2.2. De la dictadura d'Ulises Heureaux a l'ocupació militar nord-americana	46
1.2.3. De l'ocupació militar nord-americana a la dictadura de Trujillo	48
1.3. Rafael Leónidas Trujillo Molina, perfil personal.....	50
1.4. L'assalt al poder.....	53
1.5. El trujillisme: periodització de la <i>Era</i> i característiques del règim	56
1.5.1. Paròdia constitucional, règim tirànic.....	59
1.5.2. Partit únic i control sindical.....	61
1.5.3. Eleccions 100% unànimes	64
1.5.4. Sistema genuí de renúncies	65
1.5.5. Inoperància del poder legislatiu i falta d'independència de poder judicial.....	67
1.5.6. Un executiu sense poder: Secretaris d'Estat titelles	68
1.5.7. Terror difús	69
1.5.8. El paper de l'Exèrcit	73
1.5.9. Propaganda i control total sobre els mitjans de comunicació; intel·lectualitat sotmesa	79
1.5.10. Estil personal del tirà: megalomania, peculat i nepotisme	80
1.6. Realitzacions positives de la dictadura de Trujillo	83

1.7. L'assassinat de Rafael Leonidas Trujillo Molina	86
1.8. La República Dominicana després de Trujillo.....	87
2. Les polítiques migratòries, de foment agrícola i dominicanització de la frontera de Rafael Leonidas Trujillo Molina	90
2.1. La política propagandístico-humanitària del dictador Trujillo	90
2.2. Les polítiques de foment de la immigració i de desenvolupament agrícola abans de la dictadura trujillista.....	94
2.3. La política de colonització agrícola del règim de Trujillo	101
2.4. La política de dominicanització fronterera	107
2.5. Les polítiques migratòries del règim.....	112
3. La formació d'una colònia espanyola a la República Dominicana abans de 1939	118
3.1. L'arribada d'espanyols a la República Dominicana fins a l'època contemporània.....	119
3.2. L'inici de les migracions contemporànies (1875-1929)	124
3.3. La colònia espanyola durant la dècada de 1930.....	130
Capítol 2. L'exili espanyol a la República Dominicana (1939-1945).....	137
1. L'exili republicà de 1939	137
1.1. L'èxode	137
1.2. L'exili a França: dels camps de concentració a la II Guerra Mundial	142
1.3. Els organismes d'ajuda als refugiats	147
1.4. La diàspora	150
1.4.1. Països Europeus.....	151
1.4.2. Països Americans.....	152
1.5. Balanç final de l'exili permanent a finals de 1939.....	157
2. Els exiliats espanyols a la República Dominicana	158
2.1. Quantificació	158
2.2. Gestions per a l'arribada dels refugiats i desenvolupament del procés migratori. El paper del SERE.....	164
2.3. L'accident del vaixell Cuba: fi del flux migratori i nova percepció dels refugiats per part del govern dominicà	174
2.4. Perfil dels exiliats a la República Dominicana	179

3. L'assentament a la República Dominicana	185
3.1. La recepció per part de la societat dominicana i la vella colònia espanyola.....	185
3.2. L'assentament a les ciutats.....	190
3.2.1. Treballar a les ciutats.....	193
3.2.2. Treballar pel govern dominicà.....	200
3.2.3. Espais de sociabilització dels exiliats.....	202
3.3. L'assentament a les colònies agrícoles	207
3.3.1. Formes de treball i organització a les colònies agrícoles	212
3.3.2. Condicions de vida a les colònies agrícoles	216
3.3.3. Fracàs del procés de colonització agrícola	223
4. Crònica d'un exili fracassat.....	228
4.1. L'actuació de la JARE a la República Dominicana.....	228
4.1.1. La visita de Tomàs i Piera	228
4.1.2. La creació de la delegació de la JARE a la República Dominicana.....	231
4.1.3. Les evacuacions de refugiats a càrrec de la JARE	238
4.1.4. Persecució política, expulsions i desaparició de la Delegació a Ciudad Trujillo.....	243
4.1.5. La CAFARE	259
4.2. La tasca dels organismes nord-americans d'ajuda als exiliats.....	262
4.2.1. El New World Resettlement Fund	262
4.2.2. L'American Friends Service Committee.....	264
4.2.3. L'Unitarian Service Committee, l'American Committee for Christian Refugees i l'International Rescue and Relief Committee	272

Capítol 3. Els exiliats catalans a la República Dominicana.

El Club Català (1939-1945)	285
1. La política catalana a l'exili	285
1.1. La sortida a l'exili de la Generalitat de Catalunya.....	285
1.2. Fer política des de l'exili.....	287
1.3. El Consell de Londres i les Comunitats Catalanes d'Amèrica	288

1.4. França, centre de gravetat de la política catalana a l'exili	297
2. El perfil dels exiliats catalans a la República Dominicana	301
3. La creació del Club Català a la República Dominicana i el treball de la Comissió Provisional (maig 1940-desembre 1941).....	307
3.1. La creació del Club Català a la República Dominicana	312
3.2. La tasca assistencial desenvolupada pel “Comitè Provisional d’Organització”	319
3.2.1. Diagnosi de necessitats.....	319
3.2.2. Recollida de fons i espècies.....	324
3.2.3. Distribució de les ajudes entre els catalans	328
3.3. La tasca cultural i social desenvolupada pel Comitè Provisional d’Organització.....	336
3.4. El Club Català enmig de les picabaralles polítiques de l'exili.....	340
3.5. L’assemblea general de 22 de desembre de 1941	344
4. La Comissió de Treball del Club Català (gener de 1941- abril de 1943).....	354
4.1. La tasca assistencial desenvolupada per la Comissió de Treball	362
4.1.1. Diagnosi de necessitats.....	362
4.1.2. Recollida de fons i espècies.....	362
4.1.3. Distribució de les ajudes entre els catalans	366
4.1.4. La Borsa de Treball	371
4.2. La tasca cultural i social desenvolupada per la Comissió de Treball	371
4.3. El Club Català i les picabaralles polítiques de l'exili	379
4.3.1. Les difícils relacions entre el Club Català i el Casal Català. L’adhesió al Consell Nacional de Catalunya	379
4.3.2. La Comunitat Catalana de les Antilles	383
4.4. L’assemblea general de maig de 1943	386
5. Desaparició de les entitats col·lectives catalanes (1943-1945)	391
5.1. La desaparició del Club Català	391
5.2. La desaparició del Casal Català i la Mútua Catalana d’Assistència.....	392
6. Els catalans a la República Dominicana a partir de 1945	394

Capítol 4. L'emigració d'agricultors espanyols a la República

Dominicana (1954-1964)	397
1. Gestació del pla immigratori, bases legals i quantificació dels espanyols que s'hi acolliren.....	397
1.1. La visita de Trujillo a Espanya	397
1.2. Les bases jurídiques i legals del projecte migratori	401
1.3. La selecció dels emigrants	404
1.4. Quantificació total dels immigrants acollits al Pla Immigratori	411
1.5. El trasllat cap a la República Dominicana	413
1.6. El Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà.....	426
1.7. L'arribada d'immigrants durant els anys 1956 i 1957	437
2. Les colònies agrícoles	442
2.1. Situació i característiques particulars de les colònies agrícoles espanyoles.....	443
2.1.1. Baoba del Piñal.....	444
2.1.2. Villa Angelita, Constanza.....	448
2.1.3. Guanito i Vallejuelo	451
2.1.4. Azua.....	455
2.1.5. Duvergé	459
2.2. La propietat dels terrenys sobre els que es crearen les colònies agrícoles	461
2.3. La distribució de la població a les colònies agrícoles i els serveis bàsics.....	467
2.4. Els subsidis alimentaris	473
2.5. Les tasques agrícoles.....	476
2.6. Les normes de funcionament de les colònies agrícoles i les autoritats responsables.....	483
2.7. La inversió de l'Estat Dominicà en el Pla Immigratori	490
2.8. La vida quotidiana dels immigrants espanyols a la República Dominicana	494
2.8.1. La convivència amb els dominicans.....	494
2.8.2. Formes d'oci i sociabilitat	498
2.8.3. Viure sota una dictadura.....	508

3. Actituds davant les dificultats	513
3.1. Conflictes i revoltes	513
3.2. Iniciatives privades dels colons i formes de solidaritat en l'emigració	536
3.2.1. Problemàtiques en l'àmbit laboral a les colònies agrícoles	547
3.3. Repatriacions i rescissions del contracte d'emigració	549
3.3.1. Les repatriacions.....	549
3.3.2. Altres rescissions de contractes	559
3.4. Quantificació total dels immigrants acollits al Pla Immigratori residents al país	564
3.5. La situació dels colons espanyols després de la mort de Trujillo	565
4. Autoritats responsables del projecte migratori	578
4.1. L'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo	578
4.1.1. Alfonso Merry del Val y Alzola.....	581
4.1.2. Alfredo Sánchez Bella.....	583
4.1.3. Manuel Valdés Larrañaga.....	589
4.1.4. Manuel Viturro Somoza	592
4.2. La Secretaria d'Estat d'Agricultura	594
4.2.1. La gestió del Pla Immigratori per part dels Secretaris d'Estat d'Agricultura.....	597
Conclusions	607
Bibliografia	635
Arxius consultats	655
Annexes documentals	657

Introducció

Entre el 27 de gener i el 13 de febrer de 1939, amb la caiguda de la Catalunya republicana en mans de les tropes franquistes, van creuar la frontera francesa uns 440.000 refugiats republicans espanyols. Començava per a tots ells el llarg i incert periple de l'exili. Enmig d'aquesta gran massa d'exiliats hi havia Eduard Barba i Gosé, un barceloní de 38 anys, que el dia 9 de febrer de 1939, a les 5 de la matinada, va deixar Catalunya per la carena del Pertús juntament amb la família de Josep Trueta, al qual considerava pràcticament el seu germà després d'haver compartit trenta anys de veïnatge a la ciutat de Barcelona i haver fet plegats l'evacuació de Catalunya amb les seves famílies.

Les circumstàncies els van separar a la ciutat de Perpinyà. Josep Trueta era un dels pocs elegits que se n'anava a l'exili daurat anglès. Barba, de moment, es quedava a França amb Rafael, el germà de Josep Trueta. *“Abans de separar-nos a Perpinyà, varem encomanar-nos una tasca, com aquell que es dóna una consigna. Tasca que cada un de nosaltres hauria de desenvolupar allà on el destí l'anés a portar. Tasca a la que hauria d'acoplar cada un d'aquells elements que a judici nostre pensessin i respiressin els mateixos ideals i principis. No n'hem de donar compte a ningú més que a nosaltres mateixos. No som polítics, en el sentit que s'entén la nostra política. No ens devem a cap organització definida. No hem de donar ni actuar de cara a situacions futures polítiques ni aspirem a cap càrrec. Som una colla d'amics, els eterns romàntics, els Quixots, enamorats abans que res i per sobre de tot de la nostra terra. I els que ja sabem que estem disposats a ésser sacrificats i a veure els nostres esforços per terra, el dia que xoquem contra lo que fatalment haurem de xocar, les ambicions i els plans i els interessos dels “polítics”. I no obstant, continuem en l'exili, la tasca que ens imposarem a Perpinyà.¹”*

El destí va portar a Eduard Barba exactament a 7.060 quilòmetres de Londres, a l'illa de l'Espanyola, enmig del Mar del Carib. Juntament amb 4.000 refugiats més, s'acolli a l'hospitalitat de la República Dominicana del dictador Rafael Leónidas Trujillo. Allí, i complint la promesa feta a Perpinyà amb Trueta, va promoure la creació del Club Català a la República Dominicana i en va ser el secretari durant la major part de la seva

¹ Carta d'Eduard Barba a J. Ventura Sureda: 29 de maig de 1941. Fons Eduard Barba (FEB). Caixa Epistolari M-Z. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB).

existència (1940-1943/44). També el destí va fer que la major part de la documentació relacionada amb aquest Club anés a parar, 62 anys després, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, on s'ha estat catalogant paral·lelament a l'elaboració d'aquesta tesi. La descoberta d'aquest fons, que ha romàs inèdit fins a l'actualitat, va motivar les primeres passes d'aquesta investigació.

Quinze anys més tard, la nit de Nadal de 1954, José Cebriá Argiles, un jove de 27 anys, natural de Silla, embarcava al port de València a bord del vaixell *España*. L'acompanyava la seva jove esposa, Maria Teresa, amb la qual s'havia acabat de casar per poder emprendre aquesta aventura plegats. Entre 1954 i 1955 aquesta parella i fins a 4.500 espanyols més van posar rumb a la República Dominicana, tot i que per motius molt diferents als que van empènyer a Eduard Barba i als exiliats republicans a refugiar-s'hi. El seu viatge estava carregat d'il·lusions i esperances. Cebriá i la resta de companys de l'emigració de la dècada de 1950 anaven a fer les Amèriques, a guanyar-se un futur millor per a ells i els seus fills. L'ambient que es respirava al port de sortida així ho delatava: *“se oían gritos de emoción, de despedidas: padres que dejaron hijos, hijos que dejaron a sus padres, algunos para no verles más, hermanos, amigos, la patria, la tierra que les vió nacer.”*² D'aquesta manera començava Cebriá el relat d'un viatge que li canviaria la vida per sempre.

Gairebé 9.000 espanyols, en el lapse de vint anys, van intentar formar una llar en terra dominicana, en l'ambient d'una dictadura fèrria, la de Rafael Leonidas Trujillo Molina, i enmig d'unes condicions insospitadament dures. El pas per aquest país del tròpic, al qual tots van arribar per motius molt diferents, va condicionar profundament la seva experiència vital. Aquesta tesi pretén reconstruir l'experiència viscuda per exiliats i emigrants a la República Dominicana entre 1939 i 1964.

Objecte d'estudi

L'objecte d'estudi d'aquesta tesi doctoral és la comunitat espanyola arribada i establerta a la República Dominicana entre els anys 1939 i 1964. Aquesta estava composta per dos grups clarament diferenciats: els exiliats republicans i els immigrants que s'hi van traslladar de forma dirigida a mitjans de la dècada de 1950. D'aquests dos col·lectius, n'hem investigat de forma metòdica i sistemàtica diversos aspectes: els factors d'expulsió del país d'origen i els factors d'atracció al país de recepció; les formes de

² Memòries inèdites de José Cebriá.

trasllat, assentament i inserció sociolaboral a la República Dominicana; les formes d'organització col·lectiva al país d'immigració; la importància de les reemigracions i les repatriacions; i la influència cultural, econòmica, política i social d'aquests grups d'espanyols al país d'acollida.

Tot plegat, s'ha realitzat amb l'objectiu de descobrir els paral·lelismes i les divergències existents en l'experiència migratòria dels dos grups humans. Precisament, la investigació ha posat el focus en les persones i s'ha realitzat des d'una perspectiva comparada, en el marc dels estudis dels moviments de població. Els dos fluxos s'han contextualitzat en els processos migratoris contemporanis de la República Dominicana i més concretament en la formació d'una colònia espanyola en aquest país. Sense confondre motivacions o situacions que van viure de manera diferenciada els dos col·lectius, l'aproximació comparada ens permet confrontar les realitats que els dos grups van haver de viure, i establir punts en comú entre l'exili i l'emigració, per descobrir que no són fenòmens estancs i aïllats, sinó que entre l'un i l'altre podem establir certs punts de continuïtat.

Aquesta tesi no és la primera investigació que pretén abordar exili i emigració a un país llatinoamericà des d'una perspectiva de conjunt. Ha estat una font d'inspiració i un model de treball la tesi doctoral de Bárbara Ortuño Martínez, titulada *El exilio y la emigración española de posguerra en Buenos Aires, 1936-1956*³, que precisament obre camí en aquesta nova perspectiva historiogràfica. Ortuño exposa com fins al moment l'estudi de l'exili republicà i de l'emigració espanyola en general han constituït dos camps historiogràfics paral·lels, que no han sabut convergir i enriquir-se mútuament. Precisament la investigació realitzada per Ortuño supera aquesta dificultat i esdevé model per a futures investigacions, com la que suposa aquesta tesi doctoral.

Per a l'estudi de l'exili, la investigació s'ha realitzat fugint dels estudis centrats en les elits intel·lectuals, polítiques, artístiques i culturals. En canvi, hem considerat el grup humà en el seu conjunt, incorporant els mètodes de la història social, la història política i la història de les migracions, posant el focus en l'experiència del col·lectiu i l'estudi dels i les "anònims/es". Això es reflecteix en la utilització de diverses tipologies documentals – estadístiques, epistolares, memòries, autobiografies, informes, actes, ... –,

³ ORTUÑO MARTÍNEZ, Bárbara. *El exilio y la emigración española de posguerra en Buenos Aires, 1936-1956*. Tesi doctoral dirigida per la Dra. Mónica Moreno Seco i el Dr. José Ramón Valero Escandell. Departament d'Humanitats Contemporànies, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat d'Alacant, 2010.

procedents de diversos països i arxius. La mateixa varietat s'ha tingut en compte en la investigació referent a l'emigració, procurant tractar el fenomen d'una forma holística. Hem procurat evitar l'estanquitat existent en els estudis migratoris, molt concentrats en una sola parcel·la (factors d'expulsió, factors d'atracció, inserció sociolaboral al país d'acollida, etc.), i en canvi reconstruir els diversos flancs d'aquesta experiència humana i vital.

La present investigació també ha procurat evitar l'eurocentrisme que caracteritza molts dels treballs referents a exili i emigració, posant l'èmfasi en el país receptor i tenint en compte els centres d'interès dels investigadors que treballen a l'altra banda de l'Atlàntic.

Historiografia de l'exili i l'emigració a la República Dominicana

Paradoxalment, l'exili a la República Dominicana ha estat un dels menys estudiats pels historiadors tot i ser el segon en importància quantitativa en terres llatinoamericanes, després del que es produí a Mèxic, i essent la República Dominicana el país que acollí a més refugiats en relació a la seva població⁴. Una de les causes que probablement ha motivat aquesta falta d'interès historiogràfic en la República Dominicana ha estat el fet que l'exili que s'hi produí va ser de pas, i la majoria de refugiats que hi arribaren en marxaren tant ràpidament com els fou possible. Això ha fet que la documentació disponible sigui molt escassa i estigui extremadament dispersa, dificultant enormement l'estudi d'aquest exili. A més a més, l'exili a la República Dominicana sempre ha anat acompanyat de l'epítet *fracàs*.

Haurien de passar gairebé quaranta anys perquè aparegués la primera obra dedicada íntegrament a l'exili a la República Dominicana. El 1975 es publicà a Barcelona *Memorias de una emigración. Santo Domingo, 1939-1945* de Vicente Llorens, que havia estat refugiat a l'illa⁵. Es tracta d'unes memòries col·lectives de la gent que s'exilià a la República Dominicana, elaborades a través dels propis records i les converses amb els companys d'emigració. Constitueix un bon recompte dels homes més brillants que passaren per l'illa i els camps en els quals influïren, el seu pensament, la seva obra i la seva incidència en la vida cultural, científica, artística i universitària de la

⁴ ABELLÁN, J.L.(dir.). *El exilio español de 1939*. Madrid: Taurus, 1976. Vol. I: LLORENS, Vicente: *La emigración republicana de 1939*, pàg. 152.

⁵ LLORENS, Vicente. *Memorias de una emigración. Santo Domingo, 1939-1945*. Barcelona: Ariel, 1975.

societat dominicana. També és un testimoni imprescindible de la vida quotidiana dels refugiats.

Poc temps després, encara durant la dècada de 1970, apareixerien dos grans estudis acadèmics sobre el conjunt de l'exili, que aportaren per al cas de la República Dominicana les primeres informacions rigoroses i fonamentades en abundant documentació. Ens referim, en primer lloc, a l'obra col·lectiva formada per sis volums i dirigida per José Luís Abellán, *El exilio español de 1939*, que aparegué entre 1976 i 1978⁶. Fou un dels primers intents d'aproximació al tema des de l'acadèmia espanyola i en especial a les figures més destacades que integraren l'onada d'expatriats a causa de la Guerra Civil, tal i com marcaven les tendències historiogràfiques de l'època referents a l'estudi de l'exili republicà.

Poc després, el 1977, es publicà la que creiem l'obra cabdal i de referència per a l'estudi de l'exili, *La emigración de la guerra civil de 1936-1939. Historia del éxodo que se produce con el fin de la II República Española*, de Javier Rubio⁷. Per primera vegada un historiador enfocava el tema des d'una perspectiva social, en el sentit d'estudiar els propis exiliats: quantificar-los, explicar el seu perfil socioeconòmic i professional, les relacions que establiren amb els països d'acollida, ... a més a més de tractar altres temes com la política de les institucions republicanes a l'exili o les relacions dels governs dels països que oferiren asil tant amb la República com amb l'estat franquista. Tot això, fonamentat en una amplíssima documentació i amb un tercer volum dedicat exclusivament a reproduir la més destacable. Malgrat el seu rigor, el treball fou i és menystingut encara avui en dia. Com molt bé explica Dolores Pla, Rubio fou un dels primers estudiosos de l'exili (i un dels únics) que no simpatitzava políticament amb els refugiats, i aquest fet queda palès en el to de les seves explicacions, sovint crítiques amb l'exili i els seus protagonistes⁸. Les seves possibles vinculacions polítiques amb el franquisme despertaren l'antipatia de la resta d'estudiosos sobre el tema, però el seu treball és imprescindible des del punt de vista de la riquesa documental que el fonamenta, al marge de les seves opinions polítiques que poden quedar plasmades a l'obra.

⁶ ABELLÁN, J.L.(dir.). *op. cit.*

⁷ RUBIO, Javier. *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid: San Martín, 1977.

⁸ PLA BRUGAT, Dolores. *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2000.

Menció a part mereix el llibre *La política de inmigración del dictador Trujillo. Estudio sobre la generación de una imagen humanitaria*, de Clinton Harvey Gardiner, aparegut en castellà el 1979⁹. L'obra analitza els fonaments de la política migratòria de la República Dominicana durant l'Era de Trujillo. Complementa aquest argument principal aportant dades sobre les diverses onades d'immigrants rebuts pel país al llarg de la dictadura, entre els quals hi figuren els exiliats espanyols i els agricultors que hi van arribar durant la dècada de 1950. És la primera obra de tipus acadèmic que tracta el tema de l'emigració espanyola al país.

Al llarg de la dècada de 1980 tant sols aparegué una obra relacionada amb l'exili espanyol a la República Dominicana, publicada a la mateixa illa el 1984 i escrita per un dominicà. Es tracta del llibre de Bernardo Vega *La migración española de 1939 y los inicios del marxismo-leninismo en la República Dominicana*¹⁰, basat fonamentalment en l'estudi dels arxius diplomàtics i militars dels Estats Units d'Amèrica per al període 1929-1947 i en les entrevistes orals, amb dos objectius: establir quina fou la influència de l'emigració republicana en la difusió de les ideologies comunistes i socialistes al país antillà i específicament quina fou l'actuació dels comunistes espanyols al país. Amb aquestes finalitats, l'autor repassa els representants dels principals grups polítics comunistes que emigraren a l'illa, les seves actuacions polítiques any per any entre 1940 i 1945, les publicacions que editaven i la seva influència en la creació dels grups d'oposició antitrujillista.

Durant la dècada de 1990 la producció de treballs acadèmics sobre l'exili a la República Dominicana va ser destacable. Tres obres generals sobre l'exili de 1939 van dedicar alguns dels seus capítols a aportar noves llums sobre la situació dels refugiats a la República Dominicana. La primera va ser l'obra coordinada per José María Naharro Calderón, *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?*¹¹, que conté dos interessants articles sobre l'obra i l'impacte de les activitats dels refugiats a la República Dominicana. Un d'ells correspon a Guillermina Medrano, esposa de Rafael Supervía i testimoni directe de l'exili a la República Dominicana. Analitza el

⁹ GARDINER, C. H. *La política de inmigración del dictador Trujillo. Estudio sobre la generación de una imagen humanitaria*. Santo Domingo: Publicaciones de la Universidad Nacional Pedro Henríquez Ureña, 1979.

¹⁰ VEGA, Bernardo. *La migración española de 1939 y los inicios del marxismo-leninismo en la República Dominicana*. Santo Domingo: Fundación Cultural Dominicana, 1984.

¹¹ NAHARRO-CALDERÓN, José M^a. *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos, 1991.

devenir dels mestres a l'illa, donant també una perspectiva de gènere. L'altre és de Javier Malagón, que repassa de forma més genèrica el fenomen de l'exili espanyol al país. En segon lloc, es va publicar el treball de Nicolás Sánchez Albornoz, *El destierro español en América: un trasvase cultural*, el 1991¹². En aquest, el dominicà Bernardo Vega incidia en l'impacte cultural dels exiliats a la societat dominicana. Finalment, l'obra de Luis de Llera Esteban, *El último exilio español en América*, aportava noves dades i nous testimonis sobre l'experiència de l'exili a l'illa caribenya¹³.

El mateix període registra l'aparició de tres articles en revistes especialitzades sobre la matèria. El 1992, Milagrosa Romero Samper publicava "El exilio republicano español en la dictadura dominicana de Trujillo: el informe de Miguel Benavides (1942)" a *España Contemporánea*, en el qual transcriu i comenta l'informe elaborat per Miguel Benavides després de la clausura de la Representació de la JARE a la República Dominicana, conservat a la Biblioteca Nacional¹⁴. Un any més tard, a la *Revista de Indias*, apareixia l'article "Inmigración de agricultores españoles a la República Dominicana en el período Franco-Trujillo (1939-1961)", de la sociòloga dominicana Francis Pou. L'autora analitzava de forma general l'arribada d'espanyols a la República Dominicana entre 1939 i el final de la dictadura de Trujillo, connectant en un mateix article els exiliats i els immigrants de la dècada de 1950, tot i que sense establir punts de connexió entre l'experiència dels uns i dels altres¹⁵. Finalment, el 1999, el dominicà Domingo Lilón aportava "Propaganda y política migratoria dominicana durante la Era de Trujillo (1930-1961).", publicat a *Historia y comunicación social*. L'article analitza les característiques de la política migratòria del règim trujillista i sobretot les seves motivacions. En aquest context, emmarca l'arribada d'exiliats espanyols al país, analitzant també la de jueus centreeuropeus i, sobretot, la d'hongaresos el 1956. No esmenta la immigració d'espanyols i japonesos que es va produir durant la dècada de 1950, centrant el seu interès en els refugiats¹⁶.

Durant la dècada de 1990 també aparegué el primer estudi específic sobre els refugiats catalans a la República Dominicana, *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*,

¹² SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (Comp.). *El destierro español en América*. Madrid: ICI, 1991.

¹³ LLERA ESTEBÁN, Luis de. *El último exilio español en América*. Madrid: MAPFRE, 1996.

¹⁴ ROMERO SAMPER, M. "El exilio republicano español en la dictadura dominicana de Trujillo: el informe de Miguel Benavides (1942)" a *España Contemporánea*, n. 2, 1992, p. 125-150.

¹⁵ POU, Francis. "Inmigración de agricultores españoles a la República Dominicana en el período Franco-Trujillo (1939-1961)" a *Revista de Indias*, Vol. 53, nº198, Madrid, 1993.

¹⁶ LILÓN, Domingo. "Propaganda y política migratoria dominicana durante la Era de Trujillo (1930-1961)" a *Historia y Comunicación Social*, número 4, 1999, pg. 47-71.

a càrrec de Daniel Díaz Esculies¹⁷. Fins al moment, és l'única monografia acadèmica que s'ocupa dels exiliats catalans a la República Dominicana. Aquesta obra, basada en una abundant documentació hemerogràfica i arxivística, té el mèrit d'obrir camí en un terreny pràcticament desconegut abastant una varietat important de fronts. Díaz Esculies, en el seu treball, tracta la vessant de les personalitats que destacaren en l'exili dominicà i el seu impacte en la vida social, cultural, artística i acadèmica del país; els temes més pròpiament polítics, com les activitats que realitzaren els grups d'emigrants que es crearen al país; o socials, com les tasques assistencials, la integració a la vida dominicana, la relació amb els antics residents, ... sense oblidar les relacions diplomàtiques que s'establiren entre l'Espanya franquista, la República Dominicana i els refugiats en una època tant peculiar com la Era de Trujillo.

El 1999, Juan Manuel Romero Valiente llegia la seva tesi doctoral, titulada *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*¹⁸. Aquesta analitza d'una forma bastant minuciosa i des d'una perspectiva geogràfica els intercanvis de població entre Espanya i la República Dominicana i la formació de colònies d'aquests nacionals en els dos països implicats. Evidentment, fa referència i analitza l'exili de 1939 i també l'emigració de la dècada de 1950.

L'arrencada del segle XXI va donar lloc a un interès renovat en els fluxos d'espanyols a la República Dominicana. En primer lloc, van publicar-se noves obres sobre l'exili en general, que aporten noves informacions sobre el cas dominicà. Es tracta dels treballs de Joan Villarroja, *Desterrats. L'exili català de 1939*, i la més recent de Francisco Caudet, *El exilio republicano de 1939*¹⁹. També cal citar l'obra d'Ángel Herrerín, *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939-1947)* que aporta informació novedosa i molt valuosa sobre l'actuació del SERE i la JARE a la República Dominicana²⁰.

¹⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel. *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*. Barcelona: La Magrana, 1995.

¹⁸ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*. Huelva: Servicio de Publicaciones. Universidad de Huelva, 1999.

¹⁹ VILLARROYA i FONT, Joan. *Desterrats. L'exili català de 1939*. Barcelona: Editorial Base, 2002; CAUDET, Francisco. *El exilio republicano de 1939*. Madrid: Càtedra, 2005.

²⁰ HERRERÍN, Ángel. *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939-1947)*. Madrid: Siglo XXI, 2007.

El 2005 apareixia la magna obra de Francisco Javier Alonso Vázquez, titulada *La alianza de dos generalísimos. Relaciones diplomáticas Franco-Trujillo*²¹. L'obra analitzava els fonaments ideològics de la dictadura trujillista i els vincles d'aquest règim amb el franquisme. Especialment interessant és l'anàlisi de la tasca desenvolupada pels representants diplomàtics d'Espanya a Ciudad Trujillo al llarg de l'Era. En aquest context, Alonso Vázquez dedica una de les parts del llibre a realitzar un estudi rigorós sobre l'emigració espanyola de la dècada de 1950 al país, bastit de forma pràcticament exclusiva a través de la documentació conservada a l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de Madrid.

El 2009 la investigadora del CSIC Consuelo Naranjo Orovio, especialista en la història de les Antilles espanyoles, sobretot de Cuba, feia la seva aportació amb "De isla en isla: los españoles exiliados en República Dominicana, Puerto Rico i Cuba" a la revista *Arbor: Ciencia, pensamiento y cultura*, en el seu número especial dedicat a l'exili republicà espanyol a Amèrica Llatina²².

El nou segle va venir també acompanyat d'una implosió dels treballs acadèmics sobre el fenomen de l'exili republicà espanyol realitzats a l'altra banda de l'Atlàntic. Els considerem molt valuosos perquè, d'una banda, aporten pràcticament per primera vegada, dades basades en la documentació procedent dels arxius dominicans; i de l'altra, perquè posen l'accent en aspectes que fins al moment havien passat desapercibuts pels historiadors europeus, sobretot pel que fa referència a les condicions pròpies del país d'acollida i a la inserció dels refugiats en el mateix. Encetava aquesta nova tendència historiogràfica les *Memorias del Primer Congreso sobre la Emigración Española hacia el área del Caribe desde finales del siglo XIX*, celebrat el 1989 però les actes del qual no van ser publicades fins el 2002²³.

Fins a sis ponències tractaven l'arribada d'espanyols a la República Dominicana des de 1939 fins 1961. María Mercedes Molina de Cambróm, historiadora colombiana, recollia el testimoni personal de 8 exiliats a Mèxic, Cuba i/o la República Dominicana. La també exiliada María Ugarte exposava l'impacte cultural de l'exili republicà al país

²¹ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza de dos generalísimos: relaciones diplomáticas Franco-Trujillo*. Santo Domingo: Fundación García Arévalo, 2005.

²² NARANJO OROVIO, Consuelo. "De isla en isla: los españoles exiliados en República Dominicana, Puerto Rico i Cuba", a *Arbor: Ciencia, pensamiento y cultura*, n. 735, 2009, p. 87-112.

²³ *Memorias del Primer Congreso sobre la Emigración Española hacia el área del Caribe desde finales del siglo XIX*. Santo Domingo (República Dominicana): Fundación García Arévalo – Casa de España en Santo Domingo – Centro Cultural Español, 2002.

antillà. La ponència de Bernardo Vega, un dels pesos pesats de la historiografia dominicana sobre l'exili espanyol, versava sobre el mateix tema, a més a més de fer referència a les conseqüències polítiques de l'arribada d'exiliats per la dictadura de Rafael Leonidas Trujillo. Manuel García Arévalo, membre de l'Acadèmia Dominicana de la Història, obria més el ventall i exposava l'evolució de la colònia espanyola al país des de finals del segle XIX, fent referència a l'impacte de l'arribada dels exiliats en aquest grup. La sociòloga Francis Pou dedicava la seva ponència a l'immigració d'agricultors espanyols al país, tractant com a l'article de la Revista de Indias l'exili i l'emigració de la dècada de 1950. Finalment, un jove investigador dominicà en aquells moments, Juan Bernardo Alfonseca Giner de los Ríos, exposava les primeres conclusions de les seves recerques sobre l'exili espanyol a la República Dominicana.

El 2007 la professora Dolores Pla Brugat coordinava l'obra *Pan, trabajo y hogar. El exilio republicano español en América Latina*²⁴. Primeres espases de la historiografia de l'exili hi participaven, fent un repàs a l'arribada de republicans a Mèxic (la mateixa professora Pla Brugat), Xile (Encarnación Lemus), Argentina (Dora Schwarzstein), Veneçuela (Juan José Martín Frechilla), Colòmbia (Maria Eugenia Martínez Gorroño), Puerto Rico (Consuelo Naranjo Orovio) i, finalment, la República Dominicana, a càrrec de Juan Bernardo Alfonseca Giner de los Ríos, amb un discurs molt més elaborat i unes bases investigadores totalment sòlides. Al capítol oferia un avanç dels resultats d'anys de treball sobre l'exili republicà al país antillà, bolcats finalment en l'obra *El incidente del trasatlántico Cuba. Una historia del exilio republicano español en la sociedad dominicana, 1938-1944*²⁵, publicada el 2012. El llibre, al nostre entendre, representa una aportació molt important en el coneixement de l'exili al país antillà. Analitza com a tema central els mòbils de la política immigratòria de Trujillo, que va conduir els republicans al país antillà. En aquest camp, analitza els veritables motius que van impedir que els refugiats que viatjaven a bord del vaixell Cuba, el juliol de 1940, desembarquessin al país. Alfonseca actualitza les dades de republicans arribats a l'illa, exposa com van ser-hi traslladats, les negociacions per a la seva recepció i la seva instal·lació a l'illa. En aquest sentit, dedica una gran atenció a analitzar l'impacte cultural dels refugiats a la República Dominicana, oferint relacions nominals d'exiliats

²⁴ PLA BRUGAT, Dolores (coord.). *Pan, trabajo y hogar: el exilio republicano español en América Latina*. México, D.F.: SEGOB, Instituto Nacional de Migración, Centro de Estudios Migratorios – Instituto Nacional de Antropología e Historia – DGE Ediciones, 2007.

²⁵ ALFONSECA GINER DE LOS RÍOS, Juan B. *El incidente del trasatlántico Cuba. Una historia del exilio republicano español en la sociedad dominicana, 1938-1944*. Santo Domingo: AGN, 2012.

vinculats a publicacions periòdiques, a institucions educatives, o que van realitzar aportacions en el camp de les Belles Arts, entre d'altres.

El mateix any 2012 va aparèixer una altra obra de referència per a l'estudi de l'exili a la República Dominicana, de la historiadora dominicana Natalia González Tejera, titulada *Exiliados españoles en República Dominicana, 1939-1943: descripción y análisis socio-económico y demográfico*²⁶. Ofereix, sens dubte, el millor perfil demogràfic i socioeconòmic dels exiliats arribats a la República Dominicana, a partir de l'anàlisi minuciosa de les dades recollides en 2045 fitxes de permisos de residència tramitades pels refugiats. La segona part de l'obra es dedica a l'estudi de les colònies agrícoles on s'assentaren els espanyols. González també ha publicat dos articles que mereixen ser destacats. Un tracta de forma genèrica l'exili a l'illa, titulat "El exilio de republicanos españoles a República Dominicana, 1939-1940" a *Clío*²⁷. L'altre, "Nómina de republicanos españoles refugiados en República Dominicana (1940-1941)" ofereix una relació amb els noms i les senyes personals de 2.035 refugiats, elaborada a partir de les esmentades fitxes de permisos de residència²⁸.

Finalment, mencionar que els dos historiadors, Alfonseca i González Tejera, van fer dues de les aportacions més interessants al Seminario internacional *El exilio republicano español en la sociedad dominicana*, celebrat el març de 2010 a Santo Domingo. Les actes compten amb la seva ponència així com la d'altres historiadors de la matèria²⁹.

No podem acabar aquest estat de la qüestió sense tenir en compte la literatura testimonial de l'exili republicà, que constitueix una font d'utilitat per aproximar-nos a l'experiència dels republicans refugiats a la República Dominicana. És el cas de les memòries d'Anna Murià, Agustí Bartra, Vicenç Riera Llorca, Teresa Pàmies, Josep

²⁶ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en República Dominicana, 1939-1943: descripción y análisis socio-económico y demográfico*. Santo Domingo: Academia Dominicana de la Historia, 2012.

²⁷ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "El exilio de republicanos españoles a República Dominicana, 1939-1940" a *Clío*, n. 174, 2007, p. 135-156.

²⁸ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Nómina de republicanos españoles refugiados en República Dominicana (1940-1941)" a *Boletín del Archivo General de la Nación*, n. 135, gener-abril 2013, p. 33-152.

²⁹ ROSARIO FERNÁNDEZ, Reina C. (coord.). *El exilio republicano español en la sociedad dominicana*. Santo Domingo: Comisión Permanente de Efemérides Patrias – Archivo General de la Nación – Academia Dominicana de la Historia, 2010.

Peirats o Proudhon Carbó³⁰. També aporten a l'historiador un testimoniatge interessant les *Cartes a Màrius Torres* de Joan Sales³¹. Finalment comptem amb una novel·la de Vicenç Riera Llorca, *Tots tres surten per l'Ozama*, ambientada en el temps que passà com a refugiat a la República Dominicana, on els protagonistes són tres nois exiliats també al país³².

Justificació i fonaments documentals de la tesi

Fent un balanç, podem afirmar que actualment la literatura sobre l'exili republicà a la República Dominicana és àmplia i ofereix diverses perspectives del tema. Tot i això, hi trobem llacunes i carències. Molt poques de les obres mencionades combinen fons arxivístics catalans, espanyols i dominicans. Cap té en compte els fons de les organitzacions d'ajuda nord-americanes que a partir de 1943 van tenir un paper clau en l'auxili dels republicans al país antillà. La literatura existent tampoc ha estudiat en profunditat les formes d'organització dels exiliats al país d'acollida. Aquesta tesi, precisament, pretén aportar llum sobre aquests aspectes. Incorpora fons d'arxiu inèdits, com el d'Eduard Barba, dipositat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), o el de Josep Andreu i Abelló, a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). El primer ens permet reconstruir per primera vegada i amb precisió la vida del Club Català, creat pels exiliats catalans al país antillà. La tesi també té presents els principals arxius espanyols i dominicans per a l'estudi del tema, com l'Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República (ABPR), a Barcelona, l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación (AMAEC) i el de la Fundación Indalecio Prieto (FIP), aquests darrers a Madrid, i l'Archivo General de la Nación (AGN), el principal arxiu dominicà. Finalment, aporta, com a gran novetat, documentació procedent de l'arxiu de l'American Friends Service Committee (AFSC), a Filadèlfia, Pennsylvania (EUA) i de l'Unitarian Service Committee (AHTL-USC), dipositat a la Universitat de Harvard, Cambridge, Massachussets (EUA).

³⁰ GRIFELL, Quirze. *Anna Murià. Àlbum de records*. Barcelona: L'Aixernador, 1992; MURIÀ, Anna. *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Barcelona: Pòrtic, 1990; PÀMIÉS, Teresa. *Quan erem refugiats*. Barcelona: Dopesa, 1975; RIERA LLORCA, Vicenç. *Fent memòria*. Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, 1992; PEIRATS, J. *Estampas del exilio en América*. París: Ediciones C.N.T., 1950, pàg. 41-50; CARBÓ, Proudhon. *Yanga Sácriba. Autobiografía de un Libertario*. Mèxic D.F.: Ed. Plaza y Valdés, 1991, pàg. 287-311.

³¹ SALES, Joan. *Cartes a Màrius Torres*. Barcelona: Club Editor, 1976, pàg. 422-537.

³² RIERA LLORCA, Vicenç. *Tots tres surten per l'Ozama*. Mèxic: Minerva, 1946.

Pel que fa a l'emigració d'agricultors espanyols, la bibliografia existent, en canvi, és escassa i limitada, fonamentalment, a la informació que ens proporcionen tres lligalls concrets de l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de Madrid. Aquesta tesi aprofundeix en el fenomen a partir d'aquesta documentació ja consultada per altres historiadors, però també de nous lligalls sobre l'assumpte localitzats a l'AMAEC, que ens permeten descobrir, entre d'altres, què va succeir amb els espanyols després de l'assassinat de Trujillo. La investigació també s'ha pogut bastir gràcies a la consulta de desenes de lligalls de l'AGN amb interessants dades sobre el tema, que fins al moment havien passat desapercebuts en els estudis existents sobre la matèria. Gràcies a la seva consulta hem pogut realitzar una descripció detallada de les colònies agrícoles on es van assentar els espanyols, la seva evolució agrícola, social i històrica, així com realitzar una caracterització dels seus habitants. La localització d'unes memòries inèdites d'un dels llauradors que s'hi van desplaçar han acabat d'arrodonir la nostra recerca.

La tesi, finalment, pretén per primera vegada connectar els dos fluxos de població estudiats i posar de manifest els paral·lelismes i les discontinuïtats en l'experiència vital viscuda pels exiliats de 1939 i els immigrants de la dècada de 1950.

En el decurs de la investigació, hem utilitzat una gran diversitat de tipologies documentals, que creiem que donen una gran riquesa a l'estudi.

- Epistolaris privats.
- Correspondència oficial d'organismes governamentals espanyols i dominicans, entre els quals despatxos d'ambaixadors i altres càrrecs consulars d'Espanya a la República Dominicana.
- Documentació d'entitats i organismes no governamentals: estatuts, llibres d'actes, estats de comptes d'entitats i relacions d'auxilis repartits.
- Censos oficials elaborats per diferents organismes governamentals espanyols i dominicans, entre els quals llistats de passatge d'embarcacions i relacions d'espanyols residents al país elaborades per la Policia Dominicana.
- Censos no oficials elaborats per diferents entitats.
- Informes oficials del govern dominicà i del govern espanyol
- Informes no oficials elaborats per entitats no governamentals.
- Convenis d'emigració entre els dos governs i projectes de convenis.
- Circulars oficials emeses pels dos governs.

- Circulars emeses per les entitats.
- Diaris i memòries personals, algunes contemporànies als fets, altres posteriors.
- Memòries oficials de les activitats desenvolupades per la Presidència de l'Estat i les Secretaries d'Estat dominicanes d'aquells anys.
- Documents gràfics.

Hipòtesis de treball i objectius de la investigació

La investigació que recolza la present tesi doctoral es va iniciar amb el propòsit de demostrar quatre hipòtesis. En primer lloc, i com a hipòtesi central, afirmem que es poden establir paral·lelismes entre els dos moviments migratoris de masses que es van produir a la República Dominicana entre 1939 i 1964, sobretot pel que fa a tres aspectes: la política migratòria del govern dominicà en la qual s'emmarcaren; les experiències vitals a les quals van haver de fer front en el procés d'assentament, consolidació laboral i estratègies de supervivència els dos grups de migrants; i el resultat final del procés migratori, que en ambdós casos podem qualificar de *fracàs* donada la impossibilitat d'un i altre col·lectiu per adaptar-se i inserir-se socioprofessionament i econòmicament al país d'acollida. Malgrat poder establir aquests paral·lelismes, cal no perdre de vista les discontinuïtats entre un fenomen i l'altre, com ara les motivacions per traslladar-se a la República Dominicana o les aspiracions d'un i altre grup respecte el seu assentament al país.

La segona hipòtesi té a veure amb el col·lectiu exiliat. Aquesta planteja que l'exili a República Dominicana va tenir unes característiques molt particulars i diferenciades de la resta de destins majoritaris de l'exili republicà a l'Amèrica Llatina degut a les particulars condicions polítiques, socials i econòmiques de la societat d'acollida, així com al posicionament favorable al nou estat franquista per part de la vella colònia espanyola resident a l'illa. En el cas concret dels catalans, l'absència d'un casal o centre català al país, va condicionar el seu assentament i les posteriors formes d'organització col·lectives del grup d'exiliats catalans.

Precisament, a l'entorn de la organització dels catalans gira la tercera hipòtesi. Aquesta defensa que el Club Català a la República Dominicana va ser una entitat que va néixer amb l'objectiu de posar en contacte i aglutinar a tots els catalans dispersos per aquell país, tant de la vella emigració econòmica com els exiliats procedents de la diàspora republicana, i per garantir les seves necessitats bàsiques físiques i socioculturals. Per

aquest motiu va organitzar un sistema d'assistència social, ja que la República Dominicana era un país endarrerit i que oferí migrades possibilitats de subsistència als exiliats, i intentà guarir l'enyorança d'aquesta gent foragitada de la seva pàtria pel feixisme esdevenint un vincle amb Catalunya i la seva cultura. Això ho aconseguí durant un breu període de temps, però les diferents tendències polítiques al seu interior, així com la brevetat i circumstancialitat de l'exili republicà en aquell país del tròpic, van ocasionar el seu fracàs i la seva desaparició abans de 5 anys després de la seva creació. Els mateixos motius van fer impossible la subsistència de qualsevol altra entitat amb la voluntat d'aglutinar els catalans a República Dominicana, que a partir de 1945 no s'agruparen en cap casal o associació, a diferència d'altres països d'Amèrica.

Finalment, la quarta hipòtesi ens adreça al col·lectiu emigrant. L'emigració econòmica dirigida durant la dècada de 1950 a la República Dominicana va ser un moviment poblacional extemporani, tant en el sentit que es va realitzar sense la més mínima planificació prèvia així com en el sentit que va tenir lloc en un moment en el qual aquest tipus de migracions dirigides estaven a punt de desaparèixer: la colonització agrícola a Ultramar va donar pas a l'emigració industrial als països europeus més desenvolupats. Tot i això, els motius del seu fracàs van ser la falta d'inversió, la nefasta planificació i execució del pla immigratori per part del govern dominicà i la incapacitat del país d'acollida per satisfer les expectatives dels emigrants espanyols.

Els objectius de la investigació, doncs, han estat diversos:

- ✓ Caracteritzar l'exili i l'emigració econòmica, i descobrir l'heterogeneïtat dels subjectes que van compondre cadascuna d'aquestes onades migratòries.
- ✓ Analitzar les motivacions que van empènyer als exiliats i als emigrants a abandonar Espanya, així com els factors d'atracció que va oferir la República Dominicana a cada grup de migrants.
- ✓ Saber com es van desplaçar a la República Dominicana.
- ✓ Conèixer com es van assentar al país d'acollida i les estratègies de supervivència i organització que van desenvolupar.
- ✓ Descobrir la tasca de les diferents organitzacions d'ajuda i auxili als migrants, especialment els exiliats.

- ✓ Saber com els exiliats i els immigrants s'integraren a la societat d'acollida i com els van rebre al país, des de les institucions polítiques, les autoritats, la vella colònia espanyola resident a l'illa i el gruix de la ciutadania.
- ✓ Determinar l'impacte de cada un dels col·lectius migrants a la societat d'acollida.
- ✓ Analitzar les associacions de la col·lectivitat, en especial en Club Català, i conèixer quines funcions van desenvolupar en el sí de la comunitat.
- ✓ Posar de relleu els contactes polítics entre el govern dominicà de Trujillo i l'Espanya de Franco, conèixer les polítiques migratòries que impulsaren els dos fluxos poblacionals i esbrinar les raons que les justifiquen.
- ✓ Conèixer les identitats col·lectives que cada grup es conformà i si s'interrelacionaren les unes amb les altres.
- ✓ Descobrir la importància de les reemigracions en cada un dels dos grups, els seus ritmes i les principals destinacions.
- ✓ Conèixer les percepcions que exili i emigració tingueren de la societat dominicana.

Estructura de la tesi

La present tesi doctoral s'estructura en quatre grans capítols. El primer, titulat *La República Dominicana. Caracterització geogràfica i històrica*, situa al lector en el context històric i geogràfic en el qual es desenvolupa l'objecte d'estudi de la tesi, a més a més de discutir l'encaix dels dos fluxos poblacionals en la política migratòria dominicana.

Després de fer una descripció geogràfica del país i de repassar breument la seva història des de l'arribada de Cristòfor Colom a l'illa, el capítol entra de ple en matèria analitzant les característiques de la dictadura de Rafael Leonidas Trujillo Molina, règim vigent durant l'arribada i instal·lació al país tant dels exiliats republicans com dels agricultors. Després de fer un perfil personal del dictador, sobretot gràcies a la biografia del tirà realitzada per Robert D. Crassweller, *Trujillo. La trágica aventura del poder personal*³³, s'analitzen de forma sistemàtica les característiques d'aquest terrible règim. L'obra de l'exiliat Jesús de Galíndez, *La Era de Trujillo. Un estudio casuístico de dictadura*

³³ CRASSWELLER, R. D. *Trujillo. La trágica aventura del poder personal*. Barcelona: Bruguera, 1968.

*hispanoamericana*³⁴, encara resulta avui en dia fonamental per entendre la complexitat i les peculiaritats d'aquesta dictadura. La primera part d'aquest capítol clou amb la descripció de l'assassinat de Trujillo, el 1961, i l'anàlisi de l'evolució política del país fins 1966, amb l'ascens de Joaquin Balaguer a la presidència.

La segona part del capítol analitza els motius que van empènyer al règim de Rafael Leonidas Trujillo a acceptar l'arribada d'exiliats republicans al país, el 1939, i a impulsar la immigració de llauradors espanyols uns anys més tard, a partir de 1954. Ambdós fluxos poblacionals s'inscriuen en unes mateixes polítiques de tipus propagandístic i humanitari promogudes per la dictadura, en un intent de presentar-se davant la comunitat internacional com un país on eren respectades la llibertat i la democràcia, i en el qual la prosperitat econòmica era un fet provat. Tot i això, per les característiques que van acabar prenent els dos moviments de població, també s'analitzen amb deteniment la política de colonització agrícola fomentada pel règim, així com la política de dominicanització fronterera. Les fonts bibliogràfiques emprades per bastir aquest punt han estat diverses, des de l'obra de Gardiner, *La política de inmigración del dictador Trujillo. Estudio sobre la generación de una imagen humanitaria*³⁵, fins a publicacions oficials de la dictadura, com *Proyecciones de una política agraria*, d'Antonio Morales Castillo³⁶, o *La frontera de la República Dominicana con Haití*³⁷. D'altra banda, ens han estat d'especial utilitat els articles científics publicats per John P. Augelli sobre les polítiques de colonització agrícola i dominicanització de la frontera³⁸, així com els informes contemporanis sobre la capacitat del país per absorbir refugiats: *Refugee Settlement in the Dominican Republic. A survey conducted under the auspices of the Brookings Institution* i *Capacidad de la República Dominicana para absorber refugiados. Dictamen de la Comisión nombrada por el Poder Ejecutivo para el estudio del informe de la Brookings Institution sobre "La Colonización de Refugiados en la República Dominicana"*³⁹.

³⁴ GALÍNDEZ, J. de. *La Era de Trujillo. Un estudio casuístico de dictadura hispanoamericana*. Buenos Aires: Editorial Americana, 1962.

³⁵ GARDINER, C. H. *op. cit.*

³⁶ MORALES CASTILLO, A. *Proyecciones de una política agraria*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1950,

³⁷ *La frontera de la República Dominicana con Haití*. Ciudad Trujillo: Editorial La Nación, 1946,

³⁸ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization in the Dominican Republic" a *Economic Geography*, vol. 38, n. 1, gener de 1962, p. 15-27. AUGELLI, JOHN P. "Nationalization of Dominican Borderlands" a *Geographical Review*, vol. 70, n. 1, gener de 1980, p. 19-35.

³⁹ *Refugee Settlement in the Dominican Republic. A survey conducted under the auspices of the Brookings Institution*. Washington D.C - Menasha, Wisconsin: The Brookings Institution - George Banta Publishing

Finalment, la tercera part del capítol es dedica a descriure la formació d'una colònia espanyola a la República Dominicana abans de 1939, analitzant la seva organització al voltant de la Casa de España i l'impacte de l'esclat de la Guerra Civil en el seu si. La tesi de Juan Manuel Romero Valiente, *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*⁴⁰, així com la publicació d'Antonio Bernárdez Durán, *La Casa de España en Santo Domingo: memoria histórica*⁴¹, han resultat fonamentals per completar aquest apartat.

El segon capítol, titulat *L'exili republicà de 1939 a la República Dominicana (1939-1945)*, es dedica a l'estudi del col·lectiu d'exiliats arribats a la República Dominicana a partir de 1939. La primera part es dedica a contextualitzar el tema. És fonamental conèixer les característiques bàsiques del fenomen de l'exili republicà, quantificar-lo, abordar la situació dels refugiats durant els primers mesos a França i descriure la posterior diàspora pels països europeus i americans. També cal conèixer la tasca desenvolupada pels organismes d'ajuda als exiliats creats per la pròpia emigració espanyola, com foren el Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) i la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE). Tot plegat ens ha permès situar l'estudi dins unes coordenades temporals i espacials concretes, gràcies al buidatge bibliogràfic de les grans obres relacionades amb el tema, com ara *La emigración de la guerra civil de 1936-1939* de Javier Rubio⁴², *El exilio español de 1939* de José Luís Abellán⁴³, dos clàssics encara amb plena validesa, o *Desterrats. L'exili català de 1939*, de Joan Villarroja i Font⁴⁴. També hem emprat, entre d'altres, obres que estudien aspectes més concrets de l'exili, com ara *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels països catalans (1939-1945)*, de Daniel Díaz Esculies⁴⁵, *Exiliats, proscrits, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al*

Company, 1942. *Capacidad de la República Dominicana para absorber refugiados. Dictamen de la Comisión nombrada por el Poder Ejecutivo para el estudio del informe de la Brookings Institution sobre "La Colonización de Refugiados en la República Dominicana"*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1946, pg. 39-47.

⁴⁰ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*. Huelva: Servicio de Publicaciones. Universidad de Huelva, 1999. Publicació digital, sense pàgina.

⁴¹ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *La Casa de España en Santo Domingo : memoria histórica*. Santo Domingo: Casa de España en Santo Domingo, 2004, vol. 1: 1917-1951,

⁴² RUBIO, Javier. *op. cit.*

⁴³ ABELLÁN, J.L.(dir.): *op. cit.*

⁴⁴ VILLARROYA i FONT, Joan. *op. cit.*

⁴⁵ DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels països catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993.

llindar de la deportació de Francesc Vilanova⁴⁶ o l'obra de referència de Dolores Pla Brugat, *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*⁴⁷, que en nombroses ocasions ens ha servit fins i tot de model.

Després d'aquesta introducció, hem abordat l'estudi de l'exili a la República Dominicana, quantificant el nombre total d'exiliats, detallant les negociacions que van tenir lloc per a la seva arribada al país, els motius pels quals es va suspendre el flux migratori i, finalment, realitzant un perfil dels arribats entre 1939 i 1940. A continuació, el capítol analitza les característiques de l'assentament dels exiliats al país. En primer lloc, descriu la recepció dels republicans per part de la societat dominicana, les autoritats governamentals i la vella colònia espanyola a l'illa. Després, s'aborda amb tot luxe de detalls el seu assentament a les ciutats del país i a les colònies agrícoles. L'última part del capítol, titulada *Crònica d'un exili fracassat*, descriu les gestions realitzades per la JARE i per diverses organitzacions d'ajuda nord-americanes per tal d'evacuar els refugiats de la República Dominicana, davant les penoses condicions de vida que havien d'afrontar.

Les fonts bibliogràfiques mencionades a l'estat de la qüestió han resultat fonamentals per bastir aquest capítol, molt especialment l'obra de Juan Bernardo Alfonseca, *El incidente del trasatlántico Cuba. Una historia del exilio republicano español en la sociedad dominicana, 1938-1944*⁴⁸, la de Natalia González Tejera, *Exiliados españoles en República Dominicana, 1939-1943: descripción y análisis socio-económico y demográfico*⁴⁹, la d'Ángel Herrerín, *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939-1947)*⁵⁰ o la de Daniel Díaz Esculies, *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*⁵¹. A més a més, el capítol es recolza en un intens treball hemerogràfic, amb la consulta de publicacions periòdiques dominicanes i de l'exili arreu d'Amèrica, així com en una gran quantitat de documentació d'arxiu, especialment la darrera part, referida a l'actuació dels organismes nord-americans d'ajuda als exiliats, de la qual fins al moment no hi havia cap referència bibliogràfica.

⁴⁶ VILANOVA, Francesc. *Exiliats, proscrius, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llindar de la deportació*. Barcelona: Empúries, 2006.

⁴⁷ PLA BRUGAT, Dolores. *Els exiliats catalans...* op. cit.

⁴⁸ ALFONSECA GINER DE LOS RÍOS, Juan B. *El incidente del trasatlántico...* op. cit.

⁴⁹ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en...* op. cit.

⁵⁰ HERRERÍN, Ángel: *El dinero del...* op. cit.

⁵¹ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...* op. cit.

Pel que fa a les fonts d'arxiu, hem de destacar la correspondència conservada en el Fons Personal Ruiz Ponsetí amb diferents exiliats a la República Dominicana i, del mateix Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República, un interessantíssim informe sobre la situació dels refugiats a les colònies agrícoles, pertanyent a l'Arxiu Massip. També hem consultat el Fons Eduard Barba, dipositat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Especialment hem emprat la correspondència de Barba amb les colònies agrícoles, per apropar-nos a la realitat viscuda en aquests enclavaments de la República Dominicana. La riquesa del fons ens ha permès conèixer en primera persona alguns casos concrets, com el de la família Carceller, Espanya o Pere Gausachs, que ens han posat la pell de gallina. També hem utilitzat els censos conservats en aquest fons i un interessant informe sobre la instal·lació d'indústries a la República Dominicana. Del fons de Josep Andreu i Abelló, situat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, també n'hem utilitzat de forma molt especial l'epistolari, que ens ha aportat valuoses informacions fins ara desconegudes.

La Fundación Indalecio Prieto conserva també un interessant fons dedicat a l'exili a la República Dominicana, del qual hem emprat especialment la correspondència amb el líder socialista així com interessants informes elaborats per Juan Ruiz Olazarán o Ramon Solar. La consulta de l'arxiu de la JARE, conservat al Ministerio de Asuntos Exteriores, també ha sigut fonamental per reconstruir la trajectòria d'aquest organisme a la República Dominicana i reproduir les condicions de vida dels exiliats a l'illa. S'ha completat amb la consulta de l'informe de Miguel Benavides, conservat a la Biblioteca Nacional i reproduït per Milagrosa Romero Samper⁵², dels documents referents a l'incident del vapor Cuba localitzats al fons José Giral, a l'Archivo Histórico Nacional, i de les actes de la Delegació de la JARE a Mèxic, conservades a l'Archivo Carlos Esplá, disponibles on-line a l'Archivo Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

El capítol s'ha vist reforçat amb el buidatge de diversa documentació de l'Archivo General de la Nación, de Santo Domingo, República Dominicana. Hem de dir, però, que molta l'hem obtingut gràcies a la col·laboració d'altres investigadors o del propi personal de l'arxiu, doncs la consulta directa de la documentació relacionada amb l'exili ens va ser molt complicada. Afortunadament, no va succeir el mateix pel que fa referència als fons relatius a l'emigració. Finalment, mencionar que ha resultat

⁵² ROMERO SAMPER, M. *op. cit.*

fonamental la documentació de l'American Friends Service Committee i la de l'Unitarian Service Committee per descobrir com aquests organismes nord-americans i d'altres van intervenir en el salvament dels republicans a l'illa a partir de 1943. La primera, ubicada a Filadèlfia, l'hem pogut buidar gràcies a la infinita generositat del company Òscar Monterde, que en el seu viatge a Filadèlfia va fotografiar per nosaltres el gruix de documents susceptibles del nostre interès. La segona es pot consultar on-line, constituint una font inesgotable d'informació per als investigadors.

El tercer capítol, titulat *Els exiliats catalans a la República Dominicana. El Club Català (1939-1945)*, està dedicat a l'estudi del Club Català a la República Dominicana. S'inicia, de forma introductòria, amb un petit estudi de les picabaralles que es produïren en l'exili polític català, ja que condicionaren la vida dels exiliats, les relacions socials i polítiques que establiren als seus països d'acollida i fins i tot la vida dels Centres i Casals catalans, com fou el Club Català a la República Dominicana. No hem d'oblidar que aquests foren anys de lluita per part dels exiliats catalans. La guerra, per a molts, encara no estava totalment perduda i quedava una gran esperança oberta amb la configuració de la nova Europa que es produiria després de la victòria aliada en la II Guerra Mundial, en la qual confiaven per a l'alliberament de Catalunya. Les vides dels exiliats i dels Casals on s'agruparen bategaren al ritme del gran debat polític català generat durant els anys '40, marcat per la pugna entre els estatutistes, partidaris d'un govern de la Generalitat escapçat després de la mort de Lluís Companys i paralytat per l'ocupació nazi de França, i els antiestatutistes, aglutinats al voltant del novedós Consell Nacional de Catalunya de Londres i el moviment de Comunitats Catalanes d'Amèrica. Al marge de tots ells i defensant les seves pròpies plataformes, els comunistes catalans i espanyols, que es posicionaren en un extrem o en l'altre al ritme dels dictats internacionals de la URSS. Ens hem apropiat a aquesta temàtica fonamentalment a partir del buidatge bibliogràfic d'obres com *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)* de Daniel Díaz Esculies⁵³, *L'exili polític català* de Joan Sauret⁵⁴ o els mateixos *Reports 1939-1942* de Carles Pi i Sunyer⁵⁵.

A continuació, s'analitza l'evolució històrica del Club Català a la República Dominicana. Hem dividit l'estudi en dos grans apartats, en funció de la pròpia història

⁵³ DÍAZ ESCULIES, Daniel. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: La Magrana, 1991.

⁵⁴ SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: AYMÀ, 1979.

⁵⁵ PI SUNYER, Carles. *Reports (1939-1942)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'estudis autonòmics i locals, 1993.

de l'entitat. En el primer hem analitzat la seva creació i tasques desenvolupades fins a l'Assemblea General que tingué lloc el desembre de 1941, en la qual es produí una escissió en el sí de la comunitat catalana emigrada a la República Dominicana, donant lloc a la formació del Casal Català, organisme que entraria en competència amb el Club. En el segon apartat, hem analitzat l'evolució fins l'Assemblea General d'abril de 1943, quan el Club Català quedà en mans d'una nova Junta de perfil comunista. Finalment hem clos l'estudi amb un petit apartat, comparable a un epíleg, en el qual expliquem la desaparició del Club al cap de poc temps d'aquesta assemblea i les activitats realitzades pels catalans a partir de 1943-44.

Després d'estudiar el procés de creació del Club Català a la República Dominicana i la reunió de catalans que donà lloc a l'entitat, per l'anàlisi de les seves activitats hem utilitzat un esquema pràcticament idèntic en els dos apartats. Per començar ens hem interessat per conèixer quina fou la situació legal del Club, quants associats tenia, qui foren els encarregats de dirigir-lo i a través de quins mecanismes ho feren. Un cop coneguts aquests aspectes fonamentals, hem desglossat la seva activitat en tres grans blocs. En el primer, hem analitzat la tasca assistencial que dugué a terme. Per fer-ho hem cercat amb quins fons econòmics i materials comptà i com repartí les múltiples ajudes entre els catalans, en forma de medicaments, roba i calçat. En segon lloc hem analitzat la dimensió social i cultural de l'entitat: l'organització de festes i cursos, el tema del local social o la relació amb les revistes i diaris editats en català a l'interior i a l'exterior de la República Dominicana. Finalment, ens hem centrat en el que podríem anomenar la dimensió política del Club, per intentar dirimir qui formava part del Club i qui n'era exclòs, si és que això passava, quines relacions tenia amb la resta d'entitats catalanes i espanyoles d'exiliats de l'illa caribenya i amb els Casals i Centres Catalans d'Amèrica o com es posicionà políticament respecte el Consell Nacional de Catalunya de Londres. Hem desenvolupat cada un d'aquests aspectes pels dos períodes en els quals hem dividit la història del Club. Finalment, hem clos cada un dels apartats amb l'anàlisi de les dues úniques Assemblees Generals que tingueren lloc entre els membres de l'entitat i que marcaren profundament el seu destí, la celebrada el desembre de 1941 i la d'abril de 1943.

Fins la data, només teníem unes vagues referències sobre la història del Club Català a la República Dominicana gràcies a l'obra de Daniel Díaz Esculies, *L'exili català a la*

*República Dominicana*⁵⁶, el facsímil *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana : 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé - Manuel Serra i Moret, 1940-1959* a càrrec de Miquel Àngel Velasco⁵⁷ i l'obra dirigida per Antoni Segura i Josep Mª Solé i Sabaté *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX*⁵⁸. La manca de bibliografia sobre el Club Català ha motivat l'originalitat d'aquesta tercera part del treball, que està gairebé exclusivament recolzada en la documentació d'arxiu i en la premsa catalana de l'època.

El Fons Eduard Barba, situat a l'AHCB, ha vertebrat la tercera part del treball. En el fons hem pogut trobar dos tipus de documentació. En primer lloc, la generada de forma específica pel Club, com els seus Estatuts, censos, informes de la tasca desenvolupada, estats de comptes, relacions d'auxilis distribuïts o circulars enviades als diferents nuclis de catalans. D'altra banda, l'epistolari d'Eduard Barba com a Secretari de l'entitat. Barba era un home meticulós i tenia el costum de guardar tant les cartes que li enviaven els seus corresponsals com les que ell mateix escrivia, de les quals en feia una còpia. Això dona una riquesa excepcional al fons, que encara es troba en procés de catalogació. Per aquest motiu, un dels apèndixs del treball és un inventari d'aquest epistolari, en el qual es conserven 711 cartes rebudes i 756 còpies de les respostes enviades per Eduard Barba, 430 de les quals tenen una relació directa amb les cartes rebudes. A l'apèndix hem separat les 326 respostes de Barba que no corresponen directament a cap carta rebuda, les quals hem titulat còpies i esborranys. Com que encara no tenen una referència de catalogació, simplement hem donat un número a cada un dels 218 corresponsals amb qui mantingué relacions epistolars. Per el mateix motiu, en les notes a peu de pàgina tan sols citem en quina caixa del fons es troba el document.

Hem contrastat les dades extretes del Fons Eduard Barba principalment amb la consulta del Fons Ruiz Ponsetí i el Fons Serra i Moret, de l'Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República i la consulta de les revistes catalanes *Butlletí d'Informació Catalana* (Santiago de Cuba), *El Poble Català*, *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica* (Mèxic D.F.), *Germanor* (Santiago de Xile), *Ressorgiment, Catalunya. Revista d'informació i expansió Catalana* (Buenos Aires) i *Catalonia* (Ciudad Trujillo).

⁵⁶ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*

⁵⁷ VELASCO, Miquel Àngel (ed.). *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana : 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé - Manuel Serra i Moret, 1940-1959.* Facsímil, 2006.

⁵⁸ SEGURA, Antoni i SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a (Dir.). *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, 2008.

Finalment, la quarta i última part, titulada *La immigració d'agricultors espanyols a la República Dominicana (1954-1964)* es centra en l'estudi del col·lectiu d'emigrants espanyols que arribaren al país els anys 1955 i 1956. La primera part es dedica a estudiar les bases jurídiques i legals del projecte, des dels seus inicis fins a la firma d'un conveni d'emigració entre els dos països, s'analitzen les vies de selecció dels emigrants i les formes com van ser traslladats fins a la República Dominicana, tot quantificant les arribades i les repatriacions d'agricultors al llarg del període estudiat.

La segona part del capítol, que constitueix el gruix de la investigació, analitza les característiques de les colònies agrícoles, descrivint-les una per una i fent un anàlisi de la seva evolució agrícola, històrica i social. L'estudi incideix en aspectes fins ara desconeguts, com la propietat de la terra sobre la qual es van construir les colònies, les normes generals de funcionament o la inversió realitzada per l'Estat dominicà per materialitzar el projecte. Finalment, aquest apartat tracta la integració dels espanyols a la societat dominicana: la seva relació amb la població nadiua, l'adaptació al règim polític dictatorial del país i les formes d'oci i sociabilitat desenvolupades pels immigrants, molt menys elaborades i organitzades que les dutes a terme pels exiliats.

La colonització agrícola protagonitzada pels espanyols durant la dècada de 1950 no va estar exempta de dificultats. Els immigrants, depenent del seu caràcter, expectatives i un llarg etcètera de variables, hi van respondre de tres formes diferents. El tercer apartat d'aquest capítol es dedica a analitzar cadascuna d'aquestes respostes. En primer lloc, alguns van protagonitzar actes de protesta, amotinaments i petites revoltes, que sovint els van comportar repressió, empresonament i expulsió del país. En segon lloc, altres van recórrer a la iniciativa privada per millorar les seves condicions de vida i treball, normalment dins el marc d'estratègies d'ajuda mútua amb altres colons. Finalment, un gruix molt important dels immigrants van sol·licitar la repatriació cap a Espanya i, d'aquesta manera, van posar fi a l'experiència emigratòria. De forma precisa, hem intentat quantificar les sortides del país i les rescissions de contractes per altres motius, detallant també les dificultats que van haver d'entomar els qui van decidir sortir de la República Dominicana. Finalment, hem analitzat la situació que van viure els colons espanyols després de la mort de Trujillo, tema sobre el qual fins al moment pràcticament no hi havia cap tipus d'informació.

Finalment, la darrera part d'aquest quart capítol analitza el paper de les autoritats responsables de gestionar el projecte migratori: d'una banda, els quatre Ambaixadors d'Espanya a Ciudad Trujillo (Alfonso Merry del Val, Alfredo Sánchez Bella, Manuel Valdés Larrañaga i Manuel Viturro Somoza) i de l'altra els múltiples Secretaris d'Estat d'Agricultura (Juan P. Duarte, Carlos R. Domínguez, Salvador B. Dájer, Manuel de Moya Alonzo, Juan U. García Bonnelly, Luis R. Mercado i Miguel A. Dájer).

Tal i com ja hem exposat a l'estat de la qüestió, la bibliografia sobre l'arribada d'agricultors espanyols a la República Dominicana és més aviat escassa. Per aquest motiu, tan sols l'hem pogut utilitzar com a punt de partida per a l'elaboració d'aquest capítol. Ha resultat fonamental la consulta de l'obra de Francisco Javier Alonso Vázquez, *La alianza de dos generalísimos. Relaciones diplomáticas Franco-Trujillo*⁵⁹, que dedica una part a exposar les característiques d'aquest moviment de població. D'altra banda, ha resultat d'interès la consulta de l'article "La migración española y el crecimiento agrícola del Valle de Constanza (1954-2003)", de Gonzalo Ramírez de Haro, que valora des d'un punt de vista tècnic les aportacions dels espanyols en el camp agrícola i econòmic a Constanza⁶⁰.

El capítol s'ha bastit fonamentalment a partir de la investigació arxivística. D'una banda, ha resultat fonamental la consulta dels fons de l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, que conserven tota la documentació referent a la gestió del projecte migratori pel que fa a les autoritats espanyoles. Pensàvem que a l'Archivo General de la Administración, en el qual abunda la documentació referent a migracions espanyoles, també hi trobaríem fons interessants, però no ha estat així. D'altra banda, ha resultat indispensable la consulta de la documentació generada per la Secretaria d'Estat d'Agricultura del govern dominicà, dipositada a l'Archivo General de la Nación, a Santo Domingo. Hem revisat desenes de lligalls, en els quals hem trobat una mina d'informació que reflectim al llarg del capítol. Com a complement, hem localitzat l'informe sobre la inspecció d'un dels viatges dels emigrants a l'Archivo del Ministerio de Ocupación y Seguridad Social (Madrid) i el programa de la visita de Trujillo a Espanya a l'Archivo del Palacio Real (Madrid). També vam visitar els arxius municipals d'Almussafes, Albal, Sollana i Silla (província de València, d'on eren

⁵⁹ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza de... op. cit.*

⁶⁰ RAMÍREZ DE HARO, Gonzalo. "La migración española y el crecimiento agrícola del Valle de Constanza (1954-2003)" a *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 2005, número extraordinario, p. 103-117.

originaris una part dels emigrants), tot i que no hi vam trobar documentació destacada en relació amb la investigació. En aquests pobles, vam tenir la sort de conèixer algunes persones que la dècada de 1950 havien format part de les expedicions a la República Dominicana, amb les quals vam poder conversar de forma informal. El seu testimoni ens va permetre copsar la dimensió humana del tema estudiat, així com la localització d'un veritable tresor entre els seus arxius familiars, les memòries inèdites de José Cebriá, un dels agricultors que va viatjar a la República Dominicana. Finalment, val la pena destacar que vam visitar l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid, a la recerca d'uns llibres de registre en els quals haurien de figurar tots els espanyols que es van traslladar al país en aquest pla immigratori. Malauradament, no hem pogut localitzar-los fins a dia d'avui.

Hem contrastat les informacions obtingudes en la consulta documental a través del treball hemerogràfic, principalment amb el buidatge de premsa espanyola (*La Vanguardia Española*) i dominicana (*El Caribe, La Nación, Listin Diario*) de l'època, i publicacions oficials del govern dominicà, com la *Revista de Agricultura*.

Clouen aquesta tesi les conclusions de la investigació, en les quals discutirem les hipòtesis de treball plantejades inicialment a la introducció, i finalment, els annexes documentals, en els quals el lector trobarà una selecció de la documentació més important emprada per a l'elaboració d'aquesta tesi doctoral.

Agraïments

Aquesta tesi no hauria estat possible sense l'ajuda desinteressada i la col·laboració de desenes de persones, que sabent-ho o sense saber-ho, han posat el seu gra de sorra perquè aquesta tesi sigui finalment avui en dia una realitat.

En primer lloc, i com no podia ser d'altra manera, el director d'aquesta tesi, el Dr. Antoni Segura i Mas, que des del primer moment va confiar en mi, que sempre m'ha donat el seu suport quan m'ha calgut i que ha esdevingut una guia en l'ardu treball de la recerca. També al Dr. Andreu Mayayo i Artal, el qual em va empènyer a fer recerca, va posar davant els meus ulls el fons d'Eduard Barba i sempre ha seguit de prop els meus passos. En aquest capítol, el meu agraïment al Dr. Miquel Àngel Velasco, que va ser precisament qui va descobrir el fons Eduard Barba i va posar-me al dia de tot el que ell en coneixia per fer-me més planera la investigació. Finalment al Dr. Rafael Aracil Martí

i a la Dra. Teresa Abelló i Güell, vicedirectors del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, centre al qual em vaig vincular com a investigadora per realitzar aquesta tesi doctoral. Sempre s'han mostrat disposats a donar-me un cop de mà. No puc deixar de mencionar al Dr. Joan Villarroya i Font, al qual sempre he pogut recórrer en cas de dubtes o consultes. Finalment, vull donar les gràcies al Ministerio de Educación del Gobierno de España per concedir-me una beca FPU, gràcies a la qual he pogut dedicar quatre anys de la meua vida en exclusiva a la investigació.

El meu més càlid agraïment a tot el personal del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, institució en la qual he treballat durant una bona colla d'anys. D'ells he après l'ofici, però també moltes altres coses que van més enllà dels documents i de les aules. He crescut al seu costat i me'ls estimo de veritat. Sempre han tingut per mi la paraula justa, m'han ajudat de forma incondicional i m'han donat tots els ànims quan més falta em feien. Repassant despatxos, la primera cara amb la que topava cada dia era la de la Mercè, sempre amb un somriure a la cara i el bon dia als llavis, a punt per ajudar-te en el que fes falta. Aviat se'ns jubila i segur que al Pavelló tots et trobaran a faltar. Després, la Lola. Cada dia al peu del canó, amb molts fronts oberts. I jo, traient el cap al seu despatx amb "Perdona que et faci una pregunta...". No trobaria prou paraules per agrair-te tot el que has fet per mi, com a professional i com a persona. I sempre tenies una resposta!! A continuació els companys d'aventures i desventures, alguns ja doctors i altres en camí de ser-ho. Al primer despatx, els més veterans, la Paola i el Jose, i més tard també s'hi va incorporar el Dani. Paola, Jose, he après molt de vosaltres. Gràcies per tot el que m'heu ensenyat i per deixar-me compartir moments tan bonics de les vostres vides. Dani, estic molt contenta d'haver recorregut amb tu una part del camí. A la dreta, el despatx dels Albert's. L'Alberto Pellegrini, una veritable font de coneixements a la qual sempre he pogut recórrer per resoldre tots els dubtes, i l'Albert Planas, l'hereu del Pavelló, que sempre ens arrenca a tots un somriure. I al fons, el despatx de l'exili, el meu despatx. Primer el vaig compartir amb l'Oriol Dueñas, pel qual només puc tenir paraules d'agraïment per tots els consells professionals que sempre molt sàviament m'ha donat i que han forjat una bona amistat al llarg dels anys. Després amb l'Òscar Monterde, amb qui hem compartit somriures, neguits i projectes professionals. A ell li he d'agrair també

la seva immensa generositat al fotografiar-me la documentació referida a la República Dominicana de l'arxiu del l'AFSC, a Filadèlfia.

No voldria oblidar-me dels companys del Grup de Recerca i Anàlisi del Món Actual, el GRANMA. Molt especialment del Victor Gavín, la Queralt Solé i el Frederic Vázquez, les recerques i trajectòries dels quals també han esdevingut un model per a mi. Especialment el Fede va informar-me de l'existència del fons Josep Andreu i Abelló a l'ANC, del qual he tret sucoses informacions.

No puc parlar del meu antic lloc de treball al CEHI sense fer referència a tot el personal de l'Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República, al qual agraeixo la infinita paciència que han tingut amb mi i els incomptables favors que m'han fet durant tots aquests anys, procurant que no em faltés ni un sol dels llibres o documents que necessitava per escriure aquesta tesi. Estic parlant de la Gemma Caballer, la Lúcia Martínez, l'Olga Giralt, la Fuensanta Marmolejo, la Judith Montserrat i la seva directora, la Lourdes Prades. I no puc oblidar-me del primer bon dia que sempre rebia, el d'en Guillem Serra, l'encarregat de l'edifici. I em falta encara una persona molt especial per a mi, en Miquel Izard, un referent personal i professional, del qual n'he après moltes coses com a persona i com a historiadora al llarg de tots aquests anys. Gràcies per la teva ajuda desinteressada, pel teu consell i pel teu mestratge. Les meves recerques sempre tindran una part de la teva empremta. D'any en any, per les parets del Pavelló hi ressonava l'accent argentí, tot anunciant la visita de la Dra. Silvina Jensen. A ella li agraeixo tantes orientacions professionals i consells personals, sempre encertats i en el moment precís.

Tinc també un deute de gratitud amb tot el personal dels arxius consultats al llarg d'anys de recerca, ja fos de forma puntual, amb un simple correu electrònic o una visita aïllada, o de forma habitual, amb hores i hores de recerca a les seves instal·lacions. Sempre m'he trobat amb bones paraules i una predisposició excel·lent a col·laborar en la meua recerca per part d'aquestes persones. Molt especialment m'agradaria agrair l'ajuda d'Eloïsa Sendra, responsable de catalogació del fons Eduard Barba a l'AHCB, de Pilar Casado, cap de sala de l'AMAEC, que va posar-nos totes les facilitats (i més) als investigadors per a treballar quan l'arxiu estava a punt de tancar les seves portes, i a tot el personal de l'AGN, en especial a Joel Abreu, per facilitar-nos la tasca d'investigar en la nostra estada a Santo Domingo.

Menció a part he de fer del professor Dominic Keown. Ell va enviar-me un bon dia un article aparegut en un diari valencià sobre els agricultors que la dècada de 1950 van emigrar a la República Dominicana, donant-me a conèixer aquest fenomen i desencallant la meva recerca, que en aquells moments es trobava lleugerament estancada.

He d'agrair també a diverses persones que han volgut, al llarg dels anys, conversar amb mi i explicar-me la seva experiència personal. És el cas d'Alfredo Calvo, Joaquim Matalí, Palmira Valero, Miguel Fuentes, Manuela Torrent, Vicenta Olmos, Aurelia Pinazo, Elisa Moreno, la família Cebriá-Martínez, Àureo Francisco Cáceres, Gregorio Olalla, Margarita, l'esposa de Saturnino León, i el professor Roger Bartra, fill d'Agustí Bartra i Anna Murià. També l'arxiver de Silla, Josep Antich Brocal. Gràcies pel vostre testimoni, perquè m'ha permès copsar la part més humana de la història que estic explicant. També el meu agraïment a la família d'Eduard Barba, que s'ha mostrat sempre disposada a ajudar-me en el que em calgués.

A l'altra banda de l'Atlàntic també he d'enviar alguns agraïments. En primer lloc, als col·legues Natalia González Tejera i a Juan Bernardo Alfonseca Giner de los Ríos. La primera va compartir amb mi valuosa documentació recopilada durant anys de treball i amb el segon vam poder mantenir un interessant debat a l'entorn de les nostres recerques. A nivell més personal, el meu agraïment a Oriol Vicente, President del Casal Català a la República Dominicana, per organitzar-me diverses conferències durant la nostra estada al país, i a la Casa de España per acollir la celebrada a Santo Domingo. Finalment, el meu agraïment immens a Guarocuya Félix, el meu àngel de la guarda a les Antilles. Va interessar-se per la meva recerca, va facilitar-nos l'estada al país, ens va acompanyar a Constanza a conèixer immigrants espanyols, i va posar al nostre abast tots els recursos que vam necessitar. Després, ha mantingut viu el seu interès pel meu treball, oferint-me totes les facilitats que he necessitat i fins i tot intentant localitzar, entre caixes plenes de pols a l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid, els famosos llibres de registre dels immigrants. Gràcies per tot el teu suport.

Un sincer gràcies es mereixen tots els meus amics i amigues que una i mil vegades he martiritzat amb històries d'exiliats, viatges transatlàntics i colònies agrícoles. Finalment, no puc tancar aquest capítol d'agraïments sense parlar del suport més important de la meva vida, que és la meva família. La meva sogra Núria i els meus cunyats i cunyades,

en Ramon, la Juani, la Montse i la Marga. I en Josep, que sempre el duem al cor. Han sabut escoltar-me en els moments bons i en els dolents, donant-me ànims per continuar endavant en aquest projecte que avui arriba a port. Els meus avis, Rosa i Josep Maria, que sempre s'han preocupat del meu futur i han estat pendents dels avanços i desventures d'aquesta tesi. Els meus avis Joan i Núria, perquè segur que també els hauria agradat compartir amb mi aquest camí. Els meus pares, Lluís i Roser, juntament amb el meu germà Jordi, als quals estimo de tot cor. Al llarg d'aquests anys, sempre han estat al meu costat. Quan ha fet falta, han constituït un peculiar equip de recerca casolà, acompanyant-me en alguns viatges, fent-me de “becaris” de recerca o d'allò que en tingués necessitat. Altres vegades, han estat l'espatlla on recolzar-me o el coixí on vessar algunes llàgrimes. Sempre han tingut un consell encertat per donar-me i han constituït el meu principal suport per tirar endavant aquest projecte. Gràcies de tot cor, sense vosaltres no ho hauria aconseguit. A l'equip casolà s'hi ha sumat l'Agnès, que ha viscut el darrer tram de l'aventura. A ella també agrair-li de tot cor la paciència d'escoltar els meus projectes, dubtes i frustracions.

I per sobre de tot, gràcies a en Jordi i al petit Albert, els veritables motors de tot plegat. En Jordi sempre ha estat al meu costat, des del principi fins al final, en els moments bons i en els dolents. Ha escoltat amb alegria les meves il·lusions i pacientment els fracassos als quals he hagut de fer front, sense deixar mai de donar-me la mà. M'ha acompanyat en la recerca, fent també de “becari” quan ha fet falta, interessant-se per l'avanç de les investigacions i encoratjant-me en aquest camí que em porta a posar-hi punt i final amb aquesta tesi. Sense ell, res hauria estat possible. És l'amor de la meua vida, un amor que cada dia em correspon amb escriure. I d'aquest amor ha nascut el petit Albert, que omple de sentit les nostres vides. Sense saber-ho, ha estat el revulsiu que necessitava per acabar aquesta tesi. Jordi, Albert, us estimo i sou el millor que m'ha passat en aquesta vida.

Finalment, gràcies a tu, lector. Espero que gaudeixis amb la lectura d'aquesta tesi i que t'aporti nous coneixements que enriqueixin el teu esperit.

Sense més preàmbuls, que comenci l'espectacle.

Capítol 1. La República Dominicana. Caracterització geogràfica i històrica.

1. LA REPÚBLICA DOMINICANA DE RAFAEL LEONIDAS TRUJILLO MOLINA (1930-1961)

1.1. Descripció geogràfica de la República Dominicana

La República Dominicana és un petit país situat a l'àrea del Mar Carib. Ocupa dues terceres parts de l'illa de l'Espanyola, que comparteix amb Haití. L'illa, a l'oest, està separada de Cuba pel canal del Viento, a l'est de Puerto Rico pel canal de la Mona i al sud-oest de Jamaica pel canal que porta el mateix nom. Les costes del nord estan banyades per l'oceà Atlàntic i les del sud, pel mar Carib. La República Dominicana té una extensió de 49.543 km² i el 1935, cinc anys després de l'inici de l'Era de Trujillo (1930-1961), tenia 1.479.417 habitants. La seva capital és Santo Domingo, situada al sud de l'illa.

El principal sistema muntanyós de la República Dominicana és la Cordillera Central, que divideix el país diagonalment, de S.E. a N.O. En aquest sistema muntanyós hi trobem les muntanyes més elevades del país i de totes les Antilles, amb altituds superiors als 2.500 metres. Senyoreja el massís el Pico Duarte, de 3.098 metres d'altitud. En aquesta serralada neixen els rius més importants i cabalosos del país.

Al nord d'aquest important sistema muntanyós, hi ha la Cordillera Septentrional, amb altituds que van dels 500 als 1.200 metres. Entre una i altra serralada s'estén el Valle de la Vega Real, una zona molt poblada, en la qual durant la dècada de 1930 hi havia una gran nombre de poblacions i petites ciutats, com La Vega i la segona ciutat en importància del país, Santiago de los Caballeros. Es tracta d'una zona de clima temperat i terres fèrtils. Al sud de la Cordillera Central i fent frontera amb Haití hi ha la Sierra de Barohuco, amb pics entre els 1.300 i els 1.450 metres.

A la zona d'Azua i Barahona (al sud de la Cordillera Central) així com a la de Montecristi (al nord d'aquell mateix sistema muntanyós, fent frontera amb Haití) és on es donen les temperatures més càlides del país i els índexs pluviomètrics són els característics d'una zona desèrtica. En canvi, les zones més fèrtils del país es troben a les valls situades a gran altitud a la serra del Cibao, integrada a la Cordillera Central. Allí hi

ha les valls de Jarabacoa (550m), Constanza (1100m) i Valle Nuevo (1200m), que disposen de terres extraordinàriament fèrtils i un clima benigne (a l'estiu la temperatura habitual són 18 graus durant el dia; a l'hivern fins i tot alguna nit s'arriba als 0 graus). Es dediquen, fonamentalment, al cultiu hortícol.

A l'est del país hi trobem la Cordillera Oriental, amb pics de menor elevació que les altres serralades del país (uns 500-700m d'altitud). Al nord d'aquesta serralada hi ha els Llanos Costeros de Sabana de la Mar i al sud el Llano Costero Suroriental o del Caribe. Juntament amb la zona de Nagua són les regions amb un clima tropical més accentuat: altes temperatures (compten amb un promig de 25 graus centígrads anuals), humitat elevada i pluviometria molt important. També eren les zones on, en el passat, hi havia algunes de les majors plantacions de canya de sucre del país.

Mapa físic de la República Dominicana.

1.2. Breu història de la República dominicana abans de la Dictadura de Trujillo

1.2.1 De les primeres notícies de l'illa fins a la seva independència

Els europeus coneixem l'existència de l'illa de l'Espanyola des de l'inici de l'Edat Moderna. Cristòfor Colom, el 5 de desembre de 1492, en el seu primer viatge a la

recerca d'una nova ruta per arribar a la Xina i el Japó, va desembarcar al nord-oest d'una illa que els seus habitants, els taïnos, anomenaven Haití o Quisqueya (mare de la terra). Va ser rebatejada amb el nom d'Hispaniola i va jugar un paper clau en l'articulació de l'imperi hispànic a Amèrica en els primers moments de la conquesta castellana.

El 1697, en virtut del Tractat de Ryswich, la part occidental de l'illa va ser cedida a França i quedà sota la sobirania del país gal. A l'època contemporània configuraria l'estat que actualment coneixem amb el nom d'Haití. Pel que fa a la part oriental, la República Dominicana, no va ser fins a l'època contemporània que el seu destí es va separar del d'Espanya de forma definitiva. El país antillà va declarar la seva independència en tres ocasions. La primera va tenir lloc el 1821, quan Núñez de Cáceres va declarar la que és coneguda com la independència efímera, amb la intenció d'unir el naixent Estat Independent de l'Haití Espanyol a la confederació de la Gran Colòmbia de Simón Bolívar. El 1844, després de 22 anys d'ocupació haitiana (1822-1844), el país es va independitzar novament. Va prendre oficialment el nom de República Dominicana i es va desenvolupar la Primera República. La independència definitiva no va arribar fins el 1865, després de quatre anys d'Annexió voluntària a Espanya, els dos últims caracteritzats per la Guerra de Restauració que pretenia retornar la sobirania a la República Dominicana respecte la metròpoli (1861-1865).

Des del 1865 i fins a finals de la dècada de 1870 la política del nou estat independent es va caracteritzar pel caos administratiu, la revolució i la guerra civil. Els culpables d'aquesta inestabilitat eren els homes que integraven les dues faccions polítiques del país, amb models socials i interessos econòmics totalment contraposats: els "rojos", que donaven suport al cabdill Buenaventura Baez, i els "blaus", que van erigir com a líder durant aquella dècada a Gregorio Luperón. A partir de 1878 el partit d'aquest últim es va convertir en el més poderós del país i va aconseguir imposar-se per sobre de l'altra facció.

Gregorio Luperón preferia delegar la presidència de la República en homes de la seva confiança, en comptes d'assumir-la personalment. El 1882 va designar per al càrrec a Ulises Heureaux, més conegut popularment com a Lilís. Era un home d'orígens humils que gràcies a la seva astúcia, el seu valor i la seva intel·ligència havia ascendit ràpidament, primer com a militar i després en llocs de govern. Al cap de poc, Heureaux va disputar la supremacia política a Luperón, guanyant-li clarament la partida. Lilís va

comptar amb el suport d'algunes de les principals figures dels "rojos", mancats d'un líder després de la mort del cabdill Buenaventura Báez.

1.2.2 De la dictadura d'Ulises Heureaux a l'ocupació militar nord-americana

L'estabilitat política assolida per Luperón es va endurir i va donar pas a la dictadura d'Ulises Heureaux, que es va estendre entre el 1887 i el 1899. Amb l'excusa de la formació d'un govern d'unitat nacional, Heureaux, que ja tenia el suport dels "rojos", va destruir el partit "blau" i va crear una agrupació política únicament addicta a la seva persona. Els blaus que es van seguir oposant a la seva supremacia, van ser perseguits, empresonats i fins i tot assassinats. Per garantir la seva seguretat exterior i fer front a possibles incursions d'opositors exiliats des de tercers països, sobretot Haití, Lilís va buscar el suport dels Estats Units. D'aquesta manera, va començar el lligam econòmic i militar del país antillà amb el de l'Oncle Sam.

El manteniment d'un estat de terror i repressió dins la República tenia uns costos molt elevats, que el dictador Heureaux satisfesia demanant préstecs a l'estranger. Aquests van acabar arruïnant al país i convertint-lo dependent econòmic i financera dels Estats Units. El caos econòmic va precipitar les conspiracions contra el dictador, que va ser assassinat el 26 de juliol de 1899. Els revolucionaris que van liderar l'acte van ser Horacio Vásquez i Ramón Cáceres.

La camarilla política i militar del dictador derrocat va intentar perpetuar-se al poder nomenant un nou president, Wenceslao Figuereo. Però la popularitat de Lilís en els darrers anys del seu mandat estava en hores baixes i quan Horacio Vásquez va cridar a la revolució des del seu Cibao natal, aquesta es va estendre ràpidament per la República i va aconseguir derrocar el nou govern en menys d'un mes. Vásquez va ser nomenat president del Govern Provisional. Entre les mesures aprovades, va decretar la llibertat de premsa i va fomentar el retorn dels exiliats al país. El jove Vásquez, tot i haver encapçalat la revolució, no va voler ser presentat-se a les eleccions com a President Constitucional del país. Va reservar aquest càrrec per al comerciant exiliat Juan Isidro Jimenes, que comptava amb una gran popularitat degut als seus intents de derrocar el dictador Heureaux. Ell figuraria a la llista com a Vicepresident. La seva candidatura va guanyar fàcilment les eleccions i van prendre possessió dels seus càrrecs el 15 de novembre de 1899.

El principal problema que va haver d'afrontar el govern de Jimenes va ser el pagament de l'enorme deute del país, contret en temps de la dictadura. L'any 1900 el deute extern ascendia a 24 milions de dòlars i l'intern, a 10 milions més. Els ingressos de la República en concepte de duanes, per poder fer front a aquestes xifres desorbitades, no sobrepassaven els dos milions de dòlars anuals. Els creditors eren inversionistes privats europeus i la companyia nordamericana *San Domingo Improvement Company*. Uns i altres van pressionar els seus respectius governs perquè, per la força, forcessin al govern dominicà a retornar-los amb interessos els capitals prestats. D'altra banda, les relacions entre Jimenes i Vásquez van enterbolir-se fins acabar de la pitjor manera possible: Vásquez va encapçalar un cop d'Estat que el va convertir en el nou President del país, derrocant a Jimenes del poder. Aquesta revolució, sense més sentit polític que el de les lluites personals, va dividir novament la República Dominicana en dos bàndols polítics cabdillistes. Jimenes va obtenir el suport dels antics "rojos" i els seus descendents i hereus, mentre que Vásquez va fer el mateix amb el dels "blaus". Els nous bàndols, però, van rebre noves denominacions: els *jimenistes* i els *horacistes*.

La vida política de la República Dominicana durant els primers anys del segle XX va assolir un grau d'inestabilitat comparable al de les dècades de 1860 i 1870. Guerra civil, revolucions i cops d'Estat van tornar a ser successos habituals. A més a més, prosseguia l'escanyament financer del govern. Per posar-hi remei, el 1907 es va arribar a un acord amb els Estats Units, pel qual aquest últim país va renegociar el deute del govern dominicà amb tots els seus creditors a canvi del control total sobre les seves duanes així com de totes les despeses efectuades per l'executiu. Un banc de Nova York va refinançar el deute. Els Estats Units aviat també van supervisar la política nacional, doncs molts dels presidents eren elegits gràcies a la seva intervenció, més o menys velada. Tot això no va ser suficient perquè el govern nord-americà confiés plenament en que la República Dominicana compliria les seves obligacions internacionals i aprofitant una de les moltes rebel·lions internes, van enviar-hi diverses unitats del cos de la Infanteria de la Marina. L'ocupació militar de la República Dominicana es va fer oficial el 26 de novembre de 1916, essent el capità H. S. Knapp el primer governador militar del país.

1.2.3. De l'ocupació militar nord-americana a la dictadura de Trujillo

La República Dominicana va estar ocupada per les tropes nord-americanes durant 8 anys, entre el 1916 i el 1924. En aquest breu període de temps, que es va caracteritzar per una estabilitat política forçosa però inaudita fins al moment, es va reorganitzar l'administració pública eficaçment i van millorar l'educació, la sanitat i les obres públiques.

D'altra banda, la població civil va ser desarmada, l'exèrcit dissolt i es va posar fi a la violència entre faccions civils. També es van eliminar les bandes de "gavilleros", uns grups armats que actuaven a les regions sucreres de l'est del país. Les forces d'ocupació van crear un nou cos de seguretat, la Guàrdia Nacional Dominicana. Tots els seus membres van rebre instrucció militar per part de la oficialitat nord-americana destinada al país. Molts dominicans de l'alta societat van declinar formar-ne part, com a mostra de rebuig a l'ocupació del país. No així gent de classe més humil, que va veure en aquest cos una oportunitat de prosperar i forjar-se un futur. El 1921 aquest cos es va convertir en Policia Nacional Dominicana i el 1928, 4 anys després del final de l'ocupació, en l'Exèrcit del país.

L'ocupació va reforçar els interessos econòmics nord-americans a la República Dominicana. La penetració a la indústria sucrera nacional va ser molt forta. Grans extensions de terreny a la regió costera del sud estaven en mans de la South Puerto Rico Sugar Company i altres empreses dels Estats Units, que van ser afavorides amb beneficioses mesures fiscals. Amb l'entrada de la potència nord-americana a la Primera Guerra Mundial es van prohibir els tradicionals intercanvis comercials dominicans amb Alemanya, i les importacions i exportacions es van reorientar en la seva pràctica totalitat cap als Estats Units.

Durant l'ocupació la situació econòmica del país també va millorar i l'amortització dels préstecs pendents es va satisfer sense problemes. Uns anys d'especial prosperitat van ser els que van seguir al final de la Primera Guerra Mundial, quan els preus del sucre, el cacau, el tabac i el cafè van augmentar de forma espectacular i la seva demanda va patir un fort increment. Aquests productes constituïen la base de la riquesa dominicana i el país va viure anys de prosperitat. Malauradament, aquesta es va acabar de sobte el 1921 i va començar un període de depressió econòmica que deixaria a la República Dominicana en una situació ruïnosa durant la dècada de 1930.

Precisament l'entrada dels Estats Units a la Primera Guerra Mundial va desviar l'atenció del govern nord-americà respecte els assumptes dominicans. Alhora, dins i fora del país van començar a alçar-se les primeres veus que públicament es van mostrar contràries a l'ocupació. D'aquesta manera, el 1919 van començar les negociacions per posar fi a la situació i el 1922 es va firmar l'acord Hughes-Peynado. Aquest establí que juntament al govern militar nord-americà, encarregat de controlar la seguretat i les duanes, es formaria un govern administratiu, que faria tots els preparatius necessaris per celebrar unes eleccions lliures i democràtiques. Aquestes van tenir lloc el març de 1924 i el 18 de setembre del mateix any la Infanteria de la Marina dels Estats Units va abandonar el país. Tot i això, el poderós veí del nord va seguir controlant i recaptant els drets duaners i supervisant les despeses del govern dominicà.

Horacio Vásquez va ser elegit nou President del país. El seu govern va continuar, ampliar i acabar tots els programes de foment iniciats per l'administració militar nord-americana. El govern va prestar especial atenció a les obres públiques, els serveis sanitaris, l'educació i l'agricultura. Es van iniciar noves obres d'irrigació i de colonització de terres inexplorades, sobretot a la Línia Nord-oest i a la Frontera, per augmentar la producció agrícola i fer al país autosuficient en alguns productes bàsics, com l'arròs, el blat de moro, els *frijoles*, les cebes, els alls, les patates, algunes carns i fins i tot les verdures, que era necessari importar (la majoria de terres, des de finals del segle XX, estaven destinades a les grans plantacions de sucre, cafè, cacau i tabac, productes orientats a l'exportació).

La prosperitat es va estendre fins el 1927. Des de l'últim quart del segle XIX el país s'havia modernitzat de forma evident: amb la introducció dels nous *centrales azucareros*, dotats de màquines de vapor, amb l'extensió de la xarxa de ferrocarril pel país, amb la importació de productes manufacturats nord-americans, així com amb una primera penetració de l'*american way of life*, amb la construcció d'una xarxa de carreteres considerable que connectava els principals nuclis de població del país i l'extensió de l'automòbil i el camió.

Tot i això, encara haurien de passar molts anys perquè la República Dominicana canviés el caràcter de societat rural, tradicional i endarrerida que l'havia caracteritzat durant segles. En aquest mateix sentit, les pràctiques polítiques seguien lligades als vells hàbits cabdillistes del passat i el joc partidista seguia sent vist com una carrera cap al poder per

a la satisfacció d'ambicions personals, per mitjà d'aliances i pactes de grups i d'interessos igualment personals que asseguraven la major participació possible en les gratificacions que suposava la participació al govern. Durant el mandat de Vásquez, al país va ressuscitar el cabdillisme, la inestabilitat política, el canvi de constitucions i l'ús de la força armada per aconseguir la Presidència de la República.

El 1926 van aparèixer els primers símptomes d'aquest retorn als mals hàbits del passat, quan, de forma il·legal i apel·lant a l'antiga Constitució de 1908, es van retardar les eleccions presidencials i es va estendre el mandat del President Horacio Vásquez fins 1930, en comptes de 1928, quan legalment s'haurien d'haver celebrat uns nous comicis. Les intrigues per fer-se amb el control polític del país es van multiplicar des d'aquell moment. Els dos principals candidats a substituir Vásquez, malalt i incapaç de continuar exercint el poder, dins del seu propi partit eren José Dolores Alfonseca i Martín de Moya. El 1929, de forma silenciosa, un nou aspirant a la presidència de la República Dominicana va començar a fer els primers passos per assolir el seu objectiu. Era el cap de l'Exèrcit Nacional, Rafael Leónidas Trujillo Molina⁶¹.

1.3. Rafael Leónidas Trujillo Molina, perfil personal

Sens dubte, el millor biògraf de Rafael Leónidas Trujillo Molina és l'advocat nord-americà Robert D. Crassweller (1915-2004). La seva obra, *Trujillo: The Life and Times of a Caribbean Dictator* (1966)⁶², és fonamental per entendre la complexa personalitat del tirà així com les característiques del règim que va establir a la República Dominicana entre 1930 i 1961, quan va ser assassinat. A partir d'aquesta completa biografia, ens apropiem al perfil personal del dictador.

Rafael Leónidas Trujillo Molinava néixer el 24 d'octubre de 1891 a la ciutat de San Cristóbal, situada uns 20 quilòmetres a l'oest de Santo Domingo. Era el tercer fill d'Altagracia Julia Molina i de José Trujillo Valdez, una família de classe mitjana-alta immersa en la realitat d'una comunitat rural isolada, que no pertanyia en cap cas a les elits aristocràtiques de la capital ni del Cibao. Va tenir 10 germans, dos més grans,

⁶¹ Per tal d'elaborar aquests punts introductoris, hem tingut en compte algunes de les principals obres de referència sobre història dominicana contemporània. Veure VV.AA. *Historia del Caribe*. Barcelona: Crítica, 2001; MOYA PONS, F. *Manual de historia dominicana*. Santo Domingo: Caribbean Publishers, 1997; MEJÍA, L. F. *De Lilís a Trujillo: historia contemporánea de la República Dominicana*. Santo Domingo : Editora de Santo Domingo, 1976; entre d'altres.

⁶²L'obra va ser editada en espanyol el 1968 com *Trujillo. La trágica aventura del poder personal*. Hem consultat aquesta versió per elaborar aquest capítol. CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*

Flérida Marina i Virgilio, i la resta més petits que ell: Rosa María Julieta, José Arismendi (conegut com *Petán*), Amable Romeo (conegut com *Pipí*), Aníbal Julio, Nieves Luisa, Pedro Vetilio, Ofelia Japonesa i el més petit de tots, Héctor Bienvenido (anomenat per tots *Negro*).

Trujillo va tenir, al llarg de la seva vida, 3 esposes, una gran amant i va mantenir relacions sexuals amb una quantitat indeterminada però elevada de dones, moltes de les quals sense el seu consentiment. El 1913 es va casar amb la seva primera dona, Aminta Ledesma, una camperola. Van tenir dues filles en comú, Júlia Génova (1914) i Flor de Oro (1915), tot i que la primera va morir al cap d'un any. Aviat van deixar de fer vida conjunta i finalment es van separar el 1925.

El 1927 Trujillo es va casar de nou. La seva segona esposa va ser Bienvenida Ricardo, filla d'una família benestant de Monte Cristi. Tot i estar casat amb ella, aviat va començar a flirtejar amb altres dones. En aquesta època va començar un idil·li amb la que seria la seva tercera i definitiva esposa, María Martínez, una dona d'orígens humils però amb una personalitat molt carismàtica. D'aquesta relació en va néixer, el 5 de juny de 1929, un fill, Rafael Leónidas Trujillo Martínez, conegut popularment com a *Ramfis*. *Ramfis* era la nineta dels ulls del dictador. Trujillo tenia grans projectes per a ell i esperava que fos el seu hereu i successor.

La relació entre Trujillo i la seva legítima esposa, Bienvenida Ricardo, es va anar deteriorant de forma progressiva, sobretot pel fet que no aconseguien tenir descendència plegats. El dictador va suggerir a la seva dona que marxés del país, cosa que va fer el 1934. Aprofitant l'avinentesa, el Congrés va aprovar una nova llei del divorci, que posava com a motiu de ruptura conjugal la falta de fills després de cinc anys des de la celebració de les núpcies. Trujillo es va acollir a aquesta nova llei, feta *ex profeso*, i el 1935 es divorcià oficialment de Bienvenida Ricardo. Al cap de tan sols cinc mesos, es casava pel civil amb María Martínez, que passava a ser la seva tercera i última legítima esposa. La unió no va ser sancionada per l'Església fins al cap de 19 anys.

Trujillo era infidel per naturalesa i els seus capritxos no tenien límits. Per això, quan Bienvenida Ricardo retornà al país, es va continuar veient amb el dictador, ara com a amants. De la seva relació extramatrimonial va arribar la filla que no havien tingut mentre van estar casats, Odette, nascuda el 1936. Maria Martínez no podia suportar aquesta relació i va forçar a Bienvenida Ricardo i a Odette a marxar del país de forma

definitiva. Trujillo les va seguir mantenint allà on van instal·lar-se, primer a Canadà i després a Florida.

L'infidelitat de Trujillo amb Bienvenida Ricardo no va ser l'única de llarg recorregut que Maria Martínez va haver de suportar. El 1937 va entrar a la vida de Trujillo Lina Lovatón, una jove de 17 anys de la qual el dictador es va enamorar perdudament. D'aquesta relació en van néixer dos fills, Yolanda (1939) i Rafael (1943). Aquestes dues criatures van arribar al món gairebé al mateix temps que naixien els altres dos fills del dictador amb la seva legítima esposa, María Martínez, Angelita (1939) i Radhamés (1942). María Martínez no va parar fins aconseguir que Lina Lovatón abandonés la República Dominicana i es traslladés a Miami, on, a pesar de tot, es va continuar veient amb Trujillo.

Durant la seva infància, Trujillo va rebre educació elemental, tot i que força limitada. Als 16 anys ja es va incorporar al mercat laboral. La seva primera feina va ser com a telegrafista a les ciutats de San Cristóbal, Baní i Santo Domingo. Entre el 1910 i el 1916 són uns anys foscos en la vida de Trujillo. Sembla que es va dedicar a diverses activitats delictives juntament amb un dels seus germans, *Petán*. Al final d'aquest període, quan tenia uns 25 anys, va entrar a formar part d'una banda coneguda com "La 44", una colla que es dedicava a robar i a exercir la violència. Més endavant, alguns dels membres d'aquesta banda actuaran com a agents al servei de Trujillo, reprimint la població. Tot i això, el 1916 va aconseguir una feina a la indústria sucrera. Trujillo va treballar en aquest sector fins el 1918. Inicialment feia de pesador (era l'encarregat de la bàscula en un carregador) i després de guàrdia campestre (s'ocupava de mantenir l'ordre a la zona del canyissar i al batey, el poblat on vivien els treballadors de l'*ingenio*). Va treballar en dos *ingenios*, San Isidro, que era propietat de capitals nord-americans, i Boca Chica, propietat de capitals portoriquenys.

Com ja hem explicat, el 1916 els EUA van ocupar militarment el país. En el marc d'aquesta dominació, el 1918 Trujillo va demanar el seu ingrés a la Guàrdia Nacional Dominicana, el nou cos armat creat pels militars nord-americans per tal de fer les funcions de les dissoltes forces militars del país. Va ser incorporat d'immediat: l'11 gener 1919 va jurar el càrrec de Segon Tinent i va començar a rebre instrucció militar per part dels nord-americans. Trujillo va demostrar, a partir d'aquest moment, que l'exèrcit era el seu medi natural. Va ascendir ràpidament dins el cos, i la seva actuació,

feina i conducta sempre era mereixedora d'informes brillants. El 15 d'agost de 1921 es va fundar l'Acadèmia Militar de Haina i Trujillo hi va ingressar per fer un curs que confirmés la seva graduació de Segon Tinent. El desembre va acabar aquesta formació amb un excel·lent rendiment.

L'octubre 1922 va ser ascendit a Capità i traslladat a Santiago de los Caballeros, la segona ciutat del país. En aquells moments la Guàrdia Nacional es va transformar en Policia Nacional Dominicana, tot preveient el final de l'ocupació nord-americana del país. Sempre era qualificat pels seus superiors com un dels millors oficials dominicans. De fet, sempre va procurar mantenir unes relacions excel·lents amb els militars nord-americans.

L'ascens meteòric de Trujillo en el medi militar es va confirmar el 1924, quan va obtenir el grau de *Mayor*, passant a figurar entre les més altes jerarquies de la Policia Nacional Dominicana. El 6 de desembre d'aquell mateix any, després que els militars dels EUA haguessin abandonat l'illa, va ser nomenat Tinent Coronel i Cap de l'Estat Major del cos. Tres anys més tard, el 1927, va ser promogut a General de Brigada i va passar a ser el màxim responsable de la Policia Nacional Dominicana. Un any més tard, el cos es va transformar definitivament en Exèrcit de la nació i Trujillo va esdevenir el Comandant en Cap de les forces armades del país. En tan sols 10 anys, havia aconseguit arribar a la cúspide del poder militar. Controlava totalment l'Exèrcit i a més a més s'havia enriquit de forma molt considerable gràcies als negocis fraudulents que havia organitzat al seu voltant.

El 1929 Trujillo tenia 38 anys i ja estava preparat per fer-se també amb el control polític del país.

1.4. L'assalt al poder

Rafael Leónidas Trujillo Molina, així com el cos que ell dirigia, l'Exèrcit de la República Dominicana, sempre s'havien mantingut al marge de la política. Tot i això, des de 1929 van començar a córrer insistents rumors que planejava fer-se amb el poder. Ell va negar que fos cert, però clandestinament estava conspirant en contra del govern. Els principals ideòlegs del complot eren el periodista Rafael Vidal i Roberto Despradel. Per a dur a terme l'acció, es valien d'una de les principals figures de l'oposició, Rafael Estrella Ureña, líder del Partido Republicano, a qui havien fet creure que encapçalaria

una insurrecció amb el suport del cap de l'Exèrcit i que aquest el recolzaria també com a nou president del país.

Cap dels membres del govern d'Horacio Vásquez confiava en Trujillo i van recomanar al President allunyar-lo de les altes esferes. Vásquez, en canvi, va creure més convenient mantenir-lo en posicions destacades de l'organigrama de l'estat dominicà, ja que pensava que així el podria controlar millor. Per aquest motiu, el 16 de febrer de 1930 li va proposar el càrrec de Ministre de Defensa, sobretot per allunyar-lo de la direcció efectiva de l'exèrcit i evitar la tan temuda conspiració.

Evidentment, Trujillo no estava disposat a acceptar aquest càrrec i la nit del 23 de febrer de 1930 va començar l'operació d'assalt al poder. Un moviment de revolta popular, format per conspiradors civils, es va iniciar a la ciutat de Santiago de los Caballeros i va assaltar la Fortalesa de San Luis. La guarnició militar, conxorxada amb el cop, es va mostrar totalment passiva i es va rendir sense oposar resistència. Llavors, una columna de 1.500 homes, entre militars i civils, va avançar en plena nit cap a Santo Domingo. Horacio Vásquez i el seu principal home de confiança, el presidenciable Alfonseca, es van refugiar a l'Ambaixada dels Estats Units, però Trujillo els va donar plenes garanties que l'exèrcit faria tot el possible per aturar la revolució abans que els alçats arribessin a la capital.

Vásquez i Alfonseca van creure en la seva paraula, però la traïció ja estava en marxa. El dia 26 de febrer els revolucionaris van avançar sobre la ciutat sense trobar cap tipus de resistència per part de l'Exèrcit. Mentrestant, Trujillo va afirmar que els seus homes havien estat derrotats pels alçats i es va atrinxerar a la Fortalesa Ozama. El 27 de febrer van començar les negociacions entre Rafael Estrella Ureña, en nom dels revolucionaris, i Horacio Vásquez, en nom del Govern. Aquest últim va presentar la seva renúncia i el dia 29 Rafael Estrella Ureña va ser investit president interí del país.

Ben aviat, Estrella Ureña es va adonar que Trujillo l'havia utilitzat vilment per fer-se amb el control del país. La primera mesura que va prendre el cap de l'Exèrcit va ser requisar totes les armes de foc del país, amb l'excusa de preservar l'ordre i prevenir vessaments de sang. Com afirma Crassweller, "*desde este momento, Estrella Ureña tuvo un título y Trujillo el poder de las armas*⁶³." El President cada cop tenia menys independència a l'hora de prendre decisions, i els seus moviments eren vigilats de prop

⁶³CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 86.

per Trujillo. Aquest, alhora, va ordenar a l'Exèrcit que, degudament camuflat, fomentés el terror i intimidés als habitants del país, així com als membres del govern.

La llei va deixar d'existir a la República Dominicana i l'antic ordre polític va quedar totalment fet miques. Trujillo tenia la paraula dels militars nord-americans que els EUA reconeixerien qualsevol règim establert a través d'eleccions regulars, de manera que es van convocar uns comicis pel 16 de maig de 1930. S'hi van presentar dues coalicions. La primera, la Confederación de Partidos, estava liderada pel propi Trujillo, que es postulava com a President, i proposava a Estrella Ureña com a Vicepresident. L'altra coalició, el grup La Alianza, agrupava els dos grans partits del país, el Partido Nacional i el Partido Progresista, i presentava per a la presidència a Federico Velázquez i a Angel Morales per a la vicepresidència.

La campanya electoral es va caracteritzar per la violència extrema. Els esbirros de Trujillo van iniciar una campanya de terror i assassinats contra els partits de l'oposició i els seus representants, sobretot protagonitzats per una banda coneguda com "La 42" (herència de "La 44" de la qual Trujillo havia format part quan era jove). Davant d'aquesta situació totalment irregular, la Junta Electoral Central va decidir dimitir en ple. Això no va ser un obstacle, sinó tot el contrari: es va nomenar una nova Junta, formada totalment per homes lleials a Trujillo.

La situació de violència era tan insostenible que la vigília de les eleccions el grup La Alianza va optar per retirar-se de la comesa electoral: no volien participar en aquella farsa. Tot i això, el 16 de maig de 1930 es van celebrar les eleccions. Amb una participació extremadament baixa, només un 25% del cens electoral, van donar la victòria a Trujillo.

Tres mesos més tard, el 16 d'agost de 1930, Trujillo va ser investit com a president de la República Dominicana. D'aquesta manera, començava l'anomenada Era de Trujillo, que s'estendria fins a l'assassinat del dictador, el 1961. Entre la victòria electoral i el nomenament, Trujillo va prosseguir amb la tasca d'eliminació física dels seus rivals i opositors polítics. Alguns van decidir exiliar-se, per no ser passats per les armes. Altres, van ser detinguts i van acceptar retractar-se de les seves conviccions polítiques a canvi de la llibertat. El resultat d'aquesta repressió sistemàtica va ser que, l'agost de 1936, els dos principals partits polítics del país, el Nacional i el Progressista, pràcticament no tenien cap mena d'activitat.

1.5. El trujillisme: periodització de la *Era* i característiques del règim

La Era de Trujillo es pot dividir clarament en cinc etapes. La primera es va desenvolupar entre el 1930 i el 1938, durant les dues primeres administracions del tirà. Trujillo en persona va assumir la presidència de l'Estat. La gran matança d'haitians el 1937 (de la qual parlarem més endavant) i el recel internacional amb el qual va ser observat el seu govern, van fer creure convenient al dictador d'abandonar la cara més visible del poder durant la segona etapa del seu règim. Per això, entre 1938 i 1942, es va valer de dos presidents titelles, Jacinto Peynado i Manuel de Jesús Troncoso de la Concha, tot i que el poder *de facto* seguia ostentant-lo de forma incontestable. La tercera etapa del règim és la que es va estendre entre 1942 i 1952, durant la tercera i quarta administració de la *Era*. Lluny quedaven els errors del passat i Trujillo, tot i el context internacional que es va generar amb l'acabament de la Segona Guerra Mundial, va tornar a ostentar la Presidència de la nació. El 1952, però, va cedir aquesta posició al seu fidel germà Héctor Bienvenido Trujillo. Igual que havia passat anteriorment, el veritable poder continuava a les seves mans, com ho demostra el fet que l'any 1955 constitueix la cúspide del poder del tirà. A partir d'aquest moment, el sistema va entrar en el seu ocàs i el col·lapse era cada cop més previsible. Per intentar evitar-lo, el règim va entrar en la seva cinquena i última fase, en la qual la presidència del país va recaure en mans de Joaquin Balaguer (1960-1961). S'anuncià un suposat procés de democratització del país i la celebració d'eleccions lliures. L'odi contra el tirà, però, va ser més fort que l'esperança en unes promeses buides de contingut i Trujillo va ser ajusticiat la nit del 31 de maig de 1961, mentre circulava amb el seu Chevrolet per la carretera que conduïa de la capital a la Hacienda Fundación, lloc de repòs del dictador a la seva ciutat natal, San Cristóbal.

Podríem fer una història a l'ús de la dictadura trujillista, però no sabem fins a quin punt això seria interessant en un treball com el present, que té com a objectiu l'estudi de la comunitat espanyola exiliada i immigrada a la República Dominicana. Considerem molt més rellevant analitzar les característiques del règim imposat per Trujillo al país, que són les que veritablement van condicionar la vida quotidiana d'aquestes persones.

El millor estudi, amb diferència, de les característiques del règim trujillista és el realitzat per Jesús de Galíndez de forma coetània al desenvolupament de la dictadura. Abans de

parlar-ne, és oportú fer una breu biografia d'aquest personatge tan singular i que va patir les conseqüències del seu compromís amb la llibertat i la justícia.

Jesús de Galíndez va néixer a Madrid el 12 d'octubre de 1915, fill de mare asturiana i pare basc. La seva infància i joventut van transcórrer entre la capital de l'Estat i Amurrio, on va entrar en contacte amb el nacionalisme basc, ideologia que va abraçar sense reserves. El 1932 va ingressar al Partit Nacionalista Basc. El 1936 es va llicenciar en Dret, especialitzant-se en Dret Privat. Un cop conclusos els estudis universitaris, va ingressar com a Professor Ajudant a la Càtedra de Dret Civil de la Universitat de Madrid.

L'esclat de la Guerra Civil va estroncar la seva trajectòria com a professor universitari. Durant els primers mesos del conflicte, i en el marc de la Delegació Basca a Madrid, va desenvolupar una intensa tasca humanitària, ajudant a salvar la vida a les persones que patien persecució i repressió per part de les autoritats republicanes. La tardor de 1936 va ser nomenat Cap de la Guàrdia del Partit Nacionalista Basc a Madrid per part de la Lehendakaritza. També va col·laborar estretament amb el Ministre Irujo en la seva tasca política i jurídica. Aquest va nomenar Galíndez Lletrat Assessor de la Direcció General de Presons, càrrec des del qual va seguir desenvolupant una ingent labor humanitària.

El setembre de 1937 es va traslladat al Front d'Aragó i va ingressar a la 142 Brigada Mixta Basco-Pirenaica, com oficial del Cos Jurídic. En aquesta unitat, més endavant denominada 142 Brigada de la 32 Divisió del XI Cos de l'Exèrcit, va passar la resta de mesos que va durar la Guerra, fins la retirada de les tropes republicanes cap a França després de la caiguda de Catalunya.

El 10 de febrer de 1939 va començar l'exili de Jesús de Galíndez. Amb els seus companys de brigada va ser internat al camp de Vernet-les-Bains. Després de 7 mesos patint les terribles condicions de vida de l'univers concentracionari francès, va aconseguir fugir i va iniciar la recerca d'un país d'Amèrica on poder-se exiliar. El Cònsol de la República Dominicana a Bordeus va acceptar la seva sol·licitud d'emigració i això va encaminar els seus passos de forma definitiva cap a aquest país de les Antilles.

El 28 de novembre de 1939 Jesús de Galíndez va arribar a la República Dominicana a bord del vaixell Borinquen, procedent de Nova York. A nivell professional, no va tenir

cap problema per col·locar-se de forma excepcional al país d'acollida. Va ser nomenat Catedràtic de Ciència Jurídica a l'Escola Diplomàtica i Consolar i durant els anys que va viure a l'illa va escriure les seves publicacions de Dret Internacional Privat. Des del 14 de març de 1940 també era el Secretari de la Delegació Basca a la República Dominicana.

Tot i això, Galíndez no va poder suportar el clima d'opressió en el qual es desenvolupava la vida a la República Dominicana ni era capaç de fer els ulls grossos davant la impunitat del règim de Trujillo. La seva situació al país va ser, al final, perillosa i el 13 de febrer de 1946 va arribar als Estats Units d'Amèrica, on el Lehendakari Aguirre l'havia sol·licitat per fer-se càrrec de la Delegació Basca a Nova York. Inicialment es guanyava la vida com a periodista però ben aviat va ser nomenat professor de Dret Públic Hispanoamericà i d'Història de la Civilització Iberoamericana a la Universitat de Columbia.

De la seva vida a Nova York en destaquen especialment dos factors. En primer lloc, es va vincular profundament amb els exiliats dominicans antitrujillistes i en multitud de conferències, taules rodones, etc., va desemmascarar l'actitud del tirà i del seu règim a la República Dominicana. En segon lloc, i en el marc de la seva vinculació a la Universitat de Columbia, va començar a redactar la seva tesi doctoral, que va titular *Trujillo's Dominican Republic*⁶⁴. En aquesta desgranava de forma minuciosa, objectiva i documentada les característiques del règim de Trujillo i provava els seus mètodes antidemocràtics i violents. Tot això es feia sense caure en el parany de redactar un mer pamflet polític carregat d'insults cap al dictador. La tesi era tot el contrari, un estudi científic i rigorós, que continua sent de referència actualment, sobre la tirania establerta per Rafael Leónidas Trujillo a la República Dominicana.

Galíndez va dipositar la seva tesi a la Universitat de Columbia el 27 de febrer de 1956. Quinze dies més tard, el 12 de març de 1956, va desaparèixer misteriosament quan entrava al metro de la 8ena Avinguda amb 57th Street. Ningú va tornar a saber mai més res d'ell. Les investigacions posteriors han documentat que va ser segrestat per un comando trujillista, narcotitzat i traslladat en avioneta fins a la República Dominicana. Allà va patir una mort horrorosa i, molt probablement, el seu cos va ser llançat al mar,

⁶⁴ En espanyol, ha estat traduïda com GALÍNDEZ, J. de. *La Era de Trujillo. Un estudio casuístico de dictadura hispanoamericana*. Buenos Aires: Editorial Americana, 1962.

com el de tants altres opositors al règim que van córrer la mateixa sort. Jesús de Galíndez tenia 41 anys. El seu assassinat va posar a Trujillo en una situació internacional molt incòmoda, especialment pel que fa referència a la seva relació amb els EUA⁶⁵.

Tot i el pas del temps, l'estudi de Galíndez segueix sent el millor per analitzar el règim de Rafael Leónidas Trujillo Molina. Seguint el seu model d'anàlisi, desgranarem les 10 característiques fonamentals de la dictadura dominicana⁶⁶:

1. Paròdia constitucional, règim tirànic.
2. Partit únic i control sindical.
3. Eleccions 100% unànimes.
4. Sistema genuí de renúncies.
5. Inoperància del poder legislatiu i falta d'independència de poder judicial.
6. Un executiu sense poder: Secretaris d'Estat titelles.
7. Terror difús.
8. El paper de l'Exèrcit.
9. Propaganda i control total sobre els mitjans de comunicació; intel·lectualitat sotmesa.
10. Estil personal del tirà: megalomania, peculat i nepotisme.

1.5.1 Paròdia constitucional, règim tirànic.

Durant la Era de Trujillo es van aprovar 5 noves Constitucions per al país, els anys 1934, 1942, 1947, 1955 i 1960. Cadascun d'aquests textos, tot i l'apel·latiu de nou, només introduïa certes reformes sobre la Carta Magna anterior, inspirada des dels temps de la independència en els principis de les revolucions francesa i americana. Així doncs, totes les Constitucions vigents durant l'Era de Trujillo tenien totes les formalitats d'una

⁶⁵ IRIARTE ÀNGEL, J. L. "La aportación de Jesús de Galíndez al derecho internacional privado" a *Escritos jurídicos en memoria de Luis Mateo Rodríguez*, vol. II - Derecho Privado, Universidad de Cantabria, Santander, 1993, p. 209-225.

⁶⁶ És interessant constatar que actualment disposem d'una monumental obra promoguda per l'Archivo General de la Nación de la República Dominicana en la qual, en sis volums, es compila, reproduceix i comenta documentació que evidencia totes les característiques del règim. El seu compilador és Eliades Acosta Matos, filòsof cubà i antic director de la Biblioteca Nacional José Martí de Cuba. ACOSTA MATOS, E (Ed.). *La dictadura de Trujillo: documentos*. Santo Domingo: AGN, 2012-2013, Tomo I, volumen 1-2. 1930-1939 -- Tomo II, volumen 3-4. 1940-1949 -- Tomo 3, volumen 5-6. 1950-1961.

constitució democràtica, i fins i tot definien el govern de la República Dominicana com a civil, republicà, democràtic i representatiu. Alhora, totes les actuacions de govern es duien a terme respectant sempre els principis constitucionals, per tal de donar una aparença de legalitat total al règim. Tot i això, cal puntualitzar que, si era necessari, es feia una reforma legislativa a mida per tal que les mesures que volia dur a terme el dictador encaixessin dins la legalitat⁶⁷.

Malgrat aquesta aparença constitucional, a la República Dominicana ni les institucions funcionaven com en un règim democràtic ni hi havia cap de les llibertats que el caracteritzen de forma universal. Durant la Era de Trujillo tan sols la voluntat d'un home regia les grans decisions nacionals. És per aquest motiu que Galíndez afirmava sense embuts que el règim de Trujillo no era una dictadura totalitària, sinó que era una tirania:

"[les dictadures totalitàries] tenían una estructura formal deliberadamente encaminada a justificar doctrinalmente la voluntad omnímoda del gobernante. Lo que existe en la República Dominicana (...) es distinto: la estructura formal del Gobierno pretende ofrecer órganos democráticos: no es una Dictadura conforme a su propia Ley sino violando la Ley aparente.

*Por eso me inclino a definir el régimen político e la República Dominicana (...) como una Tiranía (...) en que la voluntad del gobernante viola deliberadamente la propia estructura formal de la aparente Constitución.*⁶⁸"

Altres autors, com Crassweller, s'han inclinat a descriure el trujillisme com un règim autoritari⁶⁹. D'altres, com Wiarda, van més enllà i classifiquen la dictadura trujillista com a molt pròxima als totalitarismes:

"The Trujillo regime was probably the strongest and most absolute dictatorship ever established in Latin America (...). Trujillo did not share power with anyone but maintained all authority in his own hands. His regime was neither leftist nor rightist, neither Nazi nor Fascist, for Trujillo's system represented essentially the story of a single individual and his personal power. Under his control, the

⁶⁷ "Trujillo ruled as a dictator, but he was careful to give the impression of governing according to the constitution. The constitution did not limit his authority, but it did provide a façade of legitimacy to his regime. [...] The entire governmental system was thus a parody of constitutionalism and democracy. Despite occasional appearances to the contrary, Trujillo alone exercised authority." WIARDA, H. J. *The Dominican Republic. Nation in transition*. Nova York: Frederick A. Praeger, Publishers, 1969, p. 38-40.

⁶⁸ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 234.

⁶⁹ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 134.

*Dominican Republic became (...) the most nearly totalitarian regime in the history of the hemisphere.*⁷⁰

1.5.2. Partit únic i control sindical

És cert que el trujillisme va adoptar certs mètodes propis dels règims totalitaris, com el sistema de partit únic, els sindicats governamentals o un fort aparell propagandístic, del qual parlarem més endavant. Pel que fa al primer aspecte, tres mesos després que Trujillo hagués jurat el càrrec de President de la nació, van aparèixer les primeres notícies sobre la formació d'un "Partido del General Trujillo". La temptativa finalment no va quallar i la constitució oficial del partit del règim no va tenir lloc fins el 16 d'agost de 1931, un any després de l'accés al poder del dictador. S'anomenà *Partido Dominicano* i, com és evident, el seu líder va ser Rafael Leónidas Trujillo Molina. Des de 1931, va ser l'únic partit permès al país⁷¹. El seu lema, seguint les inicials de Trujillo, era *Rectitud, Libertad, Trabajo y Moralidad*.

La lectura atenta dels estatuts del Partit demostren que aquest no tenia cap tipus de corpus doctrinari. Els seus principis eren absolutament vagues⁷². Es tractava d'un partit típicament personalista, destinat a donar suport al seu líder de forma incondicional, sense esbossar un programa o una doctrina concreta. Els Estatuts atorgaven a Trujillo, dins el partit, l'autoritat absoluta per designar tots els càrrecs, des dels més elevats fins als locals, dictar les disposicions que considerés oportunes, etc. De fet, com veurem més endavant en el desenvolupament d'aquest treball, el corpus doctrinari del franquisme va servir en nombroses ocasions per omplir de contingut el trujillisme, essent la hispanitat, la religió catòlica i l'anticomunisme pilars fonamentals compartits pels dos règims⁷³.

El Partido Dominicano era un veritable partit de masses⁷⁴. De fet, l'afiliació era un procediment de rutina i una obligació per a qualsevol dominicà que volgués treballar o fer qualsevol tràmit administratiu o burocràtic. Evidentment, per exercir qualsevol càrrec públic o ser funcionari de l'Estat era necessari estar afiliat al Partido Dominicano. De fet, als funcionaris se'ls descomptava directament el 10% del seu sou per contribuir

⁷⁰ WIARDA, H. J. *op. cit.*, p. 34.

⁷¹ Excepte breus períodes de temps en els quals es va permetre, per motius propagandístics o repressors, l'existència d'altres partits. En farem referència a continuació.

⁷² GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 152.

⁷³ Desenvolupa de forma detallada aquesta qüestió Francisco Javier Alonso Vázquez en la seva obra ALONSO VÁSQUEZ, F. J. *op. cit.*

⁷⁴ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 116, GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 154.

al finançament del partit. El Partido Dominicano estava engranat a l'estructura de govern, tal i com succeïa als règims totalitaris: el President de la seva Junta Directiva Superior tenia la categoria de Secretari d'Estat (Ministre en l'escalafó dominicà).

En tres moments històrics la dictadura va permetre i fins i tot fomentar l'existència de partits opositors per motius propagandístics o repressius. La política exterior de la República Dominicana durant l'Era de Trujillo es va caracteritzar per seguir a ulls clucs els dissenys de Washington. En el context de la II Guerra Mundial, el dictador va estimar que no era segur per a la continuïtat del seu règim mantenir el sistema de partit únic, motiu pel qual va orquestrar una farsa en dos actes.

El primer acte va tenir lloc entre 1940 i 1941, quan des del poder es va fomentar la creació d'un nou partit, que es va anomenar Partido Trujillista. El propi dictador s'hi va afiliar i, evidentment, va ser designat cap del partit. El Partido Trujillista va ser emprat internament per realitzar una depuració de funcionaris als quals es volia cridar l'atenció i a les eleccions de 1942 va donar ple suport a la llista electoral del Partido Dominicano, per tant no va constituir cap mena d'oposició a la dictadura⁷⁵.

El segon acte es va produir entre els anys 1945 i 1947. La remor democràtica després del triomf dels aliats a la Segona Guerra Mundial va fer necessari que aquest cop la farsa fos una mica més creïble. El 1945, el dictador en persona va dirigir cartes a antics dirigents polítics i a diversos col·laboradors de la dictadura, animant-los a organitzar partits polítics. També va enviar delegats a Cuba amb la missió de pactar amb els líders comunistes dominicans a l'exili, per tal que organitzessin dins la República Dominicana un partit comunista. El resultat de l'operació va ser la formació de dos partits titelles, el Partido Laborista Nacional i el Partido Nacional Democrático, dirigits per homes vinculats al règim, i la formació d'un partit comunista, el Partido Socialista Popular. També va sorgir de forma espontània un grup integrat per estudiants universitaris, anomenat Juventud Democrática⁷⁶. Alhora, es va demanar a un dels principals rotatius del país, *La Opinión*, que endegés des de les seves pàgines una campanya d'oposició al

⁷⁵ L'única funció del Partido Trujillista "era la de servir de instrumento para denegar la plena aceptación de aquellas personas cuya lealtad política se considerase no del todo firme". CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 207. El mateix raonament ens ofereix GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 148.

⁷⁶ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 149-150.

règim. Durant uns mesos, el diari va publicar diverses notícies crítiques amb la dictadura, tot i que sense atacar mai ni a Trujillo personalment ni a l'Exèrcit⁷⁷.

Trujillo va permetre al Partido Socialista Popular que durant unes setmanes realitzés mítings i una activa campanya política, fins el 26 d'octubre de 1946. Aquest dia els comunistes havien planejat una gran concentració pública del partit a la capital. Trujillo va aprofitar l'avinentesa i va infiltrar agents secrets entre el públic assistent, que es van encarregar d'organitzar aldarulls d'importància. Aquests incidents van ser el pretext perfecte per justificar la intervenció policial i començar una campanya de dura repressió contra els comunistes, molts dels quals durant les setmanes següents van ser empresonats. La repressió fou especialment dura per als joves de Juventud Democrática. Aquesta operació va permetre al règim desemascarar molts dels comunistes clandestins que hi havia al país. La farsa va acabar finalment el 14 de juny de 1947, quan el govern dominicà va aprovar una llei que prohibia les agrupacions comunistes, anarquistes i d'altres ideologies oposades al sistema civil, republicà, democràtic i representatiu que suposadament caracteritzava al govern de la República Dominicana⁷⁸.

Finalment, el tercer moment històric en el qual la dictadura va permetre i fomentar l'existència d'altres partits polítics va ser durant els darrers moments del règim, davant una situació de desesperació i per tal de simular la democratització del país. El gener de 1960 es van començar a enviar cartes a diverses personalitats dominicanes, animant-les a formar partits polítics. Simultàniament, Trujillo va renunciar a la direcció del Partido Dominicano i fins i tot se'n va donar de baixa⁷⁹. El juny es va legalitzar de nou el Partit Comunista, en un clar gir en la política internacional per intentar fer front a l'aïllament al qual s'havia sotmès a la República. El desembre de 1960 es van celebrar unes eleccions provincials, per a les quals es van fabricar 5 partits que competien amb el Partido Dominicano. Estava previst que l'agost de 1962 es celebressin uns comicis presidencials suposadament lliures, però tothom sabia que mentre Trujillo fos viu això era totalment impossible⁸⁰. Així ho va entendre un grup de conspiradors, coneguts com els *Héroes del 30 de Mayo*, que la nit del 30 de maig de 1961 van acabar amb la vida del tirà i amb un règim que havia sotmès al poble dominicà durant més de trenta anys.

⁷⁷ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 233.

⁷⁸ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 74.

⁷⁹ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 385.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 435.

A nivell sindical, el govern de Trujillo va controlar la Confederación Dominicana del Trabajo, que era el sindicat dominicà més important i que estava mínimament organitzat. D'altra banda, el règim també va dur a terme una política paternalista envers els treballadors, fent concessions en matèria de legislació laboral, com la limitació de les hores de treball, l'establiment d'una edat mínima per treballar, la regulació d'un salari mínim, etc. Aquestes polítiques van culminar el 1951 amb la promulgació del *Código Trujillo de Trabajo*.

El conflicte laboral més important que va haver-hi al país, en el suposat clima d'obertura política després de la II Guerra Mundial, va ser la vaga general a la zona sucrera de la Romana, el gener de 1946. A finals de 1945 van començar els disturbis i l'agitació, instigats sobretot pels comunistes. La vaga, que va durar dues setmanes, va esclatar a principis de 1946 i es va propagar de forma espontània per tota la regió, fins a San Pedro de Macorís. Va tenir un èxit sense precedents i Trujillo va ser incapaç de sufocar-la amb l'Exèrcit. És més, s'acabà amb un acord que preveia un important increment del sou per als treballadors de les centrals sucreres. El dictador va esperar a que es calmessin els ànims i, quan tot havia tornat a la normalitat, va ordenar l'assassinat de diversos líders del moviment vaguista, que es van fer passar per suïcidis⁸¹.

1.5.3. Eleccions 100% unànimes

La Constitució de la República Dominicana afirmava que només el poble era sobirà i que al país hi havia tres poders independents: el poder legislatiu, de tipus bicameral, el poder executiu i el poder judicial. Tot plegat no era més que una farsa: només existia un únic poder individual, el del dictador Trujillo, fos o no fos el President de la República.

Les eleccions que van proclamar a Rafael Leónidas Trujillo com a President de la nació, celebrades el 16 de maig de 1930, no van ser lliures. Com hem vist, les accions violentes van condicionar el seu desenvolupament. Tot i això, en el moment d'anunciar els resultats, es va consignar l'alta abstenció que hi havia hagut i el percentatge significatiu de vots en contra de la candidatura de Trujillo. Això no va tornar a passar mai més en tota la Era de Trujillo. A partir de 1934, en totes les eleccions celebrades al país (ja fossin generals, provincials, locals, etc.) el Partido Dominicano va obtenir el 100% de vots favorables, amb una participació que sempre fregava el 100% de l'electorat. En els moments en els quals es va permetre la creació de partits polítics al

⁸¹ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 231.

marge de l'oficial, aquests rebien un suport testimonial als comicis i sempre proporcional entre sí, guanyant per una majoria aclaparadora el Partido Dominicano. Com afirma Galíndez, la unanimitat és massa perfecta per ser certa⁸². Les eleccions durant l'Era de Trujillo van ser falsificades de forma sistemàtica i en algunes ocasions, tot i el zel que posaven les autoritats per simular la seva veracitat, es cometien errors. Per exemple, en motiu de les eleccions presidencials de 1957, la informació sobre els resultats es va entregar als serveis telegràfics i radiotelefònics algunes hores abans del suposat escrutini oficial dels vots⁸³.

El vot era obligatori a la República Dominicana i es feia constar a la cèdula personal d'identitat un segell que acreditava haver "exercit" el dret a vot. Si no es disposava d'aquesta acreditació, es podien tenir moltes dificultats per realitzar tràmits quotidians, com ara cobrar un xec al banc. Així doncs, la tupinada a les eleccions era la regla general. Galíndez, en el seu treball, posa com a exemple el succeït l'any 1952. Els electors, o bé les seves criades, a les quals s'havia confiat la cèdula personal dels que suposadament havien de votar, feien cua fora del col·legi electoral. Quan va ser l'hora d'obrir els col·legis, els membres de la mesa van demanar les cèdules dels 10 primers votants, però no els van deixar entrar dins la sala de votacions. Llavors, aquests membres de la mesa van registrar la participació dels electors, els van posar el segell a la cèdula conforme havien exercit el seu dret a vot i van introduir dins la urna 10 paperetes, evidentment del Partido Dominicano. Aquesta operació es va anar repetint de forma sistemàtica fins que tots els electors van haver "exercit" el seu dret⁸⁴.

1.5.4. Sistema genuí de renúncies

A més a més d'aquest sistema electoral pervers, la principal singularitat i clau de volta de la tirania dominicana era el sistema de renúncies, contemplat a la Constitució i als Estatuts del Partido Dominicano. Els electors votaven –suposadament– uns legisladors, però qui decidia veritablement qui formava part de l'Assemblea i del Senat era Trujillo. Així doncs, la sobirania popular era doblement inexistent, d'una banda perquè les eleccions estaven totalment falsificades, com ja hem vist, i de l'altra perquè els elegits per ocupar els càrrecs governamentals mai estaven segurs "*de perdurar los cinco años de su mandato, y de hecho son poquísimos los que concluyen su período; son muchos*

⁸² GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 109.

⁸³ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 339.

⁸⁴ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 109-110.

*más los legisladores elegidos por la propia Cámara o Senado a sugerencia del Jefe del Partido Dominicano (Trujillo) que no los legisladores nominales elegidos por voto directo.*⁸⁵

Com era possible això? Els Estatuts del Partido Dominicano obligaven a tots els funcionaris públics, legisladors, membres del poder judicial i un llarg etcètera, a entregar al cap del partit (que era Trujillo) una carta de renúncia al càrrec pel qual havien estat escollits o designats, firmada i sense data. El document es feia a mans de Trujillo tot just en el moment de ser nomenats pel corresponent càrrec públic. El tirà l'utilitzava a plaer i a voluntat, i quan li semblava convenient *dimitia* als membres del seu govern dels càrrecs que ocupaven. Tots els càrrecs públics vivien enmig de la incertesa i el desemparament, cosa que encara enfortia més el poder de Trujillo, que es valia de forma sistemàtica de la degradació de la dignitat i el prestigi de tots els seus col·laboradors⁸⁶.

En el cas de la cambra de Diputats, quan es produïa una d'aquestes renúncies era el mateix cap del Partit Dominicà qui proposava una terna de candidats per substituir-lo. Evidentment, els diputats sempre votaven per unanimitat el primer dels substituïts proposats per Trujillo. Durant un període de temps indeterminat i subjecte a la voluntat del dictador, aquest passava a ser legislador de la República Dominicana.

Galíndez, en el seu estudi, ofereix dades empíriques de l'abast del sistema de renúncies, que ens mostren la inestabilitat total del poder legislatiu⁸⁷:

Legislatura	Senat		Congrés de Diputats	
	Total senadors	Renúncies	Total diputats	Renúncies
1930-1934	12	0	33	19
1934-1938	13	12	35	46
1938-1942	16	30	50	83
1942-1947	19	32	42	139
1947-1952	21	41	49	122

⁸⁵ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 110.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 110-111; CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 94.

⁸⁷ Quadre d'elaboració pròpia elaborat a partir de les dades de GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 111-114.

El renunciant, de vegades, arribava a la cambra sense saber que en la sessió parlamentària d'aquell dia renunciaria al seu càrrec... I casualment, el candidat proposat en la terna per Trujillo per substituir-lo estava al Congrés aquell dia, cosa que permetia que ja prengués possessió del seu nou càrrec. I així de forma indefinida.

1.5.5. Inoperància del poder legislatiu i falta d'independència del poder judicial

Totes les lleis que estaven en vigor a la República Dominicana eren aprovades per la Cambra de Diputats i pel Senat, en aquesta obsessió del règim per l'acompliment de les aparences democràtiques. Ara bé, en cap cas eren sotmeses a discussió parlamentària. De forma totalment mecànica, el poder legislatiu aprovava les lleis proposades pel poder executiu i mai n'elaborava de pròpies en qüestions d'importància. La cambra tan sols proposava i aprovava lleis destinades a adular la figura de Trujillo⁸⁸. Galíndez ho resumia d'aquesta manera:

"el Congreso es simplemente una maquinaria para dar apariencia constitucional a las leyes decididas y redactadas en su integridad por el Poder Ejecutivo. Los legisladores no discuten los proyectos, se limitan a votar afirmativamente. Los propios legisladores bromean sobre su misión diciendo que es la más sencilla del país, pues se limita a extender la mano, varios días al mes con la palma hacia abajo en voto afirmativo, y el día 25 con la palma hacia arriba para recoger su cheque."⁸⁹

Pel que fa al poder judicial, els magistrats també estaven obligats a firmar la carta de renúncia *sine die* i a entregar-la en el moment d'assumir els seus càrrecs. Des de 1938, Trujillo se'n va aprofitar per canviar a plaer els jutges del país, fins i tot els dels més alts tribunals. L'amenaça de perdre la feina en qualsevol moment va ser suficient per evitar la independència del poder judicial. A més a més, en qualsevol litigi en el qual una de les dues parts afectades era una persona o un interès relacionat amb Trujillo, amb la seva família o amb els seus favorits de torn, era impossible trobar un jutge que emetés una sentència justa, si aquesta havia de perjudicar a aquests últims. Tampoc cap advocat volia fer-se càrrec de casos en contra dels interessos de la família Trujillo o dels seus

⁸⁸ Crassweller qualifica el Congrés de "nulidad". CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 117.

⁸⁹ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 122.

protegits. Els tribunals mai van dictar cap sentència crítica envers les lleis aprovades pel Congrés o que qüestionés alguna de les decisions del govern⁹⁰.

1.5.6. Un executiu sense poder: Secretaris d'Estat titelles

La Constitució de la República Dominicana atorgava al President del país la lliure facultat de designar i destituir els Secretaris d'Estat que considerés oportuns, així com de canviar l'estructura dels ministeris (fusionar-los, separar-los, ...) segons les necessitats de cada moment. Evidentment, Trujillo va aprofitar aquesta prerrogativa i la substitució dels Secretaris d'Estat estava a l'ordre del dia. La inestabilitat del poder executiu va ser encara més flagrant que la del poder legislatiu. Els Secretaris d'Estat s'assabentaven de la seva renúncia mentre estaven treballant al despatx ministerial. Trujillo "*estimó que los hombres servían mejor y más lealmente cuando se les humillaba y degradaba.*"⁹¹

Al govern dominicà "*nunca ha existido el espíritu de equipo; no hay Gabinete en el sentido de un grupo de hombres que juntos llevan a cabo una labor gubernamental; los Secretarios son meros ayudantes temporales del Presidente, y éste se cuida muy bien de removerlos con frecuencia para que ninguno llegue a adquirir fuerza personal. El Poder Ejecutivo es un hombre, Trujillo; sea o no sea Presidente.*"⁹²

Trujillo canviava sovint els Secretaris d'Estat de forma deliberada, per evitar que cap d'ells adquirís una certa rellevància política o poder suficient, i pogués constituir una amenaça al seu propi poder personal. Per aquest mateix motiu, el dictador s'assegurava que els Secretaris d'Estat no fossin decisius en cap política concreta de les desenvolupades a República Dominicana durant l'Era. Totes havien estat dissenyades personalment per Trujillo. Els Secretaris d'Estat n'eren simples executors i en coneixen només la part que els afectava, mai el sentit global de la política que els ordenaven que duguessin a terme⁹³.

⁹⁰ GALÍNDEZ, J. De. *op. cit.*, p. 126-127.

⁹¹ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 119.

⁹² GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 123.

⁹³ Veurem un exemple molt evident de tot el que estem explicant en el darrer capítol d'aquesta tesi, dedicant als emigrants espanyols que als anys '50 van arribar a la República Dominicana. La Secretaria d'Estat clau en la seva instal·lació, la d'Agricultura, va tenir infinitat de titulars en un breu període de temps. Aquests mai controlaven totalment el procés immigratori, simplement es dedicaven a complir les ordres que els arribaven des d'instàncies superiors.

1.5.7. Terror difús

La dictadura trujillista es va valer del terror i la violència per aconseguir la submissió total del poble dominicà i l'anulació de qualsevol intent d'articular una oposició efectiva al règim: "*Se pueden citar casos de persecución individual, hasta de asesinatos; pero esos casos agudos no revelan algo más básico que no deja huella, el ambiente difuso de terror que sella lenguas y pervierte espíritus.*"⁹⁴ En aquest sentit, Crassweller explica la crueltat del dictador, que després d'ordenar un assassinat, es presentava al dol pel difunt i fins i tot plorava públicament per la seva mort. Després, citava a la vídua a Palau i li donava un sobre amb 5.000 o 10.000 pesos per pal·liar la pèrdua⁹⁵. Tothom temia a Trujillo, que governant de forma arbitrària i capritxosa, encara reforçava més aquesta sensació de pànic.

El clima de terror es va imposar a través de tres mètodes:

- 1) La força pública. L'Exèrcit, absolutament fidel a l'autoritat màxima de Trujillo, i la Policia Nacional, eren els cossos de seguretat de l'Estat encarregats de controlar la vida pública i detenir als possibles opositors. El seu poder no oferia resistència.
- 2) L'espionatge secret. El règim va organitzar una àmplia xarxa d'espionatge, que s'encarregava de recollir des de rumors i frases dites en converses privades fins a veritables complots en contra del règim. Fins i tot podien ser considerades sospitoses persones que guardaven silenci en moments en els quals, suposadament, s'esperava que s'elogiés el règim. Així doncs, no existia la llibertat d'expressió al país, però tampoc la de pensament.
- 3) La coacció social. Els dominicans aviat van aprendre que no era possible guanyar-se la vida al país sense provar una adhesió activa al règim, donat l'elevat grau de control social de la dictadura. Aquells qui no la demostraven, només tenia dues opcions: o bé passar fam o bé exiliar-se, si tenien la sort que se'ls hi concedia un visat per poder sortir del país. Era obligatori afiliar-se al Partido Dominicano i assistir als seus mítings polítics. En el cas que algun familiar fos detingut per qüestions polítiques, era necessari repudiar-lo

⁹⁴ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 128.

⁹⁵ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 98.

públicament, amb cartes a la premsa o altres mètodes similars, per no ser considerat còmplice de la seva oposició al règim.

S'exercia una forta i sistemàtica censura sobre tota la correspondència privada i també sobre les publicacions periòdiques que arribaven al país des de l'exterior. La premsa publicada a l'interior no havia de ser censurada, ja que tots els mitjans de comunicació nacionals pertanyien a Trujillo i als seus familiars. La situació era tan greu que fins i tot la correspondència de les Ambaixades, Consolats i Legacions Exteriors estava intervinguda, excepte la dels Estats Units d'Amèrica. Així ho explicava el 1948 el primer ambaixador franquista espanyol a la República Dominicana, Manuel Aznar Zubigaray:

"La libertad de comunicación espitolar está prácticamente abolida para los diplomáticos acreditados en Ciudad Trujillo. Pese a las negativas oficiales, y a las constantes declaraciones de que «aquí no existe censura para la correspondencia», la verdad indudable es que, por lo general, tanto las cartas que se escriben como las que llegan, muestran señales tan evidentes de haber sido intervenidas que no cabe engañarse acerca de este asunto. Cualquier protesta sería totalmente inútil, pues no serviría sino para obtener una nueva declaración de libertad, sin la menor eficacia en el orden práctico."⁹⁶

Les úniques fórmules de comunicació segura i no sotmeses a censura entre les ambaixades i els seus respectius governs eren els telegrams xifrats; els telegrams postals aeris, també xifrats; i la valisa a través de vaixells de bandera no dominicana, que cobrien rutes regulars entre Ciudad Trujillo i els països en qüestió. També podia confiar-se la correspondència a viatgers que sortien del país o a membres de Missions Diplomàtiques especials que retornaven cap a les seves nacions. En el cas de l'Ambaixada espanyola, el servei de valisa era molt lent, ja que estava subjecte a les escales dels vaixells de la Companyia Transatlàntica Espanyola, que recalaven a l'illa cada 40 o 50 dies⁹⁷.

El control de la població era intens i rigorós. Els visats d'entrada i sortida del país, per a estrangers i dominicans, estaven condicionats a una forta investigació prèvia sobre la

⁹⁶ AZNAR ZUBIGARAY, Manuel: *Nota número 3. Impresiones generales sobre la vida política en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 14 de maig de 1948. AMAEC, R2418, Exp. 27.

⁹⁷ *Idem*.

ideologia política de l'interessat. La policia també controlava totes les carreteres i camins del país, de manera que podia conèixer tots els moviments de les persones sospitoses o dubtoses.

El recurs a la violència extrema, a les detencions arbitràries, a la tortura despietada i als assassinats polítics també va ser emprat a la República Dominicana, especialment durant l'època inicial del règim, per silenciar qualsevol tipus d'oposició, i durant l'època final, quan la dictadura ja havia entrat en una profunda crisi. Durant els primers temps de la Era de Trujillo, les morts inexplicables van ser perpetrades per diversos agents especials, contractats pel govern, i per l'Exèrcit, sota les ordres del brutal i despietat General Federico Fiallo. Era un dels sicaris més importants i cruels a les ordres del dictador. Les desfilades de l'Exèrcit eren habituals per tot el país, per demostrar públicament el seu poder. Les presons d'Ozama i de Nigua es van fer tristament famoses, així com La Victoria o el centre de detenció conegut com La Cuarenta. Les condicions de vida dels presos eren esperpèntiques: vivien en un entorn insalubre i en una situació de malnutrició, eren torturats i se'ls obligava a realitzar treballs forçats, ja fos en obres públiques impulsades pel règim o bé en finques privades de Trujillo i dels seus familiars⁹⁸. Un altre indret temut era la Hacienda Fundación, en la qual el dictador perpetrava crims terribles i venjances personals contra alguns dels opositors del règim.

En l'últim període de la dictadura, la repressió va tenir dues cares molt visibles. La primera, profundament temuda, va ser la del coronel Johnny Abbes García. Era un home violent, malvat i sense cap tipus de moralitat. Va fer la seva primera aportació al règim a mitjans de la dècada de 1950, quan va entrar a treballar a l'Ambaixada dominicana a Mèxic. Allí s'encarregava de controlar les activitats dels exiliats dominicans en aquell país. El 1956 va retornar a la República Dominicana, on va gaudir de la confiança total de Trujillo. El 1957 va ser nomenat agregat militar a Guatemala, amb jurisdicció a tota l'àrea centreamericana. Sembla que durant dos anys Abbes va dur a terme diverses operacions exteriors del més alt nivell, orientades a assassinar diversos líders polítics i derrocar diversos governs de la regió. El 1959 va retornar a Ciudad Trujillo, on va ser designat cap del temut Servicio de Inteligencia Militar del règim, creat tan sols dos anys abans. Aquest organisme s'ocupava de l'expedició de passaports, dels temes relacionats

⁹⁸ L'obra *Una gestapo en América*, de Juan Isidro Jiménez-Grullón, se centra en el sistema penitenciari dominicà durant l'Era de Trujillo. JIMÉNES-GRULLÓN, J. I. *Una Gestapo en América: vida, tortura, agonía y muerte de presos políticos bajo la tiranía de Trujillo*. Santo Domingo : Editora Montalvo, 1962

amb la immigració, de la censura, de supervisar les activitats dels súbdits estrangers en territori dominicà i, sobretot, d'afers d'espionatge i operacions secretes a l'interior i a l'exterior del país⁹⁹. La segona figura encarregada de sembrar el terror durant els darrers anys de la dictadura va ser la de *Ramfis* Trujillo, el fill del dictador. S'ocupà personalment de reprimir la dissidència, demostrant una crueltat absoluta en l'eliminació sanguinària i brutal dels opositors.

El 1960 la situació al país era esperpèntica. El rebuig a la dictadura era cada cop més ampli entre la majoria de capes de la població i Trujillo n'era conscient, per això va decidir prendre mesures excepcionals. A finals de gener, amb *Ramfis* dirigint les operacions, es va produir una forta onada de detencions, que va afectar a la majoria de famílies del país. Van ser empresonats professionals, estudiants, homes de negocis, senyores de l'alta societat, seminaristes, etc. Com explica Crassweller, "*el gobierno parecía ser presa del pánico. Los encarcelamientos fueron seguidos por secretos procesos contra algunos de los cautivos y se pronunciaron sentencias de hasta treinta años de trabajos forzados.*"¹⁰⁰". En tan sols 4 mesos, es van produir més de 4.000 detencions per intentar sufocar la dissidència latent. Tot i això no es va poder evitar que, un any més tard, l'oposició acabés amb el règim assassinant al tirà.

No podem concloure aquest punt sense fer referència a alguns assassinats perpetrats per la dictadura trujillista i que van marcar un abans i un després en l'opinió pública dominicana i internacional. Va ser el cas de dos crims que van tenir una transcendència sense precedents. El primer, sens dubte, va ser la desaparició i posterior assassinat de l'exiliat basc Jesús de Galíndez, que ja hem descrit anteriorment. El segon, va ser l'assassinat de les germanes Mirabal, l'any 1960. Eren Patria, de 36 anys, Minerva, de 34, i María Teresa, de 25. Havien nascut a Salcedo, en una família que va caure en desgràcia després que el dictador arribés al poder. Totes tres estaven casades amb homes estretament vinculats a l'oposició a la dictadura i elles mateixes havien dut a terme nombroses activitats antitrujillistes. Per la seva militància, les dues més petites havien estat empresonades, vexades i torturades pel règim. Trujillo els tenia un especial odi i ressentiment. Tot i això, l'agost de 1960 va ordenar que Minerva i María Teresa fossin posades en llibertat. Els marits de les tres germanes seguien estant empresonats i aquest va ser l'esquer utilitzat per Trujillo per ordinar el seu assassinat. Les dones van ser

⁹⁹ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 340 i ss.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 381.

enganyades: se'ls va dir que havien rebut permís per visitar els seus marits a la presó i que se les recolliria al seu domicili per facilitar-los la visita. En comptes d'això, van ser capturades, torturades i assassinades. Els seus cossos es van posar dins d'un jeep, que es va estibar en un penya-segat de la carretera de Santiago, simulant un accident. Les seves morts van causar un sentiment de commoció pública sense precedents, accelerant el rebuig al règim. El govern va intentar desvincular-se del crim, tot i que era *vox populi* que Trujillo havia ordenat la seva mort.

Tot i l'horror d'aquests crims i de tots els altres que al llarg de 31 anys va perpetrar la dictadura de Trujillo, Galíndez considerava que el més greu del règim va ser "*la destrucción total del espíritu en un pueblo.*"¹⁰¹ I ho exposava d'aquesta manera tan gràfica:

“El pueblo dominicano que yo he conocido es triste, hasta en sus fiestas. Carece de espontaneidad; y es porque desde la niñez se ha acostumbrado a refrenar todas sus expansiones. El hombre público debe simular un fervor trujillista que no siente, el hombre de la calle debe silenciar sus quejas. (...)

*Ese ambiente de sumisión (...) Lo logró al principio por un terror sistematizado, que quebró toda posible resistencia. Lo ha logrado después con una indoctrinación de la juventud desde la escuela; (...). Lo ha logrado con una prensa totalmente adulona. Lo ha logrado con el espionaje constante, con la fuerza de su Policía y Ejército. Pero lo ha logrado sobretodo con la humillación constante de las personas más representativas.*¹⁰²”

1.5.8. El paper de l'Exèrcit

Gairebé la meitat del pressupost dominicà es destinava a mantenir l'Exèrcit i la Policia Nacional. Per exemple, el 1952, un 38,5% del total del pressupost va ser destinat a la Secretaria d'Estat de Guerra, Marina i Aviació i un 7,5% més a la Secretaria d'Estat Interior i Policia¹⁰³.

L'exèrcit de terra de la República Dominicana era poderós i es va reforçar durant l'Era de Trujillo amb forces navals i aèries. Era, sobretot, un exèrcit d'ocupació interna i un

¹⁰¹ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p.142.

¹⁰² *Ibidem*, p.142-143.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 162.

aparell de dominació política del país. Garantia la seguretat personal del tirà i va aconseguir desarticlar molts dels complots que pretenien atemptar contra la seva vida. També era l'instrument d'acció i repressió de la dictadura. Per garantir la seva lleialtat, Trujillo va proporcionar prebendes i privilegis de tot tipus als seus comandaments, que rellevava de forma periòdica. A més a més, es va assegurar de reservar-se personalment el comandament final de l'Exèrcit durant tota l'Èra, des de 1933 amb el títol de Generalísimo.

A partir de la segona meitat de la dècada de 1940, l'Exèrcit també va haver de fer front a diverses invasions exteriors que pretenien derrocar el règim. Estaven protagonitzades per exiliats dominicans i comptaven amb el suport logístic de països com Cuba o Guatemala. És el cas de les invasions de Cayo Confites (1947), Luperón (1949) i Constanza, Maimón y Estero Hondo (1959).

El 1947 la República Dominicana es trobava al centre de l'huracà. La Segona Guerra Mundial havia acabat amb el derrocament de les potències de l'Eix i l'enaltiment de les idees democràtiques. Alhora, es van produir canvis molt destacats als països de l'àrea del Carib, amb l'ascens als seus governs de forces d'esquerreres i/o contràries als sistemes dictatorials. A Veneçuela, des de 1941 governava el militar Isaías Medina Angarita. Malgrat la llegenda negra erigida al seu voltant, va promoure la democratització i modernització del país. El 1945 va ser derrocat per un cop d'Estat i el líder d'Acción Democrática, Rómulo Betancourt, va ser designat nou president del país. Només dos anys més tard, Rómulo Gallegos, el major home de lletres de la nació, va guanyar les eleccions per una majoria aclaparadora. En aquest breu lapse de temps, els homes d'Acción Democrática van aprofundir en la democratització política del país i en la mobilització social de Veneçuela. A Guatemala, el 1944, la dictadura del general Jorge Ubico va ser derrocada per un cop d'Estat. En unes eleccions lliures va ser escollit president del país Juan José Arévalo, que va introduir reformes polítiques i socials molt significatives. El 1950 va ser substituït pel coronel Jacobo Arbenz, que va intensificar la reforma agrària iniciada pel seu predecessor. A Cuba, els governs de Ramón Grau San Martín (1944-1948) i Carlos Prío Socarrás (1948-1952) tampoc sintonitzaven amb la dictadura de Trujillo. Costa Rica es va afegir una mica més tard a aquesta onada de

canvi, el 1948, quan va accedir al govern Otilio Ulate recolzat per José Figueres, orientant el país cap a posicions d'esqueres no comunistes¹⁰⁴.

Tots aquests països oferien noves i generoses oportunitats als exiliats dominicans per organitzar-se. A més a més, el president d'Haití, Ellie Lescot, va obrir les portes del seu país a tots els exiliats dominicans que s'hi volguessin establir. No hi havia res que Trujillo temés més que una invasió per terra des del país veí. A partir de 1947, el centre d'activitats dels exiliats dominicans es va establir a Cuba, nació que donava suport a les seves activitats conspiratives. També comptaven amb la cooperació financera i diplomàtica del govern de Veneçuela. A l'illa es van concentrar més d'un miler de combatents, entre exiliats dominicans i mercenaris vinguts de tots els punts del Carib. Disposaven d'arsenal militar, naval i aeri i tenien com a objectiu envair la República Dominicana per terra, mar i aire i derrocar al tirà.

L'estiu de 1947 tots els homes i les armes es van concentrar a la petita illa de Cayo Confites, on s'havien de dut a terme els darrers preparatius de la invasió. Tota l'operació estava dirigida per un comitè revolucionari, format per Juan Bosch, Juan Rodríguez García, Ángel Morales, Juan Isidro Jiménez-Grullón i Leovigildo A. Cuello. Trujillo, que estava al corrent de l'operació, el 30 d'agost de 1947 va enviar una circular a tots els governs americans denunciant els preparatius militars que s'estaven duent a terme en contra del seu país des de l'illa veïna.

Cuba, pel seu suport als conspiradors, es va veure sotmesa a una gran pressió internacional, especialment per part del govern dels Estats Units. Davant d'aquest context, al govern cubà no li va quedar més remei que actuar. A finals de setembre de 1947 l'Exèrcit del país va custodiar els homes concentrats a Cayo Confites. Després de les protestes protagonitzades per Juan Bosch, aquests van ser posats en llibertat. Les armes, que també havien estat confiscades per les autoritats cubanes, van ser reclamades pel president Juan José Arévalo des de Guatemala, país on es van emmagatzemar a l'espera de noves accions militars. Els veterans de Cayo Confites, que no havien pogut entrar en acció de moment, es van reagrupar en la coneguda com a Legión del Caribe i José Figueres, des de Costa Rica, els va donar inicialment asil dins el seu país. Des d'aquesta illa, els membres de la Legión es van traslladar a Guatemala, país que els va

¹⁰⁴ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 246-248; HALPERIN DONGHI, T. *Historia contemporánea de América Latina*. Madrid: Alianza editorial, 2013, p. 475 i ss.

oferir protecció i en el qual es van reorganitzar i rebre nous reforços. La primavera de 1949, l'objectiu frustrat feia dos anys estava a les seves ments de nou. D'aquesta manera es va començar a gestar una nova invasió de la República Dominicana per derrocar al dictador, coneguda com la invasió del 19 de juny de 1949 per la badia de Luperón.

Entre el 18 i el 19 de juny de 1949, sis avions plens de legionaris van sortir de Guatemala en direcció a la República Dominicana. Quatre d'ells van haver d'aterrar abans d'hora a l'illa de Cozumel, degut al mal temps, i les autoritats mexicanes van empresonar als seus ocupants. Només dos avions van aconseguir arribar a la República Dominicana. Mentre un feia les funcions d'escorta, l'altre va aterrar a prop de Puerto Plata, concretament a Luperón. A bord hi anaven 15 homes, completament armats. Esperaven que el poble dominicà s'aixequés contra el règim i els donés suport. Però la realitat va ser una altra. Un cop en sòl nacional, les forces costeres dominicanes van aturar l'acció de forma immediata, causant 10 morts i 5 detencions entre els invasors. Segons Crassweller, tant l'expedició de 1947 com la de 1949 van ser un fracàs perquè *"el sistema de seguridad era increíblemente compacto, sin resquicios, en la República Dominicana, y los enemigos de Trujillo en el exterior carecían de una información exacta, no solamente en lo tocante a cuestiones evidentes de por sí, sino aun con respeto al estado de la opinión pública. En lugar de proceder a prudentes evaluaciones, a menudo prefirieron sustituirlas por pensamientos impulsivos."*¹⁰⁵

La darrera invasió de la República Dominicana va tenir lloc a les acaballes del règim i, a diferència de les anteriors i malgrat el seu fracàs, va suposar l'activació dins el país d'una potent oposició a la dictadura. L'1 de gener de 1959, a l'illa de Cuba, va ser derrocada la dictadura de Fulgencio Batista i va triomfar la Revolució Cubana, que capgiraria totalment els equilibris polítics a l'àrea del Carib.

Un grup de dirigents dominicans exiliats van veure que amb aquest canvi de règim a Cuba es presentava una oportunitat immillorable per tal d'envair de nou la República Dominicana i, aquest cop sí, alliberar-la de la tirania de Trujillo. Des del primer moment, els conspiradors van comptar amb l'ajuda del règim de Fidel Castro, així com amb la del govern veneçolà, presidit per Rómulo Betancourt, acèrrim enemic de Trujillo des que el dictador dominicà va intentar matar-lo en un espectacular atemptat.

¹⁰⁵ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 255.

A la localitat cubana de Pinar del Río es va començar a entrenar el grup de voluntaris que formarien part de l'operació militar, sota les ordres del comandant dominicà Enrique Jiménez Moya. Trujillo, conscient que "*los acontecimientos en La Habana representaban algo de trascendencia infinitamente mayor que un mero cambio de autoridades en el Palacio Nacional cubano*¹⁰⁶", s'esperava una nova invasió del país i es va començar a preparar per fer-li front. Pensava que vindria per terra, des d'Haití, doncs el president Duvalier també formava part dels objectius de Castro a la zona del Carib. L'any 1959 el dictador dominicà va destinar el 50% del pressupost del país a Defensa Nacional i va endegar diverses operacions de compra d'armes a Europa de forma il·legal, ja que els EUA van prohibir per llei la venda de material de guerra a la República Dominicana. El març de 1959 també va organitzar la Legión Anticomunista del Caribe, formada per mercenaris dominicans i d'altres nacionalitats i comandada pel General Caamaño. Els seus membres es van entrenar amb l'objectiu de protegir Haití o la República Dominicana en cas d'invasió.

Finalment, l'atac a la República Dominicana es va produir en dues onades. El 14 de juny de 1959 va sortir de Cuba un avió carregat amb 59 homes, pintat com si pertanyés a les Forces Aèries de l'exèrcit dominicà. Unes hores més tard, va aterrar a l'aeroport militar de Constanza, localitat situada en una vall a 1.000 metres d'altitud enmig de la Cordillera Central. Es van produir diversos combats entre els militars dominicans i les forces invasores, entre les quals hi va haver diverses baixes. Tot i això, una part dels invasors van aconseguir fugir i es van internar a les muntanyes de la rodalia.

Sis dies més tard, el 20 de juny de 1959, dues embarcacions carregades d'opositors al règim van intentar envair la República Dominicana per les localitats costeres de Maimón i Estero Hondo, al nord del país. Les forces armades dominicanes van sorprendre als invasors i pràcticament els van exterminar en la seva totalitat, tot i que alguns supervivents van aconseguir internar-se al país i unir-se a la guerrilla opositora situada a la zona muntanyosa.

La situació que es va generar al país va ser de guerra oberta i caos total. L'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfredo Sánchez Bella, descrivia d'aquesta forma els esdeveniments:

¹⁰⁶ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 355.

"durante esta semana se ha vivido en Ciudad Trujillo un clima de nerviosismo raramente igualado en ninguna otra época. [...] Los aviones a reacción vuelan constantemente sobre la ciudad y las tropas han permanecido la mayor parte del tiempo acuarteladas, mientras que patrullas reforzadas bien armadas ocupan con frecuencia por la noche los sitios estratégicos de la ciudad¹⁰⁷".

El govern de la dictadura va mobilitzar tots els recursos disponibles per fer front a la resistència que suposaven els homes emboscats a la zona de Constanza¹⁰⁸. Tot i això, Sánchez Bella temia que la situació viscuda a Cuba feia tan sols mig any es repetís a la República Dominicana:

"algunos aparatos han lanzado su carga mortífera en el Valle de Constanza, en donde un millar de hombres cercan y pretenden acabar cuanto antes con el minúsculo grupo de rebeldes desembarcados del avión que aterrizó en aquel aeropuerto el pasado domingo. [...] podría (...) llegar a pensarse en algún momento que pudiera sobrevenir un colapso similar al acaecido el último día del año en La Habana.

"Este tipo de regímenes de carácter personal, sin un movimiento ideológico y doctrinal que los respalde y sin la preciosa experiencia en propia carne que a nosotros nos dió nuestra guerra, tienen el gran inconveniente de que en un momento dado se produce una crisis de confianza en la opinión con respecto a sus gobernantes, capaz de originar en un instante cualquier catástrofe¹⁰⁹".

Malgrat tot, la superioritat militar del govern dominicà era evident i després d'uns dies de combats es va aconseguir derrotar totalment la guerrilla rebel. Ramfis Trujillo es va encarregar personalment de la repressió dins el país, acabant de forma sanguinària i brutal amb tots els opositors que va localitzar.

Aquest darrer intent d'invasió de la República Dominicana, tot i fracassar, i la brutal repressió que va endegar el règim a continuació van tenir unes conseqüències inesperades. Entre una part molt important de la societat dominicana es va estendre un

¹⁰⁷ Despatx 456 de l'Ambaixador Espanyol a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d' Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 21 de juny de 1959. AMAEC, R5437, Exp. 1.

¹⁰⁸ Crassweller fins i tot afirma que van ser bombardejats amb napalm. CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 358.

¹⁰⁹ Despatx 456 de l'Ambaixador Espanyol a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d' Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 21 de juny de 1959. AMAEC, R5437, Exp. 1.

sentiment de rebuig a la dictadura i, tot i la por, una part de la ciutadania es va mobilitzar en contra de la tirania. A finals de 1959 i principis de 1960 les forces de l'oposició a l'interior es van agrupar en el conegut com a *Movimiento revolucionario 14 de Junio*, en record dels herois que van perdre la vida a les invasions de Constanza, Maimón i Estero Hondo. Estava encapçalat per Manolo Tavárez Justo, espòs de Minerva Mirabal. Tot i la nova onada de detencions i assassinats que es va produir a principis de 1960, ja no hi havia marxa enrere, com van posar de manifest els fets ocorreguts només un any més tard i que van acabar amb la vida de Rafael Leónidas Trujillo.

1.5.9. Propaganda i control total sobre els mitjans de comunicació; intel·lectualitat sotmesa.

Quan Trujillo va pujar al poder, a la República Dominicana hi havia tres diaris d'importància, tots ells de propietat privada i més o menys defensors de diferents tendències polítiques: el "Listín Diario", horacista, i "La Opinión", trujillista, a Santo Domingo; i "La Información", independent, a Santiago de los Caballeros.

El "Listín Diario" es va oposar des d'un bon començament al govern de Trujillo, primer obertament i després de rebre atacs violents, amb un silenci carregat de menyspreu. El rotatiu no va poder estendre la seva oposició més enllà de 1933, quan el seu director va ser detingut. El seu lloc el va ocupar el subdirector i fill del propietari del diari, que va ingressar immediatament al Partido Dominicano i, com a recompensa a la seva obediència i submissió política, va ser elegit diputat. Des d'aquell moment, el "Listín Diario" va dedicar-se a adular la figura i obra del dictador Trujillo. "La Opinión", de tendència trujillista des d'un bon principi, va ser l'altre portaveu oficial del govern. "La Información", per poder sobreviure, va haver de seguir la política oficial.

El 1940 Trujillo va obrir el seu propi diari, "La Nación". Es va obligar a tots els funcionaris del govern a subscriure-s'hi i, com a conseqüència, els anunciants van preferir-lo per davant del "Listín Diario", que davant la manca d'ingressos va haver de tancar les seves portes el 1942. Quatre anys més tard, el 1946, Trujillo va comprar "La Opinión", l'altre diari de la capital, per fer-lo desaparèixer només un any més tard. El seu buit va ser ocupat des de 1948 per un nou rotatiu, "El Caribe", també propietat del tirà. Tant "La Nación" com "El Caribe" es van convertir en portaveus del règim. La secció més temuda era el "Foro Público" de "El Caribe", des de la qual, en forma de

cartes anònimes al director, es donaven tocs d'alerta als dubtosos o fins i tot es castigava als caiguts¹¹⁰.

Com que Trujillo era el propietari dels dos grans diaris de la capital, no era necessària la censura de la premsa. Aquesta es va caracteritzar per l'adulació total i sense límits a Trujillo. Galíndez, molt irònicament, deia que "*La única dificultad para el periodista dominicano es encontrar un adjetivo nuevo*" per alabar al dictador¹¹¹.

Pel que fa a la ràdio i a la televisió, l'emissora més important del país, anomenada "La Voz Dominicana", així com l'únic canal televisiu existent a la nació, eren propietat de J. Arismendi Trujillo, *Petán*, germà del dictador. Tot plegat ens permet entendre perquè no era necessària la censura sobre els mitjans de comunicació nacionals, ja que de forma monopolística eren propietat de la família al poder.

D'altra banda, la intel·lectualitat i el professorat universitari també estaven totalment sotmesos al règim, i les veus crítiques no gosaven aixecar-se entre la multitud. L'educació es veia limitada per la mordassa política, que impedia la discussió de qualsevol tema que pogués despertar inquietuds entre l'alumnat. L'educació, des de les etapes inicials fins a la superior, estava orientada cap a l'adulació del règim tirànic de Trujillo i la figura del dictador.

La Universitat, segons Galíndez, no era més que una "*maquinaria para otorgar títulos profesionales*"¹¹². Els seus professors eren designats lliurement per decret per part del poder executiu i, normalment, el seu nomenament tenia el caràcter de recompensa política. El personal docent havia de demostrar de forma activa la seva adhesió al règim i estava sotmès a una vigilància constant per part del govern.

1.5.10. Estil personal del tirà: megalomania, peculat i nepotisme

Trujillo era un egòlatra i un megalòman. Tenia una necessitat constant i gairebé malaltissa de ser adulat i lloat per part dels seus "súbdits. El dictador va acumular innombrables títols oficials, entre els més destacats el de Generalísimo (1933), Doctor (1934), Benefactor de la Pàtria (1932) o Restaurador de la Independència Financiera (1940). També era el comandant màxim de les forces armades (el 1942 va ser nomenat

¹¹⁰ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 167-169.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 169.

¹¹² *Ibidem*, p. 171.

Jefe Supremo del Ejército y la Armada y el 1952 Comandante en Jefe de las Fuerzas Armadas de la República). A més a més, era honorat amb els títols de *Primer obrero*, *Primer maestro*, *Primer periodista*, ... o el que convingués en funció de l'acte o la situació concreta. Els dominicans el coneixien com *El Jefe*. Galíndez, molt durament, no s'estava de dir que "*Yo simplificaría todos los títulos en uno solo, es el Primer Propietario de la República Dominicana, su granja alcanza al país entero. Por eso no gobierna, sino que dispone de haciendas y vidas como le place*¹¹³".

A l'entorn de la seva figura i amb finalitats laudatòries es van inventar diverses festivitats. Per exemple, l'11 de gener es celebrava el dia del Benefactor, el 24 d'octubre era festa nacional coincidint amb la seva onomàstica i aniversari i cada 16 d'agost es festejava l'inici de la coneguda com a Era de Trujillo. Per reblar el clau, el 1955 va ser declarat Any del Benefactor de la Pàtria, en ocasió dels 25 anys de mandat del tirà. Per celebrar-ho es van organitzar uns fastos impressionants, que van simbolitzar la cúspide del poder del dictador i l'inici del seu declivi. L'acte més espatarrant va ser la *Feria de la Paz y la Prosperidad del Mundo Libre*, que va cloure les celebracions nacionals. S'inaugurà el 20 de desembre de 1955 i hi van prendre part 42 nacions. Les cerimònies d'obertura van ser presidides per la filla del dictador, Angelita, de 16 anys, convertida per a l'ocasió en la Reina Angelita I. La celebració d'aquest gran esdeveniment va suposar l'expansió i la modernització urbanística de la ciutat de Santo Domingo i la construcció de nous edificis després emprats com a oficines governamentals. Ara bé, el seu cost desmesurat (més de 30 milions de dòlars) i una afluència de visitants menor de la prevista, van contribuir, conjuntament amb altres factors, a la pèrdua d'estabilitat financera de la República Dominicana i a l'inici del declivi econòmic i polític de la dictadura.

L'adulació al líder va arribar a extrems impensables. Des de 1940 era obligatori datar els documents oficials amb el subtítol "Año X de la Era de Trujillo". D'altra banda, la capital del país, que des de 1496 s'anomenava Santo Domingo de Guzmán, va ser rebatejada el 1936 com a Ciudad Trujillo, nom que portà fins al final de la Era. Quatre províncies dominicanes devien el seu nom al *Jefe*, les de Trujillo, Benefactor, Libertador i San Rafael. La muntanya més alta del país, el Pico Duarte, es va rebatejar amb el nom de Pico Trujillo i no tindriem prous fulls per esmentar els ponts, carreteres,

¹¹³ GALÍNDEZ, J. de. *op. cit.*, p. 181.

places, passejos, etc., que arreu del país foren batejats amb el nom del dictador o dels seus familiars. Tindríem problemes també per esmentar totes les estàtues i monuments aixecats arreu del país en honor seu.

El peculat va ser una altra de les característiques del règim. A més a més, Trujillo es va convertir en el primer home de negocis del país. Ell o els seus familiars més directes van ser els propietaris en règim de monopoli de nombrosos negocis, que els atorgaren sensacionals beneficis. Trujillo controlava de forma personal o familiar la pràctica totalitat de les fonts de poder econòmic del país. Això era possible per la reduïda extensió territorial de la República Dominicana i pel tipus d'economia nacional, poc desenvolupada¹¹⁴.

Podríem dir que el dictador va convertir la República Dominicana en la seva finca particular, esdevenint-ne el senyor feudal més ric i poderós, mentre la misèria assolava a la població. Entre el 50 i el 60% de les terres cultivables pertanyien a Trujillo o a la seva família i el 80% del volum de negocis que es desenvolupaven Ciudad Trujillo estaven realitzats per empreses de la seva propietat. Uns ¾ de la població ocupada treballaven per ell, comptant els funcionaris i els empleats a les seves empreses privades. Les forces armades del país garantien l'ordre i l'estabilitat a les seves possessions agrícoles, indústries i negocis comercials; el govern estava al seu servei en tots els sentits; i la població constituïa alhora la seva força de treball, productora de béns i consumidora dels mateixos¹¹⁵. El seu enriquiment contrastava amb la pobresa de la societat dominicana i amb la manca d'iniciatives polítiques encaminades a millorar el seu nivell de vida.

Trujillo o els seus familiars tenien en règim de monopoli negocis tals com la sal, les assegurances, la llet, la carn, el tabac, la Loteria, les noves indústries (com els ciments, els olis, la cervesera nacional, els suc de fruites, ...), la importació de vehicles de motor, ... Tota la legislació en matèria econòmica, evidentment, beneficiava els negocis dels Trujillo, així com els impostos que s'aprovaven, el sistema bancari nacional, o els drets duaners (i les exempcions dels mateixos). Fins i tot les infraestructures que

¹¹⁴ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 139 i ss.

¹¹⁵ "It was sometimes difficult to judge where Trujillo's holdings ended and those of the government began. Dominicans used to say that, if a business lost money, it must be the government's; if it made money, it must be Trujillo's. (...) Since the most efficient method of terror is hunger, and since almost every Dominican depended on Trujillo for his livelihood, his control over the population was assured. [...] Forced to produce and consume his products, the Dominican people were the ultimate guarantors of Trujillo's continued rule." WIARDA, H. J. *op. cit.*, p. 41.

construïa el govern privilegiaven clarament les plantacions agrícoles de Trujillo o els seus negocis sucrers.

Per tal de garantir-se el monopoli sobre tots els sectors econòmics nacionals, Trujillo s'aprofitava del poder estatal, ja fos clausurant negocis al·legant raons sanitàries, d'incompliment de normatives, etc., o bé penalitzant-los amb alts impostos o altres dificultats legals, per obligar-los a tancar en un breu període de temps. En altres casos, s'apropiava de forma il·lícita d'aquells negocis pròspers que atreïen el seu interès. Trujillo ofería al seu propietari una xifra (normalment ridícula) per comprar-li l'empresa o el terreny. El pobre desgraciat no tenia més remei que vendre al preu estipulat pel dictador.

Finalment, el règim es caracteritzà pel nepotisme. Els familiars de Trujillo van ocupar càrrecs rellevants dins l'administració dominicana i van gaudir d'un tracte de favor en aspectes polítics, econòmics, legislatius, etc. Els dos personatges més ben posicionats al llarg de tota la dictadura van ser el seu germà Héctor Bienvenido, *Negro*, i el seu fill *Ramfis*, del qual Trujillo esperava que fos el seu successor.

1.6. Realitzacions positives de la dictadura de Trujillo

Trujillo, al llarg dels 31 anys que va ocupar el poder, va dur a terme algunes realitzacions positives per a la República Dominicana. La primera i més evident va ser la modernització de la capital del país.

La presidència de Trujillo va començar amb una desgràcia sense precedents: la destrucció pràcticament total de la capital, Santo Domingo, per un potentíssim huracà, el 3 de setembre de 1930. Només van quedar 400 construccions de peu de les 10.000 que hi havia a la ciutat. Després d'aquesta desgràcia, es va imposar la llei marcial i el Congrés va dictar una llei d'emergència que investia a Trujillo amb tots els poders de l'Estat per tal de procedir a la reconstrucció. Aquesta es va dur a terme de forma decidida pel nou estadista, que va saber treure d'aquesta desgràcia un gran profit. Com ja hem vist, el 1955, amb ocasió de l'Año del Benefactor, la dictadura va organitzar la *Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre*, que va impulsar la construcció de noves avingudes i infraestructures a la capital.

D'altra banda, és innegable que la dictadura va comportar un cert progrés material del país. Com tots els règims d'aquestes característiques, el trujillisme va impulsar un intens

programa d'obres públiques i va dotar al país d'importants infraestructures, com el port artificial de Ciudad Trujillo i l'aeròdrom de la capital, la construcció de noves carreteres i la reparació d'aquelles que estaven en mal estat o l'aixecament d'edificis públics.

En el terreny econòmic, és innegable l'obra positiva de la dictadura. El progrés econòmic i material del país va ser patent, ara bé, no va beneficiar a tots els dominicans per igual. Com ja hem vist, els primers beneficiats van ser els membres del clan Trujillo. El dictador, a més a més, va aconseguir la independència financera de la República Dominicana. El 1940 es va signar el Tractat Trujillo-Hull, pel qual el país recuperava el control de les seves duanes, que fins aquell moment havien estat en mans dels Estats Units per tal de cobrar el deute extern del país. L'acord de 1940 va retornar la sobirania financera al país. A més a més, gràcies a la dinàmica econòmica que es va viure durant i després de la Segona Guerra Mundial, la República Dominicana va poder satisfer la totalitat del seu deute extern el 1947 i el 1953 va cancel·lar el seu deute intern. D'altra banda, Trujillo també va reorganitzar el sistema bancari, creant el Banc Central de la República Dominicana, i va crear, el 1947, el *peso dominicano*, la moneda nacional, que estava a la par de valor amb el dòlar nord-americà.

Com ja hem vist, la megalomania de Trujillo va jugar-li una mala passada. L'any 1955, la *Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre* va suposar un dispendi sense precedents per l'erari dominicà. A més a més, el preu del sucre va caure, cosa que va fer empitjorar de forma destacada la situació econòmica pel país. A partir d'aquell moment van començar les dificultats financeres per a la República Dominicana, que es van estendre fins al final de l'Era de Trujillo:

"[El 1955 es va iniciar] *un periodo de crisis económica importante (...) y se reflejó en la acumulación de un déficit recurrente en la balanza de pagos, el cual fue significativo a partir de 1959, cuando se consumen las reservas internacionales con la compra, por parte del Generalísimo Trujillo a través de su compañía Río Haina, de los principales ingenios de caña de azúcar propiedad de la West Indies Sugar Corporation; y, la compra, por parte del gobierno dominicano, de la principal empresa eléctrica, la Compañía Eléctrica de Santo Domingo. Esto trajo como consecuencia que República Dominicana solicitase, por primera vez, al FMI un Acuerdo Stand-By el 7 de diciembre de*

1959. Dicho acuerdo impuso fuertes restricciones a las importaciones y a las transacciones de capital con la finalidad de equilibrar la balanza de Pagos.

(...) [La OEA va imponer] enérgicas sanciones económicas [al país] en 1960, que dificultaron las exportaciones y el acceso al crédito; y provocaron una disminución de la inversión extranjera. Todo esto, a su vez, propició la salida de capitales y una drástica disminución de las ya mermadas reservas internacionales, fragilizando el desempeño de la economía.¹¹⁶

El país va registrar durant l'Era de Trujillo un progrés cultural quantitatiu, que no qualitatiu. L'analfabetisme es va intentar combatre amb la construcció d'escoles en moltes de les ciutats i els pobles del país i també es van crear nombroses institucions de cultura inexistents anteriorment, sobretot durant la dècada de 1940. Veurem que els exiliats espanyols que van arribar a l'illa entre finals de 1939 i principis de 1940 van jugar un paper clau en aquest renaixement cultural de la República Dominicana.

Finalment, el règim de Trujillo va aconseguir fixar una frontera estable amb Haití. Per aconseguir-ho, però, no va tenir en compte els costos humans. Una de les problemàtiques històriques de la República Dominicana era i segueix sent la relació amb Haití i l'establiment d'una frontera estable i sòlida entre les dues nacions que comparteixen l'illa de l'Espanyola. El 1936, Trujillo va firmar un acord amb el president haitià, Stenio Vincent, en el qual es van fixar definitivament i després de molts segles les fronteres.

Ara bé, la tensió entre els dos països per aquesta qüestió no va desaparèixer i Trujillo no va dubtar a emprar la força per acabar amb l'assumpte. La pressió demogràfica d'Haití ocasionava que nombrosos contingents dels seus ciutadans s'instal·lessin en les terres frontereres pertanyents ja a la República Dominicana. Per posar fi a aquesta dinàmica, els dies 2, 3 i 5 d'octubre de 1937 Trujillo va ordenar als oficials de l'Exèrcit una sagnant matança d'haitians en setanta localitats dominicanes frontereres del nord-oest del país. La xifra de morts, desconeguda encara avui però valorada en unes 12.000 persones, esgarrià a la comunitat internacional i molt especialment als Estats Units d'Amèrica.

¹¹⁶ FÉLIX, Guarocuya. *Unión Monetaria Asimétrica de la República Dominicana con los Estados Unidos. Un Análisis desde la Teoría de las Zonas Monetarias Óptimas*. Treball inèdit, p. 114.

El règim necessitava rentar-se la cara, i aprofità l'oportunitat que li brindà la Conferència d'Evian, celebrada el juliol de 1938 per intentar solucionar el problema del desplaçament de jueus fugint de l'Alemanya nazi i l'*Anschluss*. El govern dominicà s'oferí per acollir entre 50.000 i 100.000 emigrats jueus, un gest humanitari que darrere amagava la voluntat de la República Dominicana de ser absoluta internacionalment per la matança d'haitians. Malgrat l'oferiment, pocs jueus acabaren traslladant-se al país caribeny, com veurem més endavant, moment en el qual reprendrem també aquest tema.

1.7 L'assassinat de Rafael Leónidas Trujillo Molina

Trujillo va ser assassinat la nit del 30 de maig de 1961, mentre circulava amb el seu Chevrolet per la carretera que conduïa de la capital a la *Hacienda Fundación*, a San Cristóbal. Els conspiradors feia tres mesos que estaven preparant l'acció per assassinar al tirà i es dividien en dos grups. El grup d'acció estava format pel general Antonio Imbert, Salvador Estrella Sadhalá, el tinent Amado García Guerrero (de la guàrdia personal del dictador), Antonio de la Maza, Huáscar Tejada, Roberto Pastoriza, Pedro Livio Cedeño i Manuel Cáceres Tunti. El grup polític estava integrat per Luis Amiama Tío, Modesto Díaz, el General Juan Tomás Díaz i General José René Román Fernández, Secretari d'Estat de les Forces Armades i cunyat de Trujillo.

El grup d'acció va actuar tal i com estava previst. Els homes armats van esperar al tirà a la carretera que conduïa a San Cristóbal. Quan va passar el Chevrolet, el van trotejar fins que van acabar amb la vida de Trujillo. El grup polític, però, no va fer l'esperat, sobretot degut a la covardia del Secretari d'Estat de les Forces Armades. El cop, tot i aconseguir matar a Trujillo, va fracassar en el sentit que no va apartar a la família Trujillo del poder: *Ramfis* es va fer amb el control de la situació, amb el suport d'aquell qui era des de 1960 el President del país, Joaquin Balaguer.

Ramfis, sanguinari i despiatat, va iniciar la caça dels assassins del seu pare. Aviat es va descobrir la participació de Secretari d'Estat de les Forces Armades, que va ser capturat i torturat de forma cruel. Els altres membres del complot van caure un rere l'altre, excepte Amiama i Imbert, que van aconseguir amagar-se fins que va haver passat el perill. Sense entrar en detalls, els detinguts van haver de patir tortures i un tracte inhumà.

Tot i que Balaguer va intentar apuntalar el govern, la situació era d'instabilitat total. Enmig del caos que es va originar, el mes de novembre, *Petán* i *Negro*, germans de Trujillo, van protagonitzar un últim intent de retenir el poder, amb un cop d'Estat que no va triomfar. Aquest acte va causar que els membres de la família Trujillo haguessin d'exiliar-se i abandonar el país, dispersant-se pel món.

Ramfis, abans d'abandonar el país, es va assegurar d'acabar el que havia començat. El 18 de novembre de 1961, els detinguts per l'assassinat de Trujillo, Modesto Díaz Quezada, Pedro Livio Cedeño, Huascar Tejada Pimentel, Roberto Pastoriza Neret, Salvador Estrella Sadhalá i Luis Manuel Cáceres Michel, van ser traslladats al Palau de Justícia, amb l'excusa que havien d'anar amb el fiscal al lloc de l'assassinat per aclarir alguns detalls i reconstruir de nou dels fets. Després van ser carregats en un autobús que els havia de retornar a la presó de La Victoria. Algunes de les seves esposes estaven a fora i van poder veure com l'autobús que els transportava va girar en direcció al Sud. Es dirigien a la *Hacienda María*, on van ser assassinats un per un per *Ramfis* i els seus sequaços, col·locats com blancs de pràctica de tir, des d'una plataforma de ciment sobre la piscina. Es creu que els seus cossos, que mai han sigut recuperats, van ser llançats al mar¹¹⁷.

L'exili dels Trujillo va significar també la sortida del país del cadàver del dictador, que des de 1970 està enterrat en un panteó al cementiri de El Pardo, a Madrid.

1.8 La República Dominicana després de Trujillo

La sortida de la família Trujillo de la República Dominicana va comportar una onada de tumults i saquejos populars a les cases i finques agrícoles que havien format part del seu patrimoni, moltes vegades format a costa de desposseir de les seves propietats als dominicans. La policia i les Forces Armades van mantenir una actitud passiva i permissiva davant d'aquests fets¹¹⁸. Joaquín Balaguer va continuar ostentant el càrrec de President del país fins el 31 de desembre de 1961, quan, forçat per les pressions internes i per recomanació d'Estats Units, va haver de formar un Consell d'Estat de set membres, que presidí ell mateix fins a mitjans de gener de 1962. Tot i els seus intents, ni Balaguer ni el seu grup es pogueren mantenir al poder per més temps: les vagues

¹¹⁷ CRASSWELLER, R. D. *op. cit.*, p. 441-455.

¹¹⁸ Despatx 473 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Valdés Larrañaga, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 25 de novembre de 1961. AMAEC, R6522, Exp. 1.

generals, els disturbis constants als carrers, la pressió popular i dels nous partits polítics que es fundaren, forçaren a Balaguer a abandonar el poder el 16 de gener de 1962¹¹⁹.

El poder quedà en mans d'un nou Consell d'Estat, presidit per Rafael F. Bonnelly i que comptava amb el suport del EUA. La missió primordial d'aquest òrgan de govern fou la de preparar el país per a les primeres eleccions democràtiques després de més de 30 anys de tirania, que se celebrarien el 20 de desembre de 1962. El Consell, tot i els temps difícils en els quals li va tocar governar i la gran agitació social que es vivia als carrers, va iniciar la tasca de transformar les institucions de l'Estat, va nacionalitzar i reorganitzar les empreses de Trujillo i els seus familiars, va mantenir l'economia en marxa endegant una política de substitució d'importacions i va manejar amb cautela les finances públiques¹²⁰.

El 20 de desembre de 1962 es van celebrar els primers comicis democràtics al país. A les eleccions hi concorregueren més de 20 partits polítics, tot i que els dos principals oponents eren Juan Bosch, al capdavant del Partido Revolucionario Dominicano (PRD), de caire democràtic radical, i Viriato Fiallo, líder de la Unión Cívica Nacional (UCN), un partit netament antitrujillista però de caire més conservador. L'altra gran organització, el Movimiento Revolucionario 14 de Junio (MR-14J), va auto excloure's dels comicis i proposava per al país un règim similar al de la revolució cubana.

Finalment, Juan Bosch, amb un 60% dels vots a favor, fou el gran vencedor de les primeres eleccions democràtiques del país. El 27 de febrer de 1963 va prendre possessió del càrrec. Amb els seus discursos i la seva oratòria planera va saber connectar amb el poble dominicà, al qual generà grans expectatives de benestar, de creació de llocs de treball, de millores en salut i en educació i de desenvolupament econòmic en un marc democràtic i de plenes llibertats¹²¹.

La radicalitat democràtica de Bosch i el seu populisme li costaren l'animadversió dels poders fàctics del país: els terratinents, els comerciants, els industrials, els militars i fins i tot l'Església Catòlica, que l'acusaren de permetre infiltracions comunistes al govern. Precisament aquests grups foren els que donaren suport al Cop d'Estat protagonitzat per l'Exèrcit el 25 de setembre de 1963, que derrocà a Bosch del poder. Al seu lloc, posaren

¹¹⁹ TEJERA, Eduardo J. *Cincuenta años de democracia y desarrollo dominicano. 1961-2011. Logros y fracasos*. Santo Domingo: Fundación Dominicana de Estudios Económicos, 2012, pàg. 29-30.

¹²⁰ *Ibidem*, pàg. 47.

¹²¹ *Ibidem*, pàg. 73-76.

un Triumvirat format per empresaris i advocats d'empreses, de caire dretà i favorable als interessos de la comunitat empresarial dominicana. El Triumvirat, que no respectà en absolut les regles del sistema democràtic, comptà amb el suport fonamental dels EUA, de l'Església Catòlica i dels antics generals trujillistes, que garantiren la seva permanència al poder. Mentrestant, des de l'exili Juan Bosch i Joaquín Balaguer es van aliar per recuperar el poder a la República Dominicana. Aquesta aliança populista va debilitar encara més el Triumvirat, que havia de fer front als disturbis constants al carrer i a nombroses vagues.

Des de l'exili, Bosch va començar a conspirar per tal de derrocar el Triumvirat. En aquesta tasca va comptar amb la complicitat dels militars dominicans de baixa graduació, partidaris de tornar a un sistema constitucional. La trama fou descoberta el 24 d'abril de 1965. La població, en comptes de sortir en defensa del Triumvirat, sortí als carrers per celebrar la seva caiguda. Aquesta situació generà una forta crisi dins les forces armades, dividides entre els partidaris del retorn de Juan Bosch i de la represa d'un govern constitucional democràtic, i els que recolzaven la formació d'una junta militar per substituir el Triumvirat. Els constitucionalistes van decidir repartir armes entre la població, esclatant d'aquesta manera una cruenta guerra civil el 25 d'abril de 1965.

Al cap de tres dies d'enfrontaments, els constitucionalistes estaven a punt d'imposar-se per la força de les armes i el retorn de Bosch a l'illa semblava ja una realitat. Lindon B. Johnson, el President dels EUA, en el context de la Guerra Freda i per prevenir el sorgiment d'una nova Cuba a Amèrica Llatina, va enviar 42.000 soldats nord-americans a la República Dominicana per donar suport als militars trujillistes i contraris al President deposat. Els EUA, a través de l'Organització d'Estats Americans (OEA), pressionaren a Brasil, Hondures, Paraguai i Costa Rica per tal que també enviessin forces militars al país antillà i donessin, d'aquesta manera, legalitat a la intervenció unilateral efectuada pels nord-americans.

Després de quatre mesos d'ocupació, batalles cruentes i negociacions al si de la OEA, s'acordà finalitzar els enfrontaments i donar pas a un govern civil presidit per Héctor García Godoy, que tenia com a missió fonamental celebrar unes eleccions lliures l'1 de juny de 1966. Mentre no es produïren els comicis, les tropes d'ocupació nord-americanes es mantingueren a l'illa. Els dos candidats a la presidència foren Balaguer i

Bosch. Aquest últim estigué amenaçat de mort per part dels oficials militars trujillistes i molts dels seus seguidors van ser perseguits i assassinats durant la campanya electoral. La victòria de Balaguer estava més que anunciada i, efectivament, així es produí¹²².

2. ANÀLISI DE LES POLÍTIQUES MIGRATÒRIES, DE FOMENT AGRÍCOLA I DOMINICANITZACIÓ DE LA FRONTERA DE LA DICTADURA TRUJILLISTA

L'arribada a la República Dominicana dels exiliats republicans i posteriorment la dels emigrants agricultors espanyols es van produir sota un mateix règim polític, la dictadura de Rafael Leónidas Trujillo Molina, que hem analitzat detalladament. També va ser part d'unes mateixes polítiques propagandístico-humanitàries, fomentades per la República Dominicana. Aquestes, alhora, són indestriables de les polítiques migratòries, de colonització agrícola i dominicanització de la frontera mantingudes per la dictadura trujillista.

2.1 La política propagandístico-humanitària del dictador Trujillo

Durant la dictadura de Rafael Leónidas Trujillo Molina, la República Dominicana va acollir fins a sis grans grups de refugiats i/o immigrants que van arribar al país de forma col·lectiva i organitzada¹²³:

Any primeres arribades	Col·lectiu	Persones acollides	Oferta inicial d'acolliment
1939	Exiliats republicans espanyols	3.500-4.000	
1940	Jueus centreeuropeus que fugen del nazisme	500-1.000	100.000
1949	Russos blans refugiats a la Xina i xinesos, que van ser inicialment evacuats des de Xangai fins a Samar, a les Filipines, a causa de la Revolució Xinesa (1949)	190	800
1955	Immigrants agricultors espanyols	4.503	
1956	Immigrants agricultors i pescadors japonesos	1.300	
1957	Hongaresos no comunistes que van fugir del país a causa de la repressió posterior a la Revolució Hongaresa de 1956	580	20.000
TOTAL REFUGIATS I IMMIGRANTS ACOLLITS		10.573-11.573	

¹²² MOYA PONS, Frank. *Manual de historia dominicana*. Santo Domingo: Caribbean Publishers, 1997, pàg. 527-536.

¹²³ GARDINER, C. H. *op. cit.*

D'altra banda, la dictadura de Trujillo, des de 1938 i fins a finals de la dècada de 1950, va fer nombroses ofertes per acollir dins les seves fronteres grans grups de refugiats i d'immigrants. Aquestes van tenir un gran ressò mediàtic dins i fora de les fronteres del país i una nul·la realització pràctica.

La primera oferta de la República Dominicana per acollir refugiats es va formular en el marc de la Conferència d'Evian, celebrada l'any 1938 per iniciativa del president dels Estats Units d'Amèrica, Franklin D. Roosevelt. Aquesta trobada pretenia buscar solucions al problema del desplaçament de jueus fugint de l'Alemanya nazi i de l'*Anschluss*. Els resultats de la conferència van ser més aviat descoratjadors: els països europeus van evidenciar la seva incapacitat física per acollir refugiats, i els llatinoamericans van posar de manifest les seves altes taxes d'atur, els baixos salaris dels seus països i la incompatibilitat professional dels migrants amb les necessitats del seu mercat de treball. La conferència va donar lloc a la creació d'un Comitè Intergovernamental per facilitar l'emigració dels desplaçats. Quatre setmanes després de la creació d'aquest organisme, el govern dominicà va oferir-se per acollir entre 50.000 i 100.000 emigrats jueus. Els governs britànic i nord-americà van quedar profundament sorpresos davant aquesta inesperada generositat. El Comitè Intergovernamental i altres institucions van encarregar diversos estudis per constatar la viabilitat de l'oferta. Els resultats d'aquests informes van ser favorables. Entre d'altres, cal mencionar el dut a terme sobre el terreny per la Universitat John Hopkins, sota supervisió del seu prestigiós president i geògraf Isaiah Bowman, i pel Dr. Joseph A. Rosen, agrònom rus director l'American Jewish Joint Distribution Committee (més conegut com l'Agro Joint). Aquest organisme, entre 1924 i 1937, va assentar amb èxit uns 100.000 jueus soviètics procedents d'àrees urbanes en colònies agrícoles ubicades a la península de Crimea i a Ucraïna. D'aquesta manera es va començar a gestar l'arribada de centre-europeus jueus a la República Dominicana, establerts a la colònia de Sosúa, al nord del país.

La generositat de Trujillo es va veure estimulada, suposadament, per motius humanitaris. Res més lluny de la realitat: el seu gest amagava la voluntat de crear una imatge favorable de la seva dictadura a nivell internacional, especialment davant els Estats Units d'Amèrica, on la terrible matança d'haitians que havia ordenat un any abans, l'octubre de 1937, l'havia desacreditat davant l'opinió pública i havia generat un

fort rebuig cap a la seva figura, denunciada fins i tot com un "Hitler en miniatura"¹²⁴. L'operació fou tot un èxit propagandístic pel dictador: va aconseguir rentar la seva imatge i millorar les seves relacions diplomàtiques amb Washington, una de les seves preocupacions fonamentals.

Veient l'efectivitat d'aquesta mesura, Trujillo va emprar el recurs d'una política de (suposades) portes obertes als refugiats i va formular diverses propostes humanitàries fins a finals de la dècada de 1950, quan aquest era un problema de primera magnitud al món desenvolupat. Així doncs, entre 1940 i 1957, la República Dominicana es va oferir per donar acollida als següents grups de refugiats (i immigrants)¹²⁵:

Any	Col·lectiu	Persones
1940	Joves i nens	1.000
1940	Catòlics austríacs	Desconegut
1942	Nens europeus	3.500
1946	Jueus centreeuropeus	25.000
1947	Iugoslaus	5.000-10.000
1948	Nens europeus	2.000
1953	Jueus perseguits als països comunistes	20.000-25.000
1953	Italians (com a immigrants)	100.000
1954	Coreans	Milers
1957	Jueus egípcis	5.000

D'aquests contingents, cap va acabar desplaçant-se finalment al país antillà, tot i que cadascuna de les ofertes va anar seguida d'una enorme publicitat a l'entorn de la imatge del dictador Trujillo. Gardiner, especialista en aquest aspecte de la política migratòria dominicana, explica el fenomen de la següent forma:

"El uso del problema de los refugiados por parte de Trujillo como juego de propaganda unía esperanzas irrealizables a realidades amplificadas. En tiempos lamentables el público recibía las buenas noticias que él inventaba. Desafortunadamente, los periodistas parecían estar tan satisfechos con las perspectivas de humanitarismo, que ni investigaciones subsecuentes, ni reportajes, revelaban lo hueco de la mayor parte de lo que el dictador

¹²⁴ GARDINER, C. H. *op. cit.*, p. 25.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 164.

expresaba sobre los refugiados. Un hábil dictador repetidamente embaucó a un público emotivo, crédulo y distante. (146)

(...)

[Cadascuna de les ofertes per acollir refugiats s'identificaven amb] *la interminable historia de palabras muy generosas y acciones predominantemente estériles.*" (...) *Pocas veces el líder de un país ha hecho tan poco y ha ganado tanta publicidad favorable.*¹²⁶"

Alguns historiadors de l'altre cantó de l'Atlàntic, com Juan Bernardo Alfonseca Giner de los Ríos, consideren que aquest humanitarisme propagandístic, sorgit arrel de la matança d'haitians de 1937 és, pràcticament, l'únic motiu que va empènyer a Trujillo a obrir les seves portes als refugiats republicans espanyols el 1939. Tot i això,

*"Esta hipótesis explicatoria no excluye la presencia de ideas sobre demografía, fomento agrícola, cultura y corrupción, aspectos que emergieron como procesos de apropiación e interpretación cultural puestos en juego por la llegada de los exiliados, e independientemente de un núcleo de decisión política cuya racionalidad se orientó por intereses esencialmente centrados en la producción de una imagen internacional favorable al régimen.*¹²⁷"

Malgrat tot, cal remarcar que Trujillo, en un dia tan assenyalat com el de la signatura solemne del contracte amb la Dominican Republic Settlement Association (DORSA) per a l'establiment de refugiats jueus a la República Dominicana, exposava d'aquesta manera els motius del país per permetre i fomentar l'establiment d'immigrants al país¹²⁸:

"los dos perfiles más caracterizados de mis ideales políticos se resumen en estas manifestaciones trascendentales: cultura y cultivo.

(...)

El favorecimiento de toda corriente migratoria capaz de cooperar con los ideales que animan la intensificación de nuestros cultivos, fue siempre anhelo

¹²⁶ GARDINER, C. H. *op. cit.*, p. 146, 151, 162.

¹²⁷ ALFONSECA GINER DE LOS RÍOS, J. B. *El incidente... op. cit.*, p. 35-38. Exposarem més detalladament els arguments d'aquest autor i d'altres experts en la matèria, i els confrontarem als propis sobre el particular, en el capítol destinat als exiliats espanyols.

¹²⁸ "Discurso del Benefactor de la Patria", 30-1-1940, Palau Nacional. *Memoria de la Secretaría de Estado de Relaciones Exteriores correspondiente al año 1940*, p. 87.

ferviente a cuya realización he estado dispuesto a prestarle mis mejores entusiasmos y mis más calurosos auspicios. Y ello así, porque a un mismo tiempo que se logra la realización de los propósitos en pro de la intensificación del cultivo de nuestras tierras, se alcanza también, por vía indirecta, un cambio favorable en bien de nuestro problema étnico, cuando tales corrientes inmigratorias traen a nuestro suelo elementos raciales capaces y deseables.

Esos hechos y circunstancias implican, además, una bella y hermosa oportunidad para poner de nuevo en evidencia los nobles sentimientos del pueblo y del Gobierno dominicanos, ya que se abre un amplio campo para el ejercicio del humanitarismo, que es pauta ancestral de conducta en el pueblo dominicano, a cuyos destinos me honro en servir.

El auspicio oficial para el establecimiento de colonos inmigrantes en el suelo de la República concuerda, pues, con mis ideales de estadista y con los sentimientos del pueblo dominicano(...)."

No hem d'oblidar que la voluntat de Trujillo tenia un pes decisiu en les directrius polítiques que es prenién al país. És difícil escrutar el seu pensament fins a l'extrem d'esclarir si l'humanitarisme va ser l'únic factor que el va empènyer a acceptar refugiats o si també van pesar-ne d'altres com els que exposava en el seu discurs. És per aquest motiu que no podem obviar les polítiques de colonització agrícola i dominicanització fronterera potenciades pel dictador, i vincular-les a les polítiques migratòries i al paper reservat als immigrants en aquest esquema.

2.2 Les polítiques de foment de la immigració i de desenvolupament agrícola abans de la dictadura trujillista

El programa dominicà de colonització agrícola a gran escala es va desenvolupar al llarg de tota la dictadura de Rafael Leónidas Trujillo Molina, tot i que és possible identificar les seves arrels en diverses lleis d'immigració i colonització agrícola dictades per les administracions que van precedir-lo.

Des de 1844, amb l'inici de la Primera República, el tema de la immigració d'agricultors es va convertir en una de les principals preocupacions de la societat dominicana, davant l'escassetat de població del país, la seva dèbil estructura econòmica i el temor a noves invasions per part de l'Estat veí, Haití. Des de llavors, es van registrar diverses

iniciatives per establir immigrants agricultors al país, preferentment blancs i europeus. El 1847 es va dictar un Decret regulant el tema de la immigració. Donava facilitats per a l'assentament i la cessió de terres als estrangers que anessin a la República Dominicana per dedicar-se a l'agricultura¹²⁹. Aquesta normativa, alhora, pretenia restringir la radicació d'haitians a la República Dominicana.

El 1867 un nou decret va introduir novetats significatives en l'àmbit immigratori i de colonització agrícola. Obria les portes a l'establiment de forma preferent d'agricultors, tot i que també permetia l'assentament de persones que professessin altres arts i oficis útils per al desenvolupament econòmic del país. El decret preveia l'accés a la propietat de la terra als colons agrícoles que la possessin en valor amb determinats cultius d'exportació, com ara el cafè, el cacau, el tabac, etc., alhora que contemplava la possibilitat que les empreses d'immigració creessin poblacions, essent aquesta la primera referència jurídica a la fundació de colònies agrícoles.

Tot i això, fins 1875, la República Dominicana va aconseguir atreure un nombre molt baix d'immigrants. A més a més, els pocs estrangers que van fixar-hi la seva residència, tampoc ho van fer, excepte en comptades ocasions, en qualitat d'agricultors. La majoria es van instal·lar a les principals ciutats (Puerto Plata i Santo Domingo), on van desenvolupar activitats econòmiques de tipus urbà, relacionades amb l'artesanía i el comerç¹³⁰.

La situació va capgirar-se completament a partir de 1875 i fins al començament de la dictadura de Rafael Leónidas Trujillo, període en el qual "*las migraciones (...) conocen un desarrollo sin precedentes en la historia del país*"¹³¹. La població estrangera resident a la República Dominicana es va multiplicar per quinze, passant de menys de 5.000 immigrants durant la dècada de 1870 a 75.000 el 1935. El principal factor d'atracció va ser el desenvolupament de les activitats agroexportadores, sobretot les relacionades amb el cultiu i l'elaboració del sucre, tot i que també del tabac, el cafè i el cacau. Alhora, les obres públiques, especialment les relacionades amb la construcció d'infraestructures viàries, van viure un gran auge i van generar, juntament amb les activitats agrícoles, una elevada demanda de mà d'obra, que el mercat local era incapaç de satisfer. Les creixents

¹²⁹ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*. Huelva: Servicio de Publicaciones. Universidad de Huelva, 1999. Publicació digital, sense pàgina.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

oportunitats de negoci i l'ampliació del mercat de consum van atreure alhora empresaris, capitalistes i inversionistes estrangers.

Aquesta dinàmica es va veure afavorida pel context migratori europeu: entre 1850 i 1930, davant el desequilibri entre la població i els recursos disponibles al vell continent, més de 10 milions d'europes van abandonar les seves llars per buscar noves oportunitats a les nacions llatinoamericanes. Malgrat no ésser la República Dominicana un dels països que va capitalitzar el flux migratori, el país va mantenir al llarg d'aquests anys una actitud receptiva vers la immigració i va tractar d'estimular l'arribada i l'assentament de colons dins les seves fronteres nacionals.

Durant els anys 70 i 80 del segle XIX, va ressorgir amb una gran força el discurs poblacionista i favorable a la immigració, sostingut per destacats prohoms de l'època, com Ulises Espaillat, Gregorio Luperón, Eugenio María de Hostos o Rafael Betances. La majoria estaven vinculats ideològicament al liberalisme i políticament al Partit Blau. L'accés d'aquesta formació al poder i, per tant, l'ascens a llocs de responsabilitat per part d'aquests pensadors, va convertir la immigració en una de les principals prioritats dels diversos governs del moment. Segons els prohoms, immigració i colonització eren indiestriables i havien d'anar de la mà. Colonitzar era vist com un mitjà per poblar. Alhora creien que l'única manera de fer útil per al país la immigració era fundant colònies agrícoles. Tot i que encara no s'especificava clarament, la immigració desitjada era la que procedia d'Europa i de les Antilles espanyoles, que a més a més podia aportar nous coneixements tècnics al país (establir zones de regadiu, desenvolupar pastures artificials, etc.).

Durant el darrer quart del segle XIX els governs dominicans van promulgar noves normatives en matèria d'immigració, que combinaven aquestes idees amb la realitat de l'economia dominicana, cada cop més centrada en una agricultura d'exportació. Per aquest motiu, les lleis aprovades donaven àmplies facilitats a les companyies sucreres per portar bracers al país.

El 1879 es va aprovar la primera Llei d'Immigració de la República Dominicana, que va estar en vigor fins el 1902. Aquesta assumia els plantejaments favorables a la immigració d'agricultors presents a la legislació anterior, vinculant el seu accés a la propietat de la terra que els cedia l'Estat a la seva posada en valor cultivant-hi fruits exportables. La llei distingia entre els immigrants que arribaven al país contractats per

treballar en finques rurals i els que hi arribaven amb la família pel seu compte. Aquests últims, així com els contractistes d'immigrants, eren afavorits amb nombroses franquícies.

Durant les dues últimes dècades del segle XIX, es van dictar nombroses mesures per fomentar la immigració i recolzar-la tant a nivell econòmic com institucional. Per exemple, el 1891, el Govern va autoritzar als Ajuntaments a destinar el 5% dels seus fons per atreure immigrants. També es van concedir moltes concessions i franquícies als empresaris d'immigració. I fins i tot els governs liberals van dissenyar diversos projectes d'immigració a gran escala, tot i que la majoria van quedar sobre el paper.

L'èxit d'aquestes iniciatives va ser, més aviat, escàs. Tot i això, quedava clar "*el interés de la sociedad y el Estado dominicano por abrir sus puertas, casi sin restricciones, a la inmigración extranjera, a la que atribuían una función crucial dentro de los objetivos de desarrollo y modernización del país.*"¹³².

Durant les tres primeres dècades del segle XX es van desenvolupar nous instruments jurídics per regular la immigració. El govern de Ramon Cáceres (1906-1911), que va retornar la pau i l'estabilitat social al país, va contribuir decisivament en aquest àmbit. La seva administració va tractar de donar una resposta positiva tant als interessos agroexportadors com als de la burgesia criolla i la societat dominicana en general. Per satisfer als primers, no va crear obstacles normatius per a la importació de bracers negres, la immigració "necessària" per al bon funcionament d'un dels principals motors econòmics del país. En el cas dels segons, va dictar disposicions i va prendre iniciatives concretes per atreure colons agrícoles blancs, la immigració "desitjada".

En aquest sentit, es va dictar la Llei 4747 sobre Colonització i Foment de les Fronteres, promulgada el 24/4/1907. Aquesta normativa declarava d'utilitat pública el foment de totes les comarques limítrofs amb Haití i projectava destinar la suma anual de \$40.000 per portar cada any 40 famílies d'agricultors de raça blanca per compte de l'Estat. A més a més d'aquests fons, la llei preveia que per a la instal·lació de cada família l'Estat destinés la suma de \$110, se'ls concedissin 200 *tareas* de terreny per cultivar-les, se'ls proporcionés un subsidi mensual de \$30 durant el primer any d'instal·lació al país i se'ls entreguessin gratuïtament diverses eines per treballar la terra (concretament 3 pales, 2

¹³² ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

pics, 3 aixades, 5 matxets i 4 destrals)¹³³. Els colons havien de complir uns requisits determinats d'edat (tenir menys de 45 anys els homes i de 35 les dones), conducta i estat de salut (a demostrar aportant les certificacions pertinents). La terra no era cedida en propietat al colon, sinó en usdefruit durant un període de 15 anys. Després, el colon o els seus hereus la podien arrendar. Degut a l'aïllament de la zona fronterera, la llei de colonització pràcticament no va tenir efectes positius, i aviat es va plantejar la possibilitat de crear colònies agrícoles en indrets més ben comunicats, com San Cristóbal, proper a la capital dominicana.

Juan Manuel Romero Valiente, en la seva tesi doctoral titulada *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*, recull algunes cites interessants del President Cáceres i de polítics com Francisco J. Peynado, que posen de manifest els motius pels quals la societat dominicana estava interessada en la immigració de colons blancs:

"necesitamos inmigrantes sanos, inteligentes y laboriosos, no solo como nuevos factores de producción de riqueza del país que eleven a mayor potencia su facultad creadora, sino hasta como elemento biológico que acrezca la vitalidad de nuestra raza con un contingente de nueva sangre que active y fortalezca la que circula en nuestras venas." – Ramón Cáceres.

"oponiendo una barrera de gente blanca, sana y laboriosa a la invasión paulatina de los haitianos solucionaremos definitivamente el conflicto fronterizo sin la necesidad... de recurrir al desastroso medio de las armas." – Francisco J. Peynado¹³⁴.

Aquests motius i discursos continuaran sent totalment vigents durant les següents dècades, especialment durant la dictadura trujillista.

El 1908 l'administració dominicana va crear la Secretaria d'Estat d'Agricultura i Immigració, per tal de coordinar esforços de cara a aconseguir la colonització i posada en valor de terres incultes, així com de regular i controlar el mercat laboral de bracers estrangers. Tot i això, no va ser fins el 1912, un any després que Ramón Cáceres fos

¹³³ *Capacidad de la República ... op. cit.*, pg. 39-47.

¹³⁴ PEYNADO, Francisco J. *Por la Inmigración. Estudio de las reformas que es necesario emprender para atraer inmigrantes a la República Dominicana*. Santo Domingo: Imprenta y Librería de J.R. Vda. García, 1909, p. 5-6. Citat a ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

assassinat, que es va promulgar una nova Llei d'Immigració, considerada per alguns com el primer intent de sistematització d'una veritable política migratòria a la República Dominicana¹³⁵. Aquesta declarava que les portes de la República Dominicana estaven obertes sense restriccions a la immigració de "*todas las personas de los países civilizados*"¹³⁶ i posava restriccions per primera vegada al seu perfil: no s'acceptaven persones d'ideologia anarquista, naturals de les colònies europees d'Amèrica, Àsia, Àfrica i Oceania, i de raça no caucàsica.

La llei establia com a mecanisme de captació d'immigrants la creació d'agències d'immigració que operarien a Europa, els Estats Units i les antigues Antilles espanyoles (Cuba i Puerto Rico), on durien a terme labors de propaganda i reclutament d'immigrants. Aquests havien de ser agricultors, tenir un nivell mínim d'instrucció, arribar al país en qualitat de colons agrícoles i disposar d'un capital mínim per mantenir-se.

Els interessos de les companyies agroexportadores no es veien amenaçats en cap moment, ja que la llei deixava la porta oberta a la immigració de bracers negres, que eren empleats durant la temporada de la *zafra* i pagats de forma miserable per aquestes empreses.

L'esclat de la I Guerra Mundial i l'ocupació nord-americana de la República Dominicana van tenir conseqüències en les dinàmiques migratòries del país. La primera conjuntura va restringir l'arribada d'europeus a la zona del Carib i va generar una elevada demanda de sucre, fent més necessària que mai l'arribada de bracers antillans per treballar en la *zafra*. La segona, acompanyada d'una època de bonança econòmica sense precedents al país, va suposar la promulgació d'un nou conjunt de mesures referides a immigració. Aquestes estaven destinades a garantir la presència dels bracers de color al mercat de treball dominicà. Si fins al moment la majoria provenien de les Antilles menors, el govern d'ocupació nord-americà va intentar potenciar l'arribada de bracers haitians, pels seus menors costos de transport i l'abundància d'oferta laboral existent. Romero Valiente explica que

¹³⁵ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹³⁶ MOTA M., FABIO A. *Un estadista de América. Obra socio-política de Trujillo (Filosofía - Historia - Estadística). 1930-1944*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1945, p. 221-224.

"Aunque la inmigración haitiana era un hecho ya desde fines del s. XIX, es durante estos años de ocupación norteamericana cuando realmente comienza a adquirir caracteres masivos, dando lugar a la formación de un mercado de trabajo ampliado al conjunto de la isla con vigencia aun en la actualidad.¹³⁷"

Després de l'ocupació, el nou govern constitucional del General Horacio Vásquez, alhora que va seguir permetent la immigració de bracers negres per a les tasques agrícoles i les obres públiques, va aprovar, el 2 de desembre de 1924, la Llei 77 de Colonització de la Regió Fronterera amb Haití. Aquesta nova normativa declarava d'utilitat pública la colonització de la regió limítrof amb el país veí¹³⁸. La llei preveia la redacció i formulació d'un pla de colonització amb immigrants procedents d'Espanya, les Illes Canàries i les Illes Balears o bé hispanoamericans de raça blanca. El focus, per primera vegada en la història contemporània de la República Dominicana, es centrava obertament i d'una forma molt concreta en els originaris de la vella metròpoli. *"Frenar y limitar la avalancha haitiana, por un lado, y expandir la frontera agrícola, por otro, se convirtieron en estos años en algunas de las principales preocupaciones del gobierno horacista.¹³⁹"* L'esmentada llei proposava que els nouvinguts es concentrassin en punts determinats del territori creats expressament amb aquesta finalitat, les colònies agrícoles.

El 1925 i el 1926 es van crear les dues primeres colònies (*Santa Ana*, a Montecristi; i *Bonao Arriba*, al comú de Bonao) i van arribar al país diversos grups d'immigrants estrangers, la majoria espanyols, que van ser-hi assentats. Les colònies no només es van crear a la regió fronterera, sinó que també se'n van constituir en altres àrees incultes de l'interior del país, amb l'objectiu de donar suport al procés de vertebració territorial de la nació.

El govern d'Horacio Vásquez va demostrar el seu suport al pla endegat el 1924 amb l'aprovació, el 1927, de la Llei 670 de Colonització Agrícola. Aquesta especificava les característiques que havien de tenir les colònies agrícoles i els requisits, obligacions, drets i deures dels seus futurs colons. Una de les principals novetats que introduïa era la tutela i suport continuat de les autoritats als colons en el procés d'assentament i treball de la terra, i reintroduïa la possibilitat que aquests accedissin en tan sols 5 anys a la

¹³⁷ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹³⁸ *Capacidad de la República... op. cit.*, pg. 39-47.

¹³⁹ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

propietat de les terres que els havien estat cedides. La llei fixava que el govern dominicà havia de destinar RD\$ 250.000 a dur a terme el projecte.

El 1930, quan Trujillo va accedir al poder, existien un total de 9 colònies agrícoles, "*mal organizadas y de baja producción*"¹⁴⁰: Bonaño Arriba, Villa Vásquez, Capotillo, Hipólito Billini, Mariano Cestero, Trinitaria, Pedernales, Pedro Sánchez i Jamao. Cinc d'aquestes estaven ubicades a la frontera i 4 en altres indrets del país. En total, donaven allotjament a 909 colons, amb una població total de 3.611 habitants. Aquests eren dominicans, espanyols arribats els anys 1925 i 1926, i oriünds de Cuba i Puerto Rico, que es van sumar al projecte entre 1927 i 1929. Les colònies agrícoles, el 1930, ocupaven 316.065 *tareas* (20.000 hectàrees), de les quals estaven cultivades 20.597 *tareas* (1.300 hectàrees). La seva producció anual oscil·lava entre els RD\$200.000 i els RD\$300.000. Hi havia 628 habitatges, dels quals 429 pertanyien a propietaris particulars¹⁴¹.

Aquest primer esforç colonitzador de la República Dominicana va ser considerat un fracàs, a jutjar per les condicions econòmiques insatisfactòries dels assentaments i pel petit nombre de pobladors que hi vivien. Diversos factors van condicionar aquest fracàs:

- La inestabilitat de la política nacional.
- La fallida econòmica del govern, que va impedir que aquest pogués assumir l'ajuda econòmica necessària per als colonitzadors durant els seus primers passos.
- La manca d'una xarxa de comunicacions efectiva, que va condemnar a una situació d'aïllament a les colònies frontereres.
- La manca de previsió davant les limitacions ambientals de la zona on s'havien instal·lat les colònies, especialment la baixa pluviometria¹⁴².

2.3 La política de colonització agrícola del règim de Trujillo

Per raons diverses i en moments disperss, els sis col·lectius de refugiats i immigrants que van arribar a la República Dominicana van ser destinats total o majoritàriament a colònies agrícoles situades arreu del país, algunes de les quals a la frontera. Per aquest

¹⁴⁰ MORALES CASTILLO, A. *Proyecciones de una política agraria*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1950, p. 62.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 62-63.

¹⁴² AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

motiu, exposarem la política de colonització agrícola duta a terme per la dictadura de Trujillo.

L'agricultura era, al moment d'accedir al poder Rafael Leónidas Trujillo, la principal font de riquesa del país. Tot i això, es desenvolupava en unes condicions summament rudimentàries: l'agricultura de subsistència tenia un pes molt important entre la pagesia dominicana, hi havia una gran quantitat de terres incultes arreu del país i altres eren ermes per la falta de canals de rec, es registrava una carència d'instruments moderns de cultiu, faltaven tècnics especialistes en agronomia, hi havia una gran quantitat de pagesos pobres que no disposaven de terres, etc. Tot plegat fomentava l'èxode rural, que desembocava en la creació de barris marginals a les ciutats i poblacions grans del país, on els nouvinguts tampoc trobaven millors oportunitats laborals i seguien vivint en una situació de pobresa extrema.

Davant aquesta situació, la nova administració de Trujillo va endegar un Pla de Foment Agrícola amb els següents objectius¹⁴³:

- Assolir l'autosuficiència agrícola, amb vista a produir al país els articles més consumits a nivell nacional, per no haver-los d'importar.
- Aconseguir la producció d'excedents, exportables a l'estranger.
- Millorar la qualitat de la producció agrícola nacional, especialment dels productes d'exportació com el cafè, el cacau, el tabac, l'arròs, la canya de sucre, el cacahuet o els plàtans.
- Introduir nous cultius al país, com blat, hevea (cautxú), vinya, cotó, soja, alfals, kudzú, vainilla, maduixers o arbres fruiters.
- Estendre el regadiu mitjançant la construcció de canals de rec.
- Mecanitzar les explotacions agrícoles, per poder incrementar la producció i la qualitat del producte. Introducció al camp dominicà de l'arada, el tractor, el tiràs, la sembradora o la cultivadora.
- Oferir mesures de protecció a l'agricultor. Creació d'un servei de Sanitat Vegetal, per estudiar i controlar les plagues, promoció de mesures de protecció laboral i de formació a l'agricultor, creació d'escoles d'agricultura i creació del Banc de Crèdit Agrícola.

¹⁴³ MORALES CASTILLO, A. *op. cit.*, p. 21-26.

Com a peça important d'aquest Pla de Foment Agrícola, i "*como medida de incrementar la producción agrícola, de poner en explotación extensas zonas aptas y de poblar regiones poco pobladas, se ideó un sistema de colonización agraria*"¹⁴⁴. Diversos països llatinoamericans, com Brasil, Xile, Paraguai o Perú, també havien recorregut a aquest sistema com a tècnica per obrir noves fronteres, colonitzar àrees de baixa densitat de població i atreure immigrants¹⁴⁵.

La nova administració de Trujillo, en comptes d'abandonar el projecte de colonització agrícola endegat pel govern d'Horacio Vásquez, el va redissenyar a partir d'uns nous paràmetres. El 1934 es va aprovar la primera llei de colonització agrícola de la dictadura, que va ser revisada posteriorment el 1948 i el 1953¹⁴⁶. Els objectius del programa eren diversos:

- Lligar l'home a la terra, evitant l'indesitjable èxode rural cap a les ciutats, i inculcar-li l'hàbit de treball.
- Explotar la riquesa agrícola de les terres fins al moment despoblades i abandonades i fomentar el creixement demogràfic en aquests indrets, especialment a la zona de la frontera.
- Convertir, en poc temps, als agricultors pobres en petits propietaris.
- Permetre la regeneració dels delinqüents indultats en colònies especials¹⁴⁷.
- Formar pròspers agrupaments de població rural i disminuir la dispersió de la població en aquest medi¹⁴⁸.

Des de 1934 i fins al final de la dictadura trujillista, la colonització agrícola va viure una expansió sense precedents, que va ser possible gràcies a la prosperitat econòmica del país i alhora hi va contribuir de forma decisiva. Prenent nota dels errors del passat, l'administració dominicana va millorar dos factors clau per permetre l'expansió de les colònies agrícoles: l'increment i la millora de la xarxa de transports i la construcció de canals de rec¹⁴⁹.

¹⁴⁴ MORALES CASTILLO, A. *op. cit.*, p. 29.

¹⁴⁵ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ Algunes de les colònies agrícoles es van formar amb delinqüents penats i indultats a canvi de la seva instal·lació en aquests indrets juntament amb les seves famílies.

¹⁴⁸ MORALES CASTILLO, A. *op. cit.*, p. 62; MOTA M., FABIO A. *Un estadista de América. Obra socio-política de Trujillo (Filosofía - Historia - Estadística). 1930-1944*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1945, p. 221-224.

¹⁴⁹ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

El 1930, els terrenys més propicis per a l'agricultura, tant pel seu clima com per les facilitats d'accessibilitat (l'est del Cibao, la costa nord al voltant de Puerto Plata i les terres baixes del sud prop de Ciudad Trujillo), estaven ja ocupats. Per tant, la major part de sòl disponible per a la creació de colònies agrícoles es trobava a les regions amb baixa pluviometria de l'oest del Cibao, el Sud del país i la zona frontera, així com a les terres pobrament drenades del golf de Samaná i a les poc accessibles valls de la Cordillera Central. Segons Augelli, Doctor en Geografia per la Universitat de Harvard i antic director del Center for Latin American Studies de la Universitat de Kansas, el govern va fer un esforç important perquè les colònies agrícoles creades en aquests indrets prosperessin, que es va concretar en dos aspectes principals. En primer lloc, la construcció d'una important xarxa de carreteres. Augelli afirma que, al final de la dictadura, totes les colònies agrícoles es trobaven a prop d'una carretera que les comunicava amb algun nucli comercial d'importància, del qual no distaven en excés. A més a més, cap colònia estava a més de 8 hores en camió de Ciudad Trujillo. En segon lloc, la construcció de nombrosos canals de rec. El 1930 la superfície de regadiu era de 3.500 hectàrees. El 1959 era de 150.000 hectàrees i hi havia uns 95 canals de rec a tot el país. No totes les terres irrigades havien estat assignades a les colònies agrícoles, però a la majoria d'assentaments establerts en regions amb pluviometries escasses disposaven d'una part de les terres de regadiu¹⁵⁰.

La colonització agrícola es basava en les següents premisses. El govern oferia al colonitzador un lot de terres, una casa construïda amb fons públics, eines, llavors, animals de treball, i fins i tot l'aixovar domèstic; l'eximia de pagar impostos durant un temps i li proporcionava subsidis econòmics fins que aconseguís la seva primera collita. Depenent de l'aïllament de la colònia, el govern hi construïa una església, una escola elemental i hi disposava serveis mèdics bàsics.

A canvi, el govern es reserva la potestat de seleccionar els colons, supervisar de forma estreta cada una de les fases del desenvolupament agrícola i cancel·lar el contracte amb qualsevol dels colons que incomplís les normes. Els colons, en un període de 8 o 10 anys, si respectaven les clàusules dels contractes que havien firmat, podien esdevenir propietaris de la terra que els havia estat assignada.

¹⁵⁰ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

El contracte també establí que el colon havia d'ocupar i treballar personalment la terra, no podia vendre-la, llogar-la o dividir-la fins que n'adquirís els drets de propietat plens i que havia de plantar els cultius que el govern ordenés en el 90% de la seva superfície. A cada colònia hi havia un director assignat pel govern que garantia que es complissin aquestes condicions i donava consell als agricultors en aspectes tècnics. A més a més, s'ocupava de mantenir el contacte entre la colònia i les autoritats¹⁵¹.

L'expansió de les colònies agrícoles va ser molt destacable. El 1930, com hem dit, n'existien 9. Només 20 anys més tard, el 1950, ja n'hi havia 49, 16 de les quals a la regió fronterera (representaven el 30% de les colònies agrícoles) i 20 d'elles dotades de sistemes de rec (un 40% del total). Hi havia 12.563 colons i un total de 51.686 habitants, gairebé dominicans en la seva totalitat. Comprenien una àrea total de 1.367.080 *tarees* (86.000 hectàrees), de les quals estaven cultivades 711.119 *tarees* (44.000 hectàrees) i 655.961 (41.000 hectàrees) estaven disponibles per a noves sembres. En total, hi havia 10.913 habitatges, 1.256 propietat de l'Estat i 9.657 propietat de particulars¹⁵². El 1959 hi havia 67 colònies agrícoles, on vivien unes 100.000 persones i ocupaven unes 200.000 hectàrees de terreny¹⁵³.

Les colònies agrícoles existents a la República Dominicana es poden classificar segons l'origen ètnic dels seus colons i segons la seva situació. Pel que fa al primer paràmetre, l'origen dels colons, hi ha tres tipus de colònies agrícoles: les d'estrangers, les de dominicans i les mixtes. Les colònies d'estrangers van ser les menys comunes, tant perquè aquests van tendir a barrejar-se amb la població dominicana com perquè la immigració al país no va ser, finalment, de grans dimensions. Els immigrants i refugiats que les conformaven provenien d'Espanya, Hongria, Japó i diversos països centreeuropeus (Alemanya, Àustria, etc.). Les colònies mixtes eren aquelles formades per estrangers de diverses nacionalitats i dominicans. Finalment, les colònies de dominicans estaven formades per pobladors nacionals procedents de:

- Barriades pobres o suburbis de les ciutats, assentats a les colònies agrícoles
- Regions agrícoles superpoblades o amb sòls agrícoles esgotats.

¹⁵¹ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

¹⁵² MORALES CASTILLO, A. *op. cit.*, p. 67-68.

¹⁵³ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

- Camperols dominicans sense terra i antics residents a les ciutats que van veure en les colònies agrícoles una oportunitat d'adquirir terres i millorar la seva situació econòmica.

Pel que fa a la seva situació, es van instal·lar colònies agrícoles arreu del país, però van ser tractades de forma preferencial les ubicades a la regió fronterera. Constituïen la nineta dels ulls del programa de colonització agrícola del govern dominicà. Entre els avantatges per als colonitzadors que hi volguessin viure, hi havia el fet que la propietat plena de la terra s'adquiria al cap de 8 anys, en comptes de 10, i que la quantitat de terra concedida a cada colon era superior a la que s'entregava en les altres colònies. El govern també hi va potenciar especialment les obres públiques per atreure més població i emfatitzar les diferències amb Haití. Van ser poblades preferentment per dominicans, tot i que per llei estava previst que un 10% dels colons podien ser estrangers (i, de fet, hi van ser instal·lats alguns estrangers)¹⁵⁴.

Augelli considerava el 1962 que "*the Dominican experiment with the agricultural colony has been generally successful*"¹⁵⁵ ja que:

- Havia permès a camperols pobres adquirir terra i millorar la seva qualitat de vida.
- Havia fomentat l'ocupació d'extenses zones buides del país.
- Havia contribuït a l'increment general de la producció econòmica de la República Dominicana.
- Havia reforçat el poblament de la zona fronterera.
- Havia contribuït a eliminar les bosses de pobresa a la ciutat, enviant la gent dels suburbis al camp.
- Havia reduït el perill d'un èxode rural massiu en un país industrialment poc desenvolupat, com sí que estava succeint en altres països llatinoamericans.

Pel que fa a l'ús d'estrangers en el programa de colonització agrícola, Augelli opinava que "*with the exception of the Japanese, the foreign colony has been less successful than the national even though foreign groups have generally received more land, better housing, and other advantages. This appears to be due in part to poor methods of*

¹⁵⁴ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

¹⁵⁵ *Idem.*

selection.¹⁵⁶ En relació amb aquest aspecte, considerava que com que molts dels estrangers que hi havien estat destinats eren refugiats, la selecció havia estat impossible i la majoria desconeixien les feines agrícoles. No considerava estrany que la majoria, així que els hi va ser possible, marxessin a les ciutats, on trobaven feines més ben remunerades i d'acord als seus coneixements urbans. D'altra banda, entre els factors del fracàs de la colonització amb immigrants assenyalava que, mentre que l'estàndard de vida ofert a les colònies agrícoles per part del govern dominicà era bo per als estàndards generals del Carib, no era sempre atractiu per als europeus¹⁵⁷.

2.4 La política de dominicanització fronterera

Hem vist com les colònies agrícoles situades a la zona fronterera van ser tractades de forma preferencial pel govern dominicà. Això és així perquè eren una part fonamental del programa de dominicanització fronterera endegat per la dictadura de Rafael Leónidas Trujillo Molina.

La frontera entre la República Dominicana i Haití era una de les més inestables de tot Amèrica Llatina a principis de la dècada de 1930. Una de les principals obsessions del dictador dominicà, des del seu ascens al poder, va ser establir d'una línia divisòria clara entre els dos països per evitar a tota costa la penetració d'haitians en territori dominicà, així com la difusió de les seves tradicions i cultura en sòl nacional. La immigració haitiana era rebutjada totalment per les autoritats dominicanes, ja que es considerava que estava formada per indesitjables: "*De raza netamente africana, no puede representar para nosotros incentivo étnico ninguno, (...) es (...) una carga, no cuenta con poder adquisitivo y por tanto no puede constituir un factor apreciable en nuestra economía. Hombre mal alimentado y peor vestido, es débil, (...) vive inficionado de vicios numerosos y capitales y necesariamente tarado por enfermedades y deficiencias fisiológicas endémicas en los bajos fondos de aquella sociedad*".¹⁵⁸ Per tal de frenar el flux migratori i d'eliminar de l'interior del territori nacional els costums haitians, àmpliament estesos en moltes de les zones frontereres degut a l'elevat nombre de

¹⁵⁶ AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization... *op. cit.*, p. 15-27.

¹⁵⁷ *Idem*.

¹⁵⁸ *La frontera de la República Dominicana con Haití*. Ciudad Trujillo: Editorial La Nación, 1946, p. 80. Del discurs pronunciat per Manuel Arturo Peña Batlle el 16 de novembre de 1942 a la localitat fronterera d'Elías Piña. Peña Batlle és considerat un dels principals ideòlegs de la política de dominicanització fronterera.

pobladors d'aquella nacionalitat que hi residien, va fomentar l'anomenat programa de dominicanització fronterera.

Aquest va anar precedit de les negociacions entre els dos països per tal de delimitar sobre un mapa i sobre el terreny els seus límits nacionals. El 21 de gener de 1929 el president de la República Dominicana, Horacio Vásquez, i el d'Haití, Luis Bornó, van firmar el Tractat Fronterer, que va fixar la frontera entre els dos països. Tot i això, a l'hora de delimitar-la sobre el terreny van sorgir problemes i complicacions.

El 18 d'octubre de 1933, els presidents dels dos països, en aquells moments Rafael Leónidas Trujillo i Stenio Vincent, es van entrevistar a les localitats frontereres de Dajabón (República Dominicana) i Ouanaminthe (Haití). Els dos governs van mostrar la seva bona predisposició per solucionar d'una vegada per totes el litigi fronterer. Allí van acordar constituir una comissió de polítics i tècnics de prestigi de les dues nacionalitats per aconseguir-ho.

L'acord, efectivament, va arribar el 9 de març de 1936, quan es va firmar a la capital d'Haití, Port-au-Prince, el Protocol de Revisió del Tractat de 1929. L'Intercanvi de Ratificacions, que feia entrar en vigor l'acord, es va produir a Ciudad Trujillo, la capital dominicana, el 14 d'abril de 1936. La frontera entre Haití i la República Dominicana va quedar perfectament delimitada. El tram més disputat, entre les localitats de Bánica i Restauración, es va solucionar amb l'acord de construir una carretera internacional de 47 km, que actuaria com a separació física entre els dos països¹⁵⁹.

Aquests acords no van aconseguir frenar la immigració il·legal haitiana cap a territori dominicà. Haití era un país superpoblat amb recursos naturals insuficients per a la supervivència de tots els seus habitants. Així doncs, els haitians, malgrat els controls i nous límits fronterers, seguien traspasant a territori dominicà de forma rutinària, seguint les rutes tradicionals de penetració utilitzades durant generacions.

El programa de dominicanització fronterera anava més enllà de l'establiment d'una frontera sòlida entre els dos països:

"El Generalísimo Trujillo comprendió que el trazado matemático de una línea fronteriza no resolvía sino uno solo, el más simple, de nuestros problemas de vecindad; comprendió que tal determinación del trazado de la línea no significa

¹⁵⁹ *La frontera de la... op. cit.*, p. 67 i ss.

otra cosa que el comienzo de una larga y espinosa obra de construcción social en la frontera (...) ¹⁶⁰".

Pretenia nacionalitzar de forma intensiva la zona, per tal de destruir-hi completament qualsevol influència haitiana, forjar un fort sentiment d'identitat nacional entre els seus habitants i integrar les poblacions que en formaven part a l'economia nacional i a l'estructura política i social del país. En paraules de José Antonio Osorio Lizarazo, un dels homes de confiança del dictador, el programa de dominicanització fronterera era un

"plan de acción que constituyera un afianzamiento de la paz y de la seguridad, formando, en lugar de grandes fortalezas militares, incorruptibles baluartes espirituales. (...) No era, sencillamente, guardar la frontera con ametralladoras y con un ejército permanente cuyo costo sobrepasaría las posibilidades económicas del país, porque esa sería una solución de carácter inmediato que dejaría latente el problema. El plan consistía en crear y afianzar un sentimiento nacional arraigado. ¹⁶¹"

Per tal d'aconseguir aquests objectius, Trujillo va dur a terme diverses accions en els més de trenta anys que va durar la seva dictadura. John P. Augelli ha estudiat i sistematitzat els mètodes emprats pel govern per nacionalitzar la zona fronterera¹⁶². El primer de tots ells va ser l'expulsió, normalment a la força, de milers d'haitians que vivien en territori dominicà. Aquesta expulsió es va realitzar el 1937, acompanyada d'una brutal matança que ja hem analitzat, i durant els anys posteriors. D'altra banda, es va prohibir la immigració d'haitians a la República Dominicana, excepte la d'aquells treballadors temporers que eren necessaris per a la campanya de la canya de sucre. Es va aconseguir neutralitzar la penetració d'haitians al país a través d'un estricte control policial a la frontera i amb la imposició de polítiques immigratòries que descoratjaven l'entrada legal d'aquests ciutadans al país.

La política de dominicanització fronterera va significar la imposició d'una intensa campanya religiosa i educativa a la població de la regió. Amb la cooperació del Vaticà, es van enviar missioners a la frontera per reestablir el culte catòlic, que era vist com un dels símbols d'identitat del dominicanisme, i eradicar els ritus del vudú, propi dels

¹⁶⁰ *La frontera de la... op. cit.*, p. 80.

¹⁶¹ OSORIO LIZARAZO, J.A. *La isla iluminada*. Santiago de los Caballeros: Editorial el Diario, 1947, p. 134.

¹⁶² AUGELLI, JOHN P. "Nationalization of... *op. cit.*", p. 19-35.

haitians. El govern va construir a la zona desenes d'esglésies i capelles amb fons públics. Segons Augelli, "*The churches served not only as centers of Catholic indoctrination but also as propaganda bases for Dominican nationalism.*"¹⁶³ Tot i això, "*The classroom became an even more important instrument of Dominicanization than the church.*"¹⁶⁴ Entre 1936 i 1960, les escoles a la zona fronterera van passar de 70 a més de 250. La llei d'educació obligatòria es feia complir de forma estricta a les províncies frontereres, per a les quals s'escollia amb gran atenció el professorat que hi seria destinat. El govern regalava als estudiants de la zona llibres i roba, a més a més d'oferir-los dinar gratuïtament durant la jornada escolar. Per tal de dur a terme el projecte de nacionalització, el govern va posar l'èmfasi en l'absoluta uniformitat dels continguts que s'ensenyaven en aquests centres educatius i controlava de forma rígida el currículum escolar. Les assignatures amb més pes eren l'estudi de la llengua espanyola i dels temes patriòtics i d'història nacional.

Paral·lelament a l'educació obligatòria, es va desenvolupar un programa d'educació per a adults. Segons la propaganda oficial del règim volia eliminar les altes taxes d'analfabetisme entre la població dominicana, però de fet perseguia l'eliminació de qualsevol influència haitiana entre els habitants de la frontera i el foment d'un fort sentiment nacionalista dominicà entre la població. Per a tal fi, Trujillo va destinar a la frontera un cos selecte d'Agents Culturals, va enviar-hi de forma gratuïta els principals diaris que es publicaven a la capital i va promoure-hi la celebració de recitals de companyies de la Universitat de Santo Domingo, l'Escola Nacional de Belles Arts i altres organismes culturals. A més a més, en aquest intent d'integrar la regió als ritmes socials i polítics dominicans, va organitzar grans mítings i manifestacions polítiques en diverses poblacions frontereres.

El dictador també es va valer del paisatge per delimitar clarament la frontera entre Haití i la República Dominicana, fent grans esforços perquè visualment s'apreciessin les diferències entre el territori haitià i el dominicà. La dictadura va invertir milions de dòlars en erigir construccions públiques a la part dominicana, com ara hospitals, escoles, edificis oficials, casernes militars, etc., construïdes amb formigó i seguint un estil arquitectònic hispànic. També va ordenar la destrucció de les cases construïdes en l'estil típic haitià i la seva substitució per habitatges elaborats amb els materials típics

¹⁶³ AUGELLI, JOHN P. "Nationalization of... *op. cit.*, p. 19-35.

¹⁶⁴ *Idem.*

dominicans. Finalment, també va potenciar l'agrupament de la població en viles i petites ciutats, enfront de la tendència haitiana a l'habitatge dispers.

Un dels aspectes fonamentals de la política de dominicanització fronterera va ser la construcció d'una important xarxa de carreteres que connectaven la zona fronterera amb els nuclis dominicans més importants, com la regió del Cibao i la plana costera del sud, on hi ha la capital. D'aquesta manera es pretenia trencar amb el tradicional aïllament de les localitats frontereres, que les abocava a relacionar-se comercialment i socialment amb Haití. S'intentà que tots els assentaments de la regió estiguessin a poques hores en cotxe de Ciudad Trujillo.

D'altra banda, es va dur a terme una política poblacionista a la regió. S'intentà incrementar la població de la zona fronterera i, alhora, accelerar el seu desenvolupament econòmic. El mecanisme més important per aconseguir-ho va ser la colonització agrícola, a la qual ja hem fet referència anteriorment. Al principi, la població destinada a aquest tipus d'assentaments va ser de militars i ciutadans penats i indultats juntament amb les seves famílies. Posteriorment, es va ampliar l'espectre dels pobladors de les colònies agrícoles. Les colònies es van situar estratègicament a les rutes tradicionals d'invasió des d'Haití, bloquejant-les. A més a més, com també hem vist, es va dur a terme un programa de construcció de canals de rec, que va permetre que la regió es transformés en una zona d'agricultura més intensiva.

Finalment, el programa de dominicanització fronterera es va concretar també en aspectes administratius. Es va reduir la mida de les províncies dominicanes frontereres amb Haití i se'n van crear de noves, amb l'objectiu d'incrementar la seva eficiència administrativa. Les seves capitals es van situar a la mateixa línia divisòria amb Haití. Els noms d'aquestes noves províncies eren molt patriòtics, com Libertador, Independencia, Benefactor o San Rafael. D'altra banda, es va militaritzar la regió. Totes les poblacions i colònies agrícoles tenien una guarnició militar i els governadors militars tenien una gran autoritat a les províncies frontereres.

Augelli valorava com un èxit la política de dominicanització fronterera pel fet que, de forma temporal i mentre va durar el règim, va assolir els objectius que s'havia marcat: *"Trujillo's policy had transformed the frontier into a showcase of Dominican progress and national identity that none could mistake for the Haitian patterns across the*

*border.*¹⁶⁵ Tot i això, l'exaltació d'un nacionalisme recalcitrant i racista no va rebaixar la tensió política a la regió, tot el contrari. D'altra banda, després de la mort de Trujillo, es van suprimir els incentius i la inversió a la zona frontera, produint-se de nou el seu despoblament i la seva degradació, a més a més de restablir-se de nou els fluxos de penetració de població haitiana en territori dominicà. Augelli, concloïa el seu estudi afirmant que:

*"when there is a substantial difference in population pressure and living standards between two adjoining countries, it is all but impossible to block the flow of legal and illegal migrants from the higher population pressure to the lower. (...) no frontier can be made completely impermeable to the penetration of people driven by poverty and hunger. Nor is large-scale expulsion of aliens the answer. (...) perhaps, the most effective approach to ease frontier tensions is through cooperative rather than adverse relationships between national governments. Cooperative ventures (...) and other joint programs that will benefit people on both sides of the border may ultimately cost less and achieve more than nationalization."*¹⁶⁶

2.5 Les polítiques migratòries del règim

Tant en el projecte de colonització agrícola del país com en el de nacionalització de les regions frontereres van participar-hi els contingents d'immigrants que van arribar al país al llarg dels 31 anys que va durar la dictadura. De fet, el règim de Rafael Leónidas Trujillo Molina va fomentar amb diferent intensitat l'arribada de població immigrant, sobretot blanca, primer aprofitant l'avinentsa dels refugiats i, més endavant, a partir de 1955, impulsant un suposat Pla Immigratori a gran escala, del qual van formar part els llauradors espanyols, els japonesos i els hongaresos.

De fet, com ja hem vist, el programa de colonització agrícola promogut des de principis del segle XX per les diferents administracions dominicanes va intentar atreure immigrants al país, tot i que amb pèssims resultats. El 1932, el nou règim de Trujillo analitzava les causes d'aquest fracàs. L'atribuïa principalment a la dificultat d'aclimatació dels immigrants, al seu desconeixement dels cultius tropicals i a la manca de preparació i experiència en les labors del camp dels qui havien vingut com a

¹⁶⁵ AUGELLI, JOHN P. "Nationalization of... *op. cit.*, p. 19-35.

¹⁶⁶ *Idem.*

colonitzadors. Veient aquesta situació, la dictadura va decidir inicialment descartar la possibilitat d'utilitzar immigrants per bastir el pla de colonització agrícola que ja estava endegant:

"la idea inicial del programa de colonización en la República utilizando el plan de favorecer la inmigración extranjera (...) fue desechada por nosotros desde un principio y esto, no tan solo por que las condiciones económicas del país no permiten hacer frente a los gastos que ello collevaba, sino por considerarlo ajeno a nuestra verdaderas necesidades y hasta contraproducente en una gran mayoría de casos. (...)

[Per aquest motiu, el govern obrarà] desechando la idea de las inmigraciones en masa o en grupos considerables y favoreciendo la inmigración particular de agricultores previamente recomendados por los Cónsules dominicanos de los países de origen. (...)

Consideramos prematuro todavía enfrentar con urgencia el problema de la colonización agrícola de nuestras tierras utilizando masas de inmigrantes extranjeros. Nuestro territorio, si bien extenso para el número de nuestros habitantes, no constituye una extensión tal que sea imposible de poner en producción mediante el propio esfuerzo ayudado por la espontánea inmigración pudiente a que hemos hecho alusión.

Además, es un deber elemental que, antes de recurrir a la inmigración extranjera, demos preferencia al elemento trabajador nativo.¹⁶⁷"

El Secretari d'Estat d'Agricultura i Comerç, César Tolentino, exposava que el 1933, un any més tard, havien complert de forma estricta el criteri fixat anteriorment: durant aquell any havien acceptat, entre una multitud de sol·licituds, alguns agricultors de nacionalitat alemanya i altres de nacionalitat nord-americana, instal·lats a la colònia agrícola de Jamao. El pla es complia de forma inflexible: donar les majors facilitats als immigrants de raça blanca, agricultors i amb mitjans per sostenir-se. Tot i ser un

¹⁶⁷ *Memoria que al Honorable Presidente de la República, General Rafael L. Trujillo Molina, presenta el Sr. César Tolentino, Secretario de Estado de Agricultura y Comercio, relativa a las labores realizadas en el Departamento a su cargo durante el año 1932.* Santo Domingo: La Nación, 1934, p. 14-15.

procediment lent, el Secretari d'Estat opinava que garantia l'èxit en la colonització agrícola amb elements estrangers desitjables¹⁶⁸.

Malgrat els anteriors discursos, aquesta nova política restrictiva pel que fa a l'entrada d'estrangers al país es va veure fortament condicionada per la profunda crisi econòmica que va patir la República Dominicana com a conseqüència del crack del 1929. Com la majoria de països llatinoamericans, el govern dominicà, durant la dècada de 1930, va prendre mesures destinades a controlar la immigració i afavorir l'accés als llocs de treball als naturals del país. Entre les més destacades, hi havia la Llei 597 de 1933, que obligava a totes les empreses radicades al país a ocupar, com a màxim, un 30% de treballadors amb nacionalitat estrangera. Així, s'obligava a contractar un percentatge mínim del 70% de dominicans en tots els negocis.

Aquest punt de vista del govern dominicà va canviar de forma radical davant les noves circumstàncies nacionals i internacionals. El setembre de 1937, abans de la celebració de la Conferència d'Evian, en la qual el país es va oferir a acollir 100.000 immigrants jueus, el Director General d'Estadística, Vicente Tolentino Rojas, elevava un informe al President de la República sobre la qüestió immigratòria¹⁶⁹. En aquest afirmava que en aquells moments era necessari l'establiment d'immigrants a la República Dominicana, per solucionar alguns dels problemes demogràfics i agronòmics que enfrontava el país:

- Per pal·liar el despoblament de bastes regions que restaven inexplorades i improductives, ja que la República Dominicana no disposava de capitals i tècnica per compensar aquesta falta de població sense recórrer a la immigració.
- Per promoure la generalització d'una agricultura intensiva i més productiva, amb la importació de noves tècniques de conreu que superessin l'agricultura de subsistència que es practicava al país.
- Per potenciar un millorament racial de la població dominicana i contrarestar el gran volum d'immigració negra al país.

¹⁶⁸ *Memoria que al Honorable Presidente de la República, Generalísimo Rafael L. Trujillo Molina, presenta el Sr. César Tolentino, Secretario de Estado de Agricultura y Comercio, relativa a las labores realizadas en el Departamento a su cargo durante el año 1933.* Santo Domingo: La Nación, 1934, p. 15.

¹⁶⁹ TOLENTINO ROJAS, V. "Informe del Director General de Estadística, Vicente Tolentino R., al Honorable señor Presidente de la República Dominicana que precedió al ofrecimiento de éste en la Conferencia de Evian, Francia, de recibir hasta 100.000 europeos refugiados en territorio dominicano. Ciudad Trujillo, 22 de setembre de 1937" a *Capacidad de la República... op. cit.*, p. 39-47. Totes les cites textuais corresponen, d'ara en endavant i fins la propera nota que no especifiqui el contrari, a aquest informe.

Tolentino afirmava que:

"Nunca como ahora ha sido tan oportuno disponer y desarrollar una política inmigratoria, porque si se saben escoger, de manera que nos sean afines y se gradúa su entrada al país y su reparto, a fin de que no formen núcleos independientes, los inmigrantes vendrán a ayudar en la explotación de nuestras riquezas, sin que desvíen nuestras sanas costumbres ni disloquen la ideología nacional."

Segons el Director General d'Estadística, els immigrants que fossin seleccionats per poblar la República Dominicana havien de ser blancs, joves i agricultors. Pel que fa al seu origen racial, *"La cuestión de la mejoración racial de nuestra población por cruce o por establecimiento de blancos, es asunto que urge emprender."* Proposava que fossin joves perquè estiguessin encara en edat fèrtil: els homes haurien de tenir com a màxim 35 anys i 30 les dones. Pel que fa a la condició d'agricultors, aquesta era requerida per tal que la seva arribada al país suposés un benefici per a l'economia nacional: amb el seu treball explotarien les riqueses naturals del país, estendrien entre els habitants nacionals els coneixements moderns d'agricultura generalitzats als seus països d'origen i no prenen oportunitats laborals als dominicans, ja que per a l'exercici de l'agricultura hi havia terreny de sobres a la República Dominicana per a tots aquells que volguessin dedicar-s'hi.

Tolentino anava més enllà i proposava dos orígens prioritaris per als immigrants, per raó que les condicions naturals dels països assenyalats (clima i terres) eren molt similars a les de la República Dominicana. En primer lloc, apostava perquè els immigrants que arribessin al país fossin oriünds de les illes espanyoles, italianes o franceses. Parlaven idiomes iguals o molt afins al que s'emprava al país i tenien creences religioses i costums similars als dominicans. En el seu defecte, si s'escollien espanyols, italians i francesos procedents del continent, proposava que s'establissin als altiplans i valls a gran alçada de la Cordillera Central, com la de Constanza, amb climes similars al del seu país d'origen i terres aptes per a cultius propis de zones temperades (raïm, pomes, préssecs, nous, avellanes, oliveres, ...). En segon lloc, creia que un altre grup d'immigrants que s'adaptaria perfectament a la República Dominicana eren agricultors porto-riquenys de raça blanca. Constituïen un poble molt similar al dominicà en tots els aspectes i disposaven d'una agricultura més avançada que la nacional.

L'informe de Tolentino exposava que la República Dominicana estava preparada per absorbir fins a 500.000 immigrants. De totes maneres, deixava clar que "*esta inmigración no podría entrar de golpe ni en corto período de tiempo porque su acomodación sería imposible, dado nuestros escasos recursos, amén de otros inconvenientes*". Proposava que la seva arribada es repartís en 20 anys, el que implicaria l'entrada de 25.000 immigrants cada any o, el que és el mateix, unes 5.000 famílies anuals. Proposava que la primera remesa s'instal·lés a les colònies agrícoles de l'Estat, que segons el Director d'Estadística tenien capacitat per absorbir el volum corresponent al primer any d'aquest programa.

Les conclusions i propostes d'aquest informe entroncaven amb les tradicionals polítiques migratòries dominicanes des del temps de la constitució de l'Estat-nació, el 1844. Des de llavors i fins 1955, "*los objetivos de la política de promoción de la inmigración eran la búsqueda de población blanca orientada al incremento de la población y a la colonización agrícola.*"¹⁷⁰

En aquest context, el 1939, el govern dominicà va promulgar una nova Llei d'Immigració i el Reglament 279 que la desenvolupava. Posava les bases per a l'arribada i l'establiment a la República Dominicana d'immigrants europeus, alhora que perfeccionava els sistemes de control dels fluxos migratoris procedents d'altres nacions antillanes¹⁷¹.

El 1940, abans que es signés el contracte per a l'establiment de colons jueus a Sosúa, el govern va encarregar un nou informe sobre la qüestió de la immigració al país. Aquesta vegada el va elaborar l'exiliat català Eduard Barba, que treballava a la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹⁷². Afirmava de nou que la immigració seria beneficiosa per a la República Dominicana, tot i que rebaixava la xifra de persones que el país podria acollir fins a unes 315.000. Arribarien en un període de 20 terminis (que podien coincidir, o no, amb anys). Igual que en el cas de l'informe de Tolentino, proposava que l'absorció dels immigrants es fes de forma gradual. A diferència del Director General d'Estadística, no recomana dividir el total d'immigrants admissibles per 20 i cada any establir el mateix

¹⁷⁰ BÁEZ EVERTSZ, C. J. *Dominicanos en España, españoles en Santo Domingo*. Santo Domingo: Editora Universitaria - UASD, 2001, p. 85.

¹⁷¹ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹⁷² BARBA, E. "Informe sobre la receptividad inmigratoria de la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 1940." a *Capacidad de la República...* *op. cit.*, p. 49-93. Totes les cites textuais corresponen, d'ara en endavant i fins la propera nota que no especifiqui el contrari, a aquest informe.

nombre d'entrades. En canvi, creia millor establir unes quòtes graduals i progressivament creixents:

"Con ello logramos que el país se pueda preparar evolutivamente para recibirlos; con ello creamos unas experiencias progresivas que permitan cada año introducir las rectificaciones que se juzguen necesarias en vista de los resultados del año anterior; con ello el plan general se puede ir perfilando y adaptando a las realidades, tanto en el interior como en el exterior. Creemos, además, que durante los primeros años, en que falta la experiencia y en que se dispone de medios económicos limitados, es conveniente que la cifra o cupo que se fije sea lo más bajo posible."

Pel que fa al perfil dels immigrants, Barba proposava a l'informe que el 80% fossin agricultors i el 20% restant tingués altres professions relacionades amb la construcció, la indústria agroalimentària o tèxtil, a més a més d'alguns professionals liberals. Pel que fa al seu perfil etnogràfic, Barba es remetia a les conclusions de l'estudi de Tolentino.

L'arribada de refugiats jueus i espanyols va suposar per al país un veritable problema, més que un incentiu a la seva economia. Els jueus van ser establerts a la colònia de Sosúa, a la costa nord del país, i els espanyols, com veurem, obligats en una gran proporció a habitar en colònies agrícoles en diverses regions del país, ja que a les ciutats la majoria no podien trobar feina i es veien obligats a viure de la caritat i les ajudes que els proporcionaven els organismes d'ajuda als refugiats.

Davant aquest estrepitós fracàs, i la insistència (com a mínim propositiva) del govern dominicà per donar acollida a més refugiats, la Brookings Institution va elaborar el 1942 un informe titulat *Refugee Settlement in the Dominican Republic*¹⁷³. Aquest analitzava la capacitat de la República Dominicana per acollir refugiats. Després de resseguir les característiques socials, polítiques i econòmiques del país i analitzar l'arribada i assentament de refugiats des de 1939 i fins al moment de fer l'estudi, conclouïa que el país no podia donar acollida en condicions favorables a més de 5.000

¹⁷³ *Refugee Settlement in... op. cit.*

immigrants¹⁷⁴. Evidentment l'informe va despertar la ira dels governants dominicans, que demogrògicament van titllar-lo d'esbiaixat i ple de mentides i errors flagrants¹⁷⁵.

L'arribada de refugiats es va paralitzar i no va ser fins al bienni 1955-1957 que es va reprendre un flux immigratori digne de menció. Aquest es va gestar i encetar amb l'arribada de més de 4.000 agricultors espanyols, i va anar seguit de l'arribada de camperols nipons i refugiats hongaresos. Els nous esforços colonitzadors van sorgir en el moment de màxim esplendor econòmic i polític de la dictadura trujillista (el pinacle del poder, segons Crassweller, biògraf de Trujillo): es celebraven els 25 anys de l'Era de Trujillo (1955), motiu pel qual el règim va organitzar, entre d'altres, un esdeveniment summament fastuós, en el qual va invertir una suma de diners escandalosa: la Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre (1956). Romero Valiente opina que

*"el deseo de mantener vivo el proceso de dominicanización en la región fronteriza y la necesidad de poner en valor nuevas tierras con objeto de asegurar la autosuficiencia alimentaria del país, máxime en un momento de plena expansión demográfica, fueron probablemente las razones que movieron a Trujillo a promover la afluencia de agricultores extranjeros."*¹⁷⁶

La materialització dels projectes immigratoris va coincidir amb l'inici inexorable del declivi econòmic i polític del règim. Aquest factor, tot i que no va ser l'únic, segur que d'alguna manera també va condicionar el fracàs, novament, de les polítiques de colonització agrícola.

3. LA FORMACIÓ D'UNA COLÒNIA ESPANYOLA A LA REPÚBLICA DOMINICANA ABANS DE 1939

La migració d'espanyols a la República Dominicana fins a l'inici de la dictadura de Trujillo no va ser, quantitativament parlant, molt rellevant. L'arribada d'espanyols al país antillà s'havia produït sempre en forma de petit degoteig, a excepció de determinats períodes històrics, en els quals es registraren altes taxes d'immigració procedent de la metròpoli, com van ser els primers anys de la colonització del Nou Món i l'etapa de l'Annexió a Espanya (1860-1865). Durant la dictadura trujillista, aquesta tendència es va

¹⁷⁴ *Refugee Settlement.. op. cit.*, p. 327.

¹⁷⁵ Van intentar rebatre les conclusions de l'informe de la Brookings amb la publicació de l'obra *Capacidad de la República... op. cit.*,

¹⁷⁶ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

mantenir, tot i que es van produir dos grans pics d'arribada d'immigrants espanyols al país: el bienni 1939-1940, amb la recepció dels exiliats republicans i, finalment, els anys 1955-56, amb l'arribada dels colons agrícoles.

Malgrat el seu escàs pes quantitatiu, la colònia espanyola a la República Dominicana tenia, des de finals del segle XIX, una forta importància qualitativa dins de l'estructura econòmica del país, a més a més de ser una de les més arraigades i de llarga tradició. Fa vint anys, el 1995, aquesta importància es mantenia intacta: "*los españoles, incluidos tanto los componentes de la colonia tradicional como los llegados recientemente, aportaban con sus transacciones económicas diversas entre el 10 y el 15% del total del P.I.B. de la República Dominicana.*"¹⁷⁷ La participació espanyola era i és especialment rellevant en el sector terciari, sobretot en el comerç, on la vella colònia controla les grans superfícies i el ram tèxtil, així com en el turisme, àmbit en el qual destaca la presència de grans cadenes hoteleres espanyoles.

Malauradament, l'intercanvi de contingents humans entre Espanya i la República Dominicana durant l'època contemporània ha suscitat un interès molt escàs entre la comunitat científica, especialment l'espanyola, més preocupada per les migracions a l'Argentina, l'Uruguai o Brasil. En l'àmbit de les Antilles, Cuba i Puerto Rico han capitalitzat les investigacions dels científics dedicats als moviments migratoris. Tot i això, cal mencionar un estudi de referència, sense el qual probablement hauria estat impossible bastir aquest subapartat. Es tracta de la tesi doctoral de Juan Manuel Romero Valiente, titulada *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*, en la qual s'analitzen de forma bastant minuciosa i des d'una perspectiva geogràfica els intercanvis de població entre Espanya i la República Dominicana i la formació de colònies d'aquests nacionals en els dos països implicats.

3.1. L'arribada d'espanyols a la República Dominicana fins a l'època contemporània

Des de que el 1492 Cristòfor Colom va arribar al Nou Món, la població aborigen de l'illa de l'Espanyola va disminuir de forma progressiva a mesura que entrava en contacte amb els colonitzadors castellans. Durant les primeres dècades del segle XVI aquestes pèrdues demogràfiques van ser parcialment compensades amb l'arribada de

¹⁷⁷ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

peninsulars, atrets per les riqueses naturals de l'illa i l'abundància de terres i mà d'obra sense explotar.

Els castellans, que havien tocat terra al nord de l'illa, es van anar expandint cap al sud, creant fortificacions i assentaments com els de La Isabela (1494), Santiago de los Caballeros (1495) i Nova Isabela o Santo Domingo (1495 o 1497). Aquesta ciutat va esdevenir la capital polític-administrativa de l'illa i el centre neuràlgic de les tasques de descobriment i conquesta d'Amèrica. El 1516, la població d'origen peninsular a l'Espanyola s'estimava en uns 715 veïns (unes 4.000 persones).

Entre els primers colonitzadors espanyols de l'illa predominaven els andalusos, especialment els originaris de la ciutat de Sevilla. Entre 1493 i 1518 el 40% dels emigrants andalusos es dirigien a l'illa de l'Espanyola, incrementant aquest percentatge al llarg del segle XVI (el 55% dels andalusos que emigraren entre 1560 i 1579 ho van fer a l'Espanyola). Els canaris també van tenir un paper important en la colonització de l'Espanyola, tot i que és més difícil conèixer-ne la xifra exacta, doncs passaven a les Índies aprofitant l'escala de la flota a l'arxipèlag sense haver tramitat a Sevilla el permís oficial.

Tot i això, al llarg del segle XVI, el nombre d'espanyols que es dirigien a l'Espanyola va anar disminuint de forma progressiva. La colonització de noves terres al continent que oferien perspectives d'enriquiment interessants (Mèxic i Perú, sobretot), l'esgotament de les mines d'or de l'illa i la concentració de les riqueses existents en poques mans van reduir l'interès per l'Espanyola per part dels immigrants castellans, que van començar-la a utilitzar només com a lloc de pas en la seva aventura americana. El 1546, s'estimava en uns 5.000 els habitants d'origen europeu, mentre que la població d'origen africà era d'aproximadament unes 12.000 persones. En aquesta mateixa data, la població indígena hauria estat reduïda al mínim, al voltant d'un 150-200 persones.

El deteriorament econòmic de l'illa, patent sobretot des de la caiguda de la indústria sucrera durant l'últim terç del segle XVI, va provocar una estabilització i fins i tot un descens demogràfic que es va a mantenir al llarg del segle XVII i no va remetre fins ben entrat el segle XVIII.

Entre les causes del declivi hem de mencionar l'establiment de la Carrera d'Índies, que va limitar el comerç de l'illa de l'Espanyola amb la Península Ibèrica a tres navilis

anuals i a un únic port, el de Santo Domingo. Això posava fi a les possibilitats d'intercanvis comercials des d'altres ciutats portuàries insulars, obligades a embarcar les seves mercaderies a través de la capital. Els habitants de les ciutats perjudicades per aquesta nova legislació van començar a desenvolupar un contraban molt intens amb francesos, portuguesos, anglesos i flamencs, aviat detectat per la Corona. Per tal de posar-hi fre, el 1603 les autoritats peninsulars van decretar la devastació de tota la zona occidental de l'Espanyola: la destrucció de les ciutats allà situades (Bayahá, La Yaguana, Montecristi i Puerto Plata) i el trasllat de la seva població a la regió oriental. La destrucció d'aquests nuclis de població, que va tenir lloc entre 1605 i 1606, va contribuir de forma decisiva al declivi de la dominació espanyola sobre l'illa.

El territori abandonat va ser ocupat de forma progressiva pels francesos, que van passar a controlar la part occidental de l'illa. Allí hi van fundar la colònia de *Saint Domingue*, que va destacar per la seva economia puixant. Els francesos, necessitats de més terres per ampliar les seves hisendes o crear-ne de noves, no van dubtar en envair sòl espanyol, ampliant dia rere dia les seves fronteres. El 1777 el Tractat d'Aranjuez va fixar la línia divisòria entre la part francesa i la part espanyola de l'illa.

Abans de la firma d'aquest tractat, a partir del darrer quart del segle XVII, la Corona espanyola va intentar aturar la penetració francesa poblant la zona fronterera amb emigrants espanyols, concretament canaris. L'emigració d'insulars era desitjable en virtut de la seva laboriositat, coneixements agrícoles i adaptació al clima càlid. A més a més, les Illes Canàries eren un focus de problemes per al govern peninsular, per l'extrema pobresa en la qual vivien els seus habitants. L'emigració a Santo Domingo seria una vàlvula d'escapament per a solucionar aquesta situació.

D'una banda, es va concedir permís a les embarcacions canàries per navegar cap a Amèrica transportant els productes de les seves terres, amb la condició que per cada 100 tones de càrrega es traslladessin al Nou Món 5 famílies canàries. Aquest sistema era conegut com el tribut de sang. No sempre es complia, doncs habitualment els comerciants canaris van recórrer al pagament d'una taxa per cada família que suposadament haurien d'haver embarcat.

De l'altra, la corona espanyola va organitzar diverses expedicions per traslladar emigrants canaris a l'Espanyola. La primera, el 1648, va transportar unes 100 famílies (543 persones), que van fundar la vila de San Carlos de Tenerife a les afores de la ciutat

de Santo Domingo. La situació de precarietat en què sobreviuen els canaris a l'illa retardà l'arribada de nous grups, que no es produí fins 1698. A partir d'aquesta data i fins a 1764 van arribar a l'Espanyola uns 3.000 canaris, més de la meitat després de 1750. Van fundar i repoblar diverses ciutats, situades sobretot a les zones frontereres: Bánica, San Juan de la Maguana, Hinchá, Puerto Plata, Montecristi, Dajabón, San Miguel de la Atalaya, Baní, San Rafael, Las Caobas, Neiba, Samaná y Sabana de la Mar¹⁷⁸.

Finalment, durant la segona meitat del segle XVIII, es va registrar l'arribada a la República Dominicana de moltes persones vinculades a una immigració empresarial. Procedien de determinades localitats costeres catalanes, com Barcelona, Calella i Mataró. Van fundar cases comercials a Santo Domingo, Puerto Plata i Santiago de los Caballeros.

La firma, el 1795, del Tractat de Basilea entre Espanya i França va significar la cessió de la sobirania de la colònia de Santo Domingo per part de la Corona espanyola a l'estat gal. Això va provocar l'emigració de moltes famílies espanyoles i criolles a Cuba i Puerto Rico, especialment el 1801, quan es va produir l'ocupació efectiva del territori per part de Toussaint Louverture. L'inici de la Guerra de la Independència a la Península Ibèrica contra la invasió napoleònica, el maig de 1808, va desencadenar l'aixecament armat dels hispanoamericans, ajudats per Anglaterra, contra el govern colonial francès. Finalment, el mes de juliol de 1809, es restaurava la sobirania espanyola sobre la colònia de Santo Domingo, després d'una guerra curta però devastadora, que la va portar de nou a la crisi econòmica. La sagnia militar i migratòria de principis del segle XIX va posar fre als avenços demogràfics del període anterior.

¹⁷⁸ GUTIÉRREZ ESCUDERO, A. "Inmigración canaria a América: avatares de los isleños en Santo Domingo, 1684- 1764" a *VI Coloquio de Historia Canario-Americana (Aula Canarias-Noroeste de África)*, 1984, p. 115-133, disponible on-line a <http://coloquioscanariasamerica.casadecolon.com/index.php/CHCA/article/view/7423/6355>; GUTIÉRREZ ESCUDERO, A. "El azúcar, los colonos canarios y el desarrollo económico de Santo Domingo" a *XVI Coloquio de Historia Canario-Americana*, 2002, p. 1446-1460, disponible on-line a <http://coloquioscanariasamerica.casadecolon.com/index.php/CHCA/article/view/8641/7899>; GUTIÉRREZ ESCUDERO, A. "Nuevas consideraciones sobre la inmigración canaria a Santo Domingo en el siglo XVIII" a *X Coloquio de Historia Canario-Americana*, 1992, p. 403-443, disponible on-line a <http://coloquioscanariasamerica.casadecolon.com/index.php/CHCA/article/view/7830/6822>; GONZÁLEZ YANES, J. "Canarios en la República Dominicana" a *Tebeto: Anuario del Archivo Histórico Insular de Fuerteventura*, n. 17, 2004, p. 207-226, disponible on-line a <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2133975>; ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

La independència de Santo Domingo, el 1821, i la nova invasió del territori per part d'Haití (1822-1844), van provocar de nou una forta sortida d'espanyols i hispanodominicans de l'illa. La majoria es van dirigir a Cuba i Puerto Rico, possessions espanyoles en aquells moments i fins 1898. Aquesta emigració va ser especialment significativa entre les persones vinculades a l'administració pública (funcionaris, militars) i religiosa de la metròpoli, i menor en el cas de comerciants i oficis urbans que, tot i la dominació haitiana, van mantenir els seus negocis a la societat dominicana.

El 1844, amb la independència de la República Dominicana, sembla que alguns espanyols instal·lats a Cuba i a Puerto Rico van decidir afincar-se al país, atrets per les noves oportunitats de negoci i, en alguns casos, pel desig de retornar a l'indret on havien nascut o havien passat bona part de la seva vida. D'altra banda, i com ja hem vist, les noves autoritats dominicanes van ser conscients de la necessitat d'incrementar la població del país per contrarestar el poder demogràfic de l'estat veí i posar en valor els seus enormes recursos naturals sense explotar.

A partir d'aquest moment, un sector de la societat dominicana va defensar el desenvolupament d'una política immigratòria que tingués com a objectiu atraure famílies europees de raça blanca al país. Seguint aquesta línia, el 1860 van arribar a la República Dominicana diverses famílies canàries procedents de Veneçuela, on s'estava lliurant la Guerra Federal (1859-1863), i de Puerto Rico, captades per les autoritats dominicanes. En total, van desembarcar al país entre 1200 i 1500 canaris, que es van establir en diverses parts de la república i es van dedicar a les tasques agrícoles sota la protecció de l'estat dominicà. Alguns s'hi van establir de forma definitiva, però la majoria van decidir retornar a Veneçuela el 1863, quan va acabar-se el conflicte que assolava aquell país. A més a més d'aquests canaris, alguns centenars d'immigrants procedents de la Península Ibèrica van començar a arribar a la República Dominicana des de mitjans de 1860, donat l'interès manifestat per les autoritats dominicanes per aquest corrent migratori.

L'Annexió de la República Dominicana a Espanya, el 1861, va significar l'arribada d'un nou contingent d'emigrants espanyols a l'illa caribenya, procedents de Cuba, Puerto Rico i el territori peninsular. Eren civils, alguns religiosos i molts militars, fins a 15.000 degut a l'esclat de la Guerra de la Restauració (dels quals en moriren gairebé la meitat, uns 7.000, i 6.000 més van resultar ferits en el conflicte). Les autoritats metropolitanes,

per consolidar l'annexió, van decidir enviar a la seva nova possessió ultramarina colons catalans i gallecs.

El període de l'Annexió també va significar l'arribada a la República Dominicana de molts catalans procedents de localitats costeres catalanes, que continuaven les cadenes migratòries iniciades durant la segona meitat del segle XVIII pels seus familiars, o bé des de l'illa de Cuba, en un intent d'expandir els seus negocis comercials. La majoria eren homes joves, que arribaven al país en qualitat d'empleats. Alguns gallecs, procedents de Puerto Rico, van arribar al país amb la mateixa intenció.

L'esclat de la Guerra de la Restauració va significar la reducció dràstica de la immigració peninsular a la República Dominicana. La independència definitiva del país, el 1865, va representar el retorn de molts immigrants cap a les seves àrees d'origen. Tot i això, un nodrit grup d'espanyols, simpatitzants de la causa restauradora, van decidir quedar-se al país. Sabem, per exemple, que el 1871 a Puerto Plata hi havia 56 espanyols (que representaven el 5,9% dels estrangers residents a la ciutat), la majoria homes dedicats al comerç i originaris de Catalunya i les Illes Balears. A Santiago de los Caballeros hi havia també un important contingent d'espanyols, procedents de les mateixes regions i dedicats a les activitats comercials.

El 1874 es va firmar el Tractat de Reconeixement, Pau i Amistat entre Espanya i la República Dominicana. Aquest va restablir les relacions entre els dos països i va obrir noves possibilitats a la immigració espanyola cap a l'illa caribenya, que ja es va produir en un nou context polític, social i econòmic.

3.2. L'inici de les migracions contemporànies (1875-1929)

Entre 1874 i 1883 la indústria sucrera dominicana es va modernitzar, amb la introducció de la màquina de vapor en el seu procés productiu, fent possible un gran increment en la producció d'aquest dolç. La industrialització del sector va significar un impuls de les activitats agroexportadores i mercantils, alhora que va provocar una notable afluència d'immigrants cap a aquest país antillà.

Des de finals de la dècada de 1860 es va iniciar un flux d'immigrants porto-riquenys i sobretot cubans cap a la República Dominicana. Eren empresaris, agricultors i professionals, que marxaven de les seves respectives illes per allunyar-se dels conflictes sorgits en el marc del procés d'emancipació colonial. Traslladaven els seus negocis i

capitals en busca d'estabilitat i pau. Procedien de les zones sucreres i molts van elegir la florent ciutat de Puerto Plata per radicar-se. Precisament, van ser capitalistes cubans els qui van impulsar la industrialització dels ingenios sucrers de la República Dominicana.

La indústria sucrera demandava grans quantitats de mà d'obra per treballar-hi. Per satisfer aquesta necessitat, va començar la importació de bracers estrangers que migraven a la República Dominicana de forma temporal, durant l'època de la *zafra*. Eren d'ascendència africana i procedien inicialment de les Antilles menors britàniques i franceses (més coneguts al país com a *cocolos*) i després, amb l'ocupació de la República Dominicana per part dels EUA, d'Haití. Aquestes migracions temporals van tenir el seu punt àlgid a partir de la dècada de 1890 i van mantenir la seva importància fins l'inici de la dècada de 1930.

Atrets de la mateixa manera pel creixement econòmic del país, durant les darreres dècades del segle XIX i les primeres del segle XX, van arribar a la República Dominicana empresaris, inversionistes i fins i tot aventurers a la recerca d'oportunitats per enriquir-se procedents dels Estats Units, Europa i Àsia. Van orientar les seves activitats a l'agricultura d'exportació, el foment de les obres públiques i, sobretot, el comerç. Entre aquests, hi havia nord-americans, turcs, sirians, libanesos, palestins, xinesos... Pel que fa als europeus, la majoria d'immigrants eren italians, espanyols, francesos i alemanys, que es van fer forts en el comerç d'exportació i importació, tot i que també es van vincular als negocis financers i al sector manufacturer (licoreries de rom, fàbriques de llumins, etc.)

La colònia espanyola, a partir de 1875, va anar creixent fins assolir el seu màxim el 1930. Inicialment els immigrants espanyols procedien de Cuba i Puerto Rico i pocs s'atribuïen la nacionalitat espanyola. A partir de la dècada de 1880, "*es cuando se inicia realmente, coincidiendo con el resto de América, el proceso de la inmigración contemporánea española de carácter económico hacia República Dominicana.*"¹⁷⁹

Les dades del Consolat d'Espanya a Santo Domingo, recopilades per Romero Valiente, indiquen que el 1887 hi havia 711 residents espanyols a l'illa (dels quals més de dues terceres parts havien nascut fora de la metròpoli), el 1900 n'hi havia 1.273 i el 1930, en el pic màxim, uns 3.000¹⁸⁰. En comparació amb altres indrets d'Amèrica Llatina, com

¹⁷⁹ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹⁸⁰ *Idem.*

Argentina, Brasil o Uruguai, el flux migratori espanyol cap a la República Dominicana era anecdòtic. Tot i això, la colònia espanyola va arribar a constituir, cap el 1920, el col·lectiu estranger europeu més nombrós i de major pes econòmic després dels immigrants nord-americans.

A finals del segle XIX, els membres de la colònia espanyola eren majoritàriament homes dedicats a les activitats artesanals i comercials. La majoria havien nascut a Cuba i a Puerto Rico, i només una tercera part del total ho havien fet a la Península o a l'arxipèlag canari. D'aquests darrers, els grups regionals més importants eren els andalusos, seguits d'aprop pels canaris, els catalans, els asturians i els gallecs, en aquest ordre. Els catalans formaven part de la vella colònia atreta al país des de mitjans del segle XVIII, mantenien negocis comercials familiars amb eixos a Barcelona i L'Habana, i en més d'un 75% eren originaris de la província de Barcelona. En canvi, sembla que la majoria de canaris censats el 1887 havien arribat al país tan sols dos anys abans, responent a la crida efectuada pel president dominicà Gregorio Billini. Vivien dispersos en el medi rural i, a diferència dels altres col·lectius d'espanyols, es dedicaven a les activitats agrícoles.

Durant el primer terç del segle XX, la República Dominicana va viure uns anys de prosperitat econòmica i estabilitat política. Aquests dos factors, juntament amb l'impuls de polítiques de colonització agrícola per part dels governs de torn, van ser determinants per a l'atracció d'un major flux d'immigrants espanyols cap al país antillà.

El segle XX va iniciar-se amb un nou equilibri de sobirania a l'àrea del Carib: Espanya havia perdut les seves darreres colònies a la regió i des de 1898 Cuba va passar a ser un estat independent i Puerto Rico va quedar sota sobirania nord-americana. Aquests fets van propiciar un retorn cap a aquests països d'una part important dels seus emigrants a la República Dominicana, arribats al país des de finals de la dècada de 1860. Els espanyols assentats en aquestes dues illes, pel contrari, no les van abandonar de forma massiva. Tot i això, una part d'aquests, veient l'economia puixant de la República Dominicana, van decidir traslladar-s'hi des de les dues illes abans mencionades amb l'objectiu d'iniciar-hi nous negocis o estendre els que ja tenien en aquestes antigues colònies. Romero Valiente cita, entre aquests immigrants, les famílies Armenteros (província de Zamora), Parra Alba (província de Cádiz), Casasnovas, Forteza,

Caldentey i Llodrá (d'origen balear)¹⁸¹. El principal centre neuràlgic de la nova colònia empresarial espanyola va ser la ciutat de San Pedro de Macorís, on l'11 de novembre de 1911 hi van fundar el Centro Recreativo Español, el primer d'aquesta naturalesa que es constituïa al país.

L'estabilitat política assolida durant els anys del govern de Cáceres (1907-1911) i sobretot durant l'ocupació nord-americana (1916-1922) van impulsar definitivament la immigració espanyola, amb l'arribada de noves famílies que van dedicar-se a les activitats empresarials tant en el sector agropecuari com en la manufactura o el comerç. Entre d'altres, eren els Toral (província de Cantabria), els Corripio (província d'Astúries), els Baquero Alonso (gallecs) o els Barceló (naturals de Mallorca). Les polítiques d'obres públiques i desenvolupament agrícola també van atreure al país a destacats professionals, especialment en el ram de la construcció i l'agronomia, com José Domènech, Jaime Malla, Mariano Turull o Domingo Hernández¹⁸².

El 1908, la colònia espanyola resident a la capital, Santo Domingo, estava formada per 325 espanyols. Malgrat la seva importància en el terreny de les activitats econòmiques, no disposaven de cap organització que els aglutinés. Es va posar remei a aquesta situació l'1 de juliol de 1917, quan al local de l'Escola Divina Pastora es va fundar la *Casa de España*.

La creació d'aquesta entitat es va veure molt impulsada pel nou representant d'Espanya al país, Joaquín Fernández de Gamboa. Volia unir la colònia espanyola, que en aquells moments es trobava profundament distanciada entre sí, per fer més efectiva la seva missió. L'oportunitat se li va presentar quan el van anar a veure el Dr. Américo Lugo i el Lic. Joaquín G. Obregón-García, demanant-li el seu suport per fundar la Casa de España, a la qual també tindrien entrada els dominicans i estrangers que es distingissin pel seu amor a Espanya. Diversos professionals i intel·lectuals dominicans, com l'esmentat Américo Lugo o Federico Henríquez Carvajal i Emiliano Tejera, tenien interès en aquells moments en crear una Casa de España, ja que creien que aquesta entitat podria servir de fre als riscos que corria la cultura i la idiosincràsia dominicana, d'arrel hispana, davant l'ocupació militar nord-americana. D'aquesta manera es va constituir una comissió estatutària, formada per Joaquín Fernández de Gamboa

¹⁸¹ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹⁸² *Idem*.

(representant d'Espanya), Silvestre Aybar Núñez (Vice-cònsol d'Espanya), Américo Lugo, Santiago Bustamante, Luis Baquero Alonso i Benjamín Portela Álvarez.

Fruit dels treballs preparatoris per a la constitució de la nova institució, un grup bastant significatiu d'espanyols es van unir al projecte des dels seus orígens. Els socis fundadors de la Casa de España, l'1 de juliol de 1917, van ser finalment un total de 137 homes. Entre els cognoms d'aquests, n'hi havia diversos amb ressos catalans o balears: Brossa Ramoneda, Domènech, Munné, Mayol Coll, Sallent Martí, Roqué, Josa, Fiol, Huguet, Estelrich, Malla Salom, Turull, Santaeugènia Vila, Moltó, Morera, Puigmoler, Barceló, Urgell Arrufat, Reyna, Teys Regas.

La primera Junta va estar integrada per persones de relleu de la colònia, que eren considerats empresaris importants al país. Regentaven negocis com ferreteries, cases d'importació de provisions, eren comissionistes i corredors de béns immobles o tenien agències de representacions. Entre els socis, també hi havia importants empresaris, que regentaven fàbriques (de sabates, barrets de palla i de materials de la construcció, a més a més de la panificadora més important de Santo Domingo), cases de comerç, negocis d'importació i d'exportació, de venda a l'engròs de mercaderies i provisions o botigues d'*ultramarinos*. També hi havia professionals, com enginyers agrònoms, comptables, professors de ciències comercials o arquitectes. La institució va aconseguir un gran prestigi cultural i social al país¹⁸³.

Menys èxit van tenir les temptatives del govern de Cáceres i de l'administració nord-americana per portar al país agricultors espanyols per a la colonització d'àmplies zones verges de l'interior de la República Dominicana

A mitjans de la dècada de 1920 la composició de la colònia espanyola era diferent a la de finals del segle XIX. Els col·lectius regionals amb més pes específic eren els asturians i els gallecs, tot i que catalans i balears mantenien una representació significativa, "*afianzada por sus intereses comerciales en las tres grandes antillas y la importancia del puerto de Barcelona en dicho tráfico mercantil*"¹⁸⁴. Igual que a finals del segle XIX, el contingent masculí superava de bon tros els efectius del sexe contrari. Les cases comercials més importants de la República Dominicana eren espanyoles. Els

¹⁸³ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *La Casa de España en Santo Domingo : memoria histórica*. Santo Domingo: Casa de España en Santo Domingo, 2004, vol. 1: 1917-1951, p. 2-17.

¹⁸⁴ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

comerciants espanyols controlaven la venda majorista i al detall de gairebé tots els productes, especialment de queviures, articles de ferreteria, teixits i vins. Seguint la tradició, reclutaven els seus treballadors a Espanya, entre els membres de la seva família o els paisans del mateix poble d'on ells eren originaris, i els feien emigrar a la República Dominicana, on els empleaven en els negocis que regentaven, en una cadena migratòria consolidada (coneguda amb el nom de *sobrinismo*)¹⁸⁵. L'afiançament socioeconòmic de la col·lectivitat espanyola es va demostrar amb la fundació de nous ens associatius: la Cambra Oficial Espanyola de Comerç i Indústria, el 24 de juny de 1926, el Casino Espanyol de Santiago de los Caballeros, el 13 de febrer de 1928, i el Centre Espanyol de Barahona, el 31 de desembre de 1930.

Quan les forces d'ocupació nord-americanes van abandonar la República Dominicana, Horacio Vásquez va ser escollit per dirigir el país. Com ja hem vist, va impulsar un projecte de colonització agrícola que va aconseguir atreure gairebé un centenar d'agricultors espanyols, tres quartes parts dels quals venien de la veïna illa de Cuba. Entre els que tenien els seus orígens a la Península, predominaven els valencians, ja que es va primar la seva migració per posar en regadiu la colònia de Villa Vásquez. El fracàs estrepitos de les colònies va fer que la seva permanència a les mateixes fos molt breu i la seva situació a la República Dominicana es tornés altament precària.

Precisament, a principis de setembre de 1927, el Cònsol d'Espanya a l'Havana referia aquesta situació al Director General d'Emigració. L'informava que hi havia un petit corrent emigratori d'espanyols des de Cuba cap a la República Dominicana, per instal·lar-se a les colònies agrícoles fomentades pel govern. Com que aquestes havien fracassat, la majoria d'espanyols les havien abandonat al cap de poc temps d'arribar-hi, i es dirigien al Consolat d'Espanya a Santo Domingo sol·licitant que aquest els concedís alguna ajuda o els visés el passaport per anar a Veneçuela, ja que no trobaven feina a la República Dominicana. El Cònsol opinava que la República Dominicana no reunia les condicions necessàries per admetre qualsevol tipus de corrent immigratori fins que no es donessin més garanties al bracer i a l'agricultor. Per aquest motiu, opinava que era necessari indicar als espanyols que demanaven que els fos visat el passaport per a la

¹⁸⁵ Carta del Cònsol d'Espanya a Santo Domingo al Ministre d'Estat. Santo Domingo, 13 de maig de 1930. AGA - (14)1.18 75/23100.

República Dominicana que no es deixessin endur per les promeses i les exageracions dels agents reclutadors que operaven a Cuba¹⁸⁶.

En el mateix sentit s'expressava, dos anys més tard, el Cònsol d'Espanya a Santo Domingo, en ofici al President del Consell de Ministres i Afers Exteriors. Exposava que tots els espanyols que havien arribat al país, atrets per informacions tendencioses, després havien hagut d'acudir al consolat demanant ajuda o fins i tot la repatriació. Per aquest motiu, demanava que s'informés als qui volguéssin emigrar a la República Dominicana que la situació econòmica del país era en extrem precària i que hi havia grans dificultats per trobar col·locació de cap tipus. En aquest sentit, proposava que es donéssin ordres als còsols d'Espanya a Centre-Amèrica i a les Antilles per tal que dificultessin el trasllat d'espanyols a la República Dominicana, davant la realitat que els qui hi havien arribat es veien obligats a recórrer a la caritat de la vella colònia espanyola resident al país per sobreviure, ja que el consolat d'Espanya no tenia els mitjans necessaris per atendre'ls¹⁸⁷.

3.3. La colònia espanyola durant la dècada de 1930

El 1930 la colònia espanyola a la República Dominicana va assolir un màxim històric pel que fa a integrants. En total, es comptabilitzaven 3.123 espanyols al país. Al cap només de quatre anys, el 1934, s'havien reduït a només 800 individus. Les causes de l'abandonament massiu de la República Dominicana per part dels espanyols que hi residien van ser múltiples¹⁸⁸:

1. La crisi econòmica internacional provocada pel crack del 1929, que va deixar-se sentir a la República Dominicana igual que en altres indrets del món.
2. La devastació provocada pel cicló San Zenón, que el 1930 va assolir el país.
3. Les noves expectatives de reformes socials i polítiques creades a Espanya per l'adveniment de la II República.
4. Les noves mesures preses pel govern dominicà per restringir l'entrada d'estrangers i limitar les seves possibilitats d'accés al mercat laboral.

¹⁸⁶ Carta del Cònsol d'Espanya a l'Havana al Director General d'Emigració. L'Havana, 2 de setembre de 1927. AGA - (14)1.18 75/23094.

¹⁸⁷ Carta del Cònsol d'Espanya a Santo Domingo al President del Consell de Ministres i Asuntos Exteriores. Santo Domingo, 5 de novembre de 1929. AGA - (14)1.18 75/23094.

¹⁸⁸ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

5. L'actitud monopòlica desenvolupada pel nou règim de Trujillo, que alguns membres de la colònia espanyola van considerar que atemptava contra els seus interessos econòmics.

La majoria dels nacionals que es van quedar al país tenien la seva residència a la capital, Santo Domingo. Entre els que van abandonar la República Dominicana, un bon gruix van traslladar la seva residència a la veïna illa de Cuba.

La situació d'una part dels espanyols residents a la República Dominicana es va tornar, en aquests anys, desesperada, sobretot per les restriccions aprovades per la dictadura de Trujillo a l'accés al mercat de treball per part dels estrangers. Per aquest motiu, el Ministre d'Espanya a Santo Domingo, Álvaro de Maldonado, recomanava novament que s'impedís l'emigració de treballadors espanyols cap a la República Dominicana, malgrat la propaganda tendenciosa que el país ofería sobre la seva prosperitat¹⁸⁹.

Aquest panorama contrastava amb la situació d'una altra part de la colònia espanyola resident a l'illa, que el 1932 destacava per la seva puixança econòmica i domini sobre les activitats comercials del país. La majoria dels immigrants eren homes, procedents d'Astúries i Galícia, els dos col·lectius regionals amb major representació a la República Dominicana¹⁹⁰.

Durant la dècada de 1930 es van reproduir entre la colònia espanyola instal·lada a la República Dominicana les tensions polítiques que es vivien a la vella metròpoli. La majoria d'elements d'aquest col·lectiu mantenien una ideologia de signe conservador, i per tant simpatitzaven amb el règim dictatorial de Primo de Rivera i la monarquia borbònica d'Alfons XIII. Molts d'ells van acceptar a contracor la nova legalitat republicana. Així ho posa de manifest l'actitud d'alguns dels membres de la Casa d'Espanya al rebre l'ordre del Ministeri d'Estat del govern de la República de substituir la bandera *roja y gualda* per la nova tricolor a la seu social de l'entitat. Alguns dels socis més destacats i de major importància dins la colònia espanyola al país s'hi van oposar i van donar suport a la iniciativa de la Cambra Oficial Espanyola d'Indústria i Comerç d'escriure una carta al President del Govern demanant la revocació d'aquesta disposició¹⁹¹. Després d'aquest episodi, no es van produir noves mostres d'aversion a

¹⁸⁹ Carta del Ministre d'Espanya a Santo Domingo, Álvaro de Maldonado, al Ministre d'Estat. Santo Domingo, 5 de maig de 1934. AGA - (14)1.18 75/23094.

¹⁹⁰ ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹⁹¹ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 230-231.

govern de la República, ni tampoc d'entusiasme. Seguint el principi consignat als Estatuts de l'entitat, aquesta va mantenir-se neutral fins 1936 davant les circumstàncies polítiques que s'esdevenien a Espanya i, sense massa fervor, s'organitzaren els actes protocol·laris indispensables relacionats amb l'administració republicana.

Tot i això, una petita part de la colònia va simpatitzar amb la causa republicana. L'arribada al país de funcionaris del nou govern republicà va impulsar la constitució a Santo Domingo de la Unió Republicana Espanyola. Aquesta es va fundar el 9 desembre 1932 com una associació destinada a promoure i mantenir l'esperit i les institucions sorgides a Espanya des de la proclamació, el 14 d'abril de 1931, de la II República. Més de 70 espanyols van participar en la seva creació, entre els quals hi havia l'Encarregat de Negocis de l'Ambaixada d'Espanya, professionals de renom (enginyers, periodistes), i alguns destacats membres del món dels negocis vinculats a la vella colònia espanyola, com José Lebrón Morales (industrial) o Emilio Vitienes (comerciant)¹⁹².

L'esclat de la Guerra Civil va evidenciar l'orientació conservadora de la majoria dels espanyols residents a la República Dominicana i va posar fi al suposat apoliticisme de les entitats espanyoles a l'illa, que ràpidament van orientar les seves simpaties cap a la causa dels militars sollevats. L'agost de 1936 es va formar la Delegació de la Junta de Defensa Nacional de Burgos a Ciudad Trujillo, presidida per Manuel Baquero Alonso. El juliol de 1937, un any després que hagués començat el conflicte, el president de la Casa d'Espanya manifestava al secretari de Relacions Exteriors del Govern de Burgos que *“del medio millar de españoles que residen en este país, 450 son nacionalistas, y de éstos 440 están inscritos y contribuyen mensualmente, con arreglo a sus posibilidades”, a la Junta Nacionalista Española*¹⁹³.

A poc a poc, les principals institucions espanyoles a l'illa van manifestar de forma pública i oberta la seva simpatia cap als militars sollevats, expressant d'aquesta manera el sentir de la majoria de la colònia espanyola a la República Dominicana. El 31 d'octubre de 1937 es va aprovar per unanimitat a l'Assemblea General de socis de la Casa d'Espanya que l'entitat enarborés la bandera *roja y gualda*, com a mostra de patriotisme, doncs

¹⁹² ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *op. cit.*, sense pàgina.

¹⁹³ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 350-351.

"El artículo 5 de los Estatutos de la Casa de España consigna formalmente que «ésta Sociedad tiene por principal objeto difundir el espíritu español»; y no es sino imperativo reconocer que los hijos de España que se precian hoy de divulgar y robustecer las demoleadoras doctrinas sustentadas por Azaña y sus secuaces, no hacen más que difundir el espíritu soviético. El verdadero espíritu español no puede, pues, ser difundido en América y en el mundo sino montando guardia en las falanges de Franco a la sombra de la gloriosa bandera de Castilla"¹⁹⁴.

Després de la votació, tots els socis van pujar a la terrassa de l'edifici i Joaquín García do Pico, el President de la Junta Nacionalista Espanyola, va procedir a hissar de forma solemne la bandera. El mateix havia fet el Casino Espanyol de Santiago el 20 de setembre de 1937. Les altres entitats espanyoles (la Cambra Oficial Espanyola de Comerç i Indústria i el Centre Espanyol de San Pedro de Macorís) també es van adherir a la causa franquista i totes van reconèixer com a govern d'Espanya el presidit per Francisco Franco.

El 1938 es va crear a Ciudad Trujillo Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S., que el desembre d'aquell any va instal·lar les seves oficines a la planta baixa del local social de la Casa d'Espanya. Tenia delegacions a Santiago de los Caballeros, San Pedro de Macorís i Barahona. La seu de la Casa de Espanya també era utilitzada per la Cambra Oficial Espanyola, en caràcter de Representant Oficial del Govern Nacional d'Espanya, per organitzar actes en honor dels progressos dels militars sollevats en el conflicte bèl·lic¹⁹⁵.

Els grups pro-franquistes van realitzar una intensa campanya propagandística al país. L'emissora HIT emetia *La Hora Española Nacionalista* i difonia els comunicats de guerra de l'exèrcit rebel. Es va començar a publicar la revista *Amanecer* i el butlletí de la Cambra Oficial Espanyola de Comerç i Indústria va donar cabuda a les seves pàgines a continguts de tipus falangista¹⁹⁶. Evidentment, el 8 d'abril de 1939 es va celebrar a la Casa d'Espanya el *Gran Baile de la Victoria*, per festejar el triomf definitiu dels militars franquistes a la vella metròpoli¹⁹⁷.

¹⁹⁴ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 350-353.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 369-370.

¹⁹⁶ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*, p. 51-52.

¹⁹⁷ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 375.

La majoria de la colònia espanyola, doncs, era simpatitzant del nou règim dictatorial imposat a Espanya per la força de les armes. Ho demostra el fet que la Delegació de la Junta de Defensa de Burgos de Ciudad Trujillo, presidida pel Sr. Manuel Baquero Alonso, un cop finalitzat el conflicte bèl·lic, tenia uns 300 socis. Tot i això, al llarg dels següents capítols, veurem com la vella colònia espanyola, malgrat no compartir els ideals polítics dels refugiats republicans, no els va rebre amb hostilitat. Diverses fonts assenyalen que l'espanyolitat dels nouvinguts va pesar més que la política, i els vells residents van donar ocupació als refugiats i van col·laborar publicant anuncis dels seus negocis a les publicacions dels exiliats. La vella colònia catalana estava desconnectada entre si, molt allunyada de la realitat de Catalunya i fins i tot "descatalanitzada". També veurem com els exiliats espanyols no es van integrar a la Casa d'Espanya, sinó que van crear els seus propis centres de sociabilitat, el més important dels quals va ser el Centro Democrático Español, amb dues seus, una a Ciudad Trujillo i l'altra a Santiago de los Caballeros. Pel que fa als centres regionals catalans, aquests van ser creats de nova planta pels mateixos exiliats, ja que no n'existia cap anterior a la seva arribada al país. Concretament, es van formar tres organitzacions: el Club Català a la República Dominicana, que estudiarem a fons en els propers capítols, el Casal Català de la República Dominicana, del qual en tenim molt poques informacions, i la Mútua Catalana d'Assistència, que va ser un projecte escassament reeixit.

Finalment, cal constatar que durant la dècada de 1930 la colònia espanyola va haver de conviure amb una altra realitat: l'arribada al poder del dictador dominicà Rafael Leónidas Trujillo. Al llarg d'aquests primers anys, institucions com la Casa d'Espanya van haver de fer veritables equilibris per mantenir la seva independència i el seu apoliticisme sense ofendre el nou règim, delerós de lloança i submissió per part de nacionals i estrangers. La directiva de l'entitat va haver d'organitzar esdeveniments al seu local social en honor al dictador i a la seva família, però es va retirar prudentment quan es demanava un compromís més directe amb el règim. Per exemple, el 4 de desembre de 1933, es va rebre carta del Sr. R. Paíno Pichardo, Secretari d'Estat de Treball i Comunicacions,

“solicitando la colaboración del Sr. Presidente de la Casa de España para ofrecer pequeñas disertaciones en la Estación Oficial Radiodifusora HIX de Santo Domingo, en cuyas disertaciones se podrán expresar sus impresiones con

*respecto al país y los adelantos por éste experimentado bajo el Gobierno que preside el Generalísimo Rafael Leonidas Trujillo Molina*¹⁹⁸.

El president de l'entitat va entrevistar-se personalment amb el Sr. Pichardo sobre el tema i va declinar l'oferiment, evitant que la Casa d'Espanya prengués posició política davant el govern i participés en un acte claríssim de propaganda al servei dels interessos del règim¹⁹⁹.

De nou, el gener de 1938, el President de la Casa d'Espanya va ser requerit per part del govern dominicà a participar en un nou acte de caràcter propagandístic. Es tractava d'un gran míting, que tindria lloc el 14 de gener al Parque Colón, en el qual es demanaria a Trujillo que desistís del seu propòsit d'abandonar el poder. Hi intervindrien diversos oradors, entre els quals els presidents del Centro Recreativo Ramfis, Centro Sirio, Club Juventud Libanesa i Centro Puertorriqueño, a més a més de pretendre que hi participés el president de la Casa d'Espanya. El tema va ser discutit per la directiva de l'entitat, que va arribar a la conclusió

*“a unanimidad, de que el Presidente de la Casa de España no podía tomar parte en el mitin mencionado en calidad de orador representado a esta Sociedad, por prohibírsele nuestro Reglamento General, resolviéndose comunicar este acuerdo al Presidente del Consejo Administrativo, Sr. V. Álvarez Pina, manifestándole, al mismo tiempo, que tanto el Sr. Presidente de esta institución como los demás miembros de la Directiva lamentan muchísimo no poder complacerlo por la razón indicada, rogándole tengan a bien dispensarnos*²⁰⁰”.

Malgrat aquestes negatives, la colònia espanyola va mantenir una bona relació amb les autoritats trujillistes al llarg de tota la dècada.

¹⁹⁸ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 296-297.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 296-297.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 353-354.

Capítol 2. L'exili republicà de 1939 a la República Dominicana (1939-1945)

1. L'EXILI REPUBLICÀ DE 1939

1.1. L'èxode republicà

Des dels seus inicis, la Guerra Civil Espanyola ocasionà l'exili de nombrosos ciutadans espanyols que marxaren cap l'estranger per tal de poder salvar la seva vida. Aquest exili fou de doble signe: d'una banda, trobem els ciutadans que fugiren de la Revolució i la violència incontrolada que esclatà a la zona republicana, i de l'altra, els republicans que fugien davant l'avanç de l'exèrcit franquista, tement la seva repressió un cop ocupés el territori.

Amb l'aixecament militar de juliol de 1936, es produí a la reraguarda republicana un desbordament total de les institucions legalment constituïdes i s'encetà un procés revolucionari que pretenia respondre al Cop d'Estat. La revolució vingué acompanyada, especialment durant els primers mesos, d'una violència incontrolada contra tot allò sospitós de simpatitzar amb la causa o la ideologia dels militars rebels. Els membres del clergat, la gent d'ideologia conservadora, la burgesia, els homes de negocis i els propietaris es convertiren en l'objectiu d'aquests incontrolats. L'única opció que tenien de salvar la vida era marxar a l'estranger. La fugida es produí principalment des de Catalunya, on la violència revolucionària esclatà amb una força inesperada i la proximitat de la frontera permetia la sortida del país. La Generalitat de Catalunya, incapaç de frenar als incontrolats, oferí la seva ajuda a les persones amenaçades, emetent-los passaports per poder sortir del país. Alguns consolats situats Barcelona també oferiren asil als qui eren perseguits.

Políticament, un dels col·lectius més amenaçats foren els dirigents, afiliats i simpatitzants de la Lliga Catalana, que es refugiaren a França i Itàlia. El partit com a tal deixà d'existir a partir de l'inici de la Guerra Civil, però gràcies a la iniciativa de Francesc Cambó organitzà un veritable servei d'evacuació cap a l'estranger. També foren amenaçats alguns militants i simpatitzants d'Esquerra Republicana de Catalunya, considerats elements de "l'esquerra burgesa" amb un esperit poc revolucionari. La seva implicació en el salvament de vides de gent amenaçada per ser considerada de dretes,

eclesiàstica o burgesa els hi costà la persecució per part dels incontrolats. Hagueren de fer les maletes i fugir cap a l'estranger.

Entre 1936 i 1939 uns 30.000 catalans marxaren del país cap a l'estranger. Un cop a l'exili, una part dels refugiats decidí quedar-se als països d'acollida, doncs no tenien cap tipus d'afinitat amb la ideologia dels militars rebels. Altres, simpatitzants o addictes al règim, passaren a l'Espanya franquista. Els catalans s'agruparen majoritàriament a les ciutats de Sevilla, Sant Sebastià, Saragossa, Burgos i Pamplona. Una part d'ells passaren a servir com a voluntaris a les files de l'exèrcit franquista: alguns pocs s'allistaren a les milícies falangistes i la gran majoria formaren el Terç de Nostra Senyora de Montserrat, de doctrina carlista²⁰¹.

També a partir de juliol de 1936 es produí l'exili de milers de republicans que temien la repressió del règim franquista. A mesura que els militars rebels anaven ocupant el territori espanyol es van produir nombrosos desplaçaments de població republicana cap a altres zones de l'Estat, encara sota control del govern legítim, o cap a l'exterior del país, de forma col·lectiva o aïlladament. Un dels primers estudis rigorosos sobre aquest exili fou el de Javier Rubio²⁰², que, malgrat els anys que han passat des de la seva publicació el 1977, segueix sent l'obra de referència per als qui volen estudiar el tema, especialment pel que fa a la quantificació dels exiliats.

Rubio dóna les dades dels milers de republicans que es dirigiren en massa cap a França, en 5 grans fases des de l'inici de la Guerra Civil espanyola, que coincidiren amb cinc grans campanyes de l'exèrcit de Franco²⁰³.

La primera fase d'emigració coincidí amb la **campanya de Guipúzcoa**, els mesos d'agost i setembre de 1936. A través de la frontera d'Hendaya o bé per via marítima, sortint des de diferents ports guipuscoans i arribant a diversos punts de la costa francesa, des de San Juan de Luz fins a Le Verdon i altres ports de la Gironde, entre 10.000 i 15.000 espanyols passaren a França en el decurs dels mesos d'agost i setembre de 1936.

²⁰¹ Per conèixer més en profunditat aquest tema veure: RUBIO, Javier: *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid: San Martín, 1977; VILLARROYA i FONT, Joan. *Desterrats. L'exili català de 1939*. Barcelona: Editorial Base, 2002; DOLL-PETIT, Rubèn. *Els "Catalans de Gènova": història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003; MANENT, Albert. *Del 1936 al 1975. Estudis sobre la Guerra Civil i el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

²⁰² Veure RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*

²⁰³ *Ibidem*, pàg. 35-114.

No tots s'hi quedaren, sinó que molts tornaren a creuar la frontera, alguns per Perpinyà, cap a la zona republicana, i altres per Irún, cap a la zona franquista²⁰⁴.

La segona fase coincidí amb la *campanya del Nord*, entre els mesos de juny i octubre de 1937, quan es dona la fase final de la guerra en aquesta zona. L'evacuació republicana, aquesta vegada principalment per via marítima i amb la protecció de vaixells britànics, sortí dels ports republicans del Cantàbric (propers a Gijón, Santander i Bilbao) cap a França, fonamentalment en direcció als ports de la Gironde. Rubio calcula que en aquesta onada arriben a la zona de Bordeus entre 160.000²⁰⁵ i 200.000²⁰⁶ persones. Unes 170.000 retornaren a Espanya per Catalunya, cap a la zona republicana, i unes 10.000 es repatriaren a la zona franquista. Els 25.000 espanyols que aproximadament es quedaren a França foren redistribuïts des de Bordeus cap a diferents departaments de l'interior del país.

La tercera fase es donà amb *l'ocupació de l'Alt Aragó*, entre els mesos d'abril i juny de 1938. A través de tres ports muntanyosos, el de Benasque (conca de l'Esera), el de Bielsa (conca del Cinca) i el de la Bonaigua (conca del Noguera Pallaresa), passaren a França uns 23.000-24.000 refugiats, dels quals s'hi quedaren com a màxim 10.000.

La quarta fase, i la més important pel que fa al nombre d'exiliats, es donà amb *l'acabament de la Guerra Civil a Catalunya*²⁰⁷. A partir del 26 de gener de 1939, amb la caiguda de Barcelona, es desfermà l'èxode cap a la frontera francesa. Villarroya²⁰⁸ fa una descripció de les escenes dramàtiques que es visqueren: tots els camins i carreteres que conduïen a França eren plens d'homes, dones i criatures, que marxaven amb allò

²⁰⁴ Algunes persones emprengueren el camí cap a França per la proximitat de la batalla i el temor que aquesta ocasionava, ja que vivien en poblacions frontereres i de fàcil accés al país veí. En quedar ocupada la zona per l'exèrcit franquista, demanaren la seva repatriació cap als seus pobles d'origen, ja sota el control de les tropes rebels. Això també ocorre en les altres onades d'emigració cap a França.

²⁰⁵ Segons les dades d'arribada als ports de les jurisdiccions de Bordeus i d'altres departaments. RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*, pàg. 47-58.

²⁰⁶ Segons les estimacions de Javier Rubio. RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*, pàg. 47-58.

²⁰⁷ Fou la fase més important pel que fa al nombre d'exiliats perquè Catalunya acollia dins els seus territoris a mitjans de 1938 a 702.000 civils procedents de diferents regions espanyoles (50.000 del País Basc, 121.000 d'Astúries i Santander, 339.000 de Castella la Nova i Extremadura, 153.000 d'Andalusia i 39.000 d'Aragó), evacuats de les zones en conflicte o ja sota el control dels franquistes, refugiats en els diferents pobles de la geografia catalana. Per tant l'exili fou, en paraules de Daniel Díaz Esculies, "*l'èxode d'un país sencer*". Veure RUBIO, Javier. *La emigración española a Francia*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1974, pàg. 223-224; DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferades. Un aspecte de l'emigració republicana dels països catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993, pàg.17. Veure també VILARROYA, Francesc. *Exiliats, proscrius, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llinar de la deportació*. Barcelona: Empúries, 2006, pàg. 17, que ratifica les xifres de Rubio i Díaz Esculies.

²⁰⁸ VILLARROYA i FONT, Joan: *op.cit.*, pàg. 14-16.

que duien posat o amb les poques pertinences que podien carregar. El cru hivern, els passos nevats, la manca de menjar, les llargues caminades i els bombardejos constants de l'aviació franquista encara feien més dur l'exili i la desfeta d'unes esperances forjades en la República. Miquel Izard, a l'obra *Entre la ira, la inquietud y el pánico: la retirada de Cataluña, principios de 1939* recull interessants testimonis en primera persona d'aquests dies plens d'angoixa²⁰⁹. En un primer moment França es negà a obrir la frontera i les poblacions limítrofs quedaren desbordades. La pressió demogràfica obligà finalment a l'estat francès a permetre l'entrada de la població civil, a partir de la nit del 27 al 28 de gener de 1939, pels passos de Cervera de la Marenda (carretera de la costa), el Pertús (carretera de Girona a Perpinyà), el Coll d'Ares (que connectava Ripoll amb Prats de Molló) i la Guingueta d'Ix (a la Cerdanya). La tarda del 5 de febrer de 1939 la frontera també quedà oberta per a l'exèrcit republicà en retirada. El 10 de febrer de 1939 es va tancar la frontera del costat català, ja que els exèrcits franquistes hi havien arribat. Encara restà obert el pas del Coll d'Ares, que es tancaria el 13 de febrer. La guerra a Catalunya s'havia acabat. Fou precisament en aquesta etapa en la qual les institucions republicanes marxaren a l'exili.

Per a fer el balanç total de refugiats que entraren a França en aquesta onada, tant Rubio com Villarroya es basen en l'Informe Valière²¹⁰. Segons aquest i les apreciacions posteriors dels dos historiadors, es pot establir que 440.000 persones creuaren la frontera francesa entre el 27 de gener i el 13 de febrer de 1939: 170.000 civils (dones, ancians i nens), 10.000 invàlids, 40.000 homes civils vàlids i 220.000 militars. Si a aquesta xifra hi sumem els 30.000 refugiats que ja estaven a França procedents de les onades emigratòries anteriors, el febrer de 1939 hi havia a França uns 470.000 exiliats espanyols.

L'onada final de refugiats coincidí amb el *final de la Guerra Civil*, el març-abril de 1939. En aquesta fase, unes 15.000 persones es dirigiren per via marítima des dels ports de la costa valenciana, especialment el d'Alacant, cap a les colònies franceses del nord de l'Àfrica, Argèlia, Tunísia i en menor mesura el Marroc.

²⁰⁹ IZARD, Miquel. *Entre la ira, la inquietud y el pánico: la retirada de Cataluña, principios de 1939*. Barcelona: Plataforma editorial, 2013.

²¹⁰ L'Informe Valière deu el seu nom al president de la Comissió d'Hisenda francès, que és qui el presentà a la Cambra de Diputats el 9 de març de 1939.

Entre els exiliats d'aquestes cinc grans onades hi havia població civil (dones, nens i ancians, fonamentalment) i militars. Com hem vist, no tots els que creuaren la frontera es quedaren de forma permanent a França, sinó que molts d'ells retornaren al cap de pocs dies a Espanya. El govern francès potencià en tot moment les repatriacions dels refugiats, donant-los a elegir la zona de retorn mentre això fou possible (la republicana o bé la franquista), així que pocs espanyols es quedaren de forma estable a França fins el gener de 1939. Pel que fa als homes en edat militar i als soldats, la repatriació era obligatòria mentre es pogué travessar cap a la zona republicana.

Amb l'ocupació de Catalunya, el febrer de 1939, els refugiats espanyols que desitjaven repatriar-se només ho podien fer a la zona franquista (perquè tots els passos fronterers comuns entre els dos països donaven a l'Espanya *nacional*). Fou principalment a partir d'aquest moment en el qual es configurà el que seria l'exili permanent.

Javier Rubio, en un balanç final, calcula que la Guerra Civil causà el desplaçament a l'estranger d'entre 700.000 i 800.000 persones, entre els refugiats d'afiliació republicana (que eren la majoria) i els d'afiliació franquista o que fugien de la revolució i la violència de la reraguarda republicana²¹¹.

El dia en què s'acabà la Guerra Civil, l'1 d'abril de 1939, hi havia en total a l'estranger uns 450.000 expatriats, distribuïts de la següent manera²¹²:

- França: 430.000 refugiats
- Colònies franceses al Nord de l'Àfrica: 12.000 refugiats
- Gran Bretanya: 1.000 refugiats
- Europa Occidental (sense França): 3.000 refugiats
- Amèrica: 1.000 refugiats (encara no han començat les expedicions transatlàntiques col·lectives)

A més a més, a l'estranger hi havia les colònies infantils que havien estat evacuades durant la guerra per allunyar als infants de la catàstrofe que aquesta representava. Alguns d'aquests grups retornarien de forma col·lectiva immediatament després de la finalització del conflicte bèl·lic, per exemple els nens que es trobaven a Bèlgica o Dinamarca, i d'altres, com és el cas de Mèxic i la URSS, restarien a l'exili permanent.

²¹¹ RUBIO, Javier: *La emigración de... op.cit.*, pàg. 106.

²¹² *Ibidem*, pàg. 109.

Aquests dos països, per motius polítics i diplomàtics de suport a la II República Espanyola, només permetrien el retorn d'aquells infants que voluntàriament ho demanessin i tinguessin prou recursos per emprendre el viatge sols o bé d'aquells que eren reclamats explícitament pels seus pares.

1.2. L'exili a França: dels camps de concentració a la II Guerra Mundial

Abans de la caiguda de Barcelona, quan ja era visible per a les autoritats republicanes que la guerra estava pràcticament perduda, aquestes es posaren en contacte amb el govern francès, sol·licitant l'acollida al seu territori de 150.000 refugiats civils. Les autoritats franceses, que fins al moment havien fomentat al màxim les repatriacions i mancades d'una visió clara sobre el desenllaç de la guerra civil, es negaren rotundament a acollir al que els semblava un nombre desorbitat de refugiats. Per aquest motiu, en el moment en el qual obriren la frontera i entraren dins el seu territori 440.000 persones no pogueren donar una resposta organitzada a l'allau humà que arribà a França pràcticament sense res²¹³.

En arribar a França, les famílies foren separades. Les dones, els nens i els vells foren enviats cap a l'interior de França i instal·lats en diferents centres d'acolliment repartits per 71 departaments francesos, en els quals es visqueren condicions molt dispars. Els homes i els joves en edat militar van quedar retinguts en camps improvisats, per després ser traslladats als camps de concentració. Pel que fa als soldats, es desarmaren sistemàticament i els retingueren tots els equips militars. Els soldats, desmobilitzats, foren conduïts cap a zones de seguretat: tancats en recintes de tota mena, fins i tot prats, sota la vigilància dels gendarmes i els soldats senegalesos.

En els primers moments, i sense cap tipus d'infraestructura, s'instal·laren camps provisionals de concentració allà mateix on arribaven els republicans. Curiosament els francesos els anomenaven *centres d'accueil*, quan sens dubte eren més semblants a una presó que a un alberg. Un prat, delimitat per filferades, esdevenia *centre d'accueil*. Sense vivendes o un simple sostre on refugiar-se de les inclemències meteorològiques

²¹³ El tema de la França dels camps ha estat molt estudiat pels historiadors de l'exili. Un dels primers a fer-ho fou Javier Rubio, amb *La emigración española a Francia*. Més recentment s'han publicat altres obres, per part d'historiadors francesos, com Geneviève Dreyfus-Armand, i catalans, com són els treballs de Daniel Díaz Esculies i Francesc Vilanova. Veure DREYFUS-ARMAND, Geneviève: *L'exil des républicains espagnols en France*. París: Albin Michel, 1999, París; DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *Les camps sur plage, un exil espagnol*. París: Ed. Autrement-Série Monde/Français d'ailleurs, peuple d'ici, 1995; DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferades... op. cit.*; VILANOVA, Francesc: *op. cit.*; PESCHANSKI, Denis. *La France des camps: l'internement, 1938-1946*. París: Gallimard, 2002.

del rigorós hivern pirinenc, tant sols amb una manta bruta i plena de polls i xinxes per aturar el fred, sense lavabos, sense dutxes, sense cuines, etc. Una simple extensió de terreny custodiada per soldats francesos. A mitjans de febrer de 1939 la distribució dels refugiats en camps de concentració era la següent²¹⁴:

Camps de concentració	Nombre de refugiats	% del total
Sant Cebrià	100.000	36
Argelers	80.000	29
Vallespir (Prats de Molló, Arles, Banys d'Arles, Sant Llorenç de Cerdans,...)	65.000	24
Cerdanya (La Tour de Carol, Ocejá, Montlluís, ...)	30.000	11

Ben aviat quedà palès que aquests camps provisionals no oferien les condicions mínimes d'higiene, habitabilitat i salubritat i la crisi humanitària podia ser imminent. Les autoritats franceses, conscients que calia reorganitzar l'acollida, decidiren clausurar els camps situats a la Cerdanya i el Vallespir i traslladar la seva població als grans camps habilitats a les platges del Rosselló, Argelers, Sant Cebrià i posteriorment Barcarès. L'objectiu era clar: evitar un desastre sanitari i humanitari, agrupant al màxim nombre de refugiats i aïllant-los de la resta de la població, per tal que si es produís en fossin ells els afectats i no els francesos, i frenar un possible daltabaix polític a l'interior de França²¹⁵.

Els camps d'Argelers i Sant Cebrià foren construïts pels propis interns a mesura que hi arribaven, després de passar els primers dies al ras. Les condicions de vida durant les primeres setmanes foren pèssimes: falta de salubritat, malalties provocades per la fam, l'aigua salobre no potable, manca de material sanitari per tractar els ferits i els malalts,... Es donà una alta mortalitat durant aquest període. Però a finals de febrer de 1939 aquests dos camps del Rosselló ja estaven mínimament organitzats i disposaven de barracons de fusta, serveis higiènics i de neteja i hi havia un cert ordre intern, dins la precarietat que encara caracteritzava la vida a les platges franceses.

Per tal de descongestionar els camps d'Argelers i Sant Cebrià, les autoritats franceses iniciaren el 14 de febrer de 1939 la construcció del camp del Barcarès. Aquest fou projectat com a "camp model", per tal de mostrar-lo a la premsa i als ciutadans,

²¹⁴ VILANOVA, Francesc: *op. cit.*, pàg. 41.

²¹⁵ *Ibidem*, pàg. 26-27.

escandalitzats després de llegir als principals diaris els reportatges realitzats a través de filtracions i que relataven les condicions infrahumanes en les quals vivien els soldats espanyols a les platges franceses. Així doncs, el Barcarès disposà d'unes instal·lacions superiors a les dels altres camps de concentració i bona part dels exiliats que hi foren destinats desitjaven repatriar-se cap a Espanya²¹⁶. El Barcarès es començà a poblar de forma intensiva amb l'evacuació dels camps de la Cerdanya i el Vallespir i havia estat planificat per a acollir a 80.000 ex-combatents republicans. El camp estava dividit en divuit illots, cada un dels quals contenia 25 barraques de 24 metres de llarg per 6 d'ample i capacitat per a 70 homes. Cada illot tenia barraques destinades als serveis d'infermeria i cuina, a més a més d'aixetes d'aigua potable, safareigs i comunes²¹⁷.

A l'Àfrica Colonial les condicions foren similars o encara pitjors. La majoria de refugiats que hi arribaren foren destinats a camps de concentració, situats normalment al mig del desert. Alguns, com el de Djelfa (Algèria), eren camps de càstig i hi enviaven els refugiats que a França ja estaven en camps de característiques similars però encara no atenien a l'ordre. La duresa climàtica del camp de Djelfa, a més a més del terror i la violència que hi regnaven, ocasionà que alguns dels seus interns acabessin demanant la repatriació cap a Espanya²¹⁸.

Els refugiats espanyols no foren considerats refugiats polítics ni tampoc apàtrides, ja que el govern franquista, reconegut per França des del 27 de febrer de 1939, reclamava el seu retorn. Se'ls concedí l'ambigua condició d'"asilats temporals", deixant-los exclosos de tota protecció nacional i internacional.

La política de l'Estat francès envers els refugiats fou la de fomentar la repatriació. Una part important dels exiliats desitjava retornar. És el cas dels que havien estat arrossegats per la dinàmica de la marxa cap a la frontera, de molt personal civil, conscient que no havia assumit cap responsabilitat política ni havia tingut cap càrrec comprometedor, i d'una part dels militars, especialment els més joves i recentment incorporats a l'exèrcit. L'Espanya franquista també s'esforçà després de la guerra a demostrar el seu interès pel

²¹⁶ RAFANEAU-BOJ, M-C.. *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia (1939-1945)*. Barcelona: Omega, Barcelona, 1995, pàg. 133-139.

²¹⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades... op. cit.*, p. 94-97. Per a més informació sobre els camps de concentració francesos veure DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *L'exil des... op. cit.*; DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *Les camps sur... op. cit.*, VILANOVA, Francesc. *Op. cit.*; PESCHANSKI, Denis. *op. cit.*

²¹⁸ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *Entre filferrades...op. cit.*, pàg. 130-131.

retorn dels exiliats, tot i que a poc a poc, a través dels mitjans de comunicació, el discurs oficial del règim els anirà convertint en proscrits.

El foment de la repatriació es transformà en més d'una ocasió en una veritable pressió de les autoritats franceses sobre els exiliats perquè emprenguessin el camí de tornada cap a Espanya. Fins i tot els repartiren textos fets per les autoritats franquistes incitant al retorn, on es prometia que qui no estigués tacat per delictes de sang seria deixat en llibertat²¹⁹. Tot i això, els refugiats no sabien la realitat que els esperava a l'altra banda de la frontera: camps de concentració franquistes, investigacions policípiques, depuracions, consells de guerra i altres penalitats.

Els refugiats es van convertir en una moneda de canvi en les negociacions entre França i Espanya pel retorn dels vehicles, el material militar, el bestiar i les reserves d'or de la República i això condicionà el ritme de repatriacions, que es realitzaven pels passos fronterers de El Pertús i Irun. Javier Rubio²²⁰ ha quantificat el volum de republicans que es repatriaren:

	Total refugiats França	Total repatriats	Total altres destins
Mitjans febrer '39	475000	40000	
Inicis març '39	440000	75000	
Inicis abril '39	430000	85000	
Mitjans maig '39	410000	105000	
Inicis agost '39	255000	250000	10000
Mitjans desembre '39	140000	360000	15000

Així doncs, a desembre de 1939, segons Rubio, les $\frac{3}{4}$ parts dels refugiats espanyols que havien passat a França s'havien repatriat cap a Espanya. Vilanova, recolzant-se en els treballs d'altres historiadors, considera aquesta xifra massa elevada i proposa per a la mateixa data la xifra de 300.000 repatriats²²¹. Segons aquest càlcul, restaven a França

²¹⁹ Sobre els fulls volants que el franquisme va editar per a fomentar el retorn dels exiliats cap a Espanya i que foren repartits pels camps de concentració francesos en trobem un bon exemple a DREYFUS-ARMAND, Geneviève: *Les camps ...op. cit.*; pàg.136. Javier Rubio menysté les pressions que patiren els exiliats concentrats en els camps perquè es repatriessin a Espanya i s'esforça a justificar en la seva obra la voluntarietat de molts dels retorns. Afirmar també que França sempre va respectar la decisió dels refugiats sobre el seu retorn.

²²⁰ Veure RUBIO, Javier: *La emigración de...op. cit.*, pàg. 124.

²²¹ VILANOVA, Francesc: *op.cit.*, pàg. 24.

200.000 exiliats. Els republicans que no optaren per la repatriació, o bé reemigraren cap a altres països o decidiren quedar-se a França.

La imminència de la II Guerra Mundial feu replantejar a França la seva política envers els exiliats espanyols. En primer lloc, deixà d'incentivar-los a la repatriació, especialment als homes vàlids, ja que podrien participar en la defensa del país o substituir com a mà d'obra als francesos mobilitzats al front. També es plantejà clausurar els camps de concentració que fins al moment havien donat acollida als exiliats, perquè suposaven una enorme despesa per a l'Estat francès.

Aquests dos objectius es concretaren en la imposició de l'obligació dels exiliats espanyols de fer treballs per a la defensa i l'interès nacional. Per a tal finalitat, l'Estat creà les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) i els Batallons de Marxa (BM), als quals s'allistaren els homes vàlids que encara no havien aconseguit integrar-se al món laboral francès. Els republicans també podien allistar-se a la Legió Estrangera (LE). Els homes no vàlids seguiren internats als camps²²².

Entre 52.000 i 55.000 republicans, segons Rosa Toran, foren integrats en unes 200 CTE²²³. Amb la declaració de l'estat de guerra, el setembre de 1939, es convertiren en unitats militaritzades per a treballs complementaris. Foren destinades a tasques de manteniment a les fàbriques d'armament, substituint als obrers mobilitzats, a obres militars i a l'arranjament de carreteres i vies fèrries. Malgrat no formar part formalment de l'exèrcit, la majoria de companyies es trobaven a la primera línia de foc durant l'ofensiva alemanya i algunes es veieren obligades a prendre les armes en el transcurs de la batalla.

Als BM, de caràcter cosmopolita, s'hi allistaren uns 10.000 republicans espanyols, especialment soldats i oficials, que integraren els batallons 10, 11, 12, 13, 14 i 15. Foren encaminats cap al nord i l'est del país²²⁴.

La LE no tingué gaire incidència entre els republicans, i principalment s'hi allistaren els qui havien tingut responsabilitats militars durant la guerra civil. Foren destinats majoritàriament a Algèria. Eren entre 6.000 i 7.000 republicans²²⁵.

²²² L'agost de 1940, uns 40.000 homes s'havien integrat amb les seves famílies al món laboral francès. Per a la mateixa data uns 3.000 civils no vàlids seguien interns als camps de concentració. VILANOVA, Francesc: *op. cit.*, pàg. 73-80.

²²³ TORAN, ROSA: *Vida i mort dels republicans als camps nazis*. Barcelona: Proa, 2002, pàg. 64.

²²⁴ *Ibidem*, pàg. 63.

Després del període anomenat la *drôle de guerre*, la invasió alemanya es precipità sobre una França incapaç d'aturar-la. El 22 de juny de 1940 es signà l'armistici i França quedà dividida en una zona ocupada, governada per les autoritats alemanyes, i una petita zona lliure, governada pel Mariscal Pétain des del 10 de juliol de 1940. El règim de Vichy, tal i com fou conegut per haver-hi en aquesta població la seu d'aquest govern, fou plenament col·laboracionista amb les autoritats nazis.

Els republicans espanyols que estaven a França es trobaren en un atzucac. A la zona ocupada pels nazis corrien el perill de ser capturats per les autoritats alemanyes i ser repatriats a l'Estat Espanyol²²⁶ o internats en els camps de concentració, treball forçat i extermini nazis²²⁷. A la zona lliure, el govern Pétain exercí una fèrria vigilància sobre els refugiats i fins i tot alguns foren empresonats, sota l'amenaça de ser extraditats a l'Estat Espanyol tal i com el govern franquista pretenia²²⁸. Malgrat aquesta complexa situació, molt republicans que encara estaven refugiats a França col·laboraren activament amb la Resistència. Altres intentaren reemigrar cap a altres països, especialment d'Amèrica Llatina, tal i com havien fet alguns dels seus companys el 1939. Aquesta onada de reemigracions incrementà després de la finalització de la II Guerra Mundial, el 1945.

1.3. Els organismes d'ajuda als refugiats

Dos organismes, amb els fons econòmics que la República havia aconseguit emportar-se a l'exili, s'encarregaren de socórrer els refugiats mentre estaven en territori francès,

²²⁵ RUBIO, Javier: *La emigración de... op.cit.*, pàg. 205.

²²⁶ És el cas, entre d'altres, de Cipriano Rivas, Carlos Montilla, Miguel Salvador, Teodomiro Menéndez, Francisco Cruz Salido, Julián Zugazagoitia, Espartacus Puig, Marià Prat, Lluís Companys o Joan Peiró, alguns dels quals condemnats a mort en Consell de Guerra i executats tal i com dictava la sentència. Per a més informació veure BENET, J.: *Exili i mort del President Companys*. Barcelona: Euros, 1975.

²²⁷ És el cas d'alguns dels integrants dels BM i les CTE, que amb la desfeta francesa foren capturats pels nazis. Foren internats en presons i *stalags* (stammlager), camps de presoners creats pels alemanys a la zona ocupada, i alguns posteriorment deportats als camps de concentració nazis davant el silenci administratiu de l'estat franquista, que es desentengué dels republicans espanyols. També és el cas dels republicans que participaren en la resistència i foren capturats per les tropes alemanyes. En total, uns 10.000 republicans espanyols foren internats als camps nazis, principalment a Mauthausen, en el cas dels homes, i a Ravensbrück, les dones. Per a més informació sobre aquest tema, veure VILANOVA, Francesc: *op. cit.*, TORAN, ROSA: *op. cit.*, ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62, 1977; AMAT-PINIELLA, J.: *K.L. Reich. Els catalans als camps d'extermini de Hitler*. Barcelona: Club Editor, 1997.

²²⁸ El govern franquista demanà a l'Estat Francès l'extradició, entre d'altres, de Ventura Gassol, Josep Tarradellas, Jaume Aiguader, Frederica Montseny, Eduard Ragasol i Lluís Nicolau d'Olwer. A més a més de la pressió de l'opinió pública internacional, l'actuació del govern mexicà fou decisiva perquè el govern de Vichy denegué totes les extradicions que demanà el govern franquista, gràcies a un conveni signat entre els dos països. Veure BENET, J.: *op. cit.*

traslladar-los fins Amèrica i procurar que sobrevisquessin en un primer moment, mentre s'instal·laven al país d'acollida. Foren el Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) i la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE).

El SERE, organisme controlat per Juan Negrín, nasqué oficialment les darreries de març de 1939 a París. El seu objectiu era oferir subsidis als exiliats a França i ajudar als que desitjaven emigrar a tercers països, organitzant expedicions col·lectives, sufragant bona part del passatge i de l'estada els primers dies en el nou país d'acollida. L'organisme de màxima decisió en tots els temes que gestionava el SERE era el Consell Executiu, presidit per Pablo de Azcárate i compost per 10 vocals que representaven els diferents partits republicans: Jaume Aiguader i Miró (ERC), Emilio Baeza (IR), Julio Jáuregui (PNV), Antonio Mije (PCE), Federica Montseny (CNT-FAI), Alejandro Otero (PSOE), Eduard Ragasol (AC), Manuel Rodríguez (CNT), Amaro del Rosal (UGT) i Manuel Torres (UR). Les decisions que prenia aquest Consell havien de ser aprovades per una Ponència Ministerial, formada per homes de la confiança de Negrín.

El SERE fou l'organisme que s'encarregà de formar i subvencionar la majoria d'expedicions col·lectives cap a Amèrica. Malgrat l'aparença de pluralitat política del Consell Executiu, aquest organisme seleccionà als exiliats que podrien viatjar a Amèrica segons criteris restrictius de caràcter socioprofessional i polític²²⁹, donant preferència als intel·lectuals, als alts càrrecs del govern i de l'administració republicana i als exiliats favorables a les teories marxistes, especialment als militants del PCE i el PSUC.

La JARE, organisme controlat per Indalecio Prieto, tingué el seu origen en la misteriosa història del iot *Vita* i les dissensions existents en el sí del PSOE i la UGT entre el sector negrinista i el prietista. Negrín ordenà al Ministre d'Hisenda Méndez Aspe que s'embarqués el tresor republicà que s'havia aconseguit salvar amb l'exili al iot *Vita* per traslladar-lo des de França fins a les costes de Mèxic, el país que més amplament havia obert les seves portes als refugiats espanyols. Allí, aquests fons serien gestionats pel SERE per tal de dur a terme la seva tasca assistencial. L'operació es realitzà sota màxim secret i el contingut de la càrrega encara avui és tot un misteri. Negrín havia disposat que al port mèxic de Veracruz esperarien el iot dos homes de la seva confiança, José Puche i Joaquín Lozano, que s'encarregarien de custodiar els béns republicans. Però la

²²⁹ Veure RUBIO, Javier: *La emigración de... op.cit.*, pàg.130-139; VILLARROYA i FONT, Joan: *op. cit.*, pàg. 73-76.

tripulació es trobà en el moment d'arribar que no hi havia ningú esperant el carregament i la pressió de les autoritats mexicanes feia perillar-lo, ja que els béns que contenia estaven sense declarar.

El líder socialista Indalecio Prieto es trobava a Mèxic en aquell moment, com a Ambaixador Plenipotenciari de la República Espanyola. La notícia de l'arribada del *Vita* no li passà per alt i feu les gestions oportunes davant del president mexicà Lázaro Cárdenas per controlar els fons dipositats al iot. Prieto, pel seu compte i davant d'un Negrín absolutament desesperat, va aprofitar les divisions internes del PSOE i del govern espanyol a l'exili i va dissenyar una astuta maniobra política que li permeté controlar la gestió dels béns del *Vita* a través d'un nou organisme d'ajuda als refugiats, la JARE, creada el 31 de juliol de 1939²³⁰.

La JARE no començà a funcionar efectivament fins a inicis de 1940. Estava presidida per Lluís Nicolau d'Olwer i Indalecio Prieto, n'era el secretari general Carlos Esplà i comptava amb set vocals: Josep Andreu Abelló (ERC), Amador Fernández Montes (UGT), Emilio Palomo Aguado (IR), Joan Peiró Belis (CNT), Faustino Valentín Torrejón (UR), Francisco Cruz Salido (PSOE) i José Riquelme (militar). Voluntàriament s'autoexcloueren d'aquest organisme el PCE i el PNV. Prieto, Andreu Abelló i Esplà eren realment els qui tenien la última paraula a l'hora de gestionar els fons de la JARE, que pretenia ajudar econòmicament els refugiats. Tal i com passà amb el SERE, afavorí els refugiats d'una determinada tendència política, especialment els socialistes favorables a Prieto, i marginà els sectors comunistes i negrinistes.

A part d'aquests dos organismes creats pel govern i que foren els més destacats pel que fa a la tasca assistencial, hi hagué altres organitzacions que tenien l'objectiu d'ajudar als exiliats espanyols, algunes sorgides de les institucions republicanes i d'altres de la pròpia ciutadania. La Generalitat de Catalunya creà la *Oeuvre d'Entraide aux*

²³⁰ Per a més informació sobre les controvèrsies sobre el tresor del *Vita* veure GIRAL, Francisco; SANTIDRIÁN, Pedro. *La República en el exilio*. Madrid: Ediciones 99, 1977; MATEOS, Abdón. «La "embajada oficiosa" de Indalecio Prieto en México durante la presidencia de Lázaro Cárdenas, 1939-1940». *Revista de Indias*, Madrid, núm. 228, 2003, pg. 541-560; OLAYA MORALES, Francisco. *La Gran Estafa: Negrín, Prieto y el Patrimonio español*. Madrid: NOSSA Y JARA, 1996; ROSAL, Amaro del. *El Oro del Banco de España y la historia del Vita*. Barcelona: Grijalbo, 1976; GRACIA, Francisco, MUNILLO, Gloria. *El Tesoro del "Vita"*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB, 2014; TERMIS SOTO, Fernando. «Constitución y crisis de las organizaciones republicanas de auxilio a los refugiados españoles. 1939-1942.» *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Hª Contemporánea* (Madrid), núm. 5 (1992), pg. 413-430. Aquests treballs són també una bona mostra de les controvèrsies historiogràfiques que ha aixecat i segueix aixecant el carregament del iot i la gestió del tresor que contenia.

Républicains Catalans, un servei d'assistència humanitària que creà residències, repartí bons per menjar i roba entre els refugiats catalans i els proporcionava assistència mèdica. També s'impulsà la Fundació Ramon Llull, que tenia per objecte el manteniment de la cultura catalana i l'ajut dels catalans a l'exili²³¹. D'altra banda, organismes creats *ad hoc* per la societat civil de diferents països europeus i americans col·laboraren activament en l'assistència als republicans espanyols, així com organitzacions internacionals filantròpiques o benèfiques que s'implicaran en l'ajuda dels refugiats, com la Creu Roja Internacional.

1.4. La diàspora

A partir de la primavera de 1939, nombrosos contingents de refugiats reemigraren en expedicions col·lectives principalment cap a països d'Amèrica Central i del Sud. L'opció de marxar de França sense repatriar-se era realment difícil. Pocs països es mostraren disposats a donar acollida als refugiats espanyols dins els seus territoris nacionals i posaren limitacions pel que fa al nombre de refugiats que hi podien entrar. Per aquest motiu, aquesta opció no estava a l'abast de tots els exiliats: calia ser una personalitat, ser proposat per un partit o central sindical i que la sol·licitud rebés el vist-i-plau de la comissió seleccionadora.

El govern francès feu nombroses gestions per aconseguir que diferents països acollissin als exiliats republicans, però la negativa solia ser la resposta habitual. Tenien por que l'arribada d'un important contingent d'exiliats representés un problema tant per al mercat laboral com a nivell polític. Finalment Mèxic, la República Dominicana i Xile foren els únics tres països que acolliren de forma àmplia als republicans espanyols en aquest primer moment després de la finalització de la Guerra Civil, tot i que amb el pas del temps es redistribuïren per altres països llatinoamericans, que a la llarga acabaren tenint una important presència d'exiliats, com és el cas de Veneçuela o l'Argentina. D'altra banda, l'URSS i Anglaterra també donaren acollida a un petit grup de refugiats en els moments posteriors al conflicte bèl·lic.

²³¹ VILLARROYA, Joan: *op. cit.*, pàg. 80-82.

1.4.1. Països Europeus

A part de França, altres països europeus acolliren refugiats espanyols, tot i que en cap cas en la mesura en què ho feren els països llatinoamericans. La URSS fou el país que n'acollí a un contingent més important entre els països europeus.

Era d'esperar que l'URSS, que havia donat suport i ajuda material a la República Espanyola durant la Guerra Civil, acolliria a un gran nombre d'exiliats, tot i que d'estricta obediència comunista. Ni una ni l'altra cosa s'acompliren: ni donà asil a una gran quantitat d'espanyols ni tots als que acollí eren comunistes.

En les primeres expedicions d'abril i maig de 1939, arribaren a l'URSS els membres més destacats del partit comunista espanyol, un contingent que no superaria en cap cas el mig miler de refugiats. Entre el juny i el setembre del mateix any hi arribaren entre 1000 i 2000 espanyols més. Entre 700 i 800 refugiats provenien dels camps de concentració francesos. Molts no foren seleccionats per la jerarquia del partit comunista sinó pel fet de ser joves i amb aspecte meridional. Alguns hi marxaren acompanyats de la seva família. També s'encaminaren a l'URSS altres refugiats que es trobaven a França però que no havien estat internats en camps de concentració. A l'URSS ja s'hi trobaven 4.000 refugiats, que hi havien arribat abans que s'acabés la Guerra Civil, una important proporció dels quals eren infants, la gran majoria dels quals restaren al país a partir de 1939. Així doncs, l'URSS donà acollida dins les seves fronteres a un total d'uns 6.000 espanyols²³².

A Anglaterra s'hi exiliaren un petit grup de privilegiats, pertanyents a l'elit cultural i professional republicana. Aquest exili és bastant desconegut, ja que no s'han realitzat estudis en profunditat sobre el tema. Tant sols coneixem els noms d'alguns dels exiliats i, per la seva rellevància professional, el fet que s'integraren perfectament a la societat anglesa i hi exerciren de forma brillant les seves professions. L'exili a Anglaterra començà abans del final de la guerra civil, quan alguns catalans com Josep Maria Batista i Roca, Josep Manyé i l'editor Joan Gili, s'hi instal·laren fugint dels excessos que es cometien a Espanya.

Entre els exiliats més brillants que arribaren a Anglaterra un cop finalitzà la Guerra Civil, podem destacar a personalitats polítiques com Juan Negrín, que havia estat

²³² RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*, pàg. 199-202.

ministre d'Hisenda i després president del Consell de Ministres fins al final de la Guerra Civil, Carles Pi i Sunyer, exalcalde de Barcelona, ministre de Treball l'any 1933 del Govern de la República i conseller de Cultura de la Generalitat en el moment de l'ensulsiada, i Pere Bosch Gimpera, autoritat mundial en arqueologia i prehistòria, membre d'Acció Catalana i exconseller de Justícia de la Generalitat²³³. Josep Trueta, metge català que revolucionà el camp del tractament de ferides i fractures de guerra, també s'instal·là a Anglaterra amb la seva família.

Bèlgica acollí a un petit grup d'exiliats, entre els que destacaren el poeta Josep Carner i el músic Oscar Esplá. La majoria de refugiats que arribaren al país eren obrers, que s'establiren a Gant, important nucli de la indústria tèxtil, i a Lieja, zona minera.

Pel que fa a Suïssa, acollí a alguns republicans mentre França estigué ocupada per l'exèrcit nazi i posteriorment, un cop acabada la II Guerra Mundial, es convertí en la residència d'algunes personalitats republicanes a l'exili, algunes d'elles amb càrrecs en diferents organismes internacionals. Entre els personatges més il·lustres que hi residiren destaquen Marcelino Pascua, Miguel García Santesmases, Pablo de Azcárate (després d'haver estat a Anglaterra), José Herrera Petere, Julio Álvarez del Vayo, Andrés Saborit, Mercè Rodoreda i el cardenal Francesc Vidal i Barraquer.

1.4.2. Països Americans²³⁴

Al marge de França, Mèxic fou el país que acollí a més refugiats i ben aviat es convertí en el centre de gravetat política i cultural de l'emigració espanyola. Ja durant la Guerra Civil, el govern de Lázaro Cárdenas fou un dels pocs que es mostrà decididament a favor de la República i l'ajudà en tot el que estava al seu abast. Pel que fa a la política d'acolliment de refugiats, el govern es feu càrrec el 1937 d'un grup de 454 infants, evacuats de la zona republicana per tal d'allunyar-los dels horrors de la guerra²³⁵ i abans que s'acabés el conflicte acollí a un grup de destacats intel·lectuals espanyols.

²³³ El 1941 Pere Bosch Gimpera ja era a Mèxic.

²³⁴ Excloem voluntàriament la República Dominicana, la qual tractarem en profunditat en el desenvolupament d'aquest treball.

²³⁵ Seran coneguts com els *nens de Morelia*, ja que foren destinats a un internat d'aquesta localitat. El govern mexicà, en acabar-se la Guerra Civil, es negà a repatriar el grup col·lectivament, tal i com feren altres països que acolliren a contingents importants d'infants, perquè ho considerava una traïció als pares dels nens, la majoria ara exiliats a França, que li havien confiat els seus fills. Aquesta posició del govern de Cárdenas, que no havia reconegut al govern de Franco, demostrava la solidaritat de Mèxic amb la República. Només s'autoritza el retorn d'aquells nens que fossin reclamats pels seus pares o bé que tinguessin recursos suficients per tal d'emprenre el viatge ells sols i de forma voluntària. Per a més

El 2 d'abril de 1939, Mèxic emeté un comunicat on fixava els criteris d'admissió dels refugiats espanyols, configurat a partir d'una selecció sanitària, professional i regional altament rigurosa. Era una condició indispensable que tinguessin suficients mitjans econòmics per sobreviure durant el període d'instal·lació. També es fixava en 10.000 el màxim de refugiats que admetria el país.

El primer vapor que arribà a Mèxic fou el *Flandre*, el 21 d'abril de 1939, amb uns 300 refugiats a bord. Les grans expedicions col·lectives, però, no començarien fins el maig de 1939, donant-hi el tret de sortida el vapor *Sinaia*, que arribà el 13 de juny a Veracruz amb uns 1.500 refugiats a bord. L'agost de 1939 ja hi havia gairebé 6.000 refugiats espanyols al país²³⁶.

El 20 de setembre de 1939 es suspengueren les expedicions col·lectives a Mèxic, per la forta pressió de l'opinió pública del país. El perfil comunista dels exiliats molestava profundament als ciutadans de Mèxic, igual que els problemes laborals que ocasionaven els refugiats, ja que no es dispersaven en àrees rurals tal i com havia promès el govern que farien.

Tot i això, no deixaren d'arribar republicans espanyols a Mèxic, especialment durant la II Guerra Mundial gràcies a l'acord franco-mexicà firmat l'agost de 1940 entre els dos governs. El 1942, a bord del *Nyassa*, arribaren gairebé 4.000 republicans a Veracruz, en tres expedicions col·lectives. Després d'un període de baixa arribada de republicans al país, degut al perill que suposaven els viatges transatlàntics davant l'amenaça de ser torpedinats pels submarins alemanys, entre 1945 i 1948 es reactivaren els fluxos d'emigració cap a Mèxic. Hi influïren d'una banda, les previsions d'una llarga dictadura franquista a Espanya i, de l'altra, l'ajuda en els desplaçaments, per primer cop a partir de 1947, d'una organització internacional dedicada a la protecció dels refugiats,

informació, veure ALTED VIGIL, Alicia. «Los niños de la Guerra Civil». *Anales de Historia Contemporánea*, Múrcia, núm. 19, 2003, pg. 43-58; CRUZ, José Ignacio. «Los maestros españoles de los “niños de Morelia”. Nuevas aportaciones.». *Revista de Indias*, Madrid, núm. 228, 2003, pg. 519-540; MATEO GAMBARTE, Eduardo. *Los niños de la guerra. Literatura del exilio español en México*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida : Pagès Editors : Paeria de Lleida, 1996; PAYÁ VALERA, Emeterio. *Els nens espanyols de Morelia: l'exili infantil a Mèxic*. Lleida: Pagès, 2002; PLA BRUGAT, Dolores. *Los niños de Morelia*, Mèxic D.F.: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1985.

²³⁶ Segons Javier Rubio, en total fins a l'agost de 1939 arribaren a Mèxic 5.785 refugiats: 4.818 en tres grans expedicions col·lectives a bord dels vapors *Sinaia*, *Ipanema* i *Mexique*; 532 per mar a bord de diferents vaixells que feien escala al país; 435 per tren a través de la frontera amb els EUA. En total, no superaren la xifra límit proposada pel govern Mexicà. Veure RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*, pàg. 157-181.

l'Organització Internacional de Refugiats (OIR), que considerà els exiliats espanyols com a refugiats de ple dret.

En total, entre 1939 i 1950, Mèxic donà acollida entre 20.000 i 22.000 republicans espanyols²³⁷, dels quals aproximadament el 20% eren catalans. Els exiliats espanyols al país pertanyien a un sector socioprofessional mitjà-alt, malgrat les reiterades peticions del govern mexicà que fossin agricultors i obrers en la seva immensa majoria. Gairebé la meitat tenien professions relacionades amb el sector terciari, destacant els professionals liberals, els mestres i catedràtics, els intel·lectuals i artistes i els que treballaven en el món de les comunicacions i els transports. Menys d'una tercera part dels exiliats estaven ocupats en el sector secundari, destacant els obrers especialitzats i una cinquena part s'ocupaven en el sector primari²³⁸.

L'exili a Mèxic ha estat un dels més estudiats i alhora el que més testimonis ha deixat, per la importància quantitativa i qualitativa dels exiliats que s'hi instal·laren. Pel que fa als estudis històrics, cal destacar els treballs de D. Pla Brugat, A. Bladé Desumvila, V. Riera Llorca l'obra col·lectiva *El exilio español en México, 1939-1982* i algunes de les obres de referència per a l'estudi de l'exili, com les d'Abellán i Rubio²³⁹.

Xile fou l'únic país americà, a part de Mèxic, que tenia un govern amb certa afinitat a la derrotada República, el govern de Front Popular format el 1938 i presidit per Aguirre Cerda. El país, per solidaritat amb la República i a petició de Pablo Neruda, poeta i personatge molt influent en el nou govern d'esquerres, acceptà rebre un nombre molt limitat de refugiats. Imposà unes condicions molt restrictives respecte al perfil social i professional dels mateixos, per tal de tranquil·litzar a l'opinió pública xilena, bastant contrària a la seva arribada. Els refugiats havien de ser, teòricament, agricultors, pescadors, miners, fusters, ferrers, obrers no qualificats i algun tècnic, perquè formés als xilens en els seus coneixements. Aquestes mateixes condicions explicitaven el rebuig de professors i intel·lectuals. A més a més, els exiliats a Xile havien d'avançar els diners

²³⁷ Segons Javier Rubio, a finals de 1948, s'havien acollit al país un total de 21.750 espanyols. Segons Dolores Pla Brugat, en una de les obres de referència per a l'estudi de l'emigració republicana catalana a Mèxic, a finals del 1950 s'havien acollit 20.482 espanyols al país. Veure RUBIO, Javier: *La emigración de...* op. cit., pàg. 180; PLA BRUGAT, Dolores: *Els exiliats catalans...* op. cit.

²³⁸ PLA BRUGAT, Dolores: *Els exiliats...* op. cit., pàg. 164-174. L'autora afirma que "l'exili mexicà es va desprendre de la porció més educada de la societat espanyola".

²³⁹ PLA BRUGAT, Dolores: *Els exiliats...* op. cit., BLADÉ DESUMVILA, A.: *De l'exili a Mèxic*. Barcelona: Curial, 1993; RIERA LLORCA, V.: *Els exiliats catalans a Mèxic*. Barcelona: Curial, 1994; VV.AA. *El exilio español en México, 1939-1982*. Mèxic: Salvat/Fondo de Cultura Económica, 1982; ABELLÁN, J.L.(dir.): op. cit.; RUBIO, Javier: *La emigración de la guerra ...* op. cit.

necessaris per cobrir les despeses del trajecte i de la manutenció durant els sis primers mesos d'estada al país.

Cap al país andí tant sols hi va haver una expedició col·lectiva. Fou organitzada des de París pel mateix Pablo Neruda, que era el Cònsul Xilè a París per a l'emigració espanyola. Com a tal també s'encarregà d'aplicar els criteris de selecció. El personal que embarcà al mític *Winnipeg* no s'ajustà a les condicions imposades pel govern, i hi viatjaren molts intel·lectuals que es feren passar per obrers o agricultors. La majoria eren de tendència marxista, especialment comunistes, per l'afinitat de Neruda amb aquest partit polític. Molts procedien dels camps de concentració de la França metropolitana i de l'Àfrica colonial. En total, uns 2.200 republicans s'encaminaren cap a Xile a bord del *Winnipeg*. A part d'aquesta expedició col·lectiva, altres refugiats arribaren a Xile de forma individual i esglaonada durant els anys '40.

L'exili a Xile, tot i ser el tercer a Amèrica Llatina en importància quantitativa, ha estat poc treballat més enllà de l'estudi de l'expedició del *Winnipeg*. D'aquesta temàtica trobem els treballs de J. Ferrer Mir, A. Vázquez Rivero o D. Carcedo²⁴⁰. Manca una monografia dedicada exclusivament a analitzar de forma completa l'exili republicà al país, tot i que podem trobar articles sobre el tema en algunes de les obres de referència que ja hem citat anteriorment, a més a més de les memòries d'alguns dels exiliats que s'instal·laren al país.

Pel que fa als altres països llatinoamericans, després de les negociacions del govern francès s'especulà amb la possibilitat que Uruguai acollís a 5.000 refugiats espanyols, però la Cambra dels Diputats d'aquest país acabà rebutjant la proposta del diputat que la formulà, el socialista Emilio Frugoni. Tot i la negativa d'acollir republicans espanyols el 1939, a partir de 1947 i fins 1951, gràcies a l'ajuda de l'OIR, es desplaçaren al país 237 republicans espanyols²⁴¹.

L'Argentina, per motivacions polítiques, es negà rotundament a acollir grans quantitats de refugiats espanyols el 1939. Tot i això, no refusà de donar asil a uns pocs professors, escriptors i artistes espanyols, intel·lectuals i personalitats destacades de l'Espanya

²⁴⁰ FERRER MIR, J. *Los españoles del Winnipeg*. Santiago de Xile: Cal Sogas, 1989; VÁZQUEZ RIVERO, A. *Winnipeg: Cuando la libertad tuvo nombre de barco*. Santiago de Xile: Meigas, 1989; CARCEDO, D. *Neruda y el barco de la esperanza. Historia del salvamento de miles de exiliados españoles de la Guerra Civil*. Madrid: Temas de Hoy, 2006.

²⁴¹ RUBIO, Javier: *La emigración de...op.cit.*, pàg. 741-745.

republicana, com ara el General Vicente Rojo, el compositor Jaume Pahissa, el dramaturg Alejandro Casona i els catedràtics Francisco Ayala i Jesús Prados Arrarte. El contingent més gran de refugiats que acollí fou una norantena de republicans que a bord del *Massilia* es dirigien a Xile però foren acceptats a l'Argentina mentre el vaixell feia escala a Buenos Aires. A diferència del que passà a Xile, l'opinió pública argentina es mostrà en contra de la decisió del govern i demanà que s'obrissin les portes del país als exiliats espanyols, ja que veien en aquesta onada immigratòria una oportunitat immillorable per a l'expansió econòmica del país. Davant la pressió pública, el govern entreobrí les portes a la immigració a partir del gener de 1940, fomentant sobretot l'arribada de bascos al país, per la seva tradició immigratòria a l'Argentina i per la seva fama de bons treballadors, a més a més que era la immigració menys temuda a nivell polític. El decret arribà tard, doncs ja havia començat la II Guerra Mundial, i molts pocs bascos s'acolliren a la proposta, davant la perillositat de les travessies transatlàntiques i la participació d'aquests ciutadans en la defensa de França. El juliol de 1940, el govern argentí amplia la seva oferta als bascos ja residents en altres països llatinoamericans, dels quals aconseguí captar principalment els establerts a Xile. En total, amb aquestes iniciatives emigraren a l'Argentina uns 1.400 refugiats. Després de la finalització de la II Guerra Mundial, entre 1947 i 1951, arribaren a l'Argentina amb l'ajuda de l'OIR 2.951 espanyols, la xifra més important per al període.

Pel que fa a Veneçuela, el 1939 mantingué la mateixa actitud que l'Argentina respecte els refugiats republicans espanyols, tot i que era un país en expansió econòmica i necessitava importants contingents d'immigrants que treballessin com a mà d'obra per afavorir aquest desenvolupament. Tant sols hi seran acollits alguns contingents de bascos, per la forta influència dels jesuïtes al país, i des de finals de 1939 anirà rebent progressivament els exiliats espanyols que marxaven de la República Dominicana, flux migratori de força importància i que no s'aturà²⁴². Igual que passà a l'Argentina, l'opinió pública es mostrà favorable a l'acollida de republicans i finalment el govern feu campanyes per a la captació de refugiats, especialment els bascos. Tot i això, la iniciativa arribà tard i fou poc exitosa en aquest front. Veneçuela es convertí en el tercer país americà que acollí refugiats espanyols després de la II Guerra Mundial, gràcies als

²⁴² Cuba serà l'altre país que funcionarà com a vàlvula d'escapament per als refugiats de la República Dominicana, amb la diferència que la *fidelísima* serà també un lloc de pas per a aquests mentre busquen una opció millor per a instal·lar-se. Veneçuela, en canvi, serà una residència definitiva per a molts d'ells. A Mèxic també hi arribaran refugiats procedents de la República Dominicana, igual que als Estats Units.

2.623 refugiats que hi arribaren amb l'ajuda de l'OIR entre 1947 i 1951, la segona xifra més important per al període després del contingent que es desplaçà a l'Argentina. En total, a principis dels '50, hi havia uns 5.000 espanyols exiliats a Veneçuela.

Cal destacar també el cas de Colòmbia. El president del país, Eduardo Santos, era un gran admirador de la República Espanyola i del seu últim president, Manuel Azaña. Malgrat no disposar de les condicions econòmiques més propícies, obrí la porta als refugiats espanyols, però sota dos condicions indispensables: que tinguessin recursos suficients per establir una empresa pròpia a Colòmbia o bé que fossin contractats en origen per empreses industrials o culturals colombianes, i que no tinguessin antecedents criminals de cap tipus. Durant 1939 arribaren al país uns 200 espanyols, la majoria tècnics i intel·lectuals, que revitalitzaren la vida cultural i política de la capital, Bogotà. Entre 1947 i 1951, una cinquantena d'espanyols arribaren a Colòmbia amb l'ajuda de l'OIR.

Els Estats Units acolliren a un reduït nombre d'intel·lectuals i científics, ja que concediren un nombre molt escàs de visats. Especialment hi emigraren filòlegs i literats, que treballaren a les diferents Universitats americanes com a professors de llengua i literatura espanyola. És el cas de personatges tan il·lustres com Américo Castro, Pedro Salinas, Jorge Guillén o el català Joan Coromines. Entre els científics, que també es vincularen al món universitari, destaquen Severo Ochoa i el català Vicenç Moragues. Josep Lluís Sert, l'arquitecte encarregat del Pavelló de la República, també es refugià als Estats Units. Nova York es convertí en el centre neuràlgic de la vida dels emigrants.

1.5. Balanç final de l'exili permanent a finals de 1939

A finals de 1939, segons Javier Rubio, ja es pot establir un primer balanç força exacte del que serà l'exili permanent o definitiu, sobretot gràcies a l'esclat de la II Guerra Mundial, ja que fixa la gran majoria dels expatriats en terres estrangeres. Les dades que ens ofereix per a finals de 1939 són les següents²⁴³:

<i>França</i>		
	Antics Combatents	100.000
	Població Civil	40.000
<i>Àfrica del Nord</i>		
	Camps de concentració i centres d'alberg	12.000
	Legió estrangera francesa	7.000

²⁴³ RUBIO, Javier: *La emigración de... op. cit.*, pàg. 741-745.

<i>Europa</i>		
	URSS	6.000
	Altres països	3.000
<i>Amèrica</i>		
	Mèxic	8.000
	Altres països	6.000
	TOTAL A FINALS DE 1939	182.000
	<i>Repatriacions entre 1940 i 1944</i>	20.000
	BALANÇ FINAL DE L'EXILI	162.000

Si tenim en compte les apreciacions de Vilanova sobre el nombre de repatriats a Espanya al llarg de l'any 1939, que ja hem observat anteriorment, a desembre de 1939 quedaven a França 200.000 exiliats, cosa que deixaria el balanç final en 222.000 exiliats permanents, que al llarg dels següents anys es redistribuïren per la geografia que ja hem vist de l'exili (sobretot emigraren des de França cap als països llatinoamericans i entre els propis països llatinoamericans, per exemple, de la República Dominicana a Veneçuela o Mèxic).

2. ELS EXILIATS ESPANYOLS A LA REPÚBLICA DOMINICANA

2.1 Quantificació dels refugiats

L'exili a la República Dominicana va ser el segon més important als països llatinoamericans pel que fa al nombre de refugiats acollits, només superat per Mèxic. Els primers exiliats van arribar al país de forma aïllada abans de l'acabament de la Guerra Civil espanyola, a finals de 1938²⁴⁴. Posteriorment, es van organitzar diverses expedicions col·lectives que van transportar al país a milers de refugiats. Van tenir lloc entre el novembre de 1939 i fins el juny de 1940. Finalment, després d'aquesta data, el flux migratori va quedar pràcticament suspès, amb l'excepció d'alguns exiliats que hi arribaren de forma aïllada. Cal tenir en compte que el país va ser utilitzat per alguns refugiats com a plataforma per arribar a altres destinacions del continent americà. Altres exiliats, en veure les pobres condicions econòmiques i polítiques de la República Dominicana, van fugir-ne tan aviat com van poder obtenir la documentació necessària i un mitjà de transport per al desplaçament.

²⁴⁴ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en.. op. cit.*, p. 16-17.

La quantificació exacta dels exiliats arribats a la República Dominicana és difícil d'establir, doncs les polítiques del règim trujillista responsables de la seva arribada van tenir un caràcter informal, no es van assentar sobre unes bases institucionals clares i van formar part del secret i esquiú món dels processos de la política pública durant la tirania²⁴⁵. D'altra banda, la curta durada de l'exili al país de molts refugiats tampoc contribueix a obtenir dades exactes. Finalment, hi ha certa disparitat de criteris: mentre que alguns estudis quantifiquen el total de refugiats desembarcats, altres es basen en el total d'establerts al país.

Pel que fa als principals estudis realitzats per historiadors catalans i espanyols, ens ofereixen aquestes dades:

<i>Data d'arribada</i>	<i>Vaixell</i>	<i>Nombre de refugiats (J. Rubio²⁴⁶) 1977</i>	<i>Nombre de refugiats (D. Díaz Esculies²⁴⁷) 1995</i>	<i>Nombre de refugiats (Ángel Herrerín²⁴⁸) 2007</i>
1939-1940	Diversos		207	128
7-11-1939	Flandre	273	288	279
10-11-1939	Saint Domingue	140	140	63 ²⁴⁹
19-12-1939	De la Salle	771	771	770
11-1-1940	Cuba	457	547	509
23/27-2-1940	De la Salle	900	900	733
21-4-1940	Cuba	120	120	1000 ²⁵⁰
15/16-5-1940	De la Salle	471	471	540
TOTAL		3132	3444	4022

Més recentment, des del país receptor, s'han dut a terme diversos estudis per quantificar el volum total d'exiliats a l'illa. Aquests s'han elaborat emprant fonts dominicanes, com les cèdules d'identitat dels refugiats expedides per la Direcció General de Migració o els censos elaborats per la Secretaria d'Interior i Policia, entre d'altres. A partir de les informacions obtingudes, Juan B. Alfonseca, en un treball de l'any 2012, afirma que ha aconseguit elaborar un cens general amb les dades personals d'almenys 3928 refugiats,

²⁴⁵ ALFONSECA GINER DE LOS RÍOS, Juan B. *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, 27-28.

²⁴⁶ RUBIO, Javier: *La emigración de ...op. cit.*, pàg. 190.

²⁴⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op.cit.*, pàg. 36-39.

²⁴⁸ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 123-125.

²⁴⁹ Herrerín per a la mateixa data d'arribada, dona el nom d'un vaixell diferent, el *Cuba*, i amb un passatge que no té res a veure amb les xifres exposades pels altres dos autors. *Ibidem*.

²⁵⁰ Aquesta xifra pot ser errònia, ja que no tots els refugiats que anaven en aquest vaixell desembarcaren a la Dominicana. Molts continuaren el viatge cap a altres països, segons Díaz Esculies. DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...op. cit.*, pàg. 35.

arribats al país entre el desembre de 1938 i principis de l'any 1945 de la següent forma²⁵¹:

<i>Data</i>	<i>Forma d'arribada</i>	<i>Vaixell</i>	<i>Refugiats</i>
7-11-1939	Embarcaments col·lectius organitzats pel SERE	Flandre	279
9-11-1939		Saint Domingue	66
19-12-1939		La Salle	791
11-1-1940		Cuba	505
24-2-1940		La Salle	729
21-4-1940		Cuba	118
16-5-1940		La Salle	467
1938-1945	De forma independent	<i>Diversos</i>	973
TOTAL			3928

Tot i la consistència d'aquest cens, Alfonseca fins i tot aventura que el nombre de refugiats va ser major. Es basa en un informe intern de la burocràcia oficial entregat al rector de la Universitat de Santo Domingo, Julio Ortega Frier, en el qual es parla d'un total de 4351 espanyols arribats al país: 1602 entre 1938 i 1939; 2256 arribats el 1940; 400 l'any 1941 i finalment 93 arribats el 1942. Així doncs, Alfonseca conclou que el nombre total d'exiliats arribats al país va ser d'entre 4.000 i 4.500²⁵².

En un estudi de 2012, Natalia González Tejera, en canvi, discuteix aquestes dades. La historiadora exposa que la bibliografia existent massa sovint ha confós la condició d'immigrant en trànsit amb la de refugiat resident al país. González coincideix amb Alfonseca a l'afirmar que als ports dominicans hi va arribar un nombre de refugiats superior a les 4.000 persones, però conclou que no tots s'establiren al país. Sense tenir en compte les arribades individuals, i a partir de les llistes de desembarcaments de la Direcció General d'Immigració, de les dades de la Secretaria d'Estat d'Interior i Policia i de les informacions aparegudes a la premsa (*Listin Diario* i *La Opinión*), els exiliats que arribaren a la República Dominicana amb la voluntat de residir-hi (no en trànsit) foren els següents (no es tenen en compte els refugiats que arribaren anterior o posteriorment a aquestes expedicions de forma aïllada en altres embarcacions)²⁵³:

²⁵¹ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 109.

²⁵² *Ibidem*, pàg. 109-112.

²⁵³ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en...* op. cit., p. 30-31.

Data arribada	Vaixell	Port	Quantitat exiliats
7/11/1939	Flandre	Ciudad Trujillo	272
9/11/1939	Saint-Domingue	Puerto Plata	63
19/12/1939	La Salle	Ciudad Trujillo	770
11/1/1940	Cuba	Ciudad Trujillo	547
23/2/1940	La Salle	Puerto Plata	667
21/4/1940	Cuba	Puerto Plata	77
16/5/1940	La Salle	Puerto Plata	500
TOTAL			2896
6/7/1940	Cuba	Ciudad Trujillo	20 o més

D'aquests, no tots s'acabaren establint al país tot i la seva voluntat inicial de fer-ho. González Tejera ho afirma a partir de l'estudi detallat dels permisos de residència tramitats pels refugiats l'any 1940 i posteriors, clau per saber de forma exacta quants es van arrelar a la República Dominicana, i diferenciar-los dels que hi van estar només en trànsit, encara que fos durant alguns mesos, a l'espera d'una nova destinació al continent americà. El formulari de permís de residència havia de ser complimentat per tots els estrangers residents al país, a partir de l'entrada en vigor de la Llei 95 sobre migració, promulgada pel poder executiu el 14 d'abril de 1939. Tots els estrangers van haver de complir aquest requisit, també els exiliats espanyols.

En aquest sentit, González Tejera ha localitzat 2045 fitxes d'exiliats espanyols al país²⁵⁴, a més a més d'un document oficial de la dictadura en el qual, segons la historiadora, es quantifica de forma exacta el nombre d'exiliats que acabaren residint a la República Dominicana. Tenint en compte que alguns refugiats, per falta de recursos, no van poder tramitar el seu permís de residència, aquest informe del Director General d'Immigració, Antonio Tellado fill, al Secretari d'Estat d'Interior i Policia, datat el 16 de febrer de 1942, acaba de perfilar la nòmina total de residents²⁵⁵. El document especifica que des de 1938 havien entrat al país 2554 refugiats espanyols amb el

²⁵⁴ Ha utilitzat les dades obtingudes per realitzar una nòmina d'exiliats a la República Dominicana i un interessant estudi sociodemogràfic dels mateixos. Veure: GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Nómina de republicanos españoles refugiados en República Dominicana (1940-1941)" a *Boletín del Archivo General de la Nación*, vol. XXXVIII, n. 135, gener-abril de 2013, p. 33-152; GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en... op. cit.*

²⁵⁵ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en... op. cit.*, p. 34-35.

propòsit de residir-hi, dels quals 985 n'havien marxat i 8 havien mort. El ritme d'arribades, sortides i baixes havia estat el següent:

Any	Arribats	Sortits	Morts
1938	19		
1939	973	20	
1940	1523	333	1
1941	37	491	5
1942		141	2
TOTAL	2554	985	8

El document acabava constant que el febrer de 1942 residien al país 1561 refugiats espanyols.

Recolza aquesta xifra d'uns 2500-2600 refugiats arribats i establerts a la República Dominicana un altre document localitzat a l'arxiu de la Fundación Indalecio Prieto. Es tracta d'una carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto, del 17 de març de 1940. En aquesta li envia una relació de les professions dels refugiats arribats al país, quants s'havien aconseguit col·locar i quants havien reemigrat fins al moment. Segons el document, a la República Dominicana s'hi havien establert en total 2540 refugiats, dels quals 383 havien abandonat el país fins aquell moment²⁵⁶.

L'Informe d'Antonio Tellado ens ofereix una valuosa informació sobre un altre aspecte sobre el qual tenim dades divergents: el ritme de reemigracions cap a altres destins de l'exili. Segons el mateix, el febrer de 1942 havien marxat del país prop de 1.000 refugiats, essent els anys 1940 i 1941, amb 333 i 491 respectivament, els principals moments de reemigració. Alfonseca, treballant les actes de la JARE, ha pogut veure com aquest organisme es va fer càrrec d'uns 800 trasllats entre 1940 i 1942, la majoria cap a Mèxic. Tot i això, alguns exiliats optaren per altres destins: Argentina (55), Bolívia (21), Colòmbia (25), Cuba (8), Xile (9), Equador (4), Panamà (58), Perú (7) i Veneçuela (25)²⁵⁷. El 1940, a més a més, entre una cinquantena i un centenar de persones, la majoria anarquistes amb les seves famílies, van reemigrar a l'Equador sota la protecció del New World Resettlement Fund (NWRP), que va enviar a la República

²⁵⁶ Carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 17 de març de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

²⁵⁷ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 153-154.

Dominicana el secretari de l'organització, l'escriptor John Dos Passos, per tal de fer la selecció²⁵⁸.

La Segona Guerra Mundial va arribar a les aigües del Mar Carib l'any 1942, amb la presència de submarins nazis a la zona. La perillositat de navegar unida a l'escassetat i l'elevat cost dels passatges aeris va suposar una contenció del flux emigratori. Les dificultats per les quals travessava la JARE, intervinguda pel govern mexicà, també van comportar la disminució i fins i tot la suspensió dels fons destinats a reemigracions. La sortida d'exiliats de la República Dominicana no es va reprendre fins el 1944, quan la situació al Mar Carib es va normalitzar i tres organitzacions d'ajuda nord-americanes van gestionar l'evacuació dels refugiats, amb el beneplàcit del govern dominicà, interessat en la seva sortida.

Entre febrer de 1944 i setembre de 1945 el ritme de sortides va ser intens, i un total de 1881 persones van poder reemigrar de la República Dominicana²⁵⁹. El ritme de sortides i les destinacions dels refugiats van ser els següents²⁶⁰:

Any	Mes	Destinació			
		Venezucla	Mèxic	Altres Països	Sense especificar
1944	Febrer- maig				98
	Juny				54
	Juliol				48
	Agost				34
	Setembre				87
	Octubre				67
	Novembre				91
	Desembre				90
1945	Gener	74	9		
	Febrer	69	6		
	Març	106	11		
	Abril	38	21		
	Maig	26	10	4	
	Juny	45	4	0	
	Juliol	25	35	6	

²⁵⁸ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, op. cit., p. 153-154. Exposarem més endavant l'assumpte.

²⁵⁹ Suma total dels diversos estats de comptes conservats als lligalls bMs_16007/8 (5) i bMs_16007/8 (6). Andover-Harvard Theological Library (AHTL), Unitarian Service Committee Funds.

²⁶⁰ Taula de creació pròpia a partir de les dades conservades a l'Unitarian Service Committee Funds – AHTL.

	Agost	19	18	10	
	Setembre	57	23	1	
	TOTAL	459	137	21	569

Gràcies al *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*²⁶¹ coneixem de forma més exacta les destinacions dels refugiats:

Veneçuela	708
Mèxic	415
Altres països	61
TOTAL EMIGRATS	1181
Morts	6

Observem que la majoria dels evacuats es dirigiren a Veneçuela, gràcies a la posició del govern liberal de Rómulo Betancourt, que acceptà rebre als refugiats que estaven a la República Dominicana assumint bona part dels costos de transport i allotjament.

Alfonseca ofereix dades molt similars i afirma, a partir de les mateixes, que a principis de 1946 el nombre d'exiliats que encara quedaven en territori dominicà no havia de ser superior a les 500 persones²⁶².

2.2 Gestions per a l'arribada dels refugiats i desenvolupament del procés migratori. El paper del SERE

La primera petició d'asil per als refugiats de la Guerra Civil espanyola va ser formulada a la República Dominicana per l'ambaixador del Govern de la II República a Washington, Fernando de los Ríos. De los Ríos va organitzar una reunió amb el cos diplomàtic llatinoamericà radicat a la capital dels Estats Units. En aquesta reunió va informar als ministres i altres càrrecs diplomàtics de la situació desesperada dels exiliats i va demanar-los que fessin les gestions oportunes davant els seus governs per tal que donessin acollida a un contingent de refugiats als seus respectius països.

L'Encarregat de Negocis d'Espanya a la República Dominicana es va dirigir, al cap de poc, al govern dominicà, per conèixer la seva posició oficial al respecte. Els alts càrrecs

²⁶¹ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - bMS 16007 / 8 (6).

²⁶² ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...op. cit.*, pàg. 157-158.

de l'estat tenien opinions divergents sobre l'assumpte: els Secretaris d'Estat d'Interior i Policia (Gral. José García) i el d'Agricultura, Industria i Treball (Raúl Carbuccia) es van mostrar d'acord amb la possibilitat de fer immigrar al país a refugiats espanyols. Carbuccia fins i tot va recomanar que fossin persones que es dediquessin preferentment a l'agricultura, i va destacar la necessitat de vigilar la seva ideologia. En canvi, el President del país, Jacinto B. Peynado, opinava que la immigració dels refugiats espanyols podria causar la propagació al país d'idees revolucionàries i no desitjades pel règim. Per aquest motiu, el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors, Arturo Despradel, va contestar a l'Encarregat de Negocis d'Espanya de forma evasiva i ambigua: el govern estava estudiant l'assumpte.

Dos mesos més tard, l'abril de 1939, el cònsol de la República Dominicana a Bordeus, Narciso Félix, va ser amonestat per haver visat sense permís uns 20 passaports espanyols per a viatjar a la República Dominicana. De nou, la posició oficial del govern dominicà era la de no acollir refugiats espanyols. La veu del Secretari d'Estat de Relacions Exteriors, Despradel, es va alçar en contra d'aquest criteri, defensant que s'hauria d'autoritzar l'extensió de visats a ciutadans espanyols refugiats a França, ja que aquesta immigració mai seria en massa, com sí que ho podia ser la de jueus. Aquest criteri va ser el que va permetre, segons Alfonseca, el flux persistent de trasllats individuals de refugiats al país²⁶³.

L'estiu de 1939 es va començar a gestar la immigració organitzada i de caràcter massiu de republicans espanyols cap a la República Dominicana, quan diversos organismes d'ajuda als exiliats es van posar en contacte amb el govern del país. El primer de tots ells va ser les Sociedades Hispanas Confederadas (SHC), que van proposar al govern dominicà un pla d'evacuació i immigració dels refugiats espanyols a França a través del consolat dominicà a Nova York²⁶⁴.

Les SHC van iniciar les relacions amb el govern dominicà arrel de l'arribada de refugiats espanyols a les costes dels EUA. Degut a la seva condició de polissons eren

²⁶³ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 57-58.

²⁶⁴ Sociedades Hispanas Confederadas fou una associació amb seu a Brooklyn, Nova York, que aglutinà les diferents entitats antifeixistes creades pels espanyols als Estats Units d'Amèrica i que agrupava tant a la vella colònia espanyola com als exiliats que residien en aquest país. Per a més informació, veure ORDAZ ROMAY, Mª Ángeles: "Las Sociedades Hispanas Cofederadas en archivos del FBI. (Emigración y exilio español de 1936 a 1975 en EE.UU.)" a *Revista Complutense de Historia de América*, vol. 32, 2006, pàg. 227-247. Disponible en xarxa a la direcció <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/ghi/11328312/articulos/RCHA0606110227A.PDF>

detinguts i conduïts a Ellis Island, on les autoritats d'immigració es disposaven a deportar-los de forma immediata al port de procedència. Això podria haver suposat per a aquests refugiats fins a 6 mesos de presó a França i la posterior entrega al govern franquista. Per aquest motiu, SHC va sol·licitar a gairebé tots els representants de les repúbliques llatinoamericanes l'admissió dels exiliats espanyols que anessin arribant a Nova York. El consolat dominicà va ser el primer que va atendre la seva petició i immediatament van començar a sortir cap a República Dominicana tots els refugiats que de forma il·legal arribaven a Nova York²⁶⁵.

Veient la bona predisposició del govern dominicà envers els refugiats espanyols, les SHC van proposar al govern dominicà un pla immigratori a gran escala. Volien que el país acollís entre 1.000 i 5.000 exiliats espanyols, que haurien de viure en colònies als llocs indicats pel govern dominicà. Aquest es comprometia a concedir terres als refugiats per a l'establiment de granges avícoles i agrícoles, així com cases per allotjar-se. Les SHC pretenien que el govern autoritzés l'entrada immediata d'un grup de 1.000 persones, per tal d'alleugerir l'angoixant situació que vivien a França. A canvi, les SHC s'oferien a sufragar les despeses de transport dels 1.000 primers exiliats fins a Ciudad Trujillo, a cooperar en la construcció d'habitatges per aquests primers refugiats i proporcionar-los eines de treball, maquinària i llavors per iniciar les explotacions agrícoles, així com col·laborar econòmicament en el sosteniment de les colònies fins que aquestes estiguessin en condicions d'autoabastir-se²⁶⁶.

El pla va ser vist de forma favorable pels Secretaris d'Estat de Relacions Exteriors i d'Agricultura, que va proposar d'assentar el primer grup al sud-oest, a prop del municipi d'El Cercado. Per estudiar el projecte immigratori sobre el terreny i discutir-ne els detalls, SHC van enviar un delegat a la República Dominicana. José Pantin va ser designat per dur a terme aquesta missió i l'agost de 1939 es va traslladar a la República Dominicana²⁶⁷. Allí va negociar amb els responsables de les Secretaries d'Estat

²⁶⁵ Sociedades Hispanas Confederadas. *Informes - III Congreso Nacional*. S/d [30 de novembre de 1939 - principis de desembre de 1939]. ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras.

²⁶⁶ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 59-60; Carta de Daniel Alonso, Secretari General de Sociedades Hispanas Confederadas, a Rafael Leonidas Trujillo. Brooklyn, 21 de juliol de 1939. AGN, Fondo Presidencia – Secretaría de Interior y Policía.

²⁶⁷ Carta de Jesús Arenas i Daniel Alonso, Secretari de Propaganda i Secretari General de Sociedades Hispanas Confederadas, a Arturo Logroño, Secretari d'Estat de la Presidència. Brooklyn, 2 d'agost de 1939. AGN - Fondo Presidencia – Secretaría de Interior y Policía.

d'Agricultura, Treball i Indústria; Interior i Policia; Sanitat i Beneficència la idoneïtat del pla. Les tres van aprovar-lo, proposant algunes limitacions:

- Que la immigració de fins a 5.000 exiliats es desenvolupés de manera gradual.
- Que el nombre d'arribats en cada etapa mai excedís els 1.000 refugiats.
- Que el govern dominicà formés part de la Comissió seleccionadora dels futurs immigrants.
- Que es seleccionessin els terrenys per assentar-los a les seccions de Medina (comú de San Cristóbal), Los Guayos (comú de Sabana de la Mar) i al comú de El Cercado²⁶⁸.

Segons els informes del III Congrés Nacional de les SHC, l'esclat de la Segona Guerra Mundial va paralitzar les negociacions d'aquest organisme amb el govern dominicà. La impossibilitat de trobar mitjans de transport, a causa de la guerra, l'elevat cost dels passatges, que havien ascendit fins el doble o el triple del seu preu ordinari, i la dificultat d'obtenir-ne degut a l'enorme demanda que n'hi havia, va obligar a les SHC a interrompre les negociacions amb el govern per a l'admissió de refugiats en grans contingents²⁶⁹.

Tot i això, pel que es desprèn d'aquest mateix informe i d'altres posteriors, SHC va sufragar el trasllat d'entre 152 i 412 persones des de França a la República Dominicana²⁷⁰. També va enviar una quantitat gens menyspreable de fons cap a aquell país per a la manutenció dels refugiats que hi van arribar: \$5.000 entregats directament als encarregats de gestionar la immigració el novembre de 1939 i \$7.639 entre abril i octubre de 1940. També va concedir petites ajudes directes a refugiats per valor de \$2.432 durant l'any 1940.²⁷¹

²⁶⁸ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 59-60.

²⁶⁹ Sociedades Hispanas Confederadas. *Informes - III Congreso Nacional*. S/d [30 de novembre de 1939 - principis de desembre de 1939]. ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras.

²⁷⁰ Una hipòtesi que no podem confirmar ni tampoc descartar és que podria tractar-se dels exiliats arribats a bord del primer o dels dos primers vaixells de l'exili a la República Dominicana, el Flandre i el Saint Domingue (arribats el 7 i 11 de novembre de 1939). Van transportar entre 335 i 413 refugiats al país, segons els diversos càlculs existents del passatge que hi anava a bord. Sempre s'ha atribuït la seva organització al SERE, tot i que podria ser possible que per aquests dos embarcaments comptessin amb la col·laboració econòmica i/o d'altres tipus de SHC. De fet, Natalia González Tejera afirma que totes les expedicions van ser organitzades pel SERE, però que un Comitè Britànic, dirigit per la duquesa d'Atholl, va ajudar econòmicament a alguns refugiats a assumir el preu del passatge a bord dels vaixells que es dirigien a la República Dominicana. SHC podria haver actuat d'igual forma.

²⁷¹ Sociedades Hispanas Confederadas. *Informes - III Congreso Nacional*. S/d [30 de novembre de 1939 - principis de desembre de 1939]. ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras;

Paral·lelament, el 7 d'agost de 1939, un nucli civil integrat majoritàriament per refugiats que s'havien establert al país des dels primers mesos de 1939, va crear la Junta Pro-Refugiados Españoles²⁷². Els seus propòsits eren:

1. Coordinar i unificar l'ajuda destinada als refugiats espanyols residents a la República Dominicana.
2. Distribuir aquesta ajuda per tal que servís per resoldre problemes definitius per als refugiats.
3. Canalitzar-la perquè es destinés a crear noves fonts de riquesa.
4. Prestar ajuda i assessorament a les autoritats dominicanes en l'arribada i assentament de nuclis de refugiats espanyols.

La Junta estava integrada per 9 persones: Antonio Ocaña, enginyer (President), Ramón Suárez Picallo, periodista (Vicepresident); Felipe Díaz Sandino, coronel (2on Vicepresident); Antonio Piñeiro, fabricant (Tresorer); Juan Pablo García, llicenciat (Secretari General); Manuel Fraíz Grijalba, periodista (Secretari d'Actes); Manuel Ramón Castillo, Juan Jiménez Rosas i Enrique Darnell Martí (Vocals).

El seu pla d'actuació es basava en l'informe que havien presentat al govern titulat “*Índice provisional para un plan de colocación de cinco mil inmigrantes españoles en la República Dominicana*”, redactat originalment per Suárez Picallo i assumit posteriorment per la Junta de l'entitat²⁷³. Proposava la immigració de refugiats en massa al país i la seva col·locació en nous sectors econòmics, agraris i industrials, que generessin noves fonts de riquesa i llocs de treball: “*Nuestra inmigración debe ser orientada a la apertura de fuentes de riqueza inéditas o apenas explotadas, por dos razones: por que obtendrá mayor beneficio de su trabajo y porque con ello prestará un*

Sociedades Hispanas Confederadas - *Informes generales - IV Congreso Nacional*. S/d [23 i 24 de novembre de 1940, Newark] ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras; Sociedades Hispanas Confederadas - *Informe general V Congreso Nacional*. S/d [novembre de 1941] ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras; Sociedades Hispanas Confederadas - *Informe general VI Congreso Nacional*. S/d [18-19 de desembre de 1943, Carnegie Hall]. ABPR, FONS DO - 86/26 - Sociedades Hispanas Conferedaras.

²⁷² Carta d'Antonio Ocaña i Juan Pablo García, President i Secretari General de la Junta Pro-Refugiados Españoles, a Arturo Logroño, Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 10 d'agost de 1939. AGN - Fondo Presidencia – Secretaría de Interior y Policía.

²⁷³ SUÁREZ PICALLO, Ramón. *Índice provisional para un plan de colocación de cinco mil inmigrantes españoles en la República Dominicana*. S/l, s/d [juliol-principis d'agost de 1939]. Adjunt a Carta d'Antonio Ocaña i Juan Pablo García, President i Secretari General de la Junta Pro-Refugiados Españoles, a Arturo Logroño, Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 10 d'agost de 1939. AGN - Fondo Presidencia – Secretaría de Interior y Policía.

*mejor servicio al país que la acoge.*²⁷⁴". Els productes obtinguts trobarien mercat al país gràcies a una política de substitució d'importacions. Els recursos per finançar el pla provindrien de les entitats espanyoles d'evacuació, del govern dominicà i mitjançant l'establiment d'un Banc Cooperatiu Agropecuari²⁷⁵.

Tres mesos més tard, el 9 de novembre de 1939, es va constituir la Junta Pro-Immigración Española. Estava integrada per Ramón Suárez Picallo, Juan Pablo García (ambdós ja formaven part de l'altra Junta), el periodista canari Elfidio Alonso, l'enginyer José de los Ríos Urruti (germà de Fernando de los Ríos) i el tinent coronel Rodolfo Bosch Pearson. Aquest darrer va esdevenir un personatge clau en el procés d'assentament dels refugiats a la República Dominicana, essent el representant del govern dominicà per l'assumpte dels refugiats, el responsable de les colònies agrícoles on s'instal·laren bona part dels exiliats i controlant els fons per a la seva mantenció.

Aquesta junta es va crear a petició del Secretari d'Estat d'Agricultura Carbuccia, que volia un mecanisme local d'enllaç entre les institucions del govern dominicà i els futurs immigrants. La Junta havia de gestionar les ajudes que arribessin dels organismes d'evacuació de refugiats, classificar els futurs immigrants per tal d'adaptar-los al mercat laboral dominicà i ocupar-se de la gestió del procés davant les institucions de govern dominicanes.

A finals de novembre de 1939, una dotzena de personalitats republicanes van visitar el país per tractar el tema de l'acollida de refugiats. El grup estava encapçalat per Bibiano Fernández Osorio Tafall, secretari general del SERE i màxim responsable d'organitzar l'evacuació dels refugiats espanyols de França. L'objectiu d'Osorio Tafall sembla que era entrevistar-se amb el dictador Trujillo per acabar de lligar l'arribada de 2.000 refugiats a la República Dominicana²⁷⁶. Alfonseca afirma que prèviament ja s'havia arribat a un primer acord per la recepció d'aquests 2.000 exiliats a França, entre el mateix Osorio Tafall, en nom del SERE, i Porfirio Rubirosa, l'Encarregat de Negocis Interí de la República Dominicana a la seva Legació de París²⁷⁷. Així mateix ho

²⁷⁴ SUÁREZ PICALLO, Ramón. *Índice provisional para un plan de colocación de cinco mil inmigrantes españoles en la República Dominicana*. S/I, s/d [juliol-principis d'agost de 1939]. Adjunt a Carta d'Antonio Ocaña i Juan Pablo García, President i Secretari General de la Junta Pro-Refugiados Españoles, a Arturo Logroño, Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 10 d'agost de 1939. AGN - Fondo Presidencia – Secretaría de Interior y Policía..

²⁷⁵ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 61-62.

²⁷⁶ *Ibidem*, pàg. 63-64.

²⁷⁷ *Ibidem*, pàg. 73-74.

confirmen diverses fonts documentals, especialment una carta d'Alejandro Viana, director del SERE, a un dels encarregats de gestionar la immigració a la República Dominicana de data 7 de febrer de 1940²⁷⁸. L'acord entre Osorio i Rubirosa estipulava que el SERE enviaria 2.000 espanyols a la República Dominicana i per cada un d'ells, des de l'edat de 18 anys, dipositaria 50 dòlars al govern dominicà per a la seva manutenció durant els primers dies, a més a més de 6 dòlars d'impost de residència, destinats a la Creu Roja. En el darrer viatge es va prendre com a edat per a aquest dipòsit els 12 anys, en comptes dels 18²⁷⁹. Segons Viana, aquesta quantitat de refugiats van arribar a bord de quatre transatlàntics, molt probablement el Saint Domingue, De la Salle i Cuba en els viatges que van tocar port dominicà el 10/11/39, el 19/12/39, l'11/1/40 i el 23/2/40.

L'enginyer hidràulic Félix de los Ríos, que integrava la comitiva amb la qual va arribar al país el secretari general del SERE, i Augusto Pedrero van passar a representar aquest organisme a la República Dominicana, en estret contacte amb la Junta Pro-Inmigración Española per a la gestió del tema immigratori²⁸⁰. De los Ríos i Pedrero, en nom del SERE, van signar un projecte de contracte amb el govern dominicà en el qual es definien les condicions d'assentament dels refugiats al país²⁸¹. El desembre de 1939 van enviar al representant del SERE a París el document "*Plan de Colonización*", en el qual s'informava dels acords negociats, i de la situació actual i els projectes de futur dels refugiats ubicats en colònies agrícoles arreu del país. El text exposava que hi havia 7 colònies en fase de colonització molt avançada i s'afirmava que "*La capacidad de absorción del país respecto a los refugiados españoles, campesinos y obreros artesanos o de industrias afines o auxiliares de la agricultura, es ilimitada, con respecto al número de los que aún quedan en Francia.*"²⁸². Segons l'acord assolit, el govern dominicà havia de facilitar als colons terres de l'Estat, cases provisionals on viure,

²⁷⁸ Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 7 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document).

²⁷⁹ Carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 17 de març de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11; Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 7 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document).

²⁸⁰ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de... op. cit.*, pàg. 42-43; Carta d'E. Barba a Estanislau Ruiz Ponsetí: 23 de desembre de 1939; carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 4 de gener de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República (ABPR).

²⁸¹ Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 7 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08.

²⁸² *Informe sobre colonias agrícolas. Plan de Colonización*. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0024-04 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document).

aixovar bàsic, llavors i estris de treball. El SERE, a través d'un Organisme administratiu, els havia de proporcionar aliments fins la primera collita, representant una despesa de \$5 per persona i mes, o el que és el mateix, \$20 per persona en el període de quatre mesos, quan se suposava que tindrien els primers fruits del seu treball, l'abril de 1940.

El document contemplava que de desembre de 1939 a desembre de 1940 arribessin al país 1000 famílies, amb un total de 4000 persones. Havien de tenir unes professions determinades i es preveia que desembarquessin al país en els següents terminis²⁸³:

Data d'arribada	Número de treballadors	Especialitat	Persones totals (comptant familiars)	Bestretes a realitzar pel SERE per a la instal·lació	Valor collites dels refugiats
Desembre 1939	60	Camperols	240	4.800	0
	12	Ceramistes	48	960	0
Febrer 1940	60	Camperols	240	4.800	0
	10	Paletes	40	800	0
	10	Peó paleta	40	800	0
	6	Fuster amar.	24	480	0
	3	Ferrers	12	240	0
	8	Fusteria taller	32	640	0
	8	Ajudants fuster	32	640	0
	4	Serradors	16	320	0
	8	Carregadors	32	640	0
	6	Madereros	24	480	0
	Abril 1940	120	Camperols	480	9.600
Maig 1940	0		0	0	31.500
Juny 1940	60	Camperols	240	3.200	0
	75	Professionals de la construcció del mateix tipus que desembre i febrer	300	4.000	0
Agost 1940	60	Camperols	240	1.200	0
Setembre 1940	0		0	20.400	0
Octubre 1940	150	Camperols	600		151.200
	100	Altres oficis	400	0	0
Desembre 1940	150	Camperols	600	0	216.000
	100	Altres oficis	400	0	0
TOTAL	1.010		4.040	\$54.000	\$398.700

²⁸³ Informe sobre colonias agrícolas. Plan de Colonización. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0024-04 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document)..

L'informe també esmentava diverses indústries que s'havien de crear al país per donar ocupació als refugiats, vinculades algunes a la construcció de les vivendes pels camperols i altres inexistents fins al moment a l'economia dominicana.

A nivell econòmic, la proposta semblava totalment rendible. Instal·lar als refugiats costaria un total d'uns \$63.200, que els exiliats retornarien a l'obtenir els primers rendiments del seu treball. L'organisme tècnic tindria unes despeses d'instal·lació i funcionament (personal, material, allotjament i alimentació dels immigrants en el moment d'arribar, transport des del port fins a les colònies, etc.) de \$51.540, no reemborsables. Tot i això, la viabilitat de la instal·lació dels refugiats al país feia altament atractiu el pla, doncs es preveia que l'import de les collites obtingudes durant el primer any seria de \$398.700.

Mentre aquest projecte estava sobre la taula del govern dominicà i del SERE, el gener de 1940, els representants de la Junta Pro-Refugiados Españoles i la delegació del SERE es fusionaren en una sola Comissió, constituïda per dos representants del govern dominicà, Rodolfo Bosch Pearson (secretari) i José de los Ríos (assessor tècnic), i els dos representants del SERE, Félix de los Ríos (president) i Augusto Pedrero (assessor tècnic)²⁸⁴. Algunes fonts indiquen que aquesta comissió s'anomenà *Cooperativa Pro-Inmigración Española*²⁸⁵.

Mentre sembla que el govern dominicà va prendre's aquest projecte de contracte com un acord en ferm, no succeí el mateix amb el SERE. Les autoritats dominicanes, amb l'amenaça de prendre mesures contra els immigrants, van començar a reclamar fons al SERE, que en cap cas reconeixia haver-los de pagar. A més a més, l'organisme travessava greus dificultats, doncs la seva seu a París havia estat intervinguda i la seva activitat s'havia paralytat. Per tant, no podien, encara que ho haguessin volgut, enviar fons²⁸⁶. El govern dominicà, d'altra banda, es negava a rebre més refugiats fins que no es satisfessin els imports que considerava que els devien.

Viana, desbordat davant la situació, acusava a Félix de los Ríos i a Augusto Pedrero d'haver fet creure al govern dominicà que havien firmat un contracte amb el SERE,

²⁸⁴ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 4 de gener de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.

²⁸⁵ X.: "La Situació dels Refugiats a la República Dominicana" a *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica*, 21 de maig de 1940, n°7, Mèxic, pàg. 9.

²⁸⁶ Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 7 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08.

quan l'organisme mai els havia donat el vist-i-plau del projecte que els havien enviat²⁸⁷. És més, afirmava que el SERE mai hauria acceptat una emigració en la qual, un cop assentats al país, els emigrants necessitessin ajudes de duració il·limitada per viure. Fins al moment, tot el que l'organisme havia fet era dipositar 50 dòlars per cada immigrant embarcat a la Companyia Transatlàntica Francesa, per a la seva instal·lació al país d'acollida, quantitat amb la qual els feia saber abans d'embarcar que quedava cancel·lada tota obligació del SERE envers ells.

Finalment Viana referia que molts espanyols estaven embarcant en direcció a la República Dominicana sense intervenció del SERE, pagant-se el viatge i aconseguint directament el visat del passaport. Tenint en compte aquesta circumstància, creia que no era just que es consideressin com a emigrats del SERE a tots els que desembarcaven als ports de República Dominicana. Aquesta circumstància també ens permet entendre a nosaltres la inexactitud existent a l'hora d'establir el nombre total de refugiats arribats al país, fins i tot a bord dels grans embarcaments col·lectius²⁸⁸.

Els responsables de l'organisme d'evacuació de republicans aviat van adonar-se que l'emigració a la República Dominicana era una arma de doble fil i el 14 de febrer de 1940 Viana, el secretari general, deia explícitament a Félix de los Ríos que, "*Convencido de que ese país no tiene posibilidades de aclimatación para otros 2.000 refugiados, que pretendíamos enviar a ésa, yo aconsejo que por el momento no debemos embarcar más, limitándonos a ayudar económicamente a los que ya están ahí.*"²⁸⁹

Malgrat aquesta opinió, sembla que el mes de maig de 1940 s'arribà a un nou acord entre el SERE i el govern dominicà. El conveni preveia que el SERE incrementaria fins a 100 dòlars el dipòsit efectuat per cada immigrant que arribava al país, doblant la quantitat prèviament sol·licitada per, teòricament, poder invertir més diners en l'assentament i la manutenció dels immigrants. El govern dominicà estava disposat a rebre fins a 2.000 refugiats més, en grups successius de 500 persones. Aquesta vegada sí, va posar com a condició que el 50% dels immigrants fossin agricultors, doncs la

²⁸⁷ Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 7 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08..

²⁸⁸ *Idem.*

²⁸⁹ Carta d'Alejandro Viana a Félix de los Ríos. París, 14 de febrer de 1940. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0007-08 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document).

majoria dels exiliats estaven sent assentats en colònies agrícoles. Finalment, condicionà la recepció de cada grup de 500 nous exiliats al fet que el SERE diposités prèviament \$50.000, que serien gestionats exclusivament pel govern dominicà i utilitzats per finançar l'assentament i l'adaptació dels immigrants al país.

El 10 de febrer de 1940 el govern va intervenir els diners de la Comissió encarregada d'assentar els refugiats²⁹⁰, cosa que va generar una situació crítica especialment per als exiliats enviats a les colònies agrícoles, la subvenció de manutenció dels quals fou dràsticament reduïda²⁹¹. Félix de los Ríos i Augusto Pedrero, representants del SERE, van haver de sortir de la Comissió, sota control del govern dominicà de forma exclusiva.

Segons Alfonseca, el SERE no va complir amb honestedat la seva part del contracte, cosa que va fer aixecar les sospites per part del govern dominicà. Primer, va arribar una expedició amb 72 refugiats sense haver-se efectuat el dipòsit corresponent. Més endavant, el maig de 1940, va arribar a Puerto Plata el vaixell La Salle, en el qual viatjaven 467 passatgers. Sembla, però, que el SERE només va fer el dipòsit estipulat per 367 (corresponent als adults majors de 18 anys)²⁹². El govern dominicà va amonestar a l'organisme i va exigir el pagament dels dipòsits pendents. El tema encara no havia estat resolt quan vorejà sòl dominicà el vaixell Cuba, el 16 de maig de 1940. La gran majoria dels exiliats que anaven a bord d'aquest vaixell mai van arribar a trepitjar el tròpic.

2.3 L'incident del Cuba i la fi del flux migratori a la República Dominicana

El 6 de juliol de 1940 arribava al port de Ciudad Trujillo el vapor *Cuba*. A bord hi viatjaven 600 refugiats espanyols procedents dels camps de concentració de Vernet i Cotlliure. Esperaven desembarcar a la República Dominicana per poder començar una nova vida, però, inesperadament, el govern va desautoritzar la seva entrada al país. Aquest incident va posar fi, de facto, a la política de portes obertes de la República

²⁹⁰ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 20 de febrer de 1940, FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.; *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR. Herrerín explica que el govern va intervenir el dipòsit consignat pels refugiats espanyols que havien arribat amb el vaixell *La Salle* (28.500\$), els quals van gestionar-ne la seva inversió. HERRERÍN, Àngel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 131.

²⁹¹ *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR. Torrents diu literalment que els conreadors no tenien “cap probabilitat de viure del producte de llur treball.”

²⁹² ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 135-136.

Dominicana envers els exiliats espanyols. Com afirma Alfonseca i tindrem oportunitat de comprovar en els propers capítols, també va obrir una etapa de confrontació política amb el col·lectiu refugiat al país²⁹³.

Els motius de la negativa del govern dominicà no estaven gens clars. La premsa donava diverses versions per tal de justificar la posició de l'executiu: perquè els passatgers no disposaven de visat d'entrada al país; perquè la seva entrada al país no estava gestionada per la Dominican Republic Settlement Association (DORSA), creada recentment per a la immigració de colons jueus; perquè els refugiats que anaven a bord del vaixell eren uns indesitjables, sense ofici ni benefici, a més a més de ser perillosos políticament; per la manca de suport de les organitzacions republicanes d'evacuació de refugiats a la seva instal·lació al país, etc²⁹⁴.

El Comitè Tècnic d'Ajuda als Republicans Espanyols (CTARE), organisme derivat del SERE a Mèxic, sense recursos i a punt de desaparèixer, va demanar ajuda econòmica a la JARE per resoldre la situació²⁹⁵. Precisament, segons Alfonseca, l'entrada en l'assumpte d'aquest organisme va fer trontollar tot el sistema de recepció dels exiliats a la República Dominicana i va confirmar la negativa a ser admesos al país.

La CTARE va exposar que el motiu pel qual no s'autoritzava a desembarcar el passatge era perquè el SERE no havia efectuat el dipòsit que exigia el govern dominicà²⁹⁶. La JARE va demanar a Bernardo Giner de los Ríos, ex-ministre de la República durant la Guerra Civil, exiliat a la República Dominicana i afí a l'organització, que investigués l'assumpte, confirmant inicialment que s'havien de pagar \$106 per cada persona que desitgés immigrar al país²⁹⁷.

La JARE, després d'accedir a ajudar als refugiats atrapats a bord del Cuba, va començar a investigar per quin concepte s'havien de pagar aquests diners i com serien gestionats. Va descobrir com havia procedit el SERE fins al moment. Durant les primeres expedicions, havia destinat \$50 a cada un dels immigrants. En el primer viatge, aquests diners van ser entregats personalment a cada exiliat un cop desembarcat i,

²⁹³ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 21-22.

²⁹⁴ *Ibidem*, pàg. 19-20.

²⁹⁵ Carta de José Carner i Joaquín Lozano, CTARE, a Indalecio Prieto, President de la JARE. Mèxic D.F., 4 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306.

²⁹⁶ *Idem*.

²⁹⁷ Cablegrama de Bernardo Giner de los Ríos a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 5 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306.

posteriorment, van passar a administrar-se col·lectivament per part de la Junta Pro-Refugiados Españoles. En tots els casos, abans d'embarcar el passatge als vaixells, la quantitat esmentada s'havia entregat a París a la Companyia Transatlàntica Francesa, dipositària dels diners²⁹⁸. Més tard, el SERE i el govern dominicà van arribar a un nou acord, pel qual la quantitat a ingressar per refugiat va augmentar a \$106, dels quals \$6 es destinaven a la Creu Roja i la resta a favor de l'immigrant, per tal de facilitar la seva manutenció durant els primers mesos d'estada al país²⁹⁹.

Quan la JARE ja estava a punt de fer l'ingrés dels diners requerits pel govern dominicà, que pujaven a un total de \$59.996 per 566 passatgers majors de 10 anys, van rebre un telegrama realment estrany, que els deia "*No hacer giro, imposible desembarque*"³⁰⁰. L'Encarregat de Negocis de la República Dominicana a Mèxic aclaria els motius d'aquesta qüestió, tot dient que "*nuestro gobierno lamenta no poder aceptar refugiados españoles llegados vapor Cuba a pesar fondos ofrecidos por ser en su inmensa mayoría inadaptables para faenas agrícolas.*"³⁰¹ Tant J. Rubén Romero, Ambaixador de Mèxic a l'Havana, com Bernardo Giner de los Ríos confirmaven a Prieto que el SERE i el govern dominicà havien arribat a l'acord d'enviar al país a agricultors, cosa que no es complia entre el passatge del vapor Cuba³⁰². Des d'aquest mateix moment, Prieto va realitzar diverses gestions prop del President Lázaro Cárdenas perquè autoritzés als refugiats que hi anaven a bord a entrar a Mèxic, com així finalment va ser.

Quan la JARE encara estava disposada a ingressar els diners reclamats pel govern dominicà, Bernardo Giner de los Ríos, al qual li va ser prohibit pujar a bord del vaixell per interessar-se per l'estat dels refugiats, va intentar negociar amb els Secretaris d'Estat de Relacions Exteriors i d'Agricultura, Indústria i Treball la possibilitat que els refugiats del Cuba desembarquessin temporalment a la República Dominicana per després traslladar-se a Mèxic o a altres països llatinoamericans. Com que no es quedarien al país, va demanar que els \$106 de drets d'entrada es convertissin en un mer dipòsit, a

²⁹⁸ Carta d'Indalecio Prieto, JARE, a Joaquin Lozano i José Carner. Mèxic D.F., 6 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306.

²⁹⁹ Cartes de José Carner i Joaquin Lozano, CTARE, a Indalecio Prieto, President de la JARE. Mèxic D.F., 6 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306.

³⁰⁰ *Idem.*

³⁰¹ *Idem.*

³⁰² Cablegrama de J. Rubén Romero, Ambaixador de Mèxic a l'Havana, a Indalecio Prieto. L'Havana, 7 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306; Carta de Bernardo Giner de los Ríos a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 8 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 307.

retornar a cada un dels exiliats o bé a la JARE quan aquests abandonessin el país³⁰³. Aquesta proposta, segons Alfonseca, va pesar i molt en la no autorització d'entrar al país del vapor Cuba³⁰⁴, que va sortir d'aigües dominicanes en direcció a la Martinica. Allà els refugiats van ser embarcats a bord del Saint Domingue, un vaixell de mercaderies, amb el qual finalment van arribar a Mèxic.

Un cop el *Cuba* ja estava ben lluny de Ciudad Trujillo va sortir a la llum la veritat. Els refugiats que viatjaven a bord tenien tots els papers en regla, visat per entrar al país i a Europa, abans del seu embarcament, sí que s'havien ingressat els \$106 per persona, del contrari no haguessin pogut pujar al vaixell³⁰⁵. Alfonseca, gràcies a la consulta de l'arxiu personal de Bernardo Giner de los Ríos i de la relació personal que l'unia a ell, ha escatit el que succeí i el perquè de la no admissió del vaixell:

“el motivo de la desautorización de desembarco a los del Cuba derivaba de su posición [la posició de Bernardo Giner de los Ríos] sobre la entrega del dinero como depósito, dado que los pasajeros seguirían luego viaje hacia otras repúblicas americanas.

Es evidente que la fortuita intervención del emisario de la JARE complicó el manejo que la JPE realizaba con los envíos del SERE. Por ello, (...) la Junta Pro-Inmigración Española monopolizó la comunicación con el barco [Rodolfo Bosch Pearson va ser l'únic que hi va poder pujar], impidiendo subir a bordo al representante de la JARE (...) e intentaron, en un último recurso, recibir el dinero directamente (...), convenciendo a los de a bordo de aceptar ir a Colonias Agrícolas.³⁰⁶”

Alfonseca acusa a la burocràcia de la JPE, i molt especialment a Rodolfo Bosch Pearson, així com a la Secretaria d'Estat d'Agricultura d'apropiar-se indegudament dels fons que el SERE havia ingressat per mantenir els refugiats i d'utilitzar-los indegudament, en una xarxa de corrupció de gran envergadura³⁰⁷. Pretenia fer el mateix amb els que corresponien als refugiats que anaven a bord del Cuba, però la intromissió

³⁰³ Carta de Bernardo Giner de los Ríos a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 8 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 307.

³⁰⁴ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 132.

³⁰⁵ Carta de Joaquín Lozano, CTARE, a Indalecio Prieto. Mèxic D.F., 8 de juliol de 1940. AHN, Archivo José Giral_10, doc. 306.

³⁰⁶ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 132-133.

³⁰⁷ *Ibidem*, veure capítol 4.

de Giner de los Ríos en aquest lucratiu negoci va destapar l'assumpte i va moure al govern dominicà a tancar les seves portes als exiliats espanyols, els quals, d'altra banda, s'havien convertit en un veritable problema per al país degut a la seva precària situació: atur a les ciutats i misèria a les colònies agrícoles.

Així doncs, Alfonseca es pregunta:

“¿Autorizan las presunciones de un circuito corrupto en el dinero dado por los organismos de emigración a afirmar que fue ése el factor gestor de la política inmigratoria hacia los republicanos?”³⁰⁸”

La seva resposta, però, és negativa: *“El factor corrupción pudo medrar, prolongar y determinar el resultado final del experimento inmigratorio, pero es claro que su gestión inicial se vio motivada por la necesidad de imágenes internacionales favorables al régimen.”³⁰⁹”*

Alfonseca conclou que l'incident del Cuba va ser aprofitat pel govern dominicà per acotar la desproporcionada oferta d'asil realitzada a la Conferència d'Evian, mantenint-la però com un projecte suposadament dotat de seriositat. A l'acusar els republicans de no ser aptes per adaptar-se al país, el govern volia amagar el veritable problema de la incapacitat de la república per a absorbir refugiats europeus³¹⁰.

L'incident del Cuba no va suposar el final de la immigració espanyola, ja que petits grups de refugiats van seguir arribant al país durant els mesos posteriors. Tot i això, la posició oficial respecte els refugiats espanyols va patir un gir de 360°. El discurs de les autoritats sobre el col·lectiu va girar a l'entorn de tres grans idees. La primera va ser la decepció immigratòria: els exiliats espanyols eren uns desagraïts amb tot el que el país els havia ofert, només feien que queixar-se en comptes de treballar per radicar-se definitivament al país. La segona era ser la seva perillositat política. Finalment, el govern dominicà va dir sentir-se defraudat al no complir-se els acords migratoris establerts amb els organismes d'evacuació d'exiliats espanyols, sobretot pel que fa a l'arribada d'agricultors. Sobre aquest aspecte, hem vist que aquest acord sembla que no es va assolir fins pràcticament l'arribada dels darrers embarcaments. A més a més, si la trama de corrupció era certa, tampoc es van destinar els diners necessaris perquè la

³⁰⁸ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 143.

³⁰⁹ *Ibidem*, pàg. 144.

³¹⁰ *Ibidem*, pàg. 147.

colonització funcionés. Fos com fos, els cercles oficials després de l'incident del Cuba van orientar els seus esforços a aconseguir que els exiliats espanyols abandonessin el país. Això si, de forma discreta i sense fer massa soroll, no fos cas que tothom parlés de la incapacitat i el fracàs de la República Dominicana a l'hora d'absorbir els republicans.

2.4 Perfil dels exiliats a la República Dominicana

Sens dubte, el millor estudi en termes demogràfics i socioeconòmics dels exiliats arribats a la República Dominicana és l'efectuat per Natalia González Tejera, a partir de l'anàlisi de les dades recollides en 2045 fitxes de permisos de residència tramitades pels refugiats³¹¹. Per aquest motiu, sintetitzarem les conclusions obtingudes de l'estudi d'aquesta documentació per part d'aquesta historiadora dominicana i les complementarem amb altres aportacions pròpies i alienes.

L'exili a la República Dominicana va ser un fenomen poblacional de tipus familiar. Tot i això, entre els refugiats, hi havia més homes que dones: 197 nens i nenes (9,63% sobre el total d'exiliats), 1.265 homes (61,85%) i 583 dones (28,51%) entre els 16 i els 88 anys d'edat. Aquest percentatge més elevat d'homes es donà especialment en la franja d'edat compresa entre els 26 i els 55 anys, en la qual hi havia 2 homes per cada dona censada.

Tot i la menor quantitat de dones arribades al país, González Tejera realitza un interessant estudi de la qüestió de gènere. Els professionals liberals, els mestres, els homes dedicats a activitats comercials o que havien estat empleats de l'Estat van ser els que amb més freqüència van arribar al país acompanyats de les seves esposes i fills. La majoria de les dones exiliades a la República Dominicana tenien entre 26 i 30 anys. Un 86% estaven o havien estat casades, mentre que el 14% eren solteres i acompanyaven als seus pares o germans en l'exili.

El percentatge de dones casades era majoritari en els grups d'edat compresos entre els 21 i els 25 anys (el 73%) i entre els 31 i els 35 anys (el 91,7%). Pel que fa a les exiliades casades, el nombre de dones que declararen dedicar-se a oficis remunerats o bé a tasques de la llar és el següent:

³¹¹ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en... op. cit.*

Edat	Ofici remunerat	% ofici remunerat	Tasques de la llar	% tasques de la llar
16-20	8	72,7%	3	27,3%
21-25	50	57,5%	37	42,5%
26-30	65	50,8%	63	49,2%
31-35	39	43,8%	50	56,2%
36-40	21	35%	39	65%
41-45	7	25%	21	75%
TOTAL	190	47,1%	213	52,9%

Aquestes són les dades que fan referència a les exiliades solteres:

Edat	Ofici remunerat	% ofici remunerat	Tasques de la llar	% tasques de la llar
16-20	34	89,5%	4	10,5%
21-25	23	76,7%	7	23,3%
26-30	16	84,2%	3	15,8%
31-35	5	71,4%	2	28,6%
36-40	3	60%	2	40%
41-45	1	100%	0	0%
TOTAL	82	82%	18	18%

Les activitats laborals més habituals entre les dones eren les de mestra, mecanografista, modista o bé diversos oficis industrials.

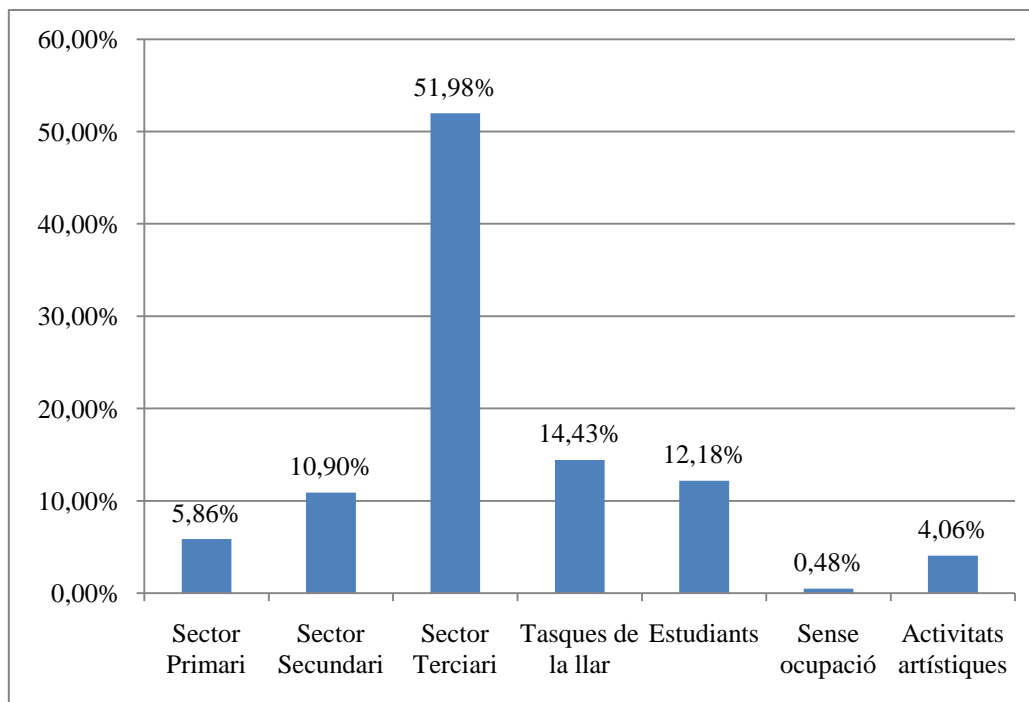
González Tejera també ha realitzat un perfil laboral de la població exiliada major de 16 anys. A partir d'aquest, arriba a la conclusió que els immigrants arribats a la República Dominicana procedien majoritàriament de les grans urbs d'Espanya, ja que els oficis que declaraven eren els propis de les zones urbanes amb un gran desenvolupament industrial i del sector serveis. Una part molt important, segons la historiadora dominicana, procedien de Madrid, Catalunya, Euskadi, Cantàbria i València, sense especificar xifres concretes. Podríem prendre com a referència les dades de Javier Rubio pel que fa a la procedència geogràfica dels exiliats³¹²:

³¹² RUBIO, Javier: *La emigración de...op. cit.*, pàg. 271.

Catalunya		24,60%
	Barcelona	17%
	Girona	3,50%
	Lleida - Tarragona	4,10%
Regió Cantàbrica		27,50%
	Àlaba - Guipúscoa	3,50%
	Vizcaya	7,30%
	Santander	4,20%
	Oviedo	12,50%
Madrid i Castella - La Manxa		17,50%
	Madrid	14,20%
	Altres províncies	3,30%
Llevant		7,80%
	València	3,10%
	Alacant - Castelló	2,40%
	Múrcia	2,30%
Aragó		4,50%
	Saragossa	2,50%
	Osca - Terol	2%
Altres regions		18,10%

Pel que fa al seu perfil laboral, la població refugiada va declarar dedicar-se majoritàriament a activitats vinculades al sector terciari, tal i com s'observa en el següent quadre i gràfic:

Sector econòmic	Percentatge	Persones
Primari	5,87%	120
Secundari	10,90%	223
Terciari	51,98%	1063
Tasques de la llar	14,43%	295
Estudiants	12,18%	249
Sense ocupació	0,49%	10
Activitats artístiques	4,06%	83
Sense dades	0,09%	2
	100%	2045

Pel que fa a les persones que van declarar oficis vinculats al sector primari, un percentatge important eren tècnics i professionals –enginyers, pèrits– (15% del total), mentre que la resta eren camperols (73%) i jornalers (12%).

Les indústries en les quals s’ocupaven les persones que van declarar treballar al sector secundari eren fonamentalment la indústria metal·lúrgica, la tèxtil, la de fabricació de licors, de pell, paper i finalment també la indústria química. Un percentatge d’aquests refugiats eren mecànics i tècnics especialitzats en maquinària industrial. També hi havia un nombre important de propietaris industrials, que van declarar com a activitat principal "industrial", la majoria dels quals tenien entre 31 i 55 anys.

La majoria de la població refugiada s’ocupava al sector terciari, incloent en aquest grup funcionaris, empleats privats, sastres i modistes, professionals liberals, docents, oficis no industrials i altres serveis especialitzats. Els oficis desenvolupats per aquests refugiats són classificats per Natalia González de la següent forma:

Tipus d'ofici	Percentatge
Associats a l'alimentació	3,40
Associats a la indústria gràfica i la impressió	3,11
Associats a la construcció	8,15
Associats a l'àrea mercantil	5,73
Associats a serveis tècnics	2,23

Associats a la conducció i reparació d'automòbils	2,62
Associats a la cura personal	0,97
Associats a la confecció de roba i accessoris	11,94
Serveis varis (dependents, funcionaris de l'Estat, empleats de banca i comerç, mecanògrafes, taquígrafes i oficinistes)	27,18
Associats a la salut (metges de família, especialistes, farmacèutics, odontòlegs, infermeres, auxiliars d'infermeria, estudiants de medicina, llevadores)	6,21
Associats a la seguretat nacional	4,17
Associats a les comunicacions (radiofonia, radiotelegrafia, tècnics telefònics, ferroviaris, funcionaris de correus i periodistes).	2,91
Professions vàries (enginyers, arquitectes, químics, filòsofs)	8,83
Associats a l'educació (mestres, tècnics de primera ensenyança, de segona ensenyança, d'institut i catedràtics universitaris)	12,52
TOTAL	99,97

Finalment, la historiadora dominicana fa referència al fet que 83 persones eren artistes o bé docents vinculats a diverses disciplines artístiques. D'aquests un 34,94% eren pintors o dibuixants, un 16,87% artistes en general, un 12,05% músics, un 14,46% es dedicaven al teatre, un 9,64% al cinema i la fotografia, un 6,02% a l'escultura, un 1,2% eren decoradors, un 3,61% escriptors i un 1,2% museistes.

Pel que fa a la gent que no declarava tenir una professió remunerada hi havia un total de 295 dones d'entre 16 i 80 anys d'edat, que s'ocupaven en les tasques de la llar (14,43% de la població censada), així com 249 nens i joves que estudiaven (el 12,81%) i 10 persones que no van declarar cap tipus d'ofici (el 0,48% del cens).

Juan Ruiz de Olazarán, en carta a Indalecio Prieto, exposa també les professions dels exiliats. A partir d'aquest document podem establir la següent classificació professional dels mateixos³¹³:

Sector	Professió	Refugiats	Total	%
Primari	Agricultors	173		
	Mariners i pescadors	35		
<i>Persones dedicades al sector primari</i>			208	13,62%
Secundari	Gràfics	44		

³¹³ Carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 17 de març de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

	Metal·lúrgics	127		
	Construcció	129		
	Tèxtil	10		
	Tabaquers	3		
	Tintorers	3		
<i>Persones dedicades al sector secundari</i>			316	20,69%
Terciari	Militars	4		
	Aviador	10		
	Conductors	86		
	Capitans Marina Mercant	13		
	Pilots Marina Mercant	5		
	Escribent	181		
	Vestit i modes	116		
	Grabadors	1		
	Rellotgers	4		
	Electricistes	16		
	Perruquers	13		
	Enginyers	35		
	Agrònoms	11		
	Veterinaris	1		
	Periodistes	31		
	Arquitectes	6		
	Delineants	16		
	Metges	35		
	Infermeres	11		
	Practicants	14		
	Farmacèutics	7		
	Ensenyament	89		
	Advocats	51		
	Alimentació, comerç i hosteleria	92		
	Comerciants	74		
	Viatjants	36		
Ferroviaris	8			
Telegrafistes	10			
Còmics i artistes	19			
Fotògrafs	5			
Escultors	2			
Sacerdots	1			
<i>Persones dedicades al sector terciari</i>			1003	65,68%
TOTAL		1527	1527	100%

El document també contemplava les persones que estudiaven o bé que es dedicaven a les tasques de la llar:

Persones que declaren professió	1527	61,65%
Estudiants	25	1,01%
Tasques de la llar (esposes sense professió i fills)	925	37,34%
TOTAL	2477	100%

3. L'ASSENTAMENT A LA REPÚBLICA DOMINICANA

3.1 La recepció per part de la societat dominicana i la vella colònia espanyola

La rebuda del poble dominicà als refugiats espanyols va ser excepcional, malgrat el que els havien fet creure dels exiliats:

“La simpatia amb que ens ha acollit el poble dominicà és realment emocionant per als que venen dels camps de concentració de França. La gent del país ens estima de manera autèntica. I no és estrany trobar-se amb algun dominicà que us digui:

- Nosaltres també ens ho creiem allò que deien que éreu uns assassins. Ara veiem que no és veritat. Ací no us passarà com a França, esteu a casa vostra.^{314,}

La precària situació econòmica dels dominicans no els va permetre oferir-los ajudes monetàries però si una benvinguda calorosa i unes bones dosis de recolzament moral, tan necessàries com les ajudes materials. Guillermina M. Supervía declara que caldria *“también rendir un homenaje de gratitud al pueblo dominicano que, a pesar de las limitaciones y temores que imponía el régimen dictatorial, nos abrió las puertas de sus hogares y nos brindó su generosa amistad y cariño estableciendo con nosotros, republicanos derrotados y transterrados, lazos de amistad que todavía perduran”³¹⁵.*

L'exiliat Mariano Vives, en un article en un diari dominicà, exposava d'aquesta manera l'escalf que van sentir en terra dominicana:

³¹⁴ Anònim: “Carta de la República Dominicana” a *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica*, 18 de febrer de 1940, nº1, Mèxic, 1940, pàg. 5.

³¹⁵ MEDRANO, Guillermina: “Homenaje a las mujeres exiliadas: los primeros años del destierro y una obra educativa en la República Dominicana” a NAHARRO-CALDERÓN, José M^a: *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos, 1991, pàg. 188.

“Pisar tierra dominicana fue pisar tierra española (...). No nos sentimos extraños en ningún momento, ni ante las autoridades ni ante el pueblo. Por todas partes la misma acogida, el mismo trato, afable, cariñoso... Era eso lo único que pedíamos y lo teníamos.

(...) Desde la figura máxima del pueblo dominicano hasta su más humilde representante, hemos encontrado ese amor, esa simpatía, y hemos visto, no se puede imaginar con qué alegría, que no éramos extranjeros...³¹⁶”

L'arribada del primer contingent de refugiats a Ciudad Trujillo, a bord del Flandre el 7 de novembre de 1939, generà una gran expectació entre els residents a la capital. Unes dues mil persones es congregaren al port, encuriosides per l'arribada dels espanyols. El diari *La Opinión* exposava les peripècies de la travessia transatlàntica i feia una relació de tots els exiliats que viatjaven a bord del vaixell, destacant la formació professional en diversos camps dels nouvinguts³¹⁷.

Després de l'arribada del segon contingent d'exiliats, el 9 de novembre a bord del *Saint Domingue*, l'Arquebisbe de Santo Domingo, Monsenyor Ricardo Pittini, va publicar una carta en la qual exhortava al clergat dominicà i als fidels a rebre amb *“brazos abiertos y corazón fraternal³¹⁸”* als refugiats espanyols.

La veritat és que el poble dominicà es va bolcar a ajudar els refugiats:

“Es de justicia decir que no hay un sólo dominicano que no esté poniendo algo de su parte por ayudar a estos refugiados, en todas las formas posibles. Lo mismo están haciendo muchos miembros de las colonias extranjeras radicadas entre nosotros, con una que otra excepción, inspiradas por un sentimiento de humanidad (...).³¹⁹”

S'esperava que l'arribada dels espanyols donés un impuls al poblament del país així com a la seva economia, com fins aleshores havia suposat tota immigració d'aquests nacionals a l'illa:

³¹⁶ VIVES, Mariano. “De mi diario de viaje” a *La Opinión*, 8/12/1939, p. 3.

³¹⁷ “El trasatlántico «Flandre» trajo hoy para nuestro país 288 refugiados” a *La Opinión*, 7/11/1939, p. 1.

³¹⁸ “El Arzobispo Pittini y la llegada de extranjeros al país” a *La Opinión*, 13/11, 1939, p. 1.

³¹⁹ “Los refugiados españoles y la hospitalidad dominicana” a *La Opinión*, 10/11/1939, p. 3.

“Gran parte del progreso de nuestro país, en industrias, comercio, edificación, se debe a la inmigración española de los últimos años. No hay ninguna razón para pensar que los nuevos inmigrantes no podrán hacer, a su vez, nuevas aportaciones al patrimonio nacional, cuando ya acomodados, comiencen a asociarse de lleno del trabajo nacional.”³²⁰”

Si rellegim el primer dels dos paràgrafs citats d'aquest article, observarem com contenia una denúncia evident a l'actitud mostrada per part d'alguna colònia estrangera envers els exiliats. Aquesta no era altra que la colònia d'espanyols antics residents al país. Tal i com ja hem vist al primer capítol, els espanyols instal·lats a la República Dominicana des de feia dècades van mostrar la seva simpatia envers els militars sollevats des de l'inici de la Guerra Civil així com pel nou règim dictatorial imposat per Franco a l'acabament del conflicte. El 1939 la seva connexió ideològica amb els exiliats era nul·la. Potser per aquest motiu, van brindar una molt mala rebuda als refugiats i es van negar, inicialment, a donar feina als nouvinguts.

Aquesta actitud va causar un fort molestar entre els dominicans, sobretot quan el problema de l'atur va començar a assetjar als republicans. Molts no van poder trobar feina a la República Dominicana i cada cop la seva situació era més desesperada. Els refugiats van esdevenir una càrrega per al país:

“En el curso de los últimos ocho meses, han llegado al país cerca de 400 inmigrantes españoles (...). Muchos (...) han encontrado una llevadera situación, pero el número llegado ha sido tan elevado, que hay un remanente que todavía no tiene perspectivas de trabajo de ninguna especie. Hasta ahora se han sostenido laboriosamente con los modestos haberes que trajeron, pero estos se van agotando o se han agotado ya a muchos, de modo que dentro de pocos días su situación se hará sumamente apurada.

Ahora se anuncia la próxima llegada de un nuevo contingente de inmigrantes españoles (...), de modo que el problema se hará más agudo. Es hora de reconocerlo así y de ir viendo la manera de resolver ese problema, por todos los medios de que pueda echarse mano.”³²¹”

³²⁰ “Los refugiados españoles y la hospitalidad dominicana” a *La Opinión*, 10/11/1939, p. 3.

³²¹ “Los españoles deben ser los primeros en ayudar a los españoles. Un hecho capital.” a *La Opinión*, 16/12/1939, p. 3.

Els dominicans creien que els vells residents espanyols al país havien de col·laborar a solucionar aquest problema, oferint la seva solidaritat als nouvinguts. Això havia de ser així tant per patriotisme com per retornar el favor que anys enrere aquests havien rebut de la societat dominicana, que els havia acollit de forma generosa³²². La premsa, fent-se eco de l'opinió dels cercles oficials, preguntava a la vella colònia espanyola:

“En el país hay numerosos establecimientos pertenecientes a españoles, comercios, industrias, empresas de varias clases. ¿Por qué no han de llevar bajo su techo a algunos de los inmigrantes que han llegado, jóvenes, sanos, inteligentes y honrados?”³²³”

Afortunadament, mai es van produir conflictes entre la vella colònia i els exiliats. Ben al contrari, aviat es van començar a teixir els primers llaços d'amistat entre uns i altres. El fet nacional i regional va pesar més que la ideologia política en l'establiment d'aquestes noves relacions d'afinitat, que van acabar desembocant en una convivència pacífica entre ells. Finalment, molts espanyols de la vella colònia van donar feina als seus negocis als exiliats republicans i van incloure anuncis de les seves empreses a les revistes que aquests editaven³²⁴. Bernardo Vega, historiador dominicà, explica que

“el jefe provincial de la sección dominicana de la Falange [...] empleó a varios comunistas en su negocio [...]. Los periódicos de los refugiados españoles, incluido el de los comunistas, aparecen repletos de anuncios de las principales casas de comercio de la vieja colonia española. En fin, que esa colonia ayudó en lo que pudo a los refugiados, a pesar de las diferencias políticas.”³²⁵”

La vella colònia espanyola no era l'única que no veia amb bons ulls el desembarcament de centenars de republicans espanyols al país. Natalia González Tejera exposa que, precisament, hi va haver fortes reticències entre alguns funcionaris, intel·lectuals i persones lleials al règim trujillista pel que fa a l'acollida i la contractació dels refugiats en les diverses activitats de la vida econòmica del país. Tres van ser les causes d'aquesta animadversió, segons la historiadora dominicana. En primer lloc, els refugiats

³²² ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 81-82.

³²³ “Los españoles deben ser los primeros en ayudar a los españoles. Un hecho capital.” a *La Opinión*, 16/12/1939, p. 3.

³²⁴ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 125-128.

³²⁵ VEGA, Bernardo: “La emigración española de 1939 y su impacto sobre los dominicanos” a SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (Comp.). *El destierro español en América*. Madrid: ICI, 1991, p. 282-283.

representaven una competència directa per a ells en l'àmbit laboral. En segon lloc, eren portadors d'ideologies que posaven en perill el règim i, per tant, el seu *modus vivendi*. Finalment, s'han de tenir en compte problemes racials i d'índole nacionalista³²⁶. Altres veus, en canvi, s'alçaven a favor de tot el que podien aportar al país:

“Estos españoles que han llegado son casi todos hombres de talento y en vez de quitarnos parte del sustento como creen algunos vienen a dar mucho. ¿No es la sabiduría un tesoro inapreciable?”³²⁷

Els temors dels funcionaris eren infundats. Al cap de poques setmanes ja era evident que els exiliats arribats en les dues primeres expedicions tindrien moltes dificultats per col·locar-se al mercat laboral dominicà. La majoria no tenien feina i se'ls acabaven els recursos, com hem vist. Aviat es va reconèixer que *“La llegada de los inmigrantes en gran número ha creado a nuestro país un serio problema”³²⁸* El 19 de desembre de 1939 arribava a l'illa el vaixell *La Salle*, que transportava prop de 800 persones, agreujant encara més la situació.

La capital estava totalment col·lapsada pel volum d'exiliats arribats fins al moment, la majoria a l'atur i sense recursos, motiu pel qual les autoritats van decidir enviar els refugiats que viatjaven en el *La Salle* a l'interior del país. De fet, aquest criteri va ser l'emprat amb tots els refugiats arribats a la República Dominicana a partir del desembre de 1939 i fins que el flux es va suspendre, amb la prohibició d'entrada als passatgers del *Cuba*, el juliol de 1940. Alguns van ser autoritzats a residir a les ciutats de Santiago de los Caballeros, Puerto Plata, San Francisco de Macorís. La Romana o San Juan de la Maguana. Altres van ser obligats a instal·lar-se a les colònies agrícoles de San Rafael del Llano, Pedro Sánchez, Juan de Herrera, Villa Trujillo, La Cumbre, Libertador, Medina, Constanza, San Francisco de Macorís, Junumucú i Km. 4 Carretera Duarte.

Com veurem més endavant, la ruralització de la població refugiada va ser un fracàs absolut i les colònies es van convertir en indrets de misèria, fam, malalties i descontentament. Els exiliats pugnaven per sortir-ne i s'acumulaven de nou a les ciutats, on esperaven ser evacuats de l'illa amb l'ajuda dels organismes d'atenció als refugiats. El problema, en comptes de solucionar-se, encara es va fer més gran.

³²⁶ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en... op. cit.*, p. 62-63.

³²⁷ VICINI, José Delio. “Los refugiados españoles” a *La Opinión*, 18/11/1939, p. 3.

³²⁸ “Los españoles deben ser los primeros en ayudar a los españoles. Un hecho capital.” a *La Opinión*, 16/12/1939, p. 3.

Com ja hem dit anteriorment, l'incident del *Cuba* va obrir una nova etapa de confrontació política amb el col·lectiu refugiat al país. Els diaris de la capital van fer de portaveu del govern amb diversos articles ofensius envers els exiliats, donant-los la culpa del que estava succeint. Alfonseca en fa algunes cites realment exemplificadores:

“¡Extranjero ingrato! ... te abrimos nuestros brazos hospitalarios y nos pagas con ingratitudes, haciendo propagandas subversivas de empresas que merecen todo crédito. Vinistes en barco de tu país, de donde te arrojaron por algo mal hecho que hicistes... pero ahora vas a tener que regresar nadando. Como estoy haciendo a ti se le debe hacer a todos aquellos que en vez de regar nuestros campos con agua extraída de la fuente de la gratitud, se complacen en hacer todo lo contrario.... ¡PERRO INDESEABLE!...³²⁹”

“Hay muchos de estos refugiados que observan una conducta discreta y agradecida, pero la mayor parte de ellos, (...) no piensan en otra cosa que en la política de España, aprovechando las garantías condicionales de que disfrutaban para desahogar sus odios y para hablar en el país de doctrinas que jamás podrán aclimatarse, ni siquiera superficialmente, entre nosotros... (...) lo que aquí deseamos y necesitamos en materia de emigración es la llegada de gente trabajadora e inclinada a arraigar entre nosotros DEFINITIVAMENTE y no a los que carecen de todo sentimiento de gratitud y se expresan o se conducen de una forma censurable o desdeñosa.³³⁰”

A partir d'aquest moment, la inserció dels exiliats a la societat dominicana va ser encara més complicada, per no dir impossible. Les pressions rebudes, la persecució en alguns casos i les pobres condicions en les quals havien de viure van empènyer els refugiats a sortir del país el més aviat possible.

3.2 L'assentament a les ciutats

La majoria de refugiats arribats a la República Dominicana s'instal·laren a les ciutats i poblacions d'una certa importància del país. L'any 1940, i prenent com a referència els permisos de residència tramitats pels refugiats, un 75% residien en ciutats, mentre que

³²⁹ *La Tribuna*, Ciudad Trujillo, 30 de juliol de 1940. Citat a ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 23.

³³⁰ «A propósito de una apelación», *La Opinión*, Ciudad Trujillo, 14 d'agost de 1940. Citat a ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 24.

el 25% restant ho feia en colònies agrícoles. La majoria vivia a la capital de l'estat, Ciudad Trujillo³³¹:

Lloc	Exiliats	%
<i>Ciutats</i>		
Ciudad Trujillo (Santo Domingo)	974	47,6
San Pedro de Macorís	162	7,9
La Vega	134	6,5
Santiago	46	2,2
San Francisco de Macorís	45	2,2
Puerto Plata	31	1,5
San Juan de la Maguana	25	1,3
La Romana	17	0,8
Altres ciutats petites ³³²	68	3,3
Subtotal	1502	73,3
<i>Colònies Agrícoles</i>		
Pedro Sánchez	194	9,5
El Llano	170	8,3
La Cumbre	66	3,2
Villa Trujillo	49	2,4
Juan de Herrera	44	2,1
Medina	5	0,2
Subtotal	528	25,7
<i>Ingenios</i>	15	0,7
TOTAL	2045	100

Ángel Herrerín exposa que a principis de 1941 uns 1000 refugiats vivien en nuclis urbans, dels quals 800 a Ciudad Trujillo³³³. El 1944, les dades d'habitatge dels refugiats que encara restaven al país eren les següents³³⁴:

Lloc	Exiliats	%
<i>Ciutats</i>		
Ciudad Trujillo (Santo Domingo)	657	57,3
Santiago	95	8,2
San Pedro de Macorís	74	6,4

³³¹ Taula extreta de ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 117-118.

³³² 14 ciutats de petites dimensions.

³³³ HERRERÍN, Ángel: *El dinero...op. cit.*, pàg. 128.

³³⁴ Taula extreta de ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 175.

Dajabón	59	5,1
La Vega	53	4,6
Puerto Plata	40	3,5
San Francisco de Macorís	36	3,1
San Juan de la Maguana	22	1,9
La Romana	13	1,1
Subtotal	1049	91,2
<i>Colònies Agrícoles</i>		
Pedro Sánchez	55	4,8
Villa Trujillo	21	1,8
Juan de Herrera	14	1,2
Subtotal	90	7,8
TOTAL	1145	100

Al marge de percentatges, queda clar que l'exili a la República Dominicana va tendir a dispersar-se dins el territori nacional. Aquesta característica el distingeix de l'exili a altres països llatinoamericans³³⁵. La dispersió, alhora, va afavorir que un extens nombre de dominicans conegués el fenomen i entrés en contacte cultural amb els refugiats.

A la capital, sabem que els exiliats es concentraren a la desembocadura del riu Ozama, en el que avui s'anomena la Ciudad Colonial i la Ciudad Nueva de Santo Domingo. Altres refugiats s'instal·laren als barris de San Antón, Villa Duarte i Gazcue. Molts refugiats van viure en habitatges particulars, situats principalment als carrers J. D. Alfonseca, Arzobispo Meriño, Ozama, 16 de Agosto, Delmonte i Tejada, Isabel la Católica, Santomé, Duvergé, J. I. Pérez, Cambronal, Arzobispo Portes, Trujillo Valdés, 16 de Agosto, José Reyes, Dr. Báez, García Godoy, Dr. Faura, Estrelleta, Avda. Mella, Abreu, Espaillat, Arzobispo Nouel, Nicolás Penson, La Mercedes i Número 5³³⁶. Era habitual que dues o tres famílies compartissin un mateix habitatge, ja que era complicat poder trobar un lloc per viure amb la gran precarietat laboral que patien els exiliats. Pel que fa als homes sols, alguns optaren per acomodar-se en les pensions de Ciudad Trujillo, principalment La Rocha, España i Habana, i també l'Hotel América³³⁷. Altres solters optaren, igual que en el cas de Mèxic³³⁸, per llogar conjuntament un habitatge i

³³⁵ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...*, pàg. 116.

³³⁶ *Club Català a la República Dominicana*, s/d [1939-1940]; *Residents a Ciudad Trujillo*, s/d; *Cens 15 de desembre de 1941*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

³³⁷ *Ibidem*

³³⁸ PLA BRUGAT, Dolores: *Els exiliats... op. cit.*, pàg. 264.

organitzar-se en *república*. En aquestes repúbliques no era estranya la presència d'algunes dones solteres joves, les quals s'encarregaven de les tasques de la casa i del menjar a canvi d'ésser mantingudes gràcies a les feines que aconseguien els homes³³⁹.

Un dels principals punts de reunió dels exiliats era el Parque Colón, al costat de la Catedral de Santo Domingo. A les nits, refugiats i dominicans hi concorrien per refrescar-se i fer petar la xerrada. Els temes habituals de conversa eren el desenvolupament de la II Guerra Mundial i la vida quotidiana a Ciudad Trujillo. Els dijous i diumenges a la nit, un concert alegrava aquestes vetllades³⁴⁰. De dia, però, el parc es convertia en el punt de reunió dels exiliats sense feina i delerosos de marxar cap a un altre país amb més oportunitats per a ells³⁴¹. Sabem que els catalans tenien el costum de reunir-se al Cafè Hollywood, creat i regentat per exiliats relacionats amb la Federació d'Organismes Sindicals de la Indústria Gastronòmica de Barcelona, al Bar Ritz i al Restaurant dels Xinos del Parque Colon, en el qual s'hi celebraren tota classe d'àpats³⁴².

3.2.1 Treballar a les ciutats

A les ciutats les oportunitats laborals eren més diverses que al camp, però no més abundants. Bona prova d'això són les altes taxes d'atur entre els refugiats, a les quals farem referència més endavant. Els refugiats que aconseguiren col·locar-se ho van fer especialment en 4 àmbits laborals: l'ensenyament, els mitjans de comunicació, el servei públic i el comerç. Juan Bernardo Alfonseca ha estudiat amb detall aquests quatre sectors, oferint una relació detallada de professionals i centres on van treballar³⁴³.

Pel que fa al sector de l'ensenyament, els refugiats instal·lats a les diverses ciutats del país van treballar a domicili, fent de professors particulars (sobretot als fills de la vella colònia espanyola), així com en institucions educatives, ja fossin creades per ells mateixos o bé d'arrels dominicanes. Fins a uns 50 exiliats van trobar feina en aquest

³³⁹ Correspondència Eduard Barba- Estanislau Ruiz Ponsetí entre 23 de desembre de 1939 i 23 de desembre de 1941. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) a; FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

³⁴⁰ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...op. cit.*, pàg. 171-176.

³⁴¹ Carta E. Barba a Ruiz Ponsetí: 28 de maig de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR. Carta de Xavier Xaparro a Ruiz Ponsetí: 8 de febrer de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

³⁴² DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...op. cit.*, pàg. 171-176; "Homenatge a Gausachs" a *Catalonia*, n°2, octubre de 1942, Ciudad Trujillo, pàg. 8 i 12.

³⁴³ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, veure capítol 5 i annexos.

àmbit. Destaca el cas de 20 refugiats espanyols que van entrar a treballar a la Universitat de Santo Domingo, la majoria exercint com a catedràtics³⁴⁴.

Pel que fa als mitjans de comunicació, aquests donaren ocupació a uns 120 refugiats. Alguns van treballar com a col·laboradors de la premsa diària i periòdica dominicana, escrivint assajos, narracions, articles de divulgació o realitzant caricatures. Eren advocats, metges, enginyers, pedagogs, artistes...; que van donar a les publicacions on van col·laborar un marcat perfil hispànic i una nova aparença de modernitat, important les tendències que s'havien estilat a l'Espanya republicana. Altres s'ocuparen com a operaris tècnics per fer possible la seva producció i finalment alguns van impulsar projectes editorials propis.

Les principals publicacions dominicanes en les quals van trobar feina els exiliats van ser els diaris *La Nación* i *La Opinión*, i les revistes *Anales de la Universidad de Santo Domingo*, *Revista Militar*, *Hogar* i *Revista de Educación*³⁴⁵. Pel que fa als projectes editorials propis, els exiliats van impulsar fins a 15 publicacions periòdiques: 3 diaris i 12 revistes. La més important i longeva en el temps va ser el setmanari *Democracia*, vinculat als sectors prietistes. Es va editar entre febrer de 1942 i juny de 1945, amb una tirada que durant una temporada va arribar fins als 1.000 exemplars. *Por la República*, el quinzenari dels negrinistes, la seguia en importància, amb una tirada de fins a 750 exemplars. El quadre reflexa les publicacions dels exiliats espanyols a la República Dominicana³⁴⁶:

Publicació	Director	Caràcter	Periodització
<i>Agora</i>	Baltasar Miró	Literària	Maig 1941 – mitjans 1943
<i>Archivos de Medicina, Cirugía y Especialidades</i>	Antonio Román Durán	Científica	Finals 1944
<i>Catalonia</i>	Albert Ginestá	Cultural	Setembre 1942 – agost 1943
<i>Cuadernos a Galatea</i>	Segundo Serrano Poncela	Literària	Setembre 1942 – mitjans 1944
<i>Democracia</i>	Juan José Zamora	Política i cultural	Febrer 1942 – juny 1945

³⁴⁴ Per a una relació concreta dels exiliats ocupats en l'àmbit de l'educació, veure ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...op. cit.*, capítol 5, 6 i annexos.

³⁴⁵ Per a una relació completa de les publicacions, veure ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...op. cit.*, pàg. 181.

³⁴⁶ Taula elaborada per ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 185. Per a més informació sobre les publicacions editades pels refugiats, veure capítol 6 de l'obra d'Alfonseca i GONZÁLEZ NEIRA, A. *Prensa del exilio republicano, 1936-1977*. Santiago de Compostela: Andavira, 2010, p. 128-131.

<i>Eri</i>	Pedro Heras	Política i filosòfica	Gener 1943 – 3 números
<i>Finanzas</i>	José Sorribes Soler	Científica	1941
<i>Juventud Española</i>	Colectiva	Política	Gener 1943 – abril 1944
<i>Nuevo Mundo</i>	Juan José Zamora	Informativa	1941 (2 números)
<i>Ozama</i>	Antonio Deltoro	Informativa	Gener 1941- 4 números (1941)
<i>Panamérica</i>	Segundo Serrano Poncela	Informativa	Novembre 1939 (1 sol número)
<i>Panorama</i>	Segundo Serrano Poncela	Informativa	Setembre 1942 – mitjans 1944
<i>Por la República</i>	Justo Tur Puget	Política	Setembre 1941- maig 1944
<i>Rumbo</i>	Ricardo Mella Serrano	Política	1943

Finalment, cal dir que alguns escriptors, com Agustí Bartra, van buscar formes de subsistència editant la seva obra individual i venent-la als dominicans, ja fos anant porta a porta o bé fent presentacions en diverses ciutats del país.

Alguns exiliats es van guanyar la vida a la ràdio, col·laborant en l'elaboració de radio-novel·les i programes d'entreteniment. D'altres van crear companyies teatrals, que van tenir un gran èxit al país, protagonitzant representacions teatrals i recitals poètico-literaris.

Els artistes plàstics van trobar bones condicions per desenvolupar-se en la societat dominicana. Tot i que no tots visqueren folgadoament, sí que la majoria es van poder ocupar com a tals o, com a mínim, dedicar temps al desenvolupament de la seva obra.

Pel que fa a les activitats mercantils o empresarials, alguns refugiats van ser contractats als negocis regentats per la vella colònia espanyola. Van desenvolupar-hi càrrecs en llocs administratius, van exercir d'agents de vendes a comissió o de simples dependents. La important colònia sírio-libanesa també va comptar amb els refugiats espanyols per treballar als seus negocis. Alguns refugiats també van establir les seves pròpies empreses mercantils, la majoria de les quals estaven vinculades al sector editorial, com llibreries o representacions de cases editorials al país. Un dels negocis creats pels exiliats catalans i que prosperà més foren precisament les llibreries. A Ciudad Trujillo se'n crearen dues, la de Jaume Llopart i la dels germans Escofet, el Instituto Americano del Libro y la Prensa. Lluís Carreres n'instal·là una a Santiago de los Caballeros i Ferran Pons una altra a San Pedro de Macorís³⁴⁷.

³⁴⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...op. cit.*, pàg. 80.

Alguns exiliats també crearen petits tallers industrials a la Dominicana, on l'única indústria de rellevància era la del sucre i estava en mans d'empreses estrangeres o sota el monopoli comercial de Trujillo. El maig de 1941 sabem que funcionaven al país les següents indústries que donaven ocupació a mà d'obra refugiada³⁴⁸:

Indústria de l'espardenya: Ocupava a unes quinze persones, la majoria dones, que treballaven a domicili sense emprar cap tipus de maquinària. El treball era a preu fet i el 90% de la matèria primera utilitzada era dominicana (canya, yagua – un tipus de palma – i cabuya – atzavara –). La producció es destinava al mercat intern i a l'exportació, principalment als EUA.

Indústria del moble: Ocupava a unes vint persones, entre ebenistes especialitzats i treballadors provinents d'altres rams, com ara pintors o teixidors. Alguns dels obrers arribaren a percebre un setmanal de 8 pesos. Tota la matèria prima que utilitzava era dominicana i la producció es destinava al mercat intern i a l'exportació, principalment a Cuba, Puerto Rico i Curaçao. Es fabricaven cadires, butaques i balancins a partir de la tècnica de l'encordillat i altres tipus de mobiliari modern. També es produïen portes, finestres, persianes i utensilis de fusta d'ús domèstic, com ara escales de mà, taules de planxar, objectes per a la cuina o penjadors de roba. Aquesta empresa estava encapçalada per l'arquitecte exiliat Francesc Fàbregas i el fuster dominicà Ruffin, que aportà el taller i la maquinària. Anomenaren a la indústria G.A.T.C.P.A.C. (Grupo Arte y Técnica Contemporánea Para América Central), emulant el *Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània* (G.A.T.C.P.A.C.), que agrupava a l'avantguarda dels arquitectes catalans de la II República³⁴⁹.

Indústria de la catifa: Es dedicava a la fabricació de catifes a partir del trenat de fibres vegetals i fulles de palma, matèries primeres dominicanes. Ocupava mà d'obra femenina i masculina i el treball es realitzava a domicili. La producció era destinada a l'exportació, especialment a Puerto Rico i a Cuba.

Indústria del vestit: Malgrat les diferents iniciatives endegades d'aquest tipus, moltes acabaren fracassant. Es produïen sobretot peces de roba interior i roba de

³⁴⁸ *Apuntes sobre posibilidades de instalar industrias adecuadas para ocupar mano de obra de los refugiados españoles*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

³⁴⁹ Carta de Francesc Fàbregas a Ruiz Ponsetí: s/d, FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)a; Carta de Francesc Fàbregas a Ruiz Ponsetí: 28 de juliol de 1940, FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.

treball. Ocupava mà d'obra femenina i a diferents sastres, contingent important de l'exili a la Dominicana.

Indústria dels perfums: Travessava una greu crisi. Donava ocupació a força mà d'obra, especialment personal administratiu.

Indústria de persianes: Donava ocupació a pintors, teixidors i fusters. A més a més de persianes, fabricava utensilis de fusta d'ús domèstic, com ara escales de mà, taules de planxar, objectes per a la cuina o penjadors de roba. Treballava conjuntament amb la indústria del moble acordillat.

Indústria botonera: Ocupava poca mà d'obra però requeria molta maquinària. Tota la matèria prima que utilitzava era dominicana.

També funcionaven altres petits tallers o indústries dedicats a la rellotgeria, la fabricació de sabons per rentar la roba, de lleixiu, de productes de cautxú, de rajoles i teules, de pintures, de joguines i de productes alimentaris. També hi havia una indústria cartonera³⁵⁰. Un dels principals problemes amb que toparen aquestes indústries fou la falta de capital inicial per poder comprar matèries primeres, petita maquinària o pagar els primers jornals. També fou un escull a superar la falta de capital circulant al mercat interior dominicà, ja que s'utilitzava sense remei el sistema de pagament a crèdit. Tots aquests factors, a més a més de la falta de suport per part del SERE i de la JARE, impediren el seu ple desenvolupament i condicionaren el fracàs de moltes d'aquestes indústries.

Alguns exiliats també s'ocuparen en la indústria fotogràfica, instal·lant diversos "fotomatons" a Ciudad Trujillo. Els sastres i les modistes van obrir algun taller, però sobretot van treballar a domicili en la confecció de roba i la costura. Finalment, cal mencionar que alguns exiliats van trobar feina com a obrers a les arts gràfiques, la indústria sucrera i la de la construcció.

Excepte un sector molt petit que va aconseguir feines estables i mitjanament ben remunerades, la majoria dels exiliats va tenir una gran inestabilitat laboral i en general, uns baixos ingressos, tot i tenir feina. Les altes xifres d'atur van ser una característica

³⁵⁰ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...op. cit.*, pàg. 78.

constant d'aquest exili. El març de 1940 els percentatges d'exiliats amb treball i en situació d'atur eren els següents³⁵¹:

Sector	Professió	Ocupats	Aturats	% Ocupats	% Aturats
Primari	Agricultors	97	72	57,4	42,6
	Mariners i pescadors	0	26	0	100
Subtotal sector primari		97	98	49,74	50,26
Secundari	Gràfics	8	36	18,18	81,81
	Metal·lúrgics	4	116	3,33	96,66
	Construcció	0	121	0	100
	Tèxtil	0	8	0	100
	Tabaquers	0	3	0	100
	Tintorers	0	3	0	100
Subtotal sector secundari		12	287	4,01	95,99
Terciari	Militars	1	3	25	75
	Aviador	0	7	0	100
	Conductors	3	83	3,49	96,51
	Capitans Marina Mercant	0	13	0	100
	Pilots Marina Mercant	2	3	40	60
	Escribent	8	144	5,26	94,74
	Vestit i modes	3	108	2,7	97,3
	Grabadors	0	1	0	100
	Rellotgers	0	4	0	100
	Electricistes	0	16	0	100
	Perruquers	2	11	15,38	84,62
	Enginyers	3	24	11,11	88,88
	Agrònoms	8	1	88,88	11,11
	Veterinaris	0	1	0	100
	Periodistes	12	17	41,38	58,62
	Arquitectes	1	5	16,66	83,33
	Delineants	0	14	0	100
	Metges	3	24	11,11	88,88
	Infermeres	0	11	0	100
	Practicants	1	12	7,69	92,30
Farmacèutics	1	5	16,66	83,33	
Ensenyament	39	33	54,17	45,83	
Advocats	0	35	0	100	

³⁵¹ Carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 17 de març de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

Alimentació, comerç i hosteleria	51	20	71,83	28,17
Comerciants	6	58	9,37	90,63
Viatjants	1	35	2,77	97,22
Ferroviaris	1	7	12,5	87,5
Telegrafistes	5	4	55,55	44,44
Còmics i artistes	4	5	44,44	55,55
Fotògrafs	0	5	0	100
Escultors	1	0	100	0
Sacerdots	0	1	0	100
Subtotal sector terciari	156	710	18,01	81,99
TOTAL	265	1095	19,49	80,51

Les dades parlen per si soles: més d'un 80% dels exiliats no tenia feina a la República Dominicana. Els únics exiliats que es van col·locar amb relativa facilitat van ser els que pertanyien al sector primari (amb un índex d'ocupació del 49,74%), mentre que els que pitjor ho van tenir van ser els exiliats amb professions relacionades amb la indústria, ja que el país estava molt poc desenvolupat en aquest sentit (registren una taxa d'atur de més del 95%). Els organismes espanyols d'ajuda als exiliats van tendir a desentendre's dels exiliats que residien a les ciutats i estaven a l'atur, ajudant econòmicament tant sols als refugiats instal·lats a les colònies agrícoles³⁵².

Colpeix el testimoni d'un exiliat que en carta a Josep Andreu i Abelló d'abril de 1941 li explicava:

“Això és un infern, no és possible guanyar-se la vida ni fent els oficis més baixos, no hi ha protecció de cap mena, ens dobleguen a impostos només pel fet de la residència. (...)

Per viure aquesta temporada s'han venut mobles i roba. (...) Ja no podem enviar la canalla a l'escola, ja totes les reserves s'han esgotat i el país ha reaccionat en franca oposició a nosaltres, contrarestant-ho amb una cada dia més fonda simpatia als jueus que venen sota bases de disponibilitats enormes i en immigració regulada. (...)

³⁵² “El SERE abandona completament els que surten de les colònies i és inútil fer cap pas per a obtenir-ne ajut; la seva actuació és desastrosa.” Carta d'Anna Murià a Josep Andreu i Abelló. Ciudad Trujillo, 22 d'abril de 1940. ANC, Fons Andreu i Abelló, C3 - Arx. 1940. Molts altres testimonis afirmen el mateix pel que fa a la JARE, posteriorment.

*Per tal de franquejar la correspondència d'avui he hagut de vendre un rellotge de la meua dona per mig dòlar. I per tant, no podia de cap manera deixar de fer aquesta carta.*³⁵³»

3.2.2 Treballar pel govern dominicà

Un capítol a banda mereixen els exiliats que es van ocupar a l'administració pública dominicana, com a funcionaris del govern. El col·lectiu refugiat va arribar a la República Dominicana en un moment en el qual el règim s'esforçava per construir una imatge internacional positiva, tant per passar pàgina a la matança d'haitians de 1937 com per desvincular-se dels règims totalitaris europeus. D'altra banda, l'Estat dominicà intentava renovar les estructures de govern i impulsar polítiques públiques de progrés i modernització del país. En aquest context, els interessos del govern i dels exiliats van convergir: Trujillo es va aprofitar dels coneixements dels exiliats per dur a terme la transformació a la qual aspirava el govern; i els refugiats van trobar una manera de guanyar-se la vida en un país amb una economia tan endarrerida, aprofitant la necessitat que tenia l'executiu de tècnics i intel·lectuals per treballar-hi.

Així doncs, volent o sense voler-ho, molts dels refugiats van passar a col·laborar amb la dictadura de Trujillo, característica que resulta paradoxal *“tanto en lo que se refiere a su mismo planteamiento como a la respuesta (la más de las veces positiva) de los democráticos y antidictatoriales emigrados”*³⁵⁴. Creiem que aquesta afirmació no és del tot encertada, doncs deuria ser gairebé impossible declinar l'oferta de Trujillo de participar al govern. D'una banda, la negativa seria considerada una mostra d'oposició al seu poder i una manera de guanyar-se ràpidament la seva antipatia, posant en perill la seva seguretat personal al país. De l'altra, la necessitat i la manca d'altres oportunitats laborals deuria condicionar i molt la resposta positiva a l'oferta treballar com a funcionari del govern dominicà.

El rector de la Universitat de Santo Domingo, Julio Ortega Frier, va ser un dels principals impulsors de la política de reclutament de quadres intel·lectuals per a les institucions públiques dominicanes. En l'àmbit universitari, va fitxar diversos espanyols com a catedràtics, professors i dissertants, enriquint amb ells el projecte de la

³⁵³ Carta de [il·legible] a Josep Andreu i Abelló. Ciudad Trujillo, 18 d'abril de 1941. ANC, Fons Andreu i Abelló, C3 – Arx. 1941 (1).

³⁵⁴ ROMERO SAMPER, Milagrosa: *op. cit.*, pàg. 125-149.

Universitat nacional entre 1940 i 1947. També va promoure la inserció d'altres exiliats en diversos àmbits de l'exercici públic i l'administració de l'Estat, a les Secretaries d'Estat d'Educació; Agricultura, Indústria i Treball; Tresor i Economia; Guerra; Comerç; Interior i Policia o Sanitat. Des dels seus llocs de treball van realitzar estudis relatius a polítiques de desenvolupament i modernització del país.

Les aportacions dels exiliats van ser especialment rellevants en la creació de programes públics i institucions de política cultural durant la dècada de 1940. Algunes institucions dominicanes ja existents es van beneficiar de l'onada modernitzadora que va suposar l'entrada dels exiliats a treballar-hi, com la mateixa Universitat de Santo Domingo, la Biblioteca Municipal, l'Archivo General de la Nación o el Consejo Administrativo del Distrito de Santo Domingo. D'altra banda, van impulsar la creació de noves institucions culturals, com l'Escola Nacional de Belles Arts, l'Orquestra Simfònica Nacional, el Teatre-Escola d'Art Nacional o el Conservatori Nacional de Música i Declamació. Alfonseca afirma que

"los intelectuales refugiados brindaron al régimen la oportunidad de construir con ellos una política cultural de tono moderno e integral, elevando la imagen exterior del país y convirtiendo a la cultura en un bien de consumo masivo, que el régimen se esforzaba en mostrar como ejemplo de democracia."³⁵⁵

D'altra banda, els exiliats empleats com a funcionaris de l'estat van col·laborar en la millora de la capacitat tècnica i administrativa de les institucions públiques. També van impulsar nous serveis públics, com els primers serveis geogràfics i geològics de l'Estat, l'Escola Consular i Diplomàtica o la d'Administració i Comptabilitat. Entre les institucions que van contribuir a fundar també s'hi troba el Laboratori Nacional encarregat d'analitzar les aigües i l'Escola d'Oficials de l'Exèrcit Dominicana.

Alguns exiliats van ser reclutats per posar les seves plomes al servei del règim, amb l'escriptura d'obres laudatòries del suposat clima de progrés i llibertat que vivia la República Dominicana gràcies la direcció de Trujillo. Va ser el cas de José Almoína Mateos, Ramón Fernández Mato i Pedro González Blanco. Els artistes, per la seva banda, contribuïren a crear un imaginari estètic de la hispanitat dominicana, a través de pintures murals que feien referència a la conquesta, la ètnia i al canvi de la societat dominicana fins arribar a la Era de Trujillo. També van elaborar murals referents als

³⁵⁵ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 211-212.

progressos del país sota l'impuls Trujillo. Diversos escultors també van ser requerits per elaborar obres commemoratives i busts del dictador. Finalment, alguns pintors van pintar retrats de Trujillo i la seva família.

Ja fos al sector públic o bé al sector privat, els refugiats espanyols a la República Dominicana, malgrat no ser primeres espases en els seus àmbits de coneixement o de treball i de passar poc temps a l'illa, van deixar una petjada profundíssima en la societat dominicana i van revolucionar camps com el de l'art, la cultura o la Universitat³⁵⁶. En paraules de Bernardo Vega “*En el orden cultural (poesía, literatura, teatro, pintura, escultura, etc.) fue como si un Renacimiento hubiera llegado a la Edad Media más penumbrosa*”³⁵⁷

3.2.3 Espais de sociabilització dels exiliats

Quan els exiliats van arribar a la República Dominicana es van trobar amb una colònia espanyola resident al país favorable al nou règim franquista. Aquesta estava agrupada fonamentalment sota el paraigües de la *Casa de España*, que no va dubtar a organitzar un *Gran Baile de la Victoria* el 8 d'abril de 1939, per festejar l'acabament de la Guerra Civil i el triomf dels militars sollevats³⁵⁸.

Malgrat el marcat caràcter franquista de l'entitat, sembla que alguns exiliats espanyols van atrevir-se a posar-hi els peus. Tot i això, no van ser molt ben rebuts pels socis de la *Casa de España*, que en l'Assemblea General de 1940 van aprovar “*que no se les diera tarjeta de visitantes a los refugiados españoles, por la razón de haber desaparecido varios libros de la biblioteca en los últimos meses, o sea desde que algunos refugiados obtuvieron permiso para visitar el Centro y hacer uso de la Biblioteca*”³⁵⁹.

Suposadament, a finals de l'any 1941, quan la República Dominicana va declarar la guerra a les potències de l'Eix, alguns dels exiliats van comunicar a la Junta Directiva de la *Casa de España* que estaven disposats a ingressar en aquesta entitat si se n'expulsava als partidaris de l'Eix i si feia una declaració d'adhesió al govern dominicà i a favor de la

³⁵⁶ Sobre la modernitat que aportaren els refugiats a la societat dominicana i sobretot entre els dominicans veure ALFONSECA, Juan Bernardo. “El influjo cultural del exilio español en la República Dominicana” a ALTED, A. y LLUSIA, M. (Dir.). *La cultura del exilio republicano español de 1939*. Madrid: UNED Ediciones, 2003, Vol. II., pàg. 359-368.

³⁵⁷ VEGA, Bernardo. *La migración española de 1939 y los inicios del marxismo-leninismo en la República Dominicana*. Santo Domingo: Fundación Cultural Dominicana, 1984, pàg.44.

³⁵⁸ BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *op. cit.*, p. 375.

³⁵⁹ *Ibidem*, p. 407.

democràcia. La *Casa de España* es va negar a fer-ho, motiu pel qual aquests exiliats van decidir crear el *Centro Español Democrático, Cultural, Recreativo* (CED)³⁶⁰.

Precisament, aquest i altres espais de sociabilitat van ser creats pels exiliats a la República Dominicana. Es van formar fonamentalment a les ciutats i van ser entitats de tipus polític, cultural i/o regional, així com l'aparició de publicacions periòdiques, també amb un marcat accent polític. Abans d'exposar aquests espais propis, caldria recordar que l'arribada dels exiliats al país va propiciar un fort renaixement de la vida cultural dominicana. Els refugiats van organitzar curses, conferències, recitals poètics o musicals, exposicions artístiques, representacions teatrals, fòrums literaris, etc. Tots aquests actes van esdevenir un primer punt de trobada de la colònia refugiada al país, així com un espai d'encontre amb la societat dominicana.

Més enllà d'aquests actes, cal esmentar les organitzacions creades pels exiliats al país. Aquestes van gravitar a l'entorn de l'escissió política entre els partidaris de Prieto i els partidaris de Negrín. La pugna entre aquestes dues faccions de l'exili va condicionar el desenvolupament de la política local interna dels refugiats. Segons Alfonseca, a diferència d'altres països llatinoamericans, van participar en la pugna fraccions polítiques minoritzades o en desavantatge dins d'aquest gran combat, com els anarquistes o les joventuts comunistes, ja que havien estat marginades en altres destinacions i el seu pes no era tan important com sí que ho era a la República Dominicana.

Políticament, els refugiats es dividien entre prietistes i negrinistes. No és possible establir amb claredat la importància de cada un dels grups polítics a l'exili dominicà, ja que molts dels registres de militants es destruïren al sortir del país els seus líders, per evitar persecucions per part de les autoritats dominicanes. Tot i això, els estudis realitzats fins al moment assenyalen que el grup socialista favorable a Prieto va ser el predominant en terres dominicanes. Els anarquistes també van estar ben representats al país. En canvi, els socialistes negrinistes, els comunistes i els republicans van tenir un menor nombre d'adeptes³⁶¹.

³⁶⁰ Carta oberta de Francisco Antuña i Miguel Ríos, President i Secretari del CED, a Rafael Leonidas Trujillo Molina. Ciudad Trujillo, 15 de gener de 1943. AGN. He d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document.

³⁶¹ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 115-116.

Tot i que sembla que estaven en minoria, els negrinistes van ser els més actius en el terreny organitzatiu, ja que van fundar tres centres socials i van llançar dues publicacions. El febrer de 1941 es va fundar el Club Juvenil España a Ciudad Trujillo, impulsat pels membres de les Joventuts Socialistes Unificades i de les Juventudes Libertarias. El 1943, les JSU també van començar a editar el diari *Juventud Española*, que es va publicar entre gener de 1943 i abril de 1944. Aquesta publicació era el germà petit de *Por la República*, diari dels negrinistes a l'illa i que es va publicar entre setembre de 1941 i maig de 1944. El seu director era Just Tur Puget, militant del PSUC. Els dos rotatius es van dedicar a analitzar la II Guerra Mundial, amb un discurs marcadament antifeixista, i la situació política espanyola en el marc de la conflagració mundial. Finalment, a finals de 1941, els negrinistes van crear el ja mencionat Centro Democrático Español (CDE) a Ciudad Trujillo, entitat que va agrupar als militants del PCE, del PSUC, els socialistes negrinistes i alguns afiliats a la UGT. Des de finals de 1942, el CDE comptava amb un local a Santiago de los Caballeros.

Oficialment, les activitats que duia a terme el CED eren de caràcter apolític, respectant la legalitat dominicana:

- a. De caràcter cultural: organitzant una biblioteca, classes d'alfabetització, conferències, dissertacions científiques amb prestigioses personalitats de la cultura dominicana i espanyola.
- b. De caràcter benèfic: recaptant diners a través de l'organització de festivals per tal d'ajudar econòmicament als espanyols invàlids de guerra contra el feixisme i col·laborar amb institucions benèfiques del país, com la Liga Antituberculosa i la Liga Dominicana contra el Càncer.
- c. D'ajuda als refugiats: buscant feines, atenent-los econòmicament i donant-los, en ocasions, allotjament al seu local.
- d. De caràcter recreatiu: organitzant festivals, tornejos d'escacs, representacions teatrals, vetllades artístiques, musicals, balls, etc³⁶².

De fet, el centre era un dels baluards de l'antifeixisme dominicà en el context de la II Guerra Mundial. Els seus socis no només eren refugiats espanyols, sinó que una quantitat important de dominicans també van formar-ne també part.

³⁶² Carta oberta de Francisco Antuña i Miguel Ríos, President i Secretari del CED, a Rafael Leonidas Trujillo Molina. Ciudad Trujillo, 15 de gener de 1943. AGN.

El desembre de 1941, quan la República Dominicana va declarar la guerra a les potències de l'Eix, seguint els passos dels Estats Units, el CED va enviar un document d'adhesió al govern dominicà. En aquest afirmaven que:

"Los republicanos españoles que poseemos una Constitución democrática, hoy vejada y un Gobierno Legítimo presidido por el Doctor Negrín que no hemos dejado de reconocer, estamos al lado de la República Dominicana y de todos los países que luchan contra las fuerzas agresoras del Eje y les ofrecemos nuestra sincera adhesión porque comprendemos que esta guerra y los intereses que en ella se ventilan son la continuación de la lucha que mantuvimos y mantenemos por la libertad e INDEPENDENCIA de nuestro heroico pueblo.³⁶³"

Els exiliats van aprofitar el manifest per expressar que no volien ser confosos amb els espanyols de Falange que residien a la República Dominicana, als qui acusaven de ser veritables traïdors respecte els interessos dels països americans. Aquests elements no representaven la veritable Espanya i era necessari tractar-los com a enemics dels pobles americans. Sobre aquests, el manifest era dur:

"Contra ellos se deben tomar medidas totales que acaben de raiz con su trabajo al servicio de las potencias del Eje. (...)

Queremos destacar el papel de quintacolumnismo que la FALANGE ESPAÑOLA está jugando en América, al ser la punta de lanza del fascismo y señalar nuestra total incompatibilidad con estas actividades contrarias a los intereses del pueblo dominicano³⁶⁴."

El govern dominicà va decidir no donar publicitat a aquest manifest d'adhesió del CED, posant de relleu els seus veritables interessos i orientacions polítiques:

"Como quiera que nosotros conservamos relaciones con el Gobierno de España, la inspirada adhesión del Centro Español Democrático de la cual estamos

³⁶³ *Adhesión del Centro Democrático Español al Gobierno y pueblo Dominicano.* Firmada per: A. Balbuena; Jorge Ivon; Ricardo Mella, Antonio Benita. AGN, PRESIDENCIA - MIGRACIÓN ESPAÑOLA. CAJA 2081.

³⁶⁴ *Idem.*

*sumamente agradecidos, resulta una palma de fuego que puede traernos discusiones que muy bien podemos evadir no dándole publicidad.*³⁶⁵"

Amb el pas dels anys, les relacions del govern dominicà amb el CED van ser cada cop més tenses, com veurem més endavant. Tot i saber que estaven sota el punt de mira del govern dominicà, el 4 de març de 1944 els membres del CED van organitzar un festival sonat en honor d'un ministre de la URSS que va visitar el país. A la festa hi van assistir nombrosos dominicans, també³⁶⁶. Potser aquest acte va ser el que va precipitar la clausura del centre i la seva desaparició definitiva, que es produiria el maig de 1944.

Totes les fonts semblen confirmar que l'activitat dels comunistes a la República Dominicana va ser molt intensa. Un altre exemple és el que exposava el Dr. Jaume Roig a Indalecio Prieto el 1941:

*"Quiero indicarle solamente de un modo superficial que aquí el Partido Comunista está trabajando con una intensidad extraordinaria habiendo logrado hacerse amigos con personas influyentes que bajo el aspecto de una supuesta cultura, por el hecho de ser enemigos del régimen aquí imperante o simplemente porque son fascistas de corazón, quedan captados por la propaganda hábil que llevan a cabo en determinados sectores de esta. Dan conferencias, tienen teatros, editan folletos, en una palabra, no pierden un solo resorte para contrarrestar nuestra actividad [l'activitat dels prietistes].*³⁶⁷"

Els prietistes es van aglutinar al voltant d'una publicació periòdica, el diari *Democracia*. Reunia representants del PSOE, Alianza Republicana Española, als nacionalistes bascos i alguns anarquistes de la CNT. *Democracia* es va editar entre febrer de 1942 i juny de 1945 i va ser la publicació més important de l'exili a la República Dominicana, amb un tiratge de fins a 1.000 exemplars. Analitzava l'evolució de la II Guerra Mundial, la situació d'Espanya sota el jou del dictador Franco i l'evolució del procés espanyol en el marc bèl·lic. També dedicava articles a temes culturals locals i internacionals³⁶⁸.

³⁶⁵ Ofici 23200 de T. Pina Chevalier, Secretari d'Estat d'Interior i Policia, al President de la República. Ciudad Trujillo, 15 de desembre de 1941. AGN, PRESIDENCIA - MIGRACIÓN ESPAÑOLA. CAJA 2081.

³⁶⁶ Ofici 229 de Francisco Llubes V., Mayor de la Policía Nacional, al SE Interior i Policia. CT, 6 de març de 1944. AGN, PRESIDENCIA - MIGRACIÓN ESPAÑOLA. INTERIOR Y POLICÍA 1946-1947.

³⁶⁷ Carta de Jaime Roig a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 15 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

³⁶⁸ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 197-198; 236-240.

Els catalans a l'illa van ser el col·lectiu més actiu, fundant fins a tres institucions i una publicació periòdica. Els diversos sectors ideològics es van aglutinar al voltant del Club Català, el Casal Català i la Mútua Catalana d'Assistència. La revista mensual *Catalonia* va ser la publicació que van impulsar. En van sortir 8 números entre el setembre de 1942 i el maig de 1943, amb articles que es dedicaven a la divulgació de temes històrics i contemporanis catalans així com al comentari de l'evolució de la II Guerra Mundial.

Poc o res s'ha investigat fins al moment sobre el funcionament d'aquestes entitats, així com de les possibles activitats polítiques dels exiliats a la República Dominicana. Aquestes, per força, es van haver de dur a terme en secret, doncs era condició indispensable per a la seva estada al país mantenir-se al marge de qualsevol manifestació política. El tercer capítol d'aquesta tesi, precisament, contribueix al coneixement de les activitats dels catalans a la República Dominicana i estudia una de les entitats que fundaren, el Club Català, gràcies a la localització del fons arxivístic de l'entitat, inèdit fins al moment. Esperem que altres investigacions contribueixin a conèixer altres de les entitats fundades pels exiliats al país.

3.3 L'assentament a les colònies agrícoles

La política del govern dominicà amb les dues primeres expedicions col·lectives de republicans fou la de llibertat total de moviments per als exiliats, que s'instal·laren gairebé en la seva pràctica totalitat a Ciudad Trujillo. Però a partir de l'arribada de la tercera expedició, el desembre de 1939, i davant l'atur galopant amb el qual es trobaven els refugiats que fins aleshores havien arribat a la República Dominicana, van ser obligats a transportar-se a diverses regions del país. Una part van ser ubicats a les principals ciutats de l'interior: Santiago, Puerto Plata, San Francisco de Macorís, San Pedro de Macorís, La Romana, San Juan de la Maguana, La Vega. Altres, en canvi, van ser obligats a residir en colònies agrícoles, algunes fundades especialment per ubicar-hi als exiliats i d'altres ja existents des de feia uns anys³⁶⁹. Només van poder escapar d'aquest destí els refugiats que acreditaven posseir recursos suficients per mantenir-se i disposaven d'allotjament en alguna de les ciutats del país³⁷⁰. El govern també va proposar als refugiats residents a Ciudad Trujillo que no tenien feina el trasllat al camp.

³⁶⁹ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en... op. cit.*, p. 64-65.

³⁷⁰ LLORENS, Vicente: *op. cit.*, GRIFELL, Quirze: *op. cit.*

Diversos grups ho van acceptar, entre els quals alguns formats per anarquistes, abraçant l'ideal de viure del treball a la natura i en comuna³⁷¹.

La documentació i bibliografia consultada coincideixen a assenyalar que es van instal·lar exiliats com a mínim en aquestes colònies agrícoles³⁷²:

Colònia	Província (divisió 1939)	Terme municipal	Situació
Libertador -Dajabón	Libertador	Dajabón	Frontera Haití
Medina	Trujillo	Villa Altagracia	Centre-sud estat
Pedro Sánchez	El Seibo	El Seibo	Est illa
La Cumbre	Trujillo	San Cristóbal	Sud estat (a prop capital)
Villa Trujillo	El Seibo	Sabana la Mar	Nord-est illa
Juan de Herrera	Benefactor	San Juan de la Maguana	Centre-oest estat
El Llano	Benefactor	Las Matas	Frontera Haití

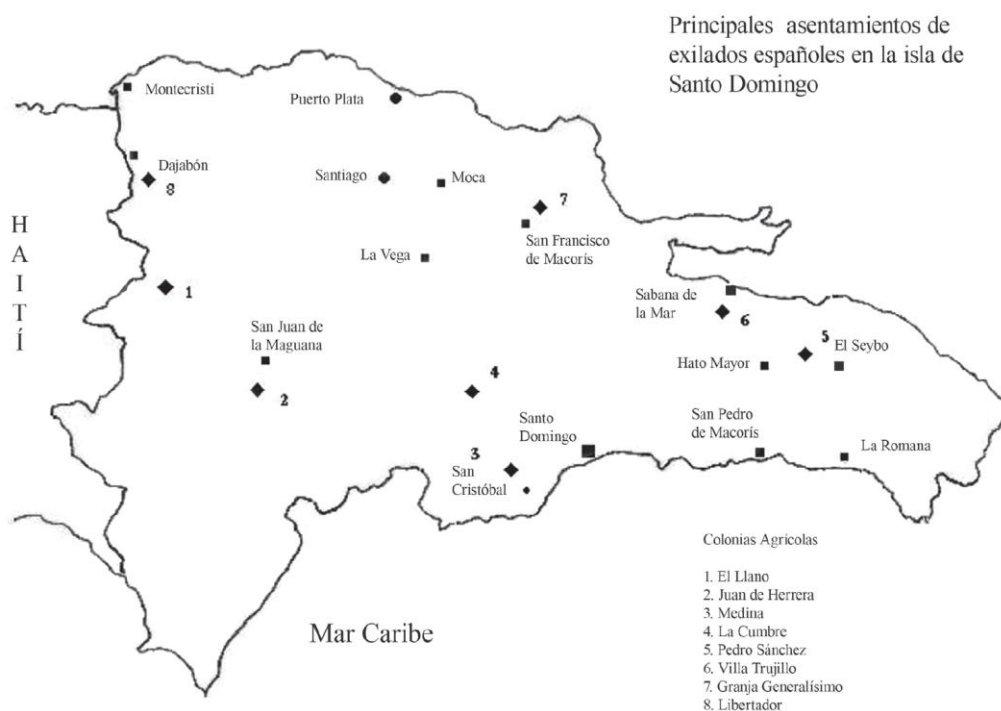
Les mateixes fonts assenyalen després altres colònies, com la Granja Agrícola Generalísimo Trujillo, a San Francisco de Macorís; la Colònia de Constanza, al poble del mateix nom; una Colònia Especial; els grups especials de La Vega, Hato Mayor, Jarabacoa, Carretera Mella i Junumucú; a més a més de colons dispersos en assentaments arreu del país.

El següent mapa, elaborat per Juan Bernardo Alfonseca, situa les 7 colònies mencionades i les ciutats del país on es van instal·lar els refugiats³⁷³:

³⁷¹ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, pàg. 83-84.

³⁷² HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 128-129, MALAGÓN, Javier: *op. cit.*, pàg. 164; DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 81, GONZÁLEZ TEJERA, Natalia: *Exiliados españoles en... op. cit.* GONZÁLEZ TEJERA, Natalia: "Las colonias de refugiados... op. cit. ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*

³⁷³ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico... op. cit.*, p. 106.

Principales asentamientos españoles. Fuente: elaborado por el autor.

Troben xifres diverses a l'hora de quantificar els exiliats residents en colònies agrícoles. Francis Pou calcula que inicialment hi foren enviats uns mil republicans³⁷⁴. Ara bé, la dificultat de sobreviure en aquell medi ocasionà que molts exiliats es traslladessin ràpidament a les ciutats més properes. Les fitxes de permisos de residència de l'any 1940 ens parlen d'uns 600 refugiats instal·lats en colònies agrícoles³⁷⁵:

Colònia	Famílies	Persones
Villa Trujillo	11	55
Juan de Herrera	19	68
Medina		4
Generalísimo	11	47
Pedro Sánchez	38	194
La Cumbre	9	62

³⁷⁴ POU, Francis: "Immigración de agricultores españoles a la República Dominicana en el período Franco-Trujillo (1939-1961)" a *Revista de Indias*, Vol. 53, nº198, Madrid, 1993, pàg. 568.

³⁷⁵ Taula elaborada per GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Las colonias de refugiados... op. cit., p. 91.

Libertador		161
El Llano		3
Constanza		2
TOTAL		596

Tomàs i Piera, enviat especial de la JARE a la República Dominicana per supervisar la situació dels exiliats al país, dóna una xifra similar per a finals de 1940, tot i que repartida en moltes més colònies i grups especials³⁷⁶:

Colònia agrícola	Nombre colons	Nombre familiars	Total persones
Dajabón	47	56	103
Villa Trujillo	19	32	51
La Cumbre	31	40	71
Medina	11	8	19
Juan Herrera	56	65	121
El Llano	16	5	21
Constanza	18	19	37
Pedro Sánchez	60	76	136
Colònia especial	4		4
Grup de La Vega	6	6	12
Grup d'Hato Mayor	2	5	7
Jarabacoa	1		1
Carretera Mella Km. 17	1	2	3
Grup de Jumunucú	6	6	12
Colons dispersos	6	6	12
TOTAL	284	326	610

Un altre document de 1941 ens exposa la següent quantitat de colons a cadascun d'aquests emplaçaments (no consigna els familiars)³⁷⁷:

Colònia	Colons	Comunistes	Tarees en cultiu	Tarees per colon
La Cumbre	44	21	0	0
Dajabón	20	9	100	5
Villa Trujillo	23	15	115	5
Pedro Sánchez	54	39	324	6
Constanza	13	2	130	10

³⁷⁶ *Relación de los colonos y familiares que actualmente integran las Colonias Agrícolas en la República Dominicana*. S/d, s/l [finals 1940]. AMAEC, JARE, M-269.

³⁷⁷ Document sense títol (¿1941?). ANC, Fons Andreu i Abelló, C4 - Arx. 1941 (3).

Juan Herrera	41	4	840	20
Medina	12	0	360	30
El Llano	12	1	612	51
TOTAL	219	91	2481	

Aquest document, malgrat no consignar el total d'habitants a cada colònia agrícola té un alt valor. En primer lloc, ens informa de les tendències polítiques dels refugiats instal·lats a cada una d'elles. Podem veure com a les colònies de Villa Trujillo i Pedro Sánchez els comunistes eren majoria. A La Cumbre i a Dajabón el nombre de comunistes també era important. En segon lloc, el document també exposa el nombre de tares de les quals disposava cada colon i que suposadament havien posat en cultiu.

La instal·lació dels refugiats en colònies agrícoles es va fer a partir del suposat acord al qual havien arribat el SERE i el govern dominicà, reflexat en el document *Plan de Colonización* elaborat per Augusto Pedrero i Félix de los Ríos³⁷⁸. Segons aquest, el govern dominicà havia de facilitar als colons terres de l'Estat, cases provisionals on viure, aixovar bàsic, llavors i estris de treball. El SERE, a través d'un Organisme administratiu, els havia de proporcionar aliments fins l'obtenció de la primera collita, representant una despesa de \$5 per persona i mes, o el que és el mateix, \$20 per persona en el període de quatre mesos, quan se suposava que tindrien els primers fruits del seu treball³⁷⁹. Els 50 dòlars, després 100, dipositats per l'organisme abans de l'embarcament dels refugiats cap a la República Dominicana havien de ser invertits amb aquesta finalitat.

Malgrat la suposada seriositat del pla, les memòries de diversos exiliats a la República Dominicana ens parlen amb decepció de les colònies agrícoles. Per exemple, Anna Murià, que fou destinada a Dajabón amb Agustí Bartra, descriu la colònia com un gran terreny sense arbres a 200 quilòmetres de la població més propera, amb uns barracots insuficients per a la quantitat de persones que havien d'acollir, sense electricitat ni aigua

³⁷⁸ *Informe sobre colonias agrícolas. Plan de Colonización*. Archivo de la Fundación Sabino Arana, SERE-0024-04 (he d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document). Veure punt 2.2.

³⁷⁹ El mateix avala l'informe *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR.

corrent. Cada dia hi havia el mateix per menjar: arròs, carn en mal estat, plàtan verd bullit o batata i les eines de treball eren absolutament insuficients per cultivar res³⁸⁰.

3.3.1 Formes de treball i organització a les colònies agrícoles

Dins el bast territori de les colònies, per tal de conrear la terra, els refugiats es van autoorganitzar en diferents conjunts de conreadors, formant comunitats, granges o hisendes. Els grups estaven formats per motius familiars i/o per afinitat segons el lloc d'origen o la ideologia política i sindical. El primer que van haver de fer els colons va ser preparar la terra per al cultiu fent un treball de desbrossament, ja que estava coberta d'una vegetació espessa i alta³⁸¹. A les colònies s'hi cultivaven fonamentalment les següents espècies: patates, fesols, blat de moro, arròs, cacauet, cebes, plàtan, cafè, cacau i *guineo* (varietat del plàtan, més petit i dolç que l'europeu). En algunes comunitats també hi havia animals destinats a la subsistència, com ara vaques lleteres, porcs, vedells o gallines.

Igual que va passar a les ciutats, els comunistes van ser els més actius a l'hora d'organitzar-se a les colònies agrícoles. A Pedro Sánchez i a Villa Trujillo, les dues colònies amb un percentatge més elevat de comunistes, es va realitzar una publicació, força rudimentària, i els seus habitants van organitzar un Club, en el qual duien a terme diferents activitats d'oci i cultura.

La Colònia de Pedro Sánchez va ser una de les més importants en nombre de colonitzadors i en duració de l'assentament. Els primers colons espanyols van arribar-hi el 5 de gener de 1940. Va estar habitada pels exiliats que havien arribat al país a bord del *La Salle* el 19 de desembre de 1939, el 23 de febrer de 1940 i el 16 de maig de 1940³⁸². Inicialment els refugiats es van organitzar en diferents hisendes: Antillas, els colons de la qual eren gairebé tots catalans, Colón, España, Prosperidad, La Linda, Iberia i La Vasca. El maig de 1941 es van fusionar en una de sola, la Hacienda España.

Els inicis dels treballs agrícoles van ser difícils. Molt pocs dels colons eren agricultors (només 14 de 181³⁸³) i les terres on van ser assentats eren verges, cobertes d'una densa vegetació selvàtica. A cops de matxet van netejar-les, per posar-les en cultiu. El juny de

³⁸⁰ MURIÀ, Anna: *op. cit.*, pàg. 121-124.

³⁸¹ Carta de Xavier Xaparro a Estanislau Ruiz Ponsetí: 8 de febrer de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

³⁸² GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Las colonias de..." *op. cit.*, p. 97.

³⁸³ *Ibidem*, p. 97.

1941 treballaven unes 300 tares de terra (unes 19 hectàres), de les quals 70 eren de regadiu (4,5 ha). Els colons, a pic i pala, havien construït un canal de rec de 1.000 metres de llarg, que portava aigua des d'una presa al riu Seybo. A la zona de secà cultivaven blat de moro, cacauets, fesols, ricí, iuca, patates i cebes. A la zona de regadiu hi creixien hortalisses, especialment cols, tomàquets, albergínies i pebrots. A mitjans de 1941, a la colònia també hi havia bestiar: 37 porcs, 5 vaques de llet, 6 vedells i diverses gallines. Tot i això, els refugiats referien diverses mancances per dur a terme una tasca agropecuària exitosa: la falta de maquinària agrícola, fins i tot d'animals de tir, l'escassetat de llavors i la falta de mitjans econòmics³⁸⁴.

A la colònia també es van organitzar altres activitats econòmiques. Hi havia un taller mecànic, en el qual es reparaven les eines de treball al camp; un forn i un taller de fusteria, que mantenia en bon estat les cases dels colons i també les eines agrícoles. Mentre que els homes s'ocupaven en aquests oficis i en les tasques agrícoles, les dones s'encarregaven de preparar el menjar per a tots els refugiats de la hisenda³⁸⁵.

Les inquietuds culturals dels exiliats els van portar a organitzar a la colònia el Club Hispano-Dominicano, que va promoure diferents iniciatives per omplir el temps de lleure i oblidar-se de les mancances diàries: van crear una massa coral, un grup de teatre, els diumenges feien ball, partits de beisbol, de futbol i curses de cavalls. També crearen una escola nocturna per als dominicans, una escola de tall i confecció per a dones, una petita biblioteca popular, un diari parlat, titulat *La Voz de Pedro Sánchez* i un *Boletín de Información*, de 3 o 4 pàgines i una tirada de 40 exemplars. Al Club hi participaven espanyols i dominicans, que van beneficiar-se del projecte educatiu endegat pels refugiats a la colònia. El juny de 1940 van plasmar totes aquestes activitats en la publicació "*Españoles en Pedro Sánchez*"³⁸⁶.

La colònia va ser un important centre polític del PCE-PSUC, des del qual es desplegava una important propaganda política i es feia una tasca de formació de militants. Els enfrontaments dels comunistes de Pedro Sanchez amb la Representació de la JARE a

³⁸⁴ *Españoles en Pedro Sánchez*, Club Hispano-Dominicano i Hacienda España, Pedro Sánchez, 7 de juny de 1941. AGN. He d'agrair a Natalia González Tejera que em proporcionés aquesta publicació.

³⁸⁵ *Idem*.

³⁸⁶ *Idem*.

l'illa foren continuats i fins i tot Luis Romero Solano s'entrevistà amb el Secretari de l'Interior i Policia per tal d'aturar l'actuació dels comunistes³⁸⁷.

Pedro Sánchez va ser l'única colònia en la qual es van registrar èxits agrícoles i de producció avícola el 1941. Potser per aquest motiu, va ser la colònia habitada per refugiats espanyols que més va perdurar en el temps³⁸⁸.

El juny de 1941 la colònia de Villa Trujillo encara estava també en funcionament. Destacava el grup "La Granja", format majoritàriament per catalans organitzats en règim de vida col·lectiva, que en aquest moment edità el primer número de "*Butlletí Interior de la «Granja»*", escrit a màquina i amb una tirada de 25 exemplars. En el butlletí afirmaven que havien patit nombroses dificultats per adaptar-se a la vida del camp, degut al clima i a que la majoria dels components del grup eren obrers especialitzats i professionals liberals. Durant un any i mig havien cultivat patates, cacauets, mongetes i blat de moro, però les collites havien estat molt dolentes per la manca d'un sistema adequat de regadiu i de plaguicides. Malgrat tot, no s'havien rendit i havien traçat un pla de Colonització Agropecuària per tal d'aconseguir la independència econòmica del grup donant una nova orientació als seus treballs. El seu propòsit no era altre que "*millorar la nostra alimentació amb articles de imprescindible necessitat com son els ous i la llet, per poder atendre als nens i als malalts que tenim*"³⁸⁹. El butlletí posava de manifest que els aliments més bàsics constituïen la principal necessitat dels colons, cosa que indicava que l'escàs èxit agropecuari de la colònia.

El Pla de Colonització proposava practicar una agricultura i ramaderia de subsistència. Durant els següents tres mesos s'havien de dur a terme les següents labors:

"Sembres a portar a cap:

*Higuereta*³⁹⁰ 30 *tarees*³⁹¹ (ricí)

*Guandules*³⁹² 2 *tarees*

*Millo*³⁹³ 4 *tarees*

³⁸⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 82-84; CAUDET, Francisco: *op. cit.*, pàg. 107-109.

³⁸⁸ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Las colonias de... *op. cit.*, p. 96.

³⁸⁹ *Butlletí interior de la «Granja»*, n°1, Villa Trujillo, juny de 1941, pàg. 2. Caixa ECE. FEB. AHCB.

³⁹⁰ Ricí.

³⁹¹ Tarea: mesura dominicana de les terres. Una tarea equival a 628,86 m2.

³⁹² Guandú: arbust utilitzat com a farratge per al bestiar i que dona un fruit en baines. Les seves llavors són consumides pels humans i considerades de la família de les lleguminoses.

<i>Horta</i>	<i>10 tarees</i>	<i>(tomàquet, enciam, col, albergínia, ceba, coliflor),</i>
<i>Guineos</i>	<i>6 tarees</i>	
<i>Frijoles</i>	<i>2 tarees</i>	
<i>Blat de moro</i>	<i>15 tarees</i>	
<i>Plàtans</i>	<i>4 tarees</i>	
<i>Mongetes</i>	<i>3 tarees</i>	

[...] *Aconseguir tres vaques, 10 porcs i 75 gallines, arribant, àdhuc, nostra orientació per un futur immediat a l'adquisició d'una incubadora.*³⁹⁴»

El mateix butlletí també parlava del paper de les dones a la colònia. És interessant reproduir l'article "*La dona a la Granja*³⁹⁵":

“La dona en el desenvolupament de la Granja juga un paper fonamental. Contribueix enormement amb el seu treball a la realització dels projectes que tenim senyalats, no solament en les tasques agrícoles ni pecuàries precisament, però si en la condimentació del menjar, cosa tan necessària perquè els colons els permeti físicament portar a cap l'esforç en el dur treball de la terra i aconseguir d'aquest forma la realització del Pla de Colonització en bé de tots els granjistes.

Mentre els homes treballen al camp, les dones viuen en un constant delit i preocupació per a que no manquin els menjars a les hores senyalades i millor preparades possible, puig no és cosa fàcil davant les enormes dificultats que hi ha per aconseguir les coses més necessàries a les nostres costums de condimentació i quan les hi ha els nostres mitjans econòmics són insuficients per aconseguir-los.

Heus ací el paper de la dona al conjunt de la Granja, que solament amb l'interès i entusiasme de totes ajudem a resoldre un dels problemes més difícils, l'alimentació i cuidado de tots nosaltres.”

³⁹³ Mill (planta de la família de les gramínies).

³⁹⁴ *Butlletí interior de la «Granja»,* n°1, Villa Trujillo, juny de 1941, pàg. 2. Caixa ECE. Fons Eduard Barba. AHCB.

³⁹⁵ *Ibidem,* pàg. 3.

A Villa Trujillo es va crear el Casal de la Cultura per canalitzar les inquietuds culturals, artístiques, esportives i intel·lectuals dels exiliats que s'hi van refugiar, al qual també hi van participar activament els dominicans. El Casal de la Cultura organitzava classes diàries per a analfabets, de cultura general, per a infants i una classe especial de Tall i Confecció per a les dones. Pel que fa a les activitats recreatives, van construir un camp d'esports, es van practicar cançons i balls infantils i es van fer recitals de poesia i prosa catalana.

Malgrat l'esmentat pla de colonització i l'entusiasme dels refugiats en la tasca agropecuària, la situació de la colònia no va millorar.

3.3.2 Condicions de vida a les colònies agrícoles

Tot i la il·lusió amb la qual es plantejaren el repte de la colonització agrícola alguns dels exiliats, les condicions de vida en aquests emplaçaments rurals van ser extremadament dures. Les causes van ser múltiples: la manca d'inversió econòmica per part dels organismes d'ajuda i del govern dominicà; el clima tropical, al qual els refugiats no estaven avesats; la cessió de terres verges, plenes de vegetació selvàtica i de vegades de mala qualitat per al conreu agrícola; el desconeixement de l'ofici d'agricultor per part de la immensa majoria de colons; o fins i tot la manca de bones llavors, eines, plaguicides, tractors, etc.

El febrer de 1940, al cap de poc temps de la instal·lació dels refugiats a les colònies, Torrents redactava un informe desolador sobre les condicions de vida dels espanyols:

“Els emigrats espanyols que pretenguin subsistir amb les condicions establertes pel Govern Dominicà i sense cap altra classe d'ajut o col·laboració s'exposen a perdre la salut en un temps relativament curt. [...]

Aquestes condicions que en el nostre país podrien considerar-les extraordinàriament favorables, en aquesta illa són inaplicables per una raó fonamental: el clima.

Totes les terres són ermes. La major part d'ells són boscs d'espessa vegetació. La naturalesa dels emigrats no podrà resistir els 4 mesos d'estiu d'un treball efectiu i directe de conreador.

No existeix a la illa un sol exemple d'un espanyol que pels seus propis mitjans de treball i sense cap classe de col·laboració hagi reeixit a establir la seva economia domèstica en el conreu de la terra.[...]

La gravetat de la situació només poden ignorar-la els que desconeixen el clima d'aquest país i les condicions de vida que han de sometre's els nostres companys.[...]

Els estris de treball proporcionats pel Ministeri d'Agricultura són pocs, pobres i rudimentaris. No és gaire probable que aquest Departament proporcionï quantitat i qualitat superior d'estrís i eines indispensables per al conreu. Les llavors d'hortalisses cal cercar-les a l'estranger i amb poques garanties de que siguin llavors de qualitat. [...]

Donades les condicions en què es troben els conreus ací, les condicions climatològiques i la capacitat de treball dels nostres conreadors, ni en el plaç de dos mesos ni en el plaç d'un any, els conreadors tenen cap probabilitat de viure del producte de llur treball.³⁹⁶”

El clima dur del tròpic i les males o inexistent collites van desembocar en una situació de pobresa extrema, fam i malalties, de la qual els refugiats no podien sortir-se'n sols. Depenien totalment dels subsidis que els proporcionava el govern dominicà amb els diners dipositats pel SERE en cada un dels embarcaments que van conduir refugiats al país. La situació que travessaven era calamitosa, "*mil veces peor que las tragedias de la guerra, pues por lo menos en ella le queda a uno el recurso de aturdirse en la violencia de la lucha.*"³⁹⁷

El juny de 1940 la Secretaria d'Estat d'Agricultura va intentar suspendre els subsidis als exiliats, cosa que va generar una onada de protestes. Els colons de El Llano van escriure al Secretari d'Estat d'Agricultura i al mateix Rafael Leónidas Trujillo Molina, demanant que fos revocada aquesta mesura. Exposaven que les colònies on havien estat assentats no reunien les condicions per començar-les a cultivar d'immediat. Van haver de desboscar les terres, posar-les en rec, construir-hi palissades i en alguns casos esperar a

³⁹⁶ *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR.*

³⁹⁷ Carta de Ramon Solar a Lucio Martínez Gil. La Cumbre, 30 de juny de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

les primeres pluges del mes de maig per poder sembrar-les. Tampoc havien disposat ni de les eines ni de les llavors necessàries per treballar com a colons agrícoles. Donades aquestes circumstàncies, i tot i que havien passat sis mesos des de que rebien les ajudes econòmiques, no s'havien pogut independitzar econòmicament, motiu pel qual demanaven que no se'ls retiressin els subsidis que rebien, indispensables per poder continuar la seva tasca com a colons agrícoles³⁹⁸.

Com veurem més endavant, el 15 d'agost de 1940 es van suspendre de forma definitiva els subsidis, deixant als exiliats ubicats a les colònies agrícoles en una situació d'emergència vital³⁹⁹. És impactant llegir el testimoni d'un dels colonitzadors a Pedro Sánchez, Lluís García, sobre les necessitats més urgents de la colònia a principis de setembre de 1940, on queda patent que els hi mancava fins i tot allò més bàsic⁴⁰⁰ :

“Les nostres necessitats són de tot ordre i producte, fonamentalment, d’una situació econòmica miserable. Les més apremiants, no obstant, són les relacionades amb els medicaments i roba.

En medicaments caldria facilitar tots aquells necessaris per combatre, en primer lloc, les malalties ací més freqüents: el paludisme, unes llagues que aquí anomenen “rámpano” i una altra afecció de la pell molt generalitzada, que segons el practicant es tracta d’una infecció produïda per estafilococs. Precisa per tant entre altres coses: Quinina, Afebrina, Aspirina, Propidon, Dyaten, etc. També constitueix una necessitat primordial el material de cura: gassa, gassa estèril, cotó fluix, venes, esparadrap, aigua oxigenada, alcohol, etc. L’assistència mèdica és molt deficient. Un practicant amb tota la seva voluntat només pot fer-se càrrec d’aquelles afeccions més lleus. Molt sovint caldria anar a l’Hospital de Macoris, però es topa amb l’inconvenient de que la manca de llits impedeix la majoria de vegades l’hospitalització del malalt. I la natural

³⁹⁸ Carta de diversos colons a Rafael Leónidas Trujillo. San Rafael del Llano, 17 de juny de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11. Firmada per: Fidel Miró, Romero Solano, Mariano Viñuales, Abid (Aurelio), Joaquín Martínez, José González, Alfredo G. Roldán, Guillermo González, José G. Roldán, Angel G. Roldán, L. Cabrera.

³⁹⁹ Acta de la reunió celebrada a Ciudad Trujillo, el 22-1-1941, entre Rodolfo Bosch Pearson, com a Inspector Especial de la Secretaria d’Estat d’Agricultura, Indústria i Treball, en representació de les autoritats dominicanes; amb Jaume Roig Padró i Luis Romero Solano, representants de D. José Tomás y Piera, membre ponent de la JARE pels afers dels refugiats a la República Dominicana. AMAEC, arxiu JARE – M 268.

⁴⁰⁰ Carta de Lluís García a E. Barba: 9 de setembre de 1940. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

manca de mitjans econòmics impedeix també el poder romandre uns dies a Macorís on l'assistència mèdica quedaria assegurada.[...]

Referent a indumentària, el que més es necessita és calçat de treball (bota alta i forta) impermeables, pantalons i camises. La gent va poc menys que despullada i descalça. En la mateixa situació es troben les dones.”

La situació a la colònia de Dajabón també va ser d'extrema penúria. Emili Mira escrivia a Barba en aquests termes respecte les seves necessitats, agreujades per la desaparició dels subsidis als refugiats⁴⁰¹:

“Referent a les nostres necessitats devem manifestar-vos que són múltiples amb tots els ordres i que la nostra situació esdevé més greu cada hora. Doncs que amb seguretat ja coneixereu el funcionament de les colònies d'espanyols i possiblement sabreu també que el subsidi que fins ara ens havien donat per aital de subsistir, queda suprimit a partir d'aquest mes (que tot i essent l'últim només ens n'han donat la meitat). Com podem així vestir-nos i cuidar els catalans malalts alguns d'ells de gravetat? Si no tenim ni per a menjar? Lo més greu és que no ens donaran ni un sol “centavo” més, i que la nostra futura vida econòmica es basa amb la collita del cacahuet. Però lo que és desesperant fins al cim és que la aital collita no s'efectuarà ja que acaba d'aparèixer una plaga que es menja les plantes i per la qual no es facilitaran mitjans de combatre-la.”

El mes d'octubre de 1940, quan els exiliats ja no podien comptar amb cap ajuda econòmica, la desesperació a la colònia era terrible⁴⁰²:

“La fam ja comença a fer estralls entre nosaltres, i els malalts, si no poden curar-se es moren i llestos: dos homes i un petit portem enterrats i ... “seguim resistint”. Mentrestant que vagin estudiant el problema.

És possible que alguns emigrats es guanyessin la vida muntant una petita indústria, però... en aquest país em sembla que no tenim res a fer que no sia “fotre el camp” quan més aviat millor.”

Ens han impressionat en extrem dos casos que es van produir a la colònia de Libertador, a Dajabón. Un és la mort de Francesc Carceller Cervera, malalt greu de tuberculosi. El

⁴⁰¹ Carta d'Emili Mira a E. Barba: 29 d'agost de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁴⁰² Carta d'Emili Mira a E. Barba: 26 d'octubre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

metge, mancat de més recursos, tant sols li va poder receptar una dieta de sobrealimentació i gens de treball. Els seus companys de colònia es preguntaven com era possible complir això, si no tenien pràcticament res per menjar. Desgraciadament va morir a Dajabon, al cap de molt poc temps d'haver-s'hi instal·lat: el dia 30 d'agost de 1940 a l'edat de 36 anys. El diari *Catalunya*, que va ser un dels que més es sensibilitzà amb la situació de misèria que passaven els republicans a la República Dominicana, va publicar aquesta emotiva esquela quan es va assabentar de la notícia⁴⁰³:

“Francesc Carceller

A la colònia agrícola de Dajabón (República Dominicana) ha mort el camarada Francesc Carceller, natural de Sabadell.

Francesc Carceller fou un de tants companys qe vingut de França, es posà a treballar a una colònia agrícola de República Dominicana després d'haver sofert tota mena de privacions als camps de concentració de França.

Durant la nostra guerra, mostrà el seu gran tremp de lluitador, per quina causa justa posà tot el seu entusiasme en defensa de la mateixa. A l'exili havia mantingut sempre una ferma moral i la seva voluntat de lluita la posava sempre al servei de la reconquesta de Catalunya.

CATALUNYA, al conèixer la pèrdua de tan volgut camarada, expressa el seu sentiment i la seva dolença a la seva companya, fills i demés familiars.”

Francesc Carceller va deixar vídua, Magdalena Freixenet Martín, de 33 anys, i un fill, Daniel Carceller Freixenet, de 10 anys. Cal pensar en el drama que va suposar l'exili per a aquesta dona i tantes d'altres en la mateixa situació que ella: havia perdut al seu company, estava lluny de la seva família i s'havia de fer càrrec sola del seu fill en un país on les oportunitats laborals per a les dones eren mínimes. Sabem que Magdalena Freixenet va poder tirar endavant malgrat la desgràcia amb l'ajuda de diferents exiliats i s'acabà traslladant a Mèxic, on va sol·licitar el 1946 un ajut com a vídua d'immigrant després de superar els entrebancs que des del Consolat de la República Dominicana a

⁴⁰³ *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica*, 15 d'octubre de 1940, N°15, Mèxic, pàg. 11.

Mèxic li posaven per enviar-li el certificat de defunció de Francesc Carceller. Aquí perdem a seva pista⁴⁰⁴.

L'altre cas és el de la família Espanya. Aquesta família estava formada per Francesc Espanya, de 45 anys, la seva dona Consol Pérez, de 38, i set fills: Vicenç (17), Antoni (16), Francesc (15), Miquel (14), Ferran (12), Manel (11) i Pau (6). Si ja deuria ser complicat poder tirar endavant una família tant nombrosa com aquesta en les condicions que oferien les colònies agrícoles, encara ho van tenir més difícil quan un dels seus fills, desgraciadament, va contraure també la tuberculosi, una malaltia extremadament contagiosa. Gràcies a l'ajuda desinteressada d'altres exiliats, van deixar els altres fills a càrrec de diferents famílies per tal que no s'encomanessin també. La mestra Francesca Riera, des de Navarrete, li escrivia a Barba en aquests termes⁴⁰⁵:

“Actualment estan ací amb nosaltres tres fills del company Espanya el qual és a Dajabón [...]: l'esmentat company té un fill greument malalt de tuberculosi galopant i nosaltres consideràrem un deure de solidaritat treure els altres fills per evitar el contagi que hi pogués haver: de moment en portàrem quatre ací; n'hem pogut col·locar un en una bona família de Santiago i ens en resten tres per a col·locar, l'edat dels quals és de 16, 14 i 12 anys respectivament. Us donem aqueixes dades perquè aquests nois es troben sense calçat i amb molt poca roba i pensem que tal volta vosaltres els n'hi podreu aconseguir una mica.”

Desgraciadament, el fill malalt també va morir de tuberculosi.

Retornant a l'informe elaborat per Torrents, aquest pintava un panorama desolador a la Colònia de Villa Trujillo. Estava composta de 50 habitants, dels quals 20 treballaven com a agricultors. Torrents comentava que no havien rebut cap mena d'ajut per part de les SHC ni dels indígenes en l'explotació de la terra. La Secretaria d'Agricultura no havia construït habitatges per a les famílies i tots vivien en uns barracots col·lectius. El panorama exposat per Torrents era desolador⁴⁰⁶:

⁴⁰⁴ Carta de Joan Sendra a E. Barba: 20 d'abril de 1946. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁴⁰⁵ Carta de Paca Riera a E. Barba: 10 de març de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁴⁰⁶ *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR.

“La quasi totalitat de conreadors de la C. Villa Trujillo no són pagesos, molts d’ells no són ni obrers manuals. Malgrat l’entusiasme d’aquests companys cal preveure, en un temps relativament curt, una quantitat considerable de baixes degudes a l’esgotament i a les malalties. [...]”

Si els companys han d’esmerçar la quantitat de treball indispensable per a llur sosteniment, sense l’ajut de mà d’obra indígena, i sense altra col·laboració que la pròpia, abans d’acabar-se el proper estiu la meitat dels components de la Colònia quedaran fora de combat per esgotament i per malalties.

Si els companys adopten un sistema de treball de mínim rendiment d’esforç no guanyaran, com vulgarment es diu, ni l’aigua que es beuran.”

El setembre de 1940, amb la suspensió dels subsidis del SERE, a Villa Trujillo expressaven les seves necessitats amb aquestes paraules en una carta a Eduard Barba⁴⁰⁷:

“Alimentació: Us invertim l’ordre de les necessitats perquè avui la més urgent és la de l’alimentació. Suspès el subsidi, la Cooperativa de la Colònia ha hagut de tancar per manca de queviures. Fracassades les gestions per aconseguir subministres a crèdit, la vostra ajuda podria consistir, en aquest punt, en proveir-nos dels aliments bàsics – arròs, mongetes, patates, oli, sucre i sal – en la quantitat que estimeu necessària pels components d’aquesta colònia.

Medicaments: En aquest capítol tot allò que envieu – quinina, cotó, aigua oxigenada, alcohol, etc. – serà molt estimat; però esgotats per un treball dur i una alimentació insuficient, lo més necessari és poder aconseguir tònics, reconstituents i depuratiu – Winthersmith, oli de fetge de bacallà, fitina, Ceregumil, etc. –.

Indumentària: La nostra situació no pot ésser més precària. La poca roba que portàvem ha quedat desfeta en aquests set mesos de treball camperol. Per tant, el mínim de necessitats és uns pantalons i una camisa per cada home. Així com un vestit, bata o peça de roba per les dones i criatures.

⁴⁰⁷ Carta col·lectiva dels catalans de Villa Trujillo a E. Barba: s/d [setembre 1940]. FEB. Caixa Censos. AHCB.

Assistència mèdica: Hi ha un dispensari al poble. Un metge visita la Colònia cada deu o dotze dies. És per descomptat que en el cas d'una malaltia, no se'ns faciliten les medecines.”

Alguns refugiats, moguts per la gana, abandonaven el camp i es dirigien als nuclis urbans, on demanaven almoïna. Els dominicans, tot i apreciar als espanyols, poc podien fer per ells degut a les seves pobres condicions de vida. La vella colònia espanyola, formada per "*ricos comerciantes españoles, declarados partidarios de Franco*", veient la desesperada situació dels exiliats, van decidir recaptar fons per ajudar-los⁴⁰⁸ i van constituir una "*comisión de auxilio a los REPUBLICANOS REFUGIADOS ESPAÑOLES EN SANTO DOMINGO*"⁴⁰⁹.

3.3.3 Fracàs del procés de colonització agrícola

Tots els historiadors que han tractat el tema de l'exili a la República Dominicana coincideixen a qualificar l'experiència de les colònies agrícoles com un fracàs rotund. Els propis refugiats, el mateix any 1940, ja parlaven en aquests termes d'aquests indrets: "*S'han creat camps de concentració disfressats de colònies a l'interior de l'illa. Les colònies que s'han creat, per ara un fracàs bastant sorollós*"⁴¹⁰. Per tant, tampoc valoraven positivament l'experiència de l'exili a la República Dominicana⁴¹¹:

“La vida dels refugiats espanyols a Santo Domingo no pot considerar-se normal, i només la tragèdia dels camps i de les presons de França la fa acceptable. El gest del govern dominicà en obrir-nos les portes del país i la cordialitat del poble dominicà, que ens donen situació legal, i bones amistats, no són factors suficients perquè els exiliats espanyols puguin refer ací la seva vida. La veritat és que en aquest país no hi ha feina per a la majoria dels immigrants espanyols. Aquests són obrers industrials i intel·lectuals; molt pocs, pagesos. I ací les úniques possibilitats de treball, avui, són a l'agricultura. Els obrers i els intel·lectuals han demostrat, en anar a treballar la terra, la seva bona voluntat a

⁴⁰⁸ Carta de Lucio Martínez Gil, en nom de la Delegació de la Comissió Executiva del P.S.O.E., a Indalecio Prieto. Mèxic D.F., 9 de setembre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴⁰⁹ Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte. Mèxic D.F., 12 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴¹⁰ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 20 de febrer de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.

⁴¹¹ X.: "La Situació dels Refugiats a la República Dominicana" a *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica*, 21 de maig de 1940, n°7, Mèxic, pàg. 9.

organitzar-se una vida nova amb els mitjans que han trobat a la seva disposició i els seus desigs de no crear problemes a l'economia dominicana. Alguns han reeixit, a costa de sacrificis i de sofriments; altres han deixat el jaç del "bohío" pel llit de l'hospital. Ni la terra, ni el clima ni les malures del país són propicis a l'agricultor europeu. [...] la mesura més pràctica per a resoldre d'una manera radical el problema consistiria a traslladar la major part dels refugiats espanyols que són a la República Dominicana a altres països on les condicions de vida ja existents permetin l'absorció immediata de grans masses d'immigrants."

Sembla que en el fracàs de la colonització agrícola hi van tenir a veure diverses circumstàncies. La primera tenia a veure amb el perfil dels exiliats, desconexors de les tasques agrícoles i, per tant, incapaços de fer rendir la terra. Tal i com exposa Natalia González,

"era imposible que una población eminentemente urbana y dedicada a labores de servicio y profesionales, pudiera adaptarse a las condiciones del campo dominicano. Esta situación se vió agravada por la falta de recursos económicos para implementar una labor sin ningún tipo de herramientas modernas."⁴¹²

La segona, en la manca de confiança en el projecte per part de les organitzacions d'ajuda als refugiats. Mai van pensar que les colònies agrícoles funcionarien. La tercera, en la manca d'interès real del govern dominicà en el projecte. L'administració dominicana no va crear cap organisme que coordinés les colònies i fes un seguiment de les tasques que s'hi desenvolupaven, i tampoc hi va invertir els recursos necessaris perquè aquestes poguessin desenvolupar-se amb èxit. El motiu, segons els historiadors dominicans, va ser que

"para el gobierno dominicano nunca fue su objetivo [la colonització agrícola amb refugiats espanyols], más bien constituyó un medio para publicitar su humanitarismo y borrar un pasado vergonzoso. Los medios de prensa y los cortesanos del régimen jugaron su papel en la divulgación de una inmigración a todas luces exitosa y con esto fue suficiente."⁴¹³

⁴¹² GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en...* op. cit., p. 64-65.

⁴¹³ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. "Las colonias de.." op. cit., p. 99. El mateix apunta Juan Bernardo Alfonseca en totes les publicacions que ha realitzat.

La manca d'inversió en les colònies agrícoles, tal i com ja apuntava Alfonseca, creiem que no es va deure a una falta de capital per part del SERE, que va dipositar els fons estipulats per cada immigrant arribat a la República Dominicana, sinó a la mala gestió que es va fer d'aquests recursos al país, tant per part dels mateixos refugiats com del govern dominicà. Recolzem aquesta afirmació en un informe elaborat pel socialista Ramon Solar el març de 1941, en el qual exposava la situació dels refugiats a la República Dominicana⁴¹⁴. Solar denunciava el SERE com el màxim responsable de tot el que havia passat i estava passant als refugiats espanyols a la República Dominicana. Degut a la seva poca traça i a les negligències que havia comès havia sumit en la misèria i la desesperació als exiliats espanyols. L'organisme havia invertit a Santo Domingo quantitats considerables de diners per a garantir les atencions dels refugiats, però només una ínfima part d'aquests havien arribat finalment a les mans de les persones a les quals anaven destinades.

Aquesta gestió tan deplorable, segons Solar, era deguda a la ínfima qualitat dels individus que el SERE havia designat com a representants seus al país. En aquest sentit, feia constar que els havia mantingut en els seus càrrecs tot i els nombrosos informes desfavorables que rebia constantment sobre ells. Solar definia d'aquesta manera els integrants de la representació del SERE a Ciudad Trujillo:

*"un aventurero innominado en el campo político-social (Bosch), un arrivista sectario al servicio del Partido Comunista (Pedrero), un incapaz para la función que se le asignó (D. Félix de los Ríos) y un indiferente al problema de los refugiados (D. José de los Ríos)"*⁴¹⁵.

Solar els acusava de malversar els fons destinats als refugiats, desacreditant d'aquesta manera als organismes d'ajuda als exiliats davant de les autoritats i dels residents al país. Aquesta nefasta gestió va servir al govern dominicà d'excusa per intervenir el capital del SERE i, en paraules de Solar, saquejar-lo vilment.

A judici del socialista, els diners dipositats pel SERE podrien haver servit per mantenir als exiliats durant dos anys al país antillà. Degut a aquesta trama corrupta, s'esgotaren

⁴¹⁴ Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte. Mèxic D.F., 12 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴¹⁵ *Idem.*

en tan sols 6 mesos, deixant als refugiats espanyols abandonats a la seva desgràcia per part de la representació del SERE.

Els exiliats tampoc van emprar els diners del SERE amb honradesa. Alguns, dient que volien muntar una petita indústria, van rebre quantitats de diners en forma de préstec per fer-ho⁴¹⁶. En comptes d'invertir-los en això, els exiliats utilitzaven aquests diners per reemigrar a altres països. Entre ells aquesta tàctica s'anomenà “*el timo del SERE*”⁴¹⁷.

El diari *Catalunya* també acusava de mala gestió a la Cooperativa Pro-Inmigración Española, integrada per Rodolfo Bosch Pearson, José de los Ríos (en nom del govern dominicà), Félix de los Ríos i Augusto Pedrero (representant el SERE):

“La situació dels refugiats espanyols a la República Dominicana ha estat agreujada per l'actuació de la Junta de la “Cooperativa Pro-Inmigración Española” que ha tingut la desgràcia de deixar descontents a tots els refugiats. Les dificultats d'aquests per adaptar-se a la vida del país són evidents i ningú no podia esperar que aquella Junta els donés, a tots, feina de la professió respectiva; però tothom podia esperar que iniciés noves activitats en l'economia del país i que aprofités les que ja hi existeixen per a ocupar un gran nombre dels refugiats – si no era possible tots – en les professions pròpies o en altres a les quals es podien adaptar fàcilment. (...) Els membres de la Junta de la “Cooperativa” són, en una bona part, culpables de la situació dels refugiats espanyols; per inèrcia o per mala voluntat no han aprofitat degudament els recursos que el govern dominicà i el SERE han posat a la seva disposició per a situar els refugiats i no han sabut posar els coneixements, les activitats i l'entusiasme d'aquests al servei de l'economia dominicana, que és el que lògicament havia d'esperar el govern d'aquesta República després d'autoritzar-nos a entrar – i de confiar-los – a ells – la missió d'adaptar-nos a la vida del país. Han defraudat, doncs, les esperances dels espanyols i han fet un mal servei als dominicans. Un canvi de persones a la Junta podria donar a aquesta més encert a resoldre els problemes dels refugiats, però seria esperança d'il·lusos creure que l'encert podria arribar a proporcionar desseguida a cada refugiat una situació adequada. L'inici de

⁴¹⁶ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 4 de gener de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.

⁴¹⁷ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 16 de febrer de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b. ABPR.

noves activitats en l'economia dominicana i l'aprofitament de les que ja hi existeixen pot permetre l'ocupació de molts refugiats, però d'una manera progressiva, i caldria tant de temps per arribar a l'ocupació de tots els que són ací i dels que han de venir, que la mesura més pràctica per a resoldre d'una manera radical el problema consistiria a traslladar la major part dels refugiats espanyols que són a la República Dominicana a altres països on les condicions de vida ja existents permetin l'absorció immediata de grans masses d'immigrants.⁴¹⁸”

Com ja hem dit, el govern dominicà va intervenir els diners del SERE, gestionats per aquesta Cooperativa, el 10 de febrer de 1940⁴¹⁹. Això generà una situació crítica sobretot pels refugiats que vivien a les colònies agrícoles, als quals se'ls va reduir la subvenció que rebien de l'organisme i de la qual depenien totalment per viure⁴²⁰. L'agost de 1940 aquests fons es van esgotar i les subvencions es van suspendre de forma definitiva. Els colons, incapaços de mantenir-se amb el fruit del seu treball, van rebre un crèdit de \$5,50 de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, per tal de passar el mes de setembre i poder comprar els queviures bàsics per sobreviure en establiments dominicans i de vells residents espanyols a l'illa. El mes d'octubre aquests diners s'havien esgotat i els negocis no fiaven als republicans, que es trobaven en una situació sumament apurada⁴²¹. En aquells moments, Josep Tomàs i Piera va arribar a la República Dominicana. Representava a la JARE, organisme que des d'aquell moment es va fer càrrec de l'ajuda als exiliats espanyols al país.

⁴¹⁸ X.: “La Situació dels Refugiats a la República Dominicana” a *Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica*, 21 de maig de 1940, n°7, Mèxic, pàg. 9.

⁴¹⁹ Carta d'E. Barba a Ruiz Ponsetí: 20 de febrer de 1940, FP (Ruiz Ponsetí) 3(1)b; *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR. Herrerín explica que el govern va intervenir el dipòsit consignat pels refugiats espanyols que havien arribat amb el vaixell *La Salle* (28.500\$), els quals van gestionar-ne la seva inversió. HERRERÍN, Ángel: *El dinero...op. cit.*, pàg. 131.

⁴²⁰ *Situació dels refugiats a la República Dominicana. Informe del company Torrents*. Febrer del 1940, MAS 10b(9). ABPR. Torrents diu literalment que els conreadors no tenien “*cap probabilitat de viure del producte de llur treball.*”

⁴²¹ Informes i cartes de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de l'11 d'octubre al 7 de novembre de 1940. AMAEC, JARE, M-269; FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

4. CRÒNICA D'UN EXILI FRACASSAT

4.1 L'actuació de la JARE a la República Dominicana

4.1.1 La visita de Tomàs i Piera a la República Dominicana

Josep Tomàs i Piera havia nascut a Barcelona l'any 1900. Era advocat i membre d'Acció Republicana de Catalunya. El 1931 va ser un dels fundadors del Partit Catalanista Republicà, fins que finalment va ingressar a Esquerra Republicana de Catalunya, el 1932. Per aquest partit va ser diputat a Corts el 1933 i el 1936. En el govern de Largo Caballero, entre setembre i novembre de 1936, va ser nomenat Ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social i Vicepresident de les Corts. Durant la Guerra Civil va ser cònsol de la República Espanyola a Ottawa, al Canadà. En acabar la guerra, es va exiliar a Mèxic i va residir a la capital, on es va dedicar a l'activitat comercial.

El 17 d'agost de 1940 la JARE va nomenar a Josep Tomàs i Piera com a delegat de l'organisme a la República Dominicana. Per tal de conèixer de primera mà la situació dels exiliats a l'illa, li van encarregar que s'hi traslladés, estudiés les condicions en les quals es trobaven, distribuís les ajudes que considerés més urgents i proposés a la JARE un pla d'actuació per tal de socórrer els exiliats⁴²². El 9 d'octubre de 1940 Josep Tomàs i Piera va arribar al país. Va ser rebut amb entusiasme pels exiliats, que van córrer a formular-li tot tipus de peticions, talment com si fos “*un nuevo Mesías que iba a resolver todos sus problemas inmediatamente*”⁴²³.

Del primer que va ser advertit Tomàs i Piera per la Secretaria d'Estat d'Agricultura era que el govern dominicà havia avançat als colons un total de RD\$3.000 per tal que compressin queviures. Les autoritats van sol·licitar a l'ex-ministre que la JARE es fes càrrec de retornar el crèdit al govern, cosa que Tomàs i Piera ràpidament va estimar convenient per evitar una situació catastròfica. Quatre dies després de la seva arribada al país ja s'havia pogut adonar que “*existen condiciones y características tales de vida, que crean un cuadro de tragedia tan espantoso que no hay palabras para describir*”⁴²⁴,

⁴²² Acta 114 de la Delegació de la JARE a Mèxic, 17 d'agost de 1940. Archivo Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes (ABVMC a partir d'ara).

⁴²³ Informes de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 13 d'octubre de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴²⁴ Informe general n. 2 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de 13 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

motiu pel qual va recomanar establir un subsidi per a les colònies agrícoles per evitar condemnar a una mort d'inanició als seus habitants⁴²⁵. La misèria dels exiliats ubicats en aquests indrets era tal que Tomàs i Piera temia que, en cas de no fer res, els espanyols creessin un veritable problema d'ordre públic⁴²⁶. També va recomanar a la JARE que de forma urgent atengués als mutilats que hi havia al país i que proporcionés ajudes puntuals a persones que es trobaven en una situació de necessitat extrema⁴²⁷.

Tomàs i Piera va viatjar per tot el país per tal de visitar les colònies agrícoles. Va anar-hi acompanyat dels exiliats Fernando Arisnea, ugetista, i del socialista Luis Romero Solano, així com de Rodolfo Bosch Pearson, en representació del govern dominicà. Totes les visites es van desenvolupar en presència de les autoritats locals, el governador de la província i l'administrador de la colònia, cosa que va cohartar als colons a l'hora d'exposar la seva veritable situació a l'ex-ministre. Aquest va decidir convocar a una comissió de colons a la capital per tal de parlar amb ells a soles⁴²⁸. Tomàs i Piera també va rebre centenars de visites individuals de refugiats que volien exposar-li els seus problemes.

Mentre estava al país, Tomàs i Piera va rebre \$9.000 des de la JARE a Mèxic, per resoldre les necessitats més immediates. Amb aquest capital, va cancel·lar el crèdit obert pels espanyols establerts a les colònies agrícoles amb el govern dominicà, va concedir un nou crèdit als habitants d'aquests indrets, i va atendre als refugiats hospitalitzats, malalts, invàlids o amb altres necessitats apremiants⁴²⁹.

A finals d'octubre, l'enviat especial de la JARE a la República Dominicana ja s'havia fet una idea de la situació dels exiliats al país i de les actuacions a dur a terme per tal de solucionar la problemàtica que aquests plantejaven. L'ex-ministre, abans de retornar a Mèxic per exposar les seves conclusions a la Junta de la JARE, es va reunir amb el Secretari d'Estat d'Agricultura, amb el qual va acordar un procediment per solucionar el

⁴²⁵ "De no proveerse una solución a este problema, sin eufemismos debo decir que sería tanto como condenar a una muerte de inanición a nuestros compatriotas." Informe general n. 2 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de 13 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴²⁶ Informe general n. 6 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de 26 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴²⁷ Informe general n. 6 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de 26 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴²⁸ Informe general n. 3 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de 19 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴²⁹ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 132-133; Informes i cartes de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, de l'11 d'octubre al 7 de novembre de 1940. AMAEC, JARE, M-269; FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

problema dels refugiats espanyols al país. Tomàs i Piera va exposar que la JARE es comprometia a trobar un mitjà de vida als refugiats residents al país, d'una banda ajudant a les colònies agrícoles, fins que aquestes poguessin desenvolupar-se de forma independent, i de l'altra, organitzant un poble espanyol, basat en l'agricultura i la ramaderia, i en el qual es crearien com a complement indústries de derivats i transformació de productes, a més a més de centres sanitaris i docents. Finalment, la JARE va comunicar al govern dominicà que pagaria passatges de sortida del país a aquells refugiats que tinguessin un visat per a altres nacions i que volguessin marxar de la República Dominicana⁴³⁰.

Malgrat el que havia manifestat a les autoritats dominicanes, Tomàs i Piera va marxar de la República Dominicana tenint molt clar que *“la única solución del problema de los que estábamos en Santo Domingo era el sacarnos de aquel país, trasladándonos a México, y que utilizaría todos sus recursos persuasivos para convencer a Prieto de así se hiciera”*⁴³¹. Efectivament, el 2 de gener de 1941, la Junta de la JARE, després d'escoltar l'informe elaborat per Josep Tomàs i Piera, Anastasio de Gracia y Juan Ruiz Olazarán, la ponència encarregada d'ocupar-se dels assumptes de la República Dominicana, va adoptar una resolució sobre la forma d'actuació de la JARE envers els refugiats residents en aquell país. L'acord constava de cinc punts:

“1º.- Pagar el viaje desde Santo Domingo a México a quienes presenten contrato de trabajo o garantía de personas que se comprometan a sostenerlos aquí, con renuncia a percibir subsidio o ayuda extraordinaria de la JARE.

2º.- Gestionar los visados y ofrecer el pago del viaje hasta este país a cierto número de refugiados de la República Dominicana que, por circunstancias especiales, deban, a juicio de la Delegación, ser trasladadas a México, y a los

⁴³⁰ Acta de la reunió celebrada a Ciudad Trujillo, el 22-1-1941, entre Rodolfo Bosch Pearson, com a Inspector Especial de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, Indústria i Treball, en representació de les autoritats dominicanes; amb Jaume Roig Padró i Luis Romero Solano, representants de D. José Tomás y Piera, membre ponent de la JARE pels afers dels refugiats a la República Dominicana. AMAEC, arxiu JARE, M-268; *Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte.* Mèxic D.F., 12 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴³¹ *Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte.* Mèxic D.F., 12 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

cuales se les asignará, de acuerdo con la Secretaría de Gobernación una residencia de clima sano fuera del D. F., a donde se les trasladará desde el barco, ofreciéndose la JARE a mantenerlos durante un periodo de dos o tres meses.

3°.- Satisfacer el importe del pasaje hasta otros lugares de América a los refugiados en Santo Domingo que obtengan visado y contrato de trabajo o prueben que cuentan con medios de vida en el país de destino.

4°.- En cada uno de los casos comprendidos en los grupos anteriores, la Delegación resolverá a la vista de un expediente debidamente informado.

5°.- Para atender al pago de estos pasajes se girará a Santo Domingo la cantidad de tres mil dólares cuando sea necesaria dicha suma.⁴³²”

Quedava clar que la majoria dels esforços i els recursos serien destinats a l'evacuació dels refugiats residents a la República Dominicana, tot i que això no es va comunicar de forma oficial al govern dominicà.

4.1.2 La creació de la delegació de la JARE a la República Dominicana

Abans de marxar cap a Mèxic, Tomàs i Piera va posar en marxa un servei mèdico-farmacèutic a Ciudad Trujillo, per atendre la gran quantitat de malalts que hi havia entre els refugiats. També va constituir al país una comissió encarregada de mantenir el contacte amb els exiliats espanyols, prendre nota de les seves necessitats, transmetre-les a la JARE i resoldre-les seguint les instruccions rebudes des de Mèxic. La Comissió, que no havia de ser considerada com una delegació de la JARE sinó com una delegació personal de Tomàs i Piera, va estar formada pel doctor Jaume Roig Padró, d'ERC, Luis Romero Solano, socialista, Fernando Arisnea, ugetista, i el periodista Mariano Vives Orts⁴³³. Tomàs i Piera, des de Mèxic, era l'encarregat dels assumptes relacionats amb la República Dominicana, juntament amb Anastasio de Gracia i Juan Ruiz Olazarán. Aquests darrers havien residit a la República Dominicana durant un breu període de temps abans de traslladar-se a Mèxic.

L'ex-ministre va elaborar una primera previsió de despeses per atendre els exiliats al país antillà. Aquesta previsió ascendia a \$7.530 mensuals, a repartir de la següent

⁴³² Acta 193 de la Delegació de la JARE a Mèxic, 2 de gener de 1941. ABVMC.

⁴³³ Acta 175 de la Delegació de la JARE a Mèxic, 2 de desembre de 1940. ABVMC.

forma: \$3.300 per subsidis a les colònies; \$4.000 per atencions mèdico-farmacèutiques i assistència als refugiats; \$180 pels sous dels seus col·laboradors; i \$50 destinats al lloguer de l'oficina de la Comissió, del consultori mèdic i a correspondència. A més a més, assenyalava que caldria destinar una quantitat de diners a pagar viatges als espanyols amb visats en regla i contractes de treball per altres països⁴³⁴.

L'abril de 1941 aquesta comissió es va convertir en una representació oficial de la JARE a l'illa. Va quedar formada per:

- President: Dr. Jaume Roig i Padró. Responsable d'Assistència Social.
- Vocals:
 - o Luis Romero Solano. Responsable de les relacions amb les colònies. (PSOE).
 - o Miguel Benavides. Designat directament per Carlos Esplà, membre d'Izquierda Republicana.
- Secretari-Comptador: Fernando Arisnea (UGT).

La Delegació adoptà el següent sistema de funcionament:

“La representación adoptará sus acuerdos por los votos del presidente y de los dos vocales, teniendo plena efectividad aquellas resoluciones que se adopten de modo unánime y conciernan a la concesión de socorros y distribución de toda clase de auxilios en la República Dominicana. Cuando las resoluciones no sean unánimes se elevarán a la Delegación expresando los fundamentos de sus respectivos puntos de vista la mayoría y la minoría. En las propuestas sobre concesión de pasajes a otros países americanos, etc., que corresponda resolver en México a la Delegación, se consignarán como voto particular las discrepancias, si las hubiere, detallando asimismo los fundamentos de una y de otra opinión. El Secretario-Contador asistirá a las reuniones, sin voto, para levantar acta y dar cumplimiento a los acuerdos. Se establecen como nuevas retribuciones a percibir desde el próximo mes de mayo, la de setenta y cinco dólares mensuales para el Presidente y la de sesenta dólares para los Vocales y el Secretario.”⁴³⁵

⁴³⁴ Memorándum extracto de la Información sobre los asilados políticos españoles en la República Dominicana. S/a [Tomàs i Piera], s/l, s/d. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

⁴³⁵ Acta 38 de la Delegació de la JARE a Mèxic, 22 d'abril de 1941. ABVMC.

A mitjans de 1941, el Dr. Roig i la seva família van abandonar la República Dominicana. A partir d'aquell moment, la delegació va quedar en mans de Luis Romero Solano, Cándido Cosculluela, Fernando Arisnea i Miguel Benavides⁴³⁶.

Des del desembre de 1940 i fins al novembre de 1941, la JARE va invertir aquestes quantitats a la República Dominicana⁴³⁷:

Concepte	Pesos	Dòlars (\$)	Percentatge	Mitjana mensual (\$)
Atencions colònies agrícoles	319.841,41	53.307,9	26,10%	4.442,33
Servei Mèdico-Farmacèutic	202.510,2	33.751,7	16,50%	2.812,64
Passatges i Visats	670.792,3	111.798,72	54,65%	9.316,56
Auxilis i viatges procedents de la Martinica a Santo Domingo	33.645,3	5.607,55	2,75%	467,30
TOTAL	1.226.789,21	204.465,87	100,00%	17.038,83

La JARE va donar prioritat als refugiats que residien a les colònies agrícoles com a receptors de les ajudes monetàries que l'organisme concedia als exiliats establerts al país. Els colons agrícoles van ser agraciats amb un primer donatiu de cinc dòlars per persona. Aquesta política va empènyer a moltes famílies a retornar a les colònies, de les quals havien fugit l'agost de 1940, amb la suspensió dels subsidis del SERE. Residir-hi representava disposar d'un habitatge per viure i d'un subsidi per poder menjar, cosa que els mancava a les ciutats. Les colònies es van transformar en modestos refugis per als exiliats mentre esperaven el torn per marxar de la República Dominicana. Tant va ser així, que molts espanyols que fins al moment havien viscut en ciutats van sol·licitar refugiar-se a les colònies, com a única manera de sobreviure, ja que a les ciutats no tenien feina ni cap tipus d'ajut, trobant-se en una situació d'indigència⁴³⁸. Aquest increment espectacular de la població resident en colònies va suposar una disminució dels subsidis mensuals per als colonitzadors, quedant establert en 5 dòlars per als caps de família o homes sols i de 3,50 dòlars per a cada un dels seus familiars. La rebaixa va generar enormes protestes entre els seus beneficiaris.

El repoblament de les colònies no es va traduir en una activitat agrícola profitosa. La majoria estaven totalment inactives, per manca de llavors, d'eines de treball o de

⁴³⁶ Carta de Luis Romero Solano a Jaume Padró Roig. Ciudad Trujillo, 10 d'octubre de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴³⁷ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 136-137.

⁴³⁸ CAUDET, Francisco: *op. cit.*, pàg. 109-110. Informe de Romero Solano. Ciudad Trujillo, 12 de desembre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

carburant per fer funcionar els tractors. A algunes ni tan sols hi havia enllumenat als carrers i a les cases, perquè no es disposava de recursos econòmics per pagar la gasolina i l'oli necessaris per fer funcionar els generadors elèctrics. Però, sobretot, l'activitat era nul·la a les colònies degut a la gran desmoralització que imperava entre els refugiats. Aquests perdien la paciència i els nervis esperant que el seu nom aparegués a les llistes per a la reemigració⁴³⁹.

Per intentar reconduir la situació i degut a la lentitud amb la qual es produïen les evacuacions, Luis Romero Solano, de la delegació de la JARE a la República Dominicana, va enviar una circular a totes les colònies agrícoles. En aquesta exhortava als seus habitants a crear un pla de treball que acabés amb la desmoralització dels colons i els impulsés a reprendre les tasques agrícoles, aprofitant el temps i els mitjans que tenien al seu abast per dur a terme una labor profitosa i que els permetés convertir-se en petits agricultors⁴⁴⁰. La circular va ser rebuda amb desconcert pels colons, ansiosos per sortir de les colònies i començar una nova vida lluny del tròpic. De fet, tal i com admetien els propis membres de la Delegació de la JARE, l'objectiu del document era donar satisfacció a les autoritats dominicanes, que cada vegada veïen amb més suspicàcia l'actuació de l'organisme al país, ja que creïen que la seva "*obligación era mantener a los españoles en la República Dominicana*" i en canvi ajudava i duïa a terme "*una empresa que inducía y pagaba para que la abandonen*".⁴⁴¹

Tot i la circular, la JARE mai va invertir més capital a les colònies. Aquests diners haurien estat necessaris per dotar-les dels mitjans que necessitaven per entrar en producció. Així doncs, les colònies es van consolidar com a refugi per als exiliats que esperaven la seva evacuació. El govern dominicà, davant la desmoralització general dels exiliats i la seva voluntat massiva d'abandonar el país, es va sentir profundament ofès i enganyat, i va iniciar una política de represàlies contra els refugiats espanyols, que analitzarem més endavant. Luis Romero Solano, de la delegació de la JARE, no tenia

⁴³⁹ Acta de la reunió celebrada a Ciudad Trujillo, el 22-1-1941, entre Rodolfo Bosch Pearson, com a Inspector Especial de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, Indústria i Treball, en representació de les autoritats dominicanes; amb Jaume Roig Padró i Luis Romero Solano, representants de D. José Tomás y Piera, membre ponent de la JARE pels afers dels refugiats a la República Dominicana; Carta de Jaume Roig i Luis Romero Solano a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 27 de gener de 1941; Carta de Luis Romero Solano a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁴⁰ Circular de Luis Romero Solano al Delegat de la colònia. Ciudad Trujillo, 5 de febrer de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁴¹ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 7 de gener de 1941; Carta de Luis Romero Solano a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

cap dubte que "*Esta política parece estar determinada por una reacción oficial contra el propósito manifestado públicamente por la mayoría de nuestros compatriotas de abandonar el país por no encontrar en él medios de vida.*"⁴⁴²

Com a exemple de la situació miserable que es vivia a les colònies agrícoles val la pena destacar el cas de Pere Gausachs, de 36 anys, un obrer especialitzat en la indústria tèxtil que s'exilià a la República Dominicana i anà a parar a la Colònia Agrícola Villa Trujillo. Gausachs havia treballat en la indústria tèxtil des dels 12 anys fins a la seva incorporació a l'exèrcit després del 19 de juliol de 1936. Des de 1932 havia estat Secretari de la Federació Tèxtil de la UGT i després del 19 de juliol formà part del Comité Industrial Algodonero i del Consell General de la Indústria Tèxtil. Abans de l'esclat de la Guerra va intervenir en la discussió i elaboració de les Bases de Treball, cosa que li donà un coneixement ampli de la indústria. Amb la Revolució hagué de conèixer i opinar sobre temes com l'exportació de teixits, la importació de matèries primeres, els preus de venda, els escandalls, les primes a la producció exacta, ... En resum, durant 17 anys havia treballat en les diferents especialitats de la indústria tèxtil i pels càrrecs ostentats la coneixia a fons⁴⁴³.

El 1943 es trobava a Villa Trujillo, sense feina i vivint exclusivament dels subsidis que passava la JARE als colons, amb la seva dona malalta a Sabana de la Mar, acollida a casa d'un metge que els oferí solidàriament aquesta possibilitat. Són esfereïdores les seves paraules a Eduard Barba quan aquest s'ofereix per ajudar-lo econòmicament i buscar-li una feina: "*ara en la Colònia no faig res més que menjar-me llastimosament aquests quatre cèntims i desfer-me els nervis. Per traslladar-me a Bajabonico necesito que per un mitjà o altre em doneu ajut econòmic doncs del contrari, encara que tingui feina no podré traslladar-me al lloc de treball per manca de diners.*"⁴⁴⁴

Per més que s'hi esforçà Barba, li fou impossible de trobar-li una feina a Gausachs. Fins i tot un vell català, Bros, es negà a donar-li treball a les seves terres com a agricultor per la manca de resistència física dels europeus a la Dominicana. Barba també s'assabentà d'una possible feina per a Gausachs com a Director Tècnic Pràctic de l'Escola de Teixits que s'havia creat a Ciudad Trujillo, que encara funcionava amb telers de fusta i a

⁴⁴² Carta de Luis Romero Solano a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁴³ Carta de Pere Gausachs a E. Barba: 31 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁴⁴⁴ Carta de Pere Gausachs a Barba: 3 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

la qual segurament hi aniria a treballar un altre exiliat, Massip, però la oferta tampoc no prosperà.

Finalment, després de buscar durant mesos, el juny de 1943 li oferiren una plaça de dependent a la Casa Flaquer i Vargas de Sabana de la Mar, amb un sou modest però suficient per cobrir les necessitats més bàsiques. És llastimós veure com gent amb una preparació professional tan elevada es trobaren en situacions extremes com aquestes: sense feina, vivint miserablement dels petits subsidis que oferia la JARE i segurament interrogant-se sobre quin sentit tenia el seu exili, que a més a més de l'ingredient característic de fracàs col·lectiu que tenen tots els exilis, en tenia un altre d'elevadíssim de fracàs personal i frustració professional.

En el terreny industrial la JARE no va fer pràcticament cap inversió per ajudar als refugiats a crear indústries, ja que consideraven que requeriria unes ajudes prolongades en el temps i massa costoses pel que estaven disposats a destinar a la República Dominicana. Ho van justificar dient que el tipus de peticions que rebien no eren les adequades. Fonamentalment demanaven ajudes per a la instal·lació de tallers, comerços o negocis individuals, que des de la JARE consideraven “*condemnats al fracàs*”⁴⁴⁵. Deien apostar per empreses col·lectives o cooperatives de producció i consum, que no impliquessin la competència entre els propis exiliats i que permetessin donar ocupació a molts d'ells, però, com molt bé diu Àngel Herrerín, “*estos proyectos se podían calificar de demagógicos por irreales*”⁴⁴⁶.

Una de les problemàtiques que va perseguir als exiliats durant la seva estada a la República Dominicana va ser la de la renovació dels permisos de residència i de les cèdules d'identitat. Com a immigrants, havien de formalitzar aquests tràmits i pagar els impostos corresponents, que ascendien a un total de \$7 anuals per persona, per tal de regularitzar la seva situació. Les taxes corresponents a l'any 1940 ja havien estat cobertes pel SERE, anaven incloses als dipòsits de viatge efectuats per l'organisme. A finals d'aquell any va saltar l'alarma de la renovació. Els refugiats, sense feina o amb ocupacions precàries, no podien fer front al pagament d'aquesta obligació ineludible tant per als qui volien reemigrar cap a altres països com pels qui tenien una feina

⁴⁴⁵ HERRERÍN, Àngel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 138.

⁴⁴⁶ *Idem.*

remunerada⁴⁴⁷. Calia tenir els documents en regla perquè les autoritats dominicanes donessin permís als exiliats que disposaven de visat i mitjà de transport per poder embarcar i sortir del país. També feia falta estar al dia amb el permís de residència i la cèdula d'identitat per poder treballar. El govern va amenaçar als refugiats que si a finals del mes de març de 1941 no tenien en regla la documentació, serien acomiadats automàticament dels seus llocs de treball, passant a incrementar el nombre d'indigents⁴⁴⁸. A més a més, s'exposaven a ser detinguts i empresonats per incomplir les lleis d'immigració dominicanes.

Davant d'aquesta situació, Luis Romero Solano preguntava als representants de la JARE a Mèxic: "*¿Dejan su trabajo y pasan a ser subdiados? Creemos sinceramente que no. Es un problema moral para la emigración y ellos prefieren trabajar, aunque sea con estos salarios ínfimos, a vegetar en una colonia.*"⁴⁴⁹ Per aquest motiu, el representant de la JARE demanava que la Junta aprovés la concessió d'un ajut extraordinari i únic de \$7 a aquells refugiats sense recursos, per tal de tramitar la seva documentació.

Inicialment la JARE es va negar a proporcionar fons per fer front al pagament d'aquests impostos⁴⁵⁰. Finalment, en la reunió de la Junta del 28 d'abril es va acordar girar \$700 a la delegació de Ciudad Trujillo per auxiliar als refugiats més necessitats a tramitar la seva documentació⁴⁵¹. Aquesta solució no va ser més que un pedaç, doncs a finals de 1941 els refugiats afrontaven de nou el mateix problema, ja que la renovació de la documentació era anual. De cara a l'any 1942 encara s'hi va sumar un nou inconvenient: les autoritats dominicanes reclamaven als espanyols que havien muntat petites indústries o establiments comercials que renovessin les patents anuals, sense les quals no podrien continuar la seva activitat econòmica. El cost d'aquestes era més o menys el mateix que el que tenia la documentació⁴⁵². Sembla que la JARE no va fer cap aportació per resoldre cap de les dues situacions.

⁴⁴⁷ Informe de Luis Romero Solano. Ciudad Trujillo, 12 de desembre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁴⁸ Carta de Luis Romero Solano a José Tomás y Piera. Ciudad Trujillo, 5 de març de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁴⁹ *Idem.*

⁴⁵⁰ Carta de P.A. a Jaime Roig, S/l, 8 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁵¹ Acta 42 de la Delegació de la JARE a Mèxic, 28 d'abril de 1941. ABVMC.

⁴⁵² Carta de Luis Romero Solano a Fernando Gómez Barón. Ciudad Trujillo, 24 de desembre de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

Finalment, la delegació de la JARE a la República Dominicana també va atendre als malalts i als hospitalitzats, va entregar medicaments i va proporcionar alimentació especial complementària per als infants. D'altra banda, també va establir subsidis temporals per a mutilats, vídues i gent gran, així com ajudes per enterraments, parts o auxilis personals temporals⁴⁵³. El servei mèdic a la capital va ser dirigit inicialment pel Dr. Roig Padró i posteriorment assumit pel Dr. Agustín Cortés. Altres metges espanyols, com el Dr. Medina Tur, també van visitar als refugiats malalts. A les colònies es van establir convenis de col·laboració amb metges residents al camp. La situació sanitària dels exiliats a la República Dominicana era francament dolenta, i només va fer que empitjorar amb el pas del temps. L'estat de salut dels exiliats era especialment greu a les colònies, on la majoria tenien paludisme i anèmia, aquesta darrera malaltia deguda a la desnutrició a la que feien front. La tuberculosi també era una malaltia habitual entre els exiliats. Alguns malalts, per evitar complicacions o fins i tot la mort, havien de ser sotmesos a tractaments o operacions que no es podien dur a terme a la República Dominicana per falta de mitjans. Per a aquests les sol·licituds d'evacuació eren urgents i desesperades. El setembre de 1943 es calculava que un 80% dels refugiats espanyols tenien paludisme i un 40% estaven anèmics⁴⁵⁴.

4.1.3 Les evacuacions

Una de les partides econòmiques més importants de la JARE a la República Dominicana va ser la destinada a pagar passatges i visats de refugiats cap a Mèxic o altres repúbliques llatinoamericanes. Recordem que el gener de 1941 la Junta de l'organisme va decidir pagar el viatge des de Santo Domingo fins a Mèxic o altres països d'Amèrica als refugiats que demostrassin tenir-hi un contracte de treball o mitjans per viure-hi sense dependre de cap ajut per part de la JARE. Alhora, l'organisme va acordar gestionar el visat i oferir el pagament del viatge fins a Mèxic a diversos refugiats que, per circumstàncies especials i a judici de la Delegació, haguéssin de ser traslladats a Mèxic. Aquests s'havien d'instal·lar a viure fora del Districte

⁴⁵³ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 134-136.

⁴⁵⁴ *Informe General de la situación de los emigrados políticos españoles residentes en la República Dominicana*. Ramón Camino Vázquez, President, José Echeverría Novoa, Secretari-Tresorer, Pedro Bertrán Güell, Contador, i Dr. Agustín Cortés, assessor mèdic, de la CASAE. AFSC, CAIXA 4 – Refugee Services – 1943 – Comms – Org.

Federal. Un cop al país asteca comptarien amb l'ajuda de la JARE, que els mantindria durant 2 o 3 mesos⁴⁵⁵.

Des del primer moment, la selecció dels exiliats als quals se'ls va pagar el viatge i/o se'ls va tramitar la documentació va ser motiu de queixes i picabaralles. La tendència política dels refugiats es tenia en compte a l'hora d'afavorir-los. Alguns refugiats tenien tota la documentació en regla, complien les condicions exigides per la JARE i mai arribava el seu passatge. El visat els caducava i havien de tornar a començar el procés de nou⁴⁵⁶. Els comunistes, amb raó, es queixaven del baix percentatge d'exiliats d'aquesta ideologia política que eren auxiliats per sortir del país⁴⁵⁷. Els socialistes criticaven al Dr. Roig, el president de la Delegació, i l'acusaven d'afavorir només als catalans i menystenir especialment els afiliats al PSOE i la UGT⁴⁵⁸. Segons Ramon Solar, la JARE també estava pagant passatges a individus "comunistas e indeseables", representant aquests un percentatge molt superior als socialistes evacuats amb fons de la JARE⁴⁵⁹.

La realitat, és que els principals perjudicats a l'hora de rebre ajudes i subvencions van ser, en aquesta ocasió, els militants de filiació comunista. Entre mitjans de 1941 i març de 1942 es van concedir els següents subsidis de viatge⁴⁶⁰:

Partit	Sol·licituds presentades	Informes favorables	Informes desfavorables	Informes dubtosos	% Informes favorables (propri partit)	% Informes favorables (total de subvencionats)
PSOE-UGT	136	120	11	5	88%	52%
Republicans	49	39	5	5	80%	17%
CNT	60	28	13	19	46%	12%
PCE-PSUC-JSU	64	2	56	6	3%	0,80%
POUM	1	1	0	0	100%	0,40%
ERC	10	9	1	0	90%	3,90%
EV	1	1	0	0	100%	0,40%

⁴⁵⁵ Acta 193 de la Junta de la JARE a Mèxic, 2 de gener de 1941. ABVMC.

⁴⁵⁶ Informe a todas las organizaciones de ayuda a los refugiados españoles. República Dominicana, 22 de febrer de 1941. Firmat per: José González, A. Comín, M. Viñuales, José Jiménez, M. Cabruja, José López. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁵⁷ Idem.

⁴⁵⁸ Carta de Ramon Solar a Indalecio Prieto. Pachuca, 21 d'abril de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁵⁹ Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte. Mèxic D.F., 12 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁶⁰ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 141.

MSI	1	1	0	0	100%	0,40%
Sense Partit	37	23	7	7	62%	10,00%
Partit dubtós	28	6	16	6	21,00%	2,60%
<i>TOTAL</i>	387	230	109	48		

El ritme d'evacuacions va ser lent i el flux de sortides va patir aturades imprevistes. La primavera de 1941 la reemigració a tercers països es va aturar i no es va reprendre fins a la tardor del mateix any⁴⁶¹. Indalecio Prieto, a finals de març de 1941, donava ordres a la Delegació de la JARE a la República Dominicana per tal que suspengués totes les sortides de refugiats cap a Mèxic, ja que el govern del país asteca havia prohibit l'entrada dins el seu territori nacional d'exiliats que ja havien trobat refugi en altres repúbliques llatinoamericanes, per considerar que la seva vida ja no corria perill⁴⁶². Molts refugiats, procedents del país antillà, estaven a Cuba en trànsit, esperant poder embarcar cap a Mèxic. Aquesta prohibició els va obligar a restar a l'Havana, on també van viure, en algunes ocasions, un veritable calvari⁴⁶³.

El maig de 1941, Prieto també ordenava suspendre les sortides cap a altres països llatinoamericans. S'havia assabentat que alguns dels refugiats espanyols als quals se'ls havia concedit el pagament del passatge en destinació a diversos països d'Amèrica Central o del Sud, quan havien arribat a l'Havana, lloc de trànsit obligatori, havien demanat i obtingut de la Companyia Naviliera la devolució de l'import dels seus bitllets, instal·lant-se a la capital cubana. Prieto estava indignat per aquesta estafa i preocupat per la situació que s'estava generant a Cuba, on l'acumulació de refugiats podria arribar a crear una situació difícil⁴⁶⁴.

El juliol de 1941 Mèxic va tornar a obrir les seves portes, de forma temporal, per als exiliats de la República Dominicana⁴⁶⁵ i sembla que també es va solucionar la falta de passatge entre L'Havana i Veracruz⁴⁶⁶, reprenent-se les sortides del país per a aquells als quals la JARE ja n'havia aprovat el viatge. Tot i això, era molt difícil obtenir nous

⁴⁶¹ HUTCHINS, J. R. *Spanish Republican Refugees in the Dominican Republic: a report on the problem and progress towards its solution*. S/I, desembre de 1941. AFSC, Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services – 1942..

⁴⁶² Telegrama d'Indalecio Prieto a Jaume Roig. Mèxic D.F., 25 de març de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁶³ Carta de Josep Andreu i Abelló a Enric Darnell. Mèxic, 26 de març de 1941. ANC, fons Andreu i Abelló, C4 – Arx. 1941 (3).

⁴⁶⁴ Carta d'Indalecio Prieto a Jaume Roig. L'Havana, 17 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁶⁵ Carta d'Escámez a Josep Andreu i Abelló. La Vega, 20 de juliol de 1941. ANC, fons Andreu i Abelló, C3 – Arx. 1941 (2).

⁴⁶⁶ Telegrama d'Indalecio Prieto a Jaume Roig. Mèxic, 11 de juny de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

visats d'entrada a Mèxic, doncs el govern mantenia el criteri restrictiu de no permetre l'entrada de refugiats acollits en repúbliques llatinoamericanes⁴⁶⁷.

L'entrada dels països americans a la II Guerra Mundial va suposar que el 1942 s'interrompessin de forma pràcticament total les evacuacions de refugiats de la República Dominicana. D'una banda, Mèxic va prohibir totalment l'entrada d'estrangers al país⁴⁶⁸. De l'altra, la guerra en aigües caribenyes i la perillositat de navegar-hi van suposar la suspensió dels serveis marítims regulars, deixant sense transport als qui volien abandonar la República Dominicana⁴⁶⁹. Viatjar amb avió també era pràcticament impossible, tant per l'elevat cost dels bitllets com per la manca de places. La Pan American Airways (l'única que feia escala a Ciudad Trujillo) estava militaritzada i tenien preferència d'embarcament les representacions diplomàtiques i els funcionaris americans que viatjaven per motius d'estat⁴⁷⁰.

El setembre de 1942, la Junta de la JARE va decidir establir les següents normes en referència a l'evacuació d'exiliats del país⁴⁷¹:

- No cooperar econòmicament a cap projecte de trasllat des de la República Dominicana fins a Mèxic, tot i que amb anterioritat s'hagués aprovat finançar el trasllat de l'interessat.
- Facilitar el trasllat dels exiliats des de la República Dominicana a Panamà, república amb possibilitats de treball i amb la qual la connexió aèria era possible. L'ajuda econòmica que es donaria als interessats consistiria en l'import del passatge marítim ordinari i de les despeses de documentació: \$100 per adult i \$50 per menor. El refugiat havia d'afegir de la seva butxaca la diferència entre l'import del passatge marítim i la del bitllet d'avió.
- Donar una ajuda econòmica d'igual quantitat a aquells exiliats que desitgessin traslladar-se a altres països d'Amèrica, si tenien visat d'entrada al país i contracte

⁴⁶⁷ Carta de Josep Andreu i Abelló a J. Altura i Pujades. Mèxic, 3 de gener de 1942. ANC, fons Andreu i Abelló, C4 – Arx. 1942 (1).

⁴⁶⁸ Carta d'Indalecio Prieto a Luis Romero Solano. Mèxic D.F., 6 de juny de 1942. AMAEC, arxiu JARE, M-270.

⁴⁶⁹ Carta d'Indalecio Prieto a Andrés García de la Calle. Mèxic D.F., 20 de març de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11; Carta de Randolph Hutchins a John Rich. Ciudad Trujillo, 21 de març de 1942. AFSC, Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services – 1942.

⁴⁷⁰ Carta d'Indalecio Prieto a Agustín Cortés. Mèxic D.F., 14 d'agost de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁷¹ Acta. Mèxic D.F., 11 de setembre de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

de treball. Igualment, el refugiat havia de cobrir amb els seus diners el cost del transport.

L'escassetat de bitllets aeris i el seu preu tan elevat van condicionar que les sortides del país es suspenguessin des de 1942. No es van reprendre fins el 1944, i sota el patrocini d'altres organitzacions d'ajuda als exiliats.

Mentre les sortides del país van ser possibles, els membres de la Delegació van viure constantment angoixats per les crítiques que rebien des de tots els sectors polítics de l'emigració. En alguna ocasió, el malestar es transformava en violència verbal i física, per intentar aconseguir una ajuda de la JARE⁴⁷². Les autoritats dominicanes, que no van acceptar la voluntat de la majoria dels espanyols d'abandonar el país, van començar a complicar la vida als refugiats i a la delegació de la JARE quan l'èxode es va iniciar⁴⁷³.

Segons el citat informe del Director General d'Immigració, Antonio Tellado fill, al Secretari d'Estat d'Interior i Policia, datat el 16 de febrer de 1942, el ritme de reemigracions entre 1938 i 1942 va ser el següent⁴⁷⁴:

Any	Arribats	Sortits	Morts
1938	19		
1939	973	20	
1940	1523	333	1
1941	37	491	5
1942		141	2
TOTAL	2554	985	8

Alfonseca, treballant les actes de la JARE, ha pogut veure com aquest organisme es va fer càrrec d'uns 800 trasllats entre 1940 i 1942, la majoria cap a Mèxic. Tot i això, alguns exiliats optaren per altres destins: Argentina (55), Bolívia (21), Colòmbia (25), Cuba (8), Xile (9), Equador (4), Panamà (58), Perú (7) i Veneçuela (25)⁴⁷⁵.

⁴⁷² Carta de Romero Solano a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 12 de desembre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-268

⁴⁷³ Carta de Jaume Roig a José Tomas i Piera. Ciudad Trujillo, 9 de març de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁷⁴ GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. *Exiliados españoles en...* op. cit. p. 34-35.

⁴⁷⁵ ALFONSECA: *El incidente del trasatlántico...* op. cit., pàg. 153-154.

4.1.4 Persecució política i expulsions. Desaparició de la Delegació de la JARE

Tal i com ja hem dit, l'actitud del govern dominicà envers els refugiats va canviar a partir de l'incident del vaixell Cuba⁴⁷⁶. La voluntat d'abandonar el país per part de la majoria d'exiliats i les activitats polítiques d'alguns d'ells encara van incrementar més l'animadversió de les autoritats respecte els espanyols, donant lloc a un clima de persecució i repressió envers els elements més destacats.

Com a repressàlia per l'èxode massiu, el govern dominicà va començar a acomiadar els espanyols que estaven col·locats en centres oficials⁴⁷⁷. Jaume Roig explicava a Tomàs i Piera que a la Secretaria d'Estat d'Instrucció Pública no passava setmana sense que fos cessat, sense previ avís ni raó justificada, algun espanyol. La primera va ser Guillermina Medrano, esposa de Rafael Supervía, mestra i militant d'Izquierda Republicana. La mateixa sort van patir Vicente Llorens o Javier Malagón, entre d'altres. Segons el Dr. Roig *“el propósito es desembarazarse de todos”*⁴⁷⁸. En d'altres Secretaries d'Estat, com la d'Agricultura, l'ofensiva no era tan intensa. Carbuccia, el màxim responsable d'aquesta cartera, va fer esforços per garantir la continuïtat dels refugiats que hi estaven treballant com a funcionaris. En l'organització d'aquesta campanya contra els espanyols també hi va tenir a veure la substitució de Julio Ortega Frier com a rector de la Universitat de Santo Domingo, doncs sembla que era el principal valedor dels republicans⁴⁷⁹. De fet, molts refugiats van perdre la seva Càtedra a la Universitat. Els exiliats que tenien una bona ocupació, patien per la seva situació: *“los que todavía quedan ven su día próximo y piensan en lo difícil de su situación, pues por el momento no pueden pedir ningún visado que equivaldría inexorablemente a su expulsión.”*⁴⁸⁰

La por dels que estaven ben col·locats laboralment parlant anava en augment dia rere dia. L'exiliat Aurelio Matilla descrivia a Josep Andreu i Abelló la manera de procedir de les autoritats dominicanes:

⁴⁷⁶ Carta d'Abraham Cruz a Indalecio Prieto. S.S. Borinquen, Moll 15, Riu Est, Nova York, 26 d'agost de 1940. AMAEC, fons JARE, M-268.

⁴⁷⁷ Carta de Luis Romero Solano a José Tomas i Piera. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁷⁸ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 31 de gener de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁷⁹ *Idem.*

⁴⁸⁰ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

“Información sobrada tendrás respecto a como las gastan estos señores, constantemente y usando los mismos procedimientos entre ellos corrientes, dejan en la calle en 24 horas a uno o a varios; razones: culminación de campañas de nacionalismo exagerado, medidas de economías, pérdida de novedad o simplemente el capricho o ineptitud de algun dirigente⁴⁸¹”.

Els exiliats eren conscients que podien ser els propers en veure's en aquesta situació. Si això els passava, necessitarien ajuda immediata per sortir del país, ja que no tindrien cap opció de trobar una altra feina. El problema, era de nou, la discreció que havien de mantenir: *“mientras estemos colocados, ni una sola gestión de marcha nos es posible hacer para que de ella tenga conocimiento la censura, sería peor que renunciar a nuestros cargos⁴⁸²”*. Si fossin acomiadats i caiguessin en desgràcia, haurien d'esperar mesos i mesos a obtenir visats i el pagament dels seus passatges, vivint en una situació de veritable misèria. Per això, els que tenien contactes a l'exterior i podien esquivar la censura, demanaven que de forma totalment discreta els gestionessin els visats d'entrada a Mèxic o a altres països pel dia que els poguessin necessitar⁴⁸³.

L'hostilitat de les autoritats dominicanes envers els espanyols es feia més i més visible cada dia que passava. L'exiliat Enric Darnell explicava a Josep Andreu i Abelló el clima que es respirava al país d'aquesta manera: *“ací no hi ha, absolutament, res a fer. És un país miserios, més petit que La Fatarella i els espanyols estem totalment passats de moda i comencem a sentir indicis de franca hostilitat.⁴⁸⁴”* Des del govern estaven farts de veure vagar espanyols sense feina pels carrers i places de Ciudad Trujillo. El Coronel Cocco, cap de la Policia, va citar als delegats de la JARE i els va exhortar a evacuar el més ràpid possible els que disposaven de visat i es trobaven en aquesta situació⁴⁸⁵.

Els refugiats més destacats, pressionats pel clima enrarit que es respirava, no van tenir més remei que adherir-se a l'homenatge nacional a Trujillo en motiu de la firma del Tractat Trujillo-Hull. Van publicar un manifest i van participar a la gran manifestació

⁴⁸¹ Carta d'Aurelio Matilla a Josep Andreu i Abelló. Ciudad Trujillo, 17 de setembre de 1941. ANC, Fons Andreu i Abelló, C3 - Arx. 1941 (2)

⁴⁸² *Idem.*

⁴⁸³ *Idem.*

⁴⁸⁴ Carta d'Enric Darnell a Josep Andreu i Abelló. Ciudad Trujillo, 23 de febrer de 1941. ANC, Fons Andreu i Abelló, C3 - Arx. 1941 (2).

⁴⁸⁵ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

que va recórrer els carrers de la capital dominicana el 20 d'octubre de 1940. El text deia el següent:

“Texto de la proclama de los refugiados españoles con motivo de la “marcha de la victoria” en homenaje al Generalísimo Trujillo.

«A LOS REPUBLICANOS ESPAÑOLES

No olvidan los republicanos españoles que ha sido el Generalísimo Trujillo el hombre que durante la guerra civil española, y después de ella, levantó su voz, en favor, primero, de los huérfanos y después y ahora, de los exiliados. Por ello consideran que no pueden estar ausentes en una manifestación pública de adhesión a la persona que reciente triunfo democrático ha hecho merecer un homenaje nacional como va a ser "la Marcha de la Victoria".

Sin distinción de matices, como españoles acogidos a la generosidad de esta República, invitamos a nuestros compatriotas a concurrir al grandioso desfile, para hacer públicamente, demostración de los que cada cual, en privado, siente y reverencia hacia la figura señera del Generalísimo Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina, Benefactor de la Patria."

Ciudad Trujillo, 15 de octubre de 1940. »⁴⁸⁶»

Tot i això, les dificultats no es van fer esperar. Els primers refugiats a tenir problemes amb les forces de l'ordre a la República Dominicana van ser els sindicalistes, especialment anarquistes. L'hivern de 1940 el govern dominicà va elaborar una llista dels noms de 30 homes i les seves famílies. Molts d'ells eren militants de la CNT a Barcelona, on havien nascut o havien immigrat, pertanyents al ram de la construcció, i alguns havien format part de la FAI. A Catalunya s'havien vist implicats en activitats violentes, com el pistolisme durant els anys '20 o els excessos revolucionaris dels primers mesos de la Guerra Civil. Alguns altres refugiats havien assolit rangs militars elevats dins l'Exèrcit Popular durant el conflicte. Les autoritats dominicanes van comunicar a la JARE la necessitat d'evacuar aquests refugiats del país: "*no se trata de*

⁴⁸⁶ Informe General nº4 de Josep Tomàs i Piera a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 19 d'octubre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-269.

una expulsión en regla, sino de un deseo oficioso de que se vayan.⁴⁸⁷ Els expulsats eren⁴⁸⁸:

Núm.	Nom	Cognoms	Familiars	Militància	Possessió de visat	Gestions de la JARE per evacuar-los
1	Miguel	González Inestal	Pare, mare i companya	CNT	No	Tramitant-li el visat per Mèxic.
2	Francisco	Tronchoni		Antic empleat del SERE a la República Dominicana	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
3	Fernando	Ferrer Zamora	Mare i companya		No	Tramitant-li el visat per Mèxic.
4	Isidro	Anguera Fabregas		CNT	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
5	Ramon	Pastor Llorens	Esposa	Major de milícies de la 136 Brigada Mixta	Sí, visat per Bolívia	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
6	Felipe	Fermoso Luvar (a) Montalvo)	Esposa		No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
7	Juan	Huerta Trafalgar		Anarquista (possiblement conegut com Salvador Fleitas)	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
8	Miguel	Alcubierre Pérez	Esposa i 5 fills	UGT - PSUC	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
9	Juan Pablo	García Álvarez	Esposa i 1 fill	PSOE, Comissari polític de la Primera Brigada Lleugera d'Infanteria d'Astúries. President del Tribunal Popular	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.

⁴⁸⁷ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁴⁸⁸ Carta de ? a Jaume Roig Padró. ?, 16 de desembre de 1940; *Muy urgente*. S/l, s/d; Carta de Jaume Roig a Josep Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 23 de desembre de 1940. AMAEC, arxiu JARE, M-268;

				d'Espionatge, Alta Traïció i Derrotisme del Nord.		
10	Joaquín	Aubi Casals	Esposa i tres fills	CNT-FAI	No	Demana més informació per saber si seria acceptable pel govern mexicà.
11	Norberto Antonio	Villarroel	Pare i mare		Si, visat per Mèxic.	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
12	Manuel	? Torres	Esposa i dos fills		No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
13	Antonio	Franco Galindo		CNT	No	Demana més informació per saber si seria acceptable pel govern mexicà.
14	Carlos	Martínez Sierra		PCE	No	Demana més informació per saber si seria acceptable pel govern mexicà.
15	Gregorio	Jover Cortés	Esposa i dos fills	CNT-FAI	No	Tramitant-li el visat per Mèxic.
16	Esteban	Cabezos Morente		Major de milícies de la 33 Brigada Mixta	Sí, visat i contracte per Xile	Tramitant-li el visat per Mèxic.
17	Pedro	Ruiz Altava			No	Tramitant-li el visat per Mèxic.
18	Antonio	Bertrán Suriat	Esposa i tres fills	PSUC, ex-conseller de Proveïments de l'Ajuntament de Barcelona	No	Demana més informació per saber si seria acceptable pel govern mexicà.
19	Rafael	Selles Iborra			No, gestiona el visat pels EUA, on té un germà	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
20	Magín	Cabruja Martra	Esposa i 1 fill	CNT	Si, visat per Argentina	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
21	Francisco	Linares López	Esposa		Si, visat per Argentina	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
22	Antonio	Benitez del Pozo		CNT	No	Tramitant-li el visat per Mèxic.
23	Gabino	Sánchez	Esposa	UGT	No	Tramitant-li el visat per

		Suarez				Mèxic.
24	Antonio	Valero Valero			No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
25	Gregorio	Villacampa Garcia	Esposa i 1 filla	Anarquista Governador militar d'Aragó i coronel durant la Guerra Civil.	Sí, visat per Mèxic	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
26	José	Xena Torrens	Esposa i 1 fill	CNT-FAI	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
27	Juan	Montserrat Ripoll	Esposa i 2 filles	CNT	No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
28	Jaime	Maltine Mir			No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
29	José	Neri Rua	Una neboda.		No	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.
30	Pedro	Martínez Collado	Esposa i 1 fill		Sí, visat per Argentina	Denegada l'entrada a Mèxic. L'interessat s'ha de gestionar el visat per un altre país i la JARE li pagarà el viatge.

El govern dominicà estava impacient perquè sortissin del país i va començar a aplicar mesures de càstig contra alguns dels expulsats. D'aquesta manera volien pressionar a la JARE per tal que els evacués ràpidament. A principis de febrer de 1941 Antonio Franco va ser detingut al Parque Independencia per una falta estúpida. Tot i no oferir resistència, va ser colpejat i tancat en un calabós immund, fins que van ser pagats els \$2 de multa que havia de satisfer⁴⁸⁹.

El maig de 1941 la JARE havia aconseguit que 18 dels 30 expulsats abandonessin el país i es dirigissin a destinacions diverses. Als 12 restants no se'ls havia pogut

⁴⁸⁹ Carta de Jaume Roig a José Tomás i Piera. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

aconseguir cap visat. Alguns no tenien cap falta greu i la policia tolerava la seva permanència al país. En canvi, Aubí, Gracia, Benítez i Franco, pels seus pèssims antecedents i per la seva conducta al país, havien estat detinguts i a finals del mes de març van ser expulsats sense més pròrrogues ni dilacions per part de les autoritats dominicanes⁴⁹⁰. Juan Ruiz de Olazarán els definia com “«*Trabajadores de la pipa*», *traducido del argot propio de los atracadores o delincuentes vulgares que capitaneaban el movimiento anarquista y que, por desgracia, siguen confundidos entre los emigrados*”⁴⁹¹. Davant l’expulsió fulminant, els quatre van proposar al Dr. Roig sortir de la República Dominicana a bord d’una barca a motor que els portaria clandestinament fins a Cuba, en la qual també embarcarien les seves famílies. Roig va fer algunes visites i va arribar a la conclusió que el govern dominicà tenia tantes ganes de treure’s de sobre aquestes persones que es va oferir a posar-los en llibertat i fer els ulls grossos davant una possible sortida clandestina⁴⁹². Els expulsats, fent ús de la violència i la coacció, van aconseguir que els delegats de la JARE a Ciudad Trujillo els entreguessin la quantitat que necessitaven per finançar el fletament d’una barca per escapar del país⁴⁹³. La balandra va sortir de la República Dominicana el 2 de maig i a bord van fugir-hi 16 persones. Després d’una travessia plena de dificultats, van arribar a l’illa de Cuba el 31 de maig⁴⁹⁴.

Solucionada la sortida d’aquests quatre elements, la policia es va concentrar en els exiliats que encara restaven al país de la llista d’expulsats i va afegir-hi noms nous. Van tornar a utilitzar el sistema de les detencions per pressionar a la delegació de la JARE i que aquesta els evacués amb rapidesa⁴⁹⁵. El més perseguit va ser Miguel Alcubierre. Aquest exiliat, expulsat del PSUC i proper al Moviment Socialista de Catalunya de Miquel Ferrer, va ser empresonat en un dels castells de càstig dominicans i no van

⁴⁹⁰ Carta de Jaume Roig a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 10 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁹¹ Carta de Juan Ruiz de Olazarán a Indalecio Prieto. Mèxic D.F., 6 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁹² Carta de Jaume Roig a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 10 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁹³ Carta de Juan Ruiz de Olazarán a Indalecio Prieto. Mèxic D.F., 6 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁴⁹⁴ Carta de Joaquin Aubí Casals i Antonio Benítez del Pozo al President de la JARE. L’Havana, 6 d’agost de 1941. ANC, fons Andreu i Abelló, C1 – Arx. 3.

⁴⁹⁵ Carta de Luis Romero Solano a Jaume Roig Padró. Ciudad Trujillo, 10 d’octubre de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

dubtar en amenaçar-lo de ser llançat als taurons o deportat a l'Espanya de Franco⁴⁹⁶. L'exiliat Pérez del Real va ser detingut per la policia dominicana i Luis Romero Solano, de la delegació de la JARE, sota coacció, va ser obligat a firmar l'ordre de viatge i entregar-li \$200 perquè sortís del país⁴⁹⁷.

A principis de 1942 la corda es va tensar encara més, aquesta vegada degut a l'actuació dels exiliats comunistes. Hem vist com aquest col·lectiu polític va ser el més actiu al país a l'hora d'organitzar activitats, realitzar publicacions, etc. Cal mencionar que abans de l'arribada dels espanyols a la República Dominicana no hi havia al país cap partit o agrupació comunista, tant sols alguns intel·lectuals o petits cercles d'estudis s'havien interessat per les teories marxistes i no hi havia cap grup consolidat d'oposició al trujillisme. A més a més, la propaganda de la ideologia marxista era mínima a l'illa. Només amb l'arribada de l'emigració espanyola de 1939 es van començar a propagar aquest tipus d'idees al país i es van fundar els primers grups d'oposició al règim, gràcies a l'impuls dels comunistes que havien desembarcat a l'illa⁴⁹⁸.

Pel que fa als militants d'ideologia marxista, a la República Dominicana hi havia representants del Partit Comunista Espanyol (PCE), encapçalats per Domingo Cepeda, del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), amb diversos caps visibles com Luis Salvadores Verdasco, Manuel Alloza Martín o Miguel Adam Lesina, de les Joventuts Socialistes Unificades (JSU), liderades per Agustín Nieto i Antonio Ruiz Hidalgo. Fins i tot hi havia un Grupo Femenino de Comunistas Españolas, representat per Laura de Gómez i Marina Ginestà, la companya de Manuel Periañez. Públicament, els comunistes espanyols sempre van negar la seva militància, però no es van abstenir de dur a terme diverses activitats per difondre la seva ideologia entre els refugiats espanyols i els dominicans, esquivant com podien la terrible censura que pesava damunt de tots.

A la capital i a Santiago de los Caballeros els comunistes van posar en funcionament el Centro Democrático Español (CDE), que el 1943 tenia 300 socis, 74 dels quals dominicans. Altres plataformes de difusió de la causa comunista o promogudes pels seus militants a l'entorn del CDE foren el Club Juvenil Español, la Liga de Mutilados

⁴⁹⁶ Carta de Miquel Ferrer a Josep Andreu i Abelló. Mèxic, 5 de desembre de 1941. ANC, fons Andreu i Abelló, C3 – Arx. 1941 (2).

⁴⁹⁷ Carta de Jaume Roig a Indalecio Prieto. Mèxic, 8 de desembre de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-270.

⁴⁹⁸ VEGA, Bernardo: *La migración ...op. cit.*, La informació que ve a continuació procedeix d'aquesta font.

de la Guerra de España, la Comisión de Solidaridad de los Refugiados Españoles i la Comisión de Refugiados Españoles Pro-Centenario. Per la seva part, els membres de la JSU van infiltrar-se als medis universitaris dominicans i van promoure l'organització de diferents agrupacions culturals i esportives, aconseguint reunir a més de 500 joves dominicans.

L'activitat dels comunistes a les colònies agrícoles aviat va ser mal vista pel govern dominicà. El Secretari d'Estat d'Interior i Policia va citar els representants de la JARE per advertir-los del seu disgust i alarma davant l'actitud de bona part dels colons establerts a la República, amb les seves propagandes de tipus polític. Es referia concretament als afiliats al Partit Comunista. Si la JARE no era capaç d'aturar aquests excessos, es veuria obligat a prendre mesures⁴⁹⁹.

La delegació de la JARE va enviar una circular a totes les colònies per advertir-les de l'assumpte. El document exposava que alguns nuclis de colons estaven duent a terme activitats totalment alienes a l'agricultura, fent manifestacions que perjudicaven el bon nom de la República Dominicana i posaven en perill la consideració que sempre havien tingut les autoritats dominicanes envers els emigrats polítics espanyols. Apel·lava a la responsabilitat personal dels exiliats, advertint-los que valoressin les conseqüències dels seus actes i evitessin sembrar la discòrdia propagant idees polítiques que “*no encajan dentro de la estructura política y social de la República Dominicana*” i que, encara que hi encaixessin, només correspondria als dominicans propagar, ja que als exiliats els estava prohibit per llei.

“Esta falta de responsabilidad ha determinado ya en algunos paises medidas por parte de los respectivos Gobiernos destinadas a contrarestar algunas acciones, medidas que han perjudicado a toda la emigración y cuyas consecuencias son difíciles de prever para lo sucesivo.” La JARE sol·licitava el cessament d'aquestes activitats, per evitar que el govern dominicà dictés mesures similars, que ja havia anunciat que prendria en cas de prosseguir els agitadors la seva campanya⁵⁰⁰.

⁴⁹⁹ Carta de Jaume Roig a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 15 de maig de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁵⁰⁰ Circular nº3 de Romero Solano, Delegació de la JARE a la República Dominicana, al Sr. Administrador Delegat de la JARE a la Colònia de Ciudad Trujillo, 19 de maig de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

Des de Pedro Sánchez, un grup d'exiliats de la CNT, socialistes prietistes i republicans, contestaven a Luis Romero Solano tot exposant que estaven en desacord total amb els agitadors, que amb tendències ideològiques reprovables estaven suscitant un estat d'opinió en perjudici de tota la immigració espanyola, perdent de vista l'interès general i contravenint la llei d'hospitalitat que obligava als exiliats a mantenir-se allunyats de la política. Sol·licitaven, a més a més, ser transferits a una altra colònia, ja que la de Pedro Sánchez tenia moltes deficiències i l'hostilitat amb el grup comunista era cada vegada més manifesta⁵⁰¹. Altres grups de colons no comunistes també es van desmarcar de la campanya de propaganda endegada pels comunistes, fins i tot enviant cartes a la premsa per tal que fossin publicades⁵⁰².

El setge sobre les activitats dels comunistes a l'illa es va estrènyer a principis de 1942, quan un grup d'aquests va ser acusat per les autoritats dominicanes de participar activament a la primera vaga de la Era de Trujillo, al Ingenio Azucarero La Romana. A conseqüència d'aquest fet, entre quaranta i cinquanta refugiats de diverses tendències polítiques (comunistes, socialistes, anarquistes i republicans) van ser arrestats, alguns dels quals dirigents del Centro Democrático Español⁵⁰³. La JARE negava la participació dels refugiats espanyols a la vaga i en canvi veia, darrera de totes aquestes detencions, la mà negra de Rodolfo Bosch Pearson, que havia denunciat als empresonats. Les autoritats dominicanes volien expulsar del país a la majoria dels detinguts.

Precisament, l'evacuació d'aquests exiliats de la República Dominicana va provocar el desencontre definitiu entre la delegació de la JARE al país i el govern. Com a conseqüència del mateix, a finals de febrer de 1942, la representació de la JARE a la República Dominicana va tancar les seves portes. Les autoritats dominicanes volien que la JARE acceptés l'embarcament dels espanyols empresonats arran de la gran vaga de la Romana en el vaixell *Presidente Trujillo*, que es dirigia cap a Mèxic. La JARE s'hi va negar, ja que no tenien els papers pertinents per entrar al país asteca. El Ministre de Mèxic a la República Dominicana tampoc va visar els passaports dels detinguts, fent

⁵⁰¹ *Copia de un escrito recibido de la colonia agrícola de Pedro Sánchez (El Seibo)*. Pedro Sánchez, 6 de juny de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268. Firmat per: Manuel Ureña, José Jarabo, M. Campuzano, Domingo Martínez Barrio, F. Rodríguez, Maximiano de Félix, Juan Prats, Lorenzo Bestit, E. Claverías, Antonio Ribó, Ricardo G. Guilarte, Juan Ballesta i M. Ocaña.

⁵⁰² Carta de Luís Romero Solano a Fernando González Barón (Mx). Ciudad Trujillo, 11 de juny de 1941. AMAEC, arxiu JARE, M-268.

⁵⁰³ *Informe reservado de la Representación de la JARE en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1942. Biblioteca Nacional, 3/119651.

impossible el seu trasllat. Això va costar l'empresonament dels membres de la JARE i l'expulsió del país de dos d'ells, Luis Romero Solano i Fernando Arisnea.

Miguel Benavides es va quedar al càrrec de la representació per repartir les subvencions corresponents al mes de febrer, cosa que no li fou fàcil, ja que el govern el pressionà durament per tal de posar mà als fons de l'organisme. Les autoritats dominicanes volien que s'invertissin molts més diners al país, ja que no estaven disposades a permetre que *“por culpa de la JARE estén los españoles en un plan de miseria y de holganza que les lleva a dedicarse a actividades perturbadoras para el país, como lo ocurrido ahora con la huelga de La Romana.”*⁵⁰⁴

A aquesta percepció del govern dominicà hi va col·laborar un informe elaborat a finals de gener de 1942 per la Comisión de Refugiados Españoles, favorable al sector negrinista. El document va ser enviat a Teóduo Pina Chevalier, el Secretari d'Estat d'Interior i Policia, per al seu estudi. Francisco Dorado i Ramon Costa Jou, en nom de la Comissió, exposaven que els exiliats vivien en una situació miserable degut a l'incompliment, per part de la JARE, d'invertir recursos econòmics per tal de crear petites indústries i promoure el desenvolupament de les colònies agrícoles. Dorado i Costa criticaven també com la JARE havia procedit amb les evacuacions, tot exposant que aquestes s'havien realitzat de forma impropedent i irregular, sense donar preferència als motius de treball, familiars o a les causes de salut. Arrodonien l'assumpte analitzant les conseqüències de la disminució de les ajudes econòmiques als refugiats per part de la JARE que s'estaven produïnt durant els darrers mesos, causant la proliferació de malalties i la depauperació de l'emigració espanyola. L'informe conclouïa tot afirmant que els refugiats *“no quieren vivir eternamente del subsidio, solución que hiere su dignidad y que no satisface a sus ambiciones. El refugiado español quiere vivir de su trabajo para reconstruir dignamente con su esfuerzo sus hogares y sus vidas.”*⁵⁰⁵

Benavides va afanyar-se a deslliurar la JARE de tota responsabilitat sobre les condicions de vida dels exiliats a la República Dominicana així com a desvincular-la del que havia succeït a la Romana. El representant de l'organisme no va perdre temps a

⁵⁰⁴ Informe reservado de la Representación de la JARE en la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1942. Biblioteca Nacional, 3/119651.

⁵⁰⁵ Carta de la Comisión a Teóduo Pina Chevalier, SE Interior i Policia. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1942. Informe: Los republicanos españoles, acompanya la carta precedent. AGN, Fondo Presidencia, Secretaria d'Interior i Policia. Carta d'Indalecio Prieto a Max Henríquez Ureña, Enviat Extraordinari i Plenipotenciari de la República Dominicana. Mèxic D.F., 7 de maig de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

denunciar als comunistes com a instigadors de tot plegat, en aquest foc creuat entre els propis exiliats: “*más bien que atribuir determinados hechos a la situación que la miseria y la necesidad podía llevar a los españoles, debían ellos vigilar las actividades de cierto sector de la emigración y lo que se tramaba en el titulado Centro Democrático Español*”⁵⁰⁶. Un cop Benavides hagué repartit les ajudes, i veient l’hostilitat del govern dominicà envers la JARE, decidí marxar del país i quedà clausurada la Representació. Es seguiren enviant ajudes a la República Dominicana a través del Ministre de Mèxic a l’illa, que custodià els documents de la Representació de la JARE, mantingué el servei mèdic i farmacèutic i girava els diners necessaris per als subsidis.

Benavides feia balanç del succeït d’aquesta forma: “*Tales hechos demuestran el estado de terror y ferocidad en que se desenvuelve la vida en la República Dominicana, señalándose cómo la vida del hombre no significa nada para aquellas gentes. Si a esto se añade la mísera situación económica del país, se comprenderá que vivir allí es como vivir en un infierno. (...) La emigración española a Santo Domingo fue un fracaso. El ya famoso pacto Trujillo-Negrín fue una maniobra del primero de tipo criminal. (...) Es curioso observar que mientras el país y la gran masa de sus ciudadanos se moría de hambre, él abría la puerta a los extranjeros sabiendo que éstos, en su gran mayoría, llegaban en situación económica precaria.*”⁵⁰⁷

Des de Mèxic, Indalecio Prieto desmentia a les autoritats dominicanes cadascuna de les paraules de l’informe elaborat per la Comisión de Refugiados Españoles. Prieto exposava que la JARE havia invertit un total de \$224.125,40 en auxilis a la República Dominicana, import absolutament extraordinari en comparació al destinat als refugiats residents en altres països: “*los españoles residentes en Santo Domingo [son] verdaderos privilegiados, comparándolos con el resto de sus compatriotes diseminados por América a consecuencia de igual desventura.*”⁵⁰⁸ Aquesta inversió l’havia realitzada de forma totalment altruista, després de constatar que el SERE havia abandonat a l’emigració espanyola a l’illa. La Representació també s’havia encarregat de traslladar a centenars espanyols a altres repúbliques americanes. Les ajudes s’havien concedit sense tenir en compte l’orientació política dels refugiats.

⁵⁰⁶ Informe reservado de la Representación de la JARE en la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1942. Biblioteca Nacional, 3/119651.

⁵⁰⁷ Informe reservado de la Representación de la JARE en la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1942. Biblioteca Nacional, 3/119651.

⁵⁰⁸ Carta d’Indalecio Prieto a Max Henríquez Ureña, Enviat Extraordinari i Plenipotenciari de la República Dominicana. Mèxic D.F., 7 de maig de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

Prieto exposava que la JARE interpretava l'expulsió de Luis Romero Solano i Fernando Arisnea com un desig del govern dominicà per tal que la Representació a Ciudad Trujillo no seguís actuant. Per aquest motiu, l'organisme també havia disposat el trasllat de Miguel Benavides a Mèxic, el darrer dels seus components. Tot i haver desaparegut la seu de l'organisme a la República Dominicana, la JARE no havia abandonat als espanyols residents al país, mantenint el servei medicofarmacèutic i enviant subsidis als necessitats.

El líder de la JARE concloïa exposant que el millor remei als problemes de l'emigració espanyola a la República Dominicana era traslladar a Mèxic o d'altres països als refugiats que no havien pogut trobar feina a la República Dominicana⁵⁰⁹.

La desaparició de la Representació de la JARE al país va fer plantejar al govern dominicà la millor forma de procedir respecte els exiliats espanyols. Impacta llegir l'opinió del periodista i advocat Manuel A. Amiama, Consultor Jurídic del Poder Executiu, en un ofici al President de la República⁵¹⁰. Des d'un punt de vista legal, Amiama afirmava que la majoria de refugiats, ja fos pel fet que estaven aturats o perquè no estaven al dia del pagament dels seus impostos, podien ser legítimament perseguits pel poder judicial i deportats. La Constitució també permetia a l'Executiu expulsar del territori nacional als estrangers, de forma discrecional, quan considerés que això convenia a l'interès públic. Tot i això, a nivell polític no era aconsellable prendre una mesura tan radical. Amiama exposava que la República Dominicana havia proclamat en diverses reunions internacionals la seva disposició a rebre i emparar als perseguits pels règims polítics. Una expulsió dels exiliats espanyols desacreditaria aquest posicionament. Tampoc seria aconsellable en el context del moment, la Segona Guerra Mundial. Una mesura radical respecte els refugiats espanyols podria conduir a interpretacions molt negatives en els cercles internacionals, posicionant la dictadura trujillista al costat de les potències de l'Eix.

Per tot això, Amiama no creia convenient cap mesura de caràcter sistemàtic o col·lectiu envers els refugiats, tot i que estava a favor que certs casos d'individus que pública i notòriament fessin actes de proselitisme i propaganda fossin objecte de mesures

⁵⁰⁹ Carta d'Indalecio Prieto a Max Henríquez Ureña, Enviat Extraordinari i Plenipotenciari de la República Dominicana. Mèxic D.F., 7 de maig de 1942. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

⁵¹⁰ Ofici 12078 de Manuel A. Amiama, Consultor Jurídic del Poder Executiu, al President de la República. Ciudad Trujillo, 26 de març de 1942. AGN, Fons Presidencia, Secretaría de Interior y Policía.

radicals, incloses la presó i la deportació. També recomanava que no es permetés l'entrada de nous refugiats i que es creés un organisme per tal de gestionar els afers relacionats amb els exiliats mereixedors de continuar rebent l'hospitalitat dominicana. Aquest hauria d'estar integrat per elements dominicans i espanyols, escollits pel Govern, la funció dels quals fos:

1. Portar un registre dels refugiats i la seva residència.
2. Garantir al govern la bona conducta de cada refugiat i assenyalar als que incomplissin aquest extrem, per a fins de deportació.
3. Procurar treball als refugiats, realitzant les diligències necessàries.
4. Prestar ajuda econòmica als refugiats, especialment per al pagament dels impostos de Cèdula, d'Immigració i altres.
5. Prestar ajuda als refugiats per sortir del país quan així ho desitgessin.
6. Cooperar amb el servei postal per a l'entrega de la correspondència dirigida als refugiats "*(lo que permitirá controlar la correspondencia, para evitar la que sea inconveniente)*".
7. Formar un fons per a l'ajuda als refugiats, amb donatius o contribucions periòdiques dels refugiats ja acomodats, d'altres estrangers i dels propis dominicans, fons que estaria subjecte a la fiscalització del Poder Executiu.
8. Per poder formar part del registre de refugiats i tenir opció a les ajudes de la Junta, els exiliats haurien de firmar una declaració de fidelitat a la República, en la qual també es comprometessin a no exercir activitats polítiques i a contribuir en tot el possible al compliment de la finalitat de la Junta⁵¹¹.

Ras i curt, establir un control ferri de les activitats dels refugiats era la solució que Amiama proposava al govern, a més a més de procurar la sortida del país dels més actius políticament. Les autoritats dominicanes així van fer-ho, estrenyent sobretot la seva vigilància sobre els exiliats comunistes. Als arxius dominicans trobem diverses llistes, datades entre 1943 i 1946, amb les dades personals dels refugiats considerats extremistes, perillosos i/o sospitosos de ser comunistes⁵¹². També, en les relacions

⁵¹¹ Ofici 12078 de Manuel A. Amiama, Consultor Jurídic del Poder Executiu, al President de la República. Ciudad Trujillo, 26 de març de 1942. AGN, Fons Presidencia, Secretaría de Interior y Policía.

⁵¹² *Nómina de los extranjeros que pertenecen a organizaciones comunistas y de los que simpatizan con las mismas*. Ciudad Trujillo, novembre de 1946. AGN, Fons Presidencia, Migración Española, Caixa 2329. *Nómina de los comunistas españoles más importantes en el país*. Policía Nacional. S/l, s/d [1946-1947]; *Suspected communists*. S/l, s/d; *Nómina de refugiados españoles extremistas y peligrosos*. S/l, s/d; Clodomiro ARREDONDO SOSA, Capitán Técnico, Jefe del Gabinete de Identificación. P.N.: *Espanoles*

d'exiliats sortits del país, es mencionava quins compartien aquesta ideologia i quines havien estat les seves accions al país antillà.

D'altra banda, també va augmentar el control sobre les activitats del Centro Democrático Español. L'entitat feia nosa al govern dominicà i el gener de 1943 es va ordenar la clausura de les seves dues seus, a Ciudad Trujillo i a Santiago de los Caballeros. El tancament del CDE a la capital es va produir després d'una denúncia de les activitats antidominicanes i les crítiques al govern que realitzaven els seus afiliats, en les tertúlies que tenien lloc cada nit⁵¹³. Les dues seus es van clausurar argumentant que l'entitat no complia les normes d'associació del país i a més a més els estrangers que en formaven part s'havien vinculat amb activitats polítiques, cosa que tenien expressament prohibida:

“lo que ustedes pretenden es que el Gobierno dominicano les conceda el exorbitante derecho de poder asociarse en el país, con fines visiblemente políticos, sin sujeción a la ley, sin respeto a las normas que en la República Dominicana reglamentan ese derecho y sobre todo sin tener en cuenta el discrecional poder de vigilancia que sobre cualesquiera actividades sociales que se desarrollen en el país tiene el Estado Dominicano como atributo elemental y primario de su soberanía.”⁵¹⁴

Francisco Antuña i Miguel Ríos, President i Secretari del CDE, van enviar una carta a Rafael Leónidas Trujillo Molina demanant que la mesura fos revocada. Exposaven el caràcter cultural, benèfic i recreatiu del centre i recalquen que mai havien participat en qüestions de política interna de la República Dominicana. Reafirmaven el seu antifeixisme, compartit pel govern dominicà i manifestat públicament a partir de la seva declaració de guerra a les potències de l'Eix⁵¹⁵.

clasificados como peligrosos y sospechosos. S/1, s/d [¿mitjans de 1943?]. AGN, Fons Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947. Veure llistats als annexes documentals.

⁵¹³ Ofici 960 de Federico Fiallo, Cap dels Ajudants Militars del President de la República, al Secretari d'Estat d'Interior i Policía. Ciudad Trujillo, 13 de gener de 1943. AGN. He d'agraïr a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document.

⁵¹⁴ PEÑA BATLLE, M. A. *Política de Trujillo*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1954, p. 76.

⁵¹⁵ Carta oberta de Francisco Antuña i Miguel Ríos, President i Secretari del CDE, a Rafael Leónidas Trujillo Molina. Ciudad Trujillo, 15 de gener de 1943. AGN. He d'agraïr a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document.

El govern dominicà va decidir permetre la reobertura del CDE a Ciudad Trujillo, però no a Santiago de los Caballeros. M.A. Peña Batlle, el Secretari d'Estat d'Interior i Policia, ho justificava d'aquesta manera:

“Para asegurarles a los españoles refugiados en el país el más amplio manejo de sus necesidades comunes fué, precisamente, para lo que el Gobierno dominicano permitió la reapertura del Centro Democrático Español de Ciudad Trujillo con todas las facultades necesarias para el buen entendimiento de todos aquellos miembros de la inmigración política hispana que tuvieran necesidad de un centro como ése para llenar necesidades que no les permitieran llenar la personal actividad de cada uno de ellos. Este Despacho estima que para tales fines basta la organización mencionada y que ningún propósito laudable existe en querer multiplicar la organización de grupos que de por sí no significan ventaja alguna para la comunidad dominicana.⁵¹⁶”

La Junta del CDE va haver d'enviar una relació detallada de tots els socis de l'entitat. Des de la Secretaria d'Interior i Policia es va ordenar l'elaboració d'un informe sobre les condicions personals de cada un dels estrangers que formaven part de la societat, de les seves activitats a la República Dominicana i que s'annotés si era necessari procedir a la deportació d'algun d'ells⁵¹⁷.

La permisivitat de les autoritats amb el CDE va durar poc i el 18 de juny de 1944 el centre tancava les seves portes. La Junta havia decidit la seva dissolució i la venda de totes les propietats al seu nom⁵¹⁸.

Finalment, cal fer referència al cas dels tres espanyols assassinats per Trujillo. José Almoina, que havia estat secretari de Trujillo i professor del seu fill gran, morí a trets el 1960 quan ja residia a Mèxic, suposadament per ordre del dictador. La primera versió explica que la causa fou que se li atribuï l'obra *Una satrapía en el Caribe*, absolutament crítica amb el *Benefactor*. Una altra versió explica que es negà a treballar per Trujillo, com tants cops havia fet, quan li demanà que escrivís una obra cantant les lloances del

⁵¹⁶ PEÑA BATLLE, M. A. *Política de Trujillo*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1954, p. 78.

⁵¹⁷ Ofici de M.A. Peña Batlle, Secretari d'Estat d'Interior i Policia, al General de Brigada Cap dels Ajudants Militars del President de la República. Ciudad Trujillo, 22 de gener de 1943. AGN, Fons Presidència, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947. Veure llistat de socis del CDE als annexes documentals.

⁵¹⁸ Ofici 16167 d'Arturo Despradel, Secretari d'Estat d'Interior i Policia, al Secretari d'Estat de Presidència. Ciudad Trujillo, 3 de juliol de 1944. AGN. He d'agraïr a Natalia González Tejera que em proporcionés aquest document.

seu règim per fer front a *La Era de Trujillo*, tesi doctoral de Jesús de Galíndez. Precisament Jesús de Galíndez, militant del PNB i representant del Govern Basc a l'exili, per aquesta obra, fou segrestat al metro de Nova York el 1956 i mai més es sabé res d'ell, ni tant sols si l'havien assassinat. Hem parlat d'aquest cas en el primer capítol, ja que va tenir repercussions més enllà de l'àmbit de l'exili espanyol. L'últim espanyol mort per Trujillo fou Alfredo Pereña, representant d'una empresa farmacèutica i que fou confós per una agent secret de Fidel Castro, desapareixent a la República Dominicana el 1959. Els mètodes de Trujillo eren, doncs, expeditius per aquells que gosaven oposar-se als seus desitjos o criticar-lo obertament⁵¹⁹.

4.1.5 La CAFARE

Des de l'1 de desembre de 1942 el Govern Mexicà passà a controlar, custodiar i administrar els béns de la JARE a través de la Comisión Administradora del Fondo de Auxilios a los Republicanos Espanyoles (CAFARE). Inicialment la CAFARE es mostrà partidària de suspendre els embarcaments col·lectius amb destinació a Mèxic i de suspendre els fons d'ajuda als espanyols que es trobaven en altres països. En aquell moment hi havia a la República Dominicana una mica més de 1000 refugiats. D'aquests, només una tercera part tenia resolta la seva situació econòmica, mentre que més de 500 vivien exclusivament dels subsidis que els entregava el JARE. Els restants tenien ocupacions molt precàries i temporals, alternant dies o setmanes de feina amb d'altres d'atur, per la qual cosa els eren indispensables els subsidis que arribaven des de Mèxic. Pel que fa a la salut dels exiliats, era absolutament precària. Gairebé la totalitat estaven afectats de paludisme endèmic i el 95% patien d'anèmia aguda per manca d'una alimentació adequada. El Dr. Cortés, el metge de la JARE, va demanar insistentment que es mantinguessin les ajudes a la República Dominicana, xifrades en uns 1.000 dòlars mensuals destinats al Servei Mèdico-Farmacèutic. Aquest incloïa els següents serveis:

- a. Assistència mèdica, tant als residents a Ciudad Trujillo, on hi havia establert un Consultori, com a les colònies agrícoles i ciutats de l'interior (colònies de Pedro Sánchez, Dajabón, Villa Trujillo, San Rafael de El Llano, San Juan de la Maguana, Medina; ciutats de Santiago de los Caballeros, San Pedro de Macorís, San Francisco de Macorís, La Romana i La Vega).

⁵¹⁹ MALAGÓN, Javier: *op. cit.*, pàg. 167; LLORENS, Vicente: *op. cit.*

- b. Assistència a parts. S'atenien a l'Hospital Internacional en el cas de Ciudad Trujillo i en clíniques o hospitals d'arreu del territori segons el lloc de residència de la partera.
- c. Hospitalitzacions i assistència dels casos greus i necessaris.
- d. Intervencions quirúrgiques necessàries.
- e. Anàlisis de laboratori, exàmens fluoroscòpics i radiogràfics. Visites amb especialistes (les més freqüents eren fisiologia, otorinolaringologia, radiologia, sifilografia, oftalmologia, cirurgia general, tocologia i ginecologia, pediatria i dermatologia).
- f. Subministrament de medicaments a tots els que no tenien mitjans econòmics per costejar-se'ls.

Fora de la capital, la JARE havia establert farmacioles, a través de les quals es proporcionaven medicaments a qui els necessitava. També hi havia una petita assignació en metàl·lic per si es presentaven casos urgents. Els refugiats eren atesos per metges amb els quals s'havia arribat a un acord i rebien com a honoraris entre 10 i 20 dòlars mensuals⁵²⁰.

També des de les entitats i formacions polítiques espanyoles es trameté una carta de súplica al President dels Estats Units Mexicans, Manuel Ávila Camacho, per tal que es continuessin enviant els subsidis⁵²¹. Els exiliats espanyols a la República Dominicana també es van dirigir directament a la CAFARE per sol·licitar que es mantinguessin els serveis mèdics a l'illa i els subsidis als refugiats⁵²². Davant d'aquestes pressions, es van mantenir els subsidis i el servei mèdic, però es van suspendre les expedicions col·lectives a Mèxic. Des de la CAFARE, el 1943 es van invertir 76.101,35 pesos en

⁵²⁰ Carta d'Agustín Cortés a la CAFARE. Ciudad Trujillo, 3 de febrer de 1943. AMAEC, arxuu JARE, M-321.

⁵²¹ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 144-145; Carta de Josep Tomàs i Piera a Martí Gallart: 30 de gener de 1943; Carta de Martí Gallart a Tomàs i Piera: 20 de febrer de 1943; Carta de Martí Gallart a Manuel Ávila Camacho: 28 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari altres corresponals. AHCB.

⁵²² Carta dels exiliats espanyols a la República Dominicana a la CAFARE. Ciudad Trujillo, 3 de febrer de 1943. Firmada per: José M. Campa, President del PSOE; Rafael Supervía, President d'Acción Republicana Española; Vicente Ruiz Penades, President de les Juventudes Republicanas Españolas, José Galindo, Secretari General de la CNT, i José Sánchez Toscano, Delegat de la UGT. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11. Carta d'Angel Valbuena i Pedro Bautista, President i Secretari de la Comisión de Solidaridad de los Refugiados Españoles, a Luís Sánchez Pontón, de la CAFARE. Ciudad Trujillo, 10 de febrer de 1943. AMAEC, arxiu JARE, M-321.

socórrer els exiliats a la República Dominicana i el 1944 la quantitat de 60.290,50 pesos⁵²³.

Tot i la suspensió dels fons destinats a viatges, el Dr. Cortés va seguir insistint en el fet que l'única solució per als espanyols era l'evacuació del país. Personalment va elaborar una llista amb els noms de 211 refugiats, on consignava els casos més urgents a atendre⁵²⁴. Des de Mèxic, les autoritats van enviar als representants de la CAFARE una llista amb 293 persones residents a la República Dominicana, de les quals s'estava estudiant si se'ls concedia visat d'entrada al país asteca⁵²⁵. Les coincidències entre una i altra són molt grans. Cortés va intentar interessar als organismes nord-americans d'ajuda als exiliats, dels quals parlarem a continuació, en aquest assumpte, per tal que es fessin càrrec de les despeses de transport, ja fos per via aèria o marítima, l'únic escull que existia per poder evacuar als espanyols de la República Dominicana.

Els mateixos exiliats també es van organitzar per tal d'aglutinar totes les ajudes econòmiques rebudes des de diversos fronts i destinar-les a l'evacuació dels companys. Per aquest motiu, la tardor de 1943, van crear la Comisión Administradora de la Solidaridad a los Antifascistas Españoles (CASAE), que englobava als refugiats prietistes: republicans, socialistes i llibertaris. Tenia els següents objectius⁵²⁶:

1. Informar a les entitats i particulars antifeixistes de les necessitats de l'emigració espanyola a la República Dominicana: col·lectives i individuals en casos greus.
2. Recopilar les ajudes precises amb les següents finalitats:
 - a) Satisfer les despeses més imprescindibles de viatge a altres països als que, tenint visat en regla, acreditin que no tenen els mitjans econòmics suficients per pagar-se el trasllat.
 - b) Cobrir les necessitats més urgents dels mutilats, invàlids, ancians i vídues sense feina, que no compten amb cap tipus d'ajuda o són insuficients.

⁵²³ HERRERÍN, Ángel: *El dinero... op. cit.*, pàg. 145

⁵²⁴ CORTÉS, A. *Relación republicanos españoles residenciados en la República Dominicana, cuya situación económica y de salud es merecedora de atención*. Ciudad Trujillo, 2 d'agost de 1943. AFSC, Caixa 4 Refugee Services – 1943 – Comms – Org. Veure llistat als annexes documentals.

⁵²⁵ Carta de Manuel Tello, Oficial Major de la Secretaria de Relaciones Exteriores, a Luis Sánchez Pontón, CAFARE. Mèxic, D.F., 16 d'abril de 1943. *Lista de españoles republicanos residentes en la República Dominicana*. 16 d'abril de 1943. AMAEC, arxiu JARE, M-321. Veure annexes documentals.

⁵²⁶ *Acta de constitución de la Comisión Administradora de la Solidaridad a los Antifascistas Españoles (CASAE)*. Ciudad Trujillo, 24 de setembre de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Srvices – 1943 – Comms – Org.

- c) Atendre aquells casos que, tot i no estar inclosos en els supòsits anteriors, són mereixedors d'ajuda per part de la Comissió.
- d) Prevenir la possibilitat que l'ajuda que s'està prestant per assistència mèdica i tractament de malalts pugui ser disminuïda i eliminada.

L'implicació econòmica dels organismes d'ajuda nord-americans, la fi de les convulsions al Mar Carib, degudes a la Segona Guerra Mundial, i l'obertura de Veneçuela a la rebuda de refugiats van ser claus per procedir, finalment, a una sortida esglaonada d'un nombre molt important d'exiliats del país antillà. L'agost de 1945, quan ja només quedaven a la República Dominicana aquells refugiats que s'havien pogut col·locar laboralment de forma digna, desaparegué la CAFARE, que entregà els fons que custodiava al Govern de la República presidit per José Giral, recentment constituït a Mèxic.

4.2 La tasca dels organismes nord-americans d'ajuda als exiliats

4.2.1 El New World Resettlement Fund

El New World Resettlement Fund (NWRF) va ser creat a Nova York pels veterans de la Brigada Abraham Lincoln que havien participat a la Guerra Civil espanyola⁵²⁷. L'organisme tenia com a objectiu la recollida de fons per tal d'instal·lar a Amèrica Llatina fins a 5.000 famílies d'exiliats republicans espanyols. Els càrrecs directius de l'entitat eren:

- President: Oswald Garrison Villard
- Secretari: John Dos Passos
- Tresorera: Margaret de Silver
- Secretària Executiva: America Gonzalez

El NWRF, gràcies a la tenacitat del seu secretari, el cèlebre escriptor John Dos Passos, va signar un contracte amb el govern de l'Equador que preveia la creació d'una colònia agrícola al país formada per aquestes 5.000 famílies espanyoles. L'acord es va assolir el 6 de maig de 1940 i el NWRF pretenia que hi fossin traslladats els milers de republicans

⁵²⁷ PEIRATS, J. *The CNT in the Spanish Revolution*. East Sussex: ChristieBooks.com, 2005, p. XXVIII.

que estaven patint condicions de vida infames a França i al nord de l'Àfrica⁵²⁸. La selecció dels exiliats a Europa aniria a càrrec de l'American Friends Service Committee.

Abans de traslladar-hi a aquests exiliats, el NWRF va decidir ajudar als refugiats que estaven passant veritables dificultats a la República Dominicana. John Dos Passos va traslladar-se al país antillà el desembre de 1940, on va procedir a seleccionar un primer contingent per viatjar a Equador. Aviat va organitzar un grup de 39 persones, format per 9 famílies, 9 homes solters i 12 nens. Tots ells eren anarquistes i molts vivien en una colònia agrícola situada a San Juan de la Maguana i coneguda com el Corral de los Indios, per la seva proximitat a aquestes ruïnes precolombines. Entre els seleccionats hi havia José Peirats, que recorda amb tot luxe de detalls el succeït en les seves memòries⁵²⁹.

Els exiliats van arribar a l'Equador el 26 de gener de 1941 a bord del vapor Santa Lucía, que els va desembarcar a Guayaquil. Allí van ser rebuts amb tots els honors pels representants del govern equatorià. Des d'aquesta ciutat van ser traslladats a Las Palmeras, a la regió del Saloya, on el NWRF havia adquirit terres i havia creat la Colonia Espanyola Simon Bolívar. Tenia unes 300 hectàrees d'extensió i es trobava en una zona boscosa situada entre 1.800 i 2.100 metres d'alçada, en la qual no hi havia malària. La temperatura de la regió oscil·lava entre els 18 i els 26 graus, res a veure amb les condicions que els exiliats havien experimentat a República Dominicana. La colònia estava banyada per les aigües dels rius Guajalito i Brincador. Uns 60 quilòmetres la separaven de la ciutat de Quito, la capital del país⁵³⁰.

Les principals fonts d'ingressos de la colònia havien de ser l'elaboració de carbó i la venda de fusta per a usos calorífics per al mercat de la capital. També es preveia que es fabriquessin portes, finestres, ... i altres objectes de fusta, manufacturats a la colònia i destinats a la indústria de la construcció. A més a més, també hi havia terres de cultiu i bestiar, com vaques i gallines.

Les primeres famílies de refugiats s'hi van instal·lar el juny de 1941. Sembla que des de la República Dominicana va sortir un segon contingent d'exiliats en direcció Equador,

⁵²⁸ *Bring Fighters for Democracy to the New World*. AHTL, fons USC, bMS 16007/22(21).

⁵²⁹ PEIRATS, J. *Estampas del exilio en América*. París: CNT, 1950.

⁵³⁰ Documentació diversa de tipus propagandístic localitzada a AHTL, fons USC, bMS 16007/ 22 (21).

completant la població de la colònia fins a 50 o 60 persones en total⁵³¹. Malgrat les bones intencions, l'experiència colonitzadora va ser de nou un fracàs bastant considerable, tot i que l'anàlisi de la seva evolució ja escapa al marc d'aquest estudi. A mitjans de 1943 la colònia ja no existia i els seus colons s'havien dispersat pel país, treballant en l'agricultura, la pesca, la indústria o el comerç. La majoria havien aconseguit feines força decents. Altres van decidir marxar d'Equador en direcció Panamà, país que semblava oferir bones oportunitats de treball⁵³².

4.2.2 L'American Friends Service Committee

L'American Friends Service Committee (AFSC) és una organització que treballa per la pau i la justícia social als Estats Units i arreu del món. Els seus fundadors són els quàquers (Religious Society of Friends), un moviment cristià. L'AFSC es va fundar el 1917, poc temps després que els EUA entressin a la Primera Guerra Mundial. El seu propòsit inicial era ajudar els objectors de consciència a contribuir a l'esforç bèl·lic sense haver d'allistar-se a l'exèrcit, d'una forma no violenta, per exemple conduint ambulàncies o auxiliant als ferits als fronts de guerra.

Entre la Gran Guerra i la Segona Guerra Mundial, els homes i les dones de l'American Friends Service Committee es van quedar a Europa, on van ajudar en les tasques de reconstrucció i van dur a terme diverses operacions de socors. L'esclat de la Guerra Civil a Espanya va fer que alguns dels seus agents es traslladessin a aquest país, on van dur a terme diverses tasques humanitàries⁵³³. La seva vinculació amb els republicans espanyols va prosseguir a l'exili, tant a França com, en el cas que ens ocupa, a la República Dominicana. El seu treball prop dels refugiats de totes les nacionalitats es va consolidar durant i després de la Segona Guerra Mundial.

Els quàquers van aportar el seu gra de sorra en forma d'ajuda humanitària als refugiats espanyols residents a la República Dominicana. L'estiu de 1940 van fer un primer enviament de fons al país per al seu auxili, trametent \$5.000 i enviant roba usada per als

⁵³¹ JOY, Ch. R. *Report on trip to Ecuador*. 30 de juny al 19 d'agost de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/ 22 (21).

⁵³² *Idem*.

⁵³³ Per a més informació, veure, entre d'altres, KERSHNER, H. E. *La labor asistencial de los cuáqueros durante la Guerra Civil española y la posguerra: España y Francia, 1936-1941*. Madrid: Siddharth Mehta, 2011; MENDLESOHN, F. *Quaker relief work in the Spanish Civil War*. Lewiston (NY): Edwin Mellen Press, 2002; SERRA SALA, R. *Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil*. Tesi doctoral dirigida per Salomó Marquès. UDG, Facultat de Pedagogia. Defensada el 2/2/2007.

exiliats. Per a la seva distribució, es va formar un comitè compost per l'Arquebisbe de Santo Domingo, monsenyor Pittini, Mr. Rosen, de la Dominican Republic Settlement Association (DORSA), que gestionava l'assentament de jueus a Sosúa, i el Dr. Barney N. Morgan, director de l'Hospital Internacional de Ciudad Trujillo i responsable de l'organització Board of Christian Work (BCW) de Santo Domingo, de caràcter evangèlic i humanitari⁵³⁴. Malauradament, les autoritats dominicanes van posar mà ràpidament a aquests fons, decretant que havien de ser repartits per membres del govern, desconeixent-se totalment el seu ús final⁵³⁵.

El juliol de 1941 l'AFSC va decidir enviar un representant a la República Dominicana per treballar de prop amb els exiliats espanyols, Jennings Randolph Hutchins, el qual va exercir com a tal fins l'estiu de 1942. Hutchins va instal·lar la seva oficina a l'Església Evangèlica de Ciudad Trujillo, sota la direcció del Dr. Morgan, de la BCW de Santo Domingo. Quan va arribar a l'illa es va trobar amb un panorama desolador, que resumia en els següents punts⁵³⁶:

1. Molts refugiats no tenien feina, ni a la ciutat ni al camp.
2. Un nombre molt gran de persones no comptaven amb ingressos de cap mena.
3. Molts exiliats estaven malalts i no hi havia els recursos mèdics adequats per tractar-los.
4. Els refugiats vivien en habitatges que no reunien les condicions mínimes d'higiene i salubritat.
5. Els exiliats no disposaven de roba suficient.
6. La majoria de persones desitjaven marxar cap a altres països. Algunes disposaven de visat però no tenien fons per pagar-se el passatge.

⁵³⁴ A principis de la dècada de 1940 la Board of Christian Work (BCW) duia 20 anys treballant al país antillà. Estava formada per les esglésies metodista, presbiteriana, Wesleyan i United Bethren, que havien unit esforços davant les grans necessitats de la República Dominicana. La BCW va construir esglésies i escoles al país, va endegar programes de joventut (escoltisme, esports i cultura), va obrir una llibreria a la capital i va crear l'Hospital Internacional, amb 75 llits i el de major prestigi de la República Dominicana. A més a més, va dur a terme una intensa tasca d'evangelització i d'ajuda humanitària. El Dr. Barney N. Morgan, el responsable de la BCW al país, invertia els fons propis i d'altres organitzacions, com els quàquers, en ajudes als més necessitats, dominicans i estrangers refugiats. *After Two Decades of United Christian Work in Santo Domingo*. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵³⁵ Carta de Margaret C. Wagner a Eleanor Stabler Clark. Lake Station, Ruxton, Maryland, 15 d'octubre de 1940. AFSC, Caixa 3 – AFSC – Foreign Services Comm. Org. - 1940, Carpeta 2.

⁵³⁶ *Spanish Republican Refugees in the Dominican Republic: a report on the problem and progress towards its solution*. J. Randolph Hutchins. S/1, desembre de 1941. AFSC- Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

7. L'única nota positiva era el fet que alguns exiliats havien tingut èxit en establir-se de forma satisfactòria dins l'economia i la cultura dominicana.

Hutchins, durant els primers sis mesos, va gestionar els fons de l'AFSC de la següent manera⁵³⁷:

Concepte	Quantitat (en dòlars)
Evacuacions	1.500
Medicaments i hospitalitzacions	400
Tractaments complementaris de salut (ulleres, dentistes, prevenció picades de mosquit)	400
Cobertura de necessitats primàries (menjar, roba i allotjament)	800
Ajudes a petits negocis, a autònoms i en concepte de documentació (permís de residència i cèdula)	600
Educació i activitats recreatives	50
TOTAL	3.750

Algunes de les accions humanitàries de Hutchins destaquen pel seu esperit pràctic. Per exemple, va proporcionar mosquiteres a dues de les colònies agrícoles on la malària era molt habitual. A més a més, en una d'elles, va donar a cada família porcs i aus de corral. També va donar llençols i matalassos a una altra colònia, situada en una de les regions fredes del país. Els diners de l'AFSC van servir també per evacuar 24 refugiats amb les seves respectives famílies, així com per pagar l'hospitalització i/o els tractaments mèdics necessaris a exiliats que patien malalties com tuberculosi, tracoma, malària, furúncols, ferides obertes o malalties mentals. Finalment, cal destacar que l'AFSC també va repartir roba usada enviada des dels Estats Units entre centenars de refugiats, essent aquesta una part especialment important de la labor de Hutchins al país⁵³⁸.

Entre gener i maig de 1942 Hutchins va rebre una assignació mensual de \$500 per part de l'AFSC i dos donatius, un de \$1500, provinent d'Acción Demócrata Española i de la Unión Española de California, i l'altre de \$400 provinents de l'Spanish Refugee Relief Campaign⁵³⁹. El mes de març va rebre una aportació extra de \$600 per part de l'AFSC,

⁵³⁷ *Spanish Republican Refugees in the Dominican Republic: a report on the problem and progress towards its solution*. J. Randolph Hutchins. S/I, desembre de 1941. AFSC- Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services - 1942

⁵³⁸ *Idem*.

⁵³⁹ Carta de John F. Rich a J. Randolph Hutchins. S/I, 7 de gener de 1942. Carta de J. Benedet, Tresorer d'Acción Demócrata Española, a John F. Rich, AFSC. San Francisco, 15 de gener de 1942; Carta de John F. Rich a J. Randolph Hutchins. S/I, 3 de febrer de 1942. AFSC, Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

que complementava l'assignació mensual regular⁵⁴⁰. Des de les oficines centrals de l'organisme quàquer preguntaven al seu representant com creia que s'havien d'invertir aquests diners. Des de la distància, a Filadèlfia, pensaven que era important contribuir en projectes d'inserció sociolaboral dels refugiats al país, per tal que aquests poguessin garantir-se la supervivència sense dependre de cap ajuda. Hutchins, que veia la misèrrima realitat que vivien els exiliats dins la societat dominicana, contestava que l'única solució per a la gran majoria era marxar cap a altres repúbliques llatinoamericanes, i que calia invertir els fons en evacuar refugiats del país. Una part important dels fons també s'havien de destinar a sufragar tractaments mèdics, òptics o odontològics, dels quals els refugiats en tenien una gran necessitat⁵⁴¹.

La desaparició de la Delegació de la JARE a la República Dominicana va remoure les bases del projecte d'assistència humanitària de l'AFSC a l'illa envers els exiliats espanyols. Hutchins es preguntava quin havia de ser, a partir d'aquell moment, el paper de l'organisme al qual representava: s'havia de fer càrrec de pagar subsidis als desocupats? Havia de pagar lloguers? A quins refugiats havia de contribuir a evacuar? Hutchins era conscient que ajudar només a uns pocs i no a tots podia crear un estat de disgust enorme i d'incomprensió⁵⁴². Des de Filadèlfia, marcaven el criteri a seguir: oferir ajudes d'emergència a persones molt necessitades que visquessin moments de crisi momentània, i en cap cas proporcionar subsidis continuats en el temps⁵⁴³.

A la situació dels exiliats, cada cop més complicada, s'hi va sumar el fet que es van tancar totes les possibilitats d'evacuar refugiats del país, degut a l'arribada de la Segona Guerra Mundial a les aigües del Mar Carib. A partir d'aquell moment, la pressió dels exiliats espanyols sobre el representant de l'AFSC, per tal d'intentar aconseguir alguna ajuda, es deuria multiplicar, a més a més de l'estricta vigilància a la qual el govern dominicà el deuria sotmetre, per intentar controlar els fons dels quals disposava. La situació deuria arribar a ser tan tensa que Hutchins va comunicar a la seu central que considerava que les activitats de l'AFSC al país es podien donar per finalitzades fins

⁵⁴⁰ Carta 23 de John F. Rich a J. Randolph Hutchins. S/l, 13 de març de 1942. AFSC, Caixa 2 – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

⁵⁴¹ Carta de Randolph Hutchins a John Rich. Ciudad Trujillo, 20 i 24 de gener de 1942. AFSC, Caixa 2. – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

⁵⁴² Carta de Randolph Hutchins a John Rich. Ciudad Trujillo, 16 de febrer de 1942. AFSC, Caixa 2. – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

⁵⁴³ Carta 22 de John F. Rich a J. Randolph Hutchins. S/l, 5 de març de 1942. AFSC, Caixa 2. – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

que no es reprenguessin les connexions marítimes⁵⁴⁴. L'AFSC no podia oferir subsidis continuats en el temps als refugiats, per tant continuar la seva labor a l'illa no tenia sentit.

Hutchins acabava la seva missió descontent. Criticava als refugiats espanyols i els titllava de desagraïts amb les ajudes que bonament els havien proporcionat els diversos organismes d'ajuda. Considerava que la seva actitud tenia dues causes fonamentals, d'una banda la seva psicologia de dependència i de l'altra el fet que una part molt considerable dels residents al país havia patit experiències personals que els havien dut a la construcció d'una personalitat sense escrúpols. També era crític amb si mateix: "*I must also confess my inadequacy in dealing with problems growing out of a background of crime and insanity.*"⁵⁴⁵

El novembre de 1942, amb Hutchins fora de l'illa, l'AFSC va tornar-se a preocupar pels refugiats espanyols residents a la República Dominicana. Sembla que en aquest renovat interès de l'organisme hi va tenir molt a veure el nou Ministre dels Estats Units a la República Dominicana, Avra M. Warren, que també va aconseguir despertar l'atenció d'altres organismes nord-americans en l'auxili dels exiliats.

Avra Milvin Warren (Ilchester, Maryland, 26 agost de 1893 – Dallas, Texas, 23 gener 1957) formava part del cos diplomàtic dels Estats Units d'Amèrica. Durant la Primera Guerra Mundial va servir a l'exèrcit dels Estats Units. Posteriorment, el 1922, va ser nomenat Cònsol a Cap-Haïtien (Haití), i després va servir a Karachi (Pakistan), Nairobi (Kenya) i Sant Joan de Terranova (Canadà), quan aquestes tres ciutats encara formaven part de l'Imperi Britànic. El 1931 Warren va ser nomenat Cònsol dels Estats Units a Buenos Aires. El 1932 va ser ascendit a Cònsol General en aquesta mateixa ciutat, càrrec que va exercir fins el 1935. A partir de 1941, Warren va ser el cap del Departament d'Immigració i Visats dels EUA, càrrec en el qual es va guanyar l'antipatia dels jueus que fugien de la persecució nazi. Va posar traves a l'entrada d'aquells refugiats que disposaven d'un visat vàlid per al país i alhora va dur a terme una política restrictiva de concessió de nous visats. Aquestes actituds van costar la deportació als camps de concentració i extermini nazis de molts jueus. Des de 1942 i

⁵⁴⁴ Carta 6 de Randolph Hutchins a John Rich. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1942. AFSC, Caixa 2. – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

⁵⁴⁵ Carta 7 de Randolph Hutchins a John Rich. Ciudad Trujillo, 23 d'abril de 1942. AFSC, Caixa 2. – AFSC – General Files Foreign Services - 1942.

fins 1943 va exercir com a Ministre dels EUA a la República Dominicana, i posteriorment com a Ambaixador en aquest mateix país, entre 1943 i 1944. Després del país antillà, Warren va servir com a Ambaixador o Ministre a Panamà (1944-1945), Nova Zelanda (1945-1947), Finlàndia (1947-1950), Pakistan (1950-1952) i finalment Turquia (1953-1956). Va morir a Dallas, Texas, el 23 de gener de 1957.

Warren, durant la seva missió diplomàtica a la República Dominicana, es va interessar especialment pels refugiats espanyols i va estar en contacte amb diverses organitzacions nord-americanes per tal de procurar-los l'auxili que necessitaven. En aquesta tasca va comptar amb l'ajuda de Harry Clinton Reed, el 3er Secretari de l'Ambaixada dels Estats Units, que també es va implicar personalment en l'assumpte. Els primers resultats van arribar el desembre de 1942, quan l'AFSC va enviar un xec de \$500 al Dr. Barney N. Morgan per tal que els invertís de nou en el col·lectiu exiliat espanyol⁵⁴⁶. El Dr. Morgan va sol·licitar que l'AFSC li enviés aquesta quantitat de forma mensual i continuada, però l'organisme va negar-li la petició, adduint que l'havien de sotmetre a discussió per part dels membres de l'Oficina d'Asseriors Exteriors. Malgrat tot, el març de 1943 li van tornar a transferir \$500⁵⁴⁷. Des de que Hutchins va abandonar la República Dominicana, el juny de 1942, fins l'agost de 1943, l'AFSC va enviar \$3370 en total al metge americà per auxiliar els exiliats espanyols⁵⁴⁸.

El febrer de 1943, Warren, preocupat per la greu situació que travessaven els exiliats, va convidar a Marjorie Page Schaufler a visitar el país i veure amb els seus propis ulls la seva situació. Marnie Schaufler formava part de l'staff administratiu de l'AFSC. Estava enquadrada dins la secció d'Asseriors Exteriors de l'organització i dedicada als Serveis als Refugiats⁵⁴⁹. Warren també volia que l'AFSC i els altres organismes d'ajuda humanitària americans interessats en el tema designessin un representant a l'illa per a la

⁵⁴⁶ Carta de John F. Rich, AFSC, a Barney N. Morgan. Filadèlfia, 3 de desembre de 1942. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁴⁷ Carta de Barney N. Morgan, BCW Santo Domingo, a John F. Rich, AFSC. Ciudad Trujillo, 2 de març de 1943. Carta de Mary S. Wood, Assistant de John F. Rich – AFSC, a Barney N. Morgan, BCW Santo Domingo. Filadèlfia, 25 de març de 1943. AFSC, Caixa 4. – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁴⁸ *Outline Report re Status Spanish Refugee Group in Santo Domingo (as based on observations of Marnie Schaufler in Ciudad Trujillo, July 28 to August 5/8, 1943, and information subsequently received.* AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org..

⁵⁴⁹ Carta de A. M. Warren, Ministre dels EUA a Ciudad Trujillo, a Marjorie Page Schaufler, AFSC. Ciudad Trujillo, 19 de febrer de 1943. Carta de A. M. Warren, Ministre dels EUA a Ciudad Trujillo, a Marjorie Page Schaufler, AFSC. Ciudad Trujillo, 10 de març de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org..

gestió dels auxilis⁵⁵⁰. La visita de Schauffler només feia que retardar-se i l'Ambaixador, l'abril de 1943, li va recomanar que no tardés gaire a viatjar a la República Dominicana, ja que *"I do not want all the Spaniards to be dead by the time you get here."*⁵⁵¹

Schauffler, abans de viatjar a l'illa, va aconseguir interessar al Joint Anti-Fascist Refugee Committee (JAFRC) en la sort dels espanyols. Aquest organisme es va comprometre a enviar mensualment \$1.000 al Dr. Morgan per a l'auxili dels exiliats⁵⁵². A més a més, el JAFRC també va treballar per a l'obtenció de visats mexicans per als refugiats i va costejar el transport d'alguns d'ells fins al país asteca⁵⁵³.

Finalment Schauffler va estar a Ciudad Trujillo del 28 de juliol al 5 d'agost de 1943. Va trobar-se amb un panorama desolador. Així ho reflexava a l'informe que va elaborar de la visita⁵⁵⁴. De seguida va copsar que qualsevol inversió econòmica no destinada a l'evacuació dels exiliats estava destinada al fracàs, tal i com ja havia assegurat Hutchins en el passat. Marnie Schauffler constatava com la majoria d'exiliats vivien en la misèria, alguns malgrat tenir feina. Les pitjors condicions les experimentaven els 150 o 200 refugiats que vivien a les colònies agrícoles, on la malària i la desnutrició eren abundants. L'enviada de l'AFSC va destacar especialment el precari estat de salut dels refugiats espanyols i va emportar-se a les oficines centrals de l'organisme una llista de 211 refugiats elaborada pel Dr. Cortés, de la C.A.F.A.R.E., on consignava els casos més urgents a atendre⁵⁵⁵. Schauffler va realitzar les següents recomanacions per al treball de l'AFSC a la República Dominicana⁵⁵⁶:

⁵⁵⁰ *Statement concerning Marjorie P. Schauffler and Santo Domingo*. S/1, s/a, 7/7/1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org..

⁵⁵¹ Carta de A. M. Warren, Ambaixador dels EUA a Ciudad Trujillo, a M. P. Schauffler, AFSC. Ciudad Trujillo, 15 d'abril de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org..

⁵⁵² Carta de Helen R. Bryan, Secretària Executiva del Joint Anti-Fascist Refugee Committee, a M. P. Schauffler, AFSC. Nova York, 7 de juny de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁵³ Memoràndum de M. P. Schauffler a Clarence E. Pickett, James Vail, Mary M. Rogers i Mary Wood. Re: Conference with Helen Bryan at New York. 8 de ¿?, 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org..

⁵⁵⁴ *Outline Report re Status Spanish Refugee Group in Santo Domingo (as based on observations of Marnie Schauffler in Ciudad Trujillo, July 28 to August 5/8, 1943, and information subsequently received*. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁵⁵ CORTÉS, A. *Relación republicanos españoles residiendo en la República Dominicana, cuya situación económica y de salud es merecedora de atención*. Ciudad Trujillo, 2 d'agost de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org. Veure llistat als annexes documentals.

⁵⁵⁶ *Outline Report re Status Spanish Refugee Group in Santo Domingo (as based on observations of Marnie Schauffler in Ciudad Trujillo, July 28 to August 5/8, 1943, and information subsequently received*. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

1. Que el Joint Anti-Fascist Refugee Committee continués donant 1.000 dòlars mensuals per ajuda humanitària i que possessin a disposició del Dr. Morgan els fons addicionals que poguessin aconseguir per finançar reemigracions a Mèxic per aquells refugiats que disposessin de visat.
2. Que l'AFSC continués destinant \$500 mensuals per a les necessitats a Amèrica Llatina, donant-ne la majoria a Barney N. Morgan perquè fossin usats a favor dels espanyols a les colònies agrícoles.
3. Que s'estudiessin les possibilitats d'inserció sociolaboral a Mèxic dels refugiats espanyols residents a la República Dominicana i s'investiguessin quines possibilitats hi hauria d'obtenir visats per a ells, fent especial menció a la llista elaborada pel Dr. Cortés i a la llista de visats garantits pel govern mexicà⁵⁵⁷. En cas de considerar-se adequat i possible el seu trasllat, creia necessari fer esforços per assegurar diners per cobrir el transport d'aquestes persones.
4. Que els fons que es destinessin a la República Dominicana es seguissin invertint en:
 - a. Crear petits negocis i altres formes d'auto-ocupació, en la mesura del possible estenent aquestes ajudes a les colònies.
 - b. Incidir en l'ajuda humanitària a nens i a ancians.
 - c. Només donar ajuda per a pagar passatges cap a altres països en cas que el refugiat tingués garantits mitjans de vida al país on es volia traslladar.

L'octubre de 1943, el Dr. Cortés va enviar un nou informe a l'AFSC sobre la situació dels exiliats espanyols al país, en el qual inisitia als quàquers que la millor manera d'auxiliar als refugiats a la República Dominicana era col·laborant econòmicament en el pagament de passatges per Mèxic. Cortés assegurava que obtenir els visats seria relativament senzill, ja que sabia, de bones fonts, que l'Ambaixador del país asteca a Ciudad Trujillo estava autoritzat a concedir entre 200 i 300 visats als qui necessitessin ser traslladats. D'altra banda, també demanava a l'AFSC que ajudés a cobrir les

⁵⁵⁷ CORTÉS, A. *Relación republicanos españoles residenciados en la República Dominicana, cuya situación económica y de salud es merecedora de atención*. Ciudad Trujillo, 2 d'agost de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org. Carta de Manuel Tello, Oficial Major de la Secretaria de Relacions Exteriors, a Luis Sánchez Pontón, CAFARE. Mèxic, D.F., 16 d'abril de 1943. *Lista de españoles republicanos residentes en la República Dominicana*. 16 d'abril de 1943. AMAEC, arxiu JARE, M-321. Veure annexes documentals.

despeses de viatge d'aquells que tenien visats en vigor per sortir del país: 25 persones per Mèxic, 12 per Veneçuela, 26 per Panamà i unes 20 més per altres països com Argentina o Bolívia⁵⁵⁸. Els membres de l'Ambaixada dels EUA a Ciudad Trujillo eren del mateix parer que el Dr. Cortés. Harry Clinton Reed va advertir a l'AFSC que la sortida dels exiliats del país en direcció Mèxic s'havia d'efectuar d'una forma esglaonada, ja que el règim trujillista mai acceptaria un èxode massiu dels exiliats en un breu període de temps⁵⁵⁹.

A finals de 1943, tres organismes nord-americans, l'Unitarian Service Committee (USC), l'American Committee for Christian Refugees (ACCR) i l'International Rescue and Relief Committee (IRRC), van decidir enviar un representant a la República Dominicana per tal de treballar sobre el terreny amb els refugiats espanyols. L'AFSC va mostrar el seu interès en sumar-se al projecte i seguir enviant ajudes al país a través de la persona designada per aquests organismes. Charles Joy, de l'USC, va respondre als quàquers tot afirmant que els fons que ells enviarien a la República Dominicana ja serien adequats i suficients per al treball d'auxili als espanyols refugiats, i que, en cas d'urgència, estaven en disposició d'enviar encara més diners. Per aquest motiu, recomanaven a l'AFSC que no continués enviant la seva assignació econòmica a la República Dominicana. Seguint el consell de Joy, a partir d'aquell moment, els quàquers van fer un pas enrere en l'assistència als refugiats, tot i mantenir sempre el seu interès en estar informats de com evolucionaven els seus assumptes al país antillà⁵⁶⁰.

4.2.3 La tasca de l'Unitarian Service Committee, l'American Committee for Christian Refugees i l'International Rescue and Relief Committee.

El maig de 1943 una altra organització nord-americana es va interessar en els refugiats espanyols residents a la República Dominicana. Era l'Unitarian Service Committee, una organització sense afany de lucre fundada el maig de 1940 per assistir als refugiats europeus perseguits pel nazisme. Havia sorgit de les Esglésies Unitària i Universalista americanes, preocupades per l'ascens de Hitler a Europa i l'acuit dels jueus. El seu

⁵⁵⁸ CORTÉS, Agustín. *Ampliación de informe verbal sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, octubre de 1943. AFSC - CAIXA 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁵⁹ Carta de Harry Clinton Reed, Tercer Secretari de l'Ambaixada dels EUA a Ciudad Trujillo, a Marjorie P. Schauffler, AFSC. Ciudad Trujillo, 22 d'octubre de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁶⁰ Memoràndum de Marjorie P. Schauffler a James Vail. Filadèlfia, 20 de desembre de 1943. AFSC, Caixa 4 - - Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

fundador va ser Robert Dexter, director del Departament de Relacions Socials de l'Associació Unitària Americana (AUA). Abans de la creació permanent de l'USC, l'AUA va decidir començar el seu treball de camp a Europa, concretament a Txecoslovàquia. El 1939 el Reverend Waitstill Sharp i la seva esposa Martha van viatjar a Praga, on van començar una tasca de rescat d'intel·lectuals, estudiants i líders polítics antinazis, als quals ajudaven a fugir del país. El 1940 l'USC es va constituir de forma permanent com a organització de rescat i salvament de refugiats i va obrir dues oficines, una a Marsella i l'altra a Lisboa, des de les quals van facilitar l'emigració als Estats Units i altres països del continent americà a centenars de refugiats perseguits pels nazis. A més a més, van dur a terme diversos programes de socors a França entre els milers de persones desplaçades degut a l'avanç de la Segona Guerra Mundial. Entre d'altres, van establir centres de distribució d'aliments i roba, hospitals i llars per a nens⁵⁶¹.

L'USC volia reprendre i fer-se càrrec del projecte de colonització a l'Equador endegat pel NWRP, però abans volia saber si almenys hi hauria 50 refugiats espanyols a Santo Domingo interessats a traslladar-s'hi amb les seves famílies⁵⁶². No plantejaven recuperar la Colònia Simón Bolívar, sinó patrocinar el desplaçament de refugiats a Equador i un cop al país assentar-los com a agricultors individuals en diversos emplaçaments⁵⁶³.

Per comprovar de primera mà la situació dels exiliats a la República Dominicana, el reverend Charles Joy, el director executiu de l'USC, va viatjar del 24 d'agost al 3 de setembre de 1943 a Ciudad Trujillo, només un mes després que ho fes Marnie Schaffler, de l'AFSC. Joy va poder constatar com l'evacuació dels exiliats era l'única solució possible per al col·lectiu espanyol, considerant que l'alternativa que oferia l'Equador podia ser de molt interès per a un bon nombre d'ells. Joy va posar de nou l'accent en un dels problemes que feia anys que enfrontaven els refugiats: la renovació del permís de residència i de la cèdula d'identitat, impostos que ascendien conjuntament a \$7 de forma anual. Alguns exiliats, per manca de diners, feia tres i quatre anys que no

⁵⁶¹ Per a més informació, veure, entre d'altres, SUBAK, Susan Elisabeth. *Rescue & flight : American relief workers who defied the Nazis*. Lincoln : University of Nebraska Press, 2010; GENIZI, Haim. "Christian Charity: The Unitarian Service Committee's Relief Activities on behalf of Refugees from Nazism, 1940-5" a *Holocaust Genocide Studies* (1987) 2 (2): 261-276.

⁵⁶² Carta de Charles R. Joy, Director de l'USC, a Marjorie Page Schaffler, AFSC. Boston, 24 de maig de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

⁵⁶³ Carta de Marjorie P. Schaffler, AFSC, a Harry Clinton Reed, Secretari de l'Ambaixada dels EUA a Ciudad Trujillo. Filadèlfia, 29 de setembre de 1943. AFSC, Caixa 4 – Refugee Services – 1943 – Comms. Org.

havien renovat els seus papers i estaven en una situació d'il·legalitat al país, arriscant-se a ser multats o tenir altres dificultats amb les autoritats dominicanes. Joy va proposar destinar \$4.000 a regularitzar la situació dels refugiats. El reverend conclouïa el seu informe de la visita afirmant que era necessari seleccionar una persona americana, que parlés espanyol fluidament, per representar-los a la República Dominicana i posar en marxa el projecte d'Equador, seleccionant els interessats a emigrar-hi i fent totes les gestions pertinents⁵⁶⁴.

Mentre no trobaven aquesta persona, l'USC va decidir confiar en el Dr. Morgan, de l'Hospital Internacional de Ciudad Trujillo, per representar-los de forma temporal i l'octubre de 1943 li van enviar \$5.000 per començar a auxiliar als refugiats espanyols⁵⁶⁵. Volien que invertís aquests diners en regularitzar la situació legal dels exiliats que volien emigrar a Mèxic, Equador o altres països i proporcionar-los ajuda humanitària per preparar el viatge. També l'autoritzaven a utilitzar una part dels fons amb finalitats humanitàries per la resta de refugiats al país que ho necessitessin⁵⁶⁶.

La tardor de 1943 l'USC va decidir sumar els seus esforços a favor dels refugiats amb dues organitzacions d'ajuda humanitària nord-americanes més, l'International Rescue and Relief Committee (IRRC) i l'American Committee for Christian Refugees (ACCR), formant el Refugee Relief Trustees. L'IRRC havia nascut el 1933 i era la branca americana de l'International Relief Association (IRA), amb seu a Europa. S'havia creat a suggerència d'Albert Einstein per tal d'ajudar als alemanys perseguits per Hitler. Durant aquests primers anys, també va donar suport i assistència als refugiats de la Itàlia de Mussolini i de l'Espanya de Franco. Ja en el marc de la Segona Guerra Mundial, l'any 1940, es va crear l'Emergency Rescue Committee (ERC). Varian Fry, el seu representant a Marsella, de forma heroica va rescatar i ajudar a més de 2.000 líders polítics, culturals, sindicals i acadèmics atrapats a la França de Vichy. El 1942, l'IRA i l'ERC es van fusionar en un sol comitè, l'International Rescue and Relief Committee, que va continuar les activitats de salvament de persones i va oferir ajuda humanitària als refugiats. L'ACCR va ser fundat el gener de 1934 per James McDonald, per tal

⁵⁶⁴ JOY, Charles. *Report on trip to Dominican Republic. August 24 to September 2, 1943*. AHTL, fons USC, bMS 347/49(10).

⁵⁶⁵ JOY, Charles. *Report on trip to Dominican Republic. August 24 to September 2, 1943*. AHTL, fons USC, bMS 347/49(10). Telegrama de Charles Joy a Barney N. Morgan. Boston, 27 d'octubre de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

⁵⁶⁶ Telegrama de Charles Joy a Barney N. Morgan. Boston, 27 d'octubre de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

d'auxiliar als perseguits per les autoritats nazis que fossin de religió cristiana, especialment protestants. Des de la seva fundació fins al final de la Segona Guerra Mundial, aquest comitè va aconseguir ajudar a unes 17.000 persones de 42 països diferents, donant-los consell, aconseguint-los visats, garantint-los una feina, assentant-los en noves comunitats o donant-los ajuda humanitària⁵⁶⁷. Els tres grups van acordar distribuir-se les àrees d'acció, per evitar les duplicacions en la concessió d'ajudes i les rivalitats. L'USC era responsable de l'Equador, l'IRRC de Mèxic i l'ACCR de la resta de països d'Amèrica Llatina⁵⁶⁸.

Les tres organitzacions que formaven el Refugee Relief Trustees també van acordar compartir un representant a la República Dominicana. L'escollida va ser Céline Rott de Neufville, una ciutadana americana d'origen francès. Escolaritzada a nordamèrica, el 1936 es trobava a Espanya quan va esclatar la Guerra Civil. Des de llavors, la seva sort va anar lligada a la dels republicans espanyols. Immediatament es va oferir com a voluntària i va contactar amb els quàquers per prestar ajuda als més necessitats en el conflicte. Va acompanyar als milers d'espanyols que van fugir d'Espanya durant la Retirada i un cop a França va instal·lar-se a Montauban. Allà, servint els interessos de l'AFSC i juntament amb Josep Maria Trias Peitx, va organitzar tota una xarxa de socors als refugiats⁵⁶⁹. El novembre de 1943 va ser escollida per l'USC, l'ACCR i l'IRRC per tal de representar-los a la República Dominicana i assistir de nou als refugiats espanyols⁵⁷⁰. El 30 de gener de 1944 va posar rumb al país antillà⁵⁷¹.

⁵⁶⁷ GENIZI, Haim. *America's fair share: the admission and resettlement of displaced persons, 1945-1952*. Detroit (Michigan): Wayne State University Press, 1993.

⁵⁶⁸ Carta de Charles Joy a Barney N. Morgan. Boston, 27 d'octubre de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

⁵⁶⁹ RESCH SYNNESTVEDT, Alice. *Over the highest mountains: a memoir of unexpected heroism in France during World War II*. Pasadena, California: Aase Ingerslev, 2005, p. 84. Per a més referències sobre la tasca de Trias Peitx a França en favor dels refugiats, veure SOLÉ, Queralt, CABALLER, Gemma. "Aproximació a la biografia política de Josep Maria Trias Peitx" a *Cercles: revista d'història cultural*, núm. 15 (2012), p. 165-181; SOLÉ, Queralt, CABALLER, Gemma (ed.). *Fons Josep Maria Trias Peitx (1900-1979)*. Catarroja - Barcelona: Afers - Centre d'Estudis Històrics Internacionals, 2013, Col·lecció *Els Papers del Pavelló de la República* n. 10; VINYAMATA, Eduard. *Josep Maria Trias i Peitx, primer secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1991; TRIAS I PEITX, Josep Maria. *La Solitud de la llibertat: memòries de Josep M. Trias i Peitx, secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya durant la Guerra Civil*. Edició a cura de Gemma Caballer, Imma Tubella i Eduard Vinyamata. Sant Cugat del Vallès: Símbol, 2008.

⁵⁷⁰ Carta de Charles Joy a Marjorie P. Schauffler. Boston, 22 de novembre de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

⁵⁷¹ Carta de Henry E. Muller, Secretari Executiu de l'Oficina de Nova York de l'USC, a Charles Joy. Nova York, 19 de gener de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

Un cop allí, s'havia d'encarregar de representar els tres organismes. L'acord al qual es va arribar finalment va ser el següent: l'IRRC es faria càrrec de totes les activitats destinades a evacuar a Mèxic als refugiats espanyols. Compartiria aquesta tasca amb l'ACCR, que s'ocuparia de donar ajuda humanitària als refugiats fins al moment de la seva evacuació. L'IRRC, en canvi, prepararia la seva documentació i costejaria el preu del passatge i les despeses de visats. Céline Rott de Neufville s'havia d'ocupar d'aquestes gestions en sòl dominicà en nom dels dos comitès. Pel que fa a l'evacuació de refugiats a l'Equador, s'esperava que Céline seleccionés els refugiats a evacuar cap aquest país seguint les directrius de l'USC, organisme que assumiria les despeses dels passatges⁵⁷².

De nou, la primera impressió de Céline Rott de Neufville a l'arribar al país va ser catastròfica. Les primeres conclusions a les quals va arribar recordaven a les dels seus predecessors: calia centrar tots els esforços en evacuar als refugiats de la República Dominicana, molt preferentment en direcció Mèxic; era necessari invertir fons en ajuda humanitària, sobretot de tipus sanitari; i semblava d'una gran urgència ajudar als espanyols a regularitzar la seva situació al país, pagant permisos de residència i cèdules d'identitat⁵⁷³. Céline també va comunicar el nul interès dels exiliats en reemigrar a l'Equador. Cap refugiat volia viatjar a aquell país i menys per fer de colon agrícola. Totes les persones vinculades a l'auxili dels exiliats, com el Dr. Morgan de l'Hospital Internacional, el Dr. Cortés de la JARE, el secretari de l'ambaixada nordamericana Harry Clinton Reed, Marnie Schaufler de l'AFSC, etc., ja havien intentat fer veure als responsables de l'USC que el projecte que volien patrocinar no interessava en absolut als espanyols i que, en canvi, els diners que hi volien destinar, podien ser molt més útils per altres propòsits que realment significarien una ajuda per als refugiats⁵⁷⁴. Céline Rott de Neufville es va sumar als detractors del projecte. La manca d'interès va condicionar que la participació econòmica de l'USC en l'auxili als refugiats espanyols fos minúscula en comparació als diners invertits pels dos altres comitès, com veurem a continuació.

⁵⁷² Carta de Sheba Strunsky (IRRC) a Edward A. Cahill (USC). Nova York, 7 de gener de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8(6).

⁵⁷³ Carta de Céline Rott de Neufville a Aroos Benneyan (ACCR), Sheba Strunsky (IRRC) i Charles Joy (USC). Ciudad Trujillo, 18 de febrer de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

⁵⁷⁴ Carta de Barney N. Morgan a Charles Joy. Ciudad Trujillo, 2 de novembre de 1943. Carta de Marjorie P. Schaufler a Charles Joy. Filadèlfia, 3 de novembre de 1943. Carta de Charles Joy a Harry Clinton Reed. Boston, 8 de novembre de 1943. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

Al cap de pocs dies d'estar al país, Céline va comunicar-se amb el govern dominicà, al qual va exposar clarament la seva missió: els comitès als quals representava pretenien ajudar als refugiats que estaven en possessió de visats per altres països a solucionar els problemes de transport per poder traslladar-s'hi. D'altra banda, també va sol·licitar a les autoritats la possibilitat d'arribar a un acord pel que fa als imports deguts pels exiliats en concepte de la regularització dels seus documents d'immigració⁵⁷⁵. Céline no tramitava visats, aquesta era una tasca de la qual s'encarregaven els propis refugiats, a través dels partits polítics o grups sindicals als quals pertanyien així com de la Comisión Administradora de la Solidaridad a los Antifascistas Españoles (CASA E)⁵⁷⁶.

Un dels primers èxits de Céline i del Dr. Morgan, amb el qual treballava colze a colze, va ser la consecució d'una amnistia pels refugiats amb deutes pendents per la documentació d'immigració. El març de 1944, el govern va decretar que satisfent \$2 (\$1 en concepte del permís de residència i \$1 per la cèdula d'identitat) quedaven condonats tots els impostos que devien d'anys anteriors⁵⁷⁷.

La primavera de 1944 també es va desencallar un altre assumpte de vital importància. La pau va tornar a les aigües del Mar Carib i es van poder reprendre les reemigracions, inicialment cap a Mèxic, i posteriorment sobretot en direcció Veneçuela. El govern dominicà va aprovar i facilitar les sortides. Les ajudes que els comitès representats per Céline Rott de Neufville donaven als que marxaven del país era molt diverses, no només consistien en el pagament dels passatges als interessats. Per exemple, els proporcionaven roba, ja que molts només tenien uns pantalons vells, unes sabates destrossades i una o dues samarretes. També els ajudaven a aconseguir la documentació necessària per sortir del país, valorada en uns \$25. O els proporcionaven uns diners per a les despeses que poguessin tenir durant el viatge i l'arribada al nou país⁵⁷⁸.

L'obertura de portes de Veneçuela als refugiats espanyols es va deure sobretot a les gestions realitzades per Céline Rott de Neufville prop del Cònsol d'aquest país a Ciudad Trujillo. Veneçuela era un país en expansió, amb moltes oportunitats laborals i especialment interessat en la immigració d'obers qualificats. El Cònsol va afirmar a

⁵⁷⁵ Memoràndum de Céline Rott de Neufville al Secretari d'Estat d'Interior i Policia. Ciudad Trujillo, 3 de març de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁷⁶ Carta de Céline Rott de Neufville Aroos Benneyan (ACCR), Sheba Strunsky (IRRC) i Charles Joy (USC). Ciudad Trujillo, 19 de març de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁷⁷ *Idem.*

⁵⁷⁸ Carta de Céline Rott de Neufville a Aroos Benneyan (ACCR). Ciudad Trujillo, 12 d'abril de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

Céline que estarien disposats a acceptar fins a 400 refugiats, cosa que la cooperant va valorar de forma extraordinària: “*I need not to say that this massive departure would be the ideal solution.*”⁵⁷⁹ Les negociacions van continuar i Céline Rott de Neufville va ser convidada a visitar Veneçuela, per acabar de lligar les condicions sota les quals es produiria l’emigració.

Des de Caracas, i sense la pressió de la censura trujillista, Céline descrivia el que havia vist amb admiració. Veneçuela era, per a la cooperant, un dels països més progressistes i avançats socialment d’Amèrica Llatina. Lloava el seu sistema de salut pública i la qualitat del seu sistema escolar. El nivell de vida era elevat, però els salaris estaven en consonància amb aquesta realitat i “*the man in the street does not look as miserable and hungry as the people one meets in the streets of Mexico city and Ciudad Trujillo.*”⁵⁸⁰ Céline Rott de Neufville considerava que “*the Spanish refugees partake of the same advantages as the Venezuelan citizens, as this is a rich country and a very liberal one.*”⁵⁸¹

Durant la seva estada a la capital veneçolana, Céline Rott de Neufville, acompanyada del Sr. Cuni, el President de la Casa de España, es va reunir amb Laureano Vallenilla, el Director de l’Institut Tècnic de Colonització i Immigració. Aquest li va assegurar que el govern veneçolà acceptaria tots els refugiats espanyols que desitgessin traslladar-se al país. I no només això, també es faria càrrec de les despeses de transport dels mateixos. La cooperant només havia de buscar un vaixell en condicions per fer els trasllats i les autoritats veneçolanes s’ocuparien de la resta. L’Institut Tècnic es faria càrrec de pagar les taxes d’entrada al país (\$10 per refugiat) així com de la manutenció dels exiliats durant les dues primeres setmanes, pagant-los totes les seves despeses i els hotels on serien allotjats per poder recuperar-se del viatge i buscar una feina. En aquest darrer assumpte, la Casa de España havia organitzat un comitè per tal d’ajudar als nouvinguts a col·locar-se al mercat laboral veneçolà⁵⁸².

L’acord assolit va donar peu a una sortida esglaonada però constant de refugiats envers Veneçuela, a més a més dels exiliats que van seguir viatjant cap a Mèxic. Les sortides

⁵⁷⁹ Financial report n. 6 de Céline Rott de Neufville a Benneyan, Strunsky i Cahill (ACCR, IRRC, USC). Ciudad Trujillo, 5 de setembre de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (5).

⁵⁸⁰ Carta de Céline Rott de Neufville a Janet Siebold (ACCR). Caracas, 9 de novembre de 1944. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (5).

⁵⁸¹ *Idem.*

⁵⁸² *Idem.*

organitzades pels tres comitès que representava Céline Rott de Neufville van ser les següents⁵⁸³:

Any	Mes	Destinació			
		Venezuela	Mèxic	Altres Països	Sense especificar
1944	Febrer- maig				98
	Juny				54
	Juliol				48
	Agost				34
	Setembre				87
	Octubre				67
	Novembre				91
	Desembre				90
1945	Gener	74	9		
	Febrer	69	6		
	Març	106	11		
	Abril	38	21		
	Maig	26	10	4	
	Juny	45	4	0	
	Juliol	25	35	6	
	Agost	19	18	10	
	Setembre	57	23	1	
	TOTAL	459	137	21	569

Gràcies al *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*⁵⁸⁴ coneixem de forma més exacta les destinacions d'aquests exiliats:

Venezuela	708
Mèxic	415
Altres països	61
TOTAL EMIGRATS	1181
Morts	6

D'altra banda, Céline Rott de Neufville va haver d'afrontar un problema molt greu a la República Dominicana, el tema de l'assistència mèdica als refugiats, doncs la

⁵⁸³ Taula de creació pròpia a partir de les dades conservades a l'Unitarian Service Committee Funds – AHTL.

⁵⁸⁴ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - bMS 16007 / 8 (6).

proporcionada pel Dr. Cortés i pagada per la CAFARE era clarament insuficient. La cooperant va veure molts casos de desnutrició en nens, joves i mares. Per aquest motiu, va impulsar dietes especials de sobrealimentació per aquests col·lectius, que alhora van contribuir a curar molts casos de malària i anèmia. També va impulsar i pagar 160 tractaments dentals, la majoria dentadures postisses completes, i 260 ulleres per als refugiats. Els tres comitès que ella representava van finançar tractaments mèdics a nombrosos refugiats, procurant el trasllat a altres països dels casos més greus. Finalment, Céline Rott de Neufville va promoure que els infants que no havien tingut l'oportunitat d'anar a l'escola fossin enviats a les escoles públiques i va intentar solucionar el problema de l'habitatge que patien alguns refugiats, ajudant-los a trobar cases confortables, a pagar el lloguer i traslladant a la gent que vivia en zones palúdiques del país cap a àrees més saludables⁵⁸⁵. Entre el febrer de 1944 i el setembre de 1945, l'USC, l'ACCR i l'IRRC van invertir un total de \$137.606,84 en ajuda humanitària (manteniment, habitatge, roba, ajuda mèdica, formació i ajudes a les migracions) i \$5.544,96 en despeses d'oficina, salaris i dietes dels cooperants⁵⁸⁶. Concretament, en ajuda humanitària, cada un dels tres comitès va invertir aquests diners a la República Dominicana: \$104.851,18 l'ACCR; \$29.235,70 l'IRRC i \$3.520,02 l'USC⁵⁸⁷.

Gràcies als informes elaborats per Céline Rott de Neufville durant la seva tasca a la República Dominicana, coneixem d'on van sortir i com van ser invertits aquests diners entre el maig de 1944 i el setembre de 1945⁵⁸⁸:

Any	Mes	Comitè	Ajuda humanitària	Assistència mèdica	Ajudes negocis	Ajudes a la migració
1944	Maig	ACCR	1879,2	1060,95	341,1	1148,04
		IRRC				753
	Juny	ACCR	2999,05	901,7	425,15	572,1
		IRRC				765,93
	Juliol	ACCR	3013,1	1612,6	278	2490,4
		IRRC				996,93
	Agost	ACCR	3874,33	1350,3	185,23	1746,25
		IRRC				1318,29

⁵⁸⁵ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - BMS 16007 / 8 (6).

⁵⁸⁶ *Idem*.

⁵⁸⁷ *Idem*.

⁵⁸⁸ Taula d'elaboració pròpia a partir de la documentació d'AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6) i bMS 16007/8(5).

Setembre	ACCR	3895,59	511,1	259	5628,12	
	IRRC				496,92	
Octubre	ACCR	4039,5	742,15	262	4693,6	
	IRRC				150	
Novembre	ACCR	2987,68	762,35	135	5226,5	
	IRRC				951,5	
Desembre	ACCR	3227,9	439,75	396,5	3439,3	
	IRRC				413,6	
1945	Gener	ACCR	2636,37	835,65	520,25	4426,65
	Febrer	ACCR	1975,05	1180,95	705,93	3857,93
		IRRC				4908,99
	Març	ACCR	2100,2	606,95	258	
		IRRC				5929,7
		USC				78,98
	Abril	ACCR	2033,75	655,91	153	
		IRRC				4330,6
	Maig	ACCR	1870,5	794,3	72	3422,8
		IRRC				1870
	Juny	ACCR	2208	843,5	215	2701,52
		IRRC				2501,47
	Juliol	ACCR	994	413,55	0	2583,4
	Agost	ACCR	749,5	384,39	0	2955,81
	Setembre	ACCR	408	390,01	0	3194,86
TOTAL			40891,72	13486,11	4206,16	73553,19

L'oficina de l'USC, l'ACCR i l'IRRC va atendre un total de 1571 individus entre principis de febrer de 1944 i finals de setembre de 1945, quan va tancar finalment les seves portes. Tots, menys 20, eren exiliats espanyols⁵⁸⁹. Mesos abans de la clausura de l'oficina, però, Céline Rott de Neufville va abandonar la República Dominicana. El maig de 1945 escrivia als tres comitès i els anunciava que creia que ja no feia cap servei al país. La feina que s'estava desenvolupant estava ben establerta, comptava amb el beneplàcit de les autoritats dominicanes i ja funcionava de forma rutinària. Céline, a més a més, veia molt a prop el dia en el qual el problema dels refugiats espanyols s'hauria solucionat definitivament: tots els qui ho necessitaven haurien reemigrat i els que restessin al país tindrien una posició acomodada, que els permetria viure sense dependre d'ajudes o subsidis. La cooperant volia tornar a França, prop dels refugiats espanyols, per ajudar-los en el context posterior a la Segona Guerra Mundial i proposar-

⁵⁸⁹ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - bMS 16007 / 8 (6).

los l'alternativa que suposava emigrar a Veneçuela⁵⁹⁰. A principis de juliol de 1945 Céline Rott de Neufville va abandonar el tròpic per retornar al vell continent. El qui la substituïria al capdavant de l'oficina la descrivia com una persona amb una “*unique determination and indefatigable will to help and her wonderful gift of bringing love to the poor*”⁵⁹¹.

L'oficina va quedar a càrrec del refugiat txec Willy Steiner, que fins al moment havia treballat com a comptable i secretari de Céline. El Dr. Morgan va supervisar la seva feina fins l'octubre de 1945. Durant aquests mesos, Steiner es va encarregar de tancar l'oficina de l'USC, l'ACCR i l'IRRC i liquidar els seus interessos al país. A principis de maig de 1945, abans de la sortida del país de Céline, es va plantejar als refugiats capacitats per treballar i sense un visat en vigor quins eren els seus plans de futur: marxar cap a altres països de llatinoamèrica o bé quedar-se a la República Dominicana sense les ajudes que fins al moment havien rebut de la seva oficina⁵⁹². A principis de juliol, Steiner va entregar als refugiats que no volien ser evacuats una última ajuda per a la seva manutenció, especificant que seria l'última que els concedirien l'USC, l'ACCR i l'IRRC⁵⁹³. Fins a principis d'octubre de 1945, va seguir organitzant les evacuacions dels darrers republicans espanyols i auxiliant-los per sortir del país en condicions.

Al moment de tancar l'oficina, els refugiats espanyols que quedaven al país eren, en la seva immensa majoria, autosuficients, portant una confortable vida de classe mitjana⁵⁹⁴. De totes maneres, el Dr. Morgan seguiria vetllant pel benestar dels pocs espanyols que quedaven a la República Dominicana, fent-se càrrec de 14 casos que rebien petites ajudes mensuals per sobreviure. Per atendre'ls i poder respondre davant de casos inesperats necessitava que els comitès li enviessin entre \$800 i \$1.000 al mes. Morgan restaria alerta per qualsevol emergència, tot i que no es preveia que succeís, igual que també es consideraven pràcticament finalitzades les evacuacions.

⁵⁹⁰ Carta de Céline Rott de Neufville Aroos Benneyan (ACCR), Sheba Strunsky (IRRC) i Charles Joy (USC). Ciudad Trujillo, 29 de maig de 1945. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁹¹ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁹² Carta de Céline Rott de Neufville Aroos Benneyan (ACCR), Sheba Strunsky (IRRC) i Charles Joy (USC). Ciudad Trujillo, 11 de maig de 1945. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁹³ Carta de Willy Steiner a Aroos Benneyan (ACCR), Sheba Strunsky (IRRC) i Edward Cahill (USC). Ciudad Trujillo, 3 de juliol de 1945. AHTL, fons USC, bMS 16007 / 8 (6).

⁵⁹⁴ STEINER, Willy A. *Final report of the office in the Dominican Republic for work of the ACCR, IRRC, USC*. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1945. AHTL - USC Funds - bMS 16007 / 8 (6).

L'estat de comptes final de l'oficina proporcionava aquestes xifres⁵⁹⁵:

INGRESSOS:

Origen	Quantitat en \$
ACCR	114.056,90
IRRC	29.786,70
USC	3.520,02
Fons rotatori	2.038,81
Per al manteniment de C. Rott de Neufville	1.645,80
TOTAL	151.048,23

DESPESES:

Concepte	Quantitat en \$
Ajuda humanitària de l'ACCR	104.851,18
Ajuda humanitària de l'IRRC	29.235,70
Ajuda humanitària de l'USC	3.520,02
Rebut i gastat en fons rotatori	2.038,81
Gastats en fons rotatori de l'ACCR aquí	1.860,35
Per al manteniment de C. Rott de Neufville	1.645,80
TOTAL	143.151,86

Balanç final a 1 d'octubre de 1945:

ACCR : + \$7.345,43

IRRC: + \$ 551

TOTAL: \$7.896,43

Aquests fons restaven en possessió del Dr. Morgan, que des de 1945 va gestionar, de nou, els interessos d'aquests tres organismes nord-americans a la República Dominicana.

⁵⁹⁵ Comptes finals resumits de les operacions de l'ACCR, l'IRRC i l'USC a la República Dominicana, des de febrer de 1944 fins l'1 d'octubre de 1945. AHTL, fons USC, bMS 16007/8(6).

Capítol 3. Els exiliats catalans a la República Dominicana. El Club Català (1939-1945)

1. LA POLÍTICA CATALANA A L'EXILI (1939-1945)

1.1. La sortida a l'exili de la Generalitat de Catalunya

El 23 de desembre de 1938 l'exèrcit franquista iniciava l'ofensiva final contra Catalunya. L'exèrcit republicà, amb la tropa desmoralitzada i en clara inferioritat militar després del desastre de l'Ebre, no pogué fer front a l'investida i les tropes franquistes avançaren ràpidament, pràcticament sense trobar resistència al seu pas per terres catalanes. La caiguda de Tarragona, el 14 de gener de 1939, propicià una reunió a Barcelona el dia 16 entre Lluís Companys, el President de la Generalitat de Catalunya, i un influent grup de personalitats d'ERC, per tal d'iniciar els tràmits que asseguressin la subsistència de les institucions catalanes a l'exili, l'única solució possible per a la continuïtat institucional. Hi eren presents Carles Pi i Sunyer, Josep Tarradellas, Antoni Maria Sbert, Josep Andreu, Jaume Aiguader, Joan Sauret, Miquel Santaló, Josep Irla, Martí Rouret i Josep Escofet.

Davant la imminent caiguda de Catalunya, el Govern de la República Espanyola, el Govern d'Euskadi i la Generalitat de Catalunya, establerts a Barcelona, decidiren abandonar la capital catalana i traslladar-se al nord de la província de Girona. Concretament, la Generalitat sortí de Barcelona el 24 de gener i es traslladà successivament a Sant Hilari de Sacalm, a Olot, a Montsolís, ... i finalment s'instal·là a Mas Perxés, a Agullana. La "retirada" dels governs de la capital catalana fou interpretada com a símbol final de desfeta i donà inici a l'èxode d'un poble sencer, derrotat militar i moralment, que es dirigia enmig del fred i de la neu cap a la frontera francesa⁵⁹⁶.

El 26 de gener de 1939 caigué Barcelona. El mateix dia, a Olot, tingué lloc una reunió dels diputats del Parlament, on es pogué comprovar que les tensions polítiques seguien aflorant al mateix interior de la institució d'autogovern catalana, malgrat la situació límit a la qual s'havia de fer front. En aquesta reunió, i després d'intenses discussions, Josep Irla presentà la seva dimissió com a president de la cambra legislativa, però no li

⁵⁹⁶ VILLARROYA i FONT, Joan: *op.cit.*, pàg. 12.

fou acceptada. D'altra banda, les intrigues es dirigien en contra del PSUC. Els homes d'ERC i Acció Catalana proposaren a Companys la liquidació del govern de Front Popular, al qual consideraven inexistent des de la crisi d'agost de 1938⁵⁹⁷, i la constitució d'un de nou, que excloués als comunistes. La iniciativa no es portà a terme, però Companys tampoc tornà a reunir el Govern de la Generalitat, malgrat les pressions dels consellers del PSUC per a tal fi⁵⁹⁸.

A les vuit del matí del dia 5 de febrer, el president Companys deixà el Mas Perxés i amb alguns dels seus consellers, com Tarradellas, Sbert, Pi i Sunyer, Bosch i Gimpera, i el president Basc acompanyat també de membres del seu govern, es dirigiren en cotxe cap a la Vajol, on els esperava el president de les Corts de la República –Martínez Barrio– que els comunicà que el President de la República Manuel Azaña, contràriament al que havien acordat, ja havia travessat la frontera. La divisió entre les autoritats republicanes, patent durant els últims mesos del conflicte bèl·lic, estaria a l'ordre del dia en els successius anys d'exili⁵⁹⁹.

La Generalitat de Catalunya es veié obligada a abandonar el seu país i, a més a més, ho feu amb les mans buides, sense fons econòmics propis, ja que els havia lliurat al Govern de la República el dia 2 de febrer de 1939, a Figueres, en la darrera sessió plenària de les Corts de la República en territori espanyol. Les promeses de Negrín, segons les quals la Generalitat podria intervenir directament en l'administració dels béns de la República per atendre les necessitats dels refugiats catalans i de la mateixa institució, no es compliren. Tampoc es creà mai el que havia de ser l'organisme superior de l'emigració republicana, el *Consejo de los Cinco Presidentes*, format pels presidents de la República, el del govern central, el de les Cortes, el de Catalunya i el d'Euskadi, i que comptava suposadament amb el vist-i-plau de Negrín i Azaña. Tot foren castells de vent⁶⁰⁰.

⁵⁹⁷ Crisi d'agost de 1938: Jaume Aiguader (ERC) i el representant basc Manuel de Irujo dimitiren com a Ministres de la República després d'aprovar-se dos decrets controvertits i que no comptaven amb el suport majoritari dels ministres dels partits republicans. Al lloc d'Aiguader, Negrín hi posa a Moix, home del PSUC. Aquest fet debilità la ja tocada aliança entre els dos partits majoritaris de la Generalitat de Catalunya, ERC i PSUC. Companys acusà a Comorera de pràctica deslleial i s'engegà tot un seguit d'acusacions, recriminacions i discrepàncies entre els dos principals partits catalans, pugna que perdurà a l'exili. SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a; VILLARROYA, Joan (dir): *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*, Volum II, Barcelona: Edicions 62, 2005, pàg. 220-223.

⁵⁹⁸ Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: La Magrana, 1991, pàg. 44-45.

⁵⁹⁹ SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: AYMA, Barcelona, 1979.

⁶⁰⁰ Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme... op. cit.*, pàg. 45-46.

1.2 Fer política des de l'exili

La història de les institucions republicanes un cop a l'exili, així com la de les organitzacions polítiques i sindicals, es caracteritzà per contínues picabaralles i dissensions. La clau de volta de l'exili polític català durant tota la dècada dels quaranta fou la disputa entre estatutistes i antiestatutistes, que generà un clima d'inestabilitat política total i absolut, i dinamità totes les perspectives d'unitat catalana. La unitat d'acció de partits, sindicats, plataformes i moviments fou una consigna repetida per tots, però impossible de dur a terme, tant a nivell intern català com entre els organismes creats pels diferents pobles de l'estat espanyol. Tampoc fou possible l'entesa entre el Govern de la República i la Generalitat de Catalunya, que mantenien l'enfrontament iniciat durant els darrers mesos de la Guerra Civil. Podem afirmar doncs que el món polític republicà a l'exili estava totalment fragmentat, i la història d'aquest és un relat de disputes, desenganys i traïcions.

El Govern de la Generalitat a l'exili era el mateix que el constituït a Barcelona el juny de 1937⁶⁰¹, però restà inactiu per voluntat d'ERC. El partit nacionalista català estava fortament enfrontat amb els comunistes catalans. Un dels principals estimuladors d'aquesta inactivitat fou el Secretari General d'ERC⁶⁰², que fins i tot tenia problemes per mantenir la disciplina dins el seu propi partit, on una minoria significativa de la seva militància demanava la seva renúncia immediata com a President de la Generalitat.

El PSUC, sentint-se allunyat del poder, instà nombroses vegades a Companys a convocar l'executiu català sense cap mena d'èxit. Davant d'aquesta situació, l'1 de maig de 1939 Joan Comorera, el Secretari General del PSUC, presentà a aprovació del govern un manifest amb 11 punts sobre quina havia d'ésser la tasca a desenvolupar per la Generalitat de Catalunya a l'exili. Aquests punts coincidien gairebé en la seva totalitat amb les conclusions adoptades pel Comitè Central del PSUC en la Reunió d'Anvers (2 i 3 de març de 1939). Els membres d'ERC rebutjaren de ple la proposta dels comunistes catalans i acudiren a entrevistar-se amb Companys, oposant-se a mantenir relacions amb el PSUC, amenaçant-lo amb la dimissió dels seus consellers del Govern. D'aquesta

⁶⁰¹ El Govern Català, constituït el 29 de juny de 1937, estava presidit per Lluís Companys (ERC). Els Consellers eren: Cultura – Carles Pi i Sunyer (ERC); Finances – Josep Tarradellas (ERC); Governació i Assistència Social – Antoni Mª Sbert (ERC); Economia – Joan Comorera (PSUC); Treball i Obres Públiques – Rafael Vidiella (PSUC); Proveïments – Miquel Serra Pàmies (PSUC); Agricultura – Josep Calvet (Unió de Rabassaires); Justícia – Pere Bosch Gimpera (Acció Catalana Republicana). SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a; VILLARROYA, Joan (dir): *La guerra... op. cit.*, pàg. 220-223.

⁶⁰² DÍAZ ESCULIES, Daniel: *El catalanisme...op.cit.*, pàg. 46.

manera el govern català quedava autodissolt, malgrat la il·legalitat de la maniobra provocada per ERC en virtut de les disposicions establertes a l'Estatut Interior de Catalunya⁶⁰³.

En plena II Guerra Mundial i després de 10 mesos de buit governamental, Lluís Companys inicià una infructuosa ronda de consultes a diferents personalitats i homes de prestigi d'ERC, ACR i Estat Català per tal de formar un organisme – un Consell Nacional o Govern – presidit per ell mateix que representés Catalunya a l'emigració. La negativa a formar-ne part d'aquests polítics el feu optar per designar el 18 d'abril de 1940 l'anomenat Consell Nacional de Catalunya format per personalitats del món intel·lectual català: Antoni Rovira i Virgili, Pompeu Fabra, Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès i Jaume Serra i Hünter⁶⁰⁴. Però abans que els consellers poguessin prendre possessió dels seus càrrecs, el 14 de juny de 1940 París queia en mans de les tropes nazis. L'ocupació de França impedí que aquell organisme pogués esdevenir una eina de consens i entesa entre els diferents partits polítics catalans i paralizà qualsevol tipus d'iniciativa política de la presidència de la Generalitat de Catalunya a l'exili. A partir d'aquell moment, el centre de gravetat política catalana a l'exili es traslladà a Londres i a les repúbliques americanes que havien acollit refugiats, principalment Mèxic.

1.3 El Consell de Londres i les Comunitats Catalanes d'Amèrica

L'abril de 1939 Carles Pi i Sunyer fou enviat a Londres per Lluís Companys, amb l'autorització per representar-lo de forma àmplia i incondicional i desenvolupar a Anglaterra la política catalana. Començà a treballar defensant la causa de Catalunya a prop del *Foreign Office* i d'importantes personalitats britàniques, amb l'ajuda de Josep Maria Batista i Roca (delegat de la Generalitat a Londres durant el darrer any de la Guerra Civil) i Pere Bosch i Gimpera (Ex-Conseller de Justícia) i en col·laboració amb la delegació basca, formada per Manuel de Irujo i Ignacio M. Lizaso. Pi i Sunyer estava convençut que les doctrines federalistes, que estaven tant en voga als estats democràtics d'un món en guerra contra l'imperialisme alemany, podien ésser decisives per Catalunya en el moment que es produís el reordenament d'Europa amb el triomf de les potències aliades. La lluita dels catalans havia de partir de l'afirmació intransigent de la personalitat nacional de Catalunya, però les solucions (la forma de govern que prenguéss

⁶⁰³ *Ibidem*, pàg. 48.

⁶⁰⁴ VILLARROYA i FONT, Joan: *op. cit.*, pàg. 110.

definitivament) podien ser múltiples, en funció de l'estructura adoptada per la nova Europa⁶⁰⁵.

Pi i Sunyer considerava essencial per fer una tasca efectiva de cara a l'alliberament de Catalunya la reconciliació i la unitat dels catalans de l'exili. Per això suggerí la formació d'un organisme català a l'Estat Francès que simbolitzés la continuïtat de la Catalunya liberal i democràtica, allunyat de qualsevol partidisme i dirigit per persones que mereixessin la confiança i el respecte de tothom. Les tasques d'aquest organisme serien fonamentalment dues: mantenir una relació estreta amb tots els nuclis de catalans i promoure les seves actuacions, a l'interior i a l'exterior; i mantenir una relació estreta prop dels representants i l'opinió pública d'altres nacionalitats: en primer lloc, els bascos i aquells grups espanyols que acceptessin el principi del dret d'autodeterminació de les nacionalitats, en segon lloc, a prop dels països que serien decisius en les converses de pau després de la II Guerra Mundial: Anglaterra, EUA i el Vaticà, per convèncer-los de la naturalesa democràtica de Catalunya i de la justesa de la seva causa; en tercer lloc, amb els representants de les nacionalitats oprimides i amb voluntat de renéixer després de la conflagració⁶⁰⁶.

L'ocupació nazi de França impossibilità l'actuació política dels òrgans institucionals catalans a l'exili, en un moment en el qual es temia que Espanya entrés a la II Guerra Mundial al costat de les potències de l'Eix. Catalunya no tenia cap organisme que la representés en aquells moments tant crítics. Davant d'aquesta situació, Pi i Sunyer impulsà la creació d'un nou comitè que assumís provisionalment les funcions del Consell Nacional de Catalunya designat per Companys a França, i que estava disposat a representar als catalans mentre les institucions nacionals no poguessin actuar. D'aquesta manera, el 29 de juliol de 1940 va néixer a Londres el Consell Nacional de Catalunya (CNC), del qual en formaven part Josep Maria Batista i Roca, Ramon Perera, Fermí Vergés, Josep Trueta, Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer, que el presidia. En el moment que els òrgans legítims catalans poguessin reprendre la seva activitat, el Consell cessaria les seves activitats⁶⁰⁷.

⁶⁰⁵ PI SUNYER, Carles: *Reports (1939-1942)*. Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d'estudis autonòmics i locals, Barcelona, 1993, pàg. 23-37.

⁶⁰⁶ Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme...op. cit.*, pàg. 54-55.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, pàg. 56.

Aquest organisme tenia el suport dels catalans residents a Londres i el de diferents països americans, organitzats en les anomenades Comunitats Catalanes, que aplegaven als representants de tots els nuclis de catalans organitzats d'un país o conjunt de països. Aquestes eren un moviment de defensa i manteniment de la cultura catalana i de recuperació política. La primera en constituir-se fou la de l'Argentina, a finals de 1940 o principis de 1941, i seguint el seu exemple es constituïren després les Mèxic, Xile, Colòmbia, Uruguai o Veneçuela, entre d'altres, i s'adheriren a la tasca del CNC. Pi i Sunyer considerava el moviment de Comunitats una peça bàsica en l'assoliment de la unitat catalana, una de les premisses fonamentals del programa del CNC⁶⁰⁸.

El CNC ben aviat arribà a una entesa amb Manuel de Irujo i Ignacio M. Lizaso, membres del Consell Nacional d'Euskadi, i el 18 de gener de 1941 presentaren al *Foreign Office* britànic una declaració conjunta fixant la seva posició política. En la declaració Catalunya i Euskadi manifestaven el seu suport a Gran Bretanya i als seus aliats en la II Guerra Mundial, reafirmaven el dret de les dues nacions a la seva autodeterminació i donaven suport a una possible solució de tipus federal pels territoris de l'Estat Espanyol. Malgrat els intents d'atreure als catalans i als bascos a la seva causa, no es produí una entesa amb els republicans espanyols antinegrinistes, agrupats en la plataforma *Acción Republicana Española*, encapçalada per Diego Martínez Barrio i defensora del retorn estricte a la legalitat vigent durant la II República. Pi i Sunyer, emparant-se en la declaració de 14 d'abril de 1941 de Churchill i Roosevelt, reclinà l'apropament als espanyols⁶⁰⁹. Ben aviat també es reafirmà el que seria el principi rector del CNC fins a la seva dissolució el 1945: la ruptura amb els principis constitucionals i estatutaris i la defensa del dret d'autodeterminació de Catalunya, premissa bàsica per a la construcció de la pau a Espanya. Tot i això, el CNC acceptava la persistència de les institucions catalanes i, d'una forma més ambigua, de la figura del President Interí de la Generalitat de Catalunya, Josep Irla⁶¹⁰.

⁶⁰⁸ Carta de Carles Pi i Sunyer a Eduard Barba: 15 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z.AHCB. "Continuo creient que les Comunitats, que han sorgit espontàniament com a òrgans naturals de la unitat catalana, han de constituir els carreus fonamentals de l'organització. El recobriment català ha de tenir – i pobres de nosaltres que no el tingués – un caràcter nacional, en el qual hi ha la condició inexcusable d'un efectiu redreç; i per tant el moviment té de fonamentar-se en les Comunitats que poden guiar-lo i endegar-lo en aquest sentit. Però al mateix temps tampoc es pot prescindir dels matissos ideològics; i més encara tenint en compte que el camí de les possibles solucions estarà empedrat de problemes polítics."

⁶⁰⁹ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *El catalanisme... op. cit.*, pàg. 57-60.

⁶¹⁰ Carta de Carles Pi i Sunyer a Eduard Barba: 15 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.: "El dir que no considerem vigent l'Estatut, i combatre les solucions constitucionals, no vol dir que

No tots els catalans acceptaren els plantejaments de Pi i Sunyer. Els comunistes del PSUC estaven en contra de la postura del Consell ja que consideraven que posava en perill l'únic assoliment que Catalunya havia aconseguit en tres-cents anys de lluita, l'Estatut. Per això, crearen a França l'Aliança Catalana – que després s'anomenaria Aliança Nacional de Catalunya - i que imità l'entitat espanyola de tendència comunista Unió Nacional Espanyola (UNE). La seva influència cauria després de les fracassades incursions a Catalunya de 1944⁶¹¹.

La primera crisi del CNC es produí l'estiu de 1942, en un moment en el qual el Consell s'havia convertit en el veritable interlocutor dels catalans i fins i tot estava estudiant la manera d'arribar a una estructuració catalana completa que relligués orgànicament el Consell amb les Comunitats i els sectors ideològics que s'hi adherissin, el que Pi anomenava “*l'organització definitiva dels catalans*”⁶¹². La crisi esclatà quan es feu pública una carta de Josep Irla, President de la Generalitat en funcions, en la qual desautoritzava l'actuació del Consell. Díaz Esculies i Pla Brugat atribueixen la decisió d'Irla a les pressions que rebé per part de tres personalitats d'ERC: Josep Tarradellas, el Secretari General del partit, Miquel Santaló i Joan Sauret, contraris a l'activitat del CNC⁶¹³. En el fons d'aquesta crisi hi havia la lluita entre els aparells dels partits polítics i la tasca del CNC i de les Comunitats Catalanes, en la mesura que aquests organismes representaven una alternativa real a la política oficial catalana controlada pels partits i defensaven obertament una superació del règim creat a partir de la Constitució de 1931 i l'Estatut d'Autonomia.

Amb el desig de buscar el màxim consens possible i evitar crear encara més divisions entre els catalans, des del Consell es prengué la decisió de posar els càrrecs dels seus

siguem iconoclastes per temperament. Sempre hem manifestat públicament que mort el President Companys reconeixem la personalitat representativa de l'Irla.” Pi i Sunyer creia que els polítics més representatius haurien de sortir de França i marxar cap a Amèrica: “Perquè si l'Irla sortís, aleshores, tal com abans sempre hem dit, posariem la representació catalana en les seves mans; mantenint, això si la nostra posició política concretada en dos punts fonamentals: un de principi, el dret d'autodeterminació de Catalunya; i un de procediment o actitud, la necessitat de mantenir la unitat dels catalans. Però si no sortia l'Irla o un grup prou nombrós i representatiu de catalans per a desplaçar el centre de gravetat política, aleshores crec que ja no es podria esperar més, ni deixar que continués jugant-se amb la figura dels que s'hauria demostrat no podien sortir de França, i resoldre d'una vegada els problemes de l'organització catalana en una forma eficaç i definitiva.”

⁶¹¹ COLOMER, Leandre: “Joan Comorera, el P.S.U.C., i el moviment comunista (1939-1943)” a *Butlletí d'Información. Fondation Internationale d'Etudes Historiques et Sociales sur la Guerre Civile d'Espagne de 1936-1939*, n°3, Abril de 1980, pàg. 122-124.

⁶¹² Carta de Carles Pi i Sunyer a Eduard Barba: 20 d'octubre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁶¹³ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *El catalanisme...op. cit.*, pàg. 65. Díaz Esculies afirma que a Irla “*el càrrec de president [li] anava força gran*”. Pla Brugat, Dolores: *Els exiliats... op. cit.*, pàg. 295.

membres a disposició d'Irla⁶¹⁴. També li plantejaren una sèrie de demandes a complir com a cap dels catalans: mantenir el principi d'autodeterminació de Catalunya, no interrompre ni malmetre l'obra realitzada pel Consell de donar a conèixer internacionalment el plet català, i mantenir la unitat catalana, especialment a través de les Comunitats.

Irla demanà al Consell que ajornés la seva dimissió definitiva fins que ell no prenguéss una decisió al respecte⁶¹⁵. La situació creada commocionà els nuclis catalans d'Amèrica, que enviaren cables i comunicacions ratificant la seva confiança en el Consell i encoratjant-lo a continuar amb la seva tasca i la línia política defensada fins al moment. Moltes revistes catalanes d'Amèrica també li donaren suport.

La resposta d'Irla arribà a Mèxic en mans de Miquel Santaló, membre del Consell Executiu d'Esquerra Republicana. Aquest portava una carta d'Irla en la qual era acreditat pel President com el seu representant en tots els països, llevat de França i Catalunya. El CNC de Londres, davant aquesta nova conjuntura i malgrat totes les adhesions rebudes dels nuclis catalans d'Amèrica, decidí entrar en un període d'hibernació i inactivitat⁶¹⁶. Santaló el novembre de 1942 presentà el seu projecte de formació d'un nou Consell Nacional, presidit per ell mateix i continuador del creat a França per Lluís Companys, que havia de seguir les directrius de les institucions catalanes. Proposà com a membres a Bosch i Gimpera, Serra i Hünter, Joan Ventosa, Andreu i Abelló, Antoni Xirau i el mateix Carles Pi i Sunyer, al qual li pregava també d'acceptar la delegació d'Anglaterra de l'organisme. El dimitit Consell de Londres es reuní i Pi i Sunyer desestimà l'oferta⁶¹⁷.

La proposta de Santaló encara dividí més a l'emigració catalana. D'una banda, hi havia els partidaris del manteniment de la legalitat republicana, la Constitució de 1931 i l'Estatut d'Autonomia de 1932. Aquests eren fonamentalment els quadres polítics d'ERC, minoritaris a l'emigració però amb una important representació en el darrer Govern de la Generalitat de Catalunya, del qual consideraven exclosos els comunistes des d'agost de 1938. D'altra banda, hi havia els partidaris del dret de Catalunya nació a

⁶¹⁴ Carta de Carles Pi i Sunyer a Eduard Barba: 20 d'octubre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.; Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme... op. cit.*, pàg. 64-65.

⁶¹⁵ Carta de Carles Pi i Sunyer a Eduard Barba: 20 d'octubre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁶¹⁶ Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme... op. cit.*, pàg. 66.

⁶¹⁷ *Ibidem*, pàg. 65-67.

constituir-se en estat independent en el moment de la pau, pactant d'igual a igual amb la resta de pobles hispànics i nacions del món, i de la superació de la legalitat republicana. Aquests eren els partidaris del Consell de Londres i les Comunitats Catalanes d'Amèrica. Entre els col·laboradors d'aquest moviment s'hi comptaven la majoria dels militants d'ERC, agrupats sota l'anomenat Secretariat de Relacions de Militants d'ERC, que trencà oficialment amb els quadres del partit a principis de 1943⁶¹⁸. També s'hi comptaven els militants del Moviment Social d'Emancipació Catalana, creat a Mèxic per Miquel Ferrer, i que posteriorment s'anomenaria Partit Socialista de Catalunya. Nasqué d'una escissió del PSUC en produir-se el Pacte Germano Soviètic en la II Guerra Mundial. El MSEC era socialista, nacionalista i fortament anticomunista⁶¹⁹.

Al marge de tots ells hi havia el PSUC, partit que condicionava la seva actuació a la política exterior soviètica des de la seva entrada en tant que Secció Catalana a la Internacional Comunista el juny de 1939. Els comunistes s'agrupaven al voltant de l'Aliança Catalana, més endavant, Aliança Nacional de Catalunya, que estava al costat de la Unión Nacional Española. Aquesta plataforma inicialment acceptava la Constitució republicana i l'Estatut, i donava suport al Govern Negrín, però a partir de 1942 ja no proposava restaurar la II República, sinó que plantejava com a alternativa al franquisme un règim de llibertats democràtiques que convoqués unes eleccions constituents que determinessin el futur d'Espanya. El PSUC tenia relacions estretes tant amb el Partit Comunista d'Espanya com amb els partits comunistes dels diferents països de la diàspora⁶²⁰. El PSUC aprofità els moments de paràlisi del Consell per a atacar les Comunitats Catalanes, a les quals acusaven de fer la pitjor política possible contra Catalunya⁶²¹.

La interinitat del CNC de Londres es superà gràcies a l'adhesió que aquest rebé de l'interior tant del Front Nacional de Catalunya com del comitè executiu de Barcelona-ciutat d'Esquerra Republicana, que demanaren a Pi i Sunyer a mitjans de 1943 que reprengués les seves activitats. Un altre factor decisiu per a la seva represa fou la creació de la *Junta Española de Liberación* el 20 de novembre de 1943 a Mèxic. Aquest pacte d'unitat aglutinava als socialistes i republicans espanyols, i també el firmaren

⁶¹⁸ *Ibidem*, pàg. 88-91.

⁶¹⁹ Per a més informació sobre aquest tema veure BALLESTER, David: *Els homes sense nom: l'exili i la clandestinitat de la UGT a Catalunya (1939-1976)*. Barcelona: Viena Edicions, 2003; FERRER, Miquel: *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Barcelona: AYMÀ, 1977.

⁶²⁰ COLOMER, Leandre: *op. cit.*, pàg. 122-124.

⁶²¹ Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme...op. cit.*, pàg. 72.

Miquel Santaló, Antoni Maria Sbert (en nom d'ERC) i Bosch i Gimpera. La JEL inicialment, en una declaració molt ambigua, deia ser fidel als principis de la Constitució de 1931 i als Estatuts d'Autonomia, plantejament inacceptable pel CNC de Londres. D'aquesta manera, el restabliment de les seves activitats fou anunciat a la Comunitat Catalana de Mèxic el 20 de desembre de 1943, per tal que difongués la notícia per tot el continent americà⁶²².

El 24 d'agost de 1944 el CNC emeté una declaració posicional en la qual afirmava que tenia el suport de l'interior (el Front i la secció d'ERC de Barcelona), de les Comunitats Catalanes d'Amèrica, de representacions de diversos partits polítics, de personalitats individuals i de nuclis catalans isolats, és a dir, de la majoria dels catalans, fet pel qual esperava que ben aviat el President de la Generalitat de Catalunya i el del Parlament patrocinarien també les seves activitats. Tornaven a proclamar la superació de la legalitat republicana, el dret d'autodeterminació dels Països Catalans (ometent-ne voluntàriament la Catalunya Nord), apostaven per una reconstrucció d'Espanya basada en la confederació d'Estatos lliures i es manifestaven en contra del pacte que havien signat els catalans amb la JEL, que hipotecava el futur de Catalunya⁶²³.

El següent pas fou l'ampliació del CNC, en el qual també s'inclogueren els membres que foren nomenats per Companys en el primer Consell Nacional que creà a França. Abans de la fi de 1944 quedà format per les següents personalitats, a títol individual o en representació d'una Comunitat Catalana o grup polític:

- *Anglaterra*: Carles Pi i Sunyer, Josep Maria Batista i Roca, Ramon Perera, Josep Trueta i Fermí Vergés
- *França*: Antoni Rovira i Virgili
- *Bolívia*: Jaume Pi i Sunyer
- *Mèxic*: Baltasar Samper (President de la Comunitat Catalana de Mèxic), Josep Carner, Josep Tomàs i Piera, Ferran Zulueta (ERC-Secretariat de Militants), Josep Paniello (Estat Català)
- *Colòmbia*: Antoni Tries i Pujol (President de la Comunitat Catalana de Colòmbia), Joan de Garganta (Acció Catalana)

⁶²² *Ibidem*, pàg. 73-76.

⁶²³ *Ibidem*.

- *Argentina*: Hipòlit Nadal i Mallol (President de la Comunitat Catalana d'Argentina), Manuel Serra i Moret (Partit Socialista Català)
- *Cuba*: Josep Conangla i Fontanilles (President del Centre Català de l'Havana)
- *Estats Units*: Josep Carner-Ribalta
- *Catalunya*: Joan Cornudella i Barberà (Front Nacional de Catalunya)

Quedaven al marge del CNC el PSUC, que també clamava per la unitat catalana però a partir de l'Aliança Nacional de Catalunya, impulsada per ells en solitari, la CNT, el POUM i el sector legalista d'ERC⁶²⁴.

El CNC també buscà treballar al costat de bascos i gallecs, a través del pacte signat a Mèxic el desembre de 1944 anomenat *Galeuzka*. Li donaven suport les següents formacions polítiques: Partit Galleguista, Partit Nacionalista Basc, Solidaritat de Treballadors Bascos, Comunitat Catalana de Mèxic, Esquerra Republicana de Catalunya (Secretariat de Militants), Acció Catalana Republicana, Partit Socialista Català, Estat Català i Unió de Catalans Independentistes. El text del pacte declarava que aquest tenia sis objectius principals:

1. Enderrocament total de la dictadura franquista.
2. Oposició a qualsevol maniobra de restauració monàrquica o qualsevol règim que no fos acceptat per llurs pobles respectius.
3. Dret de les tres nacions a la seva llibertat, la seva sobirania i el dret a l'autodeterminació.
4. Defensar per a cada un dels respectius pobles un règim democràtic i republicà, basat en el respecte a la llibertat i a la dignitat de la persona humana i inspirat en els principis de justícia social.
5. Defensa de la unió entre els pobles només si aquesta està fonamentada en el respecte mutu i en el pacte lliure i voluntari.
6. *Galeuzka* és l'organisme encarregat de coordinar el compliment del pacte i dirigir conjuntament l'acció que les circumstàncies de cada moment exigeixin.

Galeuzka no va comptar amb el suport del Lehendakari basc José Antonio de Aguirre, que el desautoritzà als pocs dies de la seva signatura ja que el govern basc no hi havia participat com a tal.

⁶²⁴ *Ibidem*, pàg. 78-79.

El 10 de gener de 1945 s'havia convocat una sessió de les Corts republicanes, a la qual els membres del CNC no podien assistir-hi per coherència amb els seus plantejaments polítics. Pi i Sunyer intentà, primer de tot, reconciliar els dos sectors enfrontats, estatutistes (Santaló) i antiestatutistes (Tomàs i Piera) per tal que arribessin a un postulat comú a defensar a la sessió de Corts en favor de Catalunya, però la seva iniciativa no tingué cap mena d'èxit. Després intentà convèncer al Lehendakari basc (José Antonio de Aguirre) i al President del Consell Nacional Gallec (Alfonso R. Castelao) per tal que les tres nacionalitats mantinguessin una postura unida davant les Corts. Tots tres, així com els signants del Pacte Galeuzka arribaren a un acord i un total de 17 diputats (catalans, bascos i gallecs) no assistiren a la sessió, que d'altra banda fou un niu de desavinences entre republicans i socialistes prietistes, donant lloc a una situació de paràlisi de les institucions republicanes espanyoles⁶²⁵.

Aquesta paràlisi fou aprofitada pel CNC per tal de dirigir-se directament als països organitzadors de la Conferència de les Nacions Unides que s'havia de celebrar a San Francisco el 25 d'abril. Josep Carner-Ribalta, en nom del CNC i dient parlar per 75.000 catalans organitzats al continent americà i els catalans de l'interior oprimits pel franquisme, redactà un memoràndum titulat *The Case of Catalonia*. En aquest document es demanava que fossin reconeguts en aquella Conferència els drets nacionals de sobirania i autodeterminació del poble català, per tal que Catalunya es pogués regir en les seves relacions amb la resta de pobles d'Espanya i del món pels principis establerts en la Carta de l'Atlàntic. La resposta de la Conferència fou negativa, no es tindria en consideració el cas de Catalunya en la Conferència. Díaz Esculies, molt encertadament diu que aquesta resposta “*indicava de forma inequívoca, per si algú s'havia fet il·lusions, que la via internacional per cercar una possible solució individualitzada al problema català estava, almenys momentàniament, barrada.*”⁶²⁶

Els representants de la JEL també assistiren a la Conferència de San Francisco. Entre ells hi havia el català Antoni Maria Sbert, que atacà durament el CNC per haver-hi presentat també un memoràndum. Afirmà que la llibertat de Catalunya s'havia de negociar estretament units amb els espanyols i que la resta era una pèrdua de temps i un reforçament del feixisme⁶²⁷.

⁶²⁵ *Ibidem*, pàg. 81-83.

⁶²⁶ *Ibidem*, pàg. 86.

⁶²⁷ *Ibidem*.

1.4. França, centre de gravetat de la política catalana a l'exili

L'alliberament de França impulsà al CNC a fer les gestions oportunes per a poder-hi actuar, ja que era allí on es lliuraria la veritable batalla contra el franquisme. Començà una tasca important de propaganda del seu organisme entre els catalans a França, que pràcticament el desconeixien (o s'havien apropiat a l'Aliança Nacional Catalana o pertanyien al sector legalista d'ERC). Enfront seu toparen amb Tarradellas, ferm opositor del CNC, que no estava disposat a que l'organisme arrelés a França. Tarradellas, el gener de 1945, impulsà la creació del bloc d'unitat Solidaritat Catalana (SC), el qual defensava els següents punts:

1. Lluita per l'enderrocament de la dictadura franquista i el restabliment de la legalitat republicana.
2. Cercar, un cop restablerta la II República, una fórmula que permetés reformar la Constitució de 1931 i els estatuts emanats d'ella per satisfer les aspiracions nacionals de Catalunya⁶²⁸.
3. Acatar l'autoritat del President de la Generalitat de Catalunya, Josep Irla.
4. Mantenir una acció conjunta amb el poble d'Euskadi.

El pacte fou signat i recolzat per representants d'Esquerra Republicana de Catalunya, Acció Catalana Republicana, Lliga Catalana, Acció Catalana, Unió Democràtica de Catalunya, el Front de la Llibertat, Estat Català i el Front Nacional de Catalunya. Tarradellas, un cop creada SC, envià un telegrama a Pi i Sunyer en el qual li comunicava la creació de la plataforma, el suport que aquesta tenia del FNC (que deixava, doncs, de donar suport al CNC) i l'obligatorietat del Consell de Londres de dissoldre's per manca de suport. Pi i Sunyer oferí el seu silenci a Tarradellas com a tota resposta⁶²⁹.

SC es veié beneficiada de la pèrdua de pes de l'ANC comunista, que després del fracàs de les invasions guerrilleres a Catalunya de l'octubre de 1944 veié desacreditades totes les tesis que havia sostingut fins al moment. El gener de 1945 els comunistes catalans feren un altre viratge espectacular en els seus plantejaments polítics, declarant que

⁶²⁸ Díaz Esculies qualifica “aquesta clàusula de caràcter superatista, totalment ambigua”. *Ibidem*, pàg. 114.

⁶²⁹ SAURET, Joan: *op. cit.*, pàg. 91-94.

lluïtaven per al restabliment de la República de 1931 i l'Estatut com a base mínima i immediata dels drets nacionals de Catalunya⁶³⁰.

Enmig de tanta confusió, el 22 de maig de 1945, Carles Pi i Sunyer arribà a París, després d'obtenir la documentació necessària per abandonar Anglaterra i entrar a França, i mantingué una ronda de converses amb diferents personalitats per saber a quin organisme recolzaven. El gran debat entre estatutistes, encapçalats per Tarradellas, i antiestatutistes, liderats per Pi i Sunyer, tingué lloc en el Congrés d'ERC celebrat els dies 3 i 4 de juny a Tolosa de Llenguadoc. La pressió de Tarradellas i la majoria de militants partidaris del legalisme feren claudicar a Pi i Sunyer de les seves tesis autodeterministes i confederals. Per tal de tancar definitivament la crisi política catalana Josep Irla encarregà a Pi i Sunyer la formació d'un gabinet que representés autènticament Catalunya davant el món. Aquest acceptà l'encàrrec i en retornar a Anglaterra dissolgué el CNC, deixant a SC com la única plataforma més o menys unitària de l'exili català, a la qual fins i tot hi feren temptatives d'entrada els comunistes catalans.

Pi i Sunyer projectà un govern de concentració amb la participació de representants de partits polítics, moviments de resistència de l'interior, del dissolt Consell de Londres, de les Comunitats Catalanes i personalitats rellevants del món polític i cultural. Malgrat les seves bones intencions i trucar a totes les portes, la negativa a col·laborar-hi fou molt àmplia i el setembre dimití de l'encàrrec rebut davant d'Irla, proposant-li que fos ell mateix qui formés govern sota la seva presidència. Aquest quedà constituït el 14 de setembre de 1945 i estava format pels següents consellers: Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Carles Pi i Sunyer, Joan Comorera i Josep Xirau (declinà el càrrec).

L'any següent, aquest govern s'amplià amb l'entrada de Manuel Serra i Moret pel Moviment Socialista de Catalunya i Pau Padró per Unió de Rabassaires. També fou proposat Francesc Paniello d'Estat Català, però el partit a França li demanà que declinés participar-hi. Restaren fora del Govern el Front Nacional de Catalunya, el POUM, la CNT, Estat Català i els partits de dretes Unió Democràtica de Catalunya i la Lliga Regionalista⁶³¹.

⁶³⁰ COLOMER, Leandre: *op. cit.*, pàg. 122-124.

⁶³¹ SAURET, Joan: *op. cit.*, pàg. 100-105.

El primer Govern català a l'exili, que seria l'únic, va durar només dos anys. La seva curta vida es degué a les discrepàncies constants entre els membres del govern, sobretot entre la presidència i els comunistes, així com amb les forces polítiques de l'interior – especialment amb el Consell Nacional de la Democràcia Catalana o Comitè Pous i Pagès, que no reconeixia el Govern de l'exili. Tampoc no hi ajudava la situació internacional: el desembre de 1946 l'únic que l'Assemblea General de les Nacions Unides va fer en favor de la democràcia espanyola fou declarar Espanya com un possible perill davant el Consell de Seguretat mentre no hi hagués democràcia i recomanar la retirada dels ambaixadors i ministres plenipotenciaris de Madrid. Alguns van veure amb esperança aquesta condemna del règim franquista, però els més realistes s'adonaren, en paraules de Díaz Esculies, que “*els seus esforços havien tocat sostre en el que es referia a l'obtenció d'ajuts efectius de les potències democràtiques*”⁶³². Les successives renúncies entre finals de 1947 i principis de 1948 de part dels seus membres l'abocaren a la dissolució. Entre l'exili català, aquesta nova conjuntura havia accentuat la rivalitat entre el Govern d'Irla, que només acceptava com a alternativa al franquisme la restauració de la II República, i el Comitè Pous i Pagès – a l'interior – que es decantava per un pacte d'àmbit estatal entre monàrquics i socialistes encapçalat per Gil Robles i Indalencio Prieto.

La dimissió dels consellers Pi i Sunyer, Josep Carner, Pompeu Fabra, Pau Padró i Rovira i Virgili entre finals de 1947 i inicis de 1948, obligaren a Irla a dissoldre el govern i a constituir un de nou tan aviat com s'establís un clima d'entesa entre les forces polítiques catalanes. Aquesta entesa mai s'arribaria a produir. El 24 de gener del 1948 el president Irla anuncià que, davant la situació de desunió i la manca de recursos decidia donar per acabat el mandat del Govern alhora que renunciava a crear-ne un de nou⁶³³. Ell continuà mantenint-se a la presidència, expressant la seva lleialtat a les institucions republicanes.

⁶³² Díaz Esculies, Daniel: *El catalanisme... op. cit.*, pàg. 130.

⁶³³ A més a més de les disputes polítiques, Díaz Esculies, basant-se en els testimonis de Joan Sauret i Carles Pi i Sunyer, atribueix aquesta renúncia d'Irla a les pressions de Tarradellas, Secretari General d'ERC, que era totalment contrari al manteniment d'un govern. Segons Díaz, el veritable objectiu de Tarradellas era “*conduir unipersonalment des de l'ombra tota la política catalana*”. No oblidem que fou ell mateix el qui substituï a Irla en el càrrec de President de la Generalitat després d'una dura pugna amb Manuel Serra i Moret, el qual legalment hauria hagut d'ocupar el càrrec si dies abans de renunciar a la Presidència Irla no hagués promulgat dos polèmics decrets que afavoriren a Tarradellas. *Ibidem*, pàg. 134-135.

Tota la representació institucional havia quedat, doncs, en mans del president Irla, el qual no desplegarà pràcticament cap activitat política, sinó que adoptà un paper representatiu, més aviat simbòlic, de la legalitat republicana però amb la voluntat de persistir. Mentre que per als exiliats de França aquest fet no va causar cap reacció especial, per als d'Amèrica fou vist com un gran pas enrere, i diverses Comunitats Catalanes s'adreçaren a Irla perquè formés un Consell Executiu de la Generalitat. El president Irla va accedir a crear llavors, l'any 1950, unes delegacions catalanes a Amèrica que representessin Catalunya amb caràcter oficial. Aquestes delegacions tenien per missió el manteniment i difusió de l'esperit de Catalunya i la coordinació en cada lloc de les accions antifranquistes que es poguessin organitzar, alhora que servien d'enllaç amb la presidència de la Generalitat.

A finals dels anys quaranta, el desencís de veure lluny qualsevol retorn a una Catalunya democràtica va quallar també entre els dirigents polítics i culturals catalans. Alguns d'ells moriren, com Rovira i Virgili – que era el president del Parlament de Catalunya – i Pompeu Fabra, mentre que d'altres decidiren tornar a Catalunya, com Carles Riba o Ferran Soldevila. L'exili havia cregut fermament en la caiguda del règim després de la victòria aliada de la Segona Guerra Mundial, però l'inici de la Guerra Freda entre el bloc capitalista i el comunista capgirà totes les previsions i implicà un progressiu reconeixement dels països occidentals, començant pels Estats Units, al règim de Franco. La derogació de la condemna de Nacions Unides, el novembre de 1950 i, posteriorment, el concordat amb el Vaticà l'agost de 1953, i l'acord entre els EUA i Espanya d'ajuda militar i econòmica el setembre del mateix any, no feren sinó accentuar una greu crisi ja latent en l'oposició democràtica a l'exili que, en bona part, va anar deixant les activitats polítiques. Definitivament, els països occidentals s'estimaren més l'existència d'una dictadura anticomunista que forçar una democratització que podria portar al Govern de l'Estat Espanyol a les esquerres. Aquesta reflexió s'acabà confirmant amb l'entrada d'Espanya, a finals de 1956, com a membre de ple dret a l'ONU.

2. EL PERFIL DELS EXILIATS CATALANS A LA REPÚBLICA DOMINICANA

Una de les tasques que dugué a terme el Club Català a la República Dominicana, que estudiarem a continuació, fou la de censar els catalans exiliats establerts a la República Dominicana. Aquesta labor fou especialment intensa en el cas d'aquells que vivien a les colònies agrícoles. Gràcies a aquests censos, elaborats metòdicament pel Secretari del Club Català, Eduard Barba, podem conèixer l'edat, l'estat civil, la professió i en algun cas la procedència dels exiliats catalans. Aquesta gran quantitat i qualitat d'informació, d'altra banda inèdita fins al moment, ens ha impulsat a realitzar aquest petit estudi sobre el perfil dels exiliats catalans a la República Dominicana.

El present estudi l'hem realitzat a partir del primer cens elaborat pel Club, que data d'agost-setembre de 1940⁶³⁴. És el cens més complet que es conserva en el fons personal d'Eduard Barba i, tenint en compte les característiques de l'exili a la Dominicana, el que conté un major nombre d'exiliats. Ara bé, es refereix en exclusiva als catalans que vivien en Colònies Agrícoles. D'altra banda, no existeix en l'esmentat fons un cens complet dels catalans que residien a Ciudad Trujillo per a la mateixa data o bé elaborat en una altra.

En el cens es recompten un total de 238 catalans. Si prenem per referència les dades de Javier Rubio, que estimen que a la Dominicana hi arribaren uns 850 catalans⁶³⁵, aquest perfil ens donaria informació sobre el 30% del total dels exiliats catalans que arribaren a la República Dominicana. Les dades corresponen als catalans que residien a les colònies agrícoles i grups especials de Constanza, Dajabón, La Cumbre, La Vega, Medina, Pedro Sánchez, Villa Trujillo i Hato Mayor i de les localitats d'Higüey, Monte Cristi i San Pedro de Macorís. No sabem del cert, ni de moment tenim manera de comprovar, si les llistes que es trameteren des d'aquests nuclis són completes o hi manquen catalans, ja sigui per oblit involuntari, desconeixença o bé exclusions per motius polítics. Per exemple, pel que fa a San Pedro de Macorís, el mateix corresponsal que trameté la relació de catalans que hi vivien ja advertí a Barba que li faltaven noms a la llista, ja que no va poder localitzar a tots els catalans que hi residien⁶³⁶. Hi ha nuclis amb els quals no es pogué contactar o que no respongueren a la crida del Club i que posteriorment si que

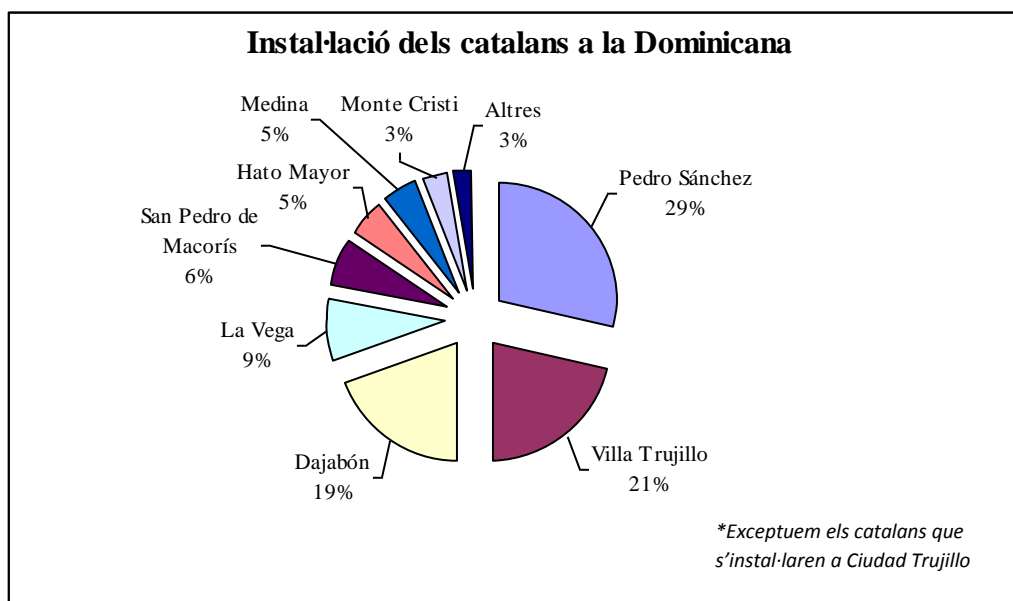
⁶³⁴ Cens catalans a les colònies agrícoles: s/d [agost-setembre 1940]. FEB. Caixa censos. AHCB.

⁶³⁵ RUBIO, Javier: *La emigración de...op. cit.*, pàg. 271

⁶³⁶ Carta d'Eusebi Rodríguez Salas a Eduard Barba: 8 de setembre de 1940. FEB. Caixa censos.

hi tingueren contacte. És el cas de San Juan de la Maguana, Santiago de los Caballeros, Sosua, El Seibo, Juan Herrera, El Llano o Puerto Plata. Tot i això, considerem que el 30% és un percentatge prou representatiu i pot donar un perfil força aproximat a la realitat de qui eren els catalans exiliats a República Dominicana.

Els catalans que no s'establiren a la capital del país, Ciudad Trujillo, ho feren principalment a les Colònies Agrícoles de Pedro Sánchez (29%), Villa Trujillo (21%) i Dajabón (19%) i al Grup Especial de La Vega (9%). Ja hem vist anteriorment que a partir de la tercera expedició col·lectiva de refugiats hi foren destinats a la força només desembarcar a República Dominicana si no complien uns determinats requisits econòmics. D'altra banda, Pedro Sánchez i Villa Trujillo foren pel global de l'exili espanyol les colònies que més exiliats acolliren i les úniques que perduraren més enllà de 1942. En total, en aquests quatre nuclis s'hi concentrà gairebé un 80% dels catalans que no residien a la capital. La resta s'instal·laren en altres punts del país, entre els quals cal destacar la ciutat de San Pedro de Macorís (6%) o el Grup Especial d'Hato Mayor (5%).

Entre els refugiats hi havia més homes que dones. El cens recompta un total de 139 homes (58,4%) i 89 dones (37,4%), a més a més de deu infants dels quals desconexem el sexe:

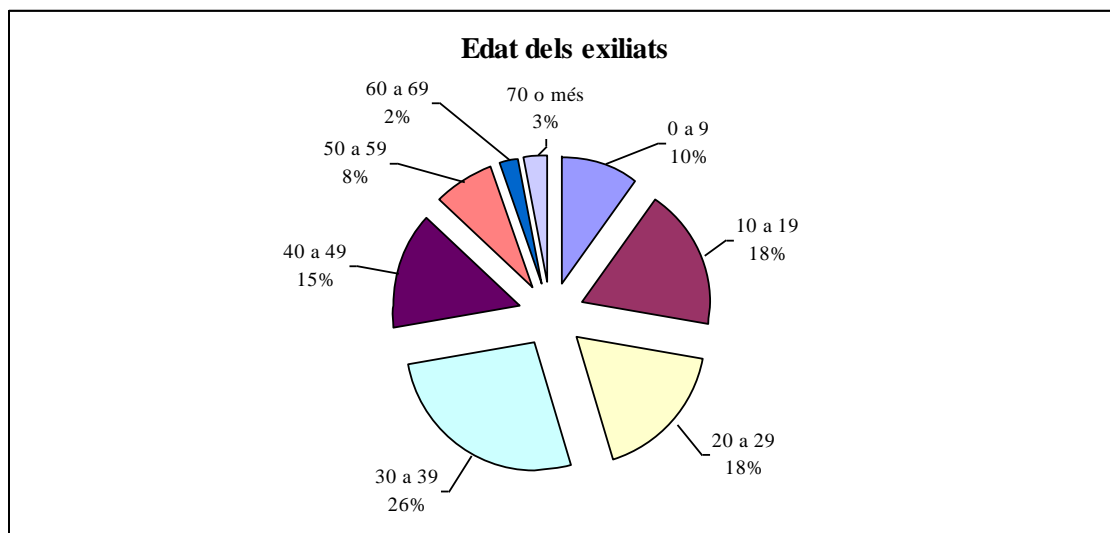
	Homes	Dones
Pedro Sánchez	40	28
Villa Trujillo	21	20
Dajabón	29	17
La Vega	15	6
San Pedro de Macorís	8	7
Hato Mayor	8	4
Medina	8	3
Monte Cristi	5	3
Altres	5	1
Total	139	89

En les Colònies de Pedro Sánchez i Dajabón, així com a La Vega hi havia una gran concentració d'homes, molt superior a la mitja dels catalans establerts en general fora de Ciudad Trujillo.

La majoria dels refugiats a la República Dominicana eren adults. Desconeixem l'edat d'un 25% d'ells, majoritàriament dones casades, ja que en el cens definitiu no es consignava aquesta dada (si que es feia en la majoria dels que enviaren els delegats de les colònies a Eduard Barba, i per això la llacuna no és tan gran). D'entre els refugiats que si que en coneixem l'edat, la majoria tenien entre 30 i 39 anys, concretament un 27,5% dels homes i un 26,2% de les dones. Si realitzem un promig d'edat, descobrim que en el cas dels homes la mitjana d'edat era de 31 anys i, entre les dones de 29. Concretament, pel que fa a l'edat dels refugiats, hem pogut obtenir les següents dades:

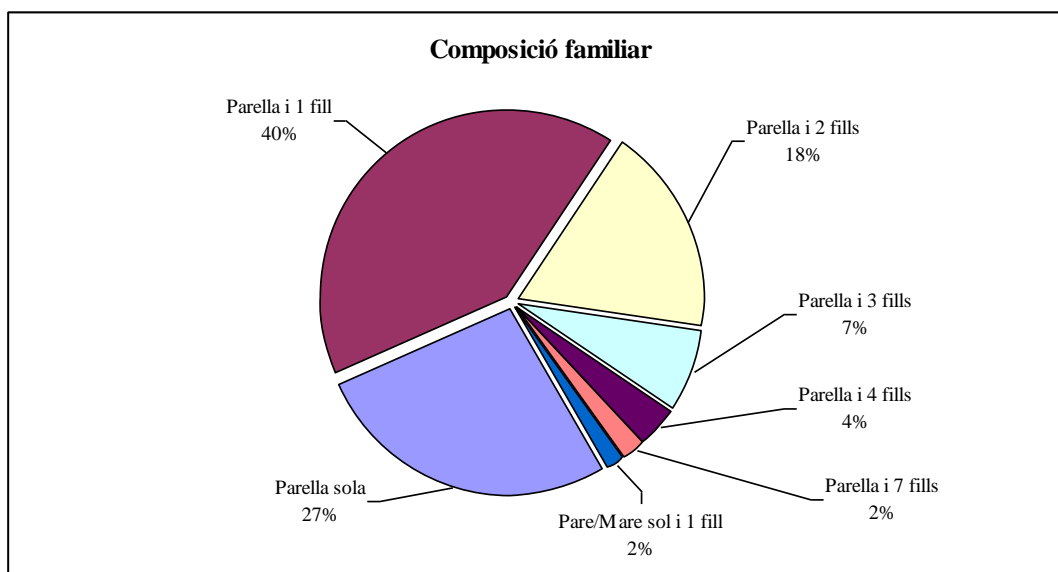
Edat	Homes	% Homes	Dones	% Dones	Total	% Total
0 a 9	11	10,09%	6	9,84%	17	10%
10 a 19	19	17,43%	11	18,03%	30	17,65%
20 a 29	20	18,35%	10	16,39%	30	17,65%
30 a 39	30	27,52%	16	26,23%	46	27,06%
40 a 49	18	16,51%	7	11,48%	25	14,71%
50 a 59	7	6,42%	6	9,84%	13	7,65%
60 a 69	3	2,75%	1	1,64%	4	2,35%
70 o més	1	0,92%	4	6,56%	5	2,94%

El grup d'infants i joves fins a 19 anys era també d'una gran importància, amb 47 individus en total. Representaven gairebé un 30% dels refugiats. Igualment eren un grup d'una gran importància els exiliats que tenien entre 20 i 29 anys, representaven gairebé un 18% del total. Si sumem els refugiats que tenien entre 20 i 39 anys obtindrem un total de 76 persones, el 45% del total dels exiliats.

Pel que fa a l'estat civil dels refugiats de més de 18 anys, mentre que un 85% de les dones estaven casades, només un 62% dels homes ho estava. Set d'aquests homes casats s'havia exiliat sense la seva parella o família i estava sol a la República Dominicana. Això no passava en cap de les dones. Si parlem de solters, un 36% dels homes ho era enfront de només un 11% de les dones. Per tant, podem dir que la majoria de dones s'exiliaren amb al seu marit i l'exili individual fou més freqüent entre els homes.

Hem pogut comptabilitzar un total de 56 unitats familiars, que agrupaven a un total de 182 refugiats (el 76,5% del total), cosa que ens permet conèixer que l'exili a la República Dominicana fou un exili familiar. La majoria d'aquestes unitats familiars estaven formades per una parella amb un sol fill (el 41%). També eren importants les formades solsament per una parella sense fills (el 27%).

Una altra de les dades que apareix en el cens sobre el que hem treballat és la professió dels exiliats, encara que no tots la declararen, cosa molt més freqüent entre les dones que els homes. En total tenim censats a 202 refugiats majors de 12 anys. D'aquests 121 són homes, dels quals el 76% declaren la seva professió. De 81 dones censades, només el 30% declaren tenir una professió. En contra dels que podríem suposar, el 71% de les dones que declaren tenir una professió estaven casades, enfront del 25% que eren solteres i el 4% vídues.

A partir dels censos podem saber la professió del 60% d'aquests 202 refugiats. Agrupats per sectors productius i sexes, els resultats que hem obtingut són els següents:

	Homes	% Homes	Dones	% Dones	Total	% Total
Sector Primari	4	4,35%	0	0	4	3,45%
Sector Secundari	37	40,22%	7	29,20%	44	37,93%
Obrers Industrials	15	40,54%	7	100%	22	50%
Oficis tradicionals	22	59,46%	0	0%	22	50%
Sector Terciari	51	55,43%	17	70,80%	68	58,62%
Funcionaris/Administració/Banca	14	27,45%	1	5,88%	15	22,06%
Sastres/Modistes	3	5,88%	6	35,29%	9	13,24%
Comerç	10	19,61%	0	0%	10	14,71%
Professions liberals	1	1,96%	2	11,76%	3	4,41%
Mestre	17	33,33%	4	23,53%	21	30,88%
Altres	6	11,76%	4	23,53%	10	14,71%

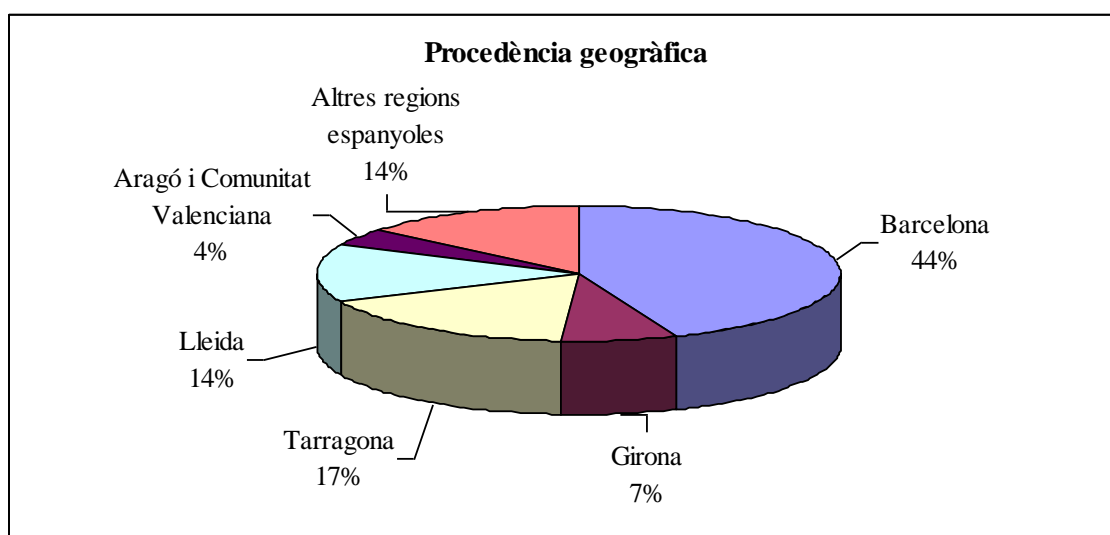
Tal i com ens esperàvem, la gran majoria d'exiliats (un 58,62%) treballaven en el sector terciari, especialment les dones que declaren tenir una professió (un 70,8%). La

professió de mestre era una de les més comunes, tant entre els homes com entre les dones, seguida d'aquells treballs relacionats amb l'administració pública i privada i la banca, sector especialment important entre els homes. També entre els homes era molt comú dedicar-se al comerç. Hem volgut destacar la modisteria i sastreria per la gran importància que tenia entre el col·lectiu femení.

El següent sector econòmic en importància era el secundari, ocupant un 37,93% dels exiliats. Totes les dones que declararen treballar en aquest sector, ho feien en concret a la indústria tèxtil. Pel que fa als homes, hi havia més varietat. D'una banda, val la pena destacar que gairebé el 60% es dedicaven al que hem anomenat oficis tradicionals: fusters, paletes, pintors, electricistes, mecànics, ... Només un 40% es podien considerar obrers industrials especialitzats. Predominaven els obrers tèxtils i els vinculats a la indústria metal·lúrgica.

El sector primari era el de menor importància entre els refugiats. Només un 3,45% dels exiliats es dedicava a l'agricultura, la ramaderia o la pesca, i tots eren homes.

Les dades referents a la procedència dels exiliats són les més pobres en del cens i per tant les més poc representatives. Tant sols coneixem la procedència d'un centenar d'exiliats, el 42% del total de catalans censats. Les dades que podem extreure'n són les següents:

La majoria dels exiliats eren nascuts a Barcelona, concretament un 44%, seguits pels naturals de la província de Tarragona (un 17%). Cal destacar la important presència de

catalans nascuts en altres províncies espanyoles (un 18%), que demanaren ser comptabilitzats com a tals pel llarg temps que feia que vivien a Catalunya.

Adjuntem als annexos finals la taula amb el cens sobre el qual hem elaborat aquest perfil dels catalans a la República Dominicana⁶³⁷.

3. LA CREACIÓ DEL CLUB CATALÀ A LA REPÚBLICA DOMINICANA I EL TREBALL DE LA COMISSIÓ PROVISIONAL (MAIG 1940 – DESEMBRE 1941)

Els casals i centres catalans estaven àmpliament estesos per la majoria de països llatinoamericans en els quals l'emigració econòmica catalana del segle XIX hi tingué un fort impacte. Tingueren un paper fonamental en la recepció dels catalans exiliats, ja que els oferiren ajudes de caire material però també escalf en un país que no era el seu, després de la desmoralització que suposà per ells perdre una guerra i haver de marxar a l'exili. Malgrat la importància que tingueren aquestes entitats, han estat molt poc estudiades fins al moment. Pel que fa als centres situats a Amèrica, tant sols els més importants, com l'Orfeo Català de Mèxic, el Casal de Catalunya de Buenos Aires o el Casal Català de Montevideo han estat objecte d'una monografia revisant la seva trajectòria al llarg dels anys, la qual sol coincidir amb l'aniversari de fundació⁶³⁸. Més recentment ha aparegut una obra de caràcter global, que estudia la presència dels catalans al món i la història dels casals que fundaren, que intenta suplir aquesta gran llacuna existent al voltant d'aquestes entitats. Es tracta de *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX*, dirigida per Antoni Segura i Josep Mª Solé i Sabaté⁶³⁹.

L'arribada dels exiliats catalans a Amèrica feu renéixer molts dels Casals i Centres Catalans, que d'un temps ençà s'havien desinflat per manca de quòrum, com ara l'Orfeo Català de Mèxic o els casals catalans de Buenos Aires, que es fusionaren en una sola entitat anomenada Casal de Catalunya. Altres, que estaven a ple funcionament, com foren el Catalunya Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba o el Centre Català de

⁶³⁷ Cens catalans a les colònies agrícoles: s/d [agost-setembre 1940]. FEB. Caixa censos. AHCB.

⁶³⁸ MARTÍ SOLER, Miquel: *L'Orfeo Català de Mèxic (1906-1986)*. Barcelona: Ed. Curial, 1989; ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya de Buenos Aires*. Barcelona: Ed. Curial, 1991; SOLÉ I CAVALLÉ, Josep M^a. *70 anys del Casal Català de Montevideo (1926-1996)*. Montevideo: Ed. Blanes, 1997.

⁶³⁹ SEGURA, Antoni i SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a (Dir.). *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, 2008.

L'Havana, es reforçaren amb la participació dels exiliats al seu interior. Però l'entrada dels exiliats i la situació política sota la qual vivia Catalunya també alteraren profundament aquests casals. Tal i com diuen Oriol Dueñas i Silvina Jensen “*Es va fer tangible entre els antics residents catalans d'Amèrica la idea que eren l'única cosa de Catalunya que quedava dempeus enmig de la derrota general. Aquesta consciència de ser el vestigi, el testimoni, l'últim baluard de Catalunya, va significar per als centres i casals un desafiament que, al mateix temps que els va estimular a elevar el llistó del compromís patriòtic – ja que en aquestes circumstàncies semblaven tenir una “responsabilitat” i una “missió història” superlatives –, els va sumir en profundes crisis que es van expressar en els diferents països de Llatinoamèrica sota la forma d'unificacions, fractures, multiplicació d'entitats, agitació, debats interns, etc.*”⁶⁴⁰

Els Casals Catalans d'Amèrica durant la dècada dels '40 batejaren al ritme de la política catalana a l'exili. La clau de volta també fou, sens dubte, la disputa entre estatutistes i antiestatutistes, que generà un clima d'inestabilitat. L'adhesió o no adhesió al Consell Nacional de Catalunya de Londres fou sempre motiu de debat. Alguns Casals rebutjaren adherir-s'hi apel·lant als seus Estatuts, que especificaven que l'entitat no podia fer política, però molts socis consideraren després que això era poc patriòtic. Altres s'hi adheriren, generant això el rebuig d'una part important dels associats. Sobretot els conflictes nasqueren entre comunistes i partidaris del CNC.

La història del Club Català a la República Dominicana s'emmarca dins aquesta gran història dels Casals Catalans al món, però se'n diferencia, especialment dels centres més importants i que han sobreviscut fins als nostres dies, pel fet que fou creat amb l'exili i per exiliats. El Club Català era un altre dels grans desconeguts entre la història dels centres catalans a l'exterior, i només en teníem unes vagues referències gràcies a l'obra de Daniel Díaz Esculies, *L'exili català a la República Dominicana*⁶⁴¹, el facsímil *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana : 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé - Manuel Serra i Moret, 1940-1959*⁶⁴² a càrrec de Miquel Àngel Velasco i l'obra dirigida per Antoni Segura i Josep M^a

⁶⁴⁰ SEGURA, Antoni i SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a (Dir.): *op. cit.*, pàg. 196.

⁶⁴¹ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939...* *op. cit.*, pàg. 94.

⁶⁴² VELASCO, Miquel Àngel (ed.): *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana : 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé - Manuel Serra i Moret, 1940-1959*. Facsímil, 2006.

Solé i Sabaté *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX*⁶⁴³ (2008).

Fins ara s'havia presentat una visió molt cànvida d'aquest Club, ja que les úniques fonts per estudiar-lo directament eren la publicació *Catalonia*⁶⁴⁴ i l'epistolari entre Manuel Serra i Moret i el Secretari de l'entitat, Eduard Barba⁶⁴⁵, amb els quals podíem conèixer només de forma general la tasca desenvolupada pel Club.

La descoberta i el treball sobre el Fons Personal d'Eduard Barba i Gosé, el qui fou el secretari del Club entre la seva creació i l'abril de 1943 i que conserva tots els documents relacionats amb la seva gestió, ens ha permès conèixer molt més acuradament la història d'aquesta entitat i de retruc la història de molts catalans que s'exiliaren a la República Dominicana, als quals els hem dedicat una bona part del capítol anterior⁶⁴⁶. La manca de bibliografia sobre el Club Català fa que aquesta tercera part del treball estigui gairebé exclusivament recolzada en documentació d'arxiu.

Malgrat tot, ens hem trobat amb un gran problema a l'hora de realitzar aquesta investigació. Bona part del fons està format per correspondència, i en un país amb una dictadura aquesta passava per la censura del règim. Moltes vegades hem trobat que les cartes deien literalment que cert assumpte no era possible explicar-lo per escrit, així que hem hagut de llegir entre línies i durant la investigació contrastar les informacions, per intentar assegurar-nos de la seva veracitat, amb les múltiples epístoles dels mateix període relacionades amb allò que ens interessava conèixer, amb les notícies aparegudes en la premsa generada pels altres nuclis catalans d'Amèrica, que en general menystingueren l'exili a la Dominicana, o amb la bibliografia existent sobre l'exili català i espanyol a la República Dominicana, tot i que pel que feia al Club poques referències n'hem obtingut.

Sempre que ens ha estat possible, hem contrastat que la informació apareguda en les epístoles d'Eduard Barba o els seus corresponents coincidís amb documents de caràcter sistemàtic generats pel Club, com podrien ser els censos, els informes, les circulars, els estats de comptes o les relacions de beneficiaris de les ajudes que l'entitat repartí, que

⁶⁴³ SEGURA, Antoni i SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a (Dir.): *op. cit.*

⁶⁴⁴ *Catalonia*, Ciudad Trujillo. Gràcies a aquesta investigació hem descobert que fins ara s'havia atribuït l'edició d'aquesta publicació erròniament al Club Català, que no tingué en ella cap tipus d'intervenció.

⁶⁴⁵ FP (Serra i Moret)1(6)bIV; FP (Serra i Moret)1(3)iI. ABPR.

⁶⁴⁶ Fons Eduard Barba. AHCB.

moltes vegades anaven destinades a organismes externs al Club. També hem intentat recórrer a altres fons documentals per tal de contrastar, en la mesura del possible, les informacions que hem obtingut dels papers personals de Barba. Per això ens han estat especialment útils els fons conservats a l'Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República, sobretot el Fons Personal de Manuel Serra i Moret i el Fons Personal d'Estanislau Ruiz Ponsetí, que conté informacions bastants importants sobre el Club i fins al moment no havia estat emprat en les investigacions sobre el tema. També hem rastrejat, entre els inventaris de l'Arxiu del Pavelló de la República l'existència de possibles epístoles de corresponsals catalans situats a la República Dominicana, a partir dels censos que disposàvem en el Fons Barba. Tot i que n'hem trobat més d'una, en nombrosos casos no ens han proporcionat informació rellevant.

Finalment, ens agradaria destacar que al Fons Eduard Barba, malgrat conservar-se tots els documents relacionats amb la gestió del Club, no es conserva cap llibre d'actes que reculli les decisions preses en les Assemblees Generals i en les reunions del Comitè Directiu de l'entitat. Barba era una persona meticulosa i aquest detall ens estranya molt. Després de pensar-hi, només podem donar-hi dues explicacions. La primera ve relacionada amb l'extraoficialitat del Club. Com veurem més endavant, des de la seva creació fins l'abril de 1943, quan Barba abandonà la Secretaria, el Club no fou dirigit per cap Junta Directiva escollida per l'Assemblea General, sinó per comissions provisionals. Potser no s'aixecaren actes de les reunions de les comissions al no tractar-se oficialment d'una Junta. La segona explicació ve relacionada amb el propi donatiu del fons a l'AHCB. Potser els hereus de Barba conservaren en el seu poder part dels documents o simplement se'n desferen al no considerar-los importants, no donant-los totalment a l'Arxiu. Entre els que foren conservats o descartats per sempre podrien trobar-s'hi els llibres d'actes.

Abans d'abordar la història del Club Català, és necessari fer una petita presentació a la figura d'Eduard Barba i Gosé. Eduard Barba va néixer a Barcelona el 18 d'octubre de 1901. Entre 1919 i 1929 estudià Enginyeria Industrial a l'Escola Industrial de Barcelona, on entrà en contacte amb el món del socialisme català. Allí conegué a Rafael Campalans, del qual es considerà un fervent admirador, i travà una amistat que perduraria durant molts anys amb Manuel Serra i Moret i Estanislau Ruiz Ponsetí. Gràcies als contactes que realitzà a l'Escola Industrial s'apropà a la Unió Socialista de Catalunya, de la qual en formà part fins el 1931. Amb l'adveniment de la II República

s'apartà del món de la política i es dedicà fonamentalment l'exercici de la seva professió.

L'esclat de la Guerra Civil Espanyola i la consciència que calia l'esforç de tots per guanyar-la el feu retornar a l'esfera política, apropant-se al PSUC. S'afilià al Sindicat de Tècnics de la UGT i ocupà diversos càrrecs oficials de la Generalitat en el terreny de les indústries de guerra, sota control de la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya.

El 9 de febrer de 1939 passà a l'exili francès, juntament amb la família de Josep Trueta, amb la qual compartiren la dolorosa retirada de Catalunya. De Perpinyà, on residia, fou cridat el maig de 1939 a traslladar-se a la ciutat de Chartres per tal de formar part de la Comissió Tècnica annexa al Comitè Executiu del PSUC. Aquesta estava dirigida per Estanislau Ruiz Ponsetí i formada per Francesc Fàbregas, arquitecte i un dels més entusiastes fundadors de la G.A.T.C.P.A.C. i Sots-secretari d'Obres Públiques; A. García Izquierdo, enginyer de mines i Director General de Mines; J. Belda, enginyer de camins, canals i ports i Director General d'Obres Públiques i el mateix Eduard Barba. El partit cregué convenient el trasllat d'Estanislau Ruiz Ponsetí a Mèxic, on havia de dirigir l'editorial Atlante. Ruiz feu mans i mànigues per tal que els membres de la Comissió també fossin traslladats amb ell, malgrat saber que aquesta havia de donar per finalitzades les seves activitats. L'única possibilitat de marxar a Mèxic que tingueren fou a través de la República Dominicana, on s'hi desplaçaren amb la primera expedició col·lectiva de refugiats. Tots els membres de la Comissió Tècnica, menys Belda, arribaren a Ciudad Trujillo a bord del *Flandre* el 7 de novembre de 1939.

Ruiz Ponsetí i la seva família es traslladaren a Mèxic però Eduard Barba es quedà a la República Dominicana. Al cap de poc temps d'haver-hi arribat entrà a treballar a la Secretaria d'Estat d'Agricultura, Indústria i Treball com a Enginyer Industrial al Servicio de Fomento e Investigación de la Producción Nacional. Tingué diversos càrrecs oficials, fins que el 1945 fou nomenat Director General d'Indústria de la Secretaria d'Estat de Treball i Economia Nacional.

El 18 de desembre de 1950 es casà per poders a L'Havana amb Dolors Martínez de la Hidalga Broto, nascuda a Barcelona el 7 d'octubre de 1912. Aquesta posteriorment es traslladà a la República Dominicana i l'any 1952 tingueren un fill, al qual anomenaren Eduard.

El 1956, després de caure en desgràcia davant el règim de Trujillo i per por de córrer la mateixa sort que Jesús de Galíndez, tota la família Barba es traslladà a Mèxic, on Eduard Barba passà a ocupar la gerència de l'empresa siderúrgica Aceros Ecatepec, propietat de Josep i Jeroni Bertran Cusiné. Un cop es jubilà, decidí posar fi a la seva etapa d'exiliat polític.

El febrer de 1969, exactament trenta anys després d'haver-ne marxat, tornava a Catalunya, acompanyat també de la seva família. S'establiren a la ciutat de Barcelona.

Eduard Barba i Gosé morí a la Ciutat Comtal el 12 de febrer de 1973, als 72 anys d'edat.

3.1. La creació del Club Català a la República Dominicana

La manca d'un casal, orfeó o centre que agrupés als exiliats catalans a la República Dominicana, va impulsar a un grup de refugiats liderats per Eduard Barba i Gosé a fer les gestions necessàries per a constituir una entitat que fos la casa de tots els catalans arribats abans o després de la Guerra Civil Espanyola a la Dominicana.

El diumenge 12 de maig de 1940 un grup de catalans, vells residents i exiliats, entre els quals hi figuraven nombrosos intel·lectuals i artistes, es reuniren als locals de l'Ateneo Dominicano de Ciudad Trujillo. En aquesta reunió acordaren crear un Centre Català, al qual anomenarien Club dels Catalans a la República Dominicana. Aquest nom, tan diferent del de la resta d'entitats catalanes a Amèrica, responia a les circumstàncies polítiques sota les quals havia de desenvolupar les seves activitats: la Dictadura del General Trujillo. Per tal de no aixecar sospites del règim i que aquest s'oposés a la seva bona marxa, s'acordà donar-li l'aspecte i el nom d'un club recreatiu⁶⁴⁷.

En aquesta reunió també es discutiren quines havien de ser les finalitats principals i les normes de funcionament del Club, que haurien de quedar plasmades en els Estatuts de l'entitat. Per a la seva redacció, en finalitzar la reunió, es nomenà a una Ponència Redactora, formada per Martí Gallart, contractista i vell resident a la República Dominicana, Marià Vives, periodista i taquígraf del Parlament de Catalunya, Eduard Barba, enginyer industrial, Enric Darnell, jutge, i Francesc Xavier Chaparro i Riera, ex-magistrat de l'Audiència, jutge de primera instància del Jutjat número 14 de Barcelona i

⁶⁴⁷ Carta de Xavier Xaparro als seus nebots (fills d'Estanislaú Ruiz Ponsetí): 15 d'octubre de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b.

membre de la comissió tècnica assessora de la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya⁶⁴⁸. La Ponència es posà ràpidament a la feina i en una setmana ja tenia els Estatuts del Club dels Catalans a la República Dominicana redactats.

Segons aquests Estatuts, el Club era una “*entitat de caràcter cultural a l’objecte de mantenir, fomentar i estendre les diverses manifestacions de la cultura catalana en el país de la seva residència i a la vegada l’adquisició de coneixements del mateix ordre propis del país. Amb aquesta finalitat el Club mantindrà relacions amb les entitats afins de la República així com amb les existents a altres països i en especial als del continent americà.*”⁶⁴⁹ Aquest era l’objectiu fonamental del Club, però a més a més l’entitat també es marcava com a pròpies les següents finalitats⁶⁵⁰:

- a) *Divulgació de Catalunya en els seus més diversos aspectes (econòmics, industrials, geogràfics, etc.)*
- b) *Creació d’una obra de mutualitat i auxili per als associats.*
- c) *Educació esportiva de la joventut amb la creació d’equips esportius.*
- d) *Fundació d’una biblioteca.”*

Podien pertànyer al Club tots els catalans i aquelles persones identificades amb el sentiment de Catalunya que volguessin col·laborar a la difusió de la seva cultura i cooperar en les tasques de l’entitat. Els associats havien de satisfer una quota mensual de 25 centaus per formar part del Club, a menys que els fos condonada per manca de recursos econòmics. Aquesta quota i els donatius que rebés el Club, serien les principals fonts d’ingressos de l’entitat. Els associats tenien el dret i el deure de participar en les activitats del Club i podien formar part dels seus òrgans directius. En cas d’actituds hostils contra les finalitats de l’entitat, podien ser-ne expulsats. Tots els associats havien de figurar en un registre que estaria en poder del Secretari del Club.

L’Assemblea General agrupava a tots els socis i tenia els màxims poders sobre l’entitat. Les seves decisions, preses democràticament pel sistema de majoria absoluta, eren d’obligat compliment per als associats i la Junta Directiva. La Junta Directiva havia d’estar formada per un President, un Vice-president, un Secretari, un Tresorer-

⁶⁴⁸ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L’exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 94.

⁶⁴⁹ *Estatuts del “Club dels Catalans a la República Dominicana”*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁵⁰ *Ibidem*.

comptable i tres Vocals. Era l'encarregada d'executar les decisions que es prenen en assemblea general i de regir l'entitat mentre aquesta no estigués en funcions.

En els Estatuts s'establia que cada any, durant la primera quinzena de maig, s'havia de reunir l'Assemblea General Ordinària de l'entitat, en la qual la Junta Directiva havia de presentar una memòria de les activitats realitzades durant el passat exercici, l'estat de comptes del Club i les propostes d'activitats a desenvolupar en el proper any, que serien aprovades o rebutjades. Els socis també podien proposar altres activitats i havien d'elegir els càrrecs de la Junta Directiva, que es renovarien parcialment cada any. En casos excepcionals, també es podia convocar una Assemblea General Extraordinària per discutir sobre un afer en concret.

Dins el Club es podien crear ponències i comissions per a realitzar tasques específiques, que serien dissoltes un cop finalitzada l'activitat concreta. També es podien crear seccions, que tindrien al seu càrrec una activitat amb caràcter permanent. En aquest àmbit es recomanava la creació de Seccions d'associats residents en altres localitats de la República Dominicana fora de la seva capital⁶⁵¹.

Malauradament, aquests estatuts no es van arribar a legalitzar mai. La Ponència inicialment hauria hagut de convocar pel diumenge 19 de maig una Assemblea General a l'Ateneu Dominicà per a l'aprovació dels Estatuts per part dels socis. Sembla que aquesta reunió no es va arribar a celebrar mai i tampoc es va arribar finalment a aprovar els Estatuts, ja que al final d'aquests es pot llegir: *“Els presents Estatuts, redactats per la ponència nomenada en la Reunió General preparatòria, celebrada a l'Ateneu Dominicà, el dia 12 de maig del 1940, foren aprovats en la Assemblea General de Constitució celebrada en el mateix lloc el dia 19 següent* [el fragment subratllat està tatxat en l'original].⁶⁵²” Potser prèviament, a la reunió del 12 de maig, sorgiren desacords per tal d'entrar a formar part de la Junta Directiva de l'entitat, degut a les divisions polítiques que existien entre els exiliats, especialment els membres del PSUC i els de l'òrbita d'Esquerra Republicana de Catalunya. El 1942 Eduard Barba li escrivia una carta a Josep Trueta on li feia un repàs de les seves activitats a la Dominicana i li deia que *“elements d'Estat Català, tipus i caradures Torres Picarts, Xammars, als qui no vaig deixar ficar el nas al Consell Directiu del Club, s'han venjat. Ajudats després*

⁶⁵¹ *Ibidem*

⁶⁵² *Ibidem.*

pel mestre Cabanes i altres, quan han sortit [de la República Dominicana] fent una campanya contra meu personal i contra el Club, per Cuba i per Mèxic, que ha estat el “desideratum”⁶⁵³”. També Xavier Chaparro, un altre membre de la Ponència Redactora, el mateix juny de 1940 escrivia a Ruiz Ponsetí en termes similars i afirmava que “hem hagut d’afluixar veles davant de cinc ofensives que hem hagut d’encaixar, la més dolorosa de totes la procedent d’un grup mateix de catalans.”⁶⁵⁴ El Club fou acusat de ser una obra comunista i els seus promotors pagats per Rússia per organitzar-lo⁶⁵⁵.

No només una part dels exiliats catalans s’oposaren a la creació del Club tal i com el plantejaren els membres de la Ponència Redactora. Les acusacions que recaigueren sobre el Club ajudaren a que la idea tampoc no quallés entre un sector dels exiliats espanyols ni entre el govern dominicà. Tots plegats van posar tants pals a les rodes com van poder per a frenar la constitució del Club⁶⁵⁶. Davant de tants impediments, la ponència redactora va decidir actuar pel seu compte i el juny de 1940 va adreçar aquesta circular als assistents de la reunió celebrada fins al moment:

“Volgut compatrici:

Les consultes realitzades, amb caràcter particular, per tal de conèixer les possibilitats existents en aquesta República de legalitzar formalment la nostra agrupació, una vegada haguéssiu aprovat en Assemblea el Estatuts pels quals havia de regir-se, ens han convençut que era un afer de llarga i laboriosa tramitació; en conseqüència i en interès de tots, hem cregut convenient que la Ponència nomenada en la reunió prèvia celebrada el dia 12 de maig passat, havia de constituir-se en Comitè Provisional per tal de procurar, entretant, portar a la pràctica, d’una manera immediata, aquella part de les tasques, compreses entre les finalitats del nostre agrupament, les quals signifiquin un remei peremptori, d’acord amb les nostres possibilitats, a les necessitats més urgents de la col·lectivitat catalana resident en aquesta República.

Amb aquest criteri, en la reunió celebrada pel susdit Comitè Provisional del dia 12 del mes en curs, prenguérem els acords que posem al vostre coneixement:

⁶⁵³ Carta E. Barba a Josep Trueta: 8 d’agost de 1942. FEB. Caixa epistolari M-Z. AHCB.

⁶⁵⁴ Carta de Xavier Xaparro a la família Ruiz Ponsetí: 17 de juny de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

⁶⁵⁵ Carta E. Barba a Estanislau Ruiz Ponsetí: 28 de maig de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

⁶⁵⁶ Carta de Xavier Xaparro a la família Ruiz Ponsetí: 15 d’octubre de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

1er. – Confecció del cens dels catalans residents actualment en el país i que vulguin formar part de la nostra agrupació. A tal finalitat, cal que tots els qui estiguin d'acord, trametin llurs adreces fins el 15 de juliol proper a la Secretaria Provisional.

2on. – Establiment d'un fons econòmic, destinat, de moment i amb exclusivitat, a atencions de Secretaria (correspondència, impresos, etc.) i auxili en els casos d'enfermetat, dintre sempre de les possibilitats que aquell permeti. Per tal de nodrir aquest fons s'estableix la quota mínima voluntària de 25 cèntims al mes per cada soci.

3er. – Amb els fons recaptats, obrir un compte d'estalvi en el Royal Bank of Canada a nom dels membres del Comitè Provisional Marian Vives i Martí Gallart posant a la disposició dels socis, setmanalment, l'estat de situació del mateix.

4rt. – Adreçar-se a totes les entitats similars del Centre i Sud Amèrica, en demanda de llur auxili, amb preferència de caràcter econòmic o si res més no, per tal de facilitar gestions de trànsit i trasllats d'uns països a altres.

En aquest aspecte ens oferim als companys que tinguin iniciades gestions per a traslladar-se a un altre país, per tal d'ajudar-los a la realització de llurs propòsits, requerint la intervenció dels referits Centres.

5è. – Establir una llista dels llibres particulars que cada soci vulgui deixar voluntàriament i sense perdre'n la propietat, amb la finalitat de crear una biblioteca circulant a la disposició de tots els companys.

6è. – Per tal de no distreure fons per a atendre altres finalitats que no siguin les esmentades a l'apartat 2on. s'acordà que momentàniament no hi haurà local social i si, únicament, una secretaria provisional que resta establerta al Carrer Dr. Báez, 14 d'aquesta ciutat, on poden acudir els associats tots els dies de 7 a 9 de la tarda.

7è. – Nomenar Secretari, amb caràcter provisional, el membre del Comitè, Eduard Barba.

Els precedents acords, presos amb caràcter provisional, resten naturalment pendents d'aprovació de l'Assemblea General, la primera que pugui celebrar-se d'acord amb les circumstàncies.

Esperem que acollireu favorablement aquestes decisions i que voldreu atorgar-nos la vostra preuada col·laboració per al manteniment dels nostres ideals.

Tota vostra correspondència, adreceu-la a nom personal del Secretari, sense fer esment de que es tracti de Club, Societat, etc.

Vostres i de Catalunya.

Pel Comitè Provisional

Eduard Barba, Secretari.

Ciutat Trujillo, juny del 1940.⁶⁵⁷”

Comptat i debatut, aquest Comitè Provisional, format per Martí Gallart (escollit oficiosament President per la seva qualitat de vell resident), Marià Vives, Xavier Chaparro, Enric Darnell i Eduard Barba, a mode de “Comitè dictatorial de cinc individus⁶⁵⁸”, amb un bon cop de timó, es va fer càrrec en solitari de la gestió del Club. Entre ells, Eduard Barba, que seria el veritable motor de l’entitat, ocupà un lloc clau en el Comitè, la Secretaria. El Club no fou legalitzat davant les autoritats dominicanes, oficialment no existia, ni publicitat davant les altres associacions d’exiliats no catalans que hi havia o es crearen al país⁶⁵⁹, però sí davant la resta d’entitats i personalitats catalanes d’Amèrica amb les quals va entrar en contacte⁶⁶⁰. Segons els promotors del Club, i després d’haver topat amb obstacles de tot tipus per a la seva constitució oficial, el motiu principal per actuar d’amagat era evitar “*que la idea morís, per avui poder oferir en uns moments greus, un socors, una ajuda a tots els nostres compatriotes que es troben en una situació apurada*⁶⁶¹”.

⁶⁵⁷ Caixa Censos. Fons Eduard Barba. AHCB.

⁶⁵⁸ Carta de Xavier Xaparro a la família Ruiz Ponsetí: 17 de juny de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

⁶⁵⁹ Carta E. Barba a Miguel Ríos, Secretari del Centro Español Democrático: 5 de desembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁶⁶⁰ Cartes E. Barba al Sr. President del Casal Català de Nova York, Montevideo, Santiago de Xile, Mèxic i Buenos Aires: 30 de juliol de 1940 – 13 de setembre de 1940. FEB. Caixa Còpies i Esboranys. AHCB.

⁶⁶¹ Carta E. Barba a Manuel Serra i Moret: 25 de desembre de 1940. FP (Serra i Moret) C1(3)i1.

La circular deixava ben clar que les actuacions del Club, i per tant els seus fons i esforços, s'orientaren a dos finalitats molt concretes: l'ajuda als exiliats catalans a la Dominicana, ja fos amb auxilis directes o bé recolzant-los en els tràmits per reemigrar a altres països, i la creació d'una biblioteca ambulat. També explicitava que el Club no tindria local social, un tema que anys després generaria un fort conflicte en el si de l'entitat i que podria haver estat un dels motius de desacord que impediren la constitució oficial del Club.

Segons la circular, tots aquests acords haurien d'haver estat aprovats el més breument possible per una nova Assemblea General, però aquesta no es va convocar fins el desembre de 1941. Durant aquest llarg període, el Comitè Provisional gestionà el Club sense cap mena de control per part de l'Assemblea General que, d'altra banda, no existia. Durant aquest llarg període el Club no va tenir cap associat, sinó només col·laboradors⁶⁶². En realitat, dels membres del Comitè, abans que s'acabés l'any 1940 Chaparro reemigrà a Cuba i Vives a Mèxic. Darnell també es separà de la seva gestió⁶⁶³. D'aquesta manera, Eduard Barba, amb el beneplàcit de Martí Gallart, es feu càrrec en solitari de la marxa del Club i li donà l'orientació que li semblà més adient: la d'un centre assistencial⁶⁶⁴. Ho justificava d'aquesta manera a Estanislau Ruiz Ponsetí⁶⁶⁵: *“Aquí, degut a un procediment nou, els catalans no ens hem barallat encara. El procediment del Club, que tan aviat hi és com no hi és. Quan el volen fer servir, per tertúlia, desapareix. Quan en comencen a parlar massa s'amaga. Quan ja ningú se'n recorda llavors comença de nou a treballar, i poc a poc torna a rutllar i donar senyals de vida. I arriba un dia que o bé reparteix roba, o reparteix medicaments, i fillets, llavors tothom en torna a parlar. Es torna a armar gresca, es demanen estatuts, reglaments, juntes, etc etc, l'olla bull. I el tanco! El torno a tancar, s'emmuideix... i tot queda tranquil. He trobat el sistema ideal de fer feina. L'amic Vives, pensa com jo, i m'ajuda des del seu diari. I així tots dos, callats, invisibles, aixecant el cap quan tothom*

⁶⁶² Carta E. Barba a Josep Escolà i Marsans, del Consell de la Comunitat Catalana de l'Argentina: 18 de maig de 1941. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB. *“El nostre Club no té socis. Té per ara com a única missió, aplegar l'esforç i les activitats de tots aquells catalans que portats d'un sentiment patriòtic i humanitari vulguin o puguin fer quelcom per ajudar als seus germans, en pitjors condicions de vida. Aquells quinze o vint elements que poden per les seves condicions econòmiques aportar mesalment un ajut, saben on dirigir-se i on centralitzar el seu sacrifici. Els altres compatriotes dispersos per la República saben, en un moment determinat on adreçar-se en busca d'un auxili.”*

⁶⁶³ Desconeixem si la causa de la seva separació fou que també reemigrà.

⁶⁶⁴ Carta de Xavier Xaparro a la família Ruiz Ponsetí: 15 d'octubre de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

⁶⁶⁵ Carta E. Barba a Estanislau Ruiz Ponsetí: 21 d'octubre de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

ens dona per morts, i amagant-lo quan ens volen clavar clatellada, [...] a poc a poc fem feina. Poca, però efectiva. No cantem, no tenim juntes de relacions exteriors, de cultura, d'esbarjo... però al menys ajudem als nostres, en lo que podem.” Queda clar que per Eduard Barba el més important era ajudar als catalans necessitats que s'instal·laren al país i per poder-ho fer va sacrificar la vessant social i de punt de trobada de catalans que hauria pogut tenir el Club, ja que opinava que hauria estat una font de conflictes polítics entre els exiliats i un entorpiment constant per dur a terme una tasca realment efectiva.

Com veurem més endavant, s'envoltà dels col·laboradors que coincidien amb el seu pensament i podem afirmar que el Club, al menys durant aquest primer període, fou exclusivament la seva obra personal. Així mateix li explicava a Ruiz Ponsetí: “*Després he fet el Club Català, que porto, subvenciono, faig de Secretari, Tresorer (?), carter, mecanògraf etc etc.*”⁶⁶⁶

3.2. La tasca assistencial desenvolupada pel “Comitè Provisional d'Organització”

3.2.1 Diagnosi de necessitats

El Comitè Provisional d'Organització, abans de començar a treballar, va deixar passar un temps prudencial des dels esdeveniments de maig i juny de 1940 i en cap cas ho feu a Ciudad Trujillo, on l'ambient encara era molt tens pel que havia succeït. No fou fins el 24 d'agost de 1940 que el Club adreçava una primera circular informativa amb una enquesta a tots els catalans establerts a les Colònies Agrícoles, pobles i petites ciutats. El seu objectiu era obtenir una relació global de les necessitats dels catalans que vivien dispersos per la República Dominicana⁶⁶⁷. Els dos motius que argumentava el Comitè per excloure Ciudad Trujillo quedaven palesos en el *Resum de la tasca de maig a setembre de 1940*⁶⁶⁸:

“a) el fet de que, tot i reconeixent que les condicions de vida són prou dolentes per a tots, en comparació, tenen molts menys mitjans, moltes menys oportunitats en tots els ordres, i més reduïdíssim camp d'acció, els que viuen en les colònies agrícoles o en nuclis urbans petits, que els que viuen a la capital. Per aquesta

⁶⁶⁶ Carta E. Barba a Ruiz Ponsetí: 1 d'octubre de 1940. FP (Ruiz Ponsetí) 3(1) b. ABPR.

⁶⁶⁷ Carta E. Barba a Ramon Costa: 6 de setembre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁶⁶⁸ *Resum de la tasca de maig a setembre de 1940*. FEB. Caixa censos. AHCB.

consideració hem cregut necessari primer que res, adreçar els nostres esforços i recursos vers aquells catalans que no viuen a la capital.

b) la necessitat que el censament tingués una base que oscil·lés poc [...] i això no és possible més que deixant de banda els que resideixen a la capital, perquè en general són compatriotes que estan fent tràmits per desplaçar-se a altres països, i així ho fan sense cap mena d'avís.”

Per tal de poder-los assistir des del Club en allò que els resultés més imprescindible, se'ls demanava que els informessin sobre:

“a) Nombre de catalans allotjats en aquesta colònia especificant els homes, les dones i els infants.

b) A poder ésser, llista nominal dels mateixos.

c) Necessitats més urgents a cobrir:

1. Medicaments

2. Aliments

3. Indumentària [...]

Vos agrairíem un informe sobre les necessitats d'assistència mèdica, per veure si en aquest aspecte podem també fer quelcom.⁶⁶⁹”

L'objectiu del Club no era altre que alleugerir la situació dels refugiats, però no resoldre-la, ja que consideraven que l'única solució per als catalans establerts a les colònies era trobar una feina que els permetés guanyar-se la vida, ja fos a la mateixa Dominicana o en una altra república llatinoamericana, opció que consideraven més plausible. Per això, de seguida afegiren a la primera circular que també anotessin la professió dels exiliats⁶⁷⁰.

Les respostes no es feren esperar i entre el 29 d'agost i el 30 de setembre s'aconseguien les dades sol·licitades dels catalans residents a les colònies agrícoles i grups especials de Constanza, Dajabón⁶⁷¹, La Cumbre⁶⁷², La Vega⁶⁷³, Medina⁶⁷⁴, Pedro Sánchez⁶⁷⁵, Villa

⁶⁶⁹ Circular: 24 d'agost de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁰ *Resum de la tasca de maig a setembre de 1940.* FEB. Caixa censos. AHCB.

⁶⁷¹ Carta d'Emili Mira a Eduard Barba: 29 d'agost de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷² Carta d'Amat Font a Eduard Barba: setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷³ Cartes de Ramon Costa Jou a Eduard Barba: 2 i 9 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁴ Carta d'Albert Jardí a Eduard Barba: 15 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

Trujillo⁶⁷⁶ i Hato Mayor i de les localitats d'Higüey, Monte Cristi⁶⁷⁷ i San Pedro de Macorís⁶⁷⁸. No sabem del cert, ni tenim manera de comprovar, si les llistes que es trameteren des d'aquests nuclis són completes o hi manquen catalans, ja sigui per oblit involuntari del corresponsal, desconeixença o bé exclusions per motius polítics. Per exemple, pel que fa a San Pedro de Macorís, el mateix corresponsal ja advertí a Barba que li faltaven noms a la llista, ja que no va poder localitzar a tots els catalans que hi residien. Hi ha nuclis amb els quals no es pogué contactar o que no respongueren a la crida del Club. És el cas de San Juan de la Maguana, Santiago de los Caballeros, Sosua, El Seibo, Juan Herrera, El Llano o Puerto Plata. Tot i això, aquests censos representen una bona aproximació als catalans que foren destinats a les colònies agrícoles o que s'establiren fora de la capital. A partir dels llistats de catalans rebuts, el Secretari del Club elaborà un cens de catalans a les Colònies Agrícoles, on hi feu constar el nom i cognoms de cada un dels exiliats, l'edat, l'estat civil, el lloc de naixement i la professió, en aquells casos en els quals l'especificaren⁶⁷⁹. Un cop rebudes totes les llistes s'aconseguí censar a 238 catalans: 37 infants entre els 0 i els 12 anys, 120 homes entre els 13 i els 74 anys i 81 dones entre els 13 i els 75 anys⁶⁸⁰. L'abril de 1941 aquest cens s'actualitzà i es recomptaren 188 catalans a les colònies: 110 homes i nens, 62 dones i nenes i 16 individus dels quals no s'especifica el sexe.

El Comitè es va valdre dels catalans que respongueren a la primera circular per tal de mantenir un contacte continuat amb les Colònies Agrícoles. D'aquesta manera, Albert Jardí (Medina), Eusebi Rodríguez Salas (San Pedro de Macorís), Ramon Farrerons Vila (Monte Cristi), Ramon Costa Jou (La Vega), Emili Mira (Dajabón), Luis Salvadores (Villa Trujillo), Genar Costa (Hato Mayor), Pere Ardiaca i Lluís Garcia (Pedro Sánchez) es convertiren en els portaveus a les seves respectives colònies de les notícies que trametia el Club i en els encarregats de comunicar qualsevol novetat al seu Secretari. Eren els delegats del Club a les Colònies.

⁶⁷⁵ Carta de Pere Ardiaca a Eduard Barba: 30 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.; Carta de Lluís Garcia a Eduard Barba: 9 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁶ Carta col·lectiva dels catalans de Villa Trujillo a Eduard Barba: s/d [setembre 1940]. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁷ Carta de Ramon Farrerons a Eduard Barba: 9 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁸ Carta d'Eusebi Rodríguez Salas a Eduard Barba: 8 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁷⁹ Cens catalans a les colònies agrícoles: s/d [agost-setembre 1940]. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁸⁰ Veure Annex 1.

Les necessitats exposades des de les colònies mostraven la situació precària en la qual vivien els exiliats⁶⁸¹. A principis de setembre, des del Comitè es sistematitzaren les necessitats més urgents dels catalans i s'elaborà un pressupost per tal de poder-les satisfer, a partir de les primeres dades que es reberen dels diferents nuclis de catalans, segons les quals es consignaren 81 homes, 49 dones i 33 infants⁶⁸²:

MEDICAMENTS				68,7
Reconstituents per infants i per adults				26,2
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
33	Mitges ampolles d'oli de fetge de bacallà	0,4	13,2	
20	Lliures glicerofosfat de cal	0,65	13	
Equips mèdics				42,5
<i>Per a cada farmaciola</i>				
1	Llauna de 1 lliura de sulfat de sodi		0,55	
1	Llauna de 1 lliura de bicarbonat de sodi		0,4	
100	Càpsules sulfat quinina de 0,20 un.		1,4	
1/2	Ampolla d'alcohol		0,5	
1	Lliura d'aigua oxigenada		0,22	
1	Flascó de mercurocromo de 15 c.c.		0,1	
1/2	Lliura de cotó hidròfil		0,3	
12	Benes de gassa		0,65	
1	Rotlle esparadrap		0,2	
50	Comprimits d'aspirina de 0,50		0,25	
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>		<i>Total</i>	
1	Equip per la colònia Sant Pere Macorís		5	
1	Equip per la colònia Hato Mayor		5	
1	Equip per la colònia Monte Cristo		5	
1 i 1/2	Equips per la colònia La Vega		7,5	
2	Equips per la colònia Dajabón		10	
2	Equips per la colònia Villa Trujillo		10	
MATERIAL HIGIÈNIC				24
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
150	Pastilles de sabó	0,06	9	
100	Tubs pasta de dents	0,15	15	

⁶⁸¹ Veure pàgines 79-92

⁶⁸² Resum de la tasca de maig a setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

MATERIAL ESCRIPTORI				9
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
9	Lots de paper, sobres, llapis i tinta	1	9	
VESTIT				341,96
Roba per a home				194,72
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
81	Pantaló	1	81	
81	Camisa	0,5	41,5	
81	Calçotets	0,2	16,2	
81	Samarreta	0,25	20,25	
81	Mitjons	0,125	10,12	
81	Mocador	0,08	6,4	
81	Tovallola	0,25	20,25	
Roba per a dona				134,99
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
49	Mocador	0,08	3,92	
49	Tovallola	0,25	12,25	
49	Bata	2	98	
49	peces interiors	0,3	14,7	
49	Mitjons	0,125	6,12	
Roba per a infant				12,25
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
33	Mitjons	0,12	3,96	
33	Tovallols	0,25	8,25	
CALÇAT				250,35
Calçat per a home				181,55
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
40	Botes altes	3	120	
41	Sabates	1,5	61,5	
Calçat per a dona				49
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>	
49	Sabates	1	49	

<i>Calçat per a infant</i>			<i>19,8</i>
<i>Quantitat</i>	<i>Concepte</i>	<i>Preu unitari</i>	<i>Total</i>
33	Sabates	0,5	19,8
TOTAL FINAL			693,47

El Comitè també es proposà destinar una part dels seus fons a disposar d'un llit fix als hospitals més propers als diferents nuclis catalans, trobar una forma per assistir als malalts de tuberculosi i intentar promoure una assistència mèdica més eficient, animant i facilitant la possibilitat que els metges catalans exiliats poguessin atendre a la resta de refugiats.

A partir de totes les dades recollides i el plantejament d'aquest pressupost, la Secretaria del Club va redactar un informe a partir del qual va començar a cercar els fons econòmics i els donatius en espècies que haurien de fer possible la realització del pla traçat⁶⁸³.

3.2.2. Recollida de fons i espècies

La crida per a la recollida de fons i espècies es realitzà en dos àmbits, a l'interior de la Dominicana i a la resta de Repúbliques llatinoamericanes. Pel que fa a l'interior de la República Dominicana, s'intentaren obtenir donatius de tres flancs en concret: els exiliats que treballaven, els vells catalans de l'illa i els organismes d'ajuda humanitària.

Als exiliats que treballaven se'ls va fer arribar l'informe redactat pel Comitè. Amb tot, s'aconseguí que fessin donatius en metàl·lic per valor de 18 dòlars els següents refugiats: Eduard Barba, Ricard Martin, Eduard Guiloche, Fulgenci Villodre, Josep Marquès, Josep París i Agustí Bartra. Durant l'any 1941 les aportacions econòmiques al Club per part dels exiliats disminuïren de forma important, només entrant-hi 5 dòlars procedents del nucli de La Vega⁶⁸⁴.

Pel que fa als catalans residents a la República Dominicana des d'abans de la Guerra Civil, inicialment no es va tenir tant d'èxit. El Comitè era conscient que aquests catalans

⁶⁸³ *Resum de la tasca de maig a setembre de 1940.* C FEB. Caixa Censos. AHCB.; Carta E. Barba a Ramon Costa: 6 de setembre de 1940. FEB. Caixa Epistolari A-L.; Carta E. Barba a Genar Costa: 10 d'octubre de 1940. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁶⁸⁴ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

estaven molt allunyats de Catalunya i que calia treballar-los a fons si es volia obtenir d'ells algun donatiu. Per això es va demanar la col·laboració dels exiliats a les Colònies i pobles, per tal que els anessin a veure, els presentessin l'informe redactat pel Comitè i una carta personal de presentació del Club elaborada pel Secretari, Eduard Barba. Ramon Costa Jou s'encarregà dels vells catalans de La Vega: Pelegrí Robert, Josep Gassó i Guillem Ragés. Emili Mira, des de Dajabón, s'encarregà d'Albert Nebot. Forner Farreras s'apropà a Josep Esteva Cateura, habitant d'Higüey. Eusebi Rodríguez Salas s'aproximà als de San Pedro de Macorís, el Sr. Malla, Onofre Ferré i Danilo Santana. Genar Costa s'encarregà dels de La Romana: Joan Hilari, Joan Mayol i Jaume Bofill⁶⁸⁵. Eduard Barba va anar a trucar a les portes dels que vivien a Ciudad Trujillo. Malgrat que es va entrar en contacte amb uns quinze catalans vells residents a la Dominicana, per 1940 només un va decidir-se a col·laborar amb el Club, J. Nadal Andreu, de Ciudad Trujillo⁶⁸⁶.

Els esforços, però, no van ser en va, perquè molts d'aquests *vells catalans* van començar a contribuir mensualment amb la quantitat d'un dòlar amb el Club des de principis de l'any 1941. El nucli més constant fou el de *vells catalans* residents a La Vega, Pelegrí Robert, Josep Gassó i Guillem Ragés⁶⁸⁷. El principal responsable d'aquest èxit fou el nou portaveu o delegat del Club a la localitat, Miquel Solves, que substituï a partir de desembre de 1940 a Ramon Costa Jou, ja que aquest es traslladà a prop de San Pedro de Macorís, en un Ingenio a Lechugas per muntar la seva pròpia escola. Miquel Solves, que havia estat treballant en el sector de la Banca, aviat es va merèixer la confiança de la Secretaria del Club. Era un home metòdic, ordenat i constant, que sempre dugué al dia els assumptes del Club Català a La Vega. Tanta fou la seva solvència que l'acabaren nomenant Delegat del Club a la Zona Nord, per supervisar personalment tot allò relacionat amb el Club en els nuclis de Santiago, Dajabón, Sosua, Monte Cristy, Navarrete, La Vega, etc⁶⁸⁸.

⁶⁸⁵ Carta de Ramon Costa a E. Barba: 3 d'agost de 1940. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta E. Barba a Emili Mira: 20 d'octubre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.; Carta E. Barba a Forner Farreras: 20 d'octubre de 1940. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.; Carta d'Eusebi Rodríguez Salas a E. Barba: 18 de novembre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.; *Vells catalans residents a la República Dominicana*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁸⁶ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos*. FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁶⁸⁷ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos*. FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁶⁸⁸ Carta d'Eduard Barba a Miquel Solves: 27 d'abril de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

A part del nucli de La Vega, també contribuïren econòmicament amb el Club els *vells catalans* Ricard Roca, J. Nadal Andreu, Pere Ayats, Josep Tey, Andreu Vilalta, J. Torres Lleonat, tots residents a Ciudad Trujillo, i Josep Ordeig de Santiago⁶⁸⁹. Altres, malgrat la insistència dels membres del Club, foren més difícils de convèncer.

Pel que fa als organismes d'ajuda humanitària, el Club es va posar en contacte amb la Creu Roja de la República Dominicana. A través de les converses mantingudes amb el seu Director, van aconseguir que aquest es comprometés a enviar un equip de medicaments a cada nucli de catalans. Així ho comunicava el Club als seus delegats a les colònies el 26 de setembre de 1940⁶⁹⁰. Malgrat aquesta notícia tant esperançadora, un canvi en la direcció de l'organisme frustrà aquestes promeses i mai arribaren els equips sanitaris als seus destinataris⁶⁹¹.

El Club també es posà en contacte amb l'American Friends Service Committee de Filadèlfia, els quàquers. En les gestions amb l'organisme nord-americà fou vital l'ajuda de Pepita Flexner, la germana d'Eduard Barba, casada amb el científic Louis Flexner i resident a Baltimore, EUA⁶⁹². També les converses amb Mr. Morgan, Administrador de l'Hospital Internacional de Ciudad Trujillo i representant dels quàquers a l'illa. L'organisme envià al Club Català dos donatius de roba usada per a ésser repartida entre els catalans de les colònies, un el novembre de 1940 i l'altre el maig de 1941⁶⁹³. Pel que fa al primer donatiu, els quàquers enviaren a Mr. Morgan 1000 quilos de roba usada, dels quals s'havia d'entregar al Club la part que li pertocava segons les necessitats dels exiliats que havien sol·licitat ajuda a través de l'entitat. Mr. Morgan i el Club no arribaren a una bona entesa i la Creu Roja Dominicana es va fer pràcticament amb el control total de l'expedició de roba usada, deixant tant sols 75 quilos al Club, és a dir, unes 190 peces de roba⁶⁹⁴. Pel que fa a la segona expedició, formada per unes 1200

⁶⁸⁹ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁶⁹⁰ Circular a les colònies: 26 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁹¹ Informe 1 de Febrer de 1941. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁹² Antonio Ruiz Vilaplana a E. Barba i Pepita Flexner: 7 de juny de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB; Carta E. Barba a J. Ventura Sureda: s/d [19-9-1941]. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁶⁹³ Carta E. Barba a Mr. Morgan: 18 de novembre de 1940. FEB. Còpies cartes i esborranys. AHCB; *Inventari de la roba recibida.* FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁹⁴ Circular a les colònies: 8 de gener de 1941.; Informe 1 de Febrer de 1941.; *Índex de la tasca econòmica i d'assistència social desenvolupada pel Club Català a la República Dominicana fins a la data de 30 de maig de 1941.* FEB. Caixa Censos. AHCB.

peces de roba, fou entregada en la seva totalitat al Club Català, que la distribuí entre els exiliats catalans⁶⁹⁵.

Pel que fa a l'exterior, des de la Secretaria del Club es feu una tasca de difusió als principals Casals i Centres Catalans de l'Amèrica Llatina de la situació en la qual es trobaven els refugiats a la República Dominicana i de la tasca d'auxili que estava desenvolupant el Club Català. Entre el juliol de 1940 i el gener de 1941 el Club Català s'adreçà als Casals Catalans de Nova York, Montevideo, Santiago de Xile, Buenos Aires, Mèxic, L'Havana i Santiago de Cuba⁶⁹⁶. Els hi adreçà una demanda d'ajuda, que podia ser de dos tipus⁶⁹⁷:

“Ara bé, el nostre interès immediat no consisteix precisament en la recapta de donatius per a atendre als catalans que ho necessitin. Si podeu auxiliar-nos en aquest sentit, no cal dir com serà d'eficaç la vostra acció. Com sigui que això sols no representaria la solució del nostre problema i sí tan sols un remei transitori, el nostre interès està en lograr col·locar als nostres compatriotes que aquí no tenen mitjà de desenvolupar les seves activitats, en llocs on dignament puguin guanyar-se la vida, i és en aquest sentit que preguem i sol·licitem tota vostra ajuda.”

El resultat d'aquestes gestions fou més aviat pobre. Els Casals de Nova York, Montevideo i Mèxic ni tan sols contestaren. Des de l'Havana els contestaren que no podien fer res per ells per manca de fons econòmics del Casal⁶⁹⁸. Des del Casal Català de Santiago de Xile es mostraren disposats a ajudar als catalans de la Dominicana i fins i tot demanaren que els trametessin una llista amb els interessats a traslladar-se a aquell país⁶⁹⁹. Eduard Barba els hi trameté una llista completa, però no obtingueren mai més cap resposta des de Xile. Des de Buenos Aires enviaren un ajut en efectiu de 71,85\$, procedents de la Comissió Liquidadora del Casal Català. Des de Catalunya, Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba els feren arribar 100\$, els quals el Club destinà íntegrament a calçar els infants exiliats. Finalment, a títol individual, Josep Ventura Sureda, il·lustre català resident a Nova York, entre els anys 1940 i 1941 els va

⁶⁹⁵ *Índex de la tasca econòmica i d'assistència social desenvolupada pel Club Català a la República Dominicana fins a la data de 3 d'octubre de 1941.* FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁶⁹⁶ Carta E. Barba al Sr. President del Casal Català. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁶⁹⁷ *Ibidem.*

⁶⁹⁸ Carta de Josep Conangla a E. Barba: 23 de gener de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁶⁹⁹ Carta de Lluís Xargayó a Eduard Barba: 19 d'octubre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

donar 55\$.⁷⁰⁰ La crida també es va ampliar l'any 1941 a algunes revistes en català editades a Llatinoamèrica. És el cas de *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*, de Buenos Aires, o *Ressorgiment*, també editada a la capital Argentina⁷⁰¹.

Finalment també es va recórrer a l'ajuda dels “delegats” del Club a l'estranger. Aquests eren persones que havien estat vinculades d'una manera o altra al Club o als seus impulsors i que en reemigrar cap a una altra República llatinoamericana s'oferien per dur a terme allà alguna gestió per afavorir als catalans de la Dominicana. Fou el cas de Xavier Chaparro, que aconseguí que el farmacèutic cubà Josep Murillo trametés al Club un donatiu de pastilles de quinina per combatre el paludisme⁷⁰². O de Manuel Mainou, que des de Venezuela es preocupà d'intentar trobar feina a tants catalans com va poder, malgrat que la majoria de les seves gestions no tingueren fortuna⁷⁰³. Sempre que arribava una oferta laboral al Club o que alguna república llatinoamericana oferia facilitats per obtenir el visat, des de la Secretaria es feia conèixer la notícia a tots els exiliats que tenia censats.

3.2.3. Distribució de les ajudes entre els catalans

El Club Català principalment va repartir les seves ajudes en forma de medicaments, roba i calçat. En casos molt excepcionals va donar ajudes puntuals en metàl·lic.

A l'hora de començar la seva tasca assistencial, per manca de recursos econòmics, es van adonar que no podrien portar a terme el seu pla de forma global, tal i com l'havien enfocat inicialment:

“La tasca desenvolupada en el transcurs d'aquests mesos, ha tingut que sofrir alguns canvis d'orientació, prenent per referència el pla que ens havíem traçat al començament de la nostra actuació, i que exposarem en el resum anterior.

Han estat les realitats mateixes les que ens han indicat que calia rectificar la nostra idea, [...]

⁷⁰⁰ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁷⁰¹ “Una crida del Club Català a la República Dominicana” a *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*, nº132, Buenos Aires, novembre de 1941, pàg. 31; “Club Català a la República Dominicana” a *Ressorgiment*, nº295, Buenos Aires, febrer de 1941; “Una crida del Club Català de la Rep. Dominicana” a *Ressorgiment*, nº304, Buenos Aires, novembre de 1941.

⁷⁰² Carta E. Barba a Murillo: 28 de setembre de 1940. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁷⁰³ Circular a les colònies: 1 de setembre de 1940. FEB. Caixa Censos. AHCB.

Confiant potser una mica massa en que trobaríem ajut econòmic per reunir, entre tots els Casals d'Amèrica, la quantitat que pressupostàrem per atendre les necessitats dels compatriotes que teníem sota el nostre control, havíem enfocat aquest aspecte cap a realitzar una obra de conjunt, és a dir, no atendre casos particulars, si no atendre nuclis.

Degut a aquest criteri durant molt de temps refusàrem donar tota mena d'auxili de caràcter personal, esperant sempre que aquests es resoldrien a l'atendre amb caràcter col·lectiu.

Però, convençuts que no calia confiar en la col·lectivitat catalana d'Amèrica, [...] resolguerem, per no perjudicar als més necessitats, modificar el nostre criteri i a mesura que les disponibilitats econòmiques, fruit d'aportacions individualistes ens ho permetessin, anar a atendre els casos més urgents i inajornables.

Aquesta labor atomitzadora, tot i creure que no resoldria el problema de conjunt, era la única que podíem realitzar, donada la forma en què es rebien els auxilis, i convençuts que al menys, així ajudàvem a solucionar aquells casos més desesperats.⁷⁰⁴”

Durant l'any 1940, el 69,8% de les despeses del Club Català es destinaren a la compra de medicaments o al pagament d'atencions mèdiques per als refugiats catalans, gastant en aquest concepte un total de 23,37 dòlars. Durant l'any 1941 s'hi destinaren 42,90 dòlars, que representaven el 18% de les despeses del club en aquell exercici⁷⁰⁵. En l'aspecte de l'atenció mèdica i farmacèutica es va comptar amb la col·laboració del Dr. Roig Padrós, que s'oferí per visitar als malalts, i del farmacèutic Ricard Martín. Aquest català treballava a la Farmacia Esmeralda i va aconseguir que l'establiment obrís un crèdit al Club i els aplicés el mateix descompte que als majoristes. L'any 1941 també els obrí crèdit la farmàcia La Humanitaria de La Vega. Els medicaments solsament s'entregaven sota prescripció mèdica i en casos d'urgència, ja que no es subvencionaven tractaments de llarga durada. Aquest servei venia a cobrir les escletxes del servei

⁷⁰⁴ Informe 1 de Febrer de 1941. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷⁰⁵ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. FEB.

mèdico-farmacèutic de la JARE, que de vegades no arribava a tothom⁷⁰⁶. Les pastilles de quinina enviades des de L'Havana pel farmacèutic Murillo foren distribuïdes entre les colònies de Villa Trujillo i La Cumbre i a dos exiliats residents a Ciudad Trujillo.

Pel que fa a la roba enviada pels quàquers, les peces que foren enviades en la primera tramesa es repartiren entre la gent més necessitada que així ho sol·licitava, i, pel contingut de l'expedició, especialment entre les dones. En total contenia 184 peces de roba:

- 25 Suèters
- 27 peces de roba interior d'home, dona i criatura
- 10 americanes per home
- 13 pantalons per home
- 6 pantalons per noi
- 67 vestits i bates per dona
- 13 parells de mitges
- 17 vestits per infant
- 6 parells de sabates infantils

Aquestes foren distribuïdes entre els exiliats catalans de Dajabón, Navarrete, Monte Cristi, Medina, Santiago de los Caballeros, Sosua, La Vega i Ciudad Trujillo⁷⁰⁷.

Pel que fa referència a la segona expedició de roba usada, que arribà el maig de 1941, aquesta era d'una major importància i estava formada per més de 1200 peces de roba⁷⁰⁸:

- 152 vestits i bates per dona
- 116 bruses i suèters per dona i criatura
- 81 faldilles i pantalons per dona i nena
- 91 vestits per nen
- 92 vestits per bebè
- 39 granotes per bebè
- 22 abrics per dona
- 205 peces de roba interior per dona i nena

⁷⁰⁶ Carta E. Barba a Manuel Serra i Moret: 20 d'abril de 1941. FP (Serra i Moret) C1(3)j1. ABPR; Carta E. Barba a Llorenç Bestit: 6 de desembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁰⁷ *Índex de la tasca econòmica i d'assistència social desenvolupada pel Club Català a la República Dominicana fins a la data de 3 d'octubre de 1941.* FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷⁰⁸ *Ibidem*

103 pantalons per home
 16 americanes per home
 122 peces de roba interior, suèters, armillers, etc. per home
 112 vestits interiors, pantalons, peces interiors per home i nen
 63 vestits sencers per nena

Amb aquesta expedició el Club si que es proposà fer una obra de conjunt per tal d'ajudar d'una forma global a tots els nuclis de catalans, com a mínim amb una peça de roba per a cada un dels exiliats. El repartiment s'allargà fins a l'octubre de 1941. Per les peces entregades, els exiliats havien de fer un rebut, que el Club feu arribar posteriorment als quàquers. Gràcies a aquests rebuts, que podien ser individuals o bé familiars, podem saber que aquest fou un repartiment ampli i que en foren beneficiats els següents nuclis de catalans:

Ciudad Trujillo ⁷⁰⁹	28 famílies
	36 individus
La Vega	5 famílies
	5 individus
Sosua	2 famílies
	6 individus
Yasica	1 família
San Juan de la Maguana	8 individus
San José de las Matas	1 individu
La Romana	1 família
Villa Trujillo	1 família
	3 solters
San Pedro de Macorís	7 famílies
	3 individus
Dajabón	6 famílies
Higüey	1 individu
El Seibo	3 famílies
Pedro Sánchez	4 famílies
	44 individus

⁷⁰⁹ Malgrat el propòsit inicial del Club de treballar primordialment de cara a les Colònies, tant en el repartiment de medicaments, com en el de roba i calçat, mai es deixaran de banda els exiliats catalans de Ciudad Trujillo.

Constanza	1 individu
Santiago de los Caballeros	1 individu

En total el donatiu dels quàquers arribà a 58 famílies i 109 refugiats que elaboraren el rebut de forma individual. Si comptem de mitjana que cada família estava formada per uns quatre membres, podem aventurar que el Club Català en aquesta ocasió va repartir roba entre uns 350 refugiats⁷¹⁰. No tots eren catalans, especialment els beneficiaris residents a Ciudad Trujillo⁷¹¹.

Els encarregats de dur a terme el repartiment de la roba i assegurar-se que els beneficiaris signaven els corresponents comprovants d'entrega eren els portaveus o delegats del Club a cada una de les colònies, que després havien de fer arribar els talonaris de rebuts al Secretari del Club⁷¹². Pocs foren els nuclis en els quals el repartiment es produí sense cap mena de conflicte, entre d'altres és el cas de San Pedro de Macorís⁷¹³. En la resta de grans grups proliferaren els problemes, com ara a Ciudad Trujillo⁷¹⁴. Coneixem els casos del que succeí a Dajabón i a Pedro Sánchez.

A Dajabón hi hagué un dur enfrontament entre la portaveu del Club Català a la Colònia, Amalia Arregui, i un dels refugiats, que es negà a rebre cap peça de roba perquè considerava que el repartiment no es feia segons els criteris correctes: *“por creer él que los ciudadanos [nascuts fora de Catalunya i] residentes en Cataluña y con sus hijos nacidos allí, no tenían suficiente razón, para su ciudadanía catalana, y por lo tanto, tampoco podían participar del donativo que hiciera el Club. [...]ese individuo se creyó más catalán que nadie.”*⁷¹⁵ El que en podríem dir el grau de catalanitat dels refugiats, doncs, va ser un dels problemes als quals va haver de fer front el Club.

A d'altres colònies els problemes vingueren marcats per la manca d'interès i col·laboració dels portaveus del Club en els repartiments. Eduard Barba li adreçava aquestes paraules a Llorenç Bestit, de Pedro Sánchez:

⁷¹⁰ *Relación de las familias o individuos que han recibido ropa procedente del donativo mandado por “American Friends Service Comité”*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷¹¹ “Ens cal ésser generosos, lo més generosos que es pugui, sempre però que les necessitats dels compatriotes es trovin en primerísim i preferent terme cobertes. És amb aquest criteri que s’ha repartit a la capital alguna roba, sobrer, a ciutadans refugiats sense ésser catalans autèntics.” Carta d’Eduard Barba a Amalia Arregui: 13 d’agost de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷¹² Carta d’Eduard Barba a Ferran Pons: 5 de juliol de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷¹³ Carta d’Eduard Barba a Ferran Pons: 20 de juliol de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷¹⁴ *Ibidem*.

⁷¹⁵ Carta d’Amalia Arregui a Eduard Barba. 26 de juliol de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

“Hem notat per part d’alguns elements, una evident manca de col·laboració a les nostres tasques. Uns no han retirat encara o fins fa poc els paquets de roba que els varem assignar. Altres no ha tramès encara els rebuts, tot i haver rebut el donatiu. És evident que nosaltres no podem exigir a ningú que faci tot el possible per no entorpir una obra que portem a terme, robant hores de repòs, i que creiem que encara que molt modestament, quelcom de positiu fa, amb els mitjans de que disposa en favor dels compatricis. Ara bé, si lo que podem fer és considerar que aquells que no ens ajuden, obstaculitzant en perjudici dels demés la nostra tasca, considerar que no els interessa la nostra obra, i per tant deixar-los de costat. Creiem que lo mínim que podíem rebre per part dels compatricis és una mostra d’interès en benefici d’ells mateixos, ja que no aspirem ni a rebre remerciaments, ni honors ni beneficis de cap mena. Cansats d’esperar que tots complissin amb les ordres que donàrem sobre necessitat de firmar rebuts de les peces rebudes, o trobar solucions per no paraitzar aquest engranatge encara que per circumstàncies vàries, les peces repartides i entregades per nosaltres no haguessin arribat a mans dels destinataris, cosa que a més és mostra també de que no n’estaven tan necessitats com ens feien creure, hem pres l’acord de que tots aquells que per tot el dia 10 d’agost no ens hagin tramès encara els rebuts parcials firmats conforme tenen a la seva disposició o ja en poder seu les peces de roba que els destinàrem, no seran tinguts en compte en el recensament que estem portant a terme per veure quina distribució de sabates entre els homes es pot fer amb els donatius rebuts darrerament de Santiago de Cuba i Nova York, i un altre que estem esperant de L’Havana.”⁷¹⁶

Els catalans de Pedro Sánchez encara no havien anat a recollir la roba, però, després d’aquest toc d’atenció, es comprometeren a viatjar personalment a la capital per tal de fer-ho. Tot i això, encara no s’acabaren aquí els problemes, ja que un cop tingueren la roba en el seu poder, tardaren mesos a fer arribar a Barba el talonari amb els rebuts. El Secretari del Club estava molt molest amb l’actitud dels catalans de Pedro Sánchez, ja que *“ens és impossible poguer fer noves peticions de roba amb destí a tots els compatricis, per quan encara hem de donar la relació dels individus i famílies que reberen la corresponent de l’altra expedició. I aquesta relació està parada per manca dels vostres rebuts individuals.[...] encara no hem pogut recuperar aquest talonari, on*

⁷¹⁶ Carta d’Eduard Barba a Llorenç Bestit: 31 d’agost de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

*hi anaven altres rebuts de compatricis. Com tenim el compromís amb la representació dels Quàckers que sols els que estiguin compresos en el talonari aquest, quin duplicat s'ha d'entregar-los-hi, els repartirem roba, vet aquí com tot està parat, per manca d'aquell interès en complimentar les coses, de que vos parlàvem en la nostra anterior.*⁷¹⁷ Des de Pedro Sánchez s'afanyaren a complimentar el talonari i l'entregaren a Duran i Vernet, que estava a la capital, per tal que el fes arribar a Barba. Per més desesperació del Secretari, Duran i Vernet va estar malalt i fins el 23 d'octubre no li va poder fer arribar els rebuts⁷¹⁸.

Finalment el Club també va repartir calçat, principalment entre els infants però també entre alguns dels exiliats que treballaven al camp. Les sabates van ser comprades pel Club a partir dels donatius que havia rebut en metàl·lic. En total es van invertir gairebé 122,95 dòlars en la compra de sabates⁷¹⁹, que representaven un 52,8% del total de despeses realitzades durant l'exercici de 1941⁷²⁰. El donatiu més important en matèria del calçat fou el que es realitzà de cara als infants. En total en sortiren beneficiats 89 nens i nenes fins als 13 anys, repartits de la següent forma⁷²¹:

Dajabón	8 infants
La Vega	5 infants
Villa Trujillo	10 infants
La Cumbre	1 infant
La Romana	1 infant
Navarrete	2 infants
Pedro Sánchez	14 infants
Ciudad Trujillo	32 infants
Sosua	2 infants
El Seibo	2 infants
Constanza	5 infants

⁷¹⁷ Carta E. Barba a Llorenç Bestit: 8 de setembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷¹⁸ Carta de Duran i Vernet a E. Barba: 23 d'octubre de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷¹⁹ En aquesta partida també hi ha inclosa la compra d'alguna peça de roba, però gairebé es destinaren la totalitat de diners a la compra de sabates.

⁷²⁰ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁷²¹ Cartes d'Eduard Barba a Enric Marimón: 17 de maig i 6 de setembre de 1941. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

Santiago	2 infants
Hato Mayor	1 infant
San Pedro Macorís	4 infants

En total, els ingressos i despeses del Club durant els anys 1940 i 1941 foren els següents⁷²²:

Ingressos 1940

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Donatius catalans vella colònia	5	10,40%
Donatius catalans exiliats	18	37,50%
Donatiu de J. Ventura Sureda (N.Y.)	25	52,10%
Total	48	

Despeses 1940

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Correspondència	3,61	10,80%
Secretaria	2,37	7,10%
Medicaments i atencions mèdiques	23,37	69,80%
Viatges	0,9	2,70%
Susidis directes	3	8,90%
Cobraments de xecs, girs, ...	0,25	0,70%
Total	33,5	

Balanç final exercici 1940

Ingressos	+48\$
Despeses	-33,5\$
Total	+14,5\$

Ingressos 1941

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Donatius catalans vella colònia	46	18,20%
Donatius catalans exiliats	5	1,90%
Donatiu Santiago de Cuba Grop N.R.	100	39,20%
Donatiu Casal Català Buenos Aires	71,85	28,40%

⁷²² Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges. FEB.; Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges. FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

Donatiu de J. Ventura Sureda (N.Y.)	30	11,70%
Varis	1,5	0,60%
Total	254,4	

Despeses 1941

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Correspondència	23,35	10%
Secretaria	4,45	1,90%
Medicaments i atencions mèdiques	42,9	18%
Compra de sabates i roba	122,95	52,80%
Viatges	8,75	3,70%
Susidis directes	15,5	6,60%
Cobraments de xecs, girs, ...	2,81	1,20%
Préstecs retornables	12	19,30%
Total	232,71	

Balanç final exercici 1941

Beneficis exercici 1940	+14,5\$
Ingresos	+254,35\$
Despeses	-232,71\$
Total	+36,14\$

3.3. La tasca cultural i social desenvolupada pel Comitè Provisional d'Organització

En el camp cultural, un dels primers projectes que posà en marxa el Club, fou la creació d'una petita Biblioteca ambulant, formada bàsicament a partir de les donacions dels exiliats a l'illa, especialment de Vicenç Riera Llorca, Eduard Barba i Marià Vives. S'anà augmentant fins el 1943 i acabà recopilant 53 llibres. Els llibres, alguns en català i d'altres en castellà, de diverses temàtiques, anaven circulant per les colònies, on era difícil poder trobar quelcom per llegir o de vegades poder-ho adquirir era impossible pels exiliats⁷²³. També entre la Colònia Villa Trujillo i Marià Vives, que així ho sol·licitaren al Club, s'enviaren 4 volums de lectures en català, donades per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana de Buenos Aires⁷²⁴.

La lectura, especialment de notícies relacionades amb Catalunya i amb les comunitats de catalans exiliats, sempre fou fonamental per als refugiats. Des del Club Català

⁷²³ *Biblioteca*. FEB. Caixa Censos. AHCB.; Carta E. Barba a Bru Ginestà: 21 de juny de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁷²⁴ *Índex de la tasca econòmica i d'assistència social desenvolupada pel Club Català a la República Dominicana fins a la data de 30 de maig de 1941*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

establiren una bona relació amb el Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba, els quals els hi enviaven periòdicament el seu butlletí. Els catalans de la República Dominicana no tenien cap revista o diari que els servís de nexa d'unió i des del Club, conscients de la seva importància, demanaren permís al Grop per participar en el seu butlletí⁷²⁵. Des del Grop els oferiren totes les facilitats, mentre els articles ideològicament estiguessin alineats amb la posició independentista radical que ells defensaven. Des del Club Català es distribuï el Butlletí i s'hi enviaren un parell o tres d'articles.

Però això no era suficient i a Ciudad Trujillo, entre els exiliats catalans, bullia l'olla per poder publicar a la República Dominicana una revista en català. Especialment entre aquells que estaven vinculats a la publicació *República*, diari dels exiliats antifeixistes espanyols. Feren la proposta al Club Català, que l'encaixà d'aquesta manera:

“Un nucli de catalans residents a la capital, ha llançat l'idea de fer parèixer mensualment un Butlletí, publicat en català, que sigui el portantveu dels catalans residents a la República Dominicana.

No cal enganyar-nos sobre els possibles perills que aquest desig comporta, especialment per la forma de portar-lo a la pràctica, en quant a contingut; ni tampoc sobre lo que suposa de minva d'esforços econòmics possibles, vers l'obra d'ajut i auxili que es porta a terme.

*Però creiem, per altra part, necessari i convenient que si es pot, es pugui portar a terme aquesta idea, a fi d'anar establint majors lligams entre els compatricis, i a l'hora tenir possibilitats de cridar l'atenció dels mateixos sobre necessitat d'un major auxili econòmic per l'obra d'assistència que desenvolupem.*⁷²⁶”

Abans de donar suport econòmicament a la possible publicació, el Club passà una circular a tots els catalans. Si es publicava el Butlletí calia que tingués una certa continuïtat i la seva edició representava una despesa mensual de 15 dòlars. A la circular, feu una crida als catalans, per veure quina quantitat estaven disposats a aportar-hi i si era possible l'edició d'aquesta revista⁷²⁷. Segurament la resposta fou molt positiva, ja que es preparà tot per a llançar el primer número. Però abans que aquest pogués veure la

⁷²⁵ Carta E. Barba a Enric Marimón: 13 d'agost de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷²⁶ Circular als catalans: 20 d'octubre de 1941. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷²⁷ *Ibidem*

llum, el govern dominicà dictà una llei segons la qual es prohibia publicar qualsevol diari o revista en una altra llengua que no fos el castellà o l'anglès⁷²⁸. Això trencà qualsevol possibilitat, de moment, de tenir una revista en català a la República Dominicana. Vist aquest fracàs, des del Club es passaren a distribuir les revistes editades en català en altres països llatinoamericans com eren *Catalunya, Ressorgiment* (Buenos Aires), *El Poble Català*, *Full Català*, *Revista dels Catalans a Amèrica* (Mèxic) i el *Butlletí* del Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba. Eduard Barba assumí personalment la tasca de distribució de les revistes i intentà interessar-hi, sobretot, als *vells catalans*, que tenien prou recursos com per poder pagar la subscripció.

Pel que fa a la tasca social, aquesta fou inexistent per dos motius: el primer, la situació de provisionalitat en la qual es trobava el Club i l'altre, la manca d'un local social. Durant els anys 1940 i 1941 el Club no organitzà cap festa, ni tan sols per la Diada de l'Onze de Setembre. Alguns nuclis de catalans, com els de San Juan de la Maguana, El Seibo, Ciudad Trujillo... si que celebraren la festivitats, però no podem dir que fos organitzada pel Club Català com a tal. A finals de 1941, al mateix temps que s'iniciaven els tràmits per editar un Butlletí, molts exiliats incidiren en la necessitat de materialitzar definitivament el Club dotant-lo d'un local social, però la iniciativa no es dugué a terme, especialment perquè un dels principals detractors de la idea era Eduard Barba, que tenia un gran control sobre l'entitat⁷²⁹. L'oportunitat per tenir-ne un la tingueren ben a prop, ja que el Centro Español Democrático (CED), que es constituí a principis de desembre de 1941 i estigué molt vinculat als exiliats comunistes, els oferí els seus locals per desenvolupar les seves activitats. Fins i tot els convidaren a formar part del CED:

“Los fines del Centro Español Democrático son puramente culturales, recreativos, artísticos, deportivos y benéficos y como entendemos que la unión de todas estas agrupaciones, formadas fundamentalmente por emigrados españoles, catalanes, vascos y gallegos, sería beneficiosa para todos, hemos pensado y tratamos de llevarlo a la práctica, el reunir en el local del Centro todas aquellas organizaciones dedicadas a fines similares.

El Club Catalán conservaría de efectuar su ingreso en el Centro toda su autonomía orgánica y económica debiendo sin embargo contribuir a la

⁷²⁸ Carta E. Barba a J. Ventura Sureda: 24 de desembre de 1941.; Carta E. Barba a Marimon: 24 de desembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷²⁹ Carta E. Barba a Miquel Ferrer: 18 d'octubre de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

elaboración de los Estatutos del Centro Español Democrático para que de ésta manera se establezcan de común acuerdo las normas generales que han de seguir el funcionamiento interior del Centro para que se conserve la mejor armonía en las relaciones del Centro con los Clubs y de los Clubs entre ellos.

[...]El representante del Club Catalán colaboraría de ésta manera en el órgano directivo del Centro para que pueda discutir y llevar a la práctica las normas generales que de allí surjan y prestar o solicitar en nombre de su Centro toda la ayuda necesaria a los diferentes movimientos artísticos, culturales, etc...

Igual proposición ha sido hecha al Racing Club, Club Vasco y Gallego, habiendo sido aceptada por el Club Gallego, que ha aceptado nuestras normas generales, utiliza el local y tiene nombrado representante en la Comisión organizadora.⁷³⁰,

La resposta d'Eduard Barba no es feu esperar i fou taxativa:

“Acuso recibo de su atenta sin firma, fecha 2 corriente dirigida a mi nombre, como Secretario del “Club Catalán”.

Atribuyo sin duda alguna, a una confusión de interpretación, el hecho de que me hayan remitido esta carta en calidad de Secretario de dicho Club, ya que esta entidad no existe por ahora, más que en la intención de muchos catalanes, pero que no tiene existencia legal, ni social ni jurídica.

La confusión habrá nacido con toda seguridad de que realmente el año pasado, partió de un grupo de catalanes la idea de crear un centro de tipo cultural, dónde poder reunirnos, y desde donde poder realizar una obra de auxilio a favor de aquellos compatriotas que lo necesitaran. Se redactaron los estatutos de esta futura sociedad, se imprimió el papel para cartas, incluso se buscó local, es decir se llevaron a cabo todos los trámites preliminares para darle estado y para legalizarlo. Pero el deseo, tal como había sido proyectado, por razones varias se acordó dejarlo en suspenso.

⁷³⁰ Carta de Miguel Ríos a E. Barba: 2 de desembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

Suspensión continuada hasta la fecha, si bien es verdad que actualmente estan realizando nuevas gestiones para recoger toda aquella labor y ver que posibilidades existen para llevar a la práctica aquella idea.

Lo único que ha venido actuando, y seguramente de aquí nace la confusión de Vds., ha sido una comisión constituída por tres o cuatro elementos, que nos hemos ocupado de buscar y repartir medicamentos, ropas, calzado, libros, etc. entre aquellos compatriotas necesitados que lo han solicitado; labor que continua desarrollándose actualmente con toda la eficacia que los reducidos medios de que disponemos nos permite: labor pura y exclusivamente de carácter de auxilio y ayuda a los refugiados que hemos creído lo necesitaban realmente.

Desconozco la existencia de Club Catalán alguno. Por esto he querido hacerles un poco de historia de lo acontecido hasta la fecha sobre el particular, con el fin de que no haya confusión ni interpretaciones que se presten a ellas. Y en caso de que Vds. creyeran que realmente funcionara algun centro de este tipo, sepan a que atenerse, vean que nada hay de ello, y no extrañen el que no reciban respuesta alguna, por lo menos hasta ahora, a su carta, más que este acuso de recibo mío, ya que ella a mi iba dirigida.

Si los antiguos proyectos plasman en algo efectivo, se constituyera una agrupación catalana, con estado oficial reconocido y yo tengo conocimiento o intervención en ella, les puedo asegurar que su carta llegará a manos de los elementos que la dirigieran, para que sobre la misma decidan lo que mejor estimen oportuno.⁷³¹”

3.4. El Club Català enmig de les picabaralles polítiques de l'exili

Com hem vist fins ara, el Club Català al llarg dels anys 1940 i 1941 va distribuir una quantitat força important d'ajudes entre els catalans de la República Dominicana. Però, havent vist les batalles polítiques que es produïren a l'exili, seria raonable preguntar-nos a quin partit militaven els beneficiaris de les ajudes, per saber si, tal com passà amb la JARE i el SERE, els repartiments es feren amb criteris clientelistes. Això de moment, i segons les fonts consultades, no podem saber-ho, ja que en les enquestes i els censos

⁷³¹ Carta E. Barba a Miguel Ríos: 5 de desembre de 1941. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

elaborats pel Club mai es demanà a quin partit polític militaven els exiliats. El Club sempre declarà regir-se per aquests principis:

“El Club Català està a disposició de tot individu o nascut a Catalunya, o vivent a Catalunya més de vint anys. Però al dir tot català, vull dir que no he fet diferències de si era de tal partit de tal organització etc. Tot català que s’acosta al Club és atès, independentment de lo que hagi estat de lo que hagi fet durant la guerra o abans de la guerra.

Jo no sé si estic o no encertat al adoptar aquest criteri. Però respon a una qüestió de principi, per lo vist no adoptada per ningú, fins a la data, de considerar que a partir del moment que varem travessar la frontera havien de desaparèixer els polítics i aparèixer res més que els catalans. I tots aparèixer sota la única bandera de catalans. [...] Aquest criteri no exclou, però, el que si un català, ara en l’exili, sigui del partit que sigui, es comporta malament perjudicant a altres catalans, no a altres polítics, se’l consideri indesitjable i no se’l vulgui ajudar. I aquest criteri no exclou tampoc el que, com succeeix ara aquí, quedin de banda, per pròpia voluntat, catalans que abans que res són polítics. I que porten en l’exili els mateixos problemes que plantegen a casa, derivats de la política. El Club no fa política, ajuda. I ajuda a tot català que ho necessiti. A tot català que com a tal es comporti en l’exili. [...] ignorem en absolut el partit polític, organització sindical, a que pertanyen tots els catalans que tinc recensats.⁷³²”

Un dels idearis que pesà de forma decisiva en l’orientació política del Club fou el d’Eduard Barba, militant de la històrica Unió Socialista de Catalunya i posteriorment del Partit Socialista Unificat de Catalunya. Potser aquest fou un dels motius pels quals el Club va ser reiteradament acusat de ser obra dels comunistes i Eduard Barba va ser “titllat d’enviat directe del partit de Joan [Comorera], ésser emissari a sou i amb or a dojo⁷³³”. Potser també perquè al seu interior va donar cabuda entre d’altres als

⁷³² Carta E. Barba a Manel Mainou: 24 d’octubre de 1940. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷³³ Carta d’Eduard Barba a Josep Trueta: 8 d’agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

comunistes stalinistes, en un moment en el qual internacionalment eren bandejats a causa del pacte de la URSS amb l'Alemanya nazi⁷³⁴.

L'objectiu d'Eduard Barba era que el Club Català aplegués a tots els catalans de la República Dominicana per dur a terme una obra de catalanitat i sobretot oferir-los un auxili davant la situació desesperada que vivien. Durant aquests dos primers anys va aconseguir parcialment el seu objectiu. No es va crear cap més centre català a l'illa i molts exiliats, de totes les tendències polítiques, recorregueren a l'ajuda del Club, que fou prou àmplia i generosa. Així doncs, de cara a l'exterior, Eduard Barba pogué presentar als catalans de la República Dominicana units i agrupats en un sol centre, i no dividits i barallats en mil faccions com ocorria a Mèxic, portant a terme la missió que ell considerava que tenien els catalans exiliats:

“Crec amic Sales que els catalans hem portat a l'estranger els nostres problemes passionals polítics i que aquestes passions ens han desviat de lo que tenia que constituir la nostra obra bàsica. Donar a conèixer al món, no els partits polítics catalans sinó el valor espiritual de Catalunya, la seva força creadora, el seu treball. Això de cara als de fora. I de cara a nosaltres agrupar-nos per tal d'ajudar als desvalguts i als que el destí no els ha afavorit. Per aquestes dues missions cal comptar amb la unió, millor dit amb la col·laboració i la cooperació de tots aquells catalans que sentin Catalunya. No la política catalana primer que la terra, l'esperit i la dignitat col·lectiva de la nostra llar. Aquesta obra catalana, doncs, solsament es podria portar a terme ajuntant en una aportació comú a tots els catalans, que podrien comprendre des de els que accepten la Catalunya estatutista fins els que l'accepten independent. Uns representen un escaló més endarrerit que els altres. Però a la fi un escaló de la mateixa escala. I no es poden deixar enrere.”⁷³⁵

Ara bé, tot això, a quin preu? Com hem vist, el Club tan sols va dur a terme activitats de caire assistencial i no de tipus social. Tampoc va tenir associats, cosa que ens permet afirmar que el Club, a nivell social, fou una entitat fantasma, ja que no existia com a centre de reunió i, per tant, no agrupava efectivament a cap català.

⁷³⁴ Forçosament hauria de ser així, ja que en una carta a Trueta li diu que “tota la colònia refugiada o gairebé el 70% és de Joan [Comorera]” Carta E. Barba a Josep Trueta: 13 de desembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷³⁵ Carta E. Barba a Joan Sales: 29 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

Per garantir la unitat dels catalans sota un sol centre, i anant a contracorrent del que feren molts centres catalans d'Amèrica, el Club s'abstingué públicament de mostrar la seva adhesió al Consell Nacional de Londres de Pi i Sunyer, malgrat que Eduard Barba es declarava un seguidor de la seva política en la majoria de les seves cartes. Evidentment tampoc es declarà partidari de l'Aliança Nacional de Catalunya dels comunistes, o favorable a mantenir la legalitat de la II República. Només en ocasió de l'Onze de Setembre de 1941 alguns catalans de la República Dominicana, vinculats al Club Català, enviaren un telegrama al CNC mostrant-li el seu suport⁷³⁶.

A nivell de tot l'exili català, Eduard Barba no es va cansar de repetir que calia trobar un programa mínim sota el qual agrupar a tots els catalans per dur a terme aquesta obra de catalanitat: *“Continuant la nostra idea de veure si és possible arribar a poder formar un veritable front català, buscant els punts mínims que podrien formar el programa d'aquesta unitat, hem adreçat unes lletres a la Comunitat de Colòmbia, un altre a la de Argentina, en el mateix sentit que ara ens adrecem a vosaltres o sigui, que algun d'aquests centres, nosaltres no ho podem fer pel fet que ja veieu de les dificultats amb que rebem la correspondència, agafés tots els diversos manifestos que s'han llençat reflectint criteris de nuclis o partits, proposant unions, etc., els despullessin de tota aquella literatura que els pugui acompanyar per no deixar més que els punts finals i conclusions, i fer-ne una circular en forma d'enquesta, que es repartiria a totes les Comunitats, representacions de partits, etc., amb el prec de que les examinessin i animats d'un veritable esperit patriòtic, redactessin uns programes mínims, que al menys si no serien adoptats en primera lectura, permetessin anar reduint els punts de discrepància inicials, fins a trobar-ne uns que poguessin ésser acceptats, o per tots o per la majoria dels catalans fora de la seva terra.”*⁷³⁷

En aquells moments a Amèrica bullia el moviment de Comunitats Catalanes. Recollint una idea de Miquel Ferrer, Eduard Barba es proposà des de la Secretaria del Club Català la creació de la Comunitat Catalana de les Antilles, això sí, adaptada a les seves pròpies idees polítiques i enfocada a garantir la continuïtat del sentiment català entre els vells catalans que haurien de quedar-se a Amèrica un cop el franquisme fos derrocat. Per això

⁷³⁶ El telegrama d'adhesió deia el següent: *“Compatriotes residents aquí s'adhereixen entusiasme labor Consell pro reconeixement nostra nacionalitat.”* Carta E. Barba a Enric Marimón: 1 d'octubre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷³⁷ Carta E. Barba a Marimón: 1 d'octubre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

s'adreçà als nuclis de Santiago de Cuba i L'Havana. Els resultats, com veurem en el següent capítol, tampoc donaren els fruits que ell n'esperava.

3.5. L'assemblea general de 22 de desembre de 1941

Durant el darrer trimestre de l'any 1941 entre els catalans exiliats es revifaren altre cop els ànims per constituir d'una vegada per totes un Centre Català, especialment per la gran importància política que adquirí el moviment de Comunitats Catalanes en general a tot Amèrica Llatina.

Des de principis de novembre els representants catalans de tots els partits polítics i sindicats, llevat de la CNT, van mantenir una ronda de converses per tal de convertir el Club Català en Centre Català. També van confeccionar una llista amb els dirigents a proposar a l'Assemblea General per ocupar els càrrecs de la Junta Directiva. Aquesta llista fou consensuada per tots els partits i sindicats, i per pressions d'Eduard Barba, en busca de mantenir la unitat catalana, acceptaren que s'hi inclogués a Pere Duran Vernet, del Moviment Social d'Emancipació Catalana, figura que inicialment fou rebutjada per la resta de partits⁷³⁸.

D'aquesta manera, per tal de crear definitivament un Centre Català a Ciudad Trujillo, es convocà una nova Assemblea General dels catalans a República Dominicana pel dia 22 o 23 de desembre a la Llibreria Dominicana. A l'Assemblea hi assistiren una cinquantena de catalans, bàsicament els residents a Ciudad Trujillo. Des d'algunes colònies, com la de Santiago de los Caballeros i El Seibo, enviaren un representant a la reunió.

La primera part de la reunió transcorregué de forma plàcida. Amb l'acord de tots els assistents s'aprovà la transformació del Club Català en Centre Català i una declaració de principis sota els quals havia de funcionar, que venien a ser aquell programa de mínims defensat per Eduard Barba, acceptable per a tothom, especialment el tercer punt:

- 1. “Crear, dintre un règim democràtic, el “Centre Català a la República Dominicana” com a institució apolítica que aplegui a tots els catalans antifeixistes residents en aquest país.*
- 2. Perseverar en la lluita contra Franco i qualsevolga altre règim nazi-feixista.*

⁷³⁸ Carta E. Barba a Miquel Ferrer: 25 de gener de 1942. FEB. Caixa epistolari A-L. AHCB.

3. *Treballar pel recobrament de la personalitat nacional catalana i perquè la nostra pàtria ocupi el lloc que li pertany dintre el concert de pobles europeus. Aquesta finalitat res no perjudica sobre la forma de règim social i polític que Catalunya es donarà al seu dia, ni sobre el tipus de relacions que mantindrà amb els altres pobles d'Ibèria, ni sobre els mètodes que s'adoptin per a aconseguir aquesta finalitat.*
4. *Desenvolupar una acció d'ajut i auxili als compatriotes necessitats residents a la Dominicana i estendre, així que les possibilitats ho permetran, l'ajut i l'auxili als catalans que els necessitin, residents a Àfrica, França, Amèrica i Catalunya.*
5. *Establir relacions amb tots els altres nuclis de catalans establerts arreu del món.*
6. *Desenvolupar, mitjançant activitats culturals, artístiques i recreatives, el sentiment català popularitzant els valors progressius, els costums i la història de la nostra terra.*
7. *Fer causa comú amb els països aliats que lluiten contra el feixisme opressor del nostre poble per considerar la sort de Catalunya lligada al resultat de la guerra actual.⁷³⁹*

Quan va ser l'hora d'escollir les persones que havien de formar part de la Junta Directiva, “va sortir la clàssica maniobra, de fer la traïció, i presentar una altra candidatura sense el nom de Duran. Naturalment com que vaig considerar que això era una traïció i una deslleialtat, i com preveia quin joc es portava, vaig saltar en contra i vaig proposar o que s'acceptava la proposta que fèiem nosaltres o que de lo contrari ens retiràvem, el President un vell català [Martí Gallart] i jo [Eduard Barba], i deixàvem que es fes lo que volguessin. És a dir, significava de fet que el Centre seria un mig centre. Davant d'això, es va afluixar i inclús es va proposar que es votés per parts a fi de que pogués sortir Duran, amb els vots d'uns i les abstencions dels altres. Però, fillets, quan el més cec podia veure que hi havia una solució, els vostres línies de gent [militants del MSEC], en defensa dels quals havia sortit Gallart i jo, fan una hombrada i comencen a dir aquell seguit d'animalades que estàvem acostumats a sentir a dir a casa, dels que obeeixen a països estrangers etc etc i “allò fue Troya”. Tan Troya que Gallart i jo ens en varem anar, i no en varem voler saber res més. Però, veient el joc,

⁷³⁹ Circular als catalans: 29 de desembre de 1941. FEB. Caixa Censos. AHCB.

*varem prometre que o faríem altra volta un Centre Català de TOTS o no en faríem cap més que el Club, que mantindriem en la mateixa forma que estava, de lloc d'auxili per tots els catalans i de repartiment d'ajuts.*⁷⁴⁰”

Eduard Barba i Martí Gallart defensaren a Duran i Vernet perquè aquest formés part de la candidatura per ocupar la Junta Directiva del nou Centre Català, ja que estaven convençuts que era l'única solució que podia garantir la unitat dels catalans sota un sol sostre. Però aquesta decisió, que ja no agradava a la majoria de partits polítics, tampoc va convèncer al propi Duran i Vernet i a la resta de militants del MSEC, que semblava que no tenien cap mena d'intenció de formar part d'aquell Centre si no funcionava segons els seus propis criteris polítics. Les paraules de Duran i Vernet foren gruixudes, especialment perquè proposà que s'havien d'excloure a determinats sectors polítics del Centre. Estava parlant dels comunistes⁷⁴¹. La situació creada va ocasionar que s'acabés la reunió sense haver escollit una Junta Directiva, que era un dels objectius primordials a assolir a l'assemblea, i per tant sense constituir efectivament el Centre Català. Per tal d'intentar solucionar aquest escull, es creà una Comissió formada per Martí Gallart, en representació de la vella colònia catalana, Eduard Barba, Lluís Carreras, i Pere Esteve, que tenia l'encàrrec de fer gestions per tal de proposar a la pròxima assemblea una nova candidatura de consens per tal de constituir la Junta Directiva del Centre Català⁷⁴².

Mentrestant, els membres del MSEC decidiren actuar pel seu compte, s'escindiren del Club Català i del nou possible Centre i crearen, el gener de 1942, el Casal Català de República Dominicana. En el Butlletí del Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba apareixia aquesta notícia:

“Benvolgut compatrici: Ens plau assabentar-vos que s'ha constituït a la República Dominicana, el CASAL CATALÀ, organisme allunyat de tota influència política que aplegarà a tots els catalans d'ací, a l'objecte d'enfortir l'esperit de la Pàtria, portant a cap, a la vegada, una tasca purament cultural, recreativa i d'assistència.

Inspirat tant sols en el sentiment de la nacionalitat tan arrelat en el poble català, treballarem per a que la seva personalitat nacional sigui reconeguda

⁷⁴⁰ Carta E. Barba a Miquel Ferrer: 25 de gener de 1942. FEB. Caixa epistolari A-L. AHCB.

⁷⁴¹ Carta dels catalans de Santa Cruz del Seibo a Martí Gallart: 28 de desembre de 1941; Carta dels catalans de Santa Cruz del Seibo a Eduard Barba: 5 de gener de 1942. FEB. Caixa censos. AHCB.

⁷⁴² Circular als catalans: 29 de desembre de 1941. FEB. Caixa Censos. AHCB.

universalment i Catalunya ocupi el lloc que li pertany dins el nou concert de pobles europeus lliures que sorgirà al final de l'actual comtesa.

Estem, amb tota fermesa, costat de les democràcies i lluitarem contra el feixisme internacional, contra Franco i contra qualsevol règim de tipus totalitari, per la defensa de la Llibertat i del Dret.

Volem estar en contacte amb tots els organismes d'arreu del món que siguin d'arrel i formació intrínsicament catalans a l'objecte de mantenir llaços de solidaritat nacional que permetin realitzar la gran obra de la redempció de la Pàtria.

És per això que ens adrecem a vosaltres en iniciar les nostres tasques, perquè tenim esment de la trajectòria honesta i clara dels patriotes de Santiago de Cuba; per vós i per ells, doncs, tota la nostra simpatia i la més cordial salutació.

Vostres i per Catalunya.

Pel C.D. del Casal Català, signat: P. Duran Vernet, Secretari de Relacions i Propaganda. Vist i Plau. El President acc. Alexandre Solana.

Ciudad Trujillo, 10 de gener del 1942⁷⁴³”

El Casal Català s'autodefiní com a “*filial a tots els Casals d'arreu d'Amèrica i que es proposa fer una obra d'imparcialitat i de veritable patriotisme sense pressions d'elements aliens al nostre patriotisme i de filtracions ideològiques exòtiques al nostre temperament i raça⁷⁴⁴”*, en contraposició al Club Català, al qual en aquesta declaració acusaven clarament d'estar dirigit per elements subordinats a la política de la URSS. Segurament la presència i la influència dels comunistes al seu interior fou molt important, encara que no tenim mitjans per comprovar-ho. D'altra banda, i malgrat declarar des del Casal que estaven allunyats de tota influència política, també volem quedar-nos amb les paraules d'Eduard Barba: “*no es tracta d'un casal pels Catalans, si no d'un Casal que solsament admet un sector de catalans. O sigui, es tracta ni més ni menys que d'un partit polític que ha creat un centre i l'ha volgut denominar Casal*

⁷⁴³ “Notícies” a *Butlletí d'informació catalana*, Publicació del Catalunya, Grop N.R., n°27, Santiago de Cuba, 15 de gener de 1942.

⁷⁴⁴ Carta de Llorenç Bestit a E. Barba: 19 de gener de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

Català.⁷⁴⁵ Al Casal Català s'hi adheriren inicialment uns 70 catalans, la majoria vinculats al MSEC, de Ciudad Trujillo, La Vega, Villa Trujillo, Santiago de los Caballeros, Pedro Sánchez i San Pedro de Macorís⁷⁴⁶. Entre ells, s'hi comptaven alguns dels que havien actuat com a portaveus o delegats del Club Català a les colònies, com ara Llorenç Bestit, Emili Gómez Claveria o Amat Font Cunillé, tots ells vinculats a la UGT de Catalunya⁷⁴⁷.

Els membres de la nova Comissió del Club, abans que es produís l'escissió del Casal, però preveient que era un fet pràcticament inevitable, volgueren conèixer amb quin suport real comptaven entre els exiliats catalans. Per això adreçaren una circular a tots els nuclis amb presència catalana. A la circular s'exposaven els acords als quals s'arribà a l'Assemblea General i es demanava si els aprovaven o bé els rebutjaven. Les respostes no foren en cap cas concordants. Des de San Juan de la Maguana, Puerto Plata, Sosua i Dajabón els catalans aprovaren de forma unànime els acords presos en la reunió i mostraren el seu suport per a crear un Centre Català a la República Dominicana tal i com era plantajat. El mateix declararen un sector dels catalans residents a La Vega i a Ciudad Trujillo⁷⁴⁸.

Des de Santiago de los Caballeros es mostraren entusiasmats amb la possibilitat de crear un Centre Català que agrupés a tots els catalans antifeixistes de la República Dominicana, tant de la vella com de la nova emigració. Consideraven que era una necessitat urgent, bona prova d'això era que els propis catalans residents a Santiago ja s'havien organitzat col·lectivament en forma de Secció del Club Català⁷⁴⁹. Perquè el Centre fos veritablement representatiu dels catalans d'arreu de la República Dominicana, varen fer aquesta proposta a Martí Gallart: “*seria bo que recomanéssiu a la Ponència, de la qual sou President, amb l'adhesió de tots els catalans, que examínés els mitjans pràctics perquè aquesta iniciativa trobés una forma lògica de realitzar-se.*”

⁷⁴⁵ Carta E. Barba a Llorenç Bestit: 6 de febrer de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁴⁶ Carta E. Barba a Antoni Trias Pujol: 27 de març de 1943. FEB. Caixa epistolari M-Z. AHCB.

⁷⁴⁷ *Relació de companys catalans del M.S.E.C. que demanen ajut al Club Català de Ciudad Trujillo*, s/d [gener de 1942]. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷⁴⁸ Carta de José Aracil a E. Barba: 16 de gener de 1942, FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta de Rovira a E. Barba: 21 de gener de 1942, FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.; Carta de Sanmartí a Barba: s/d, FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.; Carta col·lectiva dels catalans de Sosua a E. Barba: 22 de gener de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.; Carta col·lectiva dels catalans de Dajabón a Eduard Barba: 10 de gener de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta de Vilalta, Altura, Pedret, F. Gabasa, J. Ferrer i C. de Ferrer a Martí Gallart: 19 de gener de 1942, FEB. Caixa Epistolari altres corresponents. AHCB.

⁷⁴⁹ Carta de Luis Luque i Pauné a Estanislao Ruiz Ponsetí: 29 de desembre de 1942. FP (Ruiz Ponsetí) 3(i)b.

*Possiblement s'aconseguiria donant participació a la Direcció àmplia del Centre a Delegats de províncies, és a dir, que s'establissin reunions periòdiques a base de la Direcció del Centre pròpiament dita, i d'un representant de cadascuna de les províncies on s'hi troben nuclis de catalans.*⁷⁵⁰»

Els nuclis de catalans de El Seibo i La Romana, en els quals la presència de comunistes sembla que era molt alta, es mostraren entusiasmats davant la possibilitat de crear un Centre Català, però no estaven d'acord amb els punts aprovats en l'Assemblea. Coincidiren en la necessitat de canviar dos dels acords. En primer lloc, creien que el Centre no havia de declarar-se apolític, sinó independent, en el sentit de no estar supeditat ni dirigit per cap sector polític. El Centre, com a tal, si que havia de defensar *“una sola política ben concreta i definida: l'aplegar tots els catalans antifeixistes residents en aquest país, sense distinció d'ideologies polítiques o socials, com a base d'unitat de pensament i d'actuació contra el nazi-feixisme-falangisme.*⁷⁵¹» D'altra banda creien que calia especificar que pel recobriment de la personalitat nacional catalana era necessària l'entesa amb la resta de pobles hispànics i la unitat d'acció en contra del franquisme: *“Entenem que cal, ademés, que el Centre Català assenyali concretament els camins pels que pensa realitzar les tasques que es proposa i, especialment, en el que fa referència al recobriment de la personalitat nacional catalana, afirmar la necessitat de l'entesa dels pobles hispànics i unitat d'acció completa, fraternal i indestructible contra l'enemic comú: el franquisme, sobre bases de coincidència úniques que no poden ésser altres que el retorn a la legalitat constitucional i estatutària que propiciaran el reconeixement, en l'àrea internacional, del conjunt de pobles hispànics, i han de possibilitar la determinació de cada poble a donar-se el règim social i polític que més els plagui: i fins i tot, si ho desitgen, la més completa independència.*⁷⁵²» Des de La Romana, consideraven aquesta com una condició *sine qua non* per tal de formar part del Centre i demanaven quina era la seva relació amb el Centro Español Democrático recent creat a Ciudad Trujillo i que aplegà als comunistes espanyols.

⁷⁵⁰ Carta col·lectiva dels catalans de Santiago a Martí Gallart: 8 de gener de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷⁵¹ Carta col·lectiva dels catalans de La Romana a Eduard Barba: 11 de gener de 1942. FEB. Caixa censos. AHCB.

⁷⁵² Carta col·lectiva dels catalans de El Seibo a Eduard Barba: 5 de gener de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.

Els nuclis de San Pedro de Macorís i Pedro Sánchez s'abstingueren d'emetre qualsevol opinió. A San Pedro de Macorís la carta amb els acords fou enviada a Joan Sales, que abans de poder donar-li una resposta emprengué la seva marxa cap a Mèxic. Sales donà a conèixer el contingut de la carta a la resta de catalans de la localitat, però els comunicà que esperava les instruccions des de Mèxic per poder-la contestar degudament. Ferran Pons, que fou el qui s'encarregà després de la marxa de Sales de tenir contactes amb el Club, així ho exposà a Barba i en les següents cartes, malgrat la insistència dels membres de la Comissió, no acabà mai mostrant si el nucli de Macorís estava conforme o no amb els acords de l'assemblea⁷⁵³. Tampoc coneixem quants membres de la localitat formaren part del Casal Català.

Els catalans de Pedro Sánchez es mostraren confosos, ja que la versió del succeït a l'Assemblea exposada per la circular i la que els explicava un català de la capital en una carta a la colònia no coincidien. Mentre que la circular afirmava que hi havia hagut entesa entre els assistents a l'Assemblea en aprovar els acords, en la carta particular els explicaren que tot fou desunió i que d'aquella reunió n'havia nascut el Casal Català. Confosos, demanaven a Barba que fos sincer i els expliqués què va passar realment a la reunió i *“nosaltres així podrem determinar amb justícia, el qui és digne de representar amb raó el nostre patriotisme amb tot allò que ens és tan estimat; ací en Santo Domingo.”*⁷⁵⁴

Eduard Barba va respondre als catalans de Pedro Sánchez de la següent forma:

“Estranyo sobremanera tot lo que em dieu referent a un grup de catalans residents a la capital que Vos han enviat una comunicació referent a la reunió el mes de Desembre, i encara estranyo més que els dits elements ho hagin fet en termes diferents als que rebéreu meus. No crec que tingui aquesta comunicació cap caràcter oficial, puig dels elements que estigueren en aquella reunió no foren designats per aquesta tasca més que els que vos indicava, i cap dels que hi assistiren pot donar referències altres que les veritables: i en aquest cas ja les coneixeu.

Espero doncs o que es deu tractar d'una confusió per part vostra, o bé d'una gent que no va assistir a l'acte, en quin cas no té cap valor les referències que

⁷⁵³ Carta de Ferran Pons a E. Barba: 4 de febrer de 1942. FEB. Caixa censos. AHCB.

⁷⁵⁴ Carta de Llorenç Bestit a E. Barba: 19 de gener de 1942. FEB. Caixa epistolari A-L. AHCB.

del mateix pugui donar, en quant els acords que es prengueren naturalment, [...].

En lo referent a la formació d'un Casal Català, veritablement n'he sentit a parlar. Però per les referències que en tinc, no es tracta d'un casal pels Catalans, si no d'un Casal que solsament admet un sector de catalans. O sigui, es tracta ni més ni menys que d'un partit polític que ha creat un centre i l'ha volgut denominar Casal Català. Sempre és lamentable perquè això dóna, com en el vostre cas, a confusions lamentables.⁷⁵⁵

La resposta no va convèncer als catalans de Pedro Sánchez, que mai més feren referència als acords de l'Assemblea General en la seva correspondència amb el Club. Cinc caps de família s'adheriren, en canvi, al Casal Català. Entre ells hi havia Llorenç Bestit i Emili Gómez Claveria, que havien mantingut correspondència amb el Club Català. Des de Villa Trujillo i Constanza ni tan sols van respondre a la circular enviada pel Club.

La falta d'unanimitat i de suport entre els diferents nuclis de catalans desencoratjà als membres del Comitè, que anaren retardant el moment de prendre una decisió definitiva sobre la constitució del Centre i de fer una nova Assemblea. D'aquesta manera ho explicava Martí Gallart a un grup de catalans de Ciudad Trujillo que li adreçaren una carta encoratjant-lo a seguir endavant amb les gestions per crear el Centre:

“Ara bé, en ocasió de la primera assemblea a l'Ateneu, i en ocasió de la segona a la Dominicana, he pogut comprovar que les passions polítiques, els sectarismes i les intransigències perduren i sota la capa de Catalunya, cada un vol fer triomfar el seu criteri. No he trobat encara aquell esperit de transigència, que faci possible la unió de tots els catalans que ara ens trobem en aquest país. Jo creia de bona fe, que després de les reunions que tingueren una colla de companys, per espai de més d'un mes, en les quals es tingueren llargs canvis d'opinions, sobre no sols qüestions de principis, si no que inclús s'arribaren a acords sobre noms de companys que podrien ésser proposats a l'Assemblea, aquella unanimitat de criteri, seria acceptat per tots els demás grups, però al menys seria defensat i sostingut pels que en donaren la seva conformitat prèvia. Ho creia de bona fe, vos dic, però he estat enganyat puig en la reunió darrera,

⁷⁵⁵ Carta E. Barba a Llorenç Bestit: 6 de febrer de 1942. FEB. Caixa epistolari A-L. AHCB.

no sols vaig constatar amb pena i gairebé llàgrimes als ulls, que encara quedaven grups que no estaven conformes amb els nostres punts de vista, sinó que inclús elements que em deien que lo que havíem fet tots plegats seria acceptat pels altres elements de la seva mateixa ideologia o manera de pensar, després sense ni avisar-me ni posar-ho en coneixement, en plena assemblea, ho desfeien.

Faig una mica d'història, perquè vos doneu compte de l'amargura amb què recordo i no oblidó, l'impressió que vaig treure d'aquella reunió, que podia ésser l'esclusa i la forja que soldés a tots els catalans, i va convertir-se en tot lo contrari: el martell que va desfer a tots els catalans. Precisament perquè per damunt de l'esperit de catalanitat, impera encara l'esperit de partit polític i ideològic. [...]

Vaig rebre junt amb altres companys, la tasca de buscar uns noms i uns homes per tal de crear el Centre de tots els catalans. Inflexible amb aquest criteri, es fan les gestions necessàries. Però les passions estan encara solivientades. I per ara, no veig més possibilitats que les de fer un altre centre català per això és que continuo treballant, amb la fe de sempre per procurar que si es fa, sigui un sol, gran, fort i exponent de la nostra terra, davant la consideració i mirada no sols dels dominicans si no dels altres ciutadans d'Espanya. Entenc que pel nostre prestigi i la nostra dignitat catalana, si no podem reeixir val més esperar el moment oportú.

[...]Veig que realment hi ha el sentiment de que es creï el centre. Però repeteixo, que, per lo que a mi es refereix, no vull exposar-me a un nou fracàs com l'anterior i busco les màximes garanties de que, si es pot arribar a un previ acord, aquest sigui després respectat a la reunió, al menys per aquells que l'han establert personalment.

Tots aquests factors amics meus, són les causes i el motiu de que no s'adelanti la tasca que ens encomanareu, amb la rapidesa que tots en la nostra imaginació voldríem, però que en la realitat obstaculitzem, potser inconscientment. I dic això perquè sé, per exemple, que aquest criteri meu i aquesta manera de procedir en aquest cas, encara que compartida, al menys segons manifestacions rebudes d'ells personalment, pels companys Barba, Esteva i Carreras, és

interpretat com a labor retardatòria per la constitució del Centre, per part d'algun sector. Quan la meva idea és ben al contrari, assegurar la creació d'aquest centre i evitar una nova repetició de lo que esdevenir en aquella memorable i de trista memòria reunió

Per la meva part, la nova reunió de l'Assemblea es farà solsament, o quan hagi reunit tots els factors morals i materials que assegurin la creació de lo que ja crec ha d'ésser el Centre, o bé quan em declari fracassat per la intransigència o la irresponsabilitat de determinats nuclis de patriotes. Mentre no pugui oferir més que solucions mixtes i parcials, continuaré la meva tasca des del Club Català, on em teniu a la vostra disposició.⁷⁵⁶

L'escisió del Casal Català impedí la possibilitat d'arribar a qualsevol acord per crear un Centre que agrupés a tots els catalans de l'illa, condició que considerava indispensable per a la seva constitució el tàndem Barba-Gallart. Davant la impossibilitat de la unitat, en comptes de constituir un Centre que agrupés a un nombre important de catalans, encara que no a tots, des de la Comissió s'optà finalment per avortar qualsevol intent de formar-lo i continuar amb les tasques d'assistència social desenvolupades des del Club Català.

No només la desunió entre els catalans fou el motiu per abandonar la idea de constituir el Centre Català. Sembla que hi influí també un altre factor important, la vaga que es produí a La Romana. Lluís Saldaña, habitant de l'Ingenio, conscient de les repercussions que podria tenir l'esdeveniment en la constitució del Centre Català escrivia a Barba:

“Els esdeveniments produïts darrerament han alterat la situació general dels compatriotes i sens dubte han tingut gran influència en la organització i posta en marxa del “Club Català” a la República Dominicana.

Em permeto, doncs, pregar-vos m'informeu quines perspectives hi ha amb referència al “Club” en quan a organització, funcionament, etc.⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ Carta de Martí Gallart a Vilalta: 21 de gener de 1942. FEB. Caixa Epistolari altres corresponents. AHCB.

⁷⁵⁷ Carta de Lluís Saldaña a E. Barba: 14 de febrer de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

Des d'aquest moment, tal i com hem vist anteriorment, es desencadenà per part del Govern Dominicà una persecució de qualsevol iniciativa de caire polític dels exiliats, especialment aquelles que impliquessin als comunistes, acusats d'instigar la vaga de l'Ingenio sucrer. Davant d'aquesta situació, els membres del Comitè decidiren aturar qualsevol iniciativa per constituir el Centre. Així ho comunicaren a Saldaña:

“Com molt bé suposes els aconteixements són els menys a propòsits per tal de portar a terme els nostres propòsits i els desitjos de la majoria. Crec que per ara lo que farem és continuar agrupats al voltant del Club Català, organisme solsament destinat a tasques d'auxili i ajut als compatriotes. O sigui encara més allunyat de tota qüestió política que el projectat Centre.”⁷⁵⁸

La Comissió formada per Martí Gallart, en representació de la vella colònia catalana, Eduard Barba, Lluís Carreras, i Pere Esteve, que tenia inicialment l'encàrrec de proposar en assemblea general una candidatura de consens per tal de constituir la Junta Directiva del Centre Català, passà a assumir la direcció del Club Català en forma de Comissió de Treball. Els acords presos en la reunió de 22/23 de desembre foren donats per bons i conformaren les noves directrius del Club Català a la República Dominicana.

4. LA COMISSIÓ DE TREBALL DEL CLUB CATALÀ (GENER DE 1941 – ABRIL DE 1943)

El Club Català a la República Dominicana, en la segona etapa de funcionament, fou dirigit novament per una Comissió amb caràcter provisional o interí, aquest cop formada per Martí Gallart, que conservà el càrrec de President, Eduard Barba, com a Secretari, i els exiliats Lluís Carreras, delegat del Club Català a la Zona Nord⁷⁵⁹, i Pere Esteve. Després de descartar la constitució del Centre Català, el Club tornà a funcionar tal i com ho havia fet des de la seva creació, d'una manera extraoficial. No es legalitzà la seva existència davant les autoritats dominicanes i tampoc s'aprovaren uns estatuts per a l'entitat, sinó que la Comissió declarà orientar la seva actuació segons els acords presos en l'Assemblea General del 22/23 de desembre de 1941⁷⁶⁰. Novament el Comitè Provisional gestionà el Club sense cap mena de control per part de l'Assemblea General, que, d'altra banda, tampoc no existia. En aquesta segona etapa el Club no va

⁷⁵⁸ Carta E. Barba a Lluís Saldaña: 27 de febrer de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷⁵⁹ Carta E. Barba a Amalia Arregui: 5 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB

⁷⁶⁰ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 7 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB

tenir associats, només va comptar amb els delegats o portaveus a les colònies i la nova figura dels *membres cooperadors*⁷⁶¹. Les seves actuacions tornaren a orientar-se cap a les tasques assistencials, de les quals s'encarregava Eduard Barba. Es seguiren auxiliant a tots els catalans necessitats, fins i tot als membres del Casal Català, malgrat que les relacions entre les dues entitats fossin pràcticament inexistent⁷⁶². Tot i això, en aquesta segona etapa també es dugueren a terme activitats de caire social i festiu, impulsades pels nous membres que també s'encarregaren de gestionar el Club al costat de Barba. Podem afirmar, doncs, que en el segon període de funcionament de l'entitat, aquesta no fou una obra de tipus personal, sinó que compta amb el concurs de diversos individus.

La Comissió de Treball s'amplià el 26 d'abril de 1942 amb la incorporació dels exiliats Fulgenci Villodre, Antoni Ordovàs i Josep P. Rovira⁷⁶³. Però abans que s'acabés el mes de juny en cessaren Pere Esteve, suposadament per motius de salut, i Lluís Carreras, després de tenir una forta discussió amb la resta de membres de la Comissió de Treball pels criteris que calia aplicar en la concessió dels auxilis que efectuava el Club⁷⁶⁴. Posteriorment a la seva marxa, s'integrà a la Comissió de Treball Joaquim Hernández Farré, que tingué al seu càrrec la Borsa de Treball i l'organització de diversos actes culturals⁷⁶⁵. Quan aquest reemigrà, entrà a formar part de la comissió Benet Montagut.

Els malentesos amb Lluís Carreras començaren arran del donatiu de roba que s'efectuà a les colònies entre el març i l'abril de 1942. Des de la Secretaria del Club a Ciudad Trujillo assignaren 46 peces per a Dajabón i 30 peces per a Santiago⁷⁶⁶. Des del nucli català de Dajabón demanaren a Lluís Carreras, el Delegat del Club per a la Zona Nord, si es podia preocupar del paquet que els pertocava i fer-los-hi arribar. Carreras el feu recollir a la Capital juntament amb el que corresponia a Santiago de los Caballeros. Un cop els tingué a les seves mans, "*veig que el més gros és per a Dajabón. Jo no sé si el company Barba té la relació dels catalans a Dajabón. Crec que no, perquè d'altra*

⁷⁶¹ Carta E. Barba a Josep Escolà i Marsans: 23 de novembre de 1942. FEB. Caixa Còpies i esborranys. AHCB.

⁷⁶² Carta E. Barba a Bru Ginestà: 7 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. FEB. AHCB; Carta E. Barba a Pere Duran i Vernet: 4 de gener de 1942. Caixa còpies i esborranys. FEB. AHCB.

⁷⁶³ Carta E. Barba a Emili Gómez Claveria: 26 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁶⁴ Carta E. Barba i Martí Gallart a Lluís Carreras: 22 de juny de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁶⁵ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 4 de juliol de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta E. Barba a Enric Marimón: 14 de novembre de 1942. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁷⁶⁶ Circular a les colònies: 27 de Febrer de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.

*manera hagués fet un repartiment més equitatiu.*⁷⁶⁷ Carreras creia que dels residents comptabilitzats a Dajabón com a catalans, tan sols sis persones es podien considerar veritablement com a tals, ja que la resta eren famílies espanyoles residents a Catalunya des de feia molts anys però que no coneixien ni el català. Segons el seu criteri, i per l'autoritat que li conferia el seu càrrec de Delegat a la Zona Nord, cregué que no era adient enviar-los un paquet tan gran de roba mentre que a Santiago i poblacions properes en faltava molta per a gent que era veritablement catalana:

*“Com que a la capital jo he sentit queixes, de diversos catalans de colònies, que quan es feia un repartiment de paquets del Club Català, algun català es quedava sense res, mentre algun no català obtenia quelcom. Per evitar que això es repetís i d'acord amb el meu nomenament, vaig creure oportú ajuntar tota la roba i fer un repartiment lo més equitatiu possible d'acord amb les necessitats de cada u. Davant de tots els catalans de Santiago, la dona d'en Riera feu els apartats pels catalans que no resideixen a Santiago. Hi ha catalans a Dajabón, Sosua i una família al camp, molt a prop d'ací. Un cop fet l'apartat, cada un dels d'ací agafà d'acord amb les seves necessitats les peces més adients al seu objectiu. Així es feu el repartiment i distribució dels paquets.*⁷⁶⁸”

El que va quedar, s'envià a Dajabón. En total hi arribaren 14 peces de roba i “*todo ello inaprovechable*⁷⁶⁹” pel mal estat en el qual es trobaven. Aquesta actuació de Carreras enfurismà a Amalia Arregui, la delegada del Club a Dajabón, que va escriure en aquests termes a la Comissió de Treball del Club:

“Me interesa hacer constar de manera clara y terminante que nunca mantuve bajo engaño al Club sobre el número de auténticos catalanes y de otros que por su larga residencia, amor a Cataluña e hijos nacidos allí, se conceptuan como tales. Lamento profundamente semejante proceder y el poco interés que supone hacia los que por fuerza mayor nos vemos obligados a vivir en lugares tan distantes.

Nunca representé a ninguna entidad benéfica o política; ante la petición que en nombre del Club Catalá me hizo Solves y creyéndome catalana de nacimiento y

⁷⁶⁷ Carta de Lluís Carreras als Senyors Gallart, Esteva i Barba: 23 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁶⁸ *Ibidem.*

⁷⁶⁹ Carta d'Amalia Arregui a Eduard Barba: s/d. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

*de ascendencia por vía materna, más allá de los bisabuelos, pensé que mi obligación era aceptar ese ofrecimiento. Hoy, no obstante, agradecería tengan a bien recibir mi renuncia.*⁷⁷⁰»

L'actuació de Carreras tampoc satisfeu a Bru Ginestà, el delegat del Club a Santiago, que es desmarcà totalment dels criteris segons els quals es feu el repartiment de roba i li digué a Carreras que Santiago no estava sota la jurisdicció de la Delegació de la Zona Nord⁷⁷¹. Tot plegat empenyé a Carreras a dimitir del seu càrrec:

*“Han passat una sèrie de fets, que aquests són motiu més que suficient perquè accepteu la meva renúncia com a membre interí d'aquesta junta (o com vulgueu nombrar-la) del Club Català. [...] Jo no he aspirat mai a cap càrrec, i si alguna vegada l'he acceptat, ha estat per ajudar a tirar endavant qualsevol entorpiment.*⁷⁷²»

La notícia es feu pública entre els membres de la Comissió de Treball en la reunió que aquesta mantingué el dia 26 d'abril i que entre d'altres decisions s'acordà ampliar-la amb la incorporació de Fulgenci Villodre, Antoni Ordovàs i Josep B. Rovira. La carta de dimissió de Carreras fou posada en coneixement de tots per Pere Esteve, que també els informà que ja no tenia cap mena de valor, ja que havia mantingut una conversa amb ell i l'havia fet recapacitar sobre la seva decisió.

El Club es posicionà inicialment a favor de Carreras davant Amalia Arregui: *“En Lluís Carreras, no sols és un bon particular amic si no que ha estat nomenat delegat del Club Català per ocupar-se de les necessitats dels Catalans residents a la zona Nord de l'illa. De manera que té autorització legal i deure moral de tenir cura de tot lo que faci falta als compatriotes que resideixin a la seva zona.*⁷⁷³»

Dies més tard, Bru Ginestà assabentà a la Comissió de Treball que Lluís Carreras es mantenia ferm en la seva renúncia a col·laborar amb el Club Català. La confusió entre els membres de la Comissió, que ja no sabien si podien creure en la paraula de Pere Esteve, causà que demanessin explicacions a Carreras. Aquest els contestà amb paraules molt dures, especialment contra Eduard Barba, el Secretari del Club:

⁷⁷⁰ *Ibidem.*

⁷⁷¹ Carta de Lluís Carreras als Senyors Gallart, Esteva i Barba: 23 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁷² *Ibidem.*

⁷⁷³ Carta E. Barba a Amalia Arregui: 5 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

“Queda en peu la meua renúncia, mentre aquesta junta no actui d’acord amb els principis aprovats en la última assemblea i no determini ben clarament quines són les funcions de cada ú.

Crec que com a membre d’aquesta Comissió, devia saber els acords presos per la mateixa d’una manera directa i no indirecta com ha vingut succeint fins ara. Els motius de la meua dimissió són ben clars i creia que al menys se’m comunicaria quina era la impressió del Consell envers als punts determinats a la mateixa.

[...]

Al mateix temps us tinc de fer una advertència, demanant-vos que pregueu al Sr. Barba que si quan escriu a un component del Club Català és per insultar-lo o tractar-lo d’una manera poc correcta, ho faci amb paper en blanc sense el membret del Club, ja que d’altra manera es fa responsable tota la Junta de les paraules escrites pel Secretari.⁷⁷⁴”

La resposta que li adreçaren Martí Gallart i Eduard Barba, com a President i Secretari del Club Català, no fou gens agradable i marcà el trencament de relacions entre l’entitat i Lluís Carreras, que no s’apropà a cap altra activitat organitzada pel Club o persones que hi estiguessin vinculades :

“Distingit compatrici i amic:

En la reunió que els components d’aquesta Comissió de Treball de les tasques del Club Català, hem tingut avui, s’ha llegit la vostra lletra data 18 Maig en la que novament presenteu la renúncia del vostre càrrec de membre de la Comissió, havent-se acordat comunicar-vos lo següent:

1.- El Club Català és un organisme creat per un sentiment i una necessitat: un sentiment de catalanitat i una necessitat d’ajut i auxili a compatriotes. És per tant una obra que s’ha de sentir i el que la vulgui desenvolupar ha d’actuar desinteressadament, com ho fa tothom. I el que hi vulgui ajudar ho ha de fer voluntàriament, com ho fa tothom. Per tal no es pot obligar a ningú a que hi col·labori o hi ajudi, si aquesta col·laboració o ajut, no surt espontàniament

⁷⁷⁴ Carta de Lluís Carreras als Srs. Dirigents del Club Català: 18 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

com a oferiment del propi interessat. I tampoc es pot privar a ningú dels que hi col·labora, de que aquest abandoni les tasques quan ho tingui per convenient. Així ho han fet l'amic Pere Esteva per motius de salut. I si així es la vostra voluntat, per tots nosaltres serà respectada.

2.- La tasca dels elements que porten o han portat, espontàniament, voluntàriament, donant proves reals i efectives dels seus sentiments, no discursos ni paraules, les labors d'auxili i ajut realitzades pel Club, han estat pesades, criticades a més, i no sempre compreses. Però no obstant això, gràcies a aquesta labor ha estat possible atendre desgràcies i evitar més penúries a molts compatricis. Lo que vol dir que per sobre de totes aquelles petites passions, criteris infantilistes, sectarismes, etc. etc., s'ha perseverat en tirar avant la finalitat que perseguíem en fundar aquest Club. Ajudar en lo que poguéssim a la nostra gent, des del punt de vista moral i material.

3.- Que el criteri que fins ara ha imperat en la major part de la gent que ha col·laborat, ha estat el de no posar entrebancs, si no el de donar facilitats, inclòs en el cas de que un no estigui del tot conforme en l'execució d'algunes gestions, puig s'ha de tenir en compte que amb la forma com s'ha de desenvolupar la tasca es fa difícil poder realitzar una obra no sols perfecta, si no al gust de tothom.

4.- Que es considera que cap dels membres que formen aquest Club, o col·laboren a les seves tasques, pel sol fet de prestar un ajut voluntari i desinteressat en una obra com aquesta, sigui capaç de escriure ni d'actuar en forma que pugui perjudicar ni moralment ni materialment a altres compatriotes, i que per tant, tenint en compte a més l'estat de nerviosisme que crea en alguns compatricis la situació que malauradament travessen, no es té en compte ni paraules, ni actituds, que si bé potser en altres ocasions podrien ofendre, en les actuals no lograran ni entorpir, ni obstruir ni limitar la labor d'ajut que s'està portant a terme, amb més bon o mal encert, però amb la major bona fe i sinceritat.

5.- Que cap dels reunits recorda que en l'Assemblea del Desembre, després d'haver repassat l'acta de la mateixa, una còpia de la qual podreu llegir a Santiago puig fou enviada a Bru Ginesta, es delimitessin ni les funcions dels

membres de la Comissió, ni la definició de lo que cal entendre com a catalans als efectes de rebre auxili del Club Català.

6.- Que una vegada més cal refrescar la memòria d'alguns gelosos compatricis en el sentit de recordar-los-hi lo que tantes i tantes voltes hem explicat i és de que les robes que es reberen del "American Friends Service Committe" NO ERA EXCLUSIVAMENT PELS CATALANS si no que tenien que ésser repartides entre ELS REFUGIATS ESPAÑOLS ARRIBATS A LA DOMINICANA. Però el que el Club Català, dóna PREFERÈNCIA en el repartiment als CATALANS, si bé en va distribuir entre altres REFUGIATS ESPANYOLS.

7.- Que el paquet destinat a Dajabón, amb les robes, es feu des de aquí i es va deixar més proveït que el corresponent a altres colònies, pel motiu de que a Dajabón no s'hi havia enviat gairebé res mai, en qüestió de robes. No obstant, la redistribució que es va fer a Santiago, SENSE NI AVERIGUAR EL PERQUÈ DESDE AQUÍ S'HAVIA DISPOSAT COM HO ESTAVA, a fi de no crear conflictes, que desgraciadament després han sorgit també, i evitar l'aparició de roçament i susceptibilitats que després han aparegut també, es va acceptar –lo fet a Santiago–, reforçant amb aquell silenci la posició de la Delegació, sense tenir en compte la protesta dels de Dajabón i la dimissió presentada pel Delegat –és a dir pel que allí es cuidava d'estar en contacte amb el Club–, com a resultat de la gestió de la Delegació del Nord, conjuntament amb la representació de Santiago, en la qüestió dels paquets de robes.

8.- Que en quant a facultats conferides al Delegat de la Zona Nord, d'acord sempre amb lo que el Secretari del Club va expressar, enteníem que aquesta delegació tenia per objecte cuidar de organitzar tot lo referent a activitats, peticions, enviaments, que tinguessin referència a l'obra del Club; servint d'element aglutinador i coordinador entre els catalans residents dintre la zona corresponent, no interferint i respectant, sempre que es trobés encertada, i no es creiés convenient informar de lo contrari al Comitè del Club, la tasca dels delegats que hi ha en diversos nuclis urbans, som Santiago, Sosua, Dajabón, Monte Cristy, etc. És a dir, així com es deia, l'orientar aquesta labor, controlar-la, indicar lo que calia fer, suggerir noves activitats, etc, era, sintetitzant, lo que creiem faria la Delegació de la Zona Nord. De manera que la majoria d'aquesta

Comissió, declara que no entén on pot existir interferències, i que allà on s'ha de mirar prim és en fer feina positiva i efectiva, si veritablement no passen de literàries les afirmacions que molts dels compatriotes s'entreenen en fer sobre els seus sentiments catalanistes. Ningú dubta de ningú en aquest aspecte. Tots creiem que tots som bons patriotes, i per tan no entenem com hi hagi qui vulgui donar patents de catalanitat a ningú.

9.- Després de donades totes les explicacions precedents: després de tornar a dir-vos que cap paraula vostra, ni cap concepte vostre ens pot ni molestar ni ens farà deixar la nostra tasca, i que agraïm la vostra claredat d'expressió perquè és la base d'una clara coneixença entre uns i altres; després de considerar que la intenció de les vostres lletres, no és altra que poder fer més planera l'actuació futura d'aquesta colla de companys, disposats a treballar desinteressadament pels que ho necessitin; esperem que ens digueu quins són els principis que hem posat en pràctica, contraris als acordats en la darrera Assemblea, per veure si cal rectificar la nostra línia de conducta. Aquest és el nostre punt de vista. Cordialment i per Catalunya.⁷⁷⁵”

Immediatament després d'aquests fets, des de la Comissió intentaren convèncer a Amalia Arregui perquè seguís ocupant-se de la delegació del Club a Dajabón. Aquesta, després de conèixer que Lluís Carreras havia dimitit i d'haver llegit les paraules d'elogi que li adreçaren, decidí continuar ocupant-se del nucli de catalans de Dajabón. Les funcions de Delegat de la Zona Nord les assumí Bru Ginestà⁷⁷⁶.

Pel que fa a la resta de delegacions, Josep Alcobé s'ocupà de la de El Seibo fins a l'octubre de 1942, quan la traspassà a Jesús Abadías⁷⁷⁷. Emili Gómez Claveria mantingué contactes amb el Club en representació del nucli de catalans de Pedro Sánchez⁷⁷⁸. Lluís Saldaña s'ocupà de la delegació de La Romana i traspassà les seves funcions a Joan Sendra Siscart a partir de desembre de 1942⁷⁷⁹. Josep Aracil s'ocupà del

⁷⁷⁵ Carta E. Barba i Martí Gallart a Lluís Carreras: 22 de juny de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁷⁶ Carta d'Amalia Arregui a E. Barba: 9 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁷⁷ Carta de Josep Alcobé a Martí Gallart: 22 d'octubre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁷⁸ Carta d'Emili Gómez Claveria a E. Barba: 9 de març de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁷⁹ Carta de Joan Sendra a E. Barba: 16 de desembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

nucli de San Juan de la Maguana i Ferran Pons de la delegació de San Pedro de Macorís⁷⁸⁰.

4.1. La tasca assistencial desenvolupada per la Comissió de Treball

4.1.1. Diagnosi de necessitats

En la segona etapa de funcionament del Club Català la distribució d'auxilis es feu d'una manera no planificada, a diferència del que ocorregué en els anys precedents, quan s'elaborà un cens de catalans i un pla concret i específic per a auxiliar-los, en funció de les seves necessitats.

La migrada resposta dels Centres Catalans d'Amèrica i l'exigüitat de fons i espècies dels quals pogué disposar el Club en la primera etapa impediren que es pogués portar a terme l'obra de conjunt que planificaren. Per aquest motiu, els auxilis es distribuïren en funció de les disponibilitats econòmiques i materials del Club. En aquesta segona etapa, pels mateixos motius, el procediment fou el mateix.

Com que la manca de recursos del Club fou més elevada que en l'etapa precedent, s'establí un protocol per tal d'auxiliar als catalans, que es basava en la seva situació laboral. Cada vegada que es feia un enviament de roba usada, o amb els fons del Club es comprava calçat o vestit, es donava prioritat primerament als catalans que no treballaven, després als que tot i treballar no podien atendre a les seves necessitats i finalment es tenia en compte a la resta⁷⁸¹.

Pel que fa a medicaments, es mantingué el mateix criteri que en els anys precedents de no subvencionar tractaments mèdics de llarga duració, sinó d'actuar només en casos d'emergència. Tot i els propòsits inicials del Club de no entregar subsidis en metàl·lic, durant els anys 1942 i 1943 es posà en pràctica aquest procediment més d'una vegada, així com el de fer petits préstecs sense interès als exiliats catalans.

4.1.2. Recollida de fons i espècies

La segona etapa de funcionament del Club Català es va caracteritzar per una gran dificultat en la recollida de fons i espècies per a poder desenvolupar les tasques assistencials del Club Català. Com en l'etapa precedent, la recol·lecta es realitzà en dos

⁷⁸⁰ Circular a les colònies: 27 de Febrer de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁷⁸¹ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 7 de maig de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

àmbits, un entre els catalans de l'interior de la República Dominicana i l'altre entre la resta de nuclis catalans residents a les diferents Repúbliques Ilatinoamericanes.

A l'interior de la República Dominicana es buscà novament la col·laboració dels antics residents catalans al país i la dels exiliats. Mentre que l'any 1941 els *vells catalans* aportaren a les arques del Club 46 dòlars, l'any 1942 tan sols hi contribuïren amb 10,75 dòlars. Fins el maig de 1943 aportaren al Club tant sols 13 dòlars⁷⁸². L'escissió produïda amb la creació del Casal Català perjudicà greument la imatge del Club i els vells residents hi perderen la confiança. Des del Casal Català hi contribuïren endegant una campanya de desprestigi envers el Club Català, molt especialment a prop dels *vells catalans*⁷⁸³. Sabem que aquesta campanya feu molt de mal entre el nucli de La Vega, d'on el Club obtenia els donatius més importants. Bru Ginestà, el Delegat de la Zona Nord, hagué de guanyar-se novament la confiança dels *vells catalans* que allí residien i, de totes maneres, no va aconseguir que tots hi tornessin a col·laborar⁷⁸⁴. A l'estat de comptes del Club no es registrà cap ingrés procedent dels donatius dels *vells catalans* entre gener i agost de 1942. Al setembre tornaren a col·laborar Joan Gassó i Pelegrí Robert, de La Vega, que feren aportacions irregulars fins el maig de 1943. L'aportació dels altres *vells catalans* fou bàsicament testimonial⁷⁸⁵.

Alguns membres de la vella emigració econòmica es mostraren totalment reticents a donar diners al Club. És el cas de Manuel Bros, resident a Imbert. Eduard Barba li va enviar moltes cartes, però ell declarà sentir-se decepcionat per l'actitud i les tendències polítiques dels catalans que havien arribat a la Dominicana⁷⁸⁶. La seva resistència a col·laborar fou absoluta (*"Sobre donatius a refugiats catalans, si són joves per*

⁷⁸² *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos.; Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges.* Caixa Estats de Comptes. FEB. AHCB.

⁷⁸³ *"Torna a existir molt d'entusiasme entre els vells catalans en favor del CLUB, després de superar la campanya de desprestigi que en contra el mateix varen desfermar alguns compatriotas refugiats. Campanya que ha caigut per ella mateixa en descrèdit vista l'actuació ineficaç dels mateixos que la iniciaren."* Carta E. Barba a Josep Alcobé: 13 de desembre de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁷⁸⁴ *"No conec concretament la circular que envià el Casal Català, i cas de que us fos possible tenir-ne un exemplar us agrairia, puig voldria enviar-la a Mèxic, que me'l procuréssiu. [...] sé la campanya que a La Vega ha fet un tal Martínez [Manuel Martínez Garcia, militant del M.S.E.C.] contra nostre i m'estranya, creieu mes que fins haguessin volgut rebre-us [els vells catalans]. De manera que l'èxit obtingut és ben bé un triomf personal vostre i tots plegats us en felicitem."* Carta E. Barba a Bru Ginestà: s/d [20-7-1942]. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁸⁵ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos.* Caixa Estats de Comptes. FEB. AHCB.

⁷⁸⁶ Carta de Manel Bros a Eduard Barba: 5 de març de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

*treballar, no hi ha motiu*⁷⁸⁷) i malgrat explicar-li quina era la situació desesperada dels refugiats a les colònies ell s'hi tornà a negar, objectant el següent: “*Crec que no han vingut invàlids ni orfes menors d’edat que no puguin treballar. Segons referències, més o menys tots són hàbils per treballar i treballant enlloc del món ningú es mor de gana.*”⁷⁸⁸

Davant la manca de donatius procedents dels antics residents catalans a la República Dominicana i l’esgotament dels fons del Club, la Comissió de Treball intentà incrementar les aportacions econòmiques procedents dels exiliats, especialment aquells que havien trobat una ocupació estable. Per això, a partir del novembre de 1942 varen crear les targes de *membre cooperador* del Club Català. El *membre cooperador* era aquell que voluntàriament s’oferia a contribuir econòmicament amb el Club Català fent-hi una donació periòdica o bé esporàdica, però en cap cas n’era soci:

“Degut a això [manca de fons econòmics al Club] ens veiem obligats a fer lo que encara mai havíem fet, i és demanar la modesta cooperació de tots els compatricis que puguin a fi de crear un fons d’ajut en aquests moments en que no disposem de les dons externes. Hem creat aquesta tarja de membre cooperador que vol dir aportació VOLUNTÀRIA i no FIXA, i en la MESURA QUE CADA UN PUGUI [...] per part de cada compatrici a l’obra de caràcter col·lectiu que anem desenvolupant.[...]”

*No es tracta de fer socis, enteneu-ho bé. Es tracta de recollir fons per una obra d’assistència i ajut que per a tots els CATALANS està desenvolupant el CLUB CATALÀ. Dic això perquè alguns compatricis que no volen pertànyer a cap centre ni organització, sàpiguen l’abast que té la tarja.*⁷⁸⁹”

Algunes de les targes també s’entregaren a *vells catalans* i d’altres, a títol gairebé honorífic, a catalans residents en altres repúbliques llatinoamericanes que havien col·laborat amb al Club des de 1940. En total, es repartiren més de 100 títols de *membre cooperador*⁷⁹⁰. L’èxit de l’operació fou més aviat moderat. Mentre que el 1941 els donatius dels catalans exiliats foren en total de 5 dòlars, el 1942 hi contribuïren amb 18

⁷⁸⁷ Carta de Manel Bros a Eduard Barba: 14 de juliol de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁸⁸ Carta de Manel Bros a Eduard Barba: 27 de desembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁷⁸⁹ Carta d’E. Barba a Ferran Pons: 13 de desembre de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁷⁹⁰ Al dors d’una de les targes de *membre cooperador* conservades al Fons Barba hi apareix el número 111. No sabem la quantitat exacta, ja que, estranyament, no es conserva cap relació de les targes trameses. FEB. Caixa Censos. AHCB.

dòlars i fins el maig de 1943 amb només 3 dòlars. Les aportacions dels exiliats oscil·laren entre els deu cèntims i 1,25 dòlars⁷⁹¹.

Pel que fa a l'estranger, ja des de 1941 es veié que no era factible esperar grans ajudes dels Casals i Centres Catalans d'Amèrica Llatina. Només el de Santiago de Cuba i el de Buenos Aires havien respost econòmicament a la crida del Club Català. Cap ho havia fet buscant ocupació en els seus respectius països als catalans exiliats a la República Dominicana. També en les relacions amb els centres catalans d'Amèrica tingué un impacte molt negatiu l'escissió dels membres del Casal Català, que en reemigrar a altres països continuaren la campanya de descrèdit contra el Club Català. D'aquesta manera ho explicava Eduard Barba a Ventura Sureda: “*No obstant les campanyes que se'ns han fet en contra, per mateixos compatriotes que no han pogut convertir els seus propòsits de que el Club estigués al servei de determinat partit o tendència, i que un cop han sortit de la Dominicana han anat escampant una campanya de descrèdit, anem treballant amb el mateix criteri de sempre, fent cas omís del cridar d'aquells que no fan res, però no deixen, o intenten no deixar fer res als demés.*”⁷⁹²,

Només des de Buenos Aires tornaren a enviar dos donatius al Club Català. El primer fou enviat el 1942 i estava valorat en 76,85 dòlars, procedents de la Comissió Liquidadora del Casal Català. El 1943 en remeteren un altre, aquesta vegada de 83,50 dòlars, procedents de la Comissió Liquidadora del Fons d'Ajut Català. També J. Ventura Sureda, a títol individual, seguí col·laborant amb el Club i hi aportà 40 dòlars⁷⁹³.

Cada cop la situació dels catalans a la República Dominicana era més oblidada per part dels principals diaris i revistes editades pels catalans arreu d'Amèrica Llatina. Una de les publicacions que més se'n preocupà fou *Catalunya*, de Mèxic. Però mentre que pel 1940 hem arribat a comptabilitzar fins a un total de 10 articles fent referència a les dures condicions de vida dels exiliats a la Dominicana, pel 1942 no n'hi aparegué cap⁷⁹⁴. Des del Club Català intentaren posar remei a aquest oblit i seguiren demanant auxili des de les planes de *Catalunya*, *Ressorgiment* (Buenos Aires) i *El Poble Català* (Mèxic

⁷⁹¹ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Capítol d'ingressos.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁷⁹² Carta E. Barba a Ventura Sureda: 1 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁷⁹³ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁷⁹⁴ *Catalunya, Portantveu dels Catalans a Amèrica.* Mèxic D.F., anys 1940, 1941 i 1942.

D.F.)⁷⁹⁵. Només respongué a aquesta crida un català anònim, que des de l'Argentina va fer arribar al Club un donatiu de 52,34 dòlars l'any 1942⁷⁹⁶.

No tenim constància que el Club es posés en contacte amb organismes d'ajuda humanitària per a demanar nous donatius en espècies durant els anys 1942 i 1943, com si que feu en el període precedent, tant amb la Creu Roja Dominicana com amb els quàquers.

4.1.3. Distribució de les ajudes entre els catalans

El Club Català va repartir les seves ajudes en forma de medicaments, roba i calçat. També va donar ajudes puntuals en metàl·lic i en forma de préstecs retornables sense cap tipus d'interès. En total, durant l'any 1942 es destinaren un 25,1% dels fons a la compra de medicaments o pagament d'atencions mèdiques diverses i el 1943 un 26,8% dels cabals del Club. Això representava la suma de 74,77 dòlars⁷⁹⁷. La Comissió de Treball feia arribar als beneficiaris una ordre de compra a càrrec del Club pels medicaments sol·licitats i eren els propis interessats que, directament o indirectament, havien d'anar a buscar el medicament a la farmàcia "La Esmeralda" de Ciudad Trujillo, on el Club hi tenia compte obert⁷⁹⁸. La partida econòmica destinada a l'adquisició de medicaments sempre fou una de les més importants del Club al llarg d'aquests quatre anys.

Pel que fa al repartiment de roba i calçat, entre 1942 i 1943 es feren dos donatius de roba usada i la resta es comprà amb els diners que havia pogut recollir el Club. El primer donatiu es realitzà en exclusiva als membres del MSEC que pretenien escindir-se en el Casal Català. Segurament aquesta actitud l'hem d'entendre com a mostra de bona voluntat i d'apropament per part del Club als militants d'aquest moviment, per llimar les diferències existents i intentar constituir, amb la participació de tots els catalans, el projectat Centre Català. I en el cas que això fracassés, com així succeí, per deixar-los clar que les acusacions de partidisme cap al Club no eren certes.

⁷⁹⁵ "Club Català de Ciutat Trujillo" a *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*, n° 138 i 141, Buenos Aires, maig i agost de 1942; *El Poble Català*, n°8, juny de 1942, n°9, juliol de 1942, n°10, agost de 1942, n°14-15, desembre 1942-gener de 1943, n°16, febrer de 1943, Mèxic D.F.; "Des de la República Dominicana" a *Ressorgiment*, n°310 i n°316, Buenos Aires, maig i novembre de 1942.

⁷⁹⁶ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁷⁹⁷ *Ibidem.*

⁷⁹⁸ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 24 d'octubre de 1942.; Carta d'Eduard Barba a Josep Alcobé: 16 de setembre de 1942. Caixa Epistolari A-L. FEB. AHCB.

El 4 de gener de 1942 el Club Català adreçà una carta a Duran i Vernet oferint als catalans afiliats al MSEC un lot de roba, especialment de dona i infant. També li recordà que el Club seguiria distribuint medicaments i calat a tots aquells que ho necessitessin⁷⁹⁹. Duran li trameté la *Relació de companys del M.S.E.C. que demanen ajut al Club Català de Ciudad Trujillo*, on mancaven els afiliats de San Pedro de Macorís, dels quals li enviaria el llistat Joan Sales⁸⁰⁰. Suposem que el Club va repartir roba entre els que la sol·licitaren.

El segon donatiu de roba usada fou durant els mesos de març i abril de 1942. El 27 de febrer de 1943 la Comissió de Treball feia arribar una circular a les colònies i pobles dispersos per la Dominicana on hi residien catalans en la qual els informava que el Club havia preparat una nova expedició de roba usada. Eren peces que havien sobrat dels dos donatius que realitzaren els quàquers els anys 1940 i 1941, i moltes estaven un xic malmeses. De totes maneres, el Club justificà la seva distribució de la següent forma:

“Preveient les dificultats que es presentaran per procurar-se robes, peces de roba, prenes de vestir, etc i considerant a més que els preus dels teixits i confeccions cada vegada seran més inaccessibles a les possibilitats econòmiques de cada un, essent un problema per tant, la reposició de roba i en general l’adquisició de gèneres tèxtils, hem entès, per totes aquestes raons, que avui es fa precís aprofitar tota peça o tot tros de tela, buscant a la mateixa una aplicació de caràcter utilitari personal.”

La roba era fonamentalment de dona i d’infant i es repartí entre els set nuclis de catalans que el Club considerà més necessitats:

<i>Nucli</i>	<i>Peces de roba</i>
San Pedro de Macorís	60
San Juan de la Maguana	23
Pedro Sánchez	63
El Seibo	57
Dajabón	46

⁷⁹⁹ Carta d’Eduard Barba a Pere Duran i Vernet: 4 de gener de 1942. Caixa còpies i esborranys. FEB. AHCB.

⁸⁰⁰ *Relació de companys del M.S.E.C. que demanen ajut al Club Català de Ciudad Trujillo*. Caixa censos. FEB. AHCB. No hem localitzat la llista de Joan Sales.

La Vega	37
Santiago de los Caballeros	30
Total	316

Un cop esgotada la roba usada enviada pels quàquers, el Club decidí comprar roba nova per repartir-la entre els exiliats que en tinguessin més necessitat, en funció de la seva situació laboral. També feu el mateix amb el calçat. Preferentment s'atengueren als homes, ja que la roba donada pels quàquers era majoritàriament de dona i infant. En total, l'any 1942 es destinaren 78,95 dòlars a la compra de roba i calçat, que representaven un 36,9% de les despeses del Club durant aquell any. El 1943 s'hi destinaren 23 dòlars, el 29% de les despeses del Club per 1943⁸⁰¹. Des de les colònies o pobles dispersos per la República Dominicana havien de delegar a una persona perquè viatgés a la capital, anés a la botiga pactada amb el Club, triés les robes acordades i les transportés fins als beneficiaris⁸⁰². El Club envià una carta al President del Casal Català, Alexandre Solana, per tal que els associats d'aquesta entitat en condicions laborals precàries també es poguessin beneficiar d'aquest nou donatiu⁸⁰³.

El Club comprà camises, pantalons i sabates, majoritàriament per a homes. Es distribuïren entre els catalans de Pedro Sánchez, Villa Trujillo, San Juan de la Maguana, Santiago de los Caballeros, La Romana, San Pedro de Macorís, El Seibo i Ciudad Trujillo. En total, durant els anys 1942 i 1943 es compraren 15 pantalons, 12 camises i 27 parells de sabates per home, 8 parells de sabates per infants i 1 parell de sabates per dona⁸⁰⁴.

Finalment, una part dels diners del Club s'entregaren en forma de subvencions directes a exiliats que passaven per situacions molt difícils. Durant l'any 1942, un 11,9% de les despeses del Club (25,50\$) es destinaren a aquest fi. Durant l'any 1943 no s'aplicà aquesta fórmula. El Club també feia préstecs de petites quantitats econòmiques sense

⁸⁰¹ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges.* FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁸⁰² Carta E. Barba a Emili Gómez Claveria: 25 de setembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁰³ Carta E. Barba a Alexandre Solana: 20 de juliol de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁰⁴ *Distribució pantalons homes (comprats amb donatius); Distribució de camises (comprades amb donatius); Sabates repartides (comprades amb donatius).* Caixa censos. FEB. AHCB.

cap mena de tipus d'interès. Durant l'any 1942 deixà 10 dòlars (4,7% de les despeses) i durant el 1943 deixà 11 dòlars (el 13,1% de les despeses)⁸⁰⁵.

En total, els ingressos i despeses del Club Català durant els anys 1942 i 1943 foren els següents⁸⁰⁶:

Ingressos 1942

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Donatius catalans vella colònia	10,75	5,70%
Donatius catalans exiliats	18	9,70%
Donatiu dels catalans de Buenos Aires	76,85	41,30%
Donatiu d'un català anònim de Buenos Aires	52,34	28,10%
Donatiu de J. Ventura Sureda (N.Y.)	10	5,30%
Ingressos préstecs retornats	18,50	9,9%
Total	186,44	

Despeses 1942

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Correspondència	26,78	12,60%
Secretaria	12,33	5,80%
Medicaments i atencions mèdiques	53,52	25,10%
Compra de sabates i roba	78,95	36,90%
Viatges	2	0,90%
Susidis directes	25,50	11,90%
Cobraments de xecs, girs, ...	1,87	0,90%
Préstecs retornables	10	4,70%
Atencions vàries	2,50	1,20%
Total	213,45	

⁸⁰⁵ Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges. Caixa Estats de Comptes. FEB. AHCB.

⁸⁰⁶ Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol d'ingressos. Percentatges; Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges. Caixa Estats de Comptes. FEB. AHCB.

Balanç final exercici 1941

Beneficis exercici 1941	+36,14\$
Ingresos	+186,44\$
Despeses	-213,45\$
Total	+9,13\$

Ingressos 1943

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Donatius catalans vella colònia	16,90	11,60%
Donatius catalans exiliats	3	2,20%
Donatius dels catalans de Buenos Aires	83,50	57,30%
Donatiu de la Revista Catalunya de Buenos Aires	2	1,40%
Donatiu de J. Ventura Sureda (N.Y.)	30	20,20%
Donatiu de catalans de Mèxic	2,42	1,7%
Préstecs retornats	8	5,6%
Total	145,82	

Despeses 1943

<i>Concepte</i>	<i>Dòlars</i>	<i>% sobre total</i>
Correspondència	19,71	24,80%
Secretaria	3,41	4,40%
Medicaments i atencions mèdiques	21,25	26,80%
Compra de sabates i roba	23	29,00%
Préstecs retornables	11	13,10%
Cobraments de xecs, girs, ...	1,42	1,90%
Total	79,79	

Balanç final exercici 1941

Beneficis exercici 1940	+9,13\$
Ingresos	+145,82\$
Despeses	-79,79\$
Total	+75,16\$

4.1.4. La Borsa de Treball

L'abril de 1942 el Club Català organitzà un nou servei per intentar auxiliar als exiliats catalans, la Borsa de Treball: *“El CLUB CATALÀ desitjós de buscar mitjans amb què poder donar als compatricis possibilitats de treball, ha creat una secció de borsa de treball. Ens mou a fer aquesta tasca, no el comptar amb cap ajut immediat, encara que ja alguns companys han trobat treball per mitjà d'aquella, si no el preparar pel futur trobar-nos en condicions de poder comptar amb una organització que vetlli per aquest aspecte de la nostra tasca. Màxim quan ara s'estan instal·lant indústries tèxtils, ceràmiques, pintures, que necessàriament necessitaran elements tècnics, o bé permetran poder donar ocupació a gent d'ofici. Com tenim contacte establert amb els iniciadors d'aquestes empreses industrials, volem disposar d'una llista lo més completa d'elements catalans professionals.”*⁸⁰⁷

Per a poder-la posar en funcionament, el Club Català va demanar als seus delegats a les colònies i poblacions dominicanes que trametessin al Club una llista el més completa possible de tots els catalans i catalanes, indicant la seva professió, edat i activitats en les quals estarien disposats a treballar⁸⁰⁸. Inicialment s'encarregà de la Borsa de Treball Pere Esteve. Quan aquest cessà de col·laborar amb la Comissió de Treball del Club, el substituï Joaquin Hernández⁸⁰⁹. A la Borsa de Treball s'hi apuntaren més de 40 catalans, però trobar-los feina, degut a les condicions econòmiques de la República Dominicana, fou una tasca francament difícil: el juliol de 1942 només s'havia aconseguit col·locar-ne a tres⁸¹⁰.

4.2. La tasca cultural i social desenvolupada per la Comissió de Treball

En el camp cultural, la Biblioteca ambulat creada pel Club l'any 1941 va seguir funcionant, però es trobà amb el problema que alguns dels exiliats no retornaven els llibres, cosa que impedia que en poguessin gaudir altres catalans⁸¹¹. Gràcies a la

⁸⁰⁷ Carta E. Barba a Emili Gómez Claveria: 26 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁰⁸ Carta E. Barba a Josep Aracil: 12 d'abril de 1942.; Carta E. Barba a Amalia Arregui: 5 d'abril de 1942; Carta E. Barba a Bru Ginestà: 7 de maig de 1942; Carta E. Barba a Emili Gómez: 26 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁰⁹ Carta E. Barba a Amalia Arregui: 5 d'abril de 1942; Carta d'Eduard Barba a Bru Ginestà: 4 de juliol de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB. Foren ells dos els qui reberen les llistes professionals de catalans i per això no quedaren conservades en el Fons Barba.

⁸¹⁰ *El Poble Català*, n°9, Mèxic D.F., juliol de 1942.

⁸¹¹ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 21 de juny de 1942. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

diligència del Delegat a la Zona Nord, Bru Ginestà, el setembre de 1942 tornà a funcionar aquest servei⁸¹².

Des del Club es seguiren distribuint les revistes editades en català en altres països llatinoamericans, com eren *Catalunya*, *Ressorgiment* (Buenos Aires), *El Poble Català*, *Full Català*, *Revista dels Catalans a Amèrica* (Mèxic) i el *Butlletí* del Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba. Durant l'any 1942 les dificultats per a la seva recepció foren abundants, degut a dos motius: el mal funcionament del sistema ordinari de correus (per via marítima), degut a les tempestes tropicals i a la II Guerra Mundial, i a la censura que havien de passar les publicacions un cop arribaven a la República Dominicana⁸¹³.

Eduard Barba assumí personalment la tasca de distribució de *Catalunya* i *El Poble Català* i intentà interessar-hi, sobretot, als *vells catalans*, que tenien prou recursos com per poder pagar la subscripció. Pel que fa a *El Poble Català*, pel maig de 1942, Barba aconseguí tres subscripcions d'exiliats catalans. A més a més, des de la redacció de la revista també n'enviaven un exemplar a la Biblioteca de la Universidad, el Casal Català, el Club Català i el Director de la Biblioteca de la Universidad⁸¹⁴. Pel que fa a la revista *Catalunya*, Eduard Barba aconseguí, amb l'ajuda dels delegats a les colònies i poblacions dominicanes, que l'agost de 1942 hi haguessin subscrits 12 catalans, dels quals 10 eren de la vella emigració econòmica⁸¹⁵.

A partir del setembre de 1942 a la República Dominicana es va començar a publicar la revista en català *Catalonia* dirigida per l'exiliat català Albert Ginestà. Aquesta revista venia a recuperar la iniciativa que aproximadament un any abans engegà el Club Català en intentar publicar un *Butlletí* en català, que finalment mai veié la llum. Però aquesta vegada el Club Català no tingué cap mena de participació a *Catalonia*, com s'havia cregut fins ara⁸¹⁶. És més, a alguns dels membres de la Comissió de Treball del Club no

⁸¹² Carta E. Barba a Bru Ginestà: 5 de setembre de 1942. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁸¹³ Carta d'Eduard Barba a Manel Alcàntara: 6 d'agost de 1942; Carta d'Eduard Barba a Manel Alcàntara: 25 de setembre de 1942; Carta d'Eduard Barba a Bru Ginestà: 5 de setembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸¹⁴ Carta de Manel Alcàntara a Eduard Barba: 10 de maig de 1942; Carta de Manel Alcàntara a Eduard Barba: 7 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸¹⁵ Carta d'Eduard Barba a Evelí Serra: 1 agost 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸¹⁶ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 101. Díaz Esculies afirma que "El Club Català començà a publicar el 15 de setembre de 1942 la revista "Catalonia", que tingué una existència breu: vuit números en total."

els agradava la revista i opinaven que tenia massa envergadura per la quantitat d'exiliats catalans que hi havia a la República Dominicana:

“No tenim cap intervenció en la Revista Catalonia. Opino com vos que si ha de sortir com el primer número... més val que plegui. Sortosament el segon va millorar extraordinàriament. Veurem el tercer. Jo no estic d'acord amb que surti una revista com aquesta perquè és massa gran... per nosaltres. Ni econòmicament ni literàriament tenim mitjans per sostenir-la. I si no al temps!”⁸¹⁷

Particularment Eduard Barba opinava que la revista era totalment partidista: *“fins ara la revista havia estat sota les seves absolutes directrius [dels comunistes] i aprofitada per només posar-hi noves rebudes directament del despatx de Joan [Comorera]”⁸¹⁸*. Tot i això, el Club aprofità aquest nou vehicle de comunicació entre els catalans de l'illa i ja en el segon número hi feu aparèixer un resum de la tasca desenvolupada per l'entitat des de 1940, signat per Fulgenci Villodre⁸¹⁹. En el número de desembre Martí Gallart envià a mode de carta al director una àmplia informació sobre el Consell Nacional de Londres, que fou publicada. *“Motiva la tramesa, diu, el que alguns compatricis que per raó de llur residència es troben allunyats dels nuclis informatius catalans i desconeixen els principals factors que entren en joc en les darreres incidències de la lluita ideològica encesa entre la majoria de catalans que vivim fora de la Pàtria, per la diferència de criteris pertocant a la forma com s'ha d'enfocar i resoldre, en el futur, el problema nacional català, s'han adreçat al Club expressant llur desig d'assabentar-se àmpliament de les causes i de l'estat actual del problema.”⁸²⁰*

De fet l'article fou preparat per Eduard Barba, que estava fart de veure com a Catalunya les notícies eren totalment parcials. Gairebé des del primer número es donava per mort i enterrat al CNC de Londres, arran de les declaracions d'Irla a França. D'aquesta manera, Barba volia donar a conèixer una altra versió dels fets: *“Aquí tinc ganes de publicar un resum de lo que ha passat a fi de donar a conèixer aquest problema, desconegut i desfigurat a través de les pàgines de CATALONIA, que publica*

⁸¹⁷ Carta E. Barba a Josep Alcobé: 13 de novembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB. També veure carta d'Eduard Barba a Francesc Colet: 13 de novembre de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸¹⁸ Carta E. Barba a Josep Trueta: 13 de desembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸¹⁹ VILLODRE, Fulgenci: “El “Club Català a la República Dominicana”” a *Catalonia*, n°2, Ciudad Trujillo, octubre de 1942, pag. 13.

⁸²⁰ “Activitat Catalana” a *Catalonia*, n°4, Ciudad Trujillo, desembre de 1942, pàg. 14-15.

*informació, no sols parcial, si no desorientadora d'aquest problema ajudant encara més a marcar divisions i confusionismes entre nosaltres.*⁸²¹”

L'únic moment en el qual el Club va col·laborar amb *Catalonia* fou quan es produí el primer canvi en el Consell d'Administració de la Revista, en el número de gener-febrer de 1943. Andreu Vilalta i J. Marquès substituïren a Albert Ginestà en la direcció de la revista i demanaren a Eduard Barba que formés part del Consell de Redacció⁸²². Aquest acceptà de participar-hi, però només si respectaven la seva condició que “*la revista no faci política*”⁸²³. Eduard Barba, d'una banda, va buscar noves col·laboracions de primeres plomes catalanes i va arribar a aconseguir fins a 20 articles per a publicar a *Catalonia*⁸²⁴. De l'altra, amb la col·laboració del Club Català, va enviar una circular a tots els delegats del Club a les colònies i a les poblacions disperses per la Dominicana demanant-los si en aquells nuclis es rebia la revista, ja que era la intenció de la direcció de *Catalonia* d'entregar-la gratuïtament a qui no la pogués pagar, com es feia amb les colònies de Pedro Sánchez i Villa Trujillo⁸²⁵. També, des del Club, i donada la mala situació econòmica que travessava la publicació, es prestaren alguns diners a la revista per tal que aquesta pogués seguir editant-se⁸²⁶.

Aquesta col·laboració s'interrompé de forma brusca al cap de pocs dies arran de la baralla que hi hagué entre Barba i Altura, que actuava com a director de la revista. La disputa sorgí arran de la publicació en el número 5 de *Catalonia*, corresponent als mesos de gener-febrer de 1943, del manifest “*Per la Unitat Catalana*”, document elaborat pels comunistes seguint les consignes de la Unión Nacional Española, el qual reproduïm a continuació:

“PER LA UNITAT CATALANA

Manifest sorgit dels catalans de la República Dominicana.

A TOTS ELS PARTITS I ORGANITZACIONS SINDICALS DE CATALUNYA;

⁸²¹ Carta E. Barba a Francesc Colet: 13 de novembre de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸²² Carta E. Barba a Francesc Colet: 1 de gener de 1943. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸²³ Carta E. Barba a J. Marquès: 3 de febrer de 1943. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸²⁴ Carta E. Barba a Francesc Colet: 20 de febrer de 1943. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸²⁵ Circular a les colònies: 23 de gener de 1943. FEB. Caixa censos. AHCB; Carta de Josep Alcobé a E. Barba: 24 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸²⁶ Carta d'Eduard Barba a Joan Sendra: 20 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

A TOTES LES PERSONALITATS POLÍTIQUES, INTEL·LECTUALS I CULTURALS;

A TOTS ELS PATRIOTES CATALANS.

Els catalans que signen, emigrats a la República Dominicana, conscients de l'hora actual, pensant en el deure inajornable d'estar a l'hora dels aconteixements actuals, i desitjosos de contribuir a l'esforç de Catalunya per a garantir el seu futur de llibertat, es consideren obligat a fer-vos arribar la present

DECLARACIÓ:

Fa quatre anys que les forces combinades del nazisme alemany, del feixisme italià i de la Falange espanyola ens llençaren fora de la pàtria. Els nostres braus combatents i els braus combatents dels altres pobles hispànics no poderen resistir per més temps la brutal agressió. Amb la nostra joventut traspassaren la frontera milers de ciutadans, patriotes, que fugiren de la pàtria ocupada per l'enemic. Durant aquests anys, els que vivim a l'exili, hem hagut de sofrir misèries i privacions, dificultats i tragèdies. Els que no poderen sortir de Catalunya han tingut de sofrir les més afrentoses humiliacions: l'ànima del nostre poble befada; la nacionalitat catalana humiliada; la vida de la nostra terra escarnida. I enmig de tot, misèria i persecucions, destrucció i tirania. Els patriotes que sofreixen no han deixat de lluitar ni un sol moment: sabotatges, oposició, hostilitat al règim. El propi Franco ho hagué de declarar als peus de la Moreneta: "La victòria ens donà un cabdill, però no un poble", frase gràfica que significa la hostilitat de Catalunya al salvatgisme terrorista de Franco.

Avui encara plana damunt la nostra terra el perill més greu. Les forces hitlerianes que han estès per tot Europa el seu règim de tirania avui es troben a la defensiva. La reacció enèrgica de les Nacions Unides ha fet recular el mecanisme agressor de l'Eix, i Hitler es troba, avui, en la necessitat d'apurar tots les reserves: a Franco li toca el torn, i aquest, servil, prepara les condicions d'ajudar el seu amo en la darrera espeternegada. Aquest és el sentit de la mobilització i de les darreres mesures militars que ha emprès. Catalunya, la nostra terra rica i plena, es troba en perill de veure's arrossegada a la guerra

més oprobiosa de la Història, la guerra hitleriana. Catalunya es troba en perill de destrucció.

Salvar Catalunya. Salvar el nostre poble. Heus ací l'imperatiu categòric del moment. Evitar per tots els mitjans possibles, que pugui ésser endogalada a la carrera hitleriana. Lluitar fins a l'extermini del factor de guerra: Franco i la Falange.

El bon seny català ens marca el camí. Durant aquests quatre anys no hem estat capaços de crear l'organisme que aglutini el nostre poble. Però, avui, davant del perill imminent el sentit de responsabilitat cal que s'imposi. Els partits catalans i les organitzacions sindicals de la nostre terra, exponent demostratiu de la ciutadania catalana, deuen posar-se d'acord definitivament. I deuen, també, col·laborar-hi les personalitats polítiques, intel·lectuals i culturals del nostre poble. Aquesta és la mesura que cal prendre per a coordinar l'acció de tot el nostre poble – i l'acció dels demés pobles hispànics que sofreixen el mateix jou – en la lluita contra l'enemic. Un instrument d'unitat de TOTS els catalans, que sigui capaç, actiu, combatiu. Heus ací el nostre anhel. La nostra enèrgica demanda. Els catalans hem d'estar a l'hora amb es aconteixements. Stalingrad, Iugoslàvia, Àfrica, Xina, Austràlia, són noms de resistència i d'acció. Estar a la seva altura vol dir coordinar l'acció de Catalunya, de tots els catalans, contra el nostre enemic. No podem romandre a l'espectativa. El futur del nostre poble ens reclama al combat. La vida de llibertat que Catalunya vol viure ens obliga a l'acció. La responsabilitat històrica serà inexorable amb els que no sàpiguen complir el mínim deure vers el nostre poble.

Entenent-ho així els catalans que signen, exiliats a la República Dominicana, fem apel·lació al bon seny característic de la nostra terra i us diem:

Tot per salvar Catalunya,

Tot per unificar l'esforç del nostre poble,

Tot per garantir la victòria sobre l'enemic,

Tot per evitar la destrucció total on la porten els botxins de Franco i la Falange,

Tot per l'alliberament de la pàtria estimada.

Partits, organitzacions, patriotes catalans! UNIM-NOS.

L'hora de l'acció decisiva ha arribat ja. I com deia l'honorable President Macià, nosaltres també diem:

CATALANS, CATALUNYA!

Ciutat Trujillo, desembre del 1942⁸²⁷,

Aquest article, segons l'opinió de Barba, podia convertir-se en l'origen que la revista es convertís en un camp de política i demanà que es modifiqués lleugerament o bé que no es publicués. Si això no era respectat, Barba no estava disposat a entregar les col·laboracions de nombrosos escriptors catalans que havia rebut i als quals havia explicat que la revista no feia política. Altura, en canvi, creia que ja que no anava en contra de la unitat dels catalans havia de sortir tal i com era originalment a les pàgines de *Catalonia*, que d'altra banda adoptà el manifest com a propi. També estava molest per l'excés d'intervencionisme del Consell de Redacció, al qual entenia que només li pertocava opinar en l'elaboració de l'Editorial. La selecció dels articles era una tasca del Director, que en cas de dubte consultaria amb el Consell⁸²⁸.

Finalment Altura decidí actuar segons el seu propi criteri i Barba es separà de la publicació, enduent-se també les col·laboracions que havia recol·lectat. La seva impressió fou la següent: “*m'he adonat que l'interès en portar-me a la redacció de CATALONIA no era més que per fer-me servir e tapadora per, escudats en el meu nom, anar fent a través de la revista determinada política. I no m'he prestat al joc. Crec que CATALONIA ha d'ésser la revista de tots els catalans i no d'uns catalans per més majoria que siguin. Entenc que unitat de catalans no és lo mateix que unió. La unitat la pot fer un sol català, la unió l'han de fer tots els catalans. I sembla que CATALONIA vol fer la unitat i no la unió.*”⁸²⁹ Manuel Valldeperes i Massip, que entraren a formar part de la revista en el mateix moment que Barba, també se'n separaren, ja que compartien la seva opinió respecte els continguts de *Catalonia*⁸³⁰.

⁸²⁷ “Per la unitat catalana” a *Catalonia*, nº5, Ciudad Trujillo, gener-febrer de 1943, pàg. 2. El manifest també fou publicat al diari dels comunistes de Mèxic, *Catalunya*, i deien que venia avalat per 154 firmes, de les quals se'n publicaven 65. *Catalunya*, nº40, Mèxic D.F., 31 de març de 1943, pàg. 3.

⁸²⁸ Carta E. Barba a J. Marquès: 3 de febrer de 1943; Carta E. Barba a J. Marquès: 11 de febrer de 1943. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸²⁹ Carta E. Barba a Francesc Colet: 20 de febrer de 1943. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸³⁰ *Ibidem*

La situació econòmica de la revista era absolutament precària i alguns exiliats es dirigiren al Club proposant-li que hi col·laborés econòmicament, ja que era un nexe d'unió entre tots els catalans⁸³¹. Després del desencontre entre Barba i Altura, la resposta del Club fou taxativa: “*El CLUB CATALÀ travessa tal situació precària que és difícil que pugui ajudar econòmicament aquesta publicació. [...] A més, el CLUB CATALÀ té especial interès en mantenir-se al marge de qüestions polítiques que afectin a partits polítics, i només està disposat a ajudar a la política que porta per nom CATALUNYA que és la única que ens interessa a l'exili.*”⁸³² Només sortiren tres números més de la revista *Catalonia*, que degut a diverses dificultats hagué de deixar de publicar-se a partir del mes d'agost de 1943.

Pel que fa a la tasca social del Club, aquesta fou major que la desenvolupada en els dos anys precedents. Tot i que continuà sense local social, els membres del Club adoptaren com a centre de reunió el Restaurant dels Xinos, just al davant del Parque Colón. Allí es trobaven normalment els catalans els dissabtes al vespre i hi deixaren algunes publicacions catalanes⁸³³.

Per commemorar l'aniversari de la instauració del règim republicà, el Club Català organitzà un àpat el dia 14 d'abril al restaurant “La Ibérica”⁸³⁴. També es commemorà la data del 19 de juliol, amb l'organització d'un festival artístic al teatre de l'emissora dominicana HIX. Els nens recitaren poesies, es feu una ballada de danses típiques catalanes i actuà un cor, que entre d'altres interpretà “Llevantina”. Un grup de teatre amateur format per exiliats catalans interpretà “El Marsellès”, obra de Josep Maria Francès. En la confecció dels decorats i del vestuari també hi intervingueren els exiliats catalans⁸³⁵.

El Club també va organitzar un sopar en homenatge al pintor Josep Gausachs, que fou nomenat professor de l'Escola de Belles Arts de la República Dominicana. L'àpat tingué lloc al Restaurant dels Xinesos el dia sis d'octubre. Tant Martí Gallart, President del Club Català, com Alexandre Solana, President del Casal Català, pronunciaren sengles discursos. L'acte s'acabà amb la cantada de diferents cançons tradicionals i

⁸³¹ Carta de Josep Alcobé a E. Barba: 24 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta de Joan Sendra a E. Barba: 14 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸³² Carta E. Barba a Joan Sendra: 20 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸³³ Carta E. Barba a Bru Ginestà: 5 de juliol de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸³⁴ Circular als catalans: 12 d'abril de 1942. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁸³⁵ VILLODRE, Fulgenci: “El “Club Català a la República Dominicana” a *Catalonia*, nº2, Ciudad Trujillo, octubre de 1942, pag. 13.

patriòtiques catalanes, tals com “L’Emigrant”, “L’Empordà”, “El Cant de la Senyera” o “Els Segadors”⁸³⁶.

Sabem també que el Club organitzà diversos cursos d’història, art, literatura i geografia catalanes, que foren impartits per Ramon Costa Jou, Josep Alloza, Manuel Valldeperes i Ponç Sabater⁸³⁷.

Durant els anys 1942 i 1943 el Club Català si que complí, com a mínim a Ciudad Trujillo, amb la tasca d’aglutinar als catalans i fer reviure la cultura i les tradicions catalanes. Aquest canvi respecte el que succeí durant els anys 1940 i 1941 l’hem d’atribuir a l’entrada a la Comissió de Treball del Club de nous membres, preocupats per aquesta vessant que havia estat tan descuidada durant els anys anteriors. Mentre Barba s’encarregava de les tasques assistencials gairebé en solitari, Fulgenci Villodre, Joaquim Hernández, Benet Montagut o Josep Rovira es preocupaven d’organitzar els actes socials i culturals, que comptaren amb la col·laboració i participació de molts dels catalans exiliats.

4.3. El Club Català i les picabaralles polítiques de l’exili

4.3.1. Les difícils relacions entre el Club Català i el Casal Català. L’adhesió al Consell Nacional de Catalunya.

El Club Català, després de l’Assemblea de 22/23 de desembre de 1941, es veié molt afectat per l’escissió en l’emigració catalana que es produí amb la creació del Casal Català, que agrupà inicialment a uns 70 catalans, deixant al Club amb només uns 150 simpatitzants⁸³⁸. Ja hem tingut ocasió de veure la gran campanya de desprestigi que el Casal inicià en contra del Club, al qual acusava d’estar subordinat a les ordres dictades des de Moscou, i que li costà perdre tot el crèdit que tenia entre els *vells catalans* de la Dominicana i alguns centres catalans de Llatinoamèrica.

Hem vist com inicialment des del Club Català s’intentaren llimar les diferències que els separaven amb el Casal, ja que la idea de poder constituir un Centre Català unitari no es donà per perduda. Eduard Barba també va escriure a Miquel Ferrer, al qual considerava el principal instigador de l’escissió, demanant-li que fes recapacitar als militants del seu

⁸³⁶ *Catalonia*, n°2, Ciudad Trujillo, octubre de 1942, pag. 8 i 12.

⁸³⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L’exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 101.

⁸³⁸ Carta E. Barba a Antoni Trias: 27 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

moviment, principals impulsors del Casal⁸³⁹. La resposta de Ferrer fou contundent. Barba anava totalment equivocada intentant defensar la posició unitarista a ultrança i intentant fer convergir els estatutistes, que en aquest cas eren majoria a la República Dominicana, i els que recolzaven el reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya i el seu dret d'autodeterminació, que era la única que defensava el Consell de Londres: “*els catalans estem perfectament units ja a l’entorn de la posició política que jo trobo justa i que vos també la hi trobeu, però pràcticament hi aneu en contra amb el bon propòsit de fer la unificació sense condicions.[...] Estic disposat a impulsar amb entusiasme la constitució de noves Comunitats a la Dominicana i a tot arreu. Però a base d’acceptar la posició política nacional que defensa el Consell Nacional de Catalunya amb Pi i Sunyer al davant. No crec que estigueu en condicions de fer-ho a la Dominicana, donat que la posició dels homes del PSU segueix essent contrària*”⁸⁴⁰.

Fracassats tots els intents d’entesa, les relacions entre el Club i el Casal foren pèssimes. Des del Club opinaven que Duran i Vernet, un dels líders del Casal, no era més que “*un sectarista i un passional*”⁸⁴¹ i consideraven impossible l’entesa amb l’altra entitat, “*per manca d’ètica, de serietat i de lleialtat*”⁸⁴². Les baralles entre les dues entitats arribaren a tal punt que no compartien ni les celebracions de les dates més assenyalades per l’emigració catalana, com el 14 d’abril o l’11 de setembre⁸⁴³. Una de les poques vegades en les quals coincidiren els líders de les dues entitats fou en l’acte d’homenatge al pintor Josep Gausachs, el 6 d’Octubre de 1942. *Catalonia* publicà una ressenya de la vetllada, que fou durament criticada a les pàgines del diari *Democràcia* pels membres del Casal, on es desmarcaren totalment de la revista catalana, aclariren que no tenien cap tipus de relació amb el Club i que ells, Alexandre Solana i Pere Duran, tan sols hi assistiren en el pla particular, com amics de l’homenatjat, el qual estava adherit al Casal Català⁸⁴⁴.

Amb el pas del temps, degut a les reemigracions i a les baralles internes, el Casal Català anà perdent associats. Pel març de 1943, tenia tant sols uns vuit socis actius i uns deu simpatitzants. Amb les seves respectives famílies, agrupava entre 30 i 40 catalans. En canvi, el Club Català va tornar a guanyar pes i per la mateixa data tenia uns 116

⁸³⁹ Carta E. Barba a Miquel Ferrer: 4 d’abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁴⁰ Carta de Miquel Ferrer a Eduard Barba: 15 d’abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁴¹ Carta E. Barba a Francesc Colet: 1 de gener de 1943. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁸⁴² Carta d’Eduard Barba a Carles Pi i Sunyer: 23 de gener de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁴³ Carta E. Barba a Enric Marimón: 19 d’abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁴⁴ *Catalonia*, n°3, Ciudad Trujillo, novembre de 1942, pàg. 2.

membres cooperadors i, per tant, uns 250 catalans i catalanes simpatitzaven amb el Club, si es comptaven les seves famílies⁸⁴⁵.

El Casal Català s'adherí públicament des de la seva creació a la política del Consell Nacional de Catalunya de Londres i a la República Dominicana exerciren com el seu representant o delegat⁸⁴⁶. En els moments en els quals es produí la seva crisi i paràlisi davant l'ofensiva del Govern d'Irla, els catalans agrupats en el Casal el febrer de 1943 llançaren un manifest de suport a Pi Sunyer i al CNC, tal i com feren moltes altres Comunitats Catalanes d'Amèrica⁸⁴⁷. Tots els associats del Casal eren simpatitzants del CNC i la majoria formaven part del Moviment Social d'Emancipació Catalana liderat per Miquel Ferrer a Mèxic, posteriorment convertit en el Partit Socialista Català⁸⁴⁸.

En canvi, el Club Català mai s'adherí públicament a la tasca del Consell, per dos motius, el primer perquè responia a la idea d'Eduard Barba de la Catalunya petita. Segons les paraules de Barba *“el nostre CLUB aplega idees i sentiments diversos i respecta el mode de sentir i pensar de tots els seus membres”*⁸⁴⁹. Eduard Barba creia que qualsevol Casal Català, Centre Català i fins i tot les Comunitats Catalanes, havien d'ésser *“Catalunyes petites, on hi càpiguen tots els catalans, agrupats per llegir en català, per discutir en català, per ballar en català, per ajudar-se econòmicament en català, independent de si ets de Pi o de Pa, o de Pu. I que els catalans que seguim a Pi, o a Pa, o a Pu, si volem tinguem el nostre club o el nostre racó.”*⁸⁵⁰ Conseqüentment a aquest pensament, Eduard Barba sempre procurà que el Club Català fos aquesta Catalunya petita que donés cabuda a tots els catalans, mentre no es dediquessin a fer política, que era sinònim de divisions. El Club havia de ser un lloc per compartir cants en català, ballar sardanes, recordar la terra i ajudar-se davant les dificultats pròpies de tot emigrat, però no per parlar de com s'havia de recuperar Catalunya ni de perquè s'havia perdut la Guerra Civil. Barba considerava que les Comunitats Catalanes eren totalment excloents i només hi tenien cabuda els exiliats amb un determinat pensament polític: *“no són una reducció de Catalunya, sino una part de Catalunya. La part*

⁸⁴⁵ Carta d'Eduard Barba a Antoni Trias: 27 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁴⁶ *Declaración de los refugiados europeos en la República Dominicana a las misiones extranjeras que han asistido a la toma de posesión del honorable Presidente Trujillo*, Ciudad Trujillo, 16 d'Agost de 1942. FEB. Carpeta ECE; Carta d'Eduard Barba a Josep Trueta: 13 de desembre de 1942. Caixa Epistolari M-Z. FEB. AHCB; *El Poble Català*, nº 18, Mèxic D.F., juny de 1943, pàg. 6.

⁸⁴⁷ *El Poble Català*, nº 18, Mèxic D.F., juny de 1943, pàg. 6.

⁸⁴⁸ Carta d'Eduard Barba a Miquel Ferrer: 4 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁴⁹ Carta E. Barba a Josep Escolà: 18 d'octubre de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁵⁰ Carta E. Barba a Josep Trueta: 8 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

*nacionalista, la part contemporanitzadora i acabaran per ésser la part de psuquistes, o la part esquerrista; i encara a la fi el bando del Miquel i el bando del Josep. [...] Això fa que cada Casal o cada Comunitat, que pel sol fet d'estar constituïda en aqueta forma obeeix a un principi de caire polític, tingui una visió de Catalunya partidista i sectària. I que cada un defensi la mateixa i vulgui imposar-la... sense pensar en Catalunya. Sinó en la seva Catalunya. I no hi ha pas manera, per ara, d'harmonitzar tot això. És suficient que un Casal digui això, pel d'enfront dir allò. I les passions polítiques que separaven els antics casals, perduts o desmembrats per manca d'una política lo més general de cara a Catalunya, han estat ara aprofundides ara per l'adhesió dels exiliats... encara més passionals i sectaristes que els antics. De manera que cada Casal o Comunitat ha estat encara més distanciada de l'idea d'una Catalunya reduïda, i per la nostra actuació, més accentuada l'idea d'una part de Catalunya.*⁸⁵¹»

En funció d'aquest pensament, Eduard Barba va escriure directament a Carles Pi i Sunyer explicant-li perquè el Club no s'adheria al Consell Nacional de Catalunya tal i com havien fet molts altres Casals, Centres i Comunitats Catalanes arreu d'Amèrica: *“jo, partidari vostre, m'oposo per exemple a que el Club Català s'adhereixi al vostre moviment. Aquí el Club Català representa Catalunya. I dintre els socis del Club o simpatitzants n'hi ha que hi estan conformes i d'altres no. Doncs bé, el dia que estigui organitzat aquest moviment els qui hi estem conformes, sense deixar ni de pertànyer ni de rebre'n beneficis, ni de gaudir de la biblioteca, ni, de l'auxili social, o sense deixar de donar tots aquests beneficis, doncs signarem l'adhesió o farem una societat d'amics del Consell, o que se jo, d'acord amb la forma que es doni al moviment. I el Club continuarà essent l'entitat que es preocupa de tots els catalans, espiritualment i materialment estiguin o no d'acord amb el consell, siguin del partit que vulguin.*⁸⁵²»

No només aquest concepte de la Catalunya petita impulsà a Eduard Barba a no donar l'adhesió del Club com a tal al CNC. El gener de 1943 tornà a escriure directament a Carles Pi i Sunyer per explicar-li quina era la situació dels catalans a la República Dominicana respecte l'organisme creat a Londres. D'una banda, hi havia el Casal Català, el qual comptava amb uns 40 membres, tots ells adherits al CNC. De l'altra, el Club Català, amb uns 250 simpatitzats, dels quals només 30 eren partidaris de l'organisme presidit per Carles Pi i Sunyer. Així doncs, dins el Club, eren una petita

⁸⁵¹ Carta E. Barba a Carles Pi i Sunyer: 4 de juny de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁵² *Ibidem*

minoria els que li donaven suport, que a més a més declarava no poder arribar a cap mena d'acord amb els membres del Casal Català, malgrat defensar la mateixa opció política⁸⁵³.

I els 220 simpatitzants restants del Club, a quina opció política donaven suport? Sobre aquesta qüestió, igual que ens passava en l'anàlisi del Club per als anys 1940-41, no en tenim dades concretes. Però recuperant les afirmacions d'Eduard Barba a Josep Trueta, segons les quals el 70% dels catalans exiliats a la República Dominicana eren comunistes, i les múltiples acusacions que rebé el Club de tenir una actuació clarament comunista, podem suposar que, entre els 220 membres restants del Club, predominaven els militants del PSUC⁸⁵⁴. Aquests estaven totalment en contra del Consell Nacional de Catalunya de Carles Pi i Sunyer i particularment d'un dels sectors que el recolzava, el MSEC dirigit per Miquel Ferrer a Mèxic, els seguidors del qual consideraven uns traïdors i uns trotskistes, ja que es separaren de la disciplina oficial del PSUC arran del Pacte Germanosoviètic. A petita escala, la situació política i conflictes viscuts pels catalans refugiats a la República Dominicana reproduïren les pugnes que es produïren en la política catalana a l'exili.

4.3.2. La Comunitat Catalana de les Antilles

Una de les iniciatives que Eduard Barba impulsà des del Club Català fou la creació de la Comunitat Catalana de les Antilles. Barba tenia una relació epistolar freqüent amb Miquel Ferrer, que a Mèxic fou un dels principals impulsors de la Comunitat Catalana creada en aquell país. Ferrer animà a Eduard Barba a crear la Comunitat Catalana de la República Dominicana, idea que rebutjà per les divisions que sabia que existien entre els catalans exiliats al país i l'atomització de la vella emigració⁸⁵⁵. Preveient els pocs catalans que quedarien a les illes caribenyes un cop els exiliats poguessin retornar a Catalunya, proposà a Miquel Ferrer la creació de la Comunitat Antillana, que agrupés els centres catalans de Cuba, Puerto Rico i la Dominicana⁸⁵⁶.

Per a la realització d'aquest projecte Barba contactà directament amb Josep Conangla i Fontanilles, el President del Centre Català de l'Havana⁸⁵⁷, i amb Enric Marimon, del

⁸⁵³ Carta E. Barba a Carles Pi i Sunyer: 23 de gener de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁵⁴ Carta E. Barba a Josep Trueta: 13 de desembre de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁵⁵ Carta E. Barba a Miquel Ferrer: 23 de novembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁵⁶ *Ibidem*.

⁸⁵⁷ Carta E. Barba a Josep Conangla: 23 de novembre de 1941. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

Catalunya Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba, amb el qual el Club ja hi havia tingut una intensa relació arran dels donatius que el Grop envià als catalans refugiats a la Dominicana⁸⁵⁸. A les respectives cartes els exposava que arreu d'Amèrica ja s'havia començat a configurar un ampli moviment de suport al Consell Nacional de Londres de Carles Pi i Sunyer a través de la creació de les Comunitats Catalanes. Veient la importància d'aquest moviment, Barba llançava la proposta de constituir una gran Comunitat Catalana que agrupés les Antilles i fos encapçalada per Cuba, l'illa amb una emigració catalana més estable i que comptava amb la presència de dos centres catalans de destacada importància i activitat. Com si es tractés d'una germana gran, des de Cuba s'hauria de mantenir el caliu entre els catalans de República Dominicana i Puerto Rico, que d'aquí a alguns anys, amb el retorn dels exiliats a Catalunya, serien pocs i seguirien fossilitzats en una visió poc real del país. Al grup de Santiago els proposava que el Butlletí que fins ara editaven podia esdevenir el vehicle de comunicació de tota la Comunitat Catalana de les Antilles.

Eduard Barba no obtingué resposta de cap d'aquests dos centres catalans. El gener de 1942 tornava a insistir i els enviava una nova carta, en la qual reproduïa els acords als quals arribaren els catalans de la República Dominicana en l'Assemblea General celebrada el 22/23 de desembre de 1941⁸⁵⁹. La seva proposta era que aquests acords servissin de base per crear la Comunitat Catalana de les Antilles. En cap d'ells s'esmentava el suport explícit al Consell Nacional de Londres i a la política que Carles Pi i Sunyer impulsava, sinó tot el contrari, es parlava d'apoliticisme i en cap cas es concretava com s'havia de recobrar la personalitat nacional de Catalunya. La Comunitat havia d'agrupar els centres que existien a les tres illes, però cada un conservaria la seva autonomia.

El primer a contestar fou Enric Marimon pel Catalunya Grop Nacionalista Radical⁸⁶⁰. Des del Grop rebutjaven la proposta de crear la Comunitat Catalana de les Antilles a menys que tots els centres que l'integressin defensessin la consigna de la independència per a Catalunya i es desmarquessin totalment de qualsevol relació de dependència amb els grups polítics espanyols. A més a més, creien que en general les Comunitats Catalanes creades fins al moment responien a la tàctica errònia d'aplegar numèricament

⁸⁵⁸ Carta E. Barba a Enric Marimon: 23 de novembre de 1941. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸⁵⁹ Carta E. Barba a Josep Conangla: 6 de gener de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.; Carta d'Eduard Barba a Enric Marimon: 4 de gener de 1942. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

⁸⁶⁰ Carta d'Enric Marimón a E. Barba: 28 de desembre de 1941. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

els catalans, sense definir una posició patriòtica, pensant que així podrien agrupar-ne a un major nombre. Fins al moment, i segons l'opinió de Marimon, havien fracassat, precisament per aquesta absència d'ideal o sentiment. Tampoc admetien que el Butlletí fos l'òrgan de comunicació de la Comunitat, a menys que defenses íntegrament l'ideal d'independència i combatés el confusionismes, massa estesos entre els catalans. La necessitat de combatre un enemic comú, el franquisme, no implicava que Catalunya hagués de renunciar a l'oportunitat única que se li presentava amb la pau després de la II Guerra Mundial.

Eduard Barba se sentí profundament ofès per aquesta resposta tan taxativa, sense ni tant sols accedir a mantenir una discussió sobre els punts sobre els quals s'havia de basar la Comunitat. I més quan havien acceptat d'unir-se amb el MSEC de Miquel Ferrer: *“És que el refús ha estat originat per manca de confiança en els nostres sentiments, en la nostra actuació? És a dir, per resumir-ho en unes poques paraules, per què no som prou “purs” en sentiments? Per una banda, sense cap gestió refusen aquesta unió que preconitzem. Però per altre no tenen inconvenient en acceptar la unió amb un determinat sector polític.”*⁸⁶¹ Eduard Barba sospitava que l'escissió del Casal Català també els va passar factura en aquest tema i les acusacions de ser comunista a les quals fou sotmès el Club condicionaren el fracàs de la proposta⁸⁶².

Conangla tardà més a contestar a Barba, però quan ho feu la resposta encara fou més dura que la de Marimon. Ni tant sols dugué la proposta de constituir la Comunitat Catalana de les Antilles al Consell Directiu del Centre Català, perquè la quasi totalitat dels Consellers, menys els comunistes, sentien desconfiança per qualsevol mena de mínims, fusions o confusions com les que proposava Barba, on no quedava clar ni les finalitats ni el caràcter que havia de tenir la suposada agrupació. A més a més, el Centre Català era clarament independentista i no podia acceptar pertànyer a una agrupació en la qual una part dels seus membres estiguessin sota el control d'un partit polític, ni nacional, en referència al MSEC, ni internacional, en referència al PSUC-PCE⁸⁶³. Amb aquesta carta, Eduard Barba confirmà totes les seves sospites. El projecte de crear la Comunitat Catalana de les Antilles no passà d'això mateix, de ser un simple projecte.

⁸⁶¹ Carta d'Eduard Barba a Enric Marimon: 19 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁶² Carta E. Barba a Josep Trueta: 8 d'agost de 1942.; Carta d'Eduard Barba a J. Ventura Sureda: 1 d'agost de 1942. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁶³ Carta de Josep Conangla a Eduard Barba: 30 d'abril de 1942. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB

4.4. L'assemblea general de maig de 1943

A principis de 1943 molts dels simpatitzants del Club Català començaren a escriure a Barba per tal que l'entitat convoqués una nova assemblea general. Molts d'ells opinaven que el Club no havia de restar al marge, com ho havia fet fins ara, dels problemes de l'emigració política i havia d'afrontar nous reptes fins ara menystinguts⁸⁶⁴. En primer lloc, consideraven que calia regularitzar de forma definitiva el funcionament del Club, dotant-lo d'un local social on poder concórrer els catalans, creant així un espai de relació entre ells, i d'uns Estatuts⁸⁶⁵. També opinaven que el Club no podia limitar-se a una tasca simplement benèfica, la qual era necessari continuar però que també havia d'obrir-se a altres camps d'activitat⁸⁶⁶. En primer lloc, era fonamental que es relacionés amb els altres grups antifeixistes, hispànics o no, existents a la República Dominicana i que assistís i intervingués com a tal als actes que organitzaven en motiu de les dates assenyalades. En segon lloc, era necessari que el Club incrementés la seva tasca social, preparant actes públics de caire català, hispànic i antifeixista⁸⁶⁷. També es feren forces peticions per tal que el Club Català es vinculés a la publicació *Catalonia* i l'ajudés econòmicament i amb col·laboracions literàries⁸⁶⁸.

Finalment, també es proposà que el Club pregués una posició política clara, que fes bandera d'un antifeixisme actiu: lluitar per l'alliberament de Catalunya del jou franquista, intentar aconseguir la unitat de tots els catalans i la d'aquests amb la resta de pobles hispànics per a combatre a un mateix enemic comú⁸⁶⁹. Des de les poblacions disperses per la República Dominicana també s'expressà el malestar existent per la manca d'una relació fluida amb els diversos nuclis catalans, que impedia estendre el

⁸⁶⁴ Carta col·lectiva de Manuel Trueba, Manuel Alloza, Robert Peña i A. Hernández a l'Assemblea del Club Català: s/d. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁸⁶⁵ *Ibidem*

⁸⁶⁶ Carta de Joan Vilar a E. Barba: 3 de febrer de 1943. FEB. Caixa Censos. AHCB.; Carta de Josep Alcobé a Eduard Barba: 24 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁶⁷ *Ibidem*.

⁸⁶⁸ Carta de Josep Alcobé a E. Barba: 24 de febrer de 1943. Caixa Epistolari A-L. FEB. AHCB.; Carta de Joan Sendra a E. Barba: 14 de febrer de 1943. Caixa Epistolari M-Z. FEB. AHCB; Carta de Joan Vilar a E. Barba: 3 de febrer de 1943. Caixa Censos. FEB. AHCB.

⁸⁶⁹ Carta de Joan Vilar a E. Barba: 3 de febrer de 1943. Caixa Censos. FEB. AHCB.; Carta col·lectiva de Manuel Trueba, Manuel Alloza, Robert Peña i A. Hernández a l'Assemblea del Club Català: s/d. FEB. Caixa Censos. AHCB.

radi d'acció del Club (en la seva vessant més social) també a les províncies dominicanes⁸⁷⁰.

La consigna general, especialment entre els simpatitzants comunistes del Club, era anar a la convocatòria d'una Assemblea General, per tal d'escollir una nova Junta, més activa i més dinàmica, que donés una nova dimensió a les activitats de l'entitat. Volien posar fi a la lentitud amb la qual es desenvolupaven els afers d'interès general dins el Club, com entenien que estava passant en aquell moment amb la convocatòria d'una nova assemblea general. Aquesta lentitud, deien, era deguda de vegades a la manca de col·laboració de la gent però també en moltes altres ocasions a un desig, per part de la Comissió de Treball, d'obstaculitzar la materialització de la voluntat de la majoria de catalans agrupats al voltant del Club⁸⁷¹.

En rebre totes aquestes cartes, la Comissió de Treball es trobà dividida. Una part, encapçalada per Eduard Barba, no compartia les propostes que formularen la majoria d'exiliats i tampoc estava d'acord en convocar l'Assemblea General: *“El record de la darrera assemblea és encara massa viu perquè jo cregui personalment oportú fer ara una assemblea. Tota reunió que no tingui que servir per unir, per aglutinar, crec que és contraproductiu.”*⁸⁷² Una altra part de la Comissió, formada per Rovira i Montagut, creien absolutament necessari convocar aquesta Assemblea. Finalment s'acordà realitzar-la⁸⁷³.

La convocatòria es realitzà pel dissabte 6 de març, però s'hagué de suspendre a última hora per manca de local on realitzar l'Assemblea. Això creà un gran desànim entre els exiliats, que reclamaren que es solucionés ràpidament aquest obstacle i es pogués realitzar d'una vegada per totes la tan esperada reunió⁸⁷⁴. Finalment, es decidí que l'Assemblea es faria als locals del Centro Español Democrático el dia 17 d'abril de 1943. Eduard Barba, al·legant obligacions laborals, decidí no assistir-hi.

A l'Assemblea hi concorregueren una bona part dels membres cooperadors del Club Català, però també altres catalans que mai havien estat vinculats de cap manera a

⁸⁷⁰ Carta col·lectiva de Manuel Trueba, Manuel Alloza, Robert Peña i A. Hernández a l'Assemblea del Club Català: s/d. FEB. Caixa Censos. AHCB.

⁸⁷¹ Carta de Josep Alcobé a E. Barba: 22 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB

⁸⁷² Carta E. Barba a Joan Sendra: 20 de febrer de 1943. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB

⁸⁷³ *Ibidem*.

⁸⁷⁴ Carta de Josep Alcobé a E. Barba: 22 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB; Carta E. Barba a Josep Alcobé: 27 de març de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

l'entitat⁸⁷⁵. L'Assemblea, presidida per Martí Gallart, s'inicià amb la lectura de l'informe sobre les activitats realitzades pel Club fins a la data, per sotmetre-les a l'aprovació dels reunits. Tot i que es donà per vàlid, molts exiliats també criticaren la poca amplitud que havia donat al Club la Comissió de Treball, i especialment la gestió realitzada per Eduard Barba, al qual se li va retreure que “*portava una política dictatorial i personal dintre el CLUB.*”⁸⁷⁶

A l'Assemblea també s'aprovaren totes les propostes que fins al moment havia rebut la Comissió de Treball i d'altres que sorgiren en la reunió, encaminades a reforçar la vessant social del Club: fer teatre català, donar suport a la publicació *Catalonia*, buscar un local social per tenir un centre propi, etc⁸⁷⁷. També s'escollí una Junta Directiva per a l'entitat, formada per⁸⁷⁸:

President	Martí Gallart
Vicepresident	Eduard Barba
Secretari	Pau Perales
Tresorer	Josep M ^a Escofet
Vocals	Benet Montagut
	Josep Rovira
	Josep Gausachs
	Martí Luna
	Mateu Pedret

Molts dels que foren nomenats en aquesta Assemblea no hi assistiren, així que Pau Perales, el nou Secretari, es comprometé a anar a cercar-los un a un demanant-los la seva col·laboració. Eduard Barba, digué estar cansat després d'estar tres anys al capdavant del Club, i presentà la seva dimissió per escrit, renunciant al càrrec pel qual havia estat elegit⁸⁷⁹. Realment no tenia cap mena d'intenció de participar en aquesta nova Junta i opinava que el Club havia sofert un assalt en tota regla per part dels comunistes catalans, delerosos de controlar els seus fons amb finalitats propagandístiques: “*lo que ha succeït amb el Club Català o la revista CATALONIA, [és] que venen els anomenats elements “polítics” i en nom de la “política” envaeixen*

⁸⁷⁵ Carta E. Barba a Pau Perales: 1 de juliol de 1943. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁸⁷⁶ Carta E. Barba a Joan Gassó: 22 d'abril de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁷⁷ Carta E. Barba a Joan Gassó: 22 d'abril de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁷⁸ Carta E. Barba a Pau Perales: 1 de juliol de 1943. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁸⁷⁹ Carta E. Barba a Pau Perales: 3 de maig de 1943. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

*l'organisme quant aquest està ja constituït, acreditat i funcionant, i el converteixen en una arma política.*⁸⁸⁰

No sabem què ocorregué amb Josep Mª Escofet, Josep Gausachs i Martí Luna, però en el número de *Catalonia* del mes de juny, en la ressenya de l'Assemblea, es comunicava als catalans que la nova Junta del Cub Català estava oficialment formada per⁸⁸¹:

President	Martí Gallart
Secretari	Pau Perales
Vocals	Benet Montagut
	Josep Rovira
	Mateu Pedret
	Miquel Simpa ⁸⁸²

Eduard Barba i d'altres catalans que no estaven d'acord amb la nova orientació del Club s'escindiren de l'entitat i crearen la Mútua Catalana d'Assistència, que es constituí abans de finalitzar l'any 1943. La Mútua fou impulsada per Eduard Barba i la plantejà com un instrument per a continuar la tasca d'assistència social que havia desenvolupat el Club fins al moment. El Patronat de Socis Fundadors de la Mútua estava format per 24 catalans, 9 dels quals pertanyien a la vella emigració econòmica. La resta eren exiliats. El Patronat de la Mútua, format exclusivament pels socis fundadors, era el que tenia plens poders sobre l'entitat. La resta d'associats, amb la categoria de socis numeraris, tenien veu però no vot en les reunions del Ple del Patronat.⁸⁸³ Aquest sistema de funcionament fou adoptat per tal d'evitar que a la Mútua li succeís el mateix que li havia passat al Club Català:

“Un aspecte vull assenyalar-vos per explicar el fet que solsament puguin ésser socis fundadors els que cooperin a fundar la mútua o aquells que després el Patronat cregui que ho poden ésser. L'interès de tots els que intervenim en aquesta MÚTUA és evitar lo que ha succeït amb altres organismes o idees, com el Club Català o la revista CATALONIA, que venen els anomenats elements

⁸⁸⁰ Carta E. Barba a Manel Bros: 6 de desembre de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁸¹ *Catalonia*, n^o7, Ciudad Trujillo, juny de 1943, pàg. 13.

⁸⁸² Eduard Barba, en una carta a Pau Perales, li demanà explicacions sobre aquesta Junta, si s'havia realment consultat a Gausachs, Escofet i Luna. També li preguntà per Miquel Simpa, el qual mai havia estat soci del Club Català, ni tan sols el tenia censat com a català. Temia que fos un pseudònim per encobrir a algú. Carta E. Barba a Pau Perales: 1 de juliol de 1943. FEB. Caixa Còpies i Esborranys. AHCB.

⁸⁸³ *Estatutos de la Mútua Catalana d'Assistència*. FEB. Caixa Censos. AHCB.

“polítics” i en nom de la “política” envaeixen l’organisme quan aquest està ja constituït, acreditat i funcionant, i el converteixen en una arma política. Contra aquesta possibilitat, i veient lo que ha succeït fins ara, hem pres totes les precaucions a fi de salvaguardar la MÚTUA contra aquests elements, i procurar que la mateix solsament fos regida per aquells elements que escollim. Per això, és perillosa la vostra proposta de que puguin ésser socis fundadors els que ingressin amb una quota determinada, puig coneixent com coneixem les armes dels elements “polítics” el dia que es vulguin apoderar de la MÚTUA, dels fons per a propaganda que manegen no seria estrany que inscrivissin 15 socis amb una quota de un dòlar al mes, i en la reunió del Patronat tinguessin majoria i s’incautessin de l’entitat. I això ho volem evitar de totes passades. Per aquest fi hem estructurat la MÚTUA com una societat anònima, que la governa un Patronat que estarà constituït per gent que sabem és de bona fe, apolítica i que solsament pensa en ajudar als compatricis, sense tenir en compte si és de tal o qual partit polític. Però si el govern de la mateixa es deixa a aquest patronat, els beneficis en canvi s’estenen a tots els catalans que ho sol·licitin. És a dir, és restringida en quant a direcció, però àmplia en quant a actuació.”⁸⁸⁴

Eduard Barba no feu entrega de l’arxiu del Club Català al nou secretari, Pau Perales, sinó que el conservà personalment. No solsament no es traspassaren els papers del l’entitat, sinó que sospitem que tampoc es traspassaren els fons. Per la continuïtat que presenten els estats de comptes del Club i la Mútua, agrupats en un sol document unitari, sospitem que els fons que tenia acumulats el Club i que eren controlats en exclusiva per Eduard Barba per a les tasques assistencials passaren a disposició de la Mútua. De forma personal o sota el nom de Mútua Catalana d’Assistència els seguí invertint en auxiliar als catalans que sol·licitaven la seva ajuda⁸⁸⁵.

⁸⁸⁴ Carta E. Barba a Manuel Bros: 6 de desembre de 1943. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁸⁵ Com a mínim, els que ell havia recol·lectat exposant la tasca assistencial que desenvolupava el Club. No sabem si els altres membres de la Comissió de Treball, per organitzar els diversos actes socials que es dugueren a terme al llarg de 1942, també recolliren diners i aquests si que passaren a mans de la nova Junta del Club. No n’hi ha cap tipus de constància.

5. DESAPARICIÓ DE LES ENTITATS COL·LECTIVES CATALANES (1943-1945)

5.1. La desaparició del Club Català

Des de que la nova Junta, elegida en l'Assemblea General d'abril de 1943, assumí la direcció del Club Català, perdem la pista a l'entitat. No podem seguir l'evolució del Club a través de *Catalonia*, la revista dels catalans de la Dominicana, ja que aquesta publicà el seu últim número els mesos de juliol-agost de 1943. Malgrat rastrejar els altres diaris i revistes catalans publicats a Amèrica Llatina, no apareix cap notícia relacionada amb el Club.

Segons Eduard Barba, el Club desaparegué al cap de poc temps de ser elegida la nova Junta, el juny de 1943 “*via altres països*”, ja que els seus membres reemigraren cap a altres repúbliques llatinoamericanes⁸⁸⁶. Aquesta potser és l'explicació més plausible per explicar la desaparició del Club Català, especialment si ho comparem amb què passà amb la resta d'entitats amb forta presència de comunistes refugiats a partir de 1943.

Els comunistes catalans i espanyols havien caigut en desgràcia de cara al règim de Trujillo des de la vaga que es produí a La Romana. El 20 de gener de 1943, el Secretari d'Estat de l'Interior i Policia va ordenar la clausura del Centro Español Democrático de Ciudad Trujillo i el que es creà a Santiago de los Caballeros, centres de reunió dels comunistes espanyols i de nombrosos dominicans antitrujillistes. La reobertura del CED de la capital s'autoritza al cap de poc temps, i per evitar malentesos els líders del PSUC, Lluís Salvadores, el PCE, Domingo Cepeda, les JSU, Antonio Ruiz Hidalgo, i la UGT, Hilario Caloto, feren públic un manifest en el qual afirmaven que acataven les lleis i les autoritats dominicanes i que en cap cas pretenien immiscir-se en els afers interns de la República Dominicana.

En canvi, el CED de Santiago no fou obert de nou. Els seus dirigents es mostraren més combatius i el 31 de març feien pública una carta oberta al president Trujillo, demanant la reobertura del Centre i culpant als grups “quinta columnistes” o favorables a les potències de l'Eix del seu tancament. Aquesta carta fou interpretada com una terrible

⁸⁸⁶ Carta E. Barba a Ramon Peypoch: 2 de març de 1945. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB. També veure carta E. Barba a Josep Irla: 2 de setembre de 1947. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB. En aquesta atribueix la desaparició del Club Català a l'escissió que patí per part dels elements que fundaren la Mútua i deixaren de cooperar amb el Club.

ofensa al govern dominicà, al qual acusava indirectament de permetre l'actuació d'elements favorables a l'Eix a l'interior del país i fins i tot entre els cercles governatius. Els signants de la carta foren empresonats i el Secretari d'Estat de l'Interior i Policia publicava una carta en la qual assumia personalment l'ordre de clausura del CED de Santiago, per dur a terme activitats antisocials, antidominicanes i actuar al marge de les lleis governamentals que regulaven el dret d'associació.

El Govern Dominicà inicià d'aquesta manera una onada repressiva contra els comunistes espanyols i catalans, que es veieren obligats a deixar el país ràpidament. Alguns exiliats, que havien aconseguit col·locar-se satisfactòriament a la Dominicana i que mai havien estat identificats com a tals, també hagueren de fugir davant de tal persecució.

Al CED de Ciudad Trujillo li arribà el torn a principis de 1944, malgrat haver renovat la seva Junta amb elements no vinculats als comunistes. El Secretari d'Estat de l'Interior i Policia s'entrevistà amb els seus dirigents i els proposà que podien organitzar oficialment el Partit Comunista a canvi de lliurar a la policia una relació completa dels seus afiliats, inclosos els dominicans. Sabent com les gastava el règim, decidiren declinar l'oferta i caigué sobre ells la repressió. Abans de tres mesos, el juny de 1944, el CED de Ciudad Trujillo tancava les seves portes i molts dels seus membres espanyols i catalans reemigraven a altres repúbliques llatinoamericanes. El 1945 el govern dominicà acabà d'expulsar els pocs comunistes refugiats que encara quedaven al país, ja que els consideraven gèrmens revolucionaris i instigadors de l'antitrujillisme entre els dominicans⁸⁸⁷.

La mateixa persecució que es desplegà sobre el CED podem suposar que també afectà al Club Català. La majoria dels seus nous dirigents i els membres que hi restaren estaven vinculats amb els cercles comunistes i molt especialment amb el CED. Seria una possibilitat vàlida que la repressió a la qual els sotmeté el règim dominicà fomentés la seva fugida del país i amb la seva marxa desaparegués també el Club Català.

5.2. La desaparició del Casal Català i la Mútua Catalana d'Assistència

Si del desenllaç del Club Català en coneixem poques coses, encara tenim menys referències del que ocorregué amb el Casal Català.

⁸⁸⁷ DÍAZ ESCULIES, Daniel: *L'exili català de 1939... op. cit.*, pàg. 116-123

El Casal Català es va quedar sense local social durant l'any 1943, ja que el Bar Ritz, el punt de reunió dels seus associats, va tancar les seves portes. Sembla que l'entitat va desaparèixer finalment el 1944, també a causa que la majoria dels seus membres s'exiliaren a altres països llatinoamericans.

Eduard Barba descrivia d'aquesta manera tan curiosa la seva desaparició a Ramon Peypoch, Director de la revista Vida Catalana de Mèxic: *“Pero es que este Casal siempre fue algo así como un sentimiento, más que una realidad. Si no recuerdo mal, en 1943, se cerró el bar en dónde tenían su tertúlia, no local, y desde entonces, el tal Casal, no fue más que un individuo, un compatriota, con un papel timbrado. Donde él se encontraba, allí estaba el Casal. Se fue a Cuba su Presidente y el compatriota se quedó con su papel timbrado. Se marcharon los contertúlios, y el compatriota se quedó con su papel timbrado. Y este se marchó finalmente, y con él, el papel timbrado y el Casal se trasladaron supongo a Venezuela. En resumen pues, desde 1943, el tal Casal era una persona, y desde 1944, no era más que un papel timbrado. Ahora ya no queda ni el papel timbrado.”*⁸⁸⁸

Pel que fa a la Mútua Catalana, abans que s'acabés l'any 1943 es redactaren els seus Estatuts, però no sabem si es legalitzaren de forma oficial davant les autoritat dominicanes. Tot just creada la Mútua entrà en un període d'hibernació, ja que Eduard Barba, el principal impulsor de la iniciativa, fou convidat a col·laborar en la tasca d'ajuda als refugiats espanyols que desenvolupava a la República Dominicana un comitè Nord Americà, l'Unitarian Service Committee. Barba s'implicà a fons en la tasca d'aquest organisme, que ajudà als refugiats a renovar les seves cèdules d'identitat i els permisos de residència al país, els envià diners per comprar roba i medicaments, tramità visats dels que desitjaven reemigrar i subvencionà els passatges als refugiats que no tenien suficients diners per pagar-se'ls. En aquestes activitats Barba intentà beneficiar als catalans que encara quedaven a les colònies i amb els quals havia tingut contacte quan era el Secretari del Club, o a tots aquells compatriotes que s'assabentava que passaven situacions de veritable necessitat⁸⁸⁹.

⁸⁸⁸ Carta E. Barba a Ramon Peypoch: 2 de març de 1945. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁸⁹ Circular a les colònies: 5 de març de 1944. FEB. Caixa censos. AHCB.; Cartes creuades entre Eduard Barba i Celine Rott de Neufville. FEB. Caixa epistolari M-Z. AHCB; Carta E. Barba a Joan Gassó: 13 de maig de 1944. FEB. Caixa epistolari A-L. AHCB

Un cop Eduard Barba deixà de col·laborar amb l'Unitarian Service Committee, recuperà la Mútua Catalana i des d'aquesta desenvolupà altre cop una tasca d'auxili als exiliats catalans. La Mútua, durant els anys 1944 i 1945, invertí 22,80 dòlars comprant medicaments o pagant atencions mèdiques, 12,75 dòlars en la compra de roba i calçat i 10 dòlars que foren entregats en forma de subvencions directes⁸⁹⁰.

L'any 1945 Barba decidí donar per finalitzades les activitats de la Mútua Catalana d'Assistència "*perquè sortosament els catalans que quedàrem al país, no necessitàvem ja dels seus serveis.*"⁸⁹¹

6. ELS CATALANS A LA REPÚBLICA DOMINICANA A PARTIR DE 1945

L'any 1945 quedaven uns 50 catalans exiliats a la República Dominicana, a més a més de la vella emigració econòmica⁸⁹². L'agost de 1947 ja només en quedava una trentena⁸⁹³. El Club Català i el Casal Català havien desaparegut, fonamentalment perquè la majoria dels exiliats havien marxat a altres països que els oferissin millors condicions laborals i personals, on no haguessin de patir la persecució i la repressió d'una dictadura com la de Trujillo. Només es quedaren al país aquells que estaven en una situació laboral i econòmica òptima i que no xocava amb el règim dictatorial. La majoria residien a Ciudad Trujillo⁸⁹⁴.

Els catalans que restaren a la Dominicana no fundaren cap nova entitat que els agrupés, però no per això renunciaren a trobar-se d'una forma periòdica. Sabem que setmanalment es trobaven per fer tertúlia a la llibreria que regentaven els germans Escofet a la capital o bé en algun altre local públic, com ara un cafè, i una vegada al mes organitzaven un àpat de germanor, que agrupava a la majoria de la colònia catalana⁸⁹⁵.

També des de 1945 s'implicaren en els Jocs Florals de la Llengua Catalana, creant el Premi dels Catalans a la República Dominicana. El Premi estava dotat amb un quantitat que oscil·lava entre els 50 i els 100 dòlars, que era recollida per Eduard Barba a través del mètode de subscripció popular entre els exiliats i els *vells catalans* que residien al país. S'oferí per primera vegada als Jocs Florals de Colòmbia (1945) i contribuïren a

⁸⁹⁰ *Club Català a la República Dominicana i Mútua Catalana d'Assistència. Detall del capítol de despeses. Percentatges.*FEB. Caixa Estats de Comptes. AHCB.

⁸⁹¹ Carta E. Barba a Josep Irla: 2 de setembre de 1947. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁹² Carta E. Barba a Esteve Sedó: abril de 1945. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁹³ Carta E. Barba a Josep Puig: 8 d'agost de 1947. FEB. Caixa Epistolari M-Z. AHCB.

⁸⁹⁴ Carta E. Barba a Josep Irla: 2 de setembre de 1947. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁹⁵ *Ibidem*; Carta E. Barba a Joan Jordà: 25 d'agost de 1945. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

dotar-lo 47 catalans, recollint-se en total 113 dòlars. El Premi dels Catalans a la República Dominicana es repetí als Jocs Florals de Montpeller (1946), Londres (1947), París (1948), Montevideo (1949), Perpinyà (1950), Nova York (1951), Caracas (1953), Sao Paulo (1954) i San José de Costa Rica (1955).

L'any 1953 es proposà a la colònia catalana resident a la Dominicana que organitzés els Jocs Florals de la Llengua Catalana, davant les dificultats polítiques que estaven sorgint a Venezuela per la seva celebració. Conscients del poc temps que tenien, els proposaren fins i tot que es podien celebrar com un simple acte acadèmic, sense pretensions de ressonància pública⁸⁹⁶. Eduard Barba, en nom de la colònia catalana, declinà l'oferta. Un dels motius principals era que no quedaven a la República Dominicana més de 30 catalans, comptant la vella i la nova emigració, dels quals només una dotzena seguien realitzant activitats de tipus català i tenien un cert contacte entre ells. A més a més, la situació política del país tampoc era la més idònia per a la seva celebració i Eduard Barba l'advertí que en cas de celebrar-se a la Dominicana hauria de ser de forma clandestina⁸⁹⁷. Finalment, els Jocs s'acabaren celebrant a la ciutat veneçolana de Caracas.

I és que els exiliats, fossin del color que fossin, ja no eren ben rebuts al país. Eduard Barba, des de Baltimore, on residia la seva germana, escrivia sense por a la censura amb la qual havia de conviure a la Dominicana al català Francesc Bergós:

“La situació en general allí dintre de tots nosaltres es torna cada vegada més inestable. Ha agafat un histerisme amb tots aquests rumors que s'estan preparant exèrcits per envair el país i enderrocar el règim, que sense ni saber el què i el com, a la fi ho paguen els refugiats. Ja la primer intentona fracassada d'invasió feu tres víctimes d'aquest mal, l'histerisme. Tragueren del país al Director de l'Escola de Belles Arts, al de l'Institut Geogràfic, i a un comerciant, tots ells elements refugiats. Això ens va fer comprendre que la situació augmentava en inestabilitat i que era qüestió d'estar preparats pel moment que vingués una situació d'urgència. O bé, estar orientats per resoldre amb temps aquesta previsible i esperable situació. Hi ha compatricis que han aixecat negocis, que treballen en empreses, però que veient el panorama volen mirar si

⁸⁹⁶ Carta de Manuel Alcàntara a E. Barba: 13 de febrer de 1953. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

⁸⁹⁷ Carta E. Barba a Manuel Alcàntara: 19 de febrer de 1953. FEB. Caixa Epistolari A-L. AHCB.

*es traslladen, perdent el mínim dels resultats dels seus esforços, penes i angúnies, a altres llocs on, tenint en compte el panorama de la nostra tornada, puguin establir-se novament amb més garanties d'estabilitat i seguretat. [...] des d'allí dintre és impossible fer cap gestió.*⁸⁹⁸

Malgrat la bona col·locació d'aquests darrers exiliats a la Dominicana, la pressió i el control insuportable règim de Trujillo els convidarà a liquidar els seus negocis, abandonar altre cop les llars que havien format i marxar ben lluny del tròpic i de les seves xarxes destructives. Eduard Barba, l'abril de 1956, arribà al port de Veracruz amb la seva dona i el seu fill, preparats per començar de nou el periple dels exiliats, rodamóns forçosos que esperaven amb delit el dia de poder tornar a una Catalunya més rica i plena.

⁸⁹⁸ Carta d'Eduard Barba a Francesc Bergós: 2 de gener de 1948. FEB. Caixa còpies i esborranys. AHCB.

Capítol 4. La immigració d'agricultors espanyols a la República Dominicana (1954-1964)

1. GESTACIÓ DEL PLA IMMIGRATORI, BASES LEGALS I QUANTIFICACIÓ DELS ESPANYOLS QUE S'HI ACOLLIREN

1.1. La visita de Trujillo a Espanya

Durant els mesos de juny i juliol de 1954 Rafael Leonidas Trujillo Molina va visitar Espanya, recorrent bona part de les seves ciutats i regions més emblemàtiques. D'aquesta visita en sorgí la idea d'endegar un flux migratori d'agricultors espanyols en direcció a la República Dominicana. La visita del mandatari dominicà ha estat analitzada en profunditat per Francisco Javier Alonso Vásquez en la seva obra *La Alianza de dos generalísimos: relaciones diplomáticas Franco – Trujillo*, a partir de la documentació conservada a l'Arxiu del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación i les notícies aparegudes a la premsa, fonamentalment la dominicana, que cobrí amb tot luxe de detalls el viatge⁸⁹⁹.

La visita del Generalísimo Trujillo va representar un dels moments culminants en les relacions diplomàtiques entre Espanya i la República Dominicana. I posà de manifest les excel·lents relacions existents entre les dues dictadures:

“En el abrazo que el Generalísimo Trujillo y el Generalísimo Franco se han confundido, se han abrazado la República Dominicana y España, las dos naciones católicas, amantes de la paz, que apartando el comunismo de sus tierras, buscan en la concordia de sus almas el reinado de Cristo.”⁹⁰⁰

D'una banda, fou el primer viatge efectuat per un cap d'Estat d'Hispanoamèrica a l'antiga metròpoli; de l'altra, fou la primera visita que un cap d'Estat efectuava a Espanya des del bloqueig diplomàtic decretat per l'ONU l'any 1946. Per a Trujillo, també fou la primera gira oficial a l'estranger, en la qual també aprofità per visitar el Vaticà, per tal de signar un Concordat amb la Santa Seu.

⁸⁹⁹ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza de dos generalísimos: relaciones diplomáticas Franco-Trujillo*. Santo Domingo: Fundación García Arévalo, 2005., pàg. 237-317.

⁹⁰⁰ PÉREZ AGUDO, Eduardo. “Egregio prócer dominicano” a *La Vanguardia Española*, 4-6-1954, pàg. 4.

La premsa espanyola es desfeu en elogis cap al mandatari dominicà. Va exaltar els valors tradicionals en els quals es cimentava el seu règim, lloà la defensa a ultrança que havia fet del franquisme davant els organismes internacionals, i, per sobre de tot, va elogiar la marcada hispanitat de la República Dominicana regida per Trujillo:

“Santo Domingo, bajo la égida sabia, prudente y fecunda del Generalísimo Trujillo mantuvo (...) su representación diplomática en España, y la voz de su delegado en la Organización internacional fue la primera que se escuchó en el seno de la O.N.U. por que cesase una suicida política de complacencia con Moscú y se abriesen los ojos y los sentidos a la verdad de la auténtica España.

(...) nuestro ilustre Caudillo, paladín en nuestra Patria, como el Generalísimo Trujillo en la suya, de la lucha contra el comunismo. Porque es evidente que en la obra de los dos insignes estadistas hay mucho de común, de acción paralela en la defensa y exaltación de los valores morales, del robustecimiento de la unidad nacional y en la, elevación del nivel de vida mediante una legislación social profundamente cristiana.⁹⁰¹”

El dictador dominicà va visitar Espanya acompanyat d'un gran seguici, format, entre d'altres, per la seva esposa, Maria Martínez Alba; el seus fills, el Mayor General Rafael Leónidas (més conegut com a *Ramfis*), Angelita i Radhamés; el germà de l'estadista, Aníbal Trujillo Molina; el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i Culte, Joaquín Balaguer Ricardo; i el Secretari d'Estat sense Cartera, Mayor General Anselmo Paulino Álvarez.

Trujillo i la seva comitiva van iniciar el viatge el 28 de maig de 1954. El vaixell amb el qual viatjaren tocà terra el 2 de juny de 1954 a Vigo, ciutat que fou engalanada per rebre el dictador. Una nodrida representació oficial l'esperava al port galleg: Alberto Martín Artajo, Ministre d'Afers Exteriors espanyol; Joaquín Balaguer, Secretari d'Estat de Relacions Exteriors dominicà; Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana; Emilio García Godoy, Ambaixador de la República Dominicana a Madrid; i altres autoritats dominicanes i espanyoles, a més a més d'una multitud congregada per veure de prop els actes.

⁹⁰¹ “Homenaje de simpatía y gratitud” a *La Vanguardia Española*, 4-6-1954, pàg. 3.

Després d'un banquet de gala, organitzat per les autoritats municipals de Vigo, Trujillo i tot el seu seguici van agafar un tren en direcció a Madrid, on arribaren el 3 de juny. A l'estació del Nord els esperaven tots els membres del Govern, del Consell del Regne, de les representacions del Cos Diplomàtic hispanoamericà, el Bisbe Auxiliar de Santo Domingo, els Subsecretaris i Directors Generals de les diverses àrees del govern espanyol i tota la representació diplomàtica a Madrid de la República Dominicana. Al capdavant de tots, hi havia el cap de l'Estat Espanyol, Francisco Franco Bahamonde, acompanyat de la seva esposa Carmen Polo. En baixar del tren, la salutació entre els dos dictadors fou efusiva. Després de realitzar les presentacions oficials i protocol·làries, els dos *generalíssimos* van recórrer en un automòbil descapotable els carrers de Madrid, plens de gent onejant banderes dominicanes i espanyoles, i es dirigiren al Palau de la Moncloa, on s'allotjà la família Trujillo.

Ja a la tarda, i al Palau de El Pardo, Trujillo va investir a Franco amb la Gran Creu d'Or de l'Orde de Trujillo. El *caudillo* espanyol el correspongué condecorant-lo amb el Gran Collar de l'Orde d'Isabel la Catòlica. La premsa ressaltà de forma insistent els tres ideals que unien als dos dictadors: el catolicisme, l'anticomunisme fervent i la hispanitat; aspectes que també foren recurrents en els discursos pronunciats per Franco i Trujillo durant la visita.

A partir d'aquest moment, començà un reguitzell de visites i àpats oficials. Franco i Trujillo van assistir, entre d'altres, a unes maniobres militars amb foc real al Campament de Carabanchel i van visitar llocs tan emblemàtics per al règim franquista com el monestir de San Lorenzo de El Escorial, El Valle de los Caídos, en construcció en aquells moments, o l'Alcázar de Toledo.

El 12 de juny Trujillo i el seu seguici marxaren cap a Barcelona en tren, essent acomiadats personalment per Franco a l'estació d'Atocha. Passaren un parell de dies a la ciutat comtal i el 14 de juny el dictador dominicà abandonà l'Estat Espanyol a bord del buc *Miguel de Cervantes*, de l'Armada espanyola, en direcció Itàlia.

L'objectiu del viatge a Itàlia no era altre que signar un Concordat amb la Santa Seu, que afavorís una major influència moral i cultural de l'Església Catòlica al país caribeny. Per a la seva breu estada a Roma, el govern espanyol va posar a disposició del mandatari dominicà l'Ambaixada d'Espanya a la ciutat per tal que s'hi pogués allotjar. La visita a la Santa Seu fou breu i Trujillo retornà a Espanya el dia 17 de juny,

desembarcant al port de Cádiz. Restaria al nostre país fins a finals de juliol, quan l'abandonà per visitar amb la seva família altres països europeus.

La segona part del viatge a Espanya fou aprofitada pel mandatari dominicà per fer turisme a la zona del Llevant i del Sud de l'estat. D'entre la multitud visites que realitzà, n'hi hagué una que sembla que l'impressionà profundament. El 6 de juliol de 1954 Trujillo va arribar a València. Havia estat convidat per les autoritats municipals de la ciutat. L'Alcalde, Baltasar Rull, va rebre'l oferint-li un dinar de gala. A continuació, van oir missa a la capella gòtica del Sant Calze de la catedral de València i després van visitar la Real Basílica de la Mare de Déu dels Desemparats, patrona de la ciutat, i l'antic Palau de la Generalitat, on tenia la seva seu la Diputació Provincial. El dia següent, s'organitzà un recorregut per a Trujillo, que començà amb una visita a les drassanes d'El Grau i la inspecció a una foneria metal·lúrgica. Després, es traslladaren a Manisses, per visitar les instal·lacions de l'Empresa Nacional Elcano, que fabricava motors auxiliars, i diverses factories de ceràmica. A continuació, passejaren per Alzira, on el mandatari dominicà va poder admirar els tarongers. També van contemplar la zona arrossera de l'Albufera, per on realitzaren un extens recorregut.

La premsa de l'època afirmava que Trujillo va quedar summament impressionat amb la riquesa agrícola de la província de València i que d'aquí sorgí la seva idea de fomentar un Pla Immigratori per portar valencians cap a la República Dominicana, que després es faria extensiu a altres regions d'Espanya⁹⁰²:

*“A mediados de la semana próxima, (...) zarparán para aquella República doscientas familias valencianas. (...) Es esto consecuencia de la reciente visita del Generalísimo Trujillo a Valencia, en la que tuvo ocasión de admirar no sólo la fértil y cuidada huerta valenciana, sino también la laboriosidad de sus campesinos. Para fomentar el cultivo de arroz en su patria, decidió contratar a los agricultores arroceros.”*⁹⁰³

⁹⁰² No és exagerat dir que aquest Pla Immigratori fou una idea personal de Trujillo. Francisco Javier Alonso Vásquez deixa ben clar que “El General Trujillo ejercía una omnimoda autoridad sobre la totalidad de los asuntos inherentes al Estado dominicano. Detentaba el poder sobre todos los aspectos que componen la Administración y su potestad era omnipotente. (...) Jesús de Galíndez (...) denominava esta situación como «la sumisión de un pueblo».” ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza... op. cit.*, pàg. 249.

⁹⁰³ “Doscientas familias valencianas a Santo Domingo” a *La Vanguardia Española*, 24-10-1954, pàg. 4. Una tesi similar la trobem en un article aparegut a el diari dominicà *El Caribe*, en el qual s'exposa que “cuando el Benefactor de la Patria en su viaje triunfal por la península visitó Valencia halló en esa

1.2. Les bases jurídiques i legals del projecte migratori.

Durant els mesos de setembre i octubre de 1954 es començà a materialitzar el *grandioso plan inmigratorio concebido y puesto en marcha por el Generalísimo Doctor Rafael Leonidas Trujillo Molina, Benefactor y Padre de la Patria Nueva*. Es donaren els primers passos per tal d'organitzar la primera expedició d'agricultors espanyols cap a la República Dominicana.

El 20 de setembre de 1954, el President de la República, llavors Héctor B. Trujillo Molina, germà de Rafael Leonidas Trujillo i titella al servei de les ordres i voluntat del *Generalísimo* dominicà, conferí poders especials al Secretari d'Estat d'Agricultura i al de Treball, Economia i Comerç perquè, a nom i representació de l'Estat Dominicà, subscriguessin els corresponents contractes amb un màxim de 2.000 agricultors espanyols per tal que es comprometessin a traslladar-se al país per dedicar-se a l'agricultura⁹⁰⁴.

Uns dies més tard, el 9 d'octubre de 1954, els esmentats secretaris d'Estat dominicans firmaven 500 contractes i els enviaven a l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid, per tal que els signessin també els agricultors espanyols interessats a emigrar a la República Dominicana⁹⁰⁵. El contracte contenia 10 clàusules, que especificaven les següents obligacions per part del govern dominicà envers els immigrants agricultors:

1. Pagar-los el desplaçament d'Espanya a la República Dominicana per via marítima, tant a l'agricultor com a la seva família, així com el passatge de retorn en cas que el contracte fos rescindit per qualsevol motiu.
2. Proporcionar-los una casa per viure i un terreny per cultivar, d'un mínim de 50 tares i un màxim de 500⁹⁰⁶ (entre 3 i 31 hectàrees).
3. Subministrar-los de forma gratuïta les eines necessàries per desenvolupar les labors agrícoles i altres mitjans necessaris per dur a terme la seva feina.
4. Exonerar-los de tot tipus d'impostos sobre els terrenys o les eines de treball.

región mucha similitud con las tierras de la República Dominicana y así nació la idea, que puso inmediatamente en práctica de traer inmigrantes valencianos". "756 inmigrantes españoles llegan hoy a República" a *El Caribe*, 7-1-1955, pàg. 1.

⁹⁰⁴ *Poder otorgado por el Presidente de la República Dominicana...* Ciudad Trujillo, 20 de setembre de 1954. AGN-AGR, L340-1955.

⁹⁰⁵ Despatx 11387 del Secretari d'Estat d'Agricultura (d'ara en endavant SEA), Miguel A. Báez Diaz, al President de la República. San Cristóbal, 10 d'octubre de 1954. AGN- AGR, L340-1955.

⁹⁰⁶ La unitat de mesura dominicana és la *tarea*. Una tarea equival a 628.86 metres quadrats. Una hectàrea està formada per 15'9 *tareas* (ens hem permès la llicència de catalanitzar l'expressió *tareas*, per tal de fer més planera la lectura del treball).

El contracte no especificava si els immigrants tindrien el títol de propietat de la casa, els terrenys i les eines que els entregués l'Estat dominicà, o bé només en tindrien l'úsdefruit, que és el que acabà succeïnt.

Els agricultors espanyols, per la seva part, amb la signatura d'aquest contracte es comprometien a:

1. Traslladar-se a la República Dominicana i dedicar-se exclusivament a l'agricultura. El contracte especificava que els productes cultivats pels agricultors eren de la seva propietat i podien vendre'ls, dins o fora del país, pel seu exclusiu benefici.
2. Desenvolupar activament els cultius que li assignés la Secretaria d'Estat d'Agricultura d'acord amb la qualitat de la terra, i a mantenir el terreny en bones condicions de neteja i producció.
3. Sotmetre's a les lleis i regulacions dominicanes⁹⁰⁷.

Rafael Leonidas Trujillo nomenà a Espanya un Delegat d'Immigració, que s'havia d'encarregar d'efectuar la selecció dels agricultors. L'escollit per dur a terme aquesta tasca fou Manuel Fernández Cámara, un personatge que Merry del Val, l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, no dubtaria a qualificar com "*un pirata con alma de negro, (...) más escurridizo que un tiburón*"⁹⁰⁸. Manuel Fernández Cámara havia estat policia a l'Estat Espanyol i formà part de l'escorta de Trujillo durant la seva visita al país. L'home va saber connectar amb el dictador dominicà i marxà amb ell cap al Carib. Poc després, retornà a Espanya amb estatus diplomàtic, encarregat de formar una primera expedició d'agricultors burgalesos i valencians que s'havien de traslladar a la República Dominicana⁹⁰⁹.

Per tal de dur a terme la seva comesa, el setembre de 1954 es posà en contacte amb el Ministeri de Treball espanyol i anuncià la intenció del govern dominicà de contractar a uns 200 agricultors valencians⁹¹⁰. El Consejo Central de Emigración, abans de final d'any, aprovà la sortida d'una primera expedició, els membres de la qual subscriuriën

⁹⁰⁷ *Contrato entre el Estado Dominicano...* AGN-AGR, L341-1955.

⁹⁰⁸ Carta d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a Félix de Iturriaga, Director General d'Assumptes Consolars. Ciudad Trujillo, 15 de juliol de 1955.

⁹⁰⁹ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

⁹¹⁰ Escrit de Manuel Fernández Cámara al Ministre de Treball. Madrid, setembre de 1954. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

contractes individuals de treball. La decisió fou presa pel govern espanyol des d'un punt de vista pragmàtic i que tenia ben poc en compte la defensa dels interessos dels súbdits espanyols: deixaria marxar el primer grup i en funció de si es complien les condicions promeses als emigrants, permetria noves expedicions⁹¹¹. Això contravenia totalment la legislació espanyola vigent en matèria migratòria, que establia que en tota emigració col·lectiva a països estrangers, amb el propòsit de colonitzar terres, era indispensable una autorització especial del Consell de Ministres⁹¹². S'ometeren les lleis vigents apel·lant a les relacions d'amistat que unien Espanya amb la República Dominicana i al gran deute del règim franquista amb la dictadura trujillista, la qual sempre defensà el reconeixement d'Espanya en els organismes internacionals⁹¹³. D'altra banda, les autoritats espanyoles no volien deixar escapar la que podria ser una oportunitat d'or per donar sortida a un important contingent d'emigrants espanyols, en el marc de la nova política migratòria empresa per l'Estat Espanyol.

Mentrestant, l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, s'havia d'assabentar del projecte migratori a través de la premsa dominicana. En el despatx en el qual demanava més informació sobre l'assumpte al Ministre d'Assumptes Exteriors no s'estava d'emetre la seva opinió sobre les possibilitats dels emigrants d'obrir-se pas a la República Dominicana i sobre la gestió del projecte migratori:

“las condiciones de trabajo que imperan en este país, la dureza del clima y otros factores de índole económica hacen que el llevar a feliz término este experimento me inspire muy serias inquietudes y creo mi deber señalarlo a V.E. así como el hecho que esta Embajada no ha sido consultada en momento alguno por nuestras Autoridades competentes, ni al estudiarse ni al ser formalizado el contrato o compromiso que espero fue suscrito entre este Gobierno y los agricultores valencianos.”⁹¹⁴

⁹¹¹ Despatx del Director General d'Emigració i Afers Socials a l'Encarregat de Negocis d'Espanya a. i. a Ciudad Trujillo. S/I, 7 de desembre de 1954. Despatx al Director General de Treball (Emigració). S/I, s/d. AMAEC, R5667- Exp. 2.

⁹¹² Article 6 de la Llei d'Emigració de 1924, vigent en aquells moments. *Informe de la Dirección de Emigración y Asuntos Sociales del Ministerio de Asuntos Exteriores*. S/I, 18 de febrer de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹¹³ *Informe de la Dirección de Emigración y Asuntos Sociales del Ministerio de Asuntos Exteriores*. S/I, 18 de febrer de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹¹⁴ Despatx 582 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de novembre de 1954. AGN- AGR, L 5667 – Exp.2.

1.3. La selecció dels emigrants

La selecció dels ciutadans espanyols que es traslladaren a la República Dominicana com a immigrants agricultors escapà al control de les autoritats espanyoles. Tampoc es tingueren en compte les veritables aptituds dels seleccionats en l'àmbit agrícola. Quan el govern espanyol s'adonà de les terribles conseqüències d'aquest descontrol i volgué posar-hi aturador, amb la negociació i signatura d'un Conveni migratori entre els dos governs, la pràctica totalitat dels espanyols que durant la dècada de 1950 emigraren a aquesta illa del Carib ja feia mesos que hi residien.

Els emigrants a la República Dominicana foren seleccionats a través de quatre vies:

- directament per Manuel Fernández Cámara;
- a través de gestories i agències que els prepararen la documentació per emigrar;
- a través dels consolats dominicans a Espanya;
- per la companyia naviliera Fratelli Grimaldi.

A partir del setembre de 1954, Manuel Fernández Cámara va recórrer l'Albufera i l'Horta de València a la recerca de candidats disposats a emigrar. Trujillo estava especialment interessat en la immigració d'elements procedents d'aquesta zona⁹¹⁵. En reunions col·lectives, organitzades amb la col·laboració dels Ajuntaments dels pobles que visitava, transmeté als espanyols una imatge idíl·lica de la República Dominicana: explicava que era un país paradisiac, de vida fàcil i d'incomptables tresors⁹¹⁶. Prometé als emigrants una casa plena de comoditats i la possibilitat de transformar-se en petits propietaris agrícoles. A més a més, els informà que tenien el viatge d'anada i tornada pagat per part del Govern Dominicà i els assegurà que podrien retornar a la pàtria al cap d'un o dos anys amb una gran suma de diners⁹¹⁷. En definitiva, els proposà d'anar a *fer les amèriques* sense assumir cap risc.

⁹¹⁵L'Ambaixada espanyola a la República Dominicana qualificà més endavant aquesta decisió com poc afortunada: l'Albufera i l'Horta eren zones agrícoles riques dins d'Espanya i els qui emigraren estaven acostumats a una sèrie de comoditats i formes de vida que no trobaren a República Dominicana. En comptes de millorar, amb l'emigració empitjoraren. Tot i això, consideraven que els agricultors valencians eren els que millor treballaven les terres i que els que s'havien aconseguit adaptar al país eren els que tenien unes perspectives de futur més afalagadores.

⁹¹⁶ Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

⁹¹⁷Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

D'aquesta manera, organitzà les dues primeres expedicions d'emigrants cap a la República Dominicana. La selecció efectuada per Fernández Cámara no fou gens acurada: acceptà a les expedicions homes que sabien cultivar la terra i d'altres que ni tan sols havien vist una aixada en tota la seva vida, però que embarcaren moguts pel desig d'enriquir-se o viure una gran aventura. A les llistes per marxar cap al país antillà hi figuraven homes sans i forts i d'altres amb dificultats físiques evidents o malalties importants. Els Ajuntaments no posaren pegues a l'emissió dels documents necessaris per emigrar i, un cop escollits per Fernández Cámara, els Governadors Civils els expediren passaports col·lectius, sense filar massa prim⁹¹⁸. Això feu possible que a les expedicions s'hi incloguessin algunes persones poc afins al règim franquista, fins i tot provinents de famílies que s'havien significat a favor de la II República⁹¹⁹. Al seu costat, hi havia emigrants que havien estat admesos pel sol fet de ser familiars de les autoritats locals franquistes.

A la província de Burgos la recluta d'emigrants l'efectuà principalment la Gestoria Administrativa Sanz o Agència Sanz, radicada a la capital provincial i amb la connivència de Manuel Fernández Cámara⁹²⁰. Les irregularitats en la selecció dels emigrants foren greus. L'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, que fou qui les descobrí gràcies a les queixes que li formularen els immigrants un cop assentats al país, les qualificà com la "*trata del emigrante*"⁹²¹.

La Gestoria Sanz també intervingué en la recluta d'emigrants per a les dues primeres expedicions en direcció a la República Dominicana. Tenia l'exclusivitat en la seva contractació i disposava dels contractes oficials emesos pel govern dominicà i que havien de ser firmats pels llauradors espanyols, alguns dels quals "*apenas tienen las primeras letras*"⁹²². L'agència es va aprofitar de la poca formació dels futurs emigrants i

⁹¹⁸ Nota verbal de l'Ambaixada de la República Dominicana a Espanya al Ministeri d'Afers Exteriors. Madrid, 28 de juliol de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹¹⁹ Conversa amb Josep Antich Brocal, historiador, arxiver i cronista oficial de Silla, un dels pobles de l'Albufera que veié emigrar una part dels seus veïns.

⁹²⁰ Carta del Director General d'Afers Consolars a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. S/l, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹²¹ Despatx 248 del Director General d'Afers Consolars al Director General de Treball - Emigració. Madrid, 24 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2. A Espanya eren habituals els abusos comesos per determinats agents amb els emigrants espanyols que viatjaven a Ultramar. Aquests eren coneguts des de feia molt de temps amb el nom de la "*trata del emigrante*". Una de les preocupacions del govern era intentar posar fi a aquesta problemàtica. Aquest fet ja s'aexposava a l'obra BORREGÓN RIBES, Vicente. *La emigración española a América*. Vigo: Fundación «Premio Marvá», 1952, pàg. 67-74.

⁹²² Carta del Director General d'Afers Consolars a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. S/l, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

els va cobrar quantitats abusives en concepte de gestió de la documentació necessària per emigrar⁹²³, tramitació del passaport, organització i viatge a València i estada a la ciutat fins a l'embarcament en direcció a la República Dominicana. Concretament, l'Agència va cobrar 2.500 pessetes a cada persona major de tres anys que formà part de la primera expedició per aquests conceptes⁹²⁴. Alguns dels emigrants, que tenien famílies molt extenses i molt pocs recursos, es veieren obligats a deixar les seves famílies a Espanya en una situació econòmica molt precària al no poder satisfer el pagament de les quantitats exigides per l'Agència Sanz⁹²⁵.

Als integrants de la segona expedició, homes sols, l'Agència els cobrà una quantitat inferior, 1.500 pessetes. Els que estaven sotmesos al servei militar, van haver d'abonar 600 pessetes més com a dipòsit a Hisenda. La rebaixa de preu respecte la primera expedició implicà que cada emigrant va haver d'obtenir pel seu compte els papers necessaris per tal de tramitar el passaport i va haver de portar-los personalment a l'Agència. També es reduïren els dies d'allotjament al port d'embarcament i els equipatges foren transportats a la baca de l'autocar, en comptes de llogar un camió especial, tal i com es feu amb el primer contingent. Els emigrants no sabien exactament per quins serveis havien pagat a l'agència i tampoc se'ls entregà un rebut dels diners que havien abonat⁹²⁶.

Arrel de la denúncia formulada per l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, la Gestoria Administrativa Sanz fou investigada i es pogueren comprovar tots els abusos que havia comès⁹²⁷. El Director General d'Afers Consulars li exposava els fets a l'Ambaixador, essent molt crític tant amb la manera de procedir de l'agència com amb les institucions del govern espanyol, que també havien faltat a les seves obligacions:

“De todo ello se deduce que la información y conocimiento de estas gentes rurales, en cuestión tan interesante para su futuro, les ha llegado a través de

⁹²³ Per obtenir el passaport era necessari presentar certificat mèdic, certificat de naixement, certificat d'antecedents penals, certificat de no repatriació, certificat de veïnatge, certificat de bona conducta, permisos militars – si era el cas –, fotografies i permís de sortida d'Espanya. *Informe emitido por la Inspección Provincial de Trabajo de Burgos...* Burgos, 4 d'agost de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹²⁴ Carta del Director General d'Afers Consulars a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. S/l, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹²⁵ Despatx 165 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 12 de març de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹²⁶ *Idem.*

⁹²⁷ *Informe emitido por la Inspección Provincial de Trabajo de Burgos...* Burgos, 4 d'agost de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

*una entidad particular que teniendo encajada ésta entre sus muchas actividades, no es extraño que la enfoque como negocio y así lo desarrolle, aunque lo verifique con un lucro abusivo. Aparentemente, a ninguno de los emigrantes se les ha explicado con el debido detalle por ningún Organismo oficial el asunto, ni se han vigilado las circunstancias y modos en que se realiza el alistamiento de estos labradores ni se han adoptado medidas para salvaguardarlos de la exacción o para evitarla, no habiendo tenido contacto los futuros emigrantes con ningún Organismo del Estado o funcionario oficial designado para tal misión, lo que les ha obligado en la esperanza de un porvenir mejor, a confiarse a una Empresa de negocios, que se constituyó en su fuente de información, tramitadora de documentos, y en fin, depositaria de los contratos de emigración, receptora de la firma y organizadora del viaje hasta su puesta en el puerto.*⁹²⁸”

Altres gestories i agències també van participar en la recluta d'emigrants, cobrant-los igualment quantitats abusives per tramitar el seu contracte. Aquestes agències tampoc entregaven als llauradors la còpia de l'acord signat amb el Govern dominicà, tot i que els corresponia per llei⁹²⁹.

D'altra banda, alguns consolats de la República Dominicana a Espanya tingueren un paper activíssim en la recluta d'emigrants espanyols interessats a desplaçar-se a la República Dominicana. És el cas dels consolats instal·lats a Santa Cruz de la Palma i a Santa Cruz de Tenerife, a les Illes Canàries. El primer en interessar-se en les possibilitats immigratòries de la República Dominicana fou el cònsol Geo. W. de Langen, del consolat de l'illa de la Palma. Abans fins i tot de la visita de Trujillo a Espanya, el maig de 1954, ja havia demanat informació sobre les lleis migratòries del país, ja que diversos agricultors s'havien interessat per desplaçar-se a aquesta illa del Carib⁹³⁰.

Tan bon punt aparegué a la premsa la notícia de la formació d'un contingent d'emigrants valencians, l'interès des de les Illes Canàries per emigrar a República

⁹²⁸ Còpia carta del Director General de Asuntos Consulares a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. S/1, s/d. AMAEC, R5667, Exp. 2.

⁹²⁹ *Informe confidencial número cuatro. Memorias del Inspector en Viaje José Muñoz Corral. (Vapor: Auriga).* Madrid, 17 d'octubre de 1955. Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Inspecció de viatge del Vapor Auriga.

⁹³⁰ Ofici 12 del Comte Geo. W. de Langen, Cònsol de la República Dominicana a Santa Cruz de la Palma, a l'Ambaixador de la República Dominicana a Madrid. Santa Cruz de la Palma, 14 de maig de 1954. AGN-AGR. L360-1955.

Dominicana es reactivà. En aquest cas fou la Gestoria Hurtado, de Santa Cruz de Tenerife, la que es posà en contacte directament amb la Secretaria d'Estat d'Agricultura dominicana, exposant la possibilitat de formar expedicions de canaris per emigrar a l'illa caribenya. Si s'aprovés, la Gestoria Hurtado s'oferia per preparar la documentació dels emigrants, tal i com ja ho feia amb la dels que es dirigien a Venezuela, Brasil o l'Argentina⁹³¹. Al mateix temps, el cònsol honorari de la República Dominicana a La Palma, es posava en contacte amb el Secretari d'Estat d'Agricultura dominicà i li demanava una còpia exacta i completa del text del Pla de Foment Agrícola que especificqués les ajudes que rebrien els immigrants agricultors que s'assentessin al país⁹³².

El govern dominicà mostrà el seu interès en la immigració de canaris a la República Dominicana i durant el mes de desembre envià a la Gestoria Hurtado, reconvertida en la Gestoria Hispano Americana, i al cònsol de La Palma tota la documentació necessària per tal de començar a captar canaris interessats en desplaçar-se a la República Dominicana⁹³³. La tasca no fou gaire difícil i fins i tot el cònsol arribà a proposar que es noliegés una expedició directament des de Santa Cruz de la Palma, degut al gran nombre d'interessats residents a les Canàries per desplaçar-se a la República Dominicana⁹³⁴.

No sabem si la col·laboració amb la Gestoria Hispano Americana fructificà, però si que ho feu l'establerta amb el Consolat a Santa Cruz de la Palma, al qual s'hi afegí posteriorment el consolat de Santa Cruz de Tenerife. La tasca de reclutar immigrants des d'aquestes dues representacions consulars dominicanes prosseguí durant tot l'any 1955 i bona part de 1956.

Finalment, una part dels emigrants foren seleccionats directament per la companyia Fratelli Grimaldi durant l'any 1955. Aquesta naviliera, amb el patrocini econòmic del

⁹³¹ Carta de la Gestoria Hurtado al Secretari d'Estat d'Agricultura. Santa Cruz de Tenerife, 1 de novembre de 1954. AGN-AGR. L360-1955.

⁹³² Carta privada del Comte Geo. W. de Langen, Cònsol Honorari de la República Dominicana a la Palma, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Santa Cruz de la Palma, 22 de novembre de 1954. AGN-AGR. L362-1955.

⁹³³ Carta de Juan P. Duarte, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Carlos Hurtado Izquierdo, Gestoria Administrativa Hurtado. San Cristóbal, 3 de desembre de 1954. AGN – AGR. L360-1955.

⁹³⁴ El 21 de febrer de 1955, un mes i mig després de rebre la documentació oficial sobre les condicions per emigrar a la República Dominicana, el cònsol Comte Geo. W. de Langen ja tenia inscrits al consolat a uns 200 homes casats i a 100 de solters interessats en traslladar-se a la República Dominicana. Ofici 11 del Comte Geo. W. de Langen, Cònsol Honorari de la República Dominicana a La Palma, al Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i Culte. Santa Cruz de la Palma, 21 de febrer de 1955.

govern dominicà, establí a partir del mes de febrer de 1955 un servei regular que connectava els ports europeus (inclosos els espanyols) amb Ciudad Trujillo⁹³⁵, on el transatlàntic Auriga tenia planificades 8 escales a l'any⁹³⁶.

La companyia, buscant ampliar els seus beneficis, va oferir els seus serveis al govern de la República Dominicana per tal de transportar als immigrants espanyols⁹³⁷. La greu averia del transatlàntic dominicà *España*, que fins al moment s'havia encarregat de traslladar-los, empenyé al govern dominicà a acceptar la proposta i firmà, el juliol de 1955, un contracte amb la companyia. Aquest establia que Fratelli Grimaldi gestionaria en exclusiva a través de les seves agències a Espanya l'emigració de ciutadans gallecs i asturians cap a la República Dominicana, amb l'única condició que fossin agricultors i menors de 40 anys. Pel que fa a la resta de regions espanyoles així com les Illes Canàries, la naviliera es comprometia a transportar els emigrants. Podia ocupar-se també del seu reclutament, però no de forma exclusiva⁹³⁸. Així doncs, les agències de la companyia en diversos ports espanyols reclutaren emigrants a partir de juliol de 1955.

Cap d'aquestes quatre vies de selecció dels emigrants fou prou rigurosa i “*se incluyó como agricultor a cualquier persona que decía serlo, embarcando así cientos de aventureros, gente sin oficio ni beneficio, peones, inadaptados, vagos y maleantes.*”⁹³⁹ També es classificaren com a agricultors gent que treballava en les més diverses professions i que esperaven trobar feina un cop assentats al país. El procés de selecció fou tan deficient que s'inclogueren com a emigrants homes malalts, fins i tot amb tuberculosi, i d'altres que per la seva avançada edat no podien dedicar-se a les tasques que se suposava havia de desenvolupar un colonitzador⁹⁴⁰. Abans ja hem comentat que tampoc es van tenir excessivament en compte els antecedents polítics dels que figuraren a les llistes per traslladar-se a la República Dominicana.

⁹³⁵ El govern dominicà pagava \$8.000 per cada viatge que feia escala a Ciudad Trujillo i algunes fonts indiquen que també podria ser accionista de la Companyia. Despatx 414 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 26 de juliol de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2; “Establecen nuevo servicio naviero con países Europa” a *El Caribe*, 9 de gener de 1955.

⁹³⁶ Carta de Frederic Schad a Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 4 de març de 1955. AGN-AGR. L703-1956.

⁹³⁷ *Idem*.

⁹³⁸ Contracte entre l'Estat Dominicà i la Companyia Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR. L703-1953.

⁹³⁹ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

⁹⁴⁰ Despatx 492 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

Als emigrants tampoc se'ls va oferir una informació real i honrada sobre el projecte de colonització. Esperaven arribar a un país en el qual es convertirien en petits propietaris i on la terra els donaria nombrosos fruits sense cap esforç. En canvi, mai tingueren els títols de propietat de les cases on vivien ni de les terres que cultivaven i van haver de fer front a una vida de veritables pioners⁹⁴¹, suportant situacions extremes degudes a la falta de planificació del govern dominicà a l'hora d'assentar-los. Això, per a molts, suposà fins i tot un retrocés respecte les condicions de vida de les que gaudien a Espanya. En aquesta línia, l'Ambaixada Espanyola considerava un error fonamental

“reclutar emigrantes de algunas de las regiones más prósperas de España, como la Vega Baja del Segura y Valencia, que se desmoralizaron al enfrentarse con la dureza de la vida en los primeros momentos de un asentamiento agrícola, que ha partido de roturar selva virgen en una zona tropical.”⁹⁴²”

Merry del Val estava convençut que calia escollir els emigrants espanyols procedents de les zones agrícoles més deprimides d'Espanya

“los emigrantes procedentes de regiones más pobres de España, Burgos, Galicia y Canarias, que no vienen impulsados por tan vehementes ambiciones de riquezas inmediatas, sinó, más bien buscando el modo de mejorar su suerte, de convertirse de simples jornaleros que eran, en propietarios de tierras y de enfrentar la dura vida de pionero que se les impone con serenidad y disciplina, son los que más agradecen las excepcionales oportunidades que les brinda el Gobierno dominicano (...).”⁹⁴³”

D'altra banda, el fet que el Govern dominicà pagués l'import del viatge transatlàntic fou un factor d'atracció per a molts immigrants. En primer lloc, entre els interessats a desplaçar-se a la República Dominicana: si les coses no els hi anaven prou bé, podien tornar quan volguessin i de forma gratuïta. En segon lloc, entre els espanyols interessats a emigrar a altres zones d'Amèrica del Sud: ja eren a l'altra banda de l'Atlàntic i s'havien estalviat el bitllet més car. La picaresca arribà a extrems insospitables: alguns emigrants espanyols desembarcaven en ports veneçolans abans d'arribar a Ciudad

⁹⁴¹ Despatx 468 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁴² Informe de José García Bañón, Secretari d'Ambaixada de la Direcció General d'Afers Consulars. Madrid, 3 de maig de 1957. AMAEC, R5667 – Exp. 4.

⁹⁴³ Despatx 468 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

Trujillo. El govern dominicà, cansat d'aquesta juguesca, va advertir a la companyia que no pagaria més passatges d'immigrants que finalment no desembarquessin a la República Dominicana⁹⁴⁴.

1.4. Quantificació total dels immigrants acollits al pla immigratori

A partir de gener de 1955, arribaren a la República Dominicana els següents immigrants espanyols acollits al Pla Immigratori fomentat pel país antillà⁹⁴⁵:

Data arribada	Vaixell	Immigrants
7/1/55	España	756
5/5/55	<i>Auriga</i>	12
3/6/55	España ⁹⁴⁶	720
13/6/55	<i>Auriga</i>	66
4/8/55	<i>Auriga</i> ⁹⁴⁷	108
10/9/55	<i>Auriga</i>	406
30/10/55	<i>Auriga</i> ⁹⁴⁸	369
14/11/55	<i>Ascania</i> ⁹⁴⁹	1068
29/11/55	<i>Auriga</i>	367
28/1/56	<i>Auriga</i>	186
26/4/56	<i>Auriga</i>	106
5/6/56	<i>Auriga</i>	214

⁹⁴⁴ Ofici de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Frederic Schad, Agent de Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 7 de desembre de 1955. AGN-AGR. L360-1955.

⁹⁴⁵ Quadre d'elaboració pròpia a partir dels fons documentals custodiats a l'AGN. Referències principals: Llistats de passatgers AGN-MIGR. L21-1955. Top. 5/6077; AGN-MIGR. Top. 5/6027; AGN-MIGR. L25-1956. Top. 5/005963; Llistats continguts als lligalls d'AGN-AGR. L1577-1961 i AGN-AGR. L849-1957.

⁹⁴⁶ La xifra de passatgers totals d'aquest vaixell era de 772 persones. Hi viatjaren 713 agricultors, 1 capellà destinat a Baoba del Piñal – Salvador Pons Franco –, 6 polissons valencians que foren acollits al Pla Immigratori, 6 treballadors d'obres públiques que s'integraren a la Secretaria d'Estat d'Obres Públiques, 25 Mestres Nacionals que passaren a treballar per la Secretaria d'Estat d'Educació, 2 massatgistes que venien contractats per la Secretaria d'Estat de Presidència i alguns altres viatgers. A la taula tan sols hem comptabilitzat els 720 immigrants que s'incorporaren al Pla Immigratori. AGN-MIGR. L21-1955. Top. 5/6077.

⁹⁴⁷ No ens ha estat possible establir de forma exacta el nombre d'immigrants que s'acolliren al Pla Immigratori que viatjaren a bord de l'*Auriga* en les expedicions que tocaren port a Ciudad Trujillo els dies 5 de maig, 13 de juny i 4 d'agost de 1956. Foren homes i dones que s'embarcaren a bord del vaixell que cobria de forma regular la línia marítima entre Espanya i la República Dominicana i un cop al país antillà demanaren acollir-se al Pla Immigratori. No sabem quants espanyols ho sol·licitaren ni a quants els fou concedit. Les fonts consultades ens indiquen les diverses xifres que es reflecteixen a la taula. Hem pres com a vàlides les quantitats que expressen les llistes de passatgers dels vaixells a bord dels quals arribaren al país. AGN-MIGR. L21-1955. Top. 5/6077.

⁹⁴⁸ Segons les dades que apareixen al llistat de passatgers. AGN-MIGR. L21-1955. Top. 5/6077.

⁹⁴⁹ Segons les dades que apareixen al llistat de passatgers a AGN-MIGR. Top. 5/6027. Les dades que ens ofereixen altres fonts ens fan creure que aquesta xifra no inclou els 112 Polícies valencians que viatjaren al vaixell contractats per Fernández Cámara. En total, el vaixell podria portar entre 1159 i 1180 passatgers.

15/6/56	Irpina	76
13/7/56	Auriga	7
5/8/56	Irpina	9
27/9/56	Venezuela	20
17/10/56	Auriga	4
25/11/56	Auriga	3
19/5/57	Irpina	6
TOTAL		4503

Així doncs, en tan sols dos anys arribaren a la República Dominicana uns 4500 agricultors espanyols, contractats pel govern dominicà per anar a colonitzar diverses regions de l'illa caribenya. Aquesta és una quantitat molt destacable si tenim en compte que just en aquells moments l'emigració espanyola estava recuperant els seus ritmes habituals després de la política de portes tancades dels primers anys de la dictadura franquista. També pel fet que la República Dominicana no era una de les destinacions tradicionals de l'emigració espanyola a Ultramar, com podien ser l'Argentina o Veneçuela, països amb una important colònia espanyola i xarxes migratòries ben organitzades. Tal quantitat aconseguí desbordar completament la representació diplomàtica espanyola a la República Dominicana, i així mateix ho reconeixien:

“La Sección Consular de la Embajada de España no estaba ni está preparada para inscribir, atender y conocer una masa tan repentina de españoles incrementando la tradicional colonia de nuestra nacionalidad, máxime cuando cada individuo constituyó una queja, un problema o una reclamación. Muchos cientos vinieron con pasaporte colectivo, muchos no se han presentado por el Consulado, etc. Este se ha limitado hasta ahora a realizar las funciones mínimas de inscripción, renovación de pasaportes, extensión de visados, revista militar y legalizaciones solicitadas por los inmigrantes, no estando en condiciones de plantearse los problemas específicos de la inmigración por considerarlo hasta ahora un serio asunto que correspondía a la Secretaría de Agricultura y una responsabilidad exclusiva de las Autoridades dominicanas que habían hecho aquella.”⁹⁵⁰

Aquest important flux migratori patrocinat pel govern de la República Dominicana fomentà també les emigracions d'espanyols per compte propi cap a l'illa caribenya. En

⁹⁵⁰*Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.*

aquest sentit, l'Ambaixador d'Espanya, en despatx al Ministre d'Afers Exteriors, comentava que durant l'any 1955, que és el de major afluència d'entrada d'espanyols a la República Dominicana, arribaren al país uns 3.900 agricultors espanyols contractats pel govern dominicà. A més a més, també s'hi desplaçaren pel seu compte o amb contractes de treball particulars per desenvolupar diversos oficis uns 1.000 espanyols més⁹⁵¹.

1.5. El trasllat dels emigrants cap a la República Dominicana.

La totalitat d'espanyols que s'acolliren al Pla Immigratori de la República Dominicana arribaren al país per via marítima. Els dos primers grans contingents d'emigrants ho feren a bord de l'*España*, un vaixell propietat de la Marina de Guerra Dominicana.

El govern dominicà, en plantejar al govern espanyol el Pla Immigratori a través de Manuel Fernández Cámara, va comunicar el seu interès en que fos la Companyia Transatlàntica Espanyola la que s'encarregués de transportar els agricultors espanyols cap al Carib. El Consell Central d'Emigració va rebutjar aquesta opció, al·legant que la naviliera espanyola no tenia vaixells amb suficient tonatge i capacitat com per transportar el nombre d'immigrants que demanava el govern dominicà⁹⁵².

Per aquest motiu el govern dominicà va decidir adquirir un vaixell transatlàntic, el *Canberra*, que rebatejà amb el nom d'*España*. Es tractava d'una embarcació de 8.000 tones i amb capacitat per uns 800 passatgers. L'*España* s'integrà a la flota de l'Armada Dominicana i fou tripulat per personal militar⁹⁵³. S'encarregà de transportar els dos primers grans contingents d'emigrants espanyols cap a la República Dominicana. Mentre que el primer viatge fou plàcid, el segon estigué ple d'incidents.

L'*España* amarrà al port de València a les darreries del mes de desembre de 1954. Venia d'Alemanya, on la tripulació dominicana el recollí després d'efectuar la compra. La tarda-vespre del 24 de desembre de 1954, la nit de Nadal o *Nochebuena*, el primer contingent d'emigrants pujà a bord de l'embarcació, que salpà cap al Nou Món el mateix dia de Nadal. Els passatgers eren famílies senceres i parelles joves, acabades de

⁹⁵¹ Despatx d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 16 de novembre de 1955.

⁹⁵² Despatx 248 del Director General d'Afers Consolars al Director General de Treball - Emigració. Madrid, 24 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁵³ Despatx 248 del Director General d'Afers Consolars al Director General de Treball - Emigració. Madrid, 24 de juny de 1955; Informe de Francisco Ponte Ferreiro, Inspector d'Emigració. Tenerife, 28 de desembre de 1954. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

casar. La majoria dels viatgers eren valencians, excepte un petit grup de burgalesos que completaven l'expedició. Els records dels qui en formaren part són excepcionals, tan del tracte rebut per part de la tripulació com de les condicions del viatge: l'alimentació fou excel·lent, els matrimonis foren allotjats en camarots de primera classe, etc. Per a molts, la sensació era la de viatjar en un creuer de luxe, un somni fet realitat⁹⁵⁴.

El vaixell arribà a Ciudad Trujillo el dia 7 de gener de 1955. Anava engalanat amb pancartes d'agraïment dels immigrants cap a Trujillo i cap a la República Dominicana. Una nodrida representació oficial, formada per nombrosos Secretaris d'Estat i membres de les Forces Armades dominicanes, acudí als molls a rebre els espanyols. Rafael Leonidas Trujillo també es desplaçà al port de la ciutat per donar personalment la benvinguda als immigrants⁹⁵⁵. En canvi, l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana, en aquells moments a càrrec de l'Encarregat de Negocis J.M. Marchesi, no envià cap representant a rebre els seus connacionals. Més tard, el Primer Secretari de l'Ambaixada va visitar el vaixell. Marchesi fou severament advertit per aquesta falta, però al·legà que no havia estat avisat de l'arribada del vaixell per part de les autoritats dominicanes i que encara que ho hagués estat “*yo había decidido actuar con precaución en este caso pues una serie de detalles me indujeron a pensar que la forma en que había sido llevado este asunto pudiera no tener la plena aprobación de ese Ministerio.*”⁹⁵⁶

Des del moll, els immigrants foren conduïts a la Catedral Primada d'Amèrica, on es cantà un tedèum per la salut de Trujillo i en acció de gràcies per l'afortunada travessia dels immigrants recentment arribats a la República Dominicana. Després, a la Plaza de Colón, els donà la benvinguda oficial amb unes paraules el diputat Germán Soriano. A continuació, foren embarcats de nou a bord de l'Espanya. El vaixell salpà el dia següent, el 8 de gener, en direcció a Sánchez, on els immigrants foren desembarcats per ser instal·lats a la colònia de Baoba del Piñal.

Entre les vicissituds del viatge, val la pena destacar que nasqueren dues criatures, que foren batejades en tocar terra. Els seus padrins foren Rafael Leonidas Trujillo Molina i

⁹⁵⁴ Informe de Francisco Ponte Ferreiro, Inspector d'Emigració. Tenerife, 28 de desembre de 1954. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁵⁵ “Agricultores españoles aclaman delirantemente a Trujillo al desembarcar” a *El Caribe*, 8-1-1955, pàg. 1 i 2.

⁹⁵⁶ Despatx 42 de l'Encarregat de Negocis d'Espanya a. i. a Ciudad Trujillo, J. M. Marchesi, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 25 de gener de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

Héctor Bienvenido Trujillo Molina, el *Jefe* i el President de la República⁹⁵⁷. També que al vaixell hi viatjaven dos polissons, que en arribar a la República Dominicana foren regularitzats i integrats al Pla Immigratori⁹⁵⁸.

El segon viatge de l'*España*, en canvi, estigué ple de problemes i entrebancs. El 23 de febrer de 1955 el Consejo Central de Emigración va autoritzar la sortida d'un segon contingent en direcció a la República Dominicana, vistos els progressos del primer grup assentat ja a l'illa⁹⁵⁹. Abans fins i tot que l'*España* toqués de nou terra espanyola per recollir aquest segon conjunt d'emigrants, l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid proposava que el metge, els infermers i els cambrers necessaris per atendre el passatge fossin de nacionalitat dominicana. Aquesta proposta contravenia obertament les lleis d'emigració espanyoles, que exigien que aquesta tripulació fos de nacionalitat espanyola⁹⁶⁰. No coneixem quina fou la resposta del govern espanyol, però les irregularitats que es produïren durant el viatge ens fan pensar que, o bé acceptaren la proposta, o bé una part de la tripulació espanyola fou subornada d'alguna manera per fer els ulls grossos respecte les condicions del passatge durant la travessia⁹⁶¹.

L'*España* salpà per segona vegada des del port de València el 10 de maig de 1955. Al cap d'uns dies, va fer escala a les Illes Canàries, on embarcà un important contingent d'agricultors, i arribà a la República Dominicana el 3 de juny de 1955. A més a més dels llauradors, l'expedició estigué formada per 25 mestres, 8 fusters i 6 capatassos de construcció de carreteres, que passaren a treballar pel govern dominicà a Ciudad

⁹⁵⁷ Els pares dels infants eren Salvador Tormo i Aurelia Pinazo i Emilio Muñoz i María de los Ángeles Ruiz. Aurelia Pinazo passà a ser anomenada per les seves connacionals i veïnes la "*comadre*" de Trujillo, pel fet que el seu fill fou apadrinat per R. L. Trujillo. "Generalísimo y Presidente apadrinan bautizos niños" a *El Caribe*, 9-1-1955, pàg. 1; "Rafael Leonidas se llama niño nacido a bordo del España" a *El Caribe*, 8 de gener de 1955, pàg. 5.

⁹⁵⁸Informe de Francisco Ponte Ferreiro, Inspector d'Emigració. Tenerife, 28 de desembre de 1954. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁵⁹Despatx 248 del Director General d'Afers Consolars al Director General de Treball - Emigració. Madrid, 24 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2. No entenem a quins progressos podien fer referència. Els immigrants tot just havien estat instal·lats a les colònies agrícoles, alguns després d'estar allotjats en barracons i grans superfícies ja que les seves cases encara no estaven acabades. La majoria tampoc havien pogut començar a treballar la terra, ja que no els havia estat assignada la seva parcel·la.

⁹⁶⁰ Nota verbal de l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid al Ministeri d'Afers Exteriors. Madrid, 23 de febrer de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁶¹ L'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo recomanava que en properes expedicions es seleccionés amb molta cura el metge que les havia d'acompanyar i supervisar, per tal de garantir que fos una persona íntegra, capaç de solucionar els problemes que es poguessin produir a bord i que defensés els drets dels immigrants. Despatx 368 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de juliol de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

Trujillo⁹⁶². Els mestres foren seleccionats directament per Manuel Fernández Cámara sense el permís ni l'aprovació del Ministeri d'Educació Nacional. Això va fer pujar la mosca al nas a les autoritats espanyoles respecte la figura de Fernández Cámara⁹⁶³. L'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana ja feia setmanes que havia advertit que era una persona que es movia empesa per una ambició personal sense límits, actuant sense respectar els principis bàsics d'ètica i moralitat, i que era necessari que el govern espanyol posés fre a la seva autoritat, una autoritat que ningú li havia concedit⁹⁶⁴.

L'alimentació dels immigrants durant la travessia fou insuficient i de mala qualitat. Això es degué al fet que els proveïdors d'aliments als ports espanyols, conxorxats amb Manuel Fernández Cámara, van cobrar-los a preus abusius. La situació va generar molt malestar entre els immigrants, que van acabar presentant una queixa per aquestes irregularitats⁹⁶⁵. No sabem si a causa d'aquests problemes o per altres circumstàncies, en la navegació entre València i les Illes Canàries es produí una forta discussió entre un immigrant i Manuel Fernández Cámara. El darrer, sense miraments, va recórrer a la força bruta per posar-hi fi. Un cop al port de Santa Cruz de Tenerife, va obligar a l'emigrant a desembarcar del vaixell, tot i tenir tots els papers en regla⁹⁶⁶.

Per si tot això no fos suficient, el vaixell va tenir una avaria molt greu abans d'arribar a la República Dominicana. Durant dos o tres dies va navegar inclinat cap a un cantó, fins que de sobte les màquines es van aturar i el vaixell va deixar d'avançar. Un remolcador va acudir al rescat de l'*España*, que al cap de tres dies tocava terra a Ciudad Trujillo. Desconeixem l'origen de l'averia, però el capità del vaixell i el primer maquinista foren detinguts i acusats de negligència⁹⁶⁷.

De nou, moltes autoritats dominicanes s'acostaren als molls per donar la benvinguda als immigrants espanyols. Aquesta vegada, l'Ambaixada s'assegurà de rebre com calia els seus connacionals. Al port de Ciudad Trujillo hi havia presents Alfonso Merry del Val,

⁹⁶² Nota relativa a la llegada a Ciudad Trujillo de 758 inmigrantes, procedentes de la Península e Islas Canarias. S/II, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁶³ Despatx 783 de l'Ambaixador Subsecretari de Relacions Culturals al Subsecretari del Ministeri de la Governació. Madrid, 30 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁶⁴ Despatx 342 Reservat de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, a Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 17 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁶⁵ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza...* op. cit., pàg. 485-486.

⁹⁶⁶ *Ibidem*, pàg. 485-486.

⁹⁶⁷ Despatxos 368 i 414 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 i 26 de juliol de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

l'Ambaixador, el doctor Domingo Aguilar, el Secretari de l'Ambaixada, Ismael Herraiz, l'Encarregat d'Informació i Javier Martín Artajo, el germà del Ministre d'Afers Exteriors.

Els immigrants, en aquesta ocasió, també foren conduïts a la Catedral Primada d'Amèrica, on oïren missa. La comitiva l'encapçalà una imatge de la Mare de Déu de la Salut, transportada pels immigrants des d'Algemessí, entronitzada després a la Capella del Sant Crist de la residència universitària de San José de Calasanz. Després dels actes oficials, dues fragates de la marina de guerra dominicana embarcaren els espanyols i els transportaren fins a Sánchez, per a ser assentats a Baoba del Piñal. Un altre grup, per carretera, fou traslladat a Constanza.

En aquesta segona expedició del vaixell *España* hi viatjà Mn. Salvador Pons Franco, capellà espanyol destinat a la colònia de Baoba del Piñal. No nasqué cap criatura durant la travessia, ja que l'expedició estava formada íntegrament per homes (soters o casats que havien deixat la família a Espanya). Cal destacar que nou polissons viatjaren clandestinament a bord de l'embarcació, manifestant els seus desitjos de poder treballar a la República Dominicana i ser inclosos al Pla Immigratori. Eren una noia valenciana, enamorada d'un dels membres de la tripulació, un jamaicà que embarcà quan el vaixell tocà el port de Kingston, un guatemalenc, i sis valencians, que foren acollits finalment al Pla Immigratori⁹⁶⁸.

La greu averia del vaixell *España* feu necessari buscar un sistema de transport alternatiu per als immigrants espanyols. Com ja hem explicat abans, la companyia naviliera Fratelli Grimaldi havia arribat a un acord amb el govern dominicà per tal de connectar els ports europeus amb la República Dominicana, amb 8 escales anuals del vaixell Auriga a Ciudad Trujillo. A bord d'aquesta línia regular alguns immigrants havien arribat al país antillà de forma espontània, sense haver signat prèviament els

⁹⁶⁸ “El segundo contingente de inmigrantes españoles llega al país a bordo del España” a *Revista de Agricultura*, n. 207, març-juny de 1955, pàg. 42-52; Ofici 1383 de Pedro D. Blandino B., Subsecretari d'Estat d'Agricultura, a Rafael B. Richardson, Cap de l'Estat Major de la Marina de Guerra. Ciudad Trujillo, 16 de juny de 1955. AGN-AGR. L703-1956.

corresponents contractes amb el govern dominicà⁹⁶⁹. Aquest acollí als nouvinguts que ho demanaren al Pla Immigratori⁹⁷⁰.

El mes de març de 1955 Fratelli Grimaldi va oferir els seus serveis al govern de la República Dominicana per tal de transportar també immigrants espanyols. Proposaven traslladar entre 200 i 300 immigrants en cada viatge de la línia regular⁹⁷¹. El govern, després de l'avaria de l'*Espanya*, s'interessà en la proposta. Des de la Secretaria d'Estat de Presidència van començar a negociar les condicions del contracte. Amb un optimisme desmesurat i fent gala d'una greu falta de realisme, Trujillo va demanar a Fratelli Grimaldi que cada mes fossin transportats mil agricultors a la República Dominicana, condició que la companyia va garantir al govern⁹⁷². El Mayor General Rafael A. Espaillat, ajudant personal de Trujillo, demanà al Secretari d'Estat d'Agricultura, Salvador B. Dájer, si tenia alguna objecció a fer al projecte presentat per la naviliera. Dájer, que en cap cas podia portar la contrària a una decisió presa per Rafael Leonidas Trujillo, només s'atreví a assenyalar que

*“esa cantidad de inmigrantes precisará de la disposición de unas 250 casas mensuales a un costo aproximado de RD\$350.000,00, cuya construcción habría que disponer para la adecuada instalación de los mismos y, consecuente y proporcionalmente aumentar las facilidades para la preparación de las tierras de cultivo.”*⁹⁷³

⁹⁶⁹ Ens referim als immigrants espanyols arribats a bord de l'Auriga el 5 de maig, el 13 de juny i el 4 d'agost de 1955, en total 186 persones.

⁹⁷⁰ Despatx 334 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 15 de juny de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

⁹⁷¹ Carta de Frederic Schad a Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 4 de març de 1955. AGN-AGR. L703-1956.

⁹⁷² GRIMALDI, Ugo: *Proyecto para el transporte de inmigrantes españoles*. Ciudad Trujillo, 27 de juny de 1955. AGN-AGR. L703-1956. De fet, les primeres informacions que té l'Ambaixada sobre la quantitat total d'immigrants que ha d'incloure el Pla Immigratori parlen de 25.000 espanyols. D'altres especifiquen que el Pla inclourà un total de 2 milions d'immigrants, entre espanyols, alemanys, italians i japonesos. Creiem que són xifres totalment propagandístiques i de cara a la galeria: en cap cas la República Dominicana podria absorbir aquesta quantitat d'immigrants. Veure Despatx 31 de l'Encarregat de Negocis d'Espanya a. i. a Ciudad Trujillo, J. M. Marchesi, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 17 de gener de 1955; i Despatx 60 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 31 de gener de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁷³ Ofici 2225 de Salvador B. Dájer S., Secretari d'Estat d'Agricultura, al Mayor General Rafael A. Espaillat. Ciudad Trujillo, 2 de juliol de 1955. AGN – AGR. L703 – 1956.

D'aquesta manera, el 21 de juliol de 1955 es firmà el contracte amb la companyia per al trasllat d'immigrants espanyols a la República Dominicana⁹⁷⁴. La companyia Fratelli Grimaldi, en virtut d'aquest document, contragué les següents obligacions:

- transportar tots els emigrants espanyols que viatgessin per compte del govern dominicà des d'Espanya cap a la República Dominicana, participant en la seva selecció⁹⁷⁵;
- posar mensualment a disposició del govern dominicà la quantitat de places utilitzables en relació a la quantitat d'immigrants contractats i augmentar aquest nombre de places segons incrementés el ritme de la immigració. Inicialment el govern dominicà fixà el flux en un miler de places mensuals;

El govern dominicà, per la seva part, adquirí aquests compromisos amb la naviliera:

- donar totes les facilitats a la companyia Fratelli Grimaldi per tal de contractar i transportar al major nombre d'immigrants en el menor temps possible;
- pagar RD\$150,00 per al transport de cada immigrant més l'impost d'embarcament, que en el moment de signar el contracte era de RD\$5,00. Aquest import s'havia de fer efectiu un cop l'embarcació hagués salpat d'Espanya i se sabés el nombre exacte de places destinades a immigrants.

A partir d'aquest moment, la naviliera italiana va començar a transportar immigrants en direcció a la República Dominicana. El ritme d'arribades fins a finals de 1955, que a continuació exposarem, va sobrepassar el govern dominicà, incapaç d'assentar segons les condicions pactades als nouvinguts. Per la seva part, el govern espanyol, tot i no paralitzar el flux migratori, va estrènyer la vigilància sobre les activitats de reclutament desenvolupades per Manuel Fernández Cámara⁹⁷⁶. Per la seva part, els Governos Civils d'Ourense, Lugo, Pontevedra, A Coruña, Astúries, Lleó i Burgos van començar a ser més rigorosos a l'hora d'expedir els passaports als futurs emigrants⁹⁷⁷.

⁹⁷⁴Contracte entre l'Estat Dominicà i la Companyia Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR. L703-1953.

⁹⁷⁵ Anteriorment ja hem especificat quines condicions es pactaren pel que fa a la selecció dels emigrants espanyols.

⁹⁷⁶Nota para el Sr. Ministro. Estado de las cuestiones relativas a emigración. S/l, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 2; Nota de la Direcció General de Seguretat. Madrid, 29 de juny de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁷⁷ Nota verbal de l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid al Ministeri d'Afers Exteriors. Madrid, 28 de juliol de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

A principis de setembre de 1955, Fratelli Grimaldi va comunicar al govern dominicà el nombre d'immigrants que tenia previst transportar entre l'1 d'octubre i el 15 de novembre de 1955⁹⁷⁸:

Data	Vaixell	Immigrants
1/10	Ascania	1100
?/10	Auriga	700
5/11	Ascania	1100
15/11	Auriga	200
15/11	Irpina	300
<i>TOTAL</i>		3400

El Mayor General Espaillat comunicà aquestes previsions al Secretari d'Estat d'Agricultura, Manuel de Moya Alonzo. Amb una mica més d'aplom que el seu predecessor, s'atreu a contestar que no tenia cap objecció a fer al pla proposat “*siempre y cuando las circunstancias que más abajo se anotan, sean posibles dentro de los plazos antes dichos, y tomando cuenta de las circunstancias económicas que apuntamos.*” A continuació, desgranava les necessitats materials i econòmiques que calia resoldre en només un mes i mig per tal de donar acollida a 3.400 immigrants:

- Allotjament: seria necessari construir 850 cases que costarien RD\$1.105.000,00; a raó de RD\$1.300 per casa. A més a més, caldria combinar les cases construïdes d'asbest ciment amb habitatges d'altres materials, ja que la fàbrica productora d'asbest ciment no podria abastir els materials necessaris en tan poc temps.
- Aixovar: seria necessari disposar de RD\$136.000,00 per proporcionar l'aixovar necessari als nous immigrants, a raó de RD\$40,00 per persona.
- Subsidi: des de l'arribada al país dels espanyols, caldria comptar que cada mes serien necessaris en funció d'aquest concepte RD\$61.200,00, a raó de RD\$18.00 per persona i mesada de 30 dies.
- Terrenys: faria falta disposar i preparar com a mínim 170.000 tares de terres, per tal d'entregar-ne 50 a cada immigrant. Això costaria RD\$2.040.000,00, a raó de RD\$12,00 per tarea.

⁹⁷⁸ Ofici 14291 de Rafael A. Espaillat, Ajudant Personal de Trujillo, a Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 3 de setembre de 1955. AGN – AGR. L703 – 1956.

- A totes aquestes despeses, caldria sumar-hi les generades per la compra d'eines, llavors, etc.

Per tant, conclouia que *“al día 15 del mes de noviembre de 1955 en curso, confrontaríamos una posición posiblemente poco aconsejable, dada la circunstancia de la brevedad del tiempo disponible, que resultaría apremiante en el caso antes dicho.”* Tot i això, deixava la decisió final en mans de Trujillo⁹⁷⁹.

Quan els responsables del govern espanyol s'assabentaren que el contracte firmat amb la naviliera Fratelli Grimaldi estipulava transportar 1.000 emigrants cada mes, es van posar les mans al cap i s'adonaren que era necessari i urgent establir algun tipus de control a aquest flux migratori. Per això, van arribar a un pacte amb la representació diplomàtica dominicana a Madrid, en virtut del qual a partir d'aquell moment se suspendrien els nous embarcaments fins que s'acordés entre els dos governs el nombre màxim d'emigrants que es podien traslladar al país caribeny, es fixés que seria el govern espanyol qui determinaria les províncies de les quals podien sortir els emigrants, la seva categoria professional o especialitat, i que el govern dominicà garantiria l'entrada al país de l'esposa i els fills menors del treballador⁹⁸⁰.

Precisament, la possibilitat de negociar un conveni d'emigració fou plantejada a principis setembre de 1955 per l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo al Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i Culte. Aquest, molest amb el nefast treball de selecció que desenvolupava Manuel Fernández Cámara a Espanya⁹⁸¹, va acceptar la proposta i va demanar a l'Ambaixador que li presentés un projecte d'Acord. El Secretari d'Estat d'Agricultura també era partidari de negociar un conveni migratori. Per la seva banda, l'Ambaixador creia que

“la firma de un Acuerdo, o de un Contrato Colectivo o un Canje de Notas, implicaría el que España pueda ejercer una protección oficial y una fiscalización directa y eficaz en el plan de colonización citado que, hasta el momento, ha sido difícil de ejercer puesto que nuestro Gobierno no ha tenido

⁹⁷⁹ Ofici 2993 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Mayor General Rafael A. Espaillat, Ajudant Personal de Trujillo. Ciudad Trujillo, 7 de setembre de 1956. AGN – AGR. L703 – 1956.

⁹⁸⁰ Nota de la Direcció General d'Afers Consulars al Ministre d'Afers Exteriors. Madrid, 5 d'agost de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁸¹ Despatx 479 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

intervención alguna en la contratación de emigrantes que, han suscrito, en cada caso, personal y particularmente un compromiso individual con el Gobierno dominicano [...].⁹⁸²»

Malgrat l'acord assolit d'aturar els embarcaments d'agricultors espanyols, mentre es duïen a terme les negociacions del conveni migratori van arribar a la República Dominicana 4 noves expedicions d'immigrants. La primera tocà port a Ciudad Trujillo el 10 de setembre de 1955. A bord de l'Auriga hi viatjaven 406 immigrants gallecs, asturians i burgalesos. Alguns d'aquests ni tan sols havien firmat el contracte amb el govern dominicà. Els que sí que l'havien firmat, no disposaven de la còpia que per llei corresponia a l'interessat, ja que les agències de transport els hi havien retirat i, per tant, no tenien cap credencial del compromís adquirit amb el govern. Molts dels agricultors desconeixien les clàusules del contracte que havien firmat. De nou s'havia repetit la falsa propaganda sobre els avantatges de la República Dominicana⁹⁸³. Per si tot això no fos suficient, alguns dels immigrants foren reclutats a bord mateix del vaixell:

“Estos habían pagado sus propios pasajes y tenían el proyecto de venir a Santo Domingo u otro país de Hispanoamérica por su cuenta y riesgo. Se les devolvió el importe de sus billetes a condición de que firmasen el contrato dominicano, cuyas cláusulas ni siquiera se molestaron en conocer. No pocos de ellos declararon que no eran agricultores y se les contestó que no tenía importancia puesto que, una vez aquí, se podrían "arreglar" para no ir a las colonias agrícolas. Aceptaron fácilmente para aprovechar la oportunidad de realizar el viaje a costa del Gobierno Dominicano.⁹⁸⁴”

L'Inspector General de Treball del govern espanyol que anava a bord de l'Auriga acomiadava als emigrants desembarcats a Ciudad Trujillo amb aquestes paraules:

“dándole la despedida a los emigrantes en nombre del Estado Español, de su Caudillo y de nuestro Ministro de Trabajo y exhortándoles a que no se olviden de Dios, de su Patria y de su familia, que quizás espera con más impaciencia

⁹⁸² Despatx 468 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁸³ Despatx 491 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2; *Relación de Viaje – Vapor Auriga – Inspector José Muñoz Corral*. Ciudad Trujillo, 10 de setembre de 1955. Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Inspecció de viatge del Vapor Auriga.

⁹⁸⁴ Despatx 525 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

unas palabras de cariño y aliento que el producto de sus ahorros, recordándoles que como trabajadores españoles deben ser serios, rectos y eficientes a fin de dejar a buena altura el pabellón de la Patria, terminando con el párrafo de que «el Estado Español no les abandona llegando incluso a devolverlos a su Patria en caso necesario (...) .» El momento es de intensa emoción y algunos de los emigrantes tienen lágrimas en los ojos.⁹⁸⁵

Aquesta expedició començà a posar de manifest la incapacitat del país per absorbir nous contingents d'immigrants. Tot i això, Trujillo volia que arribessin *“cuanto antes nuevos y numerosos grupos de españoles.”⁹⁸⁶* Com que la paraula del *Jefe* era la que prevalia, i no els arguments objectius, el 30 d'octubre van desembarcar a la República Dominicana 369 nous immigrants, que viatjaren a bord de l'Auriga. El passatge del vaixell era heterogeni: famílies al complet, amb una o més criatures, al costat d'homes sols, solters o casats. Procedien de Galícia i Castella i Lleó.

Al cap de 15 dies, el 14 de novembre de 1955, l'Ascania va desembarcar 1068 espanyols a la República Dominicana, que es completaren el 29 de novembre amb 367 immigrants més, arribats a bord de l'Auriga en el darrer transport d'agricultors efectuat l'any 1955. Aquestes dues darreres expedicions conduïren majoritàriament al país antillà homes sols, alguns solters i d'altres casats, procedents també de Galícia i de Castella i Lleó.

Les tres darreres expedicions que arribaren al país l'any 1955, ho feren en uns moments en els quals hi havia greus conflictes en algunes colònies agrícoles motivats pel descontentament dels immigrants davant la incapacitat del govern dominicà d'assentar en condicions òptimes a tots els immigrants i proporcionar-los terres per treballar. Potser per això la seva arribada fou instrumentalitzada per les autoritats dominicanes com a eina de propaganda del suposat èxit del Pla Immigratori. La recepció efectuada

⁹⁸⁵ *Informe sobre el viaje a Ciudad Trujillo y otras escalas del Inspector General de Trabajo D. José Muñoz Corral, en el buque italiano “Auriga”, en servicio de Inspección de Emigración.* Madrid, 14 d'octubre de 1955. Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Inspecció de viatge del Vapor Auriga.

⁹⁸⁶ Despatx 492 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

als immigrants als molls de Ciudad Trujillo fou comparable a la de la primera i segona expedició⁹⁸⁷.

L'organització d'aquests viatges d'agricultors espanyols, efectuats malgrat l'acord assolit amb l'Ambaixada dominicana a Madrid, generaren un gran malestar entre les autoritats espanyoles. Davant els rumors que Fernández Cámara preparava un nou embarcament per al mes de març de 1956, aquestes van decidir posar fre a les seves activitats. L'ombra de la corrupció també requeia sobre ell: males llengües afirmaven que en menys d'un any, a costa dels d'immigrants, havia guanyat més de 4 milions de pessetes⁹⁸⁸. La documentació localitzada afirma que Fernández Cámara percebia comissions per cada emigrant que arribava a la República Dominicana inclòs dins el Pla Immigratori, tant de les agències i gestories que els reclutaven a Espanya com del govern dominicà, “*lo cual hace que esta operación se parezca muchísimo a la trata de negros*”⁹⁸⁹.

Per tots aquests motius, el mes de desembre de 1955, la Direcció General de Seguretat va decidir vigilar de prop els seus moviments i procedir a la seva detenció en cas de comprovar que cometia algun nou delictes⁹⁹⁰. D'altra banda, les autoritats espanyoles també van ordenar aturar la sortida d'un grup de 60 agricultors espanyols des de les Illes Canàries, que marxaven sota el patrocini del Consolat dominicà de Las Palmas de Gran Canaria, sense firmar cap contracte oficial⁹⁹¹.

A final d'any, la companyia Fratelli Grimaldi es va dirigir de nou al govern dominicà, per tal d'exposar la quantitat d'immigrants que tenia previst transportar a la República Dominicana durant el primer trimestre de l'any 1956. En total, pensava portar gairebé 4.500 nous immigrants: unes 250 persones durant el gener, 600 persones mensuals durant el febrer i el març; i 1000 persones al mes durant l'abril, el maig i el juny.

⁹⁸⁷ “Inmigrantes españoles aclaman a Trujillo al poner el pié en la República Dominicana” a *Revista de Agricultura*, n. 209, octubre-desembre de 1955, pàg. 76-77; “Cuarto contingente de inmigrantes españoles aclama al Generalísimo a su llegada al país” a *Revista de Agricultura*, n. 209, octubre-desembre de 1955, pàg. 78.

⁹⁸⁸ Carta de d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars. Ciudad Trujillo, 6 de desembre de 1955.

⁹⁸⁹ *Informe confidencial número uno. Memorias del Inspector en Viaje José Muñoz Corral. (Vapor: Auriga)*. Madrid, 17 d'octubre de 1955. Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Inspecció de viatge del Vapor Auriga.

⁹⁹⁰ Ofici de la Direcció General de Seguretat a la Direcció General d'Afers Consulars. Madrid, 15 de desembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁹¹ Telegrama del Director General de Seguretat al Director General d'Afers Consulars. Madrid, 21 de gener de 1956; Despatx del Director d'Afers Consulars al Subsecretari de Governació. Madrid, 24 de gener de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

Planificaven fer-ho establint noves escales de vaixells de la companyia al port de Ciudad Trujillo, a més a més de les 8 anuals que ja efectuava l'Auriga, subvencionades pel govern dominicà⁹⁹².

Aquest cop el Secretari d'Estat d'Agricultura, Juan Ulises García Bonnelly, no es va mossegar la llengua com havien fet els seus predecessors i va comunicar a Rafael A. Espailat que aquell projecte li semblava molt desafortunat. García Bonnelly s'atreví a suggerir que la primera arribada d'immigrants espanyols de 1956 es produís a bord de l'Irpina, que estava previst que arribés a Ciudad Trujillo el 22 de març. Aquesta expedició, segons el seu criteri, hauria d'estar formada exclusivament pels familiars més propers (esposes, fills i germans) dels immigrants que ja estaven radicats al país i els havien reclamat en diverses ocasions. A partir d'aquell moment, trobava oportú utilitzar els vaixells de la Companyia Fratelli Grimaldi per tal de regularitzar l'arribada de nous immigrants en harmonia amb la creixent capacitat de la Secretaria d'Estat d'Agricultura per tal de construir-los cases i preparar-los terres, perquè poguessin treballar des del moment de la seva arribada⁹⁹³. La Secretaria d'Estat d'Agricultura estava saturada i necessitava temps per oferir als immigrants ja establerts al país allò que els havia promès en els seus contractes.

La proposta de García Bonnelly fou aprovada per la Secretaria d'Estat de la Presidència i comunicada d'immediat a la companyia Fratelli Grimaldi, per tal que posposés fins a nou avís una expedició que havia d'arribar a la República Dominicana a finals de gener de 1956. Els immigrants ja havien estat seleccionats per la naviliera, que va fer cas omís a la petició del govern dominicà i seguí endavant amb l'expedició, al·legant que l'avís havia arribat quan els passatgers ja eren a bord⁹⁹⁴. El resultat fou que desembarcaren a Ciudad Trujillo 186 immigrants més el dia 28 de gener de 1956. Després d'aquesta expedició, la companyia aturà els embarcaments i restà a l'espera que el govern dominicà li enviés la llista dels familiars que desitjava embarcar el proper mes de març de 1956.

⁹⁹² Carta de Fratelli Grimaldi a Rafael A. Espailat, Ajudant Personal del Generalísimo Trujillo. Napoli, 17 de desembre de 1955. AGN-AGR. L703-1956.

⁹⁹³ Ofici 9352 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Rafael A. Espailat, Ajudant Personal del Generalísimo Trujillo. Ciudad Trujillo, 30 de desembre de 1955. AGN – AGR. L696-1956; Memoràndum 157 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR. L703-1956.

⁹⁹⁴ Memoràndum 458 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 16 de gener de 1956. AGN-AGR. L703-1956.

Aquesta decisió d'aturar els embarcaments va causar un gran trasbals entre diversos grups d'emigrants canaris i burgalesos que havien de ser embarcats durant el primer trimestre de 1956. La promesa d'un imminent trasllat cap a la República Dominicana els havia empès a deixar les seves feines i vendre o llogar les seves possessions, trobant-se en aquells moments en una situació econòmica compromesa⁹⁹⁵. El projecte d'emigrar a la República Dominicana no el podrien acomplir mai, tal i com veurem més endavant.

1.6. El Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà

Tal i com hem analitzat anteriorment, un cúmul de circumstàncies van propiciar que arribés un moment en el qual el govern espanyol i el dominicà veiessin clarament la necessitat de negociar un acord, tractat o conveni que regulés el flux migratori d'espanyols cap a la República Dominicana. Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, fou qui formulà la proposta al Secretari de Relacions Exteriors i Culte dominicà⁹⁹⁶. Temia que les autoritats dominicanes reaccionessin desfavorablement a la proposta i la veiessin com un desig d'intervenció directa al Pla Immigratori "*concebido y dirigido en forma tan personal por el propio Generalísimo Trujillo que, en todo momento se muestra tan celoso de las iniciativas por él inspiradas.*"⁹⁹⁷ Per aquest motiu, Merry del Val va passar de puntetes per un dels objectius principals del conveni, que era protegir els ciutadans espanyols una vegada assentats al país, i emfatitzà la necessitat d'ordenar el reclutament dels emigrants a Espanya, eliminant la intervenció d'intermediaris irresponsables i establint un sistema regulat pels organismes competents espanyols del Ministeri de Treball⁹⁹⁸.

Sorprenentment, el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors acollí molt favorablement la proposta de Merry del Val i fins i tot li demanà que li presentés un projecte de conveni a partir del qual començar a negociar. Des de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, a càrrec de Manuel de Moya Alonzo, també es recolzà la iniciativa de negociar un conveni

⁹⁹⁵ Memoràndum 936 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956; Memoràndum 1262 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 9 de febrer de 1956. AGN-AGR. L703-1956.

⁹⁹⁶ Memoràndum de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo. Ciudad Trujillo, 1 de setembre de 1955. AGN-AGR. L362-1955.

⁹⁹⁷ Despatx 468 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

⁹⁹⁸ *Idem*.

d'emigració⁹⁹⁹. El seu successor, Juan Ulises García Bonnelly, també demostrà molt bona predisposició per tal d'assolir un acord entre els dos governs en aquesta matèria¹⁰⁰⁰.

L'Ambaixador de seguida posà fil a l'agulla i envià al Ministre d'Afers Exteriors una primera proposta dels termes que creia necessari que contemplés el conveni¹⁰⁰¹. L'acord migratori hauria de ratificar les favorables condicions segons les quals els agricultors havien estat contractats fins aquells moments pel govern dominicà (pagament el viatge, concessió d'una casa, aixovar, terres, etc.), a més a més d'aclarir alguns aspectes que fins al moment no estaven regulats (limitar els supòsits en els quals els immigrants tindrien dret a la repatriació pagada, contemplar el foment de l'emigració de matrimonis enfront d'homes solters, establir el ritme d'arribades al país i organismes competents per seleccionar els emigrants, etc.)¹⁰⁰².

Félix de Iturriaga, el Director General d'Afers Consulars, tenint en compte les indicacions formulades per Alfonso Merry del Val i prenent com a model els convenis d'emigració subscrits per Itàlia, redactà un projecte de Conveni d'Emigració¹⁰⁰³. Aquest, en el seu preàmbul, destacava la base política de l'acció d'Espanya a Hispanoamèrica, “*para dar una nota de hispanidad que los distinga de los acuerdos (...) fríos celebrados por Italia.*”¹⁰⁰⁴. Merry del Val va trobar el text encertadíssim, però creia que alguns dels seus articles proposaven una excessiva fiscalització per part de les autoritats espanyoles de l'organització i desenvolupament del Pla d'Immigració en territori dominicà, cosa que considerava que mai acceptaria el govern d'aquest país¹⁰⁰⁵. Tot i això, es concedí a Merry del Val un ampli marge per negociar, que podia aprofitar per introduir les modificacions que considerés pertinents al text, sempre que aquestes no entressin en contradicció amb els principis generals que inspiraven el conveni¹⁰⁰⁶.

⁹⁹⁹ Despatx 492 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

¹⁰⁰⁰ Nota de Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars, al Ministre d'Afers Exteriors. S/l, s/d.

¹⁰⁰¹ Despatx 468 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

¹⁰⁰² *Idem.*

¹⁰⁰³ ITURRIAGA, Félix: *Informe*. Madrid, 14 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

¹⁰⁰⁴ *Idem.*

¹⁰⁰⁵ Carta d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, a Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars. Ciudad Trujillo, 25 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

¹⁰⁰⁶ Despatx de la Direcció General d'Emigració a l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana. Madrid, 5 de novembre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

El govern espanyol i el Ministeri d'Afers Exteriors concediren una importància cabdal a aquest tractat, doncs era el primer acord en matèria migratòria que negociava el règim franquista:

“la cuestión esta de emigración está sobre el tapete y en las más altas esferas, que este es el primero Convenio de Emigración que vamos a celebrar y que en ello nos va el prestigio de esta casa y la salvación de muchas de sus atribuciones.”¹⁰⁰⁷”

La voluntat del govern espanyol era que les negociacions arribessin a bon port el més aviat possible. Així li feren saber a l'Ambaixador a principis de novembre, quan li enviaren de forma oficial el projecte de Conveni per tal que comencés a parlar-ne amb les autoritats dominicanes:

“Debe V.E. señalar claramente a ese Gobierno la urgencia de contar lo antes posible con un pacto que establezca los derechos y los deberes recíprocos en materia de emigración y permita dar fin a las actividades de los agentes que han estado actuando en nuestro territorio en contravención a los claros preceptos de nuestra Ley de Emigración y que no han sido objeto, hasta ahora, por nuestra parte, de procedimiento ante los Tribunales de Justicia debido a los lazos de amistad que nos unen con esa República hermana y a la consideración personal hacia el Generalísimo Trujillo, pero que no pueden ser tolerados por más tiempo y se han dado órdenes terminantes a las Autoridades para que eviten y, en su caso, persigan los aludidos hechos delictivos si hubiese algún caso de reincidencia.”¹⁰⁰⁸”

Alfonso Merry del Val va presentar l'avantprojecte als Secretaris d'Estat de Relacions Exteriors i d'Agricultura dominicans, que proposaren al seu torn introduir algunes modificacions al text¹⁰⁰⁹. Malgrat la bona predisposició del govern espanyol per tal d'introduir aquestes esmenes a l'avantprojecte, les negociacions es van refredar i Merry

¹⁰⁰⁷ Carta de Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars, a Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. Madrid, 5 de novembre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

¹⁰⁰⁸ Despatx de la Direcció General d'Emigració a l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana. Madrid, 5 de novembre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2.

¹⁰⁰⁹ Carta d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars. Ciudad Trujillo, 29 de novembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

del Val exposava el progressiu desinterès de les autoritats dominicanes per assolir un acord definitiu i procedir a la signatura del conveni¹⁰¹⁰.

Finalment, el 5 de gener de 1956 el govern dominicà es va dirigir de manera oficial a l'Ambaixada d'Espanya i li envià un contraprojecte que incloïa diverses modificacions respecte el presentat per les autoritats espanyoles. Algunes eren de caràcter lingüístic¹⁰¹¹ i altres introduïen qüestions de detall en alguns articles, a les quals l'administració espanyola no tenia cap objecció a fer. Finalment, tal i com havia previst Merry del Val, el canvi més important es proposava respecte la redacció de l'article 11: el govern dominicà es negava a incloure el text de l'article que preveia que els immigrants poguessin anar acompanyats de metges, sacerdots i mestres espanyols, així com l'epígraf que feia referència al compromís del govern dominicà de construir parròquies a les zones allunyades dels nuclis de població¹⁰¹². El govern espanyol proposà una nova redacció de l'article polèmic. En aquesta es deia que el govern dominicà es comprometia a donar als immigrants espanyols assistència religiosa, mèdica i escolar i que pactaria de comú acord amb el govern espanyol els sacerdots, metges, farmacèutics i mestres que havien de ser adscrits a cada colònia així com les construccions necessàries per facilitar aquests serveis als immigrants¹⁰¹³.

Les modificacions foren trameses al Ministeri d'Afers Exteriors espanyol, que el 27 de gener donà el vist-i-plau al text sorgit de les negociacions entre l'administració dominicana i l'espanyola. El 3 de febrer, el Consell de Ministres també l'aprovava, i el Conveni era enviat a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, juntament amb la plenipotència corresponent, per tal que procedís a la seva firma amb el govern dominicà¹⁰¹⁴. Raimundo Fernández Cuesta, el Ministre Secretari General del

¹⁰¹⁰ Carta d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars. Ciudad Trujillo, 6 de desembre de 1955. AMAEC, R5667 – Exp. 2.

¹⁰¹¹ Des del govern espanyol les qualifiquen de “no muy afortunadas, por cierto, en algunos artículos desde el punto de vista de la lengua castellana” Informe de la Direcció Gerenal d'Afers Consulars. Madrid, 17 de gener de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰¹² Informe de la Direcció Gerenal d'Afers Consulars. Madrid, 17 de gener de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰¹³ *Idem.*

¹⁰¹⁴ Nota de la Direcció Gerenal d'Afers Consulars. Madrid, 31 de gener de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

Movimiento, es desplaçà també a la República Dominicana per firmar el Conveni juntament amb l'Ambaixador en representació del govern espanyol¹⁰¹⁵.

El nou text fou enviat el dia 8 de febrer a la Secretaria d'Estat de Relacions Exteriors i Culte. Merry del Val reiterà la voluntat del govern espanyol de ratificar el més aviat possible el Conveni, si pogués ser aprofitant l'estada del Secretari General del Movimiento, Fernández Cuesta, a la República Dominicana. Tant el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors com el d'Agricultura no plantejaren cap inconvenient al text del conveni, però sospitosament van anar deixant passar els dies sense fixar una data per a la seva ratificació oficial.

Davant la insistència de l'Ambaixador espanyol, el 10 de febrer les autoritats dominicanes van donar una resposta oficial a l'assumpte: el govern havia decidit finalment no procedir a la ratificació del Conveni migratori. El suposat motiu d'aquesta decisió, d'altra banda molt característic de la política dominicana de l'època, era que el Secretari d'Estat d'Agricultura Juan Ulises García Bonnelly havia estat cessat del seu càrrec i el seu successor, Luis R. Mercado, encara no havia pres possessió de la cartera. En assabentar-se de l'assumpte, Merry del Val es va dirigir a Luis R. Mercado per consultar la seva opinió sobre el text. La gerra d'aigua freda que rebé fou considerable, ja que aquest li aconsellà que

“fuera dejado de lado el Convenio tan penosamente negociado, y sustituido por un mero modus vivendi similar al que existe entre esta República y Haití y que aquí se considera instrumento de mayor flexibilidad y de más fácil aplicación.”¹⁰¹⁶

Merry del Val no s'acabà de creure aquests arguments. Estava convençut que el govern dominicà s'havia penedit a última hora d'haver engegat les negociacions per acordar un conveni, que l'únic que faria seria limitar la seva política immigratòria. Segons la seva opinió, el govern dominicà preferia continuar com fins al moment: lliure de tota trava i fiscalització per part del govern espanyol.

¹⁰¹⁵ Despatx del Director General d'Afers Consulars a l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana. Madrid, 4 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰¹⁶ Despatx 50 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 15 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

L'Ambaixador espanyol, tot i aquesta intuïció, decidí jugar-se les seves millors cartes aquella mateixa nit per desencallar l'assumpte i aprofitar la idiosincràsia del règim trujillista per sortir-se amb la seva. Sol·licità la col·laboració de Fernández Cuesta, el Secretari General del Movimiento, i li demana que en el decurs de la recepció oficial que oferiria el President de la República aquella mateixa nit a Palau, parlés amb el Generalísimo Trujillo i li exposés la situació absurda en la qual es trobava l'assumpte. L'aposta de Merry del Val va tenir efecte, ja que Trujillo després de parlar amb Fernández Cuesta va fer cridar immediatament a l'Ambaixador espanyol i s'interessà pel tema, fent veure que desconeixia totalment l'assumpte i, fins i tot, el text objecte de negociació. Després d'escoltar l'argumentació de Merry del Val, va fer cridar als Secretaris d'Estat de Presidència, Relacions Exteriors, i Agricultura i els ordenà allà mateix que es signés el conveni l'endemà a la tarda, el dissabte 11 de febrer de 1956.

Així doncs, finalment el dissabte 11 de febrer de 1956, a les 18 hores de la tarda, a la Cancelleria Dominicana es va firmar el Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà. En representació de l'Estat Espanyol signaren Raimundo Fernández Cuesta, Ministre Secretari General del Movimiento, i Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. En representació del govern dominicà, firmaren el text Porfirio Herrera Báez, Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i Culte, i Luis R. Mercado, el nou titular de la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹⁰¹⁷. Aquest conveni fou presentat pel govern espanyol com un gran triomf diplomàtic (de fet, era el primer tractat migratori que establia després de 1939) i serví de base per negociar nous tractats migratoris amb altres països llatinoamericans¹⁰¹⁸.

El Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà tenia 17 articles¹⁰¹⁹. En aquests, les dues administracions es comprometien a facilitar l'emigració d'espanyols a la República Dominicana, tant de forma individual, a través de contractes de treball amb empreses particulars, com col·lectivament. Pel que fa referència a les emigracions col·lectives, que constitueixen el nostre objecte d'estudi i motiu principal pel qual es negocià el conveni, aquestes podien ser d'individus d'una determinada professió o ofici contractats pel Govern de la República Dominicana o d'agricultors als quals aquell govern els

¹⁰¹⁷ Despatx 50 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 15 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰¹⁸ *En la tarde del sábado*, ... Madrid, 13 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰¹⁹ Veure text complet als annexes documentals. SECRETARÍA DE ESTADO DE RELACIONES EXTERIORES: *Compilación Trujillo de Tratados y Convenciones de la República Dominicana*. Ciudad Trujillo: Editora del Caribe, 1958, pàg. 309-316.

concedís terres per a ser cultivades. En el supòsit dels agricultors, el govern dominicà havia de donar a conèixer al govern espanyol les característiques del pla d'assentament i si aquest les acceptava, es començarien a formar els grups corresponents d'emigrants.

La selecció dels emigrants l'havia de dur a terme el govern espanyol i podia ser supervisada per l'Ambaixada de la República Dominicana a Madrid, que podia rebutjar qualsevol dels candidats proposats per les autoritats espanyoles. Les llistes d'emigrants podien incloure fins a una tercera part d'homes casats.

L'embarcament dels emigrants s'havia de dur a terme en ports espanyols i a bord de naus de bandera espanyola o dominicana, pactant els dos governs el ritme de les expedicions i posant tots els mitjans al seu abast per tal d'evitar l'embarcament de polissons. El viatge, les despeses del qual havia de sufragar l'Estat dominicà, s'havia d'efectuar segons establien les lleis d'emigració espanyoles vigents en aquells moments. A bord dels vaixells hi podia viatjar un Inspector d'Emigració espanyol, encarregat d'informar de qualsevol irregularitat que succeís durant la travessia.

El govern dominicà es comprometia a oferir als immigrants espanyols assistència religiosa, mèdica i escolar. En el cas de colònies aïllades dels nuclis de població, el govern espanyol i el dominicà havien d'arribar a un acord sobre el nombre de sacerdots, mestres, metges i farmacèutics que era necessari destinar-hi per a cobrir aquestes necessitats, així com els edificis que calia construir per a satisfer-les. El govern espanyol es reservava la potestat de nomenar funcionaris o tècnics que poguessin cooperar amb les autoritats dominicanes en les fases preparatòries o els primers mesos d'assentament dels immigrants.

D'altra banda, el govern dominicà també es comprometia a repatriar als emigrants que així ho sol·licitessin, ja fos a causa de malalties greus o bé per no ser capaços d'adaptar-se al clima. El govern dominicà també podia repatriar els immigrants que considerés oportú i s'establia que en casos d'agitació social, insubordinació greu o altres desordres els culpables serien immediatament retornats a Espanya. En cas de defunció del cap de família, l'administració dominicana es comprometia a ajudar a la seva família a tirar endavant en cas de no tenir recursos.

El conveni establia que els espanyols establerts a la República Dominicana gaudirien dels mateixos drets civils i laborals que els súbdits dominicans, tindrien dret a transferir

els seus estalvis a Espanya i podrien constituir Associacions, Societats i Mutualitats de caràcter benèfic, cultural i recreatiu. També es garantia als emigrants la possibilitat de traslladar els seus familiars directes, esposa i fills menors d'edat, a la República Dominicana, a través del sistema de la *carta de llamada*. En aquest cas, els costos del trasllat havien de ser sufragats per l'emigrant¹⁰²⁰.

Després de ser firmat, per tal d'entrar en vigor, el Conveni havia de ser ratificat per ambdós governs¹⁰²¹. Però aquesta formalitat política es va fer esperar, tant per part del govern espanyol com del dominicà, i el trasllat de nous contingents d'emigrants espanyols cap a la República Dominicana va quedar paralitzat *sine die*¹⁰²². Com veurem a continuació, les úniques arribades d'espanyols a la República Dominicana en virtut del Pla Immigratori a partir de febrer de 1956 les protagonitzaren les esposes i els fills dels immigrants ja assentats al país.

L'assumpte semblava que s'havia de reactivar a partir del mes de juny de 1956, quan el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors va comunicar a l'Ambaixador Merry del Val que el govern dominicà desitjava procedir el més aviat possible a l'intercanvi de ratificacions, ja que tenia la intenció de reprendre en breu la contractació de nous agricultors espanyols. A més a més, pensaven enviar a Espanya a Manuel Resumil Aragunde com a Delegat Especial d'Immigració honorífic del govern dominicà per tal de reorganitzar i vigilar la corrent emigratòria. Resumil Aragunde era un home que podia merèixer total confiança per part del règim franquista. De nacionalitat espanyola, feia molts anys que residia a la República Dominicana, on havia acumulat una gran fortuna i havia desenvolupat càrrecs públics destacats. Durant la Guerra Civil Espanyola havia estat el cap de la secció de Falange organitzada al país antillà i un propagandista incansable del Movimiento Nacional¹⁰²³.

Efectivament, el govern dominicà nomenà a Resumil Aragunde amb el càrrec honorífic mencionat i aquest es desplaçà a Espanya¹⁰²⁴. La tasca que li encomanà el govern dominicà fou la de desenvolupar una àmplia labor propagandística dels èxits del Pla

¹⁰²⁰ SECRETARÍA DE ESTADO DE RELACIONES EXTERIORES: *Compilación Trujillo... op. cit.*, pàg. 309-316.

¹⁰²¹ Informe del Director General d'Afers Consolars al Director de Convenis i Conferències Polítiques Internacionals i Registre de Tractats. Madrid, 5 de març de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰²² Carta de Félix de Iturriaga a Enrique Doncel. Madrid, 3 de maig de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰²³ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 5 de juny de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰²⁴ Ofici 10751 de Joaquin Balaguer, Secretari d'Estat de la Presidència, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 25 de juny de 1956. AGN-AGR. L360-1955.

Immigratori endegat per Trujillo. D'aquesta manera pretenien contrarestar qualsevol tipus de propaganda negativa efectuada pels immigrants que havien estat repatriats fins a la data¹⁰²⁵, propaganda que certament començava a circular per Espanya. Resumil dugué a terme aquesta labor a través de la publicació de diversos reportatges en diaris gallecs, com *El Faro de Vigo*, *La Voz de Galicia* o *El Ideal Gallego*¹⁰²⁶. Al final de la seva estada a Espanya, va presentar un breu informe sobre el projecte immigratori. Recomanava, en cas de prosseguir el flux migratori, no utilitzar cap dels agents que havien gestionat fins al moment la contractació dels agricultors espanyols, ja que la selecció que havien efectuat era pèssima i havien creat un important clima de desconfiança entre els llauradors espanyols respecte la possibilitat d'emigrar a la República Dominicana¹⁰²⁷.

Tot i l'arribada a Espanya de Resumil Aragunde, el procés no acabava d'arrencar de nou. El govern espanyol, més enllà de plantejaments ideològics i polítics, començava a tenir en compte les escasses possibilitats econòmiques que oferia la República Dominicana als qui hi emigraven. Les Corts espanyoles, doncs, no van tenir cap pressa a aprovar el Conveni d'Emigració¹⁰²⁸. Mentrestant, la República Dominicana fomentava l'arribada dels primers contingents d'immigrants japonesos.

Els dubtes sobre la continuïtat del projecte migratori començaven a sorgir. Alfonso Merry del Val plantejava les següents condicions abans de reprendre el flux migratori d'espanyols cap a la República Dominicana:

“Considero que si hemos de reanudarla nuestro Gobierno debe de exigir un estudio profundo de la cuestión en todos sus aspectos y que es esencial que, previamente nuestros técnicos, especialmente ingenieros agrónomos capacitados, se trasladen a la República Dominicana con objeto de aconsejar y ayudar a estas Autoridades locales en la organización y coordinación de los asentamientos y colonias, selección de tierras y cultivos, etc. Deberán igualmente exigir que no venga un solo emigrante sin tener la seguridad de que

¹⁰²⁵ Ofici 6863 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 24 de juny de 1956. AGN-AGR. L360-1955.

¹⁰²⁶ Carta de Manuel Resumil Aragunde a Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura. Villagarcía de Arousa, 7 de setembre de 1956. AGN-AGR. L360-1955.

¹⁰²⁷ RESUMIL ARAGUNDE, Manuel. *Memorandum sobre el plan de asentamiento de emigrantes españoles auspiciado por el Generalísimo Doctor Rafael Leonidas Trujillo Molina, Benefactor de la Patria y Padre de la Patria Nueva*. Ciudad Trujillo, 27 de març de 1957. AGN-AGR. L360-1955.

¹⁰²⁸ Fou aprovat el mes de juliol de 1956. Telegrama Cifrado 51 de Martín Artajo, el Ministre d'Afers Exteriors, a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. 17 de juliol de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

*encontrará la tierra que le corresponde ya preparada a su llegada y sería oportuno que intervinieran con pleno conocimiento del país y de sus condiciones climatológicas y de trabajo en el reclutamiento de los agricultores y que, una vez asentados éstos aquí, les aconsejen y les instruyan respecto a los cultivos a los que se pueden dedicar con mayor provecho.*¹⁰²⁹”

Amb l'adequada implicació i fiscalització per part del govern espanyol, per tal de garantir el seu èxit, pensava que era necessari mantenir aquesta corrent emigratòria, especialment davant les dificultats amb les quals es topaven els espanyols en aquells moments per emigrar a Cuba o a Puerto Rico. Segons Merry del Val, la República Dominicana era l'única nació que en aquells instants brindava a Espanya una solució per a mantenir i intensificar la influència espanyola al Carib, condemnada d'altra forma a desaparèixer en el decurs d'un segle:

*“La creación de la nueva Confederación del Caribe integrada por las posesiones y colonias británicas de esta zona en las que los grupos raciales predominantes son el africano y el asiático, constituye en sí un peligro futuro ya que los elementos dirigentes en esa futura asociación política son eminentemente nacionalistas y el odio anti-británico que les anima y que implicará también con toda seguridad una reacción contraria a todo lo tradicional y europeo, les llevará por caminos parecidos a los de la India y a erigirse en campeones de las gentes de su propia sangre, cuyo incremento es pavoroso en estos países, donde, en un porvenir no lejano, podrán ejercer una influencia preponderante.*¹⁰³⁰”

Entre els documents conservats al Ministeri d'Afers Exteriors Espanyol n'hi ha un de molt interessant. La informació que conté, transmesa en el seu dia al Ministeri, creiem que explica molt clarament el retraïment del govern espanyol a partir de l'any 1956 pel que fa a l'emigració espanyola a la República Dominicana. Es tracta d'un document titulat *Información secreta sobre la emigración española a la República Dominicana. Testigo visual y auricular*¹⁰³¹. No té ni data ni lloc, però caracteritzava a la perfecció la

¹⁰²⁹ Despatx 352 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰³⁰ *Idem.*

¹⁰³¹ *Información secreta sobre la emigración española a la República Dominicana. Testigo visual y auricular.* S/1, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

tirania exercida per Trujillo sobre la República Dominicana i les condicions miserables en les quals eren assentats els agricultors. Explicava també que

“El Embajador español tiene que salvar su vida y él sabe, como lo sabe todo el que vive un mes bajo aquel régimen de terror, que si informa algo al Gobierno de la verdadera realidad de las cosas, peligra, pues allí no se guarda la inmunidad diplomática en lo que a correspondencia se refiere.”¹⁰³²”

El mateix informant creia que era necessari salvar l'amistat diplomàtica entre la República Dominicana i Espanya, i que els agricultors espanyols assentats al país caribeny no contribuïen a aquesta missió, doncs estaven molt descontents amb el tracte rebut. Per això, la seva recomanació era clara:

“Hay que buscar un medio DIPLOMÁTICO de evitar el negar la ida a todo español que quiera ir a Santo Domingo amparado en Convenios diplomáticos celebrados; pues allí todos esos Convenios son completamente inútiles y huecos. La realidad es que solo Trujillo manda en todos los órdenes y que no hay respeto a nada y nadie.”¹⁰³³”

No temia ser pesat i reiterava al cap de dues línies amb lletres majúscules:

“CON DIPLOMACIA Y DE COMÚN ACUERDO CON LA DIRECCIÓN DE SEGURIDAD NEGAR O DAR LARGAS A LOS PERMISOS DE SALIDAS A TODOS LOS QUE QUIERAN IR A BUSCAR ALLÍ FORTUNA APOYADOS EN CONVENCIONES HECHAS CON AQUEL GOBIERNO.”¹⁰³⁴”

Aquest fou sens dubte el criteri que des d'aquell moment va seguir el govern espanyol respecte l'emigració d'agricultors espanyols cap a la República Dominicana. Tot i això, calia concloure el que s'havia començat i finalment l'intercanvi de ratificacions del Conveni Migratori es produí el 9 de gener de 1957, gairebé un any després de la firma de l'acord¹⁰³⁵. L'Ambaixada d'Espanya intentà aplicar les seves clàusules per salvaguardar els interessos dels espanyols ja instal·lats al país, cosa que no sempre fou fàcil. En canvi, fou inútil en la missió que havia de tenir com a regulador dels nous

¹⁰³² *Información secreta sobre la emigración española a la República Dominicana. Testigo visual y auricular. S/I, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 3.*

¹⁰³³ *Idem.*

¹⁰³⁴ *Idem.*

¹⁰³⁵ Telegrama Cifrado 1 de Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a la Direcció General d'Afers Consulars. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1957. AMAEC, R5667 – Exp. 4.

contingents d'immigrants a la República Dominicana, ja que a partir de 1957 les arribades de nous immigrants a la República Dominicana foren totalment anecdòtiques. Al cap d'un mes, Alfredo Sánchez Bella substituïa a Merry del Val al capdavant de l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana i intentava donar un nou enfocament a la problemàtica de l'immigració espanyola al país.

1.7. L'arribada d'immigrants durant els anys 1956 i 1957

Després de l'expedició arribada a República Dominicana el 28 de gener de 1956, la Companyia Fratelli Grimaldi va respectar la decisió del govern dominicà de suspendre els embarcaments de nous immigrants en direcció al país antillà. També va acceptar que el següent viatge estigués format íntegrament pels familiars dels immigrants ja instal·lats al país. La data prevista per al seu embarcament era el 4 de març de 1956 a bord de l'*Irpina*. El govern dominicà es comprometé a enviar a la naviliera una llista amb les persones que haurien de formar part d'aquella expedició.

Els dies passaven i la data prevista per a la sortida del vaixell *Irpina* era cada vegada més pròxima. Tot i això, el govern dominicà no complia amb el seu compromís d'enviar a Fratelli Grimaldi la llista de passatgers a embarcar. Davant el retard, la naviliera va consultar la possibilitat d'omplir les places que havia reservat al transatlàntic embarcant a altres immigrants que tenien tota la documentació en regla¹⁰³⁶. Davant la negativa del govern dominicà, i veient que la llista no arribava, la naviliera va adreçar-se de nou al govern i va demanar permís per cobrir les 600 places reservades només amb persones que poguessin provar que eren familiars d'immigrants ja radicats al país¹⁰³⁷. El govern dominicà tornà a negar-s'hi, i exigí que la Companyia disposés de les llistes elaborades per la Secretaria d'Agricultura amb els familiars autoritzats a viatjar, ja que en els darrers temps s'havien produït repatriacions d'immigrants que inicialment havien reclamat a les seves esposes, fills, etc.¹⁰³⁸

La llista, com era de preveure, finalment no va arribar a temps: el Secretari d'Estat d'Agricultura l'enviava a Fratelli Grimaldi el dia 28 de març de 1956 i la companyia naviliera no va poder cobrir de cap manera les 600 places que havia reservat per

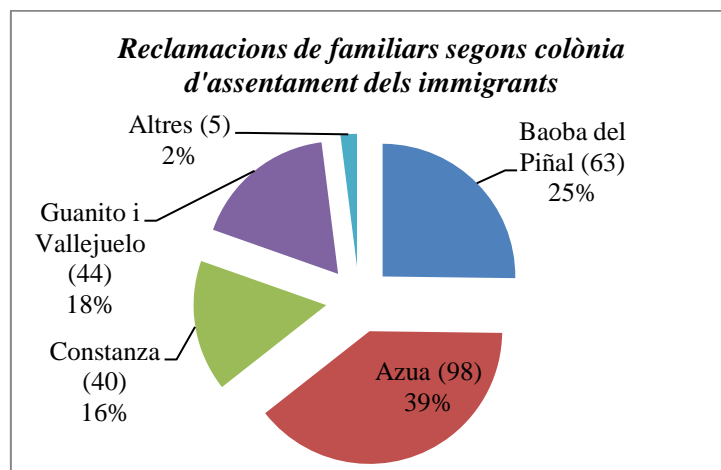
¹⁰³⁶ Telegrama d'Ugo Grimaldi a Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura. Napoli, 18 de febrer de 1956. AGN – AGR. L703 – 1956.

¹⁰³⁷ Telegrama d'Ugo Grimaldi a Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura. Napoli, 24 de febrer de 1956. AGN – AGR. L703 – 1956.

¹⁰³⁸ Telegrama 238 del Secretari d'Estat d'Agricultura a Ugo Grimaldi, Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 24 de febrer de 1956. AGN – AGR. L703 – 1956.

passatgers destinats a la República Dominicana¹⁰³⁹. La naviliera italiana va tornar la mala jugada al govern dominicà negant-se a embarcar a 270 espanyols que havien de ser repatriats cap a Espanya el 22 de març de 1956, al·legant que no disposaven places vacants¹⁰⁴⁰.

Mercado va enviar a Fratelli Grimaldi quatre llistes amb els familiars reclamats pels immigrants assentats a Baoba del Piñal, Constanza, Azua i Guanito (que incloïa també alguns dels immigrants assentats a Vallejuelo). Les sol·licituds es completaren amb noves llistes addicionals el 25 d'abril i el 17 d'agost¹⁰⁴¹. En total, 250 espanyols instal·lats a la República Dominicana (dels quals només 3 dones) reclamaven 600 familiars directes (especialment esposes, fills i filles) que desitjaven que es traslladessin al país per procedir al reagrupament familiar:

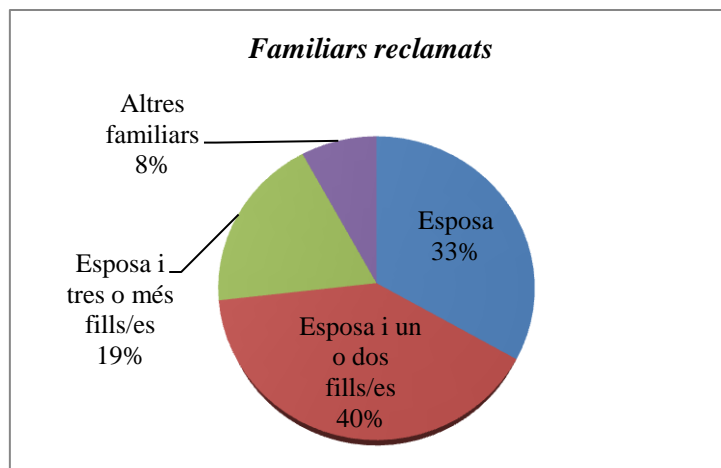
Tal i com s'observa al gràfic *Reclamacions de familiars segons colònia d'assentament dels immigrants*, la majoria de reclamacions de familiars es tramitaren des de les colònies d'Azua i de Baoba del Piñal, d'altra banda les més nombroses en quant a nombre d'immigrants que hi havia assentats (més de 1.000 a cada una d'elles)¹⁰⁴².

¹⁰³⁹ Ofici 3333 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1956. AGN-AGR. L703-1956.

¹⁰⁴⁰ Ofici 3083 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 23 de març de 1956. AGN-AGR. L701-1956.

¹⁰⁴¹ Oficis 4286 i 9147 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Rafael F. Bonnelly, Ambaixador de la República Dominicana a Madrid. Ciudad Trujillo, 25 d'abril i 17 d'agost de 1956. AGN-AGR. L703-1956. *Solicitud para traer emigrantes de España. Lista adicional*. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁰⁴² Gràfics i taules d'elaboració pròpia a partir de: Ofici 3333 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Fratelli Grimaldi. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1956. AGN-AGR. L703-1956; Oficis 4286 i 9147 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Rafael F. Bonnelly, Ambaixador de la República Dominicana a Madrid. Ciudad Trujillo, 25 d'abril i 17 d'agost de 1956. AGN-AGR. L703-1956. *Solicitud para traer emigrantes de España. Lista adicional*. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

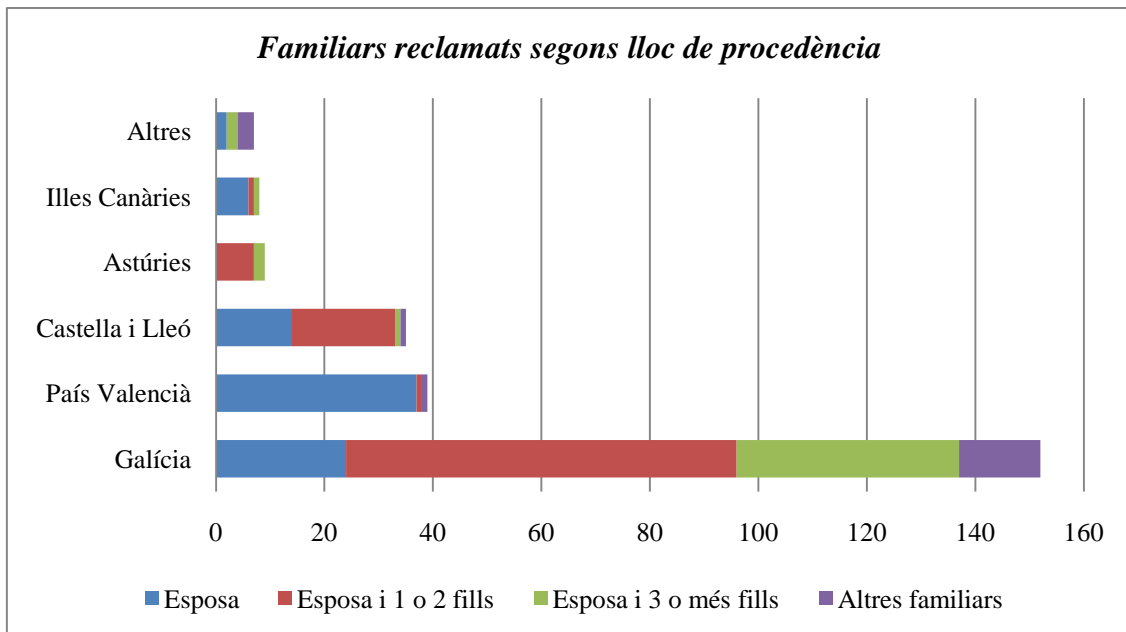

El gràfic *Familiars reclamats* mostra que la majoria d'immigrants que volien procedir al reagrupament familiar havien deixat a Espanya o bé a la seva esposa (83 immigrants) o bé a una petita família (100 immigrants), formada per la seva dona i un o dos fills.

***Immigrants que reclamaren familiars i nombre de familiars reclamats
(segons lloc de procedència):***

	Immigrants	% Immigrants	Familiars	% Familiars
Galícia	152	60,8%	429	71,5%
País Valencià	39	15,6%	44	7,33%
Castella i Lleó	35	14%	71	11,83%
Asturies	9	3,6%	25	4,17%
Illes Canàries	8	3,2%	14	2,33%
Altres	7	2,8%	17	2,83%
	250	100%	600	100%

La taula *Immigrants que reclamaren familiars i nombre de familiars reclamats* ens indica que foren els immigrants gallecs els que més sol·licituds de reagrupaments familiars realitzaren. A molta distància, els valencians foren el següent col·lectiu en importància a l'hora de reclamar familiars per traslladar-se a la República Dominicana, seguits dels castellanolleonesos, que en comparació volien portar al país antillà a un major nombre de familiars. Aquestes dades, per acabar-les de comprendre, cal completar-les amb les característiques de les famílies que reclamaren:

Com podem veure al gràfic *Familiars reclamats segons lloc de procedència*, els gallecs reclamaren sobretot petites famílies, formades per l'esposa i un o dos fills, o altres de majors dimensions, de tres o més fills. Això pot ser degut a dos motius: en primer lloc, fou el col·lectiu que patí un procés de selecció més irregular a càrrec de la Companyia Fratelli Grimaldi, que acceptà a qualsevol immigrant disposat a traslladar-se al país sense demanar masses explicacions; en segon lloc, els gallecs comptaven amb una gran tradició migratòria i era una estratègia habitual que marxés primer el marit a obrir camí i després es traslladés al país la resta de la família.

Els castellanolleonesos, a menor escala, també seguiren el mateix patró que els gallecs. Hem de pensar que, a més a més, patiren les corrupteles de l'Agència Sanz a l'hora de tramitar la documentació dels emigrants, que els obligà a desemborsar grans quantitats de diners per aquest concepte. Això impedí a alguns immigrants traslladar les seves famílies cap a la República Dominicana i aprofitaren l'ocasió que els brindà l'administració del país antillà per intentar procedir al reagrupament familiar.

Els valencians, en canvi, només havien deixat a Espanya a les seves esposes. Això es degué a la selecció realitzada a la província de València per part de Manuel Fernández Cámara. En el cas del primer viatge del vaixell *España*, en alguns pobles valencians va permetre que els que formarien part de l'expedició es casessin amb les seves promeses dies abans de marxar per tal de poder emigrar conjuntament. També permeté emigrar a famílies senceres. En canvi, en altres pobles va requerir als candidats que marxessin sols

i deixessin les seves parelles a terra ferma. Un cop a la República Dominicana, els immigrants van sol·licitar en reiterades ocasions casar-se per poders amb elles i, tan bon punt ho aconseguiren, demanaren el seu trasllat cap a l'illa caribenya¹⁰⁴³. En el cas de la segona travessia transatlàntica de l'*Espanya*, els candidats havien de ser solters. Molts, quan el govern donà la possibilitat de reclamar familiars, també recorregueren a l'estratègia de casar-se per poders amb les seves promeses i demanaren el seu trasllat a la República Dominicana.

Quan la companyia Fratelli Grimaldi va tenir al seu poder aquestes llistes, va començar a buscar als qui hi estaven consignats per arranjar el seu desplaçament fins a la República Dominicana, després que preparassin tota la documentació necessària per viatjar¹⁰⁴⁴. Tots els costos del trasllat foren coberts pel govern dominicà.

D'aquesta manera, es van organitzar les següents expedicions formades exclusivament per familiars dels immigrants espanyols assentats a la República Dominicana:

Data	Vaixell	Immigrants
26/4/56	Auriga	106
5/6/56	Auriga	214
15/6/56	Irpina	76
13/7/56	Auriga	7
5/8/56	Irpina	9
27/9/56	Venezuela	20

Els problemes als quals va haver de fer front el govern dominicà amb els immigrants ja assentats al país, el rebuig que despertà la seva instal·lació en colònies agrícoles per part dels agricultors dominicans més pobres i la nova política seguida pel govern espanyol d'intentar evitar veladament l'emigració cap a l'illa caribenya, causaren que després d'aquestes expedicions el flux migratori cap a la República Dominicana s'estronqués totalment. Tot i això, a finals de 1956 encara arribaren al país 7 immigrants més i durant l'any 1957, 6 persones, que molt bé podrien ser familiars dels que ja residien a la República Dominicana.

¹⁰⁴³ Carta de diversos agricultors espanyols al Secretari d'Estat d'Agricultura. S/II, 21 de gener de 1955; Despatx 82 d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, a Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 23 d'abril de 1955. AGN-AGR. L341-1955. Carta de diversos agricultors espanyols al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 25 de juliol de 1955. AGN-AGR. L362-1955.

¹⁰⁴⁴ Carta de Fratelli Grimaldi Armatori a Frederic Schad. Gènova, 14 d'abril de 1956. AGN-AGR. L703-1956. Els emigrants també van haver d'elaborar cartes de *llamada* per facilitar el trasllat dels seus familiars a la República Dominicana. Veure AGN-AGR. L362-1955.

Cap dels dos governs es posà en contacte amb l'altre per tal de reprendre la corrent migratòria i no hem trobat cap document que indiqui la intenció del govern dominicà d'assentar nous immigrants espanyols al país més enllà d'agost de 1956, i aquest feia referència a reagrupaments familiars¹⁰⁴⁵. El govern dominicà reconvertí a partir d'aquell moment el projecte de colonització agrícola, donant-hi una tímida entrada a immigrants d'altres nacionalitats (hongaresos i japonesos) i permetent la instal·lació de dominicans a les colònies agrícoles.

Després de tants esforços diplomàtics, el Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà va quedar en paper mullat i no tingué cap mena d'utilitat com a instrument per regular les noves expedicions d'agricultors espanyols cap al país antillà.

2. LES COLÒNIES AGRÍCOLES

Els immigrants espanyols van ser traslladats a la República Dominicana per tal de ser assentats en colònies agrícoles, que foren creades del no res expressament amb aquesta finalitat. Les colònies agrícoles estaven formades per un o més poblats de nova creació i extensions de terrenys cultivables. Estaven situades en zones rurals i/o selvàtiques més o menys apartades d'altres ciutats o poblacions.

Per tal de decidir els seu emplaçament, Trujillo encarregà a persones de la seva confiança la inspecció de diverses regions dominicanes. L'objectiu era localitzar grans extensions de terreny fèrtils i amb irrigació suficient, que fossin propietat de l'Estat o bé hi hagués la possibilitat d'adquirir-les, per tal de formar-hi colònies agrícoles. Les inspeccions tingueren lloc entre finals de 1954 i principis de 1955 i es visitaren diverses regions del país:

- Dajabón i la ribera del riu Masacre, al nord de la República Dominicana i fent frontera amb Haití¹⁰⁴⁶;
- Baoba del Piñal, situada a la costa nord del país¹⁰⁴⁷;

¹⁰⁴⁵ Ofici 19143 de Porfirio Herrera Báez, Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i Culte, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 9 d'agost de 1956. AGN-AGR. L360-1955.

¹⁰⁴⁶ Despatx 13443 de Juan P. Duarte M., Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Obres Públiques i Rec. San Cristóbal, 24 de novembre de 1954; Memoràndum 992 de Michel A. Monzon G., Inspector Especial d'Agricultura del Nordoest, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Loma de Cabrera, 21 de desembre de 1954; Despatx 202 de Michel A. Monzon C., Inspector Especial d'Agricultura del Nordoest, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Loma de Cabrera, 11 de febrer de 1955. AGN-AGR, L340-1955.

¹⁰⁴⁷ Despatx 1721 de Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. San Cristóbal, 16 de febrer de 1955. AGN-AGR, L340-1955.

- Constanza, una vall situada a més de mil metres d'altitud al centre de la República¹⁰⁴⁸;
- Els voltants de San Juan de la Maguana, ciutat també situada al centre del país¹⁰⁴⁹;
- La zona de Duvergé i els voltants del Lago Enriquillo, situat al sud i fent frontera amb Haití¹⁰⁵⁰;
- Higüey, a l'est del país¹⁰⁵¹ i Cotuí, al centre de la República¹⁰⁵².

2.1. Situació i característiques particulars de les colònies agrícoles espanyoles

Els immigrants espanyols finalment foren assentats a les següents colònies agrícoles: Azua (1), Baoba del Piñal (2), Constanza (3), Duvergé (4), Guanito (5) i Vallejuelo (6). A partir de 1957, alguns espanyols també foren traslladats a la colònia de Jarabacoa. No tractarem el desenvolupament d'aquesta darrera colònia agrícola, ja que fou creada per instal·lar-hi hongaresos, japonesos i dominicans i només uns pocs espanyols (15 en total) hi foren assentats després de passar per altres colònies espanyoles.

¹⁰⁴⁸ Despatx 1721 de Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. San Cristóbal, 16 de febrer de 1955. AGN-AGR, L340-1955; Ofici 30 de Juan Bautista Díaz Reyes, Cap de la Secció de Conservació de Sòls i Laboratoris de Química, al Secretari d'Estat d'Agricultura. San Cristóbal, 15 de febrer de 1955. AGN-AGR, L347-1955. Memoràndum de Pedro D. Blandino, Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, 27 de maig de 1955. AGN-AGR, L347-1955.

¹⁰⁴⁹ Memoràndum de Pedro D. Blandino, Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, 8 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

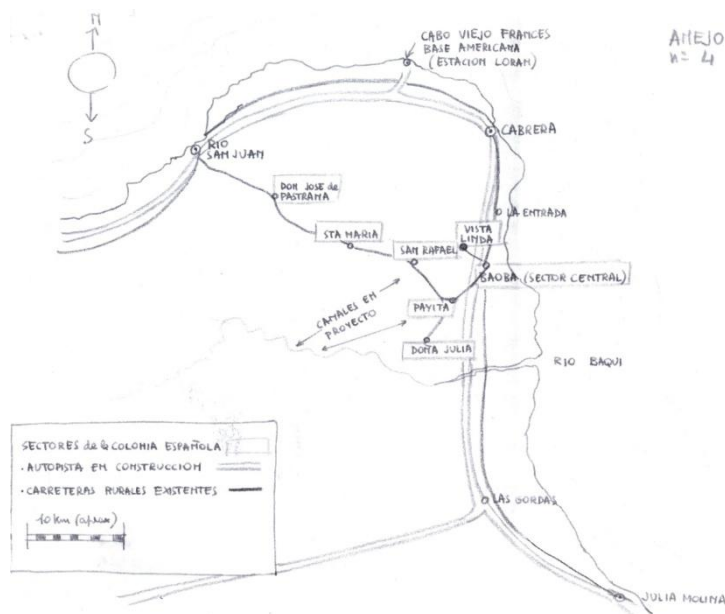
¹⁰⁵⁰ *Idem*.

¹⁰⁵¹ Memoràndum de Pedro D. Blandino, Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, 14 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

¹⁰⁵² Carta de José de Js. Florencio M., Agrònom, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, juny de 1955. AGN-AGR, L347-1955.

2.1.1. Baoba del Piñal

La colònia de Baoba del Piñal va ser la primera en fundar-se, el 8 de gener de 1955. Es trobava a la costa nord-est de l'illa. Els immigrants foren assentats en diversos sectors o poblats, separats els uns dels altres tal i com es pot observar en aquest croquis elaborat per l'Ambaixada espanyola l'any 1957¹⁰⁵³:

Al mapa no hi apareixen tots els sectors que acabaren formant la colònia, que foren, per ordre de construcció: Avenida Central, Las Quince, Los Pajuales, Ochoa i Payita; Vista Linda, San Rafael i Santa María; Doña Julia i Don José. A partir de 1957 també es comptabilitzaren com a sectors de la colònia els anomenats Rhadamés i Pueblo Nuevo, habitats exclusivament per agricultors dominicans. És l'única colònia agrícola en la qual els immigrants foren assentats en diversos sectors o poblats.

La regió on es trobava la colònia agrícola era de relleu ondulat, amb parts baixes pantanoses on els aiguamolls i les nombroses basses constituïen un focus de paludisme. El clima de la zona on es trobava Baoba del Piñal és tropical humit: les pluges hi són molt abundants, amb una mitjana anual de 2700 mm, i les temperatures es mantenen altes tot l'any, amb una mitjana anual d'uns 27°C. La humitat a la regió és molt elevada. El riu Baquí o Bacuí era el més proper a la colònia, es trobava a uns 5 quilòmetres al sud del centre agrari. Les seves aigües es podien aprofitar per regar només algunes de les terres de la colònia. En època de grans pluges creixia molt i inundava una part de la

¹⁰⁵³ AMAEC, R5667, Exp. 4.

colònia, al sector de Payita. Per evitar-ho, es construï un canal al sud del riu per fer les funcions de desguàs.

La colònia s'ubicà enmig de la selva verge i, per tant, les comunicacions amb els nuclis habitats més importants de la zona, que eren Julia Molina (avui Nagua) i Río San Juan, no eren fàcils. Com a exemple d'això, podem descriure com arribaren fins a Baoba del Piñal els seus primers pobladors. Primer, foren desembarcats a Sánchez, població situada a la badia de Samaná. Des d'allí foren transportats per carretera uns 40 quilòmetres en direcció nord, fins a Julia Molina (avui Nagua), població que tenia en aquells moments uns 3000 habitants. Com que no es podia seguir per carretera, allí foren embarcats de nou a bord d'una barcaça que els portà 30 quilòmetres més al nord, fins a La Entrada, un petit veïnat o caseriu. Des d'allí i en camionetes, els immigrants foren transportats uns 4 quilòmetres al sud, fins arribar per fi a les cases que havien d'habitar¹⁰⁵⁴. Estava projectada la construcció d'una autopista que havia de connectar Puerto Plata amb Julia Molina, passant per Cabrera i pel mig de Baoba del Piñal. Mentre aquesta infraestructura no es construï, l'Estat dominicà havia creat uns 70 quilòmetres de camins i carreteres rurals per connectar els diversos sectors de la colònia fins a la població de Río San Juan¹⁰⁵⁵.

L'any 1950, aquesta regió en la qual foren establerts els espanyols tenia una densitat de població de 37,9 habitants per quilòmetre quadrat, inferior a la mitjana de la República Dominicana (que era de 44,1 habitants per quilòmetre quadrat). La majoria de la població vivia en àrees rurals i era mulata (75,80%) o negra (10,48%). El percentatge d'analfabetisme en majors de 10 anys era del 64,51%¹⁰⁵⁶.

Segons les autoritats dominicanes, la colònia tenia una extensió potencial de 250.000 tares (157,21 km² o 15721 hectàrees¹⁰⁵⁷), de les quals en estimacions molt optimistes fetes els anys 1956 i 1957 s'afirmava que estaven en cultiu entre 20.000 i 40.000 (entre 12,5 i 25 km²)¹⁰⁵⁸. En un altre document, potser més ajustat a la realitat, es parlava de

¹⁰⁵⁴ Memòries de José Cebriá.

¹⁰⁵⁵ *Relación de las colonias de inmigrantes españoles*. [Juliol de 1956?]. AGN-AGR, L360-1955.

¹⁰⁵⁶ *Tercer censo nacional de población – 1950*. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

¹⁰⁵⁷ Extensió equivalent a la que ocupen els termes municipals de Calatayud (154,90), Huelva (152,10) o Santa Cruz de Tenerife (151,50).

¹⁰⁵⁸ *Relación de las colonias de inmigrantes españoles*. [Juliol de 1956?]. AGN-AGR, L360-1955; *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

14.345 tares (9 km²) cultivades a la colònia de Baoba del Piñal a data 4 de novembre de 1957¹⁰⁵⁹.

La immensa majoria de les terres de la colònia eren de secà. El govern dominicà, dins el gran pla endegat per a la irrigació de diverses zones del país, havia anunciat reiteradament que construiria un canal de rec que portés les aigües del riu Baquí fins al centre agrari¹⁰⁶⁰. El gran retard en executar les obres impulsà a un grup de colons, molts d'ells valencians, a construir amb els escassos mitjans dels quals disposaven una presa i un canal per tal de poder irrigar els seus cultius. L'obra es dugué a terme a mitjans de 1957.

Algunes de les terres entregades inicialment als colons no eren aptes ni fèrtils per a l'agricultura, com les que hi havia al sector d'Ochoa. Aquestes s'acabaren destinant a plantar herba *pangola* per a la pastura de bestiar¹⁰⁶¹. Cal dir que la ramaderia tingué una certa importància entre els immigrants espanyols assentats a Baoba, que a principis de 1957 tenien unes 250 vaques, 20 porcs i 3000 gallines, a més a més de les mules i els burros que la Secretaria d'Estat d'Agricultura va repartir-los per tal de dur a terme les feines del camp¹⁰⁶².

A les terres dedicades a l'agricultura, es conreà fonamentalment cacauet (anomenat *maní*), un producte de cicle breu que no necessitava grans aportacions d'aigua, i arròs, a les parts baixes i pantanoses i en aquelles que els immigrants aconseguiren irrigar amb la construcció del canal. En menor mesura, també es cultivà plàtan, blat de moro, iuca i batata. La sortida comercial dels dos principals cultius de Baoba del Piñal era segura. El cacauet era un producte que comprava l'Estat a través d'una empresa agroalimentària, la Sociedad Industrial Dominicana, coneguda més popularment com *La Manisera*, a un preu fixat de bell antuvi. L'arròs era un bé de primera necessitat a la República Dominicana i sempre tenia un bon mercat.

¹⁰⁵⁹ *Distribución de inmigrantes agricultores en las colonias*. Luis O. MEJÍA LACHAPELLE, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 4 de novembre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹⁰⁶⁰ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4; MORALES CASTILLO, Antonio. *op. cit.*, pàg. 71-77.

¹⁰⁶¹ Ofici 899 de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 29 de novembre de 1955. AGN-AGR, L700-1956.

¹⁰⁶² *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

A la colònia de Baoba del Piñal la Secretaria d'Estat d'Agricultura hi edificà un total 457 cases, a les quals s'hi sumaren les construïdes de forma espontània per dominicans en alguns dels sectors de la colònia i la totalitat de les del sector de Pueblo Nuevo¹⁰⁶³. A més a més de les cases dels agricultors, a la colònia hi havia les oficines dels funcionaris de la Secretaria d'Agricultura a càrrec de la direcció de la colònia, una església, un hospital, sis ermites, sis dispensaris mèdics, diverses escoles, una agència de correus i telègrafs, una caserna de la Policia Nacional i diversos comerços de proveïments i queviures.

Pel que fa als habitants de la colònia, inicialment només s'hi assentaren espanyols. El 5 de juliol de 1955 hi havia en total 1256 colons, procedents de les Illes Canàries, Galícia i les províncies de València i de Burgos. D'aquests, 989 eren homes i només 267 eren dones. Mentre que als sectors Avenida Central, Las Quince, Los Pajuiles, Ochoa i Payita s'hi assentaren fonamentalment famílies, a San Rafael, Santa María i Vista Linda s'hi ubicaren exclusivament homes solters o casats que havien deixat les seves famílies a Espanya¹⁰⁶⁴.

A finals de desembre de 1957, el perfil de la colònia era molt diferent a l'existent el 1955. Hi vivien 770 espanyols i 883 dominicans, als quals es permeté ocupar les cases que anaven deixant buides els espanyols que eren repatriats. També foren instal·lats en sectors habilitats especialment per a ells¹⁰⁶⁵. En total, la colònia tenia 1653 habitants. Pel que fa als colons espanyols, Vista Linda i San Rafael eren sectors en els quals pràcticament només hi residien homes sols. A Santa María, Don José i Doña Julia també hi predominaven els homes sols, tot i que hi havia alguna família. En canvi, a Avenida Central, Las Quince i Payita la majoria dels colons estaven acompanyats de les seves famílies. A Ochoa i Los Pajuiles hi havia tant solters com famílies¹⁰⁶⁶.

Finalment, sabem que l'1 de juliol de 1958 quedaven a la colònia de Baoba del Piñal 645 espanyols, acompanyats de 2 hongaresos i 1275 dominicans, formant una població total de 1922 habitants¹⁰⁶⁷. Aquestes dades ens permeten afirmar que pràcticament un

¹⁰⁶³ Dades sobre la colònia de Baoba del Piñal en diverses taules estadístiques. Baoba del Piñal, 28 de desembre de 1957. AGN-AGR, L904-1957.

¹⁰⁶⁴ Censo de inmigrantes. Baoba del Piñal, 5 de juliol de 1955. AGN-AGR, L1577-1961.

¹⁰⁶⁵ Dades sobre la colònia de Baoba del Piñal en diverses taules estadístiques. Baoba del Piñal, 28 de desembre de 1957. AGN-AGR, L904-1957.

¹⁰⁶⁶ *Censo de inmigrantes*. Baoba del Piñal, 19/12/1957. AGN-AGR, L850-1957.

¹⁰⁶⁷ Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos. Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958. AGN-AGR, L1045-1961.

50% dels espanyols que foren assentats a la colònia de Baoba del Piñal no aconseguiren prosperar-hi i hi residiren menys de tres anys.

De manera més gràfica, podem veure l'evolució de la població a la colònia¹⁰⁶⁸:

	Juliol de 1955				Novembre de 1956			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	173	641	615	1256	167	571	544	1115
Hongaresos								
Dominicans								
TOTAL	173	641	615	1256	167	571	544	1115

	Desembre de 1957				Juliol de 1958			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	118	404	367	771				645
Hongaresos	1	3	4	7				1275
Dominicans	125	883		883				2
TOTAL	244	1290	371	1661				1922

2.1.2. Villa Angelita, Constanza.

La colònia agrícola *Villa Angelita*, de Constanza, va ser inaugurada el 8 de maig de 1955, quan s'hi instal·là un grup de burgalesos procedents de Baoba del Piñal. El municipi de Constanza es troba a la vall d'igual nom situada a la Cordillera Central, principal sistema muntanyós de la República Dominicana. El poble està situat a 1.164 metres sobre el nivell del mar, al centre del país.

La regió es caracteritza per la seva bellesa extraordinària i per la seva fertilitat, a més de l'abundància de recursos hídrics. El clima de Constanza és temperat oceànic i gaudeix d'unes temperatures i pluviometria poc habituals a la zona del Carib, degut a la seva altitud i localització enmig de muntanyes de gran altitud. La temperatura mitjana anual és de 18°C. Durant tot l'any les màximes es mantenen entre els 23 i els 26°C, i les mínimes, entre els 9 i els 12°C. Es registren 1000 mm de precipitacions anuals, essent els mesos més plujosos el maig i de juliol a octubre. El Río Grande o del Medio banya

¹⁰⁶⁸ Taula elaborada a partir de les xifres recollides en: *Censo de inmigrantes*. Baoba del Piñal, 5 de juliol de 1955. AGN-AGR, L1577-1961; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Baoba del Piñal durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956; *Datos acerca de la población. Colonia de Baoba del Piñal*. Baoba del Piñal, 28 de desembre de 1957, AGN-AGR, L904-1957; *Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos*, Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958, AGN-AGR, L1045-1958.

la vall de Constanza, la qual a més a més, durant la dècada de 1950, comptava amb una important xarxa de canals de rec agrícoles.

La colònia “Villa Angelita” es va construir al costat mateix del poble de Constanza, que disposava de diversos serveis i estava comunicat per carretera amb La Vega (14.200 habitants l’any 1950) i San Francisco de Macorís (16.083 habitants el 1950), les ciutats properes de més importància.

L’any 1950, la província de La Vega, en la qual s’establí la colònia “Villa Angelita”, tenia una densitat de població de 55,6 habitants per quilòmetre quadrat, superior a la mitjana de la República Dominicana. La majoria de la població vivia en àrees rurals i era mulata (56,49%), tot i que el percentatge de població blanca era molt elevat respecte la mitjana nacional a les zones rurals (un 39,45% de la població era blanca). El percentatge d’analfabetisme en majors de 10 anys era del 58,42%¹⁰⁶⁹.

L’àrea agrícola total a la vall de Constanza era limitada i abastava una extensió aproximada de 30.000 tares (18,86 km²)¹⁰⁷⁰. La colònia “Villa Angelita” va acabar ocupant entre 8.000 i 8.500 tares (uns 5 km² o 500 hectàrees) de la vall. Tot i que la colònia de Constanza es va crear originalment per assentar-hi immigrants espanyols, l’octubre de 1957 es va fundar un nou sector on s’instal·laren immigrants japonesos i el setembre de 1958 encara s’amplià de nou amb l’acollida de refugiats hongaresos¹⁰⁷¹. Cada un d’aquests col·lectius s’assentà en un sector o poblat diferent, que ocupava el següent espai: l’espanyol tenia una extensió de 4.028 tares repartides en 189 parcel·les de 20 tares cadascuna; el japonès ocupava 1530 tares repartides en 58 parcel·les; l’hongarès tenia extensió total de 2600 tares, en el qual es crearen 52 parcel·les que no ocupaven la totalitat dels terrenys. D’aquestes, estaven cultivades totalment unes 3500 tares i parcialment unes 1500 tares¹⁰⁷².

Als espanyols se’ls assignaren dos tipus de terres per desenvolupar les seves activitats agrícoles: de secà i de regadiu, algunes de les quals eren pantanoses i tenien importants

¹⁰⁶⁹ *Tercer censo nacional de población – 1950*. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

¹⁰⁷⁰ Ofici 898 de Genaro A. Brito, Director d’Agricultura i Ramaderia, al Secretari d’Estat d’Agricultura. Ciudad Trujillo, 24 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹⁰⁷¹ CASSÀ, Constancio. *Más relatos sobre Constanza*. Constanza: Ayuntamiento de Constanza, 2007.

¹⁰⁷² *Informe relacionado con las actividades de la colonia “Villa Angelita” de Constanza, República Dominicana*. Olegario Hernández, Encarregat de la Colònia. Constanza, 6 de març de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

problemes de drenatge. L'any 1958, un total de 153 colons tenien la seva parcel·la en les zones de regadiu i 36 en terrenys de secà¹⁰⁷³.

El clima de la vall de Constanza i el sistema de regadiu facilitaren que els immigrants espanyols convertissin les seves parcel·les en una pròspera horta. Principalment es conreaven cols (anomenades *repollos* a la República Dominicana), patates, coliflors, enciams, pastanagues, tomàquets, alls, remolatxa i fesols. La prosperitat productiva no vingué acompanyada de prosperitat comercial. Les hortalisses que es cultivaven a Constanza eren un producte desconegut i fins i tot de luxe per als dominicans. Això causà que els immigrants tinguessin inicialment grans dificultats per trobar mercat on col·locar la seva producció¹⁰⁷⁴. Per tal d'evitar que se'ls fes tota malbé, acordaren amb els responsables del departament d'agricultura la cessió, dues vegades a la setmana, de la camioneta de l'Encarregat de la Colònia per tal de transportar les seves collites a Santiago de los Caballeros (la segona ciutat del país) i a Ciudad Trujillo, on s'esperava que tindrien una major sortida comercial¹⁰⁷⁵. El cost del transport, la distància existent i el baix preu al qual es pagaven els productes de vegades no feien rendible la seva venda¹⁰⁷⁶. Tot i això, amb el seu esforç i després de molt de temps, aconseguiren introduir aquests productes en la dieta dominicana i el problema de la falta de mercat quedà resolt.

A la colònia "Villa Angelita" s'hi construïren un total de 180 cases, 100 al sector espanyol, que s'anaren edificant de forma progressiva entre 1955 i 1956, 30 al sector japonès i 50 a l'hongarès. Els espanyols utilitzaven les instal·lacions mèdiques i escolars del poble de Constanza. Al sector japonès s'hi va construir a més a més un magatzem i una escola i a l'hongarès, una oficina, un dispensari mèdic i una casa per a l'encarregat.

La població de la colònia evolucionà de la següent forma¹⁰⁷⁷:

¹⁰⁷³ *Idem.*

¹⁰⁷⁴ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁰⁷⁵ Ofici de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de Presidència. Ciudad Trujillo, 10 de gener de 1956. AGN-AGR, L718-1956.

¹⁰⁷⁶ Carta dels immigrants a Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 18 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹⁰⁷⁷ Taula elaborada a partir de les xifres recollides en: Ofici 50 de Rafael Matías E., Encarregat de la Colònia, a l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors. Constanza, 12 de novembre de 1955. AGN-AGR, L904-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Constanza durante el mes transcurrido de octubre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956; *Relación de los inmigrantes residentes en*

	Novembre de 1955				Octubre de 1956			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	22	80	156	236	97	171	87	258
Japonesos					18	124		124
Hongaresos								
Dominicans								
TOTAL	22	80	156	236	115	295	87	382

	Novembre de 1957				Juliol de 1958			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	31	96	70	166				194
Japonesos	31	206	1	207				106
Hongaresos	30	92	22	114				72
Dominicans								98
TOTAL	92	394	93	487				470

Els immigrants assentats a la vall eren fonamentalment valencians i burgalesos, tot i que tenim constància que alguns canaris també s’hi instal·laren.

2.1.3. Guanito i Vallejuelo

Les colònies agrícoles de Guanito i Vallejuelo van ser inaugurades aproximadament entre els mesos d’agost i setembre de 1955. Situades molt a prop de la ciutat de San Juan de la Maguana, ambdues compartiren administració durant un temps per la seva proximitat geogràfica. Registraren una trajectòria històrica similar, per aquest motiu exposarem les seves característiques de forma conjunta.

La colònia de Guanito estava situada a 350 metres sobre el nivell de mar, a la Vall de San Juan, una de les més extenses de la República Dominicana. Es troba a l’interior del país, just sota la Cordillera Central. La Vall de San Juan és una zona fèrtil i dedicada encara avui en dia a la producció agrícola. No en va, la província en la qual es troba rep el sobrenom de “*el granero del sur*”. La colònia de Vallejuelo, en canvi, estava situada a la vall de Vallejuelo, situada a la Sierra de Neiba, a uns 650 metres sobre el nivell del mar.

la Colonia de Constanza durante el mes transcurrido de octubre de 1956, AGN-AGR, L904-1957; Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos, Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958, AGN-AGR, L1045-1958.

El clima de les dues colònies era tropical humit, caracteritzat per presentar temperatures elevades, a l'entorn dels 26°C de mitjana durant tot l'any, i una escassa oscil·lació tèrmica. L'altitud a la qual es trobava Vallejuelo li conferia unes temperatures lleugerament més benignes. Les precipitacions anuals d'ambdues colònies rondaven els 1000 mm i es concentraven principalment a l'estació humida, de maig a octubre. Les dues colònies comptaven amb rius propers que les havien d'irrigar després que fossin construïts els canals de rec projectats pel govern dominicà: Guanito es trobava molt a prop del riu San Juan i la colònia de Vallejuelo estava al costat del riu Vallejuelo. Aquests es construïren molt lentament. Fins l'any 1957 no entraren en funcionament i presentaren nombrosos problemes de funcionament que dificultaren el rec als agricultors que s'hi havien instal·lat.

La colònia de Guanito estava molt ben situada, just al peu de l'important carretera que connectava Ciudad Trujillo amb San Juan de la Maguana. Aquesta darrera ciutat, a 20 quilòmetres de la colònia de Guanito, tenia una població de 9.920 habitants el 1950. En canvi, Vallejuelo era una colònia que estava completament aïllada de San Juan de la Maguana, tot i tenir-la només a 30 quilòmetres. No hi havia cap carretera que connectés aquests dos nuclis habitats i en època de pluges la colònia quedava completament aïllada¹⁰⁷⁸. Per aquest motiu, l'Encarregat, José Trujillo Subiñá, recomanava el novembre de 1955 que a Vallejuelo només hi fossin instal·lades famílies i no pas solters “*en razón de que aquello es un sitio difícil para el desenvolvimiento doméstico, solitario, muy apartado*”¹⁰⁷⁹. L'Ambaixador d'Espanya, degut al seu aïllament, la falta d'aigua i l'escassetat de terres l'acabà anomenant “*la Cenicienta de las colonias*”¹⁰⁸⁰.

L'any 1950, la província de Benefactor, denominació que en aquells moments rebia la província de San Juan i en la qual s'establiren les colònies de Guanito i Vallejuelo, tenia una densitat de població de 30 habitants per quilòmetre quadrat, inferior a la mitjana de la República Dominicana. La població era eminentment rural i tenia un color de pell

¹⁰⁷⁸ Memoràndum de Juan Tomás Montás, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 12 de març de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹⁰⁷⁹ Ofici 170 de José Trujillo Subiñá, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, 7 de novembre de 1955. AGN – AGR, L360-1955.

¹⁰⁸⁰ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

mulat (81,31% dels habitants de la província). El percentatge d'analfabetisme en majors de 10 anys era molt elevat, del 69,89%¹⁰⁸¹.

La colònia de Guanito tenia una extensió total de 18.875 tares (11,8 km²), de les quals unes 7.146 (4,5 km² o 450 hectàrees) estaven cultivades¹⁰⁸². Els terrenys de cultiu estaven situats en una estreta cinta de terra de 14 quilòmetres de longitud i alguns centenars de metres d'amplada. Els colons que tenien les seves parcel·les a la part més allunyada del poblat, havien de caminar fins a 14 quilòmetres d'anada i 14 més de tornada per tal de poder-les treballar cada dia. Alguns optaren per construir petites barraques a les seves parcel·les¹⁰⁸³. El repartiment de terres entre els immigrants fou irregular: mentre que alguns tenien parcel·les de 25 tares, altres les tenien de 30 o de 50 tares¹⁰⁸⁴. La colònia de Vallejuelo era més petita: tenia en total una extensió de 4.500 tares (3 km² o 300 hectàrees), de les quals se'n cultivaven 2.057 (1,3 km² o 130 hectàrees)¹⁰⁸⁵.

La colònia de Guanito fou una important productora de cacauet (*maní*), fesols i patates. A partir del moment que disposà de rec, la producció de la colònia es diversificà i també produí tabac, hortalisses, arròs, blat de moro, plàtans o iuca. A Vallejuelo passà més o menys el mateix. Abans de disposar de rec, els agricultors produïen cacauet, patates, fesols i blat de moro. Després de l'entrada en funcionament dels canals, abandonaren aquests cultius, excepte els fesols, i passaren a conrear plàtans, iuca, batates i hortalisses.

Pel que fa a les edificacions de la colònia, Guanito tenia 170 cases, construïdes en dues fases (s'inaugurà amb 120 cases i durant l'any 1956 s'hi afegiren 50 habitatges nous), un dispensari mèdic, una caserna de la Policia Nacional, l'oficina-magatzem, una escola i alguns comerços particulars. Vallejuelo tenia 90 cases, construïdes també en dues fases: 40 en inaugurar-se la colònia i 50 més durant l'any 1956. També hi havia 1

¹⁰⁸¹ *Tercer censo nacional de población – 1950*. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

¹⁰⁸² *Distribución de inmigrantes agricultores en las colonias*. Luis O. MEJÍA LACHAPELLE, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 4 de novembre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹⁰⁸³ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁰⁸⁴ Ofici 1008 de Luis E. Tirado, Director d'Agricultura i Ramaderia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 5 de febrer de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹⁰⁸⁵ *Distribución de inmigrantes agricultores en las colonias*. Luis O. MEJÍA LACHAPELLE, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 4 de novembre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

magatzem-oficina, alguns comerços particulars, 1 dispensari mèdic, una caserna de l'Exèrcit Nacional i una escola.

No tenim dades referents a la població d'aquestes dues colònies durant l'any 1955. Posteriorment, evolucionaren de la següent manera:

Guanito¹⁰⁸⁶:

	Juliol de 1956				Novembre de 1956			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	109	467	98	565	130	565	103	668
Hongaresos								
Dominicans								
TOTAL	109	467	98	565	130	565	103	668

	Novembre de 1957				Juliol de 1958			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	76	327	72	399				338
Hongaresos	5	13	4	17				
Dominicans	2	6		6				117
TOTAL	83	346	76	422				455

Vallejuelo¹⁰⁸⁷:

	Juny de 1956				Novembre de 1956			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols				168	39	153	20	173
Hongaresos								
Dominicans								
TOTAL				168				173

¹⁰⁸⁶ Taula elaborada a partir de les xifres recollides en: Relació d'immigrants a Guanito, 1ª quinzena de juliol de 1956, AGN-AGR, L923-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Guanito durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Guanito durante el mes transcurrido de noviembre de 1957*, AGN-AGR, L904-1957; *Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos*, Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958, AGN-AGR, L1045-1958.

¹⁰⁸⁷ Taula elaborada a partir de les xifres recollides en: Ofici 130 de Joaquin Albizu A., Encarregat de la Colònia, a l'Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors. Vallejuelo, 15 de juny de 1956, AGN-AGR, L360-1955; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Vallejuelo durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L906-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Vallejuelo durante el mes transcurrido de diciembre de 1957*, AGN-AGR, L904-1957; *Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos*, Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958, AGN-AGR, L1045-1958.

	Novembre de 1957				Juliol de 1958			
	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL	Fam.	Pax.	Sol.	TOTAL
Espanyols	39	157	11	168				130
Hongaresos								
Dominicans	<i>Ocupaven 29 cases de la colònia.</i>							645
TOTAL				?				775

La majoria dels immigrants espanyols assentats a Vallejuelo havien arribat al país entre els mesos de setembre i novembre de 1955 i alguns havien portat a la República Dominicana a les seves esposes i fills durant l'any 1956.

2.1.4. Azua

La colònia d'Azua va ser fundada el 30 d'octubre de 1955 i estava situada just al costat de la ciutat que portava el mateix nom, en aquells moments capital de la província dominicana d'Azua. La ciutat d'Azua es troba al sud de la República Dominicana, just davant de la badia d'Ocoa, a tan sols 83 metres sobre el nivell del mar. Està situada enmig de l'àrida plana d'Azua, una superfície de terra plana situada a la costa i envoltada de muntanyes que bloquegen el pas dels vents humits.

El clima de la regió és sec estepari, amb una temperatura promig anual de 27°C. Les precipitacions hi són escasses, al voltant dels 600 mm anuals, i es solen produir els mesos de maig i d'octubre. La ciutat d'Azua és travessada pel riu Vía, però aquest té un cabal irregular i pateix forts episodis d'estiatge, igual que molts altres rius de la regió. En canvi, el subsòl és ric en recursos hídrics, que durant la dècada de 1950 eren utilitzats per irrigar els conreus. A la plana d'Azua, el regadiu era i és encara avui indispensable per a un pròsper desenvolupament de l'agricultura.

L'any 1950, la província d'Azua tenia una densitat de població de 22,8 habitants per quilòmetre quadrat, molt inferior a la mitjana de la República Dominicana. La població era aclaparadorament rural i la majoria dels seus habitants eren de pell mulata (58,83%) o blanca (35,55%). El percentatge d'analfabetisme en majors de 10 anys era molt elevat, del 65,72%¹⁰⁸⁸.

¹⁰⁸⁸Tercer censo nacional de población – 1950. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

L'evolució de la colònia agrícola d'Azua constitueix un cas paradigmàtic de la nefasta gestió del Pla Immigratori per part del govern dominicà i de l'absoluta manca de previsió que va imperar des del primer dia que els immigrants espanyols foren assentats en terres dominicanes. Els terrenys on fou establerta la colònia van ser comprats per l'Estat Dominicà a la Compañía Anónima de Explotaciones Industriales. A la colònia d'Azua s'hi construïren 235 cases en les quals s'instal·laren 923 immigrants espanyols, la majoria dels quals eren solters o bé casats que havien deixat la seva família a Espanya (un total de 691 homes)¹⁰⁸⁹.

Tot i que la colònia fou fundada el 30 d'octubre de 1955, el contracte per a realitzar les feines de tala, desboscament i preparació de terrenys per a l'agricultura no es celebrà fins a principis de febrer de 1956. S'acordà amb l'enginyer Jorge Delio Guzmán la preparació de 50.000 tares (31,5 km² o 3150 hectàrees) a la zona, feina per la qual cobraria RD\$425.000,00. Davant la greu agitació social que s'experimentava a la colònia per la inactivitat a la qual s'havien vist obligats a romandre els immigrants, Guzmán es comprometé a contractar per a les labors auxiliars i per a la neteja dels terrenys als agricultors espanyols que vivien a la colònia¹⁰⁹⁰.

Aquest contracte quedà suspès quan tot just s'havien iniciat les obres, degut al cessament de García Bonnelly com a Secretari d'Estat d'Agricultura i el nomenament de Luis R. Mercado per substituir-lo. Mercado afirmava que s'havia firmat el contracte sense haver fet un estudi previ de la capacitat dels pous artesianes de la regió per tal d'irrigar de forma suficient les 50.000 tares en preparació. Per això, considerà necessari efectuar un nou contracte amb l'enginyer, més ajustat als recursos hídrics de la regió, aquest cop per preparar tan sols 15.000 tares (unes 950 hectàrees)¹⁰⁹¹. A més a més, Mercado va dictar altres mesures per tal de garantir el regadiu de les terres que s'haurien de destinar als agricultors espanyols: netejar els pous artesianes, per veure si incrementava el seu volum d'aigua; obrir nous pous; canalitzar el riu Jura per evitar inundacions durant els mesos de pluja i estudiar la possibilitat d'augmentar la capacitat

¹⁰⁸⁹ *Colonia de Inmigrantes Agricultores ubicada en Azua. Censo al día 7 de diciembre en curso. Azua, 7 de diciembre de 1955. AGN-AGR, L362-1955.*

¹⁰⁹⁰ Memoràndum de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 3 de febrer de 1957. AGN-AGR, L347-1955.

¹⁰⁹¹ Memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 16 de febrer de 1956. AGN-AGR, L347-1955.

del canal Hernán Cortés per tal de portar aigua a aquestes terres¹⁰⁹². La preparació de terrenys es reprengué, tot i que avançava molt lentament. Mentrestant, els immigrants seguien inactius i el seu malestar s'acabà traduint en una nova revolta a la colònia.

A principis de juny de 1956 el govern dominicà encara no havia estat capaç d'entregar als immigrants assentats a la colònia d'Azua ni un sol pam de terra on desenvolupar les seves tasques agrícoles. Els agricultors espanyols subsistien gràcies al magre subsidi que els entregava la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Incomprensiblement, en aquells moments arribaren al país les esposes i els fills d'alguns dels immigrants assentats a la colònia que havien sol·licitat el reagrupament familiar i, paradoxalment, els havia estat concedit pel govern dominicà, tot i no poder treballar per tal de guanyar-se la vida i mantenir els seus familiars.

Fou en aquells moments quan la Dominican Fruit and Steamship Company, una empresa dedicada al cultiu i exportació de la *banana* (fruita anomenada *guineo* a la República Dominicana i coneguda com a plàtan per nosaltres), va fer una oferta de RD\$300.000,00 per tal de comprar les 55.000 tares de la colònia agrícola d'Azua. Mercado, sense dubtar-ho ni un segon va recomanar vendre els terrenys de la colònia. Per què? Pel mateix motiu pel qual havia estat impossible fins al moment donar als immigrants espanyols la parcel·la de terra que els havia estat promesa abans d'embarcar-se cap al país antillà:

“las 55.000 tareas de tierras en cuestión no pueden ser regadas en su totalidad con las aguas del canal Hernán Cortés, ni por los pozos artesianos allí existentes y que para ponerlas todas bajo cultivo, como es el propósito expresado por la Dominican Fruit and Steamship Co., C. por A., sería preciso instalar un costoso sistema de bombas, que no sería aconsejable en el caso de una colonia como la establecida en Azua, aunque si para una empresa de tipo comercial.”¹⁰⁹³”

Mercado afegia que en cas que s'acceptés l'oferta, la Secretaria d'Estat d'Agricultura disposaria d'immediat el trasllat dels agricultors que hi vivien cap a altres colònies agrícoles. Efectivament, el govern dominicà es vengué els terrenys de la colònia i a

¹⁰⁹² Memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 3 de març de 1956. AGN-AGR, L347-1955.

¹⁰⁹³ Memoràndum 6819 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 22 de juny de 1956. AGN – AGR, L685-1956.

principis de juliol de 1956 començà el trasllat dels immigrants cap a Baoba del Piñal¹⁰⁹⁴. El desallotjament de la colònia s'allargà durant tot l'any 1956 i els primers mesos de 1957, essent també traslladats els espanyols a les colònies de Vallejuelo i Guanito, un cop ampliades, i a la de Duvergé, de nova creació a la zona fronterera amb Haití¹⁰⁹⁵. Les cases de la colònia passaren a ser gestionades per la Secretaria d'Estat de Previsió i Assistència Social amb l'objectiu que fossin destinades a dominicans sense recursos de la regió¹⁰⁹⁶.

Podem concloure, doncs, dient que la història de la colònia agrícola d'Azua és surrealista: no es repartiren terres entre els immigrants i no s'hi cultivà res en més d'un any d'existència. Davant d'aquesta situació és inevitable formular-se algunes preguntes:

- Per què els agricultors espanyols foren assentats en una regió tan àrida en la qual el regadiu era imprescindible per tal que hi prosperés l'agricultura sense voler-hi invertir la suma de diners necessària per tal de fer-lo possible?
- Per què tot i sabent això, el govern va malgastar milers de dòlars en assentar als espanyols a Azua, quan era més que conscient que mai podrien convertir-se en agricultors autosuficients ni aportarien res al progrés econòmic de la regió i del país?
- Per què el govern dominicà va obligar a uns homes joves, que havien emigrat per treballar i prosperar, a viure 7, 8 mesos o fins i tot un any de braços plegats?

No hi ha una única resposta a aquestes preguntes. Una d'elles passa pels possibles interessos econòmics de Trujillo en la compra-venda del terreny on s'havia d'instal·lar la colònia, dins el sistema d'acaparament de terres, negocis i riqueses nacionals per part de Trujillo i la corrupció característica del país en aquells moments. Malauradament, no sabem si hi havia interessos econòmics ni de quin tipus. Una altra, posa en evidència la manca de planificació del govern dominicà a l'hora d'assentar els immigrants espanyols a la República Dominicana. Aquesta manca de planificació és atribuïble en última instància a Rafael Leonidas Trujillo, que va obligar als membres del seu govern a dur a terme un projecte de colonització desmesurat i desproporcionat sense tenir en compte

¹⁰⁹⁴ Ofici 7291 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 5 de juliol de 1956. AGN-AGR, L685-1956.

¹⁰⁹⁵ Memoràndum 15020 de Joaquín Balaguer, Secretari d'Estat de la Presidència, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 1 de setembre de 1956. AGN-AGR, L355-1955. El desembre de 1956 quedaven tan sols 228 espanyols a la colònia d'Azua, dels més de 900 que hi foren instal·lats inicialment.

¹⁰⁹⁶ Ofici de Juan Giuliani, Secretari d'Estat de Previsió i Assistència Social, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 19 de novembre de 1956. AGN-AGR, L355-1955.

les necessitats estructurals reals per tal que aquest prosperés. Tot això, a més a més, fou realitzat en un país en el qual molts agricultors autòctons vivien en la misèria, alguns per culpa del propi Trujillo, que els havia foragitat de les seves propietats. Finalment, el cas d'Azua també fa evident la manca de voluntat real de Trujillo d'invertir en el progrés dels immigrants que va portar al país. La seva arribada fou totalment instrumentalitzada pel mandatari dominicà: era una gran propaganda dels progressos econòmics i socials aconseguits pel règim trujillista. Quan fou l'hora de la veritat, no invertí la immensa suma de diners que hagués estat necessària per assentar 4.500 colons en terres verges i garantir-los possibilitats reals de prosperar. Això és només una mostra més de la pèssima gestió dels diners públics realitzada durant l'Era de Trujillo.

2.1.5. Duvergé

La colònia mixta de Duvergé va ser inaugurada el gener de 1957, quan s'hi assentaren refugiats hongaresos, immigrants japonesos i agricultors espanyols, la majoria dels quals traslladats des de la clausurada colònia d'Azua. La colònia mixta de Duvergé també acollí agricultors dominicans. Estava a tan sols dos quilòmetres del poble de Duvergé, municipi interior situat al sud-oest de la República Dominicana, al costat del llac Enriquillo i molt proper a la frontera amb Haití.

Duvergé, tot i no tenir costa, està situat a tan sols 2 metres sobre el nivell del mar. Es troba en una plana entre les serres de Neiba, al nord, i Barohuco, al sud. Les seves terres tenen alts nivells de salinitat. El seu clima és semiàrid càlid, ja que les temperatures hi són molt altes durant tot l'any (la mitjana anual és de 28,5°C) i les pluges hi són molt escasses. La mitjana anual de precipitacions és de 500 mm, concentrades en els mesos de maig, juny, setembre i octubre.

Igual que succeïa a Azua, en aquesta regió el rec era indispensable per al desenvolupament de l'agricultura. Les terres de la colònia mixta de Duvergé havien de ser irrigades pel Canal Cristóbal, obra que fou acabada al cap de poc temps que els immigrants fossin assentats a la regió. Teòricament, aquest canal tenia una capacitat de 4.000 litres per segon i podia irrigar fins a 24.000 tares, que eren les que comprenia la colònia agrícola. Quan fou l'hora de la veritat, el Canal Cristóbal es demostrà insuficient per irrigar la majoria de parcel·les de la colònia degut als defectes en el seu

traçat i construcció¹⁰⁹⁷. A més a més, l'any 1959 la sequera a la regió fou gravíssima i aconseguí assecar la Laguna del Cabral, que abastia d'aigua el Canal Cristóbal. Això comportà la falta d'irrigació total a la colònia de Duvergé¹⁰⁹⁸.

Aquesta colònia agrícola es trobava en una regió molt apartada dels principals nuclis de població de la República Dominicana. Estava enclavada a la província anomenada Independencia, fortament rural i que l'any 1950 tenia la densitat de població més baixa de tot el país: 10,3 habitants per quilòmetre quadrat. Els pobladors de la regió eren mulats (59,37%) o blancs (34,26%), tot i que era una zona en la qual la immigració negra haitiana regular i irregular hi era molt important i potser no quedava quantificada a les estadístiques oficials. El percentatge d'analfabetisme en majors de 10 anys era del 57,47%¹⁰⁹⁹.

Com ja hem dit, la colònia tenia una extensió total de 23.632 tareses (15 km²), de les quals s'afirmava que unes 11.000 (7 km²) estaven sota cultiu el mes de novembre de 1957¹¹⁰⁰. Aquesta xifra sembla exagerada, ja que en un informe de desembre de 1957 es parla de només 2.600 tareses sembrades¹¹⁰¹. En un altre document datat el mes d'agost de 1959, s'afirma que hi havia 4.108 tareses cultivades però afegeix sense embuts que aquesta xifra no es corresponia en absolut amb la realitat¹¹⁰².

La veritat és que el desenvolupament agrícola de la colònia fou molt escàs, degut a la salinitat de les terres, la duresa del clima i el mal estat dels canals que havien d'irrigar les terres de la colònia. Els agricultors espanyols que foren traslladats des d'Azua a Duvergé van sortir del foc per caure a les brases. Més de la meitat dels refugiats hongaresos que hi foren assentats hi resistiren poc més d'una o dues setmanes (dels 483 que originalment s'assentaren a Duvergé, 275 foren traslladats a les cases d'Azua a l'espera de ser repatriats i 5 van ser detinguts per intentar passar il·legalment a

¹⁰⁹⁷ Ofici 722 de Lowenski Feliz Acosta, Gobernador Civil de la Proivíncia d'Independencia, al Secretari d'Estat d'Interior. Jimaní, 8 d'agost de 1959. AGN-AGR, L1263-1959.

¹⁰⁹⁸ Ofici 7949 de Manuel de Jesús Viñas, Director General d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 6 de juny de 1960. AGN-AGR, L1398-1960.

¹⁰⁹⁹ *Tercer censo nacional de población – 1950*. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

¹¹⁰⁰ *Distribución de inmigrantes agricultores en las colonias*. Luis O. MEJÍA LACHAPELLE, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 4 de novembre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹¹⁰¹ Ofici d'Aristófanos A. Mella Jiménez, Ajudant de l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 18 de desembre de 1957. AGN-AGR, L850-1957.

¹¹⁰² Ofici 722 de Lowenski Feliz Acosta, Gobernador Civil de la Proivíncia d'Independencia, al Secretari d'Estat d'Interior. Jimaní, 8 d'agost de 1959. AGN-AGR, L1263-1959.

Haití)¹¹⁰³. Els cultius principals de la colònia foren l'arròs, el cibulet i les hortalisses, especialment per a l'autoconsum, tot i que els nivells de producció foren molt baixos. La situació, a partir de 1959, es tornà crítica a la regió degut a la forta sequera. L'assecament del Canal Cristóbal causà la pèrdua de totes les collites¹¹⁰⁴.

A la colònia mixta de Duvergé s'hi construïren 275 cases de fusta per als seus habitants, a més a més d'una església, una caserna de la Policia Nacional, una casa per a l'encarregat de la colònia, un hospital d'emergència i una escola. La població hi evolucionà de la següent forma¹¹⁰⁵:

	06/1957				12/1957				07/1958	08/1959			
	F.	P.	S.	T.	F.	P.	S.	T.	Total	F.	P.	S.	T.
Esp.	11	32	113	145	16	43	77	120	105	7	37	37	74
Jap.					35	144		144	162	6	23		23
Hon.	46	136	74	210	10	26	24	50	27	4	9		9
Dom.	2	22		22	4	38	1	39	873	186	1235	4	1239
TOTAL	59	190	187	377	65	251	102	353	1167	203	1304	41	1345

Sigles: Esp. = Espanyols; Jap. = Japonesos; Hon. = Hongaresos; Dom. = Dominicans; F. = Famílies; P.= Persones (en famílies); S.= Solters; T.= Total.

2.2. La propietat dels terrenys sobre els que es crearen les colònies agrícoles

Les colònies agrícoles es construïren sobre terrenys que havien estat usurpats per Trujillo a centenars d'agricultors dominicans, sense pagar-los cap tipus d'indemnització o bé quantitats irrisòries, que en cap cas es corresponien amb el valor real de les seves

¹¹⁰³ Ofici 273 de Manuel Ramón Pérez Pimentel, Encarregat de la Colònia de Duvergé, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Duvergé, 13 de juny de 1957. AGN-AGR, L718-1956.

¹¹⁰⁴ Ofici 7949 de Manuel de Jesús Viñas, Director General d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 6 de juny de 1960. AGN-AGR, L1398-1960.

¹¹⁰⁵ Taula d'elaboració pròpia a partir dels documents *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Duvergé durante el mes transcurrido de junio de 1957*, AGN-AGR, L906-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Duvergé durante el mes transcurrido de diciembre de 1957*, AGN-AGR, L906-1957; *Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos*, Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958, AGN-AGR, L1045-1958; Ofici 722 de Lowenski Feliz Acosta, Gobernador Civil de la Proivíncia d'Independencia, al Secretari d'Estat d'Interior. Jimaní, 8 d'agost de 1959. AGN-AGR, L1263-1959.

propietats. En alguns casos la violència fou extrema i fins i tot es produïren execucions sumàries d'alguns agricultors que mostraren resistència a entregar les seves terres¹¹⁰⁶.

Aquesta situació era coneguda gairebé des d'un bon principi per tots els actors implicats en el Pla Immigratori. L'Ambaixada, i per extensió el govern espanyol, n'eren plenament conscients¹¹⁰⁷. Alfredo Sánchez Bella destacava en el seu informe sobre l'evolució de la immigració espanyola al país les greus implicacions de la política despòtica seguida pel govern dominicà:

“Más grave ha sido la indudable actitud de resentimiento del campesinado dominicano pobre, que piensa que su Gobierno le desplaza de su tierra para entregársela a unos extranjeros cuya venida al país cuesta además la exorbitante cantidad de \$200 y a los que se da tierra, casa, herramientas, mulos, semillas, etc., todo ello por un valor que el campesinado local no ve en su vida, y un subsidio gratuito superior en muchos casos al ingreso diario del trabajador dominicano.”¹¹⁰⁸”

Els immigrants també sabien què havia passat amb els camperols dominicans, perquè ells mateixos els explicaren com es produïren les usurpacions. Precisament, José Cebriá, un dels colons assentats a Baoba del Piñal, deixà constància a les seves memòries del que havia succeït a la colònia. La zona en la qual estava instal·lada, havia estat propietat, feia molts anys, d'un gran hisendat que no tingué família. Aquest va anar venent parts de la seva finca en forma de petites parcel·les a aquells agricultors que les hi sol·licitaven, però per diversos motius no deixaren constància del traspàs al registre de la propietat. Tot i això, tenien documents relatius a la compravenda que podien acreditar la seva possessió. Trujillo es va encapritxar d'aquella finca, els terrenys de la qual eren immillorables per a la cria i pastura del bestiar, una de les seves passions personals. Així doncs,

¹¹⁰⁶ En el cas de la colònia de Baoba del Piñal, sembla que 11 camperols foren assassinats a sang freda per resistir-se a traspasar les seves terres a l'Estat. Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹¹⁰⁷ *“Las tierras que se han dado a los españoles son tierras de las que se han expulsado con las fuerzas militares a los antiguos poseedores, pobres dominicanos. [...] 19 hombres del campo que se negaron a entregar sus tierras fueron vilmente asesinados y ahorcados por los enviados del Gobierno.”* Informació secreta sobre la emigració espanyola a la República Dominicana. Testigo visual y auricular. S/l, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹¹⁰⁸ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

“sin avisar a los que la estaban ocupando, desembarcó veinticinco mil cabezas de ganado, casi todo cebú y salvaje, que empezaron a llevarse por delante todo lo que veían, arrasándolo todo.”¹¹⁰⁹”

El bestiar de Trujillo, acompanyat de “unos cuantos secuaces de su calaña para cuidarlos¹¹¹⁰”, va destrossar els *conucos* dels dominicans, així com les humils cases on vivien, anomenades *bohíos*¹¹¹¹. Els que també tenien bestiar van veure com aquest els era confiscat i començaren a produir-se atrocitats:

“las cercas que algunos solían arreglar, porque se las habían destrozado, (...) tenían que pagarlo con creces, supuesto que muchos se rompían las piernas huyendo, porque les tiraban sin compasión. Colgaron a muchísimos que se resistieron a abandonar su territorio o a pagar el tributo que se les imponía. Las mujeres más jóvenes, o las hijas, después de abusar de ellas, y bailarlas a la fuerza, las mataban. Al crearles tantas y tantas cosas tuvieron que salir a la otra parte de la Colonia.”¹¹¹²”

Els agricultors dominicans s’instal·laren en zones properes a la finca, esperant el dia en que Trujillo es cansés del terreny i ells poguessin recuperar les seves propietats. Però no fou així. Trujillo efectivament va treure el bestiar de la finca, però no per retornar-la als seus legítims propietaris, sinó per crear-hi la colònia agrícola de Baoba del Piñal:

“empezó a hacer las casas, y ellos [els agricultors dominicans] empezaban ya a entrar a trabajar para la construcción, y algunos ya se construían el bohío, sembraban sus conuquitos y construyeron algunas cercas. Cuando ya estaban casi posesionados, llegaron las maquinas esas tan infernales, que arrancaban toda clase de arboles y todo lo que se presentaba por delante, y más teniendo la orden de desalojarlos a todos. No miraban nada ni tenían compasión, se llevaban las cosechas, los alambres y hasta los bohíos, así que al llegar

¹¹⁰⁹ Memòries de José Cebriá.

¹¹¹⁰ *Idem.*

¹¹¹¹ Un conuco és una parcel·la petita de terra destinada al cultiu de fruits menors, gairebé sense regadiu ni feines de conreu. Un bohío es un habitatge en forma de cabanya, típic d’Amèrica, fet de fusta i branques, canyes o palles, sense més obertures que la porta d’entrada.

¹¹¹² Memòries de José Cebriá.

*nosotros tenían que hacernos buena cara por obligación, y nos hablaban estupidamente de Trujillo, pero por dentro iba la procesión.*¹¹¹³”

Els *conucos* i *bohíos* dels agricultors dominicans es trobaven tant a la zones on havien de ser construïdes les cases per als espanyols com als terrenys que se'ls preparaven per tal que els poguessin llaurar. Tal i com afirma Cebriá a les seves memòries, la Secretaria d'Estat d'Agricultura va ordenar que fossin traslladats fora dels territoris de la colònia, per tal d'evitar que es produïssin incidents entre els immigrants i els dominicans¹¹¹⁴. Per reubicar als agricultors dominicans més pobres afectats per la mesura, l'administració va fomentar fora de la colònia de Baoba del Piñal la creació de dos poblats per a dominicans, als paratges d'Higo Claro i Caño Azul. D'altra banda, es concedí una petita ajuda econòmica a aquests agricultors per tal que reconstruïssin allí els seus habitatges¹¹¹⁵. També s'entregaren algunes terres de secà a cada família afectada, per tal que hi poguessin desenvolupar els seus cultius¹¹¹⁶.

Ni molt menys aquesta suposada generositat abastà a tots els afectats per les usurpacions de terrenys efectuades pel govern dominicà. Aquest considerà que, entre els afectats que s'havien de traslladar, hi havia persones més o menys adinerades. En el seu cas,

*“conforme a la naturaleza de sus respectivos derechos y distinguiendo las posesiones y mejoras de los derechos de propiedad, se les hará, con la previa aprobación de la Superioridad, el pago adecuado a título de indemnización por los desalojos efectuados.*¹¹¹⁷”

Indemnització que no hem trobat pas constància que arribessin a percebre. Luis R. Mercado, abans de ser substituït al capdavant de la cartera d'Agricultura, elaborà un memoràndum sobre la feina realitzada a les colònies agrícoles. Respecte el tema que

¹¹¹³ Memòries de José Cebriá.

¹¹¹⁴ Informe de Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹¹⁵ Ofici de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia. Baoba del Piñal, 27 de juny de 1956. AGN-AGR, L360-1955.

¹¹¹⁶ Ofici 4369 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 26 d'abril de 1956. AGN-AGR, L699-1956. En total, es beneficiaren d'aquesta mesura 150 famílies dominicanes, entre les quals es repartiren RD\$ 11.475,00 (a raó de RD\$ 76,5 de promig per família com a ajuda per tal de construir-se una nova casa). *Resumen de los gastos en los que habría que incurrir...* José D. Almonte Mayer. S/Il, s/d. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹¹⁷ Ofici 4369 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 26 d'abril de 1956. AGN – AGR, L699 – 1956.

estem abordant afirmava amb cinisme que a Baoba totes les terres que integraven la colònia eren propietat de l'Estat, però encara faltava alguna documentació final que ho acreditava en el cas d'algunes permutes¹¹¹⁸.

El cas dels terrenys on s'emplaçaren les colònies de Guanito i Vallejuelo difereix lleugerament del cas de Baoba del Piñal. Una part de les finques usurpades pel govern de Trujillo pertanyien a propietaris particulars, als quals no se'ls reconegué la propietat de la terra i se'ls expulsà de les seves possessions. Eren hisendes d'entre 150 i 2.000 tares. Tot i això, les usurpacions afectaren a un nombre molt menor de propietaris que a Baoba del Piñal¹¹¹⁹. La resta de terrenys on s'ubicà la colònia eren terres comunals, en les quals vivien molts agricultors dominicans pobres en habitatges molt humils¹¹²⁰.

La Secretaria d'Estat d'Agricultura oferí una ajuda a aquestes famílies més pobres, en forma de donatiu econòmic per tal que traslladessin els seus habitatges a una zona propera habilitada expressament per a dominicans¹¹²¹. També se'ls prometé una petita extensió de terreny, de 10 tares de regadiu per família¹¹²², de la que mai arribaren a gaudir¹¹²³.

Igual que succeí a Baoba del Piñal, les ajudes tan sols foren destinades a agricultors pobres i sense recursos. La Secretaria d'Estat d'Agricultura defensava que

¹¹¹⁸ Memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, sobre Colònies. Ciudad Trujillo, 14 d'octubre de 1957. AGN-AGR, L850-1957.

¹¹¹⁹ Alguns d'aquests intentaren protestar davant les autoritats per les finques de les quals havien estat desposseïts, tot i que amb poc èxit. És el cas de les queixes presentades per Luis M. Montes de Oca, que tenia la major finca expoliada de la regió, d'un total de 2.000 tares. Cartes de Luis M. Montes de Oca a Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, i Rafael Leonidas Trujillo. San Juan de la Maguana, 14 d'abril i 2 de maig de 1956.

¹¹²⁰ Memoràndum de Juan Tomás Montás, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 12 de març de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹²¹ A Guanito es beneficiaren d'aquesta ajuda un total de 180 famílies, que reberen una mitjana de RD\$ 85,00 cada una (ascendint la quantitat total pagada a RD\$ 15.386,00). A Vallejuelo, se'n beneficiaren 77 famílies, que reberen en total RD\$ 6215,00 (a raó de RD\$ 81,00 cada una). Més endavant, s'afegiren noves famílies als trasllats: 7 de Guanito i 17 de Vallejuelo. *Resumen de los gastos en los que habría que incurrir...* José D. Almonte Mayer. S/II, s/d. AGN-AGR, L699-1956; Memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 19 de desembre de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹²² Ofici 4369 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de la Presidència. Ciudad Trujillo, 26 d'abril de 1956; Ofici 2899 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 19 de març de 1959. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹²³ Ofici 9611 de Manuel de Jesús Viñas C., Director General d'Agricultura, a l'Encarregat de la Colònia de Guanito. Ciudad Trujillo, 28 d'agost de 1958. AGN-AGR, L1054-1958; Ofici 1008 de Miguel F. Rodríguez Reyes, Comandant del Primer Regiment de la Tercera Brigada de l'Exèrcit Nacional, al Comandant de la Tercera Brigada de l'Exèrcit Nacional. Elias Piña, 30 d'octubre de 1957. AGN-AGR, L850-1957.

“En los terrenos indicados, se encuentran además otras personas de condición económica holgada que hicieron sus respectivas ocupaciones tan pronto como se enteraron de que esos terrenos podrían ser irrigados con la construcción de los canales mencionados. Muchas de estas ocupaciones datan de algunos años, pero son posteriores al estudio de la construcción de los canales. Como se trata de terrenos comuneros bajo mensura catastral, pero sin que hasta ahora se hayan establecido sobre los mismos derechos de propiedad, no es el propósito del suscrito prestar, por ahora, ninguna clase de ayuda a estos señores mientras ellos no justifiquen un derecho, lo que probablemente les será difícil, en razón a que no podrán probar en la jurisdicción del Tribunal de Tierras su condición de propietarios de determinada porción, sino únicamente su condición de accionistas del sitio.”¹¹²⁴”

Per tant, s’ordenà al Governador Civil de la Província que els cités al seu despatx i els emplacés a treure les filferrades que tancaven les seves propietats. L’amenança era clara: si no ho feien ells, ho faria la Secretaria d’Agricultura.

Finalment, cal parlar del cas de Constanza. Aquesta vall, situada a més de mil metres sobre el nivell del mar, era d’una fertilitat extraordinària. Una ínfima part de les terres seleccionades per a construir-hi la colònia eren propietat de l’Estat. La resta, eren propietat privada. D’aquestes, més de la meitat eren de regadiu¹¹²⁵. L’Estat dominicà no va tenir inconvenients per tal d’expulsar impunement als propietaris dominicans dels seus terrenys: el mes de juliol de 1955 ja s’havien expulsat a 13 propietaris, les finques dels quals tenien una extensió total de 2339 tares (la propietat més petita tenia 6 tares i la més gran, 800)¹¹²⁶. No n’hi havia prou, així que es projectà aconseguir fins a 7.000 tares més¹¹²⁷. L’Estat fixà un valor de RD\$ 10,00 per tarea expropiada, però mai va satisfer les indemnitzacions corresponents als afectats¹¹²⁸.

¹¹²⁴ Ofici 2899 de Luis R. Mercado, Secretari d’Estat d’Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 19 de març de 1959. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹²⁵ Ofici 30 de Juan Bautista Díaz Reyes, Cap de la Secció de Conservació de Sòls i Laboratoris de Química, al Secretari d’Estat d’Agricultura. San Cristóbal, 15 de febrer de 1955. AGN-AGR, L347-1955.

¹¹²⁶ Informe de Genaro A. Brito, Director d’Agricultura i Ramaderia, a Pedro Blandino. Ciudad Trujillo, 14 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹¹²⁷ Memoràndum d’Ulises Bonnelly, Subsecretari d’Estat d’Agricultura, al Secretari d’Estat d’Agricultura. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹¹²⁸ Memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d’Estat d’Agricultura, sobre Colònies. Ciudad Trujillo, 14 d’octubre de 1957. AGN-AGR, L850-1957.

Una de les famílies més perjudicades per l'usurpació de terrenys foren els successors d'Abud. En diferents paratges, se'ls confiscaren més de 1000 tares de terres. Els membres d'aquesta família intentaren recórrer a totes les estratègies possibles per tal d'evitar que els prenguessin les seves propietats: van intentar convèncer a l'Encarregat de la Colònia que paralizés els treballs de rompuda de les terres, van associar-se amb els immigrants espanyols per conrear conjuntament les parcel·les, etc¹¹²⁹. A Constanza no es reubicà oficialment als agricultors desplaçats i el 1958 el tema encara portava problemes entre les autoritats encarregades de les colònies, ja que cadascuna apostava per solucionar el problema d'una manera diferent¹¹³⁰.

La situació a Constanza fou molt tensa i fins i tot es denuncià en públic. El 3 de novembre de 1957, Pedro Manuel Ramírez Fernández, el capellà de la Parròquia de Constanza, va aturar de sobte la celebració de la Missa Dominical, es va dirigir al púlpit i va denunciar que al municipi de Constanza hi havia persones que ostentaven càrrecs oficials i que s'aprofitaven del revòlver que duïen a la cintura per abusar dels pobres camperols dominicans, els quals no tenien recursos ja que els hi havien pres les seves terres, deixant-los a la intempèrie¹¹³¹.

Quan fou assassinat Trujillo, fou precisament a Constanza on els antics propietaris actuaren més ràpidament en contra dels colons immigrants i s'apropriaren al cap de poc temps de les terres que els havien estat usurpades.

2.3. La distribució de la població a les colònies agrícoles i els serveis bàsics

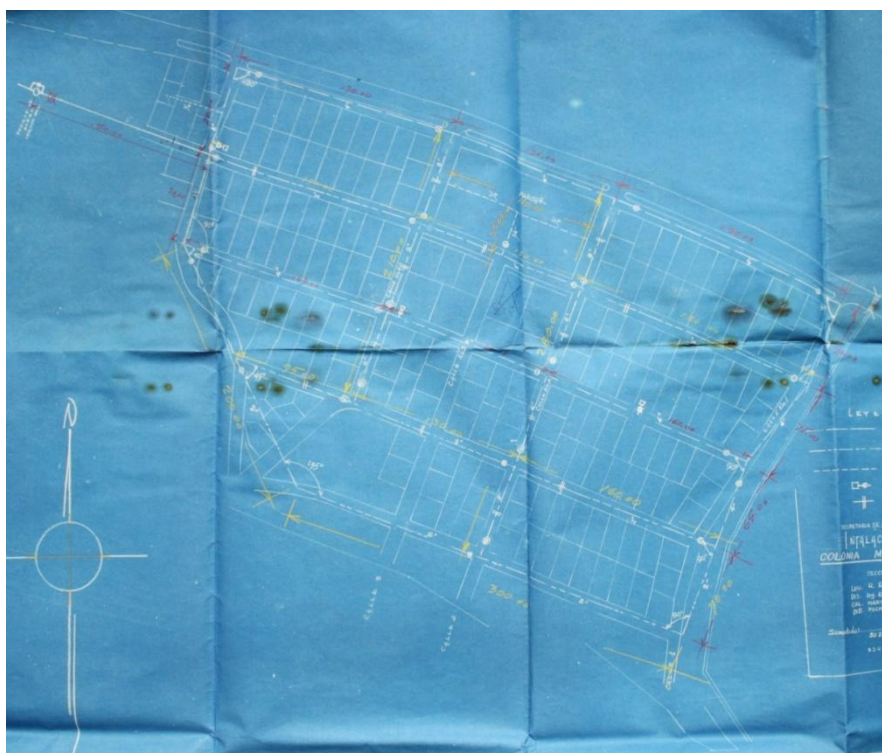
Baoba del Piñal fou la primera colònia que construïren les autoritats dominicanes i hi podem trobar dos tipus d'assentaments. En endegar el Pla Immigratori, el govern dominicà va decidir construir les cases dels colons de forma dispersa, talment com si fossin granges aïllades just al costat de les de cultiu. Les cases s'edificaren resseguint els nous camins oberts pel govern a la regió i distaven les unes de les altres de 50 a 300

¹¹²⁹ Ofici 20 de Rafael Matías E., Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 3 de setembre de 1955. AGN-AGR, L347-1955; Informe confidencial de Pedro M. de Vargas Santana, Encarregat del Foment de Cultius a les Colònies d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 27 de juliol de 1956. Agn-agr, 1906-1957.

¹¹³⁰ Informe confidencial de Miguel Alt. Jiménez, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 15 de juliol de 1958; Ofici 1019 de Luis Carballo R., Director d'Agricultura a la Regió Nord, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Santiago, 26 de juliol de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

¹¹³¹ Ofici 607 de Julio [il·legible], Comandant del Destacament de Constanza de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major de l'Exèrcit Nacional. Constanza, 4 de novembre de 1957. AGN – AGR, L850 – 1957.

metres¹¹³². El fet que el govern no decidís crear petits nuclis de població disgustà profundament a l'Ambaixada espanyola¹¹³³, ja que creia que això podia comportar que els immigrants fossin “*devorados por el medio ambiente y convertidos en unos semisalvajes más*”¹¹³⁴. Al cap de poc temps, el govern dominicà s'adonà que aquesta forma d'assentament dificultava i encaria l'abastiment dels serveis bàsics als colons i decidí, a partir de llavors, assentar-los en petits nuclis de població¹¹³⁵. Així doncs, a la resta de colònies agrícoles, els immigrants foren assentats en petits poblats, que tingueren una distribució similar a la que es pot apreciar en aquest plànol de la colònia de Duvergé¹¹³⁶:

Els colons es desplaçaven diàriament del poblat a les seves terres, on de vegades s'hi construïren petites barraques. En alguns casos, les terres es trobaven a una gran distància de les cases dels colons. Com ja hem vist en l'anterior descripció individualitzada de les colònies, a més a més de les cases dels colons, als poblats s'hi construïren les cases dels encarregats de les colònies, esglésies o ermites, dispensaris

¹¹³² Memòries de José Cebriá.

¹¹³³ Despatx 60 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 31 de gener de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹¹³⁴ RULL, Baltasar. *Informe*. València, 8 de febrer de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹¹³⁵ Despatx 203 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 d'abril de 1955.

¹¹³⁶ Plànol de la instal·lació d'aigua a la Colònia Mixta de Duvergé. 30 de gener de 1957. AGN-AGR, L716-1956.

mèdics o petits hospitals i escoles. Alguns dominicans i espanyols també instal·laren comerços de queviures, carnisseries, forns, etc. dins de les colònies per proveir als seus habitants.

Els serveis mèdics, escolars i religiosos no sempre existien quan els espanyols s'instal·laren a les colònies agrícoles, sinó que s'anaren establint a mesura que la necessitat obligava a fer-ho. Això succeí tan a la colònia pionera, Baoba del Piñal, com en les altres que s'anaren formant al territori dominicà. En moltes ocasions, el seu funcionament era molt precari. A tal d'exemple, podem dir que als dispensaris i hospitals la falta de medicines o de professionals qualificats fou una constant¹¹³⁷. També circularen nombrosos rumors d'irregularitats en la dispensació dels medicaments. D'altra banda, el nivell educatiu de les escoles establertes a les colònies era baixíssim i només contemplava l'educació més elemental¹¹³⁸. Els comerços fiaven als espanyols, que només un cop havien cobrat el subsidi podien saldar els seus deutes.

Pel que fa a l'assistència religiosa dels immigrants, aquesta anava a càrrec de capellans dominicans de parròquies properes, que celebraven missa a les colònies un cop a la setmana o un cop al mes, depenent de l'aïllament de la regió on es trobava la colònia. Baoba del Piñal constituí una excepció, ja que allí hi fou destinat un jove sacerdot espanyol, Salvador Pons Franco. Arribà al país a bord de l'*España*, en la segona expedició d'immigrants espanyols que eren destinats a la República Dominicana. Acabà creant a Baoba del Piñal l'octubre de 1956 la Parròquia de Santa María Reina, dependent de la diòcesi de La Vega¹¹³⁹. Salvador Pons Franco va esdevenir un punt de referència per als immigrants espanyols: intentava defensar-los davant les injustícies i arbitrietats de l'encarregat de la colònia, procurava calmar el seu malestar i fer de mediador quan esclataven els conflictes. Disposava d'un jeep amb el qual podia recórrer tota la colònia i desplaçar-se als diversos sectors. L'Ambaixada espanyola confiava plenament en ell¹¹⁴⁰. En canvi, les autoritats dominicanes sempre van vigilar amb recel

¹¹³⁷ Per exemple, Ofici de Carlos Peña Hijo, Encarregat de la Secció d'Equip Pesat de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Duvergé, 11 d'agost de 1958. AGN-AGR, L1072-1958. La situació mèdico sanitària a la colònia de Duvergé fou la més desastrosa.

¹¹³⁸ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹¹³⁹ Carta de Salvador Pons Franco a Miguel A. Dájer, Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 19 de desembre de 1957. AGN – AGR, L850 – 1957; *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹¹⁴⁰ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

la tasca desenvolupada per Salvador Pons Franco i finalment, l'any 1958 o 1959, van expulsar-lo del país acusat de donar suport a l'oposició comunista al règim trujillista.

Pel que fa als habitatges dels colons, aquests vivien en petites cases unifamiliars pintades de colors vius, fetes de planxes d'uralita amb teulades formades per plaques de zinc. Algunes de les primeres i les darreres cases on foren instal·lats els agricultors també estaven fetes de fusta. Els habitatges causaren en els immigrants una impressió inicial molt negativa, per les seves reduïdes dimensions i la falta de comoditats. Les cases estaven formades per *“un cuarto, de dos metros y medio por dos y medio, un comedor de las mismas características y una salita de dos y medio por uno de ancho¹¹⁴¹”*. Algunes cases, destinades a famílies nombroses, eren una mica més grans i comptaven amb una habitació suplementària. A fora de cada habitatge hi havia una petita caseta en la qual es trobava la latrina i una altra on hi havia la cuina.

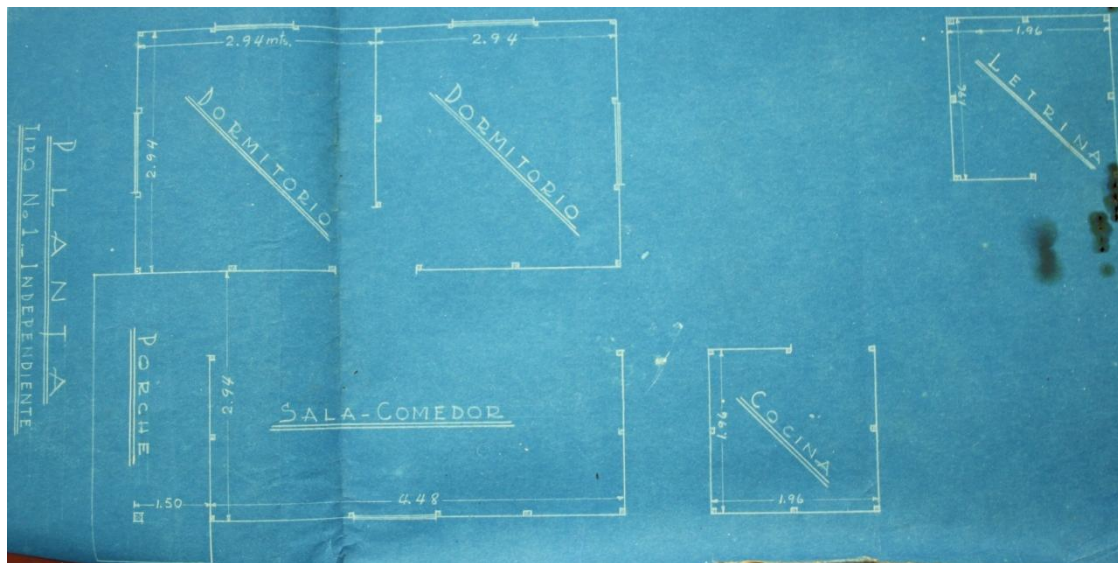
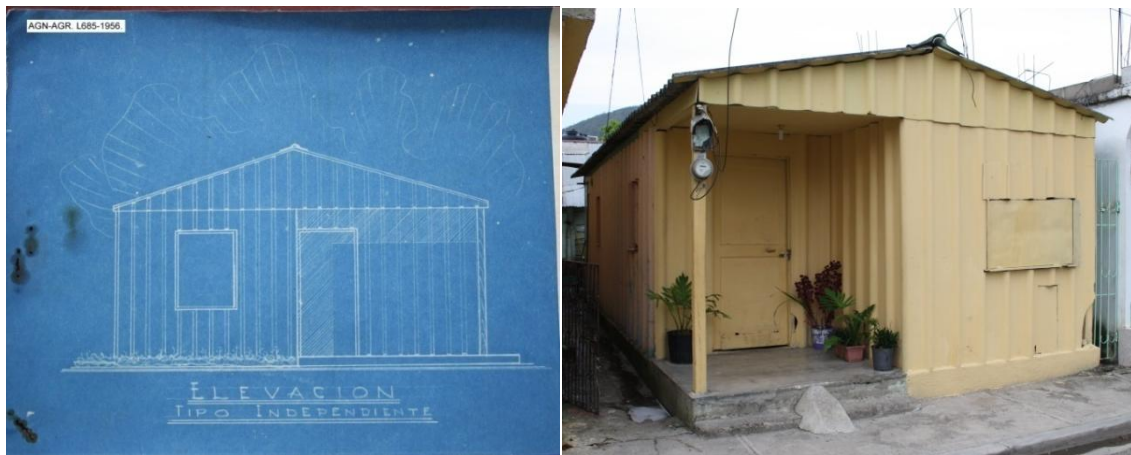
Les cases de les colònies foren construïdes amb poc temps i sense respectar les instruccions d'ús de l'uralita proporcionades per l'empresa que fabricava aquest material, molt rar en les construccions tradicionals dominicanes. En comptes d'unir les planxes perforant-les amb un trepant, els obrers ho feren a cops de martell, danyant els materials i provocant l'entrada d'aigua dins de les cases. A més a més, les planxes es col·locaren de qualsevol manera, deixant buits entre les parets i el sostre, i entre les plaques que formaven la teulada, pels quals també entrava aigua i pols¹¹⁴².

Aquests plànols i la fotografia ens permeten copsar l'aspecte i dimensions reals de les cases destinades als immigrants espanyols¹¹⁴³:

¹¹⁴¹ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁴² Cartes de Frank González Machado, Encarregat del Departament Tècnic, a Francisco Martínez Alba, President de Industrias de Asbesto-Cemento, C. por A. S/l, 21 de març i 11 d'abril de 1955; Carta de Francisco Martínez Alba, President de Industrias de Asbesto-Cemento, C. por A., al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 12 d'abril de 1955. AGN-AGR, L340-1955.

¹¹⁴³ Plànols de l'estructura de les cases per a la Colònia Mixta de Duvergé. AGN-AGR, L685-1956. Fotografia presa l'any 2010 d'una de les cases construïdes per als immigrants durant els anys '50 i que encara es conserven a la població de Constanza, República Dominicana.

Les cases on havien de residir els colons no estaven acabades quan va arribar al país la primera expedició. Per aquest motiu, una part important dels immigrants foren instal·lats durant unes setmanes en pavellons provisionals i altres instal·lacions de grans dimensions, amb capacitat suficient per allotjar-los¹¹⁴⁴.

Cada família tenia dret a rebre un habitatge independent. Tot i això, en algunes colònies la falta d'espai obligà a instal·lar dos o més matrimonis en una mateixa casa de forma provisional, a l'espera que s'erigissin noves edificacions. Els solters, per al seu disgust, van haver de compartir casa i van ser instal·lats en grups de 4 a 6 homes, depenent de les dimensions de l'habitatge que els era assignat.

¹¹⁴⁴ "Inmigrantes arriban Puerto Arroyo Salado" a *El Caribe*, 15 de gener de 1955, p. 5; RULL, Baltasar: *Informe*. València, 8 de febrer de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2; Memoràndum de Pedro D. Blandino, Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

En algunes colònies, els immigrants espanyols van viure amuntegats. Aquest fou un problema especialment important a Constanza¹¹⁴⁵, Guanito¹¹⁴⁶ i Vallejuelo¹¹⁴⁷, i encara s'agreuja més amb l'arribada de les esposes i fills des d'Espanya l'any 1956. L'ampliació de les colònies i les repatriacions i trasllats d'alguns immigrants cap a altres colònies també disminuïren progressivament aquesta problemàtica.

El govern dominicà equipà les cases dels immigrants amb l'aixovar necessari per a començar la seva nova vida a la República Dominicana: hi trobaren els mobles indispensables per vestir els dormitoris i el menjador, la roba de la llar, la vaixela, els estris de cuina i les imprescindibles mosquiteres per fer front a la multitud d'insectes que martiritzaren els espanyols i els causaren nombroses malalties mentre residiren al tròpic¹¹⁴⁸. Els agricultors assentats a Baoba del Piñal reberen, a més a més, una ràdio per cada casa¹¹⁴⁹. En alguns casos aïllats, hem trobat constància que els funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura no van complir amb la seva obligació de dipositar aquest aixovar a les cases dels immigrants i es dedicaren a llogar-lo o vendre'l en profit propi¹¹⁵⁰.

A la pràctica totalitat de les colònies agrícoles les cases no tenien electricitat ni aigua corrent. Els colons s'il·luminaven amb llums de petroli i anaven a buscar aigua a diverses fonts o aixetes que hi havia distribuïdes per tot el poblat. L'aigua dels rius no solia ser potable i la que consumien els colons procedia de pous subterranis. Era extreta del subsòl per molins de vent, que la feien pujar fins a un dipòsit que l'emmagatzemava. Constanza fou l'única colònia agrícola que, degut a la seva proximitat amb el nucli de població, gaudí d'electricitat.

El subministrament d'aigua als poblats fou un problema que inquietà molt als colons, degut a la necessitat primordial d'aquest bé per sobreviure. Per exemple, els primers immigrants, assentats a Baoba del Piñal, es van trobar que els molins que havien de fer

¹¹⁴⁵ Ofici de Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 11 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹⁴⁶ Ofici 203 de José Trujillo Subiñá, Encarregat de la colònia, a l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors. Guanito, 18 de novembre de 1955. AGN-AGR, L703-1956.

¹¹⁴⁷ Telegrama de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de la Colònia de Vallejuelo. Ciudad Trujillo, 9 d'abril de 1956. AGN-AGR, L362-1955.

¹¹⁴⁸ *Casas, ajar para casas, herramientas de trabajo...* S/I, s/d. AGN-AGR, L340-1955.

¹¹⁴⁹ Despatx 257 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de maig de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹¹⁵⁰ Ofici 3863 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Demetrio Almonte Mayer, Inspector de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 20 de setembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

pujar l'aigua des del subsòl encara no estaven acabats. Per tal d'obtenir aigua potable, havien de recollir l'aigua de la pluja i emmagatzemar-la en bidons, difícils de trobar i que de vegades els hi furtaven¹¹⁵¹. Un cop acabats els molins, les averies hi eren constants i a més a més la manca de vent paralitzava el servei. En algunes colònies també s'observà que les instal·lacions construïdes eren insuficients per abastir la població immigrant i, a més a més, s'espatllaven amb molta freqüència¹¹⁵².

2.4. Els subsidis alimentaris

El govern dominicà va decidir pagar als immigrants un subsidi alimentari per tal que poguessin satisfer les seves necessitats més elementals fins que fossin agricultors autosuficients. Inicialment, aquest subsidi era en espècies. Cada dos o tres dies es repartien provisions i tabac entre els colons. Aquest sistema generà moltes queixes entre els espanyols i per això el govern dominicà decidí substituir-lo, assignant una quantitat diària en efectiu a cada immigrant¹¹⁵³. Inicialment es fixà aquest import en RD\$ 0,40 diaris per persona, que eren dipositats a les bodegues de la zona on compraven les seves provisions els immigrants. Aviat es veié que la quantitat fixada era totalment insuficient per tal de satisfer les seves necessitats alimentàries. Per això, s'acabà elevant el subsidi diari a RD\$ 0,60 per persona. A més a més, es decidí que aquest import es pagaria directament a cada cap de família de forma anticipada quinzenalment¹¹⁵⁴. Els immigrants tenien dret a percebre aquest subsidi mentre no realitzessin la seva primera collita i disposessin de mitjans propis per a la seva subsistència. També s'entregà a cada immigrant de forma diària una botella de llet de 3/4 de litre, que a partir de l'1 de maig de 1956 es reduí a 1/2 litre per persona i dia¹¹⁵⁵.

El subsidi pagat pel govern dominicà era suficient per al manteniment de famílies de tres, quatre o més membres, però no pas per als solters. Aquests van haver de fer pot

¹¹⁵¹ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁵² Despatx 7236 de Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Obres Públiques. San Cristóbal, 15 d'abril de 1955. AGN-AGR, L340-1955; Memoràndum de José D. Almonte Mayer, Inspector al Servei del Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 15 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956; Ofici de Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 19 de desembre de 1955. AGN-AGR, L696-1956; etc. Hi ha molts documents que fan referència als problemes d'abastiment d'aigua potable a moltes de les colònies agrícoles.

¹¹⁵³ Memoràndum de Pedro D. Blandino, Oficial d'Enllaç per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, a Rafael Leonidas Trujillo. Ciudad Trujillo, 1 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

¹¹⁵⁴ Ofici 1190 de Carlos R. Domínguez, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. San Cristóbal, 3 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

¹¹⁵⁵ Ofici 4082 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Encarregats de les Colònies Agrícoles. Ciudad Trujillo, 9 d'abril de 1956. AGN-AGR, L355-1955.

comú amb la resta d'homes amb els quals compartien l'habitatge per tal de, sumant els subsidis de tots, cobrir les seves necessitats més elementals¹¹⁵⁶.

El subsidi representà un llast econòmic brutal per al govern dominicà. Tal i com veurem tot seguit, la seva imprevisió a l'hora de preparar amb una certa antelació les terres que havien de treballar els agricultors i la pèssima elecció de les zones a colonitzar retardà (i fins i tot impossibilità) l'autosuficiència econòmica dels agricultors. Això representà la prolongació *sine die* de l'obligació del govern dominicà d'invertir grans sumes de diners en pagar un subsidi alimentari als immigrants, que sense aquest es veien abocats a la misèria. Tan sols durant l'any 1955, el govern dominicà va invertir la suma de RD\$ 351.943,20 en concepte de subsidis als immigrants agricultors¹¹⁵⁷.

El govern dominicà intentà en més d'una ocasió suspendre de cop i volta el subsidi de forma general o parcial, però els immigrants protagonitzaren diverses revoltes davant d'aquesta possibilitat, impedit que això succeís. També es suspengué, durant un temps, el subsidi als qui demanaven la repatriació, que deixaven de cobrar-lo des del moment que entregaven el seu passaport per sol·licitar el retorn fins que eren embarcats al cap d'uns mesos, generant-los situacions extremes. El mateix passava amb els qui es dedicaven a treballar en altres feines, que deixaven de cobrar aquestes ajudes. Als qui aconseguiren fer alguna collita també se'ls retirava el subsidi, de vegades totalment o bé només parcialment (per exemple, si era una família, se'ls deixava de pagar la meitat dels subsidis que els corresponien).

L'Encarregat de la Colònia havia de vigilar els progressos econòmics de cada agricultor i determinar a qui se li podia suspendre el subsidi i a qui no. Malauradament, de vegades utilitzava aquest poder per coaccionar els immigrants i perjudicar o afavorir a alguns d'ells per motius personals.

A partir de novembre de 1956 el govern va recalculer els subsidis: els solters seguirien percebent RD\$ 0,60 mentre que els matrimonis rebrien RD\$ 1,00. Per cada fill es pagaria una quantitat decreixent de diners. A més a més, es suspengué l'ajuda a 725 espanyols que havien realitzat alguna collita. Les queixes dels immigrants espanyols

¹¹⁵⁶ Despatx 165 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 12 de març de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹¹⁵⁷ Ofici de Juan Tomás Montás, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. AGN-AGR, L718-1956.

foren generalitzades i es produí un allau de peticions de repatriació¹¹⁵⁸. A partir de l'1 de maig de 1958 s'aplicà una nova tarifa de subsidis, similar a l'anterior, que establia aquestes quantitats per als immigrants espanyols¹¹⁵⁹:

Nº Persones	RD\$ Diaris	RD\$ 15 dies
1	0,60	9,00
2	1,00	15,00
3	1,20	18,00
4	1,60	24,00
5	2,00	30,00
6	2,20	33,00
7	2,30	34,50
8	2,40	36,00
9	2,50	37,50
10	2,60	39,00
11	2,80	42,00
12	3,00	45,00

A més a més, els fills dels immigrants nascuts al país percebrien RD\$ 5,00 quinzenals.

Aquestes són les dades objectives que hem pogut localitzar sobre l'evolució del pagament de subsidis als immigrants espanyols a partir de 1956, moment en el qual es van començar a suspendre alguns dels ajuts¹¹⁶⁰:

Colònia	Novembre 1956			Octubre 1957			Juliol 1958		
	Total	Si sub.	No sub.	Total	Si sub.	No sub.	Total	Si sub.	No sub.
Azua	328	299	29	<i>Ja no existeix</i>			<i>Ja no existeix</i>		
Baoba del Piñal	1115	727	447	850	482	368	645	324	321
Constanza	229	178	51	165	73	92	194	26	168
Duvergé	<i>Encara no existeix</i>			153	126	27	105	65	40
Guanito	649	620	29	388	277	111	338	251	87

¹¹⁵⁸ Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹¹⁵⁹ Tarifa de subsidio alimenticio para los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos, a partir del 16 de mayo de 1958. José Ernesto Soto E., Encarregat de l'Oficina per l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 30 d'abril de 1958. AGN-AGR, L1045-1958.

¹¹⁶⁰ Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Azua / Baoba del Piñal / Constanza / Guanito / Vallejuelo durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956 i L906-1957; *Relación de inmigrantes*. Juan Tomás Montás, Encarregat de l'Oficina d'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Ciudad Trujillo, 15 d'octubre de 1957. AGN-AGR, L850-1957; *Relación de los inmigrantes agricultores y colonos dominicanos*. Ciudad Trujillo, 1 de juliol de 1958. AGN-AGR, L1045-1961.

Vallejuelo	173	173	0	157	153	4	130	105	25
Jarabacoa	<i>Encara no existeix</i>			<i>Sense dades</i>			15	15	0
TOTAL	2494	1997	556	1713	1111	602	1427	786	641

La taula ens indica que els immigrants que aconseguiren assentar-se al país cada vegada van dependre menys del subsidi, especialment a les colònies de Baoba del Piñal i, amb molta diferència, a Constanza, on la majoria dels agricultors, un 86%, eren autosuficients el juliol de 1958. Tot i això, cal remarcar que després de tres anys i mig des de l'inici del Pla Immigratori, encara un 55% dels immigrants percebien ajudes econòmiques, ja que, el juliol de 1958, encara no eren capaços de subsistir amb els seus propis medis. Guanito i Vallejuelo constituïren l'antítesi a Constanza, ja que entre un 75 i un 80% dels agricultors espanyols encara depenien de les ajudes estatals. En aquestes colònies, el retard en la posada en funcionament dels canals de rec endarrerí enormement l'inici d'explotacions agrícoles econòmicament rentables i productives.

2.5. Les tasques agrícoles

La preparació i el repartiment de les terres on els immigrants havien de dur a terme les seves labors agrícoles era una responsabilitat assumida per l'Estat dominicà. Si quan van arribar els primers agricultors a la República Dominicana les cases on havien de viure encara no estaven acabades, molt menys tenien enllestides les parcel·les on se suposava que havien de començar a treballar. Així doncs, els immigrants espanyols van haver d'assistir com a espectadors a les feines de desboscament, rebaixa i rompuda dels terrenys. Aquestes labors varen prendre proporcions faraòniques a la colònia de Baoba del Piñal, ja que calgué devastar selva verge per donar parcel·les als immigrants.

En aquesta colònia es proposà als immigrants que treballessin desboscant els terrenys que els serien posteriorment entregats. Se'ls pagaria RD\$ 1,25 per cada dia de feina. Els espanyols, il·lusionats, van acceptar aquesta proposta i amb la sola ajuda de les destrals i els matxets que els havia proporcionat la Secretaria d'Estat d'Agricultura van començar les labors de desboscament. La il·lusió va deixar pas ràpidament a la desmoralització:

“no se podía rendir mucho, ya que con las manos tiernas empezaron las ampollas. Aquellos troncos era muy grandes y hacía un calor insoportable. Se

*duró solo seis días porque nos desmoralizamos enseguida, a ese paso hubiéramos tardado años en terminar.*¹¹⁶¹”

Veient la situació, el govern dominicà va decidir contractar una companyia per tal de dur a terme aquestes labors, la Mekanización Agrícola, C. por A., a la que li encarregà les feines de desboscament, rebaixa i rompuda dels terrenys de la majoria de les colònies agrícoles¹¹⁶². Aquesta empresa va traslladar a les colònies on eren sol·licitats els seus serveis tractors, bulldòzers i altra maquinària motoritzada amb la qual procedí a realitzar la preparació dels terrenys que serien repartits entre els colons espanyols.

El condicionament de les parcel·les s'efectuà de forma molt parsimoniosa. La MACA, tal i com era coneguda popularment l'empresa encarregada del desboscament, avançava molt lentament en les seves labors. El motiu era la gran quantitat de maquinària vella i en males condicions que utilitzava. Per exemple, a Baoba del Piñal hi tenia destinades unes 30 màquines, de les quals només en funcionaven la meitat, ja que les altres estaven espatllades¹¹⁶³. Els mecànics que les havien d'arreglar s'havien de desplaçar expressament des de la capital, tot un viatge en aquella època, i els conductors no tenien cap interès en tornar-les a posar en funcionament ràpidament, ja que cobraven igual encara que no treballessin¹¹⁶⁴. En sis mesos, la MACA a Baoba del Piñal tan sols va aconseguir preparar 10.000 tares, i encara li faltaven 40 o 50.000 més per satisfer la quantitat mínima promesa a cada colon¹¹⁶⁵.

El repartiment de les parcel·les entre els agricultors espanyols, després de tant temps d'inactivitat, donà lloc a nombroses disputes i tripijocs entre els immigrants. No tots reberen al mateix temps la seva parcel·la ni totes tenien exactament el mateix tamany, despertant-se les primeres envejes. Mentre alguns colons tingueren la fortuna de rebre les seves terres aviat i, per tant, les van poder sembrar dues o tres vegades, d'altres van haver d'esperar més d'un any de braços plegats fins a rebre la seva parcel·la. D'altra banda, no totes les terres tenien la mateixa qualitat i en algunes fer-hi prosperar la collita

¹¹⁶¹ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁶² *Relación de los contratos realizados por esta Secretaría de Estado, durante el presente año. S/I, s/d [1956].* AGN-AGR, L850-1957.

¹¹⁶³ Memoràndum 1 de José Demetrio Almonte Mayer, Inspector al Servei del Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 27 de maig de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹¹⁶⁴ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁶⁵ Memoràndum d'Ulisses Bonnelly, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 25 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

no era tasca fàcil¹¹⁶⁶. Per acabar d'embolicar la troca, alguns immigrants decidiren recórrer al suborn per assegurar-se les millors terres o parcel·les extres¹¹⁶⁷. L'ambient que regnà a les colònies durant l'any 1955 i bona part de 1956 estigué enrarit per aquestes problemàtiques.

La lentitud en la preparació de les terres i el retard a l'hora de repartir-les entre els immigrants es produïren a la majoria de les colònies. A Guanito i a Vallejuelo, el mes d'abril de 1956, encara no s'havia entregat ni una sola tarea als immigrants que hi foren assentats¹¹⁶⁸. Azua, com ja hem vist, constituí el cas més flagrant: els colons mai disposaren de les parcel·les que els foren promeses.

Cal destacar que a la colònia de Constanza, com que els terrenys de la zona ja estaven tradicionalment dedicats a l'agricultura, les labors de preparació de les terres es dugueren a terme més ràpidament i els immigrants reberen més aviat les parcel·les que havien de conrear. Tot i això, l'eficiència en la distribució de les parcel·les es veié també condicionada per les múltiples averies de la maquinària de la MACA que les estava preparant¹¹⁶⁹.

El contracte estipulava que cada agricultor rebria entre 50 i 500 tares. Vistes les dificultats per preparar les parcel·les, les 50 tares es convertiren en la quantitat que assignava en principi per definició l'Estat a cadascun dels colons. Tot i això, alguns agricultors foren beneficiats per part dels encarregats de les colònies amb moltes més tares, mentre que d'altres immigrants no tenien ni una petita parcel·la on començar a treballar. Aquestes injustícies dels encarregats en el repartiment de les terres generaren un fort malestar entre els immigrants¹¹⁷⁰. El desgavell degut a aquesta mala praxi era tal que l'any 1958 J. Ernesto Soto Echevarría, en aquells moments encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans, va ordenar que

¹¹⁶⁶ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁶⁷ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹¹⁶⁸ Ofici de Juan Tomás Montás, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 6 d'abril de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹⁶⁹ Memoràndum d'Ulisses Bonnelly, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹¹⁷⁰ Ofici 347 de Marciano Augusto Miolán, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 16 de juliol de 1955. AGN-AGR, L347-1955. En aquest sentit, el cas més greu es produí a la colònia de Guanito. Allí l'encarregat va repartir parcel·les de mides diferents entre els immigrants: algunes de 25 tares, altres de 30 i altres de 50, de forma totalment arbitrària, col·laborant a la tensió entre els agricultors. Ofici 1008 de Luis E. Tirado, Director General d'Agricultura i Ramaderia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 5 de febrer de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

abans d'una setmana es completessin les 50 tares a tots els immigrants espanyols que encara no disposaven d'aquesta quantitat. També es demanava que s'enviés una relació de tots els espanyols que tenien més quantitat de terrenys¹¹⁷¹.

La colònia de Constanza també funcionà de forma diferent en l'aspecte de la superfície de les parcel·les. Les terres disponibles a la vall eren limitades i les de la colònia també. Això motivà que el departament d'agricultura prengué la decisió de limitar les parcel·les a 20 tares per colon, emparant-se en el fet que eren terres de regadiu i, per tant, molt més productives¹¹⁷².

Els quadres que hi ha a continuació mostren la quantitat d'immigrants que posseïen parcel·les per a desenvolupar els seus treballs agrícoles a cada colònia, la seva mida (en cas de conèixer-la) i com evolucionà la seva distribució al llarg dels anys¹¹⁷³:

Baoba del Piñal ¹¹⁷⁴				
<i>Data</i>	<i>Immigrants</i>	<i>Amb terres</i>	<i>Sense terres</i>	<i>Notes</i>
25/07/1955	829	429	400	Parcel·les de 10, 15 i 25 tares.
04/1956	1437	455	602	1207 homes contracte. 50 tares per parcel·la.
15/10/1957	1008	673	335	

Constanza ¹¹⁷⁵				
<i>Data</i>	<i>Immigrants</i>	<i>Amb terres</i>	<i>Sense terres</i>	<i>Notes</i>
21/07/1955	199	67	132	Parcel·les de 20 tares.
03/12/1955	241	178		Parcel·les de 20 tares.

¹¹⁷¹ Telegrama de J. Ernesto Soto Echevarría, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans, als Encarregats de les Colònies Agrícoles de Baoba del Piñal, Guanito, Vallejuelo i Jarabacoa. Ciudad Trujillo, 1 de setembre de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

¹¹⁷² Ofici 1886 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 24 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹⁷³ No inclouem quadre per a la colònia d'Azua perquè, com ja hem explicat, mai foru entregada ni una tarea de terra als immigrants que s'hi assentaren.

¹¹⁷⁴ Taula d'elaboració pròpia a partir de: Memoràndum de Juan Ulises García Bonnelly, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 25 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955; Minuta del memoràndum de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. S/l, s/d [abril de 1956]. AGN-AGR, L355-1955; *Inmigrantes agricultores asentados en la colonia de Baoba del Piñal, Cabrera*. S/l, s/d [15/10/1957]. AGN-AGR, L849-1957.

¹¹⁷⁵ Taula d'elaboració pròpia a partir de: Memoràndum de Juan Ulises García Bonnelly, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955; Memoràndum de Rafael O. Abreu R., Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 3 de desembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Constanza durante el mes transcurrido de octubre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Constanza durante el mes transcurrido de noviembre de 1957*, AGN-AGR, L904-1957.

10/1956	258	143	7	Parcel·les de 20 tarees.
11/1957	166	101	0	

Duvergé¹¹⁷⁶				
<i>Data</i>	<i>Immigrants</i>	<i>Amb terres</i>	<i>Sense terres</i>	<i>Notes</i>
03/1957	146	0	146	
06/1957	145	80	45	Parcel·les de 50 tarees.
12/1957	120	93		Parcel·les de 50 tarees.
01/1959	83	37	20	Parcel·les de 55 tarees.

Guanito¹¹⁷⁷				
<i>Data</i>	<i>Immigrants</i>	<i>Amb terres</i>	<i>Sense terres</i>	<i>Notes</i>
11/1956	649	205	40	Parcel·les de diverses mides.
05/02/1957	649	193	3	196 homes contracte. Parcel·les de 25 tarees (44), 30 tarees (8) i 50 tarees (141).
11/1957	399	143		

Vallejuelo¹¹⁷⁸				
<i>Data</i>	<i>Immigrants</i>	<i>Amb terres</i>	<i>Sense terres</i>	<i>Notes</i>
11/1956	173	59		Parcel·les de 50 tarees.
02/1957	273	89		Parcel·les de 50 tarees.
11/1957	172	53		Parcel·les de 50 tarees.
12/1957	168	49		Parcel·les de 50 tarees.

Quan finalment el govern dominicà entregà als agricultors la seva corresponent parcel·la, els la hi donà ja sembrada. Després d'efectuar la collita, els repartí les llavors necessàries per tornar-la a sembrar. Al principi, les llavors s'entregaven gratuïtament als colons. Després, les havien de pagar, retornant la mateixa quantitat rebuda després

¹¹⁷⁶ Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Duvergé durante el mes transcurrido de marzo / junio / diciembre de 1957*, AGN-AGR, L664-1956; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Duvergé durante el mes transcurrido de enero de 1959*, AGN-AGR, L1263-1959.

¹¹⁷⁷ Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Guanito durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L664-1956; Ofici 1008 de Luis E. Tirado, Director d'Agricultura i Ramaderia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 5 de febrer de 1957. AGN-AGR, L849-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Guanito durante el mes transcurrido de noviembre de 1957*, AGN-AGR, L904-1957.

¹¹⁷⁸ Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Vallejuelo durante el mes transcurrido de noviembre de 1956*, AGN-AGR, L906-1957; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Vallejuelo durante el mes transcurrido de febrero de 1957*, AGN-AGR, L664-1956; *Relación de los inmigrantes residentes en la Colonia de Vallejuelo durante el mes transcurrido de noviembre / diciembre de 1957*, AGN-AGR, L904-1957;

d'efectuar la collita. Aquesta norma fou aprofitada per alguns immigrants per fer tantes trampes i tripijocs com els fou possible:

“En las primeras cosechas nos daban las semillas sin ton ni son, ya que si uno necesitaba tres o cuatro quintales de maní para siembra y pedía treinta, se los daban, aunque después volviera a vendérsela al mismo gobierno. Esto sí fue un verdadero desastre y hubo quien sacó varias veces gratuita, y la que le dio la gana. Los últimos tampoco tuvieron este privilegio, sino que la daban pero tenían que devolverla la misma cantidad que les era entregada.”¹¹⁷⁹”

A Constanza el repartiment de llavors era escàs i no sempre es repartien les espècies que sol·licitaven els immigrants. De vegades es repartien llavors fora de temporada, constituint un seriós problema per als agricultors. La manca d'adob i de productes fitosanitaris, tant a aquesta colònia com a les altres, constituïren més obstacles que dificultaren el progrés dels cultius¹¹⁸⁰.

Al principi, entre collita i collita, el govern també s'encarregava de preparar les terres als colons perquè les poguessin sembrar de nou. Els tractors de la MACA realitzaven les operacions de desbrossament i gradeig de les parcel·les. Aquesta pràctica aviat fou mal vista pels funcionaris del departament d'Agricultura:

“estas gentes sólo se ocupan de la recolección de las cosechas, pues se había establecido previamente, que después de preparadas las tierras se les distribuían conjuntamente con las diferentes semillas de cultivo, cuyas siembras también había que realizarles, y que hechas tales cosechas, había que reacondicionarles las tierras y proveerles nuevas semillas, pues de lo contrario abandonaban dichas parcelas y nada hacían.”¹¹⁸¹”

Per aquest motiu, a partir de 1956, i després que a les colònies agrícoles ja s'hagués realitzat com a mínim una collita, la Secretaria d'Estat d'Agricultura va decidir deixar de preparar les terres als agricultors i els comunicà que, a partir d'aquell moment, ells

¹¹⁷⁹ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁸⁰ Carta de diversos immigrants espanyols al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 28 de setembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955; Carta de diversos immigrants espanyols al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 8 de febrer de 1956. AGN-AGR, L355-1955; Carta de diversos immigrants espanyols A Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 18 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹¹⁸¹ Informe d'Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

havien d'assumir aquesta responsabilitat a les seves respectives parcel·les¹¹⁸². Hem de pensar que com que les colònies es trobaven majoritàriament en zones tropicals i selvàtiques, la malesa hi creixia ràpidament, dificultant aquestes operacions.

Per al treball al camp, s'entregà a cada agricultor un riscle, una destrall, un pic, una pala i un matxet. Molts dels immigrants al principi no sabien fer servir el matxet, una eina gairebé desconeguda a Espanya¹¹⁸³. Malgrat que les informacions de les quals disposem són contradictòries, sembla que no es proporcionà una aixada als immigrants, una eina fonamental a Espanya i que tots reclamaren amb insistència. Les reiterades peticions van fer plantejar al govern dominicà la possibilitat de fabricar-les al país copiant diversos models que havien portat alguns agricultors o a partir de mostres comprades a Espanya. La iniciativa finalment no prosperà¹¹⁸⁴. Davant d'això, alguns agricultors acabaren important aquestes i altres eines des d'Espanya, especialment llegendes, un tipus d'aixada ampla¹¹⁸⁵.

Als magatzems de cada colònia hi havia guardades les eines més grans i que havien de compartir entre tots els agricultors de la colònia: les sembradores, les cultivadores, les arades, els jous, les fumigadores, etc. La quantitat d'aquestes eines era limitada, fins i tot insuficient, i el seu ús no estava ben organitzat per part dels funcionaris que dirigien els centres agraris.

Els immigrants havien de fer normalment els treballs agrícoles de més dificultat comptant només amb l'ajuda de tracció animal. La Secretaria d'Estat d'Agricultura havia destinat un nombre determinat de mules, burros i bous a cada colònia per a aquestes tasques. D'altra banda, els agricultors, si pagaven el jornal del conductor i la gasolina, també tenien a la seva disposició alguns tractors, tot i que eren pocs i s'espallaven sovint¹¹⁸⁶. La manca de maquinària agrícola dificultà el desenvolupament de les tasques agrícoles i en disminuï els seus rendiments. A Constanza es decidí fer

¹¹⁸² Ofici de Juan Tomás Montás, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 31 de març de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹⁸³ Casas, *ajuar para casas, herramientas de trabajo...* S/l, s/d. AGN-AGR, L340-1955. Memòries de José Cebriá.

¹¹⁸⁴ Memoràndum 1 de José Demetrio Almonte Mayer, Inspector al Servei del Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 27 de maig de 1955. AGN-AGR, L352-1955; Informe de Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹¹⁸⁵ Carta de Manuel Rivas, Secretari de la Junta Directiva de la Colònia Espanyola de Constanza, al Director General d'Agricultura. Constanza, 3 d'octubre de 1961. AGN-AGR, L1537-1961.

¹¹⁸⁶ Carta de diversos immigrants espanyols a Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 13 d'agost de 1956. AGN-AGR, L849-1957; Memòries de José Cebriá.

front a aquesta problemàtica comprant diversos tractors de forma comunitària per tal de millorar la productivitat de les seves explotacions¹¹⁸⁷.

Finalment cal destacar dos obstacles més que condicionaren negativament l'evolució agrícola de les colònies. En primer lloc, alguns dels cultius que van efectuar els immigrants a les colònies agrícoles eren totalment desconeguts per a ells, ja que no es realitzaven a Espanya¹¹⁸⁸. Els colons van necessitar el seu temps per tal d'adaptar-se a aquestes noves espècies i per conèixer el seu cicle de cultiu, les malalties que les afectaven i les atencions que necessitaven¹¹⁸⁹. En segon lloc, en algunes colònies, com Guanito i Vallejuelo, els bestiar pastava lliurement per les zones de conreu, malmetent els sembrats¹¹⁹⁰. Tot i les reiterades queixes formulades al respecte, des de la Secretaria d'Estat d'Agricultura es tardà molt a posar solució al problema, ordenat el tancat de les parcel·les agrícoles.

2.6. Les normes de funcionament de les colònies agrícoles i les autoritats responsables

L'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana no va tenir complexos al descriure l'ordre que regnava a les colònies agrícoles com el d'un "*campo de concentración benigno*"¹¹⁹¹, com si això fos possible. La veritat és que els immigrants espanyols es veieren sotmesos a unes normes molt estrictes dins les colònies agrícoles.

En primer lloc, i com a norma fonamental, els colons espanyols no podien sortir de les colònies agrícoles sense obtenir un permís escrit de les autoritats dominicanes, pel qual havien d'especificar clarament els motius de la seva absència, les hores que estarien fora i el lloc on anirien, sobretot si volien viatjar a Ciudad Trujillo¹¹⁹². Aquesta norma perdurà en el temps i fins i tot seguí vigent, per a disgust dels espanyols, quan la majoria

¹¹⁸⁷ Carta de Francisco Sanchís, Felipe García i Martín de Miguel al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 5 de febrer de 1959. AGN-AGR, L1251-1958.

¹¹⁸⁸ Hem exposat els cultius majoritaris a cada colònia anteriorment, en la descripció de cada una d'elles.

¹¹⁸⁹ Ofici 1041 de Alberto Valentín, Governador Civil de la Província de Samaná, a Rafael Leonidas Trujillo. Samaná, 22 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹¹⁹⁰ Ofici 1 de Pedro M. de Vargas Santana, Encarregat de Foment de Cultius a les Colònies d'Immigrants, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, 11 de gener de 1956. AGN-AGR, L906-1957; Ofici de Federico N. Cuello López, Governador Civil Provincial, al Secretari d'Estat d'Interior. San Juan de la Maguana, 17 d'agost de 1956. AGN-AGR, L685-1956; Ofici 5 de Pedro M. de Vargas Santana, Encarregat de Foment de Cultius a les Colònies d'Immigrants, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, 15 de gener de 1957. AGN-AGR, L685-1956.

¹¹⁹¹ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹¹⁹² *Todo Colono está en la obligación...* S/a, s/l, s/d. AGN-AGR, L341-1955.

d'aquests havien obtingut la Cèdula Personal d'Identitat. Aquest document acreditava l'identitat del seu portador, s'obtenia pagant un petit impost i en el cas dels dominicans i dels estrangers residents al país els garantia la llibertat de trànsit pel seu interior. No fou així en el cas dels agricultors establerts a les colònies agrícoles¹¹⁹³.

A cada colònia agrícola l'autoritat màxima requeia en l'Encarregat de la colònia, funcionari dominicà designat per la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Aquest convivia amb els colons i s'encarregava de mantenir en condicions les instal·lacions del poblat, de repartir les parcel·les agrícoles, de supervisar l'evolució dels cultius i de les collites, d'oferir consells tècnics als agricultors per a la millora de les seves plantacions, de solucionar els conflictes que poguessin sorgir entre els colons, etc. El cert és que, pel que fa referència a la seva dimensió com a tècnics agrícoles, dels múltiples informes consultats no se'n desprèn una labor gens activa en aquest camp.

L'Encarregat també era el responsable de donar permís als agricultors que volien sortir de la colònia. Com a màxima autoritat, se l'havia d'assabentar de totes les activitats que es duguessin a terme a la colònia i havia d'estar present a totes les reunions que s'hi celebrassin. Els colons havien de formular totes les seves sol·licituds, queixes i reclamacions a través de l'Encarregat de la Colònia¹¹⁹⁴. Aquesta darrera norma es reforçà el maig de 1956, quan des de la Secretaria d'Estat d'Agricultura es decidí no acceptar cap reclamació directa dels colons referent a subsidis, trasllats, etc. que no fos tramitada a través dels encarregats¹¹⁹⁵.

A Baoba del Piñal, l'Encarregat va necessitar el concurs de diversos capatassos, un per sector, degut a la peculiar distribució de la població. A més a més, a cada colònia hi podia haver altres funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, variant en quantitat depenent de les necessitats de cada centre agrari: mecanògrafs, comptables, mecànics, peons i mossos de magatzem, etc. La colònia que va ocupar un major nombre de funcionaris de la Secretaria d'Agricultura fou Baoba del Piñal, mentre que Vallejuelo va ser la que en requerí menys¹¹⁹⁶. Tots els empleats de les colònies agrícoles havien d'estar afiliats al Partido Dominicano. A la majoria de les colònies, per contribuir al

¹¹⁹³ Nota 175 de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 20 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹¹⁹⁴ *Todo Colono está en la obligación...* S/a, s/l, s/d. AGN-AGR, L341-1955.

¹¹⁹⁵ Circular 18 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, als encarregats de les colònies agrícoles. Ciudad Trujillo, 21 de maig de 1956. AGN-AGR, L664-1956.

¹¹⁹⁶ Memoràndum de Juan Ulisses García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 23 de gener de 1956. AGN-AGR, L684-1956.

manteniment de l'ordre, també s'hi construï una caserna de la Policia Nacional o de l'Exèrcit Nacional. L'Encarregat de la colònia podia recórrer a les forces de l'ordre públic en cas que es produïssin disturbis.

Com hem comprovat fins al moment, els encarregats de les colònies no foren sempre persones equànimes, sinó que sovint es deixaren seduir pels suborns, perpetuant les desigualtats entre els colons pel que feia referència al repartiment de parcel·les, llavors, subsidis, etc. Els encarregats també eren els que tenien l'última paraula en les expulsions d'agricultors immigrants del país. Una sola acusació per part de l'encarregat de malparlar del règim trujillista, d'insubordinació a l'autoritat o simplement d'incapacitat per a les tasques agrícoles podia comportar l'expulsió fulminant del colon del país, que no tenia temps ni per recollir les seves pertinences. Aquest poder era de vegades utilitzat amb mala fe i en benefici propi pels encarregats. Aquests s'apropriaven dels béns de l'expulsat i els venien al millor postor, especialment de les seves parcel·les que quedaven sembrades i a punt d'efectuar la collita. Ningú podia fer, ni tan sols demanar, justícia¹¹⁹⁷. Alguns encarregats també foren acusats d'excedir-se en el consum de begudes alcohòliques o de molestar a les dones i a les filles dels colons¹¹⁹⁸. D'altres encarregats foren persones rectes i justes, que vetllaren pel bon desenvolupament social i agrícola de les colònies al seu càrrec, obtenint el reconeixement dels colons que hi vivien.

La situació entre els colons, els encarregats de les colònies i els altres funcionaris dominicans arribà a ser suficientment tensa com perquè des de la Secretaria d'Estat d'Agricultura s'emetés aquesta ordre a totes les colònies agrícoles:

“En interés de mantener una situación de armonía entre usted, los empleados de su dependencia y los inmigrantes agricultores asentados en esa colonia, la cual es necesaria para el mejor desarrollo de las actividades de la misma, recomiendo a usted, a título confidencial, que se dispense a dichos inmigrantes el mejor tratamiento posible, tratando por todos los medios de evitarse posibles razonamientos e incidentes con ellos.

¹¹⁹⁷ Memòries de José Cebriá.

¹¹⁹⁸ Notas confidenciales de Pedro M. de Vargas Santana, Encarregat del Foment Agrícola a les Colònies d'Immigrants, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 21 de juny de 1957. AGN-AGR, L906-1957.

Cualquier problema que pudiera surgir en las relaciones personales y de trabajo de usted, los empleados bajo sus órdenes inmediatas y dichos inmigrantes, deberá ser comunicado de inmediato a esta Secretaría de Estado, para la determinación de las medidas que procede tomar en cada caso.¹¹⁹⁹”

Un dels encarregats més conflictius fou José Trujillo Subiñá, al capdavant de la colònia de Guanito des de la seva fundació fins a principis de 1957. Trujillo Subiñá va aconseguir enfrontar entre si als immigrants que residien a la colònia, prenent decisions injustes i capritxoses, afavorint als qui eren amics seus i perjudicant als que no eren de la seva corda. Els privava de terres i subsidis i els empenyia a demanar la repatriació a Espanya¹²⁰⁰. L'Ambaixada d'Espanya descrivia d'aquesta manera la seva pèssima gestió:

“había desarrollado una política de favoritismos e injusticias que sublevaron a una parte considerable de los colonos. Se llama este individuo José Trujillo Subiñá, personaje confuso de quien los inmigrantes dicen no es cierto ni siquiera el apellido, (...). Este Trujillo planeó incluso una maniobra cerca de la Secretaría de Agricultura y de la Embajada de España y que le valió la destitución de la Secretaría sin contemplaciones bajo la grave acusación de intentos de perturbación del orden público. La gestión de Trujillo Subiñá (...) fue desastrosa, pues dividió a una Colonia que cuenta con tierras muy buenas, riego abundante y un futuro prometedor, y que estaba cerca del motín, que hubiera sido de consecuencias catastróficas.¹²⁰¹”

Molt il·lustrativa és també la definició que José Cebriá feia a les seves memòries del primer encarregat de la colònia de Baoba del Piñal, Juan Tomás Ramírez,

“apodado el “puerco”, porque aparte de negro y mentiroso, vendía y se comía las patatas que la Secretaría de Estado de Agricultura destinaba para la siembra. En vez de repartir semillas para todos, sólo enfrente de la oficina sembraban dos o tres y así. Si venían algunos jefes mayores, ya estaban

¹¹⁹⁹ Ofici 13278 de Julio Ibarra Fas, Secretari d'Estat d'Agricultura, als Encarregats de les colònies de Baoba del Piñal, Duvergé, Constanza, Vallejuelo, Guanito i La Vigía. Ciudad Trujillo, 10 d'octubre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹²⁰⁰ Nota nº1 sobre experiencias de la emigración española a la República Dominicana. Ambaixada d'Espanya, Ciudad Trujillo, 28 de març de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹²⁰¹ Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

complicados con el “puerco”, hacían la juerga y llenaban la barriga y el bolsillo. Después, en la capital, daban muy buenos informes de que estábamos prosperando mucho, que teníamos miles y miles de tareas sembradas de cada fruto, ... Como sabían que allí nadie importante podía venir, o no le interesaba, hacían cuanto querían o les venía en gana. Todo cuanto nos mandaban de la Secretaría de Agricultura, como era herramientas, utensilios del hogar y semillas, no percibíamos ni un diez por ciento, y ese diez por ciento teníamos que partirlo con el “puerco”. Del cinco que nos quedaba, nos sacaban los capataces la mitad, o sea que al final el tiempo que nos hacían perder no valía la pena por lo que nos daban. Eso sí, muchas esperanzas y discursos.¹²⁰²”

D'aquesta descripció es desprèn un problema gravíssim que es va confrontar a les colònies agrícoles. La República Dominicana és un país on la majoria de la població té la pell mulata o negra. Els espanyols, educats en el sistema de valors de l'època, eren profundament racistes i consideraven que una persona amb la pell negra era inferior a una persona blanca. Per aquest motiu, les ordres dels funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, la majoria dels quals eren mulats o negres, eren acceptades amb dificultat pels espanyols. En molts dels conflictes que es van viure a les colònies agrícoles, els insults que sovint els immigrants espanyols dedicaven als encarregats i altres funcionaris de les colònies tenien a veure amb el seu color de pell.

L'Ambaixada d'Espanya coneixia aquest greu problema, però en el fons compartia la concepció racista expressada pels immigrants espanyols. Alfonso Merry del Val exposava perquè no paraven de produir-se conflictes a les colònies, segons el seu propi punt de vista:

“El problema, sin embargo, es grave, pues sin una marcada benevolencia por parte de los agentes de policía temo que ocurran constantemente estos incidentes dado el carácter bastante díscolo de nuestros compatriotas y sobre todo por el hecho de que difícilmente admiten ejerzan autoridad absoluta sobre ellos, policías de color, frecuentemente ignorantes, rudos y de malísimos

¹²⁰² Memòries de José Cebriá.

*modales que, en el fondo padecen ellos mismos, de un profundo complejo de inferioridad racial frente a nuestros colonos.*¹²⁰³”

Seguint la mateixa línia, l'any 1957 Alfredo Sánchez Bella, que substituí a Alfonso Merry del Val al capdavant de la cancelleria espanyola, va afirmar que un dels principals problemes a les colònies agrícoles era la manca d'una autoritat real capaç de posar ordre entre els immigrants¹²⁰⁴. Els funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura destinats a les colònies, amb la seva “*blanda psicología antillana*”¹²⁰⁵, no eren respectats pels immigrants. Per suplir aquesta carència, Alfredo Sánchez Bella va proposar que es destinés un pèrit agrícola espanyol a cada colònia, que imposés la seva autoritat per sobre la de tots els immigrants per tal de crear una disciplina interna de grup. D'altra banda, també s'esperava d'aquesta figura que els orientés en qüestions tècniques i actués com a intermediari entre els immigrants i les autoritats dominicanes, per tal de posar fi a les arbitrietats i les injustícies que tan freqüentment enrarien el clima de les colònies¹²⁰⁶.

Sánchez Bella va decidir exposar aquesta proposta al dictador Trujillo, demanant-li que el govern dominicà considerés la possibilitat de contractar 5 o 6 pèrits agrícoles espanyols. El raonament que li exposà mereix ser reproduït, doncs diu molt de l'essència de l'Estat franquista del qual ell era part integrant:

“una Colonia agrícola, al igual que las tropas de un ejército, no podrá funcionar sin tener al frente de la misma mandos naturales que, conociendo las reacciones psicológicas de la masa, sepan anticiparse a ellas alentando a unos, reprimiendo a otros e imponiendo en todo momento una autoridad y una justicia inapelable.”¹²⁰⁷

Trujillo es mostrà favorable a la idea i s'engegà, d'aquesta manera, el procés per contractar sis tècnics agrícoles espanyols, als quals se'ls pagaria un sou mensual de RD\$ 200,00 i tindrien les despeses del viatge d'anada i tornada pagades. Els pèrits

¹²⁰³ Despatx 352 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹²⁰⁴ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹²⁰⁵ *Idem*.

¹²⁰⁶ *Idem*.

¹²⁰⁷ Memoràndum 11290 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 29 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957. Reprodueix íntegrament la nota 177 d'Alfredo Sánchez Bella, Ambaixador d'Espanya, al Secretari d'Estat d'Agricultura enviada el 23 d'agost de 1957.

agrícoles espanyols estarien sota les ordres directes de les autoritats dominicanes i subordinades a aquestes¹²⁰⁸. La preselecció dels candidats fou efectuada per a l'Insitituto Espanyol de Emigración, que després trameté a les autoritats dominicanes una relació de currículums dels diversos candidats proposats per desenvolupar aquesta feina. Els nois seleccionats tenien entre 26 i 32 anys, tots eren pèrits agrícoles i la majoria havien treballat o estaven treballant per l'Instituto Nacional de Colonización espanyol¹²⁰⁹. No hem trobat evidències que finalment el govern dominicà acabés contractant-ne a cap.

Alfredo Sánchez Bella, molt preocupat per aquest aspecte de la manca d'autoritat i decidit a salvar fos com fos el Pla Immigratori, arribà a fer la següent proposta per tal de reconduir la situació a Baoba del Piñal, que en aquells moments travessava uns moments de greu desmoralització dels seus habitants:

“esta Embajada adoptaría una medida de urgencia que consistiría en que el Secretario de la misma y el Comandante del Ejército Español don Enrique Herrera Marín convivieran voluntariamente durante unas semanas con los inmigrantes imponiendo un orden desde dentro. El Comandante Herrera, con 32 meses de frente en España, muchos años en la Legión y dos años en Rusia a primera línea, se presta voluntaria y desinteresadamente a utilizar las vacaciones que tenga como Jefe de la Misión de profesores españoles en la Academia de la Aviación Militar Dominicana, para convivir en Baoba con los inmigrantes como invitado aparentemente del sacerdote o del médico y en contacto con las Autoridades dominicanas tratarían de crear o imponer una moral donde el derrotismo, la vagancia y la irresponsabilidad no pudieran existir impunemente.”¹²¹⁰

Des del Ministeri d'Afers Exteriors Espanyol es jutjà aquesta proposta com a poc apropiada, perquè podia acabar d'enrair el tens clima que ja imperava a Baoba del Piñal. Per aquest motiu es desestimà¹²¹¹.

¹²⁰⁸ Ofici 11687 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Alfredo Sánchez Bella. Ciudad Trujillo, 5 de setembre de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹²⁰⁹ Documentació diversa a AGN-AGR, L849-1957.

¹²¹⁰ Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹²¹¹ Informe del Secretari d'Ambaixada José García Bañón. Madrid, 3 de maig de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

2.7. La inversió de l'Estat dominicà en el Pla Immigratori

El govern de la República Dominicana va invertir una quantitat important de diners en el foment del Pla Immigratori. Segons els arxius consultats, les xifres que oficialment sembla que gastà l'Estat dominicà en la instal·lació dels immigrants al país fins l'octubre de 1956 són les següents (expressades en RD\$)¹²¹²:

Concepte	Fins juliol 1956	jul.-oct. 1956	Total
Construcció de cases	1.513.031	171.734	1.702.765
Preparació de terres	734.638	142.094	876.732
Construcció de carreteres, camins i carrers	274.662	22.966	297.628
Subsidis a immigrants	674.078	171.032	845.110
Llavors	63.940	14.411	78.351
Construcció de ponts	27.356	10.614	37.970
Transport des d'Espanya a RD	432.145	105.596	537.741
Transport fins a les colònies	27.999		27.999
Estris agrícoles	49.741		49.741
Aixovar domèstic	121.243		121.243
Jornals	52.356	15.824	68.180
Sistemes de regadiu i abastiment d'aigua	193.565	4.986	198.551
Hospitals	75.000		75.000
Combustible, reparació de vehi-cles, etc.	91.160		91.160
Altres despeses ¹²¹³	259.380	324.490	583.870
TOTAL	4.590.294	983.747	5.574.041

Com es pot observar a la taula, les partides en les quals l'Estat Dominicà va invertir més diners foren, en aquest ordre, construcció d'habitatges per als nouvinguts, preparació de les terres on havien de desenvolupar les seves activitats agrícoles, subsidis als immigrants i transport dels mateixos des d'Espanya a la República Dominicana.

¹²¹² Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Consideraciones acerca del plan Trujillo para el establecimiento de inmigrantes españoles en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 7 de juliol de 1956; i *Las más recientes actividades de las colonias agrícolas de inmigrantes españoles*. Ciudad Trujillo, 5 d'octubre de 1956. AGN-AGR, L360-1955. Coincideix pràcticament en la seva totalitat amb la taula i les fonts emprades per Gonzalo RAMÍREZ DE HARO a "La migración española y el crecimiento agrícola del Valle de Constanza (1954-2003)" a Revista Española de Desarrollo y Cooperación, 2005, número extraordinario, p. 103-117.

¹²¹³ Aquesta partida inclou en la columna de despeses realitzades fins a juliol de 1956, RD\$154.152 que corresponen a partides compromeses a treballs en execució. A la columna de despeses realitzades fins a octubre de 1956, inclou RD\$276.186 dedicats a construir cases i preparar terrenys a la nova colònia de Duvergé.

Sospitem que les fonts consultades per elaborar aquesta taula no inclouen el diners invertits en repatriacions. Sabem que fins el 17 d'octubre de 1956 s'havien repatriat un total de 1265 immigrants espanyols. Suposant que l'import del passatge de retorn era el mateix que el d'anada (RD\$ 155,00), en total en la partida de repatriacions el govern dominicà hi havia invertit la considerable xifra de RD\$ 196.075.

Donant per vàlides les xifres de la taula, podem calcular la mitjana de diners invertits pel govern dominicà en la instal·lació de cada colon: en total, va gastar-se RD\$ 1.230 per a l'assentament de cada un dels immigrants espanyols arribats al país, en un moment en el qual un *peso* dominicà equivalia a un dòlar nord-americà. L'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana considerava que aquesta xifra era totalment insuficient per garantir l'èxit del Pla Immigratori. Tot i que rebutjava parlar de fracàs, en una nota redactada l'agost de 1957 deia textualment que

“La Comisión Internacional de Migraciones Europeas (CIME) considera que, para que triunfe una inmigración, ha de hacerse una inversión media de 10 a 12 mil dólares por familia asentada. El esfuerzo hecho por el Gobierno dominicano ha sido muy considerable, pero no ha llegado ni con mucho a esa cifra. A más de ello, la mayor parte del dinero se ha empleado, no en poner la tierra en condiciones de producir, sino en pagar unos subsidios de escasísimo o nulo rendimiento, y unos servicios muy caros (casas, instalaciones, etc.). Esto ha ocurrido porque previamente no se habían creado las condiciones necesarias para que la inmigración triunfara.”¹²¹⁴

La República Dominicana tenia relacions freqüents i estretes amb l'administració dels Estats Units, de la qual obtenia ajudes econòmiques amb regularitat. Conscient potser també de la gran inversió que hauria de realitzar per materialitzar el Pla Immigratori, el govern dominicà va decidir a mitjans de 1955 sol·licitar ajuda financera i tècnica als Estats Units per a desenvolupar-lo¹²¹⁵. L'Encarregat de Negocis dels Estats Units a la República Dominicana va entrevistar-se seguidament amb Alfonso Merry del Val, l'Ambaixador d'Espanya, que l'intentà persuadir de les virtuts de la immigració

¹²¹⁴ *El fenómeno migratorio en la República Dominicana. Antecedentes.* Annex al Despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹²¹⁵ Despatx 324 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 10 de juliol de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

espanyola i s'oferí a acompanyar-lo a visitar alguna de les colònies agrícoles¹²¹⁶. El govern espanyol estava molt interessat en la concessió d'aquesta ajuda, que finalment va prendre la forma d'un Acord de Cooperació Agrícola entre els Estats Units d'Amèrica i la República Dominicana. L'administració nord-americana decidí excloure el finançament de les colònies agrícoles de l'ajuda concedida, tot i que manifestà el seu convenciment que indirectament afavoriria al Pla Immigratori, ja que la Secretaria d'Estat d'Agricultura podria destinar molts més dels seus recursos propis a les despeses d'assentament dels agricultors espanyols¹²¹⁷.

Per a l'any 1957, no hem trobat la quantitat de diners invertits en el Pla immigratori, però sí el detallat pressupost elaborat per la Secretaria d'Estat d'Agricultura per fomentar aquesta política. En total, preveia la inversió de RD\$ 2.000.000,00 en diversos conceptes¹²¹⁸:

1. Atenció a les colònies d'agricultors immigrants ja existents	RD\$423.667,40
a) Subsidis	217.680,00
b) Construcció de cases i edificis comunitaris	77.987,40
c) Adquisició d'equip agrícola, animals de tir i llavors	108.000,00
d) Treballs d'agrimensura i topografia	20.000,00
2. Colònia mixta de Duvergé	RD\$227.905,70
a) Subsidis	96.648,00
b) Construcció de cases i edificis comunitaris	18.717,70
c) Aixovar domèstic per 150 famílies	22.500,00
d) Pagament capatassos	1.500,00
e) Preparació de terrenys i adquisició d'equip agrícola, llavors, ...	77.000,00
f) Camins interiors a les colònies	4.000,00
g) Transport de famílies i despeses imprevistes	7.000,00
3. Foment de 7 noves colònies amb immigrants	RD\$657.195,00
a) Subsidis	151.200,00
b) Construcció de cases i d'edificis comunitaris	287.295,00
c) Despeses d'administració	15.800,00
d) Preparació de terres i adquisició d'equip agrícola, llavors, ...	185.900,00
e) Obertura i millorament de camins	7.000,00

¹²¹⁶ *Idem.*

¹²¹⁷ Despatx 553 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 14 d'octubre de 1955; Nota de Félix de Iturriaga, Director General d'Afers Consulars, al Ministre d'Afers Exteriors. S/l, s/d. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²¹⁸ *Plan de gastos en colonización agrícola para el 1957.* Ciudad Trujillo, 4 de febrer de 1957. AGN-AGR, L832-1957.

f) Transport de famílies i despeses imprevistes	10.000,00
4. Foment de 4 noves colònies d'agricultors dominicans	RD\$614.480,00
a) Subsidis	120.000,00
b) Construcció de cases i d'edificis comunitaris	260.080,00
c) Ajudes en aixovar	15.000,00
d) Despeses d'administració	10.400,00
e) Preparació de terres i adquisició d'equip agrícola, llavors, ...	196.000,00
f) Obertura de camins interiors a les colònies	3.000,00
g) Transport de famílies i altres despeses	10.000,00
5. Despeses de passatges, repatriació d'immigrants i altres	RD\$76.751,90
TOTAL	RD\$2.000.000,00

Com podem observar, segons aquest document més de la meitat dels diners pressupostats, en total 1.271.675 pesos, serien destinats al foment d'11 noves colònies agrícoles, 7 destinades a immigrants i 4 més a agricultors dominicans. Aquest pressupost fou aprovat per la Presidència de la República Dominicana¹²¹⁹.

El procediment habitual, després de l'aprovació del pressupost, era que el departament demanava progressivament a la Direcció General de Pressupost els diners que necessitava, justificant els conceptes en els quals pensava invertir-los. Fou en aquest moment en el qual descobrim que la previsió econòmica fou falsejada. El mateix Secretari d'Estat d'Agricultura ho confessava d'aquesta manera:

“Contrariamente a lo expresado por el Director de Presupuesto en el sentido de que la suma solicitada por este Despacho está destinada a emprender nuevos planes, [...] tal suma se ha pedido, precisamente, para no entorpecer el normal desenvolvimiento de las colonias ya establecidas, lo cual evidentemente produciría no solo un desaliento a los inmigrantes ya colonizados, sino a las numerosas familias de agricultores dominicanos destinadas, con la elevada aprobación de la Superioridad, a las colonias de Baoba del Piñal (300), Plaza Cacique (80), Guanito (30), Duvergé (100), Vallejuelo (16) y Jarabacoa (20), integradas por más de 3000 personas, de las cuales ya las de Baoba del Piñal se encuentran ocupando sus respectivas casas y dedicadas afanosamente a las labores agrícolas, sin haber recibido ninguna clase de ayuda económica, que a

¹²¹⁹ Ofici de A. Amado Hernández M., Secretari d'Estat de la Presidència, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 11 de febrer de 1957. AGN-AGR, L832-1957.

*juicio del suscrito conviene dárselos, si es posible, en la misma medida que se ha venido ofreciendo a los extranjeros.*¹²²⁰”

Per a l'any 1958, la Secretaria d'Estat d'Agricultura també va presentar uns pressupostos que preveien invertir una suma de RD\$2.000.000 en el foment del Pla Immigratori. Aquests no foren aprovats i la partida destinada a aquestes polítiques va ser finalment reduïda a RD\$1.000.000¹²²¹. Malauradament, no tenim dades referents a la quantitat real invertida durant els anys 1957 i 1958 en el Pla Immigratori i tampoc sobre els diners destinats a les colònies agrícoles a partir d'aquesta data.

2.8. La vida quotidiana dels immigrants espanyols a la República Dominicana

2.8.1. La convivència amb els dominicans

Malgrat compartir una mateixa llengua, les diferències culturals, socials i materials entre els immigrants espanyols i els nadius dominicans eren abismals. Aquest era un problema que inquietava tant a l'Ambaixada com al propi govern espanyol. Els immigrants foren assentats en regions rurals, en les quals la pobresa en alguns casos era extrema i els costums socials llicenciosos des del punt de vista de l'estricta moral catòlica predominant a Espanya. En un informe de la Secretaria General del Ministeri d'Informació es descrivia que era freqüent veure nenes de 12 i 14 anys embarassades, nens que abusaven del rom, pares i germans cohabitant, nenes i joves fumant a totes hores i famílies senceres menjant sobre fulles a mode de plat i utilitzant els dits¹²²².

El capellà Agustín Ubierna, Delegat de la Comissió Episcopal, també comunicava a la Comissió Catòlica Espanyola de Migració les seves nefastes impressions sobre la República Dominicana. Segons el seu criteri, al país hi regnava l'amoralitat total i absoluta. El concubinatge hi era freqüent, així com l'existència de fills bastards. Els matrimonis eren, normalment, temporals. Segons el prelat, "*tener un hijo de un español*

¹²²⁰ Esborrany de Memoràndum Reservat. S/a, s/l, s/d. AGN-AGR, L832-1957.

¹²²¹ *Datos para un memorandum para el Presidente de la República.* Secretaria d'Estat d'Agricultura, s/d. AGN-AGR, L1072-1958.

¹²²² *Impresiones sobre la República Dominicana proporcionadas por 200 labradores y 50 policías españoles repatriados.* Madrid, 22 de febrer de 1956. Secretaria General del Ministeri d'Informació. AMAEC, R5667, Exp. 3.

es la máxima de las aspiraciones de cualquier mujer dominicana" per la qual cosa entraven freqüentment als poblats d'homes espanyols solters, generant gran enrenou¹²²³.

Les autoritats dominicanes, però, no donaven cap importància a aquestes qüestions morals. La llibertat religiosa era reconeguda al país i els costums d'aparellament i cohabitació eren molt diferents dels espanyols. De fet, el govern dominicà fins i tot estava interessat en fomentar les unions d'immigrants espanyols amb dones dominicanes. Per aquets motiu, decidí donar una ajuda econòmica extraordinària de RD\$ 150,00 als immigrants que contraguessin matrimoni amb dones dominicanes¹²²⁴. Segons l'Ambaixada d'Espanya, aquesta mesura responia a l'interès de les autoritats dominicanes per tal de "*regenerar la raza y dar al país una nueva inyección de sangre española.*"¹²²⁵

Judicis a banda, els costums de dominicans i espanyols eren molt diferents. Això impactà als immigrants tan bon punt van arribar al país, així com la pobresa en la qual vivien els nadius:

"el panorama allí a bajo no era muy alagador, había hombres medio desnudos y descalzos, dándonos una mala impresión, de mucha miseria, como estábamos presenciando."¹²²⁶

La convivència entre uns i altres va tardar un temps en produir-se. Els primers contactes regulars es donaren quan els immigrants aconseguiren començar a fer prosperar les primeres collites. Necessitaven mà d'obra al camp i contractaren a jornalers dominicans, homes i dones, per tal que els ajudessin en les tasques agrícoles. La desconfiança dels espanyols respecte els dominicans era enorme i consideraven que la seva actitud era sospitosa:

"los nativos (...) tenían la necesidad de trabajar para nosotros, siempre con mañas y astucia, sin apenas conversar con nosotros porque les habían

¹²²³ Comisión Católica Española de Migración: *Comunicación recibida desde Ciudad Trujillo enviada por el Delegado de la Comisión Episcopal, Rvdo. Sr. D. Agustín Ubierna*. S/I, s/d [2/10/1956?].

¹²²⁴ Despatx 458 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 25 d'agost de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²²⁵ Despatx 465 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²²⁶ Memòries de José Cebriá.

*atemorizado, y con la sed de venganza, aunque tardarían unos años en enseñarnos los dientes. Venían robándonos cuanto podían.*¹²²⁷”

L'actitud dels espanyols tampoc era de respecte cap als dominicans. L'Ambaixada d'Espanya es feia creus de la

*"torpeza e indelicadeza de muchos de los españoles que vinieron sin la menor educación política o cívica. La Embajada es testigo presencial de injustas y torpes actuaciones de españoles frente a dominicanos que hubo que cortar de plano.*¹²²⁸”

La desconfiança mútua es traduï aviat en petits conflictes, dels quals en donen testimoni els múltiples documents custodiats a l'Archivo General de la Nación en els quals es fa referència a detencions i judicis per aquests fets. Les disputes, en general, eren superficials i no anaven més enllà dels insults o d'algun cop de puny. Tan sols hem trobat constància d'un incident greu i que acabà amb l'assassinat d'un immigrant espanyol a la Colònia de Baoba del Piñal, segurament durant els primers mesos de l'any 1957. Aquest immigrant, anomenat José Espantoso i natural de Burgos, tenia uns 50 anys. Estava sol a la República Dominicana tot i que tenia esposa i dues filles a Espanya. Després de les repatriacions massives, se li concedí una casa per a ell sol i una quantitat important de terrenys ja que havia demostrat la seva iniciativa i ganes de prosperar. Per tal de poder-los cultivar, sempre comptava amb el treball de jornalers dominicans, als quals pagava regularment i acostumava a deixar-los quedar-se a menjar i a dormir a la seva pròpia casa, per tal d'estalviar-los viatges. Un dia, va tenir una forta discussió amb tres homes que volien cobrar sense haver acabat de fer la feina per la qual havien estat contractats. Acordaren finalment que acabarien els treballs al matí següent. Fou l'encarregat de les mules el que donà la veu d'alarma a la colònia. Feia tres dies que veia la mula d'aquest immigrant lligada davant de la casa, sense poder-se moure i sense menjar. El burgalès era un home normalment curós amb l'animal i per això el muler, sorprès, s'apropà a la casa. Trucà i no obtingué cap resposta. Quan veié que d'una finestra en sortien moltes mosques decidí avisar a l'encarregat de la colònia i a la policia, que entraren a la casa a veure què havia passat. Allí es trobaren amb el cadàver de l'immigrant, que tenia el cap obert a causa d'un cop de destrat. La policia va detenir

¹²²⁷ Memòries de José Cebriá.

¹²²⁸ Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

els sospitosos de l'assassinat, els que havien estat treballant a la seva parcel·la, i el més jove de tots tres confessà ser l'autor del crim¹²²⁹. Aquest fet trasbalsà la població de la colònia, tensà l'ambient entre els immigrants i les autoritats dominicanes i suposà un escull més per a la convivència entre dominicans i espanyols¹²³⁰.

La convivència entre els propis immigrants espanyols tampoc estava exempta de conflictes. Les baralles eren freqüents, especialment durant els primers temps. Aquestes tenien lloc entre els immigrants als quals els havien estat concedides terres. Alguns havien estat beneficiats amb terrenys més grans o més fèrtils i això generava greuges comparatius, enveges i malestar entre uns i altres. La situació també era tensa entre els immigrants que tenien terres i els que no, per motius obvis. També es generaren conflictes entre els centenars d'immigrants que, de braços plegats, estaven a l'espera de rebre les terres promeses. Al retard general del Pla Immigratori s'hi sumava el fet que els encarregats de les colònies actuaven amb desídia i arbitriarietat a l'hora de repartir parcel·les. Qualsevol espurna encenia la flama entre els espanyols, prests a protestar davant qualsevol injustícia i disposats defensar amb dents i ungles un pam més de terra o una parcel·la millor. D'altra banda, no tots els immigrants tenien les mateixes expectatives ni pretenien acomplir els mateixos objectius. Mentre que alguns estaven disposats a posar sang, suor i llàgrimes per esdevenir agricultors pròspers, d'altres volien fer-se rics d'immediat i sense esforç, fent trampes si era precís. Aquesta amalgama de situacions generava tensions i baralles, que van anar calmant-se amb el pas del temps, amb la repatriació dels immigrants que no volien continuar amb l'experiència i amb la possibilitat del govern dominicà de donar a tots els immigrants les terres promeses per tal que poguessin treballar.

La relació entre els immigrants i els nadius es feu més estreta quan el govern dominicà va decidir ocupar les cases abandonades pels espanyols amb famílies dominicanes, a les quals també entregà terres, un subsidi i la resta de prerrogatives concedides als colons espanyols. La percepció de la situació és ben diferent entre uns immigrants i altres. Mentre que alguns recorden amb placidesa tot el que compartiren amb les famílies dominicanes que acabaven d'arribar i les relacions de bon veïnatge que hi establiren, d'altres comenten que la inseguretats a les colònies augmentà i que cada dia la vida s'hi

¹²²⁹ Memòries de José Cebriá.

¹²³⁰ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

feu més difícil. José Cebriá, en les seves memòries, qualifica l'arribada dels dominicans a les colònies com a veritable desastre. Els acusava de voler guanyar diners sense treballar, d'aprofitar-se dels beneficis que els proporcionà l'Estat dominicà per viure de renda, de fer negocis tèrbols amb la casa i la parcel·la que els havia estat entregada, revenent-la al millor postor una i fins i tot dues vegades, d'enganyar a les botigues i comerços locals, etc¹²³¹. Sembla que, tal i com succeí amb els immigrants espanyols, alguns dels dominicans assentats a les colònies pretenien fer-se rics d'un dia per un altre fos com fos. Segurament el temps també acabà posant les coses al seu lloc.

Comptat i debatut, els documents consultats sempre ens parlaran dels problemes aïllats que succeïren i segueixen succeint en qualsevol relació de veïnatge, ja sigui amb persones de la mateixa cultura o d'altres cultures. No expliquen, però, les mostres d'ajuda i amistat que es forjaren entre els immigrants que aconseguiren prosperar a les colònies i els seus nous veïns dominicans. Hem de suposar que aquestes existiren, ja que el volum de conflictes és escàs i els espanyols estigueren molts anys vivint a les colònies agrícoles.

2.8.2. Formes d'oci i sociabilitat

Els indrets on foren assentats els immigrants espanyols durant la dècada de 1950 eren zones en les quals la presència espanyola era insignificant o fins i tot inexistent. La vella colònia espanyola instal·lada a la República Dominicana es trobava a Ciudad Trujillo i en altres ciutats petites i mitjanes del país. Tot i que alguns dels seus membres anaren a rebre els primers contingents d'immigrants, els seus interessos i activitats no tenien res a veure amb les dels nous colons acabats d'arribar al país. Per tant, els agricultors espanyols no pogueren comptar amb una comunitat organitzada que els donés suport en el procés d'assentament i integració al país, almenys en la seva dimensió com a colons agrícoles. En canvi, alguns immigrants que decidiren sortir de les colònies agrícoles per provar sort en altres negocis sí que comptaren amb la solidaritat de la vella colònia espanyola, que en alguns casos els donà feina i els ajudà a buscar un lloc per viure.

En el marc de les colònies agrícoles, els immigrants espanyols van haver de construir del no res formes i espais de sociabilitat. Les colònies es trobaven freqüentment en llocs aïllats i la Secretaria d'Estat d'Agricultura no havia previst la construcció d'infraestructures al seu interior destinades a la reunió i oci dels seus habitants. Baoba

¹²³¹ Memòries de José Cebriá.

del Piñal fou la primera colònia agrícola en la qual es feu evident aquesta gran mancança, que es veia agreujada per la situació d'aquest nucli habitat enmig de la selva tropical i amb unes deficientes carreteres per entrar en connexió amb les localitats properes. Conscient d'això, el mes de març de 1955 el Secretari d'Estat d'Agricultura ja anunciava la intenció del departament de construir a Baoba del Piñal un local dedicat a l'esbarjo, en el qual hi volien instal·lar també un aparell de ràdio. Aquest local havia de servir de punt de trobada pels habitants de la colònia i per dur-hi a terme actes culturals i socials segons els costums dels seus nous habitants. El Secretari d'Estat d'Agricultura proposava al Partido Dominicano que s'aprofités d'aquesta infraestructura per tal d'emprendre

"una campaña de propaganda de las culturas sociales, políticas, folklóricas e instructivas en general, por medio de las unidades de cine móviles de que dispone esa poderosa institución, por lo menos una vez por semana, lo que a la vez que redundaría en momentos de esparcimiento para estos colonos, serviría también para dar a conocer nuestras costumbres, nuestras culturas sociales y políticas y las bellezas de esta tierra privilegiada.¹²³²"

No tenim constància que s'acabés construït un local a Baoba del Piñal d'aquestes característiques. En el context d'aïllament d'aquesta colònia, dos punts es van convertir inicialment en els eixos de la vida social dels seus habitants. En primer lloc, l'indret conegut com *el cruce*. La colònia estava organitzada en forma de poblats dispersos i en un punt central, on es creuaven els camins cap als diversos llogarrets, es situà l'oficina de l'encarregat i el magatzem. En aquesta zona hi havia també dos o tres *bohios*, una taberna i una fonda. De seguida, *el cruce* va esdevenir punt de trobada pels immigrants assentats a la colònia "*como si fuera el café, jugábamos a las cartas, al dominó, y discutíamos varios problemas que se nos avecinaban y otros que ya los teníamos encima*¹²³³".

En segon lloc, la Missa Dominical, tant a Baoba del Piñal com també a les altres colònies, es va convertir en un bon punt de trobada amb els veïns. Tal i com passava en molts pobles espanyols, abans i després de la celebració eucarística els immigrants

¹²³² Despatx 5509 del Secretari d'Estat d'Agricultura, Carlos R. Domínguez, a Modesto E. Díaz, President de la Junta Central Directiva del Partido Dominicano. San Cristóbal, 25 de març de 1955. AGN-AGR, L340-1955.

¹²³³ Memòries de José Cebriá.

aprofitaven per parlar, compartir les seves experiències, els seus problemes, etc. Algunes d'aquestes misses, en el context de la dictadura que es vivia a la República Dominicana, es deien per a la conservació de la salut de Rafael Leonidas Trujillo i llavors hi assistien també les autoritats de la colònia.

Els agricultors espanyols, sota el paraigües de l'Església, també van començar a celebrar les seves primeres festes en honor als patrons dels seus pobles d'origen i altres sants als quals tenien devoció, com Sant Isidre, patró dels agricultors¹²³⁴. Després de les celebracions religioses d'obligat compliment, tenia lloc una petita festa de caràcter popular.

En alguns casos, a l'organització d'aquestes festes es va fer patent la tensió que regnava a les colònies agrícoles durant els primers mesos d'assentament, a la qual es sumaren les tradicionals rivalitats entre pobles veïns. N'és un bon exemple el que ocorregué el 30 de juny de 1955 en una reunió al sector de Payita per tal de tractar els temes referents a l'organització d'una festa religiosa. La reunió estava dirigida pel capellà espanyol Salvador Pons Franco. Cal tenir present que a Payita el repartiment de parcel·les entre els colons s'estava efectuant amb molt de retard i lentitud, i molts encara no havien rebut terrenys per cultivar¹²³⁵. Assistiren a la reunió els immigrants que vivien en aquest sector, naturals d'Almussafes i de Sollana, dos pobles de l'Albufera situats a 4 quilòmetres l'un de l'altre. Les velles tensions entre els seus veïns van emergir amb força i uns defensaren que la festa es celebrés en un indret i els altres en un altre. La baralla va acabar a cops de puny i Salvador Pons Franco va haver de posar pau entre els immigrants¹²³⁶.

Al marge dels punts d'encontre generals, cal fer referència al fet que a totes les colònies els veïns més pròxims i amb afinitat personal també organitzaven trobades informals i petites celebracions familiars a casa dels uns i dels altres: sopars, dinars, etc. en els quals es feien els menjars típics dels llocs d'origen, es revivien les tradicions culturals pròpies i es parlava del passat, del present i del futur. Aquestes trobades podien anar

¹²³⁴ Carta de 4 immigrants espanyols a Pedro M. de Vargas Santana, Encarregat de la Colònia d'Azua. Azua, 10 de maig de 1956. AGN-AGR, L355-1955.

¹²³⁵ Ofici 1041 de Alberto Valentín, Governador Civil de la Província de Samaná, a Rafael Leonidas Trujillo. Samaná, 22 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²³⁶ Ofici 293 de Marciano Augusto Miolán, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 4 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

acompanyades de ritus religiosos per celebrar esdeveniments importants en la vida dels immigrants (batejos, comunions, enterraments), tal i com haguessin fet a Espanya.

La música va esdevenir una altra potent font de distracció per als immigrants de totes les colònies agrícoles. Ja hem dit anteriorment que Trujillo va regalar a totes les famílies de Baoba del Piñal una ràdio, a través de la qual podien estar informades de l'actualitat però també entretenir-se gràcies als programes i a les actuacions musicals que retransmetia *La Voz Dominicana*, nom de l'única emissora de ràdio i televisió existent a la República Dominicana, de propietat estatal¹²³⁷. D'altra banda, els immigrants que sabien cantar feien les delícies dels seus veïns recordant els temes populars a l'Espanya dels anys '50. A Baoba del Piñal tres homes, Luciano Charlón, Basilio Amor i Ramón Casteleiro, més coneguts com el *Trio España* van fer-se tan famosos que, per aclamació popular, van sol·licitar cantar a *La Voz Dominicana*, on pensaven dedicar un programa de cançons espanyoles a la filla de Trujillo en motiu de la Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre¹²³⁸. La seva proposta fou acceptada i a principis de desembre de 1955 van actuar a la ràdio dominicana¹²³⁹. Finalment, les *velloneras*¹²⁴⁰ es van instal·lar en molts bars, locals propers o situats dins de les colònies i fins i tot en cases particulars. Els balls que s'hi organitzaven els dies festius aviat esdevingueren una gran distracció per als immigrants, especialment pels més joves.

D'altra banda, l'esport va esdevenir una de les activitats d'oci més importants dels immigrants espanyols. Pocs mesos després de ser assentats a les colònies, es van dirigir als encarregats d'aquestes per demanar-los si el govern dominicà els podria proporcionar el material adequat per practicar a les colònies agrícoles l'esport més popular a l'Espanya dels anys '50, el futbol. A la majoria de colònies agrícoles pretenien organitzar un parell d'equips per tal d'entrenar-se i entretenir-se. Per aquest motiu,

¹²³⁷La República Dominicana va ser el tercer país d'Amèrica Llatina en tenir televisió, després de Mèxic i Cuba. L'any 1952 arribava al país aquest mitjà de comunicació i el 1955 es feia la primera retransmissió en color en motiu de la inauguració de la Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre.

¹²³⁸ Carta del *Trio España* al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 24 de novembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²³⁹ Carta de Abraham E. Santamaría Demorizi, Director General del Palacio Radio-Televisor *La Voz Dominicana*, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 6 de desembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²⁴⁰A la República Dominicana s'anomena *vellonera* a la màquina tocadiscos d'estil americà o *jukebox*: màquina característica dels anys '50 a la qual s'hi tirava una moneda, s'escollia una cançó i aquesta era reproduïda a tot volum per tal que l'escoltessin i ballessin les persones reunides al local on es trobava.

sol·licitaren samarretes pels jugadors i pilotes de futbol¹²⁴¹. La Secretaria d'Estat d'Agricultura va concedir a diverses colònies aquest material.

A Guanito el tema esportiu prengué una volada extraordinària, perquè el seu Encarregat, Trujillo Subiñá, impulsà la creació i recolzà el funcionament de l'equip de futbol de la colònia, el San Juan F.C. A la República Dominicana el futbol no era un esport popular i hi havia tan sols tres clubs que practicaven aquesta disciplina al més alt nivell. Aquests eren l'Iberia Futbol Club, el Deportivo España i l'Asturias Futbol Club, que s'enfrontaven en un torneig organitzat en ocasió de la Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre. Aviat, el San Juan F.C. va brillar entre tots ells.

L'equip de la colònia de Guanito es va enfrontar a principis de gener de 1956 a l'Iberia Futbol Club, de Ciudad Trujillo. El partit es disputà a l'estadi "24 de Octubre" de la capital dominicana. Trujillo Subiñá acompanyà als jugadors i aficionats del San Juan F.C., que van aprofitar per visitar la Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre¹²⁴². No sabem quin fou el resultat del matx.

El febrer de 1956 Trujillo Subiñá va organitzar un petit torneig local de futbol a San Juan de la Maguana, en el qual hi participaren 4 equips de futbol creats per a l'ocasió, formats per colons de Guanito i ciutadans dominicans¹²⁴³.

El gran dia del San Juan F.C. encara no havia arribat. Aquest fou a finals de febrer de 1956, quan l'equip de Guanito s'enfrontà a l'Asturias F.C. El partit es disputà a l'estadi "Cerveza Presidente" i els de Guanito s'imposaren sobre el conjunt local per 3 a 1. Una columna sencera escrita pel periodista Pepe Rueda donava compte del desenvolupament del matx i pronosticava que d'aquí a poc temps el San Juan F.C. seria un dels millors equips de futbol del país. També lloava la tasca com a entrenador de Trujillo Subiñá:

“Es preciso destacar la lucha que ha venido sosteniendo el señor Trujillo S., para la formación de un buen equipo que ya en dos ocasiones ha puesto de manifiesto

¹²⁴¹ Per exemple, carta de Domingo Martínez Iglesias, immigrant espanyol, al Director General d'Esports. Azua, 22 de novembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²⁴² Ofici 64 de José Trujillo Subiñá, Encarregat de la Colònia de Guanito, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, 20 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹²⁴³ Telegrama de Trujillo Subiñá, Encarregat de la Colònia de Guanito, al Secretari d'Estat d'Agricultura. San Juan de la Maguana, 8 de febrer de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

*los frutos alcanzados mediante sus entrenamientos en un pequeño campo de «Guanito».*¹²⁴⁴

L'alineació del San Juan estava formada per Cabrero; Cristóbal, Fortón i Mendiolagaray; Vicente Sorias i Emiliano Llaze; Termino, Germán García (2 gols), Seguro (1 gol), Bastón i Cabrera¹²⁴⁵.

L'Encarregat de la Colònia de Guanito, encoratjat per l'èxit del seu equip, decidí organitzar un nou encontre esportiu a San Juan de la Maguana, en el qual estava previst que hi participessin dos equips de la seva colònia i un d'Azua, motiu pel qual demanava ajuda logística a la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹²⁴⁶. Malauradament no hem trobat més informacions referents al torneig ni tampoc al San Juan F.C. Potser van continuar practicant el futbol o potser la Secretaria d'Estat d'Agricultura va decidir acabar amb aquesta activitat, que distreia tant als agricultors com a l'encarregat de Guanito del compliment de la seva missió al país, el cultiu dels camps.

L'esport també va ser utilitzat com a excusa per fomentar intercanvis culturals entre els immigrants espanyols i els ciutadans dominicans. És el cas de l'acte esportiu i cultural organitzat al municipi de Cabrera per les autoritats d'aquest municipi, Salvador Pons Franco, el capellà espanyol, i els responsables de la colònia de Baoba del Piñal. L'acte tingué lloc el 27 de maig de 1956 en motiu del Dia de la Mare¹²⁴⁷.

D'altra banda, cal parlar de dues festes que s'organitzaren a Baoba del Piñal l'abril de 1956 i el gener de 1957. A mig camí entre una festa major i un míting polític d'adhesió al règim trujillista, aquests actes es celebraren en uns moments en els quals el descontentament dels immigrants envers el govern dominicà era públic i notori. Per aquest motiu, per la gran propaganda que se'n feu i pel contingut dels actes que s'hi desenvoluparen, creiem que aquestes festes foren organitzades per les autoritats dominicanes per tal de contrarestar aquesta situació i demostrar la suposada adhesió dels espanyols a Trujillo. Per fer-ho més convincent, tots els documents consultats, tant els oficials com la premsa, indiquen que les festes foren organitzades per iniciativa dels

¹²⁴⁴ RUEDA, Pepe. "Triunfo del San Juan F.C." a ?, 28 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹²⁴⁵ *Idem.*

¹²⁴⁶ Telegrama 125 de Trujillo Subiñá, Encarregat de la Colònia de Guanito, a l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors. San Juan de la Maguana, 3 de març de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹²⁴⁷ Ofici 462 de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 17 de maig de 1956. AGN-AGR, L355-1955.

propis immigrants com a manifestacions espontànies d'agraïment i adhesió a la persona i la política desenvolupada per Trujillo¹²⁴⁸.

La primera de les festes va tenir lloc el 15 d'abril de 1956 al sector de Payita de Baoba del Piñal. El comitè organitzador de l'acte estava format per José Boira, Juan Peris Alonzo, Bautista Girona i Salvador Boz José, tots quatre immigrants espanyols assentats a la colònia. Comptaven amb l'ajuda i l'assessorament de Juan Tomás Ramírez, l'Encarregat de la Colònia, Ramon Marcelino Guzmán, el President de la Junta Municipal del Partido Dominicano; Eladio J. Acosta Alonzo, el Síndic Municipal; i Ramón Guzmán Medina, Inspector del Partit Dominicà.

A l'acte hi assistiren centenars d'immigrants espanyols així com la plana major del departament d'agricultura, encapçalada pel Secretari d'Estat d'Agricultura, Luis R. Mercado¹²⁴⁹. La celebració constava de dos actes, un de religió i l'altre polític:

8 a.m.: Missa de campanya a Payita, demanant per la salut dels homenatjats.

9 a.m.: Mítting polític en senyal d'adhesió i gratitud cap a Rafael Leonidas Trujillo i el seu germà Héctor Bienvenido en el qual intervindrien com a oradors José Boira, Juan Peris Alonzo, Cipriano E. Tenreiro Saavedra, tots tres immigrants espanyols, el capellà Salvador Pons Franco i el President de la Junta Municipal del Partit Dominicà de Cabrera, Ramón Marcelino Guzmán.

Els actes van estar amenitzats per la Banda Municipal, encarregada de tocar l'himne del Partido Dominicano i altres peces típiques espanyoles. També hi participaren un grup de noies valencianes que, abillades amb els vestits tradicionals, van interpretar per al públic assistent alguns números artístics¹²⁵⁰. Després del mítting, tots els assistents van ser convidats a un bufet lliure amb entrepans i begudes, en el qual el Secretari d'Estat d'Agricultura va prendre la paraula per exhortar als immigrants espanyols a treballar amb esforç i dedicació les terres que Trujillo els havia entregat¹²⁵¹.

¹²⁴⁸ Ofici 318 de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 5 d'abril de 1956; Memoràndum 4023 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República; AGN-AGR, L355-1955. "Rinden homenaje a Trujillo y a Presidente Inmigrantes Asentados en Baoba del Piñal" a *El Caribe*, 17 d'abril de 1956, pàg. 4.

¹²⁴⁹ "Rinden homenaje a Trujillo y a Presidente Inmigrantes Asentados en Baoba del Piñal" a *El Caribe*, 17 d'abril de 1956, pàg. 4. La notícia ocupa pràcticament una pàgina sencera i està il·lustrada amb 10 fotografies dels actes que es dugueren a terme i dels oradors que pronunciaren sengles discursos.

¹²⁵⁰ *Programa formulado por los inmigrantes españoles...* AGN-AGR, L355-1955.

¹²⁵¹ "Rinden homenaje a Trujillo y a Presidente Inmigrantes Asentados en Baoba del Piñal" a *El Caribe*, 17 d'abril de 1956, pàg. 4.

Només cal llegir els discursos que van pronunciar els immigrants per adonar-se que van ser preparats prèviament per les autoritats dominicanes. A més a més de lloar a Trujillo i d'afirmar la seva gratitud per tot el que els havia estat entregat, els discursos tocaven diversos temes referents a les relacions diplomàtiques entre Espanya i la República Dominicana¹²⁵².

Cipriano Ernesto Tenreiro Saavedra va agrair el gest de Trujillo de portar els espanyols a la República Dominicana així com la immensa generositat que havia tingut envers a ells. També va donar les gràcies al país antillà perquè en els cercles internacionals sempre havia demostrat la seva simpatia cap a Espanya, especialment en els moments en els quals li havia estat negat el dret de representació internacional i havia estat aïllada. Tenreiro Saavedra va recordar que la República Dominicana havia demanat que es revoqués la resolució de 1946 de l'ONU, acció que culminà finalment amb l'entrada d'Espanya a les Nacions Unides.

Juan Peris Alonzo també va començar el seu discurs agraint a Trujillo la seva iniciativa d'instal·lar els immigrants espanyols a la República Dominicana, així com tota l'ajuda que els havia prestat fins a l'actualitat. A continuació, va proclamar que la intenció dels immigrants era correspondre-li a partir d'ara, aportant el seu gra de sorra a l'economia del país i demostrant que mai havien estat ni serien una pesada càrrega infructuosa per a la República Dominicana. Va emfatitzar aquesta idea afegint que els espanyols eren homes de treball i que s'havien traslladat a la República Dominicana amb el propòsit de millorar el seu nivell de vida, essent honrats i treballadors.

Finalment va parlar José Boira, que tornà a demostrar amb les seves paraules la lleialtat, fraternitat i agraïment dels immigrants espanyols a Trujillo, a qui qualificà com el millor dirigent que mai havia tingut la República Dominicana. Insistí en la idea que els immigrants espanyols s'havien d'esforçar en el seu treball manual per poder ofrenar a Trujillo el fruit dels camps que en el seu dia els va entregar, per demostrar-li veritablement el seu agraïment.

Aquest acte tan grandiloqüent no fou suficient per calmar els ànims dels espanyols descontents ni tampoc per aconseguir que es fessin enrere en la seva actitud disconforme i de queixa constant. Els discursos prefabricats pronunciats pels

¹²⁵² Ofici de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de la Secció de Publicacions. Ciudad Trujillo, 19 d'abril de 1956. AGN-AGR. L355-1955.

immigrants van aconseguir encendre els ànims d'alguns dels assistents a la concentració. Mentre José Boira recitava el seu panegíric al govern dominicà i a Trujillo, una veu s'alçà al crit de "Viva Don Pepe Boira". La proclama fou secundada per quatre o cinc visques aïllats. Aquest gest, que a dia d'avui ens pot semblar innocent, era, en aquell país dominat per una fèrria dictadura, una provocació terrible. Creiem que no només fou el discurs el que disparà el ressentiment, sinó també la posició poc clara d'aquest immigrant. Luis R. Mercado, en el memoràndum en el qual exposa el desenvolupament de l'acte, diu literalment que:

*"Este señor Boyra estuvo señalado, por su aparente actitud de inconformidad, entre los que iban a ser repatriados en el primer viaje de este año, pero parece que al darse cuenta de ello, cambió totalmente su conducta, y según lo afirma el Encargado de la Colonia señor Ramírez, es ahora uno de los mejores agricultores de la Colonia habiendo hecho excelentes cosechas."*¹²⁵³

L'Ambaixador espanyol tampoc les tenia totes respecte l'actitud i orientació política d'aquest immigrant. Obsessionat amb la presència de comunistes entre els espanyols, creia que el nivell d'educació i els conceptes que havia utilitzat Boira en el seu discurs responien a una certa experiència política anterior, adquirida durant la Guerra Civil mentre València estigué en mans dels republicans. L'Ambaixada creia que Boira havia format part de l'administració municipal d'algun poble de la província de València durant la Guerra Civil. La preocupació de Merry del Val a l'entorn d'aquest colon era important, ja que a més a més havia adquirit una certa influència i autoritat sobre la resta d'immigrants espanyols, que el consideraven un petit líder dins la comunitat¹²⁵⁴.

Diligentment, les autoritats dominicanes ràpidament van buscar i trobar un culpable del visca que ressonà enmig de la multitud mentre la figura de Trujillo era lloada per Boira¹²⁵⁵.

A finals de gener de 1957 tingué lloc a Baoba del Piñal una altra festa en homenatge al *Benefactor de la Patria*, Rafael Leonidas Trujillo, i al seu President, Héctor Bienvenido

¹²⁵³ Memoràndum 4023 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 18 d'abril de 1956. AGN-AGR. L355-1955.

¹²⁵⁴ Despatx 141 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹²⁵⁵ Memoràndum 5575 de Federico Fiallo, Cap de la Policia Nacional, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 23 d'abril de 1956. AGN-AGR, L355-1956. Les autoritats dominicanes culpen a l'immigrant Eugenio Lema Canoso de la proclama.

Trujillo, aquesta vegada al sector de San Rafael. El comitè organitzador estava format pels immigrants Ernesto Tenreiro Saavedra (President), Doroteo Lodozo Ventoso (Vicepresident), Fabián Santamaría Santamaría (Secretari), Juan Ayala Juez (Tresorer), Ventura de Rioja, Toribio Delgado, Justino Izquierdo, Francisco Arroyo, Fernando García, Angel Sáez, Jesús Seijas Arans i Emilio Sendino (vocals). Comptaven amb l'assessorament de Juan Tomás Ramírez, l'Encarregat de la colònia, Ramón Marcelino Guzmán, el President de la Junta Municipal del Partido Dominicano i Dante A. Gómez, el capatàs de la Secció de San Rafael.

Els actes d'aquesta festa foren una mica més amplis que els de l'anterior celebració i, sobretot, destinats en part a l'oci dels immigrants:

- 08:00 a.m.: Enarborament de les banderes espanyola i dominicana.
- 09:00 a.m.: Hora Santa a la capella del sector.
- 10:00 a.m.: Himne del Partit Dominicà, interpretat per un cor d'immigrants. Parlaments d'Ernesto Tenreiro Saavedra, Mn. Salvador Pons Franco, José López Freire, Aurelio Bermúdez, Constantino Pasín, Dante A. Gómez i Ramón Marcelino Guzmán.
- 11:15 a.m.: Bufet lliure.
- 02:00 p.m.: Proves esportives i jocs: carreres de cintes, pedestres, de sacs. Estirada de corda entre dos equips, un de gallecs i l'altre de burgalesos. Torneig còmic amb xocolata i *corrida* de toros còmica.
- 05:30 p.m.: Arriada de les banderes.
- 09:00 p.m.: Ball i focs artificials¹²⁵⁶.

Com podem veure, en aquest cas la celebració s'assemblà més a una festa major que no pas un simple míting polític. Els immigrants pogueren gaudir de l'àpat-bufet, participaren i presenciaren les diverses proves esportives i fins i tot a la nit es celebrà un ball. No hem trobat constància ni dels discursos que es pronunciaren al matí ni cap crònica de com es desenvolupà l'acte, per tant hem de creure que tot rutllà sense produir-se incidents destacats.

Hem trobat constància que a Guanito també es celebrà una festa d'aquestes característiques, sobre la qual tenim menys informació. Fou el 24 de setembre de 1956, també a iniciativa dels immigrants segons les fonts oficials. El comitè organitzador

¹²⁵⁶ Programa d'Actes. San Rafael, Baoba del Piñal, 27 de gener de 1957. AGN-AGR, L906-1957.

estava format pels immigrants Daniel Franco Cao (President), Antonio Fortea Guillén (Vicepresident), Germán García García (Tresorer), Vicente Albert Bosch (Secretari) i Emiliano Martínez Espinosa (Vocal), assessorats per l'encarregat de la colònia, José Trujillo Subiñá, i el cap del destacament de Policia Nacional de la zona, Rafael A. Lora. La festa es va fer coincidir amb la inauguració d'un pont sobre el riu San Juan, construït a la colònia pel govern dominicà. Hi assistiren els colons de Guanito i també els de Vallejuelo. Fou com de costum un acte d'adhesió a la política de Trujillo, en el qual en diversos parlaments es lloà la seva figura i la seva obra política. Rafael Varea Sancho i Emiliano Martínez Espinosa foren els encarregats de parlar en nom dels immigrants en aquest acte¹²⁵⁷.

Finalment, els immigrants també eren convidats o obligats a assistir a algunes festes que tenien lloc en localitats properes a les colònies en honor a Trujillo. Per exemple, uns 600 colons de Baoba del Piñal es desplaçaren al municipi de Cabrera el dia 24 d'octubre de 1956, per commemorar l'onomàstica i el natalici de Trujillo, tot participant als actes oficials que es dugueren a terme en aquesta localitat dominicana¹²⁵⁸. Els espanyols, doncs, entraren dins la dinàmica política dominicana i participaren activament, uns per devoció, altres per obligació i alguns per sortir de les colònies i passar l'estona, en mítings i concentracions polítiques en les quals es rendia homenatge a Rafael Leonidas Trujillo Molina.

2.8.3. Viure sota una dictadura

Els immigrants agricultors van anar a raure a un país en el qual la dictadura que hi governava tenia absolutament sotmesa i controlada a la població. Els espanyols no esdevingueren una excepció i passaren a ser vigilats de ben a prop per les autoritats dominicanes. Molts d'ells recorden amb estupefacció que a les cases dels dominicans hi havia, presidint les entrades o els menjadors, una fotografia de Trujillo. També els xocaren expressions populars que pràcticament divinitzaven la figura de Trujillo. Aviat, però, entraren en l'engranatge polític dominicà i ells mateixos, volguessin o no, es veieren obligats a penjar o a posar en un lloc ben visible a les seves pròpies cases una

¹²⁵⁷ "Immigrantes rinden tributo a Trujillo" a *El Caribe*, 26 de setembre de 1956, pàg. 13.

¹²⁵⁸ Ofici 988 de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 26 d'octubre de 1956. AGN-AGR, L906-1957.

fotografia de Trujillo i una altra del seu germà Héctor Bienvenido, que els foren repartides per la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹²⁵⁹.

De totes les entrevistes formulades, testimonis escoltats i documents consultats es traspua que inicialment els immigrants quedaren impressionats positivament per la figura del dictador Rafael Leonidas Trujillo. Li estaven agraïts per tot el que els hi havia donat i el que encara esperaven rebre, creien que vetllava pel seu benestar (així de fet els hi feia entendre el propi dictador) i exalçaven la seva figura i el seu poder. Durant els primers mesos d'assentament a la República Dominicana, són freqüents les cartes dels immigrants espanyols dirigides a Trujillo per tal d'explicar-li problemes quotidians amb els quals s'enfrontaven, convençuts que ell seria capaç, amb un obrir i tancar d'ulls, d'arreglar-los. Els immigrants estaven fermament convençuts que Trujillo no tenia cap mena de culpa de l'endarreriment ni dels obstacles que anaven sorgint en el Pla Immigratori. És més, cada cop que hi havia un conflicte o una dificultat, manifestaven el seu convenciment que d'aquells fets Trujillo no en deuria estar assabentat, perquè si no la situació seria totalment diferent.

A poc a poc, els va anar caient la vena dels ulls i els immigrants es van adonar que els problemes, amb Trujillo o no, seguien sent-hi i que ell ni podia ni volia fer cap acció de pes per arreglar-los. També van prendre consciència de la crueltat i arbitrarietat del seu règim, de la repressió tremenda sobre qualsevol mostra d'oposició o dissidència i del control absolut al qual tota la població era sotmesa, inclosos ells mateixos. La vigilància sobre els immigrants fou especialment significativa en dos àmbits: en les remeses de diners cap a Espanya i en la seva actitud i llibertat d'expressió.

Pel que fa a les remeses de diners, entre els documents custodiats a l'Archivo General de la Nación hem trobat diverses llistes amb els noms dels immigrants que havien transmès qualsevol quantitat de diners a Espanya, des de sumes ínfimes, com ara 2 o 3 pesos, fins a quantitats més importants, de 100 o 200 pesos¹²⁶⁰. El govern dominicà estava absolutament obsessionat amb aquest tema i, tot i permetre-ho formalment, intentava posar tants obstacles com fos possible per evitar que els immigrants enviessin al seu país els diners que havien aconseguit guanyar a la República Dominicana. Creien que aquestes sumes havien de gastar-se al país antillà, per revertir la riquesa generada en el

¹²⁵⁹ Ofici 1430 de Salvador B. Dájer, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal. Ciudad Trujillo, 17 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²⁶⁰ Per exemple, hi ha més d'una llista a AGN-AGR, L352-1955.

progrés nacional. La seva obsessió era tal que fins i tot la Secretaria d'Estat d'Agricultura enviava notes a l'Ambaixada d'Espanya amb les quantitats totals transmeses pels súbdits espanyols. L'Ambaixada, a partir d'aquestes notes, va estimar el total de diners enviats pels immigrants al seu país:

De gener de 1955 a maig de 1956	RD\$ 5.000,00
De maig de 1956 a juliol de 1957	RD\$ 12.979,00
Remeses ocultes 1955-1957	RD\$ 10.000,00
TOTAL	RD\$ 27.979,00

L'Ambaixada considerava que aquestes quantitats eren ridícules tenint en compte el nombre total d'immigrants que hi havia al país¹²⁶¹.

Les llistes elaborades per la Secretaria d'Estat d'Agricultura amb els diners enviats pels espanyols al seu país van ser publicades fins i tot a la premsa dominicana. El govern, amb aquesta mesura, va aconseguir que els immigrants veiessin perillar els seus estalvis i, a partir d'aquell moment, amaguessin totalment les remeses de diners a Espanya i les efectuessin per mitjans indirectes, cosa que els suposava uns costos molt elevats¹²⁶². Els diners que guanyaven no els dipositaven tampoc en institucions bancàries dominicanes, sinó que solien guardar-los a les seves cases, tot i el risc que això comportava. Alguns, en marxar del país, van haver de recórrer a mètodes bastant fantàstics per tal de poder-se endur el que havien estalviat.

D'altra banda, el govern dominicà vigilava de prop l'actitud i els comentaris que efectuaven els ciutadans espanyols. El règim tenia ulls i orelles a tot arreu: qualsevol crítica al govern dominicà o a Trujillo podia tenir conseqüències nefastes, com ara l'empresonament i la repatriació. Qualsevol acusació en fals d'haver fet qualsevol d'aquestes dues coses, podia tenir exactament les mateixes conseqüències. Fins i tot l'Ambaixador espanyol, representant diplomàtic d'un govern dictatorial com l'espanyol, feia la següent afirmació:

¹²⁶¹ *Experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Nota n. 4.* Annex al Despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹²⁶² *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

"Es igualmente indispensable hacer comprender a los emigrantes que la libertad absoluta de expresión, tan característica en nuestro pueblo es, a veces, incomprendida en el extranjero y muy especialmente, en países tan susceptibles como éste. La crítica de una nación que no es la suya, de sus instituciones, régimen, administración y personalidades destacadas es frecuentemente interpretada como una demostración de hostilidad y ha sido causa de no pocas de las recientes repatriaciones.¹²⁶³"

Les denúncies als espanyols per la seva actitud o per les seves paraules eren formulades bàsicament per:

- L'Encarregat de la colònia on vivien els espanyols. Ja hem vist anteriorment que aquest de vegades demanava la repatriació de determinats immigrants perquè no s'avenia amb ells o, encara pitjor, perquè volia aprofitar-se dels seus béns, que venia al millor postor després que el colon fos enviat a Espanya sense donar-li temps d'arreglar els seus assumptes al país.
- Altres funcionaris dominicans.
- Ciutadans dominicans¹²⁶⁴.

Potser la denúncia que més ens ha arribat al cor fou la que s'efectuà contra una immigrant assentada a Guanito l'any 1957. El 25 de desembre, dia de Nadal, els colons de Guanito enterraren a un dels seus companys, l'espanyol Casimiro González Varela. La dona, Josefa Cora Roel, dolguda, va dir que

"Cuando aquí le dan una misa a Trujillo, toda la jefatura de San Juan asiste, pero cuando muere un español nadie viene, pero eso no es nada, cualquiera mejor calla."

Dues dones dominicanes, que també estaven a l'enterrament, en sentir-la s'afanyaren a dir-li que callés, ja que Trujillo es mereixia això i molt més. Després denunciaren

¹²⁶³ Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹²⁶⁴ Trobem denúncies a diversos immigrants espanyols per parlar malament del govern o de Trujillo als lligalls d'AGN-AGR: L664-1956, L696-1956, L699-1956, L701-1956, L850-1957, ...

l'actitud de la immigrant davant l'encarregat de la colònia, que s'encarregà diligentment de transmetre l'acusació a la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹²⁶⁵.

No tenim constància que els espanyols es denunciessin entre ells per aquest motiu, però això no vol dir que aquesta possibilitat no existeixi. De fet, un dels informants als quals més temien els propis immigrants eren els espanyols que actuaven com a espies per les autoritats dominicanes. Vivien dins de les colònies, es relacionaven amb tots els seus habitants, assistien a les reunions formals i informals i després es dedicaven a notificar tot el que veien i sentien i a delatar a alguns dels seus compatriotes¹²⁶⁶. L'Ambaixada espanyola estava al cas de l'actuació d'aquests immigrants i fins i tot afirmava que no sempre informaven amb imparcialitat i bona fe¹²⁶⁷. Els espanyols, a la llarga, van acabar descobrint que hi havia colons que es dedicaven a espionar-los i van prendre les seves precaucions.

Tal i com hem dit, les denúncies podien comportar l'empresonament i la repatriació immediata dels immigrants. I és que a la República Dominicana no hi havia cap tipus de garantia personal davant una detenció policial:

*"No existe garantía alguna de tipo político; cualquier persona - sin oportunidad de defenderse - puede ser detenida y expulsada en 24 horas, incluso días antes de que recoja la cosecha que creó con su esfuerzo."*¹²⁶⁸

Més endavant veurem com els primers immigrants repatriats l'any 1955, assentats a Baoba del Piñal, foren detinguts per la policia, pràcticament incomunicats i deportats cap a Espanya. Aquesta política de detencions i repatriacions exprés fou una constant al llarg de tota l'experiència migratòria protagonitzada pels espanyols. Les detencions, a més a més d'efectuar-se sobre els immigrants dissidents, també es practicaren amb els

¹²⁶⁵ Ofici 834 de Benigno Paula, Encarregat de la Colònia de Guanito, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, 26 de desembre de 1957. AGN-AGR, L850-1957.

¹²⁶⁶ Ofici 3863 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Demetrio Almonte Mayer, Inspector de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 20 de setembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955; Carta de Ramón A. Bautista Pérez, Capatàs del sector Doña Julia, a l'Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal. Baoba del Piñal, 30 de juliol de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹²⁶⁷ Despatx 352 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹²⁶⁸ Despatx n. 103 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

espanyols que sortien sense permís de les colònies agrícoles, incrementant la sensació dels immigrants de viure talment en un *camp de concentració*¹²⁶⁹.

3. ACTITUDS DAVANT LES DIFICULTATS

Els colons espanyols a la República Dominicana van reaccionar de tres formes davant les mancances del Pla Immigratori del govern dominicà, que des d'un bon principi es van posar de manifest:

1. Protagonitzant actes de protesta, amotinaments i petites revoltes, que sovint els comportaren repressió, empresonament i expulsió del país.
2. Recorrent a la iniciativa privada per millorar les condicions de vida i treball, normalment dins el marc d'estratègies d'ajuda mútua amb altres colons.
3. Sol·licitant la repatriació cap a Espanya i posant fi d'aquesta manera a l'experiència emigratòria.

3.1. Conflictes i revoltes

A la colònia de Baoba del Piñal s'hi produí el primer conflicte d'envergadura protagonitzat pels immigrants espanyols. Els instigadors foren el grup de valencians assentats als sectors de Ochoa i Los Pajuiles, procedents de Silla, Sedaví, Picassent, Catarroja, Albal i Beniparrell. La paciència d'aquests agricultors s'anava acabant a mesura que passaven les setmanes, seguien inactius i s'adonaven de la mala qualitat de les terres que els eren assignades. A això s'hi sumaven les precàries condicions de vida en les quals havien estat assentats: els era difícil aconseguir aigua potable, les cases eren petites i caloroses, els serveis mèdics eren molt deficients (ja s'havien registrat algunes morts de nadons per manca d'antibiòtics), les distàncies per accedir l'escola o a l'església eren molt grans i no disposaven de cap tipus de vehicle per desplaçar-se, etc.

Dos representants dels agricultors valencians van personar-se a l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo i exposaren, en nom de tot el col·lectiu, les seves queixes. Demanaren que la cancelleria espanyola intercedís prop del mateix Rafael Leonidas Trujillo, per tal que els concedís audiència i li poguessin explicar els problemes que dificultaven el seu

¹²⁶⁹ Per exemple, Ofici 438 de Manuel Encarnación C., Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal, al secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 27 de juliol de 1957. AGN-AGR, L910-1957. Exposa que 10 immigrants han estat detinguts per haver-se absentat de la colònia agrícola sense permís de l'Encarregat.

progrés¹²⁷⁰. A aquesta percepció tan negativa del seu assentament, hi influí notablement el fet que les aspiracions dels immigrants no coincidien amb la realitat que es van trobar. José Cebriá explica a les seves memòries que a les terres que els van entregar inicialment, tot i que eren ondulades i de secà, s'hi podia cultivar amb facilitat i certa garantia d'èxit iuca i plàtan. El problema estava en que aquests dos conreus pràcticament no tenien cap valor comercial i a més a més requerien passar hores i hores treballant amb el matxet aclarint els camps on creixien, per mantenir-los nets. Els valencians, que provenien d'una zona hortícola molt rica i desenvolupada dins el conjunt de l'Estat Espanyol, esperaven prosperar de forma considerable amb l'emigració:

“nosotros no queríamos pasar el tiempo con cositas, aspirábamos a trabajar con más embergadura, con animales o maquinaria, tierras llanas y de regadío, si era posible.”¹²⁷¹

Les queixes foren transmeses per Alfonso Merry del Val, l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, al Secretari d'Estat de Relacions Exteriors, Marchena, i al Secretari d'Estat d'Agricultura, Carlos R. Domínguez. Ambdós funcionaris declararen que eren conscients que les terres que s'havien entregat fins al moment als immigrants no eren de bona qualitat, però li asseguraren que eren provisionals i que en breu serien traslladats a zones més adequades per a l'agricultura. També prometeren posar fil a l'agulla per resoldre els altres problemes relacionats amb les condicions de vida i informaren de l'assumpte a Rafael Leonidas Trujillo.

La situació, lluny de solucionar-se, s'enquistà encara més. El Generalísimo Trujillo, en un viatge a la regió nord-est del país, decidí visitar personalment la colònia de Baoba del Piñal¹²⁷². Els immigrants aprofitaren aquesta ocasió per apropar-se a ell, tot desafiant la seva guàrdia personal, i li exposaren

¹²⁷⁰ Despatx 203 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 d'abril de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁷¹ Memòries de José Cebriá.

¹²⁷² “Trujillo dona tierras en J. Molina; es aclamado en la región nordeste” a *La Nación*, 5 de maig de 1955, pàg. 1.

“lo desagrado que estábamos, primero por la administración y segundo por las tierras (...). Él se puso a llorar y nos preguntó que pidiéramos cuánto deseáramos, que seríamos complacidos.”¹²⁷³”

Trujillo ordenà a José D. Almonte Mayer, Inspector Especial al Servei de la Secretaria d'Estat d'Agricultura i que l'acompanyava en la visita a la colònia, que agafés a quatre dels immigrants per tal que, en nom de tots, li exposessin més tranquil·lament les seves queixes i demandes. La representació estigué formada per Alfredo Calvo, Francisco Ramírez Martínez, apodat *el Gaucho* i dos homes més. Almonte Mayer els carregà en un cotxe i viatjaren fins a Julia Molina, on foren conduïts a un xalet en el qual s'entrevistaren amb Trujillo. Calvo explicava la tensió que regnà en aquest encontre i la por que recorria els cossos dels quatre representants dels valencians: sabien que en aquell país la gent desapareixia mar endins i mai més se'n sabia res. Tot i això, l'entrevista es desenvolupà favorablement per als interessos dels immigrants. Calvo va exposar la situació en la qual es trobaven i el desig del grup valencià de ser traslladat a terres planes i de regadiu. Trujillo ordenà que es posés a la seva disposició un vehicle amb el qual poguessin recórrer el país, per tal que triessin la regió que més els convenia per instal·lar-s'hi. A més a més, va ordenar que s'enviessin 350 ràdios com a regal a la colònia, per tal d'intentar apaivagar els ànims¹²⁷⁴.

El descontentament no fou patrimoni exclusiu dels valencians. Aprofitant la visita d'*El Jefe* a Baoba del Piñal, un important grup de burgalesos assentats a Los Pajuiles, format per 13 famílies, 9 homes casats que tenien les dones i fills a Espanya, i 25 solters, també demanaren el trasllat. Els burgalesos es desmarcaren del grup valencià i sol·licitaren ser enviats a la nova colònia que es pensava fomentar a la Vall de Constanza. La seva sol·licitud fou ben acollida per les autoritats dominicanes i abans de finalitzar el mes de maig ja hi foren traslladats¹²⁷⁵.

Mentrestant els valencians van designar un grup de cinc persones, cada un d'un grup o poble, que van sortir a recórrer el país acompanyats per un conductor i un Oficial de l'Exèrcit. La zona que més els va agradar d'entre totes les que els hi mostraren era una

¹²⁷³ Memòries de José Cebriá. Alfredo Calvo assegura que ell fou l'encarregat de parlar amb Trujillo i exposar-li aquesta situació. Entrevista a Alfredo Calvo, Silla, 24 de juliol de 2012.

¹²⁷⁴ Despatx 257 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de maig de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁷⁵ Ofici 119 de Francisco Pereyra Frometa, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors de Baoba del Piñal, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 21 de maig de 1955. AGN-AGR, L362-1955.

partida de terrenys coneguda com La Amarga. Es tractava d'una plana de 30 quilòmetres de llarg per 40 d'ample, molt propera a San Francisco de Macorís. La terra hi era negra i fèrtil, tenia sistema d'irrigació gràcies a un seguit de canals de rec en funcionament i el clima era més benigne que a Baoba del Piñal¹²⁷⁶. En paraules de José Cebriá, era “*una verdadera delicia para hacer una pequeña Valencia, como nosotros hubiésemos deseado*”¹²⁷⁷”.

Les autoritats dominicanes van accedir a traslladar als valencians que ho volguessin a La Amarga. Els prometeren que en un termini de tres mesos tindrien les cases construïdes i les terres a punt per començar-hi a treballar. També van donar l'opció als qui ho desitgessin de quedar-se a Baoba del Piñal. A aquests, l'encarregat de la colònia i els capatassos els van deixar escollir les terres que preferien cultivar i la casa on volien viure, a més a més de prometre'ls ajuda i llavors¹²⁷⁸. Alguns dels valencians, davant aquests avantatges, van optar per quedar-se a la colònia¹²⁷⁹.

Les promeses de trasllat van aconseguir calmar els ànims dels habitants de Baoba del Piñal. Però el temps va començar a passar. Els agricultors que esperaven el trasllat van deixar de treballar a les parcel·les que els havien estat assignades, que passaren a ser cultivades per altres immigrants. Els burgalesos van ser traslladats a Constanza abans no s'acabés el mes de maig. El mes de juny, van arribar nous colons a Baoba del Piñal. Mentrestant, els que havien de marxar cap a La Amarga s'estaven de braços plegats i la paciència començava a acabar-se'ls. Les autoritats de la colònia els oferiren altres terres dins la mateixa colònia de Baoba del Piñal, però decidiren rebutjar-les a l'espera del trasllat a La Amarga¹²⁸⁰.

Però el trasllat no arribava mai i finalment el grup de valencians decidí actuar¹²⁸¹. A principis de setembre de 1955, un grup d'entre 30 i 40 homes, en representació del

¹²⁷⁶ Memòries de José Cebriá.

¹²⁷⁷ *Idem.*

¹²⁷⁸ *Idem.*

¹²⁷⁹ Carta de José Sobrevela Badal, Juan Peris Alonso i Miguel Pérez Sánchez al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 17 de maig de 1955. AGN-AGR, L703-1956.

¹²⁸⁰ Ofici 493 de Marciano Augusto Miolán, Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors de Baoba del Piñal, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 18 d'agost de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹²⁸¹ Sembla que l'assumpte no es desencallava perquè “*existe la dificultad de que el Ingeniero Dominicano autor del proyecto en el que se han invertido gran cantidad de pesos, parece ser que no quiere oficialmente reconocer que se ha equivocado y que no merecía la pena la construcción de las carreteras y casas y por consiguiente el tiempo y el dinero invertido si los terrenos no podían ser cultivados.*” Informe confidencial número uno. Memorias del Inspector en Viaje José Muñoz Corral.

centenar que havien sol·licitat viure a La Amarga, van llogar un automòbil i es van desplaçar a Ciudad Trujillo. Allí van anar a entrevistar-se amb el Secretari d'Estat d'Agricultura i de males maneres van requerir-li que el govern dominicà complís amb el que els havia promès¹²⁸². Es van quedar gelats quan aquest va negar-los el trasllat, els va començar a tractar de ganduls i els va amenaçar d'empresonar-los¹²⁸³.

Acte seguit, el grup de valencians va recórrer a l'Ambaixada espanyola en busca d'ajuda. Alfonso Merry del Val va deplorar l'actitud amenaçadora, impertinent i indisciplinada mostrada pels immigrants, que no contribuïa a buscar solucions constructives al problema. Tot i això, l'Ambaixador va entrevistar-se amb el Secretari d'Estat d'Agricultura, per intentar desbloquejar la situació i evitar que la colònia de Baoba del Piñal es convertís en un focus d'agitació. L'Ambaixador no tingué compassió amb els tres o quatre homes que lideraven el grup, destapant vells fantasmes del passat per descriure la seva actitud:

“proceden como verdaderos agitadores que en su actitud y propósitos recuerdan a los jefes de Sindicatos rojos y que, no me extrañaría, hayan pertenecido al partido comunista o anarquista en el pasado.”¹²⁸⁴

Per aquest motiu, va recomanar sense complexos al Secretari d'Estat d'Agricultura que procedís a la seva repatriació, si és que volia evitar la nefasta influència que exercien sobre la resta d'agricultors.

D'altra banda, Merry del Val es va posar en contacte amb Salvador Pons Franco, el capellà destinat a Baoba del Piñal, i li va demanar que intentés calmar els ànims entre els colons:

“procure que esa minoría discola e indisciplinada cese en su actitud de inadmisibile provocación y rebeldía que solo puede ser contraproducente. Ese pequeño grupo mantiene, casi desde el momento que llegó de España, un perpetuo estado de intolerable agitación que anula toda la razón de su causa, hace que toda gestión en favor de ellos fracase [...]. recibo constantemente

(Vapor: Auriga). Madrid, 17 d'octubre de 1955. Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Inspecció de viatge del Vapor Auriga.

¹²⁸² Despatx 492 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁸³ Memòries de José Cebriá.

¹²⁸⁴ Despatx 492 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

*escritos que, me figuro serán idénticos a los que dirigen a la Secretaría de Agricultura, redactados en forma irrespectuosa, amenazadora y de chantaje que estimo incompatible con la dignidad, subordinación y respeto que merecen tanto el Gobierno Dominicano como esta Representación de España.*¹²⁸⁵”

L'Ambaixador, obsessionat amb la possible infiltració de comunistes en el grup d'agricultors, recalca de nou les característiques de l'actitud dels immigrants valencians:

“Recuerda esta actitud a los procedimientos rojos marxistas, es indigna de buenos españoles y le aseguro no sería tolerada por ningún Gobierno [...]. incluso he llegado a sospechar en la posible infiltración de agitadores rojos entre los grupos que obedecen una consigna de mantener y fomentar la discordia y el desorden con vista a sabotear el conjunto del plan inmigratorio en curso! Deploro esta agitación y este foco de descontento que no hace más que desprestigiar a España y puede llegar a envenenar las excelentes relaciones reinantes entre nuestros dos países [...].”

Els valencians, en retornar a la colònia, van topar frontalment amb l'actitud desafiant dels capatassos, als quals *“se les subieron los humos a la cabeza y nos miraban con desprecio a los que no queríamos ni acatábamos las malas órdenes y el sacrificio que nos querían implantar*¹²⁸⁶”. La tensió era màxima. Els immigrants van reunir-se a la casa dels caps de grup i van decidir designar una petita comissió per tal que viatgés a la capital i s'entrevistés amb Trujillo, per tal d'exposar-li el que els succeïa. Quan la comissió estava a punt d'iniciar el viatge, un jeep del govern es va presentar al poblat i va arrestar als dos caps de grup més díscols, Ricardo Pérez i Francisco Ramírez *el Gaucho*¹²⁸⁷. Les autoritats dominicanes feia temps que els vigilaven i estaven cansades de la seva actitud desafiant¹²⁸⁸.

Al principi, els immigrants van pensar que les autoritats dominicanes s'havien emportat els dos caps de grup per tal d'aclarir la situació. Van anar passant els dies i ningú sabia res d'ells. L'oficina de la colònia no donà cap explicació sobre la seva situació, ni a la

¹²⁸⁵ Carta d'Alfonso Merry del Val, Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, a Mn. Salvador Pons Franco, capellà dels immigrants de Baoba del Piñal. Ciudad Trujillo, 17 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁸⁶ Memòries de José Cebriá.

¹²⁸⁷ *Idem.*

¹²⁸⁸ Informe de Miguel A. Dájer, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 8 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

resta d'immigrants ni a les esposes i els fills dels detinguts. La inquietud entre els valencians era màxima i, juntament amb el rector Pons van organitzar una comissió de tres homes que es van desplaçar a Ciudad Trujillo amb l'objectiu d'esbrinar què els havia passat¹²⁸⁹.

Al cap de tres dies, no havien arribat encara notícies de la comissió. La població estava exaltada i homes, dones i nens van començar a preparar les maletes. Un nou grup de cinc immigrants van sortir cap a la capital, per esclarir què estava passant. Si a Baoba del Piñal no es tenien notícies d'ells en menys de 24 hores, els immigrants estaven disposats a marxar sobre Ciudad Trujillo, exigint la repatriació immediata, amb l'objectiu de “*armar un verdadero escándalo*”¹²⁹⁰.

Merry del Val, amb l'ajuda del Pare Escolapi Ferragut, nascut a València i resident a la capital dominicana, va intentar calmar els ànims dels que arribaren a Ciudad Trujillo. Acordà, amb els homes més moderats del grup, que si aconseguia localitzar els desapareguts i els podien visitar, ells impedirien la manifestació projectada d'immigrants a la capital. Efectivament, l'Ambaixador acudí immediatament a entrevistar-se amb el Secretari d'Estat d'Agricultura i aquest li comunicà que els dos desapareguts estaven empresonats a La Victoria, presó de nefasta fama durant l'època trujillista, i que serien deportats a España. En un gest de benevolència, va autoritzar que un petit grup pogués visitar els detinguts.

Mentrestant, el pare Ferragut va intentar desmitificar entre els valencians la imatge que tenien de Trujillo, del qual esperaven que els resoldria tots els problemes i satisfaria totes les seves peticions. Ferragut, en canvi, intentà fer-los comprendre que Trujillo no era més que un tirà i un dèspota i que el terror era la seva forma habitual de procedir. Els recomanà que si volien seguir residint al país el millor que podien fer era callar i no immiscir-se en conflictes¹²⁹¹.

Merry del Val va seleccionar a tres valencians per tal que visitessin els dos empresonats. A més a més, els entregà una carta perquè posteriorment fossin rebuts pel Secretari d'Estat d'Agricultura. L'Ambaixador considerava que pel seu caràcter moderat podien actuar com a enllaç entre els immigrants descontents i les autoritats dominicanes. Els

¹²⁸⁹ Memòries de José Cebriá.

¹²⁹⁰ *Idem*; Despatx 500 de l'Ambaixador d'Espanya a la Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 21 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁹¹ Memòries de José Cebriá.

dos detinguts estaven bé, preocupats per les seves famílies i desconcertats pel seu empresonament, ja que no se'ls havien donat explicacions dels motius pels quals havien estat detinguts. La posterior entrevista amb el Secretari d'Estat d'Agricultura transcorregué en un clima de tranquil·litat, tot i que aquest es mostrà inflexible en la seva decisió de deportar als immigrants empresonats i a les seves famílies, acusant-los d'agitadors rojos. També es comprometé a donar facilitats de repatriació als descontents i va reiterar les promeses del govern de traslladar als colons assentats en terres infèrtils cap a d'altres de millor qualitat tan aviat com fos possible, un cop estiguessin acabades les cases, preparats els camps i construït un canal de rec¹²⁹².

Els tres delegats valencians sortiren de l'entrevista especialment ofesos per l'acusació d'agitadors comunistes efectuada pel Secretari d'Estat envers els seus dos companys empresonats. Aquest enuig va fer reflexionar fins i tot al propi Ambaixador, que després d'acusar als caps de grup de *rojos marxistas* no li quedava més remei que reconèixer que

“No he conseguido establecer que emigrante alguno haya pertenecido a partidos extremistas pero sé que existen algunos elementos que fueron combatientes rojos. Es posible que se hayan contaminado de la manera de ser y de proceder izquierdista aun cuando no profesen esas ideologías declarada y abiertamente. Además vengo notando desde hace tiempo, no sin cierta sorpresa, que algunos de estos grupos valencianos no son nada religiosos aunque tampoco puedo decir que son anticlericales. Acuden muy rara vez a Misa, incluso las mujeres, y el capellán me asegura que constantemente se vé obligado a recordarles sus obligaciones religiosas por las que muestran gran frialdad.”¹²⁹³

El conflicte, però, encara no s'havia acabat. El govern dominicà pensava mantenir empresonats als immigrants fins a finals d'octubre, quan podrien ser deportats a bord d'un vaixell de la companyia Fratelli Grimaldi. Això va encendre encara més els ànims dels habitants de Baoba del Piñal, que tornaren a amenaçar de marxar sobre la capital. L'Ambaixada va decidir jugar la seva última carta i delegar en mossèn Pons les gestions per tal d'apaivagar els ànims dels agricultors i de solucionar la situació.

¹²⁹² Despatx 500 de l'Ambaixador d'Espanya a la Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 21 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁹³ *Idem.*

Merry del Val va organitzar una trobada de Mn. Pons amb el Secretari d'Estat d'Agricultura. L'Ambaixador recomanà al sacerdot que plantegés el tema de la llibertat dels detinguts com un assumpte de clemència, i en cap cas com a mesura per evitar una manifestació d'agricultors per la capital. L'Ambaixada esperava que Mn. Pons aconseguiria l'alliberament dels empresonats, i que això contribuiria a augmentar el seu prestigi entre els immigrants. Això interessava enormement a l'Ambaixada, ja que pensava que si l'ascendent del jove mossèn sobre el grup d'agricultors incrementava, de retruc també ho faria el seu control sobre ells¹²⁹⁴.

Mn. Pons s'entrevistà amb el responsable d'agricultura i, a més a més de demanar la llibertat dels empresonats, va llegir un informe en el qual exposava els problemes que s'experimentaven a Baoba del Piñal i es proposaven algunes reformes urgents. Pons se sortí amb la seva i finalment, el 23 de setembre, els dos detinguts foren posats en llibertat i allotjats en una pensió de la capital amb les seves famílies a l'espera de ser retornats a Espanya¹²⁹⁵. La seva repatriació es produí el 14 d'octubre a bord del vaixell Satrústegui de la Companyia Transatlàntica Espanyola¹²⁹⁶.

L'expulsió dels compatriotes valencians actuà com un poderós bàlsam a la colònia de Baoba del Piñal, en la qual finalment es calmaren els ànims. A més a més, una part dels agricultors assentats a Ochoa, la regió menys apta per a l'agricultura de la colònia, foren traslladats al cap de poc temps a la colònia de Guanito, que s'acabava d'inaugurar¹²⁹⁷.

Val a dir també que el conflicte tingué altres conseqüències polítiques, la més destacable de totes la destitució del Secretari d'Estat d'Agricultura, Manuel de Moya Alonzo, i la seva substitució el 6 d'octubre de 1955 per Juan Ulises García Bonnelly¹²⁹⁸. L'incident també va causar un cert malestar entre les autoritats dominicanes envers els immigrants espanyols. Aquells dies no era estrany escoltar el rumor que afirmava que *“hasta el Jefe está harto de los españoles”*¹²⁹⁹.

¹²⁹⁴ Despatx 503 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 23 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁹⁵ *Idem.*

¹²⁹⁶ Ofici 6477 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la Comissió per al Foment de la Immigració a Gran Escala. Ciudad Trujillo, 8 de novembre de 1955. AGN-AGR, L362-1955.

¹²⁹⁷ Memòries de José Cebriá.

¹²⁹⁸ Despatx 525 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹²⁹⁹ Despatx 548 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 13 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

La tranquil·litat a les colònies va durar poc. Al cap de tres mesos, a mitjans de gener de 1956, va esclatar una nova revolta en diverses colònies, aquest cop més violenta que l'anterior. Els principals focus del conflicte foren Baoba del Piñal, Azua i Guanito. Començarem relatant el que succeí a Baoba del Piñal i per fer-ho emprarem la frase feta que afirma que els éssers humans som els únics animals que ens entrebanquem dues vegades amb la mateixa pedra. Això és exactament el que ocorregué quan les autoritats dominicanes van utilitzar les cases que havien quedat buides a Ochoa, després del trasllat dels immigrants que les ocupaven cap a la colònia de Guanito, per tal d'assentar-hi els solters que arribaren en expedicions posteriors a finals de l'any 1955. Encara no tenien enllestits els habitatges necessaris per donar-los cabuda i els prometeren que així que s'acabés el nou poblat hi serien traslladats.

Mentrestant, però, van haver d'habitar les cases que havien quedat buides a Ochoa. Estaven en un estat deplorable, perquè els seus anteriors habitants *“las dejaron abandonadas, muchas sin puertas ni ventanas, todas llenas de humo. Así se las entregaron, sin una mesa ni una silla, ni una sartén, ni platos, nada absolutamente.”*¹³⁰⁰ L'Oficina de la colònia, mofant-se'n, els entregà per tot aixovar un orinal a cadascun d'ells. A més a més, els obligaren a viure en grups de set o vuit persones, en unes cases minúscules i en cap cas preparades per a això. Els espanyols recent arribats, als quals evidentment tampoc se'ls entregaren terres, es van veure obligats a treballar a jornal (fins i tot a canvi de menjar) pels immigrants que ja feia mesos que estaven assentats a Baoba del Piñal i tenien alguns cultius en marxa. Aquests, en comptes de contractar dominicans, optaren per agafar els nouvinguts.

Com és evident, la tensió a Baoba del Piñal tornà a anar en augment. Les autoritats dominicanes tampoc contribuïren a una bona entesa amb els immigrants i mantenien envers ells una actitud recelosa, com es desprèn de les dures paraules de l'informe d'Evangelista Cabrera sobre la seva visita a la colònia:

“Estas gentes, a excepción de un escaso número, son en extremo disociadores e insolentes entre sí, formas o costumbres que hacen extensivas hasta las más elevadas personalidades que han intervenido para su asentamiento como inmigrantes agricultores en el país, con cuya actividad no sólo pone de manifiesto su falta de agradecimiento por todo cuanto se ha hecho, se está

¹³⁰⁰ Memòries de José Cebriá.

haciendo y puede hacerse en su favor dentro de un futuro breve. Más de un 60% manifiestan su inconformidad con lo que hasta ahora se les ha ofrecido, agregando además, el que se les ha engañado y que no ven medios para prosperar como agricultores, ya que la poca fertilidad de las tierras secanas, que comprenden más de las 3/4 partes de la extensión de la referida colonia, desaparecerá antes de los tres primeros años de sucesivos cultivos (...) significando también, que en la actualidad dichas tierras no producen frutos en cantidad suficiente para cubrir el costo de preparación, compra de semillas, siembras, atenciones de los cultivos y recolección de las cosechas, (...) y que, cuando tengan que desenvolverse por sus propios esfuerzos o medios económicos, no podrán sostenerse allí.¹³⁰¹”

A més a més, Evangelista Cabrera, en el citat informe, acusava als espanyols de ganduls i fins i tot de lladres. També criticava el seu afany d'estar buscant sempre raons amb els seus veïns dominicans.

Com tot semblava indicar, finalment va esclatar el conflicte a la colònia. L'espurna que va encendre la metxa fou una baralla que va arribar a les mans entre un petit grup d'espanyols i un de dominicans, la tarda del diumenge 15 de gener de 1956 en un ball popular. La policia va intervenir en l'assumpte i va decidir empresonar els dos burgalesos que hi havien participat, deixant en canvi en llibertat als dominicans. Veient la situació, els seus compatriotes es van desplaçar fins a la caserna de la Policia Nacional i van pregar als policies que la custodiaven que deixessin en llibertat als dos nois, que ells ja s'encarregarien que no es repetissin els incidents. La Policia va contestar-los armes en mà, amenaçant-los i obligant-los a retirar-se de la caserna. Els burgalesos decidiren recórrer llavors a l'Encarregat de la colònia, però aquest també es va negar a ajudar-los. No els quedà més remei que retornar a les seves cases, al sector d'Ochoa, i quan van explicar el succeït a la resta de companys va començar la revolta:

“se agruparon todos y se bajaron cargados con palos, cuchillos y piedras, más de doscientos hombres. Ya se había hecho de noche y sin que nadie se diera cuenta cortaron los alambres del teléfono, por el que se podía comunicar con el primer pueblo, llamado Julia Molina y que estaba lleno de fuerzas del ejército.

¹³⁰¹ Informe de Evangelista Cabrera Hijo, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

Se fueron directos a la oficina, para ajustarle primero las cuentas al jefe, pero este se encerró y como la oficina tenía unas tremendas puertas no las pudieron abrir. Al marchar después a la cárcel que estaban los presos, la policía los dejó en libertad.¹³⁰²”

No sabem exactament què li va passar a l'Encarregat de la colònia, l'Ambaixador d'Espanya afirmava que va ser apallissat pels espanyols¹³⁰³. Sí que tenim constància que va demanar auxili tan bon punt es restabliren les comunicacions telefòniques a l'Exèrcit Nacional. L'Oficial al càrrec del destacament de Julia Molina, quan ja era la matinada del 16 de gener, va enviar una patrulla formada per 5 homes a la colònia¹³⁰⁴.

La descripció de la repressió que vingué a continuació fa feredat, per la seva arbitriarietat i els seus mètodes:

“a media noche vinieron unos camiones del ejército con muchísimos guardias, empezando a cargar gente muy silenciosamente, y los cargaban una casa sí, y otra no, así no se enteraba nadie hasta el día siguiente (...) ya no supimos más de ellos, aunque se supone que los embarcarían hacia alguna parte.¹³⁰⁵”

En total, entre 11 i 20 homes foren detinguts pels aldarulls, uns per resistència a l'autoritat, d'altres per acusar a la policia d'actuar de forma arbitrària i injusta i finalment alguns per liderar la revolta que amenaçà l'Encarregat de la colònia¹³⁰⁶. Els detinguts van ser deportats el dia 28 de gener a bord de l'Auriga, en el qual també es repatriaren altres immigrants espanyols.

Els fets foren tan greus que Juan Ulises García Bonnelly, el Secretari d'Estat d'Agricultura, es desplaçà a la colònia i en la seva presència, el 17 de gener de 1956, es convocà una reunió d'immigrants al local de l'Encarregat de la Colònia, a la qual també hi assistiren el cap de l'Exèrcit Nacional i el de la Policia Nacional. El tema que es

¹³⁰² Memòries de José Cebriá.

¹³⁰³ Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹³⁰⁴ Ofici 52 de José J. Fernández, Oficial Comandant de la 22a Companyia de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. Julia Molina, 18 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³⁰⁵ Memòries de José Cebriá.

¹³⁰⁶ Ofici 52 de José J. Fernández, Oficial Comandant de la 22a Companyia de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. Julia Molina, 18 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956; Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

tractà foren els aldarulls de la nit anterior, no sabem però en quin to. Els immigrants sortiren d'aquesta trobada advertits i disposats a evitar nous incidents d'aquest tipus¹³⁰⁷.

Menys informació tenim del que succeí a Guanito. Sembla que als incidents hi prengueren part els immigrants que havien estat recentment traslladats a la colònia des de Baoba del Piñal. Sembla que el malestar, en aquest cas, començà perquè l'Encarregat va denegar el permís a dos immigrants per tal de sortir de la colònia. Els afectats tenien l'oportunitat de d'embarcar en direcció Veneçuela, país pel qual tenien els visats en regla. Al no deixar-los sortir de la colònia, un altre immigrant, descrit per l'Encarregat com a agitador i líder del grup de gallecs, els va animar a escapar-se. Els dos immigrants foren descoberts i detinguts, i això encrespà els ànims fins a tal punt que un grup de 70 homes es van presentar davant l'oficina de la colònia, amenaçant a tot el personal que hi treballava i acusant a la Secretaria d'Estat d'Agricultura d'incomplir les seves promeses¹³⁰⁸. A Baoba del Piñal arribaren rumors de com s'havia desenvolupat el conflicte i fins i tot s'afirmava que "*en la refriega dicen que si murió uno y muchos salieron heridos de bala*"¹³⁰⁹, tot i que no hem pogut confirmar ni desmentir aquests extrems.

Finalment, cal explicar el que succeí a Azua. Ja hem repetit en més d'una ocasió que en aquesta colònia els immigrants que hi foren assentats vivien en l'ociositat més absoluta, ja que l'Estat no els entregava les terres que els pertocaven. Els ànims es van anar esclafant a mesura que passaven els mesos i a principis de gener de 1956 van començar els aldarulls. El 10 de gener, un grup de sis immigrants van començar a sol·licitar a la resta dels seus companys. L'objectiu que perseguïen era organitzar un nodrit grup d'agricultors que, en gest de protesta, sortís en direcció Ciudad Trujillo. Allí pensaven manifestar-se davant l'Ambaixada Espanyola, tot sol·licitant la seva repatriació¹³¹⁰. La Secretaria d'Estat d'Agricultura va recórrer a un estratagema bastant rebuscat per tal d'impedir la manifestació. Les lleis dominicanes castigaven als conductors que transportaven en els seus vehicles a persones indocumentades. Cap dels immigrants disposava de Cèdula Personal d'Identitat. Per aquest motiu, decidí recórrer a aquest

¹³⁰⁷ Telegrama de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Cabrera, 17 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³⁰⁸ Ofici 511 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap de la Policia Nacional. Ciudad Trujillo, 18 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³⁰⁹ Memòries de José Cebriá.

¹³¹⁰ Ofici 10 de J. Horacio Ramírez Noboa, Encarregat de la Colònia d'Azua, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Azua, 10 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

subterfugi i ordenà a les Forces Armades que procedissin a detenir a tots els conductors que acceptessin passatgers sense cèdula d'identitat¹³¹¹.

Amb aquesta curiosa tàctica, sembla que la Secretaria d'Estat d'Agricultura va aconseguir evitar el desplaçament dels immigrants a Ciudad Trujillo i la celebració de la manifestació, però en cap cas va apaivagar el clima de descontentament i irritació que regnava a la colònia. El propi departament d'agricultura va acabar d'esgotar la paciència dels immigrants, quan al cap de pocs dies no els pagava els subsidis en la data habitual. La Secretaria d'Estat d'Agricultura al·legà que el retard s'havia degut a la successió d'un dia festiu i d'un cap de setmana, temps en el qual no pogueren retirar del banc l'efectiu necessari per pagar els corresponents subsidis. Al no cobrar, els immigrants no tenien possibilitats d'adquirir els aliments més bàsics per al seu manteniment, iniciant-se entre ells un justificat moviment de protesta¹³¹².

Un petit grup d'exaltats, el 19 de gener de 1956, van aprofitar l'ocasió per exterioritzar el seu malestar i van anar de casa en casa intentant sumar al major nombre d'immigrants per tal que es manifestessin violentament contra les autoritats dominicanes. Els agricultors que no volien problemes es van veure obligats a fugir de la colònia per evitar veure's compromesos en el que ja s'havia convertit en una veritable revolta. D'altres, en canvi, es van unir al moviment per demostrar el seu descontentament i protestar per les condicions en les quals havien de viure¹³¹³. Els homes van envoltar l'Oficina de l'Encarregat de la colònia i l'amenaçaren amb violència, exigint que els fossin pagats els subsidis que els corresponien¹³¹⁴.

La situació es descontrolà de tal manera que les autoritats dominicanes van haver d'enviar a Azua el Comandant de la Policia Nacional i el de l'Exèrcit Nacional, acompanyats de dos o tres camions de forces del cos, ben armades amb fusells i fusells metralladores. Els espanyols, amb pals, pedres i tot el que tenien a l'abast, van fer front a la policia dominicana. Alguns, de forma temerària, van fins i tot atrevir-se a agafar amb les seves pròpies mans els canyons de les armes portades per les forces d'ordre i seguretat de l'Estat. Sembla que cap agent va fer ús de les armes, evitant que l'accident

¹³¹¹ Ofici 421 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de les Forces Armades. Ciudad Trujillo, 14 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³¹² Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹³¹³ *Idem*.

¹³¹⁴ Radiograma 33 de Mario E. Pelletier, Governador Provincial, al Secretari d'Estat d'Interior. Azua, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

es convertís en un veritable bany de sang¹³¹⁵, ja que la consigna per part de les autoritat dominicanes era clara: “*el ordensiempre será impuesto*”¹³¹⁶. Un cop dominada la situació, el cap de la Policia dominicana es va comprometre a solucionar els problemes que es vivien a la colònia i va procedir a la distribució dels subsidis. El càstig als agricultors que fomentaren la revolta fou l’empresonament i la deportació a bord de l’Auriga, que salpà el 28 de gener des de Ciudad Trujillo. Alguns dels immigrants implicats en el conflicte van fugir buscant refugi a la capital. El cap de la Policia també va oferir la repatriació a tots aquells immigrants que la desitgessin¹³¹⁷.

Tot i que aparentment aquestes revoltes esclataren per motius molt diferents, i així ho confirmen les diverses fonts consultades, es fa difícil creure que no tingueren cap interrelació entre sí, sobretot perquè es produïren de forma simultània. Malauradament, no hem trobat cap document per constatar aquesta afirmació. Sobre aquest tema només podem formular-nos algunes preguntes:

- Aquests incidents, foren causats expressament pel govern dominicà per tal d’efectuar una depuració dels elements més conflictius de les colònies? Després dels incidents es va produir la primera gran expedició de repatriació d’immigrants en direcció Espanya, entre els quals s’hi comptaven els detinguts per les revoltes a cada colònia. Aquesta pregunta en comporta efectivament una altra: li feia falta al govern dominicà, acostumat a utilitzar mètodes expeditius, organitzar diverses revoltes per procedir a aquesta depuració?
- Es comunicaren d’alguna manera els líders d’unes i altres colònies i es posaren d’acord per fer esclatar la revolta de forma simultània? Tot sembla indicar que no fou així, però és una hipòtesi que tampoc es pot descartar.

Fins i tot la mateixa Ambaixada veia connexions entre els tres incidents, que van ser tractats pel govern dominicà amb el màxim secretisme davant les autoritats diplomàtiques espanyoles:

“Es evidente que la causa real de cuanto acontece es la ociosidad en que el Departamento de Agricultura persiste en mantener a los emigrantes que cuentan

¹³¹⁵ Despatx 44 de l’Ambaixador d’Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d’Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹³¹⁶ Radiograma 33 de Mario E. Pelletier, Governador Provincial, al Secretari d’Estat d’Interior. Azua, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³¹⁷ Despatx 44 de l’Ambaixador d’Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d’Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

*con un modesto subsidio como único medio de sustentarse durante los largos meses de espera, hasta que reciban sus tierras.*¹³¹⁸”

Reforça la nostra primera hipòtesi, sobre la possible participació de la Secretaria d'Estat d'Agricultura com a instigadora dels conflictes, les afirmacions de Juan Ulises García Bonnelly en el Memoràndum 682 dirigit al President de la República, exposant el desenvolupament dels aldarulls que es produïren a Azua. García Bonnelly, com era d'esperar, en primer lloc eximia el seu departament de qualsevol responsabilitat i culpava als immigrants espanyols de ser els propis causants de totes les desgràcies que els assolaven: s'havien venut irresponsablement l'aixovar de les cases on vivien, per obtenir ingressos extres, i ara els faltaven estris indispensables; tractaven malament les aixetes d'abastiment d'aigua, i per això s'havien de reparar contínuament; invertien els seus subsidis en alcohol i jocs d'atzar, i per això no els arribava per comprar-se menjar i roba; etc.

D'altra banda, i de forma indirecta, afirmava que la revolta d'Azua conferia més sentit i justificava les ordres que ja havia donat el propi Secretari dies abans:

*“Con las medidas que se han venido tomando con el fin primordial de paralizar el tráfico de inmigrantes españoles hacia las distintas ciudades de la República en busca de trabajo o en gestiones personales de otra naturaleza, - los que hacen este tráfico se escapan, en altas horas de la noche, de sus lugares o residencias en las Colonias, como ya se ha dicho – los inmigrantes que no tienen trabajo establecido a satisfacción de la Secretaría de Estado, están siendo reenviados a sus colonias de asentamiento, con la eficiente cooperación del Ejército Nacional y de la Policía Nacional.*¹³¹⁹”

Després de la revolta es desfermà una recerca i captura dels immigrants que havien sortit de la colònia i que estaven treballant en altres punts del país en activitats alienes a l'agricultura. Alguns foren empresonats durant diversos dies i repatriats sense donar-los l'oportunitat de defensar-se¹³²⁰.

¹³¹⁸ Despatx 44 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 2 de febrer de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹³¹⁹ Memoràndum 682 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 24 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³²⁰ Despatx del Director General d'Emigració i Afers Socials a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. Madrid, 28 de març de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

A continuació, el Secretari d'Estat afirmava que la revolta en aquesta colònia confirmava la necessitat de “*continuar la inciativa depuración de los inmigrantes*”, tant els assentats a Azua com a la resta de centres agraris, per tal de repatriar els elements indesitjables que d'alguna manera o altra es dedicaven a agitar les masses camperoles amb “*consejos de carácter comunistoide*”. Finalment, donava via lliure a la repressió sobre tots els immigrants que violessin les lleis dominicanes, especialment

*“aquellos que, en público o en privado, con términos desdeñosos, despectivos o insultantes, censuren la actuación de las autoridades dominicanas legalmente constituídas, o que tengan expresiones inconvenientes contra Sus Excelencias el Jefe del Estado, General Héctor B. Trujillo Molina, y el Benefactor de la Patria y Padre de la Patria Nueva, Generalísimo Dr. Rafael L. Trujillo Molina.”*¹³²¹”

Per acabar de reblar el clau, l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana també afirmava un temps després que s'haguessin produït aquests conflictes que

*“Me he quejado a este Secretario de Estado de Agricultura de la falta de tacto y comprensión de los agentes de policía que, en muchos casos parecen haber tenido tanta culpa en los incidentes como los propios emigrantes y que pocas veces han tenido interés en buscar la solución razonable y pacífica de los conflictos.”*¹³²²”

Fos com fos, els tres incidents acabaren amb una forta repressió que, per força, posà fi a les protestes. De nou, els conflictes es cobraren algunes víctimes polítiques: al capdavant de la cartera d'Agricultura, Juan Ulises García Bonnelly fou substituït a mitjans de febrer de 1956 per Luis R. Mercado. També es nomenà un nou Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, Juan Tomás Montás Uribe. Tot i el canvi de “cromos”, la depuració dels immigrants i la repatriació dels que no satisfien a les autoritats dominicanes prosseguí implacablement durant tota la primera meitat de l'any 1956. Afortunadament, no prosseguí la cacera dels que es dedicaven a activitats alienes a l'agricultura, sinó que se'ls donà l'oportunitat de legalitzar la seva situació tot rescindint els seus contractes amb el govern dominicà.

¹³²¹ Memoràndum 682 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 24 de gener de 1956. AGN-AGR, L696-1956.

¹³²² Despatx 352 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

Molts immigrants de la colònia d'Azua, després d'aquest esclat violent, s'acolliren a la promesa efectuada pel cap de la Policia Dominicana i sol·licitaren la seva repatriació. Aquesta els fou programada per al 22 de març de 1956. Els malentesos del govern dominicà amb la Fratelli Grimaldi impossibilitaren finalment l'organització d'aquesta expedició. Els immigrants de la colònia d'Azua no tingueren més remei que esperar però s'havien quedat sense recursos, motiu pel qual es sol·licità que se'ls concedís de forma excepcional un subsidi extraordinari fins que no fossin embarcats de retorn cap Espanya¹³²³. Aquests subsidis s'havien de fer efectius als immigrants el dia 1 d'abril de 1956, però de nou la Secretaria d'Estat d'Agricultura va incomplir la seva promesa. No calia més per atiar el foc i en pocs minuts els immigrants s'amotinaren davant la caserna de la Policia Nacional¹³²⁴.

José Peña Santos, en nom de la vintena d'immigrants que sembla que s'afegiren a la revolta, va entrar a parlar amb el Sergent, al qual li va dir en termes amenaçadors que sabien perfectament que el dia 4 d'abril sortiria un vaixell cap a Espanya. Va afegir que comunicés a l'autoritat competent que si en aquest viatge no era embarcat el grup d'immigrants que estava previst que s'havien de repatriar, format per 99 immigrants, es llançarien a matar o es deixarien matar, perquè ja no volien res més de la República Dominicana, ni terres ni diners, només que els retornessin a la seva pàtria¹³²⁵.

La Policia va intentar convèncer a José Peña Santos dels problemes que podrien tenir si usaven la violència, i ell contestà que la desesperació els estava obligant a actuar tal i com ho estaven fent:

“todas estas cosas han surgido por el estado de desesperación en que se encuentran, pues sus familias no han podido venir y están pasando hambre en España y que varias de sus mujeres les han escrito que tendrán que meterse a la vida para sostener sus hijos porque lo poco que tenían lo han tenido que vender y que ya solo les abraza un cuadro de miseria y que por tal situación ellos se

¹³²³ Memoràndum 3109 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 23 de març de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

¹³²⁴ Ofici 100 de Víctor Manuel Gutiérrez, Encarregat de la Colònia d'Azua, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Azua, 9 d'abril de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

¹³²⁵ Ofici 304 de Carlos Manuel Simó Clark, Oficial Comandant de la 36a Companyia de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. Azua, 2 d'abril de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

*ven obligados a abandonar estas tierras porque les es imposible saber las condiciones de sus familias y no tener recursos para enviarles.*¹³²⁶”

Un altre immigrant, Antonio Méndez Carreras, va intervenir prop dels immigrants amotinats per intentar calmar els ànims. Juntament amb el cap de l'Exèrcit Nacional, els va convèncer que el més sensat era entregar a Peña Santos a les autoritats i que la resta d'immigrants retornessin tranquil·lament cap a les seves respectives cases. L'incident no va anar a més ni es produïren altres conflictes destacats a la colònia, ja que al cap de poc temps fou dissolta i els immigrants que hi estaven assentats foren repatriats o traslladats a d'altres centres agrícoles¹³²⁷. A Baoba del Piñal, la tranquil·litat tampoc hi regnà totalment i sabem que el setembre de 1956 es produí una insubordinació al sector de Santa María, per la qual foren detinguts fins a 13 immigrants espanyols¹³²⁸. Malauradament, no tenim més informació dels fets.

A partir d'aquell moment, no registrem nous conflictes col·lectius ni revoltes fins el mes de juliol i agost de 1957, quan una nova amenaça planà sobre els immigrants espanyols. El govern dominicà volia fer-los firmar un document titulat *Constancia*, que havia de substituir el contracte que havien firmat l'any 1954 o 1955 abans de sortir d'Espanya. Firmant aquest document, els immigrants declaraven que es trobaven a gust a la República Dominicana, que el govern els havia entregat aixovar, eines, llavors, subsidis, una casa per viure, etc. i havien d'especificar la quantitat de terres que estaven treballant; a més a més de comprometre's a no traspasar cap d'aquests béns o terrenys. En el darrer paràgraf, els agricultors renunciaven a la repatriació pagada pel govern dominicà i acceptaven sufragar-la de la seva pròpia butxaca en cas de voler retornar a Espanya¹³²⁹.

Els immigrants espanyols acolliren molt malament aquesta proposta de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. A Baoba del Piñal l'agitació era considerable i el tema era present a totes les converses. Els immigrants del sector Doña Julia, fins i tot, s'acabaren reunint

¹³²⁶ Ofici 304 de Carlos Manuel Simó Clark, Oficial Comandant de la 36a Companyia de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. Azua, 2 d'abril de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

¹³²⁷ Ofici 100 de Víctor Manuel Gutiérrez, Encarregat de la Colònia d'Azua, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Azua, 9 d'abril de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

¹³²⁸ Ofici de Juan Tomás Ramírez, Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 20 de setembre de 1956. AGN-AGR, L701-1956.

¹³²⁹ *Constancia*. Annex al despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

per prendre una postura comunitària davant les autoritats dominicanes¹³³⁰. La confusió i el descontentament també es van traslladar als altres sectors de la colònia. Els capatassos van exercir fortes pressions sobre els immigrants perquè firmessin el document. En alguns casos, fins i tot els obligaven a declarar que els havien estat entregades una quantitat de terres de les quals mai havien gaudit¹³³¹.

Els immigrants que van anar-se erigint com a líders dins la comunitat immigrada advertien als seus companys que aquest document era molt perjudicial pels seus interessos, ja que suposava la pèrdua total dels seus drets. A més a més, altres circumstàncies se sumaren al malestar existent a la colònia. A alguns immigrants se'ls havia suprimit el subsidi, i això sempre era motiu de queixa. D'altres estaven descontents amb el tracte rebut per part de l'oficina de la colònia, que en comptes d'escoltar les seves reclamacions, els tractava de forma aspra i proferint amenaces. Finalment, alguns immigrants feia setmanes que havien sol·licitat ser traslladats a d'altres colònies però la seva petició no els havia estat concedida fins al moment¹³³².

Aquest cop, qualsevol conat de revolta a Baoba del Piñal es va evitar destacant diverses autoritats militars a la colònia, que en pocs dies van realitzar sengles inspeccions als immigrants, interessant-se per la seva situació¹³³³. Luis R. Mercado, el Secretari d'Estat d'Agricultura, també procedí a repatriar de forma expeditiva als elements considerava més díscols i que promovien les queixes i reclamacions (el setembre de 1957 foren repatriats nombrosos immigrants).

L'altra colònia en la qual tingué un especial ressò el conflicte per la signatura del document *Constancia* fou la de Vallejuelo. En aquest cas, el conflicte esclatà el mes d'agost de 1957 i s'hi sumaren altres motius de descontentament. Els immigrants espanyols, que se sentien desprotegits davant les autoritats dominicanes, van demanar ajuda a un capellà espanyol que estava destinat a Elias Pina, Mn. Vicente Elvira Ortiz. El mossèn es desplaçà a la colònia i s'entrevistà amb el seu nou Encarregat, Miguel E. Raposo, al qual li exposà les queixes dels agricultors espanyols. En primer lloc es va

¹³³⁰ Carta de Ramón A. Bautista Pérez, capatàs del sector Doña Julia, a l'Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal. Baoba del Piñal, 30 de juliol de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³³¹ Ofici 1256 de Moisés Antigua, Oficial Comandant de la 22a Companyia de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major de l'Exèrcit Nacional. Julia Molina, 2 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³³² *Idem*.

¹³³³ *Idem*; Ofici 1014 de José A. Saladín, Comandant del 1er Regiment de la 1a Brigada de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. San Francisco de Macorís, 10 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

plànyer del fet que no els concedia permisos per sortir de la colònia, tot i que aquests estiguessin plenament justificats i obeïssin a la necessitat de fer gestions pròpies. En segon lloc, protestà formalment perquè havia estat informat que un grup nombrós d'immigrants serien repatriats a la força i en contra de la seva voluntat, tal i com succeí a Baoba del Piñal. En tercer lloc, també exposà que diversos immigrants li havien dit que se'ls traslladava d'una colònia a una altra de forma constant, impeding-los d'aquesta manera treballar. Finalment, es va interessar pel document *Constancia*, que semblava que els immigrants es veien obligats a firmar. Mn. Elvira volia comprovar si totes aquestes anomalies corresponien a mesures dictades per la Secretaria d'Estat d'Agricultura o si, pel contrari, eren conseqüència de la mala gestió de l'encarregat de la colònia, que feia pocs dies que havia estat substituït ¹³³⁴.

L'Ambaixada d'Espanya estava al cas de les anomalies que succeïen a Vallejuelo, així com també a Guanito, i per això volia que el sacerdot fos destinat a la regió per desenvolupar en aquestes dues colònies una tasca similar a la de Mn. Pons a Baoba del Piñal¹³³⁵. Els acompanyants de Mn. Elvira en la seva visita a Vallejuelo van generar un fort malestar entre les autoritats dominicanes. El capellà espanyol es va presentar a la colònia acompanyat del cònsol d'Haití i la seva dona. Les autoritats dominicanes sospitaven que Mn. Vicente Elvira utilitzava la via d'Haití per donar curs a certa correspondència en connivència amb els immigrants espanyols¹³³⁶.

El 27 d'agost de 1957 el capellà espanyol va tornar a visitar la colònia, aquest cop responent a la crida efectuada per una de les immigrants, que va sortir sense permís de la colònia per tal d'avisar al mossèn. En el telegrama que li envià li demanava que es desplaçés a la colònia per tal d'explicar-li els problemes pels quals travessaven. Mn. Elvira, quan va arribar a Vallejuelo, es va reunir amb un gran nombre d'immigrants, la majoria dels quals estaven a llista de sortida, per ser repatriats en les properes setmanes.

¹³³⁴ Ofici 322 de Miguel E. Raposo, Encarregat de la Colònia de Vallejuelo, a l'Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Vallejuelo, 14 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³³⁵ *Idem; Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹³³⁶ Ofici 322 de Miguel E. Raposo, Encarregat de la Colònia de Vallejuelo, a l'Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans. Vallejuelo, 14 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-195.

Van conversar llargament i abans d'acomiar-se es feren algunes fotografies plegats¹³³⁷.

Després, el capellà va visitar l'oficina de la colònia i va informar dels motius que l'havien portat allà: de nou es va queixar oficialment del fet que els immigrants no poguessin sortir de la colònia i va explicar que l'havien informat que alguns immigrants havien estat detinguts i empresonats sense cap causa. L'encarregat li explicà que les detencions es produïren el dia 25 d'agost, quan una baralla entre espanyols i dominicans va acabar amb ferits lleus d'ambdues parts. El capellà va tornar a insistir en el seu interès d'administrar religiosament les colònies de Vallejuelo i Guanito¹³³⁸.

Desafortunadament no sabem com s'acabà aquesta situació de tensió generada a les colònies després del mes de juliol de 1957. Sospitem que el document *Constancia* no fou acceptat pels immigrants espanyols i el govern dominicà desistí en el seu propòsit de fer-lo firmar als agricultors. Aquesta mostra de feblesa, a més a més de les nombroses repatriacions forçades que es produïren, algunes precedides d'empresonaments com succeí a Vallejuelo, acabaren costant el càrrec a Luis R. Mercado, que a principis d'octubre de 1957 deixà pas a la Secretaria d'Agricultura a Miguel A. Dájer¹³³⁹. Com que ja havia caigut en desgràcia, abans d'abandonar el càrrec no dubtà a criticar durament el Pla Immigratori. En un article al diari *El Caribe* afirmà que

“entre el 54% de los repatriados estaba buena parte de los mejores y más ambiciosos, que pronto vieron no iban a ninguna parte con la desorganización y la falta de sentido desarrollada por Agricultura y que prefirieron regresar. Por el contrario, entre los que quedaron, hay que contar a los más infelices, a los que cualquier situación no es peor que la que tenían anteriormente.”¹³⁴⁰

Duvergé, que encara no havia patit cap desordre important, va ser la següent colònia a experimentar una revolta dels immigrants que hi estaven assentats. Els fets es produïren a principis d'octubre de l'any 1958, quan a un grup força nombrós de colons els fou retirat el subsidi. Es considerava que eren autosuficient i per això l'Estat els retirà

¹³³⁷ Ofici 378 de Miguel E. Raposo, Encarregat de la Colònia de Vallejuelo, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Vallejuelo, 4 de setembre de 1957. AGN-AGR, L849 – 1957.

¹³³⁸ *Idem.*

¹³³⁹ Despatx 397 Reservado de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 16 d'octubre de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹³⁴⁰ *Idem.*

l'ajuda que els proporcionava. La decisió nou feu gens ben rebuda pels immigrants i un grup de 25 colons, el 4 d'octubre de 1958 al matí, sortiren de la colònia a peu i en bicicleta en direcció a Ciudad Trujillo. Un cop allí, pensaven presentar-se davant la Secretaria d'Estat d'Agricultura, l'Ambaixada Espanyola o, si feia falta, la Presidència de la República. Portaven pancartes en les quals demanaven clemència a Trujillo, ja que afirmaven que no tenien mitjans per sobreviure sense rebre el subsidi que els pagava el govern dominicà¹³⁴¹.

Els immigrants foren interceptats pel Governador Civil, que anava acompanyat d'agents de la Policia Nacional. El Governador va escoltar les seves queixes, es comprometé a transmetre-les a la Secretaria d'Estat d'Agricultura i va convèncer als espanyols que retornessin pacíficament a la colònia. Per a tal fi, va organitzar un transport col·lectiu que els conduí de nou a Duvergé¹³⁴².

El Secretari d'Estat d'Agricultura es mostrà molt crític amb el grup de manifestants. A 17 d'aquests els havia estat retirat el subsidi, mentre que els altres simplement s'havien sumat a la protesta per donar-li més relleu. L'opinió del Secretari d'Estat al respecte dels impulsors de la protesta era absolutament nefasta: segons el seu criteri, eren homes apàtics, sense interès per l'agricultura i que havien dut una vida regalada des del mateix moment en el qual havien arribat al país. En el moment que la Secretaria d'Estat d'Agricultura es plantejava suprimir-los el subsidi, deixaven perdre totalment les seves collites i es negaven a treballar, malgrat els intents d'obligar-los a dedicar-se a les labors agrícoles. Segons el Secretari d'Estat d'Agricultura, el seu únic objectiu era aconseguir que l'Estat dominicà els seguís mantenint, ja que s'havia demostrat que aquest era el seu principal *modus vivendi* durant els darrers quatre anys¹³⁴³. Tot i l'animadversió que sentia cap a ells, decidí assignar-los de nou el subsidi durant un termini màxim de 6 mesos. Després els seria retirat totalment.

Lluny d'aquestes reflexions, creiem que en el fons, a Duvergé es reproduïren els conflictes que havien trastocat l'ordre de les altres colònies amb anterioritat. En aquesta colònia esclataren amb un temps de retard pel sol fet que s'inaugurà a principis de 1957.

¹³⁴¹Ofici de Juan Guilliani, Governador Civil, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Barahona, 4 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹³⁴²*Idem*.

¹³⁴³Ofici d'Homero Hernández Almanzar, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Tinent Coronel John W. Abbes García, Director General de Seguretat. Ciudad Trujillo, 17 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

La retirada de subsidis fou la gota que vessà el vas de la paciència dels colons, que no s'entenien amb l'Encarregat de la colònia. Aquest no era capaç de resoldre els conflictes que sorgien al dia a dia ni gestionava els recursos dels quals es disposava a la colònia amb equitat¹³⁴⁴.

Els següents conflictes que tingueren lloc a les colònies agrícoles foren els que es produïren arrel de la mort de Trujillo. Aquests comportaren la repatriació de la majoria dels espanyols que encara quedaven a la República Dominicana. Els que no volgueren retornar a Espanya, sortiren de les colònies agrícoles i es quedaren al país en propietats o finques que havien adquirit legalment. Exposarem els fets ocorreguts més endavant de forma detallada.

3.2. Iniciatives privades dels colons i formes de solidaritat en l'emigració

Abans d'entrar a valorar les iniciatives privades que promogueren els colons per tal de millorar les condicions dels seus habitatges, dels terrenys que treballaven, etc., volem fer referència a un fet singular. De tots els conflictes abans exposats, cap ocorregué a Constanza, tot i que en aquesta colònia també s'hi reproduïren alguns dels problemes que promogueren esclats revolucionaris en altres indrets.

A Constanza, l'únic conflicte del qual hem trobat constància escrita i verbal, tingué lloc durant les primeres setmanes d'assentament. El grup de valencians i el de burgalesos no s'avenien, al·legaven qüestions d'incompatibilitat de caràcters, i es produïren algunes picabaralles entre els membres d'un i altre grup¹³⁴⁵. Els valencians, instal·lats a la colònia després que els burgalesos, inicialment es mostraren disconformes amb les condicions d'assentament i demanaren fins i tot ser traslladats a les colònies properes a San Juan de la Maguana. Això, evidentment, generava malestar entre els agricultors assentats a Constanza¹³⁴⁶. Tot i això, pensem que tant les queixes com les friccions entre els immigrants segurament es degueren a les dificultats pròpies de les primeres setmanes d'aclimatació i assentament a un nou lloc, a més a més de la competitivitat per

¹³⁴⁴ Ofici de Félix Murat González S., Oficial Comandant de la 5a Companyia de la Policia Nacional, al Cap de la Policia Nacional. Barahona, 4 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹³⁴⁵ Ofici 780 de Celestino Hernando de la Mota, Governador Civil de la Província de La Vega, a Rafael Leonidas Trujillo. La Vega, 13 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹³⁴⁶ Memoràndum d'Ulises Bonnelly, Subsecretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 21 de juliol de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

aconseguir les millors condicions possibles en l'experiència migratòria¹³⁴⁷. No tenim constància que les diferències entre uns i altres es repetissin més endavant, sinó tot el contrari. Les autoritats dominicanes, a més a més, s'encarregaren de treure de la colònia als elements conflictius i queixosos¹³⁴⁸.

Un dels factors fonamentals que contribuï a la baixa conflictivitat de la colònia fou el fet que en poc temps gairebé la totalitat dels immigrants van disposar d'una parcel·la de similars característiques on treballar. Pensem, a més a més, que el seu repartiment es feu de forma prou equànime, tot i que, com a tot arreu, hi hagué favoritismes. A això cal sumar-hi que la qualitat de la terra era acceptable, eren parcel·les de regadiu i el clima de la regió era benigne i apte per al desenvolupament de l'agricultura. Tot això, tal i com exposa Gonzalo Ramírez de Haro, contribuï a que a la colònia de Constanza els immigrants presentessin una forta cohesió social i possessin en pràctica diverses estratègies d'ajuda mútua, que col·laboraren, entre d'altres factors com els citats anteriorment, a l'èxit de les seves explotacions agrícoles¹³⁴⁹. En quins fets concrets es traduí aquesta unió dels immigrants assentats a la Vall de Constanza?

Tot i que les primeres iniciatives d'emprendre accions conjuntes fracassaren¹³⁵⁰, la primera mostra de cohesió la trobem l'any 1956. Els colons feia setmanes que observaven irregularitats en l'administració de la colònia, especialment en la distribució de les llavors i de les parcel·les de cultiu. Un dels immigrants estava implicat en aquesta mala gestió, de la qual obtenia notables beneficis personals, amb la connivència de l'encarregat de la colònia. Els immigrants, cansats d'aquest panorama, en comptes de revoltar-se optaren per actuar civilitzadament. En una carta dirigida al Secretari d'Estat d'Agricultura informaven de les irregularitats que es cometien i demanaven l'expulsió fulminant de la colònia de l'immigrant corrupte. La carta venia avalada, ni més ni menys, que per tres pàgines senceres de firmes. Més de 100 homes s'adheriren a la

¹³⁴⁷ Ofici 780 de Celestino Hernando de la Mota, Gobernador Civil de la Província de La Vega, a Rafael Leonidas Trujillo. La Vega, 13 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹³⁴⁸ Ofici 3396 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors de Baoba del Piñal. Ciudad Trujillo, 12 de setembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹³⁴⁹ RAMÍREZ DE HARO, Gonzalo. "La migración española y el crecimiento agrícola del Valle de Constanza (1954-2003)" a Revista Española de Desarrollo y Cooperación, 2005, número extraordinario, p. 103-117.

¹³⁵⁰ Es parla de crear una cooperativa agrícola, proposta que no acaba de quallar. Ofici 898 de Genaro A. Brito, Director d'Agricultura i Ramaderia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 24 de juny de 1955. AGN-AGR, L352-1955; *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

missiva, tal i com ells mateixos expressaven en el text l'acció tenia el suport de “*la colonia en pleno*”¹³⁵¹. La carta fou enviada coetàniament a les revoltes que es produïren en altres colònies a mitjans de gener de 1956.

Al mateix temps, van organitzar-se per enviar també una carta a Rafael Leonidas Trujillo, a qui volien informar personalment dels obstacles que impediien el seu progrés com a agricultors. Demostraren el seu *savoir faire* enviant la carta a l'Ambaixador d'Espanya, per tal que aquest la trametés al cap d'Estat¹³⁵². En aquesta carta els colons exposaven que, malgrat la seva moral i el seu esforç, que l'encarregat de la colònia podia corroborar, topaven amb alguns problemes als quals la Secretaria d'Estat d'Agricultura era incapaç de donar-los solució. Tot i les promeses al respecte, fins al moment no s'havia fet cap anàlisi del sòl per determinar quin adob necessitava. Els agricultors, que ja tenien experiència amb el tema i coneixien la terra, havien efectuat reiterades peticions dels fertilitzants que creien més adequats per la regió, però no havien estat ateses, així com tampoc les de productes fitosanitaris per tal de combatre les plagues que assolaven alguns cultius. Les eines i els tractors que havien de compartir els colons eren insuficients pel volum de terres conreades. A això s'hi sumava el problema, que ja hem exposat anteriorment, de la falta de mercat per les verdures cultivades pels immigrants. Finalment, també es queixaven de l'amuntegament en el qual havien de viure i de la necessitat urgent de construir cases per als 40 immigrants que esperaven l'imminent arribada de les seves esposes. Sobre aquest darrer punt, els colons fins i tot s'havien ofert com a mà d'obra per agilitzar la seva construcció, sense obtenir resposta. Concloïen la carta amb paraules dures:

*“Esta Colonia ha venido sufriendo reveses varios, con el resultado económico de ser muchos los que estamos sin camisa (...). Si estos fallos de Secretaría siguen su curso, hay que empezar a pensar que no es tiempo u organización lo que falta, y el resultado será una desmoralización, ya latente, que nos llevará, a la fuerza, a un lamentable éxodo, con las mejores ganas y esfuerzos de sentar plaza aquí.”*¹³⁵³

¹³⁵¹ Carta dels immigrants agricultors de la colònia “Villa Angelita” al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 8 de febrer de 1956. AGN-AGR, L355-1955.

¹³⁵² Nota 58 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Secretari d'Estat de Presidència. Ciudad Trujillo, 24 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹³⁵³ Carta dels immigrants espanyols a Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 18 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

No sabem quin resultat real tingué la carta ni si serví per tal que milloressin de forma immediata les condicions a la colònia “Villa Angelita”. El que sí sabem és que els espanyols estaven decidits a tirar endavant i a prosperar com a agricultors, fos com fos. Ho demostra el fet que, al cap de pocs mesos, la Secretaria d’Estat d’Agricultura es tornà a endarrerir en el repartiment de llavors de patata als colons. Era l’època de sembrar i aquests no van deixar escapar la collita: decidiren pagar de la seva pròpia butxaca les llavors, per tal de poder plantar a temps¹³⁵⁴.

Uns mesos més tard, les reclamacions de fungicides i insecticides foren ateses i se’ls proporcionà als colons aquests productes fitosanitaris per prevenir i combatre les plagues que assolaven els seus cultius. La bona notícia vingué acompanyada d’un revés: a partir d’aquell moment, entre collita i collita, cada colon havia de preparar-se la seva parcel·la. Els immigrants, en comptes de protestar, van posar de manifest de forma educada la manca d’eines de treball i d’animals de tir per tal de poder fer el que les autoritats dominicanes els demanaven. Davant aquest raonament impecable, l’Encarregat del Foment Agrícola de les Colònies d’Immigrants Agricultors, no va tenir més remei que sol·licitar que a la colònia s’hi enviessin els instruments de treball necessaris¹³⁵⁵.

Tot i això, les coses a Constanza tampoc eren tan idíl·liques. No tot era bona entesa entre els immigrants ni tot rutllava a la perfecció. Ho demostra el fet que, quan es tornà a plantejar la possibilitat de crear una cooperativa agrícola, els immigrants foren de nou incapaços d’arribar a un acord. Això succeí el mes d’agost de 1956. La cooperativa es plantejà com a solució a la crisi interna que afirmaven els colons que vivia la colònia. Aquesta crisi tenia els seus orígens en la mala gestió de la mateixa i el seu símptoma principal era la desmoralització dels immigrants. Segons ells, la mala gestió de la colònia era la principal causant que molts dels colons encara no tinguessin 50 tares de terra, que no es repartissin llavors ni adobs en quantitat suficient, que faltessin eines fonamentals per al conreu, que molts agricultors encara es veiessin en la necessitat de cobrar el subsidi, etc. Els immigrants esperaven que la cooperativa “*robustezca nuestras*

¹³⁵⁴ *Observaciones hechas por el Secretario... S/ll, s/d [maig de 1956]. AGN-AGR, L355-1955.*

¹³⁵⁵ *Ofici de Pedro M. Vargas Santana, Encarregat del Foment Agrícola de les Colònies d’Immigrants Agricultors, al Secretari d’Estat d’Agricultura. Constanza, 14 de juliol de 1956. AGN-AGR, L904-1957.*

*fuerzas y nuestros pensamientos y ejecute nuestras ideas en unión de los agricultores dominicanos que quieran ingresar en ella.*¹³⁵⁶»

El 7 d'agost de 1956 es va fer una reunió a l'Ajuntament de Constanza per discutir la constitució de la cooperativa. No només hi participaren immigrants, sinó també altres agricultors radicats a la vall. Tots els assistents a la reunió, més o menys, recolzaven la iniciativa de crear una cooperativa. Però també s'evidencià que hi havia dues posicions confrontades entre els agricultors. D'una banda, hi havia els immigrants que es conformaven amb el que l'Estat els havia proporcionat fins al moment i creien que si volien prosperar ho havien de fer sense demanar més recolzament governamental. De l'altra, hi havia colons que, en canvi, exigien que l'Estat dominicà complís fil per randa les clàusules del contracte que firmaren abans de sortir d'Espanya com a punt de partida als seus esforços individuals i col·lectius per al progrés. Aquestes concepcions oposades causaren el fracàs de la constitució de la cooperativa agrícola¹³⁵⁷. Per evitar un increment del malestar entre els colons de Constanza, les autoritats dominicanes decidiren procedir a una depuració de la colònia i van enviar a altres regions els agricultors més queixosos i que reclamaven contínuament que se'ls proporcionessin com a mínim 50 tares per conrear¹³⁵⁸.

La iniciativa de crear una cooperativa agrícola no va prosperar, però més endavant els immigrants fomentaren la creació d'un Club espanyol, que tant s'encarregava de representar els interessos econòmics dels espanyols enfront les autoritats dominicanes com complia les funcions d'espai per esbargir-se. La primera prova documental que tenim de la creació d'aquest club data del maig de 1958. L'Ambaixador espanyol, en nota dirigida a la Secretaria d'Estat d'Agricultura, demanava que s'entregués als espanyols els materials promesos per al bon funcionament del club recreatiu¹³⁵⁹. El juliol del mateix any, un immigrant enviava una petició de terrenys a l'Encarregat de la colònia, que venia firmada també per José P. Roselló i Juan M. Cortés, que signaven

¹³⁵⁶ Carta dels immigrants espanyols a Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 13 d'agost de 1956. AGN-AGR, L849-1957.

¹³⁵⁷ Ofici 279 de Rafael Matías E., Encarregat de la colònia, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 21 d'agost de 1956. AGN-AGR, L664-1956; Carta dels immigrants espanyols a Rafael Leonidas Trujillo. Constanza, 13 de setembre de 1956. AGN-AGR, L849-1957.

¹³⁵⁸ Ofici 14268 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de l'Oficina per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors de Constanza. Ciudad Trujillo, 26 de novembre de 1956. AGN-AGR, L360-1955.

¹³⁵⁹ Nota de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 5 de maig de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

respectivament com a President i Secretari de la “*Junta Directiva Española*” de la colònia “Villa Angelita” de Constanza¹³⁶⁰. La Junta Directiva també s’encarregava de transmetre a tots els colons espanyols les instruccions dimanades de les autoritats dominicanes¹³⁶¹. La creació i funcionament d’aquest club, o com a mínim d’una Junta Directiva que representava els interessos de tots els espanyols immigrants assentats a la Vall, evidencià la idiosincràsia de la comunitat espanyola immigrada a Constanza, el seu afany d’autogestió i de prosperar enmig de les dificultats. Tot i això, Constancio Cassá, enginyer que s’ha interessat per la història de la Vall de Constanza, afirma que la fundació oficial del Club Español es produí l’11 de febrer de 1967¹³⁶².

Amb el pas del temps, alguns immigrants decidiren sortir de la colònia i amb el que havien estalviat van comprar terres al marge del Pla Immigratori, de les quals n’eren els propietaris legals. La Vall de Constanza experimentà una gran transformació econòmica gràcies a l’arribada dels espanyols. Gonzalo Ramírez de Haro, doctor en economia, defensa que els espanyols van ser actors fonamentals del procés de creixement agrícola de la vall de Constanza i contribuïren a que aquesta regió adquirís un cert pes en l’economia agrària dominicana¹³⁶³. L’èxit dels immigrants espanyols establerts a Constanza es degué, segons Ramírez de Haro, a quatre factors:

- Les especials condicions ecològiques de la Vall de Constanza, úniques al país i summament favorables al desenvolupament agrícola. Els espanyols hi pogueren cultivar algunes espècies gairebé en règim de monopoli, com les cebes i els alls. Trujillo els afavorí prohibint-ne les importacions.
- L’extraordinària motivació dels agricultors que foren destinats a Constanza, superior a la de la mitjana d’immigrants que arribaren al país. El seu objectiu era guanyar diners, sinònim d’èxit de la seva experiència migratòria.
- La cohesió social dels immigrants assentats a Constanza, que practicaren diverses estratègies d’ajuda mútua i compartien els seus coneixements respecte les tècniques agrícoles més propícies a la regió. Tot i aquesta cohesió social, no fou una comunitat tancada en ella mateixa, sinó que es relacionà amb la

¹³⁶⁰ Carta de Manuel Barbeito Vázquez, immigrant, a Miguel A. Giménez, Encarregat de les colònies de la Vall de Constanza. Constanza, 18 de juliol de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

¹³⁶¹ Ofici de Pablo Hidalgo, Encarregat de la colònia de Constanza, a José P. Roselló, President de la Junta Directiva Espanyola. Constanza, 17 d’octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹³⁶² CASSÁ, Constancio. *Más relatos... op. cit.*, pàg. 55.

¹³⁶³ RAMÍREZ DE HARO, Gonzalo. "La migración española... op. cit.", p. 103-117.

comunitat dominicana (al menys 30 colons es casaren amb dones dominicanes) i amb la vella colònia espanyola assentada al país.

- El paper de les dones com a inculcadores dels hàbits d'estalvi entre els immigrants espanyols i com a promotores de l'ascens social dels seus fills a través de l'educació.

La migració espanyola, segons el breu però excel·lent treball de Ramírez de Haro, generà els següents efectes al municipi de Constanza:

- a) Va transformar les formes de treball tradicionals a la regió, introduint la figura del jornalero o assalariat al camp. Les innovacions químico-biològiques que van implementar, incrementaven els rendiments de les explotacions agrícoles així com la quantitat de treball necessari per unitat de terra. Com que els sous eren molt baixos, podien permetre's el luxe de contractar mà d'obra en comptes de mecanitzar les explotacions. L'elevada demanda de mà d'obra va estimular la immigració interna a la regió i el seu creixement demogràfic.
- b) Van transferir coneixements relacionats amb les tècniques de cultiu a la població local, a través d'observar-los o de treballar com a peons per a ells.
- c) Van exercir una influència cultural determinant entre els *constanceros*, condicionant els seus valors i patrons de consum. A més a més, van introduir a la dieta local nous productes alimentaris i noves formes de preparar-los. Per exemple, la paella s'ha convertit en un plat típic de Constanza.
- d) Han contribuït al deteriorament ecològic de la regió, degut al model intensiu d'agricultura que han practicat al llarg de tots aquests anys. Han esgotat les terres i l'abús en la utilització de pesticides els fa actualment menys competitius, a més a més de limitar la seva capacitat exportadora.
- e) El model de desenvolupament capitalista que promogueren els espanyols, sumat a la manca de redistribució de la riquesa per part de l'Estat dominicà, ha generat una societat molt polaritzada, en la qual les diferències socials són abismals¹³⁶⁴.

Una altra colònia en la qual els colons també demostraren el seu afany de prosperar amb la materialització de diverses iniciatives al marge de l'Estat fou a Baoba del Piñal. En dos sectors, Payita i San Rafael, sorgí la iniciativa de crear una cooperativa agrícola. L'Ambaixada d'Espanya veia amb molt d'interès la creació d'aquestes organitzacions,

¹³⁶⁴ RAMÍREZ DE HARO, Gonzalo. "La migración española... *op. cit.*, p. 103-117.

doncs pensava que redundarien en benefici dels agricultors. A través de les cooperatives podrien obtenir crèdits per realitzar inversions a les seves parcel·les, adquirir eines de treball o llavors a bon preu, vendre els seus productes evitant intermediaris i obtenir-ne una major cotització, etc¹³⁶⁵.

La primera cooperativa que es va crear a la colònia fou la de Payita, el gener de 1956. En aquest sector tots els habitants eren dels pobles valencians de Sollana i Almussafes, arribats a la primera expedició d'immigrants a la República Dominicana. Hi convivien famílies i solters. Les terres que els entregaren per cultivar eren, al principi d'inaugurar-se la colònia, pantanoses i ondulades, però molt fèrtils i excel·lents per al cultiu de l'arròs, com es demostraria més endavant¹³⁶⁶. Per tal que poguessin produir, però, calia drenar-les i adequar els canals naturals existents, en aquells moments absolutament obturats, per convertir-los en eficaços canals de rec¹³⁶⁷. L'Estat dominicà no s'implicà tal i com esperaven els colons en aquestes tasques i els immigrants, a poc a poc, decidiren convertir-se en amos de la seva sort i el seu destí.

El primer pas fou la creació d'una cooperativa agrícola de producció i consum. Aquesta s'organitzà el gener de 1956. Mentre en altres sectors i colònies el clima de revolta era important, a Payita es formava una cooperativa constituïda per una cinquantena d'homes, solters i casats, originaris de Sollana i d'Almussafes. El President fou José Boira Alemany, de Sollana, el Vicepresident, Miguel Moreno Martínez, d'Almussafes, així com la resta de la Junta directiva, formada per Francisco Guillén Beltran, com a Secretari, Ramón Sabater Borchí, Tresorer, i Salvador Bosch Alepuz, Cap de magatzem¹³⁶⁸.

Els immigrants del sector també van intentar solucionar la falta d'eines que patien, comprant-ne al seu poble natal i demanant permís perquè fossin traslladades en les

¹³⁶⁵ Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹³⁶⁶ Memòries de José Cebriá.

¹³⁶⁷ Idem.

¹³⁶⁸ Carta de F. Guillén i José Boira, Secretari i President de la Cooperativa de Producció i Consum de Payita, a l'Encarregat de la colònia agrícola de Baoba del Piñal. Baoba del Piñal, 2 de gener de 1956; Componentes de la directiva de la cooperativa formada. Payita, 4 de gener de 1956. AGN.AGR, L696-1956. Per comentaris posteriors de l'Ambaixada d'Espanya, pensem que aquesta cooperativa no tingué una llarga existència. En un informe elaborat a principis de l'any 1957, diu textualment que cap grup d'immigrants, fins al moment, havia estat capaç d'organitzar-se en forma de cooperativa. Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

pròximes expedicions d'immigrants que havien d'arribar al país¹³⁶⁹. El següent aspecte a abordar per millorar les condicions de treball a la colònia tenia que veure amb els canals de rec. L'Estat havia promès en reiterades ocasions que construiria un canal de rec a Baoba del Piñal a partir del riu Baquí. Els immigrants de Payita, farts de promeses incomplertes, decidiren actuar pel seu compte, tot i no comptar ni amb mitjans econòmics ni maquinària¹³⁷⁰. Un grup d'agricultors, sense més mitjans que els pics i les pales que els havia proporcionat la Secretaria d'Estat d'Agricultura, el maig de 1957 van començar a construir una petita presa al rierol Caño Claro, des de la qual construïren diversos canals de rec que serviren per irrigar entre 16 i 18.000 tares del sector¹³⁷¹. Els espanyols tan sols demanaren a la Secretaria d'Estat d'Agricultura que els concedís una petita ajuda d'entre 500 i 1.000 pesos i els prestés un bulldòzer per agilitzar les obres¹³⁷². Ells hi posaren la mà d'obra i 100 sacs de ciment, que pagaren amb els seus estalvis¹³⁷³. La Secretaria d'Estat d'Agricultura decidí finalment col·laborar al projecte, aportant-hi 300 sacs més de ciment, el bulldòzer sol·licitat, un camió i un Inspector d'Agricultura per dirigir els treballs¹³⁷⁴. Després de dos anys de penúries, la construcció del canal representà poder explotar en la seva totalitat els terrenys del sector, extremadament fèrtils, i la possibilitat de conrear arròs de forma intensiva, producte que tenia un molt bon mercat a la República Dominicana¹³⁷⁵.

En d'altres sectors de la colònia, també sorgiren iniciatives similars. El març de l'any 1957, al sector de San Rafael, format exclusivament per homes, els immigrants espanyols decidiren crear una Societat Cooperativa Agrícola Comercial. Darrerament a San Rafael s'hi havien produït algunes baralles entre espanyols i dominicans, així com conflictes amb els colons que desitjaven ser repatriats. Els agricultors interessats a prosperar al país consideraren indispensable formar una cooperativa, a més a més de sol·licitar que es corregissin certes actuacions relacionades amb l'administració de la

¹³⁶⁹ Carta de David García i Enrique Bosch, immigrants, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L700-1956.

¹³⁷⁰ Nota 113 de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo a la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 20 de maig de 1957. AMAEC.

¹³⁷¹ Ofici 1014 de José A. Saladín, Comandant del 1er Regiment de la 1a Brigada de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. San Francisco de Macorís, 10 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³⁷² Nota 113 de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo a la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 20 de maig de 1957. AMAEC.

¹³⁷³ Ofici 1014 de José A. Saladín, Comandant del 1er Regiment de la 1a Brigada de l'Exèrcit Nacional, al Cap de l'Estat Major. San Francisco de Macorís, 10 d'agost de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³⁷⁴ *Experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Nota No. 4.* Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana. Ciudad Trujillo, s/d. *El fenomeno migratorio en la República Dominicana. Antecedentes.* AMAEC.

¹³⁷⁵ Memòries de José Cebriá.

colònia. Els impulsors també demanaren a la Secretaria d'Estat d'Agricultura un recolzament a la seva iniciativa en forma d'un crèdit per valor de RD\$ 3.000, la construcció d'un magatzem per guardar la producció i el préstec de dos tractors per conrear la terra en condicions òptimes¹³⁷⁶. El President de la Cooperativa fou Ernesto Tenreiro Saavedra; el Vicepresident, Antonio Redondo; el Secretari, Julio Gil; i el tesorero, Juan Ayala Juez¹³⁷⁷. L'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana va recolzar fermament aquest projecte i demanà que la Secretaria d'Estat d'Agricultura facilités la formació de la societat¹³⁷⁸. La iniciativa finalment prosperà i el mes de juliol de 1957 es presentaven a les autoritats dominicanes els estatuts definitius de la Cooperativa, anomenada "La Española", elaborats segons les disposicions legals vigents al país¹³⁷⁹.

Finalment cal fer referència a un nou canal que fou construït gràcies a l'esforç personal i els estalvis acumulats pels colons de Baoba del Piñal. A principis de 1961, els espanyols que encara quedaven a la colònia decidiren construir un canal de rec al Sector d'Ochoa, per tal de poder-hi plantar arròs. El canal, de cinc quilòmetres de llarg, aprofitaria l'aigua sobrant de Payita. L'obra feia més d'un any que estava projectada i adjudicada a un contractista, però aquest no la començava mai. Davant d'això, els colons s'oferiren com a mà d'obra gratuïta per fer la construcció. Sota la direcció d'un topògraf de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, els espanyols en tan sols quatre dies aconseguiren acabar el canal de rec. A més a més d'aportar-hi el seu treball, van pagar les dietes del topògraf i del maquinista que participaren en l'obra, la gasolina que s'utilitzà i el cost de la reparació d'un dels vehicles utilitzats¹³⁸⁰.

A Vallejuelo i a Guanito alguns dels immigrants que hi estaven assentats decidiren utilitzar un altre tipus d'estratègia per tal d'intentar canviar la seva sort. En ambdues colònies els immigrants tardaren mesos i mesos a rebre les parcel·les de terra que els havia de proporcionar el govern dominicà per conrear i, un cop les tingueren, van haver

¹³⁷⁶ *Memorandum de problemas San Rafael*. Baoba del Piñal, 8 de març de 1957. AGN-AGR, L849-1957, Carta de Ernesto Tenreiro Saavedra i Emilio Ureta Peiroten al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 14 de març de 1957. AGN-AGR, L904-1957.

¹³⁷⁷ Estatuts de la Cooperativa. AGN-AGR, L904-1957.

¹³⁷⁸ Nota 79 de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo a la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 8 d'abril de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹³⁷⁹ Carta dels immigrants espanyols a l'Encarregat de la colònia de Baoba del Piñal. Baoba del Piñal, 19 de juliol de 1957. AGN-AGR, L904-1957.

¹³⁸⁰ Memoràndum d'Héctor A. Castellanos, Inspector Especial de Colònies, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 24 de febrer de 1961. AGN-AGR, L1537-1961; Memòries de José Cebriá.

d'esperar que s'acabessin de construir els canals de rec per tal de poder-ne obtenir uns mínims rendiments. Veient aquesta situació, alguns dels agricultors, ja fos de forma individual o juntament amb altres companys, decidiren arrendar terres a propietaris dominicans, en les quals començaren a produir¹³⁸¹. En alguns casos, demanaren ajuda a la Secretaria d'Estat d'Agricultura per fer front al pagament de l'import de l'arrendament de les terres fins que no poguessin fer la primera collita, moment en el qual retornarien els diners prestats¹³⁸². En d'altres colònies els immigrants més afortunats amb el pas del temps van comprar els drets d'explotació d'altres parcel·les (en deien comprar *mejoras*) i ampliaren els seus negocis agropecuaris.

Per tal de buscar-se un futur, d'altres immigrants també optaren per dedicar-se a activitats complementàries o alienes a l'agricultura, dins el marc de les colònies agrícoles. En diverses colònies, però especialment a Baoba del Piñal, alguns immigrants compraren alguns caps de bestiar, sobretot boví, dels quals n'obtenien carn i llet. La República Dominicana presentava molt bones condicions per a la cria de bestiar i aviat l'aposta per la ramaderia afavorí econòmicament als immigrants que optaren per aquesta via¹³⁸³. L'Ambaixada d'Espanya i la Secretaria d'Estat d'Agricultura van afavorir la ramaderia entre els immigrants, ja que comprovaren que els que tenien bestiar enraigaven amb més facilitat al país. Uns altres decidiren dedicar-se a activitats més específiques, com un grup de tres immigrants valencians assentats a Ochoa, Baoba del Piñal, que van intentar muntar un apiari, per a la cria i explotació de les abelles¹³⁸⁴. A Constanza, tres immigrants, també valencians, van crear el Jardín Lirio Cala, una societat comercial dedicada al cultiu de flors i llegums amb seu a la Vall, tot i que tenien una botiga per vendre la seva producció a Ciudad Trujillo i una altra a San Pedro de Macorís¹³⁸⁵. Finalment cal citar als immigrants que, un cop establerts a les colònies agrícoles, van decidir obrir-hi negocis, a través dels quals també es guanyaven la vida. Els immigrants espanyols van regentar carnisseries, forns de pa, botigues de roba, sabateries, botigues de queviures, etc. Aquests petits comerços vivien d'abastir a la població de les colònies agrícoles.

¹³⁸¹ Informe. S/a, s/l, s/d [1956]. AGN-AGR, L355-1955.

¹³⁸² Carta de diversos agricultors espanyols al Secretari d'Estat d'Agricultura. Guanito, [novembre de 1955]. AGN-AGR, L341-1955.

¹³⁸³ *Consideraciones acerca del plan Trujillo para el establecimiento de inmigrantes españoles en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 7 de juliol de 1956.

¹³⁸⁴ Carta dels immigrants Miguel Pérez Sánchez, Juan Peris Alonso i José Sobrevela Badal al Secretari d'Estat d'Agricultura. Baoba del Piñal, 5 de desembre de 1955. AGN-AGR, L700-1956.

¹³⁸⁵ *Consideraciones acerca del plan Trujillo para el establecimiento de inmigrantes españoles en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 7 de juliol de 1956.

3.2.1. Problemàtiques en l'àmbit laboral a les colònies agrícoles

Amb el pas del temps, els espanyols van experimentar alguns conflictes derivats de la seva activitat laboral. Alguns d'aquests eren de gran abast, d'altres petites disputes puntuals. Els dos més greus foren els plantejats per Alfredo Sánchez Bella en fer-se càrrec de l'Ambaixada espanyola a la República Dominicana: la falta d'accés al crèdit i la propietat de les terres que cultivaven. L'altre, també greu, la construcció de canals de rec, l'hem abordat recentment.

D'una banda, el Banc de Crèdit Agrícola i Industrial de la República Dominicana denegava normalment la concessió de crèdits als agricultors espanyols. Això representava per a ells un greu problema, ja que havien d'invertir en les terres si volien prosperar veritablement. Al no obtenir diners d'institucions creditícies oficials, havien de recórrer a usurers, que obligaven als immigrants a pagar fins a un 30% d'interessos anuals. Sánchez Bella va reclamar al govern dominicà que algun Organisme oficial facilités crèdits als agricultors espanyols en els mateixos termes que aquests eren concedits als agricultors dominicans, tenint evidentment en compte que els sol·licitants fossin mereixedors de rebre un crèdit i oferissin garanties de retornar-lo¹³⁸⁶.

Alfredo Sánchez Bella també va denunciar l'altre gran problema que encaraven els agricultors espanyols a la República Dominicana: la propietat de les terres que cultivaven. Sánchez Bella, per tal d'intentar fomentar l'arrelament dels espanyols al país i aturar la sagnia de repatriacions, s'atreví a proposar que el govern dominicà entregués títols de propietat de les terres als immigrants que les cultivaven. Aquests, a canvi, acceptarien la rescissió dels seus contractes i renunciarien a la repatriació pagada. La concessió del títol de propietat, segons la proposta de Sánchez Bella, tindria com a única condició que l'immigrant no es pogués vendre el seu terreny fins al cap de cinc anys de cultivar-lo ininterrompudament¹³⁸⁷. El govern dominicà va entendre només el que li va convenir de la proposta de Sánchez Bella i va intentar que els immigrants rescindissin el seu contracte i firmessin un nou document de vinculació, titulat *Constancia*, en el qual renunciaven a la repatriació pagada a canvi de res, ja que la propietat de la terra quedava clar que seguia sent de l'Estat Dominicà.

¹³⁸⁶Nota número dos sobre experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 10 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹³⁸⁷Experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Nota n. 4. Annex al Despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

Al marge d'aquests dos grans problemes, es produïren petits conflictes laborals a totes les colònies agrícoles. D'aquests en volem destacar tres: els deutes dels colons de Constanza amb la Sociedad Industrial del Valle de Constanza; les disputes entre comerciants espanyols a la colònia de Duvergé; i el conflicte dels agricultors de Baoba del Piñal amb La Manisera.

La Sociedad Industrial del Valle de Constanza era una empresa dedicada a la venda de llavors, fertilitzants i insecticides. Oferia als immigrants espanyols bones condicions de crèdit en les seves compres. A finals de 1958 es va posar en contacte amb la Secretaria d'Estat d'Agricultura per tal d'informar-la que 22 immigrants tenien deutes contrets amb l'empresa que anaven des de petites quantitats (6 o 7 pesos) fins a sumes més importants (de RD\$200 a RD\$700). Els espanyols, al·legant una mala situació econòmica degut a la pèrdua d'algunes collites i la conseqüent falta de capital, no pagaven el que devien a l'empresa. Aquesta estava ara decidida a portar davant la justícia els morosos¹³⁸⁸.

La Secretaria d'Estat d'Agricultura va intervenir ràpidament en l'assumpte, va demanar a l'empresa que no iniciés el procediment judicial i va convocar una reunió d'agricultors. En aquesta, va arrencar el compromís dels morosos per tal que saldessin els seus deutes¹³⁸⁹. El problema sembla que es va resoldre satisfactòriament ja que no hem trobat més referències a aquest assumpte.

A la colònia de Duvergé s'hi instal·laren cinc negocis comercials, tots ells regentats per espanyols. Les possibilitats de prosperar amb l'agricultura eren escasses, per això els immigrants van haver de buscar vies alternatives per guanyar-se la vida. Els comerciants s'odiaven entre ells i s'aprofitaven de les petites disputes veïnals naturals de la convivència per tal d'intentar ensorrar els altres negocis. Tot aspiraven a copar la totalitat del mercat i treballar sense competència. Per a tal fi, fins i tot alguns venien els productes per sota del preu de cost¹³⁹⁰. Aquesta situació generava malestar entre els immigrants, que fins i tot sol·licitaren ajuda a l'ambaixador d'Espanya a la República Dominicana.

¹³⁸⁸ Carta d'Oscar Hernández Rosario, President de la Sociedad Industrial del Valle de Constanza, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 29 de setembre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹³⁸⁹ Ofici 849 de Pablo Hidalgo, Encarregat de la Colònia de Constanza, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Constanza, 30 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹³⁹⁰ Carta dels immigrants Fidel González Álvarez, Francisco Grandal Abril i Daniel García a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo. Duvergé, 6 de juny de 1959. AGN-AGR, L1263-1959.

Finalment cal parlar del mal tràngol que visqueren els immigrants espanyols assentats a Baoba del Piñal l'any 1961 amb *La Manisera*. Aquesta companyia, que tenia el monopoli del cacauet al país, es negà a comprar-los 3.000 quintars d'aquest producte que els espanyols van haver d'emmagatzemar com pogueren dins les seves cases particulars durant gairebé sis mesos, corrent el risc que se'ls fes malbé i perdessin tots els diners de la collita. L'oficina de *La Manisera* situada a Baoba del Piñal va acusar els colons d'intentar dur a terme una maniobra especulativa. Segons la companyia dominicana, els espanyols havien comprat els cacauets als seus veritables cultivadors a uns preus irrisoris i ara intentaven revendre'ls a La Manisera. L'empresa, en el seu moment ja havia rebutjat comprar aquest producte als seus veritables propietaris perquè havia estat sembrat sense contracte amb la companyia i era de pèssima qualitat¹³⁹¹.

La desesperació dels espanyols era considerable, doncs cada dia que passava el fruit del seu treball s'anava podrint dins les seves pròpies cases. Finalment, una delegació d'espanyols va visitar l'Ambaixada d'Espanya i la Secretaria d'Estat d'Agricultura per sol·licitar la seva ajuda¹³⁹². Afortunadament per a ells, el departament d'agricultura decidí intercedir pels colons espanyols i ordenà a *La Manisera*, després d'investigar els fets, que comprés als espanyols els cacauets que encara estaven en bones condicions¹³⁹³.

3.3. Repatriacions i rescissions del contracte d'emigració

3.3.1. Les repatriacions cap a Espanya

Al cap de poc temps de residir al país, molts dels immigrants espanyols a la República Dominicana, insatisfets amb les condicions en les quals foren assentats a les colònies agrícoles, demanaren ser repatriats cap a Espanya. El govern dominicà, segons el contracte firmat amb els agricultors, tenia l'obligació de pagar-los el passatge de retorn si aquests decidien per qualsevol motiu rescindir el contracte i retornar al seu país. D'altres foren expulsats pel propi govern, per la seva actitud desafiant i crítica amb les institucions dominicanes o per participar en alguns dels aldarulls que es produïren a les colònies agrícoles.

¹³⁹¹ Carta 779 d'Alberto Bonetti Burgos, President de la Sociedad Industrial Dominicana, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 6 de març de 1961. AGN-AGR, L1537-1961. Entrevista a Miguel Fuentes, Sollana. Memòries de José Cebriá.

¹³⁹² Interrogatori a Mario Bonilla Minaya, capatàs del Sector Central. Baoba del Piñal, 10 de març de 1961. AGN-AGR, L1537-1961.

¹³⁹³ Ofici 5895 de Francisco Augusto Lora, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Alberto Bonetti Burgos. Ciudad Trujillo, 16 de març de 1961. AGN-AGR, L1537-1961.

En total, hem pogut documentar les següents expedicions en les quals es repatriaren emigrants espanyols¹³⁹⁴:

Data	Vaixell	Repatriats
15/10/1955	Satrústegui	16
30/10/1955	Auriga	1
28/01/1956 ¹³⁹⁵	Auriga	251
17/02/1956	Irpina	44
26/04/1956	Auriga	273
15/06/1956	Irpina	266
24/06/1956	Satrústegui	4
13/07/1956	Auriga	34
28/07/1956		1
29/07/1956		1
04/08/1956		56
26/08/1956		1
23/09/1956	Virginia de Churruca	1
27/09/1956		311
17/10/1956		5
25/11/1956	Irpina	120
??/03/1957	Venezuela	11
10/4/1957	Irpina	397
01/07/1957	Satrústegui	5
09/08/1957 ¹³⁹⁶	Virginia de Churruca	21
??/09/1957	Irpina	133
18/09/1957		26
27/10/1957	Virginia de Churruca	57
30/10/1957	Irpina	44
25/12/1957	Ascania	15
??/??/1957 ¹³⁹⁷		82

¹³⁹⁴ Taula d'elaboració pròpia realitzada a partir de les llistes de repatriacions trobades als següents lligalls: de l'AGN-AGR: L335-1955, L341-1955, L360-1955, L664-1956, L701-1956, L702-1956, L703-1956, L718-1956, L904-1957, L906-1957, L1251-1958, L1537-1961 i L1777-1962; de l'AMAEC: R5667 – Exp. 2, 3 i 4; R6476, Exp. 4; R12196, Exp. 8. És possible que hi hagi algunes poques expedicions de repatriació d'espanyols de les quals no en tinguem constància, sobretot després de 1957.

¹³⁹⁵ En aquesta expedició també foren repatriats 41 policies, no comptats en la xifra expressada a la taula.

¹³⁹⁶ Les despeses d'aquestes repatriacions van a càrrec de l'Ambaixada Espanyola a la República Dominicana, eren espanyols que estaven malalts i empresonats. Despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R6476, Exp. 4.

¹³⁹⁷ Segons l'Ambaixada Espanyola, fins a 25/12/1957 s'haurien repatriat 2176 persones: 25 a compte de l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo i la resta a compte de la Secretaria d'Estat d'Agricultura dominicana. Segons aquesta xifra, hi havia d'haver 82 repatriats més entre els anys 1956 i 1957, que

28/01/1958	Ascania	39
07/05/1958	Ascania	76
??/06/1958	Ascania	44
23/07/1958	Ascania	106
15/10/1958		14
26/11/1958		26
30/01/1959	Venezuela	27
29/04/1959	Ascania	30
05/08/1959	Ascania	61
03/09/1959	Venezuela	13
07/10/1959		25
25/04/1960		45
25/11/1960 ¹³⁹⁸	Covadonga	22
06/11/1960	Guadalupe	40
06/03/1961	Begoña	8
11/04/1961	Begoña	2
01/05/1961		7
02/05/1961		3
09/06/1961		15
15/07/1961		5
09/08/1961	Begoña	12
16/09/1961		5
30/11/1961	Begoña	20
16/02/1962	Begoña	16
10/06/1962		4
30/06/1962		6
25/07/1962		17
16/08/1962		15
08/12/1962		1
24/12/1962		12
20/01/1963		20
18/06/1963	Begoña	50
TOTAL		2962

consten en aquesta casella ja que no hem trobat constància de quan retornaren a Espanya. Despatx 559 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 27 de desembre de 1957. AMAEC, R6476 – Exp. 4.

¹³⁹⁸ Les fonts consultades indiquen que aquests espanyols no eren immigrants agricultors. Despatx 503 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Manuel Valdés Larrañaga, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 30 de novembre de 1960. AMAEC, R6476 – Exp. 4. A partir d'aquesta expedició, la majoria dels repatriats surten per via aèria de la República Dominicana i s'embarquen en vaixells en direcció Espanya en illes properes, com Puerto Rico o Jamaica.

Molts immigrants espanyols se sentiren profundament defraudats en veure les condicions en les quals van ser instal·lats a la República Dominicana, la inactivitat forçosa en la qual van haver de viure i les poques oportunitats laborals en altres professions i oficis que oferia el país antillà. Els immigrants es lamentaven “que después de estar aquí dispuestos a trabajar no les hayan cumplido con lo prometido, sino que los tienen sueltos como cerdos en corrales, sin dueños¹³⁹⁹”. La situació límit a la que van haver de fer front i les inexistent perspectives de millora a curt termini van generar progressivament nombroses peticions dels immigrants per tal de ser repatriats. Tot i això, l’any 1955 tan sols foren retornats a Espanya 17 immigrants espanyols, la majoria dels quals com a represàlia per participar en la revolta que tingué lloc a Baoba del Piñal el setembre de 1955.

A principis de 1956 la Secretaria d’Estat d’Agricultura va iniciar un procés de depuració de les colònies agrícoles i va procedir a repatriar als immigrants descontents, malalts, que no s’adaptaven al Pla Immigratori segons el seu criteri o que havien sol·licitat insistentment ser retornats a Espanya. Per a tal fi va organitzar diverses expedicions, essent les més nombroses les de gener, abril i juny. El govern dominicà no dubtà a qualificar els qui foren repatriats com “la escoria de la inmigración¹⁴⁰⁰”, esquivant qualsevol responsabilitat en els motius pels quals desitjaven retornar a Espanya:

“carecen de conocimientos, aptitudes, laboriosidad y de la entereza de espíritu que caracteriza al verdadero inmigrante, y sobre todo, por no ser agricultores, son elementos inadaptables, esto es, factores completamente negativos para el buen éxito del referido plan, (...) todo evidentemente resultado de la pésima selección que hizo originalmente el señor Manuel Fernández Cámara.¹⁴⁰¹”

També s’atribuïa a la mala selecció dels emigrants realitzada a Espanya la suposada infiltració d’elements de “*tendencias izquierdistas que han logrado introducirse entre los emigrantes de las últimas expediciones¹⁴⁰²*”, i que foren acusats de ser els instigadors dels diversos aixecaments i revoltes que es produïren en algunes de les colònies

¹³⁹⁹ Memoràndum confidencial 12158 de Federico Fiallo, Cap de la Policia Nacional, al Secretari d’Estat de Guerra, Marina i Aviació. Ciudad Trujillo, 9 de setembre de 1955. AGN-AGR, L352-1955.

¹⁴⁰⁰ Memoràndum 5264 de Luis R. Mercado, Secretari d’Estat d’Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 18 de maig de 1956. AGN-AGR, L664-1956.

¹⁴⁰¹ *Idem.*

¹⁴⁰² Despatx 39 d’Alfonso Merry del Val, Ambaixador d’Espanya a Ciudad Trujillo, al Ministre d’Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 30 de gener de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

agrícoles. El govern també repatrià a aquests immigrants i qualsevol d'altre que li plantegés algun problema o dificultat sense miraments:

“No existe garantía alguna de tipo político; cualquier persona – sin oportunidad de defenderse – puede ser detenida y expulsada en 24 horas, incluso días antes de que recoja la cosecha que creó con su esfuerzo.”¹⁴⁰³”

Després del mes de juny de 1956, el flux de repatriacions s'interrompé fins el setembre, quan es tornà a organitzar una gran expedició de retorn a Espanya. El mes novembre fou organitzat un altre gran viatge. Als immigrants que entregaven el seu passaport per viatjar a Espanya se'ls retirava el subsidi alimentari. Com que no eren embarcats immediatament, sinó que havien d'esperar alguns mesos, la subsistència en aquest període de temps es feia molt complicada¹⁴⁰⁴. Algunes persones que visqueren aquesta situació opinen que aquesta pràctica responia al desig del govern dominicà que els immigrants gastessin al país tots els estalvis que havien acumulat i que pensaven endur-se cap a Espanya. A partir de gener de 1957 decidiren mantenir els subsidis als qui s'havien de repatriar fins que fossin embarcats¹⁴⁰⁵.

L'any 1957 s'inaugurà amb la ratificació del Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà i amb la designació d'un nou Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfredo Sánchez Bella. Sánchez Bella arribà al país carregat de noves propostes per intentar reconduir la situació dels immigrants espanyols i frenar el flux de repatriacions, que l'any 1956 havia adquirit nivells alarmants. Pecant d'ingenuïtat o potser desconeixent la crua realitat política dominicana, als pocs dies del seu nomenament va entrevistar-se amb el Secretari d'Estat d'Agricultura. Va plantejar-li les millores que creia necessari efectuar al Pla Immigratori per tal d'estabilitzar els agricultors espanyols al país dominicà. Parlà de la propietat de les terres, de la necessitat de concedir crèdits als agricultors, etc¹⁴⁰⁶. També es pronuncià en contra de l'habitual procediment de repatriació dels immigrants espanyols. L'Ambaixador considerava que si seguien sent repatriats a càrrec del govern dominicà, tan aviat com acumulessin una petita suma de diners, sol·licitarien el seu retorn cap a Espanya on podrien gaudir dels estalvis

¹⁴⁰³ Despatx 101 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Affers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹⁴⁰⁴ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁴⁰⁵ *Idem.*

¹⁴⁰⁶ Despatx 101 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Affers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 3.

acumulats, que canviades les divises sumarien alguns milers de pessetes. La garantia de la repatriació pagada, en opinió de Sánchez Bella, frustrava l'objectiu essencial de pla migratori: la radicació definitiva dels immigrants a la República Dominicana. Per això, juntament amb la necessitat de millorar altres aspectes relacionats amb la instal·lació a les colònies agrícoles, proposà que s'adoptés com a norma que el cost de la repatriació fos cobert pels propis interessats, excepte en aquells casos extrems que fos necessària la seva repatriació pel govern¹⁴⁰⁷.

Sense saber-ho, s'havia posat a la gola del llop. Les propostes relacionades amb la propietat de les terres o la millora de les condicions d'assentament dels immigrants no tingueren cap ressò en Luis R. Mercado que, en canvi, demanà autorització al President de la República per adoptar de forma immediata la nova mesura proposada per l'Ambaixador espanyol relacionada amb les repatriacions. No era cap secret que el govern dominicà estava molt molest per les nombroses peticions de repatriació formulades pels espanyols. Considerava que menyspreaven els avantatges que tan generosament els havia ofert i se sentia traït perquè creia que els immigrants s'enduien les riqueses obtingudes al país per gaudir-les a Espanya. Mercado va reforçar la seva petició afegint que en aquells moments hi havia 311 immigrants espanyols de Baoba del Piñal, Guanito, Azua, Vallejuelo i Constanza que havien demanat ser repatriats, cosa que representaria al govern una despesa de RD\$ 155 per càpita, en total RD\$ 48.205. Segons el govern dominicà, els immigrants que volien retornar a Espanya no eren pobres de solemnitat, sinó colons que havien fet bones collites i que per aquest motiu se'ls havia suprimit el subsidi. Molts d'ells havien enviat fons a Espanya i, els que no, se suposava que conservaven amb ells els valors obtinguts per la venda de les seves collites¹⁴⁰⁸. El 18 de febrer de 1957 des de la Secretaria d'Estat de la Presidència es donava llum verda per tal que els costos de repatriació dels immigrants fossin sufragats pels propis interessats, trencant impunement les clàusules acordades amb els agricultors en el contracte que havien rubricat¹⁴⁰⁹.

¹⁴⁰⁷ Memoràndum 2061 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 15 de febrer de 1957. AGN – AGR, L906 – 1957.

¹⁴⁰⁸ *Idem*. Demostra una visió esbiaixada dels que sol·licitaren ser repatriats. Si bé és cert que alguns colons espanyols van marxar de la República Dominicana amb sumes de diners considerables, ja que havien pogut fer diverses collites mentre van estar al país, d'altres ni tan sols havien rebut terres per treballar i marxaven tan rics o tan pobres com hi havien arribat.

¹⁴⁰⁹ Ofici 3116 de A. Amado Hernández M., Secretari d'Estat de la Presidència, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 18 de febrer de 1957. AGN-AGR, L906-1957.

L'Ambaixada d'Espanya, alarmada per aquesta decisió unilateral i de conseqüències imprevisibles per als súbdits espanyols radicats al país, s'adreçà ràpidament al govern dominicà. Impugnà discretament la resolució i insistí en el fet que, abans de posar-la en pràctica, era necessari resoldre altres aspectes com l'acompliment total de les condicions promeses als contractes firmats amb els immigrants espanyols, fins ara no respectades, incrementar la facilitat dels immigrants per accedir al crèdit, proporcionar-los ajuda tècnica eficaç, millorar en alguns casos les terres on havien estat instal·lats, etc. També va plantejar la necessitat de solucionar problemes fins ara no abordats com el del títol de propietat de les terres o les garanties de no ser expulsat del país sense causa justificada abans de recollir la collita¹⁴¹⁰. Pocs dies després, tornà a posar-se en contacte amb la Secretaria d'Agricultura i li plantejà casos concrets d'espanyols amb els quals no s'havien acomplert els termes del contracte i als qui es negava el pagament del passatge de tornada¹⁴¹¹.

La mesura tampoc fou ben acollida pels immigrants espanyols. Se sentien acorralats i alguns decidiren recórrer a solucions extremes per forçar la seva repatriació:

“se han dado bastantes casos de individuos que promovieron intencionadamente perturbaciones de orden público y profirieron gritos subversivos con el propósito – logrado – de ser expulsados por el Servicio de Seguridad. En este país donde la más ligera crítica no puede ser manifestada, el grito subversivo es algo casi inimaginable.”¹⁴¹²”

Per exemple, la nit del 28 de febrer de 1957, un grup de tres immigrants que feia més de dos mesos que no cobraven subsidi i havien demanat insistentment ser repatriats, van passar-se gairebé quatre hores, de les dues de la matinada a les sis del matí, cridant i creant aldarull al poblat de San Rafael, a Baoba del Piñal. Les consignes buscaven clarament provocar la seva repatriació: van proferir visques a Espanya i al comunisme, van cridar “*abajo el Gobierno de Trujillo*”, van afirmar que la República Dominicana era un país de salvatges i van proferir insults racistes als dominicans, van vanagloriar-se de la llibertat d'expressió de la qual suposadament gaudien a Espanya, país que no

¹⁴¹⁰ Despatx 101 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹⁴¹¹ *Idem.*

¹⁴¹² *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* AMAEC, R5667, Exp. 4.

estava governat per una dictadura com la de Trujillo, etc. Els immigrants foren detinguts i suposem que aconseguiren el seu objectiu de ser repatriats d'immediat¹⁴¹³.

Aquesta nova normativa referent a les repatriacions va crear moltes suspicàcies entre els immigrants. Alguns colons, que tenien diners estalviats i no volien pagar-se el viatge de retorn a Espanya, incitaven als immigrants més conflictius a revoltar-se i a crear desordres, amb el propòsit de sumar-s'hi i ser retornats, tots plegats i de forma gratuïta, cap a Espanya. Altres colons, als quals l'explotació agrícola els anava prou bé i desitjaven ampliar els seus terrenys apropiant-se de les parcel·les d'altres immigrants que feia setmanes que havien entregat el passaport per ser repatriats, també els empenyien a crear aldarulls, per tal que fossin retornats el més aviat possible i ells poguessin aconseguir el seu objectiu. Aquestes situacions creaven un clima d'inestabilitat total dins les colònies i nombroses trifulgues entre els immigrants¹⁴¹⁴.

La situació era tan insostenible que el govern dominicà va decidir tornar a finançar el cost de les repatriacions i l'abril de 1957 organitzà una expedició massiva en direcció a Espanya, que portava gairebé 400 agricultors espanyols a bord¹⁴¹⁵. D'altra banda, el govern espanyol va fer algunes gestions prop de la Comisión Católica de Migración per sondejar la possibilitat que es fes càrrec del cost de les repatriacions, per alleugerir les despeses del govern dominicà¹⁴¹⁶.

La situació dels immigrants espanyols a les colònies no millorà de forma perceptible i les propostes formulades per l'Ambaixada espanyola no tenien cap ressò entre les autoritats dominicanes. L'ambient a les colònies era molt tens i les repatriacions eren utilitzades constantment com a amenaça:

“Los inmigrantes entienden que están haciendo un gran favor a la República por su presencia aquí y por esto, en cuanto surge cualquier dificultad,

¹⁴¹³ Ofici de Dante Antonio Gómez, Capatàs de San Rafael, a Ramón A. Ricart Mejía, Encarregat de la Colònia de Baoba del Piñal. Baoba del Piñal, 28 de febrer de 1957. AGN-AGR, L664-1956.

¹⁴¹⁴ *Memorandum de problemas en San Rafael*. Baoba del Piñal, 8 de març de 1957. AGN-AGR, L849-1957.

¹⁴¹⁵ Als lligalls AGN-AGR, L923-1957 i L1072-1958 hi ha diversos interrogatoris efectuats als immigrants que es volien repatriar, que demostren que el govern dominicà, tot i accedir a pagar-los el passatge, seguia interessat en mantenir una política restrictiva respecte les repatriacions. Se'ls preguntava pels motius que tenien per sol·licitar el retorn a Espanya, per les tares que els havien estat assignades i les collites que havien efectuat, pels diners que n'havien obtingut, etc. Al final de tot l'interrogatori se'ls hi preguntava: “¿Sabía usted que nuestro Gobierno ha decidido no cubrir el pasaje de regreso que no tenga causas ampliamente justificadas?”.

¹⁴¹⁶ *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956*. AMAEC, R5667, Exp. 4.

amenazan con marcharse (...). El Encargado dominicano suele tener también la falsa posición de que está haciendo un favor y aguantando una situación que el inmigrante no merece y, en lugar de comprender la especial psicología del recién llegado, alentándolo a que persista en el esfuerzo, muchas veces ha sido el primero que, aprovechando cualquier excusa, incluso la más mínima, los ha alentado, no a que se quedaran, sino a marcharse (...).¹⁴¹⁷”

Una nova ofensiva del govern dominicà per intentar reduir a la mínima expressió els drets dels immigrants generà un nou allau de sol·licituds de repatriació. Els darrers dies de juliol les autoritats de la Secretaria d'Estat d'Agricultura van repartir per les colònies el document anomenat *Constancia*, el qual ja hem explicat abans que els colons, si el signaven, renunciaven a la repatriació gratuïta¹⁴¹⁸. Molts optaren per negar-se a firmar aquest document i demanar la repatriació¹⁴¹⁹. D'altres, per evitar nous aldarulls a les colònies, sembla que foren deportats pel govern dominicà en contra de la seva voluntat. Efectivament, d'agost a desembre de 1957 anaren repatriant-se petits contingents d'espanyols que d'aquesta manera posaren fi a l'aventura migratòria a la República Dominicana.

Les gestions de l'Ambaixada prop del govern dominicà no donaren els fruits desitjats i a partir d'aquells moments s'abandonà tota esperança de canviar el rumb del Pla Immigratori, que es considerà fracassat. També s'acceptaren amb resignació les repatriacions que s'anaven produint, bo i valorant que “*expediciones como la que se hizo a la República Dominicana deben ser dificultadas por todos los medios, desde España, ya que son causa de desprestigio, sin beneficios para nadie*¹⁴²⁰”. D'altra banda, la missió diplomàtica espanyola intentà protegir en tot allò que li era possible els interessos dels súbdits espanyols que decidiren romandre a les colònies agrícoles.

L'agitació política a la zona del Carib i a la República Dominicana a partir de 1959 fomentà noves repatriacions. L'any 1959 Fidel Castro accedí al poder a Cuba, derrocant al dictador Fulgencio Batista. La Revolució Cubana va marcar “*el vuelco de una era, no*

¹⁴¹⁷*Experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Nota nº 4. S/d, AMAEC, R5667, Exp. 4.*

¹⁴¹⁸*Constancia. AMAEC, R5667, Exp. 4.*

¹⁴¹⁹ Despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁴²⁰*Informe de la labor realizada por Alfredo Sánchez Bella en Ciudad Trujillo (12 de octubre de 1957 – 20 de noviembre de 1958). Recapitulación de las actividades hispánicas realizadas en la República Dominicana (octubre de 1957 a octubre de 1958). AMAEC, R5138, Exp. 40.*

*solamente en la región del Caribe, sino en todo el hemisferio*¹⁴²¹». Castro aviat va iniciar les gestions per organitzar una expedició per envair la República Dominicana i derrocar a Trujillo. L'Havana es va convertir en un important focus d'activitat dels exiliats polítics dominicans. Tot plegat, va enrarir encara més la situació a la República Dominicana, on la vida cada vegada era més difícil i perillosa.

Efectivament, el mes de juny de 1959 es produí una invasió a l'illa per via aèria, a Constanza, que fou derrotada pel govern dominicà. Sis dies més tard, un nou intent d'invasió per via marítima a la badia de Maimón també fracassava. A l'interior començaren a sorgir moviments d'oposició al règim i complots per atemptar contra la vida del dictador, que foren contestats amb una repressió d'una extrema cruesa. A l'exterior, el govern dominicà anava perdent suports internacionals a gran velocitat.

A la confusió regnant al país s'hi va afegir una forta exacerbació nacionalista per part del govern dominicà, que comportà un cert recel cap als immigrants espanyols¹⁴²². La por va empènyer a un important grup dels que estaven assentats en colònies agrícoles a vendre les seves pertinences i a preparar-se per marxar ràpidament del país. La Secretaria d'Estat d'Agricultura va anar demorant la seva sortida, ja que els vaixells de la Companyia Transatlàntica Espanyola ja no feien escala al país i els de Sícula Oceànica només hi recalaven una o dues vegades per trimestre. L'Ambaixada va haver d'intervenir en l'assumpte per agilitzar les repatriacions i fins i tot va pagar alguns bitllets d'avió fins a illes properes per tal que allí els espanyols poguessin embarcar en direcció a Espanya¹⁴²³. Altres immigrants, al·legant que volien marxar de vacances, que anaven a visitar la seva família després de tants anys, etc. van sol·licitar permisos de

¹⁴²¹ CRASSWELLER, Robert D. *op. cit.*, pàg. 354.

¹⁴²² Per exemple, el gener de 1960 es publicava una notícia a *El Caribe* en la qual s'afirmava que els ciutadans espanyols posseïen la majoria d'establiments comercials i de venda al detall de Ciudad Trujillo. Aquests espanyols arribaren al país buscant fortuna, sense tenir-ne inicialment cap. Després d'amassar les seves fortunes de milions de dòlars a la República Dominicana, a costa de cobrar preus abusius pels articles als ciutadans dominicans, ara treien els seus capitals del país i els col·locaven en bancs d'EUA o d'Europa. A més a més, viatjaven a Espanya a contreure matrimoni amb espanyoles. Només perseguien un objectiu: anar-se'n a Espanya a gaudir de les riqueses obtingudes i extretes de República Dominicana. L'article citava noms i cognoms d'espanyols que havien actuat d'aquesta forma i que encara mantenien negocis a la República Dominicana, dels quals anualment n'anaven cobraven els beneficis. Finalment, demanava que aquests fets fossin investigats per les autoritats dominicanes, ja que constituïen un atemptat contra l'estabilitat econòmica dominicana i contra l'interès del poble dominicà. "Atentan contra interés dominicano", secció Foro Público del diari *El Caribe*, 8 de gener de 1960. AMAEC, R5842, Exp. 86.

¹⁴²³ Despatx 310 i 458 de l'Ambaixador Espanyol a Ciudad Trujillo, Manuel Valdés Larrañaga, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 27 de juny i 21 d'octubre de 1960. AMAEC, R6476, Exp. 4.

sortida i reentrada al país, que els foren concedits. Suposem que marxaren de la República Dominicana però no sabem si hi tornaren a ingressar¹⁴²⁴.

La situació encara es tensà més a partir del 30 de maig de 1961, quan fou assassinat el dictador Rafael Leonidas Trujillo Molina. Anys enrere, el llavors Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, havia vaticinat que “*Mientras viva el Generalísimo Trujillo tengo el convencimiento que no abandonará a nuestros emigramntes que en todo momento podrán contar con su aliento y protección paternal*”¹⁴²⁵. Quin futur se'ls plantejava en aquest nou escenari als pocs immigrants que encara quedaven a les colònies agrícoles? Ben aviat ho descobrirem.

3.3.2. Altres rescissions de contractes

A la República Dominicana hi arribaren molts immigrants espanyols que no eren agricultors, amb l'esperança, o fins i tot la promesa, de poder desenvolupar la seva professió al país antillà. Inicialment, el govern dominicà va decidir no dictar cap mesura per tal d'evitar que els immigrants espanyols es dediquessin a activitats diferents de les agrícoles, tot i que fent-ho incomplien els termes acordats en el contracte que havien firmat a l'hora d'emigrar¹⁴²⁶. Pocs foren els qui aconseguiren una feina digna i ben remunerada. Els més afortunats s'ocuparen en finques agrícoles fora de les colònies, com a agents comercials, dependents i cambrers, com a mecànics industrials, xofers, etc. Altres s'enrolaren a l'Exèrcit Dominicà o a la Marina Mercant¹⁴²⁷. Molts també trobaren feina al sector de la construcció, que durant l'any 1955 demandà una gran quantitat de mà d'obra per tal de preparar els pavellons i establiments hotelers projectats per a la celebració de la *Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre*¹⁴²⁸. Tot i

¹⁴²⁴ Veure sol·licituds de sortida i reentrada a AGN-AGR, L1537-1961.

¹⁴²⁵ Despatx 323 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 8 de juny de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹⁴²⁶ Ofici 504 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat. Ciudad Trujillo, 25 de juliol de 1955. AGN-AGR, L362-1955.

¹⁴²⁷ Sol·licituds de rescissió de contractes. AGN-AGR. L341-1955.

¹⁴²⁸ La *Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre* fou una fira de mostres que s'inaugurà el 20 de desembre de 1955 i es perllongà durant l'any 1956. Es celebrà a Ciudad Trujillo per commemorar els 25 anys de l'ascens al poder de Rafael Leonidas Trujillo. Significà l'urbanització d'una nova zona a la capital del país, davant l'Avinguda George Washington. Allí s'edificaren els pavellons nacionals dels diversos països que hi participaren, un total de 46, i els hotels per allotjar els assistents als actes. Totes les construccions s'havien de dur a terme en el temps rècord de 6 mesos, fita que no s'assolí i s'inaugurà la Fira amb tan sols un terç de les edificacions acabades. L'Estat dominicà va invertir més de US\$ 30 milions en la Fira, que finalment no reportà al país els ingressos esperats ja que no va tenir tants visitants com s'havia projectat. Aquesta gran inversió contribuï a la pèrdua de l'estabilitat financera del país, juntament amb la conjuntura política i econòmica nacional i internacional. CRASSWELLER, Robert D. *op. cit.*, pàg. 300 i ss.

això, la República Dominicana era un país que no ofería bones perspectives als espanyols que decidien provar-hi sort sense cap suport com a emigrants:

*“los salarios de los obreros, tanto de la ciudad como del campo son reducidísimos y que con ellos nunca lograrán mejorar, ni hacerse siquiera, una situación aceptable. La vida del jornalero en el campo es especialmente dura, impropia por razones climatológicas para el europeo y mal retribuida.”*¹⁴²⁹

Tot i la complicada realitat sociolaboral dominicana, la situació d'inactivitat que es vivia a les colònies agrícoles va empènyer a un nombre cada vegada major d'immigrants a sortir-ne de forma il·legal i buscar ocupacions a la capital o altres ciutats del país. Els immigrants, que moltes vegades no tenien fortuna, vagaven per Ciudad Trujillo, comentant la seva desgràcia. Les autoritats dominicanes, que tenien ulls i orelles a tot arreu, sentiren que aquesta era una forma més de qüestionar els èxits del Pla Immigratori i decidiren posar fre a la situació. Per aquest motiu, el gener de 1956, quan es vivia una situació de revolta a les colònies de Baoba i Azua, el Cap del Servei de Seguretat va dictar, entre d'altres mesures, la que declarava obligatori que els immigrants que es volguessin dedicar a activitats particulars havien de rescindir els seus contractes amb la Secretaria d'Agricultura. Només després de rescindir el contracte se'ls concedirien els permisos d'estada temporal al país o de residència definitiva necessaris per desenvolupar-s'hi professionalment¹⁴³⁰.

A partir d'aquest moment, molts immigrants van adreçar-se a la Secretaria d'Estat d'Agricultura per dur a terme aquesta formalitat, que implicava alhora renunciar al dret de ser repatriats a Espanya de forma gratuïta¹⁴³¹. Segons l'Ambaixada Espanyola, uns 700 o 800 immigrants espanyols rescindiren els seus contractes per treballar en altres oficis: mentre que alguns tingueren sort

“otros lamentan haber rescindido el Contrato y encontrarse sin trabajo y sin ingresos regulares, planteando continuamente en esta Embajada la “grave situación en que se encuentran”, muchas veces ficticia. Son los que han venido a

¹⁴²⁹ Despatx 334 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹⁴³⁰ Despatx 862 de Mario Abreu Penzo, Cap del Servei de Seguretat, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L341-1956.

¹⁴³¹ Sol·licitud de rescissió de contractes. AGN-AGR. L341-1955.

*pasearse a costa de un Gobierno amigo y han decidido hacer cualquier cosa para no trabajar.*¹⁴³²”

L'Estat dominicà, per la seva banda, sembla que no complí la seva part del tracte: demanava als immigrants nombrosos requisits legals difícils de complir per obtenir la documentació necessària per treballar al marge de les colònies agrícoles¹⁴³³.

El mes de setembre de 1956, el Secretari d'Estat d'Agricultura posava fi a aquesta pràctica i ordenava repatriar a tots els immigrants que sol·licitessin rescindir els seus contractes per dedicar-se a altres professions, ja que això contradeia les finalitats últimes del Pla Immigratori¹⁴³⁴. Els immigrants que van ser descoberts fora de les colònies agrícoles sense permís i dedicant-se a altres feines van ser detinguts i deportats immediatament¹⁴³⁵. Segons dades oficials del govern dominicà, un total de 177 immigrants espanyols en data 7 de gener de 1957 havien rescindit els seus contractes per dedicar-se a altres professions dins el país¹⁴³⁶.

D'altra banda, molts immigrants, en veure les condicions econòmiques de la República Dominicana, optaren per reemigrar a tercers països que els poguessin oferir més possibilitats de prosperar o en els quals hi vivien familiars i amics, que actuarien de xarxa de suport per trobar ocupació i habitatge. Aquesta tendència va començar a esdevenir objecte de preocupació tant per part de les autoritats dominicanes com de les espanyoles a partir dels mesos d'octubre i novembre de 1955. Des del Servei de Seguretat de Puerto Trujillo s'alertava que diversos immigrants rondaven pels molls amb el propòsit de marxar com a polissons en els vaixells que sortien cap a l'exterior del país¹⁴³⁷. L'Ambaixada Espanyola considerava que els immigrants que feien servir la República Dominicana com a trampolí per sortir després cap a Veneçuela, Cuba o altres països llatinoamericans perjudicaven profundament la imatge dels espanyols a l'illa.

¹⁴³² *Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956.* AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁴³³ Despatx 101 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Affers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹⁴³⁴ Ofici 10234 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat Nacional. Ciudad Trujillo. 11 de setembre de 1956. AGN-AGR, L702-1956.

¹⁴³⁵ Despatx 372 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Affers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de setembre de 1956. AMAEC, R5667, Exp. 3.

¹⁴³⁶ Ofici 14593 de Luis E. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat Nacional. Ciudad Trujillo, 28 de novembre de 1956. Ofici 406 de César A. Oliva García, Cap del Servei de Seguretat Nacional, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 8 de gener de 1957. AGN-AGR, L341-1955.

¹⁴³⁷ Memoràndum de Víctor Oliva García, Inspector Supervisor del Servei de Seguretat de Puerto Trujillo, al Cap del Servei de Seguretat. Ciudad Trujillo, 7 de novembre de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

Considerava que les autoritats dominicanes es podien sentir enganyades i amb raó, ja que aquests individus els estaven estafant el preu del passatge a Amèrica¹⁴³⁸.

El gener de 1956 el govern dominicà decidí prendre cartes en l'assumpte i ordenà que aquells immigrants que desitgessin sortir del país havien de rescindir abans els seus contractes amb la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹⁴³⁹. Els immigrants que es volien traslladar a l'estranger adreçaren a partir d'aquell moment les seves peticions de rescissió de contractes a la Comissió per al Foment de la Immigració a Gran Escala, presidida per Jesús María Tronsoso, que solia respondre afirmativament a les demandes dels interessats. D'aquesta manera i segons les dades oficials del govern dominicà, fins a 199 espanyols van abandonar la República Dominicana en direcció a altres països. Més del 75% es dirigiren a Veneçuela, mentre que uns pocs optaren per reemigrar a Cuba, Puerto Rico o els Estats Units d'Amèrica¹⁴⁴⁰.

A finals de maig, un nou decret establí que les rescissions de contractes per tal de reemigrar a tercers països passaven a ser competència de la Secretaria d'Agricultura. Juan Tomás Montás, que era l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, suggerí al Secretari d'Estat del ram i el seu superior directe, la conveniència de reflexionar sobre l'interès de seguir donant llum verda a aquest tipus de sol·licituds:

“Cada inmigrante que sale de nuestro país, es casi seguro que, para justificar su fracaso como inmigrante, por falta de buenas condiciones personales, hará comentarios desfavorables a nosotros. Si analizamos el caso veremos claramente que este señor no era un agricultor, sino un aventurero deseoso de hacer fortuna en cualquier forma, pero eso lo sabemos nosotros, y fuera de aquí es casi seguro que por conveniencia no lo verán así.

Podríamos, inclusive, en vez de darle oportunidad de irse a Venezuela, incluirlos entre los repatriados para que, si a ellos les interesa realmente

¹⁴³⁸ Despatx 525 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹⁴³⁹ Despatx 862 de Mario Abreu Penzo, Cap del Servei de Seguretat, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L341-1956.

¹⁴⁴⁰ Ofici 14593 de Luis E. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat Nacional. Ciudad Trujillo, 28 de novembre de 1956. Ofici 406 de César A. Oliva García, Cap del Servei de Seguretat Nacional, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 8 de gener de 1957. AGN-AGR, L341-1955. *Relación de inmigrantes agricultores españoles que han salido del país*. AGN-AGR, L341-1955.

*emigrar a otro país, lo hagan desde el suyo y no precisamente desde el nuestro.*¹⁴⁴¹”

Al cap de pocs dies i per indicació del Generalísimo Trujillo, Virgilio Álvarez Sánchez, Secretari d'Estat Sense Cartera, advertia també al Secretari d'Estat d'Agricultura sobre aquest delicat assumpte. Ja eren gairebé 200 els immigrants espanyols que havien marxat cap a Veneçuela, al·legant que no se'ls hi havien entregat les terres promeses. Álvarez Sánchez tenia por que aquests espanyols, joves i aventurers, poguessin causar

*“profundos daños a la reputación de nuestro país con tal de satisfacer sus ambiciones personales. Bien podría servir Venezuela como punto de apoyo del cual saltarían luego hacia otras tierras envidiosas de nuestro progreso y en veladas actitudes de amenaza contra nuestro afán de pueblo que construye y trabaja.*¹⁴⁴²”

Per aquest motiu, recomanava al Secretari d'Estat d'Agricultura repatriar cap Espanya a tots aquells que sol·licitessin la rescissió del seu contracte per reemigrar cap a tercers països. Al mateix temps, en algunes publicacions d'Haití i L'Havana apareixien notícies que ressenyaven el gran fracàs del Pla Immigratori de Trujillo a partir de les declaracions formulades per immigrants espanyols que s'hi havien traslladat¹⁴⁴³. Finalment, el mes de setembre de 1956 Luis R. Mercado, el titular d'Agricultura, no va tenir més remei que prohibir les reemigracions dels agricultors espanyols a tercers països i ordenar que aquells que sol·licitessin rescindir el seu contracte per aquest motiu fossin repatriats immediatament¹⁴⁴⁴. La mesura també s'aplicà als immigrants als quals se'ls havia rescindit el contracte però que encara no havien sortit del país. Aquest fou el cas d'un grup de 80 colons, alguns dels quals fins i tot ja havien entregat els seus passaports al Consolat de Veneçuela per tal que els fossin visats¹⁴⁴⁵. Ironies del destí, el vaixell amb el qual foren repatriats cap Espanya s'anomenava *Venezuela*.

¹⁴⁴¹ Despatx de Juan Tomás Montas, Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 23 de maig de 1956. AGN-AGR, L341-1955.

¹⁴⁴² Ofici 1153 de Virgilio Álvarez Sánchez, Secretari d'Estat Sense Cartera, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 11 de juny de 1956. AGN – AGR, L702 – 1956.

¹⁴⁴³ Ofici 7041 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de Presidència. Ciudad Trujillo, 29 de juny de 1956. AGN-AGR, L360-1955.

¹⁴⁴⁴ Ofici 10234 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat Nacional. Ciudad Trujillo. 11 de setembre de 1956. AGN-AGR, L702-1956.

¹⁴⁴⁵ Ofici 10328 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cònsol de Veneçuela a Ciudad Trujillo. Ciudad Trujillo, 12 de setembre de 1956. AGN-AGR, L360-1955; Memoràndum 17004 de

3.4. Quantificació total dels immigrants acollits al Pla Immigratori residents al país

Totes les dades exposades fins al moment ens permeten descobrir l'evolució de la població immigrant espanyola a la República Dominicana acollida al Pla Immigratori¹⁴⁴⁶:

Any	Arribades	Repatriacions	Rescissions / Reemigracions	Immigrants al país a 31/12
1955	3905	17		3888
1956	625	1368		3145
1957	6	791	376	1984
1958		305		1679
1959		156		1523
1960		107		
1961		77		
1962		71		
1963		70		

Després de 1959 hem decidit no anotar cap tipus d'aproximació sobre quants immigrants restaren al país, ja que realitzar càlculs d'aquest tipus resulta complex i els resultats podrien ser inexactes: no disposem de les xifres completes de les repatriacions que es produïren i perdem la pista de molts immigrants, que malgrat les prohibicions pogueren dedicar-se a altres professions fora de les colònies agrícoles o reemigrar de forma clandestina a tercers països.

Les xifres més realistes per saber quants immigrants estaven encara acollits al Pla Immigratori després de l'assassinat de Trujillo ens les proporcionen unes llistes elaborades els mesos d'agost-setembre de 1962. Gràcies a aquestes, sabem que a Constanza hi quedaven com a mínim 66 colons espanyols, que juntament amb les seves famílies sumaven un total de 155 persones. A la colònia de Baoba del Piñal hi havia com a mínim 140 colons espanyols, que amb les seves famílies feien un total de 426 persones. Entre les dues colònies, hi havia més de mig miler d'immigrants que encara estaven assentats en colònies agrícoles al país¹⁴⁴⁷. A aquests cal sumar-hi els colons que

Joaquín Balaguer, Secretari d'Estat de la Presidència, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 28 de setembre de 1956. AGN-AGR, L702-1956.

¹⁴⁴⁶ Taula d'elaboració pròpia.

¹⁴⁴⁷ Notes 48 i 96 de l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana a la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Santo Domingo, 21 d'agost i 19 de setembre de 1962. AGN-AGR, L1777-1962.

estaven instal·lats a les colònies de Guanito, Vallejuelo i Duvergé. Les fonts consultades ens permeten afirmar amb certa seguretat que a finals de 1962, deuriem residir a la República Dominicana entre 850 i 1000 immigrants espanyols acollits encara al Pla Immigratori¹⁴⁴⁸.

3.5. La situació dels colons espanyols després de la mort de Trujillo

La mort de Trujillo no representà la desaparició immediata del règim, però sí el seu progressiu desmantellament per donar pas a un sistema democràtic. A la mort del dictador, ell o els seus familiars més propers eren propietaris d'empreses i finques rurals arreu del país que representaven més del 60% del PIB nacional. La República Dominicana era, l'any 1961, una "*finca o feudo medieval del dictador*"¹⁴⁴⁹. Després del tiranicidi, no es produí cap canvi en el govern del país ni en la composició de les Forces Armades. Joaquín Balaguer, que en el moment de l'assassinat ja era el President escollit per Trujillo, va passar a ostentar el poder. Als pocs dies, va tornar de París el fill de Trujillo, Rafael Trujillo *Ramfis*, i Balaguer el va nomenar Cap de l'Estat Major Conjunt de les Forces Armades. Van governar conjuntament el país fins que *Ramfis*, així com la resta de la família Trujillo, es van haver d'exiliar el novembre de 1961, a causa de la forta pressió popular i les nombroses manifestacions i aldarulls per expulsar-los del país.

La sortida de la família Trujillo de la República Dominicana va comportar una onada de tumults i saquejos populars a les cases i finques agrícoles que havien format part del seu patrimoni, moltes vegades format a costa de desposseir de les seves propietats als dominicans. La policia i les Forces Armades van mantenir una actitud passiva i permissiva davant d'aquests fets¹⁴⁵⁰. Les colònies agrícoles dels immigrants espanyols havien estat formades en terrenys que no eren propietat de l'Estat dominicà i dels quals la dictadura trujillista n'havia expulsat sense escrúpols, fins i tot recorrent a execucions sumàries, als seus propietaris originals. Al canviar el règim, els antics propietaris van començar a reclamar aquestes terres, que, d'altra banda, havien estat millorades de

¹⁴⁴⁸ Aproximació realitzada a partir de les informacions contingudes als diversos despatxos d'AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁴⁹ TEJERA, Eduardo J. *Cincuenta años de democracia y desarrollo dominicano. 1961-2011. Logros y fracasos*. Santo Domingo: Fundación Dominicana de Estudios Económicos, 2012, pàg. 24.

¹⁴⁵⁰ Despatx 473 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Valdés Larrañaga, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 25 de novembre de 1961. AMAEC, R6522, Exp. 1.

forma molt considerable pels agricultors espanyols durant els 6 anys que feia que hi havien estat instal·lats¹⁴⁵¹. Tot i això, aquests tampoc n'eren els legítims propietaris.

Joaquín Balaguer va continuar ostentant el càrrec de President del país fins el 31 de desembre de 1961, quan, forçat per les pressions internes i per recomanació d'Estats Units, va haver de formar un Consell d'Estat de set membres, que presidí ell mateix fins a mitjans de gener de 1962. Tot i els seus intents, ni Balaguer ni el seu grup es pogueren mantenir al poder per més temps: les vagues generals, els disturbis constants als carrers, la pressió popular i dels nous partits polítics que es fundaren, forçaren a Balaguer a abandonar el poder el 16 de gener de 1962¹⁴⁵².

El poder quedà en mans d'un nou Consell d'Estat, presidit per Rafael F. Bonnelly i que comptava amb el suport del EUA. La missió primordial d'aquest òrgan de govern fou la de preparar el país per a les primeres eleccions democràtiques després de més de 30 anys de tirania, que se celebrarien el 20 de desembre de 1962. El Consell, tot i els temps difícils en els quals li va tocar governar i la gran agitació social que es vivia als carrers, va iniciar la tasca de transformar les institucions de l'Estat, va nacionalitzar i reorganitzar les empreses de Trujillo i els seus familiars, va mantenir l'economia en marxa endegant una política de substitució d'importacions i va manejar amb cautela les finances públiques¹⁴⁵³.

Tot i la seva gran activitat, el Consell d'Estat no va fer res per solucionar el conflicte que vivien els immigrants espanyols i els agricultors dominicans desposseïts de les seves terres. Aquesta manca de solucions va comportar que a Baoba del Piñal els antics propietaris dels terrenys hi irrompessin violentament, ocupant les terres que cultivaven els espanyols davant l'absoluta passivitat de les forces de seguretat de l'Estat. A Constanza els camperols dominicans pressionaren per obtenir-hi terres i els antics propietaris per recuperar les que els havien estat usurpades. Davant aquesta situació, l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana va començar a fer nombroses gestions prop del President de la República, en aquells moments Bonnelly, els Consellers d'Estat, el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i el Secretari d'Estat

¹⁴⁵¹ Carta de la Junta Directiva Española de Constanza a l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana. Constanza, 25 de novembre de 1961. AGN-AGR, L1537-1961. Carta personal i reservada de Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, a Fernando María Castiella, Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 5 de desembre de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁵² TEJERA, Eduardo J. *op. cit.*, pàg. 29-30.

¹⁴⁵³ TEJERA, *Ibidem*, pàg. 47.

d'Agricultura, per tal de protegir els interessos dels súbdits espanyols¹⁴⁵⁴. Una repatriació massiva del tots els espanyols no era una solució desitjable per a les autoritats franquistes, ja que generaria molts comentaris desfavorables a nivell internacional sobre el fracàs de la política migratòria seguida per Trujillo. Per a l'Estat Espanyol tampoc seria fàcil reinstal·lar i readaptar al país un contingent de petits propietaris agrícoles en un sector tan afectat per la crisi econòmica¹⁴⁵⁵.

L'agost de 1962, el govern dominicà va reconèixer que era incapaç de mantenir l'ordre a les colònies i l'Ambaixada va aconseguir el compromís per part de les autoritats dominicanes que indemnitzarien els colons espanyols, per tal que poguessin comprar les seves pròpies terres o engegar el seu propi negoci, en cas de voler romandre a la República Dominicana. L'Ambaixador, Manuel Valdés Larrañaga, valorava que *“la indemnización es mucha puesto que se ha llegado al acuerdo de \$2.100 por agricultor, que en pesetas son 126.000.”*¹⁴⁵⁶ També es concediria als immigrants que desitjaven repatriar-se un subsidi d'atur per tal de poder viure fins a la seva sortida del país i el govern dominicà es comprometia a pagar el seu viatge de retorn a Espanya¹⁴⁵⁷. A canvi, els immigrants espanyols es comprometeren a no plantar nous productes i a abandonar les colònies després d'efectuar les collites que tenien pendents, per tal que els agricultors dominicans poguessin recuperar les seves terres¹⁴⁵⁸.

L'acord, inicialment, es prengué per als colons de Constanza, però posteriorment també s'amplià als radicats a Baoba del Piñal i a Duvergé. A Baoba del Piñal i a Constanza els problemes entre els propietaris legítims i els espanyols havien estat molt importants i a Duvergé la desídia demostrada pel govern dominicà, que havia deixat assecar els canals de rec i havia permès la desertització de la regió, havia obligat als immigrants a abandonar les terres. Sembla que l'ampliació del nombre de colons beneficiats va fer

¹⁴⁵⁴ Carta personal i reservada de Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, a Fernando María Castiella, Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 5 de desembre de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁵⁵ Nota del Director General d'Afers Consulars al Director General de Política Exterior. Madrid, 18 d'abril de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁵⁶ Carta personal i reservada de Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, a Fernando María Castiella, Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 5 de desembre de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁵⁷ Nota del Director General d'Afers Consulars al Director General de Política Exterior. Madrid, 18 d'abril de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁵⁸ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

baixar la quantitat pactada inicialment com a indemnització, de RD\$ 3.500 a RD\$ 2.100 per cap. La negociació no fou fàcil, doncs

“No habiendo ninguna cláusula en el primitivo contrato de los colonos que permitiera reclamación alguna contra el gobierno, el argumento esgrimido por la Embajada fue siempre que la indemnización era por perjuicios causados a personas que habían trabajado 7 años en beneficio del país a las que se privaba – por incapacidad del gobierno para mantener el orden – del fruto de sus trabajos independientemente del valor que pudieran tener sus tierras en el momento del acuerdo y del momento en que las hubieran abandonado siempre que este abandono fuera imputable a desidia o incapacidad del gobierno.¹⁴⁵⁹”

El Govern dominicà es va comprometre a pagar progressivament les indemnitzacions, respectant el següent patró: 7 colons de Baoba, 3 de Constanza i 1 de Duvergé¹⁴⁶⁰. Els propis colons van formar una Comissió, que s'encarregà de preparar les llistes amb els interessats a abandonar les colònies agrícoles. L'Ambaixada d'Espanya va trametre aquestes llistes al govern dominicà per tal que comencessin a satisfer les indemnitzacions¹⁴⁶¹. Aquestes es van començar a pagar a finals de 1962. En total ascendien a un milió de dòlars. L'Ambaixador creia que

“Teniendo en cuenta que el presupuesto dominicano no llega a los \$100.000.000, la suma de \$1.000.000 que tiene que desembolsar el Estado Dominicano como indemnización a los agricultores, representa una cantidad sumamente importante.¹⁴⁶²”

El pagament d'indemnitzacions es va efectuar d'una forma totalment irregular i ben aviat va suposar un negoci per als qui les gestionaven. Els membres de la Comissió de Colons aviat van conxorxar-se amb les autoritats dominicanes i pagaven les indemnitzacions en funció dels suborns que rebien¹⁴⁶³.

¹⁴⁵⁹ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁶⁰ *Idem*.

¹⁴⁶¹ Notes 48 i 96 de l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana a la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Santo Domingo, 21 d'agost i 19 de setembre de 1962. AGN-AGR, L1777-1962.

¹⁴⁶² Carta personal i reservada de Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, a Fernando María Castiella, Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 5 de desembre de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁶³ Memòries de José Cebriá i Carta de Manuel Viturro a Fernando María Castiella. Santo Domingo, 8 de juliol de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

L'acord respecte la situació dels colons va arribar just abans de la celebració dels primers comicis democràtics al país, el 20 de desembre de 1962, i la proclamació d'un nou govern. A les eleccions hi concorregueren més de 20 partits polítics, tot i que els dos principals oponents eren Juan Bosch, al capdavant del Partido Revolucionario Dominicano (PRD), de caire democràtic radical, i Viriato Fiallo, líder de la Unión Cívica Nacional (UCN), un partit netament antitrujillista però de caire més conservador. L'altra gran organització, el Movimiento Revolucionario 14 de Junio (MR-14J), va auto-excloure's dels comicis i proposava per al país un règim similar al de la revolució cubana. Durant tota la campanya electoral, el candidat Juan Bosch, fent gala d'un fort populisme i nacionalisme, va mostrar poca simpatia pels immigrants espanyols assentats a les colònies agrícoles, especialment els de Constanza, una regió rica i fèrtil que volia només per als dominicans.

Finalment, Juan Bosch, amb un 60% dels vots a favor, fou el gran vencedor de les primeres eleccions democràtiques del país. El 27 de febrer de 1963 va prendre possessió del càrrec. Amb els seus discursos i la seva oratòria planera va saber connectar amb el poble dominicà, al qual generà grans expectatives de benestar, de creació de llocs de treball, de millores en salut i en educació i de desenvolupament econòmic en un marc democràtic i de plenes llibertats¹⁴⁶⁴.

L'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, s'entrevistà amb el nou President i, entre d'altres assumptes, li recordà els compromisos als quals havia arribat el Consell d'Estat respecte els immigrants espanyols. Bosch es comprometé a complir allò acordat amb els colons espanyols i assegurà que no hi hauria cap problema tampoc per tal que aquests poguessin treure dels país els seus estalvis¹⁴⁶⁵.

Les coses, però, no seguiren pas aquest curs. D'una banda, els problemes entre propietaris legítims i immigrants es reproduïren a petita escala a les colònies de Guanito i Vallejuelo. Es donaren casos aïllats en els que alguns agricultors dominicans envaïren les terres ocupades pels espanyols, hi entraren bestiar i les començaren a treballar sense permís, davant la passivitat de les autoritats dominicanes. També es registraren alguns

¹⁴⁶⁴ TEJERA, Eduardo J. *op. cit.*, 73-76.

¹⁴⁶⁵ Despatx 108 Reservat de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 13 de març de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

assalts a les cases dels immigrants agricultors¹⁴⁶⁶. La Secretaria d'Estat d'Agricultura minimitzà els fets ocorreguts a les dues colònies i demanà paciència als colons espanyols de Vallejuelo, que havien plantejat la seva voluntat de comprar a un preu raonable i a terminis còmodes terres per cultivar en altres regions del país, per poder-se dedicar a cultius intensius. La colònia de Vallejuelo no els oferia aquestes possibilitats d'expandir-se i, a més a més, eren conscients que els nadius, tot i que no els molestaven en excés, vivien ansiosos per recuperar les terres de les quals havien estat desposseïts, que constituïen la seva principal font d'ingressos per sobreviure. La Secretaria d'Estat va informar-los que encara no podia atendre la seva petició ja que

“las labores que realiza la Dirección General de Reforma Agraria se tiene primordial interés en mejorar las condiciones de vida del campesino dominicano y solo después que esto se realice sería posible la discusión de las aspiraciones expuestas por los referidos colonos españoles de Vallejuelo.”¹⁴⁶⁷

D'altra banda, per dificultats burocràtiques, econòmiques i socials, el govern dominicà no donà ple compliment als acords als quals havia arribat per compensar els immigrants espanyols de les colònies de Baoba del Piñal, Constanza i Duvergé. Els pagaments cada vegada es feien més espaiats i a un menor nombre de colons. La situació era molt tensa i les dificultats financeres del país feien presagiar que no tots els immigrants acabarien rebent la seva corresponent indemnització. Aquests, a les colònies, estaven inactius des de feia molt de temps i se sentien amenaçats pels agricultors dominicans, ansiosos de recuperar les seves legítimes propietats.

Finalment, el 6 d'abril de 1963, un grup de 80 manifestants procedents de Baoba del Piñal, Constanza i Duvergé decidiren presentar-se a l'Ambaixada Espanyola a Santo Domingo i ocupar-la, per tal d'“*ejercer una coacción que ellos pensaban forzaría al Ministerio de Agricultura a activar los pagos y la repatriación de los que deseaban regresar.*”¹⁴⁶⁸ Antonio Izquierdo Yanes, l'Encarregat de Negocis al càrrec de l'Ambaixada per l'absència de l'Ambaixador, no va gosar suggerir-los que podien

¹⁴⁶⁶ Ofici 262 de Humberto Ferreras Diaz, Encarregat de la Colònia de Vallejuelo, al Director de Colonització. Vallejuelo, 29 de desembre de 1961; Nota 14 de l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana a la Secretaria d'Estat de Relacions Exteriors. Santo Domingo, 8 de gener de 1962; Ofici 21 de Bolívar Reyes Santil, Encarregat de la Colònia de Guanito, al Director de Colonització. Guanito, 14 de gener de 1962. AGN – AGR. L1537 – 1961.

¹⁴⁶⁷ Ofici 1995 de Angel Severo Cabral, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de Relacions Exteriors. Santo Domingo, 15 de febrer de 1962. AGN – AGR, L1537 – 1961.

¹⁴⁶⁸ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d' Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

pressionar instal·lant-se davant la Secretaria d'Estat d'Agricultura, que al cap i a la fi era la que els havia de pagar les indemnitzacions. Els manifestants no acceptaven cap raonament i estaven decidits a no moure's de l'Ambaixada fins que es resolgués la situació¹⁴⁶⁹.

L'ocupació de l'Ambaixada va anar a més, ja que les dones i els fills dels colons també es van desplaçar a la capital per tal de donar suport als seus marits. Les condicions en les quals estaven allotjats a l'Ambaixada eren autènticament penoses.¹⁴⁷⁰ Des del Ministeri d'Afers Exteriors espanyol es plantejaven aquestes accions per intentar solucionar el problema:

1. Repatriar de forma immediata els colons més necessitats i els més exaltats, que poguessin frenar i entorpir les negociacions o l'acció de l'Ambaixada.
2. Procedir al retorn esglaonat de la resta de colons, fins a solucionar la situació, sense que aquest retorn suposi una renúncia als drets, indemnitzacions, etc. que els corresponguin. El retorn esglaonat permetria:
 - a. Resoldre paulatinament el problema evitant alteracions d'ordre públic.
 - b. Dosificar la repatriació segons el criteri de l'Ambaixada, de manera que afavorís la seva acció i seguís pressionant al govern dominicà.
 - c. Facilitar la reabsorció dels colons a Espanya o el seu possible trasllat ulterior a tercers països.
3. Assegurar a Espanya, mitjançant els organismes oficials corresponents, l'adequada reinstal·lació dels colons o donar facilitats als qui es volguessin dirigir a tercers països¹⁴⁷¹.

Amb l'Ambaixada ocupada pels immigrants agricultors, a Espanya s'afusellava al líder comunista Julián Grimau, després de ser sotmès a Consell de Guerra sense garanties i en el qual la condemna a mort estava decidida per anticipat. El procés va generar a l'estranger una intensa campanya de solidaritat amb Grimau i en contra del règim franquista. A diverses capitals europees i llatinoamericanes es produïren manifestacions multitudinàries de suport a Grimau i diversos líders mundials s'adreçaren a les autoritats franquistes demanant clemència pel presoner. Franco desoí el clamor internacional i

¹⁴⁶⁹ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁷⁰ Nota del Director General d'Afers Consulars al Director General de Política Exterior. Madrid, 18 d'abril de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁷¹ *Idem*.

l'executà el 20 d'abril de 1963. La reacció internacional fou de rebuig i de protesta contra el règim franquista.

A Santo Domingo també es feren ressò d'aquests fets i el dia 19 d'abril, quan Grimau estava en capella, uns 40 joves dominicans, homes i dones, segons el despatx de l'Ambaixador i una multitud segons un dels testimonis¹⁴⁷², es manifestaren davant l'Ambaixada d'Espanya portant banderes republicanes i cartells favorables a Julián Grimau i contraris al règim franquista. Els agricultors espanyols acampats al pavelló contigu a la cancelleria visqueren situacions de pànic i seguiren les consignes de l'Ambaixador, explotant “*en gritos de “Arriba España!”*”, “*Viva Franco!”*”, *acusando a los que paseaban el piquete de señoritos y vagos, gritando: “A trabajar! A trabajar!”*¹⁴⁷³”. La concentració fou dissolta amb gasos lacrimògens.

Però els incidents de protesta pel cas Grimau no acabaren aquí. El diumenge 21 d'abril de 1963, a les 9 de la nit, segons la versió de l'Ambaixada, un cotxe es va parar davant la reixa de l'Ambaixada. En baixaren uns quants individus, que van intentar entrar a la cancelleria. Al sentir sorolls estranys, els agricultors espanyols van sortir a comprovar què passava. Al fer-ho, van descobrir els assaltants en plena acció. Aquests, al veure's acorralats, van llançar contra les finestres de l'Ambaixada dues botelles de petroli amb la seva metxa corresponent, que van iniciar un petit incendi dins de l'edifici, i van fugir ràpidament. A fora, els esperava un automòbil que no es pogué identificar. Els immigrants van acudir immediatament a sufocar l'incendi, evitant que aquest causés més danys¹⁴⁷⁴. Segons un dels testimonis que visqueren l'atac, les bombes incendiàries foren llançades per milers de manifestants que es concentraven davant de l'Ambaixada¹⁴⁷⁵.

Un cop la situació estigué controlada a l'Ambaixada, Izquierdo Yanes va entrevistar-se amb el President Juan Bosch, per tal d'intentar trobar una solució que posés fi a l'ocupació de la cancelleria espanyola per part dels immigrants agricultors. El Secretari d'Estat d'Agricultura s'havia declarat incapaç de resoldre totalment la situació i afirmà que Bosch era l'únic que podia posar-hi remei. El clima de rebuig al règim franquista que s'havia viscut els dies anteriors, arrel de les protestes per l'execució de Grimau,

¹⁴⁷² Memòries de José Cebriá.

¹⁴⁷³ Despatx 158 de l'Encarregat de Negocis *ad interim* d'Espanya a Santo Domingo, Antonio Izquierdo Yanes, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 d'abril de 1963. AMAEC, R7304, Exp. 20-21.

¹⁴⁷⁴ *Idem*.

¹⁴⁷⁵ Memòries de José Cebriá.

condicionà l'espai on tingué lloc l'entrevista: Bosch va rebre a Izquierdo Yanes a la seva casa particular, en comptes del Palau Presidencial¹⁴⁷⁶.

L'Encarregat de Negocis va exposar a Juan Bosch la situació dels colons espanyols i recalçà

“la situación de miseria de dichos hombres que de un estado de agricultores florecientes se han encontrado de pronto, por causas ajenas a su voluntad y después de haber realizado una meritoria labor agrícola en la República, en una situación próxima a la mendicidad.”¹⁴⁷⁷”

Bosch va exposar la seva comprensió per la dimensió humana del problema, però va recordar a Izquierdo Yanes la difícil situació econòmica per la qual travessava el país. L'Encarregat de Negocis va entregar a Bosch unes llistes en les quals s'especificava les quantitats que fins al moment havia pagat el govern dominicà i les que quedaven per satisfer. El President li va prometre que estudiaria l'assumpte i pensaria com se li podia posar solució.

Els dies passaven i els agricultors no es movien de la cancelleria espanyola. L'Ambaixador Manuel Viturro es va trobar amb una situació dantesca quan va arribar a la República Dominicana procedent d'Espanya: hi havia uns 70 allotjats a l'Ambaixada, els quals presentaven un

“aspecto exterior (...) miserable, sobrepasa lo que pueda suponerse en un ambiente Europeo: muchos de los adultos viven semidesnudos y la mayoría de los niños totalmente, cuando no cubiertos de harapos; al cabo de dos meses y medio de permanencia crían gallinas y otros animales domésticos y hasta pidieron autorización para cultivar hortalizas; por matrimonios o amancebamientos – que posiblemente son causa de resistencia a la repatriación – una buena proporción de las mujeres y niños son de color... (...) otros de los alojados guardan sobre sí el producto de siete años de trabajo y están en posesión de sumas que alcanzan varios miles de pesos.”¹⁴⁷⁸”

¹⁴⁷⁶ Despatx 159 Reservat d'Antonio Izquierdo Yanes, Encarregat de Negocis a.i. d'Espanya a Santo Domingo, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 24 d'abril de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁷⁷ *Idem.*

¹⁴⁷⁸ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

L'Ambaixador va reunir als immigrants i els va proposar de retornar a Espanya, on serien instal·lats en alguna de les colònies i pobles creats per l'Instituto Nacional de Colonización. També es va comprometre a enviar a cada un dels immigrants els xecs amb les indemnitzacions que encara els devia la Secretaria d'Agricultura. Els colons finalment van acceptar aquesta solució, ja que a més a més els alliberava de canviar els pesos dominicans a dòlars, una gestió que en aquells temps era força complicada. Precisament el canvi de divises portà molts maldecaps als colons amb els estalvis que tenien acumulats, una part dels quals van haver de dipositar a l'Ambaixada per tal que els trametés directament a Espanya¹⁴⁷⁹.

Tot semblava indicar que els immigrants posarien fi a l'ocupació de la cancelleria espanyola el 14 de juny de 1963: uns 50 immigrants van acceptar la repatriació i havien d'embarcar a bord del transatlàntic Begoña, que havia de salpar el 18 de juny, i la resta, que volien seguir residint a la República Dominicana, semblaven disposats a abandonar les instal·lacions ja que reconeixien que la seva presència a l'Ambaixada ja no tenia justificació possible. Els que havien de ser repatriats abandonaren efectivament l'Ambaixada, però la resta de colons no, mantenint-se ocupant l'Ambaixada unes 24 persones. Viturro va decidir recórrer a diverses estratègies per tal de tallar en sec la situació: a partir del 18 de juny acordà suspendre les ajudes i els aliments als colons espanyols que ocupaven l'Ambaixada i els amenaçà que si hi seguien acampats cessaria totes les gestions que realitzava a favor seu. L'amenaça va resultar estèril, ja que en el fons només

“favorecería las torpes combinaciones de aquellos que – tanto en la Administración dominicana como entre los propios colonos – pretenden y parece consiguen, lucrarse de esta situación percibiendo primas por alteraciones en las listas para el orden de los pagos.”¹⁴⁸⁰

Buscar solucions cada cop semblava més difícil. En aquells moments, encara s'havia d'indemnitzar a 230 colons, que suposaven un total de RD\$ 483.000, i el crèdit destinat a aquesta partida durant l'any 1963 era només de RD\$ 100.000. A aquest ritme, es tardaria anys a satisfer les quantitats promeses a tots els agricultors. Per aquest motiu, Viturro va proposar al President Juan Bosch suspendre els pagaments esglaonats i

¹⁴⁷⁹ Memòries de José Cebriá.

¹⁴⁸⁰ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d' Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

individuals que fins al moment s'estaven efectuant, amb massa parsimònia i donant lloc a prevaricacions i abusos. Aquests s'havien de substituir per un canvi de Notes entre els dos governs, en el qual el Govern dominicà reconeixeria el seu deute global (a raó de RD\$ 2.100 per cada un dels colons) i es comprometria a abonar la suma global a l'Ambaixada d'Espanya a Santo Domingo o bé al govern espanyol a través de la seva representació diplomàtica a Madrid, en la forma i terminis que s'establissin de mutu acord. L'Ambaixada d'Espanya s'encarregaria de lliurar a cada un dels immigrants als quals encara no s'havia indemnitzat un certificat que deixés constància de la seva qualitat de colons i del seu dret a percebre la corresponent indemnització en el moment de sortir cap a Espanya. Un cop els immigrants arribessin a Espanya, haurien de tenir dret, presentant el Certificat, a percebre una suma prudencial que els permetés iniciar una nova activitat. Aquesta suma els seria entregada pels organismes d'Emigració o de Crèdit Agrícola, a compte dels seus títols de creditors del govern dominicà¹⁴⁸¹. Suposem que aquesta proposta de l'Ambaixador va ser ben acollida tan pel govern dominicà com pels immigrants espanyols que encara estaven acampats a l'Ambaixada, tot i que no ho podem documentar.

La radicalitat democràtica de Bosch i el seu populisme li costaren l'animadversió dels poders fàctics del país: els terratinents, els comerciants, els industrials, els militars i fins i tot l'Església Catòlica, que l'acusaren de permetre infiltracions comunistes al govern. Precisament aquests grups foren els que donaren suport al Cop d'Estat protagonitzat per l'Exèrcit el 25 de setembre de 1963, que derrocà a Bosch del poder. Al seu lloc, posaren un Triumvirat format per empresaris i advocats d'empreses, de caire dretà i favorable als interessos de la comunitat empresarial dominicana. El Triumvirat, que no respectà en absolut les regles del sistema democràtic, comptà amb el suport fonamental dels EUA, de l'Església Catòlica i dels antics generals trujillistes, que garantiren la seva permanència al poder. Mentrestant, des de l'exili Juan Bosch i Joaquín Balaguer es van aliar per recuperar el poder a la República Dominicana. Aquesta aliança populista va debilitar encara més el Triumvirat, que havia de fer front als disturbis constants al carrer i a nombroses vagues.

Els problemes amb els colons espanyols no es van acabar amb l'acord assolit l'any 1963. El gener de 1964 els espanyols establerts a les colònies de Guanito i Vallejuelo es

¹⁴⁸¹ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

van dirigir a l'Ambaixada Espanyola per tal de sol·licitar protecció per poder desenvolupar els seus treballs agrícoles en un ambient de pau i tranquil·litat:

“las autoridades dominicanas, y hasta el mismo Gobernador de la provincia, les han amenazado con expulsarles de las tierras que les fueron entregadas para su cultivo, y les han hecho objeto de malos tratos de palabra, hechos a los que hay que añadir también en algunos casos daños ocasionados en sus cultivos. Los campesinos dominicanos de la región los califican de usurpadores de sus tierras.”¹⁴⁸²”

Davant aquest clima d'amenaques i violència, els colons de Guanito i Vallejuelo es veien incapaçs de prosseguir amb la seva labor agrícola i exposaren a l'Ambaixada la seva voluntat d'arribar a un acord similar a l'aconseguit pels colons de Baoba del Piñal, Constanza i Duvergé: sol·licitar la rescissió dels seus contractes a canvi d'una indemnització. El Ministre Conseller de l'Ambaixada, Noeli, s'entrevistà amb el Subsecretari de Relacions Exteriors dominicà, per exposar-li la proposta i que aquesta fos traslladada a la Secretaria d'Agricultura per al seu estudi. El polític dominicà va expressar el desig que els colons espanyols seguissin treballant al país i afirmà que el govern estava disposat a oferir-los una protecció veritablement eficaç a les seves terres i habitatges i, fins i tot, donar-los unes altres terres si no fos possible aconseguir les indemnitzacions que sol·licitaven¹⁴⁸³.

La situació, però, no es solucionava i els colons espanyols decidiren recórrer a una estratègia similar a l'utilitzada pels seus compatriotes un any abans. Un grup de sis immigrants de la colònia de Guanito, juntament amb les seves famílies, es traslladaren a la capital i s'instal·laren davant de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, amb l'objectiu d'exercir pressió i aconseguir que el govern dominicà els pagués una indemnització per abandonar les seves terres¹⁴⁸⁴. La Secretaria d'Estat d'Agricultura, però, no hi estava disposada. Considerava que, a diferència dels seus companys instal·lats a Baoba del Piñal, Constanza o Duvergé, els colons de Guanito i Vallejuelo en cap cas havien estat literalment expulsats de les terres que conreaven després de la mort de Trujillo i creia que la majoria volien cobrar una indemnització similar a la de la resta d'espanyols “con

¹⁴⁸² Despatx 25 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 13 de gener de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁸³ *Idem.*

¹⁴⁸⁴ Despatx 117 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 16 de març de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8.

cualquier pretexto” i marxar cap a Espanya¹⁴⁸⁵. L’Ambaixada va intentar intercedir a favor dels espanyols, però l’única solució acceptable per a la Secretaria d’Agricultura era oferir-los altres terres per al cultiu o pagar el viatge de retorn a Espanya a aquells colons que es volguessin repatriar, als quals també s’oferia a abonar-los una quantitat propera als RD\$ 400, per tal que poguessin cobrir les seves despeses més urgents en arribar a Espanya¹⁴⁸⁶.

L’Ambaixada, davant la fermesa del govern dominicà, va rendir-se:

*“aunque esta Embajada procurará siempre obtener las mayores compensaciones para los colonos españoles, no obstante, he llegado al convencimiento de que, efectivamente, existe una gran proporción entre aquellos que ahora reclaman, que viendo la substanciosa compensación que en su día se concedió a sus compañeros de las otras colonias, alegan toda clase de pretextos, unos fundados, y otros más o menos fantásticos, con la intención de rescindir su contrato, cobrar la indemnización y marcharse tranquilamente a España.”*¹⁴⁸⁷

Retornant a la situació política dominicana, des de l’exili, Bosch va començar a conspirar per tal de derrocar el Triumvirat. En aquesta tasca va comptar amb la complicitat dels militars dominicans de baixa graduació, partidaris de tornar a un sistema constitucional. La trama fou descoberta el 24 d’abril de 1965. La població, en comptes de sortir en defensa del Triumvirat, sortí als carrers per celebrar la seva caiguda. Aquesta situació generà una forta crisi dins les forces armades, dividides entre els partidaris del retorn de Juan Bosch i de la represa d’un govern constitucional democràtic, i els que recolzaven la formació d’una junta militar per substituir el Triumvirat. Els constitucionalistes van decidir repartir armes entre la població, esclatant d’aquesta manera una cruenta guerra civil el 25 d’abril de 1965.

Al cap de tres dies d’enfrontaments, els constitucionalistes estaven a punt d’imposar-se per la força de les armes i el retorn de Bosch a l’illa semblava ja una realitat. Lindon B.

¹⁴⁸⁵ Despatx 117 de l’Ambaixador d’Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d’Afers Exteriors. Santo Domingo, 16 de març de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁸⁶ “6 españoles reclaman indemnización” a *Listin Diario*, 16 de març de 1964. Retall a AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁴⁸⁷ Despatx 117 de l’Ambaixador d’Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d’Afers Exteriors. Santo Domingo, 16 de març de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8. Desafortunadament, no sabem com es resolgué finalment el conflicte.

Johnson, el President dels EUA, en el context de la Guerra Freda i per prevenir el sorgiment d'una nova Cuba a Amèrica Llatina, va enviar 42.000 soldats nord-americans a la República Dominicana per donar suport als militars trujillistes i contraris al President depositat. Els EUA, a través de l'Organització d'Estats Americans (OEA), pressionaren a Brasil, Hondures, Paraguai i Costa Rica per tal que també enviessin forces militars al país antillà i donessin, d'aquesta manera, legalitat a la intervenció unilateral efectuada pels nord-americans.

Després de quatre mesos d'ocupació, batalles cruentes i negociacions al si de la OEA, s'acordà finalitzar els enfrontaments i donar pas a un govern civil presidit per Héctor García Godoy, que tenia com a missió fonamental celebrar unes eleccions lliures l'1 de juny de 1966. Mentre no es produïren els comicis, les tropes d'ocupació nord-americanes es mantingueren a l'illa. Els dos candidats a la presidència foren Balaguer i Bosch. Aquest últim estigué amenaçat de mort per part dels oficials militars trujillistes i molts dels seus seguidors van ser perseguits i assassinats durant la campanya electoral. La victòria de Balaguer estava més que anunciada i, efectivament, així es produí¹⁴⁸⁸.

4. AUTORITATS RESPONSABLES DEL PROJECTE MIGRATORI

L'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo i la Secretaria d'Estat d'Agricultura foren els dos organismes que gestionaren de forma més directa el Pla Immigratori pel qual els agricultors espanyols s'assentaren a la República Dominicana. Per aquest motiu, volem dedicar un breu espai a presentar els perfils biogràfics dels Ambaixadors espanyols i els Secretaris d'Estat d'Agricultura que participaren en la direcció del projecte.

4.1. L'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo

Abans d'exposar el perfil biogràfic dels quatre ambaixadors espanyols que participaren activament en la gestió del pla immigratori, Alfonso Merry del Val Alzola, Alfredo Sánchez Bella, Manuel Valdés Larrañaga i Manuel Viturro Somoza, cal explicar les condicions en les quals havia d'operar l'Ambaixada d'Espanya i la resta de representacions diplomàtiques a la República Dominicana degut al règim polític que hi imperava.

¹⁴⁸⁸ MOYA PONS, Frank. *Manual de historia dominicana*. Santo Domingo: Caribbean Publishers, 1997, pàg. 527-536.

Els diplomàtics acreditats a Ciudad Trujillo no tenien llibertat de comunicació epistolar amb els seus respectius governs. Tant els despatxos que enviaven com els que rebien eren intervinguts per la censura del règim trujillista, malgrat que aquest negava oficialment tal control¹⁴⁸⁹. Aquesta situació obligava als representants diplomàtics destacats a la República Dominicana a redactar els despatxos que enviaven per correu ordinari

*"en términos muy vagos e imprecisos, o bien a buscar fórmulas de expresión que acaban por oscurecer y confundir el pensamiento, o finalmente, a desbordarse en una literatura laudatoria que carece de sentido (...) y que contribuye a dar una impresión desmedida, y por consiguiente, falsa, de las realidades dominicanas."*¹⁴⁹⁰

Les úniques fórmules de comunicació segures entre les ambaixades i altres representacions diplomàtiques amb els seus respectius governs, que escapaven a la censura del govern dominicà, eren els telegrams xifrats, els telegrams postals aeris, també xifrats, i la valisa a través dels vaixells que recorrien rutes regulars entre Ciudad Trujillo i el país en qüestió. També podia confiar-se la correspondència a viatgers que sortien del país o a membres de Missions Diplomàtiques especials que retornaven cap a les seves nacions. En el cas de l'Ambaixada espanyola, el servei de valisa era molt lent, ja que estava subjecte a les escales dels vaixells de la Companyia Transatlàntica Espanyola, que recalaven a l'illa cada 40 o 50 dies¹⁴⁹¹.

El maig de 1948 hi havia acreditades a Ciudad Trujillo un total de 30 Missions Diplomàtiques internacionals, inclosa l'espanyola. Tot i això, només residien a Ciudad Trujillo un total de tres Ambaixadors: el d'Espanya, el d'Haití i el de Brasil. El govern de Trujillo havia tingut diversos conflictes amb moltes de les representacions diplomàtiques i amb la seva actitud havia forçat a molts ambaixadors a abandonar el país. En alguns casos, hi deixaven un Encarregat de Negocis o algun altre càrrec diplomàtic menor; en d'altres, no hi quedava cap tipus de representant. El govern de Trujillo també fomentava la desunió entre les representacions diplomàtiques destacades a la República Dominicana per por a que aquestes es gressin en contra seu. Estaven

¹⁴⁸⁹ AZNAR ZUBIGARAY, Manuel: *Nota número 3. Impresiones generales sobre la vida política en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 14 de maig de 1948. AMAEC, R2418, Exp. 27.

¹⁴⁹⁰ *Idem.*

¹⁴⁹¹ *Idem.*

profundament dividides entre les partidàries del govern dominicà i les que hi eren crítiques¹⁴⁹².

A més a més, les autoritats dominicanes sotmetien a una vigilància molt estricta al personal diplomàtic. Consideraven

*"los diplomáticos extranjeros como una especie de funcionarios muy distinguidos, a quienes exige en la práctica, una lealtad semejante a la que deben observar los Secretarios de Despacho. La vigilancia secreta que rodea a las Misiones Diplomáticas es constante."*¹⁴⁹³

Aquesta vigilància era coneguda per la població, que s'abstenia de mantenir qualsevol tipus de relació amb Ambaixadors i Ministres d'altres països, per evitar qualsevol sospita sobre la seva persona referent a la possible participació en activitats clandestines. Fins i tot, els Secretaris d'Estat, abans de tenir qualsevol contacte amb ells, també havien de demanar permís a les instàncies superiors. Tot això dificultava enormement als diplomàtics l'obtenció d'informació sobre la societat dominicana, creant en ells la sensació d'estar "*alejados y confinados*", i limitava la seva capacitat d'actuació¹⁴⁹⁴.

Pel que fa als quatre Ambaixadors d'Espanya a la República Dominicana relacionats amb la gestió del Pla Immigratori, dos no pertanyien a la carrera diplomàtica, sinó que els hem de considerar "ambaixadors polítics": Alfredo Sánchez Bella i Manuel Valdés Larrañaga. Manuel Aznar Zubigaray, primer Ambaixador d'Espanya al país, entre 1948 i 1951, també era un "Ambaixador polític". Tant Sánchez Bella com Valdés Larrañaga eren personalitats destacades amb importants responsabilitats polítiques dins el règim franquista, que foren nomenades per desenvolupar tasques de representació diplomàtica¹⁴⁹⁵.

Durant la dictadura franquista, el govern espanyol va nomenar un total de 39 Ambaixadors polítics, 15 dels quals van desenvolupar el seu càrrec en més d'una ambaixada. En 21 ocasions es feu càrrec d'una representació diplomàtica de l'àrea

¹⁴⁹² AZNAR ZUBIGARAY, Manuel: *Nota número 4. Impresiones generales sobre la vida política en la República Dominicana. Situación del Cuerpo Diplomático*. Ciudad Trujillo, 14 de maig de 1948. AMAEC, R2418, Exp. 27.

¹⁴⁹³ *Idem*.

¹⁴⁹⁴ *Idem*.

¹⁴⁹⁵ VALDIVIESO DEL REAL, Rocío. *La carrera diplomática en España (1939-1990)*. Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores, 1996, pàg. 106.

d'Iberoamèrica un ambaixador polític¹⁴⁹⁶. El règim utilitzà aquesta figura en aquells països que tenien una significació important per a la seva política exterior, com per exemple l'Argentina del General Perón¹⁴⁹⁷. També fou el cas de la República Dominicana durant els anys '50, que donà suport a Espanya en els fòrums internacionals i defensà el seu ingrés als mateixos en els moments d'aïllament del règim franquista després de la Segona Guerra Mundial.

4.1.1. Alfonso Merry del Val y Alzola, Marquès de Merry del Val (setembre de 1954 - gener de 1957)

Alfonso Merry del Val y Alzola va presentar les seves credencials al Secretari d'Estat de Relacions Exteriors, Joaquín Balaguer, el 29 de setembre de 1954. Merry del Val havia nascut a Bilbao el 24 de juliol de 1903. Llicenciat en Dret per la Universitat de Valladolid, va estudiar també a les Universitats de Deusto, Oxford i Cambridge. Pertanyia a una família de diplomàtics i ell mateix també ingressà en aquesta carrera el 1928. L'any 1929 va ser designat Secretari a Londres, el 1930 Cònsol a Praga, després a ocupà la Secretaria Particular d'Alfons XIII, a Washington, i nombroses secretaries més. El 1953 va ser nomenat Ministre-Conseller a l'Ambaixada de Lima i després accedí al màxim escalafó diplomàtic, essent nomenat Ambaixador a Copenhaguen, Beirut, Lima i finalment a Washington el 1964, on restà fins 1969. Enmig d'aquest periple, recalà a la República Dominicana entre setembre de 1954 i gener de 1957.

Francisco Javier Alonso Vázquez, en el seu extens estudi entre les relacions diplomàtiques entre Espanya i la República Dominicana, afirma que la gestió de l'Ambaixador Merry del Val a la República Dominicana es va basar en dos principis ideològics fonamentals: el recolzament a la religió catòlica i la desaprovació del comunisme. La maçoneria tenia un pes cada vegada més important al país antillà, davant l'absolutapassivitat de les màximes autoritats de l'Església Catòlica, cosa que Merry del Val detestava. Per intentar contrarestar la influència d'aquesta associació, l'Ambaixador va patrocinar l'assentament gradual al país de nombrosos religiosos espanyols. Sembla que el règim va respondre al desig de Merry del Val de donar un paper més preeminent a la religió catòlica en l'educació, l'exèrcit i la vida pública. Aquest procés de "catolització" de la societat va anar acompanyat d'una progressiva

¹⁴⁹⁶ VALDIVIESO DEL REAL, Rocío. *op. cit.*, pàg. 107.

¹⁴⁹⁷ *Ibidem*, pàg. 109.

hispanització de la nació dominicana, en la qual Merry del Val va jugar un paper molt important aportant referents culturals espanyols a la vida pública dominicana. Va dinamitzar l'Instituto Dominicano de Cultura Hispánica com a difusor de la cultura espanyola a l'illa a través de l'organització de cursos de llengua, història i literatura espanyola, cicles de conferències, recitals, concursos i debats intel·lectuals. Moltes personalitats espanyoles van visitar la República Dominicana durant el període, mostra de les bones relacions diplomàtiques entre els dos països¹⁴⁹⁸. Finalment, Merry del Val també fou l'encarregat d'organitzar la participació d'Espanya al gran esdeveniment que tingué lloc a la República Dominicana durant els anys '50: la Feria de la Paz y Confraternidad del Mundo Libre¹⁴⁹⁹.

Pel que fa al tema que ens ocupa, Merry del Val va ser l'Ambaixador que va rebre els immigrants espanyols a la República Dominicana i que va haver de gestionar els nombrosos problemes que els afectaren durant els dos primers anys del seu assentament al país. També fou l'encarregat de negociar el Conveni d'Emigració Hispano-Dominicà i d'aconseguir la seva ratificació, un any després d'haver-lo signat. Ja hem vist les dificultats que envoltaren tant la signatura com la ratificació d'aquest acord, en les quals l'Ambaixador jugà un paper clau per tal que s'acabés materialitzant el conveni i fós acceptat pel govern dominicà. Aquesta fita marcà el seu relleu al capdavant de la missió diplomàtica espanyola a la República Dominicana, essent substituït per Alfredo Sánchez Bella.

De la documentació consultada se'n desprèn que Alfonso Merry del Val fou un ambaixador que s'ocupà preferentment dels aspectes formals relacionats amb l'emigració. En la gestió d'aquests assumptes, sempre prioritzà un aspecte fonamental: mantenir i enfortir les relacions d'amistat i cordialitat forjades amb el govern dominicà. Durant els dos primers anys de funcionament del projecte migratori, es produïren nombrosos conflictes amb els immigrants espanyols, conflictes que causaren el disgust de les autoritats dominicanes i fins i tot del propi dictador Rafael Leonidas Trujillo. Merry del Val va intercedir per solucionar-los, tal i com hem vist, però sempre des d'una posició prudent i intentant no interferir en la sobirania del govern dominicà. Amb aquesta actitud laxa i tolerant, l'Ambaixador va aconseguir minimitzar l'impacte de

¹⁴⁹⁸ De fet, a nivell internacional, la República Dominicana va defensar públicament Espanya i la necessitat que fos inclosa a l'Organització de les Nacions Unides, organisme del qual encara era bandejada.

¹⁴⁹⁹ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza... op. cit.*, pàg. 191-210.

l'agitació i de la progressiva sensació de fracàs del projecte, per tal de salvaguardar les bones relacions diplomàtiques entre Espanya i el país antillà.

Aquesta permissivitat tingué, al nostre entendre, un cost molt elevat: la desatenció a les problemàtiques reals dels immigrants i la tèbia defensa dels seus interessos davant de l'administració dominicana. Merry del Val mai aixecà la veu (de forma oficial i que en trobem constància per escrit) per les nefastes condicions en les quals havien estat assentats els espanyols o pel retard en l'entrega de les terres que havien de treballar. Tampoc denuncià la manca de seguretat personal que patien els súbdits espanyols, alguns dels quals eren detinguts, empresonats i deportats a Espanya de forma totalment opaca. Tot i encarregar-se de l'elaboració i signatura d'un Conveni migratori, tampoc insistí perquè aquest donés resposta a aspectes fonamentals de l'emigració, com ara la propietat de les terres que treballaven els colons. Tots aquests eren temes que haguessin creat greus controvèrsies amb l'administració dominicana, i Merry del Val no estava disposat a arribar a aquest punt.

L'Ambaixador d'Espanya, sense deixar totalment desprotegits als immigrants espanyols, vetllà per tal que tots els conflictes que anaven sorgint es solucionessin de la forma més discreta possible i això representava, en moltes ocasions, fer concessions al govern dominicà i permetre que els súbdits espanyols haguessin de viure en condicions més que qüestionables.

4.1.2. Alfredo Sánchez Bella (gener de 1916 - juny de 1959)

Alfredo Sánchez Bella va ser ratificat com a representant d'Espanya a la República Dominicana el gener de 1957. Sánchez Bella va néixer l'any 1916 i es va llicenciar en Filosofia i Lletres i Dret. Posteriorment obtingué el títol de Doctor en Ciències Històriques per la Universitat de Madrid. Durant la Guerra Civil va ingressar a la primera Bandera de Falange (València) i posteriorment fou designat locutor de ràdio i propaganda a la primera Companyia de Radiodifusió, col·laborant amb *El Noticiero*, de Saragossa, i l'agència *Logos*. Tot just finalitzat el conflicte bèl·lic, va dirigir el diari valencià *Avance* i les emissores *Radio Valencia* i *Radio Mediterráneo*.

Sánchez Bella, després de la Guerra Civil, va experimentar un ascens meteòric dins la jerarquia franquista. Començà desenvolupant càrrecs de caràcter intel·lectual, sempre d'importància creixent. Després fou designat per representar Espanya a l'exterior com a

Ambaixador, pel seu prestigi com a hispanista. Finalment, ascendí al màxim escalafó com a Ministre del Govern. Entre 1940 i 1941 va ser Vicesecretari General del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Entre 1948 i 1956 va ser director de l'Institut de Cultura Hispànica, període en el que va fundar i dirigir les revistes *Mundo Hispánico* i *Cuadernos Hispanoamericanos*. Des d'aquest càrrec també va impulsar la creació d'una àmplia xarxa d'Instituts de Cultura Hispànica a tots els països hispanoamericans. D'aquest càrrec va fer el salt a les tasques diplomàtiques, essent nomenat Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Colòmbia, Itàlia i Malta. Finalment, el 1969 va ser nomenat Ministre d'Informació i Turisme, succeint en el càrrec a Manuel Fraga Iribarne. Ocupà aquesta posició fins l'any 1973¹⁵⁰⁰. A partir de llavors, s'anà retirant progressivament de la vida pública.

Membre de l'Opus Dei, Sánchez Bella creia que l'Espanya del General Franco havia de procedir a la "*reconquista espiritual de Hispanoamérica*¹⁵⁰¹", essent la religió catòlica el puntal essencial d'aquest moviment. Com a Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, va actuar fonamentalment en dos sentits. En primer lloc, va patrocinar l'apropament institucional entre l'Església Catòlica i l'Estat dominicà, ja que creia que la religió era l'arma perfecta per combatre l'expansió del comunisme. En aquest aspecte, un dels seus majors triomfs fou la creació del Patronato Nacional San Rafael, un programa per elevar el nivell religiós, cultural i material de les àrees frontereres subscrit entre l'Estat Dominicà i l'Obra de Cooperació Sacerdotal Hispanoamericana. Més del 90% de sacerdots destinats a les "missions" creades a la frontera amb Haití eren espanyols.

D'altra banda, Sánchez Bella s'esforçà per fomentar les relacions culturals entre Espanya i la República Dominicana. A més a més d'organitzar festes culturals d'alta volada, com la Feria Internacional del Libro el 23 d'abril de 1958, intentà afavorir la cooperació humanística i tècnica entre Espanya i tots els països de l'Amèrica hispana, impulsant la concessió de beques de formació a estudiants llatinoamericans per tal que estudiessin a Espanya. D'altra banda, també defensà la necessitat que la cultura espanyola, a través del cinema, la ràdio, la premsa i els llibres, intentés arribar a la majoria de sectors de la societat hispanoamericana, per tal de crear sòlids corrents de pensament pro-hispànics i

¹⁵⁰⁰ "Alfredo Sánchez Bella, ex ministro de Franco" a *El País*, 27-4-1999, http://elpais.com/diario/1999/04/27/agenda/925164001_850215.html

¹⁵⁰¹ ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza...* op. cit., pàg. 212.

catòlics. Finalment, estimava necessari fomentar l'arribada d'ordes religiosos espanyols per tal que es fessin càrrec de tot tipus d'institucions docents d'ensenyança primària, secundària i universitària, garantint d'aquesta manera la defensa del llegat cultural espanyol a Hispanoamèrica i la conservació, en un futur proper, de l'ascendent d'Espanya sobre aquests països¹⁵⁰².

Pel que fa al tema que ens ocupa, Alfredo Sánchez Bella, només prendre possessió del seu nou càrrec a Ciudad Trujillo, va afirmar que la immigració espanyola esdevindria la seva primera preocupació¹⁵⁰³. I realment creiem que així fou durant els primers temps de la seva missió diplomàtica al país antillà. En aquells moments, el Pla Immigratori travessava una situació molt delicada. Les arribades de nous contingents d'immigrants espanyols havien estat suspeses *de facto*, les mancances del govern dominicà en l'aplicació del projecte eren més que evidents, a les colònies s'havien produït greus conflictes i revoltes que havien acabat amb detencions i deportacions de diversos immigrants, i ja s'havien repatriat més de 1.300 espanyols, fent evident una sensació de fracàs general del projecte. El malestar entre els immigrants que quedaven al país era notori i molts havien sol·licitat ja el retorn a Espanya. Alfredo Sánchez Bella va arribar a la República Dominicana carregat de bones intencions i disposat a salvar el Pla Immigratori. La documentació consultada ens permet afirmar que, a diferència del seu antecessor, Sánchez Bella, des d'una posició que podríem qualificar de paternalista, si que es va preocupar dels problemes reals dels colons espanyols i, fins on li fou possible, va intentar defensar els seus interessos davant el govern dominicà.

Al cap de pocs dies d'arribar l'Ambaixador a la República Dominicana, esclatà un nou conflicte relacionat amb la immigració. El govern dominicà, de manera unilateral, decidí no pagar les repatriacions dels espanyols a menys que aquestes tinguessin una causa plenament justificada¹⁵⁰⁴. Aquesta situació va tenir greus conseqüències tant per als immigrants, que no tenien el capital necessari per viatjar de retorn a Espanya, com sobretot per al govern espanyol, que amb tota seguretat s'hauria de fer càrrec de la repatriació dels colons sense recursos. Per aquest motiu, l'Ambaixador d'Espanya es dirigí desacomplexadament a la Secretaria d'Estat d'Agricultura, reclamant que si es

¹⁵⁰² ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza... op. cit.*, pàg. 211-225.

¹⁵⁰³ Carta de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Alfredo Sánchez Bella, a Félix de Iturriaga, Director General d'Affers Consulars. Ciudad Trujillo, 8 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵⁰⁴ Ofici 2248 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella. Ciudad Trujillo, 19 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

volien suspendre les repatriacions pagades, primer el govern dominicà havia de donar compliment de forma efectiva als contractes que havia subscrit amb els agricultors espanyols. Insistí en la necessitat que entregués a la totalitat d'immigrants terrenys cultivables, eines per treballar-los i els oferís la possibilitat d'accedir a crèdits per poder invertir en les seves terres i prosperar. També exigí a les autoritats dominicanes que proporcionessin als colons orientació en els cultius propis del país a través de l'assessorament de tècnics agrícoles. Un altre aspecte en el qual incidí, fou en la necessitat de garantir la seguretat personal de l'immigrant, de tal manera que aquest pogués efectuar les seves collites sense sorpreses desagradables, com ara trasllats de colònia o repatriacions a deshora, que sovintejaven en aquells moments. Finalment, també s'atreví a plantejar la possibilitat que l'Estat Dominicà es comprometés a entregar als agricultors espanyols un títol de propietat de les terres que treballaven¹⁵⁰⁵. Només si aquestes condicions es complien, la repatriació pagada, que ell personalment valorava molt negativa per a l'èxit del pla immigratori i l'arrelament al país dels immigrants, podia ser revocada i denegada als colons espanyols. Al llarg de tot l'any 1957 aprofundí i desenvolupà aquestes idees. A més a més, un cop apagat aquest primer foc, Sánchez Bella decidí orientar la seva actuació a frenar el descontentament general dels espanyols, defensar els seus drets i instar-los a complir les seves obligacions, intentant evitar actituds indisciplinades, i provar de "*restablecer una confianza mutua que hoy por hoy ha desaparecido y que amenaza peligrosamente la continuidad de la inmigración española*"¹⁵⁰⁶.

En la seva tasca, Alfredo Sánchez Bella va poder comptar amb l'ajuda inestimable de Pedro Ortiz Armengol, funcionari de l'Ambaixada espanyola i que, segons sembla, fou el responsable a l'ombra de gestionar tots els temes relacionats amb la immigració¹⁵⁰⁷. Ortiz Armengol havia nascut a Madrid el 1922 i el 1950 començà la seva carrera diplomàtica, que el dugué a recórrer mig món ocupant càrrecs en diverses Ambaixades espanyoles, entre elles la de Ciudad Trujillo. Finalment, culminà la seva carrera essent Ambaixador d'Espanya a Manila, Filipines, de 1981 a 1987. D'altra banda, Pedro Ortiz esdevingué un dels màxims especialistes en la vida i l'obra de Benito Pérez Galdós, a

¹⁵⁰⁵ Nota 41 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Secretari d'Estat d'Agricultura, Luis R. Mercado. Ciudad Trujillo, 25 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵⁰⁶ Despatx 103 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 28 de febrer de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵⁰⁷ Carta del Comandant Enrique Herrera a *Pepe*. Academia Militar "Batalla de las Carreras", San Isidro, República Dominicana, 8 de juny de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

qui admirava i considerava l'autor en llegua espanyola més important després de Miguel de Cervantes. És important destacar aquesta faceta d'Ortiz Armengol per comprendre també les seves orientacions polítiques, doncs compartia amb aquest geni de la literatura espanyola el seu liberalisme i la sensibilitat pels problemes socials des d'un punt de vista crític. No envà, algunes de les novel·les de Galdós no superaren la censura franquista durant els anys 40 i 50¹⁵⁰⁸. Una altra pista sobre la seva orientació política ens la proporciona el fet que, a la Transició, Ortiz Armengol fou un dels impulsors de la fundació del diari *El País*¹⁵⁰⁹.

Després d'una visita a les colònies d'agricultors espanyols, el tàndem Sánchez Bella - Ortiz Armengol es posà mans a l'obra per tal d'aconseguir els objectius abans esmentats. Des de l'Ambaixada d'Espanya es redactaren diverses notes destinades a la Secretaria d'Estat d'Agricultura exposant les problemàtiques del Pla Immigratori i proposant diverses solucions per tal d'aconseguir esmenar la situació¹⁵¹⁰. A més a més, es redactà un informe extremadament detallat sobre el Pla Immigratori, destacant els seus errors així com els seus encerts. L'informe també contemplava les causes de malestar tant de la Secretaria d'Estat d'Agricultura com dels immigrants, així com la visió imparcial d'aquests problemes per part de l'Ambaixada. A continuació, feia una descripció detallada de les característiques i problemàtiques de cada colònia. Finalment, anticipava una possible solució per tal que els immigrants que quedaven al país poguessin prosperar-hi: enviar pèrits agrícoles espanyols a les colònies agrícoles, per tal que orientessin els colons sobre els seus cultius i a més a més esdevinguessin una veritable autoritat dins cada centre agrari. Sánchez Bella estava disposat a recuperar el prestigi migratori d'Espanya a la República Dominicana i creia encara en la possibilitat de

¹⁵⁰⁸ SERVÉN, Carmen: "Benito Pérez Galdós y Leopoldo Alas frente a la censura franquista" a *Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Galdosianos*. Las Palmas de Gran Canaria: Cabildo Insular de Gran Canaria, 2001, pàg. 743-756. Disponible on-line a <http://mdc.ulpgc.es/cdm/singleitem/collection/galdosianos/id/981/rec/61>

¹⁵⁰⁹ "Pedro Ortiz Armengol, escritor, galdosiano, diplomático" a *El País*, 16-3-2009, http://elpais.com/diario/2009/03/16/necrologicas/1237158002_850215.html

¹⁵¹⁰ *Nota número 1 sobre experiencias de la emigración española a la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 28 de març de 1957; *Nota número dos sobre experiencias de la emigración española a la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 10 d'abril de 1957; *Nota número tres sobre experiencias de la emigración española a la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 11 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

l'arribada de nous contingents d'espanyols, ja que en aquells moments havien arribat a l'illa immigrants japonesos i hongaresos per ser instal·lats en colònies agrícoles¹⁵¹¹.

Complementàriament, Sánchez Bella també va enviar als immigrants espanyols un qüestionari, a través del qual pretenia

"conocer cuáles son sus auténticos problemas, cuáles sus verdaderas esperanzas, qué juicio le merece lo hecho hasta la fecha para ponerlo a usted en condiciones de producir, qué es también lo que estima como imprescindible debe dársele o prestársele para que los objetivos que le trajeron hacia esta República tengan debido cumplimiento."¹⁵¹²

Després d'admetre que el Pla Immigratori fins al moment havia tingut diverses deficiències, enuncitava que l'objectiu de l'Ambaixada i de la Secretaria d'Estat d'Agricultura era solucionar els problemes. Per això era necessària la col·laboració dels immigrants, que havien de respondre amb total sinceritat a les interpellacions que se'ls formulaven. En el qüestionari es preguntava als colons quan arribaren al país, a bord de quin vaixell, quantes terres se'ls havien assignat, quins cultius hi realitzaren i quins resultats n'obtingueren, quins beneficis tragueren de les collites i què considerarien necessari per poder prosperar i assentar-se definitivament a la República Dominicana¹⁵¹³. Sánchez Bella exhortava als immigrants a exposar les seves necessitats amb esperit constructiu, així com les deficiències amb les quals topaven, per tal de poder-les arreglar. Malgrat aquesta aparent bona voluntat, cal dir que la frase final de la carta era feridora i perseguia un objectiu claríssim, aturar les repatriacions:

"desde la Embajada, en estrecha colaboración con la Secretaría de Agricultura, procuremos ayudarle y proporcionarle todo cuanto necesite para que no tenga que regresar a España como un fracasado que tiene que volver otra vez a recomenzar su vida, sino como un triunfador que dentro de unos pocos años

¹⁵¹¹Informe sobre inmigración en la República Dominicana y sobre la inmigración española a esta República realizada en 1955 y 1956. Ciudad Trujillo, 16 d'abril de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵¹²Estimado compatriota... Carta d'Alfredo Sánchez Bella als immigrants espanyols. S/l, s/d [1957]. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵¹³Qüestionari. AGN-AGR, L849-1957.

*puede gozar el fruto de su esfuerzo y la admiración y la amistad de los que en un tiempo fueron sus amigos y convecinos.*¹⁵¹⁴”

La insistència de l'Ambaixador d'Espanya per intentar solucionar alguns dels problemes de l'immigració no va trobar el ressò desitjat entre les autoritats dominicanes, que no respongueren de forma favorable a les peticions formulades pel diplomàtic espanyol. Mai es plantejaren donar un títol de propietat als colons de les terres que treballaven, no hem trobat cap document en el qual es comprometessin a facilitar el crèdit als agricultors, intentaren anul·lar sense cap tipus de compensació les repatriacions pagades a través del document *Constancia* i tot i que acceptaren contractar a sis pèrits agrícoles, no tenim proves que aquests finalment arribessin a la República Dominicana. Tot i això, Sánchez Bella no es rendí encara i proposà que en el futur el desenvolupament del Pla Immigratori s'efectués a través de Companyies Colonitzadores de capital mixt hispano-dominicà. Aquestes companyies pactarien amb l'Estat dominicà l'explotació de grans extensions de terreny, que transformarien en zones de regadiu. També serien les encarregades de seleccionar els immigrants i assentar-los a les colònies en règim de parceria, així com de preparar els terrenys, crear canals de rec, construir poblats, etc¹⁵¹⁵.

Les adversitats, però, van aconseguir finalment minar l'optimisme de Sánchez Bella, que forçat per les circumstàncies, a finals de 1957, va haver d'acabar admetent el fracàs de la immigració¹⁵¹⁶. A partir d'aquell moment, l'Ambaixador es va dedicar a defensar els interessos particulars dels immigrants que acudien sol·licitant la seva ajuda, per intentar que la seva vida en aquell país tan inhòspit fos una mica més fàcil¹⁵¹⁷.

4.1.3. Manuel Valdés Larrañaga (juny de 1959- primer trimestre de 1963)

Manuel Valdés Larrañaga, marquès consort d'Avella, rellevà a Alfredo Sánchez Bella al capdavant de la representació diplomàtica espanyola a la República Dominicana el juny de 1959. El nou Ambaixador d'Espanya era un polític amb un pes i prestigi destacadíssims dins el règim franquista. El càrrec no li venia de nou, doncs de 1951 a 1954 ja havia ocupat la mateixa posició en la seva primera missió diplomàtica.

¹⁵¹⁴*Estimado compatriota...* Carta d'Alfredo Sánchez Bella als immigrants espanyols. S/l, s/d [1957]. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵¹⁵*Experiencias de la inmigración española en la República Dominicana. Nota nº4.* S/l, s/d. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵¹⁶*El fenómeno migratorio en la República Dominicana. Antecedentes.* S/l, s/d [agost de 1957]. AMAEC, R5667, Exp. 4.

¹⁵¹⁷*Informe de la labor realizada por Alfredo Sánchez Bella en Ciudad Trujillo (12 de octubre de 1957 - 20 de noviembre de 1958).* AMAEC, R5138, Exp. 40.

Valdés Larrañaga va néixer el 1909 a Bilbao. Arquitecte i Llicenciat en Ciències Exactes, de jove destacà com a excel·lent nedador. Amic íntim de José Antonio Primo de Rivera, va ser un dels fundadors de Falange Española i membre de la seva Junta Política. També participà en la fundació del SEU (Sindicato de Estudiantes Universitarios) i en fou el seu primer Cap Nacional, l'any 1933.

Durant la II República participà en els enfrontaments polítics que tingueren lloc als carrers de Madrid i en les eleccions de 1936 es presentà per Falange a Astúries, sense èxit. La seva militància a l'extrema dreta li costà, el març de 1936, la detenció juntament amb Primo de Rivera i altres falangistes destacats. L'esclat de la Guerra Civil el sorprengué empresonat a La Modelo de la capital de l'Estat. Valdés Larrañaga passà tot el conflicte bèl·lic entre reixes, cosa que no li impedí, des de la clandestinitat, organitzar l'espionatge i el servei d'informació de Falange a Madrid, conegut més popularment com la Quinta Columna.

Quan Madrid caigué en mans dels militars sollevats, Valdés Larrañaga fou designat primer Governador Civil de Madrid, Cap Provincial del Movimiento i Subsecretari de Treball del primer govern de Franco. Valdés Larrañaga decidí llavors allistar-se com a voluntari falangista a la División Azul, que combaté al costat de l'Exèrcit Nazi al front rus durant la II Guerra Mundial.

En retornar, va exercir diversos càrrecs destacats dins l'organigrama del Nuevo Estado: va ser Delegat Nacional de Sindicats, Conseller Nacional del Movimiento, Procurador a Corts i Vicesecretari General del Movimiento entre 1945 i 1951. Fou en aquest any en el qual començà el seu període com a diplomàtic, essent la seva primera destinació l'Ambaixada d'Espanya a Ciudad Trujillo, República Dominicana. Fou Ambaixador en aquesta representació fins 1954, quan canvià el merengue per la música *llanera*, ja que fou destinat a Veneçuela. Representà a Espanya en aquest país fins el 1959, quan fou nomenat de nou Ambaixador a la República Dominicana, càrrec que ocupà durant uns anys molt convulsos degut a la Revolució Cubana i a l'assassinat de Rafael Leonidas Trujillo. L'any 1963 aixecà el vol cap als països àrabs, essent Ambaixador a El Caire, Egipte, i a Beirut, Líban. El 1971 retornà a Espanya i passà a formar part del Consell d'Estat¹⁵¹⁸.

¹⁵¹⁸ "La Guerra Civil 70 años después. Manuel Valdés Larrañaga" a *El Mundo*. http://www.elmundo.es/especiales/2006/07/espana/guerracivil/hist_larranaga.html; i "Manuel Valdés

Durant la seva primera missió diplomàtica a la República Dominicana, entre desembre de 1951 i setembre de 1954, l'objectiu prioritari de Valdés Larrañaga fou aconseguir que el país antillà donés suport a Espanya en tots els fòrums internacionals i així presentar el règim franquista com un sistema de govern cimentat en el catolicisme, el nacionalisme i l'anticomunisme. Valdés Larrañaga, a més a més, va negociar un Tractat d'Amistat i de Relacions Generals, la firma d'un Tractat Cultural i la subscripció d'un Acord Comercial entre ambdós països.

La segona missió diplomàtica de Valdés Larrañaga a la República Dominicana coincidí amb una de les etapes més convulses viscudes pel país antillà. Les dictadures militars als països de la ribera del mar Carib anaven caient progressivament i a Cuba es produí l'esdeveniment que transformaria radicalment la política i les relacions de poder a la regió: la Revolució Cubana. Valdés Larrañaga arribà a la República Dominicana pocs dies després que el país patís dos intents d'invasió, un per via aèria, per Constanza, i l'altre per via marítima, per la Badia de Maimón, organitzats des de la Cuba castrista per tal d'enderrocar el dictador Trujillo.

Valdés Larrañaga va haver de desenvolupar el seu càrrec en un país en el qual el règim estava en vies de descomposició. En la lluita per aferrar-se el poder, el govern dominicà s'enfrontà frontalment amb l'Església Catòlica, cosa que refredà certament les tradicionals relacions d'amistat hispano-dominicanes. L'hostilitat del règim contra l'Església també causà l'expulsió massiva del país de sacerdots i missioners espanyols. A més a més, Valdés Larrañaga hagué de veure com les autoritats dominicanes mostraven una progressiva bel·ligerància en contra dels espanyols assentats a l'illa. Tot i això, les relacions entre els dos estats mai es trencaren. El 1960, quan la OEA va recomanar als seus països membres retirar els Ambaixadors destinats a la República Dominicana i iniciar un bloqueig diplomàtic al país antillà, Espanya es feu càrrec de representar els interessos de la República Dominicana a la majoria de països del continent americà.

Pel que fa al tema que ens ocupa, Valdés Larrañaga va haver d'ajudar als immigrants espanyols que, després de les invasions de 1959, decidiren posar punt i final a l'experiència migratòria i retornar cap a Espanya. Davant les dificultats que els posà la

Larrañaga, la Falange clandestina en la cruzada" a *Negro sobre blanco*. Fundación Nacional Francisco Franco.
http://www.fnff.es/Manuel_Valdes_Larranaga_la_Falange_clandestina_en_la_Cruzada_1118_c.htm

Secretaria d'Estat d'Agricultura per pagar-los els passatges de retorn, l'Ambaixada va procurar agilitzar les repatriacions i fins i tot va pagar alguns bitllets d'avió fins a illes properes per tal que allí els espanyols poguessin embarcar en direcció a Espanya¹⁵¹⁹. A més a més, va haver de protegir els interessos de la resta de súbdits espanyols residents al país, molts dels quals es dedicaven al comerç. No foren temps fàcils per als espanyols instal·lats al país antillà.

Els que, malgrat tot, es quedaren a la República Dominicana hagueren de veure com a finals de l'any 1961, uns mesos després de l'assassinat de Trujillo, les seves terres eren envaïdes per agricultors dominicans que, d'aquesta manera, recuperaven per la força el que els havia estat usurpat de la mateixa manera molts anys abans. Descartada per part de les autoritats espanyoles una repatriació massiva dels immigrants, Valdés Larrañaga va haver de fer ús de tota la seva experiència diplomàtica i del seu bagatge polític per tal d'intentar desencallar la situació d'extrema tensió que es generà amb els immigrants espanyols, expulsats de les terres que cultivaven davant la passivitat de les autoritats dominicanes. Les seves gestions prop del President de la República, els Consellers d'Estat, el Secretari d'Estat de Relacions Exteriors i el Secretari d'Estat d'Agricultura, per tal de protegir els interessos dels súbdits espanyols foren reeixides i aconseguí el compromís del govern dominicà de pagar a cada un dels colons desallotjats una indemnització de RD\$ 2.100 i els costos del viatge de retorn a Espanya¹⁵²⁰. Després d'aquest acord i coincidint amb les primeres eleccions democràtiques al país, fou rellevat per Manuel Viturro Somoza.

4.1.4. Manuel Viturro Somoza (1963-1964)

Manuel Viturro Somoza es feu càrrec de l'Ambaixada d'Espanya a la República Dominicana a principis de 1963. Viturro Somoza havia nascut l'any 1904 i la seva primera destinació en la carrera diplomàtica fou la de Secretari de l'Ambaixada d'Espanya a El Caire, el setembre de 1929. Després fou destinat a Turquia i Portugal. El 1933 va ser designat per a la Conferència Econòmica de Londres i després ocupà diversos càrrecs a l'Ambaixada de París, al Ministeri d'Afers Exteriors d'Espanya, a l'Ambaixada de Londres i a la Legació d'Oslo. Abans d'ascendir al màxim nivell, fou

¹⁵¹⁹ Despatx 310 i 458 de l'Ambaixador Espanyol a Ciudad Trujillo, Manuel Valdés Larrañaga, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 27 de juny i 21 d'octubre de 1960. AMAEC, R6476, Exp. 4.

¹⁵²⁰ Carta personal i reservada de Manuel Valdés Larrañaga, Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, a Fernando María Castiella, Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 5 de desembre de 1962. AMAEC, R12196, Exp. 8.

Conseller a L'Haia, Ministre Conseller de l'Ambaixada de Buenos Aires i Encarregat de Negocis i Cònsol General d'Alger, des de 1958 fins 1963, quan Algèria s'independitzà. Fou precisament el 1963 quan fou designat Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, càrrec que tan sols ocupà un any. Posteriorment, fou nomenat Ambaixador a Helsinki (1964-1972). Després d'aquesta darrera destinació, retornà a Espanya i es retirà de l'activitat diplomàtica¹⁵²¹.

Vituro fou l'Ambaixador encarregat d'establir relacions amb el primer govern democràtic de la República Dominicana després de més de 30 anys de tirania trujillista. A principis de març de 1963 s'entrevistà amb Juan Bosch, el seu President, per tal de repassar aquells aspectes en els quals els dos estats havien establert relacions culturals, comercials, de cooperació, etc. Entre els temes tractats, es parlà dels agricultors espanyols. Bosch mantingué la promesa que el govern els pagaria, de forma progressiva, les indemnitzacions pactades¹⁵²². Els beneficiaris, tal i com ja havia acordat l'anterior Ambaixador d'Espanya, serien els immigrants de Baoba del Piñal, Constanza i Duvergé, les colònies afectades per les ocupacions de territoris.

La situació financera del país, però, era deplorable i les promeses se les endugué el vent: les indemnitzacions no es feien efectives als immigrants espanyols. Aquests, a principis d'abril de 1963, acabaren la paciència i decidiren traslladar-se a la capital i ocupar l'Ambaixada d'Espanya, com a mesura de força per tal de desencallar l'assumpte. Manuel Vituro estava fora del país quan succeïren aquests fets. La representació diplomàtica espanyola estava a càrrec d'Antonio Izquierdo Yanes, l'Encarregat de Negocis d'Espanya¹⁵²³. Aquest diplomàtic, tot i les gestions que efectuà prop de les autoritats dominicanes, fou incapaç de trobar una solució al problema i els immigrants espanyols van passar més de dos mesos acampats a l'Ambaixada¹⁵²⁴. Fou necessària l'actuació de l'Ambaixador Vituro, en retornar a la República Dominicana, per tal de resoldre l'assumpte i aconseguir la desocupació de la representació diplomàtica espanyola i la repatriació d'una part dels colons que s'hi havia instal·lat¹⁵²⁵. El

¹⁵²¹ "El Embajador Vituro vuelve a España" a *ABC*, 12-11-1972, pàg. 219.

¹⁵²² Despatx 108 Reservat de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Vituro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 13 de març de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²³ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Vituro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²⁴ Despatx 159 Reservat d'Antonio Izquierdo Yanes, Encarregat de Negocis a.i. d'Espanya a Santo Domingo, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 24 d'abril de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²⁵ Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Vituro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

diplomàtic espanyol negocià una fórmula de pagament de les indemnitzacions a terminis un cop els afectats ja haguessin retornat al seu país. Aquesta solució satisfeu a totes les parts¹⁵²⁶.

Els problemes amb els colons espanyols es reproduïren a principis de 1964, quan els immigrants assentats a Guanito i Vallejuelo alçaren la seva veu i reclamaren indemnitzacions similars a les percebudes pels seus compatriotes¹⁵²⁷. En aquest cas, Manuel Viturro, tot i defensar els seus interessos davant la Secretaria d'Estat d'Agricultura, no aconseguí obtenir condicions tan favorables com les dels espanyols que els havien precedit¹⁵²⁸.

4.2. La Secretaria d'Estat d'Agricultura

Els titulars de la Secretaria d'Estat d'Agricultura foren els responsables més directes del desenvolupament del Pla Immigratori concebut i proposat per Rafael Leonidas Trujillo. Entre 1954 i 1958, els anys centrals del projecte, set homes diferents ocuparen la cartera en qüestió¹⁵²⁹:

- Juan P. Duarte
- Carlos R. Domínguez
- Salvador B. Dájer
- Manuel de Moya Alonzo
- Juan Ulises García Bonnelly
- Luis R. Mercado
- Miguel A. Dájer S.

Aquesta rotació en el càrrec no era quelcom estrany a la República Dominicana. Manuel Aznar, el primer Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, ja posava de manifest l'any 1948 el funcionament de la política dominicana:

¹⁵²⁶Despatx 255 de l'Ambaixador d'Espanya a Santo Domingo, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 22 de juny de 1963. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²⁷Despatx 25 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 13 de gener de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²⁸"6 españoles reclaman indemnización" a *ListinDiario*, 16 de març de 1964. Retall a AMAEC, R12196, Exp. 8; Despatx 117 de l'Ambaixador d'Espanya a la República Dominicana, Manuel Viturro, al Ministre d'Afers Exteriors. Santo Domingo, 16 de març de 1964. AMAEC, R12196, Exp. 8.

¹⁵²⁹ Es pot consultar la relació completa de Secretaris d'Estat d'Agricultura a la web del Ministeri d'Agricultura de la República Dominicana: <http://www.agricultura.gob.do/SobreNosotros/Despacho/PasadosSecretarios/tabid/116/language/es-DO/Default.aspx?PageContentID=143>

“los Secretarios de Despacho se sienten vigiladísimos en su diaria acción, y están obligados a poner un exquisito celo en cada tarea, porque cualquier negligencia trae consigo una sanción, que no pocas veces consiste en el inmediato relevo. Los cambios de titulares en las carteras se producen con mucha frecuencia, y siempre sin que medie explicación ninguna, ni pública u oficial, ni particular o privada. Los que caen en desgracia se repliegan inmediatamente al silencio y apartamiento de su hogar (...). Prefieren pasar inadvertidos, hasta que con el transcurso del tiempo, el Presidente vuelve a llamarles y les confiere una nueva función (...).”¹⁵³⁰

A aquesta inseguretats, pròpia del sistema polític dominicà, s’hi sumava el fet que la cartera d’Agricultura era un regal enverinat per al seu titular. Qui l’ostentava gairebé tenia per segur que, tard o d’hora, cauria en desgràcia davant de Trujillo, que, al capdavant, era qui controlava el poder amb mà de ferro i a qui calia complaure per desenvolupar càrrecs oficials:

“Por un lado el Generalísimo exige que su proyecto de inmigración y colonización sea llevado a un ritmo rápido y por otro no tiene el Ministro los medios necesarios para asentar los agricultores en forma coordinada con su llegada, ni tractores para limpiar las tierras de labor, ni posibilidades para atender a todas las necesidades de los agricultores.”¹⁵³¹

El fracàs, doncs, estava pràcticament assegurat. Alguns dels Secretaris d’Estat d’Agricultura van caure a més a més coincidint amb els conflictes més greus que es produïren a les colònies agrícoles.

Inicialment, la Secretaria d’Estat d’Agricultura es limità a complir les ordres que li arribaven des de tres flancs pel que fa al desenvolupament del Pla Immigratori:

- Directament del General Trujillo. Aquest va crear la figura de l’Oficial de Enlace para el Asentamiento de Inmigrantes Agricultores, càrrec exercit per Pedro D. Blandino. La seva missió era ser un nexa directe entre els colons espanyols i el

¹⁵³⁰ AZNAR ZUBIGARAY, Manuel: *Nota número 5. Rasgos esenciales de la política interior y exterior de la República Dominicana*. Ciudad Trujillo, 14 de maig de 1948. AMAEC, R2418, Exp. 27.

¹⁵³¹ Despatx 525 de l’Ambaixador d’Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d’Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d’octubre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

General Trujillo, per tal d'informar-lo personalment dels progressos i problemàtiques de les colònies.

- Des de la Secretaria d'Estat de Presidència.
- Des de la Comisión para el Fomento de la Inmigración a Gran Escala, presidida pel Secretari d'Estat Sense Cartera J. M. Troncoso. Aquesta comissió era, en teoria, l'encarregada de fomentar l'arribada d'immigrants i d'ordenar als departaments corresponents (Agricultura, Obres Públiques, Educació i Sanitat) fonamentalment, la preparació de poblats, terres i serveis per al seu assentament.

A partir del 16 de maig de 1956 es dissolgué aquesta Comisión para el Fomento de la Inmigración i la Secretaria d'Estat d'Agricultura va passar a assumir les competències de tot allò relatiu a l'assentament d'immigrants. Se li encomanà la coordinació i el desenvolupament de tres tasques:

- el foment de la immigració a gran escala a la República Dominicana;
- la preparació dels assentaments dels immigrants, allà on fos més propici el repartiment de terres i en aquelles poblacions de pocs habitants, on els nousvinguts poguessin conviure amb els dominicans;
- l'abastiment dels colons: alimentació, assistència mèdica, atenció escolar, allotjament, serveis d'electricitat i aigua¹⁵³².

Subordinat al titular de la cartera d'agricultura, el màxim responsable del Pla d'Immigració era l'Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors (i Colons Dominicans, quan les colònies s'obriren també als ciutadans del país). L'Oficial era l'encarregat de recórrer físicament les colònies de forma periòdica i de vetllar pel seu bon funcionament. Aquest càrrec fou desenvolupat per diverses persones, entre les quals destacarem:

- *Evangelista Cabrera Hijo*. Ocupà aquesta posició entre desembre de 1955 i gener de 1956. El to extremadament crític i sincer dels seus informes potser fou un dels factors que determinà la seva ràpida destitució, a més a més de l'esclat de la greu revolta a les colònies d'Azua, Baoba del Piñal i Guanito.
- *Juan Tomás Montás Uribe*. Prengué possessió del càrrec a finals de gener de 1956, un cop encalmats els ànims entre els agricultors espanyols, i l'ocupà fins

¹⁵³²Decreto 1743 del President de la República, Héctor B. Trujillo Molina. Ciudad Trujillo, de 16 de maig de 1956. AGN-AGR, L362-1955.

l'octubre de 1957. Realitzava inspeccions periòdiques a les colònies, es preocupava pels temes que entorpien el seu funcionament i rendia informes detallats al Secretari d'Estat d'Agricultura de la seva evolució.

- *Luís O. Mejía Lachapelle* (octubre de 1957 – març de 1958) i *José Ernesto Soto Echevarría* (març de 1957 – ?). Són els dos últims Oficials dels quals hem trobat constància, tot i que no destaca cap detall de la seva gestió.

Per sota dels Oficials per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans, hi havia els Encarregats de les Colònies i, en el cas de Baoba del Piñal, els Capatassos. Altres funcionaris dominicans també participaren (visitant colònies, emetent informes, etc.) en el Projecte d'Immigració. Es tractava d'Inspectors Especials al Servei de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, Directors d'Agricultura, Encarregats del Foment Agrícola, etc. Entre aquests, destacà el militar José Demetrio Almonte Mayer, que actuà com a Inspector Especial al Servei del Secretari d'Estat d'Agricultura com a mínim entre 1955 i 1957. Visità nombroses colònies i se li encarregà en més d'una ocasió l'esclariment de conflictes i denúncies. Comptava amb la confiança personal de Trujillo.

Tot i això el nostre interès se centra en els titulars del departament d'Agricultura. La informació que tenim sobre els Secretaris d'Estat d'Agricultura de la República Dominicana és molt més minsa que la dels Ambaixadors d'Espanya. Tot i això, procurarem explicar des de quina perspectiva enfocaren la gestió del Pla Immigratori.

4.2.1. La gestió del Pla Immigratori per part dels Secretaris d'Estat d'Agricultura

Durant l'any 1955 cinc homes dirigiren la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Aquest canvi de titulars al capdavant d'aquesta cartera fou un dels factors que condicionà negativament el desenvolupament del Pla Immigratori durant els primers anys de la seva implementació. El primer de tots ells fou **Juan Pablo Duarte Mendoza (15 de novembre de 1954 – 31 de gener de 1955)**. Era el Secretari d'Estat d'Agricultura quan Trujillo decidí donar el tret de sortida al projecte, de forma precipitada i sense realitzar cap mena d'estudi previ. La seva intervenció en l'arribada i assentament dels immigrants espanyols fou més aviat escassa. Es limità a valorar favorablement la possible arribada d'agricultors canaris i a proposar solucions als problemes més

peremptoris dels immigrants durant les primeres setmanes del seu assentament¹⁵³³. Després de ser cessat, continuà al servei de la Secretaria d'Estat d'Agricultura com a assessor, com a mínim fins l'any 1957.

Duarte fou substituït a principis de febrer de 1955 per **Carlos R. Domínguez (1 de febrer de 1955 – 14 de maig de 1955)**. Durant els tres mesos que Domínguez estigué al capdavant del departament, va haver de fer front a tot tipus de problemes derivats de la manca de planificació a l'hora d'assentar els immigrants. A Baoba del Piñal, la primera colònia que fou ocupada pels colons espanyols, tot el que podia anar malament hi va anar: l'abastiment d'aigua potable es va espatllar¹⁵³⁴, les cases no estaven acabades a temps per acollir als colons, els fons destinats a la manutenció dels immigrants eren insuficients¹⁵³⁵, el malestar entre els espanyols per haver d'estar de braços creuats es començà a fer patent¹⁵³⁶, etc. Tants problemes acabaren precipitant la seva destitució a principis de maig de 1955.

El seu substitut fou **Salvador B. Dájer S. (18 de maig de 1955 – 30 de juliol de 1955)**, que encara durà menys temps al capdavant de la cartera d'agricultura que el seu predecessor. Dájer era Enginyer per la Facultat d'Enginyeria i Arquitectura de la Universitat de Santo Domingo, i s'havia especialitzat en Enginyeria Hidràulica a Buenos Aires, l'Argentina. Amb anterioritat ja havia ocupat aquest càrrec, entre l'1 d'abril i el 14 d'agost de 1954. Abans de ser nomenat de nou titular de la cartera d'agricultura, era Secretari d'Estat d'Obres Públiques i Rec. El maig de 1955 fou nomenat Secretari d'Estat d'Agricultura, departament que a partir d'aquell moment també incorporà dins les seves competències la gestió dels recursos hidràulics del país i dels sistemes de rec¹⁵³⁷. L'enginyer Dájer va haver de fer front a l'arribada del segon contingent d'immigrants

¹⁵³³Ofici 13298 de Juan P. Duarte, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Secretari d'Estat de la Presidència. San Cristóbal, 19 de novembre de 1954. AGN-AGR, L360-1955; Memoràndum de Juan P. Duarte M., Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. San Cristóbal, 23 de gener de 1955. AGN-AGR, L341-1955.

¹⁵³⁴Despatx 7236 del Secretari d'Estat d'Agricultura, Carlos R. Domínguez, al Secretari d'Estat d'Obres Públiques. San Cristóbal, 15 d'abril de 1955. AGN-AGR, L340-1955.

¹⁵³⁵Despatx 4278 del Secretari d'Estat d'Agricultura, Carlos R. Domínguez, al President de la República. CT, 14 de març de 1955. AGN-AGR, L341-1955.

¹⁵³⁶Ofici 1190 del Secretari d'Estat d'Agricultura, Carlos R. Domínguez, al President de la República. San Cristóbal, 3 de febrer de 1955. AGN-AGR, L360-1955.

¹⁵³⁷"Se nos fue un gran hombre" a *Hoy*, 15 de maig de 2012. <http://www.hoy.com.do/opiniones/2012/5/15/427749/print>

espanyols i a les dificultats que sorgiren en la seva instal·lació, degut a que les infraestructures necessàries per allotjar-los encara no estaven acabades¹⁵³⁸.

Dájer, d'altra banda, fou un dels responsables que es firmés amb la companyia Fratelli Grimaldi un contracte en virtut del qual la naviliera transportaria mensualment 1.000 immigrants espanyols en direcció a la República Dominicana. Les condicions de l'acord foren negociades per Rafael Leonidas Trujillo i, en ser consultat, el Secretari d'Estat d'Agricultura no s'atreu a posar de manifest que el país mai seria capaç d'absorbir aquesta quantitat d'immigrants¹⁵³⁹.

Manuel de Moya Alonzo (11 de juliol de 1955 - 30 de setembre de 1955), que ja havia ocupat aquest càrrec amb anterioritat a principis dels anys '50, fou el següent titular de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Mentre dirigí aquest departament, arribaren al país més de 500 espanyols, alguns en expedicions degudament organitzades i d'altres de forma incontrolada, a bord dels vaixells que cobrien la ruta regular entre Espanya i el país antillà. Per acollir-los, s'hagué d'acabar de condicionar ràpid i corrents les colònies de Guanito i Vallejuelo. Tot i això, oferir terres a tots els immigrants que havien arribat al país fins al moment esdevingué un malson. El Secretari Moya Alonzo, per combatre el malestar que generava l'inactivitat, decidí deixar la porta oberta a aquells colons que volguessin buscar-se altres feines al marge de les colònies agrícoles¹⁵⁴⁰.

A principis de setembre de 1955, la Companyia Fratelli Grimaldi es posava en contacte amb el govern dominicà per tal d'exposar-li les previsions de transport d'immigrants per als mesos d'octubre i novembre, segons els termes de l'acord firmat recentment. Preveien portar al país un total de 3.400 colons espanyols en aquest breu lapse de temps. Des del despatx de Trujillo es demanà l'opinió del Secretari d'Estat d'Agricultura. Aquest, que gaudia de la confiança del dictador, s'atreu a expressar, de forma molt diplomàtica, que aquesta xifra era un total i absolut disbarat¹⁵⁴¹. D'altra banda, començà

¹⁵³⁸ Memoràndum 84 de Salvador B. Dájer, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Rafael A. Espailat, ajudant personal del General Trujillo. Ciudad Trujillo, 23 de maig de 1955. AGN-AGR, L362-1955.

¹⁵³⁹ Ofici 2225 de Salvador B. Dájer, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Mayor General Rafael A. Espailat, ajudant personal del General Trujillo. Ciudad Trujillo, 2 de juliol de 1955. AGN-AGR, L703-1956.

¹⁵⁴⁰ Ofici 504 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Cap del Servei de Seguretat. Ciudad Trujillo, 25 de juliol de 1955. AGN-AGR, L362-1955.

¹⁵⁴¹ Ofici 14291 de Rafael A. Espailat, Ajudant Personal de Trujillo, a Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 3 de setembre de 1955. AGN – AGR. L703 – 1956; Ofici 2993 de Manuel de Moya Alonzo, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Mayor General Rafael A. Espailat, Ajudant Personal de Trujillo. Ciudad Trujillo, 7 de setembre de 1956. AGN – AGR. L703 – 1956.

a negociar amb l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, la possibilitat de negociar un Conveni d'Emigració entre els dos països per regular el flux migratori¹⁵⁴². L'esclat d'un greu conflicte a la colònia de Baoba del Piñal paralizà les negociacions iniciades pel representant diplomàtic espanyol i fou aprofitat per Manuel de Moya Alonzo per forçar la seva destitució de la cartera d'agricultura, abans de perdre la confiança que havia dipositat en ell Rafael Leonidas Trujillo¹⁵⁴³. En comptes de caure en l'ostracisme, Moya Alonzo fou nomenat Secretari d'Estat Sense Cartera i gaudí del favor de Trujillo fins els últims dies de la dictadura.

El seu lloc l'ocupà **Juan Ulises García Bonnelly (1 d'octubre de 1955 - 9 de febrer de 1956)**, qui, segons l'opinió de l'Ambaixador d'Espanya, semblava "*más competente que sus antecesores y bien predispuesto (...) [a] llegar a un Convenio formal entre los dos Gobiernos*"¹⁵⁴⁴. Durant els primers mesos que dirigí el Departament d'Agricultura, arribaren al país uns 1.700 immigrants espanyols. La Secretaria d'Estat d'Agricultura es veié totalment sobrepassada i va haver-los d'assentar de qualsevol manera. A més a més, molts dels immigrants que feia mesos que estaven al país encara no tenien terres. Per tot això, el malestar era terrible a les colònies agrícoles. García Bonnelly va haver de conviure amb aquest clima de revolta latent entre els immigrants espanyols.

A finals d'any, la Companyia Fratelli Grimaldi es tornà a posar en contacte amb el govern dominicà per comunicar-li les places que havia reservat per al transport d'espanyols cap al país antillà. La xifra era estratosfèrica: fins el mes de juny planificaven traslladar 4.500 nous colons a la República Dominicana¹⁵⁴⁵. García Bonnelly, que ja tenia prou problemes, s'oposà frontalment a aquesta possibilitat i proposà aturar les noves arribades d'immigrants espanyols fins el març de 1956. A més a més, insinuà que en aquell moment només viatgessin cap al país els familiars més directes reclamats pels colons ja instal·lats al país¹⁵⁴⁶. Sorprenentment, la seva proposta

¹⁵⁴² Despatx 479 Confidencial de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 6 de setembre de 1955. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹⁵⁴³ Despatx 525 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'octubre de 1955. AMAEC, R5667-Exp. 2. Balaguer afirma fins i tot que Trujillo i Moya Alonzo tenien una relació sentimental. BALAGUER, Joaquín. *Memorias de un cortesano de la "era de Trujillo"*. Madrid: G. del Toro, 1989, p. 241.

¹⁵⁴⁴ Nota de Félix de Irturriaga, Director General d'Afers Consolars, per al Ministre d'Afers Exteriors. S/I, s/d. AMAEC, R5667, Exp. 2.

¹⁵⁴⁵ Carta de Fratelli Grimaldi a Rafael A. Espaillet, Ajudant Personal del Generalísimo Trujillo. Napoli, 17 de desembre de 1955. AGN-AGR. L703-1956.

¹⁵⁴⁶ Ofici 9352 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, a Rafael A. Espaillet, Ajudant Personal del Generalísimo Trujillo. Ciudad Trujillo, 30 de desembre de 1955. AGN – AGR.

fou acceptada. Tot i que no s'aconseguí aturar una expedició que arribà al país el gener de 1956, el flux migratori quedà suspès fins abril de 1956, quan arribaren les esposes i els fills dels immigrants espanyols ja assentats a les colònies agrícoles.

García Bonnelly també s'encarregà de negociar amb Alfonso Merry del Val les condicions del Conveni d'Emigració que havien de subscriure els dos països. Quan el text ja estava totalment enllestit, García Bonnelly fou destituït de forma inesperada i substituït per un nou Secretari d'Estat d'Agricultura, Luis R. Mercado. Podem apuntar com a motius del seu cessament les greus revoltes que es produïren a les colònies d'Azua, Baoba del Piñal i Guanito el mes de gener de 1956 i, d'altra banda, la manca de voluntat política del govern dominicà de subscriure finalment el Conveni d'Emigració. En aquest sentit, la destitució del Secretari d'Estat d'Agricultura i la necessitat que el seu substitut revisés el text fou l'excusa posada per les autoritats dominicanes per paralitzar la signatura oficial de l'acord¹⁵⁴⁷. Alfonso Merry del Val, diplomàtic amb llarga experiència, va saber jugar molt bé les seves cartes per aconseguir que, tot i aquestes contingències, finalment el Conveni fos firmat pels dos països l'11 de febrer de 1956¹⁵⁴⁸, tal i com estava previst.

L'arribada de **Luis R. Mercado (10 de febrer de 1956 - 14 d'octubre de 1957)** al capdavant de la Secretaria d'Estat d'Agricultura va aportar certa estabilitat a aquest departament i també una direcció clara i definida al Pla Immigratori. El Secretari Mercado va ocupar el càrrec entre el 10 de febrer de 1956 i el 14 d'octubre de 1957, més d'un any i mig. La seva designació va anar acompanyada del nomenament d'un nou Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors, Juan Tomás Uribe, que ocupà aquest càrrec mentre Mercado fou Secretari d'Estat d'Agricultura.

Mercado va marcar una línia pròpia d'actuació al capdavant de la Secretaria d'Estat d'Agricultura i va dictar una sèrie de mesures per tal d'imposar un cert ordre i control a les colònies agrícoles. Aquestes anaven a la deriva després de les revoltes de gener de 1956. En primer lloc, el Secretari Mercado es va ocupar de reforçar l'autoritat dels Encarregats de les colònies, ordenant que totes les sol·licituds formulades pels immigrants passessin per l'oficina de la colònia si volien que fossin preses en

L696-1956; Memoràndum 157 de Juan Ulises García Bonnelly, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 9 de gener de 1956. AGN-AGR. L703-1956.

¹⁵⁴⁷ Despatx 50 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfonso Merry del Val, al Ministre d' Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 15 de febrer de 1956. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

¹⁵⁴⁸ *Idem*.

consideració per la Secretaria d'Estat d'Agricultura. També va endurir les condicions per obtenir un permís de sortida de les colònies agrícoles, especialment els sol·licitats per viatjar a Ciudad Trujillo¹⁵⁴⁹.

D'altra banda, va procedir a descongestionar les colònies agrícoles. Per a tal fi, la Secretaria d'Estat d'Agricultura va accedir a regularitzar la situació dels immigrants que estaven treballant fora de les colònies agrícoles o bé desitjaven reemigrar a tercers països. La seva desvinculació del Pla Immigratori, en el fons, seria beneficiosa per al desenvolupament del mateix, ja que el govern dominicà s'estalviaria el pagament de molts subsidis i hauria de repartir els seus escassos recursos entre un nombre menor de colons. D'aquesta manera, podria satisfer més aviat les seves demandes i s'encalmaria el malestar regnant a les colònies. Des dels Serveis de Seguretat s'obligà a uns i a altres a rescindir els seus contractes, cosa que fou acceptada sense problemes per la Secretaria d'Estat d'Agricultura¹⁵⁵⁰. Entre 700 i 800 homes ho feren per dedicar-se a altres professions i uns 200 per reemigrar a tercers països, especialment Veneçuela. Aquesta política permissiva s'acabà el setembre de 1956. Amb idèntiques finalitats, Luis R. Mercado va ordenar una profunda depuració de les colònies agrícoles i procedí a la repatriació massiva dels immigrants malats, conflictius o que no s'havien adaptat al Pla Immigratori.

La disminució del nombre d'immigrants dependents de la Secretaria d'Estat d'Agricultura va permetre agilitzar lleugerament l'entrega de terres a aquells que havien decidit prosseguir amb l'aventura migratòria. Mercado també va decidir clausurar la colònia d'Azua, en la qual s'havien produït greus conflictes per l'estat d'inactivitat en el qual vivien els colons des del seu assentament al país. A Azua era inviable econòmicament proporcionar parcel·les de regadiu als colons que hi havia establerts, així que Mercado decidí vendre els terrenys a una companyia americana i traslladar als seus habitants a les altres colònies agrícoles¹⁵⁵¹.

¹⁵⁴⁹ Ofici 1567 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, a l'Encarregat de la Colònia de Constanza. Ciudad Trujillo, 17 de febrer de 1956. AGN-AGR, L701-1956; Telegrama 229 múltiple de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, als Encarregats de les Colònies de Baoba del Piñal, Constanza, Vallejuelo, Guanito i Azua. Ciudad Trujillo, 24 de febrer de 1956. AGN-AGR, L699-1956.

¹⁵⁵⁰ Despatx 862 de Mario Abreu Penzo, Cap del Servei de Seguretat, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 19 de gener de 1956. AGN-AGR, L341-1956.

¹⁵⁵¹ Memoràndum 6819 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 22 de juny de 1956. AGN – AGR, L685-1956; Ofici 7291 de Luis R. Mercado, Secretari d'Estat d'Agricultura, al President de la República. Ciudad Trujillo, 5 de juliol de 1956. AGN-AGR, L685-1956.

Luis R. Mercado també va establir un cert control sobre l'evolució de les colònies agrícoles. En primer lloc, va demanar als seus subordinats informes exactes i periòdics sobre el nombre de persones assentades a cada colònia agrícola. També els obligà a portar un registre de les edificacions i infraestructures de cada colònia i dels béns propietat de l'Estat a cada una d'elles. D'altra banda, també ordenà la realització d'informes mensuals sobre els progressos agrícoles de cada centre agrari.

Finalment, de la seva gestió també cal destacar que obrí les colònies agrícoles a la instal·lació de població dominicana així com d'immigrants d'altres nacionalitats (japonesos i hongaresos), i també que intentà passar pel sedàs de l'oficialitat les usurpacions i expropiacions de terrenys als agricultors dominicans per tal de construir-hi les colònies agrícoles.

Posar ordre al Pla Immigratori no fou una tasca fàcil i es realitzà, per part del Secretari Mercado, amb mà de ferro i permetent més d'una injustícia. Aquesta labor, però, no fou suficient per a Trujillo. Tampoc no fou suficient haver posat en marxa quatre noves colònies amb més o menys fortuna: la mixta de Duvergé, la d'hongaresos a Jarabacoa i les de Dajabón i Plaza Cacique, per a l'assentament de japonesos. La megalomania del règim dominicà era insaciable i Luis R. Mercado, en els pressupostos per a l'any 1957, hagué d'inventar-se que una part dels diners que demanava el departament es destinarien a fundar set noves colònies d'agricultors immigrants i 4 de colons dominicans. Després, quan se li havien d'assignar els fons corresponents, no tenia cap pudor en reconèixer que amb prou feines amb la quantitat demanada es podria sufragar els costos de les que ja estaven en funcionament¹⁵⁵².

Entre els mesos de juliol i agost de 1957, la Secretaria d'Estat d'Agricultura va distribuir entre els immigrants el document anomenat *Constancia*, que pretenia que firmessin en contra dels seus propis interessos. Es generà una situació de molta tensió i des del departament dirigit per Mercado s'evità la revolta empresonant i deportant alguns dels immigrants més crítics amb la qüestió. Tot i això, sembla que les autoritats dominicanes no aconseguiren fer prosperar la seva iniciativa i els immigrants no van firmar el document. Aquesta mostra de debilitat, les detencions d'immigrants, etc. acabaren causant la caiguda de Mercado de la Secretaria d'Estat d'Agricultura el 14 d'octubre de 1957.

¹⁵⁵² Esborrany de Memoràndum Reservat. S/a, s/l, s/d. AGN-AGR, L832-1957.

En substitució, fou nomenat **Miguel A. Dájer S. (15 d'octubre de 1957 - 14 d'octubre de 1958)**. El nou Secretari d'Estat d'Agricultura designà un nou Oficial per a l'Assentament d'Immigrants Agricultors i Colons Dominicans, Luis O. Mejía Lachapelle. Miguel A. Dájer seguí una línia continuista respecte la gestió iniciada pel seu predecessor al departament, especialment pel que fa a l'intent de controlar de forma detallada l'evolució de cada colònia. Tot i això, a Dájer li tocà lluitar amb els subsidis, amb l'objectiu de disminuir-los tant com fos possible. Per això, el primer que va fer fou dictar una nova tarifa de subsidis, inferior respecte a la vigent fins al moment¹⁵⁵³. D'altra banda, també va ordenar una inspecció minuciosa de totes les colònies agrícoles per part de diversos funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura, amb els següents objectius:

- "a) *Depuración completa de los colonos que en realidad necesitan y son por su condición moral y de trabajo, acreedores al pago de subsidios. (...);*
- b) *Estado agrícola de la colonia con descripción de los principales cultivos sembrados y de los que se planean para futuras siembras;*
- c) *Ambiente de trabajo reinante en la colonia y necesidades que confrontan; y*
- d) *Desenvolvimiento de la oficina. Gestión del Encargado de la colonia y labor del personal que trabaja en ella.*¹⁵⁵⁴"

Precisament fou el tema dels subsidis el que acabà precipitant la destitució de Dájer l'octubre de 1958. La Secretaria d'Estat d'Agricultura retirà l'ajuda a molts dels colons residents a Duvergé. Això generà un ampli moviment de protesta, que fou gestionat sense violència per les autoritats dominicanes¹⁵⁵⁵. La resolució del conflicte, però, ja no correspongué a Dájer, cessat del càrrec, sinó al seu successor, **Homero Hernández Almanzar**¹⁵⁵⁶.

Desafortunadament poc o res sabem dels següents Secretaris d'Estat d'Agricultura i és que per al govern dominicà el Pla Immigratori cada vegada va tenir una importància

¹⁵⁵³Tarifa de subsidio alimenticio para los inmigrantes agricultores... Ciudad Trujillo, 30 d'abril de 1958. AGN-AGR, L1045-1958.

¹⁵⁵⁴ Memoràndums 17771, 17772, 17773, 17774, 17775, 17776, 17777 i 17778 de Miguel A. Dájer, Secretari d'Estat d'Agricultura, a diversos funcionaris de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Ciudad Trujillo, 24 de juliol de 1958. AGN-AGR, L1054-1958.

¹⁵⁵⁵Ofici de Juan Guilliani, Governador Civil, al Secretari d'Estat d'Agricultura. Barahona, 4 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

¹⁵⁵⁶Ofici d'Homero Hernández Almanzar, Secretari d'Estat d'Agricultura, al Tinent Coronel John W. Abbes García, Director General de Seguretat. Ciudad Trujillo, 17 d'octubre de 1958. AGN-AGR, L1072-1958.

més marginal. Altres assumptes de política interna i externa van començar a treure la son als jerarques del règim. És per aquest motiu que aturem la relació d'autoritats responsables del Pla Immigratori en aquest punt.

Conclusions

L'objecte d'estudi d'aquesta tesi doctoral era la comunitat espanyola arribada i establerta a la República Dominicana entre els anys 1939 i 1964, formada pels exiliats republicans i els emigrants que s'hi van traslladar de forma dirigida a mitjans de la dècada de 1950. Després d'estudiar de forma sistemàtica les característiques de cadascun d'aquests moviments de població, que intentarem resumir en les següents pàgines, pretenem en aquestes conclusions posar de manifest un dels grans objectius de la tesi, la recerca de paral·lelismes i divergències entre l'experiència migratòria d'ambdós col·lectius humans.

El primer aspecte que és necessari abordar fa referència als factors d'expulsió del país d'origen i als d'atracció del país d'acollida, totalment divergents per a un i altre grup. Els exiliats van marxar d'Espanya fugint de la repressió imposada per les noves autoritats franquistes, que s'havien fet amb el poder després d'un cop d'Estat i una cruenta Guerra Civil. Davant l'esclat de la Segona Guerra Mundial i les seves conseqüències a França, on s'havien instal·lat inicialment els refugiats, els més afortunats van poder embarcar en direcció a diverses repúbliques llatinoamericanes. Per als exiliats que van arribar a la República Dominicana, el país antillà era l'única opció possible per salvaguardar la seva vida. En canvi, pels emigrants que van decidir lliurement anar-hi a provar sort, la República Dominicana era la millor opció possible. Els agricultors no van marxar d'Espanya moguts per la persecució política, sinó amb l'afany de millorar el seu estatus socioeconòmic i convertir-se en petits propietaris i amos del seu destí, en un país que els prometia riqueses i prosperitat sense massa esforç. Anaven, com vulgarment es coneix, a *fer les Amèriques*, a buscar un futur millor que el que els podia oferir Espanya, un país que en aquells moments just començava a superar els nivells econòmics i de benestar assolits abans de la Guerra Civil.

Si posem la nostra mirada en el país d'acollida, trobarem els primers paral·lelismes. Ambdós grups van arribar a la República Dominicana en un mateix període històric, la terrible dictadura de Rafael Leonidas Trujillo Molina, que es va estendre entre 1930 i 1961. Precisament hem dedicat el primer capítol d'aquesta tesi a estudiar les característiques d'aquest règim que exiliats i emigrants van haver de suportar. Alguns autors han qualificat la dictadura trujillista d'autoritària, mentre que d'altres l'han situat prop dels totalitarismes. Jesús de Galíndez, un dels màxims estudiosos de l'anomenada

Era de Trujillo, va qualificar-la com una tirania. L'arribada dels exiliats i la dels emigrants es va produir en dos moments de crisi del règim. Els primers van posar els peus a l'illa després de la terrible matança d'haitians de 1937, que va posar en entredit el règim a nivell internacional. L'arribada dels segons es va produir en la cúspide de poder del tirà, però immediatament després va començar l'ocàs de la dictadura, a nivell polític i econòmic. Els problemes financers van començar amb el gran dispendi que va suposar la *Feria de la Paz y la Confraternidad del Mundo Libre* (1955-1956), un dels projectes megalomaníacs característics de Trujillo, i es van agreujar amb la caiguda del preu del sucre que va tenir lloc a continuació. A nivell polític, l'oposició interna i externa al règim va créixer de forma imparable, conduint finalment a l'atemptat que va acabar amb la vida del tirà. Aquest va tenir lloc el 30 de maig de 1961.

La independència del poder legislatiu i del poder judicial només existia sobre el paper, doncs el país seguia tenint una Constitució inspirada en els principis de les revolucions francesa i americana. Tot i això, l'única autoritat real era la de Trujillo, que al llarg dels 31 anys de domini no sempre va ser el president de la República (va ostentar el càrrec entre 1930-1938 i 1942-1952, la resta del temps va col·locar presidents titelles al capdavant de l'executiu).

A la República Dominicana on van desembarcar els espanyols hi havia un sistema de partit únic, el Partido Dominicano, sense corpus doctrinari i de tipus personalista. L'adulació al dictador era de dimensions superlatives. Trujillo controlava l'economia nacional de forma pràcticament total. El professor de Ciències Polítiques Howard J. Wiarda afirma sense embuts que el dictador va convertir la República Dominicana en la seva finca particular, esdevenint-ne el senyor feudal més ric i poderós, mentre la misèria assolava a la població. Entre el 50 i el 60% de les terres cultivables pertanyien a Trujillo o a la seva família i el 80% del volum de negocis que es desenvolupaven a Ciudad Trujillo estaven realitzats per empreses de la seva propietat. Tres quarts parts de la població ocupada treballaven per ell, comptant els funcionaris i els empleats a les seves empreses privades. Trujillo s'aprofitava de les infraestructures de l'Estat per beneficiar els seus negocis personals: el govern estava al seu servei en tots els sentits; i la població constituïa alhora la seva força de treball, productora de béns i consumidora dels mateixos.

La dictadura trujillista, com altres estats d'aquestes característiques, va valer-se del terror i la violència per aconseguir la submissió de la població i la desarticulació de qualsevol intent d'oposició al règim. La censura sobre la correspondència era habitual, cosa que ha dificultat el nostre treball de reconstrucció històrica, doncs per carta, el mitjà de comunicació habitual de l'època, s'havien de dir les coses de forma velada o bé no dir-les. El control sobre els mitjans de comunicació nacionals era total, esdevenint potents altaveus propagandístics de la dictadura. L'estat de submissió de la intel·lectualitat i el professorat universitari era màxim.

Una de les principals peculiaritats del règim trujillista, i la clau de volta per entendre'l, era el genuí sistema de renúncies que tenia lloc entre els legisladors i els magistrats. Aquests càrrecs, en el moment de ser elegits i/o de començar el seu mandat, entregaven a Trujillo una carta de renúncia a la plaça per la qual havien estat designats, firmada i sense data. El tirà l'utilitzava a plaer i a voluntat, *dimitint-los* en el moment que considerava oportú. La incertesa sobre el seu futur per part dels membres de l'Assemblea i del Senat enfortia encara més el poder de Trujillo. En el cas dels magistrats, reforçava la falta d'independència del poder judicial.

El mateix sistema de renúncies s'aplicava als membres del govern, els Secretaris d'Estat de les diverses carteres de l'executiu dominicà. Trujillo els canviava sovint de forma deliberada, per evitar que cap d'ells adquirís una certa rellevància política o poder suficient, i pogués constituir una amenaça al seu propi poder personal. Per aquest mateix motiu, el dictador s'assegurava que els Secretaris d'Estat no fossin decisius en cap política concreta de les desenvolupades a República Dominicana durant l'Era. Totes havien estat dissenyades personalment per Trujillo. Els Secretaris d'Estat n'eren simples executors i en coneixen només la part que els afectava, mai el sentit global de la política que els ordenaven que duguessin a terme.

Mentre que per permetre l'arribada dels refugiats republicans es va demanar i tenir en compte l'opinió de diversos Secretaris d'Estat (José García, d'Interior i Policia; Raúl Carbuccia, d'Agricultura, Indústria i Treball; Arturo Despradel, de Relacions Exteriors; i fins i tot el President de torn del país, Jacinto B. Peynado) sembla que el pla immigratori que va conduir 4.500 llauradors espanyols a la República Dominicana va ser ideat de forma molt personal pel dictador Trujillo, després del seu viatge a Espanya el juny i juliol de 1954. Els set Secretaris d'Estat d'Agricultura que van ocupar el càrrec

entre 1954 i 1958, en aquest sistema pervers de renúncies, van ser mers executors del pla (o fins i tot d'una part del mateix), complint les ordres que arribaven des de la superioritat. La seva situació va ser especialment delicada, doncs van haver de fer front a les dificultats derivades de la precipitació amb la qual es va dur a terme l'arribada dels espanyols: no disposaven de suficients mitjans econòmics ni físics per assentar el gran volum d'immigrants arribats, els poblats on havien de viure no estaven acabats, les terres que havien de cultivar no estaven preparades i no s'havia realitzat cap estudi rigorós previ sobre la viabilitat del projecte. Malgrat tot, no podien atribuir aquests problemes a la falta de realisme de Trujillo a l'hora de plantejar els terminis i volums del pla immigratori i van haver d'assumir les culpes de tot el que finalment no va funcionar.

Tot i això, podem afirmar que l'arribada d'exiliats el 1939 i la d'immigrants espanyols el 1955 i 1956 es va emmarcar dins d'una mateixa política de tipus propagandístico-humanitari impulsada pel règim trujillista, amb l'objectiu de crear una imatge favorable de la dictadura a nivell internacional, en la qual valors com la llibertat i la democràcia eren escrupolosament respectats i en la que la prosperitat econòmica era una realitat palpable. Aquesta política propagandístico-humanitària va ser plantejada per primera vegada per les autoritats dominicanes a la Conferència d'Evian, celebrada l'any 1938, en la qual es volien buscar solucions al problema del desplaçament de jueus fugint de l'Alemanya nazi i de l'*Anschluss*. El govern dominicà, fent bandera del profund humanitarisme del seu líder, va oferir-se per acollir entre 50.000 i 100.000 emigrants jueus. El seu gest, en canvi, amagava la voluntat de fer oblidar a la comunitat internacional, molt especialment als Estats Units d'Amèrica, la terrible matança d'haitians que Trujillo havia ordenat un any abans, l'octubre de 1937. L'operació va ser un èxit propagandístic pel dictador, que va rentar la seva imatge i va aconseguir millorar les seves relacions diplomàtiques amb Washington. Veient l'efectivitat de la mesura, Trujillo va mantenir el recurs d'una política de suposades portes obertes i va formular diverses propostes d'acollida de refugiats així com un grandios pla immigratori la dècada de 1950. Tant les unes com l'altre eren totalment irrealistes i descabellats, i les úniques arribades de refugiats i immigrants que finalment es van concretar van ser les següents:

Any primeres arribades	Col·lectiu	Persones acollides
1939	Exiliats republicans espanyols	3.500-4.000
1940	Jueus centreeuropeus que fugen del nazisme	500-1.000
1949	Russos blans refugiats a la Xina i xinesos, que van ser inicialment evacuats des de Xangai fins a Samar, a les Filipines, a causa de la Revolució Xinesa (1949)	190
1955	Immigrants agricultors espanyols	4.503
1956	Immigrants agricultors i pescadors japonesos	1.300
1957	Hongaresos no comunistes que van fugir del país a causa de la repressió posterior a la Revolució Hongaresa de 1956	580
TOTAL REFUGIATS I IMMIGRANTS ACOLLITS		10.573-11.573

Malgrat que l'arribada dels exiliats i els agricultors espanyols va estar motivada per aquestes raons de tipus propagandístico-humanitari, els dos col·lectius es van inserir en polítiques que el país ja venia impulsant des del principi de l'*Era* o fins i tot abans. És el cas de les polítiques de colonització agrícola i de dominicanització de la frontera. Al primer capítol de la tesi hem vist com des de 1844, amb l'inici de la Primera República, els diversos governs del país van impulsar polítiques poblacionistes de foment de la immigració. S'intentava atreure colons agrícoles blancs, preferentment europeus, sobretot procedents d'Espanya, la vella metròpoli, o bé de les Antilles espanyoles, que s'assentessin al país i hi fundessin colònies agrícoles. L'ascens al poder de Trujillo va suposar un fort impuls a la política de colonització agrícola, que es va realitzar amb població nadiua i, en menor mesura, immigrant. Recordem algunes xifres significatives: el 1930 existien 9 colònies agrícoles, creades per l'administració d'Horacio Vásquez. Només 20 anys més tard, el 1950, ja n'hi havia 49, 16 de les quals a la regió fronterera (representaven el 30% de les colònies agrícoles) i 20 d'elles dotades de sistemes de rec (un 40% del total). Hi havia 12.563 colons i un total de 51.686 habitants, gairebé dominicans en la seva totalitat. Comprenien una àrea total de 1.367.080 *tarees* (86.000 hectàrees), de les quals estaven cultivades 711.119 *tarees* (44.000 hectàrees) i 655.961 (41.000 hectàrees) estaven disponibles per a noves sembres. En total, hi havia 10.913 habitatges, 1.256 propietat de l'Estat i 9.657 propietat de particulars. El 1959 hi havia 67 colònies agrícoles, on vivien unes 100.000 persones i ocupaven unes 200.000 hectàrees de terreny.

Exiliats i emigrants espanyols van ser destinats a aquests enclavaments rurals. Els primers, el 1939, hi van ser confinats de forma accidental i com a recurs d'emergència davant les galopants taxes d'atur que experimentaven els refugiats a les ciutats. Totes les fonts consultades demostren que fins el maig de 1940 les autoritats dominicanes no van posar com a condició indispensable que el 50% dels refugiats acollits a l'hospitalitat dominicana fossin agricultors, condició que, sigui dit de passada, no va ser respectada pel SERE, l'encarregat d'organitzar els embarcaments i seleccionar els qui en formaven part. Malgrat això, cal dir també que la majoria de projectes realitzats pels diversos organismes d'assentament i ajuda als exiliats tenien com a base la colonització agrícola per a la seva independència econòmica un cop arribats l'illa. És el cas de la proposta efectuada per les Sociedades Hispanas Confederadas, de l'*Índice provisional para un plan de colocación de cinco mil inmigrantes españoles en la República Dominicana*, de la Junta Pro-Refugiados Españoles, o del *Plan de Colonización* negociat per Félix de los Ríos i Augusto Pedrero, del SERE, amb el govern dominicà, que aquest darrer va prendre com a document de referència per a la instal·lació dels exiliats al país. Segons el mateix, el govern dominicà havia de facilitar als colons terres de l'Estat, cases provisionals on viure, aixovar bàsic, llavors i estris de treball. El SERE, a través d'un Organisme administratiu, els havia de proporcionar aliments fins l'obtenció de la primera collita, representant una despesa de \$5 per persona i mes, o el que és el mateix, \$20 per persona en el període de quatre mesos, quan se suposava que tindrien els primers fruits del seu treball.

En canvi, els emigrants van arribar al país amb l'objectiu de residir a les colònies agrícoles. Abans de marxar, havien firmat un contracte en el qual s'estipulaven les condicions del seu trasllat i assentament al país. Degut a les irregularitats en el procés de selecció, alguns dels emigrants les desconeixien per complet, perquè mai se'ls va entregar la còpia que els corresponia d'aquest contracte. Segons el mateix, el govern dominicà s'havia compromès a pagar el desplaçament d'Espanya a la República Dominicana per via marítima a l'agricultor i a la seva família, així com el passatge de retorn en cas que el contracte fos rescindit per qualsevol motiu. També els havia de proporcionar de forma gratuïta una casa per viure i un terreny per cultivar, d'un mínim de 50 tares i un màxim de 500 (entre 3 i 31 hectàrees), les eines necessàries per desenvolupar les labors agrícoles i altres mitjans necessaris per dur a terme la seva feina. Els agricultors espanyols, per la seva part, amb la signatura d'aquest contracte es

comprometien a dedicar-se exclusivament a l'agricultura un cop arribats al país, i a desenvolupar els cultius que els fossin assignats per la Secretaria d'Estat d'Agricultura, d'acord amb la qualitat de la terra. El contracte especificava que els llauradors tenien l'obligació de mantenir el terreny en bones condicions de neteja i producció, a més a més de sotmetre's a les lleis i regulacions dominicanes. Les autoritats dominicanes van decidir pagar als immigrants un subsidi alimentari fins que fossin autosuficients, que inicialment va fixar-se en la quantitat de RD\$ 0,60 per persona i dia (RD\$ 18 al mes). Posteriorment, es va negociar un Conveni d'Emigració entre els dos països, però aquest no va tenir cap aplicació pràctica, doncs el flux migratori entre Espanya i la República Dominicana ja s'havia suspès quan va entrar en vigor.

Seguint amb les argumentacions sobre les polítiques en les quals els dos col·lectius van ser inserits, cal fer referència al fet que algunes de les colònies on es van instal·lar exiliats i emigrants es trobaven a la frontera amb Haití, i eren especialment valorades en el projecte de dominicanització fronterera endegat per la dictadura. Aquest perseguia la creació d'una frontera sòlida entre els dos països que compartien l'illa de l'Espanyola. A més a més, el pla pretenia aconseguir una nacionalització intensiva de les zones limítrofs dominicanes, per tal de destruir-hi completament qualsevol influència haitiana, forjant-hi un fort sentiment d'identitat nacional entre els seus habitants i integrant les poblacions que en formaven part a l'economia nacional i a l'estructura política i social del país. Tant exiliats com emigrants destinats a les colònies agrícoles de la zona fronterera comptaven amb els trets que Trujillo volia potenciar amb aquest projecte: eren blancs, de cultura hispana i de religió catòlica (o nascuts i formats en un país de moralitat catòlica); enfront de la població haitiana, negra, de cultura francòfona i practicant del vudú.

Vaixells mítics per a uns i altres es van encarregar de traslladar als exiliats i als emigrants del vell continent al nou món. La majoria d'exiliats van arribar a la República Dominicana entre el novembre de 1939 i el maig de 1940, en set embarcaments col·lectius organitzats pel SERE, a bord del *Flandre*, el *Saint-Domingue*, el *La Salle* i el *Cuba*, de la Companyia Transatlàntica Francesa. Una part de refugiats hi va arribar de forma independent i aïllada entre 1938 i 1945. En total, entre 3.000 i 4.000 republicans espanyols van ser acollits per la República Dominicana. La quantificació exacta és pràcticament impossible d'establir, ja que com assenyala Juan B. Alfonseca les polítiques del règim trujillista responsables de la seva arribada van tenir un caràcter

informal, no es van assentar sobre unes bases institucionals clares i van formar part del secret i esquiú món dels processos de la política pública durant la tirania. D'altra banda, la curta durada de l'exili al país de molts refugiats, ja fos simplement perquè estaven en trànsit cap a altres repúbliques o perquè van aconseguir reemigrar-ne ràpidament, tampoc contribueix a obtenir dades exactes.

Una part considerable dels emigrants van arribar a la República Dominicana a bord de l'*España*, un vaixell adquirit expressament pel govern dominicà per traslladar-los-hi. Quan aquest es va avariar, les línies regulars de la companyia Fratelli Grimaldi van conduir als agricultors cap al tròpic, sobretot els bucs *Auriga*, *Ascania* i *Irpina*. Les arribades al país antillà es van produir entre el 7 de gener de 1955 i el 19 de maig de 1957. En total, 4.503 espanyols van acollir-se al pla immigratori dominicà.

La selecció dels emigrants es va dur a terme d'una forma totalment irregular i sense el control i la supervisió de les autoritats espanyoles. No tots els qui finalment es van desplaçar al país eren agricultors, sinó que hi havia una quantitat considerable d'aventurers o bé treballadors d'altres oficis que esperaven arribar a la República Dominicana amb el viatge pagat i un cop allí trobar ràpidament col·locació de la seva professió. Malauradament, aquesta informació no la podem quantificar ni traduir en xifres, doncs suposadament tots els que anaven a bord dels vaixells eren agricultors. Procedien de les províncies de València, Burgos, Astúries, Lleó, les quatre províncies gallegues i les Illes Canàries, fonamentalment de les zones rurals. Molts homes van ser obligats a viatjar sols i un cop a la República Dominicana van procedir al reagrupament familiar amb el suport del govern dominicà i les autoritats espanyoles.

Els exiliats, en canvi, procedien majoritàriament de les grans urbs d'Espanya, especialment de les regions de Madrid, Catalunya, Euskadi, Cantàbria i València. Una petita part tenia professions vinculades al sector primari (entre un 6% i un 13%), mentre que la majoria desenvolupava ocupacions pròpies del sector terciari (a l'entorn del 65%). Un percentatge inferior s'ocupava al sector secundari (sobre un 20%). Donat el seu perfil, els exiliats van intentar de forma preferent instal·lar-se a les ciutats, on creien que tindrien majors oportunitats laborals. De fet, el 1940, un 75% dels exiliats residia a les diverses ciutats del país (la majoria a la capital, Ciudad Trujillo, però també en altres urbs nacionals, com San Pedro de Macorís o La Vega). Alfonseca destaca que l'exili a

la República Dominicana es distingeix d'altres destins d'Amèrica Llatina, entre d'altres factors, precisament per la dispersió dels refugiats dins el territori dominicà.

A les ciutats, els exiliats es van ocupar fonamentalment en quatre àmbits laborals: l'ensenyament, els mitjans de comunicació, el comerç i, finalment, el servei públic, com a funcionaris del govern dominicà. Aquesta és una altra de les característiques diferencials d'aquest exili: molts refugiats van col·laborar amb la dictadura de Trujillo exercint càrrecs a les Secretaries d'Estat d'Educació; Agricultura, Indústria i Treball; Tresor i Economia; Guerra, Comerç; Interior i Policia; o Sanitat; fent de catedràtics a la Universitat de Santo Domingo; o impulsant institucions de política cultural inexistents al país quan hi van arribar. Al segon capítol de la tesi hem justificat aquesta col·laboració: d'una banda, deuria ser impossible negar-se a treballar pel govern de Trujillo si es volia salvaguardar la seguretat personal durant l'estada al país; i de l'altra, la necessitat i la manca d'altres oportunitats laborals va fer decidir als refugiats a acceptar treballar com a funcionaris del govern dominicà. Precisament, al marge dels ocupats al sector públic, la resta d'exiliats van tenir una gran inestabilitat laboral i uns baixos ingressos. La majoria no va aconseguir col·locar-se: el març de 1940 un 80% dels refugiats estava a l'atur. Des de principis de 1940, era evident que la República Dominicana, un país amb una economia basada en l'agricultura, no seria capaç d'absorbir els refugiats espanyols que van arribar-hi, amb professions pròpies d'una societat industrial.

El govern, que no volia veure vagar els refugiats desocupats pels carrers de la capital, des de desembre de 1939 va obligar als refugiats arribats al país a traslladar-se a les ciutats de l'interior i/o a desplaçar-se a les colònies agrícoles. En aquest punt és, quan de nou, trobem paral·lelismes entre l'experiència dels exiliats i la dels emigrants. Però també diferències importants. Els exiliats van ser assentats en, com a mínim, set colònies agrícoles: Libertador-Dajabón, Medina, Pedro Sánchez, La Cumbre, Villa Trujillo, Juan de Herrera i El Llano. D'aquestes, dues es trobaven a la frontera amb Haití (Libertador i El Llano). Els emigrants van ser assentats en set colònies agrícoles, no coincidents amb les anteriors: Azua, Baoba del Piñal, Constanza, Duvergé, Guanito, Vallejuelo i Jarabacoa. D'aquestes, també dues es trobaven a la zona fronterera (Azua i Duvergé). En l'estudi de l'un i de l'altre moviment poblacional, hem trobat documentació que parlava d'aquests emplaçaments com a camps de concentració, per

fer-nos una petita idea de les dures condicions a les que van haver-hi de fer front els espanyols.

L'experiència dels exiliats a les colònies agrícoles va ser terrible, i es va veure agreujada pel desconeixement total de l'ofici de pagès per part dels refugiats, pel clima tropical i per la proliferació de malalties com el paludisme. Quan els refugiats van arribar-hi, les cases no estaven a punt; se'ls van entregar terrenys verges i plens de malesa selvàtica, que havien de ser preparats abans de poder-los cultivar; no hi havia canals de rec; les eines per treballar eren insuficients, igual que les llavors; i no es disposava de maquinària agrícola moderna. Ni el govern dominicà ni els organismes d'ajuda van invertir la quantitat de diners necessària per tal que les colònies es convertissin en centres agrícoles pròspers. Ni l'un ni els altres confiaven realment en l'èxit d'aquest projecte. A més a més, la documentació consultada ens permet afirmar que els recursos econòmics dipositats pel SERE per a la manutenció dels exiliats van ser malversats per part dels encarregats d'assentar els refugiats al país i pels propis membres del govern dominicà. Els colons agrícoles, incapaços de fer prosperar les collites, van passar a dependre totalment del magre subsidi que rebien per part de les autoritats dominicanes, primer, i de la JARE, després. Tot i mantenir-se inactius a les colònies, els refugiats sabien que com a mínim hi tenien un sostre on dormir i un subsidi per poder menjar, cosa que a les ciutats no els era garantit. Malauradament, la història de l'exili a la República Dominicana, donades les condicions econòmiques i de desenvolupament d'aquest país, va ser una història de malalties, fam i misèria, com no succeí en cap altre destí majoritari de l'exili republicà.

Una situació més o menys similar es van trobar els emigrants en arribar a les seves colònies agrícoles, degut a la precipitació amb la qual s'havia endegat el projecte migratori i la nefasta gestió que en van fer posteriorment les autoritats dominicanes. En el seu cas, la situació es va veure agreujada per les expectatives que els havien creat a Espanya abans de viatjar, que no van coincidir en absolut amb les condicions que es van trobar a la República Dominicana, un país més endarrerit que el que havien deixat els emigrants. Esperaven arribar i esdevenir petits propietaris agrícoles. En canvi, van haver de dur una vida de pioners, amb totes les dificultats que això els va suposar.

La primera dificultat va tenir a veure amb l'habitatge. No totes les cases on havien de viure estaven preparades i la immensa majoria no tenien electricitat ni aigua corrent. Per

al seu disgust, els homes sols i solters van ser obligats a compartir casa. També alguns matrimonis, registrant-se casos d'amuntegament en algunes de les colònies. Finalment, aquestes es trobaven en indrets incomunicats i no disposaven dels serveis més bàsics, com escola o dispensari mèdic, que es van anar construint a mesura que els espanyols hi eren assentats.

Les parcel·les de terra que havien de treballar els agricultors tampoc estaven a punt, i els immigrants van haver d'estar-se de braços creuats durant una bona temporada mentre els terrenys eren desboscats, rebaixats i romputs. Tot i que de forma molt lenta, el govern va dur a terme aquesta tasca. Un cop arranjades, les parcel·les repartides entre els colons tenien extensions desiguals, creant greuges comparatius entre els immigrants. Algunes, a més a més, es van demostrar poc fèrtils i no aptes per al conreu. Una altra dificultat la va constituir el fet que la majoria de parcel·les eren de secà, i els canals de rec que les autoritats havien promès construir es van materialitzar lentament. Als immigrants també els van faltar eines, productes fitosanitaris, adobs i, sobretot, maquinària agrícola.

Un cas flagrant el va constituir el succeït a la colònia d'Azua, fet paradigmàtic de la nefasta gestió del Pla Immigratori per part del govern dominicà i de l'absoluta manca de previsió que va imperar des del primer dia que els immigrants espanyols foren assentats en terres dominicanes. La colònia es va fundar el 30 d'octubre de 1955 i a principis de juny de 1956 el govern dominicà encara no havia estat capaç d'entregar als immigrants ni un sol pam de terra per cultivar. Fou en aquells moments quan la Dominican Fruit and Steamship Company va comprar les 55.000 taries de la colònia, amb l'aprovació de la Secretaria d'Estat d'Agricultura. Mercado, el seu titular, va recomanar dur a terme la transacció comercial pel mateix motiu pel qual havia estat impossible fins al moment donar als immigrants espanyols la parcel·la de terra que els havia estat promesa: les terres de la colònia, per poder produir, havien de ser regades, degut a l'aridesa del clima de la zona. Això mai seria possible amb les infraestructures previstes pel govern: un canal de rec i pous artesianes, sinó que era necessari instal·lar un costós sistema de bombeig de l'aigua, només a l'abast d'una empresa privada. És inevitable formular-se algunes preguntes davant d'aquest cas: per què el govern va malgastar milers de dòlars en assentar als espanyols a Azua, quan sabia que mai podrien convertir-se en agricultors autosuficients ni aportarien res al progrés econòmic de la regió i del país? Per què es va

obligar a uns homes joves, que havien emigrat per treballar i prosperar, a viure 7, 8 mesos o fins i tot un any de braços plegats?

La investigació ha demostrat que una part important dels immigrants mai va aconseguir prosperar. Igual que els exiliats, van dependre totalment del subsidi que el govern els pagava per tal de sobreviure. El novembre de 1956 ja hi havia només 2.494 immigrants acollits al pla immigratori, dels 4.503 que hem comptabilitzat com a integrants totals del projecte. D'aquests, el 80% encara cobrava subsidi. El juliol de 1958, tres anys i mig després de l'inici del pla, quedaven només 1.427 persones acollides al projecte. D'aquestes, el 55% (786) no eren autosuficients i cobraven l'ajuda que els proporcionava el govern. Aquestes últimes dades evidencien un notable fracàs del pla immigratori, comparable al fracàs de la ruralització dels exiliats i la seva instal·lació en colònies agrícoles. El govern espanyol, veient les condicions amb les quals havien sigut assentats els emigrants i l'evident malencert del projecte, va decidir, a partir de 1956, impedir de forma molt diplomàtica noves sortides de ciutadans cap aquell país.

Tot i això, la documentació consultada ens permet saber que a finals de 1962 encara residien a la República Dominicana entre 850 i 1.000 immigrants acollits al Pla Immigratori, que havien aconseguit prosperar fent de colons agrícoles. Això ens permet afirmar que, en el cas de la immigració, es va registrar un cert percentatge d'èxit, vinculat a diversos factors que en l'assentament dels exiliats en colònies agrícoles no es van donar. El primer, i fonamental, el coneixement per part d'una part dels emigrants de l'ofici de pagès i l'arribada al país amb l'objectiu de desenvolupar aquesta labor. Els emigrants amb més iniciativa i també amb més fortuna, que van ser agraciats amb les parcel·les de terra més fèrtils i productives, van fer tot el que estava al seu abast per prosperar. Alguns ho van aconseguir, doncs comptaven amb els coneixements tècnics per fer-ho possible. Per exemple, els espanyols del sector de Payita i els de San Rafael, a Baoba del Piñal, van crear sengles cooperatives. Els primers, a pic i pala, van construir un canal de rec, indispensable per fer prosperar les collites. A Constanza, davant el retard en el repartiment de llavors que havien de ser sembrades d'immediat per no perdre la collita, els colons van fer pot comú i les van comprar de la seva butxaca.

Relacionat amb aquest darrer aspecte, en el cas de l'emigració de la dècada de 1950, les colònies agrícoles sí que van esdevenir centres productius, no mers refugis com en el cas de l'exili. Tot i les dificultats, una part de les terres van ser cultivades i se'n van

obtenir fruits. L'arròs i el cacauet van ser dos dels cultius més estesos a les diverses colònies. A més a més, en algunes els immigrants van adquirir caps de bestiar boví, porcí i aviram, que van complementar la seva economia familiar. La colònia més pròspera amb diferència va ser la de Constanza, situada en un indret ideal per al cultiu de l'horta. Els immigrants que s'hi van assentar van produir cols, patates, coliflors, enciams, pastanagues, tomàquets, alls, remolatxa i fesols.

Finalment, en el cas de la colonització agrícola de la dècada de 1950 el govern dominicà sí que va invertir recursos econòmics i materials per fer possible que les colònies agrícoles esdevinguessin centres productius. Hem pogut establir que fins l'octubre de 1956 les autoritats dominicanes van desemborsar cinc milions i mig de dòlars per a l'assentament dels espanyols, a raó d'uns RD\$ 1.230 per persona (hi havia paritat entre el peso dominicà i el dòlar nord-americà). Aquesta quantitat, però, va ser totalment insuficient per garantir l'èxit del pla migratori, tot i que va permetre que els agricultors més espavilats i afortunats poguessin prosperar.

Així doncs, la investigació ha demostrat amb escreix que el projecte de colonització agrícola va resultar un fracàs total, tant en el cas dels exiliats com en el dels emigrants. De la mateixa manera, tots els agents implicats en l'assumpte, van fer extensiu aquest fracàs a l'hora de valorar l'experiència global de l'exili a la República Dominicana, donada la incapacitat dels exiliats per inserir-se socialment i professionalment al país d'acollida i aconseguir ser autosuficients. Això no va passar en cap dels altres destins majoritaris de l'exili republicà, constituint aquesta una altra de les característiques diferencials de l'experiència dels refugiats a la República Dominicana.

En què es va traduir això? En ambdós casos, en el ràpid i massificat desig d'abandonar el país antillà per part dels immigrants així com en una alta incidència de les evacuacions cap a tercers països i de les repatriacions cap a Espanya (aquesta darrera opció només va ser possible en el cas de l'emigració). L'incompliment per part del govern dominicà de les condicions establertes al contracte firmat amb els agricultors així com la desil·lusió d'aquests davant la incapacitat del país per satisfer les altes expectatives que havien posat en el procés migratori també va conduir a l'esclat de nombrosos actes de protesta i revoltes, en el cas dels emigrants de la dècada de 1950.

El desig massiu d'exiliats i emigrants d'abandonar la República Dominicana al cap de poc temps d'haver-hi arribat va generar idèntica reacció entre les autoritats dominicanes:

un profund enuig i la consideració que els espanyols eren uns desagraïts amb l'hospitalitat dominicana i tot el que el país els havia proporcionat.

L'octubre de 1940 Josep Tomàs i Piera va visitar la República Dominicana amb l'objectiu de conèixer de primera mà quina era la situació dels exiliats a l'illa i recomanar a la Junta de la JARE com s'havia de procedir per socórrer-los. El panorama tan tràgic que s'hi va trobar va motivar que Tomàs i Piera proposés a Prieto i la resta d'homes de l'organisme que es procedís a l'evacuació dels exiliats de la República Dominicana cap a tercers països. Per auxiliar-los mentre esperaven el seu trasllat, es va establir al país un servei mèdico-farmacèutic i es van fixar uns subsidis pels residents a les colònies agrícoles, que substituïa el que fins al moment havia pagat el govern amb els fons dipositats pel SERE. Només des de desembre de 1940 fins el novembre de 1941, la JARE va invertir més del 50% dels seus fons a l'illa en pagar passatges i visats, un total de \$111.798,72. Alfonseca ha calculat que uns 800 espanyols van poder abandonar la República Dominicana fins a principis de 1942 gràcies a l'ajuda de la JARE, dels 1.000 que havien abandonat el país fins aquell moment. L'entrada dels països americans a la Segona Guerra Mundial va suposar que el 1942 s'interrompessin de forma pràcticament total les evacuacions de refugiats de la República Dominicana.

Aquestes no es van reprendre fins el 1944, sota el patrocini de l'Unitarian Service Committee (USC), l'American Committee for Christian Refugees (ACCR) i l'International Rescue and Relief Committee (IRRC). Aquestes tres organitzacions d'ajuda humanitària van enviar un representant a la República Dominicana amb l'objectiu d'auxiliar als refugiats espanyols. L'escollida va ser Céline Rott de Neufville, una ciutadana nord-americana d'orígens europeus que ja havia fet de cooperant prop dels republicans espanyols durant la Guerra Civil i el primer exili a França. Amb l'ajuda del Dr. Barney N. Morgan, el director de l'Hospital Internacional de Ciudad Trujillo i responsable de l'organització Board of Christian Work de Santo Domingo, Céline es va encarregar d'ajudar a centenars de refugiats espanyols a reemigrar a altres repúbliques americanes, fonamentalment Mèxic i Veneçuela, a més a més d'oferir ajuda humanitària i mèdica als espanyols que la necessitaven.

La investigació ha descobert com l'obertura de portes de Veneçuela als refugiats espanyols es va deure sobretot a les gestions realitzades per Céline Rott de Neufville prop del Cònsol d'aquest país a Ciudad Trujillo. Les autoritats veneçolanes es van

comprometre a acceptar tots els refugiats espanyols que desitgessin traslladar-se al país, així com a fer-se càrrec de les despeses de transport dels mateixos. Els exiliats serien mantinguts durant les dues primeres setmanes per part de l'Institut Tècnic de Colonització i Immigració, i comptarien amb el suport de la Casa de España a Caracas per trobar una feina.

Entre el febrer de 1944 i el setembre de 1945, 1.181 exiliats espanyols van sortir de la República Dominicana amb l'ajuda de l'USC, l'ACCR i l'IRRC: 708 cap a Veneçuela, 415 cap a Mèxic i 61 cap a altres països. Els tres organismes van invertir prop de \$150.000 per auxiliar als espanyols refugiats a la República Dominicana.

Els emigrants, en virtut del contracte firmat amb l'Estat dominicà, tenien dret a rescindir l'acord en qualsevol moment i sol·licitar la seva repatriació al govern. Aquest havia de sufragar-ne totes les despeses. No havia passat ni un any des de que els primers agricultors havien arribat al país que ja van començar els retorns. Els espanyols se sentien defraudats per les condicions en les quals havien estat instal·lats a la República Dominicana i per la inactivitat forçosa a la que havien estat condemnats. Alguns, que havien sortit de les colònies i s'havien desplaçat a les ciutats, van poder constatar que el país antillà oferia molt poques oportunitats laborals en altres professions i oficis. Tot i que alguns exiliats van rescindir el seu contracte amb la Secretaria d'Estat d'Agricultura per treballar en altres feines, la majoria van optar per la repatriació o les reemigracions a tercers països.

Gràcies a la documentació consultada sabem que el 25 de desembre de 1957 s'havien repatriat un total de 2.176 persones. Els retorns cap a Espanya es van produir de forma esglaonada i per via marítima, a bord de vaixells de la Companyia Fratelli Grimaldi o de la Companyia Transatlàntica Espanyola. Les penalitats dels espanyols no s'acabaven en el moment de sol·licitar la repatriació i ser inclosos a les llistes per viatjar. El govern dominicà va decidir retirar el subsidi alimentari als immigrants que entregaven el seu passaport per tornar a Espanya. Com que no eren embarcats immediatament, sinó que havien d'esperar alguns mesos, la subsistència en aquest període de temps es feia molt complicada. A principis de 1957, el govern dominicà també va realitzar maniobres per intentar deslliurar-se de l'obligació de pagar el passatge de retorn als emigrants, tot i que no ho va aconseguir finalment.

Les reemigracions cap a tercers països no van ser tan importants. La investigació ha documentat que 199 espanyols, com a mínim, van sortir de la República Dominicana en direcció altres repúbliques llatinoamericanes, fonamentalment Veneçuela (el 75% dels reemigrats), Cuba, Puerto Rico o els Estats Units d'Amèrica. El setembre de 1956 el govern dominicà va decidir prohibir les reemigracions i va procedir a repatriar als qui havien sol·licitat rescindir el seu contracte per marxar a una altra destinació.

Tant en el col·lectiu d'exiliats com en el d'emigrants es van produir expulsions. Uns i altres van patir el rigor dels centres de detenció dominicans. En el cas de l'emigració, aquestes van tenir lloc després dels conflictes i revoltes que es van produir en algunes colònies i que hem exposat de forma extensa al quart capítol d'aquesta tesi. Les revoltes van originar-se com a reacció a les pèssimes condicions de vida que van experimentar els espanyols al ser assentats al país, així com per l'incompliment per part de les autoritats dominicanes del pactat als contractes amb els immigrants, sobretot el retard en l'entrega de terres. Els principals líders i agitadors d'aquestes revoltes, deportats després dels incidents, van ser acusats de comunistes per part de les autoritats diplomàtiques espanyoles i les dominicanes, tot i que les mateixes van haver de reconèixer que aquest extrem no es podia provar de cap manera i la investigació ha demostrat que els conflictes mai van tenir un caràcter polític. La recerca també ha posat l'accent sobre la possibilitat que els conflictes fossin causats expressament pel govern dominicà, per tal d'efectuar una depuració dels elements més conflictius de les colònies, tal i com efectivament es va produir.

En el cas dels exiliats, la persecució i les expulsions van venir motivades per raons de tipus polític. A finals de 1940 el govern dominicà va elaborar una llista amb els noms de 30 homes i les seves famílies, molts dels quals pistolers anarquistes i de la F.A.I. o bé refugiats que havien assolit càrrecs militars d'importància a l'Exèrcit Popular. La JARE va haver de procedir a la seva evacuació, sota la coacció de les autoritats dominicanes. Des de 1941, el govern va començar a vigilar de prop els comunistes, molt actius al país, tal i com hem pogut comprovar. A principis de 1942 els va relacionar amb una vaga que s'havia produït a l'Ingenio de La Romana, procedint després a detenir entre 40 i 50 refugiats de diverses tendències polítiques. Les autoritats dominicanes pretenien que la JARE evacués els detinguts, assumpte va acabar costant la desaparició de la representació de l'organisme a l'illa, a finals de febrer de 1942.

Des d'aquell moment, la vigilància sobre les activitats dels refugiats encara va ser més estricta, especialment els de disciplina comunista, doncs eren propagandistes actius i alguns dominicans començaven a veure's influenciats per les seves idees. Precisament, a principis de 1943 va decidir dissoldre el Centro Democrático Español, lloc de reunió dels exiliats d'aquesta tendència i que tenia una setantena de socis dominicans. Tot i que finalment es va revocar la mesura, l'entitat no va tenir una llarga existència, desapareixent el juny de 1944, amb els seus socis vigilats de prop per les forces de l'ordre dominicanes.

Precisament aquest aspecte ens porta a parlar de les formes d'organització col·lectiva d'exiliats i emigrants al país d'acollida. En aquest aspecte les divergències són abismals, excepte en un punt, la interrelació amb la vella colònia espanyola resident a la República Dominicana, que sembla que es va limitar a aspectes econòmics (exiliats i emigrants van treballar en els seus negocis), i no a aspectes organitzatius. Tal i com hem exposat, els espanyols residents al país antillà s'agrupaven sota el paraigua de la Casa de España. Quan els exiliats van arribar al país van trobar-se que la pràctica totalitat de vells residents eren partidaris del nou estat franquista. Els ponts de diàleg entre uns i altres van tardar setmanes a establir-se, motiu pel qual els refugiats no van trobar en els primers moments una ajuda en aquesta vella colònia, com sí que succeí en altres països. Les diferències ideològiques entre uns i altres van fer que els exiliats s'agrupessin sempre al marge de la Casa de España, creant les seves pròpies entitats. Tampoc hem trobat proves de la vinculació dels emigrants de la dècada de 1950 a la Casa de España, tot i no existir les divergències per motius polítics amb la vella colònia. Potser en aquest cas, la manca de participació en l'entitat espanyola es degué a la dispersió dels emigrants pel territori, lluny de la capital.

Els exiliats, amb una cultura política democràtica, van impulsar a la República Dominicana l'aparició de diaris i revistes, que van esdevenir eina de propaganda de cada un dels sectors polítics de l'emigració, a més a més de ser baluards de l'antifeixisme i la democràcia. També van organitzar entitats de tipus cultural, benèfic i recreatiu que sempre van tenir un rerefons polític, silenciats degut a la dictadura que hi havia al país antillà. És el cas del Centro Democrático Español, a Ciudad Trujillo i Santiago de los Caballeros, del Club Hispano-Dominicano, a la colònia de Pedro Sánchez, o del Casal de la Cultura, a la de Villa Trujillo. Les activitats d'oci que organitzaven giraven a l'entorn d'homenatges a la República i a dates assenyalades de la mateixa o a encontres

aprofitant l'avinentesa de cursets, conferències, recitals poètics, etc., protagonitzats per algun dels exiliats de l'elit intel·lectual, artística o cultural.

Precisament la tesi s'ha endinsat en l'estudi d'una d'aquestes entitats, el Club Català a la República Dominicana, mercès a la localització del fons inèdit del Secretari de l'entitat i principal impulsor, Eduard Barba i Gosé. Durant els primers mesos de 1940, un grup de refugiats catalans van impulsar la creació del Club Català a la República Dominicana, que es proposà tres objectius: la difusió de la cultura catalana i les peculiaritats de Catalunya entre la societat dominicana i els propis exiliats, l'ajuda als catalans necessitats i la recuperació per a la causa catalana de la vella immigració catalana a l'illa, que estava desconnectada entre sí i totalment desinteressada d'allò que feia referència al seu propi país, tal i com ells mateixos deien, descatalanitzada.

Tot i que s'arribaren a redactar fins i tot els Estatuts que haurien de regir el Club Català, aquest no s'acabà constituint oficialment mai, per dos motius. El primer, les dificultats imposades per la dictadura de Trujillo, que regulaven d'una manera absolutament estricta l'associacionisme, especialment el que feu referència als refugiats. En segon lloc, per les picabaralles sorgides entre els exiliats per l'orientació i direcció que hauria de tenir aquest Club Català. Eduard Barba, que n'era el principal impulsor, no estava disposat a que el Club respongués a les consignes d'un partit determinat i per tant es convertís en el centre de només un grup de catalans. Barba, un exiliat que demostrà tenir idees pròpies davant les consignes imposades per partits o moviments, creia que la tasca dels catalans a l'exili era la de donar a conèixer al món el valor espiritual de Catalunya, la seva força creadora i el seu treball, no els seus partits polítics, així com agrupar-se per tal d'ajudar als més desvalguts i als que el destí no havia afavorit. L'única forma de dur a terme aquestes missions, era amb l'agrupament o col·laboració de tots els catalans, sense tenir en compte si eren autonomistes o bé independentistes.

Davant les picabaralles sorgides arran de la creació del Club Català, preferí que aquest no es constituís oficialment ni legalment, ni de cara al govern dominicà ni als catalans residents a Ciudad Trujillo, però que sí que existís d'una manera extraoficial per dur a terme una tasca que constituïa gairebé un deure moral: l'ajuda als catalans exiliats necessitats, especialment els residents a les colònies agrícoles. Amb un cop de timó, un Comitè Provisional format per cinc individus assumí la direcció de l'entitat. A causa de les reemigracions a altres països llatinoamericans, aviat aquest comitè es veié reduït a

dos membres, el propi Barba, que exercia el càrrec de Secretari, i el vell resident Martí Gallart, el President, que acceptà les directrius de treball proposades pel primer. Eduard Barba, fins l'Assemblea General de 1941, assumí personalment la gestió del Club Català, i s'envoltà dels col·laboradors que pensaven com ell. Especialment comptà amb l'ajuda d'alguns exiliats catalans a les colònies, que prengueren la figura de delegats del Club. L'entitat, durant aquests dos anys, no tingué ni local social ni associats.

Fent un balanç de les activitats desenvolupades pel Club durant aquests dos anys, la més important fou la tasca assistencial. Aquesta començà amb la realització d'un cens dels catalans que residien en colònies agrícoles, als quals se'ls demanà que explicitessin quines eren les seves necessitats més urgents. Un cop conegudes, s'elaborà un pressupost per cobrir les mancances que els exiliats expressaren, especialment en roba, medicaments i calçat. Aquest pressupost s'utilitzà per engegar una gran campanya per recollir els fons o les espècies que permetessin auxiliar als catalans. La crida demanant col·laboracions es feu extensiva tant a l'interior de la República Dominicana com a l'exterior. Dins la República Dominicana es buscaren els donatius dels catalans exiliats que havien trobat una feina i també dels *vells catalans*. A l'exterior s'entrà en contacte amb els grans centres i casals catalans d'Amèrica, demanant-los que enviessin ajudes en metàl·lic o bé busquessin feina en els seus respectius països per a dues o tres famílies catalanes, ajudant-les així a sortir de l'infern de la República Dominicana. La crida també es feu extensiva a les principals publicacions en català editades a Amèrica i als organismes d'ajuda humanitària, com la Creu Roja o els Quàquers.

El Club, durant els anys 1940 i 1941, aconseguí recollir 300 dòlars en metàl·lic i 1400 peces de roba, procedents de diversos donatius de l'American Friends Service Committee. Amb aquests recursos va estendre la seva obra d'ajut sobre uns 350 catalans de totes les tendències polítiques, situats en unes 18 poblacions, ciutats i colònies agrícoles de la República Dominicana. Va destinar uns 70 dòlars a la compra de medicaments i uns 130 dòlars a la compra de calçat, especialment per als infants de fins a 12 anys. Uns 90 nens i nenes reberen de forma gratuïta un parell de sabates donades pel Club Català.

Pel que fa a la tasca cultural, el Club Català posà en marxa una biblioteca ambulant i, conscient de la importància de poder llegir en català i sobre temes catalans, intentà editar un butlletí mensual, que finalment fou prohibit per les autoritats dominicanes. No

es rendí i decidí assumir la tasca de distribuir pel país antillà altres revistes editades en català en els diferents països americans.

Malauradament, la tasca social de Club fou inexistent. Per tal de poder desenvolupar una tasca assistencial efectiva, el Club va sacrificar la seva vessant social. No disposava de local propi i tampoc no organitzà cap trobada ni cap festa en commemoració de les diades assenyalades pels catalans. Efectivament el Club Català no fou realment un punt de trobada per als catalans i no guarí les seves necessitats socials, desmentint així una part de la nostra hipòtesi inicial de treball.

Com que el Club no agrupava a ningú en el sentit estricte de la paraula i era dirigit per un sol individu, no hi havia baralles. Barba, en la seva correspondència amb la resta de Casals Catalans d'Amèrica pogué presentar a la comunitat catalana de la Dominicana agrupada sota un sol organisme, el Club Català, cosa que considerem una fal·làcia. Per tal de garantir aquesta unitat, i que el Club fos el centre de tots els catalans, Barba imposà el seu propi criteri i l'entitat no s'adherí ni al Consell Nacional de Catalunya de Londres, malgrat que Barba n'era un ferm defensor, ni a cap altra plataforma política de l'exili, com podia ser l'Aliança Nacional de Catalunya.

L'àmplia tasca assistencial desenvolupada pel Club el feu visible de nou entre els catalans exiliats, que reclamaren, a finals de 1941, que solucionés la seva principal mancança i esdevingués realment un punt de trobada per tots ells. D'aquesta manera s'iniciaren les converses per a la conversió del Club en Centre Català. Barba i els seus partidaris, abans de començar l'operació, imposaren una condició: el Centre havia de respondre a la missió que consideraven que tenien els catalans a l'exili, difondre Catalunya i unir-se per ajudar-se mútuament. La condició, doncs, era que havia d'agrupar a tots els catalans al seu interior, fossin del partit que fossin o pensessin com pensessin.

D'aquesta manera es celebrà una Assemblea General el dia 22 o 23 de desembre de 1941, en la qual s'aprovà un programa de mínims que constituïria l'eix ideològic del Centre i que havia estat aprovat per tots els partits polítics en les converses prèvies. També abans de l'assemblea es pactà ja una Junta Directiva pel Centre, en la qual es feu entrar al líder del Moviment Social d'Emancipació Catalana (MSEC), Pere Duran i Vernet, amb calçador, ja que la majoria d'opinions al respecte no n'eren partidàries. Al final de l'assemblea, quan era el moment de votar aquesta Junta, esclatà la batalla entre

els individus del MSEC i els del PSUC, que proposaren una altra candidatura sense la presència de Duran. Aquest, per la seva part, mogut per la ràbia digué que el Club estava controlat pels dictats de la URSS i que calia expulsar-ne als comunistes. La reunió es va acabar sense haver escollit una Junta Directiva i per tant sense constituir efectivament el Centre Català.

Martí Gallart, Eduard Barba, Lluís Carreras i Pere Esteve es constituïren en Comissió per tal de buscar una nova candidatura de consens que formés la Junta Directiva del Centre Català. Però l'entesa entre els exiliats estava trencada sense remei i els membres del MSEC s'escindiren totalment del Club Català i crearen, el gener de 1942, el Casal Català de República Dominicana, al qual s'associaren inicialment uns 70 catalans i públicament manifestà la seva adhesió al Consell Nacional de Londres. La Comissió, després de comprovar que no existia tampoc unanimitat de criteri entre els propis simpatitzants del Club situats a les colònies agrícoles sobre els punts acordats en l'assemblea decidí desestimar la possibilitat de crear un Centre Català i decidí convertir-se en Comissió de Treball per a continuar les seves activitats des del Club Català. Aquesta decisió també vingué condicionada per la vaga que es desencadenà a l'Ingenio sucrer de La Romana i que donà el tret de sortida a una forta persecució per part del govern dominicà de les activitats col·lectives desenvolupades pels refugiats, molt especialment els comunistes.

Després de descartar la constitució del Centre Català, el Club tornà a funcionar tal i com ho havia fet des de la seva creació, d'una manera extraoficial. No es legalitzà la seva existència davant les autoritats dominicanes i tampoc s'aprovaren uns estatuts per a l'entitat, sinó que la Comissió declarà orientar la seva actuació segons els acords presos en l'Assemblea General del 22/23 de desembre de 1941. En aquesta segona etapa, el Club tampoc va tenir associats, només va comptar amb els delegats o portaveus a les colònies i els nous *membres cooperadors*, figura creada per tal d'incrementar els donatius al Club per part dels propis exiliats. Les seves actuacions tornaren a orientar-se cap a les tasques assistencials, de les quals s'encarregava Eduard Barba. Com en l'etapa precedent, es seguiren auxiliant a tots els catalans necessitats, fins i tot als membres del Casal Català, malgrat que les relacions entre les dues entitats eren pràcticament inexistents. Tot i això, en aquesta segona etapa també es dugueren a terme activitats de caire social i festiu, impulsades pels nous membres que també s'encarregaren de gestionar el Club al costat de Barba. Podem afirmar, doncs, que en el segon període de

funcionament de l'entitat, aquesta no fou una obra de tipus personal, sinó que compta amb el concurs de diversos individus, constituïts en Comissió de Treball.

La Comissió de Treball s'amplià el 26 d'abril de 1942 amb la incorporació dels exiliats Fulgenci Villodre, Antoni Ordovàs i Josep P. Rovira. Però abans que s'acabés el mes de juny en cessaren Pere Esteve, per motius de salut, i Lluís Carreras, després de tenir una forta discussió amb la resta de membres de la Comissió de Treball pels criteris que calia aplicar en la concessió dels auxilis que efectuava el Club. Ell considerava que no s'havia d'ajudar a aquells individus no catalans que tot i haver residit durant molts anys a Catalunya no en coneixien ni la seva llengua, cosa que els desacreditava com a tals. Posteriorment a la seva marxa, s'integrà a la Comissió de Treball Joaquim Hernández Farré, que tingué al seu càrrec la Borsa de Treball i l'organització de diversos actes culturals. Quan aquest reemigrà, entrà a formar part de la comissió Benet Montagut.

En la segona etapa de funcionament del Club Català la distribució d'auxilis es feu d'una manera no planificada, a diferència del que ocorregué en els anys precedents, quan s'elaborà un cens de catalans i un pla concret i específic per a auxiliar-los, en funció de les seves necessitats. La migrada resposta obtinguda dels Centres Catalans d'Amèrica en l'etapa precedent i l'exigüitat de fons i espècies dels quals pogué disposar el Club durant la segona etapa feren que els auxilis es distribuïssin atenent preferentment als exiliats que estaven a l'atur i aquells que no tenien una posició laboral estable.

L'escissió produïda amb la creació del Casal Català perjudicà greument la imatge del Club, tant entre els altres centres i casals catalans d'Amèrica com sobretot entre els vells residents catalans a la República Dominicana, que hi perderen la confiança que hi havien dipositat. Des del Casal Català hi contribuïren endegant una campanya de desprestigi envers el Club Català, al qual acusaven de ser comunista. Una de les conseqüències que tingué fou el fracàs de la proposta d'Eduard Barba de constituir la Comunitat Catalana de les Antilles, per la qual intentà convèncer al Centre Català de l'Havana i al Catalunya Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba. Aquests centres catalans ni tan sols tingueren en compte la seva proposta per considerar que el Club estava subordinat a directrius polítiques internacionals, és a dir, comunistes.

La campanya de desprestigi també afectà a la recollida de fons. Molts dels *vells catalans* deixaren de contribuir econòmicament amb el Club en aquesta etapa. Per suplir aquestes aportacions econòmiques el Club creà a partir del novembre de 1942 les targes

de *membre cooperador*. El *membre cooperador* era aquell que voluntàriament s'oferia a contribuir econòmicament amb el Club Català fent-hi una donació periòdica o bé esporàdica, però en cap cas n'era soci.

Tot i les dificultats, el Club aconseguí recollir durant els anys 1942 i 1943 la suma de 330 dòlars, dels quals en destinà més de 70 a la compra de medicaments i uns 100 a la compra de roba i calçat. Com que no es rebé cap més donatiu en forma de roba usada per part dels quàquers, pràcticament tota la roba que donà el Club als exiliats catalans fou comprada amb els fons dels quals disposava. També invertí 25,50 dòlars a la concessió de subsidis directes i 21 dòlars en forma de préstecs retornables sense cap tipus d'interès. Durant aquesta segona etapa, el Club també posà en funcionament una Borsa de Treball, que malgrat totes les seves bones intencions, no aconseguí feina per a molts exiliats.

En el camp cultural, la Biblioteca ambulat seguí funcionant i també es seguiren distribuint les revistes editades en català en altres països llatinoamericans, com eren *Catalunya*, *Ressorgiment* (Buenos Aires), *El Poble Català*, *Full Català*, *Revista dels Catalans a Amèrica* (Mèxic) o el *Butlletí* del Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba. Desmentint el que fins avui s'havia cregut, el Club Català no va tenir cap mena d'intervenció en l'edició de *Catalonia*, la primera revista en català publicada a la República Dominicana a partir de setembre de 1942 i de la quals se n'editaren 8 números, fins l'agost de 1943.

Pel que fa a la tasca social del Club, aquesta fou en increment al llarg de tot aquesta segona etapa de funcionament del Club. Tot i que aquest continuà sense local social, els membres del Club adoptaren com a centre de reunió el Restaurant dels Xinos, on es trobaven normalment els catalans els dissabtes al vespre. També s'organitzaren diferents festes, com ara un àpat per commemorar l'aniversari de la instauració del règim republicà, un festival artístic al teatre de l'emissora dominicana HIX per commemorar el 19 de juliol o un sopar en homenatge al pintor Josep Gausachs, quan aquest fou nomenat professor de l'Escola de Belles Arts de la República Dominicana. Sabem també que el Club organitzà diversos cursos d'història, art, literatura i geografia.

Durant els anys 1942 i 1943 el Club Català si que complí, com a mínim a Ciudad Trujillo, amb la tasca d'aglutinar als catalans i fer reviure la cultura i les tradicions catalanes. Aquest canvi respecte el que succeí durant els anys 1940 i 1941 l'hem

d'atribuir a l'entrada a la Comissió de Treball del Club de nous membres, preocupats per aquesta vessant que havia estat tan descuidada durant els anys anteriors. Mentre Barba s'encarregava de les tasques assistencials gairebé en solitari, Fulgenci Villodre, Joaquim Hernández, Benet Montagut o Josep Rovira es preocupaven d'organitzar els actes socials i culturals, que comptaren amb la col·laboració i participació de molts dels catalans exiliats.

Mentre que el Casal Català s'adherí entusiàsticament al Consell Nacional de Catalunya, el Club Català seguí responent a la idea de Barba de ser una Catalunya petita, on hi podien cabre tots els catalans, no només els afins a un grup polític. Per això refusà d'adherir-se al CNC. També desestimà aquesta possibilitat perquè al seu interior els partidaris de l'organisme presidit per Carles Pi i Sunyer estaven en clara minoria, només 30 dels 250 simpatitzants del Club compartien les seves idees. La majoria dels simpatitzants del Club eren de disciplina comunista.

A principis de 1943 molts dels simpatitzants del Club Català començaren a escriure a Barba per tal que l'entitat convoqués una nova assemblea general. Molts d'ells opinaven que el Club no havia de restar al marge, com ho havia fet fins ara, dels problemes de l'emigració política i havia d'afrontar nous reptes fins ara menystinguts: regularitzar el funcionament del Club, dotant-lo d'Estatuts i de local social propi, obrir-se a altres camps d'activitat, especialment de tipus social, i relacionar-se amb els altres grups antifeixistes, hispànics o no, existents a la República Dominicana. També es feren forces peticions per tal que el Club Català es vinculés a la publicació *Catalonia* i l'ajudés econòmicament i amb col·laboracions literàries. Finalment, també es proposà que el Club pregués una posició política clara, que fes bandera d'un antifeixisme actiu. La consigna general, especialment entre els simpatitzants comunistes del Club, era anar a la convocatòria d'una Assemblea General, per tal d'escollir una nova Junta, més activa i més dinàmica, que donés una nova dimensió a les activitats de l'entitat.

La Comissió de Treball es trobava dividida. Una part, encapçalada per Eduard Barba, no compartia les propostes que formularen la majoria d'exiliats i tampoc estava d'acord en convocar l'Assemblea General. Però una altra part de la Comissió, formada per Rovira i Montagut, creien absolutament necessari convocar aquesta Assemblea. Finalment tingué lloc el 17 d'abril de 1943 als locals del Centro Español Democrático el dia 17 d'abril de 1943. En aquesta reunió, els comunistes catalans es feren amb el control del Club,

nomenant una nova Junta afí a la nova direcció que pretenien donar a les activitats de l'entitat.

Eduard Barba i d'altres catalans que no estaven d'acord amb la nova orientació política del Club s'escindiren de l'entitat i crearen la Mútua Catalana d'Assistència, que es constituí abans de finalitzar l'any 1943. La Mútua fou impulsada per Eduard Barba i la plantejà com un instrument per a continuar la tasca d'assistència social que havia desenvolupat el Club fins al moment.

A partir d'aquest moment començà el procés de desintegració de les entitats col·lectives catalanes, del qual en sabem ben poca cosa. Hem de suposar que el Club Català, del qual només coneixem que desaparegué al cap de pocs mesos de ser elegida la nova Junta, patí la persecució del govern dominicà, tal i com els succeí a altres entitats formades per comunistes refugiats, com el Centro Democrático Español. Els comunistes es veieren obligats a abandonar el país i amb les reemigracions desaparegué el Club.

Pel que fa al Casal, es va quedar sense local social durant l'any 1943, ja que el Bar Ritz, el punt de reunió dels seus associats, va tancar les seves portes. Sembla que l'entitat va desaparèixer finalment el 1944, també a causa que la majoria dels seus membres s'exiliaren a altres països llatinoamericans. Pel que fa a la Mútua Catalana, l'any 1945 decidí donar per finalitzades les seves activitats ja que els pocs *catalans que quedaren* al país estaven prou ben col·locats laboralment com per no necessitar els seus serveis.

L'any 1945 quedaven uns 50 catalans exiliats a la República Dominicana, a més a més de la vella emigració econòmica. L'agost de 1947 ja només en quedava una trentena. Un cop desaparegudes totes les entitats col·lectives catalanes, els pocs exiliats que restaren a la República Dominicana no en fundaren cap altra. Tot i això, setmanalment es trobaven per fer tertúlia i una vegada al mes organitzaven un àpat de germanor, que agrupava a la majoria de la colònia catalana. També es vincularen als Jocs Florals de la Llengua Catalana, instituït el Premi dels Catalans a la Dominicana, ofert entre els anys 1945-1951 i 1953-1955.

Malgrat la bona col·locació d'aquests darrers exiliats a la Dominicana, la pressió i el control insuportable règim de Trujillo els convidarà a liquidar els seus negocis, abandonar altre cop les llars que havien format i marxar ben lluny del tròpic i de les seves xarxes destructives. Aquest fou, per exemple, el cas d'Eduard Barba, que

abandonà el càrrec oficial que tenia al Govern Dominicà i l'abril de 1956 reemigrà cap a Mèxic en busca d'una vida més tranquil·la.

L'estudi ens ha permès constatar com, a petita escala, els conflictes i les dificultats viscudes en el si del Club Català reproduïren les pugnes que es produïren en la política catalana a l'exili. Malgrat tot, aconseguí dur a terme una tasca en el terreny assistencial digna de reconeixement.

Igual que hem estudiat en profunditat el Club Català, ens hauria agradat investigar alguna organització de tipus cultural creada pels emigrants de la dècada de 1950. Això no ha estat possible, perquè no va existir. Com ja hem dit, els emigrants van crear, en algunes de les colònies, cooperatives agrícoles de producció i consum, amb la vista posada a defensar els seus interessos econòmics, no pas amb finalitats culturals, i molt menys polítiques. A la colònia de Constanza van anar una mica més enllà, amb la formació d'un Club Español, tot i que un dels seus objectius fonamentals era el de representar els interessos econòmics dels emigrants davant les autoritats dominicanes.

La Missa Dominical va esdevenir punt de trobada i esbargiment per als emigrants a les seves respectives colònies, així com algunes de les celebracions rituals catòliques (batejos, comunions, etc.). Els agricultors van organitzar festes i celebracions en honor als patrons dels seus pobles d'origen o a d'altres sants als quals tenien devoció, com Sant Isidre, patró dels agricultors. La celebració eucarística anava seguida d'un àpat, d'un ball, de jocs per la canalla o altres activitats d'oci a l'estil de les populars festes majors espanyoles. L'esport també va constituir una de les activitats d'oci més importants dels emigrants, amb la creació d'equips de futbol a les colònies agrícoles.

Finalment, cal mencionar en aquest apartat que ni exiliats ni emigrants van poder-se escapar de participar en grans mítings i manifestacions públiques d'adhesió al dictador dominicà, havent-hi de pronunciar discursos o fent manifestos d'adhesió a la causa que es celebrés. Les consideracions d'un i altre grup respecte la dictadura trujillista van ser diferents des d'un bon principi. Els exiliats mai van veure amb bons ulls la dictadura i per a ells suposà en molts casos un obstacle insalvable per pensar en instal·lar-se de forma permanent a la República Dominicana. En canvi, els emigrants quedaren inicialment positivament impressionats per la figura de Rafael Leónidas Trujillo, al qual agraïen haver-los portat a la República Dominicana. Creien que el dictador vetllava pel seu benestar i que faria el que calgués per ajudar-los a prosperar. A poc a poc, els va

anar caient la vena dels ulls, i els immigrants van adonar-se de la crueltat i arbitrarietat de la seva dictadura, i dels alts nivells de repressió i control sobre la població que el règim havia imposat, i als quals ells també van ser sotmesos.

El perfil d'exiliats i emigrants va condicionar la influència que cadascun d'aquests grups va tenir sobre la societat dominicana. Abans d'analitzar-la, cal parlar de com van ser rebuts pels nadius i quina relació hi van establir. La rebuda del poble dominicà als exiliats va ser excepcional, bolcant-se en ajudar-los dins les seves precàries possibilitats econòmiques. En canvi, els emigrants no van ser rebuts de gust pels nadius, fonamentalment perquè el govern dominicà va construir les colònies agrícoles sobre terrenys que havien estat usurpats a centenars d'agricultors dominicans pobres, sense pagar-los cap mena d'indemnització i deixant-los sense casa i sense mitjans de vida. També perquè els misèrrims llauradors dominicans veien com, mentre ells morien de gana, als espanyols se'ls proporcionava casa, terres, subsidis econòmics, etc. Aquests greuges van esclatar després de la mort del dictador Trujillo. Els dominicans expulsats dels terrenys on s'havien ubicat les colònies van entrar-hi a la força, ocupant les terres que cultivaven els espanyols que encara restaven acollits al Pla Immigratori. El govern dominicà, incapaç de mantenir l'ordre a les colònies, va decidir posar fi a la seva relació contractual amb els espanyols, pagant-los una indemnització perquè abandonessin les colònies i, o bé comprassin noves terres on treballar al país, o bé fossin repatriats cap a Espanya. La investigació ha descobert totes les problemàtiques a les que van haver de fer front els darrers espanyols que quedaven al país, que finalment gairebé van haver de fugir-ne sense percebre el pactat.

Els exiliats, especialment aquells que formaven part de l'elit intel·lectual, cultural i artística, van deixar una forta empremta a la societat dominicana. Alguns historiadors, com Bernardo Vega, comparen els efectes de la seva arribada al Renaixement després de l'obscura Edat Mitjana. Al segon capítol hem exposat com els refugiats van revitalitzar la vida cultural, educativa i artística del país antillà. Molts dels treballs publicats fins al moment sobre l'exili a la República Dominicana s'han dedicat a estudiar aquest aspecte. Menys clara està la influència política dels exiliats i la seva vinculació a l'oposició antitrujillista, i creiem que encara falta investigar molt més sobre el tema per esclarir aquest punt. Ens atrevim a anunciar que els refugiats van encendre una espurna a la societat dominicana a favor de la democràcia i de la llibertat, sobretot a través d'organismes com el Centro Democrático Español. Els emigrants, en canvi, van aportar

a la societat dominicana nous coneixements en l'àmbit de les tècniques de cultiu i la modernització de les feines del camp, especialment en colònies tan pròsperes com la de Constanza. Tot i que en menor mesura, també van exercir una influència cultural important sobre els dominicans que residien a prop seu.

La present investigació ha aconseguit demostrar les hipòtesis que es va plantejar al seu inici. Aquestes conclusions recolzen molt especialment la que formulàvem com a hipòtesi central, tot afirmant que es podien establir paral·lelismes entre els dos moviments migratoris de masses que es van produir a la República Dominicana entre 1939 i 1964. Hem justificat que els dos van inserir-se dins d'una mateixa política propagandístico-humanitària del govern dominicà, hem confrontat les experiències vitals dels exiliats i dels emigrants en el procés d'assentament i consolidació laboral, tot adonant-nos dels abundants paral·lelismes entre les unes i les altres; i finalment hem exposat els motius del fracàs dels dos moviments poblacionals cap al país antillà, donada la impossibilitat d'un i altre col·lectiu per adaptar-se i inserir-se socioprofessionalment i econòmicament al país d'acollida. Sense perdre mai de vista les divergències entre l'exili i l'emigració, podem concloure que aquests dos fenòmens no són ni estancs ni aïllats, que és possible trobar-hi continuïtats i que la recerca d'aquests punts de convergència ha enriquit extraordinàriament els coneixements que fins a dia d'avui teníem d'aquests moviments poblacionals.

Bibliografía

ABELLÁN, José Luís (dir.). *El exilio español de 1939*. Madrid: Taurus, 1976. Vol. I: LLORENS, Vicente: *La emigración republicana de 1939*.

ACOSTA MATOS, Elíades (ed.). *La dictadura de Trujillo: documentos*. Santo Domingo: AGN, 2012-2013, Tomo I, volumen 1-2. 1930-1939 -- Tomo II, volumen 3-4. 1940-1949 -- Tomo 3, volumen 5-6. 1950-1961.

ALFONSECA GINER DE LOS RÍOS, Juan Bernardo. “El exilio español en la República Dominicana, 1939-1945” a PLA BRUGAT, Dolores (Coord.). *Pan, trabajo y hogar. El exilio republicano español en América Latina*. México D.F.: SEGOB / Instituto Nacional de Migración / Centro de Estudios Migratorios / Instituto Nacional de Antropología e Historia / DGE Ediciones SA de CV, 2007.

- *El incidente del trasatlántico Cuba. Una historia del exilio republicano español en la sociedad dominicana, 1938-1944*. Santo Domingo: Archivo General de la Nación, 2012, p. 35-38.
- “El influjo cultural del exilio español en la República Dominicana” a ALTED, A. y LLUSIA, M. (Dir.). *La cultura del exilio republicano español de 1939*. Madrid: UNED Ediciones, 2003, Vol. II.

ALONSO VÁSQUEZ, Francisco Javier. *La Alianza de dos generalísimos: relaciones diplomáticas Franco-Trujillo*. Santo Domingo: Fundación García Arévalo, 2005.

- “La relación Franco-Trujillo” a *Cuadernos Hispanoamericanos: revista mensual de cultura hispánica*, n. 613 (-614), 2001, p. 129-139.

ALTED VIGIL, Alicia. “España, de país emigrante a país de inmigración” a VV.AA. *De la España que emigra a la España que acoge*. Madrid: Fundación Francisco Largo Caballero: Obra Social de Caja Duero, 2006, p. 30-57.

- «Los niños de la Guerra Civil» a *Anales de Historia Contemporánea*, Murcia, núm. 19, 2003, p. 43-58;

ALVAREZ AYBAR, A. *La política social de Trujillo*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1955.

AMAT-PINIELLA, Joaquim. *K.L. Reich. Els catalans als camps d'extermini de Hitler*, Barcelona: Club Editor, 1997.

ANÒNIM. "Don Alberto Martín Artajo «El canciller de la resistencia»" a *Revista de Política Internacional*, Nº 30, 1957, págs. 9-13.

ARA TORRALBA, Juan Carlos; GIL ENCABO, Fermín (eds.). *La España exiliada de 1939: actas del Congreso "Sesenta años después", Huesca, 26-29 de octubre de 1999*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico : Gobierno de Aragón. Departamento de Educación, Cultura y Deporte ; Huesca : Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2001.

ARCHIVO GENERAL DE LA NACIÓN. *Más fuerte que la muerte. Exposición fotográfica "Refugiados españoles a República Dominicana 1939-1940"*. Santo Domingo: Archivo General de la Nación, 2008.

ASCUNCE, José Ángel (coord). *El exilio: debate para la historia y la cultura*. Donostia: Saturrarán, 2008.

AUGELLI, JOHN P. "Agricultural Colonization in the Dominican Republic" a *Economic Geography*, vol. 38, n. 1, gener de 1962, p. 15-27.

- "Nationalization of Dominican Borderlands" a *Geographical Review*, vol. 70, n. 1, gener de 1980, p. 19-35.

AZCONA, José Manuel; CASTILLO, María Teresa. "El tratamiento oficial de la emigración internacional asistida en el régimen de Franco (1958-1975)" a *Nuevos horizontes del pasado. Culturas políticas, identidades y formas de representación, X Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea, Santander, 16 y 17 de septiembre de 2010* - Facultad de Filosofía y Letras - Universidad de Cantabria. Mesa 15.

BÁEZ EVERTSZ, C. J. *Dominicanos en España, españoles en Santo Domingo*. Santo Domingo: Editora Universitaria - UASD, 2001, p. 85.

BALAGUER, Joaquin. *Memorias de un cortesano en la "Era de Trujillo"*. Madrid: G. Del Toro, 1989.

BALLESTER, David. *Els homes sense nom: l'exili i la clandestinitat de la UGT a Catalunya (1939-1976)*. Barcelona: Viena Edicions, 2003

BARBA, E. "Informe sobre la receptividad inmigratoria de la República Dominicana. Ciudad Trujillo, 1940." a *Capacidad de la República Dominicana para absorber refugiados. Dictamen de la Comisión nombrada por el Poder Ejecutivo para el estudio del informe de la Brookings Institution sobre "La Colonización de Refugiados en la República Dominicana"*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1946, p. 49-93.

BARTRA, Agustí. *Crist de 200.000 braços. Refugiats catalans als camps de concentració francesos*. Barcelona: Proa, 1974.

BENET, Josep. *Exili i mort del President Companys*. Barcelona: Euros, 1975.

BERNÁRDEZ DURÁN, Antonio. *La Casa de España en Santo Domingo: memoria histórica*. Santo Domingo: Casa de España en Santo Domingo, 2004, vol. 1: 1917-1951.

BLADÉ DESUMVILA, Artur. *De l'exili a Mèxic*. Barcelona: Curial, 1993.

BORREGÓN RIBES, Vicente. *La emigración española a América*. Vigo: Fundación «Premio Marvá», 1952.

BUSTAMANTE, Gregorio. *Una satrapía en el Caribe. Historia puntual de la mala vida del déspota Rafael Leonidas Trujillo*. Ciudad de Guatemala: Ediciones del Caribe, 1949.

CABALLER, Gemma; SOLÉ, Queralt. "El Comitè Nacional Catòlic de Socors als refugiats d'Espanya, una aproximació" a BALENT, A.; MARTY, N. *Catalans du nord et languedociens et l'aide à la République espagnole (1936-1946)*. Perpignan: Presses Universitaires de Perpignan, 2009.

CABALLER, Gemma; TUBELLA, Imma; VINYAMATA, Eduard (ed). *La solitud de la llibertat. Memòries de Josep M. Trias i Peitx, secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya durant la Guerra Civil*. Barcelona: Símbol Editors, 2008.

CABEZAS GRANADO, Felipe. "Rumbo a La Española. El efímero exilio del extremeño Romero Solano en República Dominicana" a *Alborayque: Revista de la Biblioteca de Extremadura*, Nº. 4, 2010, págs. 201-224.

Capacidad de la República Dominicana para absorber refugiados. Dictamen de la Comisión nombrada por el Poder Ejecutivo para el estudio del informe de la Brookings

Institution sobre "La Colonización de Refugiados en la República Dominicana". Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1946

CAPÓ BONNAFOUS, Eduardo. *Medina del Mar Caribe*. Mèxic: Costa-Amic, 1965.

CARBÓ, Proudhon. *Yanga Sácriba. Autobiografía de un Libertario*. México D.F.: Ed. Plaza y Valdés, 1991.

CARCEDO, D. *Neruda y el barco de la esperanza. Historia del salvamento de miles de exiliados españoles de la Guerra Civil*. Madrid: Temas de Hoy, 2006.

CASSÁ, Constancio. *Más relatos sobre Constanza*. Santo Domingo: Ayuntamiento Municipal de Constanza / Editora Búho, 2007.

CAUDET, Francisco. *El exilio republicano de 1939*. Madrid: Cátedra, 2005.

COLOMER, Leandre. "Joan Comorera, el P.S.U.C., i el moviment comunista (1939-1943)" a *Butlletín d'Información. Fondation Internationale d'Etudes Historiques et Sociales sur la Guerre Civile d'Espagne de 1936-1939*, nº3, Abril de 1980, pàg. 122-124.

CRASSWELLER, Robert D. *Trujillo. La trágica aventura del poder personal*. Barcelona: Bruguera, 1968.

CRUZ, José Ignacio. "Los profesores españoles exiliados en Santo Domingo" a *Cuadernos Republicanos*, n. 14, 1993, pàg. 107-116.

- «Los maestros españoles de los "niños de Morelia". Nuevas aportaciones.» a *Revista de Indias*, n. 228, 2003, pg. 519-540;

CUESTA BUSTILLO, Josefina. "Migraciones de masas: sus implicaciones económicas, políticas y culturales (Congreso Mundial de Ciencias Históricas, tema especializado nº19, Sydney, 1-9 julio 2005)" a *Migraciones y exilios*, 5, 2004, pp. 115-126.

DÁVILA, Alfonso; LIJARCIO VILLA, Juan José; SIERRA, Carmen. "El exilio en los archivos de titularidad del Ministerio de Cultura" a *Migraciones y exilios*, 8, 2007, pàg. 11-32.

DE CRISTÓFORIS, Nadia Andrea. "El estado y las políticas migratorias: el caso de España e Italia luego de la Segunda Guerra Mundial" a *Revista Estudios del ISHiR* –

Investigaciones Socio Históricas Regionales, CONICET, año 2, número 2, 2012, p. 89-108.

DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA, Lorenzo. *Diplomacia franquista y política cultural hacia Iberoamérica 1939-1953*. Madrid: CSIC, Centro de Estudios Históricos, 1988.

DÍAZ ESCULIES, Daniel. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1991.

- *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels països catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993.
- *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*. Barcelona: La Magrana, 1995.

DIAZ ORDOÑEZ, Virgilio. *La política exterior de Trujillo*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1955.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA. *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1939*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística. Vol. 1 i Vol. 2.

- *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1940*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.
- *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1941*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.
- *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1942*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.
- *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1943*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.
- *Anuario estadístico de la República Dominicana. 1944-1945*. Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.

- *Anuario estadístico de la Republica Dominicana. 1946-1947.* Ciudad Trujillo: Dirección General de Estadística.

DOLL-PETIT, Rubèn. *Els “Catalans de Gènova”: història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003;

DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *L'exil des republicains espagnols en France.* París: Albin Michel, 1999.

- *Les camps sur plage, un exil espagnol.* París: Autrement-Série Monde/Français d'ailleurs, peuple d'ici, 1995.

EIROA SAN FRANCISCO, Matilde. *Política internacional y comunicación en España (1939-1975): las cumbres de Franco con jefes de Estado.* Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación. Subsecretaría. Secretaría General Técnica, 2009.

ENRICH, Silvia. *Historia diplomática entre España e Iberoamérica en el contexto de las relaciones internacionales (1955-1985).* Madrid : Cultura Hispánica, 1990.

FÉLIX, Guarocuya. *Unión Monetaria Asimétrica de la República Dominicana con los Estados Unidos. Un Análisis desde la Teoría de las Zonas Monetarias Óptimas.* Treball inèdit.

FERNÁNDEZ VICENTE, María José. “De calamidad nacional a baza del desarrollo. Las políticas migratorias del Régimen Franquista (1939-1975)” a *Migraciones y exilios*, 6, 2005, pp. 81-100.

FERRER MIR, J. *Los españoles del Winnipeg.* Santiago de Xile: Cal Sogas, 1989.

FERRER, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Ed. AYMÀ, 1977.

- *Memòries (1920-1970) : 50 anys d'acció política i cultural catalana.* Adaptació i edició a cura de Miquel-Àngel Velasco Martín. Barcelona – Lleida: Fundació Josep Comaposada - Pagès, 2008.

FIGUERES, Josep M. *Veus de l'exili. 20 testimonis de la diàspora catalana.* Valls: Cossetània, 2007.

FLORES, Xavier. "El Gobierno de la República en el exilio. Crónica de un imposible retorno" a *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea*, n. 14, 2001, pàg. 309-350.

FORNÉ FARRERES, José. *Paisaje y acento. Impresiones de un español en la República Dominicana*. Ciudad Trujillo: La Opinión, 1943.

GALÍNDEZ, Jesús de. *La Era de Trujillo. Un estudio casuístico de dictadura hispanoamericana*. Buenos Aires: Editorial Americana, 1962,

GARDINER, Clinton Harvey. *La política de inmigración del dictador Trujillo. Estudio sobre la creación de una imagen humanitaria*. Santo Domingo: Publicaciones de la Universidad Nacional Pedro Henríquez Ureña, 1979.

GEMIE, S., REID, F., HUMBERT, L., INGRAM, L. *Outcast Europe. Refugees and Relief Workers in an Era of Total War 1936-48*. London - New York: Continuum, 2012.

GENIZI, Haim. "Christian Charity: The Unitarian Service Committee's Relief Activities on behalf of Refugees from Nazism, 1940-5" a *Holocaust Genocide Studies* (1987) 2 (2): 261-276.

- *America's fair share: the admission and resettlement of displaced persons, 1945-1952*. Detroit (Michigan): Wayne State University Press, 1993.

GIGLIOTTI, Simone. "Acapulco in the Atlantic: Revisiting Sosua, a Jewish Refugee Colony in the Caribbean" a *Immigrants & Minorities*, vol. 24, n. 1, març 2006, pp. 22-50.

GIL FIALLO, Laura. "Malaquías Gil Arántegui, un renovador de la educación dominicana" a ARA TORRALBA, Juan Carlos; GIL ENCABO, Fermín (eds.). *La España exiliada de 1939: actas del Congreso "Sesenta años después", Huesca, 26-29 de octubre de 1999*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico : Gobierno de Aragón. Departamento de Educación, Cultura y Deporte ; Huesca : Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2001.

GIRAL, Francisco; SANTIDRIÁN, Pedro. *La República en el exilio*. Madrid: Ediciones 99, 1977.

GONZÁLEZ NEIRA, Ana. *Prensa del exilio republicano, 1936-1977*. Santiago de Compostela: Andavira, 2010,

GONZÁLEZ TEJERA, Natalia. “El exilio de republicanos españoles a República Dominicana, 1939-1940” a *Clío*, 174, juliol-desembre 2007, pàg. 135-158.

- “Las colonias de refugiados españoles en la República Dominicana, 1939-1941” a ROSARIO FERNÁNDEZ, Reina C. (coord.). *El exilio republicano español en la sociedad dominicana*. Santo Domingo: Comisión Permanente de Efemérides Pátrias – Archivo General de la Nación – Academia Dominicana de la Historia, 2010, p. 97.
- “Nómina de republicanos españoles refugiados en República Dominicana (1940-1941)” a *Boletín del Archivo General de la Nación*, n. 135, gener-abril 2013, p. 33-152.
- *Exiliados españoles en República Dominicana, 1939-1943: descripción y análisis socio-económico y demográfico*. Santo Domingo: Academia Dominicana de la Historia, 2012.

GONZÁLEZ YANES, J. "Canarios en la República Dominicana" a *Tebeto: Anuario del Archivo Histórico Insular de Fuerteventura*, n. 17, 2004, p. 207-226.

GRACIA, Francisco, MUNILLO, Gloria. *El Tesoro del "Vita"*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB, 2014.

GRIFELL, Quirze. *Anna Murià. Àlbum de records*. Barcelona: L'Aixernador, 1992.

GUERRERO CANO, María Magdalena. “Expediciones a Santo Domingo. El fracaso de un proyecto de colonización (1860-1862)” a *Trocadero: Revista de historia moderna y contemporanea*, n. 14-15, 2002-2003, 63-92.

GUILHEM, Florence. «Retornos de exilio en la España de posguerra (1939-1940): historia de una reconciliación imposible», a FONTANA, J. (coord.). *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*. Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril 2001. Lleida: Recerques - Universitat de Lleida - Pagès, 2002-2005, vol. II, pp. 876-893.

GUILLAMÓN, Julià. *Literatures de l'exili*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona - Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 2005.

GUTIÉRREZ ESCUDERO, A. "El azúcar, los colonos canarios y el desarrollo económico de Santo Domingo" a *XVI Coloquio de Historia Canario-Americana*, 2002, p. 1446-1460.

- "Inmigración canaria a América: avatares de los isleños en Santo Domingo, 1684- 1764" a *VI Coloquio de Historia Canario-Americana (Aula Canarias-Noroeste de África)*, 1984, p. 115-133.
- "Nuevas consideraciones sobre la inmigración canaria a Santo Domingo en el siglo XVIII" a *X Coloquio de Historia Canario-Americana*, 1992, p. 403-443.

HALPERIN DONGHI, T. *Historia contemporánea de América Latina*. Madrid: Alianza editorial, 2013,

HERRERÍN LÓPEZ, Ángel. "Los archivos de organizaciones políticas y sindicales y el exilio" a *Migraciones y exilios*, n. 8, 2007, 33-52.

- *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939-1947)*. Madrid: Siglo XXI, 2007.

HORST, Oscar H., ASAGIRI, Katsuhiko. "The Odyssey of Japanese Colonists in the Dominican Republic" a *Geographical Review*, vol. 90, n. 3, juliol 2000, pp. 335-358.

IRIARTE ÁNGEL, J. L. "La aportación de Jesús de Galíndez al derecho internacional privado" a *Escritos jurídicos en memoria de Luis Mateo Rodríguez*, vol. II - Derecho Privado, Universidad de Cantabria, Santander, 1993, p. 209-225.

IZARD, Miquel. *Entre la ira, la inquietud y el pánico: la retirada de Cataluña, principios de 1939*. Barcelona: Plataforma editorial, 2013.

JENNINGS, Eric. "Last Exit from Vichy France: The Martinique Escape Route and the Ambiguities of Emigration" a *The Journal of Modern History*, Vol. 74, No. 2 (June 2002), pp. 289-324.

JENSEN, Silvina. "Asociacionismo catalán en América Latina. Notas al estudio de un territorio poco explorado", a BLANCO RODRÍGUEZ, Juan Andrés (ed.). *El asociacionismo en la emigración española a América*. Salamanca: UNED Zamora/Junta de Castilla y León, 2008, pp. 129-150.

- “La comunidad catalana de la Argentina en la inmediata posguerra civil. Una aproximación a la heterogeneidad y los conflictos desde el estudio de la correspondencia política” a II Congreso Internacional Ciencias, Tecnologías y Humanidades. Diálogo entre las disciplinas del conocimiento. *Mirando al futuro de América Latina y el Caribe*. Santiago de Chile, Universidad de Santiago de Chile, 29 de octubre-1 de noviembre de 2010, 23 p.
- “La comunidad catalana en Argentina al arribo de los exiliados de 1939: tensiones y debates en el mantenimiento de la unidad nacional” a *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, Buenos Aires, n° 69, Julio-diciembre de 2010, pp. 413-436.

JIMÉNES-GRULLÓN, J. I. *Una Gestapo en América: vida, tortura, agonía y muerte de presos políticos bajo la tiranía de Trujillo*. Santo Domingo : Editora Montalvo, 1962

KERSHNER, H. E. *La labor asistencial de los cuáqueros durante la Guerra Civil española y la posguerra: España y Francia, 1936-1941*. Madrid: Siddharth Mehta, 2011.

- *Quaker service in Modern War. Spain and France 1939-1940*. New York: Prentice-Hall, Inc., 1950.

La frontera de la República Dominicana con Haití. Ciudad Trujillo: Editorial La Nación, 1946,

LAYA MORALES, Francisco. *La Gran Estafa: Negrín, Prieto y el Patrimonio español*. Madrid: NOSSA y JARA, 1996.

LEMUS, Encarnación. “Identidad e identidades nacionales de los republicanos españoles de Chile” a *Ayer*, 47, 2002, pàg. 155-181.

LILÓN, Domingo. “Propaganda y política migratoria dominicana durante la Era de Trujillo (1930-1961)” a *Historia y Comunicación Social*, número 4, 1999, pg. 47-71.

LLEONART AMSÉLEM, Alberto José. “El ingreso de España en la ONU: obstáculos e impulsos” a *Cuadernos de Historia Contemporánea*, n. 17, Madrid, 1995, pàg. 101-119.

LLERA ESTEBÁN, Luis de. *El último exilio español en América*. Madrid: MAPFRE, 1996.

LLORENS, Vicente. *Memorias de una emigración. Santo Domingo, 1939-1945*. Barcelona: Ariel, 1975.

MACHADO BAEZ, Manuel. *La dominicanización de la frontera*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1955.

MALAGÓN, Javier: “El exilio en Santo Domingo (1939-1946)” dins de NAHARRO-CALDERÓN, José M^a: *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos, 1991.

MANENT, Albert. *Del 1936 al 1975. Estudios sobre la Guerra Civil i el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

MARQUÈS, Salomó. “El exilio pedagógico en el resto de Iberoamérica” a *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, n. 61, 2006, pàg. 35-40.

- *L'exili dels mestres*. L'Empordà: Llibres del Segle i Facultat de Ciències de l'Educació de la UdG, 1995.

MARTÍ SOLER, Miquel. *L'Orfeo Català de Mèxic (1906-1986)*. Barcelona: Ed. Curial, 1989.

MATEO GAMBARTE, Eduardo. *Los niños de la guerra. Literatura del exilio español en México*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida - Pagès Editors - Paeria de Lleida, 1996.

MATEOS, Abdón. “Los españoles de América. Nacionalidad y ciudadanía desde la Segunda República hasta la España actual” a *Spagna Contemporanea*, 2011, n. 39, pàg. 125-146.

- «La “embajada oficiosa” de Indalecio Prieto en México durante la presidencia de Lázaro Cárdenas, 1939-1940» a *Revista de Indias* (Madrid), núm. 228 (2003), pg. 541-560.

MEDRANO, Guillermina; CRUZ, José Ignacio. *Experiencia de una maestra republicana*. Valencia: Publicaciones de la Real Sociedad Económica de Amigos del País, 1998.

MEDRANO, Guillermina. “Homenaje a las mujeres exiliadas: los primeros años del destierro y una obra educativa en la República Dominicana” a NAHARRO-CALDERÓN, José M^a: *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos, 1991.

MEJÍA, L. F. *De Lilís a Trujillo: historia contemporánea de la República Dominicana*. Santo Domingo : Editora de Santo Domingo, 1976.

Memoria de la Secretaria de Estado de Relaciones Exteriores correspondiente al año 1940. Ciudad Trujillo: La Nacion.

Memoria de la Secretaria de Estado de Relaciones Exteriores correspondiente al año 1941. Ciudad Trujillo: La Nacion.

Memoria de la Secretaria de Estado de Relaciones Exteriores correspondiente al año 1942. Ciudad Trujillo: La Nacion.

Memoria de Relaciones Exteriores de 1938. Ciudad Trujillo: Imprenta Listin Diario, 1939.

Memoria que al Honorable Presidente de la República, General Rafael L. Trujillo Molina, presenta el Sr. César Tolentino, Secretario de Estado de Agricultura y Comercio, relativa a las labores realizadas en el Departamento a su cargo durante el año 1932. Santo Domingo: La Nación, 1934.

Memoria que al Honorable Presidente de la República, Generalísimo Rafael L. Trujillo Molina, presenta el Sr. César Tolentino, Secretario de Estado de Agricultura y Comercio, relativa a las labores realizadas en el Departamento a su cargo durante el año 1933. Santo Domingo: La Nación, 1934.

Memorias del Primer Congreso sobre la Emigración Española hacia el área del Caribe desde finales del siglo XIX. Santo Domingo (República Dominicana): Fundación García Arévalo – Casa de España en Santo Domingo – Centro Cultural Español, 2002.

MENDLESOHN, F. *Quaker relief work in the Spanish Civil War*. Lewiston (NY): Edwin Mellen Press, 2002.

MONTIEL RAYO, Francisca. “La revista *Panorama*, espejo y ventana en el exilio dominicano de Segundo Serrano Poncela” a ARA TORRALBA, Juan Carlos; GIL

ENCABO, Fermín (eds.). *La España exiliada de 1939: actas del Congreso "Sesenta años después", Huesca, 26-29 de octubre de 1999*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico : Gobierno de Aragón. Departamento de Educación, Cultura y Deporte ; Huesca : Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2001.

MORALES CASTILLO, A. *Proyecciones de una política agraria*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1950,

MOTA M., FABIO A. *Un estadista de América. Obra socio-política de Trujillo (Filosofía - Historia - Estadística). 1930-1944*. Ciudad Trujillo: Editora Montalvo, 1945, p. 221-224.

MOYA PONS, F. *Manual de historia dominicana*. Santo Domingo: Caribbean Publishers, 1997.

MURIÀ, Anna. *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Barcelona: Pòrtic, 1990.

NAHARRO-CALDERÓN, José M^a. *El exilio de las Españas de 1939 en las Américas: ¿Adónde fue la canción?* Barcelona: Anthropos, 1991.

NARANJO OROVIO, Consuelo. "Transterrados españoles en las Antillas: un acercamiento a su vida cotidiana" a *Anuario de estudios americanos*, N° 44, 1987, págs. 521-548

NARANJO OROVIO, Consuelo; PUIG-SAMPER, Miguel-Ángel. "De isla en isla: los españoles exiliados en República Dominicana, Puerto Rico y Cuba" a *Arbor*, n. 735, gener-febren 2009, 87-112.

NISHI, Midori. "Some aspects of Japanese postwar migration to Latin America" a *The Professional Geographer*, 14: 1, 47-53.

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manuel. "Modelos de liderazgo en comunidades emigradas. Algunas reflexiones a partir de los españoles en América (1870-1940)" a BERNASCONI, Alicia; FRID, Carina (ed). *De Europa a las Américas. Dirigentes y liderazgos (1880-1960)*. Buenos Aires: CEMLA, Editorial Biblos, CEHIPE, 2006.

OLAYA MORALES, Francisco. *La Gran Estafa: Negrín, Prieto y el Patrimonio español*. Madrid: NOSSA y JARA, 1996.

OLIVA, Héctor. “Gausachs i Prats Ventós. L’exili oblidat de la República Dominicana” a *L’Avenç*, n. 321, febrer de 2007, 39-43.

ORDAZ ROMAY, Mª Ángeles. “Las Sociedades Hispanas Cofederadas en archivos del FBI. (Emigración y exilio español de 1936 a 1975 en EE.UU.)” a *Revista Complutense de Historia de América*, vol. 32, 2006, pàg. 227-247.

ORTUÑO MARTÍNEZ, Bárbara. *El exilio y la emigración española de posguerra en Buenos Aires, 1936-1956*. Tesi doctoral dirigida per la Dra. Mónica Moreno Seco i el Dr. José Ramón Valero Escandell. Departament d’Humanitats Contemporànies, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat d’Alacant, 2010.

OSORIO LIZARAZO, J.A. *La isla iluminada*. Santiago de los Caballeros: Editorial el Diario, 1947, p. 134.

PÀMIES, Teresa. *Quan erem refugiats*. Barcelona: Dopesa, 1975.

PAYÁ VALERA, Emeterio. *Els nens espanyols de Morelia: l’exili infantil a Mèxic*. Lleida: Pagès, 2002.

PEIRATS, J. *Estampas del exilio en América*. París: Ediciones C.N.T., 1950.

- *The CNT in the Spanish Revolution*. East Sussex: ChristieBooks.com, 2005, p. XXVIII.

PEÑA BATLLE, Manuel A. *Política de Trujillo*. Ciudad Trujillo: Impresora Dominicana, 1954.

PESCHANSKI, Denis. *La France des camps: l'internement, 1938-1946*. París: Gallimard, 2002.

PI SUNYER, Carles. *Reports (1939-1942)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d’estudis autonòmics i locals, 1993.

PLA BRUGAT, Dolores (coord.). *Pan, trabajo y hogar: el exilio republicano español en América Latina*. México, D.F.: SEGOB, Instituto Nacional de Migración, Centro de Estudios Migratorios – Instituto Nacional de Antropología e Historia – DGE Ediciones, 2007.

- *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana.* Catarroja-Barcelona: Afers, 2000.
- *Los niños de Morelia,* Mèxic D.F.: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1985.

POU, Francis. "Immigración de agricultores españoles a la República Dominicana en el período Franco-Trujillo (1939-1961)" a *Revista de Indias*, Vol. 53, nº198, Madrid, 1993, p. 563-582.

RAFANEAU-BOJ, M-C.. *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia (1939-1945).* Barcelona: Omega, 1995.

RAMÍREZ DE HARO, Gonzalo. "La migración española y el crecimiento agrícola del Valle de Constanza (1954-2003)" a *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 2005, número extraordinario, p. 103-117.

RAMÓN JARNE, Ricardo. "Antonio Prats Ventós: la imagen de la moderna escultura dominicana" a ARA TORRALBA, Juan Carlos; GIL ENCABO, Fermín (eds.). *La España exiliada de 1939: actas del Congreso "Sesenta años después", Huesca, 26-29 de octubre de 1999.* Zaragoza: Institución Fernando el Católico : Gobierno de Aragón. Departamento de Educación, Cultura y Deporte ; Huesca : Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2001.

Refugee Settlement in the Dominican Republic. A survey conducted under the auspices of the Brookings Institution. Washington D.C - Menasha, Wisconsin: The Brookings Institution - George Banta Publishing Company, 1942.

RESCH SYNNESTVEDT, Alice. *Over the highest mountains: a memoir of unexpected heroism in France during World War II.* Pasadena, California: Aase Ingerslev, 2005.

RIERA LLORCA, Vicenç. *Els exiliats catalans a Mèxic.* Barcelona: Curial, 1994.

- *Tots tres surten per l'Ozama.* Mèxic: Minerva, 1946.
- *Fent memoria.* Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, 1992.

ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya de Buenos Aires.* Barcelona: Ed. Curial, 1991.

- ROIG, Montserrat. *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
- ROMERO SAMPER, M. “El exilio republicano español en la dictadura dominicana de Trujillo: el informe de Miguel Benavides (1942)” a *Spagna Contemporanea*, n. 2, 1992, p. 125-150.
- ROMERO VALIENTE, Juan Manuel. *Las Migraciones exteriores de República Dominicana. Intercambios migratorios con España*. Huelva: Servicio de Publicaciones. Universidad de Huelva, 1999.
- ROSAL, Amaro del. “El tesoro del Vita. Desgarrón en el exilio español. ¡Es hora de rendir cuentas!” a *Historia 16*, n. 95, març 1984, pàg. 11-23.
- *El Oro del Banco de España y la historia del Vita*. Barcelona: Grijalbo, 1976.
- ROSARIO FERNÁNDEZ, Reina C. (coord.). *El exilio republicano español en la sociedad dominicana*. Santo Domingo: Comisión Permanente de Efemérides Pátrias – Archivo General de la Nación – Academia Dominicana de la Historia, 2010
- ROSS, Nicholas. *Sosua: a colony of hope*. Inèdit. Consultable on/line a http://digital.cjh.org/view/action/singleViewer.do?dvs=1339000504881~533&locale=ca&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=5&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true©RIGHTS_DISPLAY_FILE=lbi-copyrightnotice-01
- RUBIO, Javier: *La emigración española a Francia*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1974.
- *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid: San Martín, 1977.
- SALES, Joan. *Cartes a Màrius Torres*. Barcelona: Club Editor, 1976.
- SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (Comp.). *El destierro español en América*. Madrid: ICI, 1991.
- SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: AYMÀ, 1979.
- SECRETARÍA DE ESTADO DE RELACIONES EXTERIORES: *Compilación Trujillo de Tratados y Convenciones de la República Dominicana*. Ciudad Trujillo: Editora del Caribe, 1958,

SEGURA, Antoni i SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a (Dir.). *Catalunya al món. La presència catalana al món: segles XIX i XX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, 2008.

SERRA SALA, R. *Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil*. Tesi doctoral dirigida per Salomó Marquès. UDG, Facultat de Pedagogia. Defensada el 2/2/2007.

SERVÉN, Carmen. "Benito Pérez Galdós y Leopoldo Alas frente a la censura franquista" a *Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Galdosianos*. Las Palmas de Gran Canaria: Cabildo Insular de Gran Canaria, 2001, pàg. 743-756.

SOLÉ I CAVALLÉ, Josep M^a. *70 anys del Casal Català de Montevideo (1926-1996)*, Montevideo: Ed. Blanes, 1997.

SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a; VILLARROYA, Joan (dir): *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 2005.

SOLÉ, Queralt, CABALLER, Gemma (ed.). *Fons Josep Maria Trias Peitx (1900-1979)*. Catarroja - Barcelona: Afers - Centre d'Estudis Històrics Internacionals, 2013, Col·lecció *Els Papers del Pavelló de la República* n. 10;

- "Aproximació a la biografia política de Josep Maria Trias Peitx" a *Cercles : revista d'història cultural*, núm. 15 (2012), p. 165-181;

SUBAK, Susan Elisabeth. *Rescue & flight : American relief workers who defied the Nazis*. Lincoln : University of Nebraska Press, 2010;

SYMANSKI, Richard, BURLEY, Nancy. "The Jewish Colony of Sosua" a *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 63, No. 3, setembre 1973, pp. 366-378.

TEJERA, Eduardo J. *Cincuenta años de democracia y desarrollo dominicano. 1961-2011. Logros y fracasos*. Santo Domingo: Fundación Dominicana de Estudios Económicos, 2012.

Tercer censo nacional de población – 1950. Ciudad Trujillo: Secretaría de Estado de Industria y Comercio. Dirección General de Estadística. Oficina Nacional del Censo, 1958.

TERMIS SOTO, Fernando. “Constitución y crisis de las organizaciones republicanas de auxilio a los refugiados españoles. 1939-1942.” a *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Hª Contemporánea* (Madrid), núm. 5, 1992, pg. 413-430.

TIGNER, James L. “Japanese Immigration into Latin America” a *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, vol. 23, n. 4, novembre 1981, pp. 457-482.

TORAN, ROSA. *Vida i mort dels republicans als camps nazis*. Barcelona: Proa, 2002.

TRIAS I PEITX, Josep Maria. *La Solitud de la llibertat: memòries de Josep M. Trias i Peitx, secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya durant la Guerra Civil*. Edició a cura de Gemma Caballer, Imma Tubella i Eduard Vinyamata. Sant Cugat del Vallès: Símbol, 2008.

TUSELL, Javier; AVILÉS, Juan; PARDO, Rosa (eds). *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid: Biblioteca Nueva : Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2000.

VALDIVIESO DEL REAL, Rocío. *La carrera diplomática en España (1939-1990)*. Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores, 1996.

VÁZQUEZ RIVERO, A. *Winnipeg: Cuando la libertad tuvo nombre de barco*, Santiago de Chile: Meigas, 1989.

VEGA, Bernardo. “La emigración española de 1939 y su impacto sobre los dominicanos” a SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (Comp.). *El destierro español en América*. Madrid: ICI, 1991, pàg. 279-284.

- *La migración española de 1939 y los inicios del marxismo-leninismo en la República Dominicana*. Santo Domingo: Fundación Cultural Dominicana, 1984.

VELASCO MARTÍN, Miquel-Àngel. *Manuel Serra i Moret (Vic, 1884-Perpinyà, 1963)*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 2009.

- *Manuel Serra i Moret: política i exili*. Barcelona: Base, 2014.

VELASCO, Miquel Àngel (ed.). *L'Enginyer Eduard Barba i la solidaritat amb els exiliats catalans a la República Dominicana : 1939-1945. Epistolari Eduard Barba Gosé - Manuel Serra i Moret, 1940-1959*. Facsímil, 2006.

VILANOVA, Francesc: *Exiliats, proscrius, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llindar de la deportació*. Barcelona: Empúries, 2006.

VILLARROYA i FONT, Joan. *Desterrats. L'exili català de 1939*. Barcelona: Editorial Base, 2002.

VIÑAS, Àngel. "La política exterior espanyola en el franquismo" a *Cuenta y Razón*, n. 6, primavera 1982.

VIÑUALES, Mariano. *Blanquito*. Mèxic: Humanidad, 1943.

VINYAMATA, Eduard. *Josep Maria Trias i Peitx, primer secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1991.

VV.AA. *El exilio español en México, 1939-1982*. Mèxic D.F.: Salvat/Fondo de Cultura Económica, 1982.

VV.AA. *Historia del Caribe*. Barcelona: Crítica, 2001.

VV.AA. *Nuevas raíces. Testimonios de mujeres españolas en el exilio*. México, D.F.: Mortiz, 1993.

VV.AA. *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*. Madrid: Historia 16, 1992.

WIARDA, Howard J. *The Dominican Republic. Nation in Transition*. New York-London: Frederick A. Praeger Publishers, 1969.

YÁÑEZ GALLARDO, César. *La emigración española a América (siglos XIX y XX). Dimensión y características cuantitativas*. Colombes: Fundación Archivo de Indianos, 1994.

Documental *Dominicana, la terra promesa* (2009), dirigit per Salvador Dolz.

Publicacions periòdiques consultades:

Publicacions periòdiques espanyoles:

ABC

El Mundo

El País

La Vanguardia Española

Publicacions periòdiques dominicanes:

El Caribe

Hoy

La Nación

La Opinión

Listin Diario

Revista de Agricultura

Publicacions periòdiques editades pels exiliats en diverses repúbliques llatinoamericanes:

Butlletí Interior de "La Granja", Villa Trujillo (República Dominicana)

Catalonia, Ciudad Trujillo (República Dominicana)

Democracia, Ciudad Trujillo (República Dominicana)

Españoles en Pedro Sánchez, Pedro Sánchez (República Dominicana)

Juventud Española, Ciudad Trujillo (República Dominicana)

Butlletí d'informació catalana, Santiago de Cuba (Cuba)

Catalunya, portantveu dels catalans a Amèrica, Mèxic D.F. (Mèxic).

Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana, Buenos Aires (Argentina)

El Poble Català, Mèxic D.F. (Mèxic)

Germanor, Santiago de Xile (Xile)

Ressorgiment, Buenos Aires (Argentina)

Arxius consultats

American Friends Service Committee (AFSC), Filadèlfia, PA, EUA.

Andover-Harvard Theological Library (AHTL), Cambridge, MA, EUA

Archivo Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes (ABVMC)

Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social (ACMESS), Madrid

Archivo de la Fundación Sabino Arana (AFSA), Bilbao.

Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación (AMAEC), Madrid

Archivo del Palacio Real (APR), Madrid

Archivo General de la Administración (AGA), Alcalá de Henares.

Archivo General de la Nación (AGN), Santo Domingo, República Dominicana

Archivo Histórico Nacional (AHN), Madrid.

Arxiu Biblioteca del Pavelló de la República (ABPR), Barcelona

Arxiu de la Fundació Carles Pi i Sunyer (AFCPS), Barcelona

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Barcelona

Arxiu Municipal d'Albal (AMAlb), Albal

Arxiu Municipal d'Almussafes (AMAlm), Almussafes

Arxiu Municipal de Silla (AMSi), Silla

Arxiu Municipal de Sollana, (AMSo), Sollana

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Sant Cugat del Vallès

Arxiu particular de la família Cebriá – Martínez, Silla.

Biblioteca Nacional de España (BNE), Madrid

Fundación Indalecio Prieto (FIP), Madrid.

Annexes documentals

Carta de Juan Ruiz Olazarán a Indalecio Prieto. Ciudad Trujillo, 17 de marzo de 1940. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

JUAN RUIZ OLAZARAN
19 de Marzo, n.º 10
Ciudad Trujillo.- (Rep. Dominicana)

17 de marzo, 1940

Sr. Don Indalecio Prieto Tuero
MEXICO.-

Mi distinguido amigo:

Debido a la precipitación con que a última hora, para poder alcanzar el correo aéreo, redacté la hoja resumen que acompañaba al informe enviado el 15 del actual, incurri en algunos errores que, ahora, después de haberlo examinado detenidamente, quedan subsanados.

Además, en los dos últimos días, en dos barcos que han partido de este puerto, uno hacia Venezuela y otro hacia Cuba y México llevaron 33 y 30 emigrados, respectivamente.

En espera de sus gratas noticias, le saluda atentamente

A. Con fecha 11 del actual le envié el recorte del diario "La Nación, que reproducía sus últimas declaraciones.

R E S U M E N

	LLEGADOS	COLOCADOS	SALIDOS
AVIADORES-----	10		5
ESCRIBIENTES-----	181	8	29
GRAFICOS-----	44	8	
METALURGICOS-----	127	4	7
VESTIDO Y MODAS-----	116	3	5
AGRICULTORES-----	173	97	4
CONSTRUCCION-----	129		8
ENSEÑANZA GENERAL-----	89	39	17
ABOGADOS-----	51		16
INGENIEROS-----	35	3	8
PERIODISTAS-----	31	12	2
CONDUCTORES-----	86	3	
MEDICOS-----	35	3	8
ALIMENTACION, COMERCIO Y HOSTELERIA-----	92	51	21
COMERCIANTES-----	74	6	10
ENFERMERAS-----	11		
PRACTICANTES-----	14	1	1
VIAJANTES-----	36	1	
AGRONOMOS-----	11	8	2
TEXTIL-----	10		2
ELECTRICISTAS-----	16		
TINTOREROS-----	3		
CAPITANES MARINA MERCANTE-----	13		
PILOTOS MARINA MERCANTE-----	5	2	
MARINEROS Y PESCADORES-----	35		9
VETERINARIOS-----	1		
TABAQUEROS-----	3		
ESTUDIANTES-----	25		23
MILITARES-----	4	1	
FERROVIARIOS-----	8	1	
TELEGRAFISTAS-----	10	5	1
COMICOS Y ARTISTAS-----	19	4	10
DELINEANTES-----	16		2
FOTOGRAFOS-----	5		
SACERDOTES-----	1		
PELUQUEROS-----	13	2	
ESCUPTORES-----	2	1	1
ARQUITECTOS-----	6	1	
GRABADORES-----	1		
RELOJEROS-----	4		
FARMACEUTICOS-----	7	1	1
SUS LABORES-----	925		130
	2,477	265	320
LLEGADOS-----	2,477		
COLOCADOS-----	265		
SALIDOS-----	320	585	
Sin ocupación-----		1,892	

En los 925 incluidos en SUS LABORES están comprendidos las esposas sin profesión e hijos.

Redactado este resumen, han salido dos barcos los días 16 y 17, uno hacia Venezuela llevando 33 emigrados y otro hacia Cuba y México con 30.

I N F O R M E

Para no hacer demasiado extenso el informe, prescindiendo de la relación nominal y, porque, además, para conocimiento del problema que quiere estudiarse basta, a juicio mío, con las cifras que se consignan en la hoja resumen que se acompaña. Sin embargo, si se estimase necesario la relación personal de cuantos permanecen en este país, pueden indicármelo, pues venciendo parecidas dificultades, sin que nadie sepa la razón de mis actividades, se la enviaría inmediatamente.

Para la obtención de los datos que remito, como le adelanté en mi carta de fecha 11 del actual, debido a que ningún organismo dispone de los antecedentes completos relativos a la inmigración -ni siquiera la "legación del SERE- y a las dificultades que se oponen en estas condiciones a la realización de un trabajo de estadística, los obstáculos que he tenido que vencer han sido grandes y difíciles. La relación de los emigrados llegados me ha sido facilitada por funcionarios de la Compagnie "Transatlantique "Francaise; la de los despachados hacia otros países, por las agencias navieras, y la de los colocados, mediante información personal propia.

Solo por estos procedimientos, acudiendo a diversas argucias y, sobre todo, debido a tener que ocultar el verdadero fundamento de la información, sin asistencia de nadie, después de infinitas visitas y súplicas ha sido posible obtener los datos contenidos en la hoja resumen.

La profesión de los llegados y salidos hacia otros países es la declarada por los interesados, pudiendo suceder que la verdadera, en algunos casos, sea distinta; la de los colocados es la que actualmente desempeñan, aunque al llegar figuren con otra.

El número de los salidos hacia otros países, si Venezuela sigue admitiendo emigrados como hasta aquí, aumentará bastante, pues son muchos los que tienen solicitada la entrada en dicho país. "Ambien de México tienen bastantes demandada la autorización de entrada, habiéndose recibido últimamente una relación de aprobados que, según me informan, consta de unos diez, aproximadamente, y todos ellos correligionarios de Uribe.

La gente prefiere Venezuela porque el viaje resulta mucho más económico y las referencias que se reciben de allí son muy satisfactorias.

Como antecedente que explique la situación creada aquí, es menester detallar la gestión desarrollada por quienes hasta ahora se han ocupado o dirigido los asuntos que afectan a los emigrados; pero el compañero Anastasio de Gracia le habrá dicho aún más extensa y detalladamente, sin los inconvenientes que tengo yo, el proceso de la referida gestión.

Para la aplicación de los remedios que puedan beneficiar a cuantos se encuentran en este país, no es necesaria la información que justifique, por diversos motivos, el grado de responsabilidad de quienes asumen la dirección de nuestros asuntos; pero fío en que otra ocasión pueda facilitarle la suficiente para concretarlas.

Cuanto le ha expuesto Anastasio de Gracia, sin duda más agravada hoy, es la exacta situación en que se encuentran cuantos residen en este país.

Cuando se trate de favorecer a los aquí residentes, cualesquiera que sean los proyectos que pretendan llevar a cabo, será indispensable tener en cuenta las causas que han determinado el actual estado de cosas, pues si bien provienen en su mayor parte de la desdichada gestión llevada a cabo por los representantes del SERE y de quienes representan al Gobierno en la Junta de que forman parte con aquellos, existen otras que obligan a guardarse contra ingerencia que pueden hacer cambiar los resultados de una intervención bien intencionada.

Como consecuencia de la pésima gestión llevada a cabo por la Junta Pro Inmigración Española y de la desdichada intervención del representante del SERE, Osorio "afall, durante el corto plazo de tiempo que estuvo en esta, determinantes ambas del uso inmoderado e injusto de los fondos enviados por el SERE y de la orientación dada por el Gobierno, actualmente, aparte de que muy pocos lograrán ocuparse en trabajos que no sean los del campo, quedan los mil novecientos cuatro que figuran en la relación como vacantes en espera de que alguien trate de subsanar los errores anteriores, bien asegurando la inversión de

nuevos fondos que permita facilitarles un medio de vida en trabajos adaptables a sus condiciones profesionales, bien organizando debidamente los asentamientos agrícolas, proveyéndoles de los medios indispensables para para la instalación necesaria o bien que se les facilite los medios precisos para trasladarse a otros países que ofrezcan mayores facilidades con arreglo a sus aptitudes.

Cuanto por no disponer de fondos les era imposible sostenerse por su cuenta, actualmente se encuentran concentrados en El Llano, Medina, Pedro Sánchez, Villa Trujillo, San Juan de la Maguana, Constanza y La Cumbre, sostenidos con cargo a los veintidós mil quinientos dólares que importaron los depósitos consignados a los emigrados llegados últimamente en el "La Salle", cuya cantidad, visto que el SERE, conforme a las estipulaciones consignadas en el contrato que en su nombre suscribió con el Gobierno por Osorio Tafall, no remitía los fondos ofrecidos, fué intervenida por el Sr. Secretario de Agricultura, disponiendo que se empleasen en construir tabellones de madera, compra de mobiliario, etc, etc, y el sobrante se destinase a la alimentación de los concentrados, correspondiendo a cada uno, por este último concepto, cinco dólares por mes, asegurando dicho sobrante la atención señalada por espacio de dos meses.

Los llegados últimamente en el "La Salle" fueron trasladados, desde el muelle en que desembarcaron, a Dajabón, donde han sido alojados en una Granja y casas particulares. Este lugar se encuentra al Noroeste del país, limitando con Haití y es un pueblo casi despoblado y muy palúdico. Hacemos gestiones para que sean trasladados a otro lugar más comfortable, pero, hasta ahora, nuestros esfuerzos han resultado estériles.

Los que se encuentran en los demás lugares, salvo los de Medina y El Llano que ya tienen iniciados los trabajos correspondientes -los últimos, al parecer, con buen resultado y los primeros, según impresiones directas, con malas perspectivas-, están aún sin empezar los primeros trabajos por carecer de los elementos necesarios y no hay ninguna esperanza de que les sean facilitados en plazo breve. Por esta razón, el desaliento entre ellos es enorme. Además, debido a que la casi totalidad de los presuntos colonos ninguno de ellos conoce los elementales conocimientos de la agricultura, sin haber pasado previamente por período alguno de preparación y adaptación y estar totalmente desprovistos de personal técnico que les oriente y dirija, los resultados del trabajo que efectúen, además de ir acompañados de mayor esfuerzo, no serán nunca los que se obtendrían en caso de haberlos en condiciones debidamente orientadas desde su iniciación.

Teniendo en cuenta que -salvo la creación de industrias susceptibles de manufacturar materias primas extraídas en el propio país, cuyos productos tienen colocación segura en el mercado interior, puesto que aquí se importan todos-, a la vista de las posibilidades actuales sólo la agricultura ofrece soluciones para el empleo de la mano de obra adaptable a dichos trabajos, si se dispone de fondos, una de las soluciones que pueden mitigar la situación de los emigrados que se disponen a trabajar en el campo es la de proporcionarles elementos de tracción mecánica, pero a condición de que los asentamientos tengan lugar en distintos emplazamientos que los ahora señalados.

Los emigrados que por carecer de medios económicos propios, como antes señalé, están concentrados en diversas partes del país, atenderán a sus necesidades con la cantidad de cinco dólares por mes, precisándose que, al vencer el plazo de tiempo que se calcula estará atendido con cargo al sobrante de los veintidós y ocho mil quinientos después de pagar los gastos de establecimiento, se disponga de nuevos recursos, pues de no ser así, la situación en que se encontrarán los emigrados será bien dolorosa.

Aun considerando que la situación actual es por demás delicada teniendo en cuenta las condiciones en que se encuentran alojados y las climatológicas y de salubridad de los terrenos en que están emplazados; la insuficiente cantidad destinada para la alimentación y la carencia totalmente absoluta de medios propios para cubrir necesidades personales de indispensable atención, sobrecoge el ánimo de angustia pensar en la suerte de estos amigos cuando se hayan agotado los recursos disponibles; los cuales, según deducciones fundadas, por iguales motivos que los que antes produjeron gastos abusivos que para nada benefician

al emigrado, se agotarán antes del tiempo previsto.

Qué suerte aguarda a nuestros compatriotas cuando se terminen esos fondos, si para entonces, cuando menos, mientras se da una solución definitiva, no se han repuesto los requeridos ?.

Es fácil suponérsela. Como sea y en las condiciones que sea, tendrán que incorporarse a los trabajos del campo en condiciones que reportará consecuencias dolorosísimas. Y quienes disponiendo de muy escasos medios y a costa de muchas privaciones, conociendo las condiciones en que actualmente se asienta a los emigrados, se resisten a incorporarse a dichos trabajos aguardando la intervención de quien evite tan triste circunstancia -lo cual tampoco tardará mucho tiempo en producirse- no les quedará más recurso que aceptar dicha solución. Y si esta circunstancia lamentable se produce; es decir, si la iniciación en las faenas agrícolas se desenvuelve en las condiciones previstas, la pesadumbre moral y la falta de entusiasmo esterilizarán la buena voluntad, además de las escasas reservas físicas de que dispone la mayor parte.

Es aconsejable, como remedio a la situación presente y a la que se origine sin tardar mucho, el destino de fondos para seguir con iguales métodos y soluciones que hasta aquí ? No. En caso de hacerlo solamente se aliviaría temporalmente la situación, para más tarde hallarse en idénticas condiciones. La solución debe encaminarse a resolver -si se dispone de fondos suficientes- definitivamente el problema, aplicando los recursos mediante un plan que consienta el asentamiento en lugares que ofrezca seguridades de salubridad, fertilidad y vías de comunicación para transporte de los productos a los mercados interiores y puertos de exportación, pues en los que actualmente se destinan para dichos asentamientos, las dos primeras son muy escasas y, la última, está por hacer totalmente; además de que, por la situación geográfica en que están emplazados, muy distantes de los lugares de consumo y puertos, el excesivo y deficiente transporte encarecería extraordinariamente el producto y las más de las veces, por tanto, serviría solamente de alimento de los agricultores.

Este problema, deficiente y torpemente enfocado y peor orientado por Osorio Tafall y pésimamente continuado por la Junta encargada de resolverlo precisa, para satisfacer las justas demandas de los emigrados y garantizar la debida inversión de los fondos que se destinen, orientarle en condiciones totalmente distintas a las seguidas hasta hoy, de forma que, no solamente proporcione los resultados que se desean, sino que haciendo bien las cosas, posibilite la reversión del dinero anticipado. Para esto sería preciso instituir en esta una representación con personalidad jurídica que, a cambio de invertir recursos que tantos beneficios reportarán al país y sostenga en él al emigrante, tenga autoridad -como hizo últimamente la Comisión presidida por Van Zeland- para escoger emplazamientos y obtener condiciones ventajosas para los emigrados.

Si las posibilidades no alcanzan para tanto, en caso de que aquellas puedan servir únicamente para mitigar la situación presente, puede acudir en auxilio de los emigrados mediante la entrega de dinero que les permita adquirir elementos de trabajo de tracción mecánica y de un pequeño depósito para hacer frente al periodo de adaptación, pues si el remedio no puede ser otro, enfrentarse al nuevo trabajo en lugares incultivos hasta hoy y tener que hacer las labores de desbrozo primero y de roturación y cultivo después, aplicando el esfuerzo personal quienes ninguna preparación tienen, los resultados, en orden al rendimiento, serían totalmente nulos y la decepción malograría futuros proyectos.

Si la solución se orienta en ese sentido, queda por resolver la de quienes por su edad, estado físico y otras circunstancias, no están en condiciones de soportar los esfuerzos tan penosos que requieren dichos trabajos.

Otra solución -repito que en caso de que se disponga de recursos-, sería el establecimiento de industrias que, con idénticas garantías que las anteriormente expuestas, debido al incipiente desarrollo industrial del país, ofrece éste perspectivas muy dignas de tenerse en cuenta y en las cuales podrían tener ocupación la casi totalidad de los que aquí residen. Pero debido a que proceso de estudio y realización de estos proyectos requeriría más tiempo del que puede esperarse, procede buscar la solución en facilitarles los medios para

trasladarse a otros países en los cuales puedan hallar ocupación según sus actividades profesionales o en otras similares de fácil adaptación.

Con lo expuesto, complementado con la información personal que deberá facilitar Anastasio de Gracia, como es posible hacerlo desde aquí, queda cumplimentado el encargo que se dignó hacerme.

Si fuesen necesarias nuevas informaciones, como para cuanto estime útil mis servicios, leal y desinteresadamente, con el fervor que proporciona servir a convicciones comunes, disponga incondicionalmente de su invariable amigo

Leauley

Los emigrados llegados a esta República, lo hicieron en la siguiente forma:

Antes de la primera expedición enviada por el SERE, en distintos barcos y fechas.....	128
Expedición "Flandre", llegada el 7-11-39.....	279
id "Cuba" id ,,10-11-39.....	63
id "La Salle" id ,,19-12-39.....	770
id "Cuba" id ,,11-1- 40.....	509
id "La Salle" id ,,23-2- 40.....	733
Total de llegados.....	<u>2,482</u>

Informe que Ramon Solar presenta a las comisiones ejecutivas del PSOE, UGT y Agrupación de Refugiados Socialistas "Pablo Iglesias", todos residentes en México, sobre la situación de los refugiados españoles en la República Dominicana, principales causas que la motivan y propuesta de medidas que la puedan resolver totalmente o corregir en parte. México D.F., 12 de marzo de 1941. FIP, Arxiu 23, Carpeta 11.

12 Marzo 1941 Informe de solar

INFORME QUE RAMON SOLAR PRESENTA A LAS COMISIONES EJECUTIVAS DEL P.S.O.E., U.G.T. Y AGRUPACION DE REFUGIADOS SOCIALISTAS "PABLO IGLESIAS", TODOS RESIDENTES EN MEXICO, SOBRE LA SITUACION DE LOS REFUGIADOS ESPAÑOLES EN LA REPUBLICA DOMINICANA, PRINCIPALES CAUSAS QUE LA MOTIVAN Y PROPUESTA DE MEDIDAS QUE LA PUEDAN RESOLVER TOTALMENTE O CORREGIR EN PARTE.

ooooo

No creo ^{ser} necesario, para predisponer el ánimo de los compañeros, entrar en detalles de escenas vividas ni en consideraciones de sentido humanitario sobre la tragedia que desde hace bastantes meses vienen padeciendo nuestros compatriotas, en general, refugiados en la República Dominicana. Son numerosas las informaciones que al respecto han llegado a organismo, y particularmente en este país, y la coincidente unanimidad de todas ellas en la angustiada demanda de socorro, es el mejor testimonio de la triste realidad de cuanto se dice o informa que allí sucede. Al respecto, solo he de agregar, que la situación, lejos de mejorar según lo expuesto en informes anteriores, ha empeorado y seguirá agudizándose si no se adoptan las pertinentes medidas de urgencia que lo eviten.

Tan solo diré, resumiendo la inmensidad de aquella tragedia colectiva, que la supervivencia de nuestros compatriotas allí, es imposible, entre otras causas, por estas tres elementales:

PRIMERA.- Porque, ni ahora, ni en muchos años, se podrán hallar medios de vida en ciudades ni en el campo, por ser un país pobre en su mayor grado de miseria.

SEGUNDA.- Porque, debido a esta carencia de recursos propios, el progreso allí no ha asomado bajo ningún aspecto, pero especialmente en el sanitario, por lo que se encuentra en la misma situación de falta de profilaxis que en su primera época de colonización; y con su terrible clima tropical, está produciendo verdaderos estragos en los organismos de nuestros compatriotas allí llegados, en condiciones y edad no muy propicias para la aclimatación. Y

TERCERA.- Porque, aún cuando hasta el presente se no, ha respetado, a aquel país no merece la menor garantía para la seguridad de nuestros compatriotas, ya que en cada momento están expuestos a las reacciones de simpatía o desagrado de las personas que, sin ningún control ni poder moderador, actúan como amos absolutos de aquel desgraciado pueblo.

En definitiva, que nuestros compatriotas actualmente allí, recuerdan con nostalgia su situación en los campos de concentración de Francia, antes de producirse la hecatombe en este país. Con esto está dicho todo, sin la menor exageración en la comparación.

No es mi intención el consignar en el presente escrito -por no ser el momento adecuado- responsabilidades exigibles ahora, que alcanzan en grado sumo a organismos y personas que se encargaron con mayores o menores títulos de regir nuestros destinos en el exilio, y que con sus torpezas y negligencias precipitaron al desastre la inmigración de republicanos españoles en Santo Domingo. Sin embargo, aun cuando solo sea en forma somera, si destacaré aquí cuales han sido los principales motivos que tan rápidamente nos han colocado en esta crítica situación, ya que ello, además del testimonio que pueda servir para el día de mañana cuando cada uno tenga que rendir cuentas de su actuación y conducta, pueda servir de experiencia en el presente y futuro para aquellos que en la actualidad se ocupan de la solución del problema de Santo Domingo.

Repito, y esto lo puedo asegurar por la triste experiencia que he podido sacar en más de un año de titánicos esfuerzos por conseguir algo medianamente práctico en referido país, que en ningún punto de la República Dominicana existe la menor perspectiva de vida ni para una ínfima parte de los refugiados que en ella se encuentran, aunque se inviertan para ello cantidades más o menos cuantiosas en el intento de proporcionarles una base que les permita

posteriormente abriese paso en la vida de por sí. Esta imposibilidad de desenvolvimiento, estriba, además de en la carencia de vitalidad económica del país, en la inseguridad de cualquier empresa medianamente próspera que allí se establezca, por el afán de rapina de los individuos que, antes ahora y después, están al frente de los órganos oficiales de tal nación. Sin embargo, no obstante los inconvenientes señalados; y admitiendo que la situación de Europa y las dificultades que se oponían a que otros países hispanoamericanos nos acogieran en su territorio al S.E.R.E. no le quedaba otro recurso que trasladarnos a tan inhóspito país, lo cierto es, que este organismo citado es el máximo responsable de cuanto nos ha sucedido y viene sucediendo, ya que por sus torpezas y negligencias, "no quiero calificarlo más duramente" nos sumió en la miseria y desesperación desde los primeros momentos, pese a que para nuestra atención ha invertido en Santo Domingo cantidades de bastante importancia, de las cuales, solo una ínfima parte han llegado a poder de las personas a quienes iban destinadas.

Esta anomalía de gestión administrativa, fué debida a la calidad de los individuos que el S.E.R.E. designó y se empeñó en sostener con una contumacia digna de mejor causa, pese a nuestros reiterados informes de lo que ocurría, expresados en todos los tonos de persuasión y protesta, a través de la Ejecutiva de nuestro Partido entonces en París, de la U.G.T., de Negrán, de Otero, y al mismo S.E.R.E. directamente, de ninguno de los cuales obtuvimos siquiera acuse de recibo de nuestros escritos.

La representación del S.E.R.E. en Ciudad Trujillo, integrada por un aventurero inominado en el campo político-social (Bochs); un arrivista secretario al servicio del Partido Comunista, (Pedrero); un incapaz para la función que se le asignó, (D. Felix de los Ríos); y un indiferente al problema de los refugiados, (D. José de los Ríos), fué el enemigo más dañino que tuvimos los refugiados en Santo Domingo, pues además de disponer de la totalidad y malversar la mayor parte de los fondos a los refugiados destinados, nos desacreditaron a los ojos de las autoridades y residentes del país, que no desahaban otra cosa para justificar su intervención y entrar al saqueo de nuestros reducidos intereses.

Como preveníamos y anunciábamos a París sin que se nos hiciera caso, lo que podía haber durado un par de años sabía y honestamente administrado para que pudiéramos resistir modestamente en espera de mejores tiempos y oportunidad, se agotó a los seis meses escasos, y dentro de este período viviendo en medio de una gran miseria. Acabado el botín y no repuestos los fondos se nos dejó abandonados a nuestra desgracia sin que se nos hubiera proporcionado el menor medio de vida con que hacerla frente en lo más mínimo. En esta trágica situación, nos dirigimos a los diversos organismos llamados de ayuda a los republicanos españoles expatriados, entre ellos a la J.A.R.E., y especialmente de una forma personal, a Prieto. De éste fué el único que tuvimos respuesta haciéndose cargo de nuestra situación y prometiéndonos una ayuda inmediata por parte de la J.A.R.E. No obstante esta promesa de ayuda inmediata, por causas que ignoro, estuvimos muy cerca de los tres meses sin percibir auxilio auxilio de ninguna especie, y lo que padecemos en este intervalo de tiempo, sin amparo de ninguna especie, no es para descrito aquí. Llegó a tal magnitud nuestra tragedia, que las gentes de derecha, "no sé si honrada o interesadamente compadecidas" llegaron a constituir una comisión de auxilio a los REPUBLICANOS REFUGIADOS ESPAÑOLES EN SANTO DOMINGO, y el mismo Arzobispo del citado país, hizo una visita a todas las Colonias y prometió una ayuda que en realidad nadie le había solicitado. Toda esta ayuda se redujo al envío de unos medicamentos y ropas en algunos puntos.

Con súplicas y humillaciones, conseguimos a duras penas unos créditos víveres, de algunos comerciantes, que nos los concedieron con el consiguiente recargo de intereses y garantizándolo con la promesa formal de que la J.A.R.E. haría frente a citados compromisos. Así fuimos malviviendo, alentados por la esperanza de que a la llegada de la anunciada visita del Sr. Piera, se resolvería por lo menos lo más árido de nuestro problema, en forma inmediata o sea poder hacer frente a nuestras más indispensables necesidades vitales. Después de una angustiada espera de este señor, que duró muy cerca de los

dos meses, al fin llegó el momento de su visita. Esta, en principio, nos produjo una nueva decepción; pues confiábamos que sería portador de la cantidad necesaria para liberarnos de las garras de la usura en que estábamos atrapados y nos manifestó que él no llevaba cantidad ni atribución para resolver y que su misión era simplemente informativa para que posteriormente la J.A.R.E. aquí resolviera. El conocimiento de esto dió lugar a que los comerciantes desconfiaran y se negaran a conceder nuevos créditos, ya que el Sr. Piera se negaba obstinadamente a dar garantía alguna de que la J.A.R.E. haría frente posteriormente a las deudas que a tal efecto se contrajeran. Sin embargo, todo lo que tuvo de remiso para intervenir prácticamente en cuanto significara resolver provisionalmente al problema angustioso del momento, lo tuvo de generoso en las promesas que a todos y cada uno de nuestros compatriotas les aseguró, cuando en cadena continuada a instancias, suyas, cada uno le fué a confiar sus culitas, el problema de cada quedaría satisfactoriamente resuelto a su regreso a México, de donde retornaría acto seguido a Ciudad Trujillo con el problema de todos ya solventado. Esta misma prodigalidad en las promesas, tuvo en las conversaciones sostenidas con los representantes del Gobierno Dominicano, a quienes aseguró que la J.A.R.E. tendería sus esfuerzos a encontrar un medio de vida a los refugiados que allí estábamos, para lo que proponía la creación de un pueblo español cuya base de vida sería la agricultura y la ganadería, y que como complemento se crearían industrias de derivados y transformación de productos, así como lo centros sanitarios, docentes y demás que todo pueblo precisa.

En conversación que sostuve con el Sr. Piera, discrepé totalmente de esta pretensión, porque sabía que eso sería enterrar dinero inutilmente sin fin práctico alguno. El me dijo, que ya sabía que la única solución del problema de los que estábamos en Santo Domingo, era el sacarnos de aquel país, trasladándonos a México; y me utilizó todos sus recursos persuasivos para convencer a Prieto de así se hiciera, ya que si éste lo aceptaba y se lo proponía, le sería fácil el conseguir la autorización de entrada del Gobierno Mexicano, para todos los que nos halláramos en Santo Domingo; pero que si Prieto se negaba a esta única solución práctica, él proponía a la J.A.R.E. la creación de un pueblo español en la República Dominicana, conforme había prometido al Gobierno.

Ignoro qué es lo que habrá informado aquí el Sr. Piera con relación a la misión que se le confió. Solo conozco sus resultados, que no han podido ser más negativos. El procedimiento por él seguido de la promesa incumplida, habrá sido para él muy cómodo personalmente durante su estancia en Ciudad Trujillo, pero nada favorable al crédito del organismo que representaba, que él tenía especial interés en personalizar en Prieto y muy perjudicial para el interés general de los compatriotas que allí quedan, primero, porque les hizo forjarse unas falsas ilusiones que la implacable realidad se va encargando de desbaratar con el consiguiente quebranto moral de cada afectado, y, en segundo, porque el Gobierno Dominicano se considera engañado y descargado su malhumor con los que allí están, creándoles todas las dificultades legalmente a su alcance, tales como quitar tierras a algunos que las tienen en explotación, valiéndose para ello de cualquier pretexto, y no procediendo con la misma benignidad que hasta hace poco venía haciendo en lo relativo al pago de impuestos establecidos por el derecho de residencia de extranjeros en el país.

Si a esto se une el hecho de que se haya rebajado el subsidio que se venía otorgando a mujeres y niños en Colonias, de 5 dólares mensuales a 3,50, cantidad con la que es materialmente imposible vivir, y que el subsidio se está pagando con dos meses de retraso, lo que impide que la gente tenga una libertad económica que la salve de la usura, se comprenderá claramente el estado de ánimo de aquella gente, que en vez de recibir la ayuda con alegría y agradecimiento, la acoge con desesperación y maldiciones a todos los que administran los fondos procedentes del Erario de la República Española, pues no están ignorantes del trato que llevan por el mismo organismo, sus compatriotas en México, fuera del Distrito Federal.

Aunque suficientes, no son solamente los expuestos los motivos que originan irritación en el ánimo honrado de los compatriotas más calificados en Santo Domingo, y especialmente entre correligionarios nuestros, que en todas

las situaciones y momentos vienen siendo las víctimas más propiciatorias de las torpezas y desmanes de los demás.

La forma en que actúa y se desenvuelve la Delegación de la J.A.R.E. en Santo Domingo, y las cosas que desde aquí se vienen haciendo en orden a la prelación de salida para otros países de los pocos que lo han hecho o están próximos a hacerlo, es cosa que sublewa el ánimo más templado.

En lo que a la constitución de la Delegación se refiere, es absurdo en la forma que se ha hecho. Resulta que el Delegado de la J.A.R.E. en Santo Domingo, es el Sr. Piera, y este señor reside permanentemente en México, desde donde da órdenes a sus representantes personales allí, para que resuelvan problemas por normas desde aquí trazadas, que en la mayoría de los casos no son aplicables por las características especiales que concurren en cada problema.

Figuran como delegados personales del Sr. Piera en Santo Domingo, el compañero Romero Solano y el Doctor Foig, catalán, que ignora a que organización política pertenece. El primero limitada su función a pagar el subsidio en las Colonias. El segundo corre con todas las atenciones de subsidios y socorros a inválidos y enfermos, pagos de pasajes y otras atenciones de auxilio a compatriotas residentes fuera del campo; la conducta que este último señor viene siguiendo en la aplicación de subsidios y socorros, es censurable por lo arbitraria. Todo lo que tiene de prodigo -que es mucho- para quienes van hablándole en catalán, lo tiene de misero y adusto para quienes le plantean sus problemas en castellano, y más si sabe o supone que son socialistas. Yo, personalmente, he presenciado un pucilato entre Romero Solano y él, y en último extremo se dejó decir que él no tenía nada en las decisiones que adoptaba, porque tenía bien guardadas las espaldas. Desde luego, es muy amigo del Sr. Piera. La gente, como no está en estas interioridades, no discierne quienes son los verdaderos responsables de cuanto ocurre, y culpan y juzgan a todos por igual.

En lo concerniente a las personas que han salido o están a punto de salir para este u otros países hispanoamericanos, abonados sus gastos de traslado por la J.A.R.E., es también otro motivo de profundo disgusto para nuestros compañeros allí. Ignoro de donde parten, pero firmadas por Carlos Espiá, se van enviando directamente a la Delegación en Ciudad Trujillo órdenes de pago de pasajes a éste y otros países, para individuos comunistas e indeseables. Tal puedo citar concretamente el caso de Villanuel, Justiniano, Beltrán, Cabezas y otros muchos cuyos nombres no recuerdo, pero que conozco personalmente por la campaña que en contra nuestra y de la misma JARE han venido públicamente realizando, y que en total, forman un porcentaje muy superior al de los socialistas salidos por cuenta de la J.A.R.E. A este respecto, si quieren saber concretamente los nombres de los que han salido o están a punto de salir, pregunten al compañero Romero Solano, que él les puede informar con todo detalle.

Aún en el mismo caso de compañeros nuestros, por las noticias extracéficas que tengo de quienes han sido aprobados para gestionar su traslado a ésta en lugar preferente por calificarnos como "notables", no es precisamente el acierto el que ha presidido en la elección. Existen muchos, que aún cuando dicen ser afiliados al Partido, no pueden aportar ningún mérito de su historia en la guerra ni antes de ella, y su conducta actual deja mucho que desear. Sin embargo, están excluidos otros de brillante historial, con una conducta actual ejemplar, y una situación de miseria que llevan con la dignidad de que es capaz un socialista forjado en la lucha de años y años.

Otros muchos defectos existen en la labor que la J.A.R.E. viene realizando en pro de los refugiados en Santo Domingo, pero que su enumeración y detalle ocuparía mucho espacio y haría excesivamente largo este escrito. Creo que con lo expuesto es suficiente para que los organismos a quienes se dirige hagan saber a los rectores máximos de la J.A.R.E. cuanto ocurre, que anula el buen efecto que en la gente podía producir llevándolo bien orientado y honradamente sentido, a cuyo fin, me atrevo a sugerir las medidas siguientes, para, si se estiman acertadas, proponerlas a referido organismo por si este las quiere poner en práctica. Ellas son:

PRIMERA.- Anulación de la Delegación de la J.A.R.E. en Santo Domingo en

cat Esp
7/11

la forma en que actualmente está constituida y actúa, designando en su lugar a una persona solvente, justa y con sentido ponderado de las cosas y que sea SOCIALISTA, para que con toda la autoridad y responsabilidad personal de sus actos, se haga cargo en Ciudad Trujillo de la Delegación. A tal efecto, se le debe conceder cierta libertad de movimientos en la aplicación de subsidios, socorros, etc., para lo que hará un presupuesto mensual a justificar al mes siguiente.

SEGUNDA.- Que sea esta persona delegada con residencia en Ciudad Trujillo, la que informe sobre el orden de urgencia de evacuación de cada uno, aunque en definitiva sea la J.A.R.E. en ésta quien apruebe o deseche las propuestas en cada caso.

TERCERA.- Que se agoten todos los recursos al alcance de la J.A.R.E. en el intento de sacar a todos los refugiados en la República Dominicana, porque el dejar a alguno allí habiendo posibilidad de sacarlo, es un verdadero crimen. A este fin, aparte de la consecución de autorización de entrada en México, se deben buscar otros medios de transporte que los regulares establecidos, que son lentos y costosos. Sugiero la idea al respecto de fletar el vapor norteamericano "Loveen", o en su defecto, ponerse al habla con la "Aviadora Dominicana" domiciliada en Ciudad Trujillo, que tiene dos vapores pequeños sin línea regular, y que posiblemente los cediera para transportar compatriotas directamente a ésta.

CUARTA.- Que si el traslado a México se viene haciendo como hasta ahora se designe una Delegación de la J.A.R.E. en La Habana, en donde personalmente he podido comprobar esvde gran necesidad para los que allí llegan en tránsito.

QUINTA.- Que manteniendo la Delegación de la J.A.R.E. en Santo Domingo tal como está, o modificándola en la forma propuesta o como sea, no se abren menos de cinco dólares mensuales a mujeres y niños residentes en Solonias sin medios de vida, y que a los hombres sin familia en las mismas condiciones se les pague a seis dólares mensuales.

Al mismo tiempo, en relación a esto del subsidio, que se les pague con puntualidad, a ser posible, por meses adelantados, ya que es de la única forma que se pueden defender con tan módica cantidad, comprando al contado

SEXTA.- Que aprovechando las fichas de afiliados de que soy portador, en donde consta el historial político, sindical y guerrero de cada uno, se suspendan momentáneamente todas las órdenes de pago de pasaje dadas hasta la fecha, y que se haga un nuevo ajuste de los que han de embarcar con preferencia, para evitar injusticias involuntarias nacidas de la falta de información. A este respecto, si la evacuación es sellando un cupo a cada Partido u organización, que se señale a cada uno el porcentaje que le corresponda y que cada cual presente sus listas con un orden de prelación dentro del número que en cada expedición le corresponda. Esto en el caso de que se le quieran conferir facultades exclusivas de selección al Delegado de la J.A.R.E. en Santo Domingo, según propongo en el apartado segundo.

Es cuanto al respecto me creo en la obligación de exponer a Vds. en favor de quienes están padeciendo horriblemente en lo físico y en lo moral, y que conozco la magnitud de su desgracia porque yo la he venido padeciendo desde hace quince meses hasta hace pocos días.

Si mayor satisfacción sería el que lo expuesto les fuera de alguna utilidad, y huelga el decir que estoy a la disposición de Vds. para cuanto precisen al respecto.

Les saluda cordialmente

firmado: Ramón Solar

México, D.F., 12 de Marzo de 1941

Carta de Manuel Tello, Oficial Major de la Secretaria de Relaciones Exteriores, a Luis Sánchez Pontón, CAFARE. México, D.F., 16 d'abril de 1943. *Lista de españoles republicanos residentes en la República Dominicana*. 16 d'abril de 1943. AMAEC, arxiu JARE, M-321.

SECRETARÍA
DE
RELACIONES EXTERIORES

A N E X O DEPENDENCIA - OFICIALIA MAYOR

NUMERO - 3251
EXPEDIENTE -

ASUNTO - Inmigración a México de españoles residentes en la República Dominicana.

C. Lic. Luis Sánchez Pontón.
CAFARE.
Basilio Badillo No. 46.
C i u d a d .

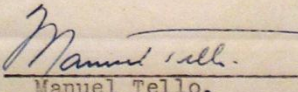
Con el presente oficio me es grato remitir a usted la lista de los españoles residentes en la República Dominicana cuya inmigración a México se está estudiando.

Reitero a usted las seguridades de mi muy atenta consideración.

SUFRAGIO EFECTIVO.- NO REELECCION

México, 16 de abril de 1943.

P.O. DEL SECRETARIO
EL OFICIAL MAYOR

Manuel Tello.

AL CONTESTAR ESTE OFICIO. CITENSE LOS DATOS CONTENIDOS EN EL CUADRO DEL ANGULO SUPERIOR DERECHO

c. 1 MT/EG.

LISTA DE ESPAÑOLES REPUBLICANOS RESIDENTES EN LA
REPUBLICA DOMINICANA.

<u>Nombres y apellidos</u>	<u>Profesión</u>	<u>Parentesco</u>	<u>Fecha de Nacimiento</u>
Mateo Benjumea Suárez	Barnizador		3 enero 1896
Lorenzo Bestit Bubé	Impresor		9 enero 1909
Flor Dalmau Arroyo		esposa	26 agosto 1913
Ulises Bestit Dalmau		hijo	3 julio 1934
Angel Vela Zanetti	Mecánico		2 octubre 1911
Manuel Pérez Pérez	Marino		8 junio 1914
Francisco Nogueras Alvarez	Campeño		9 marzo 1905
Basilisa Garcés Izquierdo		esposa	15 abril 1908
Pilar Nogueras Garcés		hija	10 sept. 1931
Elvira Nogueras Garcés		hija	9 marzo 1935
Valentín Muñohierro Mora	Metalúrgico		29 sept. 1905
Juana de Juan Zurdo		esposa	34 años
Juana Muñohierro de Juan		hija	11 años
Carmen Muñohierro de Juan		hija	10 años
Luis Menacho Gredilla	Ferroviano		22 marzo 1905
Pedro Heras Pérez	Químico		24 octubre 190
Adoración Zamayoá Garay		esposa	25 años
José Jarobo Palma	Agricultor		6 agosto 1912
Maximino de Félix Pérez	Contable		31 enero 1900
Carmen Castellá Ruiz		esposa	10 octubre 191
Palmira Urías Rivas	Prof. Corte		29 años.
Manuel Tellado Bertole	Peñadero		9 nov. 1913
Antonio Prieto García	Encuadernador		13 junio 1901
María Tarrason Villagrasa		esposa	30 enero 1901
Victoriano Armero Sánchez	Destilador de alcoholes		23 Sept. 1889
Juan Ballesta Martínez	Obrero		16 abril 1898
Gabriela Alvaro Sánchez		esposa	41 años
Alejandro Ballesta Alvaro		hijo	18 años
Esperanza Ballesta Alvaro		hija	15 años
Juan Ballesta Alvaro		hijo	12 años
Ana Sánchez		madre política	70 años
Bruno Menes López	Sastre-Cort.		17 mayo 1913
José Soria López	Fundidor		13 febrero 190
Teresa Mallapé		esposa	19 febrero 191
Manuela Soria Mallapé		hija	9 años
Carlos Sulé Echevarría	Agricultor		20 agosto 1900

Nombres	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento.
Manuel Armada Sualdez	Obrero		36 años
Manuel Armada Berrospe		hijo	8 años
Jesús Armada Berrospe		hijo	5 años
Miguel Barbero Galisteo	Albañil		5 julio 1909
Guillermo González Dorandez	Const. Minero		25 junio 1895
Manuel López Jiménez	Empleado-Escultor		26 oct. 1893
César Martínez López	Maestro armero		18 nov. 1902
Eva Martínez Jancher		hija	3 años
Luis Romero-Vázquez & Leticia Regús de Romero	Contable	esposa	6 sept. 1913 26 años
Fidel Miró Solanes	Periodista-Contable		23 abril 1910
Manuel Peña Pena	Mecánico Marina		28 dic. 1896
Norberto Rocero Sánchez	Contable-Bancario		12 mayo 1908
Pedro Reviejo Cisneros	Agricultor		5 julio 1888
José Sánchez Toscano del Castillo	Radio-telegrafista		3 agosto 1907
María Fuente Rodríguez		esposa	17 marzo 1910
Julio Rodríguez Fernández	Facultativo minas		16 abril 1907
Manuel Martínez García	Contable		2 mayo 1909
Rita Solés Amir	Prof. tejidos	esposa	2 junio 1911
Pedro Redondo Alvarez	Prof. Mercantil		36 años
Dolores Adrogosi		esposa	31 años
Vicente Izquierdo Santamaría	Ferrovionario		12 agosto 1911
Saturnino Pacheco Díaz	Artista Pintor		31 julio 1896
Consuelo Pérez Encabo		esposa	38 años
Consuelo Pacheco Pérez		hija	6 meses.
José Pérez Martínez T	Tejedor		19 oct. 1917
Lucía Albanell Codina		esposa	23 años
Tereza Pérez Albanell		hija	3 años
Lucía Pérez Albanell		hija	6 meses
Juan Real Salado	Marino		25 feb. 1901
Leonardo Rivera Díaz	Marinero		1 dic. 1910
Pascuala Garcés Izquierdo		esposa	23 oct. 1916
Angela Izquierdo Escobar		madre política	2 agosto 1879
Juan Godoy Real	Barrilero-Pintor		19 dic. 1892
Edelmiro Pérez González	Minero		23 sep. 1911
Antonio Rodríguez Gómez	Agricultor		10 junio 1898
Lucio Muñoz Ochoa	campesino		6 julio 1911

Nombre	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento
Eugenio Carranza Núñez	Perito Mercantil	esposa	22 sept. 1906
Carola Ruíz Bueno			31 dic. 1911
Martín Bergua	Agricultor		17 sep. 1897
Rafael Iranzo Muñoz	Capitán de Marina maestra	hijo	25 mayo 1888
Raquel Rueda Valenciaga			9 años
Jaime Iranzo Rueda			2 años
Rafael Iranzo Rueda			
Aurelio Figueras Castellanos	Mecánico		14 julio 1908
Salvador Martínez Martínez	Periodista		25 mayo 1901
José Alloza Villagrasa	Dibjante	esposa	28 dic. 1905
Julia Valle Berdu			13 dic. 1914
Fernando Morell Roselló	Agricultor		11 marzo 1902
Pedro Torres Mella	Ayudante ingeniero		9 junio 1915
Miguel A. Marina Barredo	Marino		10 febrero 1915
Pedro Lahuerta Guaita	Mecánico ajustador	esposa	12 nov. 1911
Esperanza Mella Torres			6 enero 1918
Pedro Lahuerta Mella			17 febrero 1941
Enrique Pérez Fernández	Mecánico Dental	esposa	17 febrero 1908
María Eladia Bueno			30 años
Pablo Pérez Bueno			5 años
Valentín Filloy Méndez	Agricultor-matarife	esposa	14 febrero 1907
Patrocinio Fragua Fragua			8 nov. 1907
Valentín Filloy Fragua			4 octubre 1931
Francisco Filloy Fragua			16 nov. 1932
Eulalia Filloy Fragua			25 marzo 1934
Pedro Filloy Fragua			14 marzo 1936
Palmira Filloy Fragua			30 abril 1938
Enrique Filloy Méndez			Cantero-Comerciante
Soledad Yague Herranz	31 años		
Leoncilo Filloy Yague	8 años		
Enrique Filloy Yague	6 años		
Francisco Filloy Yague	3 meses		
Eulalia Méndez	58 años		
Juana Herranz	24 años		
Paulina Yague	hermana política. 24 años		
José Picado Cortés	Marino		
Aniceto Gallurralde Flejalde	Ap ^r ejador	esposa	17 abril 1905
Victoria Córdoba Velilla			17 oct. 1905
Fermín Gallurralde Córdoba			21 sept. 1930
Francisco Fernández Cano	Agricultor		15 se t. 1913
Lucrecio Huerta López	Metalúrgico		23 abril 1900

Noombres	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento.
Francisco Muñozhiero Mora	Metalúrgico		3 dic. 1905
Carmen de Juan Zurdo		esposa	17 dic. 1912
Francisco Muñozhiero de Juan		hijo	4 julio 1930
Antonio Muñozhiero de Juan		hijo	2 enero 1941
Francisco Lagares Soto	Viticultor		13 mayo 1910
Ricardo Bayo Tena	Vaquero		18 julio 1904
Francisco Gómez Soriano	Decorador-Grabador		1 julio 1912
Josefa Domingo Bendito	Bordadora	esposa	26 años
Violeta Gómez Domingo		hija	3 años
Camelia Gómez Domingo		hija	4 años
Carlos Gómez Soriano	Pintor-Decorador		21 mayo 1903
Leonor Muñozhiero Mora		esposa	33 años
Rosa Gómez Muñozhiero		hija	11 años
Dorita Gómez Muñozhiero		hija	6 años
Liberto Escapa Sureda	Técnico-Corcho		1 agosto 1912
Libertad Ocaña Sureda		esposa	14 agosto 1920
Liberto Escapa Ocaña		hijo	3 meses
José Gómez Soriano	pintor-Decorador		11 nov. 1919
Manuela Gómez Soriano		hermana	
Mariano Cano Gómez		sobrino	
Emilio Gómez Soriano	Pintor-Decorador		12 febrero 1916
Rosa Soriano		madre	
María Luisa Gómez Soriano		hermana	
Lorenzo Campuzano García	Fundidor-moldeador		27 julio 1902
Felicidad Dalmau Arroyo		esposa	
Gioventina Campuzano Dalmau		hija	
Lorenzo Campuzano Dalmau		hijo	
Alejandro Quintela Monzo	Herero-Cerrejero		15 abril 1904
Eduardo Orgaz Cabrera	Impresor		13 oct. 1903
Francisco Anido Fandiño	Agricultor		18 mayo 1907
Fernando Alcaide Zafra	Agricultor		10 agosto 1893
Alfredo Arbona Navarro	Obrero-petróleos		3 junio 1903
Cinta Anglés		esposa	29 años
Juan Arbona Anglés		hijo	11 años
Ana María Arbona Anglés		hija	9 años
Santos Díaz Perea	Metalúrgico		1 nov. 1896
Antonio Arjonilla Toribio	Campeño		26 años
Fernando Toba Moreira	Tipógrafo-linotip		9 mayo 1905

- 5 -			
Nombres	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento.
Joaquín Puertolas Montán	Campeño		3 enero 1902
María Hernández Alzuria		esposa	10 febrero 1904
María Puertolas Hernández		hija	4 febrero 1924
Joaquín Puertolas Hernández		hijo	14 febrero 1926
Pilar Puertolas Hernández		hija	2 marzo 1934.
Meliton Puertolas Hernández		hijo	25 febrero 1940
José María Antonio An don	Jabonero-perfuma- mista.		30 marzo 1902
Benigno Pico Sánchez	Maquinista naval		13 abril 1891
María Teresa Pico	Perito mercantil	hija	
María Alonso Jacoli		hermana política.	
Eduardo Marijuan Balaguer	Encuadernador		16 julio 1913
Pedro Gausachs Antonio	Arte Textil		33 años
Mercedes Montagut Baixes		esposa	31 años
Genero Costa Puig	Técnico Mecánico		24 abril 1906
Ana Pérez Marí		esposa	32 años
Carlos Costa Pérez		hijo	9 años
Carlos Costa Jorne	Técnico pinturas	padre	62 años
Ramón Andrés Crespo	Jardinero-hortelano		8 mayo 1904
Carmen Molías Mshalloiz		esposa	12 julio 1920
Ramón Andrés Molías		hijo	15 julio 1939
Rafael María de Soto Racaj	Obrero		2 octubre 1887
Domingo Martínez Barrio	Topógrafo-Licencia- do en Ciencias Exactas		23 marzo 1899
Antonio González Iglesias	Ferroviario		13 junio 1903
José Lopez Bobadilla	Carpintero		27 febrero 1907
Genoveva Oña Ladrero	Modista	esposa	
Antonio Ribó Capdevilla	Campeño		26 julio 1914
Antonio Fernández Muñiz	Campeño		20 julio 1897
Evaristo González López	Deliniante		31 mayo 1908
José Pérez Rovira	Técnico Pintura		6 febrero 1910
Pilar Fonseti		esposa	
María Pérez Fonseti		hija	
Salustiano Quintela Sarillo	Minero		19 oct. 1904
Inocencia Barrios		esposa	32 años
Francisco Manuel Foj Perpina	Taquígrafo Cont.		14 julio 1914
José Galindo Naranjo	Metalúrgico		24 julio 1905
Carmen Alcalde Martínez	Modas	esposa	1 sept. 1905
Antonio Rivas Marí	Técnico Agrícola		1 mayo 1905
Feliz Sánchez Nieto	Minero		6 julio 1901.

- 6 -			
Nombres	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento.
Félix Amoretti Andrés	Barnizador		febrero 1912
Andrés García de la Calle	Mecánico Aviación		4 febrero 1909
Paquita García		esposa	23 años
Andrés García García		hijo	18 meses
Jacinto Muñoz Langa	Metalúrgico		16 agosto 1897
Niguela Galindo		esposa	29 sept. 1899
Francisco Muñoz Galindo		hijo	14 abril 1921
Angel Muñoz Galindo		hijo	16 octubre 1922
Pedro Durant Vernet	Técnico Industrial		2 febrero 1910
María de los Angeles Rivero		esposa	10 enero 1917
Fernando Alloza Villagrassa	Perito Industrial		5 febrero 1912
Fernando Cotes Faulón	Emperador		11 abril 1899
Angel Valbuena Merino	Perito Industrial		4 junio 1902
Mercedes Esteban Buch		esposa	13 julio 1911
Monserrat Valbuena Esteban		hija 1	14 julio 1930
José Antonio Valbuena Esteban		hijo	4 oct. 1931
Emilio Gómez Clavería	Ferroviano		16 agosto 1897
Fulgencio Hernández Jiménez	Metalúrgico		1894
Virtudes Navarro Ortiz		esposa	1896
Fulgencio Hernández Navarro	Barbero	hijo	1920
Francisco Hernández Navarro	Peon	hijo	1925
Antonio Hernández Navarro	Reportero	hijo	1925
Germán Lastanosa Alvarez	Agricultor		28 mayo 1903
Anunciación Morella		esposa	33 años
Angeles Lastanosa Morella		hija	8 años
Manuela Ordovas		madre política	64 años
José Mañas Mañas	Metalúrgico		19 enero 1900
Ignacio Terradellas Prat	Perito Químico		31 julio 1900
Francisca Tarragó Calvo		esposa	7 nov. 1896
Manuel Prado Menéndez	Mecánico		30 enero 1916
Ramón Vázquez Tajés	Albañil		10 julio 1911
José Martínez Martínez	obrero		32 años
Salvador Mimó Rebler	mecánico		17 sept. 1903
Vicenta González	Bordadora	esposa	
Carmen Mimó González		hija	9 años
Esther Mimó González		hija	7 años
Salvador Mimó González		hijo	6 años
Arsenio Montealegre Serranos	Albañil		8 julio 1912
Jesús Poveda Mellado	Empleado		21 sept. 1912
Josefina Fenoll		esposa	25 años
Josefina Poveda Fenoll		hija	4 años

- 7 -			
Nombres	Profesión	Parentesco	Fecha nacimiento.
Arturo Sánchez Sánchez Rosario Menéndez Bunares y dos hijos pequeños	Electricista	esposa	4 nov. 1907 20 años
Manuel Prieto Suárez	Telegrafista aviación		
Felix Simón Caumel Antonia Mayo Martín Carmen Simón Mayo Francisco Simón Mayo Pedro Simón Mayo	Cerveceros	esposa hija hijo hijo	30 mayo 1905 17 julio 1907 7 años 9 años 4 años
Amadeo Freusquin Carasa	obrero		28 enero 1904
Luis Soto Caballero María Fuentes López Elisa Pujol Fuentes	Escultor	esposa hija	13 mayo 1900 20 julio 1896 23 febrero 1923
Pablo Vidal Mas	Tipógrafo		50 años
Alberto Ciner García Emilia García Valenzuela	Ebanista	madre	24 nov. 1918 56 años
Andrés Satrustegui Espinosa	Carpintero		20 junio 1915
Francisco Sirvent Pujos	Pintor		27 julio 1914
Manuel de la Torre Solá	Impresor		26 febrero 1920
Pedro Redondo Alvarez Dolores Adroque	Prof Mercantil	esposa	13 febrero 1905 32 años
Emilio Mira Aparisi Emilia Esplugas Agora Nativo Mira Esplugas	Ebanista	esposa hijo	18 agosto 1896 41 años 17 años
Ramón Ródenas Rabadan Fladia Ravela Alfau	Obrero	esposa	10 agosto 1910 26 años
Vicente Ruiz Penades	Perito Mercantil		20 marzo 1915
Sebastián Sánchez Gómez	Arboricultor		21 enero 1900
Antonio Sanmartí Suñé María Ferrer Carreras Natura Sanmartí Ferrer Idilio Sanmartí Ferrer Helio Sanmartí Ferrer	Ebanista	esposa hija hijo hijo	19 julio 1896 46 años 18 años 13 años 4 años
Mariano Serrano Germán Andres Velasco Callejo Silvia Serrano Velasco	Traductor	esposa hija	36 años 29 años 6 años
José Vázquez Martínez Mercedes Serra Blanca Vázquez Serra	obrero Actriz		27 agosto 1898 44 años 10 años
Eduardo Díaz Postigo	Agricultor		4 nov. 1916

<u>Nombres</u>	<u>Profesión</u>	<u>Parentesco</u>	<u>Fecha nacimiento</u>
Lorenzo Cabrera Lorenzo	Perito Agricultor		7 dic. 1895
Josefina Bosch Aloi		esposa	26 mayo 1908
Mauro Cabrera Díaz		hijo	3 mayo 1924
Fausto Cabrera Díaz		hijo	4 sept. 1925
Dolores Cabrera Bosch		hija	24 junio 1938
Pedro Cardona Querol	Calderero Mecánico		10 oct. 1902
Dolores Valldeperes Cabanes		esposa	36 años
Pedro Cardona Valldeperes		hijo	13 años
Lola Cardona Valldeperes		hija	8 años
Eduardo Clemente Cotilla	Marino		6 dic. 1906
Francisco Colet Ventura	Perito Agrónomo		13 julio 1911
Víctor Guzón González	Industria Pescado		8 junio 1915
Eduardo Díaz González	Agricultor		8 mayo 1908
Andrés Trigo Sánchez	Agricultor		30 años
Luis Tordesillas Parrondo	Agricultor		39 años
Esposa e hijo de 6 meses			
Víctor Pérez Díez	Agricultor		32 años
Juan M riscal Máximo	Litógrafo		35 años
Antonio Mediavilla	Obrero		25 años
Mercedes Falcón		esposa	23 años
Mercedes Mediavilla Falcón		hija	8 meses

Nómina de los extranjeros que pertenecen a organizaciones comunistas y de los que simpatizan con las mismas. Ciudad Trujillo, noviembre de 1946. AGN, Fons Presidencia, Migración Española, Caixa 2329.

REPUBLICA DOMINICANA

SECRETARIA DE ESTADO DE LO INTERIOR Y POLICIA

NOMINA DE LOS EXTRANJEROS QUE PERTENECEN A ORGANIZACIONES COMUNISTAS Y DE LOS QUE SIMPATIZAN CON LAS MISMAS.

PIEDRO ARTERO AMIL:- De nacionalidad española (refugiado), de 30 años de edad, de estado soltero, de ocupación agricultor, (empleado actualmente en la Compañía Eléctrica, o de Teléfonos), portador de la Cédula Personal de Identidad No.47264-S-lra. Filiación política: PARTIDO COMUNISTA;

VALENTIN AYALA MARTINEZ:- De nacionalidad española, (refugiado), de 36 años de edad, de estado casado, de ocupación músico, (actualmente empleado en el Hotel "Jara-gua" Maitre), portador de la Cédula Personal de Identidad No.43047-S-lra. vino al país el 16 de mayo de 1940; salió del país con destino a México el día 29 de mayo de 1944, regresando nuevamente a la República el día 10 de Diciembre de 1945; sus familiares en el país son: JULIA AGENJO, esposa; MARIA ISABEL y JULIA AYALA A. hijas; domiciliado y residente en la casa No.14 de la calle "Presidente Peynado" de esta ciudad. Filiación política: PARTIDO COMUNISTA DE ESPAÑA.-

MIGUEL BARBERO GALISTEO:- De nacionalidad española, (refugiado), de 43 años de edad, de estado casado, portador de la Cédula Personal de Identidad No.46118-S-lra, vino al país el día 19 de febrero de 1940; sus familiares en el país son: GLORIA DEETGEN, de nacionalidad dominicana, su esposa; tiene un hijo;- Filiación política: SINPATIZANTE DEL PARTIDO COMUNISTA; fué detenido en febrero de 1942.-

JUAN BENITO FERNANDEZ:- De nacionalidad española (refugiado), de 40 años de edad, de estado casado, de profesión Delineante (empleado actualmente en el "Instituto Geográfico"), domiciliado y residente en la casa No.145 de la calle "Arzobispo Portes", de esta ciudad, portador de la Cédula Personal de Identidad No.33541-S-31; vino a la República Dominicana el día 23 de febrero de 1940; sus familiares en el país son: PEDRO BENITO GALVAN, padre; ANTONIA ZARAGOZA MAYO, esposa, JUAN BENITO Z., hijo. Filiación política: PARTIDO COMUNISTA DE ESPAÑA.-

ANTONIO CASTRO JIMENEZ:- De nacionalidad española, (refugiado), de 38 años de edad, de estado casado, de ocupación negociante (Tiene un puesto de venta de los productos "Cami" en el Mercado "Modelo"), domiciliado y residente en la casa No.4 de la calle "Santiago Rodríguez" de esta ciudad, portador de la Cédula Personal de Identidad

CONTINUA.-

REPÚBLICA DOMINICANA
SECRETARÍA DE ESTADO DE LO INTERIOR Y POLICIA

HOJA # 2.-

No. 21746-23, vino al país el día 19 de diciembre de 1939; sus familiares en el país son: CLEOTILDE CA-
TRAIN, de nacionalidad dominicana, su esposa. Filia-
ción política: PARTIDO COMUNISTA DE ESPAÑA; habló en
el "Pleno Comunista", celebrado en octubre de 1943 -
en Ciudad Trujillo.-

FRANCISCO DORADOS MARTIN:- De nacionalidad española,
(refugiado), de 50 años de edad, de estado soltero,
de profesión técnico de fundición, domiciliado y re-
sidente en la casa No.17 de la calle "Salcedo" de es-
ta ciudad, portador de la Cédula Personal de Identidad
No.41495-S-lra, vino al país el día 11 de enero
de 1940, Filiación política: PARTIDO SOCIALISTA OBRE-
RO ESPAÑOL: SIMPATIZA CON LOS COMUNISTAS;

MANUEL MARTIN ZAPATERO:- De nacionalidad española, (re-
fugiado), de 61 años de edad, de estado casado, de o-
cupación chauffeur, (actualmente traficante en cueros)
domiciliado y residente en la casa No.7 de la calle
"Mercedes" de esta ciudad, portador de la Cédula Per-
sonal de Identidad No.45135-S-lra, vino al país el día
11 de Enero de 1940; sus familiares en el país son: JU-
LIANA BERBAL, esposa. Filiación política: PARTIDO COMU-
NISTA DE ESPAÑA; Delegado disidente de la U.G.T. (Unión
General de trabajadores) en la República Dominicana.-

ALFONSO MONGE GARCIA:- De nacionalidad española, (refu-
giado), de 31 años de edad, de estado casado, de ocupa-
ción carpintero, domiciliado y residente en la casa No.
27 de la calle "Espaillat" de esta ciudad, portador de
la Cédula Personal de Identidad No.41034-S-lra, vino al
país el día 19 de diciembre, 1939; Filiación política:
PARTIDO COMUNISTA DE ESPAÑA.-

MANUEL PASCUAL ESCRIBANO:- De nacionalidad española (re-
fugiado), de 43 años de edad, de estado casado, de ocu-
pación escultor, (actualmente Director de la "Escuela
Nacional de Bellas Artes"), domiciliado y residente en
la casa No.86 de la calle "Hostos" de esta ciudad, por-
tador de la Cédula Personal de Identidad No.40959-S-lra,
vino al país el día 19 de diciembre, 1939; sus familia-
res en la República son: CLARA ROTKOWITZ, de nacionali-
dad yugoeslava, su esposa. Filiación política: SIMPATIZAN-
TE DE LOS COMUNISTAS: OPORTUNISTA;

CONTINUA.-

REPUBLICA DOMINICANA

SECRETARIA DE ESTADO DE LO INTERIOR Y POLICIA

HOJA #3.-

PONCIO SABATER CASELLAS:- De nacionalidad española (refugiado), de 46 años de edad, de estado casado, de ocupación profesor comercial, domiciliado y residente en la casa No.12 (altos) de la calle "Santiago Rodríguez" de esta ciudad, portador de la Cédula Personal de Identidad No.42989-S-lra, vino al país el día 21 de abril, 1940, sus familiares en la República son: AMELIA QUINTANA, esposa, AMELIA MERCEDES Y JOSE SABATER QUINTANA, hijos.- Filiación política: PARTIDO SOCIALISTA UNIFICADO DE CATALUNA, SECCION DEL PARTIDO COMUNISTA EN CATALUNA.-

MERCEDES SABATER QUINTANA:- De nacionalidad española, (refugiada), de 19 años de edad, de estado soltera, de ocupación estudiante, en la Universidad de Santo Domingo y en la Escuela "Dramática", domiciliada y residente en la casa No.12 (altos) de la calle "Santiago Rodríguez" de esta ciudad, vino al país el día 13 de noviembre de 1941; sus familiares en el país son: VERPONCIO SABATER, Filiación política: JUVENTUD SOCIALISTA UNIFICADA, ORGANIZACION DE LOS JOVENES COMUNISTAS.

JOAQUIN SAEZ CALLE:- De nacionalidad española (refugiada), de 42 años de edad, de ocupación mecánico de teléfonos; domiciliado y residente en la casa No.117 de esta ciudad, (calle Isabel la Católica), portador de la Cédula Personal de Identidad No.41674-S-lra, vino al país el día 19 de diciembre de 1939; Filiación política: SIMPATIZANTE DEL PARTIDO COMUNISTA;

ANTONIO TRUEBA MIRONES:- De nacionalidad española, (refugiado), de 38 años de edad, de estado casado, domiciliado y residente en esta ciudad, vino al país el día 23 de febrero de 1940; salió para Venezuela el día 11 de septiembre, 1944, volviendo después de ser expulsado de aquel país el día 13 de abril 1946; sus familiares en la República son: ROSA CAPARROS MAÑA, esposa. Filiación política: PARTIDO COMUNISTA DE ESPAÑA.-

ANDRES VILALTA PALLARES:- De nacionalidad española (refugiado), de 37 años de edad, de estado casado, domiciliado y residente en la casa No.70 de la calle "Padre Billini" de esta ciudad, portador de la Cédula Personal de Identidad No.23372-S-26; sus familiares en el país son: AURORA GARCIA ARIZA, de nacionalidad dominicana, esposa. Filiación política: SIMPATIZANTE DEL PARTIDO COMUNISTA.-

Nómina de los comunistas españoles más importantes en el país. Policía Nacional. S/I, s/d [1946-1947]. AGN, Fons Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947.

REPUBLICA DOMINICANA
POLICIA NACIONAL

NOMINA DE LOS COMUNISTAS ESPAÑOLES MAS IMPORTANTES EN EL PAIS. -

JOSE MARTINEZ LOPEZ ----- Delegado del Partido Comunista Español en la Rep. Dominicana. Reside en Isabel La Católica #41 (39) altos, Boarding.-
Luis-

VALENTIN AYALA MARTINEZ: Mayordomo del Hotel "JARAGUA",
Juan Benito Fernandez : Arzobispo Portes #145,
Antonio Castro Jimenez : Santiago Rodriguez #4,
Manuel Martin Zapatero : Negocio de pieles, Páte. Gonzalez (al lado de la fabrica de Bay Rum)
Alfonso Monge Garcia : Calle Miraflores, C. T.,
Poncio Sabater Casellas: Stgo. Rodriguez #12 Altos,
Andres Vilalta Pallares: Padre Billini #70.

OTROS COMUNISTAS DE MENOR IMPORTANCIA Y SIMPATIZANTES:

Pedro Artero Amil : Ciudad Trujillo.
Fernando Aznar Seseras: Espaillat #23, Ciudad Trujillo,
Miguel Barbero Galisteo: Ciudad Trujillo
Pedro Bautista Bustos : Ciudad Trujillo
Francisco Dorado Martinez: Salcedo #7, Ciudad Trujillo
Jose Ferrer Juan : Ciudad Trujillo.
Juan Ant. Lopez Sardi : Ciudad Trujillo
Antonio Muñoz Lizcano : Duarte #36, Ciudad Trujillo
Manuel Pacual Escribano : Hostos #86, Ciudad Trujillo
Mercedes Sabater Quintana: Santiago Rodriguez #12, Ciudad Trujillo
Luis Sanchez Villajo : Cambonal #8, Ciudad Trujillo
Miguel Solves Sanchez : Salcedo #8, Ciudad Trujillo
Vicente Velez Chirivella : Padre Billini #123, C. T.-

Suspected communists. S/A, s/d. AGN, Fons Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947.

SUSPECTED COMMUNISTS	
✓ JOSE <u>ALMOINA</u> MATEOS	Spanish refugees consider him an active and clever Communist of P. C. E.
JESUS RESCAS <u>ALONZO</u>	Communist of long standing
VICENTE <u>ALONZO</u> (Lt. Col.)	
JOSE BERTRAM SURIA	Prominent in P.S.U.C.--perhaps same person as ANTONIO BERTRAM SURIAT, waiter in Hollywood Cafe, C. T., D. R.
_____ CAZORLA	Member P.S.U.C.
_____ CORDERO	Alleged Communist
GENARO COSTA	Alleged to spread propaganda and solicit funds for Communists in house to house canvas
SANTOS <u>DIAZ</u> PEREZ	Left U.S.A. to fight with Lincoln Brigade in Spanish Civil War.
JOSE <u>DIEGUEZ</u> FERNANDEZ	Reporter for Juventud Espanol, considered Communist youth leader.
PEDRO EMBID, with aliases Pedro Emvid Herraiz Pedro Imbet	Alleged to be a Communist
FRANCISCO FABREGAS	Alleged Communist Leader.
VICENTE <u>GARCIA</u> MORERA	Leader of Spanish Communist Party.
JOSE GAUSSACHS	Member Club Catala
A. GINESTA	Member Club Catala
MIGUEL HERNANDEZ	Alleged member J. S. U.
GREGORIO JOVER	Member Club Catala

LUIS LUQUE	Alleged Ex-Military Commissar and active Commun- ist propagandist.
JOSE MANOS MANOS	Left U.S.A. to fight with Lincoln Brigade in Spanish Civil War--Considered a Communist
VALERIANO MARQUINA	Basque; a leader of Spanish Communist Party
AMANCIO MARTINEZ	P.S.U.C. Leader, President "Comision de Solidaridad de las Refugiados Espanoles"
J. MASIP	Communist suspect.
EMILIO MIRA	Member Club Catala
JUAN <u>MOLINA</u> CRUZ	Left U. S. A. to fight with Lincoln Brigade in Spanish Civil War. Reported a Communist with Anarchist tendencies.
FERNANDO <u>MORELL</u> ROSELLO	Same as CRUZ (above)
MANUEL <u>PEÑA</u> <u>PEÑA</u>	Same as CRUZ (above)
JOSE PUERTOLES	Editor of Por La Republica; member of J. S. U.
VICENTE RIERA	Member Club Catala
J. ROVIRA (or ROVINA)	P.S.U.C LEader; Secretary "Comision de Solidaridad de los Refugiados espanoles"
J. SABADEL	Member Club Catala
PONCIO SABATER	Alleged member P.S.U.C. and teacher who attracts young Dominicans to Centro Demo- cratico Espanol
JUAN STEINER	Communist suspect

CARLOS SULE ECHEVERRIA

Left U.S.A. to fight with
Lincoln Brigade in Spanish
Civil War.

CORONEL VIDAL

Said to be a famous Communist

*Nómina de refugiados españoles extremistas y peligrosos. S/I, s/d. AGN, Fons
Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947.*

NOMINA DE REFUGIADOS ESPAÑOLES EXTREMISTAS
Y PELIGROSOS.

1	Domingo Cepeda	Pdte. González No.16 (altos) Ciudad Trujillo.
2	Lorenzo Berdala	Restauración No. 2, Ciudad Trujillo.
3	Francisco Alonso Herrero	Hernando Gorjón No. 4, Ciudad Trujillo.
4	Manuel Armada Sualdea	J. I. Pérez No. 32, Ciudad Trujillo.
5	Gil Badallo Casado	Espaillet No. 12, Ciudad Trujillo.
6	Joaquín Balduc Ferreras	Arzobispo Portes No. 195, Ciudad Trujillo.
7	Francisco Blasco Pérez	Arzobispo Portes No. 187, Ciudad Trujillo.
8	Clemente Calzada Martínez	Arzobispo Portes No. 148, Ciudad Trujillo.
9	Aurelio Figueroa Castellanos	Azua No. 24, Ciudad Trujillo.
10	León García Carrillo	Pina No. 52, Ciudad Trujillo.
11	Lorenzo García López	J. G. García esq. Benefactor, Ciudad Trujillo.
12	Rafael Cordo Gómez	Trabaja en la Legación Bri- tánica, Ciudad Trujillo.
13	Alfonso López Camacho	Calle #3 esq. Barahona, Ciudad Trujillo.
14	Diego López García	Restauración No. 2, Ciudad Trujillo.

- s i g u e -

15	Juan Antonio López de Sardi	Luperón No. 22,
Ciudad Trujillo.
16	Juan Lorenzo Pineda	Manuel Ma. Castillo No. 2,
(altos) Ciudad Trujillo.
17	Jaime Malius Mir	Boarding "La Fama", calle
Mercedes, Ciudad Trujillo.
18	Virgilio Martínez Jiménez	Santiago de los Caballeros.
19	Ricardo Mella Serrano	Calle Colón,
Ciudad Trujillo.
20	Miguel Olmedilla Díaz	San Francisco de Macoris No.9,
Ciudad Trujillo.
21	Mariano Ramírez Roca	Eladio Victoria No. 40,
Santiago de los Caballeros.
22	Antonio Rivas Mari	Santomé No. 33,
Ciudad Trujillo.
23	Rogelio Rodríguez Oliva	Santiago de los Caballeros.
24	Antonio Saiz de Arce	19 de Marzo No. 52,
Ciudad Trujillo.
25	Manuel Martín Zapatero	J. D. Alfonseca No. 140,
Ciudad Trujillo.
26	Miguel Adam Lesina	J. I. Pérez No. 54,
Ciudad Trujillo.
27	Miguel Barbero Galisteo	Av. México No. 16,
Ciudad Trujillo.
28	Francisco Dorado Martínez	Félix Ma. Ruiz No. 1,
Ciudad Trujillo.
29	Fulgencio Hernández Navarro	Arzobispo Meriño No. 5,
Ciudad Trujillo.
30	José Picado Cortes	16 de Agosto No. 59,
Ciudad Trujillo.
31	Cándido Rosas Españeiro	La Romana.
32	Serafín Singla y Singla	José Reyes No.114 (bajos),
Ciudad Trujillo.

- s i g u e -

33	Teresa Puyuelo de Singla	Esposa del anterior.
34	Alberto Ginestá Coloma	Espaillet No. 10,
Ciudad Trujillo.
35	José Martínez López	Santomé No. 33,
Ciudad Trujillo.
36	Antonio Sanmartín Suñe	La Vega.
37	Marina Ginestá Coloma	San Pedro de Macoris, Hotel
Madrid, esposa del anterior.
38	Anastasio Prieto Sanz	Braulio Alvarez No. 59,
Ciudad Trujillo.
39	José Castañeda Gíndaro	Edificio Baquero,
Ciudad Trujillo.
40	F. de la Escosura	J. G. García No. 4,
Ciudad Trujillo.
41	Victoria Castro de Zubeldía	Azua No. 24,
Ciudad Trujillo.
42	Isidro de Miguel	Av. Bolívar No. 3,
Ciudad Trujillo.
43	José Pérez Rovira	Av. Mella No. 87,
Ciudad Trujillo.
44	José Alcobé	Santiago de los Caballeros.
45	Manuel Trueba	Jacinto de la Concha,
Ciudad Trujillo.
46	José Gausachs	Arzobispo Meriño No. 10,
Ciudad Trujillo.
47	Victoriano Llopart	Av. Mella No. 62,
Ciudad Trujillo.
48	Benito Montagut	No se ha podido todavía de-
terminar la dirección exac-
ta en esta ciudad.
49	Domingo Martínez Barrios	J. G. García No. 46,
Ciudad Trujillo.
50	Jesús Sancristóbal R.	Doctor Faura No. 7,
Ciudad Trujillo.

51	Mateo Benjumea Suárez	Barahona No. 155, Ciudad Trujillo.
52	Manuel Martínez García	Padre Billini No. 146, Ciudad Trujillo.
53	Emilio Serra Villagrán	Av. José Trujillo Valdez, Ciudad Trujillo.
54	José Mataiz Antolín	José D. Alfonseca No. 140, Ciudad Trujillo.
55	Antonio Muñoz Lizcano	Duarte No. 36, Ciudad Trujillo.
56	Alfonso Monge García	Miraflores No. 26, Ciudad Trujillo.
57	Miguel Gómez Serrano	Arzobispo Portes No. 148, Ciudad Trujillo.
58	Angel González Vega	Mercedes No. 19, Ciudad Trujillo.
59	Ladislao Huélamo Romeo	Restauración No. 2, Ciudad Trujillo.
60	Jaime Martín Gil	Espaillet No. 12, Ciudad Trujillo.
61	Ramón Riera Camps	Ciudad Trujillo.
62	Cecilia Ambou Bernat,	Santiago Rodríguez No. 12, Ciudad Trujillo.
63	Laura Miguel Cillero de Gómez	Arzobispo Portes No. 148, Ciudad Trujillo.
64	Max Salomón Schwarz	Constanza, La Vega.
65	Jesús Abadía Lanuela	Dr. Delgado No. 27, Ciudad Trujillo.
66	Pedro Serra Tubau	16 de Agosto, Ciudad Trujillo.
67	Pedro Bertrán Guell	Mercedes No. 7, Foto Atilano, Ciudad Trujillo.

68 Antonio Dávila

Maquinista de la goleta
"Don Quijote".

69 Horacio Pérez González

Topógrafo de la Compañía
Seaboard Dominicana de Pe-
tróleo, Azua.

Clodomiro ARREDONDO SOSA, Capitán Técnico, Jefe del Gabinete de Identificación. P.N.: *Espanoles clasificados como peligrosos y sospechosos. S/l, s/d [¿mitjans de 1943?].* AGN, Fons Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947.

350
arch

GABINETE DE IDENTIFICACIÓN DE LA POLICIA NACIONAL
ESPAÑOLES CLASIFICADOS COMO PELIGROSOS Y SOSPECHOSOS.-

LUIS ALAMINOS PEÑA

De 37 años de edad, domiciliado en la calle "Arzobispo Portes" #126, en Ciudad Trujillo, D.S.D., de ocupación Inspector de Primera Enseñanza.

Llegó al Puerto de Ciudad Trujillo, el día 7 de Noviembre de 1939, en el vapor "FLANDE". Este señor ocupa un cargo de importancia en la Secretaría de Estado de Bellas Artes, y según se dice es muy competente. Está clasificado como "Comunista", pero sin hacer propaganda activa.

FAUSTINO ALONZO VICENTE

De ocupación tipógrafo impresor, domiciliado en la Avenida España #19, en Ciudad Trujillo, D.S.D., portador de la Cédula Personal de Identidad #43218, Serie Ira.

Llegó al país por el puerto de Puerto Plata el día 16 de Mayo del año 1940 por vapor "De La Salle", procedente del Havre, Francia. Antes de de la guerra se ocupaba de la tipografía. Durante la guerra fué marino de la flota Republicana. Está clasificado como "Comunista". Es miembro del Club Democrático y muy visitador del mismo.

FRANCISCO ALONZO HERRERO

De ocupación profesor de comercio, domiciliado en la calle "16 de Agosto" #66, en Ciudad Trujillo, D.S.D.

Llegó a Ciudad Trujillo el día 11 de Enero de 1940, por el vapor "Cuba", procedente de Burdeos, Francia. Es casado con la señora Amparo Soria no Buñols, residente en "16 de Agosto" #66.-Antes de la guerra, era Jefe de Contabilidad del Ayuntamiento de Valencia. Durante la guerra fué empleado de la Pagaduría General de Campaña, del Ministerio de Defensa Nacional. Clasificado como "Comunista". Miembro del Centro Democrático Español. -

MANUEL ALLOZA MARTIN

De ocupación reportero, domiciliado en la calle "Zoilo Garcia #3, en La Vega, R.D.

(sigue)

(hoja #2)

Llegó al país en fecha 11 de Enero de 1940 a bordo del vapor francés "Cuba" desembarcando en el Puerto de Ciudad Trujillo; vino en calidad de refugiado acompañado de su esposa Pilar Gomez y su hijo Juan Camins Gomez. Antes de la guerra trabajaba en el Restaurant "La Patria", en Barcelona, calle Sepulveda, como repostero, y en el periodo de la guerra trabajó en el Ministerio de Defensa Nacional, Servicio de Informaciones. Trabajó también en la Junta de Defensa Pasiva de Cataluña.

Tiene ideas de dedicarse a la profesión de repostero en esta Ciudad, teniendo bien encaminada sus diligencias. Está clasificado como "Comunista". Muy propagandista de su credo entre los españoles y amigos con quien habla.-

MANUEL ARMADA SUALDEA

De ocupación mordeador metalúrgico y barbero, domiciliado en la calle "Juan Isidro Perez" #32, en Ciudad Trujillo, D.S.D.

Llegó al país el día 23 de Febrero de 1940 por vapor "De La Salle" procedente de Burdeos, Francia, en compañía de su señora Jesusa de Erozpe y dos hijos. Antes de la guerra se ocupaba de su profesión de mordeador metalúrgico. Durante la guerra fué soldado de la 11 Brigada Mixta Batallon 22 de Infanteria en el Norte de España. Clasificado como "Comunista". Muy activo y conversador.

GIL BADALLO CASADO

De ocupación chauffeur mecánico, domiciliado en la calle "Espaillat" #12, en Ciudad Trujillo, D.S.D., y portador de la Cédula Personal de Identidad #44107, Serie Ira.

Llegó a Ciudad Trujillo en fecha 11 de Enero de 1940 a bordo del vapor francés "Cuba", desde donde fué trasladado a La Vega. Tiene su esposa y un hijo de nombres Eliezer Garcia Barrera y Gil Badallo Garcia. Antes de la guerra se dedicaba a la mecánica. En la guerra era militar de infanteria. Actualmente piensa dedicarse a la mecánica ó a la Agricultura, para lo cual esta practicando diligencias. No se interesa por la política del país. Sus deseos son el triunfo de las democracias. Actualmente se dedica al comercio, y tiene una pequeña pulperia en la calle Espaillat # 12, esquina Arzo bispo Fortes. En fecha 11 de abril de 1943 se dirigió al Honorable Señor Secretario de Estado de lo Interior y Policía rogandole que derogara la orden de deportación de Santiago para la Capital del refugiado español JOSE MONTALVO VILLAR, por ser éste un miembro de la sociedad de inválidos y tener a su señora gravemente enferma y cuatro hijos. Esta solicitud la firmó conjuntamente con los cuatro miembros Delegados de esa organización que son los señores Alfonso Lopez Camacho, Pedro Redondo y Salustino Quintela Sarielle. Clasificado como "comunista" activo.-

(sigue)

(hoja #3)

JOAQUIN BALDUC FERRETES

De ocupación gastronómico, casado, domiciliado en esta Ciudad Trujillo,-

Llegó al país por vapor La Salle, el día 16 de Mayo de 1940, por Puerto Plata, procedente del Havre-Francia.-Antes de la guerra era camarero, durante élla soldado.-Clasificado "comunista", de mucha actividad propagandista de su credo.-

JULIO BERNABEU SANZ

De ocupación chauffeur mecánico, casado, domiciliado en la Avenida Independencia # 19, en Ciudad Trujillo, D.S.D., y portador de la Cédula Personal de Identidad #41295-S-1.-

Llegó al país por vapor "La Salle", en fecha 19 de diciembre 1939, procedente de Burdeos Francia.-Antes de la guerra fué chauffeur-mecánico.- Durante la guerra fué Comisario de Transportes en Valencia, en favor del Ejército Republicano.-Contrajo matrimonio con la señorita Fredesvinda Ruiz Moreño, domiciliada en la Ave. Independencia #19, (Abril 18, 1940).-Comunista" muy conversador y trata siempre de hacer amistad con los dominicanos y extranjeros.-

FRANCISCO BLASCO PEREZ

De ocupación cocinero, casado, domiciliado en la calle Santomé # 33, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #41337-S-1ra.

Llegó el día 11 de Enero 1940, vapor el Cuba, procedente de Burdeos Francia.-Fué herido en diversas partes del cuerpo, en las batallas de la retirada de Cataluña.-Antes de la Guerra, Guardia de Seguridad en Madrid, durante la Guerra capitán del Cuerpo de Seguridad y después de la guerra, refugiado en Francia.-Clasificado como "comunista", pero no demuestra actividad.-

HILARIO GALOTO FERNANDEZ

De ocupación barman y chauffeur, casado, domiciliado en la calle Ave. Mella # 58, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #14625-S-26a.

Llegó al país por vapor "La Salle" el día 19 de Diciembre, 1939, procedente de Burdeos, Francia.-Casado.-Nombre de la esposa: Anita Fernández,

(sigue)

(hoja #4)

tiene una hija de nombre Elena, 2 años de edad.-No estuvo en ningún frente por estar declarado inútil total por padecer fractura completa del antebrazo izquierdo.-"Comunista", activo, conversador y propagandista. Fué de los organizadores de la huelga que querían efectuar en el Central Romana.- Le fué ordenado por la Policía residir en esta ciudad.-Los refugiados españoles Pedro Redondo é Hilario Caloto, son los dirigentes en la República Dominicana de "LA UNION GENERAL DE TRABAJADORES AZUCAREROS".-

CLEMENTE CALZADA MARTINEZ

De ocupación Radiotelegrafista, casado, domiciliado en la calle Arzobispo Portes # 148, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la cédula Personal de Identidad #41017-S-1ra.

Llegó a Ciudad Trujillo el día 19 de Diciembre de 1939.-Antes de la guerra radiotelegrafista de la marina, durante la guerra, Capitán Radiotelegrafista.-Navegó en los vapores "San Salvador", "Manucho", "Minacario", "Campusano", etc. etc.-Esposa, Carmela Fernández.-Este señor se ocupa de vender zapatos y pantuflas a domicilio y es un activo miembro del Partido Comunista. Es conversador y simpático en su trato y se gana muchas amistades en sus visitas de casa en casa. Según informes es de los principales dirigentes de su partido.-

DOMINGO CEPEDA GARCIA

De ocupación vendedor ambulante, casado, domiciliado en la calle Stgo. Rodriguez #38, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal #44772-S-1ra.

Llegó al país el día 17 de diciembre de 1939, por vapor "La Salle", procedente de Francia, acompañado de su esposa Guadalupe Ruis y su hija Alicia de cuatro años de edad.-Actualmente se encuentra trabajando en un taller de calzados propiedad del Sr. Clemente Calzada, en la calle Arzobispo Portes.-Clasificado como el Presidente Oculto del Partido Comunista en este país.-Esto no se ha podido comprobar, pero casi todos los españoles comunistas se entrevistan con él y cambian impresiones sobre todos sus problemas.-Es compañero de Clemente Calzada, uno de los mas activos propagandistas que hay entre ellos.

ANDRES CORRIPIO ARENAS

De ocupación radiotelegrafista, domiciliado en el Hotel "Libanes", en Ciudad Trujillo, D.S.D.-

Llegó a Ciudad Trujillo el día 19 de Diciembre 1939.-Tiene en España su madre llamada Ester Arenas Suarez, hermanos José Corripio, Angela Corripio,
(sigue)

(hoja #5)

residen en Madrid.-Antes de la guerra Jefe de Telégrafos y durante la guerra fué Jefe de los Servicios Telegráficos y radiotelegráficos.- Clasificado como "comunista" activo.-

AURELIO FIGUEROA CASTELLANOS

De ocupación profesor, casado, domiciliado en el Hotel Eureka, en Ciudad Trujillo, D.S.D. -

Llegó a Ciudad Trujillo, D.S.D., el día 11 de Enero de 1940, en el vapor "Cuba", procedente de Burdeos.-Antes de la guerra, era aviador, durante la guerra, Oficial de Aviación y de Carabineros y después de la guerra, refugiado.-Es casado con la Sra. Cleotilde Pujols Fuentes de Figueroa.-Según informes confidenciales, éste sujeto es un falsificador, y ha tratado de engañar a "La Bancaría C. por A.-

LEON GARCIA CARRILLO

De ocupación Of.Técnico de Correos, casado, domiciliado en la calle Mercedes #13, en Ciudad Trujillo, D.S.D.-

Llegó a Ciudad Trujillo, D.S.D., el día 19 de Diciembre, 1939, en el vapor "La Salle" procedente de Burdeos.-Tiene su señora en la misma residencia y se llama Rosa Herrera Gonzalez.-Antes de la guerra era Of.Técnico de correos, durante la guerra, Jefe del Correo de Campaña, Jefe de los Servicios de Censuras del Gobierno; después de la guerra, refugiado en Francia.-Clasificado como Comunista.-En fecha 3 de sept. 1942 fué requerido por el Mayor Lluberes para llamarle la atención y amonestarlo sobre la manera en que decoro el Teatro Independencia en un festival que celebraron los españoles Comunistas, colocando la bandera nacional en un sitio no de preferencia, y otras extranjeras en el de preferencia.-

LORENZO GARCIA LOPEZ

De ocupación contable, domiciliado en la calle Arzobispo Nouel #56 en Ciudad Trujillo, D.S.D.-y portador de la Cédula Personal de Identidad # 40615-S-lra.-

Llegó al puerto de Ciudad Trujillo, procedente de P.R. en el vapor "Cuba" el día 25 de septiembre de 1939.-Agente de lra. del Cuerpo de Investigación y Vigilancia grupo Civil y Teniente del Cuerpo de Trén.-Sec. Asalto.-Clasificado como "comunista" activo. Es muy amigo del Coronel Bosch y estuvo trabajando en la oficina de Inteligencia del Ejército Nacional. Los españoles lo consideran muy "listo y audaz".

(sigue)

(hoja#6)

SANTIAGO GILBERT HERRERA

De ocupación oficinista, soltero, domiciliado, en la calle Santomé #33 en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #34170-S-31.-

Llegó al país por vapor "La Salle" el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos Francia.-Durante la guerra fué Comisario Delegado de guerra en infantería y artillería regiones Centro y Cataluña.-Considerado como Comunista, propagandista de la causa entre sus compañeros.-

RAFAEL GORDO GOMEZ

De ocupación Agente-Comercial, Contable, casado, domiciliado en la calle Duarte # 57, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #42209-S-1.-

Llegó en el vapor Cuba, el día 11 de Enero de 1940.-Clasificado como Comunista.-

JORGE YVON LA BARDERA

De ocupación perito-mercantil, casado, domiciliado en el Hotel Presidente, en Ciudad Trujillo, D.S.D.-y portador de la Cédula Personal de Identidad #45171-S-lra.

Vino a la República Dominicana solo, en el vapor "Cuba" Francés, en fecha 11 de Enero del año 1940, habiendo desembarcado en el Puerto de Ciudad Trujillo.-"Comunista muy activo y dirigente entre los compañeros.

ALFONSO LOPEZ GAMACHO

De ocupación empleado de oficina, casado, domiciliado en la calle # 3 esq. Barahona, y portador de la Cédula Personal de Identidad #46193-S-lra.

Llegó al país a bordo del vapor "Dlasalle" el día 16 de Mayo 1940.-No se interesa por la política del país.-Actualmente no se ocupa de nada, pues sufre de la vista y se encuentra casi ciego.-Vive de la ayuda que le dan sus compañeros.-En fecha 11 de abril de 1943, se dirigió al Honorable Señor Secretario de Estado de lo Interior y Policía rogándole que derogara la orden de deportación de Santiago para la Capital del refugiado español JOSE MONTALVO VILLAR, por ser éste un miembro de la sociedad de inválidos, y encontrarse su señora gravemente enferma y cuatro hijos. Esta solicitud la firmó conjuntamente con los cuatro miembros Delebados de esa Organiza-

(sigua)

(hoja #7)

ción que son los señores Pedro Redondo, Salustino Quintela Sarille y Gil Badallo.-

DIEGO LOPEZ GARCIA

De ocupación carpintero ebanista, casado, domiciliado en Puerto Plata,-

Llegó al país por vapor "La Salle" el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos-Francia.-Durante la guerra Cabo del 26 Batallón de Carabineros, afecto a la 56 división del 18 Cuerpo de Ejercito de Guarnición en el sector de Este y Centro.-Considerado como comunista.-

JUAN ANT. LOPEZ DE SARDI

De ocupación Periodista y Prof. de Lenguas, soltero, domiciliado en la calle Jose Dolores Alfonseca #26, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #41057-S-lra.

Llegó a Ciudad Trujillo en el vapor de "La Salle" el 19 de Dic. de 1939 procedente de Burdeos.-Habla los siguientes idiomas: Frances, Ingles, Portugues y Español.-Antes de la guerra era empleado del Patronado Nacional de Turismo, y durante la guerra era Jefe de censura Militar del 1er.Cuerpo de Ejercito, Inspector Provincial de Gobernación en el Departamento Especial de Información del Estado.-Encargado de Prensa extranjera en el Ministerio de la guerra.-Considerado comunista.-

JUAN LORENZO PINEDA

De ocupación Químico de colorantes y chauffeur, casado, domiciliado en la calle El Conde #97, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #45269-S-lra.

Llegó al país en fecha 11 de Enero de 1940 a bordo del vapor Francés "Cuba", desembarcó por el puerto de Ciudad Trujillo acompañado de su esposa Rosa Pellicer Algar.-Antes de la guerra era empleado de una casa de productos químicos en Barcelona, y durante el período de la guerra fué Teniente de Intendencia en el frente.-Trabaja de repartidor de pan a domicilio.-Según informes este sujeto era un "Pistolero" en España.-

JAI ME MALIUS MIR

De ocupación periodista, soltero, domiciliado en la Fonda "La Fama" en Ciudad Trujillo, D.S.D.-

(sigua)

(hoja #8)

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos, Francia.-Ante de la guerra ejercía su profesión de periodista.-Durante la guerra fué director del Periódico La Noche no habiendo tomado parte en nada por no haber sido movlizado.-Según informes este señor es un "Anarquista".-

VIRGILIO MARTINEZ JIMENEZ

De ocupación Perito Agrícola, soltero, domiciliado en la calle Mercedes #4, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #32808-S-31-

Llegó al país en fecha 11 de Enero de 1940, a bordo del vapor Francés "Cuba", habiendo desembarcado por el Puerto de Ciudad Trujillo.-Antes de la guerra era Auxiliar de Redacción de una Revista y en el período de guerra fué Capitán de Infantería Diplomado.-Considerado Comunista.-

PEDRO MELLA TORRES

De ocupación estudiante, soltero, domiciliado en la calle Tirso de Molina #8, en Ciudad Trujillo, D.S.D.,-

Llegó al país el día 7 de Diciembre de 1941 en el vapor "Serpa Pinto", procedente de Casablanca.-Se ocupa de trabajos de ebanistería en la calle Hostos de esta ciudad.-Su ideología política es "Juventud Socialista". Considerado como "comunista" pasivo.-

RICARDO MELLA SERRANO

De ocupación ingeniero, casado, domiciliado en la calle Isabel la Católica #2, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #43076-S-lra.-

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos Francia.-Ante de la guerra se ocupaba de su profesión de ingeniero.-Durante la guerra fué Gobernador Civil de Jaen y Alicante.-Considerado como un comunista muy activo, conversador y propagandista.-

JOSE MONTALVO VILLAR

De ocupación contable, casado, domiciliado en la calle Arzobispo Portes # 146, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #44949-S-lra.

(sigue)

(hoja #9)

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos Francia.-Antes de la guerra se ocupaba de mecánico ortopédico.-Durante la guerra fué soldado de la primera Brigada del Ejército Republicano en toda España.-En fecha 9 de abril de 1943, el Señor Secretario de Estado de Interior y Policía, le dirigió a este señor una carta pública amonestándolo y haciéndolo responsable de cualquier actividad en contra del orden pública.-Considerado como "Comunista" activo, trabajador y con pretensiones de Líder.-

MIGUEL OLMEDILLA DIAZ

De ocupación gravador en metales y alhajas, casado, domiciliado en la calle Espailat #12, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #34145. S.31.-

Llegó al país el día 23 de Febrero de 1940, por vapor La Salle, procedente de Burdeos, Francia.-Ante de la guerra se ocupaba de su profesión de grabador de metales y alhajas.-Durante la guerra fué soldado de Intendencia Republicano de la 63 Brigada Frente del Centro, Tarragona y Cataluña.-Clasificado como Comunista.-

SALUSTINO QUINTELA SARILLE

De ocupación chauffeur mecánico, casado domiciliado en la calle Restauración # 2, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #45040-S-lra.

Llegó al puerto de Ciudad Trujillo en día 11 de Enero de 1940 a bordo del vapor Francés "Cuba" en calidad de refugiado acompañado de su esposa Inocencia Barrios Arias.-Antes de la guerra ejercía su profesión de chauffeur mecánico y en el período de guerra fué soldado del Ejército.-Se ocupa de vender café "Paliza" a domicilio. Es miembro del Club Democrático Español de esta ciudad. No se interesa por la política interna del país, pero sí por la internación, deseando que ganen la guerra los Aliados. Es democrata y nada más, según su propia declaración.-En fecha 13 de Abril 1943, se dirigió al Sr. Secretario de Estado de lo Interior y Policía rogándole que derogara la orden de deportación de Santiago para la capital del refugiado español JOSE MONTALVO VILLAR, por ser éste un miembro de la sociedad de inválidos. Esta solicitud la firmó conjuntamente con los cuatro miembros Delegados de esa organización que son los señores Pedro Redondo, Alfonso Lopez Camacho y Gil Badallo.-Comunista atrevido y responsable. Habla sin miedo a las autoridades y civiles.-

(sigue)

(hoja # 10)

MARIANO RAMIREZ ROCA

De ocupación contable, casado, domiciliado en esta ciudad, y portador de la Cédula Personal de Identidad #34352-S-31.-

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos, Francia.- Antes de la guerra era militar profesional. Durante la guerra fué Comandante de Artillería en la reserva General de Artillería en Cataluña.- En fecha 9 de Abril de 1943, el Señor Secretario de Estado de Interior y Policía, le dirigió a éste señor una carta pública amonestándolo y haciéndolo responsable de cualquier actividad en contra del orden público. Clasificado "comunista" activo.-

MIGUEL RIOS CHINARRO

De ocupación abogado y mecánico, casado, domiciliado en la calle José Reyes #84, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #42917-S-lra.-

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940 procedente de Burdeos con su esposa Angeles García.- Antes de la guerra se dedicó a la mecánica y posteriormente como Licenciado en Derecho.- Durante la guerra fué Capitán de Artillería y profesor de la Escuela de Guerra.- Considerado comunista muy activo, trabajador y propagador de la causa.-

PEDRO REDONDO ALVAREZ

De ocupación chauffeur, ajustados mecánicos, casado, domiciliado en la calle Santomé # 37, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #23353-S-26.-

Llegó al país por vapor La Salle el día 16 de Mayo del año 1940, por Puerto Plata, procedente del Havre-Francia, con su esposa Dolores Adrogues.- Antes de la guerra se dedicaba a su profesión.- Durante la guerra era Inspector del Servicio Secreto en Barcelona.- Es miembro del Club Democrático Español de esta ciudad y tiene un pequeño negocio de refrescos y dulces en los bajos de dicho Club.- En fecha 13 de Abril 1943, se dirigió al Sr. Secretario de Estado de lo Interior y Policía rogándole que derogara la orden de deportación de Santiago para la Capital del refugiado español JOSE MONTALVO VILLAR, por ser este un miembro de la sociedad de inválidos. Esta solicitud la firmó conjuntamente con los cuatro miembros Delegados de esa organización que son los señores Alfonso Lopez Camacho, Gil Badallo, y Salustino Quintela Sarille.- Actualmente se ocupa de dar clases de francés y contabilidad a particulares.- Clasificado como comunista activo.-

(sigue)

(hoja #11)

ANTONIO RIVAS MARI

De ocupación perito agrícola, domiciliado en la calle Sgo. Rodriguez #38, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad #45412-S-lra.-

Llegó a Ciudad Trujillo el 20 de Diciembre 1939, en el vapor La Salle.- Procedente de Burdeos, Francia.-No tuvo ningun cargo Militar, ni antes ni durante la guerra.-Clasificado como comunista.-

ROGELIO RODRIGUEZ OLIVA

De ocupación Agente maquinas de escribir, casado, domiciliado en esta Ciudad.-

Llegó al país por vapor La Salle el día 23 de Febrero de 1940, procedente de Burdeos Francia.-Ante de la guerra se ocupaba de ejercer su profesión.-Durante la guerra fue Cabo de Infantería.-En fecha 9 de abril de 1943, el Señor Secretario de Estado de Interior y Policía, le dirigió a este señor una carta pública amonestandolo y haciendolo responsable de cualquier actividad en contra del orden público.-Clasificado como comunista.

ANTONIO SAIZ DE ARGE

De ocupación perito mercantil, casado, domiciliado en la calle 19 de Marzo # 62, en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad # 42704-S-1.-

Llegó al país el día 23 de Febrero por vapor " La Salle" procedente de Burdeos, Francia.-Su señora Leo Amigo Perez, quien le acompaña en el viaje tiene un hijo.-Antes de la guerra se ocupaba de Interventor del Ayuntamiento.-Durante la guerra fué Capitán de Ingenieros diplomado del Servicio de Estado Mayor, Jefe de Estado Mayor de las divisiones 16 y 77 consecutivamente.-Reportado como uno de los "comunistas" mas activos en el país.-Trabajó un tiempo en el diario "La Nacion". su esposa es modista y se ha relacionado con mucha gente bien en esta ciudad.-

JESUS R. SANCRISTOBAL

De ocupación Ingeniero, casado, domiciliado en esta ciudad.-

Llegó al país por vapor de La Salle, el día 16 de Mayor de 1940, por el Puerto de Puerto Plata, procedente de El Havre-Francia.-

(sigue)

(hoja # 12)

Antes de la guerra, se ocupaba de su profesión.-Durante la guerra trabajo al servicio del Gobierno Republicano, como Director del Trafico, en las Redes telefónicas.-Clasificado como comunista activo.-

JUSTO TUR PUGET

De ocupación profesor, soltero, domiciliado en la Avenida Francia # () en Ciudad Trujillo, D.S.D. y portador de la Cédula Personal de Identidad # 42974-S-1ra.-

Llegó al país por el vapor La Salle, el día 16 de mayor de 1940, por Puerto Plata procedente del Havre-Francia.-Antes de la guerra era profesor y durante la guerra oficial del Ejército.-Clasificado como "comunista" pero de los que habla muy por lo bajo. Es el director del periódico "Por la República".- Se considera uno de los que mas campaña hace por la causa entre sus compañeros.-

CLDOMIRO ARREDONDO SOSA,
Capitán Técnico,
Jefe del Gabinete de Identificación, P.N.

Ofici de M.A. Peña Batlle, Secretari d'Estat d'Interior i Policia, al General de Brigada Cap dels Ajudants Militars del President de la República. Ciudad Trujillo, 22 de gener de 1943. AGN, Fons Presidencia, Migración Española – Interior y Policía, 1946-1947.

República Dominicana
SECRETARIA DE ESTADO DE LO INTERIOR Y POLICIA

Ciudad Trujillo, D.S.D.,
22 de enero del 1943.

01357

Al : Señor
General de Brigada, Jefe de los Ayudantes Militares del Presidente de la República,
SU DESPACHO.

Asunto : Clausura del Centro Español Democrático.

Ref. : Su oficio Núm. 960, del 13 de enero corriente.

Anexo : Una copia de la nómina de socios del Centro Español Democrático de Ciudad Trujillo.

1.-En relación con su atento oficio de referencia y en adición a nuestra comunicación Núm. 763, dirigida a Ud. en fecha 14 de enero corriente, me complace remitirle adjunta una copia de la nómina de los socios componentes del Centro Español Democrático que existía en esta ciudad e informarle que he ordenado al Coronel, Jefe de la Policía y al Director General de Inmigración rendirme un informe acerca de las condiciones personales de cada uno de los miembros extranjeros de esa extinta sociedad, de sus actividades en la República y que indiquen, además, cuáles de ellos, a su juicio, merecen la deportación del país.

2.-Tan pronto como reciba tales informes, tendré mucho gusto en transmitirlos.

Le saluda muy atentamente,

M. A. Peña Batlle,
Secretario de Estado de lo Interior y Policia

MA.

REPUBLICA DOMINICANA
Policía Nacional

CENTRO ESPAÑOL DEMOCRATICO
Isabel la Católica No. 47.
Ciudad Trujillo, R.D.

JOSE LEHRON MORALES
FRANCISCO FERNANDEZ FIERROS
NARCISO PEREZ ESCALERA
LUIS SECO
JESUS GANCEDO
FRANCISCO ANTUNA
MANUEL FERNANDEZ GONZALEZ
LUIS SUAREZ
ANTONIO RIVAS
RICARDO MELLA
ANGEL VALBUENA
JORGE IVON
ULPIANO SAUSO
AMANCIO MARTINEZ
PEDRO BAUTISTA
LEON GARCIA CARRILLO
JAIME LOIDI
SALUSTIANO QUINTELA
MANUEL CLUET
FAUSTINO ALONSO
BENITO LOPEZ GONZALEZ
ALEJANDRO QUINTELA
EDUARDO OROZCO
FRANCISCO ALONSO
LUIS RODRIGUEZ
JULIO A. POSTIGO
S. FERREIRAS QUARTEL
MANUEL MARTIN ZAPATERO
RAMON RODENAS
NARCISA MUNDET
ANTONIO SAIZ DE ARCE
FELIZ GABASSA RUIZ
CARMEN LAFARGA
MIGUEL RIOS
RAFAEL GORDO
BAUDILIO PELLICER
JOAQUIN C. TELKIDOR
JOAQUIN C. PELLICER
VICENTE ECHEVARRIA
MIGUEL OLMEDILLA
MANUEL MENENDEZ
FULGENCIO MARTINEZ
JOSE GAUSSACH
JULIO FERNANDEZ REYES
SALVADOR MIMO
VIRGILIO MARTINEZ
MIGUEL GOMEZ
LAURA MIGUEL
JOSE ANTONIO LOPEZ DE SARDI
GIL BADALLO
JESUS SANCRISTOBAL
RODOLFO BOSCH PEARSON
ELIGIO VASQUEZ
ANDRES CORRIPIO
REMIGIO HERRERO

LEO A. DE SAIZ
LORENZO GARCIA LOPEZ
MANUEL PASCUAL
PEDRO LAHUERTA
JOSE FORNES FARRERAS
EDUARDO M. BARROS
JUAN BENITO
RICARDO ROCA
FELIX AMORETTI
RAFAEL FERNANDEZ REYES
VICENTE GARCIA MORERA
MARTIN BERGUA
INOCENCIA BARRIOS
ISABEL ANGUIANO
CLEMENTE CALZADA
EMILIO JUVES BOBADILLA
JOSE MATEIX ANTOLIN
ENRIQUE CAVALEIRO
JOSE DA SILVA
GONZALO SANZ
JULIO BELTRAN
EDUARDO ALVAREZ
GERARDO FERNANDEZ
M E PELAEZ
ALFONSO PUELLO RIVAS
JUAN ARISTEGUI
FRANCISCO BLASCO
ANTONIO CASTRO GIMENEZ
SANTIAGO GILABERT
MANUEL ARMADA
DOMINGO CEPEDA
AMADEO ESTEVE RODA
LUIS SALVADORES
MIGUEL ADAM
FELIX ARIAS
EMILIO DEL ROSAL
VICENTE VELEZ
JOVINO SUAREZ
JOAQUIN SANTIAGO LUCCO
VALENTIN AYALA
ISIDRO GARDETA
FRANCISCO BELDA
BARTOLO RULLAN
ALFREDO AYBAR
ARSENIO MONTEALEGRE
JOSE MONTALVO VILLAR
JOSE CASTANEDA CUNDRADO
ENRIQUE GARCIA
MARIA LUISA FERNANDEZ
ENRIQUE AGUDIN
JUAN ALEJANDRO IBARRA
SANTOS DIAZ
FULGENCIO HERNANDEZ
FERMIN ZUBELDIA
MANUEL BROS

ALFONSO MONGA GARCIA
BENIGNO DEL CASTILLO
HORACIO ORTIZ ALVAREZ
PABLO VIDAL
PABLO PERALES
PEDRO REDONDO ALVAREZ
JOSE COLOMINAS
MANUEL ALLOZA
JOAQUIN BALDUC
JULIA ZALDO
ROBERTO PEÑA
MATEO PEDRET
RAMON COSTA JOU
ANDRES VILALTA
ALFONSO LOPEZ CAMACHO
VALERIANO MARQUINA
FERNANDO AZNAR
JESUS R. ALONSO
RENE LEON STURLA
A. PEREZ MARQUEZ
GABRIEL CORDERO
MANUEL BARBERAN
GENARO ARACIL
MIGUEL BARBERO
ANITA DEL ROSAL
DIEGO LOPEZ
CONRADO URRACA
M. MARCHENA
CARLO A. SELTMEN
DANILO PIALLO
ANGEL FERNANDEZ LOPEZ
BENITO A. MONTAGUT
JULIO HOPELMAN
JUSTO TUR
ANASTASIO PRIETO SANZ
ANTONIO URLA ALVAREZ
FERNANDO BUENO
FRANCISCO RAMIREZ ARROYO
FRANCISCO DORADO MARTIN
CESAR CATREN
MANUEL LOPEZ DE LA HORRA
JULIO HERNANDEZ
AMADO SOLER
PURO BENITEZ
MARIO SANCHEZ G.
LUIS E. AYBAR R.
RAFAEL RODRIGUEZ PEGUERO
RAFAEL RUA LOZANO
A. CORDERO P.
RENE MOSCOSO
ALBERTO HENRIQUEZ
CARLOS AMECHAZURRA
FELIX GERMAN ARIZA
MANUEL PEREZ
JULIAN MUÑOZ LIZCANO
JACINTO MAÑON GOTOS
EUSEBIO JIMENEZ
ENRIQUE SANCHEZ P.
MIGUEL A. MORILLO
MANUEL A. PATIN MACEO

MIGUEL A. RAVELO
MIGUEL CAMPILLO
EMILIO DE LOS SANTOS
JOSE ANTONIO BAEZ
FELIX A. CASTILLO PIMENTEL
TOMAS GENARO SENIOR
GILBERTO VERG
COSME SOLER
HILARIO CALOTO
JOSE DOMINGUEZ
PASCUAL PALACIOS
MAGIN MARQUES
JUAN BAUTISTA NUÑEZ
ELADIO SANCHEZ
APOLINAR LORA
MANUEL GIL MARTINEZ
JULIO DE PEÑA
AURELIO QUESADA GARCIA
JULIO CRUET
ABEL BALLESTEROS
MANUEL MENDIZABAL
FULGENCIO VILLODRES
JUAN E. PADILLA
FEDERICO E. NADAL
VICENTE ALONSO
JESUS PEREZ MOREL
MANUEL MORRO
JULIO ARVELO
RAMON DIDIEZ
ARTURO GUZMAN
AMBROSIO ALVAREZ
ARCAÑO MORA
JACINTO MATOS
AMALIA AYBAR
ATILIO LEON STURLA
ALFREDO CEDENO
JULIO B. SANZ
GERARDO LOVELACE
ANGEL GIL ROLDAN
JOSE ANTONIO ARIZA
RICARDO ROQUE MARTINEZ
PONCIO SABATER
JOSE ALTRAGRACIA STILIE GATON
ADI WEINER
VICTORIANO LLOPART
MARICUSA CATREN
EMMA V. DE ANTUÑA
IRMA ROMAN
OLIVA B. DE FERREIRA
CARMELA FERNANDEZ GARCIA
JOAQUEN A. ACOSTA
MARIANO HEREDIA
JOSE BONA
SALVADOR GARCIA
JOSE MARQUES ISERA
MARCEL DERLORME
GENARO E. G. MACHUCA
MARIA GOMEZ DENGLANDES
APOLINAR ROMAN
LUIS ERNESTO FOU

RAFAEL E. BRUNET
MARCOS TRONCOSO
GILBERTO MARCHENA
RAMON ALVAREZ FELIZ
RAFAEL BISONO
CLAUDE BORDAGE DE OLMEDILLA
FEYO COLUMNA
PEDRO REVIEJO
EDITH WEINER
EMILIO F. LESPIE
JOAQUIN PECUERO
GUSTAVO BRENS
CLOTILDE CATREN
SALOMON A. SCHEKER
FEDERICO E. CASTRO
MIGUEL ULISES LUNA
CLEMENTINA GARCIA
LUIS DE PEÑA
GENEROSO MARTINEZ
CELITO SANCHEZ BAEZ
JOSE A. GARDEN
JOSE ANTONIO MINIÑO
FELIPE AQUINO
LUIS HERNANDEZ
JUAN DE LA CRUZ CABRERA
PEDRO GONZALEZ GIMENEZ
SALVADOR DEMALLISTRES
ARISTIDES SANCHEZ
FRANCISCO RANERO
JOSE RAMON GIL ROSARIO
ANTONIO SELMAN
RAMON SUAREZ
MIGUEL LEMARDO
MANUEL SENCION MATOS
JAI ME JOA
RAMON JOA
FRANCISCO JIMENEZ
MONONO DE LEON
LUIS VALDEZ
RICARDO CASTRO
OTILIO SOTO
HECTOR BAEZ
MAXIMINO A. LLAVERIAS
FERNANDO ESCOBAR HURTADO
FERNANDO ESCOBAR FARDO
ESPILDIO GIL FINA
JOSE MARIA LARRAURI
BARTOLO RAINER
BICHARA KURI
RAMON RODRIGUEZ
JOSE ERNESTO GARCIA AYBAR
ALBERTO MIGUEL
VICENTE LINARES ESTRADA
SALVADOR ORTIZ BRITO
RAFAEL ANIBAL CUESTA
MARIO F. FERNANDEZ
LEOPOLDO ESPAILLAT
HUMBERTO DUCOUDRAY

FABIO PORTALATIN
MAGIN GOMEZ
GREGORIO ANTONI DOMINGUEZ
VITILIO NOBOA
CARMEN M. DE PERALES
VICICIO ANTONI LUNA
FRANCISCO MARIA TRONCOSO
LAZARO SILFA MARTINEZ
JUAN MARIA VELOZ
SERGIO MEJIAS
FRANCISCO DE LOS SANTOS
ENRIQUE GANZ
LUIS ALAMINOS PEÑA
RAMON A. PRIAS
MANELIK VALLEJO BOBEA.

Editorial

La nostra emigració honorada conseguint amb la seva trajectòria de fer-se dignes al generós gest que la República Dominicana ha tingut a l'obrir-nos les seves portes, no oblidada en cap moment el deure que té d'esforçar-se cada dia mes i mes, per a crear-se una independència econòmica que assegurí la nostra condició de vida i amb això l'incorporació a la vida del país, com productors que amb llur treball i iniciativa contribueixen al desenvolupament econòmic d'aquest poble.

Els colons components del grup denominat la "Granja" a Villa Trujillo, hem unificat el nostre treball i la nostra economia en un règim de vida col·lectiva, precisament en miras a crear-nos aquesta independència econòmica que cobreixi totes les nostres necessitats

que tots els components de la "Granja" hem passat per les penalitats de tres anys de guerra a la nostra Patria i pels camps de concentració de França els quals han minvat profundament la nostra fortalesa física i la nostra salut. Unit amb això la manca d'experiència en les tasques agrícoles, resultat de la nostra condició d'obrers especialitzats i professionals liberals, han determinat que els nostres projectes no hagin estat realitzats amb l'acceleritat que nosaltres desitjàvem i la situació ens exigeix Malgrat tot i guiats per l'afany de reconstruir les nostres llars

Interior de la "GRANJA" 1941
VILLA TRUJILLO
1 Juny

Nº 1

Any I

i assegurí la nostra permanència a la República com homes honorats que agraïxen a les autoritats dominicanes llur gest hospitalari i els hi mostren com exemple el treball que realitzen i els propòsits que els animen.

Aquest grup en llur majoria catalans alentats pel record de les hermoses valls i cultius de la nostra terra, volem crear-nos amb la nostra voluntat i perseverància característica, bases sòlides de permanència a la República. Els nostres projectes i anhels en aquest sentit han trovat seriosos obstacles. La nostra adaptació a aquest clima i a les tasques del camp han estat d'una duresa extraordinària, degut en gran part a

i vides, ens hem traçat un pla de Colonització agro-pecuària per tal de resoldre les necessitats i millorar la nostra actual situació.

Amb l'esguard fi, precisament, a impulsar el nostre pla endavant editem aquest butlletí en el que recollim i reflexem el nostre desenvolupament, els obstacles, necessitats i projectes a l'objecte de que les autoritats i amics coneixin la vida d'aquest grup de colons, segurs que obtindran l'ajut dels que veuen amb nosaltres a l'emigració honorada que treballa, estudia i contribueix al costat dels amics dominicans al engrandiment econòmic i cultural d'aquest poble.

EDICIO D'AQUEST BUTLLETÍ
25 EXEMPLARS

AVIRAM I BESTIAR

D'acord amb el nostre pla de Colonització i basant-nos amb els propòsits de crear-nos les condicions que ens permetin el millorar la nostra alimentació amb articles de imprescindible necessitat com son els ous i la llet, per poguer atendre als nens i als malalts que tenim, ens orientem a aconseguir en el ordre avícola-pecuari una de nostres bases fonamentals d'existència.

El nostre escàs mitjà i recursos, ja que solament contem amb 20 gallines, 3 galls, 32 pollets i 1 vaca, sabem que fa marxar poc a poc els nostres passos en aquest aspecte, però malgrat això, ens a.u.m. proposat en el pla de tres mesos, l'aconseguir tres vaques, 10 porcs i 75 gallines, arribant, a.u.h.u.c, nostra orientació per un futur immediat a l'adquisició d'una incubadora. Tots aquests propòsits exigeixen de nosaltres un gran esforç degut als nostres migrats recursos, però ens guia el propòsit d'assegurar la nostra existència a través del treball i estem disposats a no caure, seguint endavant fins complir tots els nostres objectius en el pla avícola-pecuari.

Contem amb valuoses ajudes que estem segurs no ens han de mancar dels amics que veuen amb nosaltres a l'emigració conscient. Entre ells la Granja conte amb la senyora Silvia Deschamps Instructora d'Avicultura de la Secretaria d'Avicultura que ens ha regalat 2 galls de pura raça i promes l'envio de 100 pollets que ens assegura una bona ferma en els nostres plans avícoles.

Aquestes ajudes que sabem apreciar amb tot el seu gran valor son precisament les que ens animen i fan segur el nostre triomf.

En el transcurs de l'any i mitg que portem incorporats a les tasques agrícoles a la Colonia de Villa Trujillo, son nombroses les experiències que hem adquirit. A les terres que ens foren entregats es hem vingut efectuant cultius de patates, mani, frijoles i blat de moro i malgrat els nostres esforços cap de les collites d'aquests productes ens han donat el resultat necessari degut a la manca de regadiu, de productes químics adequats per combatre les plagues i insectes de que fou atacada.

Darrerament totes aquestes doloroses experiències han estat una vegada mes confirmades, hi ha que de tres tares de mani molt justament n'em collit un quintal. De tre tares de frijoles la mateixa quantitat aproximadament que de mani i de sis tares de muniato a causa del "plagan" la collita s'ha perdut per al menys en un 50 per cent.

Malgrat aquestes dures experiències nostre ànim no defalleix. Sabem que el nostre deure es lluitar contra aquestes adversitats fins conq. querir superar-les tota vegada que el nostre propòsit mes ferm es el de conq. querir la nostra independència econòmica a través del nostre treball. Examinada la situació amb tot deteniment hem arribat a la conclusió de que es necessari donar una nova orientació al treball.

Guiats per les experiències esmentades hem elaborat un pla de Colonització, en el que l'orientació de les nostres activitats agrícoles van dirigides de cara a obtenir aquells productes indispensables per la nostra alimentació especialment a les terres del Yavón i a facilitar-nos el desenvolupament dels nostres propòsits en l'aspecte avícola-pecuari que en el pla de Colonització senyalam.

Marxant ja sota aquesta orientació, nem orientat la nostra sembra a les plantacions de yuca, batata, millo, higuera, i algunes tares per arroj. Fins la data present portem sembrades les següents tares: yuca 30 tares, arroj 5 tares, batata 4 tares. Conseqüents amb el nostre pla de Colonització i degut a la manca de mitjants econòmics ens hem proposat portar-lo a la pràctica d'una forma escalonada a través de plans mínims de tres mesos. Amb aquests propòsits nem senyalat el següent pla de treball que ens proposem portar a la pràctica a mitjants d'agost.

SEMBRES A PORTAR A CAP

Higuera	30 tares
Guandules	2 "
Millo	4 "

Horta	10 tares
Guineos	6 "
Frijoles	2 "

Blat de moro	15 t.
Plátanos	4 "
Mongetes	3 "

HORTA i PLANTERS

A la vorera del riu Yavón tenim unes 60 tares de terres bones d'aluví que ens han estat donades fa dos mesos per la Secretaria d'Agricultura.

Hem desboscant, destocant, netejat i llaurat unes 14 tares i 6 d'elles van ha ésser el nostre petit camp d'experiències, ja que amb condicions climatològiques per nosaltres desconegudes, sense cap experiència en els treballs d'horta a zones tropicals, el començar les nostres activitats en aquesta rama de l'agricultura amb una escala per a fins industrials hagues pogut ocasionar-nos greus pèrdues que la nostra Granja no hagues pogut afrontar.

Es per aquest motiu que pensem aplicar quans consells obtinguem de tècnics i de la Secretaria d'Agricultura que tendeixin a la modernització del treball principalment en el que a través de desinfeccions tendeixin a assegurar les collites.

Hem començat els nostres planters on hi tenim sembrat tomàquets ensiam, col, esberginies, sebes, i coliflor, amb les màximes garanties de seguretat.

Tres caballons de tres metres per un d'ample, de terres abonades i desinfectades amb coberts movibles que ens permeten regularitzar les hores del sol i impedeixen la pudrició del planter, son a l'actualitat els nostres petits planters. Abans d'un mes pensem trasplantar i esperem que esmerant-nos amb els cultius conquerirem la collita suficient per al nostre consum, i les experiències necessàries no solament per a nosaltres, sino per als camperols dominicans que veuran els bons resultats del nostre bon treball.

#####

La dona a la Granja

—La dona en el desenvolupament de la Granja, juga un paper fonamental. Contribueix enormement amb el seu treball a la realització dels projectes que tenim senyalats, no solament en les tasques agrícoles ni pecuàries precisament, però si en la condimentació del menjar, cosa tan necessària perquè els colons els permeti físicament portar a cap l'esforç en el dur treball de la terra i aconseguir d'aquesta forma la realització del pla de Colonització en bé de tots els granjistes.

Mentres els homes treballen al camp les dones viuen en un constant deliri i preocupació per a que no manquin els menjars a les hores senyalades i millor preparades possible, puix no es cosa fàcil davant les enormes dificultats que hi ha per aconseguir les coses més necessàries a les nostres costums de condimentació i quan les hi ha els nostres mitjants econòmics son insuficients per aconseguir-los.

Heus aquí el paper de la dona al conjunt de la Granja, que solament amb l'interès i entusiasme de totes ajudem a resoldre un dels problemes més difícils, l'alimentació i cuidado de tots nosaltres.

MALALTS

Una de les grans preocupacions de la nostra Granja, es el poder atendre el millor possible la salut de tots els seus membres, per causes de tots conegudes continuament i a un elevat numero de malalts que malgrat el nostre esforç i l'ajuda de la sanitat dominicana de la Colonia ens dona no minvan.

Els molts casos d'anèmia i altres enfermetats cròniques que venen donant-se i que es requereix un tractament mèdic especial, es natural que no pot ésser evitat ni per la sanitat de la Colonia ni per el nostre esforç.

Aquest greu problema es competència en la seva major part del nostre organisme d'ajuda la J.A.R.E. qui pesi a les nostres continues demandes de medicaments i ajuda a la Colonia encara no ha fet el necessari i amb l'urgència que la situació exigeix. Es doncs amb aquesta preocupació humana i lògica, que nosaltres ens desenvolupem i esperem veure ateses les nostres necessitats

A.H. C.R.I.

CASAL de la CULTURA

Una de les preocupacions fonamentals, desde la nostra arribada a la República Dominicana ha estat i segueix éssent el de contribuir al desenvolupament econòmic i cultural de la mateixa.

A les hores diàries que ens deixa lliure les tasques del camp, sentim la necessitat de les nostres inquietuts culturals, artístiques i esportives que formen part de la nostra vida.

En aquest aspecte la Colonia de Villa Trujillo, desenvolupant i en la que han de donar el suport i distracció, nostres germans els do-

La tasca que avui Cultura, es altament del seu desitg de crear creacions culturals i artístiques que satisfagin dominicans i espanyols, te organitzades classes diàries per analfabets, de cultura general, classes per nens i nenes i una classe especial de Tall i Confecció per joves i dones on s'hi pot veure la magnífica confraternització d'espanyoles i dominicanes.

Sabem que el Casal de la Cultura l'anima propòsits d'ampliar i desenvolupar les seves activitats en l'ordre deportiu, artístic i cultural. S'han emprés les gestions per construir un camp de esports i començen a ensenyar-se cançons i balls infantils per poguer-los escenificar.

La tasca ha realitzar te amplies perspectives i mes tenint en compte que a la Colonia existeixen veritables valors artístics capaços de donar a conèixer les magnífiques obres i poesies de la nostra Pàtria, que junta a les dominicanes, contribuirán a estrenyer mes sòlidament nostres llaços morals i espirituals.

Nostre aportació a aquestes manifestacions serà tot l'intensa que les nostres obligacions diàries ens permetin i que amb la participació del conjunt mes abnegat de la Colonia i de tots quans dominicans desitgin contribuir a aquestes realitzacions serà el millor exponent del sentir de nostre Hispano-americanismo.

el Casal de la Cultura de la Colonia, te un paper enorme a desadeses seves activitats ens sec als nostres anhels de units a la participació de dominicans.

be realitzant el Casal de la meritória i com testimoni totes aquelles manifesta-

les aspiracions de dominicans i espanyols, de cultura general, classes per nens i nenes i una classe especial de Tall i Confecció per joves i dones on s'hi pot veure la magnífica confraternització d'espanyoles i dominicanes.

NOTICES DE LA COLONIA

Els nens de la Colonia, catalans, han rebut un parell de sabates donatiu del Casal Catalá de Ciudad Trujillo,

S'ha començat la construcció d'un camp de esports on amb gran entusiasme hi participen joves dominicans i espanyols.

Está plovent copiosament per quin motiu es retrassen els treballs agrícoles.

NOTICIES DE LA GRANJA

Les 30 tares de yuca darrerament sembrades marxen be.

S'estan preparant 30 tares d'higuereta per aquesta setmana per esser sembrades.

L'arroç marxa be. Esperem recollir-lo dintre d'un mes.

La Granja conte amb la primera vaca de les tres senyalades al pla de tres mesos.

Nostres planters marxen magníficament havent sortit tota la llavor.

Ha acabat la sembra de 4 tares de batata, s'está sembrant 3 tares de millo i 2 tares mes de guandules.

Ha començat la construcció dels galliners.

El nostre Director ha sortit vers Ciudad Trujillo per sotmetres a una operació del nas. L'hi desitgem resultats satisfactoris i un prompte guariment.

CGCCCCCGCC

CORTÉS, A. *Relación republicanos españoles residiados en la República Dominicana, cuya situación económica y de salud es merecedora de atención. Ciudad Trujillo, 2 d'agost de 1943. AFSC, Caixa 4 Refugee Services – 1943 – Comms – Org.*

Grup familiar	Nom	Cognoms	Sexe	Professió	Edat	Parentesc respecte el cap de família
1	Rafael María	Soto Rajaj, de	M	Agricultor	56	Sol
2	Sebastián	González Sánchez	M	Sastre	51	Cap de família
2	Patrocínio	Castro	F		51	Esposa
2	Gabriel	González Castro	M		11	Fill/a
2	Josefa	Moreno Garrido	F		88	Sogre/a
3	Antonio	González Iglesias	M	Ferrovitari	40	Sol
4	Salustiano	Quintela Sarille	M	Miner	39	Cap de família
4	Inocencia	Barrios	F		32	Esposa
5	Félix	Sánchez Nieto	M	Miner	42	Sol
6	José	García Lariño	M	Auxiliar farmàcia	34	Cap de família
6	Sagrario	Arroyo Aguado	F		30	Esposa
6	Sagrario	García Arroyo	F		8	Fill/a
6	José	García Arroyo	M		5	Fill/a
6	Jorge	García Arroyo	M		2	Fill/a
7	Juan	Escapa Mestres	M	Indústria del suro	53	Cap de família
7	María	Seyreda Olivé	F			Esposa
7	Germinal	Escapa Seireda	M			Fill/a
7	Constancio	Escapa Seireda	M			Fill/a
7	Ofelia	Escapa Seireda	F			Fill/a
7	Sebastián	Escapa Seireda	M			Fill/a
7	Floreal	Escapa Seireda	M			Fill/a
8	Germán	Lastanao Álvarez	M	Agricultor	40	Cap de família
8	Anunciación	Morella	F		33	Esposa

8	Ángeles	Lastanao Morella	F		8	Fill/a
8	Manuel	Ordovás	M		64	Sogre/a
9	José	Mañas Mañas	M	Metal·lúrgic	43	Sol
10	Mateo	Pedret Boqué	M	Electricista	48	Cap de família
10	Maria	Pàmies Garcia	F		43	Esposa
10	Palmira	Pedret Pàmies	F		15	Fill/a
10	Fermín	Pedret Pàmies	M		12	Fill/a
11	José	Martínez Martínez	M	Construcció	32	Sol
12	Félix	Simón Caumel	M	Indústria cervesera	38	Cap de família
12	Antonia	Mayo Martin	F		36	Esposa
12	Carmen	Simón Mayo	F		7	Fill/a
12	Francisco	Simón Mayo	M		6	Fill/a
12	Pedro	Simón Mayo	M		4	Fill/a
13	José	Xena Torrents	M	Mestre Nacional	36	Cap de família
13	Carmen	Puig Bota	F		36	Esposa
13	Icaro	Xena Puig	M		5	Fill/a
13	Nereida	Xena Puig	F		1	Fill/a
14	Eduardo	Fajardo Suárez	M	Electricista	27	Cap de família
14	Clotilde	Boluda Celdrán	F		23	Esposa
15	José	González Aznar	M	Ajustador mecànic	25	Cap de família
15	Joaquina	Cuello Belmonte	F		24	Esposa
16	Antonio	Giner García	M	Comerciant	31	Cap de família
16	Libertad	Coito Sainz	F			Esposa
16	Antonio	Giner Coito	M		4	Fill/a
16	Julia	Coito Sainz	F			Cunyat/da
17	Alberto	Giner García	M	Ebanista	25	Cap de família
17	Emilia	García Valenzuela	F		56	Mare/Pare

17	María	Giner García	F		27	Germà/na
18	León	García Carrillo	M	Fotògraf	35	Cap de família
18	Rosa	Herrera González	F	Fotògraf	31	Esposa
19	Francisco	Silvent Pujol	M	Pintor decorador	29	Sol
20	Manuel	Torre Solá, de la	M	Impressor	23	Sol
21	Pedro	Redondo Álvarez	M	Professor Mercantil	38	Cap de família
21	Dolores	Adrogué	F		32	Esposa
22	Antonio	Sanmartí Suñé	M	Ebanista	47	Cap de família
22	Maria	Ferrer Carreras	F		46	Esposa
22	Natura	Sanmartí Ferrer	F		18	Fill/a
22	Idilio	Sanmartí Ferrer	M		13	Fill/a
22	Helio	Sanmartí Ferrer	M		4	Fill/a
23	Eduardo	Díaz González	M	Agricultor	35	Sol
24	Ruperto	Llaneza	M	Sabater-tallador	34	Sol
25	Víctor	Pérez Díez	M	Agricultor	32	Sol
26	Jacinto	Renedo Álvarez	M	Agricultor	44	Sol
27	Carlos	González Sanz	M	Construcció	48	Cap de família
27	Aurora	Burell Mata	F		36	Esposa
27	Manuel	González González	M		19	Fill/a
27	Anita	González Burell	F		17	Fill/a
27	Margarita	González Burell	F		14	Fill/a
27	Lola	González Burell	F		11	Fill/a
27	Maria	González Burell	F		9	Fill/a
27	Julio	González Burell	M		3	Fill/a
27	Carlos	González Burell	M		7	Fill/a
28	Carlos	Viaña Terceño	M	Operador de cine	57	Sol
29	José	Santacreu Morlans	M	Camperol	33	Cap de família

29	Mercedes	Roque Ramonet	F		24	Esposa
29	Mercedes	Santacreu Roque	F		1	Fill/a
30	Valentín	Filloy Méndez	M	Agricultor-Matarife	36	Cap de família
30	Patrocínio	Fragua Fragua	F		36	Esposa
30	Valentín	Filloy Fragua	M		12	Fill/a
30	Francisco	Filloy Fragua	M		11	Fill/a
30	Eulàlia	Filloy Fragua	F		9	Fill/a
30	Pedro	Filloy Fragua	M		7	Fill/a
30	Palmira	Filloy Fragua	F		5	Fill/a
31	Enrique	Filloy Méndez	M	Picapedrer-Agricultor	35	Cap de família
31	Soledad	Yague Herranz	F		31	Esposa
31	Leoncio	Filloy Yague	M		8	Fill/a
31	Enrique	Filloy Yague	M		6	Fill/a
31	Francisco	Filloy Yague	M		1	Fill/a
31	Eulalia	Méndez	F		58	Mare/Pare
31	Juana	Herranz	F		24	Germà/na
31	Paulina	Yague	F		24	Cunyat/da
32	Manuel	Ramos Marcos	M	Fuster-Barnissador	40	Cap de família
32	Amparo	Iglesias Ibañez	F		34	Esposa
32	Manuel	Ramos Iglesias	M		11	Fill/a
32	Tomás	Ramos Iglesias	M		8	Fill/a
32	Luisa	Ramos Iglesias	F		5	Fill/a
32	Mariano	Ramos Iglesias	M		3	Fill/a
33	Francisco	Muñchierro Mora	M	Metal·lúrgic	38	Cap de família
33	Francisco	Muñchierro de Juan	M		13	Fill/a
33	Antonio	Muñchierro de Juan	M		2	Fill/a
34	Lorenzo	Ruiz Hidalgo	M	Sastre tallador	40	Cap de família

34	Dolores	Quevedo Ruiz	F		43	Esposa
34	Lorenzo	Ruiz Quevedo	M		5	Fill/a
35	Francisco	Gómez Soriano	M	Decorador gravador	31	Cap de família
35	Josefa	Domingo Bendito	F		26	Esposa
35	Violeta	Gómez Domingo	F		3	Fill/a
35	Camelia	Gómez Domingo	F		4	Fill/a
36	Carlos	Gómez Soriano	M	Pintor decorador	40	Cap de família
36	Leonor	Muñchierro Mora	F		33	Esposa
36	Rosa	Gómez Muñchierro	F		11	Fill/a
36	Dorita	Gómez Muñchierro	F		6	Fill/a
37	José	Gómez Soriano	M	Pintor decorador	24	Cap de família
37	Manuela	Gómez Soriano	F			Germà/na
37	Mariano	Cano Gómez	M			Nebot/da
38	Emilio	Gómez Soriano	M	Pintor decorador	27	Cap de família
38	Rosa	Soriano	F			Mare/Pare
38	María Luisa	Gómez Soriano	F			Germà/na
39	Manuel	Cartea Juan	M	Avicultor	38	Sol
40	José María	Entis Anadón	M	Saboner Perfumista	40	Sol
41	Pedro	Gausachs Antonio	M	Art Tèxtil	33	Cap de família
41	Mercedes	Montagut Baises	F		31	Esposa
42	Manuel	Martín Zapatero	M	Xofer	50	Cap de família
42	Julia	Bernal Santos	F		52	Esposa
42	Isabel	Martín Bernal	F		14	Nét/a
43	Miguel	Carcellés Ugarte	M	Comerciant	40	Sol
44	José	Fornés Farreras	M	Professor	28	Sol
45	Guillermo	González Doráñez	M	Construcció Miner	48	Sol
46	Manuel	López Giménez	M	Escultor - tallista	50	Sol

47	Fidel	Miró Solanes	M	Agricultor	33	Sol
48	Cándido	Coscolluela S.	M	Agricultor	36	Sol
49	Manuel	Peña Peña	M	Mecànic	47	Sol
50	Vicente	González Barques	M	Comerç	36	Cap de família
50	Ángela	Tarazona Sánchez	F		31	Esposa
50	Alberto	González Tarazona	M		11	Fill/a
51	Ricardo	Pons Rubio	M	Mestre Nacional	33	Sol
52	Leonardo	Rivera Díaz	M	Agricultor	33	Cap de família
52	Pascuala	Garcés Izquierdo	F		27	Esposa
52	Ángela	Izquierdo Escobar	F		64	Sogre/a
53	Juan	Godoy Real	M	Barriler - Pintor	53	Sol
54	Eugenio	Carranza Núñez	M	Pèrit mercantil	37	Cap de família
54	Carola	Ruiz Bueno	F		32	Esposa
55	Angel	González Gil-Roldán	M	Comerç	37	Cap de família
55	Josefina	Lloret Pascual	F		30	Esposa
55	Emma	González Lloret	F		5	Fill/a
55	María	González Lloret	F		4	Fill/a
56	Pedro	Lahuerta Guaita	M	Mecànic ajustador	28	Cap de família
56	Esperanza	Mella Torres	F		25	Esposa
56	Pedro	Lahuerta Mella	M		3	Fill/a
57	Enrique	Pérez Fernández	M	Mecànic dentista	33	Cap de família
57	Maria Eladia	Bueno	F		30	Esposa
57	Pablo	Pérez Bueno	M		6	Fill/a
58	Lucrecio	Huerta López	M	Metal·lúrgic	43	Sol
59	Angel	Menéndez Suárez	M	Agricultor	36	Sol
60	Alejandro	Quintela Monzo	M	Ferrer - Manyà	41	Sol
61	Eduardo	Orgaz Cabrera	M	Impressor	40	Sol

62	Mateo	Benjumea Suárez	M	Barnissador	47	Sol
63	José	Fernández Andrade	M	Comerç	45	Sol
64	Angel	Vela Zanetti	M	Mecànic-frenador	32	Sol
65	Pedro	Cáceres Vázquez	M	Comerç	27	Cap de família
65	Manuela	Cuesta García	F		24	Esposa
65	María	Cáceres Cuesta	F		2	Fill/a
66	Francisco	Nogueras Álvarez	M	Camperol	38	Cap de família
66	Basilisca	Garcés Izquierdo	F		35	Esposa
66	Pilar	Nogueras Garcés	F		12	Fill/a
66	Elvira	Nogueras Garcés	F		8	Fill/a
67	Valentín	Muñchierro Mora	M	Metal·lúrgic	40	Cap de família
67	Juana	Juan Zurdo, de	F		34	Esposa
67	Juana	Muñchierro de Juan	F		12	Fill/a
67	Carmen	Muñchierro de Juan	F		11	Fill/a
67	Carmen	Juan Zurdo, de	F		31	Cunyat/da
68	Florian	Muñoz Moreno	M	Viatjant	32	Cap de família
68	María	Sánchez García	F		28	Esposa
69	Pedro	Heras Pérez	M	Químic	35	Cap de família
69	Adoración	Zareayoa Garay	F		25	Esposa
70	Alfonso	López Camacho	M	Agricultor	40	Sol
71	José	Jarabo Palma	M	Agricultor	31	Sol
72	Manuel	Castellanos Corrochano	M	Professor	55	Sol
73	Manuel	Tellado Bertole	M	Forner	30	Sol
74	Antonio	Prieto García	M	Enquadernador	42	Cap de família
74	María	Tarrasón Villagrana	F		42	Esposa
75	Francisco	Alemañ Pérez	M	Telegrafista	30	Sol
76	Juan	Ballesta Martínez	M	Obrer en general	45	Cap de família

76	Gabriela	Álvaro Sánchez	F		41	Esposa
76	Alejandro	Ballesta Álvaro	M		19	Fill/a
76	Esperanza	Ballesta Álvaro	F		15	Fill/a
76	Juan	Ballesta Álvaro	M		13	Fill/a
76	Ana	Sánchez	F		70	Sogre/a
77	Bruno	Menes López	M	Sastre tallador	30	Sol
78	José	Soria López	M	Fonedor	35	Cap de família
78	Teresa	Mallapé	F		29	Esposa
78	Manuela	Soria Mallapé	F		10	Fill/a
79	Max	Salomón Schwarz	M	Mecànic	45	Cap de família
79	Concepción	Cazalis Areite	F		44	Esposa
79	Germán	Salomón Cazalis	M		18	Fill/a
79	Ernesto	Salomón Cazalis	M		13	Fill/a
79	Dionisio	Cazalis Izarra	M		16	Afillat/da
79	Aratza	Cazalis Izarra	F		14	Afillat/da
80	Carlos	Castro	M	Comptable	27	Cap de família
80	Llanos	Navarro Ballesteros	F		24	Esposa
81	Luís	Sánchez Villajos	M	Manyà	27	Cap de família
81	Flora	Sánchez Villajos	F		23	Germà/na
81	Flora	Villajos	F		55	Mare/Pare
82	Ramon	Ambou	M	Ferroviani	60	Cap de família
82	XXX	XXX	F			Esposa
82	Cecilia	Ambou	F		27	Fill/a
83	Santiago	Vigueras	M	Metal·lúrgic	33	Cap de família
83	Cristina	Ulibarri	F		29	Esposa
83	Cristina	Vigueras Ulibarri	F		5	Fill/a

Inventari de l'epistolari d'Eduard Barba

Nº	Corresponsal	Càrrec (en cas que consti)	Lloc	País	Any Inici	Any Final	Cartes rebudes	Còpies respostes	Notes
1	Aguiló, F. de S.	Bibliotecari Comunitat Catalana de Colombia	Bogotà	Colòmbia	1942	1942	1	1	
2	Alcàntara Gusart, M.	Administrador de El Poble Català	Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1942	4	4	
		Orfeó Català de Mèxic	Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1946	1	0	
		Secretari de la Delegació del nord i centre d'Amèrica Jocs Florals de la llengua catalana	Mèxic, D.F.	Mèxic	1948	1948	5	0	
		Secretari del Patronat dels EEUU Mexicans. Jocs Florals de la Llengua Catalana	Mèxic, D.F.	Mèxic	1953	1953	1	1	
3	Alcobé Biosca, Josep		El Seibo	República Dominicana	1942	1944	7	6	
			Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1944	1944	2	1	
			Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1944	1	0	
4	Alcoverro-Falcó, G.	Secretari del Casal Català de Londres	Londres	Anglaterra	1942	1942	1	1	
5	Alloza Martí, Manuel		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	1	1	
6	Altura i Pujada, J.		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1943	1945	7	4	

7	Ambaixada de Turquia	Agregat de Premsa	París	França	1939	1939	1	0	
8	Ambou, Ramon		Pedro Sánchez	República Dominicana	1942	1942	1	1	
9	Anònim: Un català		Buenos Aires	Argentina	1942	1942	1	0	
10	Antic, Marcel·lí	Secretari del Jurat dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	San José de Costa Rica	Costa Rica	1955	1955	1	0	
11	Aracil Cortés, Josep		San Juan de la Maguana	República Dominicana	1941	1944	12	9	
12	Ardiaca, Pere		Pedro Sánchez	República Dominicana	1940	1941	2	1	
13	Armendares, Salvador - Ferrer, Miquel	President i Secretari de Relacions de la Comunitat Catalana de Mèxic	Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1947	2	1	
14	Arregui Atienza, Jesús		Dajabón	República Dominicana	1942	1944	3	1	
15	Arregui Mundet, Amalia		Dajabón	República Dominicana	1941	1944	6	7	
16	Artís, Avalí		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1948	2	1	
17	Artís, Avalí - Roure Torrent, j	President i Secretari de la Institució de Cultura Catalana	Mèxic, D.F.	Mèxic	1951	1951	1	1	
18	Balda, Àngel - Delclòs, Santiago	President i Secretari de la comissió organitzadora Orfeo Català	Buenos Aires	Argentina	1941	1941	1	0	
19	Ballera Duque, Lluís	Secretari d'Esquerra Republicana de Catalunya a Bogotà	Bogotà	Colòmbia	1945	1945	1	0	
20	Batista i Roca, Josep Maria	Consell Nacional de Catalunya	Londres	Anglaterra	1941	1941	1	1	

21	Beléndez, Virgilio	Administrador del setmanari España Nueva	Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1946	1	0	
22	Bergós Ribala, Francesc	Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Montevideo	Uruguay	1949	1950	3	3	
23	Bernadó	Delegat General de l'Institut Català d'Art i Cultura	París	França	1953	1953	1	0	
24	Berthaud, Pere Lluís - Canyameres, F.	President i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	París	França	1948	1948	1	0	
25	Bertran Olear, Miquel		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1940	1940	1	1	
26	Bestit, Llorens		Pedro Sánchez	República Dominicana	1941	1942	9	7	
27	Boquet de Requesens, Pere		Cárdenas	Cuba			1		
28	Brió, Josep - Casanovas, Joan	President i secretari del Casal Català de Montevideo	Montevideo	Uruguay	1950	1950	1	0	
29	Bros, Manuel		Bajabonico	República Dominicana	1941	1943	7	6	
30	Cabo, Francesc de	Administrador de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1948	1948	1	0	
31	Canals			República Dominicana			1		
32	Canyameres, Ferran	Secretari Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	París	França	1948	1948	2	2	
33	Carbonell i Puig, S	Conseller en cap del consell directiu de Catalunya Grop Nacionalista Radical	Santiago de Cuba	Cuba	1941	1942	3	3	

34	Carreras, Lluís		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1942	2	2	
35	Casanovas, Pere - Mestre, Josep	President i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Montevideo	Uruguay	1948	1948	1	0	
36	Casanovas, Pere - Bergós Ribalta, Francesc	Casal Català de Montevideo	Montevideo	Uruguay	1948	1949	2	1	
37	Casassas, Josep M ^a		Santiago	Xile	1943	1943	1	1	
38	Clua, Pere	Membre del Secretariat Jocs Florals de la Llengua Catalana	Nova York	EUA	1951	1951	1	0	
39	Colet Ventura, Francesc	Membre del Consell Executiu de la FESAC. Secretari General de la Unió de Rabassaires	Sosúa	República Dominicana	1940	1943	9	6	
40	Colomer, Francesc - Cabré, Josep	President i Secretari de la Comissió d'Homenatge a la revista catalana Ressorgiment	Buenos Aires	Argentina	1941	1941	1	0	
41	Comas i Calvet, Pere		Bogotà	Colòmbia	1941	1941	1	1	
42	Conferència Nacional Catalana	Comissió Organitzadora	Mèxic, D.F.	Mèxic	1953	1953	1	0	
43	Comitè Pro refugiats catalans a França		Buenos Aires	Argentina	1945	1945	1	0	
44	Conangla Fontanilles, Josep	President del Centre Català de l'Havana	L'Havana	Cuba	1941	1942	4	5	
45	Cortés, Agustí		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	1	0	
46	Costa i Amic, Bartomeu	Editor Biblioteca Catalana	Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1943	3	2	

47	Costa i Jou, Ramon		La Vega	República Dominicana	1940	1940	3	3	
48	Costa, Artur F.		Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1946	1	1	
49	Costa, Genar		La Romana	República Dominicana	1944	1944	1	0	
50	Daltabuit, Enric	Gerent de la secció d'Amèrica Llatina del Patronat Festival Pau Casals	Mèxic, D.F.	Mèxic	1955	1955	2	1	
51	Domènech Casanovas, P- Pere Pi-Sunyer	President i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Caracas	Veneçuela	1953	1953	1	1	
52	Duran Vernet, Pere		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1	0	
53	Durand, Isidore	Tresorer de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana de París	París	França	1948	1949	4	2	
54	Editions Iberia		Tolosa de Llenguadoc	França	1946	1946	1	0	
55	Escolà Isern, Josep		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1944	1945	2	1	
56	Escolà i Marsà, J - Llorens i Bassa, Joan	Consell Comunitat Catalana a la República Argentina	Buenos Aires	Argentina	1940	1943	7	3	
57	Escudé Timoteu - Salvat, Francesc	President i Secretari de l'Orfeo Català	Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	1	0	
58	Esteve, Martí		L'Havana	Cuba	1941	1941	1	1	
59	Farrerons Viles, Ramon		Monte Cristy	República Dominicana	1940	1944	4	3	

60	Faus, Xavier	Tresorer de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Sao Paulo	Brasil	1954	1954	1	0	
61	Ferrer Sanchís, Miquel		Mèxic, D.F.	Mèxic	1941	1953	85	54	Interrupció entre 7/2/43 i 29/2/46
62	Figueres Mestres, Carles		Panamà	Panamà	1941	1941	1	1	
63	Figueres, Marià - Aragonés, Albert	President i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	San José de Costa Rica	Costa Rica	1954	1954	2	1	
64	Fontanals, Josep Maria	Delegació als Estats Units del Consell Nacional Català	Nova York	EUA	1942	1945	5	4	
65	Font Cuniller, Amat		La Cumbre	República Dominicana	1940	1941	2	2	
66	Font i Quer, Pius	Editorial Labor	Barcelona	Espanya	1953	1953	1	1	
67	Font, Marian	President de la Chorale Deodat de Severac	Tolosa de Llenguadoc	França	1947	1947	1	1	
68	Fontserè, Eduard		Barcelona	Espanya	1950	1950	1	1	
69	Fournier		Maracaibo		1947	1947	3	0	
70	Francés Mas, Lluís		Puerto Plata	República Dominicana	1943	1944	4	1	
71	Galceran, Miquel	Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Tolosa de Llenguadoc	França	1952	1952	3	1	
72	Galíndez, Jesús de		Nova York	EUA	1947	1947	5	0	

73	Garcia Borràs, Josep	Conseller delegat de la secció d'Amèrica Llatina del Patronat Festival Pau Casals	Mèxic, D.F.	Mèxic	1955	1955	2	1	
74	García, Lluís		Pedro Sánchez	República Dominicana	1940	1940	1	1	
75	Garrido, Max R.	Director General d'Immigració	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1947	1947	1		
76	Gaston Otal, Fèlix		Samaná	República Dominicana	1944	1944	3	2	
77	Gassó Gassó, Joan		La Vega	República Dominicana	1943	1944	3	3	
78	Gausachs, Pere		Villa Trujillo	República Dominicana	1943	1944	2	2	
			Sabana de la Mar	República Dominicana	1943	1944	5	3	
79	Gilabert i Romagosa, Antoni	Secretaria General del Partit Socialista Català	Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1946	1	0	
80	Gimeno Argón, Modest		Sosúa	República Dominicana	1941	1942	3	2	
81	Ginestà, Bru		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1943	6	10	
82	Gómez Claveria, Emili		Pedro Sánchez	República Dominicana	1942	1948	6	6	
83	Guerra, Felipe		Mèxic, D.F.	Mèxic	1951	1953	7	3	
84	Hanke, Lewis	Director Fundación Hispánica Biblioteca del Congreso	Washington	EUA	1945	1950	3	1	
85	Hausmann Moro, José M ^a		Barcelona	Espanya	1952	1952	1		

86	Hurtado, Ricardo		Canovanas	Puerto Rico	1956	1956	1		
87	Hernández, F.		Villa Trujillo	República Dominicana			1		
88	Institució de Cultura Catalana		Mèxic, D.F.	Mèxic	1952	1952	1	1	
89	Irla i Bosch, Josep	President de la Generalitat de Catalunya	París	França	1947	1947	1	2	
90	Isern Silvestre - Aragonès, Albert	Tresorer i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	San José de Costa Rica	Costa Rica	1955	1955	1	1	
91	Jardí, Albert		Medina San Cristóbal	República Dominicana	1940	1940	1	1	
92	Jedin, Marja		París	França	1937	1937	3	0	
93	Jordà, Joan - Falcó, J.A.	Secretari de Relacions d'Estat Català	Londres	Anglaterra	1945	1946	5	6	
94	Lagunilla Iñarritu, Alfredo		Sonora, Ciudad Obregón	Mèxic	1947	1947	1		
95	Leon Gurre, Anicet		Barcelona	Espanya	1953	1953	1	1	
96	Llacuna i Alemany, Amèlia		Oxford	Anglaterra	1939	1946	5	1	
97	Llibre Puig, Tomàs		Puerto Plata	República Dominicana	1946	1946	1	1	
98	Llorens i Bassa, Joan	Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Buenos Aires	Argentina	1941	1941	1	0	
		President Consell de la Comunitat Catalana	Buenos Aires	Argentina	1950	1950	1	1	

99	Luque i Pauné, Lluís		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1944	1944	3	3	
100	Mainou, Manuel		Caracas	Veneçuela	1940	1947	9	9	
101	Malagón Barceló, Javier	Unión de Profesores Universitarios Españoles Exiliados	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1944	1		
102	Maltavuit, Nieves		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	1		
103	Maluquer Nicolau, Joseph		Barcelona	Espanya	1946	1947	4	3	
104	Marimón, Enric	Catalunya. Grop Nacionalista Radical Secció Propaganda	Santiago de Cuba	Cuba	1941	1942	7	8	
105	Martín, Ricard		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1948	1948	1	0	
106	Martínez de la Hidalga Broto, Dolores		L'Havana	Cuba	1947	1948	4	0	
107	Mas Perera, Pere - Pahissa, Jaume	President i Secretari de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana	Buenos Aires	Argentina	1941	1941	1	1	
108	Meyer i Matheu, Artur - Ros i Segura, Lluís	President i Secretari de la Comissió Directora del Casal Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1947	1947	1	0	
109	Medores	Comitè d'Ajut al Front Nacional de Catalunya	Mèxic, D.F.	Mèxic	1945	1945	1	1	
110	Merlí, Joan	Director de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1947	1947	2	1	
111	Mestres, Carmen		Barcelona	Espanya	1941	1944	7	5	

112	Meyerhoff, Howard A		Northampton	EUA	1947	1948	3	4	
113	Mira, Emili		Dajabón	República Dominicana	1940	1945	4	3	
114	Miravittles, Jaume - Borgunyó, Leslie	Secretari i Membre de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Nova York	EUA	1950	1950	1	1	
115	Monrós Nacente, Enric		Córdoba	Argentina	1947	1947	1	0	
116	Morgan Barney N.	Administrador de l'Hospital Internacional de Ciudad Trujillo	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1	1	
117	Moulines, Linis		Caracas	Veneçuela	1953	1954	3	2	
118	Muccia, Carol A.		Nova York	EUA	1947	1947	2	1	
119	Muntanyola Gasull, Cosme		Xile	Xile	1941	1941	1	1	
120	Nolla, Antoni		Constanza	República Dominicana	1941	1941	4	2	
121	Noroña, R.		Quito	Ecuador	1942	1942	1		
122	Ortega Frier, Julio		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1940	1940	2	1	
123	París, Francesc	Tresorer de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Montevideo	Uruguay	1950	1950	1	3	
124	Pedret, Agustí		Pedro Sánchez	República Dominicana	1941	1941	1		
125	Perenya de Malagón, Helena - Malagón		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	4		

	Javier								
126	Peypoch, Ramon	Director de Vida Catalana	Mèxic, D.F.	Mèxic	1945	1947	5	3	
127	Pi i Sunyer, Carles		Londres	Anglaterra	1942	1947	8	7	
128	Pi i Sunyer, Josep	Secretari de la Comissió de Relacions del Casal Català	Londres	Anglaterra	1942	1942	1	1	
129	Piquer, Leopoldo		L'Havana	Cuba	1945	1947	2	1	
130	Plana Gatell, Pere		Barcelona	Espanya	1941	1947	4	2	
131	Poblet i Guarro, Josep M ^a		París	França	1946	1946	1		
132	Pons, Ferran		San Pedro de Macoris	República Dominicana	1941	1944	6	5	
133	Pons, Ricard		Santa Cruz del Seibo	República Dominicana	1942	1943	2	2	
134	Pou, Mateu	Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Perpinyà	França	1950	1950	2	2	
135	Pous Pagès, J	Conseller de la Fundació Ramon Llull	París	França	1940	1940	1	1	
136	Puche, Josep		Mèxic, D.F.	Mèxic	1939	1940	2		
137	Puig Pujades, Josep				1947	1947	1		
138	Puig, Pere	Serveis d'Informació de la Generalitat de Catalunya	París	França	1947	1948	2	1	

139	Puigvert, Salvador	Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Sao Paulo	Brasil	1954	1954	5	2	
140	Quílez Royo, Pere		San Pedro de Macorís	República Dominicana	1943	1943	2	1	
141	Rabat, Josep	Secretari de la Comunitat Catalana de Colòmbia	Barranquilla	Colòmbia	1940	1943	3	2	
142	Raspall de Trueta, Mercedes		Barcelona	Espanya	1940	1941	2		
143	Redondo, P	Grupo Vasco	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1	1	
144	Reissing, Herman F.	Secretari Executiu del Spanish Refugee Relief Campaign	Nova York	EUA	1941	1941	1	1	
145	Ricart, Enric		Chihuahua	Mèxic	1941	1941	1	1	
146	Reverter, Josep		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	1	1	
147	Riera Llorca, Vicens		Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1947	5	2	
148	Riera Roca, Francesca		Navarrete	República Dominicana	1941	1941	1	1	
149	Ríos, Miguel	Secretari del Centro Español Democrático Recreativo Cultural	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1	1	
150	Ríos, J. de los		Santurce	Costa Rica	1947	1947	1	0	
151	Robert, Pelegrí		La Vega	República Dominicana	1942	1944	4	2	
152	Roca, Ricard		Azua de Compostela	República Dominicana	1940	1940	1	1	

153	Rocher, R.	Associate Editor Who's Who	Nova York	EUA	1943	1943	3	2	
154	Rodríguez Salas, Eusebi		San Pedro de Macorís	República Dominicana	1940	1940	1		
155	Rodríguez, Carmen		Barcelona	Espanya	1941	1948	16	2	
156	Roig Padró, Jaume		Mèxic, D.F.	Mèxic	1941	1941	1	1	
157	Rossell, Avenir	Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Montevideo	Uruguay	1949	1949	1		
158	Rott de Neufville, Céline	American Comittee for Christian Refugees	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1946	7	4	
159	Roure Torrent, Josep M ^a		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	2		
160	Rovira, J.		Puerto Plata	República Dominicana	1941	1942	3	1	
161	Rubió i Tudurí, Santiago		Aurillac	França	1947	1947	2		
162	Rubio, Ángel		Panamà	Panamà	1947	1947	1		
163	Rubio, Ángel		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	1		
164	Ruiz Ponsetí, Estanislau		Chateaufeuf sur Charente	França	1939	1939	2		Interrupció entre 12/10/42 i 26/10/46
			París	França	1939	1939	1		
			Mèxic, D.F.	Mèxic	1940	1946	9	2	

165	Ruiz Vilaplana, Antonio		Nova York	EUA	1941	1941	1	1	
166	Sagarra, Rosa	Ajut Català	Montpeller	França	1946	1946	1	1	
167	Sala, Pelai		Buenos Aires	Argentina	1945	1947	6	4	
168	Saldaña, Lluís		La Romana	República Dominicana	1942	1942	1	1	
169	Sales, Joan		Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1942	1	1	
170	Sanahuja J., Andreu		El Seibo	República Dominicana	1941	1941	4	5	
171	Sanmartí, Antoni		La Vega	República Dominicana	1941	1941	1	1	
172	Sbert, Antoni M ^a	Delegat General de la Fundació Ramon Llull	París	França	1940	1940	1	1	
173	Sedó, Esteban		Sant Gerous pres Laroquebou	França	1944	1944	1	1	
174	Sendra Siscart, Joan		Dajabón	República Dominicana	1941	1941	1	1	
			Lechugas	República Dominicana	1941	1941	5	5	
			La Romana	República Dominicana	1942	1944	4	3	
			Sabana de la Mar	República Dominicana	1945	1945	1		
			Mèxic, D.F.	Mèxic	1946	1946	1		

175	Serra Blasi, Evelí	Secretari d'administració de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1941	1945	7	6	
176	Serra i Moret, Manuel		Buenos Aires	Argentina	1941	1947	12	11	
177	Serra Pàmies, Miquel		Mèxic, D.F.	Mèxic	1941	1941	1	1	
178	Serrallés, Jorge		San Pedro de Macorís	República Dominicana	1942	1942	1	1	
179	Solà de Sellarés, Maria		San Salvador	El Salvador	1943	1943	1	1	
180	Solana, Alexandre - P. Duran Vernet	President i Secretari del Casal Català	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1	1	
181	Solana, Alexandre		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1	1	
182	Solé		Caracas	Veneçuela	1947	1947	1		
183	Soler, Joaquim		Cumanayagua	Cuba	1947	1947	1		
184	Solves Sánchez, Miquel		La vega	República Dominicana	1941	1941	7	8	
185	Steiner, Willy A	American Comittee for Christian Refugees	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1946	3		
186	Suñé, Teresa		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1942			
187	Svennsorn, Gerd		Suneräng	Suècia	1939	1947	19	1	
188	Tarradellas, Josep	Secretari General d'Esquerra Republicana de Catalunya	París	França	1947	1947	1		

189	Torrens-Ibern, Joaquim	Secretari de la secció de Ciències de l'Associació Cultural Catalana	París	França	1946	1948	5	4	
190	Torrent, Antoni		Medina San Cristóbal	República Dominicana	1941	1941	1	1	
191	Tresaco, Innocenci		Villa Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1	1	
192	Trias Pujol, Antoni - Fornagué Pineda, Miquel	President i Secretari de la Comunitat Catalana de Colòmbia	Bogotà	Colòmbia	1943	1943	1	2	
193	Trias Pujol, Antoni - Vilarrúbia, Josep M ^a	President i Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Bogotà	Colòmbia	1944	1945	7	4	
194	Troyano		Santurce	Costa Rica	1945	1945	2	0	
195	Trueba, Manuel		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1941	1941	2	2	
196	Trueta Llacuna, Amèlia		Oxford	Anglaterra	1947	1947	1		
197	Trueta Raspall, Josep		Londres	Anglaterra	1939	1939	4		Interrupció entre 7/10/42 i 20/7/1945
			Oxford	Anglaterra	1940	1947	16	10	
198	Trueta Raspall, Rafael		Chartres	França	1940	1942	4		
			Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1947	5		
199	Valdeperes, Manuel		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1946	2		
200	Valls		Caracas	Veneçuela	1947	1947	1		

201	Vargas, A.		La Romana	República Dominicana	1946	1946	1		
202	Ventura Barceló, E		Barranquilla	Colòmbia	1941	1943	5	3	
203	Ventura Sureda, J.		Nova York	EUA	1940	1947	14	16	Predomini 1940-1943
204	Vila Cazeaux, Martí		Labarthe de Rivière	França	1939	1939	4		
205	Vila, Marc Aureli		Bogotà	Colòmbia	1942	1942	1	1	
206	Vilanova, Jordi	Secretari de la Comissió Organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana	Cambridge	Anglaterra	1956	1956	1		
207	Vilalta, Andreu		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	2		
208	Vilar Vitòria, Joan		El Seibo	República Dominicana	1941	1941	1	1	
209	Vilar, Emília de		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1945	1945	1	1	
210	Villodre, Fulgenci		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1947	1948	2	2	
211	Viñas Jordana, Lluís - Trueta Llacuna, Júlia		Barcelona	Espanya	1943	1943	1		
212	Viñas Trueta, Carmona		Barcelona	Espanya	1946	1946	1		
213	Vives Orts, Mariano		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	1		
214	Vives, Francesc d'O.	Administrador de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1947	1947	1	1	

215	Vives, Ramon		La Vega	República Dominicana	1944	1944	2		
216	Xargayó, Lluís	Secretari del Centre Català de Santiago de Xile	Santiago de Xile	Xile	1940	1940	1	1	
217	Zoppis, Frank A.		Nova York	EUA	1948	1948	5	3	
218	Zoppis, Renato		Nova York	EUA	1947	1947	2	1	
			Torbole sul Garda	Itàlia	1947	1948	4	3	

Inventari de les còpies i esborranys conservats en l'epistolari d'Eduard Barba

Nº	Receptor	Càrrec	Lloc recepció	País	Any inici	Any final	Nº cartes
1	Administrador de Free Catalonia. Nova York		Nova York	EUA	1942	1942	2
2	Agell, Joan.	Membre de la comissió organitzadora dels Jocs Florals de Nova York	Nova York	EUA	1952	1952	1
3	Aguiló, F. de S.	Secretari General de la Comunitat Catalana de Colòmbia.	Bogotà	Colòmbia	1948	1948	1
4	Alcàntara Gusart, Manuel		Mèxic D.F.	Mèxic	1942	1946	3
		Secretari dels Patronat dels EE.UU Mexicanos. Jocs Florals de la llengua catalana.	Mèxic, D.F.	Mèxic	1953	1953	1
5	Alcober Biosca, Josep		El Seibo	República Dominicana	1941	1943	4
6	Altura i Pujada, J.		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1943	1944	3
7	American Friends Service Committee		Filadèlfia	EUA	1941	1941	4
8	Antuña, Francisco	Presidente del Círculo Español Democrático.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1943	2
9	Aracil Cortés, Josep		San Juan de la Maguana	República Dominicana	1941	1944	11
10	Armendares Torrent, Salvador – Ferrer Sanchís, Miquel.		Mèxic, D.F.	Mèxic	1947	1947	1
11	Arregui Ateinza, Jesús.		Dajabon	República Dominicana	1943	1944	2
12	Arregui, Angeles.		Dajabon	República Dominicana	1942	1944	6

13	Artís, Avalí.	Secretari del consistori dels Jocs Floral de Mèxic	Mèxic D.F.	Mèxic	1941	1941	1
14	Auffant, Mariano.	Subsecretario de Estado de lo Interior y Policía.	Ciudad Trujillo.	República Dominicana	1946	1947	2
15	Aumatell, Bertran		Tehuacán	Mèxic	1941	1941	1
16	Aznar Seserres, Ferran.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1
			Colònia de refugiats europeus Sosua	República Dominicana	1941	1941	1
17	Ayats, Pedro		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1
18	Bergós, Francesc		Montevideo	Uruguay	1948	1948	1
19	Bofill, Jaume.		La Romana	República Dominicana	1946	1946	1
20	Botey, Enric.	President de l'Orfeó Català.	Mèxic	Mèxic	1942	1942	1
21	Bowman, Isaiah.	The Johns Hopkins University.	Baltimore	EUA	1940	1940	1
22	Brió, Josep.	President del Casal Català de Montevideo	Montevideo	Uruguay	1950	1950	1
23	Bros, Manel.		Imbert	República Dominicana	1941	1942	2
24	Carbonell i Puig, J.	President del Catalunya. Grop Nacionalista Radical	Santiago de Cuba	Cuba			1
25	Carbuccia, Raul.	Secretario de Estado de Agricultura, Industria y Trabajo	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1940	1940	1
26	Carreras, Lluís.		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1942	1
27	Cartea, Manel.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	2
28	Clua Coll, Pere	Casal Català de Nova York	Nova York	EUA	1946	1946	1

29	Codo, Francesc.		Mèxic, D.F	Mèxic	1948	1948	1
30	Colet Ventura, Francesc.		Sosua.	República Dominicana	1942	1944	8
31	Comes, Pere.		Bogotà	Colòmbia	1941	1941	1
32	Conangla Fontanilles, Josep	President del Casal Català de l'Havana	L'Havana	Cuba	1940	1944	8
33	Cortés, Agustí	Delegat de la JARE	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1944	1
34	Costa i Amic, Bartomeu	Biblioteca Catalana.	Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1942	1
35	Costa, Genari		Hato Mayor	República Dominicana	1940	1940	1
			La Romana	República Dominicana	1941	1941	1
36	Costa Jou, Ramon.		La Vega	República Dominicana	1940	1940	3
			San Pedro de Macorís	República Dominicana	1940	1940	1
			Secretario de la comisión de refugiados españoles.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942
37	Director de Catalonia		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1943	3
38	Director de La Nova Catalunya		L'Havana	Cuba	1944	1944	1
39	Director de Por la República		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	2
40	Director de Juventud Española		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	1
41	Director de la Revista Ressorgiment		Buenos Aires	Argentina	1941	1942	2
42	Director del Full Català			Costa Rica	1944	1944	1
43	Director del Patronato Español PEAVA.	Patronato Español de Ayuda a las Víctimas Antifascistas	Buenos Aires	Argentina	1943	1943	1

44	Director General de Inmigración		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1940	1941	2
45	Dorado, Francisco	President de la Comisión de Refugiados Españoles.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1
46	Duran Vernet, Pere		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	2
47	Escolà Marsà, Josep.	Consell de la Comunitat Catalana.	Buenos Aires	Argentina	1940	1942	5
			Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1942	1
48	Esteva, Pere		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	2
49	Fornier Farreras, F.		Higüey	República Dominicana	1940	1940	1
50	Farrerons Viles, Ramon		Montecristi.	República Dominicana	1940	1944	2
			Sosúa.	República Dominicana	1944	1944	3
51	Ferrer Sanchís, Miquel.		Mèxic D.F.	Mèxic	1941	1946	3
52	Figueres Mestres, Carles		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1
53	Flexner, Abraham.		Nova York	EUA	1940	1940	1
54	Flexner, Bernard.		Nova York	EUA	1941	1941	1
55	Flexner, Washington.		Chicago	EUA	1941	1941	1
56	Folch i Pi, Jordi		Nova York	EUA	1947	1947	1
57	Font Cuniller, Amat.		La Cumbre	República Dominicana	1941	1941	1
58	Fontanals, Josep.	President del Casal Català.	Nova York	EUA	1940	1943	3
59	Fronjosà,				1946	1946	1

60	Gallart Cantí, Martí		Ciudad Trujillo	República Dominicana	Crec 1943	1943	2
61	Garrido, Max R.	Director General d'Emigració.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1947	1947	3
62	Gassó Gassó, Joan.		La Vega	República Dominicana	1942	1943	3
63	Gaston Otal, Fèlix.		Samaná	República Dominicana	1944	1944	3
64	Gaussachs, Pere.		Colònia Villa Trujillo. El Valle	República Dominicana	1941	1944	4
65	Gimeno, Modest.		Sosua	República Dominicana	1941	1942	3
66	Ginesta, Bru.		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1942	1942	4
67	Girona Ribera, Ramon	Director de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1940	1940	1
68	Gonzalvez, P.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1
69	Guarro, J.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1
70	Gibernau, J. A.				1945	1945	1
71	Guillemon, Joan.		San Pedro de Macorís	República Dominicana	1943	1943	1
72	Hasman & Baxt.		Nova York	EUA	1947	1947	1
73	Jefe de División Económica y Comercial.	Secretaría de Estado de Relaciones Exteriores	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1947	1947	1
74	Jordà, Jonas.		Londres	Anglaterra	1944	1944	1
75	Jubes, Enrique				1944	1944	1
76	Lluró, Jaume.		Buenos Aires	Argentina	1943	1943	1
77	Luque i Pauné, Lluís.		Santiago de los Caballeros	República Dominicana	1941	1941	1

78	Mainou, Manuel		Caracas	Veneçuela	1941	1942	3
79	Malla, J.		San Pedro de Macorís	República Dominicana	1940	1940	1
80	Marimón, Enric	Conseller Secció Propaganda Grop Nacionalista Radical Catalunya.	Santiago de Cuba	Cuba	1941	1942	8
81	Marín, Miquel A.		Londres?	Anglaterra	1948	1948	1
82	Marquès, Josep.	Consell de redacció de Catalònia	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	3
83	Mella, Ramon E.	Agencia Marítima y Comercial		República Dominicana	1947	1947	2
84	Mestres, Camen.		Barcelona	Espanya	1946	1947	3
85	Mira, Emili.		Dajabón	República Dominicana	1940	1940	2
86	Morales, Teodoro		Puerto Plata	República Dominicana	1944	1944	1
87	Morgan, Barney N.	Administrador Hospital Internacional.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1940	1944	7
88	Mundet de García, Narcisa.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	2
89	Mundet, Artur.	Orfeó Català.	Mèxic D.F.	Mèxic	1942	1942	1
90	Muntanyola Gasull, Cosme.		Santiago de Xile	Xile	1941	1941	1
91	Murillo Mombrú, Josep		Cuba	Cuba	1940	1940	1
92	Nadal Andreu, J.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1941	1941	1
93	Nicolau d'Olwer, Lluís		Mèxic D.F.	Mèxic	1946	1946	1
			Mèxic D.F.	Mèxic	1948	1948	1
94	Nolla, Antoni.		Colònia agrícola Constanza. La	República Dominicana	1940	1940	2

			Vega.				
95	Pedret, August.		Colònia Pedro Sánchez.	República Dominicana	1940	1941	3
96	Pedret, Mateu		Colònia espanyola de Pedro Sánchez	República Dominicana	1941	1941	2
97	Perales, Pau.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	3
98	Perazzo, Nicolás.	Secretario de la Legación de Venezuela.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1945	1945	1
99	Peypoch i Pich, Ramon	President del Casal Català.	Mèxic D.F.	Mèxic	1940	1946	2
100	Pi i Sunyer, Carles.		Londres	Anglaterra	1944	1944	1
101	Planes Alsina, Joan.		Puerto Plata.	República Dominicana	1943	1943	2
102	Pons, Ferran.		San Pedro de Macorís.	República Dominicana	1941	1942	6
103	Pons, Joan.		Barahona.	República Dominicana	1942	1942	1
104	Pou, Mateu.	Secretari de la comissió organitzadora dels Jocs Florals de Perpinyà	Perpinyà	França	1950	1950	1
105	President del Centre Català.		Santiago de Cuba	Cuba	1940	1940	1
106	President del Centre Català.		Mendoza.	Argentina	1943	1943	1
107	Puche, Josep.		Mèxic, D.F	Mèxic	1941	1941	1
108	Puig, Pere	Cap dels Serveis d'Informació de la Generalitat de Catalunya	París	França	1948	1948	1
109	Rages, Guillem.		La Vega.	República Dominicana	1940	1940	1
110	Riera Roca, Paca.		Navarrete. Santiago de los Caballeros.	República Dominicana	1941	1941	1

111	Riera Llorca, Vicenç		Mèxic D.F.	Mèxic	1948	1948	1
112	Ripoll, Miquel.		Puerto Plata	República Dominicana	1942	1942	2
113	Robert, Pelegrí.		La Vega.	República Dominicana	1942	1942	2
114	Roca, Ricard	Companyia S. Dominicana de Petrolis.	Azua de Compostela	República Dominicana	1941	1941	3
115	Rodríguez Salas, Eusebi.		San Pedro de Macorís.	República Dominicana	1940	1940	1
			Colònia Villa Trujillo.	República Dominicana	1941	1941	1
116	Rodríguez, Carmen.		Barcelona	Espanya	1946	1946	1
117	Rott de Neuville, Celine	Representant del American Committee for Christian Refugees	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1944	5
118	Sala, Pelai		Buenos Aires	Argentina	1945	1947	3
119	Saldaña, Lluís.		La Romana.	República Dominicana	1942	1942	2
120	Sayrols, J.	Editorial	Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1942	1
121	Sbert, Antoni M.		París	França	1942	1942	1
122	Secretari de la Revista Full Català		Mèxic, D.F.	Mèxic	1942	1942	1
123	Sedó, Esteban		Sant Gerous pres Laroquebou.	França	1945	1947	10
124	Sendra, Joan.		Dajabón.	República Dominicana	1941	1943	2
125	Serra Blasi, Evelí.	Secretari de la Revista Catalunya	Buenos Aires	Argentina	1942	1946	7
126	Serra Moret, Manuel		Buenos Aires	Argentina	1940	1944	8

127	Serralles, Jorge.		San Pedro de Macorís.	República Dominicana	1943	1943	1
128	Sistachs, J.		Ciudad Trujillo.	República Dominicana	1942	1942	1
129	Solana, Alexandre	President del Casal Català	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1
130	Solves Sánchez, Miquel.		La Vega.	República Dominicana	1940	1942	10
131	Steiner, Willy A.	American Committee for Christian Refugees	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1945	1945	1
132	Svennlorn, Gerd			Suècia	1942	1945	2
133	Teixidor, J.		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1
134	Thozet, Wanda i Harry		Barcelona	Espanya	1940	1941	2
135	Tintorer Rodríguez, Lluís	President de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.	Buenos Aires	Argentina	1941	1941	2
136	Torres, Víctor.	Secretari General de la Presidència de la Generalitat de Catalunya	París	França	1950	1950	1
137	Trias Pujol, Antoni	President de la Comunitat Catalana de Bogotà	Bogotà	Colòmbia	1948	1948	2
138	Troncoso Sánchez, Jesús M.	Presidente del Ateneo Dominicano. Secretaria de Estado de Relaciones Exteriores.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1944	1944	1
139	Ventura Sureda, J.		Nova York	EUA	1942	1943	3
140	Vila		Bogotà	Colòmbia	1942	1942	1
141	Vilalta, Andreu – Marquès, Josep	Administradors de Catalonia.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1943	1943	1
142	Vilalta, Andreu		Ciudad Trujillo	República Dominicana	1946	1947	2
143	Vilar Vitòria, Joan		El Seibo.	República Dominicana	1941	1941	3

144	Vives, Ramon		La Vega.	República Dominicana	1942	1943	2
145	Warren, Avra Milvin.	Ministre Plenipotenciari dels Estats Units a la República Dominicana.	Ciudad Trujillo	República Dominicana	1942	1942	1
146	Xargayó, Lluís.	Secretari del Centre Català.	Santiago de Xile	Xile	1940	1941	3
147	Xaparro Riera, Francesc Xavier.	Delegat oficial a Cuba del Club Català	L'Havana	Cuba	1941	1941	1

Cens catalans a les colònies agrícoles: s/d [agost-setembre 1940]. AHCB, FEB. Caixa censos.

	COGNOMS	NOM	SEXE	RESIDÈNCIA	EDAT	ESTAT	PROFESSIÓ	SECTOR	RAM	ORÍGEN	PROVÍNCIA
1	Ginesta Manovens	Bru	M	Dajabon	50	solter	Sastre	Terciari	Sastre		
2	Coloma	Empar	F	Dajabon	50						
3	Ginesta Coloma	Albert	M	Dajabon	24	casat	Sastre	Terciari	Sastre		
4	Soler de Ginesta	Soletat	F	Dajabon	18	casada	satressa	Terciari	Sastre		
5	Sendra Siscart	Joan	M	Dajabon	43	casat	mestre	Terciari	Mestre		
6	Ros de Sendra	Úrsula	F	Dajabon	23	casada					
7	Sendra Ros	Ivona	F	Dajabon	1						
8	Espanya Lopez	Francesc	M	Dajabon	45	casat	llibretaire	Terciari	Comerç		
9	Perez d'Espanya	Consol	F	Dajabon	38	casada					
10	Espanya Perez	Vicens	M	Dajabon	17	solter	dependent comerç	Terciari	Comerç		
11	Espanya Perez	Antoni	M	Dajabon	16	solter	dependent comerç	Terciari	Comerç		
12	Espanya Perez	Francesc	M	Dajabon	15	solter	dependent comerç	Terciari	Comerç		
13	Espanya Perez	Miquel	M	Dajabon	14	solter					
14	Espanya Perez	Ferran	M	Dajabon	12	solter					
15	Espanya Perez	Manel	M	Dajabon	11	solter					
16	Espanya Perez	Pau	M	Dajabon	6	solter					
17	Lopez Marques	Vicens	M	Dajabon	44	casat	picapedrer i productes químics	Secundari	Química		
18	Sanchez de Lopez	Trinitat	F	Dajabon	39	casada	sastressa	Terciari	Sastre		
19	Lopez Sanchez	Pere	M	Dajabon	16	solter	aprenent laboratori	Terciari	Estudiant		
20	Lopez Sanchez	Maria	F	Dajabon	13	soltera					
21	Lopez Sanchez	Vicens	M	Dajabon	8	solter					
22	Lopez Sanchez	Eladi	M	Dajabon	4	solter					
23	Aracil Mora	Generós	M	Dajabon	30	solter	dependent comerç	Terciari	Comerç		
24	Arregui Atienza	Jesus	M	Dajabon	55	casat	Tècnic correus	Terciari	Correus		
25	Mundet de Arregui	Angela	F	Dajabon	53	casada					
26	Arregui Mundet	Amalia	F	Dajabon	23	soltera					
27	Curia Curia	Manel	M	Dajabon	30	solter	Pagès	Primari			
28	Freixenet Martin	Magdalena	F	Dajabon	33	casada/vidua	canonera	Secundari	Tèxtil		
29	Carceller Cervera	Francesc	M	Dajabon	36	casat					
30	Carceller Freixenet	Daniel	M	Dajabon	10	solter					

31	Riera Camps	Ramon	M	Dajabon	38	casat	filador	Secundari	Tèxtil		
32	Figueres de Riera	Carme	F	Dajabon	36	casada	contínues i doblat	Secundari	Tèxtil		
33	Riera Figueres	Palmira	F	Dajabon	10	soltera					
34	Riera Figueres	Armengol	M	Dajabon	6	solter					
35	Mira Aparisi	Emili	M	Dajabon	44	casat	barniçador	Secundari	Fusta		
36	Esplugues de Mira	Emília	F	Dajabon	41	casada	teixidora	Secundari	Tèxtil		
37	Mira Esplugues	Natiu	M	Dajabon	15	solter	aprenent	Secundari			
38	Planes Alsina	Joan	M	Dajabon	24	casat	mestre	Terciari	Mestre		
39	Sole de Planas	Dolors	F	Dajabon		casada					
40	Faure Forga	Marian	M	Dajabon	44	casat	Sastre	Terciari	Sastre		
41	Faure de Faure	Pilar	F	Dajabon	40	casada	sastressa	Terciari	Sastre		
42	Faure Faure	Joaquim	M	Dajabon	19	solter	dependent comerç	Terciari	Comerç		
43	Campuzano	Llorenç	M	Dajabon	38	casat	fundidor	Secundari	Metal·lúrgica		
44	Dalmau de Campuzano	Felicitat	F	Dajabon	33	casada					
45	Campuzano Dalmau	Geoventina	F	Dajabon	8	soltera					
46	Campuzano Dalmau	Hervi	M	Dajabon	5	solter					
47	Jardi Coutel	Joaquim	M	Medina	66	casat	funcionari	Terciari	Funcionari	Tortosa	Tarragona
48	Porres de Jardí	Primitiva	F	Medina	59	casada				Tortosa	Tarragona
49	Jardi Porres	Julia	F	Medina	36	soltera	bordadora	Secundari	Tèxtil	Tortosa	Tarragona
50	Jardi Porres	Joaquim	M	Medina	34	solter	bancari	Terciari	Banca	Tortosa	Tarragona
51	Jardi Porres	Josep	M	Medina	32	solter	funcionari	Terciari	Funcionari	Tortosa	Tarragona
52	Jardi Porres	Albert	M	Medina	28	solter	Tècnic arrocer	Primari		Amposta	Tarragona
53	Masip Farre	Josep	M	Medina	30	solter	Tècnic tèxtil	Secundari	Tèxtil	Barcelona	Barcelona
54	Fournier Canela	Claudi	M	Medina	33	solter	llicenciat en filosofia i lletres	Terciari	Estudiant	Barcelona	Barcelona
55	Torrens Mañe	Pere	M	Medina	74	casat	camperol	Primari		Bellvey	Tarragona
56	Rosell Pascual de Torrens	Maria	F	Medina	70	casada				Santa Oliva	Tarragona
57	Torrents Rosell	Anton	M	Medina	34	solter				Bellvey	Tarragona
58	Rodríguez Salas	Eusebi	M	Sant Pere de Macorís	54	casat	funcionari	Terciari	Funcionari		
59	Borras Cabre de Rdez.	Magdalena	F	Sant Pere de	50	casada					

				Macorís							
60	Rodriguez Borrás	Rosa	F	Sant Pere de Macorís	6	soltera					
61	Quilez Rubio	Pere	M	Sant Pere de Macorís	29	solter	cambrer i fuster	Secundari	Fusta		
62	Girabau Esteve	Jaume	M	Sant Pere de Macorís	27	solter	ram fabril i tèxtil	Secundari	Tèxtil		
63	Aznara Beltran	Pilar	F	Sant Pere de Macorís	24	soltera	modista	Terciari	Sastre		
64	Pons Marin	Ferran	M	Sant Pere de Macorís	40	casat	cambrer	Terciari	Hosteleria		
65	Alemaný Borrás de Pons	Carmen	F	Sant Pere de Macorís	27	casada	cuinera	Terciari	Hosteleria		
66	Pons Alemany	Aida	F	Sant Pere de Macorís	4	soltera					
67	Saldanya Gonzales	Lluís	M	Sant Pere de Macorís	38	solter	bancari	Terciari	Banca		
68	Vinyes Montagut	Josep	M	Sant Pere de Macorís	40	casat	corredor farmàcia	Terciari	Comerç		
69	de Vinyes	Anita	F	Sant Pere de Macorís	36	casada					
70	Vinyes	Joaquim	M	Sant Pere de Macorís	8	solter					
71	Vinyes	Anita	F	Sant Pere de Macorís	10	soltera					
72	Merçe Vilaplana	Joan	M	Sant Pere de Macorís	30	solter	mecànic	Secundari	Metal·lúrgica		
73	Farrerons Vila	Ramon	M	Monte-Cristi	43	casat	mecànic	Secundari	Metal·lúrgica	Borges Blanques	Lleida
74	Ingles de Farrerons	Ramona	F	Monte-Cristi	38	casada				Borges Blanques	Lleida
75	Farrerons Ingles	Pilar	F	Monte-Cristi	18	soltera				Borges Blanques	Lleida
76	Farre Ingles	Josep	M	Monte-Cristi	24	solter	paleta	Secundari	Construcció	Borges Blanques	Lleida

77	Aznar	Vicens	M	Monte-Cristi	68	casat				Roses	Girona
78	Seserres d'Aznar	Rosa	F	Monte-Cristi	64	casada				Roses	Girona
79	Aznar Seserres	Ferran	M	Monte-Cristi	28	solter	fuster	Secundari	Fusta	Roses	Girona
80	Aznar Seserres	Manel	M	Monte-Cristi	24	solter	comerç	Terciari	Comerç	Roses	Girona
81	Adam Lecina	Miquel	M	Pedro Sánchez	38	casat	ferroviari	Secundari	Metal·lúrgica	Barcelona	Barcelona
82	Verdaguer de Adam	Antonia	F	Pedro Sánchez	38	casada				Girona	Girona
83	Adam Verdguer	Miquel	M	Pedro Sánchez	12	solter				Girona	Girona
84	Lecina	Martina	F	Pedro Sánchez	72	vídua				Aragó	Aragó
85	Adam Lecina	Micaela	F	Pedro Sánchez	40	soltera				Barcelona	Barcelona
86	Perez Garcia-Lago	Lluís	M	Pedro Sánchez		casat	banca	Terciari	Banca	Madrid	Madrid
87	Perez de Pijoan	Aurèlia	F	Pedro Sánchez		casada	metge	Terciari	Metge	Lleida	Lleida
88	Alcober Biosca	Josep	M	Pedro Sánchez	32	casat	mestre	Terciari	Mestre	Lleida	Lleida
89	Suñer de Alcober	Josefa	F	Pedro Sánchez	29	casada	practicant	Terciari	Metge	Lleida	Lleida
90	Suñer	Teresa	F	Pedro Sánchez	25	soltera				Lleida	Lleida
91	Vilar Vitoria	Joan	M	Pedro Sánchez	30	casat	banca	Terciari	Banca	Barcelona	Barcelona
92	Llorens Armengol de Vilar	Emília	F	Pedro Sánchez	21	casada	pantalonera	Terciari	Sastre	Barcelona	Barcelona
93	Vilar Armengol	Esther	F	Pedro Sánchez	2	soltera				Barcelona	Barcelona
94	Abadias Lamuela	Jesus	M	Pedro Sánchez	34	casat	mestre	Terciari	Mestre	Tarragona	Tarragona
95	Gassó d'Abadias	Maria	F	Pedro Sánchez	31	casada				Tarragona	Tarragona
96	Abadias Gassó	Pilar	F	Pedro Sánchez	15	soltera	estudiant	Terciari	Estudiant	Tarragona	Tarragona
97	Pedret Roques	Mateu	M	Pedro Sánchez	40	casat	electricista	Secundari	Electricitat	Reus	Tarragona
98	Pamies de Pedret	Maria	F	Pedro Sánchez	40	casada	urdidora	Secundari	Tèxtil	Reus	Tarragona
99	Pedret Pamies	Palmira	F	Pedro Sánchez	13	soltera				Reus	Tarragona
100	Pedret Pamies	Fermí	M	Pedro Sánchez	9	solter				Reus	Tarragona
101	Azorin Martinez	Josep	M	Pedro Sánchez	44	casat	ferroviari	Secundari	Metal·lúrgica	Vilanova i la Geltrú	Barcelona
102	Martinez de Azorin	Maria	F	Pedro Sánchez	41	casada	modista	Terciari	Sastre	Vilanova i la Geltrú	Barcelona
103	Azorin Martinez	Josep	M	Pedro Sánchez	17	solter	metal·lúrgic	Secundari	Metal·lúrgica	Vilanova i la Geltrú	Barcelona
104	Ardiaca Martin	Pere	M	Pedro Sánchez	31	casat	pintor	Secundari	Pintura	Balaguer	Lleida

105	Ramos Bertoliu	Felip	M	Pedro Sánchez	35	casat	banca	Terciari	Banca	Barcelona	Barcelona
106	Mas Torres	Jacint	M	Pedro Sánchez	32	casat	pintor	Secundari	Pintura	Barcelona	Barcelona
107	Monico Castello	Anton	M	Pedro Sánchez	26	solter	mestre	Terciari	Mestre	Lleida	Lleida
108	Lopez Camacho	Alfons	M	Pedro Sánchez	33	casat	joier	Terciari	Joieria	Hospitalet	Barcelona
109	Querol Amoros	Francesc	M	Pedro Sánchez	34	solter	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
110	Tur Puguet	Just	M	Pedro Sánchez	34	solter	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
111	Pons Rubio	Ricard	M	Pedro Sánchez	36	solter	mestre	Terciari	Mestre	Tarragona	Tarragona
112	Campuzano Garcia	Miquel	M	Pedro Sánchez	43	casat	mestre	Terciari	Mestre	Valladolid	Valladolid
113	Dalmau de Campuzano	Armonia	F	Pedro Sánchez	40	casada	mestre	Terciari	Mestre	Valladolid	Valladolid
114	Campuzano Dalmau	Acracia	F	Pedro Sánchez	15	soltera	estudiant	Terciari	Estudiant	Mataró	Barcelona
115	Campuzano Dalmau	Artorix	M	Pedro Sánchez	10	solter	estudiant	Terciari	Estudiant	Mataró	Barcelona
116	Arroyo Sanz	Emília	F	Pedro Sánchez	75	vídua				Valladolid	Valladolid
117	Dalmau de Bestit	Flor	F	Pedro Sánchez	35	casada				Valladolid	Valladolid
118	Bestit Bubo	Llorenç	M	Pedro Sánchez	37	casat	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
119	Bestit Dalmau	Ulises	M	Pedro Sánchez	11	solter				Barcelona	Barcelona
120	Prat Castella	Joan	M	Pedro Sánchez	40	casat	tèxtil	Secundari	Tèxtil	Terrassa	Barcelona
121	Carmin de Prat	Maria	F	Pedro Sánchez	33	casada				Terrassa	Barcelona
122	Campos Campos	Severino	M	Pedro Sánchez	37	casat	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
123	Ocaña de Campos	Igualdad	F	Pedro Sánchez	34	casada	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
124	Campos Ocaña	Helenio	M	Pedro Sánchez	8	solter				Barcelona	Barcelona
125	Ambou Clua	Ramon	M	Pedro Sánchez	56	casat	ferroviari	Secundari	Metal·lúrgica	Lleida	Lleida
126	Bernat Roger d'Ambou	Ramona	F	Pedro Sánchez	55	casada				Lleida	Lleida
127	Ambou Bernat	Cecília	F	Pedro Sánchez	21	soltera	mecanògrafa	Terciari	Administració	Lleida	Lleida
128	Ambou Bernat	Zoila	F	Pedro Sánchez	18	soltera	estudiant	Terciari	Estudiant	Barcelona	Barcelona
129	Valverde Fuentes	Pere	M	Pedro Sánchez	25	solter	teixidor	Secundari	Tèxtil	Calella	Girona
130	Camps Bargalló	Antoni	M	Pedro Sánchez	21	solter	comptable	Terciari	Administració	Igualada	Barcelona
131	Farreras Borrull	Josep	M	Pedro Sánchez	21	solter	mestre	Terciari	Mestre	Torre de Claramunt	Barcelona
132	Ribó Capdevila	Anton	M	Pedro Sánchez	27					Seu d'Urgell	Lleida
133	de Félix	Maximiliano	M	Pedro Sánchez	41					Zaragoza	Aragó
134	Castellà	Carmen	F	Pedro Sánchez	21					Fraga	Aragó
135	Claveria	Emili	M	Pedro Sánchez	44					Vic	Barcelona

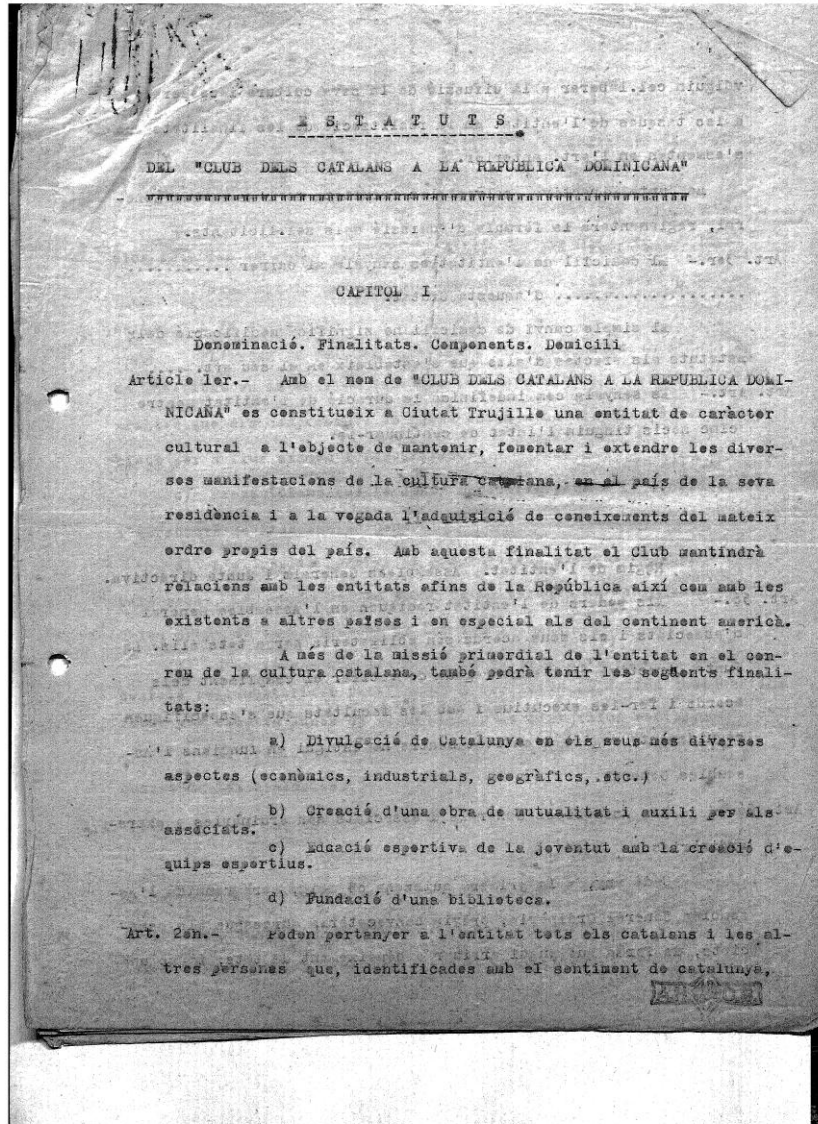
136	Ballesta	Joan	M	Pedro Sánchez	43	casat				Murcia	Murcia
137	Álvaro de Ballesta	Gabriela	F	Pedro Sánchez	41	casada				Cartagena - Múrcia	Murcia
138	Ballesta	Alejandro	M	Pedro Sánchez	18					Francia	França
139	Ballesta	Esperança	F	Pedro Sánchez	15					Francia	França
140	Ballesta	Juan	M	Pedro Sánchez	12					Puerto Llano - Ciudad Real	Ciudad Real
141	Sánchez	Ana	F	Pedro Sánchez	71						
142	Carrera Cuadra	Marino	M	Pedro Sánchez		casat					
143	Rivas Folguera de Carrera	Teresa	F	Pedro Sánchez		casada					
144	Carrera Rivas	Ricardo	M	Pedro Sánchez							
145	Folguera	Eugènia	F	Pedro Sánchez							
146	Garcia Vallespí	Ramon	M	Pedro Sánchez							
147	Garcia Vallespí	Francesc	M	Pedro Sánchez							
148	Cortes	Joaquim	M	Pedro Sánchez							
149	Sanmarti	Antoni	M	La Vega		casat	ebanista	Secundari	Fusta		
150	Ferrer de Sanmartí	Maria	F	La Vega		casada					
151	Sanmarti Ferrer	Natiu	F	La Vega	15	soltera					
152	Sanmarti Ferrer	Idil-li	M	La Vega	7	solter					
153	Sanmarti Ferrer	Elios	M	La Vega	2	solter					
154	Solves	Miquel	M	La Vega			empleat de banca	Terciari	Banca		
155	Pons Garcia	Ricard	M	La Vega		solter	mestre	Terciari	Mestre		
156	Valls Bigorra	Josep	M	La Vega		casat	fotògraf	Terciari	Comerç		
157	Solana	Alexandre	M	La Vega			mestre	Terciari	Mestre		
158	Barrancos Garcia	Dídac	M	La Vega		casat	constructor d'obres	Secundari	Construcció		
159	Masagú de Barrancos	Pilar	F	La Vega		casada					
160	Barrancos Garcia	Josep	M	La Vega	19	solter	forner	Secundari	Forn		
161	Monleon	Miquel	M	La Vega		solter	constructor d'obres	Secundari	Construcció		
162	Escamez	Josep	M	La Vega		solter	advocat	Terciari	Jurista		
163	Martinez	Manuel	M	La Vega		casat	comerç	Terciari	Comerç		
164	Soles de Martínez	Rita	F	La Vega		casada					

165	Alguero	Benito	M	La Vega		casat	metal·lúrgic	Secundari	Metal·lúrgica		
166	Jimenes de Alguero	Montserrat	F	La Vega		casada					
167	Rejas	Perpètua	F	La Vega		soltera					
168	Garcia Goicoechea	Emili	M	La Vega		solter	professor mercantil	Terciari	Mestre		
169	Costa Jou	Ramon	M	La Vega		solter	mestre nacional	Terciari	Mestre		
170	Font Cuniller	Amado	M	La Cumbre	46	casat	teixidor	Secundari	Tèxtil	Sabadell	Barcelona
171	Font Marin	Domènec	M	La Cumbre	12	solter				Sabadell	Barcelona
172	Marin de Font	Isabel	F	La Cumbre	32	casada	urdidora	Secundari	Tèxtil	Morella	València
173	Arbona Navarro	Alfred	M	Villa Trujillo	37	casat	destilador petrolis	Secundari	Petroli	Carcagente	Murcia
174	Arbona Navarro	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
175	Arbona Navarro	Fill 1		Villa Trujillo							
176	Arbona Navarro	Fill 2		Villa Trujillo							
177	Gausachs Antomia	Pere	M	Villa Trujillo	33	casat	tècnic tèxtil	Secundari	Tèxtil	Barcelona	Barcelona
178	Gausachs Antomia	Esposa	F	Villa Trujillo		casada	tècnic tèxtil	Secundari	Tèxtil	Barcelona	Barcelona
179	Perales Frigols	Pau	M	Villa Trujillo	26	casat	professor mercantil i taquígraf	Terciari	Mestre	Barcelona	Barcelona
180	Perales Frigols	Esposa	F	Villa Trujillo		casada	mestre	Terciari	Mestre	Barcelona	
181	Ferrer	Joan	M	Villa Trujillo	22	solter	bancari	Terciari	Banca	Barcelona	Barcelona
182	Gonzalvez	Vicens	M	Villa Trujillo	36	casat	bancari	Terciari	Banca	Barcelona	Barcelona
183	Gonzalvez	Esposa	F	Villa Trujillo		casada				Barcelona	Barcelona
184	Gonzalvez	Fill	M	Villa Trujillo						Barcelona	Barcelona
185	Martínez Cuenca	Marian	M	Villa Trujillo	43	casat	caixista d'impremta	Secundari	Impremta	Barcelona	Barcelona
186	Martínez Cuenca	Esposa	F	Villa Trujillo		casada				Barcelona	Barcelona
187	Martínez Cuenca	Fill 1		Villa Trujillo						Barcelona	Barcelona
188	Martínez Cuenca	Fill 2		Villa Trujillo						Barcelona	Barcelona
189	Martínez Cuenca	Fill 3		Villa Trujillo						Barcelona	Barcelona
190	Hernandez Gimenez	Fulgenci	M	Villa Trujillo	51	casat	metal·lúrgic	Secundari	Metal·lúrgica	Múrcia	Murcia
191	Hernandez Gimenez	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
192	Hernandez Gimenez	Fill 1	M	Villa Trujillo	21		barber	Terciari	Barberia		
193	Hernandez Gimenez	Fill 2	M	Villa Trujillo	18		metal·lúrgic	Secundari	Metal·lúrgica		
194	Hernandez Gimenez	Fill 3		Villa Trujillo							
195	Salvadores Verdarco	Lluís	M	Villa Trujillo	30	casat	funcionari de l'estat –	Terciari	Funcionari	Madrid	Madrid

							comptable				
196	Salvadores Verdarco	Esposa	F	Villa Trujillo		casada	mestre	Terciari	Mestre		
197	Salvadores Verdarco	Sogra	F	Villa Trujillo							
198	Salvadores Verdarco	Filla	F	Villa Trujillo	3						
199	Calvo	Gerard	M	Villa Trujillo		solter					
200	Martin	Manel	M	Villa Trujillo		casat					
201	Martin	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
202	Martin	Néta	F	Villa Trujillo							
203	Coll	Bartomeu	M	Villa Trujillo		casat					
204	Coll	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
205	Filloi	Enric	M	Villa Trujillo		casat					
206	Filloi	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
207	Filloi	Mare	F	Villa Trujillo							
208	Filloi	Cunyada	F	Villa Trujillo							
209	Filloi	Germana	F	Villa Trujillo							
210	Filloi	Fill 1		Villa Trujillo							
211	Filloi	Fill 2		Villa Trujillo							
212	Elias	Alexandre	M	Villa Trujillo		casat					
213	Elias	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
214	Elias	Filla	F	Villa Trujillo							
215	Gajano	Martin	M	Villa Trujillo		casat					
216	Gajano	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
217	Garcia	Josep	M	Villa Trujillo		casat					
218	Garcia	Esposa	F	Villa Trujillo		casada					
219	Garcia	Fill 1		Villa Trujillo							
220	Garcia	Fill 2		Villa Trujillo							
221	Lorient	Daniel	M	Villa Trujillo							
222	Lorient	Fill 1	M	Villa Trujillo							
223	Fernández	Manel	M	Villa Trujillo		solter					
224	Nolla Teigell	Antoni	M	Constanza	49	solter	delineant tècnic i paleta	Secundari	Construcció	Barcelona	Barcelona
225	Llorens Pineda	Joan	M	Constanza	26	casat	químic tintorer	Secundari	Tèxtil	Barcelona	Barcelona

226	Costa Puig	Genaro	M	Hato Mayor	34	casat	mecànic	Secundari	Metal·lúrgica		
227	Perez de Costa	Anna	F	Hato Mayor	30	casada					
228	Costa Jornet	Carles	M	Hato Mayor	59	vidu					
229	Costa Perez	Carles	M	Hato Mayor	7	solter					
230	Santacreu Villaumet	Mateu	M	Hato Mayor	66	casat					
231	Santacreu Morlans	Josep	M	Hato Mayor	27	casat	agricultor	Primari			
232	Roque de Santacreu	Mercè	F	Hato Mayor	20	casada					
233	Arque Gasio	Josep	M	Hato Mayor	52	casat					
234	Cunillera d'Arqué	Antònia	F	Hato Mayor	52	casada					
235	Arque Cunillera	Cosme	M	Hato Mayor	27	casat	paleta	Secundari	Construcció		
236	Almaraz d'Arqué	Maria	F	Hato Mayor	32	casada					
237	Arque Cunillera	Pere	M	Hato Mayor	29	solter	xofer, fuster	Secundari	Fusta		
238	Forne Farreras	Josep	M	Higuey		solter					

Estatuts del Club Català a la República Dominicana. AHCB, FEB.

vulguin col·laborar a la difusió de la seva cultura i cooperar
a les tasques de l'entitat en la realització de les finalitats que
s'estableixen en l'art. anterior.
La Junta Directiva, salvant les facultats de l'Assemblea Gene-
ral, reglamentarà la fórmula d'admissió dels sol·licitants.
Art. 3er.- El domicili de l'entitat es senyala al carrer
..... d'aquesta Ciutat.
El simple canvi de domicili no significa modificació dels
estatuts als efectes d'això que s'estableix en el seu art.
Art. 4r.- Es senyala com indefinida la duració de l'entitat mentre
cinc socis tinguin l'interès de continuar-la.
CAPITOL III
Regim de l'entitat. Assemblees Generals i Junta Directiva.
Els poders de l'entitat radiquen en l'Assemblea General
d'associats i els seus acords són obligatoris per a tots ells. La
Junta Directiva és l'encarregada de vetllar pel compliment dels
acords i fer-les executius i amb les facultats que s'especifiquen
seguidament, regirà l'entitat mentre no estigui en funcions l'As-
semblea General.
66.- Les Assemblees Generals d'associats són ordinàries e extra-
ordinàries.
Cada any, a la primera quinzena de maig, serà reunida l'As-
semblea General Ordinària, prèvia convocatòria adreçada als asse-
sats, de forma que pugui arribar a consistència de tots, i amb una

anticipació mínima de quinze dies.

En la convocatòria es senyalarà l'ordre del dia, el qual, si menys, contindrà els següents extrems:

- a) Memòria explicativa de la marxa de l'entitat durant l'exercici fet per la Junta Directiva i redactada pel Secretari.
- b) Rendició de comptes amb explicació dels ingressos i de les sortides i formalització de l'inventari.

L'estat de comptes serà fixat al tauler oficial d'anuncia de l'entitat en la mateixa data que la convocatòria i contindrà l'expressió que els comptables de caixa estan a la disposició dels associats per a llur examen i fiscalització.

- c) Proposicions que la Junta Directiva posa a la consideració i aprovació de l'Assemblea General.
- d) L'expressió general de proposicions presentades per escrit pels socis, les quals deurán ésser formalitzades al menys amb tres dates abans de la celebració de les Assemblees.
- e) Elecció dels càrrecs de la Junta Directiva vacants per disposició reglamentària i ratificació o rectificació de les designacions fetes per aquella Junta en el transcurs de l'exercici social.

El President es l'encarregat de reglamentar l'ordre de discussió de les Assemblees.

Art. 74.- Sempre que ho consideri oportú el President de l'entitat a la convocatòria de les Assemblees de l'entitat es convocarà a totes les persones que ho demanin tres membres de la Junta Directiva i una desena part del nombre dels associats es donarà lloc a la celebració de l'Assemblea General Extraordinària a l'objecte de discutir i resoldre els afers que

A.H. D.C.E.

l'hagin motivada. Els motius s'expressaran en la convocatòria publicada en la forma i termini que es senyalen per a les Assemblees Ordinàries i no es permetrà que cap altre més afer es discuteixi si no es relaciona amb els continguts en aquella.

Art. 86.- Per tal que siguin vhlits els acords de les Assemblees cal que hi assisteixin la meitat més ú dels associats, si aquest nombre no pugués aconseguir-se la Junta resta facultada per a adreçar una segona convocatòria al menys una hora després de la senyalada per a la primera, essent il·lavors vhlits els acords preses per majoria qualsovel que sigui el nombre dels assistents.

Les proposicions devindran acords amb l'aprobació de la meitat més ú dels votants.

Art. 96.- La Junta Directiva està integrada per un President, un Vice-president, Secretari, Tresorer-comptable i tres vocals.

La Junta Directiva regirà l'entitat amb plenitud de poders, quan no estigui en funcions l'Assemblea General; és l'encalegada d'executar els acords de la mateixa i prendre les decisions més adients a la bona marxa de l'entitat. És responsable davant l'Assemblea General i la seva actuació es sotmet a la fiscalització de la mateixa.

Art. 106.- La duració dels càrrecs de la Junta és de dos anys. L'elecció es realitzarà en l'Assemblea General Ordinària cada any la meitat dels membres de la Junta Directiva, en forma alternada. Circums-

tancialment, al primer any, cesaran els càrrecs de Vice-president, Secretari i els vocals I i III i reglamentàriament a l'any següent, els de President, Tresorer-comptable i Vocal II i així successivament en aquesta alternativa.

Art. 113.- Les vacants que es produiran en el si de la Junta Directiva durant l'exercici social, seran provehidos per la mateixa Junta, excepte en el cas de vacant de la Presidencia e de mes de tres membres directius. En aquest cas sera convocada Assemblies General Extraordinaria amb la finalitat d'elegir les vacants produides.

Art. 114.- El President de l'entitat es el seu representant, cap de la Junta Directiva i les personificarà als efectes de caràcter juridic que puguin plantejarse davant de tercers; a aquests efectes podrà atorgar amplis poders, si s'escau.

Art. 115.- El President dirigirà les reunions de la Junta Directiva i les Assemblies Generals i amb el seu vot de qualitat decidirà el resultat de les votacions en cas d'empat.

Art. 116.- El President, a més, les signatures dels altres funcionaris de l'entitat en els afers que no siguin simplement de tramit.

Art. 117.- De conferentia amb el que disposen les vigents Lleis de la República Dominicana, resta facultat expressament per a sollicitar la incorporació de l'entitat als efectes legals.

Art. 118.- Finalment, per dret propi serà el President de les penències, comissions i seccions que puguin fer-se en el si de l'entitat però té la facultat de delegar aquesta Presidencia a favor de qualsevol associat.

Art. 119.- El Vice-president en els casos d'absència o malaltia del President el substituirà en les seves funcions i gaudirà de les mateixes facultats.

Art. 120.- El Secretari tindrà el seu càrrec la documentació de

l'entitat i el seu arxiu. Redactarà la memòria que la Junta Directiva rendeix tots els anys a l'Assemblea General; extindrà en el llibre d'actes corresponents les actes de les Assemblees i reunions que celebra l'entitat i la Junta Directiva; tindrà al seu càrrec la correspondència i en general redactarà les comunicacions convocatòries i altra documentació que exigeix l'activitat de l'associació, en les certificacions i documents d'execució d'acords que caldrà que hi figuri, el vist-i-plau del President.

A més tindrà el seu càrrec el llibre registre de seccions en la forma exigida per les disposicions legals.

Art. 156.- El Tresorer-Comptable és l'encarregat del moviment econòmic de l'entitat, formularà el llibre-inventari de béns, si n'hi han; curarà del cobrament dels rebuts i altres ingressos i serà el pagador de les despeses i sortides. Consignarà en el llibre de Caixa, al seu càrrec, el moviment de fons i serà el guardador dels comprovants de les operacions econòmiques mentre aquests no perdin llur eficàcia.

Juntament amb el President representarà l'entitat en les operacions bancàries, en les de compra i venda de béns i en els altres afers econòmics.

Art. 166.- Els vocals es designen pel nombre d'ordre de la llur elecció. El Vocal primer tindrà al seu càrrec la biblioteca i realitzarà les funcions adients per a la seva formació, creixença i bona marxa, als efectes del qual redactarà un reglament que serà aprovat per la Junta Directiva.

els vocals assistiran i auxiliaran els altres membres de

la Junta Directiva, substituint-les per l'ordre de llur elecció en moments d'absència.

Art. 176.- La Junta Directiva celebrarà periòdicament les reunions que calguin per al ben règim de l'entitat. A més de l'execució dels acords de les Assemblees Generals i en compliment de la tasca confiada pot prendre les decisions que cregui més adients. Les decisions d'una certa transcendència es consignaran en la memòria anual que es detalla en l'art. 56 dels presents Estatuts.

Per tal que siguin vàlids els acords de la Junta cal que siguin preses al menys per quatre dels seus membres. En cas d'empat, el President pot fer us del vot de qualitat que li atorga l'art. 126 dels presents.

La responsabilitat de les votacions pot ésser salvada per mitjà de vots particulars.

CAPITOL III

Dels Associats

Art. 186.- Tots els associats tenen la igualtat de drets i deures respecte a l'entitat; en especial es consignen els següents:

- a) Tot associat té el dret i el deure moral d'assistir i prendre part als actes que celebri l'entitat.
- b) Els associats que tinguin la capacitat legal necessària, sense cap altra distinció, poden ocupar tota mena de càrrecs.

Art. 194.- Els associats, a més de col·laborar activament a les tasques de l'entitat tenen el deure de contribuir a la seva econo-

nia amb el pagament de la respectiva quota que es fixa en l'art. 204. En cas de manca injustificada de pagament la Junta Directiva està facultada per a donar de baixa el mesos.

Art. 205.- En els mancaments greus i actituds d'hostilitat contra les finalitats de l'entitat, l'Assemblea General o a manca d'aquesta la Junta Directiva, poden decidir l'expulsió de l'associat que se n'hagi fet mereixedor. En el cas que l'expulsió sigui acordada per la Junta Directiva aquest acord haurà d'ésser pres per la majoria absoluta dels seus components i és apel·lable per a davant de la primera Assemblea General que es celebri, per tal que aquesta acordi en definitiva la ratificació o rectificació de l'expulsió. Si l'associat afectat per la mesura ho demana, aquest extreu procedirà l'ordre del dia senyalat per a la tal Assemblea.

Art. 216.- Tots els associats figuraran en el Llibre Registre de socis, a càrrec del secretari, en el qual s'hi consignarà el nom, cognoms, professió i domicili dels associats.

CAPITOL IV

Penències; Seccions i Comissions

Art. 225.- Sempre que ho exigeixi l'activitat de l'entitat i dintre les seves finalitats senyalades en l'art. 1er. podran crear-se tant penències, comissions i seccions com calguin. Les dues primeres tindran un caràcter transitori i seran dissoltes una vegada realitzada la tasca específica que se'ls encomani.

Art. 236.- Les seccions tindran el seu càrrec una activitat permanent que per la seva importància exigeixi una col·laboració a les atencions dels òrgans dirigents de l'entitat.

rt.
cti-
les
r

Especialment es crearan seccions d'associats residents a altres localitats de la República fora de la seva Capital.

Art. 246.- Tots aquests organismes poden gaudir d'una vida autònoma dintre el clos de l'entitat.

Poden ésser creats per l'Assemblea General o per la mateixa Junta Directiva; en aquest cas llur responsabilitat afecta als membres d'aquesta.

En la forma que disposa l'art. 126 d'aquests Estatuts, seran presidides pel President de l'entitat.

CAPITOL V

Mitjans econòmics

Art. 256.- Els mitjans econòmics de l'entitat els constitueixen les quotes reglamentàries dels socis i les donacions.

Es senyala la quantitat de 25 cèntims (moneda del país) la quota mesal a satisfer per tots els associats.

En cas especial de impossibilitat de satisfer-la, la Junta Directiva està facultada per a condonar el seu pagament.

Art. 266.- La Junta Directiva resta facultada per a rebre a favor de l'entitat tots menes de donatius i pot rebutjar els que signifiquin algun perjudici per a la mateixa.

Art. 276.- Tot el moviment econòmic, sense excepció, es consignarà en el llibre de comptabilitat ordenada en hi figuraran els ingressos i les sortides amb indicació exacta de la procedència dels primers i inversió de les segones.

A més es consignaran els béns de l'entitat en el corresponent llibre d'inventari de béns.

Aquests llibres, tal com disposa l'art. 156. dels presents Estatuts, estaran al càrrec del Tresorer-comptable.

CAPITOL VI Modificació dels Estatuts

Art. 286.- Tenint en compte el segon apartat de l'art. 3er. d'aquests Estatuts, podran introduir-s'hi les modificacions que la realitat aconselli per mitjà d'una Assemblea General Extraordinària, expressament convocada a l'efecte.

En la convocatòria, publicada en la forma ordenada per l'article 66, deurà figurar si la modificació o modificacions a introduir en els Estatuts.

No poden ésser objecte de modificació aquelles disposicions que responen a exigències de les Lleis vigents a la República Dominicana.

CAPITOL VII

Dissolució de l'entitat

Art. 296.- L'entitat pot ésser dissolta legalment d'acord amb les disposicions vigents en aquesta matèria en la República De-

minicana i per la voluntat dels seus associats.

Art. 306.- Als efectes de la dissolució de l'entitat serà convocada l'Assemblea General Extraordinària de dissolució, en la qual, a més de donar-se compte dels motius que justifiquen aquesta decisió, es nomenarà una Comissió liquidadora de bens. Si el resultat de la liquidació fos actiu aquest

presentes

producte serà lliurat a una entitat benèfica catalana o en el seu defecte, a un centre hospitalari dominicà. La Comissió, juntament amb el donatiu, lliurarà els justificants de l'operació.
Art. 31é.- No procedirà altra dissolució que la legal, mentre cinc associats manifestin la decissió de continuar l'existència de l'entitat.

====O====

Els presents Estatuts, redactats per la penència nomenada en la Reunió General preparatòria, celebrada a l'Ateneu Dominicà, el dia 12 de maig del 1940 ~~per la penència nomenada en la Reunió General preparatòria celebrada a l'Ateneu Dominicà el dia 12 de maig del 1940~~

Per la penència

Martí Gallart Marian Vives Eduard Barba

Enric Darnell I. Chagarres i Riera

Programa de l'acte commemoratiu del 19 de juliol organitzat pel Club Català.
AHC B, FEB.

CLUB CATALA

**A LA
REPUBLICA DOMINICANA**

CATALANS

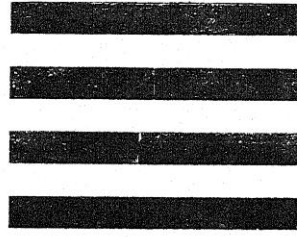
VESTIU - VOS A LA

SASTRERIA HISPANA

EDIFICI BAQUERO

APARTAMENT 206 I 208

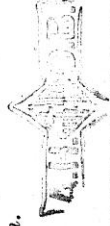
CIUTAT TRUJILLO

Acte Comemoratiu del 19 de Juliol

Diumenge 26ª les 9 p. m.

1942

En el VIé, aniversari de l'aixecament feixista, inici de la intervenció estrangera a la nostra terra, els catalans a Ciutat Trujillo, pal·lesém la nostra fé en la victória dels pobles que avui lluiten contra les forces més retrógrades de la história. El simbolisme del 19 de Juliol es manté viu en els nostres cors.

En aquest acte d'afirmació patriótica donem a conèixer al poble dominicà uns aspectes del nostre folk-lore que tant alt ha posat la cultura catalana.

Tindrà lloc el diumenge dia 19 del corrent a les 9 de la vetlla al local de l'Emissora HIX situat al Parc Colon entre el Cinema Capitolio i el Consell Administratiu.

Entrada lliure.

L'acte serà radicat.

PROGRAMA

L'ANIMA DE CATALUNYA, poesia per la nena Monserrat Valbuena.

BALL DE CORTESIA, pel grup juvenil de dançaires.

EL VELL OCELLAIRE, poesia d'Ignasi Iglésies, per J. Cazorla.

L'HEREU RIERA, ballet per la nena Monserrat Valbuena.

EL FERRER DE TALL, fragment de Serafi Pitarrà, per J. Cazorla.

BALL DE FESTA MAJOR, ballet pel grup juvenil de dançaires.

Pianista acompanyant A. CLUET.

Parlament per Ponci Sabater

EL MARSELLES

Skecht dramàtic de la revolució francesa, original de J. M. FRANCES.

REPARTIMENT:

LA TAVERNERA Sra. C. Perales

EL MARSELLES Sr. J. Massip

EL SUIS Sr. A. Vilalta

EL DESCAMISAT Sr. P. Perales

PARROQUIA PRIMER Sr. J. Pedret

PARROQUIA SEGON Sr. P. Vidal

DESCAMISATS I POBLE

Decorat de Gausachs (fill)

Direcció artística J. Massip i Farré

Contracte firmat pels agricultors espanyols amb el govern dominicà. AGN-AGR, L341-1955.

ENTRE el Estado Dominicano, representado por los Secretarios de Estado de Agricultura y de Trabajo, Economía y Comercio, según poder expedido por el Excelentísimo Señor Presidente de la República en fecha 20 de septiembre de 1954; y el señor , español, mayor de edad, agricultor, domiciliado y residente en , España;

CONSIDERANDO: Que el Gobierno Dominicano, siguiendo las pautas que le han sido trazadas por el Excelentísimo Generalísimo Doctor Rafael Leonifas Trujillo Molina, Benefactor de la Patria y ex Presidente de la República, ha decidido, generosamente, aceptar en su territorio a personas de nacionalidad española, sanas y vigorosas, laboriosas y de buenas costumbres, que estén dispuestas a radicarse permanentemente en su territorio, y aptas para dedicarse en él exclusivamente a la agricultura, cumpliendo los preceptos de la doctrina y la moral católicas, y respetando las leyes de la República Dominicana,

SE HA CONVENIDO Y PACTADO LO SIGUIENTE:

PRIMERO. – El señor se compromete a trasladarse a la República Dominicana y a dedicarse exclusivamente a la agricultura, en los lugares en que el Gobierno Dominicano le señale.

SEGUNDO. – El Gobierno se compromete a suministrar al inmigrante y a sus familiares dependientes pasajes de venida al país por vía marítima en forma económica que será convenida con la empresa transportadora. Se obliga asimismo el Gobierno Dominicano a suministrar al inmigrante pasaje de retorno a España en el caso de que este contrato quede rescindido por cualquier motivo.

Párrafo. – Se entiende por familiares dependientes la esposa e hijos menores del inmigrante.

TERCERO. – Para el establecimiento del inmigrante y sus familiares dependientes en el país, el Gobierno Dominicano se compromete a suministrarle al inmigrante una extensión de terreno y una casa para vivienda, adecuados, a juicio de la Secretaría de Estado de Agricultura, tomando en consideración los siguientes elementos: a) el estado

civil del inmigrante, b) número de familiares dependientes, esto es, esposa e hijos menores y c) clase de cultivo a que se vaya a dedicar.

CUARTO. – La cantidad de terrenos que se adjudique a cada inmigrante deberá tener como mínimo 50 tareas y como máximo 500, de acuerdo con la estimación que haga el Secretario de Estado de Agricultura. La Secretaría de Agricultura podrá aumentar por causa justificada el límite máximo de la extensión de terrenos concedidos al inmigrante.

QUINTO. – El Gobierno dominicano se obliga a suministrar gratuitamente al inmigrante los implementos y otros medios necesarios para sus trabajos agrícolas.

SEXTO. – El inmigrante se compromete a no realizar otra clase de labores que las agrícolas a que se refiere el presente contrato. Los productos de dichas labores serán de la propiedad del agricultor, quien podrá venderlos dentro o fuera del país, para su exclusivo provecho.

SÉPTIMO. – El inmigrante estará exento de todo impuesto que recaiga o pueda recaer sobre los terrenos y los útiles de trabajo.

OCTAVO. – El inmigrante se obliga a desarrollar activamente los cultivos que le asigne la Secretaría de Estado de Agricultura de acuerdo con la calidad de la tierra y a mantener los mismos en buenas condiciones de limpieza y producción.

NOVENO. – Cualquier cuestión no prevista en el presente contrato, que se refiera al objeto y a la finalidad del mismo, será resuelto de común acuerdo entre el inmigrante y la Secretaría de Estado de Agricultura.

DÉCIMO. – El inmigrante se compromete a someterse a las regulaciones establecidas por las disposiciones legales dominicanas.

HECHO en Ciudad Trujillo, Distrito de Santo Domingo, Capital de la República Dominicana y firmado por los Señores Secretarios de Estado de Agricultura y de Trabajo, Economía y Comercio a los días del mes de del año 1954, y por el señor , en , España, a los días del mes de del año 1954.

.....
Secretaría de Estado de Agricultura

.....
Secretaría de Estado de Trabajo, Economía y Comercio

.....
Agricultor

Normes de les colònies agrícoles. *Todo Colono está en la obligación...* S/II, s/d. AGN-AGR, L341-1955.

Todo Colono está en la obligación de comunicar al encargado de la misma, con 24 horas de anticipación, toda ausencia temporal, indicando el lugar donde piensa dirigirse, tiempo que durará su ausencia y motivo de la misma.

Todo colono debe cumplir cuantas órdenes reciba de los encargados de la misma, y bajo ningún pretexto podrá dejar de acatarlas, elevando si lo juzga conveniente, su reclamación de las órdenes que haya recibido y esté cumpliendo, a la Dirección para el Asentamiento de Inmigrantes.

Toda solicitud o exposición que tenga que hacer cualquier Colono a los Organismos oficiales, deberá ser enviada por intermedio del Encargado de la misma, excepto cuando se trate de quejas contra el Encargado, en el cual caso podrán dirigirse directamente al Director de la Oficina para el Asentamiento de Inmigrantes Agricultores.

Toda actividad que se verifique en la Colonia deberá ser comunicada al Encargado de la misma, para que éste la autorice si la juzga conveniente y la controle.

No podrá celebrarse ninguna clase de reunión en la Colonia sin estar presente en Encargado o el representante que éste designe.

La tierra estará dividida en parcelas individuales, a nombre de cada colono, aunque para realizar los trabajos se reúnan colectivamente.

Los Colonos no podrán vender o traspasar a terceras personas las propiedades, implementos, animales o enseres que de acuerdo con lo previsto por el Art. V del Contrato les hayan sido suministrado.

Todo Colono que faltare al cumplimiento de los artículos anteriormente expresados podrá ser considerado como renunciante a todos sus derechos y dado de baja efectivamente.

Cuando por cualquier circunstancia sea rescindido el contrato, el Colono conservará su derecho de propiedad sobre el valor de las mejoras del predio que tenía en cultivo y que él mismo haya fomentado. El valor de dichas mejoras será apreciado por una comisión compuesta por el administrador de la Colonia, por tres colonos y por el Director para el

Asentamiento de Inmigrantes Agricultores. Estas mejoras, previa justipreciación podrán ser adquiridas por la Secretaría de Estado de Agricultura o por un particular.

Las deudas contraídas por el Colono a título de tal, sea dentro o fuera de la Colonia, se deducirán del valor a que se eleven sus mejoras de acuerdo con la tasación hecha en el párrafo anterior.

En la Colonia no puede establecerse ninguna clase de comercio sin la previa autorización de la Secretaría de Estado de Agricultura.

CONVENIO DE EMIGRACIÓN HISPANO-DOMINICANO. SECRETARÍA DE ESTADO DE RELACIONES EXTERIORES: *Compilación Trujillo de Tratados y Convenciones de la República Dominicana. Ciudad Trujillo: Editora del Caribe, 1958, pàg. 309-316.*

(Aprobado por Resolución del Congreso Nacional N° 4403 del 9 de marzo de 1956. Gaceta Oficial N°7960 de fecha 21 de marzo, 1956. Hecho el canje de ratificaciones en Ciudad Trujillo, el 9 de enero de 1957).

El Gobierno de España y el Gobierno de la República Dominicana animados de un igual deseo de afianzar cada vez más los profundos e indestructibles vínculos fraternales que los unen, como pueblos del mismo tronco hispánico han decidido concluir el presente Convenio encaminado a orientar y proteger, de mutuo acuerdo, el establecimiento de los españoles en la República Dominicana para contribuir con sus naturales al fomento de su riqueza económica dentro de la comunidad de idioma, religión, cultura y tradiciones de ambos Estados.

A tal fin, las altas Partes Contratantes han nombrado como sus respectivos Plenipotenciarios:

El Jefe del Estado Español

al Excelentísimo Señor Don Raimundo Fernández Cuesta, Ministro Secretario General del Movimiento, y al Excelentísimo Señor don Alfonso Merry del Val Alzola, Marqués de Merry del Val, Embajador de España en Ciudad Trujillo.

El Presidente de la República Dominicana

al Licenciado Porfirio Herrera Báez, Secretario de Estado de Relaciones Exteriores y Culto, y al Licenciado Luis R. Mercado, Secretario de Estado de Agricultura, quienes, después de haber canjeado sus plenos poderes, hallados en buena y debida forma, han convenido en lo siguiente:

ARTICULO 1°

El Gobierno español y el Gobierno de la República Dominicana permitirán que los súbditos españoles, solos o acompañados de sus familias, se trasladen y se establezcan en la República Dominicana; y por otra parte, orientarán y encauzarán la formación de

grupos de emigrantes españoles bajo los auspicios y protección de ambos Gobiernos en las condiciones especificadas en los artículos siguientes.

ARTICULO 2º

El Gobierno de la República Dominicana concederá visado permanente a los súbditos españoles que deseen establecerse en su territorio con ánimo de trabajar, siempre que estén provistos del correspondiente pasaporte y tengan un contrato de trabajo con un patrono residente en la República Dominicana, otorgado ante la Autoridad competente dominicana con las formalidades necesarias para exigir judicialmente su cumplimiento.

El Gobierno de España concederá pasaporte a los súbditos españoles que intenten dirigirse a la República Dominicana con ánimo de trabajar, siempre que exhiban el Contrato de trabajo a que hace referencia el párrafo anterior, visado por la Autoridad Diplomática o Consular de España en la República Dominicana, una vez que ésta haya considerado aceptables las condiciones en él contenidas.

Los Contratos de trabajo deberán contener además de las cláusulas usuales, la concerniente a su rescisión y a la repatriación del trabajador, debiendo el patrono depositar fianza bastante.

Los emigrantes podrán ser acompañados por sus familias, entendiéndose a estos efectos por familia a su esposa e hijos menores y en los casos que proceda por sus ascendientes o descendientes legalmente a su cargo.

ARTICULO 3º

Los grupos de españoles que se formen en España para establecerse en la República Dominicana bajo los auspicios de ambos Gobiernos pueden estar compuestos:

- a) de individuos de determinada profesión u otro oficio contratados por el Gobierno de la República Dominicana.
- b) de agricultores a los que el Gobierno de la República Dominicana conceda tierras para su cultivo con arreglo a sus planes de fomento agrícola.

ARTICULO 4º

El Gobierno de la República Dominicana hará conocer con antelación al Gobierno de España, por medio de la Embajada en Ciudad Trujillo, sus planes para el establecimiento protegido en la República Dominicana de grupos de emigrantes.

En el caso de los grupos a que se refiere el apartado a) del artículo anterior el Gobierno de la República Dominicana deberá especificar la profesión, oficio o especialidad de los que han de formarlos; empleo a que se les dedica; condiciones del contrato de trabajo y sus causas de rescisión; circunstancias y cualidades que deben concurrir en los aspirantes al empleo, y número de los componentes del grupo.

En el caso de los grupos a que se refiere el apartado b) del artículo anterior deberá señalar la zona que se asigne al grupo, plan de obras en la misma y medios de comunicación; extensión de la superficie que se reserva a cada emigrante y cultivo a que se dedicará; viviendas e instalaciones; cualidades de los aspirantes al asentamiento; número total de los que han de ser asentados en la zona, y ritmo de su establecimiento.

ARTICULO 5º

El Gobierno de España por medio de su Embajada en Ciudad Trujillo comunicará al Gobierno de la República Dominicana su aceptación o reparos en cada caso y, una vez de acuerdo ambos Gobiernos, se procederá a la formación del grupo correspondiente al plan propuesto.

ARTICULO 6º

Para formar cada grupo, las Autoridades españolas competentes recogerán las solicitudes de las personas que aspiren a integrarlo y llevarán a cabo una selección de los aspirantes tomando en cuenta su edad; estado de salud, previo reconocimiento médico; antecedentes morales y políticos; aptitud para la actividad que han de ejercer según los requerimientos en cada caso; y adaptabilidad a las condiciones de vida.

El Ministerio de Asuntos Exteriores de España comunicará a la Embajada de la República Dominicana en Madrid una lista circunstanciada de los aspirantes seleccionados.

ARTICULO 7º

La Embajada de la República Dominicana en Madrid podrá rechazar los candidatos contenidos en la lista a que se refiere el artículo anterior que no estime aptos para la actividad que vaya a desarrollar, pero no eliminarlos por la circunstancia de ser casados, a menos que el número de estos exceda de un tercio de la totalidad de la lista definitiva. El Gobierno de la República Dominicana podrá nombrar a un funcionario en Madrid, para llevar a cabo los exámenes y comprobaciones que estime convenientes. Estos funcionarios gozarán de la condición de agregados a la Embajada de la República Dominicana en Madrid durante el tiempo en que presten sus servicios.

Los gastos que ocasionen estas operaciones serán a cargo del Gobierno de la República Dominicana.

Al final de dichas operaciones, la Embajada de la República Dominicana en Madrid facilitará al Ministerio de Asuntos Exteriores la lista definitiva de los seleccionados para formar el grupo.

ARTICULO 8º

El Ministerio de Asuntos Exteriores de España comunicará la lista definitiva a que se refiere el artículo anterior a las Autoridades competentes a fin de que expidan a los interesados el correspondiente pasaporte.

Las Autoridades diplomáticas o consulares de la República Dominicana acreditadas en España les concederán, en su vista, visado de permanencia y un certificado que acredite la inclusión del interesado en la lista correspondiente.

ARTICULO 9º

El embarque de los emigrantes se verificará en puerto español y en buques españoles o dominicanos autorizados para las operaciones de emigración, bajo la inspección de las Autoridades españolas y dominicanas. Los emigrantes podrán llevar consigo las ropas y efectos de su uso personal y las herramientas propias de su oficio o aperos de labranza adecuados al cultivo a que se dediquen, que serán admitidos en la República Dominicana con exención de derechos de Aduanas. El Gobierno de España suplirá a los emigrantes dichas herramientas o aperos y el precio le será reembolsado por el Gobierno de la República Dominicana, previa presentación de comprobantes y facturas.

El número de emigrantes que ha de componer cada expedición y el ritmo de éstas será decidido de común acuerdo por las Altas Partes Contratantes, teniendo en cuenta las oportunidades de trabajo, y en el caso de trabajos agrícolas, la disponibilidad de casas y tierras de labor en las regiones en que hayan de instalarse.

Las Altas Partes Contratantes se comprometen a impedir el embarque de "Polizones". Si no obstante la vigilancia mantenida en el puerto de embarque llegara alguno de estos pasajeros clandestinos a la República Dominicana, las Autoridades de la República Dominicana se comprometen a reembarcarlos con destino al puerto de origen.

ARTICULO 10°

Las condiciones del buque, alimentación y trato a los emigrantes, y demás circunstancias relativas al transporte marítimo, se regularán por lo establecido en las leyes españolas vigentes sobre emigración. Al frente de las expediciones a que se refiere el artículo anterior, podrá ir un Inspector de Emigración español quien deberá presentar un informe, al finalizar la travesía, ante las Autoridades españolas. El transporte y otros gastos de este funcionario serán por cuenta de su Gobierno.

Si durante el viaje se advirtiesen síntomas de una enfermedad incurable o infecto-contagiosa grave, el emigrante que hubiese sido aceptado en las listas definitivas será repatriado a costa del Gobierno Dominicano.

Los gastos del transporte marítimo y los ulteriores hasta el asentamiento de los emigrantes serán sufragados por el Gobierno de la República Dominicana.

El desembarco y los viajes de los emigrantes hasta el lugar del asentamiento serán vigilados por las Autoridades dominicanas y españolas.

ARTICULO 11°

El Gobierno de la República Dominicana se compromete a facilitar a los emigrantes españoles la necesaria asistencia religiosa, médica y escolar.

Cuando se trate de colonias establecidas en lugares alejados de aldeas o pueblos, los dos Gobiernos, al redactar los planes concretos a que se refieren los artículos 4° y 5°, se pondrán de acuerdo sobre los Sacerdotes, Médicos, Farmacéuticos y Maestros que se

adscriban a las colonias, así como sobre las construcciones dedicadas a facilitar la asistencia religiosa, médica y escolar.

ARTICULO 12°

El Gobierno Dominicano se compromete a repatriar por su cuenta a los emigrantes en casos graves y justificados de mala salud o inadaptabilidad al clima, a petición de éstos, o a instancia de aquel. La Embajada de España será informada de la decisión tomada por el Gobierno.

En caso de agitación social, insubordinación grave y manifiesta y otros análogos, se procederá por el Gobierno Dominicano a la repatriación de los culpables.

En caso de muerte de un cabeza de familia carente de recursos, el Gobierno Dominicano, de acuerdo con la Embajada de España, dará ayuda a su familia teniendo en cuenta el número de los que la componen, su edad y aptitudes para el trabajo.

ARTICULO 13°

Para orientar y auxiliar a los grupos de emigrantes especialmente en las zonas agrícolas que se les destinen, en los primeros meses de asentamiento o en las fases preparatorias del mismo, el Gobierno de España podrá nombrar funcionarios especiales o técnicos que cooperarán con las Autoridades dominicanas y gozarán de la condición de agregados a la Embajada de España en Ciudad Trujillo durante el tiempo en que presten sus servicios. Las dos Altas Partes Contratantes, de común acuerdo, podrán disponer la formación de comisiones mixtas de funcionarios o técnicos de ambos países.

Las reclamaciones que eventualmente se formularen con motivo del asentamiento, se tramitarán por conducto de las Autoridades diplomáticas o consulares de España en la República Dominicana.

ARTICULO 14°

Los españoles que se establezcan en la República Dominicana con ánimo de trabajar, ya sea en forma individual o en los grupos formados bajo los auspicios de ambos Gobiernos, gozarán de los mismos derechos civiles y laborales que los súbditos dominicanos.

A los trabajadores españoles emigrados a la República Dominicana se les asegurará el derecho y la posibilidad de transferir sus ahorros a España, a favor de sus familias o de otras personas a cargo de ellos, en las condiciones más favorables previstas o que se previeren en la legislación dominicana en materia de divisas para el sostenimiento familiar y categorías análogas, o de acuerdo con lo que se establezca o esté establecido en "Acuerdos de Pagos entre España y la República Dominicana".

Tendrán también derecho los súbditos españoles a constituir con arreglo a la Constitución y a las leyes de la República Dominicana, Asociaciones, Sociedades y Mutualidades de carácter benéfico, cultural y recreativo.

ARTICULO 15°

Los españoles establecidos en la República Dominicana, bien sea en forma individual o en la de grupos formados bajo los auspicios de ambos Gobiernos de conformidad con el artículo 2 de este Convenio, podrán traer a sus expensas sus familias respectivas.

A este fin, deberán presentar la carta de llamada ante las Autoridades diplomáticas o consulares de España en la República Dominicana, las que podrán exigir la presentación de la carta de llamada bastará para que se expida a los interesados el pasaporte por parte de las Autoridades de España y el correspondiente visado por parte de las Autoridades diplomáticas o consulares de la República Dominicana.

Se entiende por familia a estos efectos la esposa e hijos menores, y en los casos que proceda los ascendientes o descendientes legalmente a su cargo.

ARTICULO 16°

Las cuestiones no previstas en el presente Convenio y las dudas que pudieran surgir en su aplicación, serán resueltas de común acuerdo entre las Altas Partes Contratantes.

ARTICULO 17°

El presente Convenio será ratificado y las ratificaciones serán canjeadas en Ciudad Trujillo en el plazo más breve.

En fe de lo cual los Plenipotenciarios infrascritos firman y sellan el presente acuerdo en dos originales igualmente auténticos, en Ciudad Trujillo, Capital de la República

Dominicana, a los once días del mes de febrero del año mil novecientos cincuenta y seis.

POR EL GOBIERNO DE LA REPUBLICA DOMINICANA

(Fdos.) Porfirio Herrera Báez, Luis R. Mercado.

POR EL GOBIERNO ESPAÑOL:

(Fdos.) Alfonso Merry del Val Alzola, Raimundo Fernández Cuesta.

Constancia. Annex al despatx 327 de l'Ambaixador d'Espanya a Ciudad Trujillo, Alfredo Sánchez Bella, al Ministre d'Afers Exteriors. Ciudad Trujillo, 7 d'agost de 1957. AMAEC, R5667, Exp. 4.

CONSTANCIA

El inmigrante que suscribe, firmante en fecha _____ del mes de _____ del año _____, de un contrato con el Estado Dominicano, en virtud del cual se concertó su establecimiento en este país en calidad de colono agricultor, RECONOCE por la presente que se encuentra a gusto en la República Dominicana, en la cual ha recibido para efectuar trabajos agrícolas, la cantidad de _____ tareas de terreno, la que tiene cultivada de _____, habiendo efectuado hasta la fecha cosechas de _____; que ha recibido además para el trabajo de las referidas tierras, los correspondientes implementos agrícolas, semillas y toda clase de facilidades para su cultivo, subsidio en dinero para su subsistencia y la de su familia y una casa marcada con el Núm. _____, para vivienda, en la Colonia de _____, dotada de un completo ajuar doméstico, el cual reconoce que es propiedad del Estado Dominicano y se compromete a no traspasarlo a ninguna persona, por ningún concepto, sabiendo las sanciones penales en que incurriría en caso de que viole este compromiso.

Asimismo DECLARA que no tiene intención de regresar ni él ni su familia a España, su país de origen, y que en consecuencia el día que resuelva hacerlo, solo o acompañado, hace constar expresamente que los gastos que por cualquier concepto entrañe el referido traslado correrán exclusivamente de su cuenta sin ninguna responsabilidad para el Estado Dominicano.

Hecho en Ciudad Trujillo a los _____ días del mes de _____ del año _____.

FIRMA DEL INMIGRANTE. NÚMERO DE PASAPORTE _____.

Información secreta sobre la emigración española a la República Dominicana.

Testigo visual y auricular. S/A, s/d. AMAEC, R5667 – Exp. 3.

INFORMACION SECRETA SOBRE LA EMIGRACION ESPAÑOLA A LA REPUBLICA
DOMINICANA.-TESTIGO VISUAL Y AURICULAR.-

Prenotando 1º

En cuanto a la cuestión política la República Dominicana sufre actualmente una tremenda desgracia, pues la dictadura de Trujillo y el dominio de todos los suyos que en sus manos todos el país y todo, y en todos los sentidos, económico, financiero, y sobre todo moralmente tiene al pueblo esclavizado de facto en todos los ordenes.

Prenotando 2º.-

La prensa, la radio, toda publicación debe sin cesar alabar hasta la locura a Trujillo. Todo se hace por él, o hay que decir, so pena de grandes disgustos que es por insinuación de Trujillo. Le contare ejemplos prácticos.

Prenotando 3º.-

No hay más C.Civil, económico, criminal y penal, que el que impone y ordena la voluntad de Trujillo.

La cuestión emigratoria

1) Que todas las promesas hechas a los emigrantes españoles son mentira, engaños, nada de los que se les ha prometido se les ha dado.

2) que se les ha abandonado a unas colonias que están completamente inadecuadas, indecentes y no saneadas para poder servir a los españoles. Le contaré. Personalmente he visitado las colonias de Azúa y la de Baoba del Piñal, y puedo asegurarle que aquello es inmoral, allí se encontraban cientos de nombres, sin trabajo y sin tierras, y con \$60 de dolares al día para comer y cubrir sus necesidades, y sin esperanza de nada, pues a Trujillo los encargados de las colonias, le pintaban las cosas de muy distintas maneras.

3) Han ido algunos maleados, pero no todos ni muchos menos, la mayoría eran hombres de buena voluntad, hombres dispuestos a trabajar, pero no han encontrado apoyo alguno, el Gobierno que los llevo se despreocupó por completo de ellos y solo se preocupó de desprenderse de ellos cuando vió que se habian equivocado y para ello se inventó

4) El acusarles de comunistas y de revoltosos, eso es mentira, los españoles, tanto los civiles como los policías que fueron, no tenían intención alguna de rebelión, lo que buscaban era trabajar y nada más.

5) Las tierras que se han dado a los españoles son tierras de las que se han expulsado con las fuerzas militares a los antiguos poseedores, pobres dominicanos. Se puede pedir informes a los padres párrocos de Julia Molina y Cabrera. 19 hombres del campo que se negaron a entregar sus tierras fueron vilmente asesinados y ahorcados por los enviados del Gobierno. Entre ellos tres miembros de la Venerable Orden Tercera de San Francisco. Testigos los párrocos antes citados y Monseñor Leopoldo Ubrique capuchino Obispo de la Vega. Lo mismo ha sucedido en Azua y Costanza, etc.etc.

6) El Embajador español, tiene que salvar su vida y él sabe, como lo sabe todo el que vive un mes bajo aquel régimen de terror que se informa algo al Gobierno de la verdadera realidad de las co-

sas, peligras, pues allí no se guarda la inmunidad diplomática en lo que a correspondencia se refiere.

Le contaré un caso en que he tenido que intervenir seriamente

Aquí narro el caso

C.P.Pr. on C. todo fotocopiada.....

La gravedad del Problema

1)Nuestro punto de vista:ES NECESARIO SALVAR LA AMISTAD DE SANTO DOMINGO Y ESPAÑANOS INTERESA DIPLOMATICAMENTE A LOS ESPAÑOLES Y LES INTERESA AL PUEBLO DOMINICANO EN TODO SENTIDO.

2)ES NECESARIO pues, salvar esta amistad en peligro con la ida de estos pobres españoles que sin querer, sin malicia, pero si por ley de vida, van enfriando esta amistad y andan llenos de descontento y regresan a España muchos, completamente amargados contra a quella nación que quiere a España como lo sabemos los españoles.

3)Hay que buscar un medio DIPLOMATICO de evitar el negar la ida a todo español que quiera ir a Santo Domingo amparado en Convenios diplomáticos celebrados; pues allí todos esos Convenios son completamente inútiles y huecos. La realidad es que solo Trujillo manda en todos los órdenes y que no hay respeto a nada y nadie.

CONCLUSION:

- A) Salvar la amistad de ambos países
- B) Peligroso, muy peligroso para esta la emigración.
- C) CON DIPLOMACIA Y DE COMUN ACUERDO CON LA DIRECCION DE SEGURIDAD NEGAR O DAR LARGAS A LOS PERMISOS DE SALIDAS A TODOS LOS QUE QUIERAN IR A BUSCAR ALLI FORTUNA APOYADOS EN CONVENCIONES HECHAS CON AQUEL GOBIERNO=

Programa Oficial de la visita a España del Presidente Trujillo y proyecto de comitiva oficial y protocolo a seguir en la Estación del Norte, a la llegada a Madrid, del Generalísimo Trujillo. Junio de 1954. Archivo del Palacio Real, Casa Civil del Jefe de Estado – 3299 Visita a España de Personalidades Extranjeras.

AVÍS IMPORTANT

El capítol següent ha estat retirat seguint instruccions de l'autora de la tesi, per raons relacionades amb els drets de reproducció del document original

AVISO IMPORTANTE

El siguiente capítulo ha sido retirado siguiendo instrucciones de la autora de la tesis, por motivos vinculados a los derechos de reproducción del documento original

IMPORTANT NOTICE

The following chapter has been removed following instructions of the author of the thesis, for reasons related to the reproduction rights of the original document

Cens de la colònia de Baoba del Piñal, juliol de 1955. SECRETARIA DE ESTADO DE AGRICULTURA Y MINAS. CENSO DE INMIGRANTES. Ciudad Trujillo. Distrito de Santo Domingo. 16 de julio de 1955. AGN-AGR. L1577-1961.

Nº	Nom	Cognoms	Edat	Estat Civil	Sexe	Professió	Casa #	Poble origen	Subregió	Regió	Sector
1	José Alfonso	Gumbau	30	C	Masculí	Agricultor	1	Sollana		València	Payita
2	Eufemia	Valdez Bueno	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	1	Sollana		València	Payita
3	Fernando	Gumbau	23	S	Masculí	Agricultor	1	Sollana		València	Payita
4	Bautista	Andrés Suñer	56	C	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
5	Josefa	Piera Bono	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	2	Sollana		València	Payita
6	Antonio	Andrés Piera	21	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
7	Francisco	Andrés Piera	18	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
8	José	Andrés Piera	13	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
9	Eugenio	Bataller Marco	43	C	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
10	Trinidad	Natividad Primo	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	3	Sollana		València	Payita
11	Trinidad	Bataller Natividad	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	3	Sollana		València	Payita
12	Eugenio	Bataller Natividad	18	S	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
13	José Maria	Bataller Natividad	14	S	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
14	Paquito	Bataller Natividad	9	S	Masculí		3	Sollana		València	Payita
15	Milagros	Bataller Natividad	6		Femení		3	Sollana		València	Payita
16	Federico	Guillem Moleres	38	C	Masculí	Agricultor	4	Sollana		València	Payita
17	Estrella	Tronchoni V.	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	4	Sollana		València	Payita
18	José	Guillem Tronchoni	9		Masculí		4	Sollana		València	Payita
19	José	Boira Alemany	50	C	Masculí	Agricultor	5	Sollana		València	Payita
20	Asunción	Guillem Moleres	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	5	Sollana		València	Payita
21	Asunción	Boira Guillem	12		Femení	Quehaceres	5	Sollana		València	Payita

						domésticos						
22	Milagro	Boira Guillem	11		Femení	Quehaceres domésticos	5	Sollana			València	Payita
23	Justo	Boira Guillem	9		Masculí		5	Sollana			València	Payita
24	Maria Luisa	Boira Guillem	6		Femení		5	Sollana			València	Payita
25	Bautista	Guillem Moleres	26	S	Masculí	Agricultor	5	Sollana			València	Payita
26	Benito	Carrasco Ruiz	35	C	Masculí	Agricultor	6	Sollana			València	Payita
27	Visitación	Grau García	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	6	Sollana			València	Payita
28	Visitación	Carrasco Grau	6		Femení		6	Sollana			València	Payita
29	Daniel	Grau García	35	S	Masculí	Agricultor	6	Sollana			València	Payita
30	Vicente	Grau García	20	S	Masculí	Agricultor	6	Sollana			València	Payita
31	Miguel	Fuentes Vendrell	37	C	Masculí	Agricultor	8	Sollana			València	Payita
32	Josefina	Murciano Lluna	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	8	Sollana			València	Payita
33	Miguel	Fuentes Murciano	12		Masculí		8	Sollana			València	Payita
34	José	Fuentes Murciano	9		Masculí		8	Sollana			València	Payita
35	Vicente	Fuentes Murciano	7		Masculí		8	Sollana			València	Payita
36	Francisco	Fuentes Murciano	4		Masculí		8	Sollana			València	Payita
37	Emilio	Murciano Lluna	18	S	Masculí	Agricultor	8	Sollana			València	Payita
38	Primitivo	Gil Ferrer	44	C	Masculí	Agricultor	10	Sollana			València	Payita
39	Ana María	Santos Martínez	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	10	Sollana			València	Payita
40	Primitivo	Gil Santos	17	S	Masculí	Agricultor	10	Sollana			València	Payita
41	Juan Francisco	Gil Santos	13		Masculí		10	Sollana			València	Payita
42	Ana María	Gil Santos	10		Femení		10	Sollana			València	Payita
43	José	Ferrer Vicent	32	C	Masculí	Agricultor	11	Sollana			València	Payita
44	Alfreda	Mulet Valero	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	11	Sollana			València	Payita
45	Arturo	Mulet Valero	26	S	Masculí	Agricultor	11	Sollana			València	Payita
46	Antonio	Ferrer Vicent	36	S	Masculí	Agricultor	11	Sollana			València	Payita
47	José	Luz Calatayud	48	C	Masculí	Agricultor	12	Sollana			València	Payita

48	Josefa	Verdu Gimeno	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	12	Sollana		València	Payita
49	José Domenech	hijo	16	S	Masculí	Agricultor	12	Sollana		València	Payita
50	José	Luz Mas	13	S	Masculí		12	Sollana		València	Payita
51	Cecilia	Luz Verdu	2		Femení		12	Sollana		València	Payita
52	Ezequiel	Cremón Garcia	60	C	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
53	Anita	Gómez Garcia	49	C	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
54	Anita	Cremón Gómez	21	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
55	Pepita	Cremón Gómez	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
56	Isabel	Cremón Gómez	17	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
57	Pilar	Cremón Gómez	6	S	Femení		13	Sollana		València	Payita
58	Jesús	Cremón Gómez	25	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
59	Vicente	Cremón Gómez	23	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
60	Bautista	Cremón Gómez	15	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
61	Antonio	Cremón Gómez	12	S	Masculí		13	Sollana		València	Payita
62	Federico	Cremón Gómez	10	S	Masculí		13	Sollana		València	Payita
63	José	Rivera Marín	53	C	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
64	Teresa	Grau Gil	52	C	Femení	Quehaceres domésticos	14	Sollana		València	Payita
65	José	Rivera Grau	24	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
66	Fermín	Rivera Grau	19	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
67	Juan	Rivera Grau	17	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
68	Antonio	Serra Ferrer	30	C	Masculí	Agricultor	15	Sollana		València	Payita
69	Teresa	Gregori Calabuig	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	15	Sollana		València	Payita
70	Juan	Serra Ferrer	25	S	Masculí	Agricultor	15	Sollana		València	Payita
71	Vicente	Escriba San Aurelano	41	C	Masculí	Agricultor	16	Sollana		València	Payita
72	Maria	Montagud Latorre	41	C	Femení	Quehaceres	16	Sollana		València	Payita

						domésticos					
73	Vicente	Escriba Montagud	12	S	Masculí		16	Sollana		València	Payita
74	Maria Pilar	Escriba Montagud	8		Femení		16	Sollana		València	Payita
75	José	Garulo García	38	C	Masculí	Agricultor	17	Sollana		València	Payita
76	Angela	Corts Ferrer	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	17	Sollana		València	Payita
77	Enrique	Grau García	37	C	Masculí	Agricultor	18	Sollana		València	Payita
78	Emilia	Albeldo San Aureliano	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	18	Sollana		València	Payita
79	Loreto	Grau Albeldo	5		Masculí		18	Sollana		València	Payita
80	Salvador	Grau Albeldo	2		Masculí		18	Sollana		València	Payita
81	Rafael	Llinares Ferrer	35	C	Masculí	Agricultor	19	Sollana		València	Payita
82	Josefa	Micó Morales	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	19	Sollana		València	Payita
83	Rafael	Llinares Micó	5		Masculí		19	Sollana		València	Payita
84	Josefa	Llinares Micó	1		Femení		19	Sollana		València	Payita
85	Joaquín	Cambria Rodríguez	29	C	Masculí	Agricultor	20	Sollana		València	Payita
86	Vicenta	García Benavent	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	20	Sollana		València	Payita
87	Joaquín	Cambria García	1		Masculí		20	Sollana		València	Payita
88	Enrique	Magraner Benaches	29	C	Masculí	Agricultor	21	Sollana		València	Payita
89	Josefina	Garulo García	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	21	Sollana		València	Payita
90	Ramón	Natividad Primo	44	C	Masculí	Agricultor	22	Sollana		València	Payita
91	Rosa	Ramón Hurtado	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	22	Sollana		València	Payita
92	Ramón	Natividad Ramón	17	S	Masculí	Agricultor	22	Sollana		València	Payita
93	Rosa	Natividad Ramón	12		Femení		22	Sollana		València	Payita
94	Francisco	Cambra Rodríguez	35	C	Masculí	Agricultor	23	Sollana		València	Payita
95	Emilia	Minguez Cervera	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	23	Sollana		València	Payita
96	José	Llopis Ros	32	C	Masculí	Agricultor	24	Sollana		València	Payita

97	Julia	García Cardona	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	24	Sollana		València	Payita
98	Julieta	Llopis García	4		Femení		24	Sollana		València	Payita
99	Pepita	Llopis García	1		Femení		24	Sollana		València	Payita
100	José Maria	Valero Aparici	50	C	Masculí	Agricultor	26	Sollana		València	Payita
101	Concha	Mompo Llinares	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	26	Sollana		València	Payita
102	José	Valero Mompo	20	S	Masculí	Agricultor	26	Sollana		València	Payita
103	Concha	Valero Mompo	9		Femení		26	Sollana		València	Payita
104	Vicente	Valero Mompo	7		Masculí		26	Sollana		València	Payita
105	Vicente	Grau Magraner	47	C	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
106	Pilar	García Esteves	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	7	Almusafes		València	Payita
107	Vicente	Grau García	17	S	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
108	Julio	Grau García	15	S	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
109	Pilar	Grau García	10	S	Femení		7	Almusafes		València	Payita
110	Vicente	Moreno Soler	49	C	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
111	Carmen	Navarro Moraguez	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	9	Almusafes		València	Payita
112	Vicente	Moreno Navarro	17	S	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
113	José	Moreno Navarro	14	S	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
114	Elisa	Moreno Navarro	11		Femení		9	Almusafes		València	Payita
115	Francisco	Moreno Navarro	5		Masculí		9	Almusafes		València	Payita
116	Daniel	Gascó Mompo	46	C	Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
117	Teresa	Martí Perez	46	C	Femení	Quehaceres domésticos	25	Almusafes		València	Payita
118	Teresa	Gascó Martí	17	S	Femení	Quehaceres domésticos	25	Almusafes		València	Payita
119	Daniel	Gascó Martí	14	S	Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
120	Francisco	Gascó Martí	12		Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
121	Enrique	Bosch Rodrigo	40	C	Masculí	Agricultor	27	Almusafes		València	Payita
122	Josefina	Rivas Grau	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	27	Almusafes		València	Payita

123	Enrique	Bosch Ribas	3		Masculí		27	Almusafes		València	Payita
124	José	Fuentes Vendrell	40	C	Masculí	Agricultor	28	Almusafes		València	Payita
125	Josefina	Llopis	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	28	Almusafes		València	Payita
126	Vicente	Fuentes Llopis	26	S	Masculí	Agricultor	28	Almusafes		València	Payita
127	Josefina	Fuentes Llopis	10		Femení		28	Almusafes		València	Payita
128	José	Fuentes Llopis	7		Masculí		28	Almusafes		València	Payita
129	Vicenta	Fuentes Llopis	2		Femení		28	Almusafes		València	Payita
130	Enrique	Benavent Portaled	55	C	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
131	Otilia	Jimeno Ruiz	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	29	Almusafes		València	Payita
132	Enrique	Benavent Jimeno	18	S	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
133	Sergio	Benavent Jimeno	16	S	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
134	Otilia	Benavent Jimeno	12		Femení		29	Almusafes		València	Payita
135	Juan José	Benavent Jimeno	4		Masculí		29	Almusafes		València	Payita
136	Vicente	Casany Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	30	Almusafes		València	Payita
137	Encarnación	Saragoza H.	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	30	Almusafes		València	Payita
138	Vicente	Casany Zaragoza	3		Masculí		30	Almusafes		València	Payita
139	Francisco	Guillem Beltrán	36	C	Masculí	Agricultor	31	Almusafes		València	Payita
140	Delfina	Aguado Campino	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	31	Almusafes		València	Payita
141	Francisco	Guillem Aguado	3		Masculí		31	Almusafes		València	Payita
142	Francisco	Magraner Ramón	29	C	Masculí	Agricultor	32	Almusafes		València	Payita
143	Josefa	Folch Asins	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	32	Almusafes		València	Payita
144	Pepita	Magraner Folch	1		Femení		32	Almusafes		València	Payita
145	Lucas	Gines Lechiguero	30	C	Masculí	Agricultor	33	Almusafes		València	Payita
146	Bemedy	Calatayud M.	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	33	Almusafes		València	Payita
147	Salvador	Gines Calatayud	1		Masculí		33	Almusafes		València	Payita
148	Enrique	Atanasio Bosch	27	C	Masculí	Agricultor	34	Almusafes		València	Payita
149	Concha	Magraner M.	22	C	Femení	Quehaceres	34	Almusafes		València	Payita

						domésticos					
150	Salvador	Bosch Alepus	41	C	Masculí	Agricultor	35	Almusafes		València	Payita
151	Vicenta	Aguado Bosch	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	35	Almusafes		València	Payita
152	Margarita	Bosch Aguado	6		Femení		35	Almusafes		València	Payita
153	Bautista	Girona Choví	46	C	Masculí	Agricultor	36	Almusafes		València	Payita
154	Teresa	Martí Sanz	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	36	Almusafes		València	Payita
155	Lolita	Girona Martí	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	36	Almusafes		València	Payita
156	Juanito	Girona Martí	14	S	Masculí	Agricultor	36	Almusafes		València	Payita
157	María Teresa	Girona Martí	5		Femení		36	Almusafes		València	Payita
158	Ramón	Sabater Borchí	51	C	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
159	Asunción	Lerma Magraner	49	C	Femení	Quehaceres domésticos	37	Almusafes		València	Payita
160	Francisca	Sabater Lerma	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	37	Almusafes		València	Payita
161	Ramón	Sabater Lerma	18	S	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
162	Vicente	Sabater Lerma	16	S	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
163	Miguel	Sabater Lerma	7		Masculí		37	Almusafes		València	Payita
164	José	Luz Navarro	38	C	Masculí	Agricultor	38	Almusafes		València	Payita
165	Lola	López Sales	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	38	Almusafes		València	Payita
166	José	Luz López	12		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
167	Vicente	Luz López	10		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
168	Juanito	Luz López	1		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
169	José	Lázaro Blasco	33	C	Masculí	Agricultor	39	Almusafes		València	Payita
170	Asunción	Grau Garrió	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	39	Almusafes		València	Payita
171	Juan José	Lázaro Grau	6		Masculí		39	Almusafes		València	Payita
172	Rosalía	Lázaro Grau	2 mesos		Femení		39	Almusafes		València	Payita
173	Eugenio	Sánchez Plá	50	C	Masculí	Agricultor	40	Almusafes		València	Payita

174	Dolores	Baldovi Mateu	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	40	Almusafes		València	Payita
175	Violeta	Sánchez Baldovi	18	S	Femení	Quehaceres domésticos	40	Almusafes		València	Payita
176	Elios	Sánchez Baldovi	17	S	Masculí	Agricultor	40	Almusafes		València	Payita
177	Paquita	Sánchez Baldovi	5		Femení		40	Almusafes		València	Payita
178	Enrique	Pérez Alós	39	C	Masculí	Agricultor	41	Almusafes		València	Payita
179	Maximina	García de la F.	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	41	Almusafes		València	Payita
180	Enrique	Pérez García	4		Masculí		41	Almusafes		València	Payita
181	Manuel	Pérez García	2 mesos		Masculí		41	Almusafes		València	Payita
182	José	Linares Rodrigo	46	C	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
183	Trinidad	Morera Ludiña	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	42	Almusafes		València	Payita
184	José	Linares Morera	16	S	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
185	Ramón	Linares Morera	13	S	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
186	Juan	Linares Morera	8		Masculí		42	Almusafes		València	Payita
187	Felix	Girona Folch	51	C	Masculí	Agricultor	43	Almusafes		València	Payita
188	Asunción	Gómez Duert	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	43	Almusafes		València	Payita
189	Vicente	Girona Gómez	20	S	Masculí	Agricultor	43	Almusafes		València	Payita
190	José	Aleixos Folchs	38	C	Masculí	Agricultor	44	Almusafes		València	Payita
191	Rosa	Ferrer Gil	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	44	Almusafes		València	Payita
192	José Maria	Aleixos Ferrer	10		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
193	Roberto	Aleixos Ferrer	7		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
194	Jorge	Aleixos Ferrer	5		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
195	Miguel	Moreno Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	45	Almusafes		València	Payita
196	Lola	Girona Magraner	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	45	Almusafes		València	Payita
197	Lola	Moreno Girona	3		Femení		45	Almusafes		València	Payita
198	José	Alinarche	30	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita

199	Francisco	Moreno	28	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
200	Vicente	Ponce	27	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
201	Alfonso	Cariñena	29	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
202	Juan	Ferrer	26	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
203	Alberto	Bello	28	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
204	Pelegrín	Duart	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
205	Francisco	Martínez	24	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
206	Francisco	Martínez Asunción	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
207	Francisco	Martí	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
208	Ramón	Martí	26	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
209	Manuel	Folch	26	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
210	Miguel	Beltrán Molina	40	S	Masculí	Agricultor	1	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
211	Nicolás	Fortes Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	1	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
212	Martín	Velázquez Velázquez	28	S	Masculí	Agricultor	1	Garachico		Tenerife	Vista Linda
213	Ángel	Velázquez González	18	S	Masculí	Agricultor	1	Garachico		Tenerife	Vista Linda
214	Julián	Guanche Domínguez	36	S	Masculí	Agricultor	2	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
215	Eleuterio	García Romero	36	S	Masculí	Agricultor	2	Relejos		Tenerife	Vista Linda
216	Zenón	Rodríguez Yumar	26	S	Masculí	Agricultor	2	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
217	Luciano	Afonso Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	2	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
218	Isidoro	Torres Cruz	27	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
219	Isidoro	Cruz Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
220	Antonio	Ramos Castillo	28	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
221	Lorenzo	Cruz Ruis	29	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
222	Benjamín	Trujillo Marrero	27	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
223	José	González Morales	18	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
224	Domingo	Tejera Castro	19	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
225	Fidel	Morales Marrero	20	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
226	Vicente	Almenara Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda

227	Pablo	Chavez Arteaga	19	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
228	Manuel	Osorio González	19	S	Masculí	Agricultor	5	Valle Hermoso - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
229	Oscar	Hernández Brito	18	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
230	José	Marquez Peraza	30	S	Masculí	Agricultor	6	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
231	Francisco	Rodríguez Pérez	19	S	Masculí	Agricultor	6	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
232	Buenaventura	López Yanes	25	S	Masculí	Agricultor	6	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
233	Manuel	Rodríguez Oliva	46	S	Masculí	Agricultor	6	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
234	Gerónimo	Batista Núñez	18	S	Masculí	Agricultor	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
235	Arturo	Batista Quintero	18	S	Masculí	Mecánico	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
236	Bernardino	Abreu Padrón	20	S	Masculí	Agricultor	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
237	Francisco	López Rodríguez	26	S	Masculí	Cerámica	7	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
238	Francisco	Fernández Ledesma	26	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
239	Juan	González González	25	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
240	Amado	Martín Regalado	20	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
241	Domingo	González Pérez	32	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
242	Miguel	Rodríguez Molina	28	S	Masculí	Agricultor	9	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
243	Domingo	Trujillo Martín	26	S	Masculí	Agricultor	9	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
244	Manuel	Melián Suárez	24	S	Masculí	Agricultor	9	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
245	Crescencio	González González	27	S	Masculí	Albañil	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
246	Joaquín	Rodríguez González	25	S	Masculí	Albañil	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
247	Baldomero	González Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
248	Lucio	Rodríguez Galván	28	S	Masculí	Agricultor	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda

249	Victoriano	González Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
250	Emiliano	Rodríguez González	18	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
251	Valeriano	Rodríguez González	19	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
252	Norberto	Ramallo González	20	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
253	Juan	Méndez Bera	30	S	Masculí	Chófer	12	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
254	Antonio	García Peraza	20	S	Masculí	Albañil	12	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
255	Pedro	Pérez Padilla	18	S	Masculí	Agricultor	12	La Matanza		Tenerife	Vista Linda
256	Antonio	Padilla Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	12	La Matanza		Tenerife	Vista Linda
257	Rosendo	González Facenda	23	S	Masculí	Albañil	13	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
258	José	Mesa Cabrera	25	S	Masculí	Agricultor	13	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
259	José	Pérez Hernández	36	S	Masculí	Chófer	13	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
260	Obdulio	González Méndez	20	S	Masculí	Agricultor	13	La Cruzanta		Tenerife	Vista Linda
261	Juan Carlos	Hernández	24	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
262	Juan	Curvelo Torres	27	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
263	Alfredo	Díaz Cordovés	18	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
264	Ernesto	Santana Esposo	18	S	Masculí	Mecánico	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
265	Israel	Gómez Lugo	28	S	Masculí	Agricultor	15	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
266	Damián	Sacramento Marrero	28	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
267	Cervando	Fariña Trujillo	30	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
268	Policarpo	González Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
269	Manuel	Minguillón Fuentes	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
270	Fernando	Minguillón Lima	20	S	Masculí	Albañil	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
271	Manuel	Delgado Avila	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
272	Domingo	Silvera Cabrera	31	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
273	Domingo	Pérez Martín	37	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
274	Santiago	Pérez Pérez	21	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
275	Antonio	González Correa	18	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda

276	Eusebio	Rodríguez Fernández	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
277	Julián	Martín Mesa	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
278	Salvador	Pérez Mesa	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
279	Olegario	Castillo Galván	29	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
280	Francisco	Casanova Palmer	28	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
281	Jesús	Rodríguez Hernández	32	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
282	Vicente	Alonso Díaz	18	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
283	Elpidio	Díaz Rodríguez	27	S	Masculí	Chófer	20	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
284	Francisco	Castro García	26	S	Masculí	Albañil	20	Güímar		Tenerife	Vista Linda
285	Felipiano	Delgado García	19	S	Masculí	Agricultor	20	Güímar		Tenerife	Vista Linda
286	Cirilio	González Díaz	19	S	Masculí	Albañil	20	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
287	Manuel	Rojas Pérez	34	S	Masculí	Agricultor	21	Las Carboneras		Tenerife	Vista Linda
288	Natalio	Castillo Castillo	19	S	Masculí	Chófer	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
289	Guillermo	Amador Álvarez	19	S	Masculí	Agricultor	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
290	José	González González	25	S	Masculí	Agricultor	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
291	Ascencio	Suarez León	26	S	Masculí	Agricultor	22	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
292	Juan	Morales Marrero	26	S	Masculí	Agricultor	22	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
293	Jaime	López Abreu	26	S	Masculí	Agricultor	22	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
294	Honorio	Donis Samora	17	S	Masculí	Agricultor	22	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
295	Vicente	Molina Rodríguez	37	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
296	Ángel	Molina Rodríguez	33	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
297	Eutimio	Molina Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
298	Pablo	Herrera Dorta	28	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
299	Juan Antonio	Galván Expósito	19	S	Masculí	Albañil	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
300	Ángel	Hernández Ramos	27	S	Masculí	Agricultor	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
301	Pedro	Herrera González	27	S	Masculí	Chófer	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
302	Agustín	Rodríguez Expósito	20	S	Masculí	Agricultor	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
303	Cristóbal	Suárez Morín	36	S	Masculí	Agricultor	25	Punta		Tenerife	Vista Linda

								Hidalgo			
304	Pedro	Suárez Morín	26	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
305	Froilán	Suárez Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
306	José	Suárez Suárez	38	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
307	Máximo	Acosta Amador	25	S	Masculí	Chófer	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
308	Rafael	Figueroa de la Cruz	25	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
309	Antonio	González Viera	18	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
310	Antonio	Fernández Ravelo	19	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
311	Eulogio	Rodríguez Sánchez	40	S	Masculí	Agricultor	27	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
312	Manuel	Villavicencio Ramos	40	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
313	Tomás	Behtencour Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
314	Tomás	Betancor García	19	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
315	Francisco	Díaz Roquet	31	S	Masculí	Agricultor	28	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
316	Armando	García Martín	38	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
317	Victor Domingo	Pérez Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
318	Domingo	de León Trujillo	19	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
319	Marino	García Hernández	27	S	Masculí	Agricultor	30	El Sausal		Tenerife	Vista Linda
320	Domingo	García Rosales	24	S	Masculí	Chófer	30	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
321	Domingo	Méndez García	19	S	Masculí	Agricultor	30	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
322	Juan	Betancor Yanes	37	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
323	Eustaquio	Lorenzo Pacheco	26	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
324	Julio	Pérez Marrero	29	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
325	Juan	Frías Leandro	26	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
326	Nicolás	Ossorio Martínez	19	S	Masculí	Panadero	32	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
327	Honorio	Diaz Marrero	25	S	Masculí	Agricultor	32	El Rosario		Tenerife	Vista Linda

328	Leandro	González Rodríguez	22	S	Masculí	Agricultor	32	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
329	Manuel	Cabrera Montecino	29	S	Masculí	Carpintero	32	San Sebastián - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
330	Manuel	Brito Rojas	25	S	Masculí	Agricultor	33	Güímar		Tenerife	Vista Linda
331	Antonio	Herrera Rodríguez	25	S	Masculí	Agricultor	33	Güímar		Tenerife	Vista Linda
332	Eloy	Hidalgo Jorge	19	S	Masculí	Agricultor	33	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
333	Ramón	Torres Alonso	19	S	Masculí	Agricultor	34	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
334	Jaime	Alvares Acosta	19	S	Masculí	Agricultor	34	Los Baldíos		Tenerife	Vista Linda
335	Teófilo	Pérez Gorrín	27	S	Masculí	Agricultor	34	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
336	Heraclio	González Hernández	27	S	Masculí	Peón de rodo	34	Río de Arico		Tenerife	Vista Linda
337	Norberto	Díaz Ramos	40	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
338	Juan	Díaz Ramos	36	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
339	Genaro	Ramos Rivero	30	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
340	Rogelio	Díaz González	28	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
341	Paulino	de la Rosa Marrero	32	S	Masculí	Albañil	38	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
342	Lázaro	Padrón García	34	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
343	Jesús	Pérez Perdigón	28	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
344	Pedro	Rodríguez Expósito	29	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
345	Nicolás	Ramos Cruz	28	S	Masculí	Albañil	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
346	Longino	Vera Díaz	27	S	Masculí	Albañil	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
347	Pedro	González Pérez	20	S	Masculí	Agricultor	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
348	Eusebio	Fariña Díaz	32	S	Masculí	Agricultor	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
349	Domingo	Hernández Morales	26	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
350	Teófilo	Medina Lorenzo	30	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
351	Domingo	China Cabrera	20	S	Masculí	Agricultor	40	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
352	Urbano	León Chavas	19	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
353	Antonio	Hernández Morín	26	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
354	Andrés	González Pérez	23	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda

355	Pedro	González Santos	19	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
356	Fernando	Dorta González	27	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
357	Domingo	Hernández Gómez	32	S	Masculí	Agricultor	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
358	Antonio	González García	19	S	Masculí	Agricultor	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
359	Domingo	García Pérez	19	S	Masculí	Albañil	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
360	Casiano	García Flores	33	S	Masculí	Carpintero	43	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
361	Domingo	Behrencour Rodríguez	31	S	Masculí	Agricultor	44	Güímar		Tenerife	Vista Linda
362	Juan	Gómez Pérez	18	S	Masculí	Agricultor	44	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
363	Ricardo	Gómez Behrencour	19	S	Masculí	Agricultor	44	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
364	Domingo	García Rodríguez	27	S	Masculí	Agricultor	44	Arafo		Tenerife	Vista Linda
365	Jaime	Rodríguez García	30	S	Masculí	Agricultor	45	Güímar		Tenerife	Vista Linda
366	Luciano	González López	19	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
367	Fabio	López Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
368	Fernando	Hernández González	18	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
369	Antonio	Bello González	18	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
370	Juan	Alayón Rancel	18	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
371	Antonio	Alayón	28	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
372	Arturo	Alfonso García	26	S	Masculí	Agricultor	48	Arona		Tenerife	Vista Linda
373	Antonio	Alfonso García	23	S	Masculí	Agricultor	48	Arona		Tenerife	Vista Linda
374	Lorenzo	Rodríguez Rodríguez	22	S	Masculí	Agricultor	48	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
375	Domingo	Pérez Báez	19	S	Masculí	Agricultor	48	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
376	Florentín	Álvarez Cruz	17	S	Masculí	Agricultor	49	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
377	Hipólito	García Gorrín	17	S	Masculí	Agricultor	49	San Andrés		Tenerife	Vista Linda
378	Antonio	Díaz Gil	37	S	Masculí	Chófer	49	Las Palmas		Tenerife	Vista Linda
379	Marcos	Álvarez Rodríguez	28	S	Masculí	Albañil	49	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
380	Juan	Suarez Suarez	30	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda

381	Tomás	Diaz Melián	27	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
382	Manuel	Melián Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
383	Manuel	Alonso Morín	27	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
384	Juan	Rodríguez Fernández	45	C	Masculí	Agricultor	36	San Guñel		Ourense	Vista Linda
385	Antonio	Martínez Biqueira	36	C	Masculí	Agricultor	36	Oroso		La Coruña	Vista Linda
386	Benigno	González Meiriño	34	S	Masculí	Agricultor	36	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
387	Juan	Lestón González	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
388	José	Lestón González	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
389	Genaro	González Lestón	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
390	Rogelio	Esteves González	34	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
391	Julio	Soto de Año	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
392	Ciro	Soto González	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
393	Modesto	Soto Fidalgo	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
394	Raymundo	Rodríguez Rodríguez	38	C	Masculí	Agricultor	37	Armoya		Ourense	Vista Linda
395	José Maria	Pedreira Froya	19	S	Masculí	Albañil	41	Lalín		Pontevedra	Vista Linda
396	Manuel	Pérez Calo	46	C	Masculí	Agricultor	41	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
397	Laureano	Troitiño Vasquez	33	C	Masculí	Albañil	41	Cilleda		Pontevedra	Vista Linda
398	Manuel	Roiz Golez	44	C	Masculí	Agricultor	41	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
399	Alfonso	Cerviño Rivas	40	C	Masculí	Albañil	46	Estrada		Pontevedra	Vista Linda
400	Juan	Alonso Maceira	44	C	Masculí	Agricultor	46	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
401	Marcelino	Pérez Barbeiro	26	S	Masculí	Electricista	46	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
402	Salvador	Tormo Tormo	27	C	Masculí	Agricultor	87	Silla		València	Los Pajuiles
403	Aurelia	Pinazo Pardo	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	87	Silla		València	Los Pajuiles
404	Luis	Tormo Tormo	30	S	Masculí	Agricultor	87	Silla		València	Los Pajuiles
405	Rafael L.	Tormo Pinazo	6 meses		Masculí		87	Silla		València	Los Pajuiles
406	Salvador	Pons Franco	25	S	Masculí	Sacerdote	87	Villa Nueva		València	Los Pajuiles

407	Francisco	Benaches Llopis	40	C	Masculí	Agricultor	88	Silla		València	Los Pajuiles
408	Amparo	Olmos Sancho	38	C	Femení	Quehaceres domésticos	88	Silla		València	Los Pajuiles
409	Alfredo	Calvo García	29	C	Masculí	Agricultor	89	Silla		València	Los Pajuiles
410	María	Penedes Plá	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	89	Silla		València	Los Pajuiles
411	María	Calvo Penedes	8 mesos		Femení		89	Silla		València	Los Pajuiles
412	Francisco	Ramírez Martínez	30	C	Masculí	Agricultor	90	Silla		València	Los Pajuiles
413	Vicenta	Olmos Carbonell	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	90	Silla		València	Los Pajuiles
414	María Vicenta	Ramírez Olmos	16 mesos		Femení		90	Silla		València	Los Pajuiles
415	Enrique	Fortea Albreda	32	C	Masculí	Agricultor	91	Silla		València	Los Pajuiles
416	Vicenta	Alfonso Correcher	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	91	Silla		València	Los Pajuiles
417	Francisco	Cordellat Esfuig	33	C	Masculí	Agricultor	92	Silla		València	Los Pajuiles
418	Agustina	Garrido Montoya	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	92	Silla		València	Los Pajuiles
419	Juan	Limo Giver	28	C	Masculí	Agricultor	93	Silla		València	Los Pajuiles
420	María	Carbonell San Bautista	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	93	Silla		València	Los Pajuiles
421	Salvador	Lapont Saragoza	45	C	Masculí	Agricultor	94	Silla		València	Los Pajuiles
422	Teresa	Estornell Martínez	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	94	Silla		València	Los Pajuiles
423	José Salvador	Lapont Estornell	15	S	Masculí	Agricultor	94	Silla		València	Los Pajuiles
424	Salvador	Lapont Estornell	7		Masculí		94	Silla		València	Los Pajuiles
425	María Teresa	Lapont Estornell	1		Femení		94	Silla		València	Los Pajuiles
426	Julio	Correcher Forner	46	C	Masculí	Agricultor	95	Silla		València	Los Pajuiles
427	Josefa	Saragoza Hernández	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	95	Silla		València	Los Pajuiles
428	Julio	Correcher Saragoza	20	S	Masculí	Agricultor	95	Silla		València	Los Pajuiles
429	Filiberto	Correcher	13		Masculí		95	Silla		València	Los Pajuiles

		Saragoza									
430	Vicente	Correcher Saragoza	5		Masculí		95	Silla		València	Los Pajuiles
431	Evaristo	Navarro Molina	33	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
432	Alberto	Gil Fargas	28	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
433	José	Villalba Girens	29	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
434	Salvador	Alba Alafont	41	C	Masculí	Agricultor	97	Silla		València	Los Pajuiles
435	Amalia	Ruig Alonso	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	97	Silla		València	Los Pajuiles
436	Salvador	Alba Ruig	12		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
437	José Luis	Alba Ruig	9		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
438	Vicente	Alba Ruig	6		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
439	Amalia	Alba Ruig	3		Femení		97	Silla		València	Los Pajuiles
440	Vicente	Giner Correcher	22	S	Masculí	Agricultor	98	Silla		València	Los Pajuiles
441	Dolores	Correcher Forner	51	V	Femení	Quehaceres domésticos	98	Silla		València	Los Pajuiles
442	Lolita	Giner Correcher	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	98	Silla		València	Los Pajuiles
443	Francisco	Varea Jiménez	40	C	Masculí	Agricultor	99	Silla		València	Los Pajuiles
444	Asunción	Martí Brocal	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	99	Silla		València	Los Pajuiles
445	Consuelo	Varea Martí	14	S	Femení	Quehaceres domésticos	99	Silla		València	Los Pajuiles
446	Francisco	Varea Martí	13	S	Masculí	Agricultor	99	Silla		València	Los Pajuiles
447	Asunción	Varea Martí	9		Femení		99	Silla		València	Los Pajuiles
448	José Ángel	Varea Martí	3		Masculí		99	Silla		València	Los Pajuiles
449	Ramón	Almerich Placer	25	C	Masculí	Agricultor	100	Silla		València	Los Pajuiles
450	Vicenta	Pérez Martínez	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	100	Silla		València	Los Pajuiles
451	José	Sebria Argiles	27	C	Masculí	Agricultor	101	Silla		València	Los Pajuiles
452	María Teresa	Martínez N.	23	C	Femení	Quehaceres domésticos	101	Silla		València	Los Pajuiles
453	Francisco	Alonso Baxoili	25	C	Masculí	Agricultor	102	Silla		València	Los Pajuiles

454	Amparo	Sebria Argiles	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	102	Silla		València	Los Pajuiles
455	Tomás	Ballester Romaguera	27	C	Masculí	Agricultor	103	Silla		València	Los Pajuiles
456	María	Descals Dura	23	C	Femení	Quehaceres domésticos	103	Silla		València	Los Pajuiles
457	María Altagracia	Ballester Descals	1 mes		Femení		103	Silla		València	Los Pajuiles
458	Roberto	Rivera Primo	35	C	Masculí	Agricultor	104	Silla		València	Los Pajuiles
459	Vicenta	Ballester Romaguera	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	104	Silla		València	Los Pajuiles
460	Vicenta	Rivera Ballester	7		Femení		104	Silla		València	Los Pajuiles
461	María Isabel	Rivera Ballester	4		Femení		104	Silla		València	Los Pajuiles
462	Francisco	Domenech Salles	25	C	Masculí	Agricultor	105	Silla		València	Los Pajuiles
463	Obdulia	Álvarez Marraes	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	105	Silla		València	Los Pajuiles
464	Paquito	Domenech Álvarez	3		Masculí		105	Silla		València	Los Pajuiles
465	Juan	Guillem Matías	27	S	Masculí	Agricultor	106	Catarroja		València	Los Pajuiles
466	Juan	Pastor Giner	25	S	Masculí	Agricultor	106	Silla		València	Los Pajuiles
467	Juan	Bosch Nacher	32	C	Masculí	Agricultor	107	Sedaví		València	Los Pajuiles
468	Martina	Carretero García	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	107	Sedaví		València	Los Pajuiles
469	Juanita	Bosch Carretero	4		Femení		107	Sedaví		València	Los Pajuiles
470	Vicente	Catala Giner	29	C	Masculí	Agricultor	108	Sedaví		València	Los Pajuiles
471	Carmen	Tejedor Fallus	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	108	Sedaví		València	Los Pajuiles
472	Vicente	Catala Tejedor	7		Masculí		108	Sedaví		València	Los Pajuiles
473	José	Catala Tejedor	4		Masculí		108	Sedaví		València	Los Pajuiles
474	Juan	Albiach Planell	32	C	Masculí	Agricultor	109	Sedaví		València	Los Pajuiles
475	Consuelo	Miro Cerezuelo	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	109	Sedaví		València	Los Pajuiles
476	Juan	Albiach Miro	3		Masculí		109	Sedaví		València	Los Pajuiles
477	Salvador	Albiach Miro	1		Masculí		109	Sedaví		València	Los Pajuiles
478	Vicente	Muñoz Puerta	25	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles

479	Francisco	González Chisbert	21	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles
480	Ramón	Marcos Pons	28	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles
481	Julio	Satarre Oliva	29	C	Masculí	Agricultor	111	Sedaví		València	Los Pajuiles
482	María Nieves	Romero Llopart	27	C	Femení	Agricultor	111	Sedaví		València	Los Pajuiles
483	Julio César	Satarre Romero	1 mes		Masculí		111	Sedaví		València	Los Pajuiles
484	José	Montáñez Martínez	40	C	Masculí	Agricultor	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
485	Amparo	Casanz Vigarreta	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
486	Josefa	Montáñez Casanz	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
487	José Maria	Jasco Reyes	42	C	Masculí	Agricultor	113	Sedaví		València	Los Pajuiles
488	Amparo	Peiro Cardona	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	113	Sedaví		València	Los Pajuiles
489	Amparín	Jasco Peiro	9		Femení		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
490	José	Jasco Peiro	7		Masculí		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
491	Vicente	Jasco Peiro	2		Masculí		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
492	Pedro	San Miguel Figuerola	36	C	Masculí	Agricultor	114	Sedaví		València	Los Pajuiles
493	Amparo	Casanz Vigarreta	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	114	Sedaví		València	Los Pajuiles
494	Pedro	San Miguel Casanz	6		Masculí		114	Sedaví		València	Los Pajuiles
495	Francisco	Pastor Diaz	43	C	Masculí	Agricultor	117	Picassent		València	Los Pajuiles
496	Amparo	Gómez Borranguera	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	117	Picassent		València	Los Pajuiles
497	Francisco	Pastor Gómez	15	S	Masculí	Agricultor	117	Picassent		València	Los Pajuiles
498	Salvador	Pastor Gómez	9		Masculí		117	Picassent		València	Los Pajuiles
499	Moisés	Elvira Ovejero	40	C	Masculí	Agricultor	119	Rabanera del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
500	Ana	Sanz Sanz	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	119	Rabanera del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
501	Juan	Lozana Gómez	29	S	Masculí	Agricultor	133	Ontoria del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
502	Emilio	García Ruiz	27	C	Masculí	Agricultor	134	Picassent		València	Los Pajuiles

503	Remedio	Moya Estusch	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	134	Picassent		València	Los Pajuales
504	Emilio	García Moya	3		Masculí		134	Picassent		València	Los Pajuales
505	José	García Moya	8 mesos		Masculí		134	Picassent		València	Los Pajuales
506	Antonio	Aguado Fabián	57	C	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
507	María	Soria Martínez	52	C	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
508	Antonio	Aguado Soria	24	S	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
509	Josefa	Aguado Soria	21	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
510	Rafael	Aguado Soria	19	S	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
511	Lolita	Aguado Soria	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
512	Rosita	Aguado Soria	13	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
513	Santos	Gómez Olalla	35	S	Masculí	Agricultor	136	Ontoria del Pinar		Burgos	Los Pajuales
514	Enrique	Lleo Burguet	27	S	Masculí	Agricultor	137	Sedaví		València	Los Pajuales
515	Andrés	Martín Pérez	30	S	Masculí	Agricultor	1	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
516	Antonio	Pérez Hernández	29	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
517	Hipólito	Fernández González	38	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
518	Leonardo	Leal Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
519	Manuel	Martín Sánchez	18	S	Masculí	Agricultor	2	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
520	Juan	Sosa Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	2	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
521	Benito	Martín Concepción	19	S	Masculí	Agricultor	2	Tzacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
522	Alberto Galo	Ferraz Marrero	17	S	Masculí	Agricultor	2	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

523	Luciano	Leal Zapata	19	S	Masculí	Agricultor	3	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
524	Alberto	Lorenzo Triana	19	S	Masculí	Agricultor	3	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
525	Erneldo	Pérez Sánchez	18	S	Masculí	Agricultor	4	Punta Gorda	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
526	Antonio	Lorenzo Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	4	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
527	Marcos	Méndez Rodríguez	20	S	Masculí	Agricultor	4	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
528	Jaime	Pérez Cabrera	18	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
529	Misael	Pérez Cabrera	19	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
530	Ignacio	Bravo Pino	38	S	Masculí	Agricultor	5	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
531	Juan	Pérez Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
532	José	Medina Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
533	Antonio	Gómez Camacho	20	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
534	José	Rodríguez Brito	26	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
535	José	Lorenzo Gómez	32	S	Masculí	Agricultor	6	Tazacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
536	Isidor	Vidal Bravo	26	S	Masculí	Agricultor	6	Breña Alta	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
537	Sabino	Hernández Castro	18	S	Masculí	Agricultor	7	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
538	Antonio	Acosta Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
539	Gilberto	Acosta Peraza	28	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
540	Román	Acosta Peraza	18	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

541	Aureo	Francisco Cáceres	19	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
542	Feliciano	Rodríguez Acosta	19	S	Masculí	Agricultor	7	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
543	Florentino	Gómez Almas	18	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
544	Severo	Rodríguez Barreto	20	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
545	Telmo	Acosta Calero	19	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
546	Uberto	Cruz Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
547	Simeón	Hernández Diaz	19	S	Masculí	Agricultor	8	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
548	Félix	Álvarez Ortega	32	C	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
549	Tomás	Lorenzo García	26	S	Masculí	Agricultor	14	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
550	Duplicis	Lorenzo Lorenzo	17	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
551	Juan	López Capote	33	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
552	Ezequiel	Gómez Leal	18	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
553	Gerónimo	Martín González	19	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
554	Felipe	Hernández Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	15	La Breña Baja	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
555	Francisco	Hernández Rodríguez	39	S	Masculí	Agricultor	15	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
556	Julián	Gómez Gómez	25	S	Masculí	Agricultor	15	Tazacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
557	Rodrigo	Hernández Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	15	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
558	Nemecio	León Pérez	26	S	Masculí	Agricultor	16	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

559	Sebastián	Ramos Ruiz	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
560	Miguel	Pérez Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
561	Sabino	Acosta Acosta	31	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
562	José	Hernández Méndez	19	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
563	Cecilio	Pérez Toledo	18	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
564	Urbano	Luis Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
565	Vicente	Pérez Toledo	19	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
566	Isaac	Sánchez González	18	S	Masculí	Agricultor	18	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
567	Adrián	Hernández Hernández	32	S	Masculí	Agricultor	18	Punta Llana	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
568	Cervando	Sánchez Ballester	18	S	Masculí	Agricultor	18	Las Manchas	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
569	Jaime	González Fernández	20	S	Masculí	Agricultor	19	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
570	Enrique	González Fernández	20	S	Masculí	Agricultor	19	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
571	Doroteo	País Armas	26	S	Masculí	Agricultor	20	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
572	Mamerto	Paz Rodríguez	20	S	Masculí	Agricultor	20	La Salsa	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
573	Manuel	Cabrera Bethncour	19	S	Masculí	Agricultor	20	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
574	Manuel	Hernández Lorenzo	18	S	Masculí	Agricultor	20	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
575	Biseto	Francisco Rodríguez	31	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
576	Julián	Rodríguez Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

577	Blas	González Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
578	José	Pérez Pérez	26	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
579	José	Pérez Sánchez	25	S	Masculí	Agricultor	25	Garafía	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
580	José	Hernández Acosta	18	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
581	Luciano	Toledo Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
582	Manuel	Rodríguez Expósito	19	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
583	Vicente	Rodríguez Marante	24	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
584	Leonardo	Castro Curvelo	17	S	Masculí	Agricultor	26	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
585	Esneldo	Rodríguez García	16	S	Masculí	Agricultor	26	Punta Gorda	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
586	Felipe	Martín Martín	19	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Cruz	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
587	Manuel	Pérez Fernández	29	S	Masculí	Agricultor	40	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
588	José Gabriel	León Paz	26	S	Masculí	Agricultor	40	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
589	Román	Pérez Rodríguez	30	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
590	Clemente	García González	26	S	Masculí	Agricultor	42	La Dehesa	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
591	Graciano	García Brito	18	S	Masculí	Agricultor	42	Santa Cruz	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
592	Evelio	Concepción Hernández	20	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
593	Miguel	Rodríguez Hernández	20	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
594	Acacio	Rodríguez Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	42	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

595	Israel	García Sánchez	19	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
596	Rufino	Díaz Díaz	19	S	Masculí	Agricultor	44	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
597	Francisco	Lorenzo Armas	19	S	Masculí	Agricultor	44	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
598	Donato	Martí Concepción	18	S	Masculí	Agricultor	44	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
599	Cristóbal	Lorenzo Acosta	20	S	Masculí	Agricultor	44	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
600	Guillermo	Rodríguez Martín	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
601	Francisco	Jiménez Hernández	22	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
602	Cesáreo	Concepción Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
603	José	Hernández Hernández	41	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
604	Domingo	Pérez Crespo	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
605	Antonio	Rodríguez Martín	18	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
606	Tomás	Pérez Lorenzo	18	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
607	Erminio	Pérez Pérez	19	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
608	Ceciliano	Reyes Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
609	Guillermo	Ramos Jiménez	26	S	Masculí	Agricultor	21	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
610	Manuel	Falcón Suarez	29	S	Masculí	Agricultor	27	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
611	Marcos	García Viera	26	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
612	Agustín	Jiménez González	26	S	Masculí	Agricultor	27	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

613	Ángel	Suárez Guerra	28	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
614	José	Rivero Castellano	26	S	Masculí	Agricultor	27	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
615	Juan	Quintana Acosta	32	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
616	Francisco	Lorenzo Rivero	30	S	Masculí	Agricultor	28	Gran Bassas	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
617	Bartolomé	Suárez Rodríguez	30	S	Masculí	Agricultor	28	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
618	Silvestre	Hernández Calixto	31	S	Masculí	Agricultor	28	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
619	Gerónimo	Betancor Morales	28	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
620	Antonio	López Suárez	31	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
621	Antonio	Rodríguez Santana	32	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
622	José	Naranjo Rodríguez	28	S	Masculí	Agricultor	29	Tejeda	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
623	Juan	Guzmán Galindo	32	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
624	Feliciano	Nuez Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
625	Serafín	Rivero Quintana	27	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
626	Santiago	Yanes Dominguez	25	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
627	Eduardo	González Arencivia	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
628	José	Yanes Dominguez	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
629	Antonio	Yanes Dominguez	25	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
630	José	Godoy Montes de Oca	29	S	Masculí	Agricultor	31	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María

631	Rafael	Araujo Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	31	San Nicolás	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
632	José	Aguiar García	26	S	Masculí	Agricultor	31	Guía	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
633	Alfredo	Hernández Llarena	29	S	Masculí	Agricultor	31	San Nicolás	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
634	Gregorio	Santana Gaciano	34	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
635	Salvador	Santana Sosa	27	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
636	Gerónimo	Martín Benites	27	S	Masculí	Agricultor	32	Tafira	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
637	Benito	Robaina de León	29	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
638	José	Miranda Santana	26	S	Masculí	Agricultor	33	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
639	Juan	Sánchez Falcón	26	S	Masculí	Agricultor	33	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
640	Francisco	Santana Monzón	26	S	Masculí	Agricultor	35	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
641	Adolfo	Díaz Palmero	27	S	Masculí	Agricultor	35	Tafira	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
642	Fernando	Díaz Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	35	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
643	José	Santana Marrero	27	S	Masculí	Agricultor	35	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
644	Pedro	Jiménez Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
645	Miguel	Hernández López	25	S	Masculí	Agricultor	36	Santa Lucía	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
646	Antonio	Pérez Herrera	24	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
647	Jacinto	Vega Sánchez	23	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
648	Francisco	Álvarez Quintana	31	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

649	Pedro	Suárez Suárez	25	S	Masculí	Agricultor	37	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
650	Santiago	Gutiérrez Pérez	25	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
651	Juan	Alemán González	24	S	Masculí	Agricultor	37	Gardar	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
652	José	Reyes Sánchez	25	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
653	José	Reyes Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
654	Ignacio	de León Cazorla	25	S	Masculí	Agricultor	38	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
655	Benigno	Santana Santana	29	S	Masculí	Agricultor	38	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
656	Manuel	Guerra Sarmiento	27	S	Masculí	Agricultor	38	Tijarana	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
657	Santiago	Socorro Santana	28	S	Masculí	Agricultor	38	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
658	Francisco	Naranjo Lorenzo	29	S	Masculí	Agricultor	38	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
659	Demetrio	Pérez López	28	S	Masculí	Agricultor	38	Garda	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
660	Francisco	Morales Morales	26	S	Masculí	Agricultor	39	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
661	Bonifacio	Cabrera Garabito	29	S	Masculí	Agricultor	39	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
662	Eulogio	Muñoz Martel	37	S	Masculí	Agricultor	39	Bolsequillo / Valsequillo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
663	Santiago	Rosario Alamo	32	S	Masculí	Agricultor	43	Puerto de la Luz	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
664	Domingo	Rosario Rosario	29	S	Masculí	Agricultor	43	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
665	Juan	García Mendoza	26	S	Masculí	Agricultor	43	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
666	Manuel	Suárez Alemán	25	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

667	Juan	Santana Almeida	26	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
668	Eufemiano	Almeida Llarena	27	S	Masculí	Agricultor	45	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
669	Francisco	Melián Rodríguez	24	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
670	Santiago	González Reyes	30	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
671	Santiago	Carreño Donis	33	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
672	Manuel	González González	30	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
673	Juan	Jiménez Cruz	26	S	Masculí	Agricultor	47	Puerto de la Luz	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
674	Roberto	Abeledo García	29	S	Masculí	Agricultor	9	Monfero - San Félix		La Coruña	Santa María
675	Gervasio	Varela Martínez	27	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
676	Melchor	López García	32	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
677	Demetrio	Rico Vesca	30	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
678	José	Rodríguez Edreira	26	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
679	Francisco	Sánchez Veiga	25	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
680	Antonio	Dales Sandes	29	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
681	José	Vasques Carro	33	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
682	Felizardo	Vasques Carro	28	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
683	José	Cupeiro Casanova	29	S	Masculí	Agricultor	12	Betanzos - San Martín de Tiobre		La Coruña	Santa María
684	Jesús	Cupeiro Casanova	23	S	Masculí	Agricultor	12	Betanzos -		La Coruña	Santa María

								San Martín de Tiobre			
685	José	Botana Barbeito	25	S	Masculí	Agricultor	12	Abegondo - Sarandones		La Coruña	Santa María
686	Valentín	Botana Barbeito	28	S	Masculí	Agricultor	12	Abegondo - Sarandones		La Coruña	Santa María
687	Nicasio	Edreira Castineiro	30	S	Masculí	Agricultor	12	Culleredo - Cesán		La Coruña	Santa María
688	Manuel	Díaz Pena	29	S	Masculí	Agricultor	12	Ortigueira		La Coruña	Santa María
689	José	Praga Rivas	32	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Cabaña de Abajo		La Coruña	Santa María
690	Manuel	Praga Rivas	30	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Cabaña de Abajo		La Coruña	Santa María
691	José	Prado Vasques	30	S	Masculí	Agricultor	11	Coirós - Santiago de Osis		La Coruña	Santa María
692	Antonio	Vásquez Vasques	27	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Santa María		La Coruña	Santa María
693	Fernando	Castro Calviño	26	S	Masculí	Agricultor	11	Culleredo - Villalba		La Coruña	Santa María
694	José	Liste del Río	30	S	Masculí	Agricultor	13	Ordenes / Ordes - Parada		La Coruña	Santa María
695	Florentino	Sánchez Cao	29	C	Masculí	Agricultor	13	Mesía - Juanceda		La Coruña	Santa María
696	Avelino	Candal Candal	31	S	Masculí	Agricultor	13	Ordenes / Ordes - Ardemil		La Coruña	Santa María
697	José	Martínez Suárez	27	S	Masculí	Agricultor	13	Arteixo - Villa Romaris		La Coruña	Santa María
698	Enrique	Martínez López	25	S	Masculí	Agricultor	21	Betanzos		La Coruña	Santa María
699	José Maria	Romero Nuñez	22	S	Masculí	Agricultor	24	Brion		La Coruña	Santa María
700	Delfín	Rodríguez Alonso	32	S	Masculí	Agricultor	24	La Baña -		La Coruña	Santa María

								San Manuel de Monte			
701	Eladio	Gesto Ferreiro	25	S	Masculí	Agricultor	24	La Baña - San Manuel de Monte		La Coruña	Santa María
702	Luis	Paradela Cegades	25	S	Masculí	Agricultor	24	San Pedro de Visma		La Coruña	Santa María
703	Francisco	Martínez Cortez	25	S	Masculí	Agricultor	24	Sada		La Coruña	Santa María
704	Manuel	Carro Pérez	27	S	Masculí	Agricultor	34	Bergondo - San Pis		La Coruña	Santa María
705	Andrés	Pita Ramil	33	S	Masculí	Agricultor	34	Ortigueira - Ynsna		La Coruña	Santa María
706	Andrés	Aveal Pena	23	S	Masculí	Agricultor	41	Irixoa - Ambroa		La Coruña	Santa María
707	José Ramón	Seijas Varela	30	S	Masculí	Agricultor	41	Irixoa - Ambroa		La Coruña	Santa María
708	Emilio	Ureña Froteo	29	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
709	Merquiade	Ureta Pascual	19	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
710	Fructuoso	Abas de Pedro	18	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
711	Victorio	Izquierdo Pascual	26	S	Masculí	Agricultor	1	Regumiel de la Sierra		Burgos	San Rafael
712	Santiago	González García	30	S	Masculí	Agricultor	2	Medina de Pomar		Burgos	San Rafael
713	Gregorio	López Zorrila	20	S	Masculí	Agricultor	2	Medina de Pomar		Burgos	San Rafael
714	Lucián	Rodríguez Rodríguez	29	S	Masculí	Agricultor	2	El Bado de Medina		Burgos	San Rafael
715	Antonio	Pereda de González	30	S	Masculí	Agricultor	2	Céspedes		Burgos	San Rafael
716	Fernando	Villate Belardo	25	S	Masculí	Agricultor	3	Oteo de Losas		Burgos	San Rafael
717	Francisco	Belloso Martínez	31	S	Masculí	Agricultor	3	Oteo de Losas		Burgos	San Rafael

718	Benito	Ruiz García	25	S	Masculí	Agricultor	3	Nofuentes		Burgos	San Rafael
719	Eleuterio	López López	27	S	Masculí	Agricultor	3	Monco		Burgos	San Rafael
720	Bruno	Manzanares Manzanares	26	S	Masculí	Agricultor	4	Villaviel de Muñoz		Burgos	San Rafael
721	Federico	Barrio Valdivia	29	S	Masculí	Agricultor	4	Villafuertes		Burgos	San Rafael
722	Agustín	Martínez Arroyo	29	S	Masculí	Agricultor	4	Villafuertes		Burgos	San Rafael
723	Valentín	Lara Temiño	27	S	Masculí	Agricultor	4	Montuenza		Burgos	San Rafael
724	Leonardo	Mambrilla Cabeson	31	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
725	Rafael	Mambrilla Cabeson	33	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
726	Claudio	Mambrilla Cabeson	37	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
727	Diosdado	González Saños	29	S	Masculí	Agricultor	5	Modurar La Cifrián		Burgos	San Rafael
728	Miguel	Monguía Llorente	19	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
729	Luis	Alonso Gil	25	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
730	Pablo	Alonso Gil	27	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
731	Francisco	Martín Sau	28	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
732	Juan	Simón Calles	28	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
733	Julio	Gil Zuazquite	19	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
734	Leandro	Tablado Llorente	26	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
735	Luis	Hernández Esteban	27	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
736	José Maria	García González	25	S	Masculí	Agricultor	8	Baldivierso		Burgos	San Rafael
737	Fernando	Prado Martínez	31	S	Masculí	Agricultor	8	Torno		Burgos	San Rafael
738	Onorato	Oteo Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	8	Villa Basil de Losa		Burgos	San Rafael

739	Félix	de la Cámara Aranz	26	S	Masculí	Agricultor	9	Sarrasin		Burgos	San Rafael
740	Orencio	Diez Barrio	26	S	Masculí	Agricultor	9	Sarrasin		Burgos	San Rafael
741	David	Barriocanal Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	9	Pradano de Burede		Burgos	San Rafael
742	José	López González	26	S	Masculí	Agricultor	9	Pradano de Burede		Burgos	San Rafael
743	Marín	Fernández Miñón	27	S	Masculí	Agricultor	10	Celadilla-Sotobrín		Burgos	San Rafael
744	Valentín	Barones Palacios	25	S	Masculí	Agricultor	10	Carcedo		Burgos	San Rafael
745	Ursicino	Castro Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	10	Quintanilla Sobresierra		Burgos	San Rafael
746	Benetlcto	García Alonso	30	S	Masculí	Agricultor	10	Burgos		Burgos	San Rafael
747	Ángel	Álvaro Hernández	28	S	Masculí	Agricultor	11	Doñasantos		Burgos	San Rafael
748	Domingo	Bueno Ibañez	30	S	Masculí	Agricultor	11	Marmolar		Burgos	San Rafael
749	Tomás	Perdiguero Guerrero	31	S	Masculí	Agricultor	11	Huerta del Rey		Burgos	San Rafael
750	Cecilio	Perdiguesero Carazo	26	S	Masculí	Agricultor	11	Huerta del Rey		Burgos	San Rafael
751	Clemente	Chicote Tablado	26	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
752	Francisco	Llorente Mediavilla	26	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
753	Casimiro	Marcos Alluso	27	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
754	Lorenzo	Llorente Chicote	19	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
755	Gregorio	Moso Ibañez	33	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
756	Elía	Moso Ibañez	28	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
757	José	Bartolomé Peña	33	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
758	Emilio	Peña Moso	27	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
759	Félix	Oca García	25	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
760	Toribio	Delgado Barrio	40	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
761	Federico	Puras	33	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael

762	Luis	Saez	28	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
763	Arcadio	Garachada Frijaldo	29	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
764	Lucilo	Díaz Ayala	32	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
765	Benito	Cámara	20	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
766	Valentín	Hernando	20	S	Masculí	Agricultor	15	Garganchón		Burgos	San Rafael
767	Bernabé	López Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	16	Mozonillo de Suárez		Burgos	San Rafael
768	Zoilo	Sastre Romero	35	S	Masculí	Agricultor	16	Villoviado		Burgos	San Rafael
769	Armando	Vicario Burgos	28	S	Masculí	Agricultor	16	Mesereyes		Burgos	San Rafael
770	Fabián	Santamaría Santamaría	28	S	Masculí	Agricultor	16	Mesereyes		Burgos	San Rafael
771	Antonio	Lucas Mora	29	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
772	Domingo	Díaz Lucas	29	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
773	Santiago	González Cuñado	18	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
774	Elfidio	de Nivel Cabreriso	19	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
775	Valentín	San Martín Silvestre	30	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
776	Juan	San Martín Martín	26	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
777	José Luis	Vitores Villar	26	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
778	Bonifacio	Garrido García	28	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
779	Vicente	Moreno Pérez	31	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
780	Manuel	Moreno Pérez	28	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
781	Antonio	Redondo Cubillo	28	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
782	Vicente	Gil Vicario	29	S	Masculí	Agricultor	19	Paules de Lara		Burgos	San Rafael

783	Lorenzo	Gutierrez González	27	S	Masculí	Agricultor	19	Campolane		Burgos	San Rafael
784	Jaime	Suez Martínez	26	S	Masculí	Agricultor	20	Burgos		Burgos	San Rafael
785	Andrés	Avelino Benito	32	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
786	Francisco	Arroyo Salas	19	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
787	Jesús	Rojo Tapia	24	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
788	Mariano	Rodríguez Fernández	33	S	Masculí	Agricultor	21	Condado de Valdivielso		Burgos	San Rafael
789	Isidro	Pérez Pérez	27	S	Masculí	Agricultor	21	El Almiñe de Valdivielso		Burgos	San Rafael
790	Antolín	del Moral Barsina	28	S	Masculí	Agricultor	21	El Almiñe de Valdivielso		Burgos	San Rafael
791	Vicente	Fernández Diez	18	S	Masculí	Agricultor	21	Quecedo de Valdivielso		Burgos	San Rafael
792	Emenegildo	Arnais López	31	S	Masculí	Agricultor	22	Las Rebolledas		Burgos	San Rafael
793	Pedro	Rodríguez Velazco	30	S	Masculí	Agricultor	22	Las Rebolledas		Burgos	San Rafael
794	Víctor	Peña Nebredo	34	S	Masculí	Agricultor	22	Miñón de Santa Ibáñez		Burgos	San Rafael
795	Isaac	Rodríguez Hidalgo	36	S	Masculí	Agricultor	22	Rubiales del Paramo		Burgos	San Rafael
796	Ilario	Puente Delgado	35	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
797	Evencio	Rioja Carcedo	26	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
798	Luciano	Agüero Martín	28	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
799	Francisco	Puente Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
800	Félix	Ortiz Camanza	39	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael
801	Desiderio	Martínez Saiz	26	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael
802	Eugenio	Caranza Alonso	29	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael

803	Ladislao	Reizabal Puente	27	S	Masculí	Agricultor	24	Cerezo del Río Tirón		Burgos	San Rafael
804	Martín	Elvira de la Fuente	25	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
805	Feliz	Hernández Munguía	20	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
806	Octavio	Castrillo Llorente	19	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
807	Miguel	Benito Rojo	29	S	Masculí	Agricultor	25	Moncasvillo		Burgos	San Rafael
808	Martín	Pascual de Pedro	34	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
809	Virgilio	Pascual	31	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
810	Nicolás	Benito	28	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
811	Zacarías	Morillo	27	S	Masculí	Agricultor	27	San Pedro de Monte		Burgos	San Rafael
812	Daniel	Silvestre	28	S	Masculí	Agricultor	27	San Pedro de Monte		Burgos	San Rafael
813	Anastasio	Martínez	35	S	Masculí	Agricultor	27	La Barcunana		Burgos	San Rafael
814	José	Martínez	28	S	Masculí	Agricultor	27	La Barcunana		Burgos	San Rafael
815	Gregorio	Domingo Delgado	18	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
816	José	Martínez de Pedro	33	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
817	Serafín	Mediavilla Amayas	19	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
818	Rodrigo	Mediavilla Escribello	19	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
819	Emilio	García Villar	33	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
820	Ángel	Saez Gil	28	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
821	Federico	Casado Castro	27	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
822	Agimiro	San Martín	24	S	Masculí	Agricultor	29	San Miguel Pedroza		Burgos	San Rafael
823	Fermín	García	29	S	Masculí	Agricultor	30	Isar		Burgos	San Rafael

824	Urbano	Alegre	26	S	Masculí	Agricultor	30	Isar		Burgos	San Rafael
825	Dionisio	Bernal	27	S	Masculí	Agricultor	30	Villalvilla		Burgos	San Rafael
826	Ramón	Esnando Oveeso	34	S	Masculí	Agricultor	31	San Millán de Juarros		Burgos	San Rafael
827	Jesús	García Colina	29	S	Masculí	Agricultor	31	Cardeñuela Riopico		Burgos	San Rafael
828	Jurto	Ortega Vargas	18	S	Masculí	Agricultor	31	Ibeas de Juarros		Burgos	San Rafael
829	Julián	Vicario de la Fuente	30	S	Masculí	Agricultor	31	Espinosa de Juarros		Burgos	San Rafael
830	Severino	Martínez	26	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
831	Fructuoso	Martín	27	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
832	Lorenzo	Esteban Pérez	32	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
833	Vidal	Pompliega	25	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
834	Laurentino	Cevidan Delgado	27	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
835	Nicolás	González Pemazanda	31	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
836	Aquilino	Carazo Molinero	26	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
837	Salvador	Mata Polmala	20	S	Masculí	Agricultor	33	Doñasantos		Burgos	San Rafael
838	Feliciano	Alvaro Esnando	27	S	Masculí	Agricultor	34	Rábanos		Burgos	San Rafael
839	Ángel	Peñafiel	25	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
840	Fermín	López López	20	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
841	Víctor	Pérez	20	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
842	Faustino	Hernando Martínez	29	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
843	Feliciano	Peñalva Marino	29	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
844	Preliadiano	Sebastián	33	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
845	Valentín	Delgado Peñalva	17	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
846	Esteban	Martínez Ubierno	27	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios		Burgos	San Rafael

847	Miguel	González Martínez	36	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios	Burgos	San Rafael
848	Amador	Miguel Sainz	30	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios	Burgos	San Rafael
849	Dionisio	Arenas Calleja	28	S	Masculí	Agricultor	37	Villavela	Burgos	San Rafael
850	Félix	Carrasco Diez	26	S	Masculí	Agricultor	37	Villasandino	Burgos	San Rafael
851	Luis	González Arenas	27	S	Masculí	Agricultor	37	Villasandino	Burgos	San Rafael
852	Basilio	Callejas España	27	S	Masculí	Agricultor	37	Villaveta	Burgos	San Rafael
853	Amador	Ortiz Manzanos	33	S	Masculí	Agricultor	38	Rivera	Burgos	San Rafael
854	Doroteo	Lloroso	27	S	Masculí	Agricultor	38	Burgos	Burgos	San Rafael
855	Avelino	Llorente	29	S	Masculí	Agricultor	38	Villaponillo	Burgos	San Rafael
856	Ventura	Rosines Ruiz	33	S	Masculí	Agricultor	38	Lapirera	Burgos	San Rafael
857	Eutimio	Olazo Gómez	31	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
858	Teodoro	Ruiz Pérez	28	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
859	Domisiano	Gómez Rodrigo	26	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
860	Francisco	Lázaro Ruiz	30	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
861	Irineo	Lázaro López	34	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
862	Juan	Ayala Manrique	39	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
863	Aurelio	Martín Tablado	28	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
864	David	Unguía Miguel	19	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
865	Jorge	Llorente Mediasilla	32	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
866	Benito	García Gutiérrez	28	S	Masculí	Agricultor	41	Neila	Burgos	San Rafael
867	Cesáreo	Ibañez Aguso	19	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
868	Luciano	Mediasilla Mediasilla	19	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
869	Macario	Marcos Santamaría	27	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
870	Antonio	María Ibañez	20	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael

871	Anatacio	Fernández	26	S	Masculí	Agricultor	43	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
872	Luis	Manjo	18	S	Masculí	Agricultor	43	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
873	Teodoro	Esteban	28	S	Masculí	Agricultor	43	Esterna		Burgos	San Rafael
874	Donato	Cerezo	28	S	Masculí	Agricultor	43	Esterna		Burgos	San Rafael
875	Jesús	Antón Asturias	26	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
876	Valenciano	Adrián Arauzo	26	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
877	Mauricio	Quintanilla Cavo	31	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
878	Teodoro	Peña	20	S	Masculí	Agricultor	45	Mamolar		Burgos	San Rafael
879	Domingo	Peña	24	S	Masculí	Agricultor	45	Barsadillo del Mercado		Burgos	San Rafael
880	Manuel	Llano Aroyo	27	S	Masculí	Agricultor	45	Contreras		Burgos	San Rafael
881	Federico	Blanco Camacho	26	S	Masculí	Agricultor	46	Burgos		Burgos	San Rafael
882	Máximo	Angulo Delgado	26	S	Masculí	Agricultor	46	Lerma		Burgos	San Rafael
883	Sevillano	Angelo Delgado	30	S	Masculí	Agricultor	46	Lerma		Burgos	San Rafael
884	Alfonso	González Mate	27	S	Masculí	Agricultor	46	Villa Fruela		Burgos	San Rafael
885	Eulogio	García García	26	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
886	Ventura	de Rioja Bolarte	27	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
887	Quintilo	de Rioja Muñoz	20	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
888	Moisés	Rubio Gómez	19	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
889	Segundo	Barrio Sagredo	32	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
890	Antonio	Barrio Diez	30	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
891	Justino	Izquierdo Alcalde	33	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
892	Amancio	Asnaix Asnaix	33	S	Masculí	Agricultor	49	Villasur de Erreros		Burgos	San Rafael
893	Juan	García Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	49	Arlanzón		Burgos	San Rafael

894	Marcos	Villafranca Martín	27	S	Masculí	Agricultor	49	Arquiza		Burgos	San Rafael
895	Emilio	Sendino Tobar	34	S	Masculí	Agricultor	50	Tamarón		Burgos	San Rafael
896	Moisés	Delgado Pocoyo	33	S	Masculí	Agricultor	50	Cayuela		Burgos	San Rafael
897	Ovidio	Aroyo Fernández	30	S	Masculí	Agricultor	50	Arvillos		Burgos	San Rafael
898	Fermín	Ansín Dorao	40	S	Masculí	Agricultor	50	Mazuela		Burgos	San Rafael
899	Juan	Penilla Oseña	31	S	Masculí	Agricultor	50	Caroña del Conde		Burgos	San Rafael
900	Ramón	Teodoro Fortuny	24	S	Masculí	Agricultor	42	Catarroja		València	Ochoa
901	José	Soler Trilla	27	S	Masculí	Agricultor	42	Catarroja		València	Ochoa
902	Salvador	Chanza Pujalt	27	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
903	Vicente	Cena Albert	25	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
904	Salvador	Pérez Soria	25	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
905	Juan	Martínez Hernández	33	S	Masculí	Agricultor	49	Catarroja		València	Ochoa
906	Emilio	Yacer Chanza	32	S	Masculí	Agricultor	49	Beniparrell		València	Ochoa
907	José	González Cervera	41	C	Masculí	Agricultor	61	Picassent		València	Ochoa
908	María Rosa	Teruel López	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	61	Picassent		València	Ochoa
909	Joaquín	González Teruel	14	S	Masculí		61	Picassent		València	Ochoa
910	Juana	González Teruel	12	S	Femení		61	Picassent		València	Ochoa
911	Rafael	González Teruel	6	S	Masculí		61	Picassent		València	Ochoa
912	Vicente	Albert Bosch	36	C	Masculí	Agricultor	62	Picassent		València	Ochoa
913	Julia	Linares Barreiro	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	62	Picassent		València	Ochoa
914	Vicente	Albert Linares	11		Masculí		62	Picassent		València	Ochoa
915	Magdalena	Albert Linares	12	S	Femení		62	Picassent		València	Ochoa
916	Vicente	Soria Cabanes	49	C	Masculí	Agricultor	63	Picassent		València	Ochoa
917	Milagros	Ferrer Guaita	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	63	Picassent		València	Ochoa
918	Vicente	Soria Ferrer	18	S	Masculí	Agricultor	63	Picassent		València	Ochoa
919	Milagros	Soria Ferrer	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	63	Picassent		València	Ochoa
920	María del	Soria Ferrer	12	S	Femení		63	Picassent		València	Ochoa

	Carmen									
921	Dolores	Soria Ferrer	10		Femení		63	Picassent		València Ochoa
922	Rafael	Irauso Jiménez	43	C	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
923	Desamparados	López Albert	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	64	Picassent		València Ochoa
924	Rafael	Irauso López	17	S	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
925	José Eugenio	Irauso López	15	S	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
926	Francisco	Irauso López	11	S	Masculí		64	Picassent		València Ochoa
927	Desamparados	Irauso López	7	S	Femení		64	Picassent		València Ochoa
928	Enrique	Valiente Soso	49	C	Masculí	Agricultor	65	Picassent		València Ochoa
929	Josefa	Barcelo Tosmo	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	65	Picassent		València Ochoa
930	Enrique	Valiente Barcelo	15	S	Masculí	Agricultor	65	Picassent		València Ochoa
931	Juan	Valiente Barcelo	13	S	Masculí		65	Picassent		València Ochoa
932	Emilia	Valiente Barcelo	13	S	Femení		65	Picassent		València Ochoa
933	José	Valiente Barcelo	2		Masculí		65	Picassent		València Ochoa
934	Agustín	Valiente Barcelo	8 mesos		Masculí		65	Picassent		València Ochoa
935	Arturo	Ferrer Salvador	44	C	Masculí	Agricultor	66	Picassent		València Ochoa
936	Remedio	Sánchez Solaz	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	66	Picassent		València Ochoa
937	Arturo	Ferrer Moqués	18	S	Masculí	Agricultor	66	Picassent		València Ochoa
938	Pascual	Sancón Atienza	37	C	Masculí	Agricultor	67	Picassent		València Ochoa
939	Francisca	Campo Martínez	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	67	Picassent		València Ochoa
940	Francisca	Campo Sancón	3		Femení		67	Picassent		València Ochoa
941	Antonio	Machacouses Fillol	30	S	Masculí	Agricultor	68	Picassent		València Ochoa
942	Cristóbal	Albert López	26	S	Masculí	Agricultor	68	Picassent		València Ochoa
943	José	Cena Sánchis	39	C	Masculí	Agricultor	71	Picassent		València Ochoa
944	Desamparados	Belanga Martínez	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	71	Picassent		València Ochoa
945	José Miguel	Cena Belanga	3		Masculí		71	Picassent		València Ochoa
946	Faustino	Cena Belanga	3		Masculí		71	Picassent		València Ochoa

947	Desamparados	Cena Belanga	2		Femení		71	Picassent		València	Ochoa
948	Rhadamés	Cena Belanga	4 mesos		Masculí		71	Picassent		València	Ochoa
949	Ramón	Tronchoni Moncho	48	C	Masculí	Agricultor	72	Picassent		València	Ochoa
950	María	Hernández Ortiz	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	72	Picassent		València	Ochoa
951	María	Tronchoni Hernández	23	S	Femení	Quehaceres domésticos	72	Picassent		València	Ochoa
952	Ramón	Tronchoni Hernández	21	S	Masculí	Agricultor	72	Picassent		València	Ochoa
953	Bienvenida	Tronchoni Hernández	8	S	Femení		72	Picassent		València	Ochoa
954	Rafael	del Toro Mañez	38	C	Masculí	Agricultor	73	Picassent		València	Ochoa
955	María	Lenguado González	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	73	Picassent		València	Ochoa
956	Rafael	del Toro Lenguado	9		Masculí		73	Picassent		València	Ochoa
957	María del Carmen	del Toro Lenguado	7		Femení		73	Picassent		València	Ochoa
958	Josefa	del Toro Lenguado	5		Femení		73	Picassent		València	Ochoa
959	Rafael	Panadez Plá	28	C	Masculí	Agricultor	74	Picassent		València	Ochoa
960	Dolores	Valdoví Girona	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	74	Picassent		València	Ochoa
961	Miguel	Pérez Sánchez	31	C	Masculí	Agricultor	75	Picassent		València	Ochoa
962	Carmen	Celbiá Romaguera	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	75	Picassent		València	Ochoa
963	María del Carmen	Pérez Celbiá	6		Femení		75	Picassent		València	Ochoa
964	José Miguel	Pérez Celbiá	3		Masculí		75	Picassent		València	Ochoa
965	Salvador	Soria Silla	40	C	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
966	María	Cerveró Martí	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	77	Picassent		València	Ochoa
967	Salvador	Soria Cerveró	16	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
968	Francisco	Soria Cerveró	13	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
969	Juan Manuel	Soria Cerveró	9	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa

970	María del Carmen	Soria Cerveró	3		Femení		77	Picassent		València	Ochoa
971	Francisco	Cerveró Martí	33	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
972	Bautista	Ayala Ferrer	49	C	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
973	Encarnación	Marí Romaguera	46	C	Femení	Quehaceres domésticos	78	Picassent		València	Ochoa
974	Juan	Ayala Marí	20	S	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
975	Encarnación	Ayala Marí	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	78	Picassent		València	Ochoa
976	Tomás	Ayala Marí	14	S	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
977	Salvador	Ayala Marí	11	S	Masculí		78	Picassent		València	Ochoa
978	Jaime	Cervera López	45	C	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
979	Pilar	Martorell Berest	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	79	Picassent		València	Ochoa
980	Jaime	Cervera Martorell	18	S	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
981	José	Cervera Martorell	17	S	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
982	Antonio	Cervera Martorell	5		Masculí		79	Picassent		València	Ochoa
983	Pilar	Cervera Martorell	3		Femení		79	Picassent		València	Ochoa
984	Pascual	Martínez Gasó	33	C	Masculí	Agricultor	80	Picassent		València	Ochoa
985	Dolores	Fillol Gasó	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	80	Picassent		València	Ochoa
986	Carmen	Martínez Fillol	3		Femení		80	Picassent		València	Ochoa
987	Dolores	Martínez Fillol	1		Femení		80	Picassent		València	Ochoa
988	Vicente	Sastre Gasó	32	C	Masculí	Agricultor	81	Picassent		València	Ochoa
989	Presentación	Fuertes Fuertes	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	81	Picassent		València	Ochoa
990	Presentación	Sastre Fuertes	3		Femení		81	Picassent		València	Ochoa
991	Vicenta	Sastre Fuertes	1 mes		Femení		81	Picassent		València	Ochoa
992	Pascual	Martorel Martí	48	C	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
993	Desamparados	Aguado Fabián		C	Femení	Quehaceres domésticos	82	Picassent		València	Ochoa
994	Mario	Martorel Aguado	19	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
995	Pascual	Martorel Aguado	15	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa

996	Rigoberto	Martorel Aguado	12	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
997	Aurelio	Martorel Aguado	10	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
998	José	Ayala Ferrer	46	C	Masculí	Agricultor	83	Picassent		València	Ochoa
999	Mercedes	Moncho Bello	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	83	Picassent		València	Ochoa
1000	José	Ayala Moncho	13	S	Masculí	Agricultor	83	Picassent		València	Ochoa
1001	Mercedes	Ayala Moncho	10	S	Femení		83	Picassent		València	Ochoa
1002	Julián	Ayala Moncho	3	S	Masculí		83	Picassent		València	Ochoa
1003	Emilio	Marí Martí	30	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1004	Salvador	Marí Romaguera	41	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1005	Salvador	Ayala García	27	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1006	Juan	Peris Alonso	32	S	Masculí	Agricultor	85	Picassent		València	Ochoa
1007	Salvador	Tomás Aguado	24	S	Masculí	Agricultor	85	Picassent		València	Ochoa
1008	José	Sobrebelá Badal	44	C	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1009	Marina	Aguado Cena	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	86	Picassent		València	Ochoa
1010	José	Sobrebelá Aguado	14	S	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1011	Vicente	Sobrebelá Aguado	9	S	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1012	Francisco	Sobrebelá Aguado	4		Masculí		86	Picassent		València	Ochoa
1013	Víctor	Zallas Cerezo	23	S	Masculí	Agricultor	26	Albal		València	Ochoa
1014	Ramón	García García	26	S	Masculí	Agricultor	26	Albal		València	Ochoa
1015	José	Ucina Lizandera	45	C	Masculí	Agricultor	27	Catarroja		València	Ochoa
1016	Francisca	Ramón Verdeco	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	27	Catarroja		València	Ochoa
1017	José	Ucina Ramón	15	S	Masculí	Agricultor	27	Catarroja		València	Ochoa
1018	Francisco	Ucina Ramón	8		Masculí		27	Catarroja		València	Ochoa
1019	Rafael	Guillem Belda	40	C	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1020	Josefa	Marcos Colas	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	28	Catarroja		València	Ochoa
1021	Rafael	Guillem Marcos	17	S	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1022	Miguel	Guillem Marcos	12	S	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1023	Mario	Guillem Marcos	10	S	Masculí		28	Catarroja		València	Ochoa

1024	Margarita	Guillem Marcos	5	S	Femení		28	Catarroja		València	Ochoa
1025	Francisco	Santalbina Lucas	35	C	Masculí	Agricultor	29	Catarroja		València	Ochoa
1026	María Teresa	Villalonga Puig	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	29	Calvañal		València	Ochoa
1027	Francisco	Santalbina Villalonga	2		Masculí		29	Benetússer		València	Ochoa
1028	Vicente	Esteves Benedicto	43	C	Masculí	Agricultor	30	Segorbe	Castellón	València	Ochoa
1029	Dolores	Ramírez Esteban	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	30			València	Ochoa
1030	Vicente	Esteves Ramírez	12		Masculí		30	Catarroja		València	Ochoa
1031	Pedro	Gracia Expósito	42	C	Masculí	Agricultor	31	Catarroja		València	Ochoa
1032	Carmen	Raga Expósito	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	31	Catarroja		València	Ochoa
1033	Vicente	Gracia Raga	14	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1034	Francisco	Gracia Raga	11	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1035	Pedrin	Gracia Raga	6	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1036	Vicente	Ferrer Rozaleñ	33	C	Masculí	Agricultor	32	Catarroja		València	Ochoa
1037	Vicenta	Rodríguez Chaquez	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	32	Catarroja		València	Ochoa
1038	Vicenta	Ferrer Rodríguez	2		Femení		32	Catarroja		València	Ochoa
1039	Miguel S.	Antonio Puchalt	31	C	Masculí	Agricultor	33	Catarroja		València	Ochoa
1040	Carmen	Soliac Puchalt	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	33	Catarroja		València	Ochoa
1041	Carmen S.	Antonio Soliac	3		Femení		33	Catarroja		València	Ochoa
1042	Vicente	Gamón Gamón	28	C	Masculí	Agricultor	34	Catarroja		València	Ochoa
1043	Amparo	Alberola Daroquia	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	34	Catarroja		València	Ochoa
1044	José	Martínez Viñez	30	C	Masculí	Agricultor	35	Catarroja		València	Ochoa
1045	Encarnación	Sarra Sans	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	35	Catarroja		València	Ochoa
1046	José	Martínez Sarra	5		Masculí		35	Catarroja		València	Ochoa
1047	Encarnación	Martínez Sarra	3		Femení		35	Catarroja		València	Ochoa
1048	Rafael	Borrás Benito	42	C	Masculí	Agricultor	36	Catarroja		València	Ochoa

1049	Elvira	Aguiar Peris	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	36	Catarroja		València	Ochoa
1050	Elvira	Borrás Aguiar	10		Femení		36	Catarroja		València	Ochoa
1051	Vicente	García Erbas	37	C	Masculí	Agricultor	37	Catarroja		València	Ochoa
1052	María	Miralles Oltra	47	C	Femení	Quehaceres domésticos	37	Catarroja		València	Ochoa
1053	María del Carmen	García Miralles	9		Femení		37	Albal		València	Ochoa
1054	Vicente	García Miralles	6		Masculí		37	Sueca		València	Ochoa
1055	Manuel	Marcos Muñoz	31	C	Masculí	Agricultor	38	Catarroja		València	Ochoa
1056	Concepción	Marcos Muñoz	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	38	Catarroja		València	Ochoa
1057	José Manuel	Marcos Marcos	4		Masculí		38	Catarroja		València	Ochoa
1058	Francisco	Guillem Guillem	40	C	Masculí	Agricultor	39	Catarroja		València	Ochoa
1059	Julia	Guillen Mocardó	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	39	Sueca		València	Ochoa
1060	Francisco	Guillem Guillen	10		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1061	Salvador	Guillem Guillen	5		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1062	Julio	Guillem Guillen	3		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1063	José	Tormo Donet	47	C	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1064	Vicenta	Ferrer Peris	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	40	Catarroja		València	Ochoa
1065	José	Tormo Ferrer	19	S	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1066	Antonio	Tormo Ferrer	17	S	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1067	Vicenta	Tormo Ferrer	15	S	Femení		40	Catarroja		València	Ochoa
1068	Miguel	Gamor Guillem	28	C	Masculí	Agricultor	41	Catarroja		València	Ochoa
1069	María	Clemente López	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	41	Catarroja		València	Ochoa
1070	Francisco	Claver Gil	30	C	Masculí	Agricultor	43	Catarroja		València	Ochoa
1071	Concepción	Montaro Silla	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	43	Torrente		València	Ochoa
1072	Francisco	Claver Montaro	2		Masculí		43	Torrente		València	Ochoa
1073	Rafael	Ocina Collado	35	C	Masculí	Agricultor	44	Catarroja		València	Ochoa

1074	Concepción	Garcera Bienvenida	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	44	Catarroja		València	Ochoa
1075	María del Carmen	Ocina Garcera	11		Femení		44	Catarroja		València	Ochoa
1076	Rafael	Ocina Garcera	10		Masculí		44	Catarroja		València	Ochoa
1077	Paquito	Ocina Garcera	5		Masculí		44	Catarroja		València	Ochoa
1078	Ramón	Jordá Abdón	40	C	Masculí	Agricultor	45	Catarroja		València	Ochoa
1079	Rigoberta	Juan Albentosa	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	45	Catarroja		València	Ochoa
1080	Ramón	Jordá Juan	4		Masculí		45	Catarroja		València	Ochoa
1081	Rigoberta	Jordá Juan	1		Femení		45	Catarroja		València	Ochoa
1082	Francisco	Laplace Moncholí	27	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1083	Enrique	Puchán Genoves	30	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1084	Miguel	García Hervas	27	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1085	Enrique	Tomás Alberola	27	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1086	Juan Bautista	Peris Mas	28	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1087	Antonio	Guillem Matías	31	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1088	José	Máximo Bilanova	35	S	Masculí	Agricultor	50	Beniparrell		València	Ochoa
1089	Francisco	Nacher Casañ	29	S	Masculí	Agricultor	50	Beniparrell		València	Ochoa
1090	Tomás	Martínez Planelles	29	C	Masculí	Agricultor	51	Beniparrell		València	Ochoa
1091	María	Hernández Hernández	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	51	Beniparrell		València	Ochoa
1092	Álvaro	Nacher García	28	C	Masculí	Agricultor	52	Beniparrell		València	Ochoa
1093	Consuelo	Hernández Muñoz	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	52	Beniparrell		València	Ochoa
1094	Vicente	Arcacer Riera	26	C	Masculí	Agricultor	53	Beniparrell		València	Ochoa
1095	Palmira	Valero Nervión	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	53	Beniparrell		València	Ochoa
1096	Miguel	Angel Martí	28	C	Masculí	Agricultor	54	Beniparrell		València	Ochoa
1097	Amparo	Bellvera	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	54	Beniparrell		València	Ochoa
1098	Amparo	Angel Bellvera	7 mesos		Femení		54	Beniparrell		València	Ochoa

1099	Juan	Fertuña Candel	30	C	Masculí	Agricultor	55	Beniparrell		València	Ochoa
1100	María	Beltrán López	20	C	Femení	Quehaceres domésticos	55	Beniparrell		València	Ochoa
1101	María Juana	Fertuña Beltrán	3 mesos		Femení		55	Beniparrell		València	Ochoa
1102	Pascual	Beltrán López	27	C	Masculí	Agricultor	56	Beniparrell		València	Ochoa
1103	Teresa	Ramón Guillem	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	56	Beniparrell		València	Ochoa
1104	José	Bon Jorge	31	C	Masculí	Agricultor	57	Beniparrell		València	Ochoa
1105	María	Pardo Comes	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	57	Beniparrell		València	Ochoa
1106	Pascual	Bon Pardo	2		Masculí		57	Beniparrell		València	Ochoa
1107	Francisco	Martí Daviú	44	C	Masculí	Agricultor	58	Beniparrell		València	Ochoa
1108	Josefa	Muñoz San Feliz	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	58	Beniparrell		València	Ochoa
1109	Pepita	Martí Muñoz	13		Femení		58	Beniparrell		València	Ochoa
1110	Francisco	Martí Muñoz	11		Masculí		58	Beniparrell		València	Ochoa
1111	Andrés	Masaropa Martínez	31	C	Masculí	Agricultor	59	Beniparrell		València	Ochoa
1112	Amparón	Delhom	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	59	Beniparrell		València	Ochoa
1113	Andrés	Masaropa Delhom	5		Masculí		59	Beniparrell		València	Ochoa
1114	Ricardo	Pérez Climent	31	C	Masculí	Agricultor	60	Beniparrell		València	Ochoa
1115	Trinidad	Delhom Bou	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	60	Beniparrell		València	Ochoa
1116	Joaquín	Zaragoza Billver	39	C	Masculí	Agricultor	2	Silla		València	Avenida Central
1117	Amparo	Carbonell Torres	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	2	Silla		València	Avenida Central
1118	Amparín	Zaragoza Carbonell	8		Femení		2	Silla		València	Avenida Central
1119	Joaquín	Zaragoza Carbonell	5		Masculí		2	Silla		València	Avenida Central
1120	Paquita	Zaragoza Carbonell	3		Femení		2	Silla		València	Avenida Central
1121	Juan	Santa María	48	C	Masculí	Agricultor	3	Silla		València	Avenida Central

		Romero									
1122	Carmen	Forner Alba	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	3	Silla		València	Avenida Central
1123	Carmen	Santa María Forner	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	3	Silla		València	Avenida Central
1124	Saturnino	Sicosa Núñez	28	C	Masculí	Agricultor	4	Silla		València	Avenida Central
1125	Micaela	Mas Broh	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	4	Silla		València	Avenida Central
1126	Vicente	Robert Gomar	26	C	Masculí	Agricultor	5	Silla		València	Avenida Central
1127	Amparo	Alaver Antih	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	5	Silla		València	Avenida Central
1128	José	Forner Alba	32	C	Masculí	Agricultor	6	Silla		València	Avenida Central
1129	Vicenta	Ferrer Ortalaz	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	6	Silla		València	Avenida Central
1130	José	Forner Ferrer	5		Masculí		6	Silla		València	Avenida Central
1131	Vicenta	Forner Ferrer	3		Femení		6	Silla		València	Avenida Central
1132	Lola	Forner Ferrer	1		Femení		6	Silla		València	Avenida Central
1133	Enrique	Torrent Soler	33	C	Masculí	Agricultor	7	Silla		València	Avenida Central
1134	María	Martínez Zaragoza	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	7	Silla		València	Avenida Central
1135	Manuel	Torrent Soler	37	C	Masculí	Agricultor	8	Silla		València	Avenida Central
1136	Consuelo	Ferrando Raga	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	8	Silla		València	Avenida Central
1137	Consuelo	Torrent Ferrando	8		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1138	Manuela	Torrent Ferrando	6		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1139	María Dolores	Torrent Ferrando	3		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1140	Gabriel	Martínez Alemán	39	C	Masculí	Agricultor	9	Silla		València	Avenida Central
1141	María	Forner Alba	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	9	Silla		València	Avenida Central
1142	Gabriel	Martínez Forner	12		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1143	Jordar	Martínez Forner	9		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1144	José Vicente	Martínez Forner	7		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1145	José	Salvador San Juan	35	C	Masculí	Agricultor	10	Silla		València	Avenida Central

1146	Teresa	Pastor Giner	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	10	Silla		València	Avenida Central
1147	José	Salvador Pastor	14	S	Masculí		10	Silla		València	Avenida Central
1148	Hipólito	Valero Rosales	44	C	Masculí	Agricultor	11	Silla		València	Avenida Central
1149	Palmira	Ortiz Térriga	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	11	Silla		València	Avenida Central
1150	Palmira	Valero Ortiz	12		Femení		11	Silla		València	Avenida Central
1151	Francisco	Valero Ortiz	6		Masculí		11	Silla		València	Avenida Central
1152	Milagros	Valero Ortiz	4		Femení		11	Silla		València	Avenida Central
1153	Andrés	Estornell Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	12	Silla		València	Avenida Central
1154	María	Zaragoza Gil	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	12	Silla		València	Avenida Central
1155	Andrés	Estornell Zaragoza	5		Masculí		12	Silla		València	Avenida Central
1156	José Vicente	Estornell Zaragoza	1		Masculí		12	Silla		València	Avenida Central
1157	Arturo	Miralles Primo	46	C	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1158	María	Benabent Martínez	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	13	Silla		València	Avenida Central
1159	Arturo	Miralles Benabent	19	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1160	Maruja	Miralles Benabent	16	S	Femení		13	Silla		València	Avenida Central
1161	Bautista	Miralles Benabent	14	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1162	Vicente	Miralles Benabent	12	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1163	José	Alvares Olmo	44	C	Masculí	Agricultor	14	Albal		València	Avenida Central
1164	Encarnación	Ferris Burguet	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	14	Albal		València	Avenida Central
1165	Encarnación	Alvares Ferris	15	S	Femení		14	Albal		València	Avenida Central
1166	José	Alvares Ferris	14	S	Masculí		14	Albal		València	Avenida Central
1167	Samuel	Alvares Ferris	9	S	Masculí		14	Albal		València	Avenida Central
1168	Máximo	Ruiz Gazán	34	C	Masculí	Agricultor	15	Albal		València	Avenida Central
1169	Josefa	Ocheda San Saloni	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	15	Albal		València	Avenida Central
1170	Máximo	Ruiz Ocheda	6		Masculí		15	Albal		València	Avenida Central
1171	José	Ruiz Ocheda	3		Masculí		15	Albal		València	Avenida Central
1172	María de los	Ruiz Ocheda	1		Femení		15	Albal		València	Avenida Central

	Ángeles										
1173	Salvador	Ocheda San Saloni	25	S	Masculí	Agricultor	15	Albal		València	Avenida Central
1174	Enrique	Cervera Roser	32	C	Masculí	Agricultor	16	Albal		València	Avenida Central
1175	Luisa	Monte Clemente	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	16	Albal		València	Avenida Central
1176	Luisita	Cervera Monte	6		Femení		16	Albal		València	Avenida Central
1177	Enrique	Cervera Monte	4		Masculí		16	Albal		València	Avenida Central
1178	José	Cervera Monte	2		Masculí		16	Albal		València	Avenida Central
1179	Ricardo	Bila	27	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1180	José	Galán Monzó	24	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1181	José	Martínez Guillem	29	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1182	Urcicino	Pedroche Masó	25	S	Masculí	Agricultor	18	Albal		València	Avenida Central
1183	Manuel	Herrero Ervás	38	C	Masculí	Agricultor	19	Albal		València	Avenida Central
1184	Carmen	Esteves Roglet	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	19	Albal		València	Avenida Central
1185	Manuel	Herrero Esteves	5		Masculí		19	Albal		València	Avenida Central
1186	María del Carmen	Herrero Esteves	3		Femení		19	Albal		València	Avenida Central
1187	Juan	Tena Sierra	38	C	Masculí	Agricultor	20	Albal		València	Avenida Central
1188	Antonia	Boluda Jorqués	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	20	Albal		València	Avenida Central
1189	Juan José	Tena Boluda	10		Masculí		20	Albal		València	Avenida Central
1190	Francisco	Tena Boluda	5		Masculí		20	Albal		València	Avenida Central
1191	Julio	Blasco Martínez	43	C	Masculí	Agricultor	21	Albal		València	Avenida Central
1192	María	Vila Pelliser	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	21	Albal		València	Avenida Central
1193	Julio	Blasco Vila	14	S	Masculí	Agricultor	21	Albal		València	Avenida Central
1194	Concepción	Blasco Vila	6	S	Femení		21	Albal		València	Avenida Central
1195	Agustín	Pastor Sánchez	26	C	Masculí	Agricultor	22	Catarroja		València	Avenida Central
1196	Maruja	Girona Muñoz	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	22	Catarroja		València	Avenida Central
1197	Juan	Monzo Fuertes	27	C	Masculí	Agricultor	23	Catarroja		València	Avenida Central
1198	Amparo	Soria Pons	26	C	Femení	Quehaceres	23	Catarroja		València	Avenida Central

						domésticos					
1199	Juanita	Monzo Soria	1		Femení		23	Catarroja		València	Avenida Central
1200	José	García Sudoña	27	C	Masculí	Agricultor	24	Catarroja		València	Avenida Central
1201	Emilia	López Palomares	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	24	Catarroja		València	Avenida Central
1202	Salvador	García Ludeña	30	C	Masculí	Agricultor	25	Catarroja		València	Avenida Central
1203	Rosa	Aparici Alonso	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	25	Catarroja		València	Avenida Central
1204	Salvador	García Aparici	1		Masculí		25	Catarroja		València	Avenida Central
1205	Emilio	Muñoz Marí	40	C	Masculí	Agricultor	141	Albal		València	La 15
1206	María de los Ángeles	Ruiz	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	141	Múrcia		Múrcia	La 15
1207	Emilio	Muñoz Ruiz	16	S	Masculí		141	Cartagena		Múrcia	La 15
1208	Ángel	Muñoz Ruiz	9	S	Masculí		141	Albal		València	La 15
1209	Héctor Bienvenido	Muñoz Ruiz	6 meses		Masculí		141	Albal		València	La 15
1210	Juan Bautista	Camacho	31	C	Masculí	Agricultor	142	Albal		València	La 15
1211	Enriqueta	López	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	142	Albal		València	La 15
1212	Cristóbal	Muñoz Torromé	33	C	Masculí	Agricultor	143	Albal		València	La 15
1213	Concha	Silvestre Esteves	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	143	Beniparrell		València	La 15
1214	Manuel José	Muñoz Silvestre	1		Masculí		143	Beniparrell		València	La 15
1215	Luis	Rocla Martínez	41	C	Masculí	Agricultor	144	Albal		València	La 15
1216	Luisa	Bila Compañía	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	144	Albal		València	La 15
1217	Luis	Rocla Bila	14	S	Masculí	Agricultor	144	Albal		València	La 15
1218	Pascual	Rocla Bila	13	S	Masculí		144	Albal		València	La 15
1219	Pepita	Rocla Bila	8		Femení		144	Albal		València	La 15
1220	María Luisa	Rocla Bila	5		Femení		144	Albal		València	La 15
1221	Enrique	Esteves Rotglá	35	C	Masculí	Agricultor	145	Albal		València	La 15
1222	María Ángeles	Medina Vilchez	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	145	Albal		València	La 15

1223	Enrique	Esteves Medina	3		Masculí		145	Albal		València	La 15
1224	Ángel	Acién Fuentes	25	C	Masculí	Agricultor	146	Dalia		Almeria	La 15
1225	Mercedes	Belda Chelos	19	C	Femení	Quehaceres domésticos	146	Albal		València	La 15
1226	Ángel	Acién Belda	6 mesos		Masculí		146	Albal		València	La 15
1227	Juan	Valdivia Agüileda	27	S	Masculí	Agricultor	146	Albal		Almeria	La 15
1228	José	Vazquez Soto	28	C	Masculí	Agricultor	147	Albal		València	La 15
1229	Juana	Serra Ferris	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	147	Albal		València	La 15
1230	José Maria	Vazquez Serra	4		Masculí		147	Albal		València	La 15
1231	Francisco	Marí Martínez	43	C	Masculí	Agricultor	148	Albal		València	La 15
1232	Sebastiana	Picazo León	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	148	El Peral		Cuenca	La 15
1233	Paquita	Marí Picazo	14	S	Femení		148	Albal		València	La 15
1234	Milagros	Marí Picazo	12	S	Femení		148	Albal		València	La 15
1235	Josefa	Marí Picazo	6 mesos		Femení		148	Albal		València	La 15
1236	Ismael	Corverá Roser	25	C	Masculí	Agricultor	149	Albal		València	La 15
1237	Josefa	Ferrandis Bila	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	149	Albal		València	La 15
1238	Diego	Valera Sanchez	31	C	Masculí	Agricultor	150	Albal		València	La 15
1239	Juliana	Camacho López	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	150	Albal		València	La 15
1240	Diego	Valera Camacho	9 mesos		Masculí		150	Albal		València	La 15
1241	Mateo	Guillem Avellanada	43	C	Masculí	Agricultor	151	Albal		València	La 15
1242	Matilde	Muela Tormos	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	151	Albal		València	La 15
1243	Pedro	Guillem T.	16	S	Masculí	Agricultor	151	Albal		València	La 15
1244	María Luisa	Guillem	8		Femení		151	Albal		València	La 15
1245	Emilio	Ramírez Sánchez	42	C	Masculí	Agricultor	152	Albal		València	La 15
1246	Amparo	Romeu Arnal	32	C	Femení	Quehaceres	152	Albal		València	La 15

						domésticos					
1247	Emilio	Ramírez Romeu	15	S	Masculí	Agricultor	152	Albal		València	La 15
1248	Amparina	Ramírez Romeu	15	S	Femení		152	Albal		València	La 15
1249	Carmen	Ramírez Romeu	9		Femení		152	Albal		València	La 15
1250	Alfonso	Ruiz Conesa	29	C	Masculí	Agricultor	153	Albal		València	La 15
1251	Rosalía	Juan Ureña	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	153	Albal		València	La 15
1252	Rafael	Sanz Soler	40	C	Masculí	Agricultor	154	Albal		València	La 15
1253	Ángela	Escribá Tomás	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	154	Albal		València	La 15
1254	Rafael	Sanz Escribá	6		Masculí		154	Albal		València	La 15
1255	Marcelino	Ruiz Conesa	27	C	Masculí	Agricultor	155	Albal		València	La 15
1256	Antonia	Grandoli Hernández	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	155	Albal		València	La 15

Memòries de José Cebriá.
Arxiu familiar Cebriá-Martínez

Cens de la colònia de Baoba del Piñal, juliol de 1955. SECRETARIA DE ESTADO DE AGRICULTURA Y MINAS. CENSO DE INMIGRANTES. Ciudad Trujillo. Distrito de Santo Domingo. 16 de julio de 1955. AGN-AGR. L1577-1961.

Nº	Nom	Cognoms	Edat	Estat Civil	Sexe	Professió	Casa #	Poble origen	Subregió	Regió	Sector
1	José Alfonso	Gumbau	30	C	Masculí	Agricultor	1	Sollana		València	Payita
2	Eufemia	Valdez Bueno	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	1	Sollana		València	Payita
3	Fernando	Gumbau	23	S	Masculí	Agricultor	1	Sollana		València	Payita
4	Bautista	Andrés Suñer	56	C	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
5	Josefa	Piera Bono	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	2	Sollana		València	Payita
6	Antonio	Andrés Piera	21	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
7	Francisco	Andrés Piera	18	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
8	José	Andrés Piera	13	S	Masculí	Agricultor	2	Sollana		València	Payita
9	Eugenio	Bataller Marco	43	C	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
10	Trinidad	Natividad Primo	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	3	Sollana		València	Payita
11	Trinidad	Bataller Natividad	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	3	Sollana		València	Payita
12	Eugenio	Bataller Natividad	18	S	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
13	José Maria	Bataller Natividad	14	S	Masculí	Agricultor	3	Sollana		València	Payita
14	Paquito	Bataller Natividad	9	S	Masculí		3	Sollana		València	Payita
15	Milagros	Bataller Natividad	6		Femení		3	Sollana		València	Payita
16	Federico	Guillem Molerés	38	C	Masculí	Agricultor	4	Sollana		València	Payita
17	Estrella	Tronchoni V.	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	4	Sollana		València	Payita
18	José	Guillem Tronchoni	9		Masculí		4	Sollana		València	Payita
19	José	Boira Alemany	50	C	Masculí	Agricultor	5	Sollana		València	Payita
20	Asunción	Guillem Molerés	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	5	Sollana		València	Payita
21	Asunción	Boira Guillem	12		Femení	Quehaceres	5	Sollana		València	Payita

						domésticos					
22	Milagro	Boira Guillem	11		Femení	Quehaceres domésticos	5	Sollana		València	Payita
23	Justo	Boira Guillem	9		Masculí		5	Sollana		València	Payita
24	Maria Luisa	Boira Guillem	6		Femení		5	Sollana		València	Payita
25	Bautista	Guillem Moleres	26	S	Masculí	Agricultor	5	Sollana		València	Payita
26	Benito	Carrasco Ruiz	35	C	Masculí	Agricultor	6	Sollana		València	Payita
27	Visitación	Grau García	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	6	Sollana		València	Payita
28	Visitación	Carrasco Grau	6		Femení		6	Sollana		València	Payita
29	Daniel	Grau García	35	S	Masculí	Agricultor	6	Sollana		València	Payita
30	Vicente	Grau García	20	S	Masculí	Agricultor	6	Sollana		València	Payita
31	Miguel	Fuentes Vendrell	37	C	Masculí	Agricultor	8	Sollana		València	Payita
32	Josefina	Murciano Lluna	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	8	Sollana		València	Payita
33	Miguel	Fuentes Murciano	12		Masculí		8	Sollana		València	Payita
34	José	Fuentes Murciano	9		Masculí		8	Sollana		València	Payita
35	Vicente	Fuentes Murciano	7		Masculí		8	Sollana		València	Payita
36	Francisco	Fuentes Murciano	4		Masculí		8	Sollana		València	Payita
37	Emilio	Murciano Lluna	18	S	Masculí	Agricultor	8	Sollana		València	Payita
38	Primitivo	Gil Ferrer	44	C	Masculí	Agricultor	10	Sollana		València	Payita
39	Ana María	Santos Martínez	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	10	Sollana		València	Payita
40	Primitivo	Gil Santos	17	S	Masculí	Agricultor	10	Sollana		València	Payita
41	Juan Francisco	Gil Santos	13		Masculí		10	Sollana		València	Payita
42	Ana María	Gil Santos	10		Femení		10	Sollana		València	Payita
43	José	Ferrer Vicent	32	C	Masculí	Agricultor	11	Sollana		València	Payita
44	Alfreda	Mulet Valero	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	11	Sollana		València	Payita
45	Arturo	Mulet Valero	26	S	Masculí	Agricultor	11	Sollana		València	Payita
46	Antonio	Ferrer Vicent	36	S	Masculí	Agricultor	11	Sollana		València	Payita
47	José	Luz Calatayud	48	C	Masculí	Agricultor	12	Sollana		València	Payita

48	Josefa	Verdu Gimeno	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	12	Sollana		València	Payita
49	José Domenech	hijo	16	S	Masculí	Agricultor	12	Sollana		València	Payita
50	José	Luz Mas	13	S	Masculí		12	Sollana		València	Payita
51	Cecilia	Luz Verdu	2		Femení		12	Sollana		València	Payita
52	Ezequiel	Cremón Garcia	60	C	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
53	Anita	Gómez Garcia	49	C	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
54	Anita	Cremón Gómez	21	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
55	Pepita	Cremón Gómez	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
56	Isabel	Cremón Gómez	17	S	Femení	Quehaceres domésticos	13	Sollana		València	Payita
57	Pilar	Cremón Gómez	6	S	Femení		13	Sollana		València	Payita
58	Jesús	Cremón Gómez	25	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
59	Vicente	Cremón Gómez	23	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
60	Bautista	Cremón Gómez	15	S	Masculí	Agricultor	13	Sollana		València	Payita
61	Antonio	Cremón Gómez	12	S	Masculí		13	Sollana		València	Payita
62	Federico	Cremón Gómez	10	S	Masculí		13	Sollana		València	Payita
63	José	Rivera Marín	53	C	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
64	Teresa	Grau Gil	52	C	Femení	Quehaceres domésticos	14	Sollana		València	Payita
65	José	Rivera Grau	24	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
66	Fermín	Rivera Grau	19	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
67	Juan	Rivera Grau	17	S	Masculí	Agricultor	14	Sollana		València	Payita
68	Antonio	Serra Ferrer	30	C	Masculí	Agricultor	15	Sollana		València	Payita
69	Teresa	Gregori Calabuig	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	15	Sollana		València	Payita
70	Juan	Serra Ferrer	25	S	Masculí	Agricultor	15	Sollana		València	Payita
71	Vicente	Escriba San Aurelano	41	C	Masculí	Agricultor	16	Sollana		València	Payita
72	Maria	Montagud Latorre	41	C	Femení	Quehaceres	16	Sollana		València	Payita

						domésticos					
73	Vicente	Escriba Montagud	12	S	Masculí		16	Sollana		València	Payita
74	Maria Pilar	Escriba Montagud	8		Femení		16	Sollana		València	Payita
75	José	Garulo García	38	C	Masculí	Agricultor	17	Sollana		València	Payita
76	Angela	Corts Ferrer	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	17	Sollana		València	Payita
77	Enrique	Grau García	37	C	Masculí	Agricultor	18	Sollana		València	Payita
78	Emilia	Albeldo San Aureliano	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	18	Sollana		València	Payita
79	Loreto	Grau Albeldo	5		Masculí		18	Sollana		València	Payita
80	Salvador	Grau Albeldo	2		Masculí		18	Sollana		València	Payita
81	Rafael	Llinares Ferrer	35	C	Masculí	Agricultor	19	Sollana		València	Payita
82	Josefa	Micó Morales	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	19	Sollana		València	Payita
83	Rafael	Llinares Micó	5		Masculí		19	Sollana		València	Payita
84	Josefa	Llinares Micó	1		Femení		19	Sollana		València	Payita
85	Joaquín	Cambria Rodríguez	29	C	Masculí	Agricultor	20	Sollana		València	Payita
86	Vicenta	García Benavent	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	20	Sollana		València	Payita
87	Joaquín	Cambria García	1		Masculí		20	Sollana		València	Payita
88	Enrique	Magraner Benaches	29	C	Masculí	Agricultor	21	Sollana		València	Payita
89	Josefina	Garulo García	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	21	Sollana		València	Payita
90	Ramón	Natividad Primo	44	C	Masculí	Agricultor	22	Sollana		València	Payita
91	Rosa	Ramón Hurtado	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	22	Sollana		València	Payita
92	Ramón	Natividad Ramón	17	S	Masculí	Agricultor	22	Sollana		València	Payita
93	Rosa	Natividad Ramón	12		Femení		22	Sollana		València	Payita
94	Francisco	Cambra Rodríguez	35	C	Masculí	Agricultor	23	Sollana		València	Payita
95	Emilia	Minguez Cervera	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	23	Sollana		València	Payita
96	José	Llopis Ros	32	C	Masculí	Agricultor	24	Sollana		València	Payita

97	Julia	García Cardona	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	24	Sollana		València	Payita
98	Julieta	Llopis García	4		Femení		24	Sollana		València	Payita
99	Pepita	Llopis García	1		Femení		24	Sollana		València	Payita
100	José Maria	Valero Aparici	50	C	Masculí	Agricultor	26	Sollana		València	Payita
101	Concha	Mompo Llinares	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	26	Sollana		València	Payita
102	José	Valero Mompo	20	S	Masculí	Agricultor	26	Sollana		València	Payita
103	Concha	Valero Mompo	9		Femení		26	Sollana		València	Payita
104	Vicente	Valero Mompo	7		Masculí		26	Sollana		València	Payita
105	Vicente	Grau Magraner	47	C	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
106	Pilar	García Esteves	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	7	Almusafes		València	Payita
107	Vicente	Grau García	17	S	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
108	Julio	Grau García	15	S	Masculí	Agricultor	7	Almusafes		València	Payita
109	Pilar	Grau García	10	S	Femení		7	Almusafes		València	Payita
110	Vicente	Moreno Soler	49	C	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
111	Carmen	Navarro Moraguez	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	9	Almusafes		València	Payita
112	Vicente	Moreno Navarro	17	S	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
113	José	Moreno Navarro	14	S	Masculí	Agricultor	9	Almusafes		València	Payita
114	Elisa	Moreno Navarro	11		Femení		9	Almusafes		València	Payita
115	Francisco	Moreno Navarro	5		Masculí		9	Almusafes		València	Payita
116	Daniel	Gascó Mompo	46	C	Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
117	Teresa	Martí Perez	46	C	Femení	Quehaceres domésticos	25	Almusafes		València	Payita
118	Teresa	Gascó Martí	17	S	Femení	Quehaceres domésticos	25	Almusafes		València	Payita
119	Daniel	Gascó Martí	14	S	Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
120	Francisco	Gascó Martí	12		Masculí	Agricultor	25	Almusafes		València	Payita
121	Enrique	Bosch Rodrigo	40	C	Masculí	Agricultor	27	Almusafes		València	Payita
122	Josefina	Rivas Grau	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	27	Almusafes		València	Payita

123	Enrique	Bosch Ribas	3		Masculí		27	Almusafes		València	Payita
124	José	Fuentes Vendrell	40	C	Masculí	Agricultor	28	Almusafes		València	Payita
125	Josefina	Llopis	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	28	Almusafes		València	Payita
126	Vicente	Fuentes Llopis	26	S	Masculí	Agricultor	28	Almusafes		València	Payita
127	Josefina	Fuentes Llopis	10		Femení		28	Almusafes		València	Payita
128	José	Fuentes Llopis	7		Masculí		28	Almusafes		València	Payita
129	Vicenta	Fuentes Llopis	2		Femení		28	Almusafes		València	Payita
130	Enrique	Benavent Portaled	55	C	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
131	Otilia	Jimeno Ruiz	44	C	Femení	Quehaceres domésticos	29	Almusafes		València	Payita
132	Enrique	Benavent Jimeno	18	S	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
133	Sergio	Benavent Jimeno	16	S	Masculí	Agricultor	29	Almusafes		València	Payita
134	Otilia	Benavent Jimeno	12		Femení		29	Almusafes		València	Payita
135	Juan José	Benavent Jimeno	4		Masculí		29	Almusafes		València	Payita
136	Vicente	Casany Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	30	Almusafes		València	Payita
137	Encarnación	Saragoza H.	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	30	Almusafes		València	Payita
138	Vicente	Casany Saragoza	3		Masculí		30	Almusafes		València	Payita
139	Francisco	Guillem Beltrán	36	C	Masculí	Agricultor	31	Almusafes		València	Payita
140	Delfina	Aguado Campino	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	31	Almusafes		València	Payita
141	Francisco	Guillem Aguado	3		Masculí		31	Almusafes		València	Payita
142	Francisco	Magraner Ramón	29	C	Masculí	Agricultor	32	Almusafes		València	Payita
143	Josefa	Folch Asins	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	32	Almusafes		València	Payita
144	Pepita	Magraner Folch	1		Femení		32	Almusafes		València	Payita
145	Lucas	Gines Lechiguero	30	C	Masculí	Agricultor	33	Almusafes		València	Payita
146	Bemedy	Calatayud M.	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	33	Almusafes		València	Payita
147	Salvador	Gines Calatayud	1		Masculí		33	Almusafes		València	Payita
148	Enrique	Atanasio Bosch	27	C	Masculí	Agricultor	34	Almusafes		València	Payita
149	Concha	Magraner M.	22	C	Femení	Quehaceres	34	Almusafes		València	Payita

						domésticos					
150	Salvador	Bosch Alepus	41	C	Masculí	Agricultor	35	Almusafes		València	Payita
151	Vicenta	Aguado Bosch	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	35	Almusafes		València	Payita
152	Margarita	Bosch Aguado	6		Femení		35	Almusafes		València	Payita
153	Bautista	Girona Choví	46	C	Masculí	Agricultor	36	Almusafes		València	Payita
154	Teresa	Martí Sanz	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	36	Almusafes		València	Payita
155	Lolita	Girona Martí	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	36	Almusafes		València	Payita
156	Juanito	Girona Martí	14	S	Masculí	Agricultor	36	Almusafes		València	Payita
157	María Teresa	Girona Martí	5		Femení		36	Almusafes		València	Payita
158	Ramón	Sabater Borchí	51	C	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
159	Asunción	Lerma Magraner	49	C	Femení	Quehaceres domésticos	37	Almusafes		València	Payita
160	Francisca	Sabater Lerma	19	S	Femení	Quehaceres domésticos	37	Almusafes		València	Payita
161	Ramón	Sabater Lerma	18	S	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
162	Vicente	Sabater Lerma	16	S	Masculí	Agricultor	37	Almusafes		València	Payita
163	Miguel	Sabater Lerma	7		Masculí		37	Almusafes		València	Payita
164	José	Luz Navarro	38	C	Masculí	Agricultor	38	Almusafes		València	Payita
165	Lola	López Sales	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	38	Almusafes		València	Payita
166	José	Luz López	12		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
167	Vicente	Luz López	10		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
168	Juanito	Luz López	1		Masculí		38	Almusafes		València	Payita
169	José	Lázaro Blasco	33	C	Masculí	Agricultor	39	Almusafes		València	Payita
170	Asunción	Grau Garrió	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	39	Almusafes		València	Payita
171	Juan José	Lázaro Grau	6		Masculí		39	Almusafes		València	Payita
172	Rosalía	Lázaro Grau	2 mesos		Femení		39	Almusafes		València	Payita
173	Eugenio	Sánchez Plá	50	C	Masculí	Agricultor	40	Almusafes		València	Payita

174	Dolores	Baldovi Mateu	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	40	Almusafes		València	Payita
175	Violeta	Sánchez Baldovi	18	S	Femení	Quehaceres domésticos	40	Almusafes		València	Payita
176	Elios	Sánchez Baldovi	17	S	Masculí	Agricultor	40	Almusafes		València	Payita
177	Paquita	Sánchez Baldovi	5		Femení		40	Almusafes		València	Payita
178	Enrique	Pérez Alós	39	C	Masculí	Agricultor	41	Almusafes		València	Payita
179	Maximina	García de la F.	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	41	Almusafes		València	Payita
180	Enrique	Pérez García	4		Masculí		41	Almusafes		València	Payita
181	Manuel	Pérez García	2 mesos		Masculí		41	Almusafes		València	Payita
182	José	Linares Rodrigo	46	C	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
183	Trinidad	Morera Ludiña	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	42	Almusafes		València	Payita
184	José	Linares Morera	16	S	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
185	Ramón	Linares Morera	13	S	Masculí	Agricultor	42	Almusafes		València	Payita
186	Juan	Linares Morera	8		Masculí		42	Almusafes		València	Payita
187	Felix	Girona Folch	51	C	Masculí	Agricultor	43	Almusafes		València	Payita
188	Asunción	Gómez Duert	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	43	Almusafes		València	Payita
189	Vicente	Girona Gómez	20	S	Masculí	Agricultor	43	Almusafes		València	Payita
190	José	Aleixos Folchs	38	C	Masculí	Agricultor	44	Almusafes		València	Payita
191	Rosa	Ferrer Gil	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	44	Almusafes		València	Payita
192	José Maria	Aleixos Ferrer	10		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
193	Roberto	Aleixos Ferrer	7		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
194	Jorge	Aleixos Ferrer	5		Masculí		44	Almusafes		València	Payita
195	Miguel	Moreno Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	45	Almusafes		València	Payita
196	Lola	Girona Magraner	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	45	Almusafes		València	Payita
197	Lola	Moreno Girona	3		Femení		45	Almusafes		València	Payita
198	José	Alinarche	30	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita

199	Francisco	Moreno	28	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
200	Vicente	Ponce	27	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
201	Alfonso	Cariñena	29	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
202	Juan	Ferrer	26	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
203	Alberto	Bello	28	S	Masculí	Agricultor	46	Almusafes		València	Payita
204	Pelegrín	Duart	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
205	Francisco	Martínez	24	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
206	Francisco	Martínez Asunción	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
207	Francisco	Martí	25	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
208	Ramón	Martí	26	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
209	Manuel	Folch	26	S	Masculí	Agricultor	47	Almusafes		València	Payita
210	Miguel	Beltrán Molina	40	S	Masculí	Agricultor	1	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
211	Nicolás	Fortes Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	1	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
212	Martín	Velázquez Velázquez	28	S	Masculí	Agricultor	1	Garachico		Tenerife	Vista Linda
213	Ángel	Velázquez González	18	S	Masculí	Agricultor	1	Garachico		Tenerife	Vista Linda
214	Julián	Guanche Domínguez	36	S	Masculí	Agricultor	2	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
215	Eleuterio	García Romero	36	S	Masculí	Agricultor	2	Relejos		Tenerife	Vista Linda
216	Zenón	Rodríguez Yumar	26	S	Masculí	Agricultor	2	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
217	Luciano	Afonso Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	2	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
218	Isidoro	Torres Cruz	27	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
219	Isidoro	Cruz Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
220	Antonio	Ramos Castillo	28	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
221	Lorenzo	Cruz Ruis	29	S	Masculí	Agricultor	3	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
222	Benjamín	Trujillo Marrero	27	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
223	José	González Morales	18	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
224	Domingo	Tejera Castro	19	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
225	Fidel	Morales Marrero	20	S	Masculí	Agricultor	4	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
226	Vicente	Almenara Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda

227	Pablo	Chavez Arteaga	19	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
228	Manuel	Osorio González	19	S	Masculí	Agricultor	5	Valle Hermoso - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
229	Oscar	Hernández Brito	18	S	Masculí	Agricultor	5	Hermigua - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
230	José	Marquez Peraza	30	S	Masculí	Agricultor	6	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
231	Francisco	Rodríguez Pérez	19	S	Masculí	Agricultor	6	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
232	Buenaventura	López Yanes	25	S	Masculí	Agricultor	6	Los Silos		Tenerife	Vista Linda
233	Manuel	Rodríguez Oliva	46	S	Masculí	Agricultor	6	Candelaria		Tenerife	Vista Linda
234	Gerónimo	Batista Núñez	18	S	Masculí	Agricultor	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
235	Arturo	Batista Quintero	18	S	Masculí	Mecánico	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
236	Bernardino	Abreu Padrón	20	S	Masculí	Agricultor	7	San Juan de la Rambla		Tenerife	Vista Linda
237	Francisco	López Rodríguez	26	S	Masculí	Cerámica	7	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
238	Francisco	Fernández Ledesma	26	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
239	Juan	González González	25	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
240	Amado	Martín Regalado	20	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
241	Domingo	González Pérez	32	S	Masculí	Agricultor	8	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
242	Miguel	Rodríguez Molina	28	S	Masculí	Agricultor	9	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
243	Domingo	Trujillo Martín	26	S	Masculí	Agricultor	9	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
244	Manuel	Melián Suárez	24	S	Masculí	Agricultor	9	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
245	Crescencio	González González	27	S	Masculí	Albañil	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
246	Joaquín	Rodríguez González	25	S	Masculí	Albañil	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
247	Baldomero	González Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
248	Lucio	Rodríguez Galván	28	S	Masculí	Agricultor	10	Tegueste		Tenerife	Vista Linda

249	Victoriano	González Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
250	Emiliano	Rodríguez González	18	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
251	Valeriano	Rodríguez González	19	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
252	Norberto	Ramallo González	20	S	Masculí	Agricultor	11	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
253	Juan	Méndez Bera	30	S	Masculí	Chófer	12	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
254	Antonio	García Peraza	20	S	Masculí	Albañil	12	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
255	Pedro	Pérez Padilla	18	S	Masculí	Agricultor	12	La Matanza		Tenerife	Vista Linda
256	Antonio	Padilla Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	12	La Matanza		Tenerife	Vista Linda
257	Rosendo	González Facenda	23	S	Masculí	Albañil	13	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
258	José	Mesa Cabrera	25	S	Masculí	Agricultor	13	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
259	José	Pérez Hernández	36	S	Masculí	Chófer	13	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
260	Obdulio	González Méndez	20	S	Masculí	Agricultor	13	La Cruzanta		Tenerife	Vista Linda
261	Juan Carlos	Hernández	24	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
262	Juan	Curvelo Torres	27	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
263	Alfredo	Díaz Cordovés	18	S	Masculí	Agricultor	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
264	Ernesto	Santana Esposo	18	S	Masculí	Mecánico	14	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
265	Israel	Gómez Lugo	28	S	Masculí	Agricultor	15	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
266	Damián	Sacramento Marrero	28	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
267	Cervando	Fariña Trujillo	30	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
268	Policarpo	González Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	15	Arico		Tenerife	Vista Linda
269	Manuel	Minguillón Fuentes	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
270	Fernando	Minguillón Lima	20	S	Masculí	Albañil	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
271	Manuel	Delgado Avila	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Relejos		Tenerife	Vista Linda
272	Domingo	Silvera Cabrera	31	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
273	Domingo	Pérez Martín	37	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
274	Santiago	Pérez Pérez	21	S	Masculí	Agricultor	17	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
275	Antonio	González Correa	18	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda

276	Eusebio	Rodríguez Fernández	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
277	Julián	Martín Mesa	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
278	Salvador	Pérez Mesa	19	S	Masculí	Agricultor	18	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
279	Olegario	Castillo Galván	29	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
280	Francisco	Casanova Palmer	28	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
281	Jesús	Rodríguez Hernández	32	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
282	Vicente	Alonso Díaz	18	S	Masculí	Agricultor	19	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
283	Elpidio	Díaz Rodríguez	27	S	Masculí	Chófer	20	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
284	Francisco	Castro García	26	S	Masculí	Albañil	20	Güímar		Tenerife	Vista Linda
285	Felipiano	Delgado García	19	S	Masculí	Agricultor	20	Güímar		Tenerife	Vista Linda
286	Cirilio	González Díaz	19	S	Masculí	Albañil	20	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
287	Manuel	Rojas Pérez	34	S	Masculí	Agricultor	21	Las Carboneras		Tenerife	Vista Linda
288	Natalio	Castillo Castillo	19	S	Masculí	Chófer	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
289	Guillermo	Amador Álvarez	19	S	Masculí	Agricultor	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
290	José	González González	25	S	Masculí	Agricultor	21	Las Mercedes		Tenerife	Vista Linda
291	Ascencio	Suarez León	26	S	Masculí	Agricultor	22	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
292	Juan	Morales Marrero	26	S	Masculí	Agricultor	22	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
293	Jaime	López Abreu	26	S	Masculí	Agricultor	22	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
294	Honorio	Donis Samora	17	S	Masculí	Agricultor	22	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
295	Vicente	Molina Rodríguez	37	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
296	Ángel	Molina Rodríguez	33	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
297	Eutimio	Molina Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
298	Pablo	Herrera Dorta	28	S	Masculí	Agricultor	23	Tejina		Tenerife	Vista Linda
299	Juan Antonio	Galván Expósito	19	S	Masculí	Albañil	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
300	Ángel	Hernández Ramos	27	S	Masculí	Agricultor	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
301	Pedro	Herrera González	27	S	Masculí	Chófer	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
302	Agustín	Rodríguez Expósito	20	S	Masculí	Agricultor	24	Tejina		Tenerife	Vista Linda
303	Cristóbal	Suárez Morín	36	S	Masculí	Agricultor	25	Punta		Tenerife	Vista Linda

								Hidalgo			
304	Pedro	Suárez Morín	26	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
305	Froilán	Suárez Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
306	José	Suárez Suárez	38	S	Masculí	Agricultor	25	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
307	Máximo	Acosta Amador	25	S	Masculí	Chófer	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
308	Rafael	Figueroa de la Cruz	25	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
309	Antonio	González Viera	18	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
310	Antonio	Fernández Ravelo	19	S	Masculí	Agricultor	26	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
311	Eulogio	Rodríguez Sánchez	40	S	Masculí	Agricultor	27	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
312	Manuel	Villavicencio Ramos	40	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
313	Tomás	Behtencour Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
314	Tomás	Betancor García	19	S	Masculí	Agricultor	27	Puerto de la Cruz		Tenerife	Vista Linda
315	Francisco	Díaz Roquet	31	S	Masculí	Agricultor	28	Icod El Alto		Tenerife	Vista Linda
316	Armando	García Martín	38	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
317	Victor Domingo	Pérez Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
318	Domingo	de León Trujillo	19	S	Masculí	Agricultor	28	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
319	Marino	García Hernández	27	S	Masculí	Agricultor	30	El Sausal		Tenerife	Vista Linda
320	Domingo	García Rosales	24	S	Masculí	Chófer	30	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
321	Domingo	Méndez García	19	S	Masculí	Agricultor	30	Tacoronte		Tenerife	Vista Linda
322	Juan	Betancor Yanes	37	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
323	Eustaquio	Lorenzo Pacheco	26	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
324	Julio	Pérez Marrero	29	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
325	Juan	Frías Leandro	26	S	Masculí	Agricultor	31	Güímar		Tenerife	Vista Linda
326	Nicolás	Ossorio Martínez	19	S	Masculí	Panadero	32	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
327	Honorio	Diaz Marrero	25	S	Masculí	Agricultor	32	El Rosario		Tenerife	Vista Linda

328	Leandro	González Rodríguez	22	S	Masculí	Agricultor	32	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
329	Manuel	Cabrera Montecino	29	S	Masculí	Carpintero	32	San Sebastián - La Gomera		Tenerife	Vista Linda
330	Manuel	Brito Rojas	25	S	Masculí	Agricultor	33	Güímar		Tenerife	Vista Linda
331	Antonio	Herrera Rodríguez	25	S	Masculí	Agricultor	33	Güímar		Tenerife	Vista Linda
332	Eloy	Hidalgo Jorge	19	S	Masculí	Agricultor	33	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
333	Ramón	Torres Alonso	19	S	Masculí	Agricultor	34	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
334	Jaime	Alvares Acosta	19	S	Masculí	Agricultor	34	Los Baldíos		Tenerife	Vista Linda
335	Teófilo	Pérez Gorrín	27	S	Masculí	Agricultor	34	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
336	Heraclio	González Hernández	27	S	Masculí	Peón de rodo	34	Río de Arico		Tenerife	Vista Linda
337	Norberto	Díaz Ramos	40	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
338	Juan	Díaz Ramos	36	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
339	Genaro	Ramos Rivero	30	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
340	Rogelio	Díaz González	28	S	Masculí	Agricultor	35	Tejina		Tenerife	Vista Linda
341	Paulino	de la Rosa Marrero	32	S	Masculí	Albañil	38	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
342	Lázaro	Padrón García	34	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
343	Jesús	Pérez Perdigón	28	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
344	Pedro	Rodríguez Expósito	29	S	Masculí	Agricultor	38	La Orotada		Tenerife	Vista Linda
345	Nicolás	Ramos Cruz	28	S	Masculí	Albañil	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
346	Longino	Vera Díaz	27	S	Masculí	Albañil	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
347	Pedro	González Pérez	20	S	Masculí	Agricultor	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
348	Eusebio	Fariña Díaz	32	S	Masculí	Agricultor	39	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
349	Domingo	Hernández Morales	26	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
350	Teófilo	Medina Lorenzo	30	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
351	Domingo	China Cabrera	20	S	Masculí	Agricultor	40	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
352	Urbano	León Chavas	19	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Úrsula		Tenerife	Vista Linda
353	Antonio	Hernández Morín	26	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
354	Andrés	González Pérez	23	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda

355	Pedro	González Santos	19	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
356	Fernando	Dorta González	27	S	Masculí	Agricultor	42	Tegueste		Tenerife	Vista Linda
357	Domingo	Hernández Gómez	32	S	Masculí	Agricultor	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
358	Antonio	González García	19	S	Masculí	Agricultor	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
359	Domingo	García Pérez	19	S	Masculí	Albañil	43	Villa de Arico		Tenerife	Vista Linda
360	Casiano	García Flores	33	S	Masculí	Carpintero	43	La Victoria		Tenerife	Vista Linda
361	Domingo	Behrencour Rodríguez	31	S	Masculí	Agricultor	44	Güímar		Tenerife	Vista Linda
362	Juan	Gómez Pérez	18	S	Masculí	Agricultor	44	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
363	Ricardo	Gómez Behrencour	19	S	Masculí	Agricultor	44	El Escobonar		Tenerife	Vista Linda
364	Domingo	García Rodríguez	27	S	Masculí	Agricultor	44	Arafo		Tenerife	Vista Linda
365	Jaime	Rodríguez García	30	S	Masculí	Agricultor	45	Güímar		Tenerife	Vista Linda
366	Luciano	González López	19	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
367	Fabio	López Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
368	Fernando	Hernández González	18	S	Masculí	Agricultor	45	Fasnia		Tenerife	Vista Linda
369	Antonio	Bello González	18	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
370	Juan	Alayón Rancel	18	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
371	Antonio	Alayón	28	S	Masculí	Agricultor	47	Arona		Tenerife	Vista Linda
372	Arturo	Alfonso García	26	S	Masculí	Agricultor	48	Arona		Tenerife	Vista Linda
373	Antonio	Alfonso García	23	S	Masculí	Agricultor	48	Arona		Tenerife	Vista Linda
374	Lorenzo	Rodríguez Rodríguez	22	S	Masculí	Agricultor	48	Santa Cruz		Tenerife	Vista Linda
375	Domingo	Pérez Báez	19	S	Masculí	Agricultor	48	La Laguna		Tenerife	Vista Linda
376	Florentín	Álvarez Cruz	17	S	Masculí	Agricultor	49	El Rosario		Tenerife	Vista Linda
377	Hipólito	García Gorrín	17	S	Masculí	Agricultor	49	San Andrés		Tenerife	Vista Linda
378	Antonio	Díaz Gil	37	S	Masculí	Chófer	49	Las Palmas		Tenerife	Vista Linda
379	Marcos	Álvarez Rodríguez	28	S	Masculí	Albañil	49	Granadilla		Tenerife	Vista Linda
380	Juan	Suarez Suarez	30	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda

381	Tomás	Diaz Melián	27	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
382	Manuel	Melián Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
383	Manuel	Alonso Morín	27	S	Masculí	Agricultor	50	Punta Hidalgo		Tenerife	Vista Linda
384	Juan	Rodríguez Fernández	45	C	Masculí	Agricultor	36	San Guñel		Ourense	Vista Linda
385	Antonio	Martínez Biqueira	36	C	Masculí	Agricultor	36	Oroso		La Coruña	Vista Linda
386	Benigno	González Meiriño	34	S	Masculí	Agricultor	36	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
387	Juan	Lestón González	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
388	José	Lestón González	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
389	Genaro	González Lestón	23	S	Masculí	Agricultor	36	Muros		La Coruña	Vista Linda
390	Rogelio	Esteves González	34	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
391	Julio	Soto de Año	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
392	Ciro	Soto González	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
393	Modesto	Soto Fidalgo	29	C	Masculí	Agricultor	37	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
394	Raymundo	Rodríguez Rodríguez	38	C	Masculí	Agricultor	37	Armoya		Ourense	Vista Linda
395	José Maria	Pedreira Froya	19	S	Masculí	Albañil	41	Lalín		Pontevedra	Vista Linda
396	Manuel	Pérez Calo	46	C	Masculí	Agricultor	41	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
397	Laureano	Troitiño Vasquez	33	C	Masculí	Albañil	41	Cilleda		Pontevedra	Vista Linda
398	Manuel	Roiz Golez	44	C	Masculí	Agricultor	41	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
399	Alfonso	Cerviño Rivas	40	C	Masculí	Albañil	46	Estrada		Pontevedra	Vista Linda
400	Juan	Alonso Maceira	44	C	Masculí	Agricultor	46	Porriño		Pontevedra	Vista Linda
401	Marcelino	Pérez Barbeiro	26	S	Masculí	Electricista	46	Rivadavia		Ourense	Vista Linda
402	Salvador	Tormo Tormo	27	C	Masculí	Agricultor	87	Silla		València	Los Pajuiles
403	Aurelia	Pinazo Pardo	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	87	Silla		València	Los Pajuiles
404	Luis	Tormo Tormo	30	S	Masculí	Agricultor	87	Silla		València	Los Pajuiles
405	Rafael L.	Tormo Pinazo	6 meses		Masculí		87	Silla		València	Los Pajuiles
406	Salvador	Pons Franco	25	S	Masculí	Sacerdote	87	Villa Nueva		València	Los Pajuiles

407	Francisco	Benaches Llopis	40	C	Masculí	Agricultor	88	Silla		València	Los Pajuiles
408	Amparo	Olmos Sancho	38	C	Femení	Quehaceres domésticos	88	Silla		València	Los Pajuiles
409	Alfredo	Calvo García	29	C	Masculí	Agricultor	89	Silla		València	Los Pajuiles
410	María	Penedes Plá	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	89	Silla		València	Los Pajuiles
411	María	Calvo Penedes	8 mesos		Femení		89	Silla		València	Los Pajuiles
412	Francisco	Ramírez Martínez	30	C	Masculí	Agricultor	90	Silla		València	Los Pajuiles
413	Vicenta	Olmos Carbonell	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	90	Silla		València	Los Pajuiles
414	María Vicenta	Ramírez Olmos	16 mesos		Femení		90	Silla		València	Los Pajuiles
415	Enrique	Fortea Albreda	32	C	Masculí	Agricultor	91	Silla		València	Los Pajuiles
416	Vicenta	Alfonso Correcher	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	91	Silla		València	Los Pajuiles
417	Francisco	Cordellat Esfuig	33	C	Masculí	Agricultor	92	Silla		València	Los Pajuiles
418	Agustina	Garrido Montoya	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	92	Silla		València	Los Pajuiles
419	Juan	Limo Giver	28	C	Masculí	Agricultor	93	Silla		València	Los Pajuiles
420	María	Carbonell San Bautista	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	93	Silla		València	Los Pajuiles
421	Salvador	Lapont Saragoza	45	C	Masculí	Agricultor	94	Silla		València	Los Pajuiles
422	Teresa	Estornell Martínez	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	94	Silla		València	Los Pajuiles
423	José Salvador	Lapont Estornell	15	S	Masculí	Agricultor	94	Silla		València	Los Pajuiles
424	Salvador	Lapont Estornell	7		Masculí		94	Silla		València	Los Pajuiles
425	María Teresa	Lapont Estornell	1		Femení		94	Silla		València	Los Pajuiles
426	Julio	Correcher Forner	46	C	Masculí	Agricultor	95	Silla		València	Los Pajuiles
427	Josefa	Saragoza Hernández	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	95	Silla		València	Los Pajuiles
428	Julio	Correcher Saragoza	20	S	Masculí	Agricultor	95	Silla		València	Los Pajuiles
429	Filiberto	Correcher	13		Masculí		95	Silla		València	Los Pajuiles

		Saragoza									
430	Vicente	Correcher Saragoza	5		Masculí		95	Silla		València	Los Pajuiles
431	Evaristo	Navarro Molina	33	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
432	Alberto	Gil Fargas	28	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
433	José	Villalba Girens	29	S	Masculí	Agricultor	96	Silla		València	Los Pajuiles
434	Salvador	Alba Alafont	41	C	Masculí	Agricultor	97	Silla		València	Los Pajuiles
435	Amalia	Ruig Alonso	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	97	Silla		València	Los Pajuiles
436	Salvador	Alba Ruig	12		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
437	José Luis	Alba Ruig	9		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
438	Vicente	Alba Ruig	6		Masculí		97	Silla		València	Los Pajuiles
439	Amalia	Alba Ruig	3		Femení		97	Silla		València	Los Pajuiles
440	Vicente	Giner Correcher	22	S	Masculí	Agricultor	98	Silla		València	Los Pajuiles
441	Dolores	Correcher Forner	51	V	Femení	Quehaceres domésticos	98	Silla		València	Los Pajuiles
442	Lolita	Giner Correcher	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	98	Silla		València	Los Pajuiles
443	Francisco	Varea Jiménez	40	C	Masculí	Agricultor	99	Silla		València	Los Pajuiles
444	Asunción	Martí Brocal	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	99	Silla		València	Los Pajuiles
445	Consuelo	Varea Martí	14	S	Femení	Quehaceres domésticos	99	Silla		València	Los Pajuiles
446	Francisco	Varea Martí	13	S	Masculí	Agricultor	99	Silla		València	Los Pajuiles
447	Asunción	Varea Martí	9		Femení		99	Silla		València	Los Pajuiles
448	José Ángel	Varea Martí	3		Masculí		99	Silla		València	Los Pajuiles
449	Ramón	Almerich Placer	25	C	Masculí	Agricultor	100	Silla		València	Los Pajuiles
450	Vicenta	Pérez Martínez	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	100	Silla		València	Los Pajuiles
451	José	Sebria Argiles	27	C	Masculí	Agricultor	101	Silla		València	Los Pajuiles
452	María Teresa	Martínez N.	23	C	Femení	Quehaceres domésticos	101	Silla		València	Los Pajuiles
453	Francisco	Alonso Baxoili	25	C	Masculí	Agricultor	102	Silla		València	Los Pajuiles

454	Amparo	Sebria Argiles	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	102	Silla		València	Los Pajuiles
455	Tomás	Ballester Romaguera	27	C	Masculí	Agricultor	103	Silla		València	Los Pajuiles
456	María	Descals Dura	23	C	Femení	Quehaceres domésticos	103	Silla		València	Los Pajuiles
457	María Altagracia	Ballester Descals	1 mes		Femení		103	Silla		València	Los Pajuiles
458	Roberto	Rivera Primo	35	C	Masculí	Agricultor	104	Silla		València	Los Pajuiles
459	Vicenta	Ballester Romaguera	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	104	Silla		València	Los Pajuiles
460	Vicenta	Rivera Ballester	7		Femení		104	Silla		València	Los Pajuiles
461	María Isabel	Rivera Ballester	4		Femení		104	Silla		València	Los Pajuiles
462	Francisco	Domenech Salles	25	C	Masculí	Agricultor	105	Silla		València	Los Pajuiles
463	Obdulia	Álvarez Marraes	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	105	Silla		València	Los Pajuiles
464	Paquito	Domenech Álvarez	3		Masculí		105	Silla		València	Los Pajuiles
465	Juan	Guillem Matías	27	S	Masculí	Agricultor	106	Catarroja		València	Los Pajuiles
466	Juan	Pastor Giner	25	S	Masculí	Agricultor	106	Silla		València	Los Pajuiles
467	Juan	Bosch Nacher	32	C	Masculí	Agricultor	107	Sedaví		València	Los Pajuiles
468	Martina	Carretero García	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	107	Sedaví		València	Los Pajuiles
469	Juanita	Bosch Carretero	4		Femení		107	Sedaví		València	Los Pajuiles
470	Vicente	Catala Giner	29	C	Masculí	Agricultor	108	Sedaví		València	Los Pajuiles
471	Carmen	Tejedor Fallus	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	108	Sedaví		València	Los Pajuiles
472	Vicente	Catala Tejedor	7		Masculí		108	Sedaví		València	Los Pajuiles
473	José	Catala Tejedor	4		Masculí		108	Sedaví		València	Los Pajuiles
474	Juan	Albiach Planell	32	C	Masculí	Agricultor	109	Sedaví		València	Los Pajuiles
475	Consuelo	Miro Cerezuelo	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	109	Sedaví		València	Los Pajuiles
476	Juan	Albiach Miro	3		Masculí		109	Sedaví		València	Los Pajuiles
477	Salvador	Albiach Miro	1		Masculí		109	Sedaví		València	Los Pajuiles
478	Vicente	Muñoz Puerta	25	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles

479	Francisco	González Chisbert	21	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles
480	Ramón	Marcos Pons	28	S	Masculí	Agricultor	110	Sedaví		València	Los Pajuiles
481	Julio	Satarre Oliva	29	C	Masculí	Agricultor	111	Sedaví		València	Los Pajuiles
482	María Nieves	Romero Llopart	27	C	Femení	Agricultor	111	Sedaví		València	Los Pajuiles
483	Julio César	Satarre Romero	1 mes		Masculí		111	Sedaví		València	Los Pajuiles
484	José	Montáñez Martínez	40	C	Masculí	Agricultor	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
485	Amparo	Casanz Vigarreta	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
486	Josefa	Montáñez Casanz	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	112	Sedaví		València	Los Pajuiles
487	José Maria	Jasco Reyes	42	C	Masculí	Agricultor	113	Sedaví		València	Los Pajuiles
488	Amparo	Peiro Cardona	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	113	Sedaví		València	Los Pajuiles
489	Amparín	Jasco Peiro	9		Femení		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
490	José	Jasco Peiro	7		Masculí		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
491	Vicente	Jasco Peiro	2		Masculí		113	Sedaví		València	Los Pajuiles
492	Pedro	San Miguel Figuerola	36	C	Masculí	Agricultor	114	Sedaví		València	Los Pajuiles
493	Amparo	Casanz Vigarreta	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	114	Sedaví		València	Los Pajuiles
494	Pedro	San Miguel Casanz	6		Masculí		114	Sedaví		València	Los Pajuiles
495	Francisco	Pastor Diaz	43	C	Masculí	Agricultor	117	Picassent		València	Los Pajuiles
496	Amparo	Gómez Borragera	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	117	Picassent		València	Los Pajuiles
497	Francisco	Pastor Gómez	15	S	Masculí	Agricultor	117	Picassent		València	Los Pajuiles
498	Salvador	Pastor Gómez	9		Masculí		117	Picassent		València	Los Pajuiles
499	Moisés	Elvira Ovejero	40	C	Masculí	Agricultor	119	Rabanera del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
500	Ana	Sanz Sanz	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	119	Rabanera del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
501	Juan	Lozana Gómez	29	S	Masculí	Agricultor	133	Ontoria del Pinar		Burgos	Los Pajuiles
502	Emilio	García Ruiz	27	C	Masculí	Agricultor	134	Picassent		València	Los Pajuiles

503	Remedio	Moya Estusch	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	134	Picassent		València	Los Pajuales
504	Emilio	García Moya	3		Masculí		134	Picassent		València	Los Pajuales
505	José	García Moya	8 mesos		Masculí		134	Picassent		València	Los Pajuales
506	Antonio	Aguado Fabián	57	C	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
507	María	Soria Martínez	52	C	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
508	Antonio	Aguado Soria	24	S	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
509	Josefa	Aguado Soria	21	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
510	Rafael	Aguado Soria	19	S	Masculí	Agricultor	135	Picassent		València	Los Pajuales
511	Lolita	Aguado Soria	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
512	Rosita	Aguado Soria	13	S	Femení	Quehaceres domésticos	135	Picassent		València	Los Pajuales
513	Santos	Gómez Olalla	35	S	Masculí	Agricultor	136	Ontoria del Pinar		Burgos	Los Pajuales
514	Enrique	Lleo Burguet	27	S	Masculí	Agricultor	137	Sedaví		València	Los Pajuales
515	Andrés	Martín Pérez	30	S	Masculí	Agricultor	1	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
516	Antonio	Pérez Hernández	29	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
517	Hipólito	Fernández González	38	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
518	Leonardo	Leal Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	1	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
519	Manuel	Martín Sánchez	18	S	Masculí	Agricultor	2	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
520	Juan	Sosa Rodríguez	35	S	Masculí	Agricultor	2	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
521	Benito	Martín Concepción	19	S	Masculí	Agricultor	2	Tazacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
522	Alberto Galo	Ferraz Marrero	17	S	Masculí	Agricultor	2	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

523	Luciano	Leal Zapata	19	S	Masculí	Agricultor	3	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
524	Alberto	Lorenzo Triana	19	S	Masculí	Agricultor	3	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
525	Ernelo	Pérez Sánchez	18	S	Masculí	Agricultor	4	Punta Gorda	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
526	Antonio	Lorenzo Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	4	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
527	Marcos	Méndez Rodríguez	20	S	Masculí	Agricultor	4	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
528	Jaime	Pérez Cabrera	18	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
529	Misael	Pérez Cabrera	19	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
530	Ignacio	Bravo Pino	38	S	Masculí	Agricultor	5	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
531	Juan	Pérez Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	5	Mirca	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
532	José	Medina Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
533	Antonio	Gómez Camacho	20	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
534	José	Rodríguez Brito	26	S	Masculí	Agricultor	6	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
535	José	Lorenzo Gómez	32	S	Masculí	Agricultor	6	Tazacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
536	Isidor	Vidal Bravo	26	S	Masculí	Agricultor	6	Breña Alta	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
537	Sabino	Hernández Castro	18	S	Masculí	Agricultor	7	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
538	Antonio	Acosta Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
539	Gilberto	Acosta Peraza	28	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
540	Román	Acosta Peraza	18	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

541	Aureo	Francisco Cáceres	19	S	Masculí	Agricultor	7	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
542	Feliciano	Rodríguez Acosta	19	S	Masculí	Agricultor	7	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
543	Florentino	Gómez Almas	18	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
544	Severo	Rodríguez Barreto	20	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
545	Telmo	Acosta Calero	19	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
546	Uberto	Cruz Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
547	Simeón	Hernández Diaz	19	S	Masculí	Agricultor	8	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
548	Félix	Álvarez Ortega	32	C	Masculí	Agricultor	8	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
549	Tomás	Lorenzo García	26	S	Masculí	Agricultor	14	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
550	Duplicis	Lorenzo Lorenzo	17	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
551	Juan	López Capote	33	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
552	Ezequiel	Gómez Leal	18	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
553	Gerónimo	Martín González	19	S	Masculí	Agricultor	14	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
554	Felipe	Hernández Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	15	La Breña Baja	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
555	Francisco	Hernández Rodríguez	39	S	Masculí	Agricultor	15	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
556	Julián	Gómez Gómez	25	S	Masculí	Agricultor	15	Tazacorte	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
557	Rodrigo	Hernández Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	15	Tijarafe	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
558	Nemecio	León Pérez	26	S	Masculí	Agricultor	16	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

559	Sebastián	Ramos Ruiz	28	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
560	Miguel	Pérez Hernández	26	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
561	Sabino	Acosta Acosta	31	S	Masculí	Agricultor	16	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
562	José	Hernández Méndez	19	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
563	Cecilio	Pérez Toledo	18	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
564	Urbano	Luis Hernández	18	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
565	Vicente	Pérez Toledo	19	S	Masculí	Agricultor	17	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
566	Isaac	Sánchez González	18	S	Masculí	Agricultor	18	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
567	Adrián	Hernández Hernández	32	S	Masculí	Agricultor	18	Punta Llana	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
568	Cervando	Sánchez Ballester	18	S	Masculí	Agricultor	18	Las Manchas	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
569	Jaime	González Fernández	20	S	Masculí	Agricultor	19	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
570	Enrique	González Fernández	20	S	Masculí	Agricultor	19	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
571	Doroteo	País Armas	26	S	Masculí	Agricultor	20	El Paso	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
572	Mamerto	Paz Rodríguez	20	S	Masculí	Agricultor	20	La Salsa	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
573	Manuel	Cabrera Bethncour	19	S	Masculí	Agricultor	20	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
574	Manuel	Hernández Lorenzo	18	S	Masculí	Agricultor	20	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
575	Biseto	Francisco Rodríguez	31	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
576	Julián	Rodríguez Hernández	19	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

577	Blas	González Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
578	José	Pérez Pérez	26	S	Masculí	Agricultor	25	Velhoco	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
579	José	Pérez Sánchez	25	S	Masculí	Agricultor	25	Garafía	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
580	José	Hernández Acosta	18	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
581	Luciano	Toledo Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
582	Manuel	Rodríguez Expósito	19	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
583	Vicente	Rodríguez Marante	24	S	Masculí	Agricultor	26	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
584	Leonardo	Castro Curvelo	17	S	Masculí	Agricultor	26	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
585	Esneldo	Rodríguez García	16	S	Masculí	Agricultor	26	Punta Gorda	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
586	Felipe	Martín Martín	19	S	Masculí	Agricultor	40	Santa Cruz	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
587	Manuel	Pérez Fernández	29	S	Masculí	Agricultor	40	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
588	José Gabriel	León Paz	26	S	Masculí	Agricultor	40	Los Llanos	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
589	Román	Pérez Rodríguez	30	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
590	Clemente	García González	26	S	Masculí	Agricultor	42	La Dehesa	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
591	Graciano	García Brito	18	S	Masculí	Agricultor	42	Santa Cruz	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
592	Evelio	Concepción Hernández	20	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
593	Miguel	Rodríguez Hernández	20	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
594	Acacio	Rodríguez Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	42	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María

595	Israel	García Sánchez	19	S	Masculí	Agricultor	42	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
596	Rufino	Díaz Díaz	19	S	Masculí	Agricultor	44	Barlovento	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
597	Francisco	Lorenzo Armas	19	S	Masculí	Agricultor	44	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
598	Donato	Martí Concepción	18	S	Masculí	Agricultor	44	Mazo	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
599	Cristóbal	Lorenzo Acosta	20	S	Masculí	Agricultor	44	Fuencaliente	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
600	Guillermo	Rodríguez Martín	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
601	Francisco	Jiménez Hernández	22	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
602	Cesáreo	Concepción Rodríguez	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
603	José	Hernández Hernández	41	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
604	Domingo	Pérez Crespo	19	S	Masculí	Agricultor	46	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
605	Antonio	Rodríguez Martín	18	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
606	Tomás	Pérez Lorenzo	18	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
607	Erminio	Pérez Pérez	19	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
608	Ceciliano	Reyes Cabrera	26	S	Masculí	Agricultor	48	Los Sauces	Santa Cruz de la Palma	Tenerife	Santa María
609	Guillermo	Ramos Jiménez	26	S	Masculí	Agricultor	21	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
610	Manuel	Falcón Suarez	29	S	Masculí	Agricultor	27	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
611	Marcos	García Viera	26	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
612	Agustín	Jiménez González	26	S	Masculí	Agricultor	27	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

613	Ángel	Suárez Guerra	28	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
614	José	Rivero Castellano	26	S	Masculí	Agricultor	27	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
615	Juan	Quintana Acosta	32	S	Masculí	Agricultor	27	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
616	Francisco	Lorenzo Rivero	30	S	Masculí	Agricultor	28	Gran Bassas	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
617	Bartolomé	Suárez Rodríguez	30	S	Masculí	Agricultor	28	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
618	Silvestre	Hernández Calixto	31	S	Masculí	Agricultor	28	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
619	Gerónimo	Betancor Morales	28	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
620	Antonio	López Suárez	31	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
621	Antonio	Rodríguez Santana	32	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
622	José	Naranjo Rodríguez	28	S	Masculí	Agricultor	29	Tejeda	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
623	Juan	Guzmán Galindo	32	S	Masculí	Agricultor	29	Telde	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
624	Feliciano	Nuez Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
625	Serafín	Rivero Quintana	27	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
626	Santiago	Yanes Dominguez	25	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
627	Eduardo	González Arencivia	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
628	José	Yanes Dominguez	26	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
629	Antonio	Yanes Dominguez	25	S	Masculí	Agricultor	30	Teror	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María
630	José	Godoy Montes de Oca	29	S	Masculí	Agricultor	31	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria	Santa María

631	Rafael	Araujo Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	31	San Nicolás	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
632	José	Aguiar García	26	S	Masculí	Agricultor	31	Guía	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
633	Alfredo	Hernández Llarena	29	S	Masculí	Agricultor	31	San Nicolás	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
634	Gregorio	Santana Gaciano	34	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
635	Salvador	Santana Sosa	27	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
636	Gerónimo	Martín Benites	27	S	Masculí	Agricultor	32	Tafira	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
637	Benito	Robaina de León	29	S	Masculí	Agricultor	32	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
638	José	Miranda Santana	26	S	Masculí	Agricultor	33	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
639	Juan	Sánchez Falcón	26	S	Masculí	Agricultor	33	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
640	Francisco	Santana Monzón	26	S	Masculí	Agricultor	35	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
641	Adolfo	Díaz Palmero	27	S	Masculí	Agricultor	35	Tafira	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
642	Fernando	Díaz Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	35	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
643	José	Santana Marrero	27	S	Masculí	Agricultor	35	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
644	Pedro	Jiménez Acosta	26	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
645	Miguel	Hernández López	25	S	Masculí	Agricultor	36	Santa Lucía	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
646	Antonio	Pérez Herrera	24	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
647	Jacinto	Vega Sánchez	23	S	Masculí	Agricultor	36	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
648	Francisco	Álvarez Quintana	31	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

649	Pedro	Suárez Suárez	25	S	Masculí	Agricultor	37	Las Palmas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
650	Santiago	Gutiérrez Pérez	25	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
651	Juan	Alemán González	24	S	Masculí	Agricultor	37	Gardar	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
652	José	Reyes Sánchez	25	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
653	José	Reyes Suárez	26	S	Masculí	Agricultor	37	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
654	Ignacio	de León Cazorla	25	S	Masculí	Agricultor	38	San Mateo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
655	Benigno	Santana Santana	29	S	Masculí	Agricultor	38	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
656	Manuel	Guerra Sarmiento	27	S	Masculí	Agricultor	38	Tijarana	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
657	Santiago	Socorro Santana	28	S	Masculí	Agricultor	38	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
658	Francisco	Naranjo Lorenzo	29	S	Masculí	Agricultor	38	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
659	Demetrio	Pérez López	28	S	Masculí	Agricultor	38	Garda	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
660	Francisco	Morales Morales	26	S	Masculí	Agricultor	39	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
661	Bonifacio	Cabrera Garabito	29	S	Masculí	Agricultor	39	Telde	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
662	Eulogio	Muñoz Martel	37	S	Masculí	Agricultor	39	Bolsequillo / Valsequillo	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
663	Santiago	Rosario Alamo	32	S	Masculí	Agricultor	43	Puerto de la Luz	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
664	Domingo	Rosario Rosario	29	S	Masculí	Agricultor	43	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
665	Juan	García Mendoza	26	S	Masculí	Agricultor	43	Agaete	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
666	Manuel	Suárez Alemán	25	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María

667	Juan	Santana Almeida	26	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
668	Eufemiano	Almeida Llarena	27	S	Masculí	Agricultor	45	Arucas	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
669	Francisco	Melián Rodríguez	24	S	Masculí	Agricultor	45	Moya	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
670	Santiago	González Reyes	30	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
671	Santiago	Carreño Donis	33	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
672	Manuel	González González	30	S	Masculí	Agricultor	47	Santa Brígida	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
673	Juan	Jiménez Cruz	26	S	Masculí	Agricultor	47	Puerto de la Luz	Las Palmas de Gran Canaria		Santa María
674	Roberto	Abeledo García	29	S	Masculí	Agricultor	9	Monfero - San Félix		La Coruña	Santa María
675	Gervasio	Varela Martínez	27	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
676	Melchor	López García	32	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
677	Demetrio	Rico Vesca	30	S	Masculí	Agricultor	9	Paderne - San Esteban		La Coruña	Santa María
678	José	Rodríguez Edreira	26	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
679	Francisco	Sánchez Veiga	25	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
680	Antonio	Dales Sandes	29	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
681	José	Vasques Carro	33	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
682	Felizardo	Vasques Carro	28	S	Masculí	Agricultor	10	Betanzos - Piadela		La Coruña	Santa María
683	José	Cupeiro Casanova	29	S	Masculí	Agricultor	12	Betanzos - San Martín de Tiobre		La Coruña	Santa María
684	Jesús	Cupeiro Casanova	23	S	Masculí	Agricultor	12	Betanzos -		La Coruña	Santa María

								San Martín de Tiobre			
685	José	Botana Barbeito	25	S	Masculí	Agricultor	12	Abegondo - Sarandones		La Coruña	Santa María
686	Valentín	Botana Barbeito	28	S	Masculí	Agricultor	12	Abegondo - Sarandones		La Coruña	Santa María
687	Nicasio	Edreira Castineiro	30	S	Masculí	Agricultor	12	Culleredo - Cesán		La Coruña	Santa María
688	Manuel	Díaz Pena	29	S	Masculí	Agricultor	12	Ortigueira		La Coruña	Santa María
689	José	Praga Rivas	32	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Cabaña de Abajo		La Coruña	Santa María
690	Manuel	Praga Rivas	30	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Cabaña de Abajo		La Coruña	Santa María
691	José	Prado Vasques	30	S	Masculí	Agricultor	11	Coirós - Santiago de Osis		La Coruña	Santa María
692	Antonio	Vásquez Vasques	27	S	Masculí	Agricultor	11	Betanzos - Santa María		La Coruña	Santa María
693	Fernando	Castro Calviño	26	S	Masculí	Agricultor	11	Culleredo - Villalba		La Coruña	Santa María
694	José	Liste del Río	30	S	Masculí	Agricultor	13	Ordenes / Ordes - Parada		La Coruña	Santa María
695	Florentino	Sánchez Cao	29	C	Masculí	Agricultor	13	Mesía - Juanceda		La Coruña	Santa María
696	Avelino	Candal Candal	31	S	Masculí	Agricultor	13	Ordenes / Ordes - Ardemil		La Coruña	Santa María
697	José	Martínez Suárez	27	S	Masculí	Agricultor	13	Arteixo - Villa Romaris		La Coruña	Santa María
698	Enrique	Martínez López	25	S	Masculí	Agricultor	21	Betanzos		La Coruña	Santa María
699	José Maria	Romero Nuñez	22	S	Masculí	Agricultor	24	Brion		La Coruña	Santa María
700	Delfín	Rodríguez Alonso	32	S	Masculí	Agricultor	24	La Baña -		La Coruña	Santa María

								San Manuel de Monte			
701	Eladio	Gesto Ferreiro	25	S	Masculí	Agricultor	24	La Baña - San Manuel de Monte		La Coruña	Santa María
702	Luis	Paradela Cegades	25	S	Masculí	Agricultor	24	San Pedro de Visma		La Coruña	Santa María
703	Francisco	Martínez Cortez	25	S	Masculí	Agricultor	24	Sada		La Coruña	Santa María
704	Manuel	Carro Pérez	27	S	Masculí	Agricultor	34	Bergondo - San Pis		La Coruña	Santa María
705	Andrés	Pita Ramil	33	S	Masculí	Agricultor	34	Ortigueira - Ynsna		La Coruña	Santa María
706	Andrés	Aveal Pena	23	S	Masculí	Agricultor	41	Irixoa - Ambroa		La Coruña	Santa María
707	José Ramón	Seijas Varela	30	S	Masculí	Agricultor	41	Irixoa - Ambroa		La Coruña	Santa María
708	Emilio	Ureña Froteo	29	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
709	Merquiade	Ureta Pascual	19	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
710	Fructuoso	Abas de Pedro	18	S	Masculí	Agricultor	1	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
711	Victorio	Izquierdo Pascual	26	S	Masculí	Agricultor	1	Regumiel de la Sierra		Burgos	San Rafael
712	Santiago	González García	30	S	Masculí	Agricultor	2	Medina de Pomar		Burgos	San Rafael
713	Gregorio	López Zorrila	20	S	Masculí	Agricultor	2	Medina de Pomar		Burgos	San Rafael
714	Lucián	Rodríguez Rodríguez	29	S	Masculí	Agricultor	2	El Bado de Medina		Burgos	San Rafael
715	Antonio	Pereda de González	30	S	Masculí	Agricultor	2	Céspedes		Burgos	San Rafael
716	Fernando	Villate Belardo	25	S	Masculí	Agricultor	3	Oteo de Losas		Burgos	San Rafael
717	Francisco	Belloso Martínez	31	S	Masculí	Agricultor	3	Oteo de Losas		Burgos	San Rafael

718	Benito	Ruiz García	25	S	Masculí	Agricultor	3	Nofuentes		Burgos	San Rafael
719	Eleuterio	López López	27	S	Masculí	Agricultor	3	Monco		Burgos	San Rafael
720	Bruno	Manzanares Manzanares	26	S	Masculí	Agricultor	4	Villaviel de Muñoz		Burgos	San Rafael
721	Federico	Barrio Valdivia	29	S	Masculí	Agricultor	4	Villafuertes		Burgos	San Rafael
722	Agustín	Martínez Arroyo	29	S	Masculí	Agricultor	4	Villafuertes		Burgos	San Rafael
723	Valentín	Lara Temiño	27	S	Masculí	Agricultor	4	Montuenza		Burgos	San Rafael
724	Leonardo	Mambrilla Cabeson	31	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
725	Rafael	Mambrilla Cabeson	33	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
726	Claudio	Mambrilla Cabeson	37	S	Masculí	Agricultor	5	Cucurrita		Burgos	San Rafael
727	Diosdado	González Saños	29	S	Masculí	Agricultor	5	Modurar La Cifrián		Burgos	San Rafael
728	Miguel	Monguía Llorente	19	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
729	Luis	Alonso Gil	25	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
730	Pablo	Alonso Gil	27	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
731	Francisco	Martín Sau	28	S	Masculí	Agricultor	6	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
732	Juan	Simón Calles	28	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
733	Julio	Gil Zuazquite	19	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
734	Leandro	Tablado Llorente	26	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
735	Luis	Hernández Esteban	27	S	Masculí	Agricultor	7	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
736	José Maria	García González	25	S	Masculí	Agricultor	8	Baldivierso		Burgos	San Rafael
737	Fernando	Prado Martínez	31	S	Masculí	Agricultor	8	Torno		Burgos	San Rafael
738	Onorato	Oteo Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	8	Villa Basil de Losa		Burgos	San Rafael

739	Félix	de la Cámara Aranz	26	S	Masculí	Agricultor	9	Sarrasin		Burgos	San Rafael
740	Orencio	Diez Barrio	26	S	Masculí	Agricultor	9	Sarrasin		Burgos	San Rafael
741	David	Barriocanal Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	9	Pradano de Burede		Burgos	San Rafael
742	José	López González	26	S	Masculí	Agricultor	9	Pradano de Burede		Burgos	San Rafael
743	Marín	Fernández Miñón	27	S	Masculí	Agricultor	10	Celadilla-Sotobrín		Burgos	San Rafael
744	Valentín	Barones Palacios	25	S	Masculí	Agricultor	10	Carcedo		Burgos	San Rafael
745	Ursicinio	Castro Ortega	26	S	Masculí	Agricultor	10	Quintanilla Sobresierra		Burgos	San Rafael
746	Benetlicto	García Alonso	30	S	Masculí	Agricultor	10	Burgos		Burgos	San Rafael
747	Ángel	Álvaro Hernández	28	S	Masculí	Agricultor	11	Doñasantos		Burgos	San Rafael
748	Domingo	Bueno Ibañez	30	S	Masculí	Agricultor	11	Marmolar		Burgos	San Rafael
749	Tomás	Perdiguero Guerrero	31	S	Masculí	Agricultor	11	Huerta del Rey		Burgos	San Rafael
750	Cecilio	Perdiguesero Carazo	26	S	Masculí	Agricultor	11	Huerta del Rey		Burgos	San Rafael
751	Clemente	Chicote Tablado	26	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
752	Francisco	Llorente Mediavilla	26	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
753	Casimiro	Marcos Alluso	27	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
754	Lorenzo	Llorente Chicote	19	S	Masculí	Agricultor	12	Palacio de la Sierra		Burgos	San Rafael
755	Gregorio	Moso Ibañez	33	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
756	Elía	Moso Ibañez	28	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
757	José	Bartolomé Peña	33	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
758	Emilio	Peña Moso	27	S	Masculí	Agricultor	13	Marmolar		Burgos	San Rafael
759	Félix	Oca García	25	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
760	Toribio	Delgado Barrio	40	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
761	Federico	Puras	33	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael

762	Luis	Saez	28	S	Masculí	Agricultor	14	Belobado		Burgos	San Rafael
763	Arcadio	Garachada Frijaldo	29	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
764	Lucilo	Díaz Ayala	32	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
765	Benito	Cámara	20	S	Masculí	Agricultor	15	Santa Cruz del Valle		Burgos	San Rafael
766	Valentín	Hernando	20	S	Masculí	Agricultor	15	Garganchón		Burgos	San Rafael
767	Bernabé	López Hernández	35	S	Masculí	Agricultor	16	Mozonillo de Suárez		Burgos	San Rafael
768	Zoilo	Sastre Romero	35	S	Masculí	Agricultor	16	Villoviado		Burgos	San Rafael
769	Armando	Vicario Burgos	28	S	Masculí	Agricultor	16	Mesereyes		Burgos	San Rafael
770	Fabián	Santamaría Santamaría	28	S	Masculí	Agricultor	16	Mesereyes		Burgos	San Rafael
771	Antonio	Lucas Mora	29	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
772	Domingo	Díaz Lucas	29	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
773	Santiago	González Cuñado	18	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
774	Elfidio	de Nivel Cabreriso	19	S	Masculí	Agricultor	17	Castrillo de la Reyna		Burgos	San Rafael
775	Valentín	San Martín Silvestre	30	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
776	Juan	San Martín Martín	26	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
777	José Luis	Vitores Villar	26	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
778	Bonifacio	Garrido García	28	S	Masculí	Agricultor	18	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
779	Vicente	Moreno Pérez	31	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
780	Manuel	Moreno Pérez	28	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
781	Antonio	Redondo Cubillo	28	S	Masculí	Agricultor	19	Campolara		Burgos	San Rafael
782	Vicente	Gil Vicario	29	S	Masculí	Agricultor	19	Paules de Lara		Burgos	San Rafael

783	Lorenzo	Gutierrez González	27	S	Masculí	Agricultor	19	Campolane		Burgos	San Rafael
784	Jaime	Suez Martínez	26	S	Masculí	Agricultor	20	Burgos		Burgos	San Rafael
785	Andrés	Avelino Benito	32	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
786	Francisco	Arroyo Salas	19	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
787	Jesús	Rojo Tapia	24	S	Masculí	Agricultor	20	Salas de los Infantes		Burgos	San Rafael
788	Mariano	Rodríguez Fernández	33	S	Masculí	Agricultor	21	Condado de Valdivielso		Burgos	San Rafael
789	Isidro	Pérez Pérez	27	S	Masculí	Agricultor	21	El Almiñe de Valdivielso		Burgos	San Rafael
790	Antolín	del Moral Barsina	28	S	Masculí	Agricultor	21	El Almiñe de Valdivielso		Burgos	San Rafael
791	Vicente	Fernández Diez	18	S	Masculí	Agricultor	21	Quecedo de Valdivielso		Burgos	San Rafael
792	Emenegildo	Arnais López	31	S	Masculí	Agricultor	22	Las Rebolledas		Burgos	San Rafael
793	Pedro	Rodríguez Velazco	30	S	Masculí	Agricultor	22	Las Rebolledas		Burgos	San Rafael
794	Víctor	Peña Nebredo	34	S	Masculí	Agricultor	22	Miñón de Santa Ibáñez		Burgos	San Rafael
795	Isaac	Rodríguez Hidalgo	36	S	Masculí	Agricultor	22	Rubiales del Paramo		Burgos	San Rafael
796	Ilario	Puente Delgado	35	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
797	Evencio	Rioja Carcedo	26	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
798	Luciano	Agüero Martín	28	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
799	Francisco	Puente Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	23	Fresno de Río Tibón		Burgos	San Rafael
800	Félix	Ortiz Camanza	39	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael
801	Desiderio	Martínez Saiz	26	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael
802	Eugenio	Caranza Alonso	29	S	Masculí	Agricultor	24	Carrias		Burgos	San Rafael

803	Ladislao	Reizabal Puente	27	S	Masculí	Agricultor	24	Cerezo del Río Tirón		Burgos	San Rafael
804	Martín	Elvira de la Fuente	25	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
805	Feliz	Hernández Munguía	20	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
806	Octavio	Castrillo Llorente	19	S	Masculí	Agricultor	25	Barvillo de la Sierra		Burgos	San Rafael
807	Miguel	Benito Rojo	29	S	Masculí	Agricultor	25	Moncasvillo		Burgos	San Rafael
808	Martín	Pascual de Pedro	34	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
809	Virgilio	Pascual	31	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
810	Nicolás	Benito	28	S	Masculí	Agricultor	26	Canicosa de la Sierra		Burgos	San Rafael
811	Zacarías	Morillo	27	S	Masculí	Agricultor	27	San Pedro de Monte		Burgos	San Rafael
812	Daniel	Silvestre	28	S	Masculí	Agricultor	27	San Pedro de Monte		Burgos	San Rafael
813	Anastasio	Martínez	35	S	Masculí	Agricultor	27	La Barcunana		Burgos	San Rafael
814	José	Martínez	28	S	Masculí	Agricultor	27	La Barcunana		Burgos	San Rafael
815	Gregorio	Domingo Delgado	18	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
816	José	Martínez de Pedro	33	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
817	Serafín	Mediavilla Amayas	19	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
818	Rodrigo	Mediavilla Escribello	19	S	Masculí	Agricultor	28	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
819	Emilio	García Villar	33	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
820	Ángel	Saez Gil	28	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
821	Federico	Casado Castro	27	S	Masculí	Agricultor	29	Fresneña		Burgos	San Rafael
822	Agimiro	San Martín	24	S	Masculí	Agricultor	29	San Miguel Pedroza		Burgos	San Rafael
823	Fermín	García	29	S	Masculí	Agricultor	30	Isar		Burgos	San Rafael

824	Urbano	Alegre	26	S	Masculí	Agricultor	30	Isar		Burgos	San Rafael
825	Dionisio	Bernal	27	S	Masculí	Agricultor	30	Villalvilla		Burgos	San Rafael
826	Ramón	Esnando Oveeso	34	S	Masculí	Agricultor	31	San Millán de Juarros		Burgos	San Rafael
827	Jesús	García Colina	29	S	Masculí	Agricultor	31	Cardeñuela Riopico		Burgos	San Rafael
828	Jurto	Ortega Vargas	18	S	Masculí	Agricultor	31	Ibeas de Juarros		Burgos	San Rafael
829	Julián	Vicario de la Fuente	30	S	Masculí	Agricultor	31	Espinosa de Juarros		Burgos	San Rafael
830	Severino	Martínez	26	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
831	Fructuoso	Martín	27	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
832	Lorenzo	Esteban Pérez	32	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
833	Vidal	Pompliega	25	S	Masculí	Agricultor	32	Villa Gonzalo		Burgos	San Rafael
834	Laurentino	Cevidan Delgado	27	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
835	Nicolás	González Pemazanda	31	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
836	Aquilino	Carazo Molinero	26	S	Masculí	Agricultor	33	Cuesta del Rey		Burgos	San Rafael
837	Salvador	Mata Polmala	20	S	Masculí	Agricultor	33	Doñasantos		Burgos	San Rafael
838	Feliciano	Alvaro Esnando	27	S	Masculí	Agricultor	34	Rábanos		Burgos	San Rafael
839	Ángel	Peñafiel	25	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
840	Fermín	López López	20	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
841	Víctor	Pérez	20	S	Masculí	Agricultor	34	Belorado		Burgos	San Rafael
842	Faustino	Hernando Martínez	29	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
843	Feliciano	Peñalva Marino	29	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
844	Preliadiano	Sebastián	33	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
845	Valentín	Delgado Peñalva	17	S	Masculí	Agricultor	35	Quintana Rayón		Burgos	San Rafael
846	Esteban	Martínez Ubierno	27	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios		Burgos	San Rafael

847	Miguel	González Martínez	36	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios	Burgos	San Rafael
848	Amador	Miguel Sainz	30	S	Masculí	Agricultor	36	Soto Palacios	Burgos	San Rafael
849	Dionisio	Arenas Calleja	28	S	Masculí	Agricultor	37	Villavela	Burgos	San Rafael
850	Félix	Carrasco Diez	26	S	Masculí	Agricultor	37	Villasandino	Burgos	San Rafael
851	Luis	González Arenas	27	S	Masculí	Agricultor	37	Villasandino	Burgos	San Rafael
852	Basilio	Callejas España	27	S	Masculí	Agricultor	37	Villaveta	Burgos	San Rafael
853	Amador	Ortiz Manzanos	33	S	Masculí	Agricultor	38	Rivera	Burgos	San Rafael
854	Doroteo	Lloroso	27	S	Masculí	Agricultor	38	Burgos	Burgos	San Rafael
855	Avelino	Llorente	29	S	Masculí	Agricultor	38	Villaponillo	Burgos	San Rafael
856	Ventura	Rosines Ruiz	33	S	Masculí	Agricultor	38	Lapirera	Burgos	San Rafael
857	Eutimio	Olazo Gómez	31	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
858	Teodoro	Ruiz Pérez	28	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
859	Domisiano	Gómez Rodrigo	26	S	Masculí	Agricultor	39	Villanueva de Raza	Burgos	San Rafael
860	Francisco	Lázaro Ruiz	30	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
861	Irineo	Lázaro López	34	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
862	Juan	Ayala Manrique	39	S	Masculí	Agricultor	40	Arlanzón	Burgos	San Rafael
863	Aurelio	Martín Tablado	28	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
864	David	Unguía Miguel	19	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
865	Jorge	Llorente Mediasilla	32	S	Masculí	Agricultor	41	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
866	Benito	García Gutiérrez	28	S	Masculí	Agricultor	41	Neila	Burgos	San Rafael
867	Cesáreo	Ibañez Aguso	19	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
868	Luciano	Mediasilla Mediasilla	19	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
869	Macario	Marcos Santamaría	27	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael
870	Antonio	María Ibañez	20	S	Masculí	Agricultor	42	Palacio de la Sierra	Burgos	San Rafael

871	Anatacio	Fernández	26	S	Masculí	Agricultor	43	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
872	Luis	Manjo	18	S	Masculí	Agricultor	43	Avellanosa de la Rioja		Burgos	San Rafael
873	Teodoro	Esteban	28	S	Masculí	Agricultor	43	Esterna		Burgos	San Rafael
874	Donato	Cerezo	28	S	Masculí	Agricultor	43	Esterna		Burgos	San Rafael
875	Jesús	Antón Asturias	26	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
876	Valenciano	Adrián Arauzo	26	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
877	Mauricio	Quintanilla Cavo	31	S	Masculí	Agricultor	44	Lerna		Burgos	San Rafael
878	Teodoro	Peña	20	S	Masculí	Agricultor	45	Mamolar		Burgos	San Rafael
879	Domingo	Peña	24	S	Masculí	Agricultor	45	Barsadillo del Mercado		Burgos	San Rafael
880	Manuel	Llano Aroyo	27	S	Masculí	Agricultor	45	Contreras		Burgos	San Rafael
881	Federico	Blanco Camacho	26	S	Masculí	Agricultor	46	Burgos		Burgos	San Rafael
882	Máximo	Angulo Delgado	26	S	Masculí	Agricultor	46	Lerma		Burgos	San Rafael
883	Sevillano	Angelo Delgado	30	S	Masculí	Agricultor	46	Lerma		Burgos	San Rafael
884	Alfonso	González Mate	27	S	Masculí	Agricultor	46	Villa Fruela		Burgos	San Rafael
885	Eulogio	García García	26	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
886	Ventura	de Rioja Bolarte	27	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
887	Quintilo	de Rioja Muñoz	20	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
888	Moisés	Rubio Gómez	19	S	Masculí	Agricultor	47	Vilviestre del Pinar		Burgos	San Rafael
889	Segundo	Barrio Sagredo	32	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
890	Antonio	Barrio Diez	30	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
891	Justino	Izquierdo Alcalde	33	S	Masculí	Agricultor	48	Alcocosero demolo		Burgos	San Rafael
892	Amancio	Asnaix Asnaix	33	S	Masculí	Agricultor	49	Villasur de Erreros		Burgos	San Rafael
893	Juan	García Ruiz	27	S	Masculí	Agricultor	49	Arlanzón		Burgos	San Rafael

894	Marcos	Villafranca Martín	27	S	Masculí	Agricultor	49	Arquiza		Burgos	San Rafael
895	Emilio	Sendino Tobar	34	S	Masculí	Agricultor	50	Tamarón		Burgos	San Rafael
896	Moisés	Delgado Pocoyo	33	S	Masculí	Agricultor	50	Cayuela		Burgos	San Rafael
897	Ovidio	Aroyo Fernández	30	S	Masculí	Agricultor	50	Arvillos		Burgos	San Rafael
898	Fermín	Ansín Dorao	40	S	Masculí	Agricultor	50	Mazuela		Burgos	San Rafael
899	Juan	Penilla Oseña	31	S	Masculí	Agricultor	50	Caroña del Conde		Burgos	San Rafael
900	Ramón	Teodoro Fortuny	24	S	Masculí	Agricultor	42	Catarroja		València	Ochoa
901	José	Soler Trilla	27	S	Masculí	Agricultor	42	Catarroja		València	Ochoa
902	Salvador	Chanza Pujalt	27	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
903	Vicente	Cena Albert	25	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
904	Salvador	Pérez Soria	25	S	Masculí	Agricultor	48	Beniparrell		València	Ochoa
905	Juan	Martínez Hernández	33	S	Masculí	Agricultor	49	Catarroja		València	Ochoa
906	Emilio	Yacer Chanza	32	S	Masculí	Agricultor	49	Beniparrell		València	Ochoa
907	José	González Cervera	41	C	Masculí	Agricultor	61	Picassent		València	Ochoa
908	María Rosa	Teruel López	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	61	Picassent		València	Ochoa
909	Joaquín	González Teruel	14	S	Masculí		61	Picassent		València	Ochoa
910	Juana	González Teruel	12	S	Femení		61	Picassent		València	Ochoa
911	Rafael	González Teruel	6	S	Masculí		61	Picassent		València	Ochoa
912	Vicente	Albert Bosch	36	C	Masculí	Agricultor	62	Picassent		València	Ochoa
913	Julia	Linares Barreiro	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	62	Picassent		València	Ochoa
914	Vicente	Albert Linares	11		Masculí		62	Picassent		València	Ochoa
915	Magdalena	Albert Linares	12	S	Femení		62	Picassent		València	Ochoa
916	Vicente	Soria Cabanes	49	C	Masculí	Agricultor	63	Picassent		València	Ochoa
917	Milagros	Ferrer Guaita	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	63	Picassent		València	Ochoa
918	Vicente	Soria Ferrer	18	S	Masculí	Agricultor	63	Picassent		València	Ochoa
919	Milagros	Soria Ferrer	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	63	Picassent		València	Ochoa
920	María del	Soria Ferrer	12	S	Femení		63	Picassent		València	Ochoa

	Carmen									
921	Dolores	Soria Ferrer	10		Femení		63	Picassent		València Ochoa
922	Rafael	Irauso Jiménez	43	C	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
923	Desamparados	López Albert	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	64	Picassent		València Ochoa
924	Rafael	Irauso López	17	S	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
925	José Eugenio	Irauso López	15	S	Masculí	Agricultor	64	Picassent		València Ochoa
926	Francisco	Irauso López	11	S	Masculí		64	Picassent		València Ochoa
927	Desamparados	Irauso López	7	S	Femení		64	Picassent		València Ochoa
928	Enrique	Valiente Soso	49	C	Masculí	Agricultor	65	Picassent		València Ochoa
929	Josefa	Barcelo Tosmo	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	65	Picassent		València Ochoa
930	Enrique	Valiente Barcelo	15	S	Masculí	Agricultor	65	Picassent		València Ochoa
931	Juan	Valiente Barcelo	13	S	Masculí		65	Picassent		València Ochoa
932	Emilia	Valiente Barcelo	13	S	Femení		65	Picassent		València Ochoa
933	José	Valiente Barcelo	2		Masculí		65	Picassent		València Ochoa
934	Agustín	Valiente Barcelo	8 mesos		Masculí		65	Picassent		València Ochoa
935	Arturo	Ferrer Salvador	44	C	Masculí	Agricultor	66	Picassent		València Ochoa
936	Remedio	Sánchez Solaz	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	66	Picassent		València Ochoa
937	Arturo	Ferrer Moqués	18	S	Masculí	Agricultor	66	Picassent		València Ochoa
938	Pascual	Sancón Atienza	37	C	Masculí	Agricultor	67	Picassent		València Ochoa
939	Francisca	Campo Martínez	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	67	Picassent		València Ochoa
940	Francisca	Campo Sancón	3		Femení		67	Picassent		València Ochoa
941	Antonio	Machacouses Fillol	30	S	Masculí	Agricultor	68	Picassent		València Ochoa
942	Cristóbal	Albert López	26	S	Masculí	Agricultor	68	Picassent		València Ochoa
943	José	Cena Sánchis	39	C	Masculí	Agricultor	71	Picassent		València Ochoa
944	Desamparados	Belanga Martínez	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	71	Picassent		València Ochoa
945	José Miguel	Cena Belanga	3		Masculí		71	Picassent		València Ochoa
946	Faustino	Cena Belanga	3		Masculí		71	Picassent		València Ochoa

947	Desamparados	Cena Belanga	2		Femení		71	Picassent		València	Ochoa
948	Rhadamés	Cena Belanga	4 mesos		Masculí		71	Picassent		València	Ochoa
949	Ramón	Tronchoni Moncho	48	C	Masculí	Agricultor	72	Picassent		València	Ochoa
950	María	Hernández Ortiz	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	72	Picassent		València	Ochoa
951	María	Tronchoni Hernández	23	S	Femení	Quehaceres domésticos	72	Picassent		València	Ochoa
952	Ramón	Tronchoni Hernández	21	S	Masculí	Agricultor	72	Picassent		València	Ochoa
953	Bienvenida	Tronchoni Hernández	8	S	Femení		72	Picassent		València	Ochoa
954	Rafael	del Toro Mañez	38	C	Masculí	Agricultor	73	Picassent		València	Ochoa
955	María	Lenguado González	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	73	Picassent		València	Ochoa
956	Rafael	del Toro Lenguado	9		Masculí		73	Picassent		València	Ochoa
957	María del Carmen	del Toro Lenguado	7		Femení		73	Picassent		València	Ochoa
958	Josefa	del Toro Lenguado	5		Femení		73	Picassent		València	Ochoa
959	Rafael	Panadez Plá	28	C	Masculí	Agricultor	74	Picassent		València	Ochoa
960	Dolores	Valdoví Girona	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	74	Picassent		València	Ochoa
961	Miguel	Pérez Sánchez	31	C	Masculí	Agricultor	75	Picassent		València	Ochoa
962	Carmen	Celbiá Romaguera	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	75	Picassent		València	Ochoa
963	María del Carmen	Pérez Celbiá	6		Femení		75	Picassent		València	Ochoa
964	José Miguel	Pérez Celbiá	3		Masculí		75	Picassent		València	Ochoa
965	Salvador	Soria Silla	40	C	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
966	María	Cerveró Martí	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	77	Picassent		València	Ochoa
967	Salvador	Soria Cerveró	16	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
968	Francisco	Soria Cerveró	13	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
969	Juan Manuel	Soria Cerveró	9	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa

970	María del Carmen	Soria Cerveró	3		Femení		77	Picassent		València	Ochoa
971	Francisco	Cerveró Martí	33	S	Masculí	Agricultor	77	Picassent		València	Ochoa
972	Bautista	Ayala Ferrer	49	C	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
973	Encarnación	Marí Romaguera	46	C	Femení	Quehaceres domésticos	78	Picassent		València	Ochoa
974	Juan	Ayala Marí	20	S	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
975	Encarnación	Ayala Marí	16	S	Femení	Quehaceres domésticos	78	Picassent		València	Ochoa
976	Tomás	Ayala Marí	14	S	Masculí	Agricultor	78	Picassent		València	Ochoa
977	Salvador	Ayala Marí	11	S	Masculí		78	Picassent		València	Ochoa
978	Jaime	Cervera López	45	C	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
979	Pilar	Martorell Berest	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	79	Picassent		València	Ochoa
980	Jaime	Cervera Martorell	18	S	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
981	José	Cervera Martorell	17	S	Masculí	Agricultor	79	Picassent		València	Ochoa
982	Antonio	Cervera Martorell	5		Masculí		79	Picassent		València	Ochoa
983	Pilar	Cervera Martorell	3		Femení		79	Picassent		València	Ochoa
984	Pascual	Martínez Gasó	33	C	Masculí	Agricultor	80	Picassent		València	Ochoa
985	Dolores	Fillol Gasó	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	80	Picassent		València	Ochoa
986	Carmen	Martínez Fillol	3		Femení		80	Picassent		València	Ochoa
987	Dolores	Martínez Fillol	1		Femení		80	Picassent		València	Ochoa
988	Vicente	Sastre Gasó	32	C	Masculí	Agricultor	81	Picassent		València	Ochoa
989	Presentación	Fuertes Fuertes	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	81	Picassent		València	Ochoa
990	Presentación	Sastre Fuertes	3		Femení		81	Picassent		València	Ochoa
991	Vicenta	Sastre Fuertes	1 mes		Femení		81	Picassent		València	Ochoa
992	Pascual	Martorel Martí	48	C	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
993	Desamparados	Aguado Fabián		C	Femení	Quehaceres domésticos	82	Picassent		València	Ochoa
994	Mario	Martorel Aguado	19	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
995	Pascual	Martorel Aguado	15	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa

996	Rigoberto	Martorel Aguado	12	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
997	Aurelio	Martorel Aguado	10	S	Masculí	Agricultor	82	Picassent		València	Ochoa
998	José	Ayala Ferrer	46	C	Masculí	Agricultor	83	Picassent		València	Ochoa
999	Mercedes	Moncho Bello	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	83	Picassent		València	Ochoa
1000	José	Ayala Moncho	13	S	Masculí	Agricultor	83	Picassent		València	Ochoa
1001	Mercedes	Ayala Moncho	10	S	Femení		83	Picassent		València	Ochoa
1002	Julián	Ayala Moncho	3	S	Masculí		83	Picassent		València	Ochoa
1003	Emilio	Marí Martí	30	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1004	Salvador	Marí Romaguera	41	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1005	Salvador	Ayala García	27	S	Masculí	Agricultor	84	Picassent		València	Ochoa
1006	Juan	Peris Alonso	32	S	Masculí	Agricultor	85	Picassent		València	Ochoa
1007	Salvador	Tomás Aguado	24	S	Masculí	Agricultor	85	Picassent		València	Ochoa
1008	José	Sobrebelá Badal	44	C	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1009	Marina	Aguado Cena	41	C	Femení	Quehaceres domésticos	86	Picassent		València	Ochoa
1010	José	Sobrebelá Aguado	14	S	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1011	Vicente	Sobrebelá Aguado	9	S	Masculí	Agricultor	86	Picassent		València	Ochoa
1012	Francisco	Sobrebelá Aguado	4		Masculí		86	Picassent		València	Ochoa
1013	Víctor	Zallas Cerezo	23	S	Masculí	Agricultor	26	Albal		València	Ochoa
1014	Ramón	García García	26	S	Masculí	Agricultor	26	Albal		València	Ochoa
1015	José	Ucina Lizandera	45	C	Masculí	Agricultor	27	Catarroja		València	Ochoa
1016	Francisca	Ramón Verdeco	43	C	Femení	Quehaceres domésticos	27	Catarroja		València	Ochoa
1017	José	Ucina Ramón	15	S	Masculí	Agricultor	27	Catarroja		València	Ochoa
1018	Francisco	Ucina Ramón	8		Masculí		27	Catarroja		València	Ochoa
1019	Rafael	Guillem Belda	40	C	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1020	Josefa	Marcos Colas	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	28	Catarroja		València	Ochoa
1021	Rafael	Guillem Marcos	17	S	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1022	Miguel	Guillem Marcos	12	S	Masculí	Agricultor	28	Catarroja		València	Ochoa
1023	Mario	Guillem Marcos	10	S	Masculí		28	Catarroja		València	Ochoa

1024	Margarita	Guillem Marcos	5	S	Femení		28	Catarroja		València	Ochoa
1025	Francisco	Santalbina Lucas	35	C	Masculí	Agricultor	29	Catarroja		València	Ochoa
1026	María Teresa	Villalonga Puig	35	C	Femení	Quehaceres domésticos	29	Calvañal		València	Ochoa
1027	Francisco	Santalbina Villalonga	2		Masculí		29	Benetússer		València	Ochoa
1028	Vicente	Esteves Benedicto	43	C	Masculí	Agricultor	30	Segorbe	Castellón	València	Ochoa
1029	Dolores	Ramírez Esteban	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	30			València	Ochoa
1030	Vicente	Esteves Ramírez	12		Masculí		30	Catarroja		València	Ochoa
1031	Pedro	Gracia Expósito	42	C	Masculí	Agricultor	31	Catarroja		València	Ochoa
1032	Carmen	Raga Expósito	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	31	Catarroja		València	Ochoa
1033	Vicente	Gracia Raga	14	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1034	Francisco	Gracia Raga	11	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1035	Pedrin	Gracia Raga	6	S	Masculí		31	Catarroja		València	Ochoa
1036	Vicente	Ferrer Rozaleñ	33	C	Masculí	Agricultor	32	Catarroja		València	Ochoa
1037	Vicenta	Rodríguez Chaquez	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	32	Catarroja		València	Ochoa
1038	Vicenta	Ferrer Rodríguez	2		Femení		32	Catarroja		València	Ochoa
1039	Miguel S.	Antonio Puchalt	31	C	Masculí	Agricultor	33	Catarroja		València	Ochoa
1040	Carmen	Soliac Puchalt	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	33	Catarroja		València	Ochoa
1041	Carmen S.	Antonio Soliac	3		Femení		33	Catarroja		València	Ochoa
1042	Vicente	Gamón Gamón	28	C	Masculí	Agricultor	34	Catarroja		València	Ochoa
1043	Amparo	Alberola Daroquia	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	34	Catarroja		València	Ochoa
1044	José	Martínez Viñez	30	C	Masculí	Agricultor	35	Catarroja		València	Ochoa
1045	Encarnación	Sarra Sans	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	35	Catarroja		València	Ochoa
1046	José	Martínez Sarra	5		Masculí		35	Catarroja		València	Ochoa
1047	Encarnación	Martínez Sarra	3		Femení		35	Catarroja		València	Ochoa
1048	Rafael	Borrás Benito	42	C	Masculí	Agricultor	36	Catarroja		València	Ochoa

1049	Elvira	Aguiar Peris	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	36	Catarroja		València	Ochoa
1050	Elvira	Borrás Aguiar	10		Femení		36	Catarroja		València	Ochoa
1051	Vicente	García Erbas	37	C	Masculí	Agricultor	37	Catarroja		València	Ochoa
1052	María	Miralles Oltra	47	C	Femení	Quehaceres domésticos	37	Catarroja		València	Ochoa
1053	María del Carmen	García Miralles	9		Femení		37	Albal		València	Ochoa
1054	Vicente	García Miralles	6		Masculí		37	Sueca		València	Ochoa
1055	Manuel	Marcos Muñoz	31	C	Masculí	Agricultor	38	Catarroja		València	Ochoa
1056	Concepción	Marcos Muñoz	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	38	Catarroja		València	Ochoa
1057	José Manuel	Marcos Marcos	4		Masculí		38	Catarroja		València	Ochoa
1058	Francisco	Guillem Guillem	40	C	Masculí	Agricultor	39	Catarroja		València	Ochoa
1059	Julia	Guillen Mocardó	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	39	Sueca		València	Ochoa
1060	Francisco	Guillem Guillen	10		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1061	Salvador	Guillem Guillen	5		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1062	Julio	Guillem Guillen	3		Masculí		39	Catarroja		València	Ochoa
1063	José	Tormo Donet	47	C	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1064	Vicenta	Ferrer Peris	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	40	Catarroja		València	Ochoa
1065	José	Tormo Ferrer	19	S	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1066	Antonio	Tormo Ferrer	17	S	Masculí	Agricultor	40	Catarroja		València	Ochoa
1067	Vicenta	Tormo Ferrer	15	S	Femení		40	Catarroja		València	Ochoa
1068	Miguel	Gamor Guillem	28	C	Masculí	Agricultor	41	Catarroja		València	Ochoa
1069	María	Clemente López	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	41	Catarroja		València	Ochoa
1070	Francisco	Claver Gil	30	C	Masculí	Agricultor	43	Catarroja		València	Ochoa
1071	Concepción	Montaro Silla	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	43	Torrente		València	Ochoa
1072	Francisco	Claver Montaro	2		Masculí		43	Torrente		València	Ochoa
1073	Rafael	Ocina Collado	35	C	Masculí	Agricultor	44	Catarroja		València	Ochoa

1074	Concepción	Garcera Bienvenida	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	44	Catarroja		València	Ochoa
1075	María del Carmen	Ocina Garcera	11		Femení		44	Catarroja		València	Ochoa
1076	Rafael	Ocina Garcera	10		Masculí		44	Catarroja		València	Ochoa
1077	Paquito	Ocina Garcera	5		Masculí		44	Catarroja		València	Ochoa
1078	Ramón	Jordá Abdón	40	C	Masculí	Agricultor	45	Catarroja		València	Ochoa
1079	Rigoberta	Juan Albentosa	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	45	Catarroja		València	Ochoa
1080	Ramón	Jordá Juan	4		Masculí		45	Catarroja		València	Ochoa
1081	Rigoberta	Jordá Juan	1		Femení		45	Catarroja		València	Ochoa
1082	Francisco	Laplace Moncholí	27	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1083	Enrique	Puchán Genoves	30	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1084	Miguel	García Hervas	27	S	Masculí	Agricultor	46	Catarroja		València	Ochoa
1085	Enrique	Tomás Alberola	27	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1086	Juan Bautista	Peris Mas	28	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1087	Antonio	Guillem Matías	31	S	Masculí	Agricultor	47	Catarroja		València	Ochoa
1088	José	Máximo Bilanova	35	S	Masculí	Agricultor	50	Beniparrell		València	Ochoa
1089	Francisco	Nacher Casañ	29	S	Masculí	Agricultor	50	Beniparrell		València	Ochoa
1090	Tomás	Martínez Planelles	29	C	Masculí	Agricultor	51	Beniparrell		València	Ochoa
1091	María	Hernández Hernández	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	51	Beniparrell		València	Ochoa
1092	Álvaro	Nacher García	28	C	Masculí	Agricultor	52	Beniparrell		València	Ochoa
1093	Consuelo	Hernández Muñoz	24	C	Femení	Quehaceres domésticos	52	Beniparrell		València	Ochoa
1094	Vicente	Arcacer Riera	26	C	Masculí	Agricultor	53	Beniparrell		València	Ochoa
1095	Palmira	Valero Nervión	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	53	Beniparrell		València	Ochoa
1096	Miguel	Angel Martí	28	C	Masculí	Agricultor	54	Beniparrell		València	Ochoa
1097	Amparo	Bellvera	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	54	Beniparrell		València	Ochoa
1098	Amparo	Angel Bellvera	7 mesos		Femení		54	Beniparrell		València	Ochoa

1099	Juan	Fertuña Candel	30	C	Masculí	Agricultor	55	Beniparrell		València	Ochoa
1100	María	Beltrán López	20	C	Femení	Quehaceres domésticos	55	Beniparrell		València	Ochoa
1101	María Juana	Fertuña Beltrán	3 mesos		Femení		55	Beniparrell		València	Ochoa
1102	Pascual	Beltrán López	27	C	Masculí	Agricultor	56	Beniparrell		València	Ochoa
1103	Teresa	Ramón Guillem	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	56	Beniparrell		València	Ochoa
1104	José	Bon Jorge	31	C	Masculí	Agricultor	57	Beniparrell		València	Ochoa
1105	María	Pardo Comes	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	57	Beniparrell		València	Ochoa
1106	Pascual	Bon Pardo	2		Masculí		57	Beniparrell		València	Ochoa
1107	Francisco	Martí Daviú	44	C	Masculí	Agricultor	58	Beniparrell		València	Ochoa
1108	Josefa	Muñoz San Feliz	42	C	Femení	Quehaceres domésticos	58	Beniparrell		València	Ochoa
1109	Pepita	Martí Muñoz	13		Femení		58	Beniparrell		València	Ochoa
1110	Francisco	Martí Muñoz	11		Masculí		58	Beniparrell		València	Ochoa
1111	Andrés	Masaropa Martínez	31	C	Masculí	Agricultor	59	Beniparrell		València	Ochoa
1112	Amparón	Delhom	30	C	Femení	Quehaceres domésticos	59	Beniparrell		València	Ochoa
1113	Andrés	Masaropa Delhom	5		Masculí		59	Beniparrell		València	Ochoa
1114	Ricardo	Pérez Climent	31	C	Masculí	Agricultor	60	Beniparrell		València	Ochoa
1115	Trinidad	Delhom Bou	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	60	Beniparrell		València	Ochoa
1116	Joaquín	Zaragoza Billver	39	C	Masculí	Agricultor	2	Silla		València	Avenida Central
1117	Amparo	Carbonell Torres	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	2	Silla		València	Avenida Central
1118	Amparín	Zaragoza Carbonell	8		Femení		2	Silla		València	Avenida Central
1119	Joaquín	Zaragoza Carbonell	5		Masculí		2	Silla		València	Avenida Central
1120	Paquita	Zaragoza Carbonell	3		Femení		2	Silla		València	Avenida Central
1121	Juan	Santa María	48	C	Masculí	Agricultor	3	Silla		València	Avenida Central

		Romero									
1122	Carmen	Forner Alba	45	C	Femení	Quehaceres domésticos	3	Silla		València	Avenida Central
1123	Carmen	Santa María Forner	15	S	Femení	Quehaceres domésticos	3	Silla		València	Avenida Central
1124	Saturnino	Sicosa Núñez	28	C	Masculí	Agricultor	4	Silla		València	Avenida Central
1125	Micaela	Mas Broh	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	4	Silla		València	Avenida Central
1126	Vicente	Robert Gomar	26	C	Masculí	Agricultor	5	Silla		València	Avenida Central
1127	Amparo	Alaver Antih	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	5	Silla		València	Avenida Central
1128	José	Forner Alba	32	C	Masculí	Agricultor	6	Silla		València	Avenida Central
1129	Vicenta	Ferrer Ortalaz	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	6	Silla		València	Avenida Central
1130	José	Forner Ferrer	5		Masculí		6	Silla		València	Avenida Central
1131	Vicenta	Forner Ferrer	3		Femení		6	Silla		València	Avenida Central
1132	Lola	Forner Ferrer	1		Femení		6	Silla		València	Avenida Central
1133	Enrique	Torrent Soler	33	C	Masculí	Agricultor	7	Silla		València	Avenida Central
1134	María	Martínez Zaragoza	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	7	Silla		València	Avenida Central
1135	Manuel	Torrent Soler	37	C	Masculí	Agricultor	8	Silla		València	Avenida Central
1136	Consuelo	Ferrando Raga	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	8	Silla		València	Avenida Central
1137	Consuelo	Torrent Ferrando	8		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1138	Manuela	Torrent Ferrando	6		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1139	María Dolores	Torrent Ferrando	3		Femení		8	Silla		València	Avenida Central
1140	Gabriel	Martínez Alemán	39	C	Masculí	Agricultor	9	Silla		València	Avenida Central
1141	María	Forner Alba	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	9	Silla		València	Avenida Central
1142	Gabriel	Martínez Forner	12		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1143	Jordar	Martínez Forner	9		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1144	José Vicente	Martínez Forner	7		Masculí		9	Silla		València	Avenida Central
1145	José	Salvador San Juan	35	C	Masculí	Agricultor	10	Silla		València	Avenida Central

1146	Teresa	Pastor Giner	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	10	Silla		València	Avenida Central
1147	José	Salvador Pastor	14	S	Masculí		10	Silla		València	Avenida Central
1148	Hipólito	Valero Rosales	44	C	Masculí	Agricultor	11	Silla		València	Avenida Central
1149	Palmira	Ortiz Térriga	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	11	Silla		València	Avenida Central
1150	Palmira	Valero Ortiz	12		Femení		11	Silla		València	Avenida Central
1151	Francisco	Valero Ortiz	6		Masculí		11	Silla		València	Avenida Central
1152	Milagros	Valero Ortiz	4		Femení		11	Silla		València	Avenida Central
1153	Andrés	Estornell Martínez	33	C	Masculí	Agricultor	12	Silla		València	Avenida Central
1154	María	Zaragoza Gil	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	12	Silla		València	Avenida Central
1155	Andrés	Estornell Zaragoza	5		Masculí		12	Silla		València	Avenida Central
1156	José Vicente	Estornell Zaragoza	1		Masculí		12	Silla		València	Avenida Central
1157	Arturo	Miralles Primo	46	C	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1158	María	Benabent Martínez	39	C	Femení	Quehaceres domésticos	13	Silla		València	Avenida Central
1159	Arturo	Miralles Benabent	19	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1160	Maruja	Miralles Benabent	16	S	Femení		13	Silla		València	Avenida Central
1161	Bautista	Miralles Benabent	14	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1162	Vicente	Miralles Benabent	12	S	Masculí	Agricultor	13	Silla		València	Avenida Central
1163	José	Alvares Olmo	44	C	Masculí	Agricultor	14	Albal		València	Avenida Central
1164	Encarnación	Ferris Burguet	48	C	Femení	Quehaceres domésticos	14	Albal		València	Avenida Central
1165	Encarnación	Alvares Ferris	15	S	Femení		14	Albal		València	Avenida Central
1166	José	Alvares Ferris	14	S	Masculí		14	Albal		València	Avenida Central
1167	Samuel	Alvares Ferris	9	S	Masculí		14	Albal		València	Avenida Central
1168	Máximo	Ruiz Gazán	34	C	Masculí	Agricultor	15	Albal		València	Avenida Central
1169	Josefa	Ocheda San Saloni	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	15	Albal		València	Avenida Central
1170	Máximo	Ruiz Ocheda	6		Masculí		15	Albal		València	Avenida Central
1171	José	Ruiz Ocheda	3		Masculí		15	Albal		València	Avenida Central
1172	María de los	Ruiz Ocheda	1		Femení		15	Albal		València	Avenida Central

	Ángeles										
1173	Salvador	Ocheda San Saloni	25	S	Masculí	Agricultor	15	Albal		València	Avenida Central
1174	Enrique	Cervera Roser	32	C	Masculí	Agricultor	16	Albal		València	Avenida Central
1175	Luisa	Monte Clemente	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	16	Albal		València	Avenida Central
1176	Luisita	Cervera Monte	6		Femení		16	Albal		València	Avenida Central
1177	Enrique	Cervera Monte	4		Masculí		16	Albal		València	Avenida Central
1178	José	Cervera Monte	2		Masculí		16	Albal		València	Avenida Central
1179	Ricardo	Bila	27	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1180	José	Galán Monzó	24	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1181	José	Martínez Guillem	29	S	Masculí	Agricultor	17	Albal		València	Avenida Central
1182	Urcicino	Pedroche Masó	25	S	Masculí	Agricultor	18	Albal		València	Avenida Central
1183	Manuel	Herrero Ervás	38	C	Masculí	Agricultor	19	Albal		València	Avenida Central
1184	Carmen	Esteves Roglet	32	C	Femení	Quehaceres domésticos	19	Albal		València	Avenida Central
1185	Manuel	Herrero Esteves	5		Masculí		19	Albal		València	Avenida Central
1186	María del Carmen	Herrero Esteves	3		Femení		19	Albal		València	Avenida Central
1187	Juan	Tena Sierra	38	C	Masculí	Agricultor	20	Albal		València	Avenida Central
1188	Antonia	Boluda Jorqués	36	C	Femení	Quehaceres domésticos	20	Albal		València	Avenida Central
1189	Juan José	Tena Boluda	10		Masculí		20	Albal		València	Avenida Central
1190	Francisco	Tena Boluda	5		Masculí		20	Albal		València	Avenida Central
1191	Julio	Blasco Martínez	43	C	Masculí	Agricultor	21	Albal		València	Avenida Central
1192	María	Vila Pelliser	33	C	Femení	Quehaceres domésticos	21	Albal		València	Avenida Central
1193	Julio	Blasco Vila	14	S	Masculí	Agricultor	21	Albal		València	Avenida Central
1194	Concepción	Blasco Vila	6	S	Femení		21	Albal		València	Avenida Central
1195	Agustín	Pastor Sánchez	26	C	Masculí	Agricultor	22	Catarroja		València	Avenida Central
1196	Maruja	Girona Muñoz	22	C	Femení	Quehaceres domésticos	22	Catarroja		València	Avenida Central
1197	Juan	Monzo Fuertes	27	C	Masculí	Agricultor	23	Catarroja		València	Avenida Central
1198	Amparo	Soria Pons	26	C	Femení	Quehaceres	23	Catarroja		València	Avenida Central

						domésticos					
1199	Juanita	Monzo Soria	1		Femení		23	Catarroja		València	Avenida Central
1200	José	García Sudoña	27	C	Masculí	Agricultor	24	Catarroja		València	Avenida Central
1201	Emilia	López Palomares	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	24	Catarroja		València	Avenida Central
1202	Salvador	García Ludeña	30	C	Masculí	Agricultor	25	Catarroja		València	Avenida Central
1203	Rosa	Aparici Alonso	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	25	Catarroja		València	Avenida Central
1204	Salvador	García Aparici	1		Masculí		25	Catarroja		València	Avenida Central
1205	Emilio	Muñoz Marí	40	C	Masculí	Agricultor	141	Albal		València	La 15
1206	María de los Ángeles	Ruiz	34	C	Femení	Quehaceres domésticos	141	Múrcia		Múrcia	La 15
1207	Emilio	Muñoz Ruiz	16	S	Masculí		141	Cartagena		Múrcia	La 15
1208	Ángel	Muñoz Ruiz	9	S	Masculí		141	Albal		València	La 15
1209	Héctor Bienvenido	Muñoz Ruiz	6 meses		Masculí		141	Albal		València	La 15
1210	Juan Bautista	Camacho	31	C	Masculí	Agricultor	142	Albal		València	La 15
1211	Enriqueta	López	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	142	Albal		València	La 15
1212	Cristóbal	Muñoz Torromé	33	C	Masculí	Agricultor	143	Albal		València	La 15
1213	Concha	Silvestre Esteves	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	143	Beniparrell		València	La 15
1214	Manuel José	Muñoz Silvestre	1		Masculí		143	Beniparrell		València	La 15
1215	Luis	Rocla Martínez	41	C	Masculí	Agricultor	144	Albal		València	La 15
1216	Luisa	Bila Compañía	31	C	Femení	Quehaceres domésticos	144	Albal		València	La 15
1217	Luis	Rocla Bila	14	S	Masculí	Agricultor	144	Albal		València	La 15
1218	Pascual	Rocla Bila	13	S	Masculí		144	Albal		València	La 15
1219	Pepita	Rocla Bila	8		Femení		144	Albal		València	La 15
1220	María Luisa	Rocla Bila	5		Femení		144	Albal		València	La 15
1221	Enrique	Esteves Rotglá	35	C	Masculí	Agricultor	145	Albal		València	La 15
1222	María Ángeles	Medina Vilchez	28	C	Femení	Quehaceres domésticos	145	Albal		València	La 15

1223	Enrique	Esteves Medina	3		Masculí		145	Albal		València	La 15
1224	Ángel	Acién Fuentes	25	C	Masculí	Agricultor	146	Dalia		Almeria	La 15
1225	Mercedes	Belda Chelos	19	C	Femení	Quehaceres domésticos	146	Albal		València	La 15
1226	Ángel	Acién Belda	6 mesos		Masculí		146	Albal		València	La 15
1227	Juan	Valdivia Agüileda	27	S	Masculí	Agricultor	146	Albal		Almeria	La 15
1228	José	Vazquez Soto	28	C	Masculí	Agricultor	147	Albal		València	La 15
1229	Juana	Serra Ferris	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	147	Albal		València	La 15
1230	José Maria	Vazquez Serra	4		Masculí		147	Albal		València	La 15
1231	Francisco	Marí Martínez	43	C	Masculí	Agricultor	148	Albal		València	La 15
1232	Sebastiana	Picazo León	37	C	Femení	Quehaceres domésticos	148	El Peral		Cuenca	La 15
1233	Paquita	Marí Picazo	14	S	Femení		148	Albal		València	La 15
1234	Milagros	Marí Picazo	12	S	Femení		148	Albal		València	La 15
1235	Josefa	Marí Picazo	6 mesos		Femení		148	Albal		València	La 15
1236	Ismael	Corverá Roser	25	C	Masculí	Agricultor	149	Albal		València	La 15
1237	Josefa	Ferrandis Bila	25	C	Femení	Quehaceres domésticos	149	Albal		València	La 15
1238	Diego	Valera Sanchez	31	C	Masculí	Agricultor	150	Albal		València	La 15
1239	Juliana	Camacho López	27	C	Femení	Quehaceres domésticos	150	Albal		València	La 15
1240	Diego	Valera Camacho	9 mesos		Masculí		150	Albal		València	La 15
1241	Mateo	Guillem Avellanada	43	C	Masculí	Agricultor	151	Albal		València	La 15
1242	Matilde	Muela Tormos	40	C	Femení	Quehaceres domésticos	151	Albal		València	La 15
1243	Pedro	Guillem T.	16	S	Masculí	Agricultor	151	Albal		València	La 15
1244	María Luisa	Guillem	8		Femení		151	Albal		València	La 15
1245	Emilio	Ramírez Sánchez	42	C	Masculí	Agricultor	152	Albal		València	La 15
1246	Amparo	Romeu Arnal	32	C	Femení	Quehaceres	152	Albal		València	La 15

						domésticos					
1247	Emilio	Ramírez Romeu	15	S	Masculí	Agricultor	152	Albal		València	La 15
1248	Amparina	Ramírez Romeu	15	S	Femení		152	Albal		València	La 15
1249	Carmen	Ramírez Romeu	9		Femení		152	Albal		València	La 15
1250	Alfonso	Ruiz Conesa	29	C	Masculí	Agricultor	153	Albal		València	La 15
1251	Rosalía	Juan Ureña	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	153	Albal		València	La 15
1252	Rafael	Sanz Soler	40	C	Masculí	Agricultor	154	Albal		València	La 15
1253	Ángela	Escribá Tomás	29	C	Femení	Quehaceres domésticos	154	Albal		València	La 15
1254	Rafael	Sanz Escribá	6		Masculí		154	Albal		València	La 15
1255	Marcelino	Ruiz Conesa	27	C	Masculí	Agricultor	155	Albal		València	La 15
1256	Antonia	Grandoli Hernández	26	C	Femení	Quehaceres domésticos	155	Albal		València	La 15

Memòries de José Cebriá.
Arxiu familiar Cebriá-Martínez

En el mes de Agosto de 1.954, cuando todos estábamos trabajando medio tranquilos en los campos de la ribera Valenciana vino a perturbar la tranquilidad en unos momentos un Sr. llamado Cámara, ofreciendo unos contratos a todos aquellos que quisieran emigrar al extranjero. Pues bien, tomaron parte los Ayuntamientos de algunos pueblos, hicieron grandes colas unos con interés de apuntarse, & otros por curiosidad sin saber de que se trataba concretamente, ya que hasta la fecha amigo lector nadie lo ha sabido.

Después de que leas este trabajo de un pobre que tuvo la suerte o desgracia, que le tocó emigrar, deducirás en que consistía ese viaje. ¿ Nos quieres acompañar en este viaje lleno de aventuras y penalidades? Pues adelante tal y como pasó todo bajo mi punto de vista.

I

Después que el Sr. Cámara se anotó una cantidad de gente, empezó a seleccionar los que mejor le cuadraban, pues en algunos pueblos exigió que fuesen casados y en otros solteros, él lo arreglaba todo rápido y fácil, tenía mucha fuerza y le gritaba a todo el mundo, quería que saliéramos cuanto antes aprovechando el retorno de unas fragatas de la marina de guerra del propio país, al que íbamos destinados, parece ser que el gobierno se lo impidió ya que no requerían bastante condiciones para el transporte de pasajeros, así que después de casarnos todos juntos en una madrugada y tener todo preparado para el viaje, se nos retrasó primero quince días, y al final fueron dos meses de espera.

Por fin, el día veinticuatro de Noviembre del mismo año, entraba en el puerto de Valencia el barco llamado España en el cual debíamos de partir, dicho barco venía de Alemania que fué comprado por el gobierno Dominicano para el transporte de toda la emigración que pensaba transportar a su país, el costo fué de dos millones de dólares, con tres maquinistas y un comodoro contratados para el primer viaje, la rotación fué de Sto. Domingo vinieron con avión para hacerse cargo del barco, se componía de un comandante, dos tenientes subalternos, cuatro cabos, ocho marinos, telegrafistas y muy poco servicio para la cocina y limpieza.

En el puerto había mucha gente, sólo los que teníamos que embarcar éramos setecientos sesenta y tres, como todos éramos de la región se juntaron muchos curiosos, amistades y familiares con todos los vehiculos de transporte representaban la cosa nunca vista, & el murmullo de la gente, los agentes de la aduana queriendo registrar los grandes y pesados baules, ya que cada cual cargaba con todo cuanto podía como eran ropas utensilios del hogar áperos y herramientas, semillas de muchas clases hasta muebles, en fin, era cambiar de residencia puesto que así lo firmamos en el contrato, que nos marchábamos definitivamente.

Encada pueblo se designo un jefe de grupo provisional, ya que las circunstancias así lo requerían: á las cinco de la tarde empezamos á subir al Barco por listay por orden del por orden de cada pueblo, se oían gritos de emoción, de despedidas padres que dejaron hijos, hijos que dejaron á sus padres algunos para no verles más hermanos, amigos, la patria, la tierra donde les bió nacer.

Pero el Español es así de aventurero, basta que nos digan que allá estan las cosas mal para el empeño ser mayor en tenerlo o que comprobar, y hacer de lo imposible lo posible, si nos lo pintan al rebes que esta buena la cosa, entonces entramos con más duda.

Terminamos de subir al barco á las nueve de la noche de la noche buena, nos asignaron en los camarotes, y nos llamaron para cenar.+. era un mar de confusiones que tardariamos unos dias en saber cuándo nos tocaba la comida ya que dispusieron tres turnos por carecer de bastante local, en el primer toque no había espera. las mujeres con dos ó tres, y hasta cuatro hijos, se abalanzaban todas alavez, los había del primer turno que no se levantaban de la mesa, al terminar y se pasaban los tres turnos sentados sin dejar sentarse los del segundo y tercer turno. Los solteros que no llevaban familia, siempre llegaban á todos los sitios primero, en la repartición de la guinaldo, de la noche buena ya empezaron por sacar varias raciones, y en cambio otros no alcanzaron; Esto ya sucedia la primera noche de estar en el barco.

Al día siguiente lo pasamos todo el día en el Puerto, ya que teníamos que repostar para emprender un biage tan largo, nos pasamos casi todo el día despidiendo familiares amigos, y los curiosos que seguían llegando por fin llegó la hora de partir el mismo día de navidad, á las cinco de la tarde, todos ó casi todos contentos, cantando la canción del Emigrante. La tripulación, todos muy amables, y cariñosos, por lo menos así lo demostraban. Tuvieron que sacar voluntarios, para las tareas rutinarias que se necesitan en barco, como era la cocina, camareros, sirvientes, limpieza y pintores, y así empezábamos la nueva vida, ya que dejábamos de ver la tierra y había que vivir en la mar, nos paramos en Tenerife, para cargar vinos y frutas, compramos tabacos, pañuelos, y algunas cosas de recuerdo de los tantos vendedores que nos salieron en el Puerto, se conseguían las cosas muy económicas, mucho más que en la Península, los buceadores nos pedían que les tirásemos pesetas al agua, y ellos las recogían sumergiéndose asta el fondo, claro esta entonces las pesetas valían mucho ya que un jornal en las fábricas se pagaba á razón de dieciocho, y veinte pesetas en los campos trabajando con pico y pala muy duro, con nueve y diez, horas de jornada se llegaba á pagar veinte y cinco pesetas.

Entre los primeros siete días las cosas se desarrollaban bastante bien las chicas jóvenes y solteras, todas tenían compromisos con los oficiales y marinos, así sacaban buen partido, ya que en las bodegas ocultas del barco habían bebidas, refrescos, frutas, mermeladas, jamones, ect. ect.

Los demás como veían las cosas, tan escandalosas empezaron á bijilar y no se tardó en hallar los escondites, las cosas ya no podían terminar bien puesto que había camarote que tenían comida rebalsada, para más de un mes y mientras se tomaban el lujo de tirarla ala mar la que normalmente se les estropeaba. otros no comían bastante, así mismo ocurrió con el vino, estaba á la disposición del público, para que cada cual tomase el que le apeteciere sin mal gastarlo, llegó el momento en que se emborracharon algunos y se dejaron los grifos abiertos derramándose una cantidad considerable en la cubierta, ello dió motivo al Teniente Martinez, que cogiese el primer enojo con nosotros, ordenó bajar los toneles, á la bodega y racionar el vino. Mientras se bajaban los toneles empezó á sacar el genio que tenía y decirnos frases que no entendíamos, algunos le dieron importancia y otros no, quisimos cooperar en el trabajo de bajar los pesados barriles, que bajaba la tripulación, y el Teniente replicó con cólera; no se acerque nadie no quiero compromisos con las vidas de ustedes, ya que respondo yo con la mía si algo pasa aquí abordo, además guardense las fuerzas que bastante falta les ha hacer para trabajar en esos montes que les esperan, y en los ojos le brillaban unas lágrimas que no eran de lástima ni mucho menos, ya que en los ojos negros, pelo rizado, piel morena, los dientes blancos, daban la sensación de un hombre amargado, y así tenía que ser ya que su propio hermano según podimos averiguar fué despojado de sus bienes y asesinado en la empresa de dicha inmigración que se había propuesto el gobernante de la república Dominicana, el Generalísimo Benefactor, y Padre de la Patria Nueva Rafael Leonidas Trujillo y Molina ¿que nos quería para propaganda que nosotros haríamos si teníamos buen trato, y buen recibimiento?

Estuvimos dos días haciendo practicas, en estado de alarma, toda la tripulación con mangueras, todos nosotros con los salvavidas, no numeraban cavente para un bote, era un verdadero desastre, ya que las mujeres y los niños no sé les podía dominar como es debido, cada cual se metía donde le daba lagana, suerte que no tuvimos que lamentar desgracias ya que fué sin previo aviso, escepto mucha gente que se mareaba y no se podía atender á los pequeños que se ensuciaban por los pasillos, los linodoros mal acondicionados todos juntos en una sala. ~~todos juntos~~ daba una mala impresión entrar á hacer las necesidades, junto al holor que de por si se produce en casi todos los barcos trasatlánticos.

Faltaban tres días para llegar, y el biage se hacia demasiado largo. once

días siempre con lo mismo, agua y cielo, cielo y agua. Sobre las doce meridiano una noticia, el propio Trujillo nos iba hablar, y así lo hizo, nos dijo tantas cosas que nos llenó los corazones de una ilusión tal que todos creíamos que íbamos a un paraíso; El texto del programa fue así, Españoles, bienvenidos sean a la República Dominicana, todos los Dominicanos les esperamos con los brazos abiertos, ya les estamos amueblando las casas, que tendrán de su propiedad, ya están terminadas tendrán como mínimo cincuenta tareas de tierra, y como máximo quinientas todos los utensilios y aperos de labranza, de su entera conformidad la casa estará dotada de todas sus comodidades, también un arradio que les regalará el propio Generalísimo, bienvenidos los que vienen de la madre Patria. Este texto se repitió varias veces, durante dos días más, por fin la llegada catorce días inolvidables con grandes deseos de tocar tierra, la tierra que tanto anhelábamos por tanto que nos estaban hablando.

Pues fue grande la emoción cuando ya distinguimos los paisajes llenos de Palmeras y Cocotales, todos los Árboles verdes con una temperatura espléndida, considerando que en España estaría haciendo frío, el mismo día cinco de Enero. Empezábamos haber los edificios del Puerto, las casas entre los árboles y yerbas verdes, pintadas de colores tropicales, dándonos una impresión rara a primera vista, en los vestidos también estaban fatales cada uno vestía de una manera diferente, con colorines y pinturas y en España no se veía todas esas cosas. Ya entraba el barco con sus prácticos delante entrábamos por el río muy caudaloso por cierto ya que entraban toda clase de barcos al muelle que estaba a lo largo del río, ya se distinguían los hombres con sus quehaceres de carga y descarga, casi todos de color moreno algunos negros, y unos pocos blancos.

Un grupo más allá venía a recibirnos, muchos eran españoles que residían allí muchos años; Fue una emoción que llorábamos todos abrazándonos unos

a otros, conforme iban subiendo a bordo, abajo una banda compuesta por una tambora, una raspa, y un acordeón, fue la música que nos recibió tocando el típico Merengue. Unos cuantos oficiales iban y benían a todo lo largo del muelle, de pronto se oyeron trompetas, de coches del alto mando y efectivamente el propio Trujillo, se bajó del coche dándonos la bienvenida desde tierra, solamente bajó el sr. Cámara y un comandante llamado Castillo que fue el que capitaneó el barco, toda la travesía sin bajarse de la torre de mando, dieron el bisto bueno y se marcharon, nosotros empezamos a llamarnos por grupos y bajarnos en fila, como si fuésemos militares, bien formados desfilábamos por las calles hasta una Iglesia, donde hicimos una misa.

Seguidamente afuera en una plaza nos tenían preparado un discurso, en el cual nos dieron a entender que allí solo había un hombre; o sea, un caudillo, Padre y benefactor de la Patria, que pegaba duro a la oveja que se descarrilaba un poco de su ganado. Terminado el sermón de los muchos que nos que daban a oír, con la cabeza mirando al suelo otra vez para el barco de nuevo, no se nos había terminado el viaje todavía, allí nos tuvieron todo el día sin dejarnos bajar para que hablásemos con nadie, solamente algunos curas, monjas, subían para consolarnos, pues el panorama allí debajo no era muy alagador, había hombres medio desnudos y descalzos, dándonos una mala impresión de mucha miseria, como estábamos presenciando.

Que sería de nosotros si nadie de los que pudimos hablar nos daban ninguna razón de adonde íbamos ni como eran las tierras que teníamos que trabajar, por fin salimos a la puesta del sol de Ciudad Trujillo como entonces se llamaba, llegamos al amanecer del día siguiente a una bahía muy hermosa la bahía de Samaná se llamaba y al final un pueblecito llamado Sánchez todo construido de madera, y el muelle unos palos plantados y otros trabesados se adentraban unos treinta metros de la playa para que pudiesen atracar unas barcazas a propósito para carga y descarga de algunos frutos que por allí solían embarcar, como el café y cacao o bien los cocos. El barco

quedaba de ochocientos á mil metros adentro, allí pasamos cuatro dias sin desembarcar, bueno pidiendo permiso nos dejaban bajar á tierra, al pueblecito de madera y como siempre nadie sabia donde ibamos, y nos hablaban estupendamente del pais ahunque en los ojos se veian que no decian la verdad. Porfin enpezó el desenbarco, allí empezó el desorden ya enserio, porque mandaban á los niños de la familias juntos con otros, y todo era ungrito madres llamando á los hijos los hijos llamando á los padres y no se encontraba nadie, las cajas pesadas y los bahules, se destrozaban ante la poca capacidad de los atibadores ya que anosotros no nos dejaron tocarlos más ni verlos en más de veinte dias que benimos á recibirlos todos rotos y descompuestos, faltando algunas cosas además. Pero y nosotros á las siete de la mañana nos dieron el desayuno, una taza de leche, el que tuvo suerte ó picardia se aguerdo alge de pan, los demás ayunarian por el resto del dia, algunos hasta el dia siguiente, por la mala organización, desde el pueblo de sanchez cada vez con más mala impresión, apesar de lo que aparentaba la gente que fingia, pero era miedo que tenian de hablar, ya que nadie conocia el sitio donde ibamos, como eran las casas, las tierras porque nos llevaban á nosotros siendo que allí habia tanta gente y tanta miseria, algunos de los que nos representaban decian que aquellos no querian trabajar y por eso estaban en esas condiciones, pero para nosotros ya no habia tanto remedio como esperanza.

Después de bajar del barco, nos llevaron con unos coches á un pueblo que se llamaba Matancita, solo habian doce chabolas de madera y quedaba el nombre de matancitas porque una vez se salio la mar y se los llebó á todos haciendo una berdadera matanza, siguiendo ocho ó diez kilometros más llegamos al pueblo llamado entonces Julia Molina, anteriormente se llamaba Nagua. y después pasaria á llamarse Maria Trinidad Sanchez, un pueblecito también tambien de madera pero más aseado, mejor construido y las habia tambien de cemento y los techos de cin planchas, unos tres mil habitantes total, entramos por una calle y salimos por la otra, allí ~~vk~~ en matanzas nos bajamos de los coches y en la misma playa habia mucha madera bién labrada y un tractor, decian que habiamos de embarcar otra vez y casi no lo creiamos pero, al cabo de dos horas de espera aperecio una patana, que suele ser como las barcazas de desembarco para arrimarse lo más posible a la horilla, en ella nos subimos todos cuantos nos habian destinado en ese desenbarco, como fuimos los de Silla, Beniparrel Albal Catarroja y Sedavi, acotados en aquel armazón de hierro, dando balanceos y baibenes, nos pusimos todos enfermos tirando varias veces el desayuno que nos sirvieron en el barco, un biaje de treinta kilolametros costa á costa que duro todo el dia ya que alo sumo la belocidad que desarrollaba serian de unos cuatro kilometros á la hora, ya casi denoche llegamos á un caserio más llamado la Entrada, pués en este no habia ni puerto y con agua por arriba de las rodillas tuvimos que bajar el que no se queria mojar como tampoco las mujeres habia unos negros que los bajaban al hombro suerte que el agua nos desperto un poco, y olvidarse de los malos ratos como también del hambre, este rodeo en la embarcación fué debido que no habia carretera desde Nagua, porque la que abia costa costa, se la comio la mar, bueno allí habian unas camionetas que las habian graido allí, y con ellas nos cargaron de nuevo bolbiendose cuatro kilometros atras por unos caminos recién echos con puente de madera para travesar un pequeño rio que habia á mitad del camino antes de llegar á Baoba de Piñal, donde estabamos destinados, llegabamos entre el dia y la noche, conforme nos decian que nos bajaramos ibamos bajando, entramos en lacasa, y baya casa muchos nos cerramos allí arreglamos las camas y los mosquiteros y hasta el dia siguiente no nos enteramos donde habia más vecinos, nos lebantamos con el estomago más bacio que el de una guitarra, el claxon de una camioneta nos terminó de despertar benia á traernos el desayuno, apartir de entonces nos atendieron bastante bién en el asunto de la comida, nos dijeron

que no estábamos solos, y que pronto nos acostumbráramos aquel cambio la carretera ó camino de tierra por donde venia la camioneta estaba justo para pasar un beiculo, ya que la construcción del mismo fué con una maquina y guiándose por los senderos que tenían los nativos ó sendero de los animales seguian dicho trillo, ó bien se desbiaban por otro, ya que entre una selva bastante espesa con mucha ondulación del terreno porque bariaba mucho habia cuestas de unos diez metros de desnivel en la distancia solo de veinte metros ~~de distancia~~ posiblemente no habia nos treinta metros de carretera en linea recta, lo que dificultaba la bisibilidad de una casa á otra, ya que las casas que construyeron á todo lo largo del camino tenían una distancia desde cincuenta metros á trescientos, también las habia que estaban pegaditas al camino y otras estabancincuenta metros adentro dificultando bastante la entrada ó tenían que salir cuándo fueren llamados á prudente distancia. Lo que un muchacho no lo ubiera echo tan mal distribuido porque después vino el berdadero desastre, para repartirse las tierras, porque adoptaron repartirlas dividiendo entre casa i casa, la mitad claro esto el que tenia la casa más distante del vacino per regla tenia que tener más tierra y los habia que tenían tres y cuatro veces más que otros, esto á ellos no les inportaba que si fulano tenia más que el otro, y si la podia trabajar ó bien sabia porque tambien los habia que no abian trabajado nunca en la tierra, ni tenían aspiración, sin embargo fueron los que más guerra dieron para entenderse en las reparticiones.

Asi que estas casas construidas en ese orden tan desastroso como nos parecia resulto ser el hermano del Teniente Martinez, que fué el ingeniero que designo Trujillo, el benefactor de la Patria, para arrebatarle todo cuanto tenia, después de hacerle construir las casas entre una selva sin tener carretera, entrando los materiales al lomo de animeles y brazos del hombre hasta la distancia de cinco kilometros en la redonda, y en tierras que estaba ocupada por colonos, en vez de coperar y ayudarle todos trataban de hundirlo lo más que podian, estropeandole los materiales haciendo las cosas mal y cobrando muchas horas que no tenían trabajadas, asi vino la ruina de los Martinez del que vino con nosotros teniente de navio ayudandole también quedo limpio, lo malo fué que como el pobre no podia hacer grandes cosas hizo unas casitas muy pequeñas, locual el generalisimo se lo confisco todo, dandolo por malo y no pagandole nada sino que toda via lo encerró, y gracias, al benefactor de la patria.

En realidad nosotros sufrimos un desengaño muy grande al ver que la casa solo se componia de un cuarto, de dos metros y medio por dos y medio, un comedor de las mismas características y una salita de dos y medio por uno de ancho, sin cuarto de aseo ni cocina, ni nada más, a los diez ó veinte metros para el campo un cajon de madera de un metro cuadrado, era la litrina como alli se llama al Linodoro, el tejado de la casa eran planchas de cin, y cuando llovía se recogía el agua para beber y guisar, ya que la del rio no hera buena, por ser demasiada salada, el que tenia suerte de conseguir dos bidones estaba bien por unos dias si no se le quitaban por la noche, esto fué mientras hicieron las plumas, osea molinos de viento que sacaban el agua y la subian á un deposito que con una cañeria la destribuia á una fuente, cada un kilometro más omenos instalaban una.

Después de hacer barias reclamaciones nos anexaron una avitación de madera un corredorcito, y la cocina independiente de la casa también de madera, con cuatro planchas del famoso zin, enpezaron á repartirnos unas cuantas cosas, como hutensilios del hogar cacerolas, que alli se llamaban Pailas, *otra, otra,*

VI

La casa que correspondia á familia numerosa, quizás le entregaban menos que los que solo eran dos, por ejemplo un matrimonio ó algun soltero, los aperos de labranza que nos tenian que repartir fueron un Rastrillo de mano un Colin, ó Machete, que suele ser como un sable, de unos cinco centímetros de ancho por cuarenta y cinco ó cincuenta de largo, un hacha, Pico y Pala, las luces una lamparita á petrolio, la comida pasaba una camioneta y nos abastecia de algunas cosas para todo el dia, algunos tenian de sobra y otros no tenian bastante, si nos gustaba bién y si no también, suerte que nos traian cosas parecidas á las nuestras, Patatas, Arroz, Bacalao, Aceite de Mani Arenques ahumados, Fideos, y Frijoles, la carne de Ternera ó de Cerdo, y también leche, habia un bodegón cerca de las oficinas que estaban en el cruce de donde partian las dos principales calles, pero como no teniamos dinero y el español no lo querian, alli existe el peso horo Dominicano, que esta ala par del dolar, el banco más proximo estaba en Julia Molina si queriamos hacer algun cambio de moneda, pero estaba demasiado lejos y sin carretera habia que caminar por la playa, y travesar dos rios con barcazas después cambiaban arazón de ochenta y pico de pesetas por peso, algunos en vez de traer dinero llevaban prendas y licores, aunque salian perjudicados siempre coseguian dinero y se arreglaban mejor las cosas, hasta que exigimos que nos dieran el valor de la comida en metalico, para que cada uno pudiera comprarse lo que le apeteciera, no es que hubiese mucho para elegir y además no sabiamos cocinarlo como debia, pues todas las cosas cambian de sabor y gusto, como también el agua, ahora bién como el trabajo era bién poco nos hibamos arreglando sin caerse muertos.

Alli en el cruce además de la secretaria habian dos otros bohios, un bodegon del sr. alcalde, una fonda, de la que solian guisar una comida que aqui los puercos la rechazarian, pero que alli estaba riquísima, abia un Almacen de un Dominicano para guardar los frutos, como era el cacao el café y el Mani, aqui llamado cacauete, de tres y cuatro granos también el arroz, pues aquello fué el punto de reunión de todos los Españoles, como si fuera el café jugabamos á las cartas, al dominó y discutiamos barios problemas que se nos abecinaban, y otros que ya los teniamos encima, queriamos trabajar, pero adonde y como, un hombre con un colin y un hacha sin conocer los terrenos eso ni pensarlo, todavia no habiamos recibido los bahules ni las cajas, que también nos preocupaba bastante desde que los habiamos dejado en Sanchez hacia casi veinte dias.

Las picaduras de los Mosquitos, ejenes ect. ect. y el cambio del pais se nos abecinaba una epidemia principalmente á los niños y las mujeres que se les infectaban y daba horror, lo curioso del caso que no teniamos asistencia médica, fué espantoso hasta que pudimos conseguir un dispensario médico para poder salir del apuro.

Por fin nos abisaron que llegaban los bahules y las cajas, con todos los utensilos, nos fuimos á la Entrada donde desembarcamos y alli estaba la inolvidable Patana, empezamos á descargar por dentro del agua, las camas y muebles rotos, sacos de semillas que se derramaban, bicicletas y herramientas en deterioro y oxidado, después de tenerlo todo dentro de un almacen, vino una inspección sanitaria y lo termino de arreglar todo descomponiendolo y mojandolo con desinfectante, por si acarreamos alguna peste, todavia tardaron tres dias en entregarnoslos y la distancia era bastante considerable, pero con la ayuda de las máquinas todo se resolvió, por fin descansamos al recibir nuestras pertenencias podernos cambiar las ropas y poder cocinar al estilo nuestro. La colonia estaba destribuida en cuatro sectores, los Pajuiles, que tenia una distancia desde el cruce, hasta el final siempre de la parte Este al Norte, de unos cuatro kilometros con un total de sesenta casas á ambos lados del camino, la Central siempre del Este hacia el Sur, una distancia de mil quinientos metros, habian dieciocho casas después de pasar unos sienegales de un kilometro de longitud travesado, estaba el popularisimo sector Ochoa, nombre Español que tuvo grandes historias

en un terreno que no servia para nada. Siguiendo hacia el Sur siempre en una distancia de dos kilometros habian otras setecinta casas y por ultimo el sector la linea Quince ya que estaba compuesta por Quince casas solamente partiendo más hacia el Este de la central quedaba en paralelo una distancia aproximada de un kilometro. En el mismo cruce habian seis casas algo más juntas y en la parte de atras una espesa selva con arboles milenarios, el sr. alcalde y el Jefe de la Colonia, nos propusieron enpezar á trabajar en ese mismo pedazo, porque aquello seria el centro de todo, incluso se montarían unas oficinas nuevas, un dispensario correos, cuartel de policia, y una Iglesia, el sr. alcalde montaria un local con una billonera y la gente joven se distraeria bailando, también las bisitas de los jefes y los curiosos que venian á diario, debian ver que estabamos en algo ya que en un més no abiamos hecho nada, hasta la maquina que trajeron con nosotros se desbarató antes de enpezar á trabajar y tenian que venir los mecanicos de la capital, si hubiesen benido apie ubieran llegado antes, se organizó el trabajo, y con el abba y el Colin nos enfrentamos con aquellos tremendos palos, nos asignaron un peso veinteycinco centavos, por dia no se podia rendir muchoya que con las manos tiernas enpezaron las ampollas y aquellos troncos eran muy grandes para el calor tan grande que hacia, se duró solo seis dias porque nos desmoralizamos enseguida, á ese paso hubieramos tardado años en terminar, y naturalmente los que estaban lejos tenian que protestar, porque se limpiarian las casas y se irian quedando todos los que ya la tenian limpia y los últimos quién las limpiaria, las distancias eran considerables, cuatro y cinco kilometros y se tenía que comer en casa,

En vista de lo que pasaba contrataron una compañía con máquinas de toda clase á base de cadenas que arramblaban con todo, siempre que no se desbarataban y eso ocurría muy amenudo, sin mecánicos ni ganas de arreglarlos ya que los que los conducian cobraban lo mismo aunque no trabajasen.

la cosa duró más de un año, desde las primeras casas á las últimas, habia quién sembró dos veces y tres y los otros todabia estaban pensando cuándo esto llevaba disconcordia y ma humor entre muchos, ya que elque cosechaba bendia, y podia pagar trabajos, teniendo las demas bentajas que los demás en la paga que nos asignaron, pues en vez de la comida nos dieron el dinero para que cada cual se administrara, las familias numerosas tenian de sobra y los solteros pasaban muchas necesidades, la asignación fue de sesenta centavos por caveza, terminando de nacer ya tenian paga, asi una familia de seis personas eran tres pesos con sesenta centavos, con uno sesenta podian pasar bien ahun fumando el cabeza, pero los que heran dos y fumaba uno con uno veinte, nose podia pasar, cuánto menos los solteros con solo los sesenta centavos, considerando que leche nos la repartian á diario por cada uno una botella.

Habia casas que la tierra salió muy mala apenas si daba la semilla que se sembraba ó se estropeaba toda, no abia regadio y á la ventura de tres dos salian mal, donde habia un pedazo buena era muy poquito ya que todo el terreno estaba muy ondulado, y no teniamos herramientas para trabajarlo sino con las máquinas hasta que nos trajeron unos mulos del ejercito con unas cultibadoras que no querian arrastrar de ninguna manera, solo los graciosos y que se podian gastar algun peso con los tractoristas tenian más suerte pues les arreglaban las tierras tres ó cuatro veces y hasta diez, mientras que otros estaban esperando la primera, en las primeras cosechas nos daban las semillas sin ton ni son, ya que si uno necesitaba tres ó cuatro quintales de maní para siembra y pedia treinta se los daban, aunque después bolbiera á venderse al mismo gobierno, esto si fué un verdadero desastre ya quién saco barias veces gratuita, y la que le dio en gana y los últimos tampoco tuvieron ese pibilegio sino que la daban pero tenian que devolverla la misma cantidad que le entregaban.

La asignación de la paga enpezaron á quitarla á todos cuánto presentaban una cosecha regular, y veian que se podian defender ellos solos, pero los hubo que estaron nueve años y no se la quitaron nunca, esto también eran

Tuvieron

culpables los Capataces que queriendo bibir de mangansia llevaban el des-
cuerdo, y el mal estar de la Colonia, porque en solo una palabra de ellos
para que expulsaran del pais á una familia bastaba, asi se aprovechaban de
todos los vienes, ó pertenencias vendien~~do~~las de nuevo y sin que nadie pu-
diera hacer ni pedir justicia.

Cuándo empezamos á trabajar de firme, necesitabamos la coperación de los
nativos, ahunque por un sueldo bastante más elevado que el que estaban acos-
tumbrados, habian expulsado atodos cuantos bibieran en la Colonia, y despo-
jado de sus bienes para entregarnos á nosotros las tierras, por eso tenian
necesidad de trabajar para nosotros, siempre con mañas y astucia, sin ape-
nas conversar con nosotros por que les habian atemorizado, y con la sed de
veganza, ahunque tardarian unos años en enseñarnos los dientes venian roban-
donos cuánto podian, cada uno tenia su historia, ya que aquellas tierras les
pertenecian á ellos abian vivido alli muchos años, muchos criados y nacidos
alli y ala llegada nuestra los barrieron con las máquinas, tumbaron los fru-
tos como los platanos, yucas, batata, qu e tenian sembradas y hasta los bo-
hios si no los desmontaban pronto, en realidad los trataban como los anima-
les, antes de llegar nosotros mucho más mal porque tenian que pagar á todos
los gefes que moreaban por alli, sus atributos como el becerro, la baca, el
puerco, ó bién los pollos, y si bién les parecia se llébaban la hija, ó bién-
la mujer, si alguien protestaba hasta lo colgaban de un arbol, asi los demás
tenian que contribuir alas buenas y biba el jefe, algunos ya estaban acostum-
brados, puesto que habian salido de otros lugares uyendo, y se habin refugi-
ado alli creyendo hallarian la tranquilidad, por eso se esplicaba como cons-
truian los bohios, ó casas tan separadas unas de otras, por la sencilla ra-
zón de ocultarse lo más posible y si ohian malos tratos con los vecinos se
ocultaban como las fieras acorraladas, estos terrenos que nos asignaron á
nosotros constaban de ciento ochenta y dos mil tareas de tierra, la tarea
tiene seiscientos treinta y un metro, y pertenecian como es natural al jefe
como casi toda la República, ya que poco apoco se hizo con todo/ de la misma
forma que se hizo con estafinca de un tal Americo Tomás, un buen sr. acenda-
do que vendia algun pedazo de tierra á titulo de propiedad á todo el que se
lo solicitaba, los pobres que tenian que pagarle poco apoco les hacia recí-
bo del terreno que tenian que adquerir. Pero cuándo al jefe, ya no le ca-
bian los animales en casi todo el pais, decidió comprarle al sr. Americo to-
do cuanto tenia por las buenas y hacerlo huir del pais. acto seguido sin a-
beriguar nada desembarcó diez mil cavezas de ganado medio salvaje que solia
enbestir á las personas lo que hiban arrollando con todo lo que venia al pa-
so cosech~~tas~~as de viveres que tenian los dominicanos para su mantención y si
tenian ganado y no lo sacaban antes de llegar los del jefe ya no los podian
sacar se apropiaban de todo, colgando atodo aquel que no estaba conforme.
los pocos que sobrebibieron, sin más ánimos de seguir viviendo no querian
trabajar más que lo justito para mangen~~ef~~se y no dar ningún beneficio á la
nación solo trabajaban para el dia y si podian no hacian nada, se escondi-
an para no pagar la cedula que solo era un peso al año. Por cuestiones de
politica ó como fuere Trujillo decidio entrar al pais dos millones de inmi-
grantes Españoles Italianos y Japoneses, pero fué un berdadero fracaso, con
solo los Españoles que con los tres ó cuatro biajes transportaria unos tres
mil y no llegaria á mil entre japoneses, y Ungaros tuvo bastante, á los po-
cos meses quedarian la mitad, Ya cuando estaban casi tranquilos los pocos
dominicanos que quedaban en la Colonia por haber sacado el ganado, y haber
hutilizado mucha gente en la construcción y el trato no era tan cruél llega-
mos nosotros con esas máquinas derumbando todos los arboles frutales, como
cacaoteales, cafetales, palmeras, matas de cocos, platanos, y los biberes de
cada dia, mangos, limones, naranjas, piñas, muchisimas cosas que habian bue-
nas que no sabiamos apreciar, y después nos tendriamos que comer cuándo tra-
nscurriera el tiempo.

Pués bién, estábamos bastante anchos entre casa y casa, pero estrechos en terreno, porque al trabajar en máquinas y animales, rendia mucho más que como trabajaban allí los nativos, en un machete y agatas, con una poca ayuda para las recolecciones se podían muy bién trabajar quinientas ó más tareas.

Los bulldoses no tenían tiempo en arreglar más tierra, porque tuvieren que salir desplazados á arreglar espacios donde tenían que hacer más casas para los que venían detras, pués estaban en camino y no habían podido aclopar a los primeros porque les estaban haciendo un pueblo, también de madera pero ya junto y por calles alineadas, esto fué para unos cuantos que se quedaron en Julia Molina que al no haber bastantes casas los metieron en unas escuelas de un solo Pabellon todos juntitos, con familias enteras de hombres y mujeres cocinando y durmiendo en el mismo sitio, niños pequeños ensuciándose por todas partes, las madres cogiéndose del pelo porque una decia que era el suyo y la otra que no y en cambio abia sido la vecina, todo lleno de lios, mientras que les arreglaban las casas que seria un pueblecito, llamado Payita, pués la tierra solo producía pajones, este pueblo lo hicieron por la carretera de los Pajuales partiendo desde el Cruce unos siete kilometros, á nosotros nos vino de perillas porque todos nos hicimos todos los muebles que nos hacian falta como Armarios para la ropa, Estanterias, banquetas, sillas y sillones, mesas, y cuantos gustos nos daban de hacer, ya que la madera la cogiamos por las buenas y tambien los clabos, cuando el Ingeniero se dio cuenta le faltaban más de cincuenta mil pies de madera labrada, y torneada, que arrazón de veinte centabos el pie, balia diez mil dolares, tuvo que traer más y retrasarse en los trabajos, como tampoco los hizo á gusto de la gente no se lo aprobaron, tuvo que rectificarlás añadiendo otro aposento, y desaparecer una noche sin cobrar ni pagar á los trabajadores, pero á los de Payita no les habían procurado ni una tarea de tierra, y empezaron los lios más gordos, ya que á nosotros habían empezado á repartirnos mulos para trabajar, y algunas cultivadoras ellos también querían los mulos para venir á la Secretaria á caballo porque les quedaba muy lejos apié, y los había que hacian dos viajes para pedir cosas nunca tenían bastante, y siempre estaban llenos de lios, resultaba tener los vecinos más lejos que tan cerca, de vez en cuando tenia que intervenir hasta la Policia porque se pegaban con los cuchillos.

En la oficina habia un jefe de la Colonia, y cada sector un capataz, y después cada pueblo ya que serian varios pueblos que tendrian que hacer más, para los que estaban ya de camino, El encargado de la colonia llamado Sr. Ramirez, y apodado el "puerco" porque aparte de negro y mentiroso, vendía y se comía las patatas que la Secretaria de Estado de Agricultura destinaba para la siembra, y en vez de repartir semilla para todos, solo enfrente de la oficina sembraban dos o tres y así, si venian algunos jefes mayores ya estaban complicados con el "puerco", hacian la juerga y llenaban la barriga y el bolsillo, después en la capital daban muy buenos informes de que estábamos prosperando mucho, que teníamos ~~muchos~~ miles y miles de tareas sembradas de cada fruto, como sabian que allí nadie importante podia venir o no le interesaba hacian cuanto querían o les venia en ganas, todo cuanto nos mandaban de la Secretaria de Agricultura como eran herramientas, utensilios del hogar y semillas no percibíamos ni un diez por ciento, y ese diez por ciento teníamos que partirlo con el "puerco", el cinco que nos quedaba nos sacaban los capataces la mitad, o sea que al final el tiempo que nos hacian perder no valia la pena nada de lo que nos daban, pero ^{que} eso sí, muchas esperanzas y discursos.

Estaban terminando la carretera ~~con~~ nos comunicaría con Julia Molina y en el interior del país para entrar la expedición siguiente por carretera que seria toda de solteros, la mayoría eran de Canarias y todas las pequeñas atenciones fueron para ellos si quedaban dos o tres máquinas enteras nos las sacaron a nosotros para construirles el poblado y arreglarles las tierras.

Este pueblo, llamado Vista Linda, lo construyeron muy rapido porque las casas solo se componian de planchas de Caolita como paredes, y de tejado las planchas de zin, hacian un armazón ó chasis de madera, y sobre ella atornillaban las planchas, entre dos hombres se construian una casa en una jornada y no se hacia muy tarde, en siete ú ocho dias hicieron el pueblo de cuarenta ó cincuenta casas más, en las que colocaban desde cinco á ocho hombres en cada una, todos solteros y con solo dos abitaciones y un comedorcito, la cocina como todas independiente, un espacio de dos metros por tres y á guisar en tierra los que podian conseguir en que y que, puesto que no les dieron ninguna clase de utensilios, solo la casa, una mesa de madera y unos bancos que no les servian ni para comer en la mesa, estos fué más mal porque no tenian madera para construirse, y tampoco llevaban nada solo muchos lo que traian puesto, y ya se les estaba acabando, para enseguida caminar descalzos y sin camisa, á... también les dió el sr. ramirez un orinal quizás como burla pero ellos se vieron obligados á defenderse con él y se hacin chocolate que era lo único, que podian comer, si no les pedian á los Dominicanos algo como yuca, algun platano, ó batata, que es lo más corriente del pais, ellos con la paguita de los seseinta centabos no podian hacer nada, porque si uno fumaba solo la cajetilla de tabaco más corriente balia veinte centabos y la caja de fosforos cinco, el tabaco rubio valia cincuenta, algunos esportados ya valian sesenta la caja, total á los ocho dias de haber llegado parecia un ato de jitanos todos, y las casas como se guisaba con leña y en el piso, ya que ~~perduran~~ ^{ya que} perduran habia banco ni nada parecian cuebas milenarias, Total un verdadero desastre y una mala reputación para los Españoles, porque esos hombres solos salian á buscar mujeres y se las llevaban á sus casas, ofreciendoles lo que no tenian después salian las consecuencias, ya que allí para pelear tanto las mujeres como los hombres usan el cuchillo, asi que dos por tres tenia que intervenir la policia y el jefe de Colonia, para aclarar un poco los garagullos que se armaban al entrar alguna mujer. Nosotros con el deseo de poderlas ayudar poco podiamos hacer, aunque ya estabamos sembrando y recogiendo alguna cosechita de maní, poco les solucionaba que les pagásemos un sueldo un poco más de lo que se acostumbraba á pagar al igual que alguna comida de caliente, las mujeres de los que fuimos primero tenian que hacerles pantalones y camisas, de macarios, nombre que sedaba á unos sacos de tela y salian bastante economicos, como calzado tampoco usaban, resultaba bastante facil el bestir, pero mientras se acostumbraba uno á las comidas de allí se pasaban muchas, muchisimas necesidades.

Las tierras fué un verdadero desastre, pronto salio á relucir la ondulación del terreno, primero se llevaron la tierra buena las máquinas junto con los árboles y malezas, que lo iban tirando á los ojos, cuándo llovía se llenaban y se consumia bastante pronto, pero como era tan amenudo que necesariamente tenia que llover, también arrastraba la tierra flor de los altos tapando y estropeando las cosechas de los ondos, y no baliendo la pena sembrar en los altos porque no hacia nada, segun las cosechas que nosotros queriamos sembrar porque sembranso matas de yuca, y platanos, siempre se daban bastante bien pero nosotros no nospodiamos hacer á comer la yuca, ni otras cosas que casi no tenian ningun valor para la venta, pero que se daban con bastante facilidad, y además eran de primerisima necesidad, también al no tener que remover las tierras la capa buena no se la llevaba el agua, pero para limpiarla la cosecha costaba mucho más que valia, porque se limpiaban con un machete á base de muchas horas y dias, nosotros no queriamos pasar el tiempo con cositas aspirabamos más trabajar con más embergadura, con animales ó maquinaria tierras llanas y regadio si era posible, asi que enpezamos á pedir el traslado a otras regiones del pais, que también por su altitud solia hacer mucho mas frio, y se criaban diversos frutos, y algunos conocidos nuestros.

Con tantas protestas y reclamaciones que se hacian á diario, un buen dia aparecio el mismo Trujillo, diciendo que ignoraba todo cuánto allí estaba sucediendo ó más bien aparentaba ignorarlo

Bajo las amenazas de la escolta que llevaba el Jefe nos pudimos acercar y contarle lo desagusto que estabamos, primero por la administración y segundo por las tierras que no respondian á nuestros esfuerzos, el se puso á llorar y nos pregunto que pidieramos cuánto desearamos que seriamos complacidos, que el queria que estuviésemos agusto en el Pais para eso nos habia traído, contodo y eso le caian las lágrimas del pesar que tenia, y como la gente se le echaba encima cada uno pidiendole una coma, y era muy generoso con todo lo que le pedian lo concedia, tal como eran máquinas de coser, becas alguna casita, radios neveras, dinero coches, hasta indultos de varios criminales si se lo pedian por eso le decian el Benefactor de la Patria y Padre de la Patria Nueva, pues bien nos dijo que nos esperaba en Julia Molina que por cierto era el nombre de su madre y alli hablaríamos más despacio, que pensáramos lo que quisieramos, nosotros no tardamos en reunirnos todos los que llegamos primero y acordamos pedirle el traslado, excepto un grupo de burgaleses que parecia que se independizaban un poco de los Valencianos, al pedirle el traslado á otros terrenos, que se pudieran hacer de regadio, nos prometio de inmediato que teniamos concedida la petición, nos puso un vehiculo á nuestra disposición para que recorrieramos todo el pais y que después de verlo que eligieramos adonde queriamos ser trasladados. Asi lo hicimos designamos cinco hombres cada uno de un grupo ó pueblo, y salieron á recorrer todo lo que ellos el chofét, y un oficial que los acompañaban querian que bieran, después de correr mucho lo que más les gusto fué lo primero que bieron y que más cerca estaba, una verdadera delicia para hacer una pequeña Valencia como nosotros ubiesemos deseado, entre San Francisco de Macoris y un pueblo llamado el Rincón, habia una partida que se apodaba la Marga, cuentan que se sembro yuca y salio amarga á la hora de comersela, alli también son muy superticiosos todos los Dominicanos por eso que existe tanta miseria como después se vera, la partida era más que suficiente para toda la expedición que se quisiera acoplar puesto que ese terreno solo de cerca para los animales no daba el rendimiento que nosotros le ubieramos podido sacar, habiendo más de treinta kilometros de largo por cuarenta de ancho, una verdadera llanura de tierra fertil y con canales de regadio, algunos sembraban arroz tres cosechas en el año, se puede sembrar en todo tiempo y en todo tiempo se recoge hace un clima de veite y cinco grados de media, solo hay una pequeña variación del verano á invierno que no se llega anotar, y si en el invierno se llega á pagar unos centavos menos por Fanega, también se recompensa en cantidad, por lo que es propicio á poder sembrar todo el año.

Después de quedar de acuerdo los emisarios del gobierno y el grupo de inmigrantes que todo estaba conforme y que lo notificarian al Jefe, para que dispusiese de unos cinco kilometros á lo sumo para tal embergadura, se bolbió á la colonia notificandonos todo cuánto habian bisto, y lees habian prometido, por cierto lo confirmaría el aviso que llego a la oficina, y decia la orden todo aquel que quiera ser trasladado que venga apuntarse, los que no quieran el traslado se podran quedar aqui trabajando, con la ventaja que podran escoger las tierras, casa, mulo, y cultivadora, desde este momento como habian muchos que no habian podido sembrar, y habian algunas parcelas que daban una media cosecha, más los capataces prometian mucha ayuda al que se quedara, con semillas y tractores, algunos optaron por quedarse, y escogieron cuánto quisieron otros que no tenian también pudieron alcanzar, porque con todo y eso no es que todos teniamos la tierra ya lista, pues los tractores que solian buenos, siempre estaban arreglando los mismos terrenos ^{quien} alli cerca de la ofina que es donde solian tener alguna visita, y los que les toco vivir, en esas casas ya tenian algunos, tres cosechas y muchos no habian podido sembrar la primera; Asi que en la Secretaria descansarian unos dias, por unos dias solo, porque de momento resolvieron el problema que no les molestabamos pidiendoles tierras semillas y que binieran a trabajar-me la tierra mia que estoy yo primero *De fulano* mengano,

Pero después serían las gordas, ya que empezaron unos á sembrar en las tierras de otros y los que tenían ^{que} ser trasladados el traslado no venía, siempre decían que ya estaban arreglando y construyendo el pueblo que no tardábamos ya casi nada, siempre teníamos la esperanza porque el grupo de Burgaleses también se decidieron trasladarse, más adentro del país á la parte más alta y que hiciese más ~~FRIO~~, y en un día los cargaron á todos, nosotros siempre teníamos la esperanza, que un día nos tocaría, ^{también} porque nos dejaron en el olvido llevándose todas las máquinas al poblado de Payita, arreglar los que no sabían todavía donde tenían las tierras, les dieron muchas esperanzas en unas tierras vajas que se las iban arreglar y que pronto se arían ricos para que no pensarán en el traslado y se pusiesen á trabajar con ellos. Para que les rindiera más y ganarse ellos las simpatías.

Nosotros después que hablamos con un Secretario de estado de Agricultura y nos dio la palabra de que si nos iban á trasladar en menos de ocho días ya empezamos á terminar de repartir todo y despreocuparnos de cuánto allí podía suceder, pero pasaron ocho, más veinte, y casi á los tres meses, nos decidimos hacerle una visita, desplazandonos á la capital con un coche alquilado alrededor de unos cuarenta, y comprobamos que todo era una farsa allí no les había pasado ni por la imaginación de trasladar mas gente que los que habían trasladado, el grupito de los Burgaleses, nos dejaron sin gota de sangre...

Pero no es todo aún que de milagro nos dejaron bolber á la Colonia ya que nos habían tomado por manifestantes y querían encerrarnos, la cosa no paso más de un buen susto, y regresar con la caveza bajada biendo que cuándo un Sr. Secretario nos negó cuantas promesas nos habían hecho, inclusive el mismo empezó allí á tratarnos de olgazanes, que no queríamos trabajar, que el se iba á preocupar de trasladarnos pero ala Victoria, nombre que tenía la popularísima carcel de Santo Domingo, entonces ciudad Trujillo capital, pero al llegar á la colonia, los capataces ya tenían la orden también de ponerse duros con nosotros, se les subieron los humos ala caveza y nos miraban con desprecio, a los que no queríamos ni acatabamos las malas ordenes y el sacrificio que nos querían implantar, por fin nos reunimos en casa de los jefes de grupo para designar unos hombres que hicieran el viage ala Capital para ver al propio Trujillo y decirle cuánto estaba sucediendo en la colonia, pues si no había más remedio que seguir allí que nos dieran las erramientas, y la semilla y empezariamos á trabajar porque no nos querían dar nada de lo que nos habían hecho entregar ellos mismos y con las manos y los dientes no se podía hacer nada, entonces si que vino lo bueno, y nos apretaron más, resula que los jefes de grupo fueron sacados por ellos mismos para mejor entendimiento de ambas partes, osea que ellos hacían una reclamación porque entre todos la habíamos discutido y la dabamos por buena, no acia falta que fuere uno por uno á pedir ciertas cosas que incumbían á todos, asi les ahorrabamos tiempo y trabajo, con muchísimos lios, también se empezó por repartir la leche que nos entregaban en sus casas, y asi cuándo se recibía la leche si había alguna novedad se nos comunicaba, por eso siempre nos solíamos reunir en la casa de los jefes de grupo y cuándo decidimos llevar á cabo el biaje á la Capital, se nos presentó un yipe oficial y por orden superior hizo subir á los dos hombres que estaban haciendo de jefes de grupo, y con la ropa que llevaban puesta se los llevaron sin decir nada, creíamos que seria para aclarar con ellos alguna cosa pero a los dos días no sabia nadie nada de donde estaban adonde habían ido y para que si que llegamos á sospechar en mal porque no daban señales de vida por ninguna parte, ni en la misma oficina nos daban ninguna explicación, esto nos llevó un trastorno grande porque cuándo íbamos á por la leche la mujer y los niños siempre estaban llorando sin saber nada el porque se los habían llevado ni para que si les podría pasar alguna cosa, en bieta de la tardanza designamos una comisión de tres hombres y nos fuimos a la Oficina á pedir permiso para que salieran a la Capital para marchar directamente á la Embajada Española, cosa que sin permiso no podía salir nadie de la Colonia, tenían que saber si alguien salía, adonde iba y para que aquello se nos había buuelto como un campo de

Consentación, porque al llegar al primer pueblo si no se tenían los papeles en regla, metían á uno en el calabozo, hasta se aberiguara el porque habia uno salido de la Colonia, despues se debolbia y ya quedaba fichado

A los tres dias de la partida de la comisión, no sabiamos nada de ellos por lo que decidimos salir otro grupo de cinco hombres más, fletamos un coche para llegar cuánto antes porque allí no estan organizados los transportes como en España, sino que cada uno ba por su cuenta y como le da gana si llega uno con el que sale es un milagro, porque casi todos venden los pasajeros que estan recogiendo, horas y horas, bueltas y más bueltas, hasta llenar el coche, pero el viaje lo realiza quién lo realiza, si no te cuesta ir de pueblo en pueblo, y la distancia de Baoba á la Capital eran trescientos cuarenta y siete kilometros, ala llegada nos encontramos con los amigos que caminaban escondiendose de la secreta, que ya les habian abisado en que regresaran para la Colonia ó bién lo pasarían muy mal, al llegar les decimos nosotros que se fueran inmediatamente, para calmar los nervios de toda la inmigración porque de no recibir noticias en las proximas veinte y cuatro horas, saldriantodos los de la Colonia con las maletas ya preparadas para que nos devolvieran á España, y armar un berdadero escandalo, la llegada de estos hombres los apasiguaron un poco, y les dieron á entender que no teniamos nada que hacer, ni que fuera un regimientó la cosa venia de muy alto y no tenian miedo á nada, los demás empezaron á resignarse y dandose por vencidos dejaron que transcurriera el tiempo. Entee tanto los que estaban en la Capital nos fuimos á la embajada Española en la que el Sr. embajador D. Alfredo Sanchez Bella, por cierto una Bellisima persona, muy atento con los compatriotas, y dispuesto á jugarselo todo por el todo, cuándo le espusimos el caso de los desaparecidos, y la inquietud y mal estar de los familiares y de los demás Españoles, nos dijo que quién lo hubiera hecho tal cosa tenia fuerza para eso y más, porque el propio Trujillo no creia que supiera nada, ya que tenia mucho interés en seguir la inmigración, por lo que se tenia que trabajar muy bién para aberiguar el paradero de los demás, nos cito para la tarde y se fué el solo. Como teniamos tres horas por delante, al lado mismo de la Embajada habia un colegio que estaba dirigido por unos curas Españoles, por cierto uno de Algemesi pueblo de la ribera Valenciana, y que se llamaba padre Ferragút, nos recibio con mucha alegria porque en muchos años no habia oide hablar el dialecto Valenciano cosa que estuvimos aprovechando lago rato para hablar con franqueza, de lo contrario no se podia hablar porque hasta las piedras tenian oidos y se chibaban trayendo muy malas consecuencias, con pocas palabras nos dio á entender el camino á seguir para poder continuar en el pais, nos conto por encima encima, de las barbaries que se hacian y que aguantaban del Estado que solo efa el propio trujillo, tan ambicioso, y descomfiado, dueño absoluto de todo, con una red de Calies, que no tenian escrupulos en martirizar, maltratar, y asesinar, solo por el mafo hecho de pronunciar el nombre de Trujillo sin hacerle la reverencia, ó solo quejarse de que si alguna cosa no estaba bién, á ese hombre que ellos tenian como un diós, y que no se podia mal pensar, con hobras ni pensamientos, porque ello habia costado muchas vidas. y muchas torturas, lomismo tenia que fuese un analfabetó que habian muchos en el campo, que un diplomatico, ó un prelado, al igual tenia que fuera un baron que hembra, en este pais se enseñaba á querer al Benefactor y si se llebaban á alguien, ninguno se preocupaba de aberiguar nada, ni que fuese el más intimo de la familia, porque también lo hacian desaparecer.

Cuándo vino el sr. embajador nos dió muy malas noticias pués solo pudo saber que estaban en la Victoria, pero que no lo dejaron que los viera, ni querian que supiera nada, asi que nosotros teniamos que aberiguarlo pero sin decir que sabiamos tampoco nada ya que no queriamos que se descubriera que al sr. Embajador se lo habia dicho alguien, después de dos dias de constante lucha para poder saber cierto que estaban allí por mediación de algunos familiares

de algunos que estaban presos y les visitaban dos veces a la semana, llevamos a la puerta, y el oficial nos dijo que allí no había ningún Español encerrado, por lo tanto teníamos que abandonar y desalojar la puerta; pero de pronto sonó el teléfono allí en la oficina del oficial, y después de unos momentos que nos parecieron siglos nos dijo el oficial que podríamos entrar por un momento, después de registrarnos los guardias desalojándonos, de toda clase de objetos como lapices papeles, etc. etc. dandoselo al sargento de guardia en el depósito, nos pasaron para dentro con dos guardias encañonándonos con dos mosquetones, como si fuésemos armados y a punto de sacar la pistola.

Fue mucha la emoción cuando nos vimos, ellos lloraban de rabia por no saber porque estaban allí, ni les habían hecho ninguna pregunta, no les habían dado ropa, ni cama, solo les metieron en una sala grande con la ropa que llevaban puesta, junto con todos los presos, que los habían políticos, criminales y también inocentes, les daban una comida que no se podía resistir el comerla como teníamos los guardias pegaditos con nosotros. nos hablamos algunas cosas con nuestro dialecto y seguido nos hicieron retirar los guardias, a la salida el oficial nos dijo, pasen la orden a sus familiares que recojan sus cosas y que se vengán a la Capital, para embarcarlos a España, que ellos no vuelvan ya más a la Colonia, serán repatriados, por indeseables, y expulsados del País muchísimo más tarde sabríamos que lo que pretendían hacernos intimidar, más desaciendo la cabeza, que creían que eran nuestras se arreglarían las cosas como ellos quisieran. Una vez en la Colonia ayudamos a empaquetar, los baules y maletas de los que estaban presos, y las esposas salieron casi sin saber nada para la Capital, el fruto empezaba a surtir, pues muchos ya no querían cooperar en ayudar a las esposas, ni se querían acercar a las casas, para que no creyesen que también tenían relación con ellos, y así empezaba la desunión entre nosotros mismos, ya que cada cual tendría que luchar solo creándose desde luego más dificultades.

No se tardó en venir una inspección del gobierno para analizar las tierras y solamente dieron una partida llamada Ochoa, inservible, toda la demás la dieron por buena, a los de Ochoa, los trasladaron a otra región del país, un pueblo que se llamaba Juanito, que después de tanto gasto como suponía el asentar tanta gente en un pueblo construido de la nada, sería un fracaso, como todos los que se relacionaban en la inmigración, a continuación hicieron otros pueblos como Azua, San Juan de Maguana, Y Constanza, la que mejor resultado dio fue Constanza por su altitud sobre el mar, que solía hacer un clima primaveral todo el año por lo que permitía hacer varias cosechas, similares a las de Valencia, la segunda fue la primera la odiosa Baoba del Piñal, de la que el narrador más se ocupará por esta la que lo retuvo cerca de nueve años; En la tercera expedición, después de los Canarios venían muchos más de la parte de Burgos todos solteros, unos venían como Agricultores, que por cierto los tiraron a las casas que habían dejado los de Ochoa, los demás venían como urbanos y poblaciones, que pronto abandonarían el país por su propia cuenta, a otros países como Venezuela, Brasil, Puerto Rico, Costa Rica, Paraguay y Canadá, el gobierno Dominicano los dejaba que fueran donde quisieran menos a España para ahorrarse el pasaje de retorno, y que no se hablase mal de allí, ya que también tenían censura y si alguno comunicaba alguna cosa que no estaba de su incumbencia no llegaba a su destino. Los que habían metido en las casas de los de Ochoa, allí en Baoba, nos contaron que habían tenido un pésimo viaje, porque el Barco se les abrió en alta mar, y pasaron las de cañon, quedándose hasta sin agua para tomar durante dos días enteros, pero contodo y eso sería poco para lo que se les peraba, a la llegada de los solteros a Baoba, dicen que les cayó el mundo encima, porque por lo menos esperaban ver un poblado, como decían que les habían dicho ya en España, pero fueron a las casas que habían abandonado en Ochoa, los primeros que les dieron las tierras por inútiles y los trasladaron a Juanito, y según las dejaron abandonadas muchas sin puertas ni ventanas, todas llenas de humo, así se las entregaron sin una mesa ni una silla, ni una sartén, ni platos, nada absolutamente, lo malo fue que se fueron a la

Oficina y casi todos consiguieron el clasico Orinal, como todos estaban solteros no le dieron importancia y lo tomaron como juego, más aun los metieron denoche y les dijeron aqui estaran bien por unos dias, siete u ocho en cada casita, y apasar las de cain, con el orinal se hacian el chocolate y con potes y latas se cocinaban si hallaban algo, suerte que nosotros teniamos ya algunas cosas que se comian y valian poco dinero, con lo que nos pagaban también con trabajo que casi todos teniamos que pagar á los dominicanos y ellos lo hacian con mucho gusto, todos en general eran demasiados buenos, era una verdadera lastima que los estuvieran haciendo malos porque conforme pasaba el tiempo se daban perfecta cuenta que todo cuánto les habian dicho, y seguian diciendoles eran mentiras, por lo que aúltima hora tuvieron que explotar, Ya el jefe de la Colonia habia solicitado hacerles un poblado más adentro de la colonia, la Colonia suponía una extensión de treinta kilometros de largo por siete de ancho en la parte Este, donde estaban las oficinas en la parte Oeste, terminaba algo más en punta y abrian unos cinco kilometros á lo sumo, esto es son calculos aproximados, Tanto esperar el dicho pueblo y el pueblo no venia ni la orden para empezar, un cierto domingo estando en el baile que organizaba el sr. alcalde los domingos y festivos en plán de negocio, se encendió la chispa á causa de un pequeño lio que se organizó, entre los Españoles y algunos Dominicanos, llegando solo á los puños por lo que encerraron á dos de los Burgaleses, en una pequeña carcel que habian construido en una casita, que también era el puesto de policia, se componia de un Sargento, un cabo, y seis policias, fueron los paisanos á rogarles que ya que no habian encerrado á los Dominicanos que hiciesen el favor de soltar á los Españoles que ellos respondian que no pasaria nada, la contestación, fué plantarse con las armas amenazandoles á retirarse del lugar, y sin atender ninguna clase de ruegos, se adopto por marchar á la oficina, para conversar con el Jefe de La colonia y que interviniese él, pero se negó también á escucharles, no tuvieron más remedio que subirse para Ochoa, medio caliengtes de oreja, pero al notificar á los demas compañeros lo sucedido se agruparon todos, y se bajaron cargados con palos cuchillos y piedras, más de doscientos hombres, como ya se habia hecho de noche cuándo se dieron cuenta, por el camino ya habian cortado los alambres del telefono, por el que se podia comunicar en el primer pueblo llamado Julia Molina, y que estaba lleno de fuerzas del ejercito, se fueron directos á la oficina para ajustarle primero las cuentas al jefe, pero este se encerró, y como la oficina tenia unas tremendas puertas, no las pudieron abrir, pero al marchar después á la carcel que estaban los presos, la policia los dejo en libertad, pero nada más pudieron arreglar la linea, avisaron y a media noche vinieron unos camiones del ejercito con muchisimos guardias, empezando á cargar gente muy silenciosamente, y los cargaban una casa, si y otra no, asi no se enteraba nadie nadamas que al dia siguiente, se enteraban que faltaba gente, supuesto que las casas estan tan separadas los vecinos no podian enterarse de lo que estaba sucediendo en la casa vecina, ya no supimos más de ellos se supone que los embarcarian hacia alguna parte, de los que habian llevado á San Juan de la Maguana si supimos que se habian rebelado ante las autoridades, y en las refriegas dicen que si murió uno y muchos salieron eridos de bala, aquellos tenian un jefe que ya habia estado en Baoba, los Jefes empezaban á cambiarlos bastante á menudo para que nadie pudiese hacer ninguna clase de amistad, y asi el trato que se hacia á estilo militar, la gente onesta que queria seguir luchando ante los inconvenientes de las tierras, y el agua, empezaban á cansarse y entregar algunos pasaportes para que se les repatriara, cosa que ellos mismos habian publicado, pero muchos que se querian marchar no les llegaba nunca el turno y encambio muchos que estaban tranquilos y no se querian ir, cuando los avisaban ya estaba el camión a la puerta para cargarlos, esto lo hacian en segunda intención pues al marcharse uno, todo cuándo tenia se quedaba allí ni que tubiese la cosecha apunto de recoger, los capataces se encargaban de venderse la á otros muchos les habia tocado alguna parcela que respondia bastante bien, supuesto que donde hay mucho terreno alguno bueno tiene que haber, y también le suce-

-dia lo mismo cuándo se enteraban iban para el Barco. Asi pasó alrededor de un año nadie podia estar tranquilo trabajando, nos mandaron á un cura también Valenciano muy jovencito ~~poco conocido~~, llamado D. Salvador Pons, por cierto muy meneado y muy decidido, para todas las cosas, en tal de ayudar á cualquier Español que estuviese en dificultades se marchaba á la Capital, y donde fuere necesario, aunque también se esponia de que lo mandaran como al final asi le sucedió, pero les demostro como solian trabajar los Españoles, porque de la nada en muy poco tiempo que estuvo construyo cuatro yglesias, como alli solian construirse de madera desde luego, y con techo de cin, luego un dia que no tenia para terminar una Iglesia, después de hacer muchisimas tombolas, y convenció á los Dominicanos que habia que hacer una procesión y todos los hombres tenian que llevar de su propia cuenta una plancha en la caveza, para terminar el tejado, y toda via le sobraron planchas para casi terminar otra, gracias á el empezamos atrabajar con mucha más seguridad, y encontrarnos más seguros, trabajabamos en la siembra del arroz, en unos sienegales, que solia haber una epoca que se daba bastante bién el arroz, el mani en algunas tierras también se daba bastante bién y las demás cosas medio regular, lo que mejor se daba era el ganado por el clima tan estupendo que hacia, y también porque tenian mucho terreno donde pastar, lo más costoso era comprar el alambre de espinos, y con la madera natural que alli habia se hacia pronto una cerca, aunque de primero no dejaban que nadie ejerciera ninguna clase de profesión, ni que saliera de la colonia empezaron á dejarlo libre cada cual podia hacer cuánto le diera gana, y marcharse de la colonia, en tal de que perdiera la casa para ellos negociarla, y todas las pertenencias de la agricultura se las pasaban á otros que no tenian ó bién al que pagaba más, Ellos no cesaban de hacer poblados, adentrándose hacia el Oeste de la Colonia, supuesto que hacia el Este, como dos kilometros de la oficina estaba la playa, y entre medio un pobladito criollo, de unas cuarenta casas todas de madera, que se llamaba Pueblo Nuévo, pués para arriba, después de Vista Linda, Payita, San Rafael, Doña Julia, Santa Maria, y Pastrana, los construyeron todos de planchas de Caolita para paredes, y de cin para tejado, todas de un solo tamaño, y de unas cuarenta á sesenta casas cada pueblo, y las distancias no tenian ningún orden o sea que donde les parecia construian el poblado y donde les parecia le daban á uno los terrenos, los caminos lo hacian con una máquina arrancando maleza y arboles, que los utilizaban para levantar los trozos que habian bajos y arriba le tiraban un poco de caliche, y asi cuándo llovía como solia llover no se podia transitar, sino acaballo, ó apié.

El pueblo de Payita, Fué de los primeros emigrantes, y en más de un año no habian podido sembrar ni una sola mata, ya que los terrenos que les habian (sem) destinado eran unos sienegales, que debido á la maleza estaban los canales que habian naturales ciegos completamente, y eso habia que limpiarlos desde abajo para empezar á poder trabajar en el desmonte de los arboles, y canalizar todo nuevo para poder llevar el agua de un rio, detribuida por las partes á convenir este trabajo de tanta enbergadura, no se podia hacer afuerza de brazos, y con muy malagana tuvieron que empezar si querian sobre bibir allí porque el gobierno se desentendió de ello, y empezó á quitarles la dieta que les daba, asi que con muy mala gana, con nada de recursos, mal compañerismo, cada uno por donde podia empezaron algunos á trabajar, á base de pico y pala, los hombres caian enfermos de debilidad, las familias mendigando los viveres, como yuca, y batata, que no podian comer bastante hervida, la yuca es muy buena para hacer el almidón y la batata para los puercos, la yuca son unas raices que se comen cocinadas con buenos condimentos, las hay de muchas bariedades y el que se acostumbra desde pequeño, le ayuda a subsistir, y se la comen hervida sola ó asada al estilo de pan, la batata es lo que aqui en España llamamos Boniato, allí no es tan dulce y se lo comen también cocinado, hevido, ó asado, esto diziamos que allí en los campos y pueblos los viveres sostituyen al pan, supuesto que allí muchos no lo conocian, ni habian comido nunca, y el que hacen en los pueblos es un pan de agua que lo hacen con muy poca harina, unos polbos y huevo, y para uno alimentarse necesita comerse el sueldo de todo un dia, pero á la lléga-

da nuestra, después que casi todas las mujeres sabian hacer el pan, y mos hicimos unos hornos caseros, también algun hornerò y pronto se dedicaron hacer el pan como en España, y muchísimo más barato, pués los dominicanos aprendieron á comer con nosotros, el pán español tenia tanta fama que venian de todas partes de la república, hombres ambulantes, primero á ganarselo y después á robar y hacer la vida imposible, ya que la ley estaba siempre de su parte, resulta que en los trabajos que se hacian contratados, ó por ajuste, si perdian habia que darles lo perdido, y si ganaban, cuánto más mejor, ahunque engañasen, ó timasen, ellos tenian que cobrar, pero si salian un poco perjudicados habia que áumentarles, ellos siempre tenian que ganar, por las buenas ló por las malas, puesto que anosotros nos lo habia dado todo Trujillo, y lo que Trujillo tenia se lo habia quitado á ellos, el primer caso grave que pasó, porque pasaban muchísimos adiarario pero este, fué un Español de unos cincuenta años, que como todos salió para mejorar la situación de la familia, que tenia dos hijas de veinte y dieciseis años, vivian en pueblecito de Burgos, y no habia trabajo para las muchachas para evitar que salieran á buscar trabajo, decidio emigrar el solo y mandarles para que vivieran, de paso probar fortuna como todos habiamos salido, llegó en la última espedición, y sin tener que ber nada con nadie, con un buen comportamiento, mucho interés en trabajar, le cedieron una casa de los que solian marcharse, como vieron que tenia muchas aspiraciones, le consiguieron toda la tierra que quiso, mandó á pedir á sus familiares que vendiesen unas pertenencias y que le mandasen el dinero para emplearlo allí, el cuál podia pagar algunos jornales y sembrar más tierras, como estaba solo y tenia una casita como cualquiera que tuviese familia, no le importaba que los dominicanos que tenia trabajandole comieran con el y les dejaba que durmieran también, evitaba que los hombres tuviesen que desplazarse varios kilometros, y asi podian ahorrar un poco más, á ellos les hacia un bién por todas partes, más siempre les pagaba los trabajos ajustados, y cuánto antes lo hacian más ganaban, siempre solia salir perdiendo, porque los trabajos no se lo hacian bién por el dinero que el pagaba un buen dia tuvo una discursión con con tres hombres que le querian cobrar sin (él) terminar de hacer el trabajo, cos^o que ya le habia pasado barias veces y siempre quedaban mal, después no hacian lo que quedaba, eso era el pan de cada dia. en casi toda la colonia, y la república entera, la formalidad abia sido verde y se la comieron los mulos, la discursión durópoco, como era sabado, quedaron que el domingo lo terminarian, por lo tanto tendrian que quedarse allí para salir bién trenpano á terminar el trabajo, el solia amarrar la mula cerca de la casa y asi por la mañanita no tenia que andar lejos buscandola, porque allí se tiene la costumbre de amarrar los animales que se tienen que usar adiarario cerca de la casa con un lazo para que bayan pastando, y si se dejan un poco retirados suelen quitarle el lazo ó bién si alguien ba de camino se lo lléba y lo deja abandonado donde le viene bién, los que no tienen que madrugar lo dejan en las cercas sueltos, y se tiene que tener la impertinencia de tenerlos que cojer, á la hora de necesitarlos, pero este pasó tres dias en el mismo sifio amarrado, y le llamó la atención, á un encargado que habia de los mulos, que ese animal no se cambiaba de sitio y no tenia que comer, el pobre allí se estaba secando, como los mulos los entregaban de parte del gobierno para que nos sirvieramos de ellos, però que se cuidasen, para ello tenian un encargado que tenia un potrero en el cual tenia todos los mulos de los jefes, capataces, y recibia y entregaba, segun las ordenes, este buen hombre, que se llamaba Agustín el Mulero, se daba cuenta que ese mulo estaba allí, y que no se cambiaba porque muchos pasaban y no se daban cuenta ya que por todas partes los habia de la misma forma, la casa una de las más cercas de la carretera estaba cerrada y se le ocurrió llamar por tener el impulso que este hombre solo estaba enfermo porque no es de los que suelen abandonar la mula, como no contestaban se fué y al bober á eso del medio dia con el sol caribe como suele hacer allí, se dio cuenta que una de las ventanas, salian moscas y entraban, por lo que sin pararse, se fué corriendo abisar á la oficina, como la policia estaba cerca abisó

-también y fueron haber que es lo que pasaba, al llegar allí llamaron y no les respondía nadie, se desmontaron y dieron la vuelta por detras, que todas las casas tenían para comunicarse con el exterior donde estaba también la cocina la puerta estaba entra abierta y al enpujarla para abrir, se dieron cuenta del mal olor que allí hacia, entraron con pañuelos en la boca, y allaron el cadaver casi descompuesto, con la caveza abierta, tendido en el suelo, la cama y la colchoneta estaba todo rojo, aparentando que buscaban algo entre la colchoneta y una maleta vieja toda destrozada, acto seguido con una caja improbisada de le dió sepultura, la caveza se la bian abierto con un acha, que todos teniamos, como estaba llena de sangre no cabia duda que lo abian asesinado con ella, y cuándo la dejaron en el cuartel de la policia, dijo el sr. alcalde y el jefe de la Colonia, con esa le daremos á los culpables. Tardaron unos dias en localizar á los que habian estado haciendole trabajos ultimamente, y que se quedaban con el en su casa, los vecinos de la parcela donde trabajaban dieron fé de que si que eran los mismos, y que le querian cobrar sin hacerle el trabajo, ellos no se negaron, no teniendo más remedio que confesar, pero le cargaron la culpa al más joven, que tenia unos diecisiete años, lo encarcelaron en la carcel de Samaná pueblo que era caveza de partido, judicial, y le dieron de castigo cocinero solo duró dos años encerrado y cuándo lo soltaron le dijeron que no bolbiera en un tiempo por la Colonia, y el Sr. D. Jesús Espantoso que así se llamaba la bictima lo enterraríamos en un cementerio pegadito á la playa para que estuviese bien fresquito, allí terminaba toda su aventura, y los frutos que dejaba sembrados se encargarian de repartirselos unos cuantos de la secretaria, decian que el gobierno, tendria que indemnizar á la viuda, nunca pudimos saber si fué cierto, lo que si que fue cierto que eso nos desconcerto mucho.

Confórme la gente hiba desfilando, unos para España, otros que prescindian del contrato, entregandòlo todo y se independizaban, dedicandose á otros que haceres que no fuese la agricultura, dentro ó fuera de la Colonia, por fin dió motivos á que el gobierno diera por un fracaso la inmigración y diera las Colonias por mixtas, o sea que primero no dejaba que ningun nativo bibiera entre los Españoles y como se iban baciando las casas hasta más de un cincuenta por ciento, se las tuvieron que repartir á los Dominicanos, para que bibieran entre nosotros, así que fué un verdadero desastre, puesto que sin trabajar querian ganar más que trabajando, á muchos les daban la paga de general, porque cuánta más familia se cobraba más, les daban la casa, tierra, preparada para sembrar, y la semilla, y ahun así nadie era capaz de aguantarse trabajando un año seguido, cojian el mani de la manisera para sembrar, para tenerlo que debilber á la recolección, y tampoco lo devolbian, la Manisera una compañía que el primer accionista era Trujillo y solo habia una en todo el pais, cada región tenia sus oficinas y almacenes y la fabrica estaba en la Capital, una de las riquezas de mayor embergadura del pais, del mani sacan todo el aceite, del consumo nacional, aparte la exportación que suponen miles de millones de latas de tres, de cinco, y diez litros cada una aproximadamente ya que allí se cuentan las medidas por galones, y libras, ó botellas, después del aceite le sacan algunos derivados más que son de sumo valor y como no se tiene ninguna competencia, se puede vender á un precio casi abusivo el aceite al consumidor, y para el agricultor tienen estipulado un precio oficial en todo territorio, la única ventaja que le dan al agricultor, es que se les presta la semilla, y ala entrega de la cosecha se la descuentan, pero los pillos son muy ábiles, sacan la semilla y venden el mani por conducto de algun amigo y así no le pagan á la manisera, ó sea hacen u cruce, como allí se dice me crucé.

púés si estos que entraban en la Colonia que se lo daban todo no es solo que se cruzaban con la manisera si no que con todo el mundo, tiendas, y comercios luego vendian la casa y la parcela, si podian venderla dos veces la misma mejor que una, recogian todo y se largaban seguramente para otra Colonia, porque a lo mejor al que se la habian vendido todabia le ganaba á ser más pillo ó sinvergüenza, pro con todo y eso los habia amontones, esperando que se baciara alguna casa, lo gracioso es que ellos conseguian las mejores casas y parcelas, siendo que habian muchos Españoles que ubiesen cambiado de casa ó parcela porque la que

tenian no daba bastante rendimiento, y sí que querian trabajar, no como los dominicanos que quieren bibir sin trabajar y liando á media humanidad. Otras se dedicaban á la siembra del arroz, cereal muy apreciado por todos y de primerísima necesidad en el país, este que se criaba muy facilmente en todas partes, más ó menos según las tierras y agua que tuviese, no tenia ningun control por el gobierno de Trujillo, en cada zona se vendía á un precio, los comerciantes cuando habia en abundancia lo compraban como querian y si escaseaba el agricultor lo vendia como le daba gana, pero eso si muchas fanegas de arroz se vendian dos y tres veces y aun precio razonable, y al final lo vendian de nuevo á otro por mitad del precio, lo cobraban las dos y tres veces y media y se largaban tambien á otros lugares, muchos se quedaban tan tranquilos y de cian que se lo habian comido los pájaros, ó que se lo habian quitado, estos hombres irresponsables lo hacian con una naturalidad, que parecia increíble, empezaron hacer negocios con las tierras que los habia que cada semana conseguian una parcela en distinto sitio naturalmente y seguido la vendian, los que no tenian dinero para comprarla no podian conseguir ninguna y esto también acarrea disgustos, pues se sabia que los capataces combinados con el jefe de la Colonia hacian toda clase de chantajes, cuando prohibieron que se vendiera más tierra ya sobraba tierra para todos, pero entonces la emprendieron con los animales, todo dominicano conseguia los que queria y eso que no los utilizaban para trabajar que no sabian, pues los Españoles los enganchaban con unas cultibadoras, y hacian muchisimo trabajo que ellos mismo quedaban maravillados, pues ahun asi se los daban á ellos y los españoles tenian que comprarselo, o sea un traspaso porque eran propiedad del gobierno y estaban á titulo de prestamo pero el que no se gastaba los cuartos no lo conseguia, y despues de conseguirlo por la noche se lo rrobaban, se desplazaban á otros poblados á venderlo, y como siempre hacian tanta falta cualquiera ni que fuese por unos dias le benia bien el gastarse cinco ó diez pesos pero que solia transitarse, esto también acarreo no pocos disgustos en muy poco tiempo, y mandaron á la policia que inbestigara la cosa, y que se terminara, pero en tonces tomaron la astucia de rrobar los lazos de los que estaban amarrados, y soltarlos de noche para que enpezaran á bagar, la ley castiga á los animales por bagancia, más los daños que hubiere podido ocasionar, estos daños se castigaban tan severamente que se pagaba desde cincuenta veces á cien más que el valor de la cosecha estropeada por el animal, esto si no se entendia con el dueño y pasaba á la justicia, que habia que asistir al juzgado el dia de la citación á un pueblo llamado Cabrera que estaba sobre unos quince kilometros, total que también otro negocio muy bueno porque cogian un animal en la parcela, lo entregaban á la policia y tenia que ir un perito para balorar los daños eso si no te entendias con el dueño de la parcela, que como sabian que valia la pena pagar lo que ellos pidiesen para no tener que perder mucho más, y pagandole enseguida terminabas en (seguida) un momento pero muchos soltaban el animal y se lo metian en su parcela, estropeaban un poco que no tenia ningun valor y pedian cinco y diez, pesos ó amenazaban en llevarselo á la policia, muchos tenian un negociaso que hasta que no quisieron darse cuenta las autoridades nos hicieron pasar las de cain, despues se llebaban las cultibadoras y los arados para venderlos tambien en otras partes, todo esto pasó hasta que nosotros les plantamos cara y empezamos hacer lo mismo, y como ellos no tenian conque pagar y tenian bastante miedo á la justicia porque los encerraba, tuvieron que marcharse todos los malos y se iban quedando los buenos, esto nos costaria al rededor de tres años y medio á cuatro el tener que aguantar tantas calamidades por fin quedamos ya medio tranquilos trabajando, algunos con suerte, habian conseguido buenas parcelas para el mani, o cacauete, como aqui se llama, que ahunque no se regaba solia llover lo suficiente para criarse bastante bueno, eso si habia veces que en verano, se ponía una seca, que lo dejaba por mitad ó por menos, pero casi siempre se suelen hacer tres cosechas al año, y unas por otras solia reconpensar el esfuerzo, otros ya se habian dedicado al ganado, y marchaban bastante bien, supuesto que se crian al estilo natural, tambien resulta bastante economico el criar animales, y con un poquito de suerte ellos mismo sin ningun gasto

AV

se ban multiplicando. Los de Payita, también estaban recogiendo ya los frutos del esfuerzo y sacrificio que habian hecho, sacando las tierras nivelandolas y haciendo canales, con pico y pala, solo abian quedado la mitad porque los demás no habian podido resistir, la lucha tan grande que ello supuso estar más de dos años sin ganar ni un centavo, y tener que comer, solo los que tenian algo de medios desde España, sea con metalico ó bien vendiendo todas las pertenencias, como las alajas de las mujeres, prendas de bestir, ctr. ctr. habian podido levantar la caveza, con solo un par de cosechas que se daban al año, de arroz, pues los dominicanos también se dejaron caer por esos terrenos, pero como habia que trabajar duro y no habia dinero que sacar pronto fdesfilarian, y los que llegaron mas tarde fué para ocupar las casas que estaban bacias, y aunque no sabian trabajar como los Españoles, aprendian y también sacaban buenas cosechas, pronto se enteraron los comerciantes y acudian á diario á cargar el arroz de los Españoles que lo secaban muy bien y lo limpiaban, cosa que los Dominicanos no aprenderian nunca.

Esos terrenos que tenian los de Payita tan llanos y fertiles excelentes para el arroz, eran una baguada que salia desde casi la playa, hasta el final de la colonia unas veces se estrechaba, y otras se ensanchaba, más ó menos, en medio habia un monticulo que la dividia á una parte la del Sur concretamente de sembo-caba un Rio que se llamaba baquí, y entre Ochoa, y la linea Central que benia á parar á la oficina habian unos sienegales, todos sucios por las malezas y con algunos caños que también estaban cegados por la vegetación, estas cienegas habia un estrecho que casi se comunicaban con las que pasaban por Payita, ya que el monticulo de Ochoa iba dando la vuelta, quedando reducido en la parte que casi se comunicaba con las sienegas, sobre unos doscientos metros, y por esa parte también habia en proyecto una auto pista, que estaba en partes construida, y en las otras iban haciendole rellenos, y puentes habiendo trozos que se transitaba ahun siendo de tierra firme, esta auto pista, decian que Trujillo queria que lediera la vuelta á todo el territorio, pero el no lo llegaria á conocer, pues por ese estrecho haciendo un canal podriamos nosotros aprovechar el agua sobrante de los de Payita que estaba en abundancia, y nos podriamos dedicar también ala siembra del arroz, asi se lo propusimos á las autoridades y nos dijeron que si que podriamos empezar cuando quisieramos, que mientras tanto pedizian ayuda á la secretaria de estado de agricultura, pero que teniamos que probar si el agua pasana hacia bajo, cosa que después de un duro trabajo, porque no teniamos, ni unión ni fuerza solo seis hombres con pico y pala, pero eso si con mucho corage y valor para romper ese monticulo y cortar la carretera tan apretada, se demostro que si que pasaba el agua, y entonces fué cuando entraron en ánimos los restantes Españoles todos con ánimos ya el Canal, cogia su verdadero cauce, con un recorrido de cinco kilometros mas ó menos, y con una capacidad de un metro con cincuenta de ancho por setenta y cinco, á un metro segun el terreno de hondo, al final estas medidas se reducirian á la mitad, la ayuda de la Secretaria fué una calamidad como todas las cosas que solian hacer los Dominicanos, nos mandaron un topografò y su ayudante para hacer el plano, con forme el hiba marcando nosotros detras cabando, después que tenia la paga de la secretaria nosotros le teniamos que pagar la comida, la cama y la gasolina, porque no queria caminar apié, mas dias festivos y los sabados queria marcharse á su casa, y solo habian trescientos treinta kilometros á la capital desde Baoba del Piñal, asi que si que nos resulto bastante caro, despues que dominicanos no querian coperar ni tenian con que aunque si teniam la mayor parte del terreno, decidimos solicitar un greda, para que nos ayudara abrir la zanja donde pudiese entrar, pero fué en pocas partes que apenas nos pudo ayudar empleando muchos dias, y también teniamos que (m) sostener al chofer al ayudante y un guardia que tenian por la noche, más el gas que teniamos que pagar nosotros, total que si no hubiesemos pedido ayuda, no nos hubiésemos gastado tanto dinero entre unos cuantos que lo tenian porque el que no lo tenia no podia gastar, y los Dominicanos hubiesen podido, pero como no sabian el valor, de ese canal y que les podria reportar tantos y tantos beneficios, y mientras lo que estaba causando eran muchos disgustos, puesto que confiando que llegara el agua

para una fecha aproximada preparamos las tierras y semillas, y despues de aprovechar unase lluvias plantamos el arroz, pero ala hora de verdad se nos seco la cosecha, teniendo de pérdidas valores incalculables, después de haber agotado todos los recursos, con un último esfuerzo, siempre los Españoles, porque los Dominicanos no querian saber nada, terminamos el canal, y empezamos á sembrar como el agua pasaba por las parcelas de los nativos como por las nuestras no es que les prohibimos que regasen sino que se ~~temaren~~ más derecho que nosotros, porque al fin y al cabo aquella tierra siempre seria suya y nosotros unos extranjeros, que segun la gente Trujillo nos trajo alli para que en España no nos cayesemos muertos del hambre, esto no lo decian todos pero lo decian, y ahora que estabamos alli queriamos quitarles todo lo suyo, estas palabras abia que tragarse las bastante amenudo, no se pueden inmaginar lo duro que es no estar uno en su propia tierra, y dejarse humillar por gente que ellos mismos se consideraban mucho más inferiores que nosotros, pero ala hora de la verdad le enseñaban á uno los dientes y habia que retroceder, suerte y gracias a dios que hasta con agua y biendo como nosotros trabajabamos las tierras y las cosechas que sacabamos ellos no podian competir y tenian que abandonar yncluso, algunos de los que quedaban de mala calaña vendieron las tiefras y se largaron, los demás casi todos trabajaban á sueldo para nosotros consiguiendo más facil el susténto y sin preocupaciones, los rencores que podrian tener se los aguardarian para más adelante, porque ahora toda via les convenia convivir con nosotros, ya que les pagabamos doble sueldo que les pagaba cualquier dominicano de los acendados que habian pegaditos ala colonia, y por todo el pais, claro esta, alli comian bién y ganaban dinero, ya que por un dia cobraban unpeso y veinte y cinco centavos sin comida, y si querian la comida tenian un peso solo, eso á pasar el dia, ahora habian ajustes, y tareas que solia ganar mucho más, y si tenian alguna necesidad también les ibamos ayudando ahunque algunas veces saliamos estafados pero ellos sabian que con los dominicanos no les sacaban nada, sino con un intarés del cien por cien, o sea que si les ajustaban una tarea, y les pedian algun dinero por adelantado, ya les corria el interés, si alguno queria sembrar algun puñado de arroz, no sabian controlarse y empezaban á comer ya de el, á cuenta pero al comercio que se lo vendian les daba por adelantado, pero con su cuenta y fazón, á la recolección ya no les quedaba nada del arroz, eso si no quedaban cruzados, despues para sembrar lo pedian al comercio que estuviese seco para sembrar, y lo pagaban dos, y tres veces más caro que ellos lo vendian, y eso que viejo solo tenia desde un mes, en adelante y ya servia para semilla, asi que si un cajon de arroz, terminado de cortar su valor siempre hablamos de seco, era de cincuenta centavos, al solo un més ya valia el doble, o sea un peso, á los dos meses valia uno, veintey cinco y después ya valia uno y medio, y si se ponia muy escaso algunos dominicanos les cobraban dos pesos, por un cajon, ahora bién algunos no lo podian pagar enseguida, y si lo cogian prestado, e para pagar á la recolección, que los avia arroces que duraban unos tres meses, otros cuatro y casi cinco el que más tenían que pagar el doble de su valor, muchos usureros viven con un poco de dinero, de dicandose solo á prestar, como el dominicano no sabe guardar ni un centabo, ni quiere tampoco, pués en la vida siempre se presentan cosas y casos/ que uno lo necesita y como no lo tiene lo busca en los prestamistas, que suelen dejarselo, desde el veinte y cinco por ciento hasta el cincuenta, desde ocho á diez dias el primero y desde veinte á treita dias el segundo, esto sucede porque en el campo, suelen pagar de sueldo, cincuenta y seseinta centavos por dia, y hasta menos, ahora el estado tiene estipulado, un peso veinte y cinco centavos de sueldo, por jornada de ocho horas, pero son muy pocos, los que trabajan para el estado, esto se comprende siempre de jornal base, para los trabajadores, porque los hay de sueldos muy elevados, como en casi todas partes del mundo, después todos los que trabajan para el estado, en carreteras ó caminos, en el campo, en los Ingenieros, en la constrcción, ctr. ctr. vienen cobrando por quincenas, pero siempre les pagan con tikes, all final de la semana, y el dinero alo mejor les sale siempre cada dos ó tres quincenas, cuando no es más, entonces es cuándo ellos venden los tikes por ese porcentaje tan alto, los hay que por no esperarse lo venden hasta

La vida en la República dominicana es así tan á la ligera, no piensan nada más que en el día que están, nada de el día de mañana, ellos en tener para llevarse una mujer y beber ron, ni que sea por un solo día, con eso tienen bastante, aunque no les quede nada para comer por la noche, al día siguiente aparece por donde sea, no les importa no tener zapatos, porque todos van descalzos ni camisa, solo con una camisilla de espor, que la llevan puesta mientras les queda para poner brazos, los hay que llevan solo los tirantes de la camisilla, y los pantalones también, cuando se les rompe por abajo los van cortando, mientras que les tape las verguenzas lo llevan puesto, y que no se rompa por esa parte porque es que nadie les remienda, ellos así viven felices, sola mente conocen dos fiestas que no trabaja nadie, y que aprecian mucho una es la Birgen de la Alta Gracia, y la otra la pascua de Navidad, para la pascua, que solo celebran la noche buena con una borrachera si que procuran casi todos hacer un lio, para conseguir los zapatos y la camisa, y pantalón nuevo, las mujeres por igual, descalzas y enseñando el cuerpo medio desnudo, también procuran hacerse para la pascua unos bestidos muy simples, y la mar de llamativos, cuántos más coloridos lleban mejor, una cantidad de polbos y coloretos, que se ponen en la morena piel, que casi no se conocen, la que puede conseguir los cigarrillos para ese día bien, y si no el cachuché, ó la pipa, que también le llaman cachimba, el cachuché es un cigarrillo que lo ligan con papel de embolbef de cualquier uso, y tamaño, con un tabaco que lo acen natural, ó sea que lo recogen, verde lo cuelgan con las hojas amarradas por los tallos y antes de secarse, se le quita el tronquito del medio, y lo ligan en unas yaguas que sueltan las palmeras, que resulta ser un paño que no tiene respiración y lo aprietan con unas cuerdas muy finas, con un torno, muy apretado, y una buelta al lado de otra, la primera se le da á los tres días, de haberlo amarrado la segunda, á los dos, después se le va cambiando el paño y cada amarrada se le aumenta un día hasta que tiene siete, ó ocho, amarradas y después cada diez y quince días, después á cortarlas las rabanadas como si fuese la mujama, ó un chorizo muy gordo, pero el tabaco bueno tiene que ser bien negro y que sea bien fuerte, muchos quieren que cuando se fumen un cachuché que lo tumba, entonces dicen que si gozaron fumando, para esos días de fiestas es cuándo más muchachas se van con un hombre. ó se enamoran, allá a la edad de doce años hasta los quince es cuándo á costumbren á marcharse, cuándo apenas son mujeres, algunas que se enamoran otras que se las compran á los papas, y otras que se enamoran de algun bestido que se les ofrece, y una casita, que suelen ser de palos mal cortados con el techo de las yaguas de las palmeras, en medio de unos arboles, sin paredes ni puertas, con una camita el que la tiene, y sin nada de muebles ni utensilios para el hogar, solo una paila, y cocinar con leña, de los arboles llamados higueros salen calabazos que secandolos y baciandolos tienen una cascara bastante fuerte y sirve para el transporte del agua, de eso mismo se hacen cacharros para ver platos y cucharas, para sentarse una piedra ó un pilón de madera, á la puerta dos matas de platanos, un conuquito para que la mujer se entretenga haciendo los viveres, como es la yuca, y la batata, un par de gallinas y un pollo, el que puede un lechoncito, que también se criará de la providencia, un colin, ó machete, y á tener un rebaño de hijos, conforme bienen al mundo, los ligan con una manta ó sabana los primeros días y seguido, por tierra á pasturar, les dan una comida y por la mañana café, el demás tiempo comiendo frutas silbestres, el que más puede tiene su baca, y consigue la leche, y tiene también para vender el becerro, todos los años, cuándo el marido se enamora de otra, se va y si no tiene para hacerle otro bujio, se la lleba con la otra, y bien juntas las dos, los hay que tienen barías mujeres, y hasta noventa y cien hijos, estos son los menos pero son muchisimos, como también son muchisimos hermanos que no se conocen, y llegan hasta enamorarse, lo más curioso es que cada cual tiene lo suyo, porque es muy frecuente que se tengan que separar, porque al igual que se enamora el hombre la mujer también lo hace, y aunque muchos lo hacen por las malas, otros lo hacen por las buenas y si el marido la abandona quiere decir que se va con otra y no vuelve con la primera, si tiene hijos seguido se los lleba á los abuelos, ahun-

que tengan más de diez, esto son mujeres que no son malas porque las hay que son malas y piden justicia, y el marido tiene la obligación de pasarle una dieta para el hijo, ya que ningún hijo tiene que ser abandonado, ni que sea de la calle, se llama hijo de la calle, al que no conoce su padre, aunque este viviendo con otros hermanos en compañía de su padrastro, y lo mismo se quieren y respetan, tanto ó más que los verdaderos hermanos ó padres, esto sucede con más del sesenta por ciento, casi un veinte por ciento se suelen casar por la Iglesia, y el otro casi por ciento son protestantes, todos estos aunque lo hacen casi lo mismo lo llevan más oculto, y demuestran ser más formales, muchas mujeres se dedican á tener hijos de los que biben de sueldos del Estado, ó personas algo pudientes y después los denuncian para que les pasen la dieta hasta que son mayores de edad, aunque ellas biban después con otros, muchos por no pagar se los lleban á la propia mujer y ella sin ningún fepero lo cria como si fuese de ella y si no tiene mujer se los lleva n á los abuelos que también los recojen bien.

El gobierno tampoco tiene privilegio por nadie, lo mismo dá que sea pobre que rico, de la calle, ó de padres naturales, de color, negro, ó blanco, todas las razas estan mezcladas, en el gobierno, en oficinas, en el ejército, en médicos en todo aquel que sabe, ó estudia todos tienen empleo y biben muy desahogadamente si no se meten en politicas, por la mañana ban á la universidad, dicen que es la más antigua de América, la universidad de Santo Domingo, y una de las mejores tiene catedráticos especializados en todas partes del mundo, muchos descien den de Españoles, los estudiantes por la tarde trabajan para su mantención, y acarrear los libros, sea en el ramo que sea que estudian, ó sea que si estudian medicina, les nombran para hacer el estudio y el trabajo en el hospital con su paga, en el ejército, para ingenieria, en secretariado, ctr. ctr. Cuando terminan la carrera siguen trabajando cobrando el mismo sueldo, por un año, á año y medio, y asi ayudan, al gobierno, para que mantenga siempre la universidad, allí cooperan todos, los colegios como San Juan Bosco, de Artes y Oficios, entran de parvulos y salen, con la carrera terminada, todos los trabajos que allí se realizan quedan en propiedad del colegio, para subfragar los gastos del mismo, estas cosas obligadas, y asignadas por el gobierno, quizas sean las más acertadas que allí existen, aunque las hay de otras que pocoapoco, nos iremos enterando, como los que estuvimos en ese pais, ocho años y medio; Mientras la politica seguia su curso. nosotros con la nuestra, trabajando lo más que podiamos, haciendo lo más que sabiamos, para recoger cuanto antes, el dinero que cada cual se habria propuesto, porque cada uno tenia una ambición, y más o menos ganas de bolber á su patria, hay personas más desengañadas que otras, y le da lo mismo estar más ó menos tiempo fuera del pais, en cambio otras no pueden resistirlo, y les hacen la vida imposible, á todos los que estan á su alrededor, en tal de convencerles de que ay que bolber á su patria, Si nosotros ubiesemos tenido alguna clase de protección ó mas bien un seguro del gobierno Español, allí se hubiese podido resistir algunos años haciendo alguna pequeña o grande fortuna, segun la suerte, ó la ambición de cada cual, pero es que estabamos tan asolas, y sin ninguna clase de amparo, ni protección, ellos tenian sus leyes, y las conocian nosotros para enseñarselas, tuvimos que perder mucho, pondremos un caso por ejemplo, la ley amparaba mucho el trabajo del hombre. pero á los de allí, mientras aprendimos nosotros también como ellos, á decir mentiras, y ser unos tramposos como los verdaderos jitanos, pues parece ser que asta estan cortados por el mismo patron, nosotros, hasta los cinco años de estancia en ese pais, siempre teniamos que perder por todas partes, principalmente en los trabajos, que teniamos que tratar con ellos, ya que si pagabamos bien, un trabajo nos salia mal, y si lo pagabamos mal nos salia peor, el caso era que si pagabamos un trabajo ajustado por x cuartos, y se podia hacer el mismo trabajo por algo menos de dinero entonces el que se lo habia quedado, se lo pasaba á otro ganandole la cantidad que le parecia, y si este le parecia que a otro le podia ganar también, lo bolbia á vender, y asi pasaba dos, tres, cuatro, y cuantas manos se lo quedaban, claro el último siempre salia perjudicado, asi que bien lo dejaba sin terminar ó lo tenia que hacer muy mal, consecuencias, pasaba el tiempo y la yerba bolbia á crecer, si el dasyerbe era para sembrar, yano servia el trabajo habia que bol-

-berlo hacer. y se pasaba el tiempo de sembrar, si estaba ya sembrado y era para limpiar las malas yervas de las plantas, resultaba que la yerva crecía tanto que se apoderaba de la cosecha, además cuánto pasaba más tiempo se ponía mucho más pesado, si supongamos había que arrancar un maní en dos ó tres días y duraba mucho más, entonces si que había problema, porque se pasaba y se perdía la mitad de la cosecha, la justicia todo eso no lo tomaba en cuenta ni había leyes, y si lo pagabas algo ajustado ó mal dejaban pasar el tiempo, le sacaban á uno todo lo que podían prometiendo que se iban al trabajo, y que necesitaban para la comida, sea para dejar en casa ó para los trabajadores, si acaso hacían una muestra para saber que si que habían ido al trabajo y se marchaban, para el día siguiente hacer lo mismo, así hasta que tenías que quitarles el trabajo y perder cuánto les habías dado, eso si no te lo habían sacado todo como á muchos les pasaba, pero con todo esto tampoco atacaba la justicia, ahora si un trabajo se podía hacer por el valor de veinte pesos, y se pagaban treinta ó cuarenta y hasta más por desconocer el trabajo, lo hacían en dos días ó tres un hombre pues hasta se reían, pero si un trabajo por ejemplo valiese, cuarenta pesos, y se pagasen solo veinte o treinta, al llegar á mitad ó antes para no perder dejaban el trabajo, pero entonces si que había que pagarle los días que se habían empleado entonces si que le caía el peso de la justicia encima del patrono, digámoslo así porque había que pagar el sudor del hombre, aunque ocurriera lo mismo que en los casos anteriores que al averiguar las cosas en los trabajos no se conociera el trabajo porque la yerva estaba tan crecida como la vieja, y si por casualidad el trabajo había sido para sembrar arroz, y se había perdido el sembrero, angelitos al cielo, había que pagar el trabajo que pedía el trabajador, cuando se pagaba por días, también ocasionaban bastantes problemas, muchos pedían el día adelantado para dejárselo á la mujer que comprara para comer, porque si ellos tenían para comer tampoco salían á trabajar, y una vez conseguían el dinero para dejárselo á la mujer ya no bolbían, se marchaban á engañar á otro, otros cumplían un poco y se preparaban para engañar con más cantidad, los había que llegaban á jurar que se había muerto su mamá ó cualquier familiar, y tenían que marcharse por unos dos á tres días, claro necesitaban para el biage y alguna ropita, cuanto más se le prestaba mejor, con una borrachera se lo tomaban todo, y al día siguiente bolbían á pedir trabajo, pero no con la intención de abonar lo que debían, es si no se marchaban á trabajar con otro, los del otro venían á ocupar el puesto que aquel dejaba vacante, y así pasarían también los tres, á cuatro años primeros que costaría de hacerse cada cual como se hizo, embustero como ellos, jitano, y siempre con la mala idea, uno no se podía fiar de nadie ni tener lástimas de ninguna clase, ya habíamos aprendido también á comer las comidas que allí se preparan, con tantas y tantas variedades, y clases que no conocíamos, en tantos gustos, y sabores tan extraños, las excelentes frutas tropicales que las hay todo el año, de muy diversas clases, como son la piña, el mango, la guayaba, los limoncitos, ñísperos, los platanos, el aguacate, la lechoza, infinidad de cosas, más las de aquí que también están allá, porque en las capitales existen supermercados que tienen también toda clase de comidas y de todas las regiones de España, desde el caldo gallego, á la paella valenciana, esto empezamos á conocerlo todo bien apartir de los cinco años casi que fué cuando empezamos á relacionarse con el interior del país, pues al hacer buenas cosechas venían de todas partes los comerciantes, á comprar y vender también por la fuerza algunos Españoles se dedicaron al comercio, para que no nos tragaran los buitres, ya que los comerciantes de allí parecen buitres, allá el comercio todo es libre, no tiene ninguna estabilidad en los precios, por lo tanto cada cual vende como puede, y compra como le da gana, solo el Maní tiene precio único para comprar la manisera, que es del gobierno, y los deribados en cada región se vende como quiera, y cada uno le gana más ó menos, solo una fábrica en todo el país, y prohibido que nadie comercie con dicho grano, había que pasar por donde ellos quisieran, este maní solía criarse muy fácil pues en el corte tiempo de cincuenta días se criaba una cosecha, en verano, y otoño, y en invierno se criaba, se hacían tres cosechas fácilmente al año, y también se daba en todo tiempo, nosotros con los mulos que nos prestaron, los enseñamos á trabajar con las

cultivadoras, y arados por lo que rendiamos tres, y cuatro beces más que los dominicanos, que solian hacerlo á brazos ó bien con una junta de bueyes, ambrientos que caminaban á mucho menos de la mitad que un mulo, más sin saber hacer un surco para sembrar, ya que no lo habian bisto nunca, siempre refiriendose á la región donde fuimos nosotros, pues habia lugares que ya sembraban con tractores, y sembradoras, al igual que cosechadoras, esto en interior del pais donde las tierras solian ser de regadío, y los dueños casi todos los que componian el gobierno, por eso tenian fuerza, para tener maquinaria, y buenas parcelas para sembrar y grandes cercas para el ganado. Como ya estabamos familiarizados hasta con los animales que nos habian prestado el gobierno, y suponiamos que pasarian á titulo de propiedad como decian que pasaria todo lo que nos habian dado, pasado un tiempo claro essta, las cosas ya marchaban biento en popa, teniamos una cosecha que daba envidia, siempre por el mes de abril, y mayo, solia llober mucho y bien llobido, para los frutos, y en este año fué ni pedido de boca, como le llueve muy bién la cosecha suele estar más tiempo que ninguna pero también da mucho más fruto, á la hora de arrancarla todos quedabamos casi á medias pues el que confiaba tener cien quintales le aperecian ciento cincuenta, y asi todos en general, tuvimos que sacar una parte de sacos más de la manisera para la recolección, por supuesto que la manisera nos prestaba los embases, para que le trajesemos el mani ya preparado, osea seco, limpio, y sin materias extrañas, ellos lo recibian á base de un inspector que solia baciarse unos cuantos sacos de cada partida, dando el bisto bueno, y rechazando los que le parecian algo dudosos, como en todas partes hay quien tiene más suerte en la vida, y biben mas desaogados que hotros, bién porque ban con más interes, ó más mala fé, ó bién porque quieren trabajar mas y les rinde, el recoger dinero no se conforman como otros, que solo en tener para pasar, hoy y mañana, tienen bastante, otros grabajan mucho, y si no tienen buena administración, siempre estan ajustados, pero siempre entre un grupo, que todos fuimos por igual y empezar de la nada los hay que suelen destacarse, y más si se dedican á otras actividades que no sea solo la agricultura, suerte á estos hombres que se pudo recoger la cosecha de momento porque les prestaban, á los que no tenian conque pagar la recolección de tantos sacos de mani, pues los sacos del mani habia que pagar, por lo normal sesenta centavos cada uno solo de despegar, despues de haberlo arrancado, que también costaba bastante, y después limpiarlo, y secarlo, quiero decir que marchando todo bién y bendiendo pronto, se resolvian las cosas casi normalmente, pero pasó lo inesperado, la manisera cerró las puertas y no compraba en mani, primero parecia una broma pero conforme pasaba el tiempo y cada uno tomaba su determinación después de esperar algun tiempo, casi todos tuvimos que almacenarlo, los que teniamos almacen, y los que no lo tenian dentro de la pequeña casa, otros lo tubieron que improbosar, porque dentro de las casas, las cantidades tan considerables que habian se tenian que llenar todo y dormir arriba de los sacos, y cocinar en la calle, pero pronto enpezaria á fermentar, llenandose de gusano y palomilla, más por el calor del mes de Agosto, eso si sin saber ni hallar la manera de poderlo vender, porque no compraba la manisera ni se atrevia á comprar nadie, osea que no podia nadie comprar mani si no era para su uso, ó vender tostado, que solian vender por las calles, y espectaculos públicos, pero esto no representaba nada, y más que lo pagaban por la tercera parte de su coste, no de el balor que tenian estipulado, que era de ocho pesos por kintal, osea cincuenta kilos neto, y los comerciantes lo compraban primero, á cinco, después á cuatro, y como pararon de comprar se ofrecia á dos, y algunos usureros compraron algunos sacos, pero por hacer un favor á los que lo querian verder, porque asi tenian dos pesos, y baciaban un poco la casa, y de la otra manera no sabian lo que tenian, porque cada vez que se sacaba al sol para limpiarlo se perdia mucho y habian muchas mermas, conforme se polillaba, nosotros llevabamos en el contrato desde España, que podiamos vender las cosechas dentro y fuera de pais, pero las cosas no pasaron asi, se intento todo y en ningun pais se tubo respuesta al respecto, todo estaba en silencio, y los comercios no podian dar más credito, porque á ellos tampoco les daban, asi que las cosas se estaban poniendo apretadisimas, empezamos á desesperarse y á salir para la capital.

varios hombres todos los días, pués en la Embajada Española, nos dijeron que no podían hacer nada, ni debían intervenir de ninguna forma, ya que nosotros nos conformábamos en que nos recogieran el mani, en forma de depósito, y ya nos lo pagarían, el caso era baciarse las casas y entregarlo, sabiendo que una u otra temporada nos lo pagarían, ó bien cuándo les biniese bien, ó bien que nos lo canjearan por aceite, y nosotros venderíamos el aceite, pero no hubo la forma de hacerlos convencer, los hubieron que se dirigieron á las embajadas extranjeras, como la de Puerto Rico, y Venezuela, para que lo publicaran, y en emisoras clandestinas lo tiraban á los cuatro vientos, perjudicándoles aun más en la política, Internacional y nacional, ya que nos enteramos que, el sr. Trujillo, padre de la patria nueva, tentó contra la vida del presidente de Venezuela, Romulo Betancourt, que mandando á ponerle una bomba en su coche, le causó varias heridas, y dejándole una mano inutilizada, a consecuencia de ello condenaron al país, o sea la república dominicana á un aislamiento, de exportación, de importación, en todos los mercados por el lapso de dos años, y en un país tan pequeño que necesita vender sus exesos de producción, en agricultura, y comprar tantas y tantas cosas de la industria que allí no tienen, pronto empezó á repercutir, allí solo había, cacao, café, azúcar, cocos, aceite, y carne, sobrante pero, faltaba todo no había ni una sola industria de nada, de maquinarias, coches, ropas, zapatos, y varios artículos, más los coches paraban de circular por falta de piezas, y así sucesivamente.

Pero nosotros tuvimos suerte, conseguimos que nos comprasen el mani, á todos los Españoles, porque el padre Salvador, intervino más de lo que pudo, esponiéndose á que fuese expulsado primero por un tiempo, y después definitivamente, pero solo el lo consiguió, y empezamos á vender á la manisera, que todavía nos exigió que lo entregásemos sin cascara, lo tuvimos que descascarar, y aunque fué cuatro pesos más caro, todavía perderíamos mucho en la diferencia de haberlo entregado con la cascara, pero salimos de esa, y muchos no quedarían ya con ganas de volver á sembrar más mani, la gran cosecha, algunos la perdieron casi toda, y nadie por bien que quedase quedaría por mitad, porque todo el grano que estaba polillado había que sacárselo, por eso que lo querían sin cascara, algunos sacaban para pagar los portes, pelarlo, y limpiarlo, así que si lo hubiesen quemado se ahorran todo el trabajo, y las malas noches esperando el turno de pelar, y limpiar, y después á la hora de entregar por riguroso turno, los había que se lo rechazaban y tenían que volver á limpiar, para eso se habían formado grupos de limpiadores de los nativos que estaban por cientos, y esperaban que á uno se lo rechazaran, para que se lo trajeras á los almacenes que ellos tenían improvisados, así acumulaban más trabajos que podían hacer, y ganaban cuánto querían, porque si no se podía pagar hasta fiaban mientras se cobraba, que solía tardar dos o tres días pero ya les cobraban más, todos, ó casi todos quedamos sin fuerzas para volver á sembrar, las tierras se habían vuelto bosques, allí como llueve mucho y hace un buen sol crece todo muy deprisa, y más la mala yerba, así que con los mulos ni pensarlo, había que fajarse con un colín, ó machete, pero un hombre no podía hacer gran cosa, porque conforme limpiaba, por de tras volvía á subir la yerva así que nadie podía sembrar, á los brazos, para poder subsistir, á las costumbres que teníamos los Españoles, de hacer tres comidas, ó dos, y comer un poco de pan cuánto menos los que tenían familias pequeñas, y necesitaban ropitas, y zapatos era digno de lástima ver á los hombres desesperados, después de tanta lucha, contra todos los obstáculos que habíamos tenido que atravesar durante ya los seis años que llevábamos en el país, ahora tener que comer raíces, de plantas, para tener que subsistir, nosotros que decíamos como pueden vivir los dominicanos sin comer pan, ni haciendo tres comidas, solo comiendo raíces, plátanos cocinados con una poca de manteca, ó salchichón para mesclar, y los que podían cocinaban una sola vez á la hora de las doce, el demás tiempo lo pasaban picando trozos de raíces ó frutas, pero ahora había llegado las malas, pero bien malas porque muchos no conseguían ni la manteca ni el salchichón, ni la comida de las doce, tan poco, pero más aun tenían que ir descalzos, y sin camisa, y para pantalones, los llevaban cortos, porque era el tamaño de los macarios, y no se le podían añadir porque se encarecían demasiado, los comercios muchos cerraron y los demás

no podian dar ya nada fiado, algunos se desprendian de prendas, otros de los animales, y tenian que hacer grandes recorridos á pié para recoger el agua, ya que las plumas que habian construido para sacar el agua estaban rotas y no habia quién las arreglase, y los que tenian animales, con cuatro calabazos al lomo de los mismos si no se desperdiciaba mucha tenían bastante, y si tenian muchachos que fuesen, dos ó tres biages cada dia no les costaba nada, però si no podian y pedian algun calabazo, tenian que pagarla, cinco, diez, y hasta veinte y cinco centabos cada calabazo de ocho á diez litros, en el dispensario un solo médico no podia atender á todo el personal que acudia de toda la colonia, en el hospital que habian construido para nosotros, nos cerraron las puertas, porque no estábamos asegurados, y no habia manera de conseguir ninguna medicina, y daba mucho pesar ver á las madres llorando, porque no podian hacer nada para sus hijos ni medicinas ni alimentos, los hombres solteros con mas mal cuidado y abandono que los casados, tan mala administración, se caian desmayados ante ese sol del Caribe que solia hacer desde las once, hasta las dos de la tarde.

Por fin la secretaria consiguió unos tractores de su propiedad, y nosotros teniamos que pagar solamente el combustible, y alguna que otra propina al conductor asi por turno á todo aquel que lo solicitaba le trabajarían la tierra, y los que tenian más fuerza, ó más dinero, se dedicaban á sembrar seguido, ya que tenian los mismos Españoles que se brindaban á trabajar, por cuánto quisieran pagarles, en tal de que les diesen comida estaban conformes, algunos no llegarían á ser tan crueles, sino que después de la comida se les pagaba un sueldo que debidamente se ganaban asi empezaron á trabajar y olvidarse de los malos pensamientos, y al mismo tiempo podian ahorrar algun dinerito para pagar al tractorista que le trabajase las tierras y después sembrar, aunque siempre seria muchísimo más tarde, y otros adaptarían algun tiempo, quedandose ganando un sueldo, otros se marcharon á otros lugares, ó bién dedicandose á otras actividades, las tierras empezaron á sobrar por todas partes, hasta se podia escoger el ó los pedazos de tierra que se querían, algunos empezaron á cerrar terrenos para la crianza del ganado, algunos de los Dominicanos que bibian fuera de la colonia, daban animales á los Españoles para que se los criasen, ó mejorasen, asi al año pagaban con las crias, que quedaban de acuerdo, ó bien pagando el alquiler por cabeza y año, los dominicanos, asi mejoraban á los animales, y sus pastos los conservaban para mejora también de los que se quedaban, y los Españoles con muy poco hacian un ganado que muy pronto se multiplicaba, sacandole grandes beneficios, quizás fuese la ganaderia lo que más rentaba en el pais, con menos gasto, y menos trabajo.

Estando trabajando con más aínco que nunca, para recuperar todo lo perdido por que teniamos verguenza al cabo de tanto tiempo, que por regla general cada cual al escribir á sus familiares les decia que estabamos bién y que teniamos esto ó lo otro, siempre exagerando para que estuiesen contentos y que no padeciesen por sus hijos, ó hermanos, en una tardecer bino aperturbar la tranquilidad la policia y la guardia, que bino desde la Entrada que habia un puesto de guardias, en vez de policia, eso ocurría en todo el pais, no abia casi policias pero de guardias demasiados por todas partes, y aunque los dominicanos estaban acostumbrados á que los nombraran cada dos ó tres dias una guardia en las playas que debian ser cuidadas todas las noches, por los particulares y con solo el machete, ó el colín eso ya lo arrastraban desde que un tal Juansito Rodrigues Fue espusado del pais por el Propio Trujillo, y el buén hombre desde Venezuela le dijo que lo tenia que tumbar, que pronto tenia que hacer un desembarco, para apoderarse del pais, desde entonces monto la guardia por todas las playas, pero los guardias como eran tan temidos por todos, nombraban á los alcaldes para que ellos enturnasen á los ciudadanos, en casi todos los pueblos cerca de la playa para que se la cuidaran, y si abia alguna novedad que fuesen abisados, asi ellos tenian tiempo en descansar

Pero en esta tardecita, parecia que la cosa hiba en serio cargaban á todos los que hallaban por los caminos y casas, aunque estuviesen trabajando, habia que cuidar las playas y montañas, porque quizás benia la imbasión por mar y por el aire, la orden que tenian era que habia que cuidar las playas dia y noche, pero todos

en general, no sabian donde se efectuaría el desembarco, ni adonde podrían aterrizar, ni cuándo venían tampoco, por lo que estuvieron varios días, con sus noches, en todos los puntos estratégicos, en la playa cuidaban, pero en los demás sitios empezaron en todo el país á cortar carreteras, cada cien metros y poner obstáculos, para que no tuviese opción á aterrizar ninguna clase de avión, en las planicies hacían sanjas, y metían obstáculos, todo esto sin pagarles un centavo ni darles de comer tampoco, trabajando permanente sin descanso día y noche, los familiares sin saber nada de donde podían estar para llevarles alguna cosita, aunque ellos también estaban pasando lo suyo, porque no ganando tenían que mendigar, tuvieron que asaltar propiedades de Cocos, plátanos, batata, y yuca, todo cuanto sirbiera para comer, todo se hacía por Trujillo, muchos jóvenes tenían sed de guerra, querían matar, á los invasores, pero con los cuchillos, y colines, las armas solo las utilizaban los guardias, y tenían miedo de repartirlas á los ciudadanos por si acaso, ya que había un cincuenta por cien que estaban ya muy hartos de tanto yugo, como les estaba poniendo Trujillo durante treinta años y pico pero mientras había uno que digera biba trujillo, estaban todos con él, porque las consecuencias resultaban muy caras, si á alguien lo miraban un poco de reojo como más adelante podremos comprobar; Por fin la infructuosa invasión se realizó, los dominicanos no respondieron, á lo que Juansito Rodríguez esperaba, había mucho temor para que nadie pudiese bolcarse, á su parte, y si alguien intentó por algún medio ayudarles lo pasaría muy mal, las lanchas que intentaron acercarse á una playa cerca de Puerto Plata, fueron destruidas, en media hora por la aviación que las bombardeaba y ametrallaba, sin ninguna resistencia, ya que los pobres fueron víctimas de un engaño, Trujillo tenía mano por todas partes y antes de organizar la invasión ya sabía por todos sus espías que tenía constantes por todas partes, de donde saldrían y los que venían, por eso se adelantó y en Cuba que tenían que repostar los aviones, se les negó el combustible, porque el general Batista era también de su calaña, y estaba al par con Trujillo, pues el general que tenía el mando de la aviación de Cuba, á los invasores después de quedar en que podrían repostar, a la hora de la verdad, les falló y no pudieron ayudar al desembarco, que se había de hacer por el punto que más éxito podían tener ya que Puerto Plata era el pueblo, más guerrillero, y que más deseos tenía de tumbar al gobierno de Trujillo, los otros puntos que tenían destinados estos por el aire fueron Maymón, Esterohondo;, y Constanza, también fué un fracaso porque los ciudadanos se desmoralizaron en general, siendo que los principales habían caído, y tres supervivientes que quedaban no tardarían en caer, ya que pagaban una buena recompensa por cada cabeza, y si sabían que alguien les ayudaba por algún medio óno los delataba si sabían donde se ocultaban, mataban á todas las familias que fueren necesario, allí en los campos biben tantos ó quizás más que en los pueblos porque todo terreno por malo que sea esta habitado, por un vecino, dos tres, y hasta diez bohios juntos, cualquiera tiene un comercio que tiene, unas cuantas botellas de ron, unas libras de Azúcar, y un poco de café, la sal, y la manteca, por que quizás aceite no lo venden, esos comercios son los que recogen los pocos frutos que suelen recoger los dominicanos, como es Cacao, café, ctr. ctr. y pagándoles por mitad del precio, suelen vivir, estos son los que suelen hacer los biages á los pueblos, y se enteran de como van las cosas, mas ó menos, y también son los que conocen á toda la gente, á estos hombres solían atacar los guardias con más frecuencia para que les dijeran si sabían alguna cosa de alguien, y si alguien ocultaba alguna cosa, para acabar con toda su jeneración, sin ningún miramiento así los de la invasión habían fracasado, sola mente quedaban los que habían venido por el aire, que estos si que estaban dando que hacer, matando á todos los soldados que enviaban á capturarles, pero Trujillo como sabía y tenía mucho dinero contrató en España á legión Estrangera hombres que no tenían nada que perder, que estaban en la legión los reclutaron, y también vinieron engañados, y traicionados mucho más amargamente que nosotros, porque ellos habían contratados para la guerra prometiéndoles muchas cosas si destruían al enemigo, y después de ganar y destruirlo tuvieron muy mal pago. Tuvieron que pelear con un personal adiestrado para

las guerrillas, haciendo caer muchos legionarios en los montes que también conocían, como á los tres meses los que que daban tuvieron que rendirse, ya que no tenían ninguna clase de ayuda, y todos iban pagados en contra de ellos, todos hasta el comandante fueron asesinados el comandante se llamaba Juan de Dios, y después de hacerle confesar lo que quiso el propio Trujillo, lo eliminó esto también fue muy criticado por todo el mundo, pero Trujillo salió de su escondite que tenía en su pueblo natal, una fortaleza, a prueba de todo, y allí dentro estaba el dirigiendo las operaciones, durante los ocho ó nueve meses que duraría, la resistencia de aquellos hombres que querían liberar á un pueblo, del yugo.

Los Legionarios que habían terminado con los invasores, y estaban acostumbrados á tomar Ron, en casi todas las fiestas que allí se organizaban, y más que el ejército se lo regalaba, para que no tuviesen miedo en las luchas, ni pensaran en morir, cuando terminaron su misión, en vez de premiarlos ó alistarlos al ejército ó bien darles un buen empleo como les habían prometido, fueron encerrados y maltratados sin apenas darles de comer, tenían que comer buscando entre las latas de la basura, solamente porque hablaron cosas que no les cayó bien á los jefes dominicanos, como bien todo tonterías, decían que si no hubiese sido por ellos que abrían tumbado a Trujillo, por eso estaba todavía en el poder, y que los dominicanos no sabían pelear, que por eso los habían traído á ellos, cosas de Legionarios pero de muy poco conocimiento, fueron despojados de los uniformes, y lo mismo soldados, cabos, sargentos, como un comandante, y oficiales, excepto un comandante, que si que emplearon en la plana mayor de mando, y sería por poco tiempo, los demás los mandaron á la Colonia de Baoba del Piñal con su única paga de veinte pesos, para que con eso empezaran á trabajar, veinte pesos se entiende cada quincena hasta que produjeran, como los inmigrantes que después se la tendrían que quitar, pero no les duró más que la primera, después se lo mandaban cada mes al llegar á la colonia muchos yano les quedaba ni un centavo de los veinte pesos no llevaban nada más que lo que traían encima de ropas ni zapatos, y el dinero como los habían acostumbrado á tomar Ron pues benían bebiendo por el camino, hacían parar al camión que los llevaba y lo compraban, por eso al llegar muchos ya no tenían ni chele, los que más sabían decían tenemos que beber ron muchachos que nosotros hemos liberado al país, y para beberse cinco ó seis potes de ron y un par de cajas de cigarrillos en todo el camino, arriba de un camión de transportar mulos recogiendo todo el polvo, esto no les pareció muy gracioso, con tantas ilusiones que tenían esos Legionarios, ala llegada á la colonia, los metieron como á todos en grupos en algunas casas, que estaban abandonadas y con mucho deterioro, ya que los que habían bebido en ellas no tenían muchas ganas de quitarles el humo ni de pintar como arreglar alguna gotera, ni ningún agujero que solían hacerse en las paredes de uralita, pero eso no fue para ellos el problema, sino que con los veinte pesos tendrían que pasar un mes, de trabajar ni hablar, á eso ellos no estaban acostumbrados esa clase de trabajos, ni nadie estaba dispuesto á pagarle un día, con el poco trabajo que había en ese tiempo, y muy poco dinero, ya que cada cual había sembrado lo que podía, y si no sembraba más era por que no tenía fondos y si una comida hubiese solucionado algo, muchos nos hubiésemos quedado sin comer pero esto no era posible, y más con gente que uno no conocía, y que muy mal pagaron á todo quién les hizo algún bien. El jefe de la Colonia, tuvo que sacar la cara en los comercios, para que cada comercio mantuviese á un grupo, de ocho á diez, hombres durante un mes, pero estos no habían de sobrepasar de los veinte pesos que tenían que cobrar, y así el día que venía la paga ellos firmaban el cheque y quien lo cobraba era el comerciante, así hubo quien se adoptó á las comidas y se pudo aguantar una semana, otros tuvieron que salirse para la Capital á protestar, y allí no volían, algunos vendían las prendas que llevaban encima como los relojes, chaquetas, camisa, y hasta los zapatos, para poder comer, al final no quedó ninguno, todos tuvieron que marcharse, y en la Capital para que no dieran mas guerra, de tanto pedir, los iban embarcando cada uno para el país que quería. Esto tampoco influenció mucho en la política de Trujillo, ya se veía venir algún desastre porque solían hacer algunas cosas de locos, ya en todas las escue-

-las, la Radio, la televisión, la prensa, y en toda clase de recepciones, enseñaban á que se mencionase el nombre de Generalísimo, Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina, Benefactor de la patria, y padre de la patria nueva, el primer mandatario, el primer maestro, el primer ganadero, el primer Industrial, ctr.ctr. algunos solian decir también el primer zapatero, pero con cuidado quién lo oia, hasta en la iglesias habia que mencionar su nombre, siempre con alagos, ya muchos de los del campo bastantes jovenes que habian nacido bajo su mandato, solian decir que primero trujillo, y despues dios, esto en la prensa en la radio y la tele habia que repetirlo cada dos ó tres minutos como máximo, y como los curas en las Iglesias no lo repetian tantas veces, tenian que decir una misa diario para la conservación de su salud, y ahun asi se puso en contra de los curas, y la Iglesia, en una región llamada el Cibao, donde tienen fama de ser los mas guapos del pais, esto quiere decir, decidido y valiente, habia un Obispo que se llamaba Monseñor Panal una bellissima persona, y un dia haciendo la misa, le metieron mugeres libres desnudas, y cuándo se fué toda gente, lo corrieron á palos y pedradas por las calles, varias veces, y lo amenazaron de muerte barias veces, lo cual casi lo mismo hacian con todos, los curas y monjas de todo el pais, todo por que no se seguia la politica en las Iglesias que él queria implantar, y que se le nombraba en los sermones muy poco, tenian que nombrarle protector de la Iglesia, cosa que el clero eso pudo acceder, porque resultaba que lo hacia todo en contra de Iglesia y ya empezaba en contra de todo el mundo como lo iban á nombrar protector, pues también se habia buuelto un criminal, dentro y fuera del pais, era el primer comunista, un Zátrapa, desalmado, enfin el terror de todas las Antillas, por mucho que se diga todo es poco, ya que después se llenarian varios tomos, para contar todas las fechorias, y barbaries, que realizó en las vidas humanas, durante treinta y dos años que estuvo en el poder.

Nosotros estabamos ya casi repuestos de los atrasos que habiamos tenido, porque en realidad las cosechas nos venian bien, se criaban muy fáciles, con muy poco gasto se daban muy buenas debido al tiempo tan bueno y que solia llover lo suficiente, en ciertas epocas, era muy raro que sembrando á tiempo no se dieran tres cosechas de mani al año, que parecia mentira, sin regarse ni tirarle abono de ninguna clase, para que se den cuenta, un solo grano de mani solia dar un promedio de veinticinco bainas de tres y cuatro granos, es más siempre solian llevar á la manisera alguna mata, extraordinaria, que solia tener setenta bainas, se llegaban á coger en una tarea de tierra que son seiscientos treinta y un metros la enorme cantidad, de ocho quintales de cincuenta kilos, el quintal, esto no sucedia con toda, pues también las habia que solo podian dar solo uno, segun la posición del terreno, y la calidad, y si estaba muy desgastado, por arrastrar la tierra flor el agua al llover, el maiz también se daba bastante bien, lo curioso de ello es que antes de que este maduro siembran otero en medio, y cuándo se viene á coger ya el otro tira casi un metro de alto, y asi sucesivamente, la batata ó boniato, una de las comidas de primera necesidad, también se da estupendamente con solo una planta, se pueden arrancar miles y miles de cargas, porque conforme se van sacando las batatas, sin arrancar toda la mata, sino donde una raiz se considera que ya es suficiente grande, y las demas raices siguen trabajando y echando ramas, si se conserba limpio el terreno, y las plantas no le entran ningun daño, hay batatas para dar y vender, la Yuca en terrenos nuevos, terminados de sacar, también suele darse, enormes cantidades con una sola mata, pues la yuca que es una planta que tira tres, cuatro, y cinco, ramas, derechas para arriba con una longitud de hasta dos metros, segun clase y calidad, y las raices que saca son las yucas que se pueden comer, pero no excediendo, más de doce horas fuera de la tierra ó bien cubierta con hojas de platanos, ó yaguas algo mojadas por que si no se pone negra y amarga, que no se puede comer, pero en sacandose y preparandola en el dia es muy rica, y se come como pan, en sancocho, cocinada asada, y sola, cada yuca puede pesar segun, las hay que cuándo pesan doscientos cincuenta gramos ya son buenas, y pueden desarrollar hasta cuarenta centimetros de largas y pesar tres y cuatro kilos, segun calidad de planta y terreno, de las mismas famas después de casi secas que suelen tardar seis meses y hasta un año en perder la sabia, se cortan a trzos de unos cinco centimetros, y se buelben

á plantar, con solo cubrirlas de tierra, ya saca sus repollitos por los nudos que tiene cada doá o tres centímetros, que es donde tenia las hojas, cuándo estaba berde, los platanos, allí se llaman guineos, ó bananas, y lo que son los platanos, son enormemente mucho más grandes, ó sea que llegan á medir veinte y cinco y treinta centímetros cada uno, y el doble de gordos que alos llamados a aqui platanos, estos de verdes son para cocinarlos en las comidas también es un tuberculo imprescindible para el alimento del hombre, tiene muchisimas aplicaciones, y se hace de barias maneras, cuándo esta amarillo es muy dulce, y sirve para postre despues de frito, las demás comidas que en un principio las estrañabamos y no las queriamos comer, porque son muy bariadas y diferentes las comidas tropicales, pero diferente sabor al paladar también, y al tomarle el gusto primero por necesidad, y después porque veiamos queera preciso para poder subsistir allí en esas tierras, donde el sol come tanto, y las comidas tan á la ligera como soliamos hacer nosotros comiendo mucho pan, no nos daban resultado ni en lo economico ni en la salut, los cocos, si que tuvieron aplicación en nuestros cuerpos porque muchas veces los tomabamos tiernos en vez de agua, porque el coco cuándo esta á medio de hacer se toma el agua que suele tener un cuarto de litro cada coco, pero muy dulce y sabrosa, después si se desea se come la masa que esta muy blanda, con un poco de azucar, cargando con la cuchara que puede ser de la misma corteza del coco, y sabe mucho mejor, y en cuanto á las frutas tambien nos pasó lo mismo al llegar allí, muchos decian mira se comen los mangos, una rica y esquisita fruta parecida á las manzanas, con un hueso parecido á una almendra con cascara, de gordo, cada clase porque los hay de muchisimas clases hace un gusto diferente, y también los hay de más o menos filosos, de esta fruta se come una persona varias docenas, y no le sientan mal y es muy refrescante, al y gual que las Piñas de tantas y tantas calidades, cada una mejor las lechozas, para refrescar, los granadinos una bariadisima clase de frutas tropicales, que junto con las comidas nos acostumbramos á comer, que ya nos habiamos buelto casi dominicanos á los casi seis años de estar allí, tambien teniamos gusto de la musica que á lo primero nos parecia ridicula, el tipico merengue, pero después le tomabamos el gusto y nos divertiamos en las fiestas que soliamos organizar, bebiendo Ron, como los dominicanos que solian tomar un Ron que parecia Trilita, que les hacia perder hasta el poco conocimiento que tenian, por eso en las fiestas y las velas, solian haber grandes desordenes, un ejemplo, se dice que no se sabe quién, ó quienes son los muertos hasta el dia de bela, la bela no es ni más ni menos la noche que ban á belar á un difunto, que casi lo toman como una fiesta, y a que les tienen que preparar cena para todos, con el sacrificio de un animal ó los que se precisen si el número de belantes es superior, esa es la costumbre de preparar la cena y el café mas los que ban suelen cargar con su pote de ron, y como son medio salvajes, solo les falta tener alguna bieja rencilla con alguien para liarse con el cuchillo, ó cualquier mala mirada que alguien de á otro, ó dos que miren á la misma mujer ó una cosa insignificante, en tonces se empieza la berdadera fiesta, se boltean ó apagan las lamparas de petroléo y á repartir puñaladas, y cuchilladas, sin oste ni moste, en muchas refriegas de esas salen varios eridos, y muertos, después como todos suelen ^{ser} ni que sean algo parientes, se buelben á juntar con otra, y si no los padres los hijos, y por las rencillas de lo pasado sé buelbe á liar, y asi sucesivamente, en las fiestas suele pasar lo mismo, la fiesta la organizan muy pronto, cualquier domingo, en un bohio, cualquiera buscan una tambora, la raspa, y si se puede el acordeon, ó guitarra, y á tocar merengue, se toma café, los hombres inbitan á las mujeres á fumar cigarrillos, y beber ron, y empiezan á enamorarse, pero de cualquier cosita como la descifrada anteriormente, ya se esta liando, terminando los unos en el hospital, otros en la carcel, si se dejan cojer porque á lo mejor uyen á los montes ó aotra parte, por un tiempo y nadie se preocupa mas por el hasta que no buelbe, y alguno, ó algunos ban para el cementerio.

Cuándo estabamos más granquillos que nunca, con una cosecha á la bista, muy buena que se habia presentado, casi sin esperarla, pués cuando uno ba desaogado que ya no le falta casi nada, el tiempo de seteinta dias le pasan bolando, muchos tenian de la otra cosecha sin vender toda via, después lo juntaban todo, esto solia

hacerlo alguien que se había los trabajos solo para no pagar jornales ó bien por que queria economizar más que otros, bueno pues recibimos un abiso de la secretaria que habia que hacer una reunión de máximo interés para todos los Españoles la reunión se hizo en salon de el sr. alcalde, en el cual nos hablaron unos jefes haciendonos saber que entodo el pais, habian hecho por mediación del partido Dominicano, único partido en el pais, y obligado que todos pertenecieran al mismo en teniendo la cedula personal habia que tener el carnet, porque encerraban ó castigaban á uno mas pronto si le faltaba el carnet que la cedula, unos bustos del maximo líder de la nación, Dr. Rafael leonidas Trujillo Molina, benefactor de la patria y padre de la patria nueva, y que nosotros por gratitud, y afecto debiamos de hacerle uno también para colocarlo enfrente de la Iglesia, que pensaban hacer un pequeño jardin, y el busto al medio, este si que estaba en todos los pueblos aldeas, y por todas partes que uno fuere, pero nosotros no perteneciamos al partido Dominicano y lo teniamos que hacer de nuestro propio bolsillo, así que nombraron una comisión, presidida por un español falangista, y doctor, que vino á la colonia hacerse cargo del dispensario como médico, pero yo diria que fué como "Calié" nombre que sacaron á los que se chibaban como más adelante beremos para ganarse la simpatia del gobierno, no le importaba estropear á muchos infelices que acudian á el para que les protegiera de los varios problemas, que sucedian á diario en toda la colonia, y despues que solia chantagearlos, los mandaba á encerrar y expulsarlos del pais, para intervenir despues, en el reparto de los bienes que solian dejar, como las tierras, con las cosechas, la casa, los animales, y cuantas cosas pudiere tener ya que cuándo benian á por uno, se lo llevaban sin abisarle ni decirle para donde lo mandaban, sino que nosotros nos enterabamos por que solia faltar, y al tiempo nos lo mandaban á decir desde españa, que fulano, ó bengano abia llegado, pero que el no sabia nada, de porque ni porque lo habian expulsado y mientras tanto el sr. Dr. con sus dos caras haciendo de las suyas, porque tenia una cara muy buena, que convencia á cualquiera para ganarse su confianza, pero e con la otra le clababa á uno el puñal, hasta no dudó en denunciar al padre Salvador que lo tenia en su casa, haciendole la comida por una paga considerable, la sra. del doctor, por ese motivo después le persiguieron y tuvo que salir uyendo de la colonia, por los propios dominicanos que lo tenian como calié y lo esperaron para darle su merecido varias veces, no supimos más de el, porque tenia siempre el proposito de marcharse para cuba, por lo menos así nos lo hacia saber. La comisión inventaron una cuota obligatoria para todos los colonos y aunque estabamos juntos españoles y dominicanos, teniamos que pagar solo los españoles, porque los dominicanos no podian y eso que los beneficios debian ser más pafa ellos supuesto que el jardin con su busto habia de ser para ellos, no pocos disgustos debia de costar á muchos españoles, que de momento no tenian conque pagar la cuota que impusieron, sea porque lo tenian invertido, y algunos porque todabia no podian, y tenia que ser enseguida, porque el escultor tenia que cobrar por adelantado por lo menos dos mil dolares, en ese tiempo ciento veinte y cuatro mil pesetas al cambio para comprar el bronce, después tenia que venir lo demás, pero lo primero habia que pagar enseguida, no quisieron dar ningun plazo, y esperar que se recogiera la cosecha en la cual todos abrian podido pagar, porque el que no la tenia podia ganar de sobra, así que si alguien propuso que debian de esperar, lo facturaron enseguida para españa como indeseable, y otros para que el Dr. los tapase y les dejaran tranquilos tuvieron que pagar bien caras las consecuencias.

Se enpezó á trabajar en el parque, por cierto habia que anibelar bastante en solo unas tres tareas que habia de terreno, habia un desnibel de tres, metros y pico se tenian que hacer paredes, de piedra con cemento, para que pudiesen aguantar la enorme cantidad de tierra, para rellenarlo, en fin un gasto orroroso en medio de un campo, que más tarde se perderia, por ser atrapado todo por la maleza, el resultado así fué, llegó un poco tarde para colocar el busto, solo estuvo unos dias en el cuartel de la policia, encima de un banco, en espera de que se terminaran las obras para colocarlo, lo bien cierto fué que un dia siete de mayo de mil novecientos sesenta

y dos, algunos habian pasado por el cuartel y lo tenian cubierto con una sabana pero no se menciona nada hasta pasado el medio dia, pero por la noche antes se habian cargado, al chivo, pues le habian sacado el chivo de apodo, al Ilustre estadista, Generalisimo Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina, Padre y Benefactor de la Patria Nueva, Fué una cosa que ya no lo podia esperar nadie del pais, supuesto que habian estado durante treinta años persiguiendole, y preparandole atentados que siempre descubrian, los de la Inteligencia que tenia á su servicio, pero ese dia fué un descuido, del mismo trujillo, pues el tenia la costumbre de bisitar todos los dias á su madre y siempre se iba por un camino y venia por otro, el nunca venia, ni iba, por el mismo camino á ninguna parte del pais, ni decia á donde pensaba marchar, ni aque hora, pero ese dia se le hizo tarde, y comunicó por telefono á casa de su madre, diciendole que le esperase que salia como alas nueve y media, como faltaban quince minutos, y le dijo al chofer que preparase el coche para salir, pero este habia oido parte de la conversacion, y tuvo tiempo de comunicarse con los de su mismo ejército, que salia el chivo, para casa de la "matrona" su madre, que como era tarde irian por el sitio convenido, una avenida junto al mar que las casas, ó chalets, que alli existen tienen una extension muy grande de parque cada uno, por lo tanto la distancia de uno á otro puede ser desde veinte y cinco metros, hasta los cien, con muchisimos arboles algunos muy frondosos que como estan todo el año verdes dan una excelente sombra, y bien estar.

Los tres ó cuatro, que salieron á esperarle con una camioneta, de cuatro ruedas con la cabina, casi un metro mas alta que la carroceria, de carga maxima mil kilos con un potente motor para impulsarla á más de ciento cincuenta kilometros á la hora, se la atravesaron en el camino, y en el sitio, más solitario, en el que tuvieron tiempo de esquivarlos el coche de trujillo pero este comandante del ejército que tenia como chofer, estaba combinado y tenia que parar, por lo tanto trujillo saco enseguida el arma, y le dijo sigue, pero al no seguir disparó contra el y se tiró del coche para alcanzar el parque buscando protección en los arboles, pero la camioneta se le adelanto pasandole por encima, después de muerto, lo picotearon con los cuchillos haciendole pedazos, y destrozandolo de tal forma, que no fueron capaces de poderlo arreglar para que la familia lo biere, esto causó mucha confusion, en los dominicanos, pues al no dejarlo ver a nadie, muchos creian que pudiera ser una trampa para, atrapar á todo aquel que intentase moverse, se hizo el entierro, y toda la república se puso de luto, á los seis meses, muchos todavia creian que podia salir por alguna esquina, y ni se quitaban el luto ni se atrevian á mencionar su nombre, el hijo más pequeño casi se bolbió loco, pues después de hacer formar á todo el regimiento, que tenia en el cuartel, con todos sus oficiales, cargó la metralleta, y empezó á disparar barriendo, haciendo una verdadera carniceria, hasta que le despojaron del arma, al poco tiempo también se cargaron á tres de los que calcularon habian sido los asesinos de su padre, al comandante conductor del coche de Trujillo, lo ascendieron, y le dieron una condecoración después que habia contado que los traidores le habian disparado, pero después se comprobó la berdad, y lo sacrificarian sin armar mucho ruido, porque querian coger á un posible complicado en el asunto, ya que calcularon que en vez de tres habian sido cuatro, los de la emboscada, el atentado estaba bien preparado, pero á la hora de verdad, un general de la fuerza que habia sido relebado de la guardia se "cuajó" ó sea tubo miedo, y en vez de pasar la orden á todos los cuarteles que la misión estaba cumplida, avisó á su hijo que se hizo cargo enseguida del puesto de mando, y llebandolo asi calladamente hasta el dia siguiente que cambio casi á todos los generales, se enfrió la cosa y nadie se movió, también habia un secretario de estado y consejero de Trujillo, que lo ponía de vicepresidente cuando el queria y sino lo quitaba, por cierto una bellissima persona, que al igual que el padre los hijos hacian cuánto querian de el, lo nonbraron presidente, y le sacaron muñequito de papel, al Sr. D. Joaquin Balaguer, que no pudo ni supo librarse de la familia Trujillos. Mientras, las cosas no habian cambiado nada respecto á nosotros, porque la gente parecia que se habia buuelto quizás mas buena con mejores sentimientos, y nosotros seguimos con nuestra lucha, siempre con el mismo afan

las cosechas se nos daban regular más bien buenas, como habíamos quedado bastante claros de todos los malos, ygal de los Dominicanos que de Españoles, porque si habian dominicanos que eran malos, de los Españoles tambien los abian malos para el trabajo, y malos de aconformarse en lo que enrealidad á uno se le daba, ya que si todo lo que dieron se hubiese repartido con más orden, y nos ubiesemos entendi-do ygal unos como otros, para que no se estropease, ni fuese un berdadero fracaso la inmigración, y nos dejasen abandonados en un monte, como allí se decia, sin ninguna clase de ayuda ni apoyo, por parte del gobierno español que tampoco supo inponer ninguna regla, para los inmigrantes que salian al extranjero, á trabajar y aportar toda clase de dibiás para la madre Patria, dejando parte de sus bidas unos que quedarian mutilados, ó invalidos, sin ninguna clase de ayuda familiar, otros que también dejarian su propia bida, y los más, que después de trabajar y dejar, el nombre de España bién alto, tuvieron que abandonarlo todo, hasta una pequeñisima indemnización que habian ellos inpuesto, al gusto que quisieron y como les dió la gana, unos la cobrarían pero otros nó, el pais á raiz del cambio de gobierno de las elecciones, de los desbarajustes, y robos que solian producirse en el mismo Estado, la moneda, se devaluaria en el interior, y no se hallarian dolares para canjear con los pesos, que allí existian, y ala par del dolar, como estaba mandado, á la ora de la berdad, se cambiaban unos pocos, que el gobierno autorizó y los demás si no se querian perder habia que cambiarles al precio que el que los tenia pedia, pués se llegaron á cambiar desde un diez, por ciento hasta el cuarenta todo esto á la hora de abandonar el pais, que mucho antes yano se podia mandar ni los pequeños ahorros que uno pudiere tener, ó bien que necesitare mandar para algun familiar, pero de todo esto más adelante se aclarará mejor.

Unos marchaban bién con el ganado, otros con el comercio, y algunos con las tierras sembrandò cosechas de toda indole, la politica también seguía su curso, la familia Trujillo, estaba ya agonizando, empezaron á salir hambres como el Dr. Biriato Fiallo, el primero en fundar la Unión Cibica Nacional, posiblemente elque abia coperado más en el derrocamiento del gobierno, y el que empezaria á dar la libertad al púeblo, después saldrían otros partidos, con hombres de todas las clases mucho más duchos que supieron ganarse con sus mentiras y en redos al pueblo derrotando al Dr. Biriato hombré muy completo, responsable, de sus actos y de muy buena familia, cañaz de llevar por el buen camino de la prosperidad, y bién estar al pueblo dominicano, pero alcabo de una constante lucha con los de oposición, fué derrotado por un astuto llamado Juan Boch, hijò de Español y madre Italiana, con las entrañas de satanás, fué el causante de muchos desordenes que causaron muertos y infinidad de eridos, más tarde se supo de cierto que la invasión habia fracasado mayormente por su culpa, ya que estaba en exilio al frente de las intidades que recogian el dinero, para dicha invasión, asi el fundó el partido del P. R: D. y no entro en el pais durante el tiempo que estuvieron los Trujillos, la propaganda se hacia estando el fuera, por fin los Trujillos tuvieron que abandonar el pais llebandose todo lo que tenian y más, se llebaron todo el ganado, todo el oro, la plata porque cargaron hasta con las monedas que eran de plata, todas las alajas en fin toda las riquezas que habian en el pais como eran suyas las cargaron dejandolo todo en la miseria, se llegaron á fundar seis partidos y haciendo toda clase de desbarajustes, que obligó á las firmas extranjeras que sostenian la economia á cerrar las fábricas almacenes, y tiendas, y salirse del pais, para ber los toros desde las gradas, ya que allí no abia ninguna clase de seguridad, y quedaron solo un puñado de analfabetos, que creyendo todas las mentiras que decia el Sr. Juan Boch, solamente se propuso en la politica, que si salia eligido presidente, tenia que repartir todo para todos, y que cada cual tendria su casa de cemento, pero que habia que construirla desde los cimientos, y que fueren bién hondos, el parecia que tenia mano en el diablo, á los dominicanos se los ganó, y fué eligido presidente, despues de ser reconocido por todas las naciones, y su mismo pueblo, este mismo lo derrocaria, porque no pudo cumplir la tercera parte de lo que habia ofrecido. Supuesto que el llebaba el camino de la igualdad quitandole al que tenia y

y repartirlo al que no tenia, como solo quedaban los campos todos perdidos y lo que hacia falta era trabajarlos, para que produjeran, de eso nadie se queria ocupar sino que lo que querian era cogerlo ya echo, asi que adoptaron por entrar todos en empleos del gobierno, al tiempo que estaban todos cobrando sus cheques sin trabajar, y nadie produciendo nada, las casas que se tenian que hacer desde sus cimientos no se enpezaban, sino que si alguna habia hecha, por ser del regimen de los Trujillos la destruian, no podia dar empleo á todos los del partido Rebolucionario, puesto que se habia bolcado casi todo el pueblo para que les diera también trabajo, pero del facil, y todo eso no podia ser, adopto por salir denoche de la republica dominicana, unos decian que se habia cargado de dinero, y por eso habia uhido sin dejar rastro, pero otros dijeron que es que yano sabia por donde tirar y ni tenia dinero para su familia, quien sabe. Lo bien cierto es que nosotros pagariamos también los platos rotos, para el subir á presidente les habia prometido á los dominicanos, en una de las visitas que izo, por donde estabamos nosotros en el plan de propaganda que solia hacerla por los campos y todos lo creian, que todo lo que teniamos los españoles pasaria á sus manos, que podiamos empezar á componer las maletas, que todo se lo tenian que repartir ellos, las tierras, sembradas, las cercas con los animales, las casas, en fin todo. estò los reboluciono de tal forma que cuando fué eligido, no nos dieron tiempo á prepararse las maletas, sino que se tomaban la libertad de cada uno se escogia lo que queria y le parecia, se formaban grupos de hombres de cientos y cientos, entraban en las parcelas, requisandolas, en las cercas de los animales, hacian destrozos robando animales para comer, con unos colines de cuarenta centimetros de largos, aligual que cuchillos, mutilaban algunos animales para que se murieran, y no se pudieran aprovechar, porque algunos ahunque á mitad del precio siempre abia quien solia comprarlos, otros con boluntad de vender no allaban quién les comprara.

Nosotros anterior mente nos abiamos prevenido, y abiamos pedido al gobierno una imdenisación, para dejar todos los bienes y salirse de la colonia, ó del pais, alli los habia que en la constante lucha, y el afan de recoger, lo más que se pudiere quizás no tenian nada, pero otros que solian inbertir el capital para que les rentara más, sea en animales, en la propia agricultura, ó bien en comercios, Ectr. Ectr. tenian el fruto de muchos sacrificios en lapso tiempo de casi ocho años, eso no se podia cargar en la maleta y llevarselo sino que habia que defenderlo a toda costa, los que no tenian nada, terminaban muy pronto, y algunos no se esperaban, los demás, conseguimos por fin, de la junta de estado que nos reconocieran tal petición habiamos ó mejor dicho quedabamos unos seseinta Españoles con intereses, en las tierras, animales, construcciones

de muchas casa, nuevas, almacenes, secaderos, y un canal que estaba baluado con ciento cincuenta mil dolares, hecho y pagado por por unos seseinta Españoles, como máximo, esto al cambio de seseinta y dos pesetas resultaba la elebada suma de nueve millones trescientas mil pesetas, este valor solo del canal, lo teniamos aprobado por la junta de Gobierno, que nos lo tenia que pagar en el momento tubkese dinero, después se aprobaria á todos los inmigrantes por igual, la suma de dos mil ciento pesos cada uno, por la existencia en el pais cultibando esas tierras de casi ocho años, siendo que las leyes aprueban que si un ciudadano trabaja un terreno durante diez años, consecutivos pasa á ser pde su propiedad, siempre que sea un colono, y dentro de la Colonia, y si no llegase á el tiempo reglamentario, se le pagaran las mejoras, mejoras pueden ser de muchas maneras, una tierra ya sin arboles, ni malezas extrañas, son mejozas, como haber sacado piedras, haber plantado algun árbol, etc. etc. siendo las propiedades individuales aparte, como los alambres de las cercas, las cosechas, el ganado, los secaderos, almacenes, y tiendas, utensilios y aperos de labranza, que ni ofreciendolas por mitad de precio, á personas pudientes, las querian comprar, estaban todos de común acuerdo que nos teniamos que marchar, y que lo dejaríamos todo alli menos lo que pudiesemos cargar, pafa ellos repartirselo como leones, todo lo que sirbiera, que después se bolberia á perder todos los terrenos, y no producirian nada, ni tendrían ya más pan para comer, ni los sueldos que nosotros les dabamos, para que m

podiesen comer una ó dos veces al día, y les quedase para comprar alguna remuita, remua les dicen ellos á varias prendas de vestir, todo cuanto estaban aciendo les tendra que saber muy pronto mal, pero de momento no pensaban, ni querian pensar solo tenian la caveza todos como lacos, parecian buitres, queriendose repartir el botin, pero lo más malo eran los envidiosos, que habian unos cuantos del ramo del comercio que antes de nosotros empezar á comerciar, abusaban lo mas que podian con los infelices, ganandoles el cien por cien, cosa que asi siempre trabajaban para el mismo, claro al empezar nosotros, y solamente les ganabamos lo más razonable posible nos icimos casi con todo el comercio, y si ellos querian sobrevivir tenian que aflojar, casi por mitad, esto motivó que esos hombres se encargaran de buscar á gente, que no tenia nada que perder, les ofrecian un poco de dinero les pagaban en ron y les decian que asaltasen las cercas, las casas, y tiendas que á ellos no les podia pasar nada, supuesto que todos los partidos querian conseguir los más partidarios posibles, y si uno hacia hasta cualquier delito, aunque fuere bastante grave, los jefes del partido se enorgullecian de poderlo sacar y cuanto más grande mejor, porque asi tenian para discutir, contra todos los demás y hacer la oposición al gobierno, entonces el gobierno no se atrebia á encarcelar á nadie ni abia juez que se atrebera á juzgar tampoco á nadie por las cosas estaban cada vez poniendose peor, y lo mismo le podian caer á palos por la calle al mismo juez, como al presidente, la policia tampoco se atrebia á decirle á nadie nada, eran todos de la misma calaña, y muchos decian que aora que podian tener libertad, no podian tomar encuenca lo que un pueblo, por su ansia de venganza contra no sabian que, se abalanzaba á la calle á asaltar lo que era suyo, supuesto que lo que habia en la Republica Dominicana, decian que era de los Dominicanos, nuestra embajada no podia resolver nada, sino que nos dijo que lo cargasemos todo cuanto nos interesaba proteger, y que lo trajesemos, á la embajada, que alli si se protegeria, pero quién cargaba con todo, la considerable distancia de trescientos cuarenta y siete kilometros, en camiones que se tenian que alquilar, para entonces tenerlo que bender, también alli, al final tubo que intervenir el gobierno con las fuerzas armadas para que nos respetasen, pues los de por alli que bibian con nosotros, trataban tambien de respaldarnos lo más que podian, lo que no se podian parar las abalanchas que benian desde afuera, y no se sabia adonde tenian que atacar, una noche atacaban una tienda, otra entzaban en alguna cerca destrozaban las cosechas, que habian sembradas, y la guardia no podia estar en todos los sitios, además las casas estaban tan distanges una de la otra que todos teniamos miedo, de juntarse para proteger una casa y dejarse las otras asolas, teniamos un berdadero problema, tampoco podiamos abandonar la colonia por que se perdia el derecho á la indemnización, pues aunque estaba aprobada por el gobierno este no tenia fondos y las elecciones estaban encima, por lo tanto el problema nuestro se lo echarian encima al que entrase, de presidente, mientras tanto nosotros tubimos que amarrarnos los pantalones con un cinto y el cuchillo, de veinte y cinco pulgadas de largo, y esperar que se atreviesen á atacarnos directamente, pero ellos si no era todos juntos con una turba de gente tampoco se atrebian á nada y si benia alguna turba la guardia la resolbia, porque para eso tenian que benir desde afuera, y seguido se enteraban por donde benian porque solo habian dos caminos que podian entrar en la colonia, solo que de vez en cuando solia quedarse algun "guapo" y hacia alguna trastada, pero los Españoles principalmente los solteros, no querian dejarse sorprender y se defendian como diablos defendiendo lo que tanto sacrificio les habia costado, estos casi todos solian tener grandes estenciones de terrenos con animales, y como no tenian familia que tubieran que proteger solian ajuntarse para por las noches guardar los animales, una noche cuando parecia que todo estaba tranquilo, apareció un grupito de mal hechores y se tiraron á robar, los alambres los destrozaban y estando sacando los animales, precisamente en una cerca de tres socios por cierto Gallegos pero de la región Gallega Españoles, se entabló una lucha á muerte, los asaltantes iban ya á caballo y se rebolbian atacandoles con los volines, y cuchillos, estos tenian que saltar para no ser atropellados, uno de los Españoles con un buen cuchillo se tiró en-

un salto cara uno que le benia encima, y al mismo tiempo que le esquivaba le tiró con tan buena punteria, que lo derribó mortalmente, los otros huyeron y la noticia corrió pronto por casi todo el país de boca, en boca, ya muchos decían carajo, los Españoles también saben manejar el cuchillo, cuándo llega el momento, las cosas á partir de ese incidente enpeza ron á cambiar, pues nosotros suponiamos que seria más mal, y ya estabamos casi todos preparados para defenderse de las posibles turbas, que suponiamos nos bendrian á atacar, pero no fué así, ya no venian de afuera, hacernos la vida imposible, y los de adentro parecia que nos miraban con un poco más de respeto, es decir respeto, siempre lo tuvieron desde la llegada, hasta que nos fuimos, no bimos nunca faltar el respeto á ningún hombre y mucho menos á ninguna mujer, claro que si se juntaban mal hechos, y enpezaban á tomar un poco de ron, perdian la verguenza y solian hacer cosas de muy poco conocimiento, como por cierto lo tenian, con siderandose siempre inferiores, sea por la raza, de más color ó porque se consideraban ellos entre si superiores, á los de más color, pues si uno bien moreno, le aparecia otro más moreno le decia, mira este negro, y ese mismo se lo decia á otro, y así sucesivamente. Entre nosotros mismos conforme pasaba el tiempo habia una discordia y desunión que no nos podiamos entender, suerte á los arradios que los teniamos todo el dia conectados oyendo las barbaries que solian suceder en la capital, pues despues que hacian toda clase de turbas, atacando almacenes y comercios, para saquearlos, buscaban á los calies, que estaban al servicio de los trujillos, y los sacaban de sus escondites, con palos, y pedazos de alambre, poniendoles en tal estado que muchos no llegaban á poder ser condenados, supuesto que los juzgados que les hacian, eran tantas y tantas las acusaciones, que la condena ala pena máxima era segura, los juzgados solian hacerlos, á puerta abierta, y conectados á la emisora de radio nacional para que todo el mundo se enterase, como eran juzgados esos hombres que tanto habian disfrutado, atemorizando al pueblo y sacrificandolo, á pasar las más duras pruebas que seres humanos hayan podido resistir con toda clase de torturas de las más canallescás que se puedan hacer ni idear habianse construido cárceles indibiduales que estaban en las rocas cerca de la playa á un nivel que siempre estaba con una poca de agua, pero ala subida de la marea, habia becas que les llegaba hasta el pecho, durante las doce horas de cada dia, allí se metian á los que no habian de salir, el agua se encargaba de comerselos, pero otros después de casi destrozarlos, tenian una clase de perros que se los achuchaban y se los comian, como si fuesen leones, esto lo contaba uno que estuvo en esa carcel y se le perdonó la vida, supuesto que aberiguaron que se habian confundido, con el hombre, y después de haberlo torturado que lo iban á tirar á los perros, lebanaron el arresto, así fueron miles y miles de casos, que solian contar, pero lo que más nos impresionaba, fué un juicio de las hermanas Mirabal, que este fué el que más interés tuvieron que se enteraran todo el mundo ya que en el estaban las máximas autoridades implicadas, y más el propio Trujillo que fué el causante de las jobenes Mirabal, quizás por lo que se supo después de allí arrancaba la persecución tan deseada de eliminar al trujillo, y destrozarlo de tal forma, que los rumores que habian decian que lo habian puesto á fumar en su mismo puro, cara arriba en el baul del coche donde fué allado, puesto que toda la familia los tres hermanos y los hijos de el, y de los hermanos y parientes tenian la costumbre de mandar en todo el país, sea por las buenas ó por las malas y cuándo beian una señorita, ó señora que le gustase, no respetaban nada y tenían que conseguirla, después del deseo, cualquiera de la calle le decian, que se casase con ella, y se iciere cargo, le daban un poco, ó bien le montaban un bohio con una parcela de tierra, y los ponian á bibir juntos, esto en todo el país, ya se pasaba de escandaloso el asunto, pero una noche estando en un coptel toda la alta sociedad, Trujillo se enamoró de las hermanas Mirabal, que procedian de una muy respetable familia, pero estas á su vez tenian un hermano que segun decian lo habian enceftrado, por sospechoso en la politica, y esto aunque era una cosa muy corriente en el país, también preocupaba á ciertas personas, estas fueron á suplicarle al Generalisimo para que lo absobbieran del cargo que se le acusaba pero este aprovechó la ocasión de pedir las á ellas á cambio de la libertad de su

AAAAA

hermano, pero estas se negaron, él las amenazó en no sacar á su hermano, y que á ellas las encerraria también si no accedian á sus deseos, ellas se bolbieron á resistir, y después de una larga escaramuza en el local se fueron á casa, á los pocos dias fueron citadas para que fueran á bisitar á su hermano que estaba en puerto plata, presentandose un yipe, con su chofer y que ellas conocian para llebarselas, pués las dos hermanas casadas también tenian asus maridos en la carcel por asuntos polkíticos, y siempre que iban á bisitarles llebaban á sus hijos ó algun biejo por eso nunca les hacian nada, durante los biajes, pero este inesperado, que no podian tener ningun muchacho ni biejo, para llebarseño, más con el yipe con el chofer y ayudante, ellas dos benian ya bastante repletas, al ser la llamada tan urgente, se fueron solas ya que asi habia sido planeado por trujillo, y un poco más de mitad del camino, en la cima de una montaña, habia una fortaleza particular de trijillo, como la carretera pasaba por alli, el yipe, se entro para dentro llamandole la tención á los guardias que habian á la entrada y más por que no las bieron ya salir, allí les esperaba trujillo, unos dijeron que habian sido bioladas, otros que no, pero lo bien cierto es que después de entrar allí las sacaron ocultas á des horas de la noche, ya en la bajada de la montaña habiase una esplanada de cañaberal, en el que habian barios caminos de tierra para la recogida y trasporte de la caña, y en una de las tantas curvas que habia en ese camino se pararon, y le dijeron á una que bajase, que allí ala buelta le estaba esperando su marido, pero al no creer en lo que le decian ni queria separarse de la otra hermana, la forzaron y se la llebaron á la buelta, donde no la podian ver desde el yipe, dandole barios palos á la cabeza, hasta que dejo de existir, la otra parece ser que le tocaba, al otro rufian, y la terminó al bajar del yipe también á palos, asi fué como algunos lo contaban, como pudo ser alguien lo sabria de cierto, pero lo bien cierto es que después de muertas las cargaron con el yipe, y después de subir por unos montes muy altos las tiraron por un terraplen, simulando que habia sido un accidente, la hermana que se habia quedado soltera y en casa, se bolbió loca, de los sufrimientos, esto lo declaraban los asesinos en el juzgado, alo primero uno decia que abia sido el otro, y el otro decia al contrario, duró muchisimo tiempo dia por dia haciendo siempre lo mismo siempre las mismas preguntas y siempre las mismas respuestas, por fin un abogado defensor, que defendia á un asesino, alto mando por cierto también abogado, decia señores, el acusado la mató, pero quien no la ubiese matado, si el propio Trujillo le ubiese dado la orden, muchos callaron, y el proceso seguia, puesto que también se le acusaba de otros delitos, el otro se declaró que era un berdadero berdugo seguro que no lo podrian contar, cuando nosotros salimos, la cosa quedaba para mucho tiempo pero tenian todas las de perder.

Bolbiendo á tras, en que nosotros no teniamos nada de unión, ya que ellos mismos nos habian preparado, de tal forma, que casi nadie se fiaba de nadie, más casi todos eramos diferentes, los casados, teniamos diferentes opiniones de los solteros, habian muchos casados con dominicanas, que tenia n familia otros tenian hijos sin ser casados, algunos habian formado un verdadero hogar que por lo general tenia que costar algun tiempo en desacer, los que no tenian nada, que lo llebaban todo encima, podian salir enseguida, algunos habian tenido suerte y lo poco ó mucho que tenian lo habian vendido, y se los estaban comiendo, otros ahuntian que recoger la cosecha, otros que para esperar, sembraban y berian lo que pasaba, pero después no que rian abandonar lo sembrado, otros querian trabajar para poder sobrevivir, algunos que tenian vendido, parte ó todassus pertenencias tenian que esperar á que ese posible comprador tuviese que recoger el dinero de algunos otros que también tenian que vender, y esperar á tal ó cual tiempo, y asi nunca podiamos estar de acuerdo en hacer ninguna clase de reclamación, supuesto que cada mes poco más ó menos llegaba un emigrante, ó dos, á la capital y el gobierno les pagaba los dosmil ciento pesos que tenian convenido, y se rompía el contrato, quedando libres en la republica para dedicarse á lo que más les conveniera, unos al comercio, otros á trabajar, de empleados, algunos salian de la colonia y compraban algun terreno para seguir trabajando en la agricultura ó

ganaderia, y nadie se metia con ellos, supuesto que en la republica dominicana deben de aber un diez por ciento de españoles, más un treinta más que pertenecen á familias de Españoles, muchos Italianos, y algunos CHinos que son los que sededican á establecimientos y Oteles, también hay en la republica un poblado de judios, que los amparó Trujillo y les dio un terreno, para que bibiesen en el, y es como si fuese un propio estado, ahunque regidos por las leyes dominicanas, pero ellôs en el terreno que se les designo, lo tienen todo, su propia luz, sus cines y dibersiones, sus tiendas, sus garages, y fábricas, toda su maquinaria, y venden todos los deribados del ganado, como la leche, mantequilla, quesos, salchichones, varios, ctr. ctr. alli no vive ningun dominicano, ni ellos fuera tampoco, asi que los Españoles eso si podian escoger, entre quedarse en el pais ó la repatriación que tampoco la negaron á nadie pero que habia que esperar barios meses á que pasase un barco que tuviese que ir para España, asi tampoco balia la pena que uno se marchase á la capital á esperar, en un hotel á comerse lo que pudiese llevar ó no tener bastante para comer, y tener que pedir limosna, y acostarse en los bancos, por eso si nos hubiesemos entendido, quizás ubiesen arreglado el biage para un buen grupo, desbiando á algun barco de los que solian pasar más cerca, ó en avión marchar acia algun puerto, donde saliesen algunao para España asi que el tiempo iba pasando, y los dominicanos no estaban conformes todos, de que muchos siguiesen trabajando sus tierras, supuesto que muchos tenian propiedades hasta con documentos que lo afirmaban pero que trujillo se lo abasalló todo ala fuerza, segun nos contaban, que entiempos pasados aquel terreno perteneció á un acendado, y que este si familia iba bendiendo parcelas á quien las solicitaba pagandolas poco á poco, pero que el titulo de la propiedad no se adqueria por que nadie solia registrarlo á su nombre pero axistian documentos del vendedor, más por el tiempo que habian estado trabajando aquello, ya les pertenecia, pero Trujillo se encapricho de aquella finca, de unas cuarenta mil tareas más ó menos porque no tenia trabajo en cercarla, y habia unos terrenos de inmejorables cualidades para el ganado, por su ondulación, baguadas, altos y llanos, y bastantes rios que se abastecia de agua permanente, más por la bejetación y bien situada cerca de la mar casi siempre estaba llubiendo, alli sin abisar á los que la estaban ocupando, desembarco, veinteycinco mil cabezas de ganado casi todo Sobú y salbaje, que empezaron á llevarse por delante todo lo que beian, arrasandolo todo y los que no tubieron tiempo en recoger sus animales se quedaban alli junto con los del jefe, pues los ocupantes no eran demasiados porque el dominicano le gusta tener espacio para el ganado, y para hacer su conuco, sembrar sus biberes y alguna que otra cosechita, cuando se cansan de estar alli se mudan un poco más adelante, las casas les resultan muy faciles de hacer, en solo dia á lo sumo dos se hace un bohio, sin gastar ni un clabo, ni erramientas, para nada, de los arboles más delgados cortan la madera que les hace falta, con una enredaderas que se llaman bejucos, amarran los palos, y con las yaguas que sueltan las palmeras, hacen los tejados, al tiempo si se pudren las yagjas ay quien las cambia y otros no, porque si les caen goteras, se apartan un poquito á donde no caen, y asi hasta que no pueden pasar por mas, y yano bale la pena arreglarlo sino que lo hacen nuevo, pero cuando trujillo, mando la remua de sobuses ha ese terreno y unos cuantos secuaces de su calaña para cuidarlos, habia quien tenia el bohio nuevo, tenia sembrados, y lo arrasaban todo, si tenia bacas y no las habia podido recoger antes de llegar ya no podia frecogerlas por que se incautaban, las cercas que algunos solian arreglar, porque se la habian destrozado, sea los animales, ó bién los baqueros, tenian que pagarlo con creces, supuesto que muchos se rompian las piernas huyendo, porque les tiraban sin compasión, colgaron á muchisimos que se resistieron, en abandonar su territorio, ó pagar el atributo que se les imponian, las mujeres más jobenes, ó las hijas, después de abusar de ellas, y bailarlas á la fuerza, las mataban, y al crearles tantas y tantas cosas, tuvieron que salir á la otra parte de la Colonia, y se estaban aguantando sabian que undia trujillo se cansaria de aquel terreno y se lo bolbefia á dejar, pero cuándo se lo dejo fué al pensar en la Inmigración, que saco los animales y empezó hacer las casas, y

ellos empezaban, ya á entrar á trabajar para la construcción y algunos ya se construían el bohío, y sembraban sus conuquitos, y algunas cercas, cuándo ya estaban casi posesionados, llegaron las maquinas esas tan infernales, que arrancaban toda clase de arboles, y todo lo que se presentaba por delante, y más teniendo la orden de desalojarlos á todos no miraban nada ni tenían compasión, se llevaban las cosechas, los alambres, y hasta los bohíos, así que al llegar nosotros tenían que hacernos buena cara por obligación, y nos hablaban estupendamente de trujillo, pero por dentro hiba la procesión.

En las demás Colonias del país, también pasó una cosa similar á la muestra, los nativos les hacían la vida imposible, estos estropeaban los sembraderos se requisaban los terrenos, amenazaban de palabras, y faltaban el respeto, burlándose de los Españoles, llegando incluso por las noches á tirar piedras á las casas que habitaban los Españoles, y solo un caso grave hicieron unos golfos que entraron á robar en un comercio, y porque los descubrieron, mataron á todos al marido, la mujer, un niño, y una vieja sirvienta que tenían, á esto no le dieron demasiada importancia, y casi no se publico, se supo que á los asesinos, pues como á todos los capturaron y la condena máxi^{ma} de dos años, si no tenían padrinos que si no, á los cuatro días afuera, esto ya ocurría anteriormente con los otros gobiernos, y ahora con el de Juan Bosch, que solo quería libertad para su pueblo, resultaba que la libertad se había buuelto libertinaje, el resultado sería destrózar un pueblo, de ánimos para la lucha, crear mucho rencor entre los familiares de los que solían matar, á pedradas palos, y con alambres, pues solo había que señalar á cualquiera que era ó que había sido de tal regimen para que le cayesen en turba, de muchachos que se solían juntar desde cincuenta, hasta mas de doscientos, un bando de granujas que se aprovechaban en decir que pertenecían al partido, revolucionario, que tenía las tres iniciales P partido R revolucionario D Dominicano, pero pronto les llamarían perros rabiosos dominicanos, porque aparte de matar, y sacrificar á la gente por las calles, tomaron por negocio el saquear almacenes y tiendas, aparte de que destrozaban todas las casas que habían pertenecido á los trujillos, y todas sus dependencias, y los que les habían servido, bajo algun concepto, así se llevaban hasta los marcos de las ventanas para venderlos, esto ocurrió en muchísimos millares de casas, y chalets aunque muchos sin ninguna clase de mitibo, pero con solo nombrar á cualquiera que á alguien no le cayera bien, era con gusto que acababan con todo, y no podía interbenir ni la policia ni la guardia, puesto que también se esponían que los acusasen á ellos de lo mismo, el pueblo había cogido un ritmo, que solo vivían de lo que destrozaban, trabajo ni hablar, solo pedían puestos de trabajo, y aumento de sueldo, los de los campos, marchaban á los pueblos, y la capital, en busca del sueldo facil sin haber ninguna fuente de trabajo, pues los comercios cerraban, las empresas también, los pocos que quedaban con capital desaparecían por el temor al presidente, que no podía ni sabia arreglar aquel desorden que el solo había creado, las emisoras tenían al igual que la prensa y television completa libertad para actuar, quien más pagaba gritaba más se decían cuántas cosas habían, y habían por haber, todos los partidos ofrecían lo que les parecía para ganarse á la mayor parte del público, hablaban todo lo mal que podían del gobierno, les decían que Juan Bosch, tenía malas intenciones y que nunca les había de dar lo que les había prometido, en berdad el solo les decía y hablaba de la casa que había que empezarla por los cimientos, y una nación tenía el gobierno que hacer lo mismo empezar por los cimientos, pero casi había pasado un año los cimientos nunca se terminaban, y los diez partidos políticos que se habían formado cada vez atacaban más, no tenían comprensión ni daban actuar al propio gobierno, para ver si podía cumplir los cuatro años que había jurado en las elecciones, pues en vez de ayudarlo lo querían tumbar entre todos, cada partido le solía crear más problemas en vez de ayudarlo á resolverlos, porque cada vez se hiba agrabando más la cosa, pues el gobierno tubo que emplear la fuerza, y empezó á atropellarlo todo, poniendo las cosas un poco en orden pero ya era un poco tarde, tuvo que cerrar hasta la universidad porque ya se le subleaban hasta los estudiantes que aunque pertenecían á varios partidos, se formaron dos

bandos muy potentes, los comunistas, y los social cristianos, siempre estaban en constante lucha, haciendo grandes desordenes, con resultados que tenian que lamentar barrios heridos y algun muerto, cerrandola por dos veces, y cambiando los profesores.

Mientras nosotros no nos quedaba otro remedio ya que esperar porque en la Secretaria de Agricultura no habian fondos para seguir pagando, á los que quedabamos sin pagar, ellos no se negaban á pagarnos, pero tampoco nos podian dar ninguna garantia de cuándo, ni como, el gobierno se tubo que enpeñar para poderse aguantar, nadie queria cooperar pagando los atributos, como las cedulas que alli las cedulas representan toda la mayor parte de la recolección del gobierno, ya que con la cedula se paga todos los bienes que uno tiene, pues segun tiene uno de casas fincas i toda clase de propiedades paga de cedula, hasta el más infeliz tiene que tener su cedula que no teniendo nada pagaba solo un peso oro dominicano, y así cinco, diez, veinte, cincuenta, cien, mil, quinientos, hasta diez mil, todo el mundo pagaba para subrayar los gastos del estado, cada departamento se balia de sus cosas, las matriculas de los coches las cobraba el departamento de obras públicas, para la construcción de carreteras y consebación de las mismas, la aduana, que aguntaba, que se aguntaba todo el ejercito de tierra mar y aire, lo tubo que rebajar un setenta y cinco por ciento, así como la consumición del petróleo, gas, gasolina, y repuestos un cincuenta por cien, así se puso la dibisa, para conseguir un dolar habia que pagar hasta un treinta por ciento, y conforme bieron que los Españoles vendian alguna cosa ó recogian algun peso para cambiarlo lo subieron lo que les daba la gana, aunque más tarde lo conseguiriamos hasta un diez, por grandes cantidades, pero no habia ningun control, ya que dejaron al mercado negro libre para trabajar, y aun así las huelgas no cesaban en todo el pais, las cosa se ponian cada vez peor, aunque algunos dominicanos deseaban que nos quedasemos algunos Españoles que habiamos conbido durante casi ya nueve años, les habiamos dado un buen estar, enseñado algunas cosas para que se defendieran en las tierras y los comercios, nos habiamos conpenetrado ya en la vida intima, de cada uno, habiamos bautizado muchos muchachos, y los padres quedaban como si fuéramos de la familia, allí los compadres se suelen respetar más que los propios hermanos, pero siempre habia algun envidioso, y algun resentido que lo que deseaban era que nos fuésemos, por lo que adoptamos unos cuantos en marchar á la capital á nuestra embajada, para que nos resolviera lo más pronto lo posible la salida de aquella tierra, en la que estabamos ya muy á disgusto, y no podiamos empezar de nuevo en otras actividades ó en otros terrenos, ahora ya casi todos estabamos cargados de familia, mucho más maduros, algunos fracasados en cuestiones economicas, no tenian ropas para cambiarse, en los rostros se notaba la amargura de cada uno, todos pensabamos en la llegada á nuestra tierra, donde los familiares, y amigos, mas los curiosos que nos llenarian á preguntas, el porque no nos habiamos marchado mucho antes, que es lo que pasaba, como es que nos habiamos marchado jovenes y llenos de esperanza, y ahora bolbiamos, biejos y desilucionados, cuándo nos fuimos también llebamos la ropa, del tiempo, y nueva ahora la misma vieja y pasada de moda, porque en nueve años tendria que haber cambiado todo, más nosotros también beniamos cambiados, en costumbres algo diferentes ya, unos venian derrotados de ilusiones, otros de la salud, algunos abian enterrado algun ser querido, i hasta parte de su mismo cuerpo, sin que los familiares pudieran estar presentes, ni pudieran hacer nada, ni conocer á sus propios nietos, desde que se marcharon abian pasado muchas, muchas cosas, habian crecido los que salieron con un año de edad y ya tenian diez, y los que tenian diez, tenian diecinueve. ctr. ctr.

La sorpresa fué á la llegada á la Embajada Española, que habian unos cuantos que habian coincidido con nosotros, pero unos cuantos dias antes y estaban ya allí, el recibimiento no fué muy agradable que digamos, porque los problemas surtirian más tarde, ya que en dos meses de espera aprendimos aber toda clase de calamidades, á recibir insultos, de los dominicanos que solian pasar por la calle ser despreciados por los empleados de la misma embajada, y la burla tan grande que nos hizo el Sr. embajador, al llenarnos toda via de ilusiones para cuando

llegamos a España, pero mientras, en el patio y una casona vieja que había al lado de la Embajada en el mismo territorio de la misma, nos tuvimos que alojar todos juntos, matrimonios, niños, y solteros, no teníamos cocina, solo un vater, para más de sesenta personas, los niños se ensuciaban por todas partes, la ropa que se lavaba había que tenderla para que se secase, y esto se tenía que hacer por encima del jardín, para cocinar debajo de los árboles como los gitanos con dos piedras, y leña de los árboles y cajas de madera que se solían recoger por los almacenes, pero y para comer, hay la comida, esta había que mendigarla por la Capital, suerte que había unas asociaciones, y mientras no se cansaron nos daban un poco y otro poco que se recogía de Caritas, que últimamente se lo tomaron a pecho, y nos abastecían, con arinas de maíz, diferentes comidas que solían mandar los Americanos, para el pueblo dominicano, que estaba ya pasando grandes necesidades, nos daban también un racionamiento a nosotros, enseguida empezó a pasar como en el barco, los más escrupulosos cogían lo que les hacía falta pero los había que solían coger grandes cantidades, que les estropeaba y lo tenían que tirar, algunos hasta lo vendían por las calles, y no es que fuera por necesidad, supuesto que el que solía hacer estas cosas quizás fuere el menos necesitado, y las consecuencias las pagaban todos, el racionamiento se acortó y solo que nos daban harina de maíz, en la que todos cogieron una churria, que habiendo solo un vater nose como no pasaron grandes escandalos, cada uno se hacía donde se encontraba, porque la cola no se terminaba, y el que estaba dentro, no se atrevía a salir, porque después ya no podía entrar, después que se terminó un poco la churria, se empezó de nuevo a mendigar en los comercios, y las Iglesias en entidades donde depositaban ropas, que solían traer del extranjero, los hubo que se atrevieron hasta de ir de casa en casa, a los particulares que se representaba que estaban bien, otros tuvieron vergüenza de biber allí, y buscaban algún acomodo, en casa de algún amigo, con poco alquiler ó bien en un hotel de los más económicos, En la Embajada ya estaban artos de tenernos por allí, todos los días lo mismo, excepto si algún día de las palabras se pasaban a los tirones de pelo que siempre las había que daban para ello, y tenían que salir para apaciguar a las fieras, con buenos y malos modales, el Sr. embajador un día nos reunió y nos hizo ver de que en España se estaba ya bibiendo muy bien, que se estaban haciendo unas Colonias de sumo interés, y el mismo nos recomendaba al gobierno Español, por mediación de una carta que tendríamos que entregar, a la llegada, para que nos atendieran como nos merecíamos, y que nos colocasen en una de las Colonias, que tan buena representación tenían en las revistas Españolas y la propaganda en películas, que nos proyectaban, entonces por desacerse pronto de nosotros, nos aconsejaba que debíamos de marchar cuanto antes, para escoger buen sitio, que entre unas y otras, se pasaba el tiempo y las ocuparían todas el problema solo estaba en que no habíamos cobrado todos la indemnización, sobre lo del canal tampoco estaba claro, pero el nos dijo que nos podíamos marchar tranquilos que conforme saldrían los cheques de la Secretaria nos lo remitiría a España, enseguida aceptamos ya que nos quitaba, también el trabajo de cangear los pesos a Dolares, que por cierto bien serio estaba el asunto, y bastante caro nos resultaba, por aquel entonces no había ninguna esperanza de que viniese por allí ningún barco que fuese para España, los barcos solían pasar más por Puerto Rico, y allí pensaron en traernos, con avión costaba solo media hora, pero la fecha se aplazó por dos veces, Ultimamente la Secretaria nos comunicó que en los proximos veinte días iba pasar un barco de la Trasatlantica Española hacia Venezuela, que se podría desviar para que entrase a la Republica Dominicana y nos recogiera, así siempre seria el biage más economico, y podíamos cargar los bultos pesados junto con nosotros, porque de la otra manera teníamos que dejar casi todos los bultos para que fueran facturados, en algún barco que tubiese que pasar por allí, habían muchos que cargaban con las camas rotas y todo cuanto podían ya que el biage lo tenía que pagar el gobierno dominicano cuanto más se cargase aunque valiese poco, siempre podía venir bien, pues concretamente nadie podía saber si podíamos llegar a alquiritir la Colonia, ó tendríamos que hacer como los gitanos, porque muchos al salir de España habían abandonado la

casa, otros la habian vendido, y ahofasi no los amparaba algun familiar la cosa se pondria fea, con los muebles pasaba identico, con la ropa, otro tanto, pero más peor por que la ropa alli no se necesitaba, y en España hacia falta muchisima, y los que antes salian solos ahora regresaban varios, todos los matrimonios jovenes que se casaron para marcharse, como mínimo llevaban dos ó tres de familia, y si entonces fué facil montar el hogar arriba del barco, ahora se tendria que montar en su púeblo, los que habian podido recoger, algo, y les habian pagado no tenian problemas con dinero se arreglan muchas cosas, pero y los que nada tenian y no les habian pagado que harian, todo esto se comentaba mientras estabamos esperando al barco, y entonces fué cuándo precisamente condenaron á muerte al politico Grimau en España, alla el popularisimo Grimau nadie lo conocia pero de repente se amotinaron unos grupos en la puerta de la Embajada, cuándo más tranquilos estabamos de buena mañana, empezaron á gritar contra los Españoles y su dictador Franco, enpezaron á sacar pancartas y acumularse gente, que aquello parecia el fin del mundo, las mujeres de adentro y los niños gritandó por tanto que lloraban, suerte que bimo la policia y la guardia, y con unas cuantas bombas lagrimogenas los dispersó á todos, pero más tarde acudieron muchos más con intencion de quemar la Embajada, nosotros estabamos dentro, por eso se detenian pero al salir el Embajador diciendo biba España, biba Franco, todos gritabamos á la vez, pero entonces nos arrojaron bombas incendiarias, y suerte que no hubo que lamentar desgracias, ni daños personales, solo por la intervección de algunos Españoles que se decidieron á recoger las bombas debolbiendolas y apagando las que solian estallar, aquello parecia un verdadero infierno, en la puerta habian unas berjas faciles de saltar con una anchura de mas de cuarenta metros de largo, con una gran avenida enfrente que daba cabida á barios miles de personas con sus pancartas y sin parar de gritar, á la parte de adentro mujeres y los niños como locos sin saber donde esconderse, buscando refugio, asi pasó casi todo el dia hasta que bolbieron á dispersarlos, y montar una guardia permanente por todos los alrededores, pero ahun asi cada rato pasaba un camion, ó varios, llenos de genge con pancartas y bociferando, con toda clase de insultos, pero el dia siguiente ya amanecio más tranquilo, solo por las calles habiam grupitos de gente, que si pasabamos alguien cerca de ellos, hablaban lo mas duro posible, y bastante fuerte para que se les oyera, la prensa, y la radio en las noticias también mencionaba lo suyo, pero poco á poco, se tranquilizó todo,. El sr. Ministro nos entrego otrá carta en la que expresaba su gratitud, por haber defendido los honores de España, en propia Embajada, demostrando el valor, en la defensa, de la madre Patria, y que cuándo llegasemos nos atenderian lo más bien posible, uno solo se hizo cargo de guardar tan preciada carta, como si fuese un tesoro, ó bién un punto de apoyo, que nos ayudaba á completar más las ilusiones, que nos estabamos formando, sobre las Colonias que tanto y tanto al parecer prometian.

Justamente cuándo faltaban cinco dias para que llegase el Barco, entonces la Secretaria de Agricultura se hizo cargo de nosotros, nos trasladaron á un hotel á todos los que habiamos entregado los pasaportes, ya que los habia que se querian quedar por algunos mitivos y asi esperaban pafa cobrar, después cogeria el rumbo que más creyesen les convenia, asi que los que habiamos de partir, en el regreso para España seriamos un grupo de cuarenta y seis personas, la Secretaria nos queria tener á todos juntos para hacer mejor los tramites de embarque, que corria todo por su cuenta, habia que hacer los pasaportes nuevos, sacar los billetes, reconocimiento médico ponernos las bacunas obligatorias, todo eso tenia que ser todo cerca del hotel que nos habian reserbado, por entonces el Gobierno Dominicano Controló el escape de dibisas, y no dejaba sacar ni los dolares entonces si que la abiamos hecho buena, el poco dinero que podiamos tener no nos serbia para nada, claro que si lo cambiabamos nadie nos lo podia quitar pero, y quien lo cambiaba y á como, el mercado negro estaba muy alto, por fin el encargado nos prometió que el gobierno nos autorizaba á canjear en el banco el dinero, peso, por dolar, como estaba mandado, pero tenia que ser el último dia para que nadie pudiese hacer trampa y cangease más del debido, ahun asi muchos lo

XXXXX

intentaron, y querian cangear muchos pesos de los mercaderes que les daban hasta el veinte por ciento, pero fué tanta la escaramuza que solo cambiaban por el valor de dos mil ciento pesos por cada pasaporte, que resultaria ser la indemnización que la Secretaria pagaba por cada inmigrante, este cangeo nos lo hicieron ganar, solo una hora teniamos de tiempo para cambiarlo, con muchos papeles que llenar para la confrontación del banco con el gobierno, el barco ya estaba llegando y debia de salir enseguida, más ya era la hora de cerrar en todas las oficinas, por que alli se trabajaba solo hasta las doce, no abriendo por las tardes, y el barco debia de salir de dos á tres de la tarde, las maletas estaban en el hotel y las familias habia que comer corriendo, ya que no habia tiempo para nada, el dinero que no quisieron cambiarnos habia que tomar alguna desición, y como en la Embajada tenian que recoger algunos cheques, de algunos que faltaban á cobrar, debiendolos de mandar á sus propios domicilios en España, asi lo pensamos en dejarle también el poco ó mucho dinero que cada cual tuviera, pero habia que darse prisa, ya que estaba bastante lejos, tuvimos que coger varios taxis, y todo se arregló bastante facil, solo habia que arreglar lo de el canal, ya que debiamos de hacerle poderes á un señor abogado para que nos remitiera cada uno su parte, y el se tenia que quedar con el diez por ciento del valor total, pero seguro que devió quedarselo todo, esto de no cobrar todos á la vez, abian sido los resultados de tantos desastres, el departamento encargado de pagar era la Secretaria de Agricultura, pero esta no tenia ni para pagar á sus propios empleados, por fin determinaron que el gobierno les ayudaria á solventar el asunto poco apoco, y asi cada mes daban para unos cuantos, pero lo tuvieron que sortear, por las letras del abecedario por que cada más habian lios y más lios, que si me toca ami, y no ati, otros pagaban á los que lo arreglaban para que les saliese el nombre antes, los ubo que se atrevieron á dar la mitad en tal de que saliera su cheque enseguida, despés pasó que se abiciaron los de adentro con las estafas, y si no habia dinero por delante no saldrian nunca esos cheques, ya que la cosa se lio de tal forma, que se apuntaban todos los Españoles que habian en la república, habian ó no estado en las Colonias, ellos no tenian más que apuntarse, y a cobrar la mitad del cheque, esto lo cobraban enseguida que habia dinero y los verdaderos afectados no les salia nunca, la cosa se enrredó de tal forma que no habia quién desiciera los lios que estaban hechos, pués en las colonias nombraron á unos cuantos delegados, dos ó tres de cada una, para que no tuvieran que hir tanta gente á la Capital, á formar colas y pasar los dias, meses, y hasta años y más años, esperando que saliese su nombre en la lista para cobrar, estos enpezaron á combinarse con los jefes, para buscar toda clase de gente de nacionalidad Española que les interesara cobrar mil cincuenta pesos, solamente poniendá una firma sin saberse de nada más, pues á quien le amargaba un dulce, el gobierno no sabia los Españoles que habian de la inmigración, solo sabian que abian sido varios miles y si el departamento de agricultura les presentaba una lista de que el dinero habia sido pagado y todo en limpio, nadie habia para aberiguarlo, porque todo se habia hecho un cuerpo, y eso que si se sabia que muchos más de la mitad, de los inmigrantes ya se habian marchado antes de pasar todo eso, y otros que renunciaron á los contratos perdiendo el derecho á la paga, y más los que habiendo renunciado ya se abian ido, por no esperarse, asi que solo quedarian á esas alturas un porcentaje de un diez, á un quince por ciento, en todas las Colonias del pais, y llegando á cobrar una parte más que inmigrante habiamos llegado, pero que los habiades de la guerra Española del año Trinta y seis, por centenares, que tambien abian reclamado á muchos familiares y amigos, sumandose una cifras bastante considerables, más otros que tambien abian aparecido dios sabe de adonde con los nombres falsos, todos se conchabaron para cobrar. Los que teniamos que cobrar el canal eramos unos cuantos solo de la Colonia de Baoba del Piñal, y toda via le tuvimos que pagar al abogado por adelantado los honorarios y trabajos, que hizo aciendose el mismo los poderes en conbinación del Notario, para que cuándo cobrase nos lo mandara á España, pero ya suponiamos que eso no lo percibiriamos nunca, por no haberse puesto en conbinación con las autoridades, y con el soborno correspondiente lo hubieramos cobrado enseguida. Pués bién llegó la hora de partir y nos llevaron al puerto con los vehiculos que

ya estabamos oyendo la sirena del barco, pero al estar tan cerca al llegar alli vimos que toda bia estaba entrando, y ya mucha gente de los curiosos, y amigos en el muelle, más todos los bultos, que los habiamos depositado en un almacen de la Secretaria los estaban terminando de descargar, con unos grandes y pesados camiones, casi todos estaban rotos, y mal remendados, saliendose las colchonetas y las almohadas de los fardos, las camas rotas, solian dar una mala impresión.

Pero enseguida se nòs olvido todo, cuándo empezamos á hoir la musica Española y ber ondear la bandera, el aire no nos cabia en los pulmones, parecia que hibamos á estallar, llorando de la inmensa alegria, despidiendones de los paisanos que también lloraban, y nos decian que se quedaban para poco tiempo, alli llorabamos todos de la emoción, hasta los dominicanos que binieron á despedirnos, y los que alli se hallaban tubieron que llorar, el primero en subir fué el canciller por la escalera y al llegar arriba pronunció las palabras de viva España, y todos en una misma boz, digeron viva, El barco en el momento subió el último pasagero zarpo enseguida, todabia no nos habian colocado cada uno en su sitio, ya estabamos en marcha, rumbo á Venezuela, donde tenia que cargar como ochocientos pasageros casi todos Españoles, que venian para pasar bacaciones algunos para no bolber por que estaban ya muchos años y no les habia alcanzado la fortuna, también los habia bastantes que les fué bién pero otros que les fué muy mal, segun lo que nos contaban de aquellas tierras, eran muy parecidas á las de Santo Domingo, excepto en tamaño ya que nos contaban que venezuela tenia grandes selvas todabia que no se habian explorado, y los trabajadores que se distanciaban mucho de los sitios que estaba habitado solian pasarlo bastante mal, una por los animales, y los insectos, pero la otra porque no habian carreteras para sacar los frutos, o ganados, la cibilisación poco más o menos, estaba un poco quizás más salvaje que en Santo Domingo, y tenian más libertad, toda bia los Venezolanos, también eran muy guapos guapo es como aquel que dice valiente, pero es que la ley se la tomaban por su propia mano, si por la carretera se atropellaba á alguien no se debia pafar á socorrerle, por que se esponia á que se le inchara en seguida, sin pasar por la ley alli casi nadie saca el carnet de conducir, ni hace falta alguna, pués en todo caso que la policia pille á uno con una infracción sea la que fuere, con solo una propina tiene bastante para no pagar ninguna multa, además que el codigo penal de la circulación no es tan grave como por estos terrenos de la Europa, también en este pais como en casi todos los paises de Sur, y centro America, tienen la ventaja que son muy ricos en aguas plubiales, ó sea que lluebe mucho, en regiones que sueken estar por las costas, y como el clima es tan rico de sol, y buena temperatura los frutos se dan muy facil, y los ganados, solo por la naturaleza, y la providencia, ahora en tormentas tambien son bastante ricos, todos los años se cuentan por centenares los que mueren por las descargas electricas, también por los Ciclones, y anticiclóns, en puerto rico, el año 1957 la cifra que daban las estadisticas de muertes por los rayos, era de trescientos ochenta, y asi en casi todos los demás, en El Ecuador, un pais muy misero, suele pasarse seis meses, lluyendo y seis meses, de seca, este pais es berdaderamente encantador para no tener frio, pero solo biben bién los Latifundios, ó burgueses, los demás biben con las más insoportables miserias, después de Venezuela pasamos á la Guaira, para cargar unos negros, y después en Trinidad, también se cargaron repuestos para el barco, y comida y unos cuantos morenos más que iban para Inglaterra, hacer los trabajos más duros, los más bajos, y de sirbientes para los blancos, aquellas tierras eran Colonias Inglesas, i tenian ese pribilegio, tomar á la gente como si fueran esclaves para sus servicios. Pués bién excepto la comida que la allabamos un tanto extraña, y de mal gusto, el biage fué bastante feliz, habia buena armonia entre los pasageros, y la tripulación, se daban muchas fiestas en el mismo barco, reunia todas las condiciones necesarias, para darbailes en unos buenos salones, se proyectaban peliculas, arriba en cubierta, abian piscinas para tomar el baño, se concursaba en el tiro al plato, y el Capitan cada rato organizaba fiestas para los niños con participación de valiosos premios, que a todos les llegaban, haciendoles la mar de felices, tuvimos la ocasión de conocer las grandes fiestas, que daban los de alta sociedad, con sus bailes de gala, en exhibición de trajes de noche

que balian grandes fortunas, tambien exhibian las alajas tan enormes y maravillo-
sas. que solian ser casi todas turistas, pués el ramo trabajador no podia exhibir
nada de esas cosas, y se conformaban en mirarlo, solo la noche que lo dejaban ber
ya que en todas las ocasiones tenian que distinguir á lagente que biaja en cñase
primera, esgo quién lo sabia todo eran los camareros, que los habian que estaban
màs de seis años de camareros y de marinos, dando biages trasatlánticos, y lo mismo
trataban con gente aristocrata como plebeya, desde unos años acia el cincuenta y c-
cuatro, habian llebado á muchos repatriados de los distintos paises de america del
sur, centro, y pocos del norte, de los que más malas condiciones, y llenos de ca-
lamidades, habian conocido, venian de Santo Domingo, en los últimos años se habia
batido el recor de familias enteras bolbiendo para su patria, los habia que llegab-
-ban tan delgados que en el biage tenian tiempo á recuperarse, pero otros al comer
demasiado cayan enfermos, tuvieron que tomar medidas en ciertas personas princi-
palmente en los niños para que no se atracasen en comer ya que á casi todos les sen-
taba mal, y después no podian comer lo suficiente, esto solia ocurrir en las fa-
milias que habian fracasado, supuesto que algunos de los que estaban en la Colonia
se decidieron á salirse para trabajar bién por su cuenta, ó por que al gun domini-
cano le habia ofrecido ~~trabajar~~ sus tierras, en una u otra condición, alli se tiene
por norma tambiañ, que si uno tiene una parcela grande, y reune bastantes condicio-
nes puede alquilarla, ó bién darla á medias, ó un tercio, segun convengan entre am-
bas partes, pero eso si hay que asegurarse muy bién en un pais estraño, cuando uno
baya á ~~tratar~~ con la gente nativa, ya que por supuesto los nativos deben de conocer
muy bién los terrenos, el clima, y los factores de las estagaciones del tiempo, cosa
muy importante para la agricultura, pondremos dos ó tres casos, de los muchos que
pasaron en la republica dominicana, y eso si los que venian de los otros paises
nos contaban cosas y casos parecidos, bueno el primero fué un sr. bastante adinera-
do tenia cantidad de terreno sin cultivar, y que solo teniase ganado en esos terre-
nos, pensó que si los Españoles trabajaban tanto, y tan bién, el podria esplotarlos
para que le rindieran más, pero sin el trabajar ni exponer nada, pués bién se vino
á la Colonia y á la familia que más creia que le conbiniera, sea porque lo hallaba
con más fuerza, con más ánimos, aspiración, ó bién ilusiones, y le invitaba para
que viese los terrenos suyos, para trabajarlos entre los dos, sea amedias ó bién
á un tercio, el caso era enbaucarle para que aceptase, y se lo llevaba para su tie-
rra, este en el momento de abandonar la Colonia perdia todo derecho á la misma y
tenia que renunciar al contrato, en ek que el gobierno se conprometia á ciertas co-
sas, como darle á uno tierra, casa, aperos de labranza, y si por cualquier causa no
le convenia estar en el pais, ~~causa~~ justificada, se entiende seria debuelto á Espa-
ña, pero si prescindiasse del contrato se perdian todas estas obligaciones del go-
bierno dominicano, algunos bastantes, suponian que por afuera tendrian más bentajas
en terrenos muy buenos que habian, y opinaban que anosotros nos habian puesto en
los más malos terrenos del pais, éste que fué primero sé fué con las condiciones
que el tenia que hacer i desacer en la tierra, o sea siempre que fuere para mejo-
rarla, y asi pasó el mejoro la tierra lo más que pudo sembro la cosecha se dió bas-
tante buena, pero debido á los gastos primeros perdianse dinero, ahora bién del
retoño ubiesen empatado lo perdido, y tenian la ventaja que ya la tenian preparada
para la proxima cosecha, con la mitad del gasto, pero el dueño, seguida pensó aho-
ra ya se como e de trabajar las tierras, y apunto de recoger el retoño, echo el ga-
nado á pastarlo, entoces decia que eso del retoño no estaba en el convenio que ellos
habian echo, el retoño no es ni más ni menos, que cuándo se cortó el arroz por es-
tar ya maduro, buelbe á retoñar, y se da en veinte y cinco dias una media cosecha
sin ninguna clase de trabajo, si es en verano y en el invierno treita dias más ó
menos, esta familia ya no le quedaban otros recursos más que seguir trabajando de
peón ó como el dueño quisiere, puesto que en la primera estaba ya bencido moral-
mente, y si no queria trabajar con el mismo tenia que buscar ~~trabajo~~ en cualquier
parte, alli los morenos trabajaban por un peso, todo el dia de sol á sol, y un peso
una familia de las nuestras tenia escasamente para una comida, sin comer pan, ni
aceite para cocinar, solamente con las grasas que alli tkenen por costumbre.

El otro fué un sr. que también mucho ganado y bastante tierra pero la tenia

en muy malas condiciones, necesitaba gastar mucho dinero para arreglar las cercas la comida que tenia natural era bastante mala y se apoderaba de la buena, no sabia ó no podia gastar tanto para acabar con la mala yerva, y decidió también buscar en la Colonia á un Español que se atreviese á trabajar esa tierra, pagandole un arrendamiento, la finca era de unas veinte mil tareas y estaba dibidida en tres basos, ó sea en tres partes así el ganado cuándo dejaba una parte limpia, pasaba á la otra, y después á la ultima dejando siempre descansar dos para que subiera el pasto natural, pero al estar en malas condiciones la cerca y estar casi todo roto estaban por todas las partes regadas y causaba grandes transtornos para recoger el ganado ó vigilaflo, el caso es que el Español que fué á sembrar gasto todas sus fuerzas en sembrar, arreglar las pñalizadas para que los animales no le entrasen á comer los frutos terminar con las malas yerbas, y apunto de recoger, los frutos bino lo inesperado, esos terrenos se inundaban por las crecidas de los rios cubriendo los frutos y dañándose por completo, asi terminó este también, el otro un sr. que buscaba á personas pudientes para hacer una tumba, de un monte con las tierras muy fértils y muy prometedoras, les convencia que haciendo la tumba y con e candela quedaba todo limpio, apunto de sembrar, y con grandes beneficios, después de varios meses tumbando á base de hacha, y colin con grandes juntas de gente, si llegaban á sembrar, cuándo se daban cuenta los Españoles ya se habian vendido los frutos, y asi quedaban las tierras listas para seguir trabajando los dueños ó bién para ganaderia, estos solo son tres, casos de los miles que se podrian contar, pero serian menester varios tomos, para escribir todos los casos, excepto alguno que se conformaria en trabajar por su propia cuenta, poquito á poco, sin estenderse más de lo que sus ojos podian vijilar vién, y aser posible lo que sus brazos, y cabeza pudieran trabajar, que fueron los que mejor salieron, con beneficios muy rentables los demás, tendrian que pasarlo muy mal, teniendo que ser repatriados por el Gobierno Español y las muy malas condiciones que antes deciamos, pues en las Colonias solo algunos que por no saber trabajar, por tener mala suerte, ó bién por tener mala administración, como solian tener principalmente los solteros, no se llegó casi nunca á pasar por tan malas, y eso que teniamos otroa contzatiempös, pero en cuánto á comida, y dinero siempre, lo hubo suficiente para vivir, algunos mal que bién, recogieron en los nueve años, de existencia, desde las cien y pico de mil pesetas, hasta cerca del millón, y algunos se quedaban trabajando por su cuenta, hasta dios sabe cuando, ya que por esos paises hay gente que se muere de bieja y queda en el deseo de benirse á España, pues cuando á pasado mucho tiempo y se acostumbra á las comidas, y manera de vivir, si llega á formarse un hogar completo es dificil, que al regresar á España no tenga deseos de marcharse enseguida.

Todo esto y más se conbersaba en los doce largos dias que costaba el biage hasta que vimos la Isla del Yerro ó Lanzarote, y alo poco llegamos ya á Tenerife de alli á Bigo, que nos pareció mas largo el camino de tenerife, á Bigo, que desde, la Guaira. á Tenerife, desde luego fué un biage muy feliz con una mar muy tranquila todo el biage, pero desde que llegamos á ber la tierra nuestra yano podiamos descansar la carta la habiamos releidi miles de veces teniamos la esperanza que al llegar á puerto nos estarían esperando las autoridades Españolas, para trasladarnos con avión a Madrid, y alli resolver nuestra papeleta, aunque nos dejarían primero visitar á nuestros pueblos, con toda la familia y amigos, las tierras nuestras que tanto deseabamos ber, y pisar, puesto que biage de tantos dias embarco sin ver nada más que agua y cielo, y el ruido de los motores, el olor, y el gusto de la misma comida, aunque sea muy feliz siente uno deseos de abandonarlo lo antes posible, asi que después de toda la noche en vela mirando aber cuándo se veían las luces que se llegaron aber sobre las doce de la noche y atracabamos en la mañanita del tres de Julio del seseinta y cuatro, muy buena mañana, nosparecia llena de esperanzas, y ilusiones, esperando que estaria hasta el Ministro de de Trabajo ó de Agricultura para que se iciese cargo de nosotros, segun decia la carta que nos dió el Sr. embajador, con sus recomendaciones y peticiones que nos hacia, y verbalmente nos dijo que el pasaria el informe por cable y asi nos estarían esperando ya en puerto, pero fué una gran desilusión cuándo vimos que no nos esperaba nadie, solo

unos periodistas, nos hicieron algunas preguntas, y publicaron lo que les dió la real gana, pero de lo que nosotros les abiamos declarado ni hablar, total no es que no biniera nadie, sino que nadie queria saber de nosotros, fuimos al departamento de Inmigración, y no tenían ni noticias que nosotros habíamos de llegar, por fin á base de muchas suplicas y todo el dia de papeleos conseguimos que noas pagasen el biage en tren con billete de tercera clase, hasta nuestro destino, y en la aduana también nos hicieron pasar todo el santo dia, en la rebksión de los bultos, registrandonos todos los cajones y terminando de romper, todo lo que apenas quedaba entero, cuándo por fin quedamos libres de la aduana ya era casi denoche, por lo que tuvimos que quedarnos en un hotel, casi todos amontonados, con las caras y cejas medio fruncidos, medioacobardados, y desilucionados, por el despago que habiamos recibido, sin darnos cuenta de las constantes miradas de todos los curiosos, nos estaban dando, escalofrios á casi todos, como no estabamos preparados de ropas, y en Bigo solia hacer bastante frio, las mujeres que no se tenían que mover de los vultos que soliamos llevar en manos, quedaron algunas, para hacer cama, y muchos de los hombres también, ya que no teniamos ni ganas de arreglar el biage, pero al dia siguiente ante los inconvenientes de algunos que nose podian mover, buscamos á un médico y lo soluciono casi todo de momento para que pudieramos emprender el biage, en vez de salir con el tren, pensamos alquilar un auto bus, para que nos llevara, directos á Madrid, y despues Valencia, asi teniamos tiempo de pasar por el Ministerio de Agricultura, donde quedaba la esperanza de que si nos atenderian, porque pensamos que quizás no supieran en cierto el dia de llegada de los inmigrantes, el auto bus seria mucho más comodo, para no tener que hacer ningun traslado, y parar cuándo quisieramos pero no fue asi solo llevabamos un chofer, para conducir dia y noche, puesto que saliamos desde Bigo, á las cinco de la tarde y sin parar llegaríamos á las diez de la mañana del dia siguiente, solo ibamos cuarenta y tres, grandes y pequeños, los pequeños á todas las horas tenían ganas de comer, y no se les podia pribar de darles algun bocadillo, el conductor esto le sabia muy mal que se comiera en el coche, y por si no fuera poco le subian por arriba de los asientos, y hasta se llegaron á ensuciar, las mamás tenían que cargar alguno en brazos, los papas teniendo cuenta de los otros, y el chofer con una cara de perro sin querer parar en ningun sitio que se le pidiere, por fin Madrid á la llegada, tubo que parar para que limpiásemos el coche por espacio de una hora, después no quiso adentrarse á ninguna parte con el coche y tuvimos que mandar una comisión, para que fueren al ministerio, haber lo que podian solucionar, y siempre con la carta en la mano, como si fuere un tesoro, el chófer al ver que tardaban y se acia tarde no quiso esparar más, decidio que bajásemos todos que el se marchaba á comer, y descansar, que nosotros cuándo terminásemos que fuéramos á buscarlo á la dirección que el nos daba, pero eso si fué un espectáculo digno de mencionar, cuándo bajamos del coche en medio de calle estabamos todos algunos acostados porque estaban enfermos los niños, sin parar de pedir algunos lloraban otros gritaban, otros se adormian cansados del sueño, y el biage, por fin apareció la comisión, quizás más desilucionados que nunca, lo más que les ofrecieron fué una orden para que fuésemos al auxilio Social á que nos dieran una comida, y que siguiéramos para Valencia, que el Sr. Ministro se encargaria de todo lo demás, pues el se tenia que poner al habla con el Gobernador de cada región, para solucionar el caso nuestro de otra forma á la planteada, por nuestra comisión, ya que en las Colonias que nos habiamos hecho la ilusión habiamos fracasado, supuesto que lass Colonias que toda via estaban aciendo debian de ser para los que bibieran en esas Regiones y que á estas alturas estaban ya ocupadas por varias solicitudes cada casa, lo cual no debian de poner á gengte de otras Regiones, dejando á mas de la mitad de la misma sin casa. Asi que solo quedaba el remedio de seguir para adelante, ó marcharse al Auxilio Social que nos hicieran una comida, pero decidimos salir enseguida para Valencia, ya que de quedarse en Madrid á comer algunos que podian hacerlo, porque los demás estaban casi todos ya enfermos huviesémos caido todos, porque uno á uno ibam cayendo, esos cambios de temperatura, el agua y la comida, ya que estabamos acostumbrados, á las de Santo Domingo, y más por el agotamiento del biage, la ropa nos caia á casi todos de encima, y en los rostros se nos veia el sufrimiento y el cansancio con las caras sucias y delgadas, teniamos buenos aspectos para el recibimiento en el

pueblo, habíamos salido pasada media tarde, de Madrid, y tuvimos que parar á cenar por el camino, para llegar á Valencia, sobre las tres y media de la madrugada ay Valencia á esas horas de la madrugada medio solitaria, pero que bonita, como se nos abrian los corazones de júbilo, respirando y llenando los pulmones que no se veían saciados, porque ya hacia mucho tiempo que no habían respirado ese aire tan puro, que esta entonces habia en toda la huerta valenciana, esta tierra que nos habia bisto nacer, y crecer, por encima de ella, parecia que estábamos soñando cuántas cosas habían hecho, que cambio tan grande le vimos en todos los aspectos de la población, niños que habían crecido sin darse cuenta, y se habían convertido en hombres, hombres jobenes que habían cambiado de rostro y estaban en su madurez, otros que ya maduros se habían buuelto biejos, y cuántas cosas habían pasado en nueve años, los niños que traíamos nacidos en Santo Domingo, tampoco podían dormir tantas cosas les habíamos contado de España y Valencia, que siempre decían pero cuando llegaremos a Valencia, y les decíamos pero no veis que ya estamos en ella dentro de poco bereis ya á los abuelos, á los tãos y tias, y los primitos, que tah-poco conoceis, ellos cerraban los ojos, y los habrían del sueño, tratando de comprender, pero sin entender nada, para ellos nada estaba sucediendo, estaban en la edad más feliz de la vida, donde na se entera uno de nada ni le inporta, más todo l que hace esta bién, y causa gracia á los mayores, á si llegamos á Valencia, bajamos del auto bus, y alquilamos cada uno sus taixis, para el traslado á sus respectivos pueblos ya que abarcabamos cuatro ó cinco y no nos podia dejar cada uno en su pueblo, ala llegada al pueblo sobre ser denoche todabia, ya nos estaban esperando, con los brazos abiertos los padres avuelos tios y tias, familiares y amigos, que junto con los curiosos, todo el pueblo iba de fiesta ese dia, empezaron las bisitas y por na noche tuvieron que cerrar las puertas, para poderse acostar ya rendido, asi estuvimos varios dias, recibiendo bisitas, porque benian de los púeblos becinos, algunos á preguntar por los suyos que habían quedado allá- cada cual se acomodo en casa de los parientes, los suegros, ó padres, hasta que se pudiera solucionar otra cosa, los primeros dias todo era ni pintado de rosa, pero pronto se enpezaria la guerra de los nervios, los que nos fuimos habíamos cambiado mucho ó abian cambiado los que se quedaron, los nacidos alla, conocian aquellas costumbres y no estas, por lo tanto tardarian un poco á costumbrarse á lo de aqui los propios familiares y los abuelos para los niños casimente eran estraños, no se conocian como los de aqui, causando algunos problemas de niños, y ahunque eso iria desapareciendo poco apoco el problema estaba echado, para nosotros también se habia notado mucho el cambio que poco á poquito habia echo España en progreso y la forma de vivir, habían cambiado en casi todos los aspectos, nosotros teníamos en mente todo desde cuándo estábamos en ella el cange y la forma de bailar lo allabamos un tanto raros, el ambiente del público, los jornales, la gente habia biajado ya mucho y salido afuera, porque apartir de la inmigración nuestra, se abian abierto las puertas en Francia, Suiza; Alemania, ectr.ectr. llebaban algunas dibisas los que se sacrificaban en recoger las pesetas se hacian casas huebas se llenaban de comodidades, y dejaban espacio á que pudiesen bibir un poco mejor los que se quedaban por que tenían más trabajo y se lo pagaban mejor pagado, pero otros que tenían tierras, que solo vivian en el afan de conseguir más tierras, porque ganaban cuánto querian en ellas, se les estaba hapretando un poco los cinturones y para tener que seguir la marcha de la vida hacian estragos, para ponerse á nivel de los simples trabajadores, que ahora ganaban diez veces más, que cuándo salíamos nosotros, siendo que los precios de las cosas estaban por el mismo nivel, ó quizás mas baratas, solo les habían subido las contribuciones, y gastos de la tierra, por todos los sitios de las partes altas solian abandonar sus tierras, y los pueblos para dedicarse á la construcción en las grandes Capitales, en pocas palabras habia prosperado todo cuánto tocaba el plan de desarrollo, lo que faltaba, desarrollar era más la agricultura, por que los hombres del campo la estaban pasando apretadimos. Pero nosotros tendríamos que hacerse pronto á las circunstancias de la vida y aceptar las cosas como eran, y no como habían sido, después de estar unos dias que ya nos habíamos tranquilizado un poco, decidimos juntarnos todos para hacerle una visita al Sr. Gobernador ya que en Madrid nos dijeron que el tendria la orden

de atendernos y facilitarnos cuánto fuera necesario, fué uno designado á abisar á todos porque solíamos ser unos cuantos de cada pueblo, como Silla, Alcacer, Albal, Catarroja, Tabernesde Balldigna, ctra. ctra. estos de la región Valenciana puesto que los demás quedarían ya en Bigo para marcharse á sus respectivos pueblos de la Región de Burgos, pero nos ocurrió lo inesperado, ya que después de hacer tantas diligencias, y tener algunos gastos, perdiendo el día, el Sr. Gobernador no nos quiso recibir, ó sea que ese día tuvimos que pedirle la audiencia para recibirnos el día que nos abisaran, muy estrañados por supuesto, ya que de donde veníamos uno podía hablar con el Sr. presidente, siempre que ala misma puerta se diefa á conocer el asunto de la visita, asi pasaba en los demás Gobernadores Secretarios y Ministros, posiblemente sea por que se cambian muy amenudo, y no se forman ese derecho tan superior al otro hombre, ya que dios nos hizo á todos por igual, pero lo bién cierto es que no seria menesger tanta diferencia como se tiene en los hombres que desempeñan cargo en la vida, que al igual lo podrian desempeñar los de más, y si un púeblò eligió á un sr. para desempeñar tal, ó cual función sea en el ramo que sea, se le subieren los humos muy altos, el mismo pueblo lo cambiaria, por este y otros motivos, que estabamos acostumbrados ya, nos estrañaba tanto que tardasemos tres días para solo hablar por espacio de dos minutos escasos, y después de los viajes y tanta espera nos dijo, que el no sabia nada de nosotros que si ibamos á venir ni de lo que el ministerio de Agricultura se habia propuesto, por lo tanto debiamos de esperar unos días haber si llegaban algunas noticias para nosotros, y asi lo hicimos esperar por unos días más pero pasaban los días y las semanas sin abisar nadie, tubiendo que solicitar audiencia por otra vez, y ahora si que creiamos que ibamòs preparados para cada cual pedirle su cosa ya que cada uno tenia su problema en su pueblo, alguien bibia en casa de la cuñada y no podia bíbir, otros hasta en el hotel, y tampoco podian soportar el gasto algunos querian trabajar, y no hallaban con que, otros no los querian por ser demasiado biejos, teniendo que trabajar por los campos eventuales á loque saliera los mismos familiares ya no eran los mismos de antes que tal las amistades y los amigos que cada uno tenia su marcha, y estaba tan cambiado todo, pues se encontraba uno muy coibido, añorando la tierra que habia dejado alla tan lejos, por que ya se habia acostumbrado á ella, habia pasado ratos buenos y malos, conocia la gente que le rodeaba, sus sentimientos, teniamos una marcha que para bibir bién le sobra á uno, con solo la preocupacón de su madre Patria, ahora que estaba en ella se le cerraban las puertas, y se tenia que defender como un leon si queria sobre bibir en ella, dandose cuenta la balia de aquellos terrenos y la forma de vida que si no hubiesemos tenido la abaricia y el afan de conseguir ló más que se podia para hacernos ricos y marcharse con una fortuna, y un gran triunfo á la vez quizas muchos no es que no ubiesen venido sino que se hubieren marchado de nuevo, ya que después se sabia por los que se quedaron nadie se puso con ellos tabajaban donde querian, sea en agricultura, ó en oficios, comercios de toda indole, dejandose ber de vez en cuando en plan turistico, otros que no los beriamos más, por que la suerte no los acompañaria tanto, ó no tenian esa ambición y esa añoranza, como algunos la tuvimos. El caso fué que el Sr. Gobernador nos recibió muy amable y cada cual enpezó á pedirle lo que mejor le parecia, alguno le pedia trabajo, otros una recomendación para empleo público, otros solicitaban que querian ser gtaxistas y los menos que querian seguir en la Agricultura, mencionandole las Colonias de Monegro, ú otras, pero el á todas se rió y tuvo buena respuesta, empezó aqui trabajo es lo que sobra, los empleos son para los hijos de empleados, respecto á las Colonias son para las regiones que lo necesitan, y por el natural que son también para los mismos de la misma región, supuesto que si la ocuparan los de otras regiones tendriamos la misma gerra, que habeis tenido allá en Santo Domingo, osea que cada cual tiene que estar en su misma tierra, y conformarse en lo que tenga, unicamente prometio que ayudaria á los de los taxis, para que consiguieran una plaza de taxistas, ya que cada solicitud tendria que pasar por su despacho, y después de que un Sr. vendio unas tierras de sus padres para comprar el taxis, alquilar una vivienda en la Capital, miles y miles de pesetas en preparar todos

los papeles, y un monton de biages, sacar el carnet, resulto que á la hora de la verdad no se lo aprobaron por que dicen que habian demasiado solicitudes, todo esto fué lo que consiguió al cabo de un año, los demás si habian traído algun ahorro el que no lo invirtio en seguida pronto lo habia terminado, por lo que muchos tenían que salir de nuevo, para Francia, Suiza, y Alemania, ahunque eso si con los papeles bién arreglados, iban y benian por contratos de un determinado tiempo, que les era bastante rentable, y con toda clase de seguridad social, por que nosotros fué lo que nos faltó, aqui todos nos daban la razón, cuántos abogados nos oyeron digeron que teniamos derecho, á más indemnización, y aquellos que habian perdido la vida, algun miembro, como brazos ó piernas, quedando invalidos, para toda clase de trabajo, debian tener algun amparo sino de aquel gobierno, de este, hasta en el departamento de inmigración de Valencia, asi nos lo informaron, pero la cosa no pasaria de saberlo todos, y los perjudicados asi se quedarían, con las esperanzas de que algun dia se resolveria alguna cosa.

Entre tanto pasaba el tiempo, nos enterabamos por los que alla quedaron que aquellas tierras que nosotros habiamos dejado, se habian buuelto á perder, el canal también se habia buuelto un bosque que no podian utilizarlo, y estaba todo abandonado, algunos padres de familias nos escribieron y nos pedian que fuésemos que verdaderamente les haciamos mucha falta, que los comerciantes dominicanos les estaban comiendo todo el sudor, y lo poco que habian aprendido ya no les serbia para nada como si se les ubiere olvidado, alli habian pasado muchas cosas, los partidos todos solian prometer mucho, pero á la hora de berdad todos hacian lo mismo, querian ganar las elecciones para subir al poder, pero despues de arriba, no hacian nada de lo prometido, mientras si la república se atrasaba porque durante las elecciones nadie grabajaba ni que durase meses, no producía nadie, bibian de limosna que solian traer los Americanos, después no los querian, pero comian, y bestian de lo que ellos traian al país, todas ó casi todas las uelgas, y manifestaciones que solian hacerferan por lo mismo siempre en contra de los Americanos habia ya una parte de los comunistas con su partido y apoyado por el partido Rebolucionario que fué el vencedor en las primeras elecciones, dirigido por Juan Bosch, y este tuvo que abandonar el país una noche, porque le ubiesen cortado la caveza segun se veian las cosas, ya que tanto les habia prometido y no podia cumplirlo, que se estaba creando muchos enemigos, y complicandose mucho la vida, él solo queria repartir todos los bienes para todos, y el capital, no es que no lo consentiria sino que se fué poco á poco, y tuvo que fracasar, por que no tenia ningun apoyo, su estancia en la presidencia solo duraria por espacio de siete meses, después de una constante lucha por el poder en las proximas elecciones ganaria el Dr. Balaguer que fué el que estuvo de bisepresidente en la era de Trujillo, por muchos años, y también su secretario, pero debido la calidad de hombre bueno y á certadisimo en la politica de los Dominicanos seria Presidente por muchos años.

Si querido lector, este fué el verdadero biage, en general, durante nueve años, asi pasaron las cosas, cada cual contaría una historia á su manera, ó asu incunvencia, ya que fuimos barios miles y cada uno le fué distinto, supuesto que los habia de verdaderos agricultores, pero también los habia de todas clases y varios oficios, que por no saber nada en agricultura, ayudaban mucho en la desmoralización de muchos inmigrantes, ya que con el gusto de haberse quedado trabajando se tuvieron que marchar, unos por no probocar lios, y otros por que se los probocaban, en los repartos de la tierra, en los lindantes, en las semillas, en los aperos de labranza, en los mulos, etra. etra. las autoridades al ber que en nosotros no habia compañerismo, ni comprensión, sino mucha ambición y abaricia, con solo el proposito de cargar el oro, en un saco y marcharse en seguida de alli, más á ellos no les interesaba de ningun modo que nos llebasemos unos cuántos miles de pesos que por cierto nos los daban casi regalados, siendo que en el contrato decíase que nos trasladabamos, á la república Dominicana, definitivamente, y que solo en el caso de salut, ó por algun motivo justificado se comprometia el gobierno á debilbarnos á España, pero que teniamos que acatarnos á sus leyes, pero la cosa se puso fea, algunos hasta se metieron con la politica

y así empezaron ellos á actuar á las maneras antes descritas, llegando incluso á crear tal estado de nervios, que llegarían á motivar todo el desvarajuste por el cual dió motivos á que muchos salieran de retorno para España, allá siempre quedarían, hasta morir de viejos, ó con las botas puestas, algunos el viaje les fué bien mal, otros solo mal, otros regular, algunos les fué bien, y otros bien bien, á los que les fué bien mal, yo estoy seguro que estos, no ailla si no en todas partes les ubiere ido mal, porque su capacidad en la cabeza no da para más, los que les fué mal, quizás sea por poca decisión, tener poca fé en si mismo y no querer luchar hasta mejorar su situación, los que les fué regular, estos en todas las partes consiguen lo mismo, luchan solo por estar vivos, y no tienen en conseguir más allá de la meta que se han trazado, estos siempre están conformes en lo que tienen. Los que les fué bien, fué porque lucharon con tesón y con interés de llegar á la meta, que se habían trazado, ó una meta fija. y los que les fué bien bien, estos eran los abariciosos, que sin pensar en el progimo, llegan á tropellarlo, y abasallarlo todo sin ninguna clase de escrúpulos, así que esto pasó en Santo Domingo, pero pasa en España y En todas partes del Mundo.

El viaje del autor de este libro, fué de los que en asunto monetario les fué bien, aunque la desgracia tampoco me dejó, tuve que enterrar mi primer hijo á la edad de cuatro años, por un descuido médico, ya que de una pequeña erida le entro el tetano, así por una enfermedad en las arterias, llamada de buerger, me enputaron la pierna izquierda por arriba de la rodilla, después de cuatro operaciones, á los dos años me sucedía lo mismo con la derecha, fui uno de los que se tubo que casar apresuradamente, para poder emprender el viaje, supuesto que en mi pueblo no querían admitirlos solteros á lo primero, tenía veinte y ocho años, una naturaleza sana y fuerte, con ánimos de minar el mundo, más una excelente compañera de veinte y cinco años por esposa, á la llegada, nos conformamos con todo cuánto nos dieron, trabajamos muy duro, y la suerte no nos acompañaba, la tierra que nos habían asignado junto con la casa, en la sección de los Pajuales, resulto muy fria, y agria, por lo tanto no se podían dar los frutos, pero para experimentarlo tuve que perder algunas cosechas, hasta el extremo tal que perdimos todas las ilusiones, y en el momento de presentar la dimisión, supuesto que no llegaba el traslado que pedíamos, al entregar el pasaporte en la oficina para regresar á España, como muchos lo habían hecho ya y otros lo estaban haciendo, el Sr. encargado me dijo que hombres como yo los quería allí y me propuso cambiarme de casa, al sector llamado las Quince, por cierto unas tierras que prometían mucho, porque estaban dando unos excelentes frutos y en gran cantidad, pero los que allí vivían, se habían hecho el ánimo de regresar á España, y como habían entregado los pasaportes tres familias, solo tuve que esperar poco más de un mes, y fuimos tres los que nos trasladamos á dicho sector, en tres casas diferentes, con una gran ilusión, y con deseo de triunfar, nos metimos dentro de la casa, primero á la limpieza y el aseo de la misma, mientras esperábamos que viniesen los tractores á trabajarlos las tierras ya que en el tiempo de espera de que si se iban no se iban las tierras se habían perdido, con tan mala suerte que los pocos tractores que se habían quedado en la Colonia, estaban estropeados, y no había manera de que los arreglasen, ya que el mismo gobierno, estaba cansado de arreglar terrenos para los Españoles, y no tenía ningún beneficio, en proporción á los gastos que tenían en maquinarias, semillas y los subsidios. Yo me tuve que enfrentar contra un broque de yerva, en partes tan alta como yo, tuve que enpezar sin ninguna clase de ayuda, y como no tenía recursos economicos, tuve que vender una bicicleta, y las alajas de mi Sta. que por cierto nos pagaron más bien que nos habían costado en España, compre un buen caballo, una mula prestada, más el mulo que tenía de la Secretaría á mi cargo, forme una buena buena yunta teniendo siempre uno descansando, y pastando, así podía trabajar de denoche, á denoche, teniendo que salir casi todas las noches mi Señora con el farol para que pudiese terminar el surco, la casa estaba en el centro de la parcela, y la entrada estaba con dos hileras de matas de platanos

- gijneos y hembras, bastantes para la comida diaria, y algunas sobras que solia vender, también tenia tres matas de cocos, y también daban de dos á tres diarios, dos matas de naranjos que tenian todo el año, solo tuve que plantar batata, y yuca, para la comida y algunas verduras, como tomates, verenjenas, y pimientos, y repollos, lo único que se daba bastante bien, pero demomento ya no hacia falta comprar nada, también compre unos lechoncitos (puercos) por si acaso hacia falta hacer dinero, tener de donde echar mano, como yo fueron muchos los que enpezaron á trabajar las tierras, con los animales, y á la hora de la siembra, nos juntabamos, los vecinos más próximos y sembrabamos una parcela en un dia, ya que se juntaban todos los que hacian falta segun grande fuese la parcela, como pude y con la ayuda de los dominicanos, levante la cosecha, que para mi fué una gran cosecha, ya que apartir de esa, ya bibiria desahogado, sin risticciones para comer cuánto me apeteciera, ni miedo en gastar jornales, para trabajar más tierras, mi parcela lindaba con los Dominicanos por la parte de atras, casi llegaba, á los lindes de un pueblecito llamado pueblo nuevo, yo dejé que una familia, bibiera en los terrenos que tenia yo asignados, la familia como todos, eran muy pobres, pobres de todo, ya que no tenían bastante conocimiento, para saber arreglarse en la vida y vivian casi mente como los salvajes, el matrimonio era bastante joven y ya tenian ocho, hijos, cuatro varones y cuatro hembras, el mayor tenia solamente catorce años, acontinuación se llevaban año y medio los demás, yo empleé seguido al papá y tres de ellos la muchacha que era la segunda, para los que aceres de la casa y los dos varones, y el papa, para el campo, les podia pagar un sueldo muy razonable porque nos llevabamos muy bien, para ellos no abian horas y tenian más interés para mi que para ellos, sus familiares, que bieron el trato que teniamos, tambien se prestaron, á la ayuda de la recogida del maní, sin ningun interés hasta que yo pudiere vender, sin ninguna dificultad economica, más tarde yo les adquiri unos terrenos y les ayudaba con semillas, sin ningun interés tampoco, más también les ayudaba á pasar la casa mientras recogian la cosechita, asi fué como yo empezé, vendi ciento diez quintales, á razón de ocho pesos ~~hora~~ el quintal que á razon de seseinta y dos pesetas que estaba el cambio, fueron seseinta y dos mil, por unos quintales que llevé en grano que valia una parte más, conseguí dos parcelas más una de arroz, y otra para mani, los tractores ya estaban arreglados, y la secretaria nos lo prestaba para que le pagasemos el combustible más al hombre que los conducia una dieta, con poco gasto trabajabamos las tierras por primera vez, después los muchachos que estaba enseñando á trabajar con los animales se encargan casi de todo ya, ya en la segunda fué de cinco cincuenta y tres quintales, más unas cuarenta fanegas de arroz que á razón de cien kilos fanega, eran cuatro mil kilos, éste tenia sus alzas y sus bajas, los comerciantes abusaban todo lo que les daba la gana, pues el dominicano no podia recoger nunca una cosecha en limpio tenia que enpeñarse siempre antes de recogerla en los comercios y tampoco tenian arreglos para secar, y limpiar los granos asi que por una y otra cosa les pagaban lo que les parecia, el comercio es libre, alli se compra como se puede y también se vende igual, el arroz oscilaba desde los ocho pesos oro, asta los doce, y se llegaba á pagar desde seis, hasta catorce, segun epocas, y necesidad, yo vi el negocio que estaba muy claro habia articulos que dejaban la mitad y más, un ejemplo el tabaco criollo, se llegaba á pagar á treinta centabos la libra, en la cosecha y á los seis meses ya se llegaba á pagarse desde uno cincuenta á dos pesos, ó sea cuatro y cinco veces más, yo como tenia dinero de las cosechas pense en negociarlo, comprando unos mil kilos, osea dos mil y pico de libras á doble precio que lo pagaban los comerciantes seseinta centabos la libra al agricultor, después vendi á razón de uno cincuenta la libra, y le saque unos tres mil pesos, entonces ya me consideraban un gran comerciante, me tuve que hacer con una tienda comercio, que se compraban todos los frutos y se vendian toda clase de alimentos, ropas, y de farmacia, tambien teniamos botiquin, que se tenian casi todo lo de la farmacia, me hice con un secadero y un almacen después me entro la negra, como corria mucho seve que dios dijo yano bas á correr tanto, cai enfermo del dedo gordo del pie izquierdo, me entro la can-

-grena y tuve que estar tres meses hospitalizado, por fin sali con una pierna menos. mi señora se habia encargado del negocio en mi estancia, y todavia lo habia hecho prosperar, decidi acerme con un camión y un chofer, para ampliar aun más el negocio, asi que compraba toda clase de frutos de los nativos y los Españoles de mi alrededor, pafa defenderlos en la capital, y llevar el genero mucho más economico, ya que lo cargaba directamente de la fábricas y grandes almacenes, pués alli casi todos los géneros son importados, menús el aceite del mani, ó de coco, cacao de chocolate, jabón café, el azucar, y dos clases de ron se estaba construyendo una fábrica de papel, que bién se podia suministrar del bagazo de la caña, y no se si se llegaria á construir del todo, lo demás tenia que esportarse todo, unos cuántos comerciantes, se encargaban de haver el negocio con los Americanos, yo también surtia á los comercios más pequeños que habian en el pueblo nuevo ó en algun caserío de los muchos que habian, enfin que los Españoles como los Dominicanos venian con la satisfacción de que los géneros que vendian se les pagaba mejor que nadie, y los géneros que compraban más baratos, con las ventajas que casi todos tomaban por adelantado gran parte de sus cosechas sin ningun interés, asi trabajaban con más ánimo, y producian mucho más, y se notaba también en el consumo, algunos se llevaban desde la semilla hasta que recogian el fruto, solo un pequeño contratiempo, durante la crisis que pasó la república, cuándo la condenaron todos los gobiernos á cerrarle las puertas de la exportación é inportación, y nosotros no podiamos vender el mani, entonces si que se mellebaron, todo, y más que tuve que pedir prestado, hasta el extremo tal, que ya no me podian dar más, porque cerraron todos los créditos, y no se podia fiar á nadie, después todo se arregló, á la hora de la verdad los dominicanos todos cumplieron en la paga, yo continué con mucha más boluntad, entonces corria mucho más hasta el extremo de llegar á estorbarles á los grandes comerciantes que habian en la Entrada, todos los nativos se venian á mi quitandóles la clientela, pero al llegar la politica de Juan Bosch, jefe del partido rebolecionario, y en pezar las turbas que antes mencioné, estos mismos comerciantes que habian contrataron, á unos cuántos dominicanos que no eran ni de la misma región para que viniesen á asaltarme el negocio, y asi que tendria que abandonar, pero la noche que tenian que venir según se rumoreaba acudieron por centenares, todos armados con cuchillos, y colines, para protegerme el negocio, y los que tenian que venir no llegaron nunca, á lo poco bolbi á ingresar en el hospital para que me enputaran la otra pierna, dejandome sentado en una silla de rueda, entonces perdi toda clase de ánimos para seguir luchando, Y aprovechando que salia un grupo bastante considerable de paisanos de regreso para España, porque asi dieron la orden que el que no estuviese conforme en la política de Bosch, se podia marchar, el caso fué que duro muy poco sentado en la silla, pero nosotros nos marchamos muchisimos ya que alli ya no podia haber paz, ni tranquilidad. Ante los ruegos de los Dominicanos, que no querian que me fuere de alli, embarque para España, después de estar aqui he tenido varias invitaciones muy tentadoras, pagandome el biage, dandome casa, tierras, una cerca con animales de ordeño, para poder vivir de ellos, pero nunca acepté, porque me tengo lástima ami mismo al saber lo que podia correr, y lo fuerte que he sido, y ahora tener que estar sentado en una silla de ruedas, luchando contra todas las cosas de dentro de uno y de fuera.

Se que muchos me preguntarian, y si bolbiera atras, sabiendo lo que sabe emigraria otra vez, y mi respuesta es, que no una y mil veces que bolbiera á nacer, pero eso si para que la aventura no fuese tan aventura, un poco de seguridad social.

En el mes de Agosto de 1.954, cuando todos estábamos trabajando medio tranquilos en los campos de la ribera Valenciana vino a perturbar la tranquilidad en unos momentos un Sr. llamado Cámara, ofreciendo unos contratos a todos aquellos que quisieran emigrar al extranjero. Pues bien, tomaron parte los Ayuntamientos de algunos pueblos, hicieron grandes colas unos con interés de apuntarse, & otros por curiosidad sin saber de que se trataba concretamente, ya que hasta la fecha amigo lector nadie lo ha sabido.

Después de que leas este trabajo de un pobre que tuvo la suerte o desgracia, que le tocó emigrar, deducirás en que consistía ese viaje. ¿ Nos quieres acompañar en este viaje lleno de aventuras y penalidades? Pues adelante tal y como pasó todo bajo mi punto de vista.

I

Después que el Sr. Cámara se anotó una cantidad de gente, empezó a seleccionar los que mejor le cuadraban, pues en algunos pueblos exigió que fuesen casados y en otros solteros, él lo arreglaba todo rápido y fácil, tenía mucha fuerza y le gritaba a todo el mundo, quería que saliéramos cuanto antes aprovechando el retorno de unas fragatas de la marina de guerra del propio país, al que íbamos destinados, parece ser que el gobierno se lo impidió ya que no requerían bastante condiciones para el transporte de pasajeros, así que después de casarnos todos juntos en una madrugada y tener todo preparado para el viaje, se nos retrasó primero quince días, y al final fueron dos meses de espera.

Por fin, el día veinticuatro de Noviembre del mismo año, entraba en el puerto de Valencia el barco llamado España en el cual debíamos de partir, dicho barco venía de Alemania que fué comprado por el gobierno Dominicano para el transporte de toda la emigración que pensaba transportar a su país, el costo fué de dos millones de dólares, con tres maquinistas y un comodoro contratados para el primer viaje, la rotación fué de Sto. Domingo vinieron con avión para hacerse cargo del barco, se componía de un comandante, dos tenientes subalternos, cuatro cabos, ocho marinos, telegrafistas y muy poco servicio para la cocina y limpieza.

En el puerto había mucha gente, sólo los que teníamos que embarcar éramos setecientos sesenta y tres, como todos éramos de la región se juntaron muchos curiosos, amistades y familiares con todos los vehiculos de transporte representaban la cosa nunca vista, & el murmullo de la gente, los agentes de la aduana queriendo registrar los grandes y pesados baules, ya que cada cual cargaba con todo cuanto podía como eran ropas utensilios del hogar áperos y herramientas, semillas de muchas clases hasta muebles, en fin, era cambiar de residencia puesto que así lo firmamos en el contrato, que nos marchábamos definitivamente.

Encada pueblo se designo un jefe de grupo provisional, ya que las circunstancias así lo requerían: á las cinco de la tarde empezamos á subir al Barco por listay por orden del por orden de cada pueblo, se oían gritos de emoción, de despedidas padres que dejaron hijos, hijos que dejaron á sus padres algunos para no verles más hermanos, amigos, la patria, la tierra donde les bió nacer.

Pero el Español es así de aventurero, basta que nos digan que allá estan las cosas mal para el empeño ser mayor en tenerlo o que comprobar, y hacer de lo imposible lo posible, si nos lo pintan al rebes que esta buena la cosa, entonces entramos con más duda.

Terminamos de subir al barco á las nueve de la noche de la noche buena, nos asignaron en los camarotes, y nos llamaron para cenar.+. era un mar de confusiones que tardariamos unos dias en saber cuándo nos tocaba la comida ya que dispusieron tres turnos por carecer de bastante local, en el primer toque no había espera. las mujeres con dos ó tres, y hasta cuatro hijos, se abalanzaban todas alavez, los había del primer turno que no se levantaban de la mesa, al terminar y se pasaban los tres turnos sentados sin dejar sentarse los del segundo y tercer turno. Los solteros que no llevaban familia, siempre llegaban á todos los sitios primero, en la repartición de la guinaldo, de la noche buena ya empezaron por sacar varias raciones, y en cambio otros no alcanzaron; Esto ya sucedia la primera noche de estar en el barco.

Al día siguiente lo pasamos todo el día en el Puerto, ya que teníamos que repostar para emprender un biage tan largo, nos pasamos casi todo el día despidiendo familiares amigos, y los curiosos que seguían llegando por fin llegó la hora de partir el mismo día de navidad, á las cinco de la tarde, todos ó casi todos contentos, cantando la canción del Emigrante La tripulación, todos muy amables, y cariñosos, por lo menos así lo demostraban. Tuvieron que sacar voluntarios, para las tareas rutinarias que se necesitan en barco, como era la cocina, camareros, sirvientes, limpieza y pintores, y así empezábamos la nueva vida, ya que dejábamos de ver la tierra y había que vivir en la mar, nos paramos en Tenerife, para cargar vinos y frutas, compramos tabacos, pañuelos, y algunas cosas de recuerdo de los tantos vendedores que nos salieron en el Puerto, se conseguían las cosas muy económicas, mucho más que en la Península, los buceadores nos pedían que les tirásemos pesetas al agua, y ellos las recogían sumergiéndose asta el fondo, claro esta entonces las pesetas valían mucho ya que un jornal en las fábricas se pagaba á razón de dieciocho, y veinte pesetas en los campos trabajando con pico y pala muy duro, con nueve y diez, horas de jornada se llegaba á pagar veinte y cinco pesetas.

Entre los primeros siete días las cosas se desarrollaban bastante bien las chicas jóvenes y solteras, todas tenían compromisos con los oficiales y marinos, así sacaban buen partido, ya que en las bodegas ocultas del barco habían bebidas, refrescos, frutas, mermeladas, jamones, ect. ect.

Los demás como veían las cosas, tan escandalosas empezaron á bijilar y no se tardó en hallar los escondites, las cosas ya no podían terminar bien puesto que había camarote que tenían comida rebalsada, para más de un mes y mientras se tomaban el lujo de tirarla ala mar la que normalmente se les estropeaba. otros no comían bastante, así mismo ocurrió con el vino, estaba á la disposición del público, para que cada cual tomase el que le apeteciere sin mal gastarlo, llegó el momento en que se emborracharon algunos y se dejaron los grifos abiertos derramándose una cantidad considerable en la cubierta, ello dió motivo al Teniente Martinez, que cogiese el primer enojo con nosotros, ordenó bajar los toneles, á la bodega y racionar el vino. Mientras se bajaban los toneles empezó á sacar el genio que tenía y decirnos frases que no entendíamos, algunos le dieron importancia y otros no, quisimos cooperar en el trabajo de bajar los pesados barriles, que bajaba la tripulación, y el Teniente replicó con cólera; no se acerque nadie no quiero compromisos con las vidas de ustedes, ya que respondo yo con la mía si algo pasa aquí abordo, además guardense las fuerzas que bastante falta les ha hacer para trabajar en esos montes que les esperan, y en los ojos le brillaban unas lágrimas que no eran de lástima ni mucho menos, ya que en los ojos negros, pelo rizado, piel morena, los dientes blancos, daban la sensación de un hombre amargado, y así tenía que ser ya que su propio hermano según podimos averiguar fué despojado de sus bienes y asesinado en la empresa de dicha inmigración que se había propuesto el gobernante de la república Dominicana, el Generalísimo Benefactor, y Padre de la Patria Nueva Rafael Leonidas Trujillo y Molina ¿que nos quería para propaganda que nosotros haríamos si teníamos buen trato, y buen recibimiento?

Estuvimos dos días haciendo practicas, en estado de alarma, toda la tripulación con mangueras, todos nosotros con los salvavidas, no numeraban cavente para un bote, era un verdadero desastre, ya que las mujeres y los niños no sé les podía dominar como es debido, cada cual se metía donde le daba lagana, suerte que no tuvimos que lamentar desgracias ya que fué sin previo aviso, escepto mucha gente que se mareaba y no se podía atender á los pequeños que se ensuciaban por los pasillos, los linodoros mal acondicionados todos juntos en una sala. ~~todos-juntos~~ daba una mala impresión entrar á hacer las necesidades, junto al holor que de por si se produce en casi todos los barcos trasatlánticos.

Faltaban tres días para llegar, y el biage se hacia demasiado largo. once

días siempre con lo mismo, agua y cielo, cielo y agua. Sobre las doce meridiano una noticia, el propio Trujillo nos iba hablar, y así lo hizo, nos dijo tantas cosas que nos llenó los corazones de una ilusión tal que todos creíamos que íbamos a un paraíso; El texto del programa fue así, Españoles, bienvenidos sean a la República Dominicana, todos los Dominicanos les esperamos con los brazos abiertos, ya les estamos amueblando las casas, que tendrán de su propiedad, ya están terminadas tendrán como mínimo cincuenta tareas de tierra, y como máximo quinientas todos los utensilios y aperos de labranza, de su entera conformidad la casa estará dotada de todas sus comodidades, también un arradio que les regalará el propio Generalísimo, bienvenidos los que vienen de la madre Patria. Este texto se repitió varias veces, durante dos días más, por fin la llegada catorce días inolvidables con grandes deseos de tocar tierra, la tierra que tanto anhelábamos por tanto que nos estaban hablando.

Pues fue grande la emoción cuando ya distinguimos los paisajes llenos de Palmeras y Cocotales, todos los Árboles verdes con una temperatura espléndida, considerando que en España estaría haciendo frío, el mismo día cinco de Enero. Empezábamos haber los edificios del Puerto, las casas entre los árboles y yerbas verdes, pintadas de colores tropicales, dándonos una impresión rara a primera vista, en los vestidos también estaban fatales cada uno vestía de una manera diferente, con colorines y pinturas y en España no se veía todas esas cosas. Ya entraba el barco con sus prácticos delante entrábamos por el río muy caudaloso por cierto ya que entraban toda clase de barcos al muelle que estaba a lo largo del río, ya se distinguían los hombres con sus quehaceres de carga y descarga, casi todos de color moreno algunos negros, y unos pocos blancos.

Un grupo más allá venía a recibirnos, muchos eran españoles que residían allí muchos años; Fue una emoción que llorábamos todos abrazándonos unos

a otros, conforme iban subiendo a bordo, abajo una banda compuesta por una tambora, una raspa, y un acordeón, fue la música que nos recibió tocando el típico Merengue. Unos cuantos oficiales iban y benían a todo lo largo del muelle, de pronto se oyeron trompetas, de coches del alto mando y efectivamente el propio Trujillo, se bajó del coche dándonos la bienvenida desde tierra, solamente bajó el sr. Cámara y un comandante llamado Castillo que fue el que capitaneó el barco, toda la travesía sin bajarse de la torre de mando, dieron el bisto bueno y se marcharon, nosotros empezamos a llamarnos por grupos y bajarnos en fila, como si fuésemos militares, bien formados desfilábamos por las calles hasta una Iglesia, donde hicimos una misa.

Seguidamente afuera en una plaza nos tenían preparado un discurso, en el cual nos dieron a entender que allí solo había un hombre; o sea, un caudillo, Padre y benefactor de la Patria, que pegaba duro a la oveja que se descarrilaba un poco de su ganado. Terminado el sermón de los muchos que nos que daban a oír, con la cabeza mirando al suelo otra vez para el barco de nuevo, no se nos había terminado el viaje todavía, allí nos tuvieron todo el día sin dejarnos bajar para que hablásemos con nadie, solamente algunos curas, monjas, subían para consolarnos, pues el panorama allí debajo no era muy alagador, había hombres medio desnudos y descalzos, dándonos una mala impresión de mucha miseria, como estábamos presenciando.

Que sería de nosotros si nadie de los que pudimos hablar nos daban ninguna razón de adónde íbamos ni como eran las tierras que teníamos que trabajar, por fin salimos a la puesta del sol de Ciudad Trujillo como entonces se llamaba, llegamos al amanecer del día siguiente a una bahía muy hermosa la bahía de Samaná se llamaba y al final un pueblecito llamado Sánchez todo construido de madera, y el muelle unos palos plantados y otros trabesados se adentraban unos treinta metros de la playa para que pudiesen atracar unas barcazas a propósito para carga y descarga de algunos frutos que por allí solían embarcar, como el café y cacao o bien los cocos. El barco

quedaba de ochocientos á mil metros adentro, allí pasamos cuatro dias sin desembarcar, bueno pidiendo permiso nos dejaban bajar á tierra, al pueblecito de madera y como siempre nadie sabia donde ibamos, y nos hablaban estupendamente del pais ahunque en los ojos se veian que no decian la verdad. Porfin enpezó el desenbarco, allí empezó el desorden ya enserio, porque mandaban á los niños de la familias juntos con otros, y todo era ungrito madres llamando á los hijos los hijos llamando á los padres y no se encontraba nadie, las cajas pesadas y los bahules, se destrozaban ante la poca capacidad de los atibadores ya que anosotros no nos dejaron tocarlos más ni verlos en más de veinte dias que benimos á recibirlos todos rotos y descompuestos, faltando algunas cosas además. Pero y nosotros á las siete de la mañana nos dieron el desayuno, una taza de leche, el que tuvo suerte ó picardia se aguerdo alge de pan, los demás ayunarian por el resto del dia, algunos hasta el dia siguiente, por la mala organización, desde el pueblo de sanchez cada vez con más mala impresión, apesar de lo que aparentaba la gente que fingia, pero era miedo que tenian de hablar, ya que nadie conocia el sitio donde ibamos, como eran las casas, las tierras porque nos llevaban á nosotros siendo que allí habia tanta gente y tanta miseria, algunos de los que nos representaban decian que aquellos no querian trabajar y por eso estaban en esas condiciones, pero para nosotros ya no habia tanto remedio como esperanza.

Después de bajar del barco, nos llevaron con unos coches á un pueblo que se llamaba Matancita, solo habian doce chabolas de madera y quedaba el nombre de matancitas porque una vez se salio la mar y se los llebó á todos haciendo una berdadera matanza, siguiendo ocho ó diez kilometros más llegamos al pueblo llamado entonces Julia Molina, anteriormente se llamaba Nagua. y después pasaria á llamarse Maria Trinidad Sanchez, un pueblecito también tambien de madera pero más aseado, mejor construido y las habia tambien de cemento y los techos de cin planchas, unos tres mil habitantes total, entramos por una calle y salimos por la otra, allí ~~vk~~ en matanzas nos bajamos de los coches y en la misma playa habia mucha madera bién labrada y un tractor, decian que habiamos de embarcar otra vez y casi no lo creiamos pero, al cabo de dos horas de espera aperecio una patana, que suele ser como las barcazas de desembarco para arrimarse lo más posible a la horilla, en ella nos subimos todos cuantos nos habian destinado en ese desenbarco, como fuimos los de Silla, Beniparrel Albal Catarroja y Sedavi, acotados en aquel armazón de hierro, dando balanceos y baibenes, nos pusimos todos enfermos tirando varias veces el desayuno que nos sirvieron en el barco, un biaje de treinta kilolametros costa á costa que duro todo el dia ya que alo sumo la belocidad que desarrollaba serian de unos cuatro kilometros á la hora, ya casi denoche llegamos á un caserio más llamado la Entrada, pués en este no habia ni puerto y con agua por arriba de las rodillas tuvimos que bajar el que no se queria mojar como tampoco las mujeres habia unos negros que los bajaban al hombro suerte que el agua nos desperto un poco, y olvidarse de los malos ratos como también del hambre, este rodeo en la embarcación fué debido que no habia carretera desde Nagua, porque la que abia costa costa, se la comio la mar, bueno allí habian unas camionetas que las habian graido allí, y con ellas nos cargaron de nuevo bolbiendose cuatro kilometros atras por unos caminos recién echos con puente de madera para travesar un pequeño rio que habia á mitad del camino antes de llegar á Baoba de Piñal, donde estabamos destinados, llegabamos entre el dia y la noche, conforme nos decian que nos bajaramos ibamos bajando, entramos en lacasa, y baya casa muchos nos cerramos allí arreglamos las camas y los mosquiteros y hasta el dia siguiente no nos enteramos donde habia más vecinos, nos lebantamos con el estomago más bacio que el de una guitarra, el claxon de una camioneta nos terminó de despertar benia á traernos el desayuno, apartir de entonces nos atendieron bastante bién en el asunto de la comida, nos dijeron

que no estábamos solos, y que pronto nos acostumbráramos aquel cambio la carretera ó camino de tierra por donde venia la camioneta estaba justo para pasar un beiculo, ya que la construcción del mismo fué con una maquina y guiándose por los senderos que tenian los nativos ó sendero de los animales seguian dicho trillo, ó bién se desbiaban por otro, ya que entre una selva bastante espesa con mucha ondulación del terreno porque bariaba mucho habia cuestas de unos diez metros de desnivel en la distancia solo de veinte metros ~~de distancia~~ posiblemente no habia nos treinta metros de carretera en linea recta, lo que dificultaba la bisibilidad de una casa á otra, ya que las casas que construyeron á todo lo largo del camino tenian una distancia desde cincuenta metros á trescientos, también las habia que estaban pegaditas al camino y otras estabancincuenta metros adentro dificultando bastante la entrada ó tenian que salir cuándo fueren llamados á prudente distancia. Lo que un muchacho no lo ubiera echo tan mal distribuido porque después vino el berdadero desastre, para repartirse las tierras, porque adoptaron repartirlas dividiendo entre casa i casa, la mitad claro esto el que tenia la casa más distante del vacino per regla tenia que tener más tierra y los habia que tenian tres y cuatro veces más que otros, esto á ellos no les inportaba que si fulano tenia más que el otro, y si la podia trabajar ó bién sabia porque tambien los habia que no abian trabajado nunca en la tierra, ni tenian aspiración, sin embargo fueron los que más guerra dieron para entenderse en las reparticiones.

Asi que estas casas construidas en ese orden tan desastroso como nos parecia resulto ser el hermano del Teniente Martinez, que fué el ingeniero que desegno Trujillo, el benefactor de la Patria, para arrebatarle todo cuanto tenia, después de hacerle construir las casas entre una selva sin tener carretera, entrando los materiales al lomo de animeles y brazos del hombre hasta la distancia de cinco kilometros en la redonda, y en tierras que estaba ocupada por colonos, en vez de coperar y ayudarle todos trataban de hundirlo lo más que podian, estropeandole los materiales haciendo las cosas mal y cobrando muchas horas que no tenian trabajadas, asi vino la ruina de los Martinez del que vino con nosotros teniente de navio ayudandole también quedo limpio, lo malo fué que como el pobre no podia hacer grandes cosas hizo unas casitas muy pequeñas, locual el generalisimo se lo confisco todo, dandolo por malo y no pagandole nada sino que toda via lo encerró, y gracias, al benefactor de la patria.

En realidad nosotros sufrimos un desengaño muy grande al ver que la casa solo se componia de un cuarto, de dos metros y medio por dos y medio, un comedor de las mismas características y una salita de dos y medio por uno de ancho, sin cuarto de aseo ni cocina, ni nada más, a los diez ó veinte metros para el campo un cajon de madera de un metro cuadrado, era la litrina como alli se llama al Linodoro, el tejado de la casa eran planchas de cin, y cuando llovía se recogía el agua para beber y guisar, ya que la del rio no hera buena, por ser demasiada salada, el que tenia suerte de conseguir dos bidones estaba bién por unos dias si no se le quitaban por la noche, esto fué mientras hicieron las plumas, osea molinos de viento que sacaban el agua y la subian á un deposito que con una cañeria la destribuia á una fuente, cada un kilometro más omenos instalaban una.

Después de hacer barias reclamaciones nos anexaron una avitación de madera un corredorcito, y la cocina independiente de la casa también de madera, con cuatro planchas del famoso zin, enpezaron á repartirnos unas cuantas cosas, como hutensilios del hogar cacerolas, que alli se llamaban Pailas, *otra, otra,*

VI

La casa que correspondia á familia numerosa, quizás le entregaban menos que los que solo eran dos, por ejemplo un matrimonio ó algun soltero, los aperos de labranza que nos tenian que repartir fueron un Rastrillo de mano un Colin, ó Machete, que suele ser como un sable, de unos cinco centímetros de ancho por cuarenta y cinco ó cincuenta de largo, un hacha, Pico y Pala, las luces una lamparita á petrolio, la comida pasaba una camioneta y nos abastecia de algunas cosas para todo el dia, algunos tenian de sobra y otros no tenian bastante, si nos gustaba bién y si no también, suerte que nos traian cosas parecidas á las nuestras, Patatas, Arroz, Bacalao, Aceite de Mani Arenques ahumados, Fideos, y Frijoles, la carne de Ternera ó de Cerdo, y también leche, habia un bodegón cerca de las oficinas que estaban en el cruce de donde partian las dos principales calles, pero como no teniamos dinero y el español no lo querian, alli existe el peso horo Dominicano, que esta ala par del dolar, el banco más proximo estaba en Julia Molina si queriamos hacer algun cambio de moneda, pero estaba demasiado lejos y sin carretera habia que caminar por la playa, y travesar dos rios con barcazas después cambiaban arazón de ochenta y pico de pesetas por peso, algunos en vez de traer dinero llevaban prendas y licores, aunque salian perjudicados siempre coseguian dinero y se arreglaban mejor las cosas, hasta que exigimos que nos dieran el valor de la comida en metalico, para que cada uno pudiera comprarse lo que le apeteciera, no es que hubiese mucho para elegir y además no sabiamos cocinarlo como debia, pues todas las cosas cambian de sabor y gusto, como también el agua, ahora bién como el trabajo era bién poco nos hibamos arreglando sin caerse muertos.

Alli en el cruce además de la secretaria habian dos otros bohios, un bodegon del sr. alcalde, una fonda, de la que solian guisar una comida que aqui los puercos la rechazarian, pero que alli estaba riquísima, abia un Almacen de un Dominicano para guardar los frutos, como era el cacao el café y el Mani, aqui llamado cacauete, de tres y cuatro granos también el arroz, pues aquello fué el punto de reunión de todos los Españoles, como si fuera el café jugabamos á las cartas, al dominó y discutiamos barios problemas que se nos abecinaban, y otros que ya los teniamos encima, queriamos trabajar, pero adonde y como, un hombre con un colin y un hacha sin conocer los terrenos eso ni pensarlo, todavia no habiamos recibido los bahules ni las cajas, que también nos preocupaba bastante desde que los habiamos dejado en Sanchez hacia casi veinte dias.

Las picaduras de los Mosquitos, ejenes ect. ect. y el cambio del pais se nos abecinaba una epidemia principalmente á los niños y las mujeres que se les infectaban y daba horror, lo curioso del caso que no teniamos asistencia médica, fué espantoso hasta que pudimos conseguir un dispensario médico para poder salir del apuro.

Por fin nos abisaron que llegaban los bahules y las cajas, con todos los utensilos, nos fuimos á la Entrada donde desembarcamos y alli estaba la inolvidable Patana, empezamos á descargar por dentro del agua, las camas y muebles rotos, sacos de semillas que se derramaban, bicicletas y herramientas en deterioro y oxidado, después de tenerlo todo dentro de un almacen, vino una inspección sanitaria y lo termino de arreglar todo descomponiendolo y mojandolo con desinfectante, por si acarreamos alguna peste, todavia tardaron tres dias en entregarnoslos y la distancia era bastante considerable, pero con la ayuda de las máquinas todo se resolvió, por fin descansamos al recibir nuestras pertenencias podernos cambiar las ropas y poder cocinar al estilo nuestro. La colonia estaba destribuida en cuatro sectores, los Pajuiles, que tenia una distancia desde el cruce, hasta el final siempre de la parte Este al Norte, de unos cuatro kilometros con un total de sesenta casas á ambos lados del camino, la Central siempre del Este hacia el Sur, una distancia de mil quinientos metros, habian dieciocho casas después de pasar unos sienegales de un kilometro de longitud travesado, estaba el popularisimo sector Ochoa, nombre Español que tuvo grandes historias

en un terreno que no servia para nada. Siguiendo hacia el Sur siempre en una distancia de dos kilometros habian otras setecinta casas y por ultimo el sector la linea Quince ya que estaba compuesta por Quince casas solamente partiendo más hacia el Este de la central quedaba en paralelo una distancia aproximada de un kilometro. En el mismo cruce habian seis casas algo más juntas y en la parte de atras una espesa selva con arboles milenarios, el sr. alcalde y el Jefe de la Colonia, nos propusieron enpezar á trabajar en ese mismo pedazo, porque aquello seria el centro de todo, incluso se montarían unas oficinas nuevas, un dispensario correos, cuartel de policia, y una Iglesia, el sr. alcalde montaria un local con una billonera y la gente joven se distraeria bailando, también las bisitas de los jefes y los curiosos que venian á diario, debian ver que estabamos en algo ya que en un més no abiamos hecho nada, hasta la maquina que trajeron con nosotros se desbarató antes de enpezar á trabajar y tenian que venir los mecanicos de la capital, si hubiesen benido apie ubieran llegado antes, se organizó el trabajo, y con el abba y el Colin nos enfrentamos con aquellos tremendos palos, nos asignaron un peso veinteycinco centavos, por dia no se podia rendir muchoya que con las manos tiernas enpezaron las ampollas y aquellos troncos eran muy grandes para el calor tan grande que hacia, se duró solo seis dias porque nos desmoralizamos enseguida, á ese paso hubieramos tardado años en terminar, y naturalmente los que estaban lejos tenian que protestar, porque se limpiarian las casas y se irian quedando todos los que ya la tenian limpia y los últimos quién las limpiaria, las distancias eran considerables, cuatro y cinco kilometros y se tenía que comer en casa,

En vista de lo que pasaba contrataron una compañía con máquinas de toda clase á base de cadenas que arramblaban con todo, siempre que no se desbarataban y eso ocurría muy amenudo, sin mecánicos ni ganas de arreglarlos ya que los que los conducian cobraban lo mismo aunque no trabajasen.

la cosa duró más de un año, desde las primeras casas á las últimas, habia quién sembró dos veces y tres y los otros todabia estaban pensando cuándo esto llevaba disconcordia y ma humor entre muchos, ya que elque cosechaba bendia, y podia pagar trabajos, teniendo las demas bentajas que los demás en la paga que nos asignaron, pues en vez de la comida nos dieron el dinero para que cada cual se administrara, las familias numerosas tenian de sobra y los solteros pasaban muchas necesidades, la asignación fue de sesenta centavos por caveza, terminando de nacer ya tenian paga, asi una familia de seis personas eran tres pesos con sesenta centavos, con uno sesenta podian pasar bien ahun fumando el cabeza, pero los que heran dos y fumaba uno con uno veinte, nose podia pasar, cuánto menos los solteros con solo los sesenta centavos, considerando que leche nos la repartian á diario por cada uno una botella.

Habia casas que la tierra salió muy mala apenas si daba la semilla que se sembraba ó se estropeaba toda, no abia regadio y á la ventura de tres dos salian mal, donde habia un pedazo buena era muy poquito ya que todo el terreno estaba muy ondulado, y no teniamos herramientas para trabajarlo sino con las máquinas hasta que nos trajeron unos mulos del ejercito con unas cultibadoras que no querian arrastrar de ninguna manera, solo los graciosos y que se podian gastar algun peso con los tractoristas tenian más suerte pues les arreglaban las tierras tres ó cuatro veces y hasta diez, mientras que otros estaban esperando la primera, en las primeras cosechas nos daban las semillas sin ton ni son, ya que si uno necesitaba tres ó cuatro quintales de maní para siembra y pedia treinta se los daban, aunque después bolbiera á vendersela al mismo gobierno, esto si fué un verdadero desastre ya quién saco barias veces gratuita, y la que le dio en gana y los últimos tampoco tuvieron ese privilegio sino que la daban pero tenian que devolverla la misma cantidad que le entregaban.

La asignación de la paga enpezaron á quitarla á todos cuánto presentaban una cosecha regular, y veian que se podian defender ellos solos, pero los hubo que estaron nueve años y no se la quitaron nunca, esto también eran

Tuvieron

culpables los Capataces que queriendo bibir de mangansia llevaban el desacuerdo, y el mal estar de la Colonia, porque en solo una palabra de ellos para que expulsaran del pais á una familia bastaba, asi se aprovechaban de todos los vienes, ó pertenencias vendien~~do~~las de nuevo y sin que nadie pudiera hacer ni pedir justicia.

Cuándo empezamos á trabajar de firme, necesitabamos la coperación de los nativos, ahunque por un sueldo bastante más elevado que el que estaban acostumbrados, habian expulsado atodos cuantos bibieran en la Colonia, y despojado de sus bienes para entregarnos á nosotros las tierras, por eso tenian necesidad de trabajar para nosotros, siempre con mañas y astucia, sin apenas conversar con nosotros por que les habian atemorizado, y con la sed de venganza, ahunque tardarian unos años en enseñarnos los dientes venian robandonos cuánto podian, cada uno tenia su historia, ya que aquellas tierras les pertenecian á ellos abian vivido alli muchos años, muchos criados y nacidos alli y ala llegada nuestra los barrieron con las máquinas, tumbaron los frutos como los platanos, yucas, batata, qu e tenian sembradas y hasta los bohios si no los desmontaban pronto, en realidad los trataban como los animales, antes de llegar nosotros mucho más mal porque tenian que pagar á todos los gefes que moreaban por alli, sus atributos como el becerro, la baca, el puerco, ó bién los pollos, y si bién les parecia se llébaban la hija, ó bién la mujer, si alguien protestaba hasta lo colgaban de un arbol, asi los demás tenian que contribuir alas buenas y biba el jefe, algunos ya estaban acostumbrados, puesto que habian salido de otros lugares uyendo, y se habin refugiado alli creyendo hallarian la tranquilidad, por eso se esplicaba como construian los bohios, ó casas tan separadas unas de otras, por la sencilla razón de ocultarse lo más posible y si ohian malos tratos con los vecinos se ocultaban como las fieras acorraladas, estos terrenos que nos asignaron á nosotros constaban de ciento ochenta y dos mil tareas de tierra, la tarea tiene seiscientos treinta y un metro, y pertenecian como es natural al jefe como casi toda la República, ya que poco apoco se hizo con todo, de la misma forma que se hizo con estafinca de un tal Americo Tomás, un buen sr. acendado que vendia algun pedazo de tierra á titulo de propiedad á todo el que se lo solicitaba, los pobres que tenian que pagarle poco apoco les hacia recibo del terreno que tenian que adquerir. Pero cuándo al jefe, ya no le cambian los animales en casi todo el pais, decidió comprarle al sr. Americo todo cuanto tenia por las buenas y hacerlo huir del pais. acto seguido sin aberiguar nada desembarcó diez mil cavezas de ganado medio salvaje que solia enbestir á las personas lo que hiban arrollando con todo lo que venia al paso cosech~~tas~~as de viveres que tenian los dominicanos para su mantención y si tenian ganado y no lo sacaban antes de llegar los del jefe ya no los podian sacar se apropiaban de todo, colgando atodo aquel que no estaba conforme. los pocos que sobrebibieron, sin más ánimos de seguir viviendo no querian trabajar más que lo justito para mangen~~efse~~efse y no dar ningún beneficio á la nación solo trabajaban para el dia y si podian no hacian nada, se escondian para no pagar la cedula que solo era un peso al año. Por cuestiones de politica ó como fuere Trujillo decidio entrar al pais dos millones de inmigrantes Españoles Italianos y Japoneses, pero fué un berdadero fracaso, con solo los Españoles que con los tres ó cuatro biajes transportaria unos tres mil y no llegaria á mil entre japoneses, y Ungaros tuvo bastante, á los pocos meses quedarian la mitad, Ya cuando estaban casi tranquilos los pocos dominicanos que quedaban en la Colonia por haber sacado el ganado, y haber hutilizado mucha gente en la construcción y el trato no era tan cruél llegamos nosotros con esas máquinas derumbando todos los arboles frutales, como cacaoteales, cafetales, palmeras, matas de cocos, platanos, y los biberes de cada dia, mangos, limones, naranjas, piñas, muchisimas cosas que habian buenas que no sabiamos apreciar, y después nos tendriamos que comer cuándo transcurriera el tiempo.

Pués bién, estábamos bastante anchos entre casa y casa, pero estrechos en terreno, porque al trabajar en máquinas y animales, rendía mucho más que como trabajaban allí los nativos, en un machete y agatas, con una poca ayuda para las recolecciones se podían muy bién trabajar quinientas ó más tareas.

Los bulldoses no tenían tiempo en arreglar más tierra, porque tuvieren que salir desplazados á arreglar espacios donde tenían que hacer más casas para los que venían detras, pués estaban en camino y no habían podido aclopar a los primeros porque les estaban haciendo un pueblo, también de madera pero ya junto y por calles alineadas, esto fué para unos cuantos que se quedaron en Julia Molina que al no haber bastantes casas los metieron en unas escuelas de un solo Pabellon todos juntitos, con familias enteras de hombres y mujeres cocinando y durmiendo en el mismo sitio, niños pequeños ensuciándose por todas partes, las madres cogiéndose del pelo porque una decía que era el suyo y la otra que no y en cambio abia sido la vecina, todo lleno de lios, mientras que les arreglaban las casas que seria un pueblecito, llamado Payita, pués la tierra solo producía pajones, este pueblo lo hicieron por la carretera de los Pajuiles partiendo desde el Cruce unos siete kilometros, á nosotros nos vino de perillas porque todos nos hicimos todos los muebles que nos hacían falta como Armarios para la ropa, Estanterias, banquetas, sillas y sillones, mesas, y cuantos gustos nos daban de hacer, ya que la madera la cogíamos por las buenas y también los clabos, cuando el Ingeniero se dio cuenta le faltaban más de cincuenta mil pies de madera labrada, y torneada, que arrazón de veinte centabos el pié, balia diez mil dolares, tuvo que traer más y retrasarse en los trabajos, como tampoco los hizo á gusto de la gente no se lo aprobaron, tuvo que rectificarlás añadiendo otro aposento, y desaparecer una noche sin cobrar ni pagar á los trabajadores, pero á los de Payita no les habían procurado ni una tarea de tierra, y empezaron los lios más gordos, ya que á nosotros habian empezado á repartirnos mulos para trabajar, y algunas cultivadoras ellos también querían los mulos para venir á la Secretaria á caballo porque les quedaba muy lejos apié, y los habia que hacían dos viajes para pedir cosas nunca tenían bastante, y siempre estaban llenos de lios, resultaba tener los vecinos más lejos que tan cerca, de vez en cuando tenía que intervenir hasta la Policía porque se pegaban con los cuchillos.

En la oficina habia un jefe de la Colonia, y cada sector un capataz, y después cada pueblo ya que serían varios pueblos que tendrían que hacer más, para los que estaban ya de camino, El encargado de la colonia llamado Sr. Ramirez, y apodado el "puerco" porque aparte de negro y mentiroso, vendía y se comía las patatas que la Secretaria de Estado de Agricultura destinaba para la siembra, y en vez de repartir semilla para todos, solo enfrente de la oficina sembraban dos o tres y así, si venían algunos jefes mayores ya estaban complicados con el "puerco", hacían la juerga y llenaban la barriga y el bolsillo, después en la capital daban muy buenos informes de que estábamos prosperando mucho, que teníamos ~~muchos~~ miles y miles de tareas sembradas de cada fruto, como sabían que allí nadie importante podía venir o no le interesaba hacían cuanto querían o les venía en ganas, todo cuanto nos mandaban de la Secretaria de Agricultura como eran herramientas, utensilios del hogar y semillas no percibíamos ni un diez por ciento, y ese diez por ciento teníamos que partirlo con el "puerco", el cinco que nos quedaba nos sacaban los capataces la mitad, o sea que al final el tiempo que nos hacían perder no valía la pena nada de lo que nos daban, pero ^{que} eso sí, muchas esperanzas y discursos.

Estaban terminando la carretera ~~con~~ nos comunicaría con Julia Molina y en el interior del país para entrar la expedición siguiente por carretera que sería toda de solteros, la mayoría eran de Canarias y todas las pequeñas atenciones fueron para ellos si quedaban dos o tres máquinas enteras nos las sacaron a nosotros para construirles el poblado y arreglarles las tierras.

Este pueblo, llamado Vista Linda, lo construyeron muy rapido porque las casas solo se componian de planchas de Caolita como paredes, y de tejado las planchas de zin, hacian un armazón ó chasis de madera, y sobre ella atornillaban las planchas, entre dos hombres se construian una casa en una jornada y no se hacia muy tarde, en siete ú ocho dias hicieron el pueblo de cuarenta ó cincuenta casas más, en las que colocaban desde cinco á ocho hombres en cada una, todos solteros y con solo dos abitaciones y un comedorcito, la cocina como todas independiente, un espacio de dos metros por tres y á guisar en tierra los que podian conseguir en que y que, puesto que no les dieron ninguna clase de utensilios, solo la casa, una mesa de madera y unos bancos que no les servian ni para comer en la mesa, estos fué más mal porque no tenian madera para construirse, y tampoco llevaban nada solo muchos lo que traian puesto, y ya se les estaba acabando, para enseguida caminar descalzos y sin camisa, á... también les dió el sr. ramirez un orinal quizás como burla pero ellos se vieron obligados á defenderse con él y se hacin chocolate que era lo único, que podian comer, si no les pedian á los Dominicanos algo como yuca, algun platano, ó batata, que es lo más corriente del pais, ellos con la paguita de los seseinta centabos no podian hacer nada, porque si uno fumaba solo la cajetilla de tabaco más corriente balia veinte centabos y la caja de fosforos cinco, el tabaco rubio valia cincuenta, algunos esportados ya valian sesenta la caja, total á los ocho dias de haber llegado parecia un ato de jitanos todos, y las casas como se guisaba con leña y en el piso, ya que ~~perduran~~ ^{ya que} ~~perduran~~ ^{perduran} habia banco ni nada parecian cuebas milenarias, Total un verdadero desastre y una mala reputación para los Españoles, porque esos hombres solos salian á buscar mujeres y se las llevaban á sus casas, ofreciendoles lo que no tenian después salian las consecuencias, ya que allí para pelear tanto las mujeres como los hombres usan el cuchillo, asi que dos por tres tenia que intervenir la policia y el jefe de Colonia, para aclarar un poco los garagullos que se armaban al entrar alguna mujer. Nosotros con el deseo de poderlas ayudar poco podiamos hacer, aunque ya estabamos sembrando y recogiendo alguna cosechita de maní, poco les solucionaba que les pagásemos un sueldo un poco más de lo que se acostumbraba á pagar al igual que alguna comida de caliente, las mujeres de los que fuimos primero tenian que hacerles pantalones y camisas, de macarios, nombre que sedaba á unos sacos de tela y salian bastante economicos, como calzado tampoco usaban, resultaba bastante facil el bestir, pero mientras se acostumbraba uno á las comidas de allí se pasaban muchas, muchisimas necesidades.

Las tierras fué un verdadero desastre, pronto salio á relucir la ondulación del terreno, primero se llevaron la tierra buena las máquinas junto con los árboles y malezas, que lo iban tirando á los ojos, cuándo llovía se llenaban y se consumia bastante pronto, pero como era tan amenudo que necesariamente tenia que llover, también arrastraba la tierra flor de los altos tapando y estropeando las cosechas de los ondos, y no baliendo la pena sembrar en los altos porque no hacia nada, segun las cosechas que nosotros queriamos sembrar porque sembranso matas de yuca, y platanos, siempre se daban bastante bien pero nosotros no nos podiamos hacer á comer la yuca, ni otras cosas que casi no tenian ningun valor para la venta, pero que se daban con bastante facilidad, y además eran de primerisima necesidad, también al no tener que remover las tierras la capa buena no se la llevaba el agua, pero para limpiarla la cosecha costaba mucho más que valia, porque se limpiaban con un machete á base de muchas horas y dias, nosotros no queriamos pasar el tiempo con cositas aspirabamos más trabajar con más embergadura, con animales ó maquinaria tierras llanas y regadio si era posible, asi que enpezamos á pedir el traslado a otras regiones del pais, que también por su altitud solia hacer mucho mas frio, y se criaban diversos frutos, y algunos conocidos nuestros.

Con tantas protestas y reclamaciones que se hacian á diario, un buen dia aparecio el mismo Trujillo, diciendo que ignoraba todo cuánto allí estaba sucediendo ó más bien aparentaba ignorarlo

Bajo las amenazas de la escolta que llevaba el Jefe nos pudimos acercar y contarle lo desagusto que estabamos, primero por la administración y segundo por las tierras que no respondian á nuestros esfuerzos, el se puso á llorar y nos pregunto que pidieramos cuánto desearamos que seriamos complacidos, que el queria que estuviésemos agusto en el Pais para eso nos habia traído, contodo y eso le caian las lágrimas del pesar que tenia, y como la gente se le echaba encima cada uno pidiendole una coma, y era muy generoso con todo lo que le pedian lo concedia, tal como eran máquinas de coser, becas alguna casita, radios neveras, dinero coches, hasta indultos de varios criminales si se lo pedian por eso le decian el Benefactor de la Patria y Padre de la Patria Nueva, pues bien nos dijo que nos esperaba en Julia Molina que por cierto era el nombre de su madre y alli hablaríamos más despacio, que pensáramos lo que quisieramos, nosotros no tardamos en reunirnos todos los que llegamos primero y acordamos pedirle el traslado, excepto un grupo de burgaleses que parecia que se independizaban un poco de los Valencianos, al pedirle el traslado á otros terrenos, que se pudieran hacer de regadio, nos prometio de inmediato que teniamos concedida la petición, nos puso un vehiculo á nuestra disposición para que recorrieramos todo el pais y que después de verlo que eligieramos adonde queriamos ser trasladados. Asi lo hicimos designamos cinco hombres cada uno de un grupo ó pueblo, y salieron á recorrer todo lo que ellos el chofét, y un oficial que los acompañaban querian que bieran, después de correr mucho lo que más les gusto fué lo primero que bieron y que más cerca estaba, una verdadera delicia para hacer una pequeña Valencia como nosotros ubiesemos deseado, entre San Francisco de Macoris y un pueblo llamado el Rincón, habia una partida que se apodaba la Marga, cuentan que se sembro yuca y salio amarga á la hora de comersela, alli también son muy superticiosos todos los Dominicanos por eso que existe tanta miseria como después se vera, la partida era más que suficiente para toda la expedición que se quisiera acoplar puesto que ese terreno solo de cerca para los animales no daba el rendimiento que nosotros le ubieramos podido sacar, habiendo más de treinta kilometros de largo por cuarenta de ancho, una verdadera llanura de tierra fertil y con canales de regadio, algunos sembraban arroz tres cosechas en el año, se puede sembrar en todo tiempo y en todo tiempo se recoge hace un clima de veite y cinco grados de media, solo hay una pequeña variación del verano á invierno que no se llega anotar, y si en el invierno se llega á pagar unos centavos menos por Fanega, también se recompensa en cantidad, por lo que es propicio á poder sembrar todo el año.

Después de quedar de acuerdo los emisarios del gobierno y el grupo de inmigrantes que todo estaba conforme y que lo notificarian al Jefe, para que dispusiese de unos cinco kilometros á lo sumo para tal embergadura, se bolbió á la colonia notificandonos todo cuánto habian bisto, y lees habian prometido, por cierto lo confirmaría el aviso que llego a la oficina, y decia la orden todo aquel que quiera ser trasladado que venga apuntarse, los que no quieran el traslado se podran quedar aqui trabajando, con la ventaja que podran escoger las tierras, casa, mulo, y cultivadora, desde este momento como habian muchos que no habian podido sembrar, y habian algunas parcelas que daban una media cosecha, más los capataces prometian mucha ayuda al que se quedara, con semillas y tractores, algunos optaron por quedarse, y escogieron cuánto quisieron otros que no tenian también pudieron alcanzar, porque con todo y eso no es que todos teniamos la tierra ya lista, pues los tractores que solian buenos, siempre estaban arreglando los mismos terrenos ^{quien} alli cerca de la ofina que es donde solian tener alguna visita, y los que les toco vivir, en esas casas ya tenian algunos, tres cosechas y muchos no habian podido sembrar la primera; Asi que en la Secretaria descansarian unos dias, por unos dias solo, porque de momento resolvieron el problema que no les molestabamos pidiendoles tierras semillas y que binieran a trabajar-me la tierra mia que estoy yo primero *De fulano* mengano,

Pero después serían las gordas, ya que empezaron unos á sembrar en las tierras de otros y los que tenían ^{que} ser trasladados el traslado no venía, siempre decían que ya estaban arreglando y construyendo el pueblo que no tardábamos ya casi nada, siempre teníamos la esperanza porque el grupo de Burgaleses también se decidieron trasladarse, más adentro del país á la parte más alta y que hiciese más ~~FRIO~~, y en un día los cargaron á todos, nosotros siempre teníamos la esperanza, que un día nos tocaría, ^{también} porque nos dejaron en el olvido llevándose todas las máquinas al poblado de Payita, arreglar los que no sabían todavía donde tenían las tierras, les dieron muchas esperanzas en unas tierras vajas que se las iban arreglar y que pronto se arían ricos para que no pensaran en el traslado y se pusiesen á trabajar con ellos. Para que les rindiera más y ganarse ellos las simpatías.

Nosotros después que hablamos con un Secretario de estado de Agricultura y nos dio la palabra de que si nos iban á trasladar en menos de ocho días ya empezamos á terminar de repartir todo y despreocuparnos de cuánto allí podía suceder, pero pasaron ocho, más veinte, y casi á los tres meses, nos decidimos hacerle una visita, desplazandonos á la capital con un coche alquilado alrededor de unos cuarenta, y comprobamos que todo era una farsa allí no les habia pasado ni por la imaginación de trasladar mas gente que los que habian trasladado, el grupito de los Burgaleses, nos dejaron sin gota de sangre...

Pero no es todo aún que de milagro nos dejaron bolber á la Colonia ya que nos habian tomado por manifestantes y querian encerrarnos, la cosa no paso más de un buen susto, y regresar con la caveza bajada biendo que cuándo un Sr. Secretario nos negó cuantas promesas nos habian hecho, inclusive el mismo empezó allí á tratarnos de olgazanes, que no queriamos trabajar, que el se iba á preocupar de trasladarnos pero ala Victoria, nombre que tenia la popularisima carcel de Santo Domingo, entonces ciudad Trujillo capital, pero al llegar á la colonia, los capataces ya tenían la orden también de ponerse duros con nosotros, se les subieron los humos ala caveza y nos miraban con desprecio, a los que no queriamos ni acatabamos las malas ordenes y el sacrificio que nos querian implantar, por fin nos reunimos en casa de los jefes de grupo para designar unos hombres que hicieran el viage ala Capital para ver al propio Trujillo y decirle cuánto estaba sucediendo en la colonia, pues si no habia más remedio que seguir allí que nos dieran las erramientas, y la semilla y empezariamos á trabajar porque no nos querian dar nada de lo que nos habian hecho entregar ellos mismos y con las manos y los dientes no se podia hacer nada, entonces si que vino lo bueno, y nos apretaron más, resula que los jefes de grupo fueron sacados por ellos mismos para mejor entendimiento de ambas partes, osea que ellos hacian una reclamación porque entre todos la habiamos discutido y la dabamos por buena, no acia falta que fuere uno por uno á pedir ciertas cosas que incumbian á todos, asi les ahorrabamos tiempo y trabajo, con muchisimos lios, también se empezó por repartir la leche que nos entregaban en sus casas, y asi cuándo se recibia la leche si habia alguna novedad se nos comunicaba, por eso siempre nos soliamos reunir en la casa de los jefes de grupo y cuándo decidimos llevar á cabo el viaje á la Capital, se nos presentó un yipe oficial y por orden superior hizo subir á los dos hombres que estaban haciendo de jefes de grupo, y con la ropa que llevaban puesta se los llevaron sin decir nada, creiamos que seria para aclarar con ellos alguna cosa pero a los dos días no sabia nadie nada de donde estaban adonde habian ido y para que si que llegamos á sospechar en mal porque no daban señales de vida por ninguna parte, ni en la misma oficina nos daban ninguna explicación, esto nos llevó un trastorno grande porque cuándo ibamos á por la leche la mujer y los niños siempre estaban llorando sin saber nada el porque se los habian llevado ni para que si les podria pasar alguna cosa, en bita de la tardanza designamos una comisión de tres hombres y nos fuimos a la Oficina á pedir permiso para que salieran a la Capital para marchar directamente á la Embajada Española, cosa que sin permiso no podia salir nadie de la Colonia, tenían que saber si alguien salia, adonde iba y para que, aquello se nos habia buuelto como un campo de

Consentación, porque al llegar al primer pueblo si no se tenían los papeles en regla, metían á uno en el calabozo, hasta se aberiguara el porque habia uno salido de la Colonia, despues se debolbia y ya quedaba fichado

A los tres dias de la partida de la comisión, no sabiamos nada de ellos por lo que decidimos salir otro grupo de cinco hombres más, fletamos un coche para llegar cuánto antes porque allí no estan organizados los transportes como en España, sino que cada uno ba por su cuenta y como le da gana si llega uno con el que sale es un milagro, porque casi todos venden los pasajeros que estan recogiendo, horas y horas, bueltas y más bueltas, hasta llenar el coche, pero el viaje lo realiza quién lo realiza, si no te cuesta ir de pueblo en pueblo, y la distancia de Baoba á la Capital eran trescientos cuarenta y siete kilometros, ala llegada nos encontramos con los amigos que caminaban escondiendose de la secreta, que ya les habian abisado en que regresaran para la Colonia ó bién lo pasarían muy mal, al llegar les decimos nosotros que se fueran inmediatamente, para calmar los nervios de toda la inmigración porque de no recibir noticias en las proximas veinte y cuatro horas, saldriantodos los de la Colonia con las maletas ya preparadas para que nos devolvieran á España, y armar un berdadero escandalo, la llegada de estos hombres los apasiguaron un poco, y les dieron á entender que no teniamos nada que hacer, ni que fuera un regimientó la cosa venia de muy alto y no tenian miedo á nada, los demás empezaron á resignarse y dandose por vencidos dejaron que transcurriera el tiempo. Entee tanto los que estaban en la Capital nos fuimos á la embajada Española en la que el Sr. embajador D. Alfredo Sanchez Bella, por cierto una Bellisima persona, muy atento con los compatriotas, y dispuesto á jugarselo todo por el todo, cuándo le espusimos el caso de los desaparecidos, y la inquietud y mal estar de los familiares y de los demás Españoles, nos dijo que quién lo hubiera hecho tal cosa tenia fuerza para eso y más, porque el propio Trujillo no creia que supiera nada, ya que tenia mucho interés en seguir la inmigración, por lo que se tenia que trabajar muy bién para aberiguar el paradero de los demás, nos cito para la tarde y se fué el solo. Como teniamos tres horas por delante, al lado mismo de la Embajada habia un colegio que estaba dirigido por unos curas Españoles, por cierto uno de Algemesi pueblo de la ribera Valenciana, y que se llamaba padre Ferragút, nos recibio con mucha alegria porque en muchos años no habia oide hablar el dialecto Valenciano cosa que estuvimos aprovechando lago rato para hablar con franqueza, de lo contrario no se podia hablar porque hasta las piedras tenian oidos y se chibaban trayendo muy malas consecuencias, con pocas palabras nos dio á entender el camino á seguir para poder continuar en el pais, nos conto por encima encima, de las barbaries que se hacian y que aguantaban del Estado que solo efa el propio trujillo, tan ambicioso, y descomfiado, dueño absoluto de todo, con una red de Calies, que no tenian escrupulos en martirizar, maltratar, y asesinar, solo por el mafo hecho de pronunciar el nombre de Trujillo sin hacerle la reverencia, ó solo quejarse de que si alguna cosa no estaba bién, á ese hombre que ellos tenian como un diós, y que no se podia mal pensar, con hobras ni pensamientos, porque ello habia costado muchas vidas. y muchas torturas, lomismo tenia que fuese un analfabetó que habian muchos en el campo, que un diplomatico, ó un prelado, al igual tenia que fuera un baron que hembra, en este pais se enseñaba á querer al Benefactor y si se llebaban á alguien, ninguno se preocupaba de aberiguar nada, ni que fuese el más intimo de la familia, porque también lo hacian desaparecer.

Cuándo vino el sr. embajador nos dió muy malas noticias pués solo pudo saber que estaban en la Victoria, pero que no lo dejaron que los viera, ni querian que supiera nada, asi que nosotros teniamos que aberiguarlo pero sin decir que sabiamos tampoco nada ya que no queriamos que se descubriera que al sr. Embajador se lo habia dicho alguien, después de dos dias de constante lucha para poder saber cierto que estaban allí por mediación de algunos familiares

de algunos que estaban presos y les visitaban dos veces a la semana, llevamos a la puerta, y el oficial nos dijo que allí no había ningún Español encerrado, por lo tanto teníamos que abandonar y desalojar la puerta; pero de pronto sonó el teléfono allí en la oficina del oficial, y después de unos momentos que nos parecieron siglos nos dijo el oficial que podríamos entrar por un momento, después de registrarnos los guardias desalojándonos, de toda clase de objetos como lapices papeles, etc. etc. dandoselo al sargento de guardia en el depósito, nos pasaron para dentro con dos guardias encañonándonos con dos mosquetones, como si fuésemos armados y a punto de sacar la pistola.

Fue mucha la emoción cuando nos vimos, ellos lloraban de rabia por no saber porque estaban allí, ni les habían hecho ninguna pregunta, no les habían dado ropa, ni cama, solo les metieron en una sala grande con la ropa que llevaban puesta, junto con todos los presos, que los habían políticos, criminales y también inocentes, les daban una comida que no se podía resistir el comerla como teníamos los guardias pegaditos con nosotros. nos hablamos algunas cosas con nuestro dialecto y seguido nos hicieron retirar los guardias, a la salida el oficial nos dijo, pasen la orden a sus familiares que recojan sus cosas y que se vengán a la Capital, para embarcarlos a España, que ellos no vuelvan ya más a la Colonia, serán repatriados, por indeseables, y expulsados del País muchísimo más tarde sabríamos que lo que pretendían hacernos intimidar, más desaciendo la cabeza, que creían que eran nuestras se arreglarían las cosas como ellos quisieran. Una vez en la Colonia ayudamos a empaquetar, los baules y maletas de los que estaban presos, y las esposas salieron casi sin saber nada para la Capital, el fruto empezaba a salir, pues muchos ya no querían cooperar en ayudar a las esposas, ni se querían acercar a las casas, para que no creyesen que también tenían relación con ellos, y así empezaba la desunión entre nosotros mismos, ya que cada cual tendría que luchar solo creándose desde luego más dificultades.

No se tardó en venir una inspección del gobierno para analizar las tierras y solamente dieron una partida llamada Ochoa, inservible, toda la demás la dieron por buena, a los de Ochoa, los trasladaron a otra región del país, un pueblo que se llamaba Juanito, que después de tanto gasto como suponía el asentar tanta gente en un pueblo construido de la nada, sería un fracaso, como todos los que se relacionaban en la inmigración, a continuación hicieron otros pueblos como Azua, San Juan de Maguana, Y Constanza, la que mejor resultado dio fue Constanza por su altitud sobre el mar, que solía hacer un clima primaveral todo el año por lo que permitía hacer varias cosechas, similares a las de Valencia, la segunda fue la primera la odiosa Baoba del Piñal, de la que el narrador más se ocupará por esta la que lo retuvo cerca de nueve años; En la tercera expedición, después de los Canarios venían muchos más de la parte de Burgos todos solteros, unos venían como Agricultores, que por cierto los tiraron a las casas que habían dejado los de Ochoa, los demás venían como urbanos y poblaciones, que pronto abandonarían el país por su propia cuenta, a otros países como Venezuela, Brasil, Puerto Rico, Costa Rica, Paraguay y Canadá, el gobierno Dominicano los dejaba que fueran donde quisieran menos a España para ahorrarse el pasaje de retorno, y que no se hablase mal de allí, ya que también tenían censura y si alguno comunicaba alguna cosa que no estaba de su incumbencia no llegaba a su destino. Los que habían metido en las casas de los de Ochoa, allí en Baoba, nos contaron que habían tenido un pésimo viaje, porque el Barco se les abrió en alta mar, y pasaron las de cañon, quedándose hasta sin agua para tomar durante dos días enteros, pero contodo y eso sería poco para lo que se les peraba, a la llegada de los solteros a Baoba, dicen que les cayó el mundo encima, porque por lo menos esperaban ver un poblado, como decían que les habían dicho ya en España, pero fueron a las casas que habían abandonado en Ochoa, los primeros que les dieron las tierras por inútiles y los trasladaron a Juanito, y según las dejaron abandonadas muchas sin puertas ni ventanas, todas llenas de humo, así se las entregaron sin una mesa ni una silla, ni una sarten, ni platos, nada absolutamente, lo malo fue que se fueron a la

Oficina y casi todos consiguieron el clasico Orinal, como todos estaban solteros no le dieron importancia y lo tomaron como juego, más aun los metieron denoche y les dijeron aqui estaran bien por unos dias, siete u ocho en cada casita, y apasar las de cain, con el orinal se hacian el chocolate y con potes y latas se cocinaban si hallaban algo, suerte que nosotros teniamos ya algunas cosas que se comian y valian poco dinero, con lo que nos pagaban también con trabajo que casi todos teniamos que pagar á los dominicanos y ellos lo hacian con mucho gusto, todos en general eran demasiados buenos, era una verdadera lastima que los estuvieran haciendo malos porque conforme pasaba el tiempo se daban perfecta cuenta que todo cuánto les habian dicho, y seguian diciendoles eran mentiras, por lo que aúltima hora tuvieron que explotar, Ya el jefe de la Colonia habia solicitado hacerles un poblado más adentro de la colonia, la Colonia suponía una extensión de treinta kilometros de largo por siete de ancho en la parte Este, donde estaban las oficinas en la parte Oeste, terminaba algo más en punta y abrian unos cinco kilometros á lo sumo, esto es son calculos aproximados, Tanto esperar el dicho pueblo y el pueblo no venia ni la orden para empezar, un cierto domingo estando en el baile que organizaba el sr. alcalde los domingos y festivos en plán de negocio, se encendió la chispa á causa de un pequeño lio que se organizó, entre los Españoles y algunos Dominicanos, llegando solo á los puños por lo que encerraron á dos de los Burgaleses, en una pequeña carcel que habian construido en una casita, que también era el puesto de policia, se componia de un Sargento, un cabo, y seis policias, fueron los paisanos á rogarles que ya que no habian encerrado á los Dominicanos que hiciesen el favor de soltar á los Españoles que ellos respondian que no pasaria nada, la contestación, fué plantarse con las armas amenazandoles á retirarse del lugar, y sin atender ninguna clase de ruegos, se adopto por marchar á la oficina, para conversar con el Jefe de La colonia y que interviniese él, pero se negó también á escucharles, no tuvieron más remedio que subirse para Ochoa, medio caliengtes de oreja, pero al notificar á los demas compañeros lo sucedido se agruparon todos, y se bajaron cargados con palos cuchillos y piedras, más de doscientos hombres, como ya se habia hecho de noche cuándo se dieron cuenta, por el camino ya habian cortado los alambres del telefono, por el que se podia comunicar en el primer pueblo llamado Julia Molina, y que estaba lleno de fuerzas del ejercito, se fueron directos á la oficina para ajustarle primero las cuentas al jefe, pero este se encerró, y como la oficina tenia unas tremendas puertas, no las pudieron abrir, pero al marchar después á la carcel que estaban los pfsos, la policia los dejo en libertad, pero nada más pudieron arreglar la linea, avisaron y a media noche vinieron unos camiones del ejercito con muchisimos guardias, enpezando á cargar gente muy silenciosamente, y los cargaban una casa, si y otra no, asi no se enteraba nadie nadamas que al dia siguiente, se enteraban que faltaba gente, supuesto que las casas estan tan separadas los vecinos no podian enterarse de lo que estaba sucediendo en la casa vecina, ya no supimos más de ellos se supone que los embarcarian hacia alguna parte, de los que habian llevado á San Juan de la Maguana si supimos que se habian rebelado ante las autoridades, y en las refriegas dicen que si murió uno y muchos salieron eridos de bala, aquellos tenian un jefe que ya habia estado en Baoba, los Jefes empezaban á cambiarlos bastante á menudo para que nadie pudiese hacer ninguna clase de amistad, y asi el trato que se hacia á estilo militar, la gente onesta que queria seguir luchando ante los inconvenientes de las tierras, y el agua, empezaban á cansarse y entregar algunos pasaportes para que se les repatriara, cosa que ellos mismos habian publicado, pero muchos que se querian marchar no les llegaba nunca el turno y encambio muchos que estaban tranquilos y no se querian ir, cuando los avisaban ya estaba el camión a la puerta para cargarlos, esto lo hacian en segunda intención pues al marcharse uno, todo cuándo tenia se quedaba allí ni que tubiese la cosecha apunto de recoger, los capataces se encargaban de venderse la á otros muchos les habia tocado alguna parcela que respondia bastante bien, supuesto que donde hay mucho terreno alguno bueno tiene que haber, y también le suce-

-dia lo mismo cuándo se enteraban iban para el Barco. Asi pasó alrededor de un año nadie podia estar tranquilo trabajando, nos mandaron á un cura también Valenciano muy jovencito ~~poco conocido~~, llamado D. Salvador Pons, por cierto muy meneado y muy decidido, para todas las cosas, en tal de ayudar á cualquier Español que estuviese en dificultades se marchaba á la Capital, y donde fuere necesario, aunque también se esponia de que lo mandaran como al final asi le sucedió, pero les demostro como solian trabajar los Españoles, porque de la nada en muy poco tiempo que estuvo construyo cuatro yglesias, como alli solian construirse de madera desde luego, y con techo de cin, luego un dia que no tenia para terminar una Iglesia, después de hacer muchisimas tombolas, y convenció á los Dominicanos que habia que hacer una procesión y todos los hombres tenian que llevar de su propia cuenta una plancha en la caveza, para terminar el tejado, y toda via le sobraron planchas para casi terminar otra, gracias á el empezamos atrabajar con mucha más seguridad, y encontrarnos más seguros, trabajabamos en la siembra del arroz, en unos sienegales, que solia haber una epoca que se daba bastante bién el arroz, el mani en algunas tierras también se daba bastante bién y las demás cosas medio regular, lo que mejor se daba era el ganado por el clima tan estupendo que hacia, y también porque tenian mucho terreno donde pastar, lo más costoso era comprar el alambre de espinos, y con la madera natural que alli habia se hacia pronto una cerca, aunque de primero no dejaban que nadie ejerciera ninguna clase de profesión, ni que saliera de la colonia empezaron á dejarlo libre cada cual podia hacer cuánto le diera gana, y marcharse de la colonia, en tal de que perdiera la casa para ellos negociarla, y todas las pertenencias de la agricultura se las pasaban á otros que no tenian ó bién al que pagaba más, Ellos no cesaban de hacer poblados, adentrándose hacia el Oeste de la Colonia, supuesto que hacia el Este, como dos kilometros de la oficina estaba la playa, y entre medio un pobladito criollo, de unas cuarenta casas todas de madera, que se llamaba Pueblo Nuévo, pués para arriba, después de Vista Linda, Payita, San Rafael, Doña Julia, Santa Maria, y Pastrana, los construyeron todos de planchas de Caolita para paredes, y de cin para tejado, todas de un solo tamaño, y de unas cuarenta á sesenta casas cada pueblo, y las distancias no tenian ningún orden o sea que donde les parecia construian el poblado y donde les parecia le daban á uno los terrenos, los caminos lo hacian con una máquina arrancando maleza y arboles, que los utilizaban para levantar los trozos que habian bajos y arriba le tiraban un poco de caliche, y asi cuándo llovía como solia llover no se podia transitar, sino acaballo, ó apié.

El pueblo de Payita, Fué de los primeros emigrantes, y en más de un año no habian podido sembrar ni una sola mata, ya que los terrenos que les habian (sem) destinado eran unos sienegales, que debido á la maleza estaban los canales que habian naturales ciegos completamente, y eso habia que limpiarlos desde abajo para empezar á poder trabajar en el desmonte de los arboles, y canalizar todo nuevo para poder llevar el agua de un rio, detribuida por las partes á convenir este trabajo de tanta enbergadura, no se podia hacer afuerza de brazos, y con muy malagana tuvieron que empezar si querian sobre bibir alli porque el gobierno se desentendió de ello, y empezó á quitarles la dieta que les daba, asi que con muy mala gana, con nada de recursos, mal compañerismo, cada uno por donde podia empezaron algunos á trabajar, á base de pico y pala, los hombres caian enfermos de debilidad, las familias mendigando los viveres, como yuca, y batata, que no podian comer bastante hervida, la yuca es muy buena para hacer el almidón y la batata para los puercos, la yuca son unas raices que se comen cocinadas con buenos condimentos, las hay de muchas bariedades y el que se acostumbra desde pequeño, le ayuda a subsistir, y se la comen hervida sola ó asada al estilo de pan, la batata es lo que aqui en España llamamos Boniato, alli no es tan dulce y se lo comen también cocinado, hevido, ó asado, esto diziamos que alli en los campos y pueblos los viveres sostituyen al pan, supuesto que alli muchos no lo conocian, ni habian comido nunca, y el que hacen en los pueblos es un pan de agua que lo hacen con muy poca harina, unos polbos y huevo, y para uno alimentarse necesita comerse el sueldo de todo un dia, pero á la lléga-

da nuestra, después que casi todas las mujeres sabian hacer el pan, y mos hicimos unos hornos caseros, también algun hornerò y pronto se dedicaron hacer el pan como en España, y muchísimo más barato, pués los dominicanos aprendieron á comer con nosotros, el pán español tenia tanta fama que venian de todas partes de la república, hombres ambulantes, primero á ganarselo y después á robar y hacer la vida imposible, ya que la ley estaba siempre de su parte, resulta que en los trabajos que se hacian contratados, ó por ajuste, si perdian habia que darles lo perdido, y si ganaban, cuánto más mejor, ahunque engañasen, ó timasen, ellos tenian que cobrar, pero si salian un poco perjudicados habia que áumentarles, ellos siempre tenian que ganar, por las buenas ló por las malas, puesto que anosotros nos lo habia dado todo Trujillo, y lo que Trujillo tenia se lo habia quitado á ellos, el primer caso grave que pasó, porque pasaban muchísimos adiarario pero este, fué un Español de unos cincuenta años, que como todos salió para mejorar la situación de la familia, que tenia dos hijas de veinte y dieciseis años, vivian en pueblecito de Burgos, y no habia trabajo para las muchachas para evitar que salieran á buscar trabajo, decidio emigrar el solo y mandarles para que vivieran, de paso probar fortuna como todos habiamos salido, llegó en la última expedición, y sin tener que ber nada con nadie, con un buen comportamiento, mucho interés en trabajar, le cedieron una casa de los que solian marcharse, como vieron que tenia muchas aspiraciones, le consiguieron toda la tierra que quiso, mandó á pedir á sus familiares que vendiesen unas pertenencias y que le mandasen el dinero para emplearlo allí, el cuál podia pagar algunos jornales y sembrar más tierras, como estaba solo y tenia una casita como cualquiera que tuviese familia, no le importaba que los dominicanos que tenia trabajandole comieran con el y les dejaba que durmieran también, evitaba que los hombres tuviesen que desplazarse varios kilometros, y asi podian ahorrar un poco más, á ellos les hacia un bién por todas partes, más siempre les pagaba los trabajos ajustados, y cuánto antes lo hacian más ganaban, siempre solia salir perdiendo, porque los trabajos no se lo hacian bién por el dinero que el pagaba un buen dia tuvo una discursión con con tres hombres que le querian cobrar sin (él) terminar de hacer el trabajo, cos^o que ya le habia pasado barias veces y siempre quedaban mal, después no hacian lo que quedaba, eso era el pan de cada dia. en casi toda la colonia, y la república entera, la formalidad abia sido verde y se la comieron los mulos, la discursión durópoco, como era sabado, quedaron que el domingo lo terminarian, por lo tanto tendrian que quedarse allí para salir bién trenpano á terminar el trabajo, el solia amarrar la mula cerca de la casa y asi por la mañanita no tenia que andar lejos buscandola, porque allí se tiene la costumbre de amarrar los animales que se tienen que usar adiarario cerca de la casa con un lazo para que bayan pastando, y si se dejan un poco retirados suelen quitarle el lazo ó bién si alguien ba de camino se lo lléba y lo deja abandonado donde le viene bién, los que no tienen que madrugar lo dejan en las cercas sueltos, y se tiene que tener la impertinencia de tenerlos que cojer, á la hora de necesitarlos, pero este pasó tres dias en el mismo sifio amarrado, y le llamó la atención, á un encargado que habia de los mulos, que ese animal no se cambiaba de sitio y no tenia que comer, el pobre allí se estaba secando, como los mulos los entregaban de parte del gobierno para que nos sirvieramos de ellos, però que se cuidasen, para ello tenian un encargado que tenia un potrero en el cual tenia todos los mulos de los jefes, capataces, y recibia y entregaba, segun las ordenes, este buen hombre, que se llamaba Agustín el Mulero, se daba cuenta que ese mulo estaba allí, y que no se cambiaba porque muchos pasaban y no se daban cuenta ya que por todas partes los habia de la misma forma, la casa una de las más cercas de la carretera estaba cerrada y se le ocurrió llamar por tener el impulso que este hombre solo estaba enfermo porque no es de los que suelen abandonar la mula, como no contestaban se fué y al bober á eso del medio dia con el sol caribe como suele hacer allí, se dio cuenta que una de las ventanas, salian moscas y entraban, por lo que sin pararse, se fué corriendo abisar á la oficina, como la policia estaba cerca abisó

-también y fueron haber que es lo que pasaba, al llegar allí llamaron y no les respondía nadie, se desmontaron y dieron la vuelta por detras, que todas las casas tenían para comunicarse con el exterior donde estaba también la cocina la puerta estaba entra abierta y al enpujarla para abrir, se dieron cuenta del mal olor que allí hacia, entraron con pañuelos en la boca, y allaron el cadaver casi descompuesto, con la caveza abierta, tendido en el suelo, la cama y la colchoneta estaba todo rojo, aparentando que buscaban algo entre la colchoneta y una maleta vieja toda destrozada, acto seguido con una caja improbisada de le dió sepultura, la caveza se la bian abierto con un acha, que todos teniamos, como estaba llena de sangre no cabia duda que lo abian asesinado con ella, y cuándo la dejaron en el cuartel de la policia, dijo el sr. alcalde y el jefe de la Colonia, con esa le daremos á los culpables. Tardaron unos dias en localizar á los que habian estado haciendole trabajos ultimamente, y que se quedaban con el en su casa, los vecinos de la parcela donde trabajaban dieron fé de que si que eran los mismos, y que le querian cobrar sin hacerle el trabajo, ellos no se negaron, no teniendo más remedio que confesar, pero le cargaron la culpa al más joven, que tenia unos diecisiete años, lo encarcelaron en la carcel de Samaná pueblo que era caveza de partido, judicial, y le dieron de castigo cocinero solo duró dos años encerrado y cuándo lo soltaron le dijeron que no bolbiera en un tiempo por la Colonia, y el Sr. D. Jesús Espantoso que así se llamaba la bictima lo enterraríamos en un cementerio pegadito á la playa para que estuviese bien fresquito, allí terminaba toda su aventura, y los frutos que dejaba sembrados se encargarian de repartirselos unos cuantos de la secretaria, decian que el gobierno, tendria que indemnizar á la viuda, nunca pudimos saber si fué cierto, lo que si que fue cierto que eso nos desconcerto mucho.

Confórme la gente hiba desfilando, unos para España, otros que prescindian del contrato, entregandòlo todo y se independizaban, dedicandose á otros que haceres que no fuese la agricultura, dentro ó fuera de la Colonia, por fin dió motivos á que el gobierno diera por un fracaso la inmigración y diera las Colonias por mixtas, o sea que primero no dejaba que ningun nativo bibiera entre los Españoles y como se iban baciando las casas hasta más de un cincuenta por ciento, se las tuvieron que repartir á los Dominicanos, para que bibieran entre nosotros, así que fué un verdadero desastre, puesto que sin trabajar querian ganar más que trabajando, á muchos les daban la paga de general, porque cuánta más familia se cobraba más, les daban la casa, tierra, preparada para sembrar, y la semilla, y ahun así nadie era capaz de aguantarse trabajando un año seguido, cojian el mani de la manisera para sembrar, para tenerlo que debilber á la recolección, y tampoco lo devolbian, la Manisera una compañía que el primer accionista era Trujillo y solo habia una en todo el pais, cada región tenia sus oficinas y almacenes y la fabrica estaba en la Capital, una de las riquezas de mayor embergadura del pais, del mani sacan todo el aceite, del consumo nacional, aparte la exportación que suponen miles de millones de latas de tres, de cinco, y diez litros cada una aproximadamente ya que allí se cuentan las medidas por galones, y libras, ó botellas, después del aceite le sacan algunos derivados más que son de sumo valor y como no se tiene ninguna competencia, se puede vender á un precio casi abusivo el aceite al consumidor, y para el agricultor tienen estipulado un precio oficial en todo territorio, la única ventaja que le dan al agricultor, es que se les presta la semilla, y ala entrega de la cosecha se la descuentan, pero los pillos son muy ábiles, sacan la semilla y venden el mani por conducto de algun amigo y así no le pagan á la manisera, ó sea hacen u cruce, como allí se dice me crucé.

púés si estos que entraban en la Colonia que se lo daban todo no es solo que se cruzaban con la manisera si no que con todo el mundo, tiendas, y comercios luego vendian la casa y la parcela, si podian venderla dos veces la misma mejor que una, recogian todo y se largaban seguramente para otra Colonia, porque a lo mejor al que se la habian vendido todabia le ganaba á ser más pillo ó sinvergüenza, pro con todo y eso los habia amontones, esperando que se baciara alguna casa, lo gracioso es que ellos conseguian las mejores casas y parcelas, siendo que habian muchos Españoles que ubiesen cambiado de casa ó parcela porque la que

tenian no daba bastante rendimiento, y ~~si~~ que querian trabajar, no como los dominicanos que quieren bibir sin trabajar y liando á media humanidad. Otras se dedicaban á la siembra del arroz, cereal muy apreciado por todos y de primerísima necesidad en el pais, este que se criaba muy facilmente en todas partes, más ó menos según las tierras y agua que tuviese, no tenia ningun control por el gobierno de Trujillo, en cada zona se vendia á un precio, los comerciantes cuando habia en abundancia lo compraban como querian y si escaseaba el agricultor lo vendia como le daba gana, pero eso si muchas fanegas de arroz se vendian dos y tres veces y aun precio razonable, y al final lo vendian de nuevo á otro por mitad del precio, lo cobraban las dos y tres veces y media y se largaban tambien á otros lugares, muchos se quedaban tan tranquilos y de cian que se lo habian comido los pájaros, ó que se lo habian quitado, estos hombres irresponsables lo hacian con una naturalidad, que parecia increíble, empezaron hacer negocios con las tierras que los habia que cada semana conseguian una parcela en distinto sitio naturalmente y seguido la vendian, los que no tenian dinero para comprarla no podian conseguir ninguna y esto también acarrea disgustos, pues se sabia que los capataces combinados con el jefe de la Colonia hacian toda clase de chantajes, cuando prohibieron que se vendiera más tierra ya sobraba tierra para todos, pero entonces la emprendieron con los animales, todo dominicano conseguia los que queria y eso que no los utilizaban para trabajar que no sabian, pues los Españoles los enganchaban con unas cultibadoras, y hacian muchisimo trabajo que ellos mismo quedaban maravillados, pues ahun asi se los daban á ellos y los españoles tenian que comprarselo, o sea un traspaso porque eran propiedad del gobierno y estaban á titulo de prestamo pero el que no se gastaba los cuartos no lo conseguia, y despues de conseguirlo por la noche se lo rrobaban, se d splazaban á otros poblados á venderlo, y como siempre hacian tanta falta cualquiera ni que fuese por unos dias le benia bien el gastarse cinco ó diez pesos pero que solia transitarse, esto también acarreo no pocos disgustos en muy poco tiempo, y mandaron á la policia que inbestigara la cosa, y que se terminara, pero en tonces tomaron la astucia de rrobar los lazos de los que estaban amarrados, y soltarlos de noche para que enpezaran á bagar, la ley castiga á los animales por bagancia, más los daños que hubiere podido ocasionar, estos daños se castigaban tan severamente que se pagaba desde cincuenta veces á cien más que el valor de la cosecha estropeada por el animal, esto si no se entendia con el dueño y pasaba á la justicia, que habia que asistir al juzgado el dia de la citación á un pueblo llamado Cabrera que estaba sobre unos quince kilometros, total que también otro negocio muy bueno porque cojian un animal en la parcela, lo entregaban á la policia y tenia que ir un perito para balorar los daños eso si no te entendias con el dueño de la parcela, que como sabian que valia la pena pagar lo que ellos pidiesen para no tener que perder mucho más, y pagandole enseguida terminabas en (~~seguida~~) un momento pero muchos soltaban el animal y se lo metian en su parcela, estropeaban un poco que no tenia ningun valor y pedian cinco y diez, pesos ó amenazaban en llevarselo á la policia, muchos tenian un negociaso que hasta que no quisieron darse cuenta las autoridades nos hicieron pasar las de cain, despues se llebavan las cultibadoras y los arados para venderlos tambien en otrase partes, todo esto pasó hasta que nosotros les plantamos cara y empezamos hacer lo mismo, y como ellos no tenian conque pagar y tenian bastante miedo á la justicia porque los encerraba, tuvieron que marcharse todos los malos y se iban quedando los buenos, esto nos costaria al rededor de tres años y medio á cuatro el tener que aguantar tantas calamidades por fin quedamos ya medio tranquilos trabajando, algunos con suerte, habian conseguido buenas parcelas para el mani, o cacauete, como aqui se llama, que ahunque no se regaba solia llover lo suficiente para criarse bastante bueno, eso si habia veces que en verano, se ponía una seca, que lo dejaba por mitad ó por menos, pero casi siempre se suelen hacer tres cosechas al año, y unas por otras solia reconpensar el esfuerzo, otros ya se habian dedicado al ganado, y marchaban bastante bien, supuesto que se crian al estilo natural, tambien resulta bastante economico el criar animales, y con un poquito de suerte ellos mismo sin ningun gasto

AV

se ban multiplicando. Los de Payita, también estaban recogiendo ya los frutos del esfuerzo y sacrificio que habian hecho, sacando las tierras nivelandolas y haciendo canales, con pico y pala, solo abian quedado la mitad porque los demás no habian podido resistir, la lucha tan grande que ello supuso estar más de dos años sin ganar ni un centavo, y tener que comer, solo los que tenian algo de medios desde España, sea con metalico ó bien vendiendo todas las pertenencias, como las alajas de las mujeres, prendas de bestir, ctr. ctr. habian podido levantar la caveza, con solo un par de cosechas que se daban al año, de arroz, pues los dominicanos también se dejaron caer por esos terrenos, pero como habia que trabajar duro y no habia dinero que sacar pronto fdesfilarian, y los que llegaron mas tarde fué para ocupar las casas que estaban bacias, y aunque no sabian trabajar como los Españoles, aprendian y también sacaban buenas cosechas, pronto se enteraron los comerciantes y acudian á diario á cargar el arroz de los Españoles que lo secaban muy bien y lo limpiaban, cosa que los Dominicanos no aprenderian nunca.

Esos terrenos que tenian los de Payita tan llanos y fertiles excelentes para el arroz, eran una baguada que salia desde casi la playa, hasta el final de la colonia unas veces se estrechaba, y otras se ensanchaba, más ó menos, en medio habia un monticulo que la dividia á una parte la del Sur concretamente de sembraba un Rio que se llamaba baquí, y entre Ochoa, y la linea Central que venia á parar á la oficina habian unos sienegales, todos sucios por las malezas y con algunos caños que también estaban cegados por la vegetación, estas cienegas habian un estrecho que casi se comunicaban con las que pasaban por Payita, ya que el monticulo de Ochoa iba dando la vuelta, quedando reducido en la parte que casi se comunicaba con las sienegas, sobre unos doscientos metros, y por esa parte también habia en proyecto una auto pista, que estaba en partes construida, y en las otras iban haciendole rellenos, y puentes habiendo trozos que se transitaba ahun siendo de tierra firme, esta auto pista, decian que Trujillo queria que lediera la vuelta á todo el territorio, pero el no lo llegaria á conocer, pues por ese estrecho haciendo un canal podriamos nosotros aprovechar el agua sobrante de los de Payita que estaba en abundancia, y nos podriamos dedicar también ala siembra del arroz, asi se lo propusimos á las autoridades y nos dijeron que si que podriamos empezar cuando quisieramos, que mientras tanto pedizian ayuda á la secretaria de estado de agricultura, pero que teniamos que probar si el agua pasana hacia bajo, cosa que después de un duro trabajo, porque no teniamos, ni unión ni fuerza solo seis hombres con pico y pala, pero eso si con mucho corage y valor para romper ese monticulo y cortar la carretera tan apretada, se demostro que si que pasaba el agua, y entonces fué cuando entraron en ánimos los restantes Españoles todos con ánimos ya el Canal, cogia su verdadero cauce, con un recorrido de cinco kilometros mas ó menos, y con una capacidad de un metro con cincuenta de ancho por setenta y cinco, á un metro segun el terreno de hondo, al final estas medidas se reducirian á la mitad, la ayuda de la Secretaria fué una calamidad como todas las cosas que solian hacer los Dominicanos, nos mandaron un topografò y su ayudante para hacer el plano, con forme el hiba marcando nosotros detras cabando, después que tenia la paga de la secretaria nosotros le teniamos que pagar la comida, la cama y la gasolina, porque no queria caminar apié, mas dias festivos y los sabados queria marcharse á su casa, y solo habian trescientos treinta kilometros á la capital desde Baoba del Piñal, asi que si que nos resulto bastante caro, despues que dominicanos no querian coperar ni tenian con que aunque si teniam la mayor parte del terreno, decidimos solicitar un greda, para que nos ayudara abrir la zanja donde pudiese entrar, pero fué en pocas partes que apenas nos pudo ayudar empleando muchos dias, y también teniamos que (m) sostener al chofer al ayudante y un guardia que tenian por la noche, más el gas que teniamos que pagar nosotros, total que si no hubiesemos pedido ayuda, no nos hubiésemos gastado tanto dinero entre unos cuantos que lo tenian porque el que no lo tenia no podia gastar, y los Dominicanos hubiesen podido, pero como no sabian el valor, de ese canal y que les podria reportar tantos y tantos beneficios, y mientras lo que estaba causando eran muchos disgustos, puesto que confiando que llegara el agua

para una fecha aproximada preparamos las tierras y semillas, y despues de aprovechar unase lluvias plantamos el arroz, pero ala hora de verdad se nos seco la cosecha, teniendo de pérdidas valores incalculables, después de haber agotado todos los recursos, con un último esfuerzo, siempre los Españoles, porque los Dominicanos no querian saber nada, terminamos el canal, y empezamos á sembrar como el agua pasaba por las parcelas de los nativos como por las nuestras no es que les prohibimos que regasen sino que se ~~temaren~~ más derecho que nosotros, porque al fin y al cabo aquella tierra siempre seria suya y nosotros unos extranjeros, que segun la gente Trujillo nos trajo alli para que en España no nos cayesemos muertos del hambre, esto no lo decian todos pero lo decian, y ahora que estabamos alli queriamos quitarles todo lo suyo, estas palabras abia que tragarse las bastante amenudo, no se pueden inmaginar lo duro que es no estar uno en su propia tierra, y dejarse humillar por gente que ellos mismos se consideraban mucho más inferiores que nosotros, pero ala hora de la verdad le enseñaban á uno los dientes y habia que retroceder, suerte y gracias a dios que hasta con agua y biendo como nosotros trabajabamos las tierras y las cosechas que sacabamos ellos no podian competir y tenian que abandonar yncluso, algunos de los que quedaban de mala calaña vendieron las tiefras y se largaron, los demás casi todos trabajaban á sueldo para nosotros consiguiendo más facil el susténto y sin preocupaciones, los rencores que podrian tener se los aguardarian para más adelante, porque ahora toda via les convenia convivir con nosotros, ya que les pagabamos doble sueldo que les pagaba cualquier dominicano de los acendados que habian pegaditos ala colonia, y por todo el pais, claro esta, alli comian bién y ganaban dinero, ya que por un dia cobraban unpeso y veinte y cinco centavos sin comida, y si querian la comida tenian un peso solo, eso á pasar el dia, ahora habian ajustes, y tareas que solia ganar mucho más, y si tenian alguna necesidad también les ibamos ayudando ahunque algunas veces saliamos estafados pero ellos sabian que con los dominicanos no les sacaban nada, sino con un intarés del cien por cien, o sea que si les ajustaban una tarea, y les pedian algun dinero por adelantado, ya les corria el interés, si alguno queria sembrar algun puñado de arroz, no sabian controlarse y empezaban á comer ya de el, á cuenta pero al comercio que se lo vendian les daba por adelantado, pero con su cuenta y fazón, á la recolección ya no les quedaba nada del arroz, eso si no quedaban cruzados, despues para sembrar lo pedian al comercio que estuviese seco para sembrar, y lo pagaban dos, y tres veces más caro que ellos lo vendian, y eso que viejo solo tenia desde un mes, en adelante y ya servia para semilla, asi que si un cajon de arroz, terminado de cortar su valor siempre hablamos de seco, era de cincuenta centavos, al solo un més ya valia el doble, o sea un peso, á los dos meses valia uno, veintey cinco y después ya valia uno y medio, y si se ponia muy escaso algunos dominicanos les cobraban dos pesos, por un cajon, ahora bién algunos no lo podian pagar enseguida, y si lo cogian prestado, e para pagar á la recolección, que los avia arroces que duraban unos tres meses, otros cuatro y casi cinco el que más tenían que pagar el doble de su valor, muchos usureros viven con un poco de dinero, de dicandose solo á prestar, como el dominicano no sabe guardar ni un centabo, ni quiere tampoco, pués en la vida siempre se presentan cosas y casos/ que uno lo necesita y como no lo tiene lo bjsca en los prestamistas, que suelen dejarselo, desde el veinte y cinco por ciento hasta el cincuenta, desde ocho á diez dias el primero y desde veinte á treita dias el segundo, esto sucede porque en el campo, suelen pagar de sueldo, cincuenta y seseinta centavos por dia, y hasta menos, ahora el estado tiene estipulado, un peso veinte y cinco centabos de sueldo, por jornada de ocho horas, pero son muy pocos, los que trabajan para el estado, esto se comprende siempre de jornal base, para los trabajadores, porque los hay de sueldos muy elevados, como en casi todas partes del mundo, después todos los que trabajan para el estado, en carreteras ó caminos, en el campo, en los Ingenieros, en la constrcción, ctr. ctr. vienen cobrando por quincenas, pero siempre les pagan con tikes, all final de la semana, y el dinero alo mejor les sale siempre cada dos ó tres quincenas, cuando no es más, entonces es cuándo ellos venden los tikes por ese porcentaje tan alto, los hay que por no esperarse lo venden hasta

La vida en la República dominicana es así tan á la ligera, no piensan nada más que en el día que están, nada de el día de mañana, ellos en tener para llevarse una mujer y beber ron, ni que sea por un solo día, con eso tienen bastante, aunque no les quede nada para comer por la noche, al día siguiente aparece por donde sea, no les importa no tener zapatos, porque todos van descalzos ni camisa, solo con una camisilla de espor, que la llevan puesta mientras les queda para poner brazos, los hay que llevan solo los tirantes de la camisilla, y los pantalones también, cuando se les rompe por abajo los van cortando, mientras que les tape las berguenzas lo llevan puesto, y que no se rompa por esa parte porque es que nadie les remienda, ellos así viven felices, sola mente conocen dos fiestas que no trabaja nadie, y que aprecian mucho una es la Birgen de la Alta Gracia, y la otra la pascua de Navidad, para la pascua, que solo celebran la noche buena con una borrachera si que procuran casi todos hacer un lio, para conseguir los zapatos y la camisa, y pantalón nuevo, las mujeres por igual, descalzas y enseñando el cuerpo medio desnudo, también procuran hacerse para la pascua unos bestidos muy simples, y la mar de llamativos, cuántos más coloridos lleban mejor, una cantidad de polbos y coloretos, que se ponen en la morena piel, que casi no se conocen, la que puede conseguir los cigarrillos para ese día bien, y si no el cachuché, ó la pipa, que también le llaman cachimba, el cachuché es un cigarrillo que lo lian con papel de embolbef de cualquier uso, y tamaño, con un tabaco que lo acen natural, ó sea que lo recogen, berde lo cuelgan con las hojas amarradas por los tallos y antes de secarse, se le quita el tronquito del medio, y lo lian en unas yaguas que sueltan las palmeras, que resulta ser un paño que no tiene respiración y lo aprietan con unas cuerdas muy finas, con un torno, muy apretado, y una buelta al lado de otra, la primera se le da á los tres días, de haberlo amarrado la segunda, á los dos, después se le va cambiando el paño y cada amarrada se le ahumenta un día hasta que tiene siete, ú ocho, amarradas y después cada diez y quince días, después á cortarlas las rabanadas como si fuese la mujama, ó un chorizo muy gordo, pero el tabaco bueno tiene que ser bien negro y que sea bien fuerte, muchos quieren que cuando se fumen un cachuché que lo tumba, entonces dicen que si gozaron fumando, para esos días de fiestas es cuándo más muchachas se van con un hombre. ó se enamoran, alla a la edad de doce años hasta los quince es cuándo á costumbran á marcharse, cuándo apenas son mujeres, algunas que se enamoran otras que se las compran á los papas, y otras que se enamoran de algun bestido que se les ofrece, y una casita, que suelen ser de palos mal cortados con el techo de las yaguas de las palmeras, en medio de unos arboles, sin paredes ni puertas, con una camita el que la tiene, y sin nada de muebles ni utensilios para el hogar, solo una paila, y cocinar con leña, de los arboles llamados higueros salen calabazos que secandolos y baciandolos tienen una cascara bastante fuerte y sirve para el transporte del agua, de eso mismo se hacen cacharros para verver platos y cucharas, para sentarse una piedra ó un pilón de madera, á la puerta dos matas de platanos, un conuquito para que la mujer se entretenga haciendo los viveres, como es la yuca, y la batata, un par de gallinas y un pollo, el que puede un lechoncito, que también se criará de la providencia, un colin, ó machete, y á tener un revaño de hijos, conforme bienen al mundo, los liaran con una manta ó sabana los primeros días y seguido, por tierra á pasturar, les dan una comida y por la mañana café, el demás tiempo comiendo frutas silbestres, el que más puede tiene su baca, y consigue la leche, y tiene también para vender el becerro, todos los años, cuándo el marido se enamora de otra, se va y si no tiene para hacerle otro bujio, se la lleba con la otra, y bien juntas las dos, los hay que tienen barías mujeres, y hasta noventa y cien hijos, estos son los menos pero son muchisimos, como también son muchisimos hermanos que no se conocen, y llegan hasta enamorarse, lo más curioso es que cada cual tiene lo suyo, porque es muy frecuente que se tengan que separar, porque al igual que se enamora el hombre la mujer también lo hace, y aunque muchos lo hacen por las malas, otros lo hacen por las buenas y si el marido la abandona quiere decir que se va con otra y no vuelve con la primera, si tiene hijos seguido se los lleba á los abuelos, ahun-

que tengan más de diez, esto son mujeres que no son malas porque las hay que son malas y piden justicia, y el marido tiene la obligación de pasarle una dieta para el hijo, ya que ningún hijo tiene que ser abandonado, ni que sea de la calle, se llama hijo de la calle, al que no conoce su padre, aunque este viviendo con otros hermanos en compañía de su padrastro, y lo mismo se quieren y respetan, tanto ó más que los verdaderos hermanos ó padres, esto sucede con más del sesenta por ciento, casi un veinte por ciento se suelen casar por la Iglesia, y el otro casi por ciento son protestantes, todos estos aunque lo hacen casi lo mismo lo llevan más oculto, y demuestran ser más formales, muchas mujeres se dedican á tener hijos de los que biben de sueldos del Estado, ó personas algo pudientes y después los denuncian para que les pasen la dieta hasta que son mayores de edad, aunque ellas biban después con otros, muchos por no pagar se los lleban á la propia mujer y ella sin ningun fepero lo cria como si fuese de ella y si no tiene mujer se los lleva n á los abuelos que también los recojen bien.

El gobierno tampoco tiene privilegio por nadie, lo mismo dá que sea pobre que rico, de la calle, ó de padres naturales, de color, negro, ó blanco, todas las razas estan mezcladas, en el gobierno, en oficinas, en el ejército, en médicos en todo aquel que sabe, ó estudia todos tienen empleo y biben muy desahogadamente si no se meten en politicas, por la mañana ban á la universidad, dicen que es la más antigua de América, la universidad de Santo Domingo, y una de las mejores tiene catedráticos especializados en todas partes del mundo, muchos descien den de Españoles, los estudiantes por la tarde trabajan para su mantención, y acarrear los libros, sea en el ramo que sea que estudian, ó sea que si estudian medicina, les nombran para hacer el estudio y el trabajo en el hospital con su paga, en el ejército, para ingenieria, en secretariado, ctr. ctr. Cuando terminan la carrera siguen trabajando cobrando el mismo sueldo, por un año, á año y medio, y asi ayudan, al gobierno, para que mantenga siempre la universidad, alli cooperan todos, los colegios como San Juan Bosco, de Artes y Oficios, entran de parvulos y salen, con la carrera terminada, todos los trabajos que alli se realizan quedan en propiedad del colegio, para subfragar los gastos del mismo, estas cosas obligadas, y asignadas por el gobierno, quizas sean las más acertadas que alli existen, aunque las hay de otras que pocoapoco, nos iremos enterando, como los que estuvimos en ese pais, ocho años y medio; Mientras la politica seguia su curso. nosotros con la nuestra, trabajando lo más que podiamos, haciendo lo más que sabiamos, para recoger cuanto antes, el dinero que cada cual se habria propuesto, porque cada uno tenia una ambición, y más o menos ganas de bolber á su patria, hay personas más desengañadas que otras, y le da lo mismo estar más ó menos tiempo fuera del pais, en cambio otras no pueden resistirlo, y les hacen la vida imposible, á todos los que estan á su alrededor, en tal de convencerles de que ay que bolber á su patria, Si nosotros ubiesemos tenido alguna clase de protección ó mas bien un seguro del gobierno Español, alli se hubiese podido resistir algunos años haciendo alguna pequeña o grande fortuna, segun la suerte, ó la ambición de cada cual, pero es que estabamos tan asolas, y sin ninguna clase de amparo, ni protección, ellos tenian sus leyes, y las conocian nosotros para enseñarselas, tuvimos que perder mucho, pondremos un caso por ejemplo, la ley amparaba mucho el trabajo del hombre. pero á los de alli, mientras aprendimos nosotros también como ellos, á decir mentiras, y ser unos tramposos como los verdaderos jitanos, pues parece ser que asta estan cortados por el mismo patron, nosotros, hasta los cinco años de estancia en ese pais, siempre teniamos que perder por todas partes, principalmente en los trabajos, que teniamos que tratar con ellos, ya que si pagabamos bien, un trabajo nos salia mal, y si lo pagabamos mal nos salia peor, el caso era que si pagabamos un trabajo ajustado por x cuartos, y se podia hacer el mismo trabajo por algo menos de dinero entonces el que se lo habia quedado, se lo pasaba á otro ganandole la cantidad que le parecia, y si este le parecia que a otro le podia ganar también, lo bolbia á vender, y asi pasaba dos, tres, cuatro, y cuantas manos se lo quedaban, claro el último siempre salia perjudicado, asi que bien lo dejaba sin terminar ó lo tenia que hacer muy mal, consecuencias, pasaba el tiempo y la yerba bolbia á crecer, si el dasyerbe era para sembrar, yano servia el trabajo habia que bol-

-berlo hacer. y se pasaba el tiempo de sembrar, si estaba ya sembrado y era para limpiar las malas yervas de las plantas, resultaba que la yerva crecía tanto que se apoderaba de la cosecha, además cuánto pasaba más tiempo se ponía mucho más pesado, si supongamos había que arrancar un maní en dos ó tres días y duraba mucho más, entonces si que había problema, porque se pasaba y se perdía la mitad de la cosecha, la justicia todo eso no lo tomaba en cuenta ni había leyes, y si lo pagabas algo ajustado ó mal dejaban pasar el tiempo, le sacaban á uno todo lo que podían prometiendo que se iban al trabajo, y que necesitaban para la comida, sea para dejar en casa ó para los trabajadores, si acaso hacían una muestra para saber que si que habían ido al trabajo y se marchaban, para el día siguiente hacer lo mismo, así hasta que tenías que quitarles el trabajo y perder cuánto les habías dado, eso si no te lo habían sacado todo como á muchos les pasaba, pero con todo esto tampoco atacaba la justicia, ahora si un trabajo se podía hacer por el valor de veinte pesos, y se pagaban treinta ó cuarenta y hasta más por desconocer el trabajo, lo hacían en dos días ó tres un hombre pues hasta se reían, pero si un trabajo por ejemplo valiese, cuarenta pesos, y se pagasen solo veinte o treinta, al llegar á mitad ó antes para no perder dejaban el trabajo, pero entonces si que había que pagarle los días que se habían empleado entonces si que le caía el peso de la justicia encima del patrono, digámoslo así porque había que pagar el sudor del hombre, aunque ocurriera lo mismo que en los casos anteriores que al averiguar las cosas en los trabajos no se conociera el trabajo porque la yerva estaba tan crecida como la vieja, y si por casualidad el trabajo había sido para sembrar arroz, y se había perdido el sembrero, angelitos al cielo, había que pagar el trabajo que pedía el trabajador, cuando se pagaba por días, también ocasionaban bastantes problemas, muchos pedían el día adelantado para dejárselo á la mujer que comprara para comer, porque si ellos tenían para comer tampoco salían á trabajar, y una vez conseguían el dinero para dejárselo á la mujer ya no bolbían, se marchaban á engañar á otro, otros cumplían un poco y se preparaban para engañar con más cantidad, los había que llegaban á jurar que se había muerto su mamá ó cualquier familiar, y tenían que marcharse por unos dos á tres días, claro necesitaban para el biage y alguna ropita, cuanto más se le prestaba mejor, con una borrachera se lo tomaban todo, y al día siguiente bolbían á pedir trabajo, pero no con la intención de abonar lo que debían, es decir si no se marchaban á trabajar con otro, los del otro venían á ocupar el puesto que aquel dejaba vacante, y así pasarían también los tres, á cuatro años primeros que costaría de hacerse cada cual como se hizo, embustero como ellos, jitano, y siempre con la mala idea, uno no se podía fiar de nadie ni tener lástimas de ninguna clase, ya habíamos aprendido también á comer las comidas que allí se preparan, con tantas y tantas variedades, y clases que no conocíamos, en tantos gustos, y sabores tan extraños, las excelentes frutas tropicales que las hay todo el año, de muy diversas clases, como son la piña, el mango, la guayaba, los limoncitos, ñísperos, los plátanos, el aguacate, la lechoza, infinidad de cosas, más las de aquí que también están allá, porque en las capitales existen supermercados que tienen también toda clase de comidas y de todas las regiones de España, desde el caldo gallego, á la paella valenciana, esto empezamos á conocerlo todo bien apartir de los cinco años casi que fué cuando empezamos á relacionarse con el interior del país, pues al hacer buenas cosechas venían de todas partes los comerciantes, á comprar y vender también por la fuerza algunos Españoles se dedicaron al comercio, para que no nos tragaran los buitres, ya que los comerciantes de allí parecen buitres, allá el comercio todo es libre, no tiene ninguna estabilidad en los precios, por lo tanto cada cual vende como puede, y compra como le da gana, solo el Maní tiene precio único para comprar la manisera, que es del gobierno, y los deribados en cada región se vende como quiera, y cada uno le gana más ó menos, solo una fábrica en todo el país, y prohibido que nadie comercie con dicho grano, había que pasar por donde ellos quisieran, este maní solía criarse muy fácil pues en el corte tiempo de cincuenta días se criaba una cosecha, en verano, y otoño, y en invierno se sembraba, se hacían tres cosechas fácilmente al año, y también se daba en todo tiempo, nosotros con los mulos que nos prestaron, los enseñamos á trabajar con las

cultivadoras, y arados por lo que rendiamos tres, y cuatro beces más que los dominicanos, que solian hacerlo á brazos ó bien con una junta de bueyes, ambrientos que caminaban á mucho menos de la mitad que un mulo, más sin saber hacer un surco para sembrar, ya que no lo habian bisto nunca, siempre refiriendose á la región donde fuimos nosotros, pues habia lugares que ya sembraban con tractores, y sembradoras, al igual que cosechadoras, esto en interior del pais donde las tierras solian ser de regadío, y los dueños casi todos los que componian el gobierno, por eso tenian fuerza, para tener maquinaria, y buenas parcelas para sembrar y grandes cercas para el ganado. Como ya estabamos familiarizados hasta con los animales que nos habian prestado el gobierno, y suponiamos que pasarian á titulo de propiedad como decian que pasaria todo lo que nos habian dado, pasado un tiempo claro essta, las cosas ya marchaban biento en popa, teniamos una cosecha que daba envidia, siempre por el mes de abril, y mayo, solia llober mucho y bien llobido, para los frutos, y en este año fué ni pedido de boca, como le llueve muy bién la cosecha suele estar más tiempo que ninguna pero también da mucho más fruto, á la hora de arrancarla todos quedabamos casi á medias pues el que confiaba tener cien quintales le aperecian ciento cincuenta, y asi todos en general, tuvimos que sacar una parte de sacos más de la manisera para la recolección, por supuesto que la manisera nos prestaba los embases, para que le trajesemos el mani ya preparado, osea seco, limpio, y sin materias extrañas, ellos lo recibian á base de un inspector que solia baciarse unos cuantos sacos de cada partida, dando el bisto bueno, y rechazando los que le parecian algo dudosos, como en todas partes hay quien tiene más suerte en la vida, y biben mas desaogados que hotros, bién porque ban con más interes, ó más mala fé, ó bién porque quieren trabajar mas y les rinde, el recoger dinero no se conforman como otros, que solo en tener para pasar, hoy y mañana, tienen bastante, otros grabajan mucho, y si no tienen buena administración, siempre estan ajustados, pero siempre entre un grupo, que todos fuimos por igual y empezar de la nada los hay que suelen destacarse, y más si se dedican á otras actibidades que no sea solo la agricultura, suerte á estos hombres que se pudo recoger la cosecha de momento porque les prestaban, á los que no tenian conque pagar la recolección de tantos sacos de mani, pues los sacos del mani habia que pagar, por lo normal sesenta centavos cada uno solo de despegar, despues de haberlo arrancado, que también costaba bastante, y después limpiarlo, y secarlo, quiero decir que marchando todo bién y bendiendo pronto, se resolvian las cosas casi normalmente, pero pasó lo inesperado, la manisera cerró las puertas y no compraba en mani, primero parecia una broma pero conforme pasaba el tiempo y cada uno tomaba su determinación después de esperar algun tiempo, casi todos tuvimos que almacenarlo, los que teniamos almacen, y los que no lo tenian dentro de la pequeña casa, otros lo tubieron que improbosar, porque dentro de las casas, las cantidades tan considerables que habian se tenian que llenar todo y dormir arriba de los sacos, y cocinar en la calle, pero pronto enpezaria á fermentar, llenandose de gusano y palomilla, más por el calor del mes de Agosto, eso si sin saber ni hallar la manera de poderlo vender, porque no compraba la manisera ni se atrevia á comprar nadie, osea que no podia nadie comprar mani si no era para su uso, ó vender tostado, que solian vender por las calles, y espectaculos públicos, pero esto no representaba nada, y más que lo pagaban por la tercera parte de su coste, no de el balor que tenian estipulado, que era de ocho pesos por kintal, osea cincuenta kilos neto, y los comerciantes lo compraban primero, á cinco, después á cuatro, y como pararon de comprar se ofrecia á dos, y algunos usureros compraron algunos sacos, pero por hacer un favor á los que lo querian verder, porque asi tenian dos pesos, y baciaban un poco la casa, y de la otra manera no sabian lo que tenian, porque cada vez que se sacaba al sol para limpiarlo se perdia mucho y habian muchas mermas, conforme se polillaba, nosotros llevabamos en el contrato desde España, que podiamos vender las cosechas dentro y fuera de pais, pero las cosas no pasaron asi, se intento todo y en ningun pais se tubo respuesta al respecto, todo estaba en silencio, y los comercios no podian dar más credito, porque á ellos tampoco les daban, asi que las cosas se estaban poniendo apretadisimas, empezamos á desesperarse y á salir para la capital.

varios hombres todos los días, pués en la Embajada Española, nos dijeron que no podían hacer nada, ni debían intervenir de ninguna forma, ya que nosotros nos conformábamos en que nos recogieran el mani, en forma de depósito, y ya nos lo pagarían, el caso era baciarse las casas y entregarlo, sabiendo que una u otra temporada nos lo pagarían, ó bien cuándo les biniese bien, ó bien que nos lo canjearan por aceite, y nosotros venderíamos el aceite, pero no hubo la forma de hacerlos convencer, los hubieron que se dirigieron á las embajadas extranjeras, como la de Puerto Rico, y Venezuela, para que lo publicaran, y en emisoras clandestinas lo tiraban á los cuatro vientos, perjudicándoles aun más en la política, Internacional y nacional, ya que nos enteramos que, el sr. Trujillo, padre de la patria nueva, tentó contra la vida del presidente de Venezuela, Romulo Betancourt, que mandando á ponerle una bomba en su coche, le causó varias heridas, y dejándole una mano inutilizada, a consecuencia de ello condenaron al país, o sea la república dominicana á un aislamiento, de exportación, de importación, en todos los mercados por el lapso de dos años, y en un país tan pequeño que necesita vender sus exesos de producción, en agricultura, y comprar tantas y tantas cosas de la industria que allí no tienen, pronto empezó á repercutir, allí solo había, cacao, café, azúcar, cocos, aceite, y carne, sobrante pero, faltaba todo no había ni una sola industria de nada, de maquinarias, coches, ropas, zapatos, y varios artículos, más los coches paraban de circular por falta de piezas, y así sucesivamente.

Pero nosotros tuvimos suerte, conseguimos que nos comprasen el mani, á todos los Españoles, porque el padre Salvador, intervino más de lo que pudo, esponiéndose á que fuese expulsado primero por un tiempo, y después definitivamente, pero solo el lo consiguió, y empezamos á vender á la manisera, que todavía nos exigió que lo entregásemos sin cascara, lo tuvimos que descascarar, y aunque fué cuatro pesos más caro, todavía perderíamos mucho en la diferencia de haberlo entregado con la cascara, pero salimos de esa, y muchos no quedarían ya con ganas de volver á sembrar más mani, la gran cosecha, algunos la perdieron casi toda, y nadie por bien que quedase quedaría por mitad, porque todo el grano que estaba polillado había que sacárselo, por eso que lo querían sin cascara, algunos sacaban para pagar los portes, pelarlo, y limpiarlo, así que si lo hubiesen quemado se ahorrraban todo el trabajo, y las malas noches esperando el turno de pelar, y limpiar, y después á la hora de entregar por riguroso turno, los había que se lo rechazaban y tenían que volver á limpiar, para eso se habían formado grupos de limpiadores de los nativos que estaban por cientos, y esperaban que á uno se lo rechazaran, para que se lo trajeras á los almacenes que ellos tenían improvisados, así acumulaban más trabajos que podían hacer, y ganaban cuánto querían, porque si no se podía pagar hasta fiaban mientras se cobraba, que solía tardar dos o tres días pero ya les cobraban más, todos, ó casi todos quedamos sin fuerzas para volver á sembrar, las tierras se habían vuelto bosques, allí como llueve mucho y hace un buen sol crece todo muy deprisa, y más la mala yerba, así que con los mulos ni pensar, había que fajarse con un colín, ó machete, pero un hombre no podía hacer gran cosa, porque conforme limpiaba, por de tras volvía á subir la yerva así que nadie podía sembrar, á los brazos, para poder subsistir, á las costumbres que teníamos los Españoles, de hacer tres comidas, ó dos, y comer un poco de pan cuánto menos los que tenían familias pequeñas, y necesitaban ropitas, y zapatos era digno de lástima ver á los hombres desesperados, después de tanta lucha, contra todos los obstáculos que habíamos tenido que atravesar durante ya los seis años que llevábamos en el país, ahora tener que comer raíces, de plantas, para tener que subsistir, nosotros que decíamos como pueden vivir los dominicanos sin comer pan, ni haciendo tres comidas, solo comiendo raíces, plátanos cocinados con una poca de manteca, ó salchichón para mesclar, y los que podían cocinaban una sola vez á la hora de las doce, el demás tiempo lo pasaban picando trozos de raíces ó frutas, pero ahora había llegado las malas, pero bien malas porque muchos no conseguían ni la manteca ni el salchichón, ni la comida de las doce, tan poco, pero más aún tenían que ir descalzos, y sin camisa, y para pantalones, los llevaban cortos, porque era el tamaño de los macarios, y no se le podían añadir porque se encarecían demasiado, los comercios muchos cerraron y los demás

no podian dar ya nada fiado, algunos se desprendian de prendas, otros de los animales, y tenian que hacer grandes recorridos á pié para recoger el agua, ya que las plumas que habian construido para sacar el agua estaban rotas y no habia quién las arreglase, y los que tenian animales, con cuatro calabazos al lomo de los mismos si no se desperdiciaba mucha tenían bastante, y si tenian muchachos que fuesen, dos ó tres biages cada dia no les costaba nada, però si no podian y pedian algun calabazo, tenian que pagarla, cinco, diez, y hasta veinte y cinco centabos cada calabazo de ocho á diez litros, en el dispensario un solo médico no podia atender á todo el personal que acudia de toda la colonia, en el hospital que habian construido para nosotros, nos cerraron las puertas, porque no estábamos asegurados, y no habia manera de conseguir ninguna medicina, y daba mucho pesar ver á las madres llorando, porque no podian hacer nada para sus hijos ni medicinas ni alimentos, los hombres solteros con mas mal cuidado y abandono que los casados, tan mala administración, se caian desmayados ante ese sol del Caribe que solia hacer desde las once, hasta las dos de la tarde.

Por fin la secretaria consiguió unos tractores de su propiedad, y nosotros teniamos que pagar solamente el combustible, y alguna que otra propina al conductor asi por turno á todo aquel que lo solicitaba le trabajarían la tierra, y los que tenian más fuerza, ó más dinero, se dedicaban á sembrar seguido, ya que tenian los mismos Españoles que se brindaban á trabajar, por cuánto quisieran pagarles, en tal de que les diesen comida estaban conformes, algunos no llegarían á ser tan crueles, sino que después de la comida se les pagaba un sueldo que debidamente se ganaban asi empezaron á trabajar y olvidarse de los malos pensamientos, y al mismo tiempo podian ahorrar algun dinerito para pagar al tractorista que le trabajase las tierras y después sembrar, aunque siempre seria muchísimo más tarde, y otros adaptarían algun tiempo, quedandose ganando un sueldo, otros se marcharon á otros lugares, ó bien dedicandose á otras actividades, las tierras empezaron á sobrar por todas partes, hasta se podia escoger el ó los pedazos de tierra que se querían, algunos empezaron á cerrar terrenos para la crianza del ganado, algunos de los Dominicanos que bibian fuera de la colonia, daban animales á los Españoles para que se los criasen, ó mejorasen, asi al año pagaban con las crias, que quedaban de acuerdo, ó bien pagando el alquiler por cabeza y año, los dominicanos, asi mejoraban á los animales, y sus pastos los conservaban para mejora también de los que se quedaban, y los Españoles con muy poco hacian un ganado que muy pronto se multiplicaba, sacandole grandes beneficios, quizás fuese la ganaderia lo que más rentaba en el pais, con menos gasto, y menos trabajo.

Estando trabajando con más aínco que nunca, para recuperar todo lo perdido por que teniamos verguenza al cabo de tanto tiempo, que por regla general cada cual al escribir á sus familiares les decia que estabamos bien y que teniamos esto ó lo otro, siempre exagerando para que estuviesen contentos y que no padeciesen por sus hijos, ó hermanos, en una tardecer bino aperturbar la tranquilidad la policia y la guardia, que bino desde la Entrada que habia un puesto de guardias, en vez de policia, eso ocurría en todo el pais, no abia casi policias pero de guardias demasiados por todas partes, y aunque los dominicanos estaban acostumbrados á que los nombraran cada dos ó tres dias una guardia en las playas que debian ser cuidadas todas las noches, por los particulares y con solo el machete, ó el colín eso ya lo arrastraban desde que un tal Juansito Rodrigues Fue espusado del pais por el Propio Trujillo, y el buen hombre desde Venezuela le dijo que lo tenia que tumbar, que pronto tenia que hacer un desembarco, para apoderarse del pais, desde entonces monto la guardia por todas las playas, pero los guardias como eran tan temidos por todos, nombraban á los alcaldes para que ellos enturnasen á los ciudadanos, en casi todos los pueblos cerca de la playa para que se la cuidaran, y si abia alguna novedad que fuesen abisados, asi ellos tenian tiempo en descansar

Pero en esta tardecita, parecia que la cosa hiba en serio cargaban á todos los que hallaban por los caminos y casas, aunque estuviesen trabajando, habia que cuidar las playas y montañas, porque quizás benia la imbasión por mar y por el aire, la orden que tenian era que habia que cuidar las playas dia y noche, pero todos

en general, no sabian donde se efectuaría el desembarco, ni adonde podrían aterrizar, ni cuándo venían tampoco, por lo que estuvieron varios días, con sus noches, en todos los puntos estratégicos, en la playa cuidaban, pero en los demás sitios empezaron en todo el país á cortar carreteras, cada cien metros y poner obstáculos, para que no tuviese opción á aterrizar ninguna clase de avión, en las planicies hacían sanjas, y metían obstáculos, todo esto sin pagarles un centavo ni darles de comer tampoco, trabajando permanente sin descanso día y noche, los familiares sin saber nada de donde podían estar para llevarles alguna cosita, aunque ellos también estaban pasando lo suyo, porque no ganando tenían que mendigar, tuvieron que asaltar propiedades de Cocos, plátanos, batata, y yuca, todo cuanto sirbiera para comer, todo se hacía por Trujillo, muchos jóvenes tenían sed de guerra, querían matar, á los invasores, pero con los cuchillos, y colines, las armas solo las utilizaban los guardias, y tenían miedo de repartirlas á los ciudadanos por si acaso, ya que había un cincuenta por cien que estaban ya muy hartos de tanto yugo, como les estaba poniendo Trujillo durante treinta años y pico pero mientras había uno que digera biba trujillo, estaban todos con él, porque las consecuencias resultaban muy caras, si á alguien lo miraban un poco de reojo como más adelante podremos comprobar; Por fin la infructuosa invasión se realizó, los dominicanos no respondieron, á lo que Juansito Rodríguez esperaba, había mucho temor para que nadie pudiese bolcarse, á su parte, y si alguien intentó por algún medio ayudarles lo pasaría muy mal, las lanchas que intentaron acercarse á una playa cerca de Puerto Plata, fueron destruidas, en media hora por la aviación que las bombardaría y ametrallaría, sin ninguna resistencia, ya que los pobres fueron víctimas de un engaño, Trujillo tenía mano por todas partes y antes de organizar la invasión ya sabía por todos sus espías que tenía constantes por todas partes, de donde saldrían y los que venían, por eso se adelantó y en Cuba que tenían que repostar los aviones, se les negó el combustible, porque el general Batista era también de su calaña, y estaba al par con Trujillo, pues el general que tenía el mando de la aviación de Cuba, á los invasores después de quedar en que podrían repostar, a la hora de la verdad, les falló y no pudieron ayudar al desembarco, que se había de hacer por el punto que más éxito podían tener ya que Puerto Plata era el pueblo, más guerrillero, y que más deseos tenía de tumbar al gobierno de Trujillo, los otros puntos que tenían destinados estos por el aire fueron Maymón, Esterohondo;, y Constanza, también fué un fracaso porque los ciudadanos se desmoralizaron en general, siendo que los principales habían caído, y tres supervivientes que quedaban no tardarían en caer, ya que pagaban una buena recompensa por cada cabeza, y si sabían que alguien les ayudaba por algún medio óno los delataba si sabían donde se ocultaban, mataban á todas las familias que fueren necesario, allí en los campos biben tantos ó quizás más que en los pueblos porque todo terreno por malo que sea esta habitado, por un vecino, dos tres, y hasta diez bohios juntos, cualquiera tiene un comercio que tiene, unas cuantas botellas de ron, unas libras de Azúcar, y un poco de café, la sal, y la manteca, por que quizás aceite no lo venden, esos comercios son los que recogen los pocos frutos que suelen recoger los dominicanos, como es Cacao, café, ctr. ctr. y pagándoles por mitad del precio, suelen vivir, estos son los que suelen hacer los biages á los pueblos, y se enteran de como van las cosas, mas ó menos, y también son los que conocen á toda la gente, á estos hombres solían atacar los guardias con más frecuencia para que les dijeran si sabían alguna cosa de alguien, y si alguien ocultaba alguna cosa, para acabar con toda su jeneración, sin ningún miramiento así los de la invasión habían fracasado, sola mente quedaban los que habían venido por el aire, que estos si que estaban dando que hacer, matando á todos los soldados que enviaban á capturarles, pero Trujillo como sabía y tenía mucho dinero contrató en España á legión Estrangera hombres que no tenían nada que perder, que estaban en la legión los reclutaron, y también vinieron engañados, y traicionados mucho más amargamente que nosotros, porque ellos habían contratados para la guerra prometiéndoles muchas cosas si destruían al enemigo, y después de ganar y destruirlo tuvieron muy mal pago. Tuvieron que pelear con un personal adiestrado para

las guerrillas, haciendo caer muchos legionarios en los montes que también conocían, como á los tres meses los que que daban tuvieron que rendirse, ya que no tenían ninguna clase de ayuda, y todos iban pagados en contra de ellos, todos hasta el comandante fueron asesinados el comandante se llamaba Juan de Dios, y después de hacerle confesar lo que quiso el propio Trujillo, lo eliminó esto también fue muy criticado por todo el mundo, pero Trujillo salió de su escondite que tenía en su pueblo natal, una fortaleza, a prueba de todo, y allí dentro estaba el dirigiendo las operaciones, durante los ocho ó nueve meses que duraría, la resistencia de aquellos hombres que querían liberar á un pueblo, del yugo.

Los Legionarios que habían terminado con los invasores, y estaban acostumbrados á tomar Ron, en casi todas las fiestas que allí se organizaban, y más que el ejército se lo regalaba, para que no tuviesen miedo en las luchas, ni pensaran en morir, cuando terminaron su misión, en vez de premiarlos ó alistarlos al ejército ó bien darles un buen empleo como les habían prometido, fueron encerrados y maltratados sin apenas darles de comer, tenían que comer buscando entre las latas de la basura, solamente porque hablaron cosas que no les cayó bien á los jefes dominicanos, como bien todo tonterías, decían que si no hubiese sido por ellos que abrían tumbado a Trujillo, por eso estaba todavía en el poder, y que los dominicanos no sabían pelear, que por eso los habían traído á ellos, cosas de Legionarios pero de muy poco conocimiento, fueron despojados de los uniformes, y lo mismo soldados, cabos, sargentos, como un comandante, y oficiales, excepto un comandante, que si que emplearon en la plana mayor de mando, y sería por poco tiempo, los demás los mandaron á la Colonia de Baoba del Piñal con su única paga de veinte pesos, para que con eso empezaran á trabajar, veinte pesos se entiende cada quincena hasta que produjeran, como los inmigrantes que después se la tendrían que quitar, pero no les duró más que la primera, después se lo mandaban cada mes al llegar á la colonia muchos yano les quedaba ni un centavo de los veinte pesos no llevaban nada más que lo que traían encima de ropas ni zapatos, y el dinero como los habían acostumbrado á tomar Ron pues benían bebiendo por el camino, hacían parar al camión que los llevaba y lo compraban, por eso al llegar muchos ya no tenían ni chele, los que más sabían decían tenemos que beber ron muchachos que nosotros hemos liberado al país, y para beberse cinco ó sei potes de ron y un par de cajas de cigarrillos en todo el camino, arriba de un camión de transportar mulos recogiendo todo el polvo, esto no les pareció muy gracioso, con tantas ilusiones que tenían esos Legionarios, ala llegada á la colonia, los metieron como á todos en grupos en algunas casas, que estaban abandonadas y con mucho deterioro, ya que los que habían bebido en ellas no tenían muchas ganas de quitarles el humo ni de pintar como arreglar alguna gotera, ni ningún agujero que solían hacerse en las paredes de uralita, pero eso no fue para ellos el problema, sino que con los veinte pesos tendrían que pasar un mes, de trabajar ni hablar, á eso ellos no estaban acostumbrados esa clase de trabajos, ni nadie estaba dispuesto á pagarle un día, con el poco trabajo que había en ese tiempo, y muy poco dinero, ya que cada cual había sembrado lo que podía, y si no sembraba más era por que no tenía fondos y si una comida hubiese solucionado algo, muchos nos hubiésemos quedado sin comer pero esto no era posible, y más con gente que uno no conocía, y que muy mal pagaron á todo quién les hizo algún bien. El jefe de la Colonia, tuvo que sacar la cara en los comercios, para que cada comercio mantuviese á un grupo, de ocho á diez, hombres durante un mes, pero estos no habían de sobrepasar de los veinte pesos que tenían que cobrar, y así el día que venía la paga ellos firmaban el cheque y quien lo cobraba era el comerciante, así hubo quien se adoptó á las comidas y se pudo aguantar una semana, otros tuvieron que salirse para la Capital á protestar, y allí no volvían, algunos vendían las prendas que llevaban encima como los relojes, chaquetas, camisa, y hasta los zapatos, para poder comer, al final no quedó ninguno, todos tuvieron que marcharse, y en la Capital para que no dieran mas guerra, de tanto pedir, los iban embarcando cada uno para el país que quería. Esto tampoco influenció mucho en la política de Trujillo, ya se veía venir algún desastre porque solían hacer algunas cosas de locos, ya en todas las escue-

-las, la Radio, la televisión, la prensa, y en toda clase de recepciones, enseñaban á que se mencionase el nombre de Generalísimo, Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina, Benefactor de la patria, y padre de la patria nueva, el primer mandatario, el primer maestro, el primer ganadero, el primer Industrial, ctr.ctr. algunos solian decir también el primer zapatero, pero con cuidado quién lo oia, hasta en la iglesias habia que mencionar su nombre, siempre con alagos, ya muchos de los del campo bastantes jovenes que habian nacido bajo su mandato, solian decir que primero trujillo, y despues dios, esto en la prensa en la radio y la tele habia que repetirlo cada dos ó tres minutos como máximo, y como los curas en las Iglesias no lo repetian tantas veces, tenian que decir una misa diario para la conservación de su salud, y ahun asi se puso en contra de los curas, y la Iglesia, en una región llamada el Cibao, donde tienen fama de ser los mas guapos del pais, esto quiere decir, decidido y valiente, habia un Obispo que se llamaba Monseñor Panal una bellissima persona, y un dia haciendo la misa, le metieron mugeres libres desnudas, y cuándo se fué toda gente, lo corrieron á palos y pedradas por las calles, varias veces, y lo amenazaron de muerte barias veces, lo cual casi lo mismo hacian con todos, los curas y monjas de todo el pais, todo por que no se seguia la politica en las Iglesias que él queria implantar, y que se le nombraba en los sermones muy poco, tenian que nombrarle protector de la Iglesia, cosa que el clero eso pudo acceder, porque resultaba que lo hacia todo en contra de Iglesia y ya empezaba en contra de todo el mundo como lo iban á nombrar protector, pues también se habia buuelto un criminal, dentro y fuera del pais, era el primer comunista, un Zátrapa, desalmado, enfin el terror de todas las Antillas, por mucho que se diga todo es poco, ya que después se llenarian varios tomos, para contar todas las fechorias, y barbaries, que realizó en las vidas humanas, durante treinta y dos años que estuvo en el poder.

Nosotros estabamos ya casi repuestos de los atrasos que habiamos tenido, porque en realidad las cosechas nos venian bien, se criaban muy fáciles, con muy poco gasto se daban muy buenas debido al tiempo tan bueno y que solia llover lo suficiente, en ciertas epocas, era muy raro que sembrando á tiempo no se dieran tres cosechas de mani al año, que parecia mentira, sin regarse ni tirarle abono de ninguna clase, para que se den cuenta, un solo grano de mani solia dar un promedio de veinticinco bainas de tres y cuatro granos, es más siempre solian llevar á la manisera alguna mata, extraordinaria, que solia tener setenta bainas, se llegaban á coger en una tarea de tierra que son seiscientos treinta y un metros la enorme cantidad, de ocho quintales de cincuenta kilos, el quintal, esto no sucedia con toda, pues también las habia que solo podian dar solo uno, segun la posición del terreno, y la calidad, y si estaba muy desgastado, por arrastrar la tierra flor el agua al llover, el maiz también se daba bastante bien, lo curioso de ello es que antes de que este maduro siembran otero en medio, y cuándo se viene á coger ya el otro tira casi un metro de alto, y asi sucesivamente, la batata ó boniato, una de las comidas de primera necesidad, también seda estupendamente con solo una planta, se pueden arrancar miles y miles de cargas, porque conforme se van sacando las batatas, sin arrancar toda la mata, sino donde una raiz se considera que ya es suficiente grande, y las demas raices siguen trabajando y echando ramas, si se conserba limpio el terreno, y las plantas no le entran ningun daño, hay batatas para dar y vender, la Yuca en terrenos nuevos, terminados de sacar, también suele darse, enormes cantidades con una sola mata, pues la yuca que es una planta que tira tres, cuatro, y cinco, ramas, derechas para arriba con una longitud de hasta dos metros, segun clase y calidad, y las raices que saca son las yucas que se pueden comer, pero no excediendo, más de doce horas fuera de la tierra ó bien cubierta con hojas de platanos, ó yaguas algo mojadas por que si no se pone negra y amarga, que no se puede comer, pero en sacandose y preparandola en el dia es muy rica, y se come como pan, en sancocho, cocinada asada, y sola, cada yuca puede pesar segun, las hay que cuándo pesan doscientos cincuenta gramos ya son buenas, y pueden desarrollar hasta cuarenta centímetros de largas y pesar tres y cuatro kilos, segun calidad de planta y terreno, de las mismas famas después de casi secas que suelen tardar seis meses y hasta un año en perder la sabia, se cortan a trzos de unos cinco centímetros, y se buelben

á plantar, con solo cubrirlas de tierra, ya saca sus repollitos por los nudos que tiene cada dos o tres centímetros, que es donde tenia las hojas, cuándo estaba berde, los platanos, allí se llaman guineos, ó bananas, y lo que son los platanos, son enormemente mucho más grandes, ó sea que llegan á medir veinte y cinco y treinta centímetros cada uno, y el doble de gordos que a los llamados aquí platanos, estos de verdes son para cocinarlos en las comidas también es un tuberculo imprescindible para el alimento del hombre, tiene muchisimas aplicaciones, y se hace de varias maneras, cuándo esta amarillo es muy dulce, y sirve para postre despues de frito, las demás comidas que en un principio las estrañabamos y no las queriamos comer, porque son muy bariadas y diferentes las comidas tropicales, pero diferente sabor al paladar también, y al tomarle el gusto primero por necesidad, y después porque veiamos que era preciso para poder subsistir allí en esas tierras, donde el sol come tanto, y las comidas tan á la ligera como soliamos hacer nosotros comiendo mucho pan, no nos daban resultado ni en lo economico ni en la salut, los cocos, si que tuvieron aplicación en nuestros cuerpos porque muchas veces los tomabamos tiernos en vez de agua, porque el coco cuándo esta á medio de hacer se toma el agua que suele tener un cuarto de litro cada coco, pero muy dulce y sabrosa, después si se desea se come la masa que esta muy blanda, con un poco de azucar, cargando con la cuchara que puede ser de la misma corteza del coco, y sabe mucho mejor, y en cuanto á las frutas tambien nos pasó lo mismo al llegar allí, muchos decian mira se comen los mangos, una rica y esquisita fruta parecida á las manzanas, con un hueso parecido á una almendra con cascara, de gordo, cada clase porque los hay de muchisimas clases hace un gusto diferente, y también los hay de más o menos filosos, de esta fruta se come una persona varias docenas, y no le sientan mal y es muy refrescante, al y gual que las Piñas de tantas y tantas calidades, cada una mejor las lechozas, para refrescar, los granadinos una bariadisima clase de frutas tropicales, que junto con las comidas nos acostumbramos á comer, que ya nos habiamos buuelto casi dominicanos á los casi seis años de estar allí, tambien teniamos gusto de la musica que á lo primero nos parecia ridicula, el tipico merengue, pero después le tomabamos el gusto y nos divertiamos en las fiestas que soliamos organizar, bebiendo Ron, como los dominicanos que solian tomar un Ron que parecia Trilita, que les hacia perder hasta el poco conocimiento que tenian, por eso en las fiestas y las velas, solian haber grandes desordenes, un ejemplo, se dice que no se sabe quién, ó quienes son los muertos hasta el dia de bela, la bela no es ni más ni menos la noche que ban á belar á un difunto, que casi lo toman como una fiesta, y a que les tienen que preparar cena para todos, con el sacrificio de un animal ó los que se precisen si el número de belantes es superior, esa es la costumbre de preparar la cena y el café mas los que ban suelen cargar con su pote de ron, y como son medio salvajes, solo les falta tener alguna bieja rencilla con alguien para liarse con el cuchillo, ó cualquier mala mirada que alguien de á otro, ó dos que miren á la misma mujer ó una cosa insignificante, en tonces se empieza la berdadera fiesta, se boltean ó apagan las lamparas de petróleo y á repartir puñaladas, y cuchilladas, sin oste ni moste, en muchas refriegas de esas salen varios eridos, y muertos, después como todos suelen ^{ser} ni que sean algo parientes, se buelben á juntar con otra, y si no los padres los hijos, y por las rencillas de lo pasado se buelbe á liar, y así sucesivamente, en las fiestas suele pasar lo mismo, la fiesta la organizan muy pronto, cualquier domingo, en un bohio, cualquiera buscan una tambora, la raspa, y si se puede el acordeon, ó guitarra, y á tocar merengue, se toma café, los hombres inbitan á las mujeres á fumar cigarrillos, y beber ron, y empiezan á enamorarse, pero de cualquier cosita como la descifrada anteriormente, ya se esta liando, terminando los unos en el hospital, otros en la carcel, si se dejan cojer porque á lo mejor uyen á los montes ó aotra parte, por un tiempo y nadie se preocupa mas por el hasta que no buelbe, y alguno, ó algunos ban para el cementerio.

Cuándo estabamos más granquillos que nunca, con una cosecha á la bista, muy buena que se habia presentado, casi sin esperarla, pues cuando uno ba desaogado que ya no le falta casi nada, el tiempo de setenta dias le pasan bolando, muchos tenian de la otra cosecha sin vender toda via, después lo juntaban todo, esto solia

hacerlo alguien que se había los trabajos solo para no pagar jornales ó bien por que queria economizar más que otros, bueno pues recibimos un abiso de la secretaria que habia que hacer una reunión de máximo interés para todos los Españoles la reunión se hizo en salon de el sr. alcalde, en el cual nos hablaron unos jefes haciendonos saber que entodo el pais, habian hecho por mediación del partido Dominicano, único partido en el pais, y obligado que todos pertenecieran al mismo en teniendo la cedula personal habia que tener el carnet, porque encerraban ó castigaban á uno mas pronto si le faltaba el carnet que la cedula, unos bustos del maximo líder de la nación, Dr. Rafael leonidas Trujillo Molina, benefactor de la patria y padre de la patria nueva, y que nosotros por gratitud, y afecto debiamos de hacerle uno también para colocarlo enfrente de la Iglesia, que pensaban hacer un pequeño jardin, y el busto al medio, este si que estaba en todos los pueblos aldeas, y por todas partes que uno fuere, pero nosotros no perteneciamos al partido Dominicano y lo teniamos que hacer de nuestro propio bolsillo, así que nombraron una comisión, presidida por un español falangista, y doctor, que vino á la colonia hacerse cargo del dispensario como médico, pero yo diria que fué como "Calié" nombre que sacaron á los que se chibaban como más adelante beremos para ganarse la simpatia del gobierno, no le importaba estropear á muchos infelices que acudian á el para que les protegiera de los varios problemas, que sucedian á diario en toda la colonia, y despues que solia chantagearlos, los mandaba á encerrar y expulsarlos del pais, para intervenir despues, en el reparto de los bienes que solian dejar, como las tierras, con las cosechas, la casa, los animales, y cuantas cosas pudiere tener ya que cuándo benian á por uno, se lo llevaban sin abisarle ni decirle para donde lo mandaban, sino que nosotros nos enterabamos por que solia faltar, y al tiempo nos lo mandaban á decir desde españa, que fulano, ó bengano abia llegado, pero que el no sabia nada, de porque ni porque lo habian expulsado y mientras tanto el sr. Dr. con sus dos caras haciendo de las suyas, porque tenia una cara muy buena, que convencia á cualquiera para ganarse su confianza, pero e con la otra le clababa á uno el puñal, hasta no dudó en denunciar al padre Salvador que lo tenia en su casa, haciendole la comida por una paga considerable, la sra. del doctor, por ese motivo después le persiguieron y tuvo que salir uyendo de la colonia, por los propios dominicanos que lo tenian como calié y lo esperaron para darle su merecido varias veces, no supimos más de el, porque tenia siempre el proposito de marcharse para cuba, por lo menos así nos lo hacia saber. La comisión inventaron una cuota obligatoria para todos los colonos y aunque estabamos juntos españoles y dominicanos, teniamos que pagar solo los españoles, porque los dominicanos no podian y eso que los beneficios debian ser más pafa ellos supuesto que el jardin con su busto habia de ser para ellos, no pocos disgustos debia de costar á muchos españoles, que de momento no tenian conque pagar la cuota que inpusieron, sea porque lo tenian invertido, y algunos porque todabia no podian, y tenia que ser enseguida, porque el escultor tenia que cobrar por adelantado por lo menos dos mil dolares, en ese tiempo ciento veinte y cuatro mil pesetas al cambio para comprar el bronce, después tenia que venir lo demás, pero lo primero habia que pagar enseguida, no quisieron dar ningun plazo, y esperar que se recogiera la cosecha en la cual todos abrian podido pagar, porque el que no la tenia podia ganar de sobra, así que si alguien propuso que debian de esperar, lo facturaron enseguida para españa como indeseable, y otros para que el Dr. los tapase y les dejaran tranquilos tuvieron que pagar bien caras las consecuencias.

Se enpezó á trabajar en el parque, por cierto habia que anibelar bastante en solo unas tres tareas que habia de terreno, habia un desnibel de tres, metros y pico se tenian que hacer paredes, de piedra con cemento, para que pudiesen aguantar la enorme cantidad de tierra, para rellenarlo, en fin un gasto orroroso en medio de un campo, que más tarde se perderia, por ser atrapado todo por la maleza, el resultado así fué, llegó un poco tarde para colocar el busto, solo estuvo unos dias en el cuartel de la policia, encima de un banco, en espera de que se terminaran las obras para colocarlo, lo bien cierto fué que un dia siete de mayo de mil novecientos sesenta

y dos, algunos habian pasado por el cuartel y lo tenian cubierto con una sabana pero no se menciona nada hasta pasado el medio dia, pero por la noche antes se habian cargado, al chivo, pues le habian sacado el chivo de apodo, al Ilustre estadista, Generalisimo Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina, Padre y Benefactor de la Patria Nueva, Fué una cosa que ya no lo podia esperar nadie del pais, supuesto que habian estado durante treinta años persiguiendole, y preparandole atentados que siempre descubrian, los de la Inteligencia que tenia á su servicio, pero ese dia fué un descuido, del mismo trujillo, pues el tenia la costumbre de bisitar todos los dias á su madre y siempre se iba por un camino y venia por otro, el nunca venia, ni iba, por el mismo camino á ninguna parte del pais, ni decia á donde pensaba marchar, ni aque hora, pero ese dia se le hizo tarde, y comunicó por telefono á casa de su madre, diciendole que le esperase que salia como alas nueve y media, como faltaban quince minutos, y le dijo al chofer que preparase el coche para salir, pero este habia oido parte de la conversacion, y tuvo tiempo de comunicarse con los de su mismo ejército, que salia el chivo, para casa de la "matrona" su madre, que como era tarde irian por el sitio convenido, una avenida junto al mar que las casas, ó chalets, que alli existen tienen una extension muy grande de parque cada uno, por lo tanto la distancia de uno á otro puede ser desde veinte y cinco metros, hasta los cien, con muchisimos arboles algunos muy frondosos que como estan todo el año verdes dan una excelente sombra, y bien estar.

Los tres ó cuatro, que salieron á esperarle con una camioneta, de cuatro ruedas con la cabina, casi un metro mas alta que la carroceria, de carga maxima mil kilos con un potente motor para impulsarla á más de ciento cincuenta kilometros á la hora, se la atravesaron en el camino, y en el sitio, más solitario, en el que tuvieron tiempo de esquivarlos el coche de trujillo pero este comandante del ejército que tenia como chofer, estaba combinado y tenia que parar, por lo tanto trujillo saco enseguida el arma, y le dijo sigue, pero al no seguir disparó contra el y se tiró del coche para alcanzar el parque buscando protección en los arboles, pero la camioneta se le adelanto pasandole por encima, después de muerto, lo picotearon con los cuchillos haciendole pedazos, y destrozandolo de tal forma, que no fueron capaces de poderlo arreglar para que la familia lo biere, esto causó mucha confusion, en los dominicanos, pues al no dejarlo ver a nadie, muchos creian que pudiera ser una trampa para, atrapar á todo aquel que intentase moverse, se hizo el entierro, y toda la república se puso de luto, á los seis meses, muchos todavia creian que podia salir por alguna esquina, y ni se quitaban el luto ni se atrevian á mencionar su nombre, el hijo más pequeño casi se bolbió loco, pues después de hacer formar á todo el regimiento, que tenia en el cuartel, con todos sus oficiales, cargó la metralleta, y empezó á disparar barriendo, haciendo una verdadera carniceria, hasta que le despojaron del arma, al poco tiempo también se cargaron á tres de los que calcularon habian sido los asesinos de su padre, al comandante conductor del coche de Trujillo, lo ascendieron, y le dieron una condecoración después que habia contado que los traidores le habian disparado, pero después se comprobó la verdad, y lo sacrificarian sin armar mucho ruido, porque querian coger á un posible complicado en el asunto, ya que calcularon que en vez de tres habian sido cuatro, los de la emboscada, el atentado estaba bien preparado, pero á la hora de verdad, un general de la fuerza que habia sido relebado de la guardia se "cuajó" ó sea tubo miedo, y en vez de pasar la orden á todos los cuarteles que la misión estaba cumplida, avisó á su hijo que se hizo cargo enseguida del puesto de mando, y llebandolo asi calladamente hasta el dia siguiente que cambio casi á todos los generales, se enfrió la cosa y nadie se movió, también habia un secretario de estado y consejero de Trujillo, que lo ponía de vicepresidente cuando el queria y sino lo quitaba, por cierto una bellissima persona, que al igual que el padre los hijos hacian cuánto querian de el, lo nonbraron presidente, y le sacaron muñequito de papel, al Sr. D. Joaquin Balaguer, que no pudo ni supo librarse de la familia Trujillos. Mientras, las cosas no habian cambiado nada respecto á nosotros, porque la gente parecia que se habia buuelto quizás mas buena con mejores sentimientos, y nosotros seguimos con nuestra lucha, siempre con el mismo afan

las cosechas se nos daban regular más bien buenas, como habíamos quedado bastante claros de todos los malos, ygal de los Dominicanos que de Españoles, porque si habían dominicanos que eran malos, de los Españoles también los habían malos para el trabajo, y malos de aconformarse en lo que en realidad á uno se le daba, ya que si todo lo que dieron se hubiese repartido con más orden, y nos ubiesemos entendiendo ygal unos como otros, para que no se estropease, ni fuese un verdadero fracaso la inmigración, y nos dejasen abandonados en un monte, como allí se decía, sin ninguna clase de ayuda ni apoyo, por parte del gobierno español que tampoco supo imponer ninguna regla, para los inmigrantes que salían al extranjero, á trabajar y aportar toda clase de dicitos para la madre Patria, dejando parte de sus dicitos unos que quedarían mutilados, ó invalidos, sin ninguna clase de ayuda familiar, otros que también dejarían su propia vida, y los más, que después de trabajar y dejar, el nombre de España bien alto, tuvieron que abandonarlo todo, hasta una pequeñísima indemnización que habían ellos impuesto, al gusto que quisieron y como les dió la gana, unos la cobrarían pero otros nó, el país á raíz del cambio de gobierno de las elecciones, de los desbarajustes, y robos que solían producirse en el mismo Estado, la moneda, se devaluaria en el interior, y no se hallarían dolares para canjear con los pesos, que allí existían, y ala par del dolar, como estaba mandado, á la ora de la verdad, se cambiaban unos pocos, que el gobierno autorizó y los demás si no se querían perder había que cambiarles al precio que el que los tenía pedía, pues se llegaron á cambiar desde un diez, por ciento hasta el cuarenta todo esto á la hora de abandonar el país, que mucho antes yano se podía mandar ni los pequeños ahorros que uno pudiese tener, ó bien que necesitare mandar para algun familiar, pero de todo esto más adelante se aclarará mejor.

Unos marchaban bien con el ganado, otros con el comercio, y algunos con las tierras sembrando cosechas de toda índole, la política también seguía su curso, la familia Trujillo, estaba ya agonizando, empezaron á salir hombres como el Dr. Biriato Fiallo, el primero en fundar la Unión Cibica Nacional, posiblemente el que había cooperado más en el derrocamiento del gobierno, y el que empezaría á dar la libertad al pueblo, después saldrían otros partidos, con hombres de todas las clases mucho más duchos que supieron ganarse con sus mentiras y en redes al pueblo derrotando al Dr. Biriato hombre muy completo, responsable, de sus actos y de muy buena familia, capaz de llevar por el buen camino de la prosperidad, y bien estar al pueblo dominicano, pero alcabo de una constante lucha con los de oposición, fué derrotado por un astuto llamado Juan Boch, hijo de Español y madre Italiana, con las entrañas de satanás, fué el causante de muchos desordenes que causaron muertos y infinidad de eridos, más tarde se supo de cierto que la invasión había fracasado mayormente por su culpa, ya que estaba en exilio al frente de las intidades que recogían el dinero, para dicha invasión, así el fundó el partido del P. R: D. y no entro en el país durante el tiempo que estuvieron los Trujillos, la propaganda se hacía estando el fuera, por fin los Trujillos tuvieron que abandonar el país llebandose todo lo que tenían y más, se llebaron todo el ganado, todo el oro, la plata porque cargaron hasta con las monedas que eran de plata, todas las alajas en fin toda las riquezas que habían en el país como eran suyas las cargaron dejandolo todo en la miseria, se llegaron á fundar seis partidos y haciendo toda clase de desbarajustes, que obligó á las firmas extranjeras que sostenían la economía á cerrar las fábricas almacenes, y tiendas, y salirse del país, para ver los toros desde las gradas, ya que allí no había ninguna clase de seguridad, y quedaron solo un puñado de analfabetos, que creyendo todas las mentiras que decía el Sr. Juan Boch, solamente se propuso en la política, que si salía elegido presidente, tenía que repartir todo para todos, y que cada cual tendría su casa de cemento, pero que había que construirla desde los cimientos, y que fueren bien hondos, el parecía que tenía mano en el diablo, á los dominicanos se los ganó, y fué elegido presidente, después de ser reconocido por todas las naciones, y su mismo pueblo, este mismo lo derrocaría, porque no pudo cumplir la tercera parte de lo que había ofrecido. Supuesto que el llebaba el camino de la igualdad quitandole al que tenía y

y repartirlo al que no tenia, como solo quedaban los campos todos perdidos y lo que hacia falta era trabajarlos, para que produjeran, de eso nadie se queria ocupar sino que lo que querian era cogerlo ya echo, asi que adoptaron por entrar todos en empleos del gobierno, al tiempo que estaban todos cobrando sus cheques sin trabajar, y nadie produciendo nada, las casas que se tenian que hacer desde sus cimientos no se enpezaban, sino que si alguna habia hecha, por ser del regimen de los Trujillos la destruian, no podia dar empleo á todos los del partido Revolucionario, puesto que se habia bolcado casi todo el pueblo para que les diera también trabajo, pero del facil, y todo eso no podia ser, adopto por salir denoche de la republica dominicana, unos decian que se habia cargado de dinero, y por eso habia uhido sin dejar rastro, pero otros dijeron que es que yano sabia por donde tirar y ni tenia dinero para su familia, quien sabe. Lo bien cierto es que nosotros pagariamos también los platos rotos, para el subir á presidente les habia prometido á los dominicanos, en una de las visitas que izo, por donde estabamos nosotros en el plan de propaganda que solia hacerla por los campos y todos lo creian, que todo lo que teniamos los españoles pasaria á sus manos, que podiamos empezar á componer las maletas, que todo se lo tenian que repartir ellos, las tierras, sembradas, las cercas con los animales, las casas, en fin todo. estò los reboluciono de tal forma que cuando fué eligido, no nos dieron tiempo á prepararse las maletas, sino que se tomaban la libertad de cada uno se escogia lo que queria y le parecia, se formaban grupos de hombres de cientos y cientos, entraban en las parcelas, requisandolas, en las cercas de los animales, hacian destrozos robando animales para comer, con unos colines de cuarenta centimetros de largos, aligual que cuchillos, mutilaban algunos animales para que se murieran, y no se pudieran aprovechar, porque algunos ahunque á mitad del precio siempre abia quien solia comprarlos, otros con boluntad de vender no allaban quién les comprara.

Nosotros anterior mente nos abiamos prevenido, y abiamos pedido al gobierno una imdenisación, para dejar todos los bienes y salirse de la colonia, ó del pais, alli los habia que en la constante lucha, y el afan de recoger, lo más que se pudiere quizás no tenian nada, pero otros que solian inbertir el capital para que les rentara más, sea en animales, en la propia agricultura, ó bien en comercios, Ectr. Ectr. tenian el fruto de muchos sacrificios en lapso tiempo de casi ocho años, eso no se podia cargar en la maleta y llevarselo sino que habia que defenderlo a toda costa, los que no tenian nada, terminaban muy pronto, y algunos no se esperaban, los demás, conseguimos por fin, de la junta de estado que nos reconocieran tal petición habiamos ó mejor dicho quedabamos unos seseinta Españoles con intereses, en las tierras, animales, construcciones

de muchas casa, nuevas, almacenes, secaderos, y un canal que estaba baluado con ciento cincuenta mil dolares, hecho y pagado por por unos seseinta Españoles, como máximo, esto al cambio de seseinta y dos pesetas resultaba la elebada suma de nueve millones trescientas mil pesetas, este valor solo del canal, lo teniamos aprobado por la junta de Gobierno, que nos lo tenia que pagar en el momento tubkese dinero, después se aprobaria á todos los inmigrantes por igual, la suma de dos mil ciento pesos cada uno, por la existencia en el pais cultibando esas tierras de casi ocho años, siendo que las leyes aprueban que si un ciudadano trabaja un terreno durante diez años, consecutivos pasa á ser pde su propiedad, siempre que sea un colono, y dentro de la Colonia, y si no llegase á el tiempo reglamentario, se le pagaran las mejoras, mejoras pueden ser de muchas maneras, una tierra ya sin arboles, ni malezas extrañas, son mejoras, como haber sacado piedras, haber plantado algun árbol, etc. etc. siendo las propiedades individuales aparte, como los alambres de las cercas, las cosechas, el ganado, los secaderos, almacenes, y tiendas, utensilios y aperos de labranza, que ni ofreciendolas por mitad de precio, á personas pudientes, las querian comprar, estaban todos de común acuerdo que nos teniamos que marchar, y que lo dejaríamos todo alli menos lo que pudiesemos cargar, pafa ellos repartirselo como leones, todo lo que sirbiera, que después se bolberia á perder todos los terrenos, y no producirian nada, ni tendrían ya más pan para comer, ni los sueldos que nosotros les dabamos, para que m

podiesen comer una ó dos veces al día, y les quedase para comprar alguna remuita, remua les dicen ellos á varias prendas de vestir, todo cuanto estaban aciendo les tendra que saber muy pronto mal, pero de momento no pensaban, ni querian pensar solo tenian la caveza todos como lacos, parecian buitres, queriendose repartir el botin, pero lo más malo eran los envidiosos, que habian unos cuantos del ramo del comercio que antes de nosotros empezar á comerciar, abusaban lo mas que podian con los infelices, ganandoles el cien por cien, cosa que asi siempre trabajaban para el mismo, claro al empezar nosotros, y solamente les ganabamos lo más razonable posible nos icimos casi con todo el comercio, y si ellos querian sobrevivir tenian que aflojar, casi por mitad, esto motivó que esos hombres se encargaran de buscar á gente, que no tenia nada que perder, les ofrecian un poco de dinero les pagaban en ron y les decian que asaltasen las cercas, las casas, y tiendas que á ellos no les podia pasar nada, supuesto que todos los partidos querian conseguir los más partidarios posibles, y si uno hacia hasta cualquier delito, aunque fuere bastante grave, los jefes del partido se enorgullecian de poderlo sacar y cuanto más grande mejor, porque asi tenian para discutir, contra todos los demás y hacer la oposición al gobierno, entonces el gobierno no se atrebia á encarcelar á nadie ni abia juez que se atrebera á juzgar tampoco á nadie por las cosas estaban cada vez poniendose peor, y lo mismo le podian caer á palos por la calle al mismo juez, como al presidente, la policia tampoco se atrebia á decirle á nadie nada, eran todos de la misma calaña, y muchos decian que aora que podian tener libertad, no podian tomar encuenca lo que un pueblo, por su ansia de venganza contra no sabian que, se abalanzaba á la calle á asaltar lo que era suyo, supuesto que lo que habia en la Republica Dominicana, decian que era de los Dominicanos, nuestra embajada no podia resolver nada, sino que nos dijo que lo cargamos todo cuanto nos interesaba proteger, y que lo trajesemos, á la embajada, que alli si se protegeria, pero quién cargaba con todo, la considerable distancia de trescientos cuarenta y siete kilometros, en camiones que se tenian que alquilar, para entonces tenerlo que bender, también alli, al final tubo que intervenir el gobierno con las fuerzas armadas para que nos respetasen, pues los de por alli que bibian con nosotros, trataban tambien de respaldarnos lo más que podian, lo que no se podian parar las abalanchas que benian desde afuera, y no se sabia adonde tenian que atacar, una noche atacaban una tienda, otra entzaban en alguna cerca destrozaban las cosechas, que habian sembradas, y la guardia no podia estar en todos los sitios, además las casas estaban tan distanges una de la otra que todos teniamos miedo, de juntarse para proteger una casa y dejarse las otras asolas, teniamos un berdadero problema, tampoco podiamos abandonar la colonia por que se perdia el derecho á la indemnización, pues aunque estaba aprobada por el gobierno este no tenia fondos y las elecciones estaban encima, por lo tanto el problema nuestro se lo echarian encima al que entrase, de presidente, mientras tanto nosotros tubimos que amarrarnos los pantalones con un cinto y el cuchillo, de veinte y cinco pulgadas de largo, y esperar que se atreviesen á atacarnos directamente, pero ellos si no era todos juntos con una turba de gente tampoco se atrebian á nada y si benia alguna turba la guardia la resolbia, porque para eso tenian que venir desde afuera, y seguido se enteraban por donde benian porque solo habian dos caminos que podian entrar en la colonia, solo que de vez en cuando solia quedarse algun "guapo" y hacia alguna trastada, pero los Españoles principalmente los solteros, no querian dejarse sorprender y se defendian como diablos defendiendo lo que tanto sacrificio les habia costado, estos casi todos solian tener grandes estenciones de terrenos con animales, y como no tenian familia que tubieran que proteger solian ajuntarse para por las noches guardar los animales, una noche cuando parecia que todo estaba tranquilo, apareció un grupito de mal hechores y se tiraron á robar, los alambres los destrozaban y estando sacando los animales, precisamente en una cerca de tres socios por cierto Gallegos pero de la región Gallega Españoles, se entabló una lucha á muerte, los asaltantes iban ya á caballo y se rebolbian atacandoles con los volines, y cuchillos, estos tenian que saltar para no ser atropellados, uno de los Españoles con un buen cuchillo se tiró en-

un salto cara uno que le benia encima, y al mismo tiempo que le esquivaba le tiró con tan buena punteria, que lo derribó mortalmente, los otros huyeron y la noticia corrió pronto por casi todo el país de boca, en boca, ya muchos decían carajo, los Españoles también saben manejar el cuchillo, cuándo llega el momento, las cosas á partir de ese incidente enpeza ron á cambiar, pues nosotros suponiamos que seria más mal, y ya estabamos casi todos preparados para defenderse de las posibles turbas, que suponiamos nos bendrian á atacar, pero no fué así, ya no venian de afuera, hacernos la vida imposible, y los de adentro parecia que nos miraban con un poco más de respeto, es decir respeto, siempre lo tuvieron desde la llegada, hasta que nos fuimos, no bimos nunca faltar el respeto á ningún hombre y mucho menos á ninguna mujer, claro que si se juntaban mal hechos, y enpezaban á tomar un poco de ron, perdian la verguenza y solian hacer cosas de muy poco conocimiento, como por cierto lo tenian, con siderandose siempre inferiores, sea por la raza, de más color ó porque se consideraban ellos entre si superiores, á los de más color, pues si uno bien moreno, le aparecia otro más moreno le decia, mira este negro, y ese mismo se lo decia á otro, y así sucesivamente. Entre nosotros mismos conforme pasaba el tiempo habia una discordia y desunión que no nos podiamos entender, suerte á los arradios que los teniamos todo el dia conectados oyendo las barbaries que solian suceder en la capital, pues despues que hacian toda clase de turbas, atacando almacenes y comercios, para saquearlos, buscaban á los calies, que estaban al servicio de los trujillos, y los sacaban de sus escondites, con palos, y pedazos de alambre, poniendoles en tal estado que muchos no llegaban á poder ser condenados, supuesto que los juzgados que les hacian, eran tantas y tantas las acusaciones, que la condena ala pena máxima era segura, los juzgados solian hacerlos, á puerta abierta, y conectados á la emisora de radio nacional para que todo el mundo se enterase, como eran juzgados esos hombres que tanto habian disfrutado, atemorizando al pueblo y sacrificandolo, á pasar las más duras pruebas que seres humanos hayan podido resistir con toda clase de torturas de las más canallescás que se puedan hacer ni idear habianse construido cárceles indibiduales que estaban en las rocas cerca de la playa á un nivel que siempre estaba con una poca de agua, pero ala subida de la marea, habia becas que les llegaba hasta el pecho, durante las doce horas de cada dia, allí se metian á los que no habian de salir, el agua se encargaba de comerselos, pero otros después de casi destrozarlos, tenian una clase de perros que se los achuchaban y se los comian, como si fuesen leones, esto lo contaba uno que estuvo en esa carcel y se le perdonó la vida, supuesto que aberiguaron que se habian confundido, con el hombre, y después de haberlo torturado que lo iban á tirar á los perros, lebanaron el arresto, así fueron miles y miles de casos, que solian contar, pero lo que más nos impresionaba, fué un juicio de las hermanas Mirabal, que este fué el que más interés tuvieron que se enteraran todo el mundo ya que en el estaban las máximas autoridades implicadas, y más el propio Trujillo que fué el causante de las jobenes Mirabal, quizás por lo que se supo después de allí arrancaba la persecución tan deseada de eliminar al trujillo, y destrozarlo de tal forma, que los rumores que habian decian que lo habian puesto á fumar en su mismo puro, cara arriba en el baul del coche donde fué allado, puesto que toda la familia los tres hermanos y los hijos de el, y de los hermanos y parientes tenian la costumbre de mandar en todo el país, sea por las buenas ó por las malas y cuándo beian una señorita, ó señora que le gustase, no respetaban nada y tenían que conseguirla, después del deseo, cualquiera de la calle le decian, que se casase con ella, y se iciere cargo, le daban un poco, ó bien le montaban un bohio con una parcela de tierra, y los ponian á bibir juntos, esto en todo el país, ya se pasaba de escandaloso el asunto, pero una noche estando en un coptel toda la alta sociedad, Trujillo se enamoró de las hermanas Mirabal, que procedian de una muy respetable familia, pero estas á su vez tenian un hermano que segun decian lo habian enceftrado, por sospechoso en la politica, y esto aunque era una cosa muy corriente en el país, también preocupaba á ciertas personas, estas fueron á suplicarle al Generalisimo para que lo absobbieran del cargo que se le acusaba pero este aprovechó la ocasión de pedir las á ellas á cambio de la libertad de su

AAALII

hermano, pero estas se negaron, él las amenazó en no sacar á su hermano, y que á ellas las encerraria también si no accedian á sus deseos, ellas se bolbieron á resistir, y después de una larga escaramuza en el local se fueron á casa, á los pocos dias fueron citadas para que fueran á bisitar á su hermano que estaba en puerto plata, presentandose un yipe, con su chofer y que ellas conocian para llebarselas, pués las dos hermanas casadas también tenian asus maridos en la carcel por asuntos polkíticos, y siempre que iban á bisitarles llebaban á sus hijos ó algun biejo por eso nunca les hacian nada, durante los biajes, pero este inesperado, que no podian tener ningun muchacho ni biejo, para llebarseño, más con el yipe con el chofer y ayudante, ellas dos benian ya bastante repletas, al ser la llamada tan urgente, se fueron solas ya que asi habia sido planeado por trujillo, y un poco más de mitad del camino, en la cima de una montaña, habia una fortaleza particular de trijillo, como la carretera pasaba por alli, el yipe, se entro para dentro llamandole la tención á los guardias que habian á la entrada y más por que no las bieron ya salir, alli les esperaba trujillo, unos dijeron que habian sido bioladas, otros que no, pero lo bien cierto es que después de entrar alli las sacaron ocultas á des horas de la noche, ya en la bajada de la montaña habiase una esplanada de cañaberal, en el que habian barios caminos de tierra para la recogida y trasporte de la caña, y en una de las tantas curvas que habia en ese camino se pararon, y le dijeron á una que bajase, que alli ala buelta le estaba esperando su marido, pero al no creer en lo que le decian ni queria separarse de la otra hermana, la forzaron y se la llebaron á la buelta, donde no la podian ver desde el yipe, dandole barios palos á la cabeza, hasta que dejo de existir, la otra parece ser que le tocaba, al otro rufian, y la terminó al bajar del yipe también á palos, asi fué como algunos lo contaban, como pudo ser alguien lo sabria de cierto, pero lo bien cierto es que después de muertas las cargaron con el yipe, y después de subir por unos montes muy altos las tiraron por un terraplen, simulando que habia sido un accidente, la hermana que se habia quedado soltera y en casa, se bolbió loca, de los sufrimientos, esto lo declaraban los asesinos en el juzgado, alo primero uno decia que abia sido el otro, y el otro decia al contrario, duró muchisimo tiempo dia por dia haciendo siempre lo mismo siempre las mismas preguntas y siempre las mismas respuestas, por fin un abogado defensor, que defendia á un asesino, alto mando por cierto también abogado, decia señores, el acusado la mató, pero quien no la ubiese matado, si el propio Trujillo le ubiese dado la orden, muchos callaron, y el proceso seguia, puesto que también se le acusaba de otros delitos, el otro se declaró que era un berdadero berdugo seguro que no lo podrian contar, cuando nosotros salimos, la cosa quedaba para mucho tiempo pero tenian todas las de perder.

Bolbiendo á tras, en que nosotros no teniamos nada de unión, ya que ellos mismos nos habian preparado, de tal forma, que casi nadie se fiaba de nadie, más casi todos eramos diferentes, los casados, teniamos diferentes opiniones de los solteros, habian muchos casados con dominicanas, que tenia n familia otros tenian hijos sin ser casados, algunos habian formado un verdadero hogar que por lo general tenia que costar algun tiempo en desacer, los que no tenian nada, que lo llebaban todo encima, podian salir enseguida, algunos habian tenido suerte y lo poco ó mucho que tenian lo habian vendido, y se los estaban comiendo, otros ahuntian que recoger la cosecha, otros que para esperar, sembraban y berian lo que pasaba, pero después no que rian abandonar lo sembrado, otros querian trabajar para poder sobrevivir, algunos que tenian vendido, parte ó todassus pertenencias tenian que esperar á que ese posible comprador tuviese que recoger el dinero de algunos otros que también tenian que vender, y esperar á tal ó cual tiempo, y asi nunca podiamos estar de acuerdo en hacer ninguna clase de reclamación, supuesto que cada mes poco más ó menos llegaba un emigrante, ó dos, á la capital y el gobierno les pagaba los dosmil ciento pesos que tenian convenido, y se rompía el contrato, quedando libres en la republica para dedicarse á lo que más les conveniera, unos al comercio, otros á trabajar, de empleados, algunos salian de la colonia y compraban algun terreno para seguir trabajando en la agricultura ó

ganaderia, y nadie se metia con ellos, supuesto que en la republica dominicana deben de aber un diez por ciento de españoles, más un treinta más que pertenecen á familias de Españoles, muchos Italianos, y algunos CHinos que son los que sededican á establecimientos y Oteles, también hay en la republica un poblado de judios, que los amparó Trujillo y les dio un terreno, para que bibiesen en el, y es como si fuese un propio estado, ahunque regidos por las leyes dominicanas, pero ellôs en el terreno que se les designo, lo tienen todo, su propia luz, sus cines y dibersiones, sus tiendas, sus garages, y fábricas, toda su maquinaria, y venden todos los deribados del ganado, como la leche, mantequilla, quesos, salchichones, varios, ctr. ctr. alli no vive ningun dominicano, ni ellos fuera tampoco, asi que los Españoles eso si podian escoger, entre quedarse en el pais ó la repatriación que tampoco la negaron á nadie pero que habia que esperar barios meses á que pasase un barco que tuviese que ir para España, asi tampoco balia la pena que uno se marchase á la capital á esperar, en un hotel á comerse lo que pudiese llevar ó no tener bastante para comer, y tener que pedir limosna, y acostarse en los bancos, por eso si nos hubiesemos entendido, quizás ubiesen arreglado el biage para un buen grupo, desbiando á algun barco de los que solian pasar más cerca, ó en avión marchar acia algun puerto, donde saliesen algunao para España asi que el tiempo iba pasando, y los dominicanos no estaban conformes todos, de que muchos siguiesen trabajando sus tierras, supuesto que muchos tenian propiedades hasta con documentos que lo afirmaban pero que trujillo se lo abasalló todo ala fuerza, segun nos contaban, que entiempos pasados aquel terreno perteneciô á un acendado, y que este si familia iba bendiendo parcelas á quien las solicitaba pagandolas poco á poco, pero que el titulo de la propiedad no se adqueria por que nadie solia registrarlo á su nombre pero axistian documentos del vendedor, más por el tiempo que habian estado trabajando aquello, ya les pertenecia, pero Trujillo se encapricho de aquella finca, de unas cuarenta mil tareas más ó menos porque no tenia trabajo en cercarla, y habia unos terrenos de inmejorables cualidades para el ganado, por su ondulación, baguadas, altos y llanos, y bastantes rios que se abastecia de agua permanente, más por la bejetación y bien situada cerca de la mar casi siempre estaba llubiendo, alli sin abisar á los que la estaban ocupando, desembarco, veinteycinco mil cabezas de ganado casi todo Sobú y salbaje, que empezaron á llevarse por delante todo lo que beian, arrasandolo todo y los que no tubieron tiempo en recoger sus animales se quedaban alli junto con los del jefe, pues los ocupantes no eran demasiados porque el dominicano le gusta tener espacio para el ganado, y para hacer su conuco, sembrar sus biberes y alguna que otra cosechita, cuando se cansan de estar alli se mudan un poco más adelante, las casas les resultan muy faciles de hacer, en solo dia á lo sumo dos se hace un bohio, sin gastar ni un clabo, ni erramientas, para nada, de los arboles más delgados cortan la madera que les hace falta, con una enredaderas que se llaman bejucos, amarran los palos, y con las yaguas que sueltan las palmeras, hacen los tejados, al tiempo si se pudren las yagjas áy quien las cambia y otros no, porque si les caen goteras, se apartan un poquito á donde no caen, y asi hasta que no pueden pasar por mas, y yano bale la pena arreglarlo sino que lo hacen nuevo, pero cuando trujillo, mando la remua de sobuses ha ese terreno y unos cuantos secuaces de su calaña para cuidarlos, habia quien tenia el bohio nuevo, tenia sembrados, y lo arrasaban todo, si tenia bacas y no las habia podido recoger antes de llegar ya no podia frecogerlas por que se incautaban, las cercas que algunos solian arreglar, porque se la habian destrozado, sea los animales, ó bién los baqueros, tenian que pagarlo con creces, supuesto que muchos se rompian las pier-nas huyendo, porque les tiraban sin compasión, colgaron á muchisimos que se resistieron, en abandonar su territorio, ó pagar el atributo que se les imponian, las mujeres más jobenes, ó las hijas, después de abusar de ellas, y bailarlas á la fuerza, las mataban, y al crearles tantas y tantas cosas, tuvieron que salir á la otra parte de la Colonia, y se estaban aguantando sabian que undia trujillo se cansaria de aquel terreno y se lo bolbefia á dejar, pero cuándo se lo dejo fué al pensar en la Inmigración, que saco los animales y empezó hacer las casas, y

ellos empezaban, ya á entrar á trabajar para la construcción y algunos ya se construían el bohío, y sembraban sus conuquitos, y algunas cercas, cuándo ya estaban casi posesionados, llegaron las maquinas esas tan infernales, que arrancaban toda clase de arboles, y todo lo que se presentaba por delante, y más teniendo la orden de desalojarlos á todos no miraban nada ni tenían compasión, se llevaban las cosechas, los alambres, y hasta los bohíos, así que al llegar nosotros tenían que hacernos buena cara por obligación, y nos hablaban estupendamente de trujillo, pero por dentro hiba la procesión.

En las demás Colonias del país, también pasó una cosa similar á la muestra, los nativos les hacían la vida imposible, estos estropeaban los sembraderos se requisaban los terrenos, amenazaban de palabras, y faltaban el respeto, burlándose de los Españoles, llegando incluso por las noches á tirar piedras á las casas que habitaban los Españoles, y solo un caso grave hicieron unos golfos que entraron á robar en un comercio, y porque los descubrieron, mataron á todos al marido, la mujer, un niño, y una vieja sirvienta que tenían, á esto no le dieron demasiada importancia, y casi no se publico, se supo que á los asesinos, pues como á todos los capturaron y la condena máxi^{ma} de dos años, si no tenían padrinos que si no, á los cuatro dias afuera, esto ya ocurría anteriormente con los otros gobiernos, y ahora con el de Juan Bosch, que solo quería libertad para su pueblo, resultaba que la libertad se habia buuelto libertinaje, el resultado sería destrózar un pueblo, de ánimos para la lucha, crear mucho rencor entre los familiares de los que solían matar, á pedradas palos, y con alambres, pues solo habia que señalar á cualquiera que era ó que habia sido de tal regimen para que le cayesen en turba, de muchachos que se solían juntar desde cincuenta, hasta mas de doscientos, un bando de granujas que se aprovechaban en decir que pertenecían al partido, revolucionario, que tenía las tres iniciales P partido R revolucionario D Dominicano, pero pronto les llamarían perros rabiosos dominicanos, porque aparte de matar, y sacrificar á la gente por las calles, tomaron por negocio el saquear almacenes y tiendas, aparte de que destrozaban todas las casas que habian pertenecido á los trujillos, y todas sus dependencias, y los que les habian servido, bajo algun concepto, así se llevaban hasta los marcos de las ventanas para venderlos, esto ocurrió en muchísimos millares de casas, y chalets aunque muchos sin ninguna clase de mitibo, pero con solo nombrar á cualquiera que á alguien no le cayera bien, era con gusto que acababan con todo, y no podía interbenir ni la policia ni la guardia, puesto que también se esponían que los acusasen á ellos de lo mismo, el pueblo habia cogido un ritmo, que solo vivían de lo que destrozaban, trabajo ni hablar, solo pedían puestos de trabajo, y aumento de sueldo, los de los campos, marchaban á los pueblos, y la capital, en busca del sueldo facil sin haber ninguna fuente de trabajo, pues los comercios cerraban, las empresas también, los pocos que quedaban con capital desaparecían por el temor al presidente, que no podía ni sabia arreglar aquel desorden que el solo habia creado, las emisoras tenían al igual que la prensa y television completa libertad para actuar, quien más pagaba gritaba más se decían cuántas cosas habian, y habian por haber, todos los partidos ofrecían lo que les parecia para ganarse á la mayor parte del público, hablaban todo lo mal que podían del gobierno, les decían que Juan Bosch, tenía malas intenciones y que nunca les habia de dar lo que les abia prometido, en berdad el solo les decia y hablaba de la casa que habia que empezarla por los cimientos, y una nación tenía el gobierno que hacer lo mismo empezar por los cimientos, pero casi habia pasado un año los cimientos nunca se terminaban, y los diez partidos políticos que se habian formado cada vez atacaban más, no tenían comprensión ni á jaban actuar al propio gobierno, para ver si podía cumplir los cuatro años que habia jurado en las elecciones, pues en vez de ayudarlo lo querían tumbar entre todos, cada partido le solia crear más problemas en vez de ayudarlo á resolverlos, porque cada vez se hiba agrabando más la cosa, pues el gobierno tubo que emplear la fuerza, y empezó á atropellarlo todo, poniendo las cosas un poco en orden pero ya era un poco tarde, tuvo que cerrar hasta la universidad porque ya se le subleaban hasta los estudiantes que aunque pertenecían á varios partidos, se formaron dos

bandos muy potentes, los comunistas, y los social cristianos, siempre estaban en constante lucha, haciendo grandes desordenes, con resultados que tenían que lamentar barrios heridos y algún muerto, cerrandola por dos veces, y cambiando los profesores.

Mientras nosotros no nos quedaba otro remedio ya que esperar porque en la Secretaria de Agricultura no habian fondos para seguir pagando, á los que quedabamos sin pagar, ellos no se negaban á pagarnos, pero tampoco nos podian dar ninguna garantia de cuándo, ni como, el gobierno se tubo que enpeñar para poderse aguantar, nadie queria cooperar pagando los atributos, como las cedulas que alli las cedulas representan toda la mayor parte de la recolección del gobierno, ya que con la cedula se paga todos los bienes que uno tiene, pues segun tiene uno de casas fincas i toda clase de propiedades paga de cedula, hasta el más infeliz tiene que tener su cedula que no teniendo nada pagaba solo un peso oro dominicano, y así cinco, diez, veinte, cincuenta, cien, mil, quinientos, hasta diez mil, todo el mundo pagaba para subrayar los gastos del estado, cada departamento se balia de sus cosas, las matriculas de los coches las cobraba el departamento de obras públicas, para la construcción de carreteras y consebación de las mismas, la aduana, que aguntaba, que se aguntaba todo el ejercito de tierra mar y aire, lo tubo que rebajar un setecenta y cinco por ciento, así como la consumición del petróleo, gas, gasolina, y repuestos un cincuenta por cien, así se puso la dibisa, para conseguir un dolar habia que pagar hasta un treinta por ciento, y conforme bieron que los Españoles vendian alguna cosa ó recogian algun peso para cambiarlo lo subieron lo que les daba la gana, aunque más tarde lo conseguiriamos hasta un diez, por grandes cantidades, pero no habia ningun control, ya que dejaron al mercado negro libre para trabajar, y aun así las huelgas no cesaban en todo el pais, las cosa se ponian cada vez peor, aunque algunos dominicanos deseaban que nos quedasemos algunos Españoles que habiamos conbido durante casi ya nueve años, les habiamos dado un buen estar, enseñado algunas cosas para que se defendieran en las tierras y los comercios, nos habiamos conpenetrado ya en la vida intima, de cada uno, habiamos bautizado muchos muchachos, y los padres quedaban como si fuéramos de la familia, allí los compadres se suelen respetar más que los propios hermanos, pero siempre habia algun envidioso, y algun resentido que lo que deseaban era que nos fuésemos, por lo que adoptamos unos cuantos en marchar á la capital á nuestra embajada, para que nos resolbiera lo más pronto le posible la salida de aquella tierra, en la que estabamos ya muy á disgusto, y no podiamos empezar de nuevo en otras actividades ó en otros terrenos, ahora ya casi todos estabamos cargados de familia, mucho más maduros, algunos fracasados en cuestiones economicas, no tenían ropas para cambiarse, en los rostros se notaba la amargura de cada uno, todos pensabamos en la llegada á nuestra tierra, donde los familiares, y amigos, mas los curiosos que nos llenarian á preguntas, el porque no nos habiamos marchado mucho antes, que es lo que pasaba, como es que nos habiamos marchado jovenes y llenos de esperanza, y ahora bolbiamos, biejos y desilucionados, cuándo nos fuimos también llebamos la ropa, del tiempo, y nueva ahora la misma vieja y pasada de moda, porque en nueve años tendria que haber cambiado todo, más nosotros también beniamos cambiados, en costumbres algo diferentes ya, unos venian derrotados de ilusiones, otros de la salud, algunos abian enterrado algun ser querido, i hasta parte de su mismo cuerpo, sin que los familiares pudieran estar presentes, ni pudieran hacer nada, ni conocer á sus propios nietos, desde que se marcharon abian pasado muchas, muchas cosas, habian crecido los que salieron con un año de edad y ya tenían diez, y los que tenían diez, tenían diecinueve. ctr. ctr.

La sorpresa fué á la llegada á la Embajada Española, que habian unos cuantos que habian coincidido con nosotros, pero unos cuantos dias antes y estaban ya allí, el recibimiento no fué muy agradable que digamos, porque los problemas surtirian más tarde, ya que en dos meses de espera aprendimos aber toda clase de calamidades, á recibir insultos, de los dominicanos que solian pasar por la calle ser despreciados por los empleados de la misma embajada, y la burla tan grande que nos hizo el Sr. embajador, al llenarnos toda bia de ilusiones para cuando

llegamos a España, pero mientras, en el patio y una casona vieja que había al lado de la Embajada en el mismo territorio de la misma, nos tuvimos que alojar todos juntos, matrimonios, niños, y solteros, no teníamos cocina, solo un vater, para más de sesenta personas, los niños se ensuciaban por todas partes, la ropa que se lavaba había que tenderla para que se secase, y esto se tenía que hacer por encima del jardín, para cocinar debajo de los árboles como los gitanos con dos piedras, y leña de los árboles y cajas de madera que se solían recoger por los almacenes, pero y para comer, hay la comida, esta había que mendigarla por la Capital, suerte que había unas asociaciones, y mientras no se cansaron nos daban un poco y otro poco que se recogía de Caritas, que últimamente se lo tomaron a pecho, y nos abastecían, con arinas de maíz, diferentes comidas que solían mandar los Americanos, para el pueblo dominicano, que estaba ya pasando grandes necesidades, nos daban también un racionamiento a nosotros, enseguida empezó a pasar como en el barco, los más escrupulosos cogían lo que les hacía falta pero los había que solían coger grandes cantidades, que les estropeaba y lo tenían que tirar, algunos hasta lo vendían por las calles, y no es que fuera por necesidad, supuesto que el que solía hacer estas cosas quizás fuere el menos necesitado, y las consecuencias las pagaban todos, el racionamiento se acortó y solo que nos daban harina de maíz, en la que todos cogieron una churria, que habiendo solo un vater nose como no pasaron grandes escandalos, cada uno se hacía donde se encontraba, porque la cola no se terminaba, y el que estaba dentro, no se atrevía a salir, porque después ya no podía entrar, después que se terminó un poco la churria, se empezó de nuevo a mendigar en los comercios, y las Iglesias en entidades donde depositaban ropas, que solían traer del extranjero, los hubo que se atrevieron hasta de ir de casa en casa, a los particulares que se representaba que estaban bien, otros tuvieron vergüenza de biber allí, y buscaban algún acomodo, en casa de algún amigo, con poco alquiler ó bien en un hotel de los más económicos, En la Embajada ya estaban artos de tenernos por allí, todos los días lo mismo, excepto si algún día de las palabras se pasaban a los tirones de pelo que siempre las había que daban para ello, y tenían que salir para apaciguar a las fieras, con buenos y malos modales, el Sr. embajador un día nos reunió y nos hizo ver de que en España se estaba ya bibiendo muy bien, que se estaban haciendo unas Colonias de sumo interés, y el mismo nos recomendaba al gobierno Español, por mediación de una carta que tendríamos que entregar, a la llegada, para que nos atendieran como nos merecíamos, y que nos colocasen en una de las Colonias, que tan buena representación tenían en las revistas Españolas y la propaganda en películas, que nos proyectaban, entonces por desacerse pronto de nosotros, nos aconsejaba que debíamos de marchar cuanto antes, para escoger buen sitio, que entre unas y otras, se pasaba el tiempo y las ocuparían todas el problema solo estaba en que no habíamos cobrado todos la indemnización, sobre lo del canal tampoco estaba claro, pero el nos dijo que nos podíamos marchar tranquilos que conforme saldrían los cheques de la Secretaria nos lo remitiría a España, enseguida aceptamos ya que nos quitaba, también el trabajo de cangear los pesos a Dolares, que por cierto bien serio estaba el asunto, y bastante caro nos resultaba, por aquel entonces no había ninguna esperanza de que viniese por allí ningún barco que fuese para España, los barcos solían pasar más por Puerto Rico, y allí pensaron en traernos, con avión costaba solo media hora, pero la fecha se aplazó por dos veces, Ultimamente la Secretaria nos comunicó que en los proximos veinte días iba pasar un barco de la Trasatlantica Española hacia Venezuela, que se podría desviar para que entrase a la Republica Dominicana y nos recogiera, así siempre seria el biage más economico, y podíamos cargar los bultos pesados junto con nosotros, porque de la otra manera teníamos que dejar casi todos los bultos para que fueran facturados, en algún barco que tubiese que pasar por allí, habían muchos que cargaban con las camas rotas y todo cuanto podían ya que el biage lo tenía que pagar el gobierno dominicano cuanto más se cargase aunque valiese poco, siempre podía venir bien, pues concretamente nadie podía saber si podíamos llegar a alquirit la Colonia, ó tendríamos que hacer como los gitanos, porque muchos al salir de España habían abandonado la

casa, otros la habian vendido, y ahofasi no los amparaba algun familiar la cosa se pondria fea, con los muebles pasaba identico, con la ropa, otro tanto, pero más peor por que la ropa alli no se necesitaba, y en España hacia falta muchisima, y los que antes salian solos ahora regresaban varios, todos los matrimonios juvenes que se casaron para marcharse, como mínimo llevaban dos ó tres de familia, y si entonces fué facil montar el hogar arriba del barco, ahora se tendria que montar en su púeblo, los que habian podido recoger, algo, y les habian pagado no tenian problemas con dinero se arreglan muchas cosas, pero y los que nada tenian y no les habian pagado que harian, todo esto se comentaba mientras estabamos esperando al barco, y entonces fué cuándo precisamente condenaron á muerte al politico Grimau en España, alla el popularisimo Grimau nadie lo conocia pero de repente se amotinaron unos grupos en la puerta de la Embajada, cuándo más tranquilos estabamos de buena mañana, empezaron á gritar contra los Españoles y su dictador Franco, enpezaron á sacar pancartas y acumularse gente, que aquello parecia el fin del mundo, las mujeres de adentro y los niños gritandó por tanto que lloraban, suerte que bimo la policia y la guardia, y con unas cuantas bombas lagrimogenas los dispersó á todos, pero más tarde acudieron muchos más con intencion de quemar la Embajada, nosotros estabamos dentro, por eso se detenian pero al salir el Embajador diciendo biba España, biba Franco, todos gritabamos á la vez, pero entonces nos arrojaron bombas incendiarias, y suerte que no hubo que lamentar desgracias, ni daños personales, solo por la intervección de algunos Españoles que se decidieron á recoger las bombas debolbiendolas y apagando las que solian estallar, aquello parecia un verdadero infierno, en la puerta habian unas berjas faciles de saltar con una anchura de mas de cuarenta metros de largo, con una gran avenida enfrente que daba cabida á barios miles de personas con sus pancartas y sin parar de gritar, á la parte de adentro mujeres y los niños como locos sin saber donde esconderse, buscando refugio, asi pasó casi todo el dia hasta que bolbieron á dispersarlos, y montar una guardia permanente por todos los alrededores, pero ahun asi cada rato pasaba un camion, ó varios, llenos de genge con pancartas y bociferando, con toda clase de insultos, pero el dia siguiente ya amanecio más tranquilo, solo por las calles habiam grupitos de gente, que si pasabamos alguien cerca de ellos, hablaban lo mas duro posible, y bastante fuerte para que se les oyera, la prensa, y la radio en las noticias también mencionaba lo suyo, pero poco á poco, se tranquilizó todo,. El sr. Ministro nos entrego otrá carta en la que expresaba su gratitud, por haber defendido los onores de España, en propia Embajada, demostrando el valor, en la defensa, de la madre Patria, y que cuándo llegasemos nos atenderian lo más bien posible, uno solo se hizo cargo de guardar tan preciada carta, como si fuese un tesoro, ó bién un punto de apoyo, que nos ayudaba á completar más las ilusiones, que nos estabamos formando, sobre las Colonias que tanto y tanto al parecer prometian.

Justamente cuándo faltaban cinco dias para que llegase el Barco, entonces la Secretaria de Agricultura se hizo cargo de nosotros, nos trasladaron á un hotel á todos los que habiamos entregado los pasaportes, ya que los habia que se querian quedar por algunos mitivos y asi esperaban pafa cobrar, después cogeria el rumbo que más creyesen les convenia, asi que los que habiamos de partir, en el regreso para España seriamos un grupo de cuarenta y seis personas, la Secretaria nos queria tener á todos juntos para hacer mejor los tramites de embarque, que corria todo por su cuenta, habia que hacer los pasaportes nuevos, sacar los billetes, reconocimiento médico ponernos las bacunas obligatorias, todo eso tenia que ser todo cerca del hotel que nos habian reserbado, por entonces el Gobierno Dominicano Controló el escape de dibisas, y no dejaba sacar ni los dolares entonces si que la abiamos hecho buena, el poco dinero que podiamos tener no nos serbia para nada, claro que si lo cambiabamos nadie nos lo podia quitar pero, y quien lo cambiaba y á como, el mercado negro estaba muy alto, por fin el encargado nos prometió que el gobierno nos autorizaba á canjear en el banco el dinero, peso, por dolar, como estaba mandado, pero tenia que ser el último dia para que nadie pudiese hacer trampa y cangease más del debido, ahun asi muchos lo

XXXXX

intentaron, y querian cangear muchos pesos de los mercaderes que les daban hasta el veinte por ciento, pero fué tanta la escaramuza que solo cambiaban por el valor de dos mil ciento pesos por cada pasaporte, que resultaria ser la indemnización que la Secretaria pagaba por cada inmigrante, este cangeo nos lo hicieron ganar, solo una hora teniamos de tiempo para cambiarlo, con muchos papeles que llenar para la confrontación del banco con el gobierno, el barco ya estaba llegando y debia de salir enseguida, más ya era la hora de cerrar en todas las oficinas, por que alli se trabajaba solo hasta las doce, no abriendo por las tardes, y el barco debia de salir de dos a tres de la tarde, las maletas estaban en el hotel y las familias habia que comer corriendo, ya que no habia tiempo para nada, el dinero que no quisieron cambiarnos habia que tomar alguna desición, y como en la Embajada tenian que recoger algunos cheques, de algunos que faltaban a cobrar, debiendolos de mandar a sus propios domicilios en España, asi lo pensamos en dejarle también el poco ó mucho dinero que cada cual tuviera, pero habia que darse prisa, ya que estaba bastante lejos, tuvimos que coger varios taxis, y todo se arregló bastante facil, solo habia que arreglar lo de el canal, ya que debiamos de hacerle poderes a un señor abogado para que nos remitiera cada uno su parte, y el se tenia que quedar con el diez por ciento del valor total, pero seguro que devió quedarselo todo, esto de no cobrar todos a la vez, abian sido los resultados de tantos desastres, el departamento encargado de pagar era la Secretaria de Agricultura, pero esta no tenia ni para pagar a sus propios empleados, por fin determinaron que el gobierno les ayudaria a solventar el asunto poco apoco, y asi cada mes daban para unos cuantos, pero lo tuvieron que sortear, por las letras del abecedario por que cada más habian lios y más lios, que si me toca ami, y no ati, otros pagaban a los que lo arreglaban para que les saliese el nombre antes, los ubo que se atrevieron a dar la mitad en tal de que saliera su cheque enseguida, despés pasó que se abiciaron los de dentro con las estafas, y si no habia dinero por delante no saldrian nunca esos cheques, ya que la cosa se lio de tal forma, que se apuntaban todos los Españoles que habian en la república, habian ó no estado en las Colonias, ellos no tenian más que apuntarse, y a cobrar la mitad del cheque, esto lo cobraban enseguida que habia dinero y los verdaderos afectados no les salia nunca, la cosa se enrredó de tal forma que no habia quien desiciera los lios que estaban hechos, pues en las colonias nombraron a unos cuantos delegados, dos ó tres de cada una, para que no tuvieran que hir tanta gente a la Capital, a formar colas y pasar los dias, meses, y hasta años y más años, esperando que saliese su nombre en la lista para cobrar, estos enpezaron a combinarse con los jefes, para buscar toda clase de gente de nacionalidad Española que les interesara cobrar mil cincuenta pesos, solamente poniendá una firma sin saberse de nada más, pues a quien le amargaba un dulce, el gobierno no sabia los Españoles que habian de la inmigración, solo sabian que abian sido varios miles y si el departamento de agricultura les presentaba una lista de que el dinero habia sido pagado y todo en limpio, nadie habia para aberiguarlo, porque todo se habia hecho un cuerpo, y eso que si se sabia que muchos más de la mitad, de los inmigrantes ya se habian marchado antes de pasar todo eso, y otros que renunciaron a los contratos perdiendo el derecho a la paga, y más los que habiendo renunciado ya se abian ido, por no esperarse, asi que solo quedarían a esas alturas un porcentaje de un diez, a un quince por ciento, en todas las Colonias del pais, y llegando a cobrar una parte más que inmigrante habiamos llegado, pero que los habiades de la guerra Española del año Trinta y seis, por centenares, que tambien abian reclamado a muchos familiares y amigos, sumandose una cifras bastante considerables, más otros que tambien abian aparecido dios sabe de adonde con los nombres falsos, todos se conchabaron para cobrar. Los que teniamos que cobrar el canal eramos unos cuantos solo de la Colonia de Baoba del Piñal, y toda via le tuvimos que pagar al abogado por adelantado los honorarios y trabajos, que hizo aciendose el mismo los poderes en conbinación del Notario, para que cuándo cobrase nos lo mandara a España, pero ya suponiamos que eso no lo percibiriamos nunca, por no haberse puesto en conbinación con las autoridades, y con el soborno correspondiente lo hubieramos cobrado enseguida. Púés bién llegó la hora de partir y nos llevaron al puerto con los vehiculos que

ya estabamos oyendo la sirena del barco, pero al estar tan cerca al llegar alli vimos que toda bia estaba entrando, y ya mucha gente de los curiosos, y amigos en el muelle, más todos los bultos, que los habiamos depositado en un almacen de la Secretaria los estaban terminando de descargar, con unos grandes y pesados camiones, casi todos estaban rotos, y mal remendados, saliendose las colchonetas y las almohadas de los fardos, las camas rotas, solian dar una mala impresión.

Pero enseguida se nòs olvido todo, cuándo empezamos á hoir la musica Española y ber ondear la bandera, el aire no nos cabia en los pulmones, parecia que hibamos á estallar, llorando de la inmensa alegria, despidiendones de los paisanos que también lloraban, y nos decian que se quedaban para poco tiempo, alli llorabamos todos de la emoción, hasta los dominicanos que binieron á despedirnos, y los que alli se hallaban tubieron que llorar, el primero en subir fué el canciller por la escalera y al llegar arriba pronunció las palabras de viva España, y todos en una misma boz, digeron viva, El barco en el momento subió el último pasajero zarpo enseguida, todabia no nos habian colocado cada uno en su sitio, ya estabamos en marcha, rumbo á Venezuela, donde tenia que cargar como ochocientos pasajeros casi todos Españoles, que venian para pasar vacaciones algunos para no bolber por que estaban ya muchos años y no les habia alcanzado la fortuna, también los habia bastantes que les fué bién pero otros que les fué muy mal, segun lo que nos contaban de aquellas tierras, eran muy parecidas á las de Santo Domingo, excepto en tamaño ya que nos contaban que venezuela tenia grandes selvas todabia que no se habian explorado, y los trabajadores que se distanciaban mucho de los sitios que estaba habitado solian pasarlo bastante mal, una por los animales, y los insectos, pero la otra porque no habian carreteras para sacar los frutos, o ganados, la civilización poco más o menos, estaba un poco quizás más salvaje que en Santo Domingo, y tenian más libertad, toda bia los Venezolanos, también eran muy guapos guapo es como aquel que dice valiente, pero es que la ley se la tomaban por su propia mano, si por la carretera se atropellaba á alguien no se debia pafar á socorrerle, por que se esponia á que se le inchara en seguida, sin pasar por la ley alli casi nadie saca el carnet de conducir, ni hace falta alguna, pués en todo caso que la policia pille á uno con una infracción sea la que fuere, con solo una propina tiene bastante para no pagar ninguna multa, además que el codigo penal de la circulación no es tan grave como por estos terrenos de la Europa, también en este pais como en casi todos los paises de Sur, y centro America, tienen la ventaja que son muy ricos en aguas plubiales, ó sea que lluebe mucho, en regiones que sueken estar por las costas, y como el clima es tan rico de sol, y buena temperatura los frutos se dan muy facil, y los ganados, solo por la naturaleza, y la providencia, ahora en tormentas tambien son bastante ricos, todos los años se cuentan por centenares los que mueren por las descargas electricas, también por los Ciclones, y anticiclones, en puerto rico, el año 1957 la cifra que daban las estadisticas de muertes por los rayos, era de trescientos ochenta, y asi en casi todos los demás, en El Ecuador, un pais muy misero, suele pasarse seis meses, lluyendo y seis meses, de seca, este pais es berdaderamente encantador para no tener frio, pero solo biben bién los Latifundios, ó burgueses, los demás biben con las más insoportables miserias, después de Venezuela pasamos á la Guaira, para cargar unos negros, y después en Trinidad, también se cargaron repuestos para el barco, y comida y unos cuantos morenos más que iban para Inglaterra, hacer los trabajos más duros, los más bajos, y de sirbientes para los blancos, aquellas tierras eran Colonias Inglesas, i tenian ese pribilegio, tomar á la gente como si fueran esclaves para sus servicios. Pués bién excepto la comida que la allabamos un tanto extraña, y de mal gusto, el biage fué bastante feliz, habia buena armonia entre los pasajeros, y la tripulación, se daban muchas fiestas en el mismo barco, reunia todas las condiciones necesarias, para darbailes en unos buenos salones, se proyectaban peliculas, arriba en cubierta, abian piscinas para tomar el baño, se concursaba en el tiro al plato, y el Capitan cada rato organizaba fiestas para los niños con participación de valiosos premios, que a todos les llegaban, haciendoles la mar de felices, tuvimos la ocasión de conocer las grandes fiestas, que daban los de alta sociedad, con sus bailes de gala, en exhibición de trajes de noche

que balian grandes fortunas, tambien exhibian las alajas tan enormes y maravillo-
sas. que solian ser casi todas turistas, pués el ramo trabajador no podia exhibir
nada de esas cosas, y se conformaban en mirarlo, solo la noche que lo dejaban ber
ya que en todas las ocasiones tenian que distinguir á lagente que biaja en cñase
primera, esgo quién lo sabia todo eran los camareros, que los habian que estaban
màs de seis años de camareros y de marinos, dando biages trasatlánticos, y lo mismo
trataban con gente aristocrata como plebeya, desde unos años acia el cincuenta y c-
cuatro, habian llebado á muchos repatriados de los distintos paises de america del
sur, centro, y pocos del norte, de los que más malas condiciones, y llenos de ca-
lamidades, habian conocido, venian de Santo Domingo, en los últimos años se habia
batido el recor de familias enteras bolbiendo para su patria, los habia que llegab-
-ban tan delgados que en el biage tenian tiempo á recuperarse, pero otros al comer
demasiado cayan enfermos, tuvieron que tomar medidas en ciertas personas princi-
palmente en los niños para que no se atracasen en comer ya que á casi todos les sen-
taba mal, y después no podian comer lo suficiente, esto solia ocurrir en las fa-
milias que habian fracasado, supuesto que algunos de los que estaban en la Colonia
se decidieron á salirse para trabajar bién por su cuenta, ó por que al gun domini-
cano le habia ofrecido ~~trabajar~~ sus tierras, en una u otra condición, alli se tiene
por norma tambiañ, que si uno tiene una parcela grande, y reune bastantes condicio-
nes puede alquilarla, ó bién darla á medias, ó un tercio, segun convengan entre am-
bas partes, pero eso si hay que asegurarse muy bién en un pais estraño, cuando uno
baya á ~~trabar~~ con la gente nativa, ya que por supuesto los nativos deben de conocer
muy bién los terrenos, el clima, y los factores de las estagaciones del tiempo, cosa
muy importante para la agricultura, pondremos dos ó tres casos, de los muchos que
pasaron en la republica dominicana, y eso si los que venian de los otros paises
nos contaban cosas y casos parecidos, bueno el primero fué un sr. bastante adinera-
do tenia cantidad de terreno sin cultivar, y que solo teniase ganado en esos terre-
nos, pensó que si los Españoles trabajaban tanto, y tan bién, el podria explotarlos
para que le rindieran más, pero sin el trabajar ni exponer nada, pués bién se vino
á la Colonia y á la familia que más creia que le conbiniera, sea porque lo hallaba
con más fuerza, con más ánimos, aspiración, ó bién ilusiones, y le invitaba para
que viese los terrenos suyos, para trabajarlos entre los dos, sea amedias ó bién
á un tercio, el caso era enbaucarle para que aceptase, y se lo llevaba para su tie-
rra, este en el momento de abandonar la Colonia perdia todo derecho á la misma y
tenia que renunciar al contrato, en ek que el gobierno se conprometia á ciertas co-
sas, como darle á uno tierra, casa, aperos de labranza, y si por cualquier causa no
le convenia estar en el pais, ~~causa~~ justificada, se entiende seria debuelto á Espa-
ña, pero si prescindiasse del contrato se perdian todas estas obligaciones del go-
bierno dominicano, algunos bastantes, suponian que por afuera tendrian más bentajas
en terrenos muy buenos que habian, y opinaban que anosotros nos habian puesto en
los más malos terrenos del pais, éste que fué primero sé fué con las condiciones
que el tenia que hacer i desacer en la tierra, o sea siempre que fuere para mejo-
rarla, y asi pasó el mejoro la tierra lo más que pudo sembro la cosecha se dió bas-
tante buena, pero debido á los gastos primeros perdianse dinero, ahora bién del
retoño ubiesen empatado lo perdido, y tenian la ventaja que ya la tenian preparada
para la proxima cosecha, con la mitad del gasto, pero el dueño, seguida pensó aho-
ra ya se como e de trabajar las tierras, y apunto de recoger el retoño, echo el ga-
nado á pastarlo, entoces decia que eso del retoño no estaba en el convenio que ellos
habian echo, el retoño no es ni más ni menos, que cuándo se cortó el arroz por es-
tar ya maduro, buelbe á retoñar, y se da en veinte y cinco dias una media cosecha
sin ninguna clase de trabajo, si es en verano y en el invierno treita dias más ó
menos, esta familia ya no le quedaban otros recursos más que seguir trabajando de
peón ó como el dueño quisiere, puesto que en la primera estaba ya bencido moral-
mente, y si no queria trabajar con el mismo tenia que buscar ~~trabajo~~ en cualquier
parte, alli los morenos trabajaban por un peso, todo el dia de sol á sol, y un peso
una familia de las nuestras tenia escasamente para una comida, sin comer pan, ni
aceite para cocinar, solamente con las grasas que alli tkenen por costumbre.

El otro fué un sr. que también mucho ganado y bastante tierra pero la tenia

en muy malas condiciones, necesitaba gastar mucho dinero para arreglar las cercas la comida que tenia natural era bastante mala y se apoderaba de la buena, no sabia ó no podia gastar tanto para acabar con la mala yerva, y decidió también buscar en la Colonia á un Español que se atreviese á trabajar esa tierra, pagandole un arrendamiento, la finca era de unas veinte mil tareas y estaba dibidida en tres basos, ó sea en tres partes así el ganado cuándo dejaba una parte limpia, pasaba á la otra, y despues á la ultima dejando siempre descansar dos para que subiera el pasto natural, pero al estar en malas condiciones la cerca y estar casi todo roto estaban por todas las partes regadas y causaba grandes transtornos para recoger el ganado ó vigilaflo, el caso es que el Español que fué á sembrar gasto todas sus fuerzas en sembrar, arreglar las palizadas para que los animales no le entrasen á comer los frutos terminar con las malas yerbas, y apunto de recoger, los frutos bino lo inesperado, esos terrenos se inundaban por las crecidas de los rios cubriendo los frutos y dañandose por completo, asi terminó este también, el otro un sr. que buscaba á personas pudientes para hacer una tumba, de un monte con las tierras muy fértils y muy prometedoras, les convencia que haciendo la tumba y con e candela quedaba todo limpio, apunto de sembrar, y con grandes beneficios, despues de varios meses tumbando á base de hacha, y colin con grandes juntas de gente, si llegaban á sembrar, cuándo se daban cuenta los Españoles ya se habian vendido los frutos, y asi quedaban las tierras listas para seguir trabajando los dueños ó bién para ganaderia, estos solo son tres, casos de los miles que se podrian contar, pero serian menester varios tomos, para escribir todos los casos, excepto alguno que se conformaria en trabajar por su propia cuenta, poquito á poco, sin estenderse más de lo que sus ojos podian vijilar vién, y aser posible lo que sus brazos, y cabeza pudieran trabajar, que fueron los que mejor salieron, con beneficios muy rentables los demás, tendrian que pasarlo muy mal, teniendo que ser repatriados por el Gobierno Español y las muy malas condiciones que antes deciamos, pues en las Colonias solo algunos que por no saber trabajar, por tener mala suerte, ó bién por tener mala administración, como solian tener principalmente los solteros, no se llegó casi nunca á pasar por tan malas, y eso que teniamos otroa contzatiempös, pero en cuánto á comida, y dinero siempre, lo hubo suficiente para vivir, algunos mal que bién, recogieron en los nueve años, de existencia, desde las cien y pico de mil pesetas, hasta cerca del millón, y algunos se quedaban trabajando por su cuenta, hasta dios sabe cuando, ya que por esos paises hay gente que se muere de bieja y queda en el deseo de benirse á España, pues cuando á pasado mucho tiempo y se acostumbra á las comidas, y manera de vivir, si llega á formarse un hogar completo es dificil, que al regresar á España no tenga deseos de marcharse enseguida.

Todo esto y más se conbersaba en los doce largos dias que costaba el biage hasta que vimos la Isla del Yerro ó Lanzarote, y alo poco llegamos ya á Tenerife de alli á Bigo, que nos pareció mas largo el camino de tenerife, á Bigo, que desde, la Guaira. á Tenerife, desde luego fué un biage muy feliz con una mar muy tranquila todo el biage, pero desde que llegamos á ber la tierra nuestra yano podiamos descansar la carta la habiamos releidi miles de veces teniamos la esperanza que al llegar á puerto nos estarían esperando las autoridades Españolas, para trasladarnos con avión a Madrid, y alli resolver nuestra papeleta, aunque nos dejarían primero visitar á nuestros pueblos, con toda la familia y amigos, las tierras nuestras que tanto deseabamos ber, y pisar, puesto que biage de tantos dias embarco sin ver nada más que agua y cielio, y el ruido de los motores, el olor, y el gusto de la misma comida, aunque sea muy feliz siente uno deseos de abandonarlo lo antes posible, asi que despues de toda la noche en vela mirando aber cuándo se veían las luces que se llegaron aber sobre las doce de la noche y atracabamos en la mañanita del tres de Julio del seseinta y cuatro, muy buena mañana, nosparecia llena de esperanzas, y ilusiones, esperando que estaria hasta el Ministro de de Trabajo ó de Agricultura para que se iciese cargo de nosotros, segun decia la carta que nos dió el Sr. embajador, con sus recomendaciones y peticiones que nos hacia, y verbalmente nos dijo que el pasaria el informe por cable y asi nos estarían esperando ya en puerto, pero fué una gran desilusión cuándo vimos que no nos esperaba nadie, solo

unos periodistas, nos hicieron algunas preguntas, y publicaron lo que les dió la real gana, pero de lo que nosotros les abiamos declarado ni hablar, total no es que no biniera nadie, sino que nadie queria saber de nosotros, fuimos al departamento de Inmigración, y no tenían ni noticias que nosotros habíamos de llegar, por fin á base de muchas suplicas y todo el dia de papeleos conseguimos que noas pagasen el biage en tren con billete de tercera clase, hasta nuestro destino, y en la aduana también nos hicieron pasar todo el santo dia, en la rebksión de los bultos, registrandonos todos los cajones y terminando de romper, todo lo que apenas quedaba entero, cuándo por fin quedamos libres de la aduana ya era casi denoche, por lo que tuvimos que quedarnos en un hotel, casi todos amontonados, con las caras y cejas medio fruncidos, medioacobardados, y desilucionados, por el despago que habiamos recibido, sin darnos cuenta de las constantes miradas de todos los curiosos, nos estaban dando, escalofrios á casi todos, como no estabamos preparados de ropas, y en Bigo solia hacer bastante frio, las mujeres que no se tenían que mover de los vultos que soliamos llevar en manos, quedaron algunas, para hacer cama, y muchos de los hombres también, ya que no teniamos ni ganas de arreglar el biage, pero al dia siguiente ante los inconvenientes de algunos que nose podian mover, buscamos á un médico y lo soluciono casi todo de momento para que pudieramos emprender el biage, en vez de salir con el tren, pensamos alquilar un auto bus, para que nos llevara, directos á Madrid, y despues Valencia, asi teniamos tiempo de pasar por el Ministerio de Agricultura, donde quedaba la esperanza de que si nos atenderian, porque pensamos que quizás no supieran en cierto el dia de llegada de los inmigrantes, el auto bus seria mucho más comodo, para no tener que hacer ningun traslado, y parar cuándo quisieramos pero no fue asi solo llevabamos un chofer, para conducir dia y noche, puesto que saliamos desde Bigo, á las cinco de la tarde y sin parar llegaríamos á las diez de la mañana del dia siguiente, solo ibamos cuarenta y tres, grandes y pequeños, los pequeños á todas las horas tenían ganas de comer, y no se les podia pribar de darles algun bocadillo, el conductor esto le sabia muy mal que se comiera en el coche, y por si no fuera poco le subian por arriba de los asientos, y hasta se llegaron á ensuciar, las mamás tenían que cargar alguno en brazos, los papas teniendo cuenta de los otros, y el chofer con una cara de perro sin querer parar en ningun sitio que se le pidiere, por fin Madrid á la llegada, tubo que parar para que limpiásemos el coche por espacio de una hora, después no quiso adentrarse á ninguna parte con el coche y tuvimos que mandar una comisión, para que fueren al ministerio, haber lo que podian solucionar, y siempre con la carta en la mano, como si fuere un tesoro, el chófer al ver que tardaban y se acia tarde no quiso esparar más, decidio que bajásemos todos que el se marchaba á comer, y descansar, que nosotros cuándo terminásemos que fuéramos á buscarlo á la dirección que el nos daba, pero eso si fué un espectáculo digno de mencionar, cuándo bajamos del coche en medio de calle estabamos todos algunos acostados porque estaban enfermos los niños, sin parar de pedir algunos lloraban otros gritaban, otros se adormian cansados del sueño, y el biage, por fin apareció la comisión, quizás más desilucionados que nunca, lo más que les ofrecieron fué una orden para que fuésemos al auxilio Social á que nos dieran una comida, y que siguiéramos para Valencia, que el Sr. Ministro se encargaria de todo lo demás, pues el se tenia que poner al habla con el Gobernador de cada región, para solucionar el caso nuestro de otra forma á la planteada, por nuestra comisión, ya que en las Colonias que nos habiamos hecho la ilusión habiamos fracasado, supuesto que lass Colonias que toda via estaban aciendo debian de ser para los que bibieran en esas Regiones y que á estas alturas estaban ya ocupadas por varias solicitudes cada casa, lo cual no debian de poner á gengte de otras Regiones, dejando á mas de la mitad de la misma sin casa. Asi que solo quedaba el remedio de seguir para adelante, ó marcharse al Auxilio Social que nos hicieran una comida, pero decidimos salir enseguida para Valencia, ya que de quedarse en Madrid á comer algunos que podian hacerlo, porque los demás estaban casi todos ya enfermos huviesémos caido todos, porque uno á uno ibam cayendo, esos cambios de temperatura, el agua y la comida, ya que estabamos acostumbados, á las de Santo Domingo, y más por el agotamiento del biage, la ropa nos caia á casi todos de encima, y en los rostros se nos veia el sufrimiento y el cansancio con las caras sucias y delgadas, teniamos buenos aspectos para el recibimiento en el

pueblo, habíamos salido pasada media tarde, de Madrid, y tuvimos que parar á cenar por el camino, para llegar á Valencia, sobre las tres y media de la madrugada ay Valencia á esas horas de la madrugada medio solitaria, pero que bonita, como se nos abrian los corazones de júbilo, respirando y llenando los pulmones que no se veían saciados, porque ya hacia mucho tiempo que no habían respirado ese aire tan puro, que esta entonces habia en toda la huerta valenciana, esta tierra que nos habia bisto nacer, y crecer, por encima de ella, parecia que estábamos soñando cuántas cosas habían hecho, que cambio tan grande le vimos en todos los aspectos de la población, niños que habían crecido sin darse cuenta, y se habían convertido en hombres, hombres jobenes que habían cambiado de rostro y estaban en su madurez, otros que ya maduros se habían buuelto biejos, y cuántas cosas habían pasado en nueve años, los niños que traíamos nacidos en Santo Domingo, tampoco podían dormir tantas cosas les habíamos contado de España y Valencia, que siempre decían pero cuando llegaremos a Valencia, y les decíamos pero no veis que ya estamos en ella dentro de poco bereis ya á los abuelos, á los tãos y tias, y los primitos, que tah-poco conoceis, ellos cerraban los ojos, y los habrían del sueño, tratando de comprender, pero sin entender nada, para ellos nada estaba sucediendo, estaban en la edad más feliz de la vida, donde na se entera uno de nada ni le inporta, más todo l que hace esta bién, y causa gracia á los mayores, á si llegamos á Valencia, bajamos del auto bus, y alquilamos cada uno sus taixis, para el traslado á sus respectivos pueblos ya que abarcabamos cuatro ó cinco y no nos podia dejar cada uno en su pueblo, ala llegada al pueblo sobre ser denoche todabia, ya nos estaban esperando, con los brazos abiertos los padres avuelos tios y tias, familiares y amigos, que junto con los curiosos, todo el pueblo iba de fiesta ese dia, empezaron las bisitas y por na noche tuvieron que cerrar las puertas, para poderse acostar ya rendido, asi estuvimos varios dias, recibiendo bisitas, porque benian de los púeblos becinos, algunos á preguntar por los suyos que habían quedado allá- cada cual se acomodo en casa de los parientes, los suegros, ó padres, hasta que se pudiera solucionar otra cosa, los primeros dias todo era ni pintado de rosa, pero pronto se enpezaria la guerra de los nervios, los que nos fuimos habíamos cambiado mucho ó abian cambiado los que se quedaron, los nacidos alla, conocian aquellas costumbres y no estas, por lo tanto tardarian un poco á costumbrarse á lo de aqui los propios familiares y los abuelos para los niños casimente eran estraños, no se conocian como los de aqui, causando algunos problemas de niños, y ahunque eso iria desapareciendo poco apoco el problema estaba echado, para nosotros también se habia notado mucho el cambio que poco á poquito habia echo España en progreso y la forma de vivir, habían cambiado en casi todos los aspectos, nosotros teníamos en mente todo desde cuándo estábamos en ella el cange y la forma de bailar lo allabamos un tanto raros, el ambiente del público, los jornales, la gente habia biajado ya mucho y salido afuera, porque apartir de la inmigración nuestra, se abian abierto las puertas en Francia, Suiza; Alemania, ectr.ectr. llebaban algunas dibisas los que se sacrificaban en recoger las pesetas se hacian casas huebas se llenaban de comodidades, y dejaban espacio á que pudiesen bibir un poco mejor los que se quedaban por que tenían más trabajo y se lo pagaban mejor pagado, pero otros que tenían tierras, que solo vivian en el afan de conseguir más tierras, porque ganaban cuánto querian en ellas, se les estaba hapretando un poco los cinturones y para tener que seguir la marcha de la vida hacian estragos, para ponerse á nivel de los simples trabajadores, que ahora ganaban diez veces más, que cuándo salíamos nosotros, siendo que los precios de las cosas estaban por el mismo nivel, ó quizás mas baratas, solo les habían subido las contribuciones, y gastos de la tierra, por todos los sitios de las partes altas solian abandonar sus tierras, y los pueblos para dedicarse á la construcción en las grandes Capitales, en pocas palabras habia prosperado todo cuánto tocaba el plan de desarrollo, lo que faltaba, desarrollar era más la agricultura, por que los hombres del campo la estaban pasando apretadimos. Pero nosotros tendríamos que hacerse pronto á las circunstancias de la vida y aceptar las cosas como eran, y no como habían sido, después de estar unos dias que ya nos habíamos tranquilizado un poco, decidimos juntarnos todos para hacerle una visita al Sr. Gobernador ya que en Madrid nos dijeron que el tendria la orden

de atendernos y facilitarnos cuánto fuera necesario, fué uno designado á abisar á todos porque soliamos ser unos cuantos de cada pueblo, como Silla, Alcacer, Albal, Catarroja, Tabernes de Balldigna, ctra. ctra. estos de la región Valenciana puesto que los demás quedarían ya en Bigo para marcharse á sus respectivos pueblos de la Región de Burgos, pero nos ocurrió lo inesperado, ya que después de hacer tantas diligencias, y tener algunos gastos, perdiendo el día, el Sr. Gobernador no nos quiso recibir, ó sea que ese día tuvimos que pedirle la audiencia para recibirnos el día que nos abisaran, muy extrañados por supuesto, ya que de donde veníamos uno podía hablar con el Sr. presidente, siempre que ala misma puerta se diefa á conocer el asunto de la visita, así pasaba en los demás Gobernadores Secretarios y Ministros, posiblemente sea por que se cambian muy amenudo, y no se forman ese derecho tan superior al otro hombre, ya que dios nos hizo á todos por igual, pero lo bién cierto es que no sería menester tanta diferencia como se tiene en los hombres que desempeñan cargo en la vida, que al igual lo podrian desempeñar los de más, y si un pueblo eligió á un sr. para desempeñar tal, ó cual función sea en el ramo que sea, se le subieren los humos muy altos, el mismo pueblo lo cambiaria, por este y otros motivos, que estabamos acostumbrados ya, nos extrañaba tanto que tardasemos tres días para solo hablar por espacio de dos minutos escasos, y después de los viajes y tanta espera nos dijo, que el no sabia nada de nosotros que si ibamos á venir ni de lo que el ministerio de Agricultura se habia propuesto, por lo tanto debiamos de esperar unos días haber si llegaban algunas noticias para nosotros, y así lo hicimos esperar por unos días más pero pasaban los días y las semanas sin abisar nadie, tubiendo que solicitar audiencia por otra vez, y ahora si que creiamos que ibamos preparados para cada cual pedirle su cosa ya que cada uno tenia su problema en su pueblo, alguien bibia en casa de la cuñada y no podia bibir, otros hasta en el hotel, y tampoco podian soportar el gasto algunos querian trabajar, y no hallaban con que, otros no los querian por ser demasiado viejos, teniendo que trabajar por los campos eventuales á lo que saliera los mismos familiares ya no eran los mismos de antes que tal las amistades y los amigos que cada uno tenia su marcha, y estaba tan cambiado todo, pues se encontraba uno muy coibido, añorando la tierra que habia dejado alla tan lejos, por que ya se habia acostumbrado á ella, habia pasado ratos buenos y malos, conocia la gente que le rodeaba, sus sentimientos, teniamos una marcha que para bibir bién le sobraba á uno, con solo la preocupación de su madre Patria, ahora que estaba en ella se le cerraban las puertas, y se tenia que defender como un leon si queria sobre bibir en ella, dandose cuenta la balia de aquellos terrenos y la forma de vida que si no hubiesemos tenido la abaricia y el afan de conseguir lo más que se podia para hacernos ricos y marcharse con una fortuna, y un gran triunfo á la vez quizas muchos no es que no ubiesen venido sino que se hubieren marchado de nuevo, ya que después se sabia por los que se quedaron nadie se puso con ellos tabajaban donde querian, sea en agricultura, ó en oficios, comercios de toda indole, dejandose ber de vez en cuando en plan turistico, otros que no los beriamos más, por que la suerte no los acompañaria tanto, ó no tenian esa ambición y esa añoranza, como algunos la tuvimos. El caso fué que el Sr. Gobernador nos recibió muy amable y cada cual enpezó á pedirle lo que mejor le parecia, alguno le pedia trabajo, otros una recomendación para empleo público, otros solicitaban que querian ser taxistas y los menos que querian seguir en la Agricultura, mencionandole las Colonias de Monegro, ú otras, pero el á todas se rió y tuvo buena respuesta, empezó aqui trabajo es lo que sobra, los empleos son para los hijos de empleados, respecto á las Colonias son para las regiones que lo necesitan, y por el natural que son también para los mismos de la misma región, supuesto que si la ocuparan los de otras regiones tendriamos la misma gerra, que habeis tenido allá en Santo Domingo, osea que cada cual tiene que estar en su misma tierra, y conformarse en lo que tenga, unicamente prometio que ayudaria á los de los taxis, para que consiguieran una plaza de taxistas, ya que cada solicitud tendria que pasar por su despacho, y después de que un Sr. vendio unas tierras de sus padres para comprar el taxis, alquilar una vivienda en la Capital, miles y miles de pesetas en preparar todos

los papeles, y un monton de biages, sacar el carnet, resulto que á la hora de la verdad no se lo aprobaron por que dicen que habian demasiado solicitudes, todo esto fué lo que consiguió al cabo de un año, los demás si habian traído algun ahorro el que no lo invirtió en seguida pronto lo habia terminado, por lo que muchos tenían que salir de nuevo, para Francia, Suiza, y Alemania, ahunque eso si con los papeles bién arreglados, iban y benian por contratos de un determinado tiempo, que les era bastante rentable, y con toda clase de seguridad social, por que nosotros fué lo que nos faltó, aqui todos nos daban la razón, cuántos abogados nos oyeron digeron que teniamos derecho, á más indemnización, y aquellos que habian perdido la vida, algun miembro, como brazos ó piernas, quedando invalidos, para toda clase de trabajo, debian tener algun amparo sino de aquel gobierno, de este, hasta en el departamento de inmigración de Valencia, asi nos lo informaron, pero la cosa no pasaria de saberlo todos, y los perjudicados asi se quedarían, con las esperanzas de que algun dia se resolveria alguna cosa.

Entre tanto pasaba el tiempo, nos enterabamos por los que alla quedaron que aquellas tierras que nosotros habiamos dejado, se habian buuelto á perder, el canal también se habia buuelto un bosque que no podian utilizarlo, y estaba todo abandonado, algunos padres de familias nos escribieron y nos pedian que fuésemos que verdaderamente les haciamos mucha falta, que los comerciantes dominicanos les estaban comiendo todo el sudor, y lo poco que habian aprendido ya no les serbia para nada como si se les ubiere olvidado, alli habian pasado muchas cosas, los partidos todos solian prometer mucho, pero á la hora de berdad todos hacian lo mismo, querian ganar las elecciones para subir al poder, pero despues de arriba, no hacian nada de lo prometido, mientras si la república se atrasaba porque durante las elecciones nadie grabajaba ni que durase meses, no producía nadie, bibian de limosna que solian traer los Americanos, después no los querian, pero comian, y bestian de lo que ellos traian al pais, todas ó casi todas las uelgas, y manifestaciones que solian hacerferan por lo mismo siempre en contra de los Americanos habia ya una parte de los comunistas con su partido y apoyado por el partido Rebolucionario que fué el vencedor en las primeras elecciones, dirigido por Juan Bosch, y este tuvo que abandonar el pais una noche, porque le ubiesen cortado la caveza segun se veian las cosas, ya que tanto les habia prometido y no podia cumplirlo, que se estaba creando muchos enemigos, y complicandose mucho la vida, él solo queria repartir todos los bienes para todos, y el capital, no es que no lo consentiria sino que se fué poco á poco, y tuvo que fracasar, por que no tenia ningun apoyo, su estancia en la presidencia solo duraria por espacio de siete meses, después de una constante lucha por el poder en las proximas elecciones ganaria el Dr. Balaguer que fué el que estuvo de bisepresidente en la era de Trujillo, por muchos años, y también su secretario, pero debido la calidad de hombre bueno y á certadisimo en la politica de los Dominicanos seria Presidente por muchos años.

Si querido lector, este fué el verdadero biage, en general, durançe nueve años, asi pasaron las cosas, cada cual contaría una historia á su manera, ó asu incunvencia, ya que fuimos barios miles y cada uno le fué distinto, supuesto que los habia de verdaderos agricultores, pero también los habia de todas clases y varios oficios, que por no saber nada en agricultura, ayudaban mucho en la desmoralización de muchos inmigrantes, ya que con el gusto de haberse quedado trabajando se tuvieron que marchar, unos por no probocar lios, y otros por que se los probocaban, en los repartos de la tierra, en los lindantes, en las semillas, en los aperos de labranza, en los mulos, etra. etra. las autoridades al ber que en nosotros no habia compañerismo, ni comprensión, sino mucha ambición y abaricia, con solo el proposito de cargar el oro, en un saco y marcharse en seguida de alli, más á ellos no les interesaba de ningun modo que nos llebasemos unos cuántos miles de pesos que por cierto nos los daban casi regalados, siendo que en el contrato decíase que nos trasladabamos, á la república Dominicana, definitivamente, y que solo en el caso de salut, ó por algun motivo justificado se comprometia el gobierno á debilbernos á España, pero que teniamos que acatarnos á sus leyes, pero la cosa se puso fea, algunos hasta se metieron con la politica

y así empezaron ellos á actuar á las maneras antes descritas, llegando incluso á crear tal estado de nervios, que llegarían á motivar todo el desvarajuste por el cual dió motivos á que muchos salieran de retorno para España, allá siempre quedarían, hasta morir de viejos, ó con las botas puestas, algunos el biage les fué bién mal, otros solo mal, otros regular, algunos les fué bién, y otros bién bién, á las que les fué bién mal, yo estoy seguro que estos, no ailla si no en todas partes les ubiere ido mal, porque su capacidad en la cabeza no da para más, los que les fué mal, quizás sea por poca decision, tener poca fé en si mismo y no querer luchar hasta mejorar su situación, los que les fué regular, estos en todas las partes consiguen lo mismo, luchan solo por estar bibos, y no tienen en ^{el aian} conseguir más allá de la meta que se han trazado, estos siempre estan conformes en lo que tienen. Los que les fué bién, fué porque lucharon con tesón y con interés de llegar á la meta, que se habian trazado, ó una meta fija. y los que les fué bién bién, estos eran los abariciosos, que sin pensar en el progimo, llegan á tropellarlo, y abasallarlo todo sin ninguna clase de escrupulos, así que esto pasó en Santo Domingo, pero pasa en España y En todas partes del Mundo.

El viage del autor de este libro, fué de los que en asunto monetario les fué bién, aunque la desgracia tampoco me dejó, tuve que enterrar mi primer hijo á la edad de cuatro años, por un descuido médico, ya que de una pequeña erida le entro el tetano, ami por una enfermedad en las arterias, llamada de buerger, me enputaron la pierna izquierda por arriba de la rrodilla, después de cuatro operaciones, á los dos años me sucedia lo mismo con la derecha, fui uno de los que se tubo que casar apresuradamente, para poder emprender el biage, supuesto que en mi pueblo no querian admitirlos solteros á lo primero, tenia veinte y ocho años, una naturaleza sana y fuerte, con ánimos de minar el mundo, más una excelente compañera de veinte y cinco años por esposa, á la llegada, nos conformamos con todo cuánto nos dieron, trabajamos muy duro, y la suerte no nos acompañaba, la tierra que nos habian asignado junto con la casa, en la sección de los Pajuiles, resulto muy fria, y agria, por lo tanto no se podian dar los frutos, pero para experimentar lo tuve que perder algunas cosechas, hasta el extremo tal que perdimos todas las ilusiones, y en el momento de presentar la dimisión, supuesto que no llegaba el traslado que ~~geniamos~~ pedido, al entregar el pasaporte en la oficina para regresar á España, como muchos lo habian hecho ya y otros lo estaban haciendó, el Sr. encargado me dijo que hombres como yo los queria el allí y me propuso cambiarme de casa, al sector llamado las Quince, por cierto unas tierras que prometian mucho, porque ~~estaban~~ dando unos excelentes frutos y en gran cantidad, pero los que allí bibian, se abian hecho el animo de regresar á España, y como abian entregado los pasaportes tres familias, solo tuve que esperar poco más de un mes, y fuimos tres los que nos trasladamos á dicho sector, en tres casas diferentes, con una gran ilusión, y con deseo de triunfar, nos metimos dentro de la casa, primero á la limpieza y el aseo de la misma, mientras esperabamos que biniesen los tractores á ~~grabajarnos~~ las tierras ya que en el tiempo de espera de que si se iban no se iban las tierras se habian perdido, con tan mala suerte que los pocos tractores que se habian quedado en la Colonia, estaban estropeados, y no habia manera de que los arreglasen, ya que el mismo gobierno, estaba cansado de arreglar terrenos para los Españoles, y no tenia ningun beneficio, en proporción á los gastos que tenian en maquinarias, semillas y los subsidios. Yo me tuve que enfrentar contra un broque de yerva, en partes tan alta como yo, tuve que enpezar sin ninguna clase de ayuda, y como no tenia recursos economicos, tuve que vender una bicicleta, y las alajas de mi Sta. que por cierto nos pagaron mas bién que nos habian costado en España, compre un buen caballo, una mula prestada, más el mulo que tenia de la Secretaria á mi cargo, forme una buena buena yunta teniendo siempre uno descansando, y pastando, así podia trabajar de denoche, á denoche, teniendo que salir casi todas las noches mi Señora con el farol para que pudiere terminar el surco, la casa estaba en el centro de la parcela, y la entrada estaba con dos ilerlas de matas de platanos

- gijneos y hembras, bastantes para la comida diaria, y algunas sobras que solia vender, también tenia tres matas de cocos, y también daban de dos á tres diarios, dos matas de naranjos que tenian todo el año, solo tuve que plantar batata, y yuca, para la comida y algunas verduras, como tomates, verenjenas, y pimientos, y repollos, lo único que se daba bastante bien, pero demomento ya no hacia falta comprar nada, también compre unos lechoncitos (puercos) por si acaso hacia falta hacer dinero, tener de donde echar mano, como yo fueron muchos los que enpezaron á trabajar las tierras, con los animales, y á la hora de la siembra, nos juntabamos, los vecinos más próximos y sembrabamos una parcela en un dia, ya que se juntaban todos los que hacian falta segun grande fuese la parcela, como pude y con la ayuda de los dominicanos, levante la cosecha, que para mi fué una gran cosecha, ya que apartir de esa, ya bibiria desahogado, sin risticciones para comer cuánto me apeteciera, ni miedo en gastar jornales, para trabajar más tierras, mi parcela lindaba con los Dominicanos por la parte de atras, casi llegaba, á los lindes de un pueblecito llamado pueblo nuevo, yo dejé que una familia, bibiera en los terrenos que tenia yo asignados, la familia como todos, eran muy pobres, pobres de todo, ya que no tenían bastante conocimiento, para saber arreglarse en la vida y vivian casi mente como los salvajes, el matrimonio era bastante joven y ya tenían ocho, hijos, cuatro varones y cuatro hembras, el mayor tenia solamente catorce años, acontinuación se llevaban año y medio los demás, yo empleé seguido al papá y tres de ellos la muchacha que era la segunda, para los que aceres de la casa y los dos varones, y el papa, para el campo, les podia pagar un sueldo muy razonable porque nos llevabamos muy bien, para ellos no abian horas y tenían más interés para mi que para ellos, sus familiares, que bieron el trato que teniamos, tambien se prestaron, á la ayuda de la recogida del maní, sin ningun interés hasta que yo pudiere vender, sin ninguna dificultad economica, más tarde yo les adquiri unos terrenos y les ayudaba con semillas, sin ningun interés tampoco, más también les ayudaba á pasar la casa mientras recogian la cosechita, asi fué como yo empezé, vendi ciento diez quintales, á razón de ocho pesos ~~hora~~ el quintal que á razon de seseinta y dos pesetas que estaba el cambio, fueron seseinta y dos mil, por unos quintales que llevé en grano que valia una parte más, conseguí dos parcelas más una de arroz, y otra para mani, los tractores ya estaban arreglados, y la secretaria nos lo prestaba para que le pagasemos el combustible más al hombre que los conducia una dieta, con poco gasto trabajabamos las tierras por primera vez, después los muchachos que estaba enseñando á trabajar con los animales se encargan casi de todo ya, ya en la segunda fué de cinco cincuenta y tres quintales, más unas cuarenta fanegas de arroz que á razón de cien kilos fanega, eran cuatro mil kilos, éste tenia sus alzas y sus bajas, los comerciantes abusaban todo lo que les daba la gana, pues el dominicano no podia recoger nunca una cosecha en limpio tenia que enpeñarse siempre antes de recogerla en los comercios y tampoco tenían arreglos para secar, y limpiar los granos asi que por una y otra cosa les pagaban lo que les parecia, el comercio es libre, allí se compra como se puede y también se vende igual, el arroz oscilaba desde los ocho pesos oro, asta los doce, y se llegaba á pagar desde seis, hasta catorce, segun epocas, y necesidad, yo vi el negocio que estaba muy claro habia articulos que dejaban la mitad y más, un ejemplo el tabaco criollo, se llegaba á pagar á treinta centabos la libra, en la cosecha y á los seis meses ya se llegaba á pagarse desde uno cincuenta á dos pesos, ó sea cuatro y cinco veces más, yo como tenia dinero de las cosechas pense en negociarlo, comprando unos mil kilos, osea dos mil y pico de libras á doble precio que lo pagaban los comerciantes seseinta centabos la libra al agricultor, después vendi á razón de uno cincuenta la libra, y le saque unos tres mil pesos, entonces ya me consideraban un gran comerciante, me tuve que hacer con una tienda comercio, que se compraban todos los frutos y se vendian toda clase de alimentos, ropas, y de farmacia, tambien teniamos botiquin, que se tenían casi todo lo de la farmacia, me hice con un secadero y un almacen después me entro la negra, como corria mucho seve que dios dijo yano bas á correr tanto, cai enfermo del dedo gordo del pie izquierdo, me entro la can-

-grena y tuve que estar tres meses hospitalizado, por fin sali con una pierna menos. mi señora se habia encargado del negocio en mi estancia, y todavia lo habia hecho prosperar, decidi acerme con un camión y un chofer, para ampliar aun más el negocio, asi que compraba toda clase de frutos de los nativos y los Españoles de mi alrededor, pafa defenderlos en la capital, y llevar el genero mucho más economico, ya que lo cargaba directamente de la fábricas y grandes almacenes, pués alli casi todos los géneros son importados, menús el aceite del mani, ó de coco, cacao de chocolate, jabón café, el azucar, y dos clases de ron se estaba construyendo una fábrica de papel, que bién se podia suministrar del bagazo de la caña, y no se si se llegaria á construir del todo, lo demás tenia que esportarse todo, unos cuántos comerciantes, se encargaban de haver el negocio con los Americanos, yo también surtia á los comercios más pequeños que habian en el pueblo nuevo ó en algun caserío de los muchos que habian, enfin que los Españoles como los Dominicanos venian con la satisfacción de que los géneros que vendian se les pagaba mejor que nadie, y los géneros que compraban más baratos, con las ventajas que casi todos tomaban por adelantado gran parte de sus cosechas sin ningun interés, asi trabajaban con más ánimo, y producian mucho más, y se notaba también en el consumo, algunos se llevaban desde la semilla hasta que recogian el fruto, solo un pequeño contratiempo, durante la crisis que pasó la república, cuándo la condenaron todos los gobiernos á cerrarle las puertas de la exportación é inportación, y nosotros no podiamos vender el mani, entonces si que se mellebaron, todo, y más que tuve que pedir prestado, hasta el extremo tal, que ya no me podian dar más, porque cerraron todos los créditos, y no se podia fiar á nadie, después todo se arregló, á la hora de la verdad los dominicanos todos cumplieron en la paga, yo continué con mucha más boluntad, entonces corria mucho más hasta el extremo de llegar á estorbarles á los grandes comerciantes que habian en la Entrada, todos los nativos se venian á mi quitandóles la clientela, pero al llegar la politica de Juan Bosch, jefe del partido rebolecionario, y en pezar las turbas que antes mencioné, estos mismos comerciantes que habian contrataron, á unos cuántos dominicanos que no eran ni de la misma región para que viniesen á asaltarme el negocio, y asi que tendria que abandonar, pero la noche que tenian que venir según se rumoreaba acudieron por centenares, todos armados con cuchillos, y colines, para protegerme el negocio, y los que tenian que venir no llegaron nunca, á lo poco bolbi á ingresar en el hospital para que me enputaran la otra pierna, dejandome sentado en una silla de rueda, entonces perdi toda clase de ánimos para seguir luchando, Y aprovechando que salia un grupo bastante considerable de paisanos de regreso para España, porque asi dieron la orden que el que no estuviese conforme en la política de Bosch, se podia marchar, el caso fué que duro muy poco sentado en la silla, pero nosotros nos marchamos muchisimos ya que alli ya no podia haber paz, ni tranquilidad. Ante los ruegos de los Dominicanos, que no querian que me fuere de alli, embarque para España, después de estar aqui he tenido varias invitaciones muy tentadoras, pagandome el biage, dandome casa, tierras, una cerca con animales de ordeño, para poder vivir de ellos, pero nunca acepté, porque me tengo lástima ami mismo al saber lo que podia correr, y lo fuerte que he sido, y ahora tener que estar sentado en una silla de ruedas, luchando contra todas las cosas de dentro de uno y de fuera.

Se que muchos me preguntarian, y si bolbiera atras, sabiendo lo que sabe emigraria otra vez, y mi respuesta es, que no una y mil veces que bolbiera á nacer, pero eso si para que la aventura no fuese tan aventura, un poco de seguridad social.